ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

II

Ediție critică publicată

sub îngrijirea

prof. univ. Al. Dima

1967

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

° ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

II

Scrieri din anii 1861-1870

/\ntume. Postume. Anexe

Variante. Note

Text ' ' ^ ' variante

Marta Anineanu

Note

de

Virgil Cândea

«•ITURA ACADEMIEI >W&uZeif SOCIALISTE ROMÂNIA

INTRODUCERE

în cadrul proiectatului *Corpus al clasicilor literaturii române,* material fundamental şi punct de plecare necesar oricărei cercetări ştiinţifice pe care Editura Academiei Bepublicii Socialiste România înţelege s-o sprijine larg prin publicarea unei serii de temeinice ediţii critice — prezentăm cel de-al doilea volum al *„Operelor"* lui *Alexandru Odobescu,* nu multă vreme după primul, apărut în 1965 sub îngrijirea regretatului acad. *Tudor Vianu* care a pus — de fapt — bazele acestei ample lucrări şi căruia îi aducem, şi cu acest prilej, omagiul binemeritat al ştiinţei noastre literare.

Criteriul general al ediţiei, statuat de primul ei editor, fiind cel *cronologic* care a şi fost aplicat celui dintîi volum, era firesc ca preluînd munca publicării, s-o continuăm pe acelaşi drum, spre a păstra unitatea concepţiei. Volumul al doilea va cuprinde, prin urmare, scrierile lui Odobescu de după perioada 1848—1860 care alcătuieşte materia primei cărţi, de la ,,fragmentele" în versuri dedicate lui Mihai Viteazul, scrise încă din timpul revoluţiei din 1848 şi pînă la cele două ,,scene istorice din cronicile româneşti" — *Mihnea vodă cel Bău* şi *Doamna Chiajna* — apărute, mai întîi, în 1857 şi 1860.

Perioada consemnează momentul formaţiei şi debutului scriitorului în cadrul emigraţiei din Paris, mai cu seamă în preajma lui IST. Bălcescu, cel care va rămîne întotdeauna figura cea mai apropiată inimii lui Odobescu. Toată această formaţie s-a închegat în atmosfera patriotică şi revoluţionară a vremii, dar şi în cea a disciplinelor pe care scriitorul începe a le cultiva de pe acum : studiile clasice şi istorice o dată cu literatura beletristică. Desigur, unitatea perioadei nu putea fi prea strictă dat fiind spiritul setos de cunoştinţe variate al scriitorului care nu pregeta a fi preocupat şi de cercetările sale privind ,,antichităţile" ţării, ca de exemplu cele despre monumentele istorice din judeţele Argeş şi Vîlcea. Primul editor a socotit deci, cu drept cuvînt, că astfel de studii îşi au locul lor mai potrivit în volumul al doilea, dacă ţinem seama şi de faptul că ele au fost întreprinse în anul liminar dintre cele două perioade, în 1860.

Pătrundem, prin urmare, cu acest nou volum, într-o a doua fază a activităţii lui Odobescu ce nu ne mai înfăţişează acum figura începătorului, înclinat către direcţiile mai sus enumerate. Xe aflăm acum în perioada de după 1860 şi care durează aproximativ un deceniu, cuprinzînd scrierile lui Odobescu din momentul apariţiei „Eevistei române" şi pînă

la acțiunile sale organizatorice consemnate în rapoartele cu privire la problema școlilor, a secularizării averilor mănăstirești și a patrioticelor sale strădanii legate de expoziția universală de la Paris.

Scriitorul ne apare, de data aceasta, mai cristalizat, mai sigur pe sine, cum era și firesc după perioada începuturilor, mai îndrăzneț, îndreptat spre mai multe domenii deodată, spre folcloristică, spre istoria literaturii române vechi și premoderne, spre probleme de cultură generală, dar și spre cîmpul organizării naționale a acesteia. La sfîrșitul acestei faze, după 1870, continuîndfirul unora din preocupările sale anterioare, Odobescu se va dedica — aproape cu totul — studiilor de arheologie, îndată după *Congresul internațional ăe antropologie și arheologie preistorică* de la Copenhaga, plecînd în străinătate, în răsărit și apus deopotrivă, în vederea consolidării cunoștințelor sale de specialitate.

Perioada celui de-al șaptelea deceniu al veacului, cuprinsă în acest volum, consemnează mai întîi activitatea sa publicistică de la „Revista română". Asupra acestui periodic se cade dar, a ne opri cu unele lămuriri prealabile.

,,Revista română pentru științe, litere și arte" apare în 1861, un an după „Revista Carpaților" a lui G. Sion, cu un program care-i exprimă limpede intențiile : *„Liberi de orice idei precugetate, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile și științele în țara lor, fundatorii „Revistei române", într-o epocă de reorganizare ca cea prezentă, am simțit trebuința de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna precît se va putea într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare și a speculațiilor științifice ce pot grăbi progresul națiunii române".* Se continuă deci, cu claritate, tradiția revistelor pașoptiste de tipul „Propășirii" mai ales, adică a periodicelor cu elan progresist, doritoare de a întări zidurile civilizației pe meleagurile patriei și de a contribui, din răsputeri, la înaintarea societății. Importantă e apoi constatarea că ,,Revista română" nu înregistrează nici un fel de ecouri ale curentului eliadist sau diferitelor valuri ale latinismului pedant și că publicația exprimă spiritul clasic al lui Odobescu, cumpănit în gîndire și orientat intuitiv pe căile sănătoase ale culturii naționale și populare.

Accentul revistei nu cade totuși pe fenomenul literar, ci pe cel științific. Precumpănesc studiile de economie, drept, istorie, astronomie, geologie, științe naturale, agronomie, igienă adică cercetările și tendințele de popularizare a științelor sociale și naturale, inclusiv preocupările practice. Colaborează oameni de știință români, cei mai mulți tineri, la începuturile lor, ca Gr. Cantacuzino, Gr. Cobălcescu, Gr. Ștefănescu, P. S. Aurelian, E. Bacaloglu, dr. I. Felix, dintre cei cu reputație mai veche : I. Ghica.

Domeniul literar era reprezentat prin scriitori mai vîrstnici al căror nume circula mai demult ca, de pildă, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu sau D. Bolintineanu. Tinerii — D. Dăscălescu, Radu Ionescu și G. G. Meytany — în poezie,^ sau G. Cretzeanu și Pantazi Ghica în proză, n-au izbutit să se impună. în schimb, revista va publica romanul lui X. Eilimon — *Ciocoii vechi și noi* — și scrierea literar-istorică a lui X. Bălcescu — *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul* — două contribuții de mare valoare literară și științifică la care se adaugă tipărirea versurilor lui

Cîrlova, Iancu Văcărescu și a jurnalului de călătorie al lui Alecu Russo : *Soveja.* Din domeniul criticii și esteticii literare, reținem doar contribuțiile de relief ale lui Radu Ionescu, primul cercetător hegelian român care — în spiritul pașoptismului — nu va exclude din cuprinsul tematicii poetice *„ideile cele mari de libertate și de patriotism",* prin urmare preocupările sociale și naționale, cum va proceda — în parte — mai tîrziu, critica junimistă, ca și pe cele ale lui Gr. Cretzeanu, atît de atent cu optica realistă, cu scopurile educative ale literaturii și mînuind un spirit critic ce nu ezită a consemna și deficiențele scriitorilor consacrați.

„Revista română" reflectă imaginea lui Odobescu, pașoptist avîntat și cu idei luministe în ce privește popularizarea științei dar cuprins și de febra creației pe baza intensificării informației și a sincronizării științei naționale cu rezultatele celei europene. Volumul de față adună studiile și articolele publicate de scriitor în revista lui, apărute acolo în 1861 și 1862, în afară de „Satira latină" care fiind localizată și datată la Paris în 1855 a trebuit să fie cuprinsă în primul volum al „Operelor". Celelalte studii și articole au apărut sau au fost redactate după 1863, anul dispariției „Revistei române". Date precise cu privire la acestea pot fi aflate în notele de la sfîrșitul volumului.

Principalele preocupări ale lui Odobescu din această perioadă aparțin domeniului teoretic, dar și celui practic, organizatoric. Curiozitatea scriitorului se îndrepta totdeodată spre folcloristică, spre istoria politică și literară, spre cea veche și cea din prima jumătate a secolului al XlX-lea, spre reportajul literar cu date științifice sau, pe tărîmul practic, spre organizarea studiilor istorice, etnografice sau folclorice, a muzeelor în care rezultatele descoperirilor ar fi putut fi expuse, spre problemele învățămîntului, uneori chiar spre cele economice, juridice și istorice, legate de secularizarea averilor mănăstirești, spre problemele reprezentării noastre în străinătate cu prilejul expoziției universale de la Paris.

Toate aceste preocupări se situează însă în cîmpul strict al științei și culturii naționale, exprimînd — încă o dată — pe plan intelectual — aprinsul său patriotism, stimulat de elanul pașoptist și de pasiunea scriitorului pentru știința europeană pe care o utiliza pe larg înfățișîndu-i izvoarele în amănunțite liste bibliografice ca, de pildă, în cea din domeniul folclorului. începînd prin a fi amator, Odobescu a devenit—prin propria sa disciplină interioară—un om de știință autentic.

Să reținem acum principalele sale contribuții pe tărîmurile pe care le-am enumerat mai sus, pe baza studiilor și articolelor publicate în volumul de față.

în ce privește *folcloristica* reprezentată, mai cu seamă, prin studiul *Cîntecele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor* ca și prin diferite intervenții în cadrul unor articole cu teme eterogene, scriitorul urmează și aci îndrumările mișcării pașoptiste, pe cele ale lui Russo, Alecsandri sau Bălcescu. El elogiază, cu toate prilejurile, în formele retorice ale timpului, valoarea națională și documentară a folclorului pornind de la renumitul adagiu al lui Herder, de la acel ,,glas al popoarelor" citat și de alți pașoptiști, și căruia scriitorii epocii au crezut că-i pot conferi prestigiul unui izvor precis al istoriei. în spiritul aceluiași pașoptism, Odobescu recunoaște — mai departe — însemnătatea agitatorică a fol-

clorului nostru peste hotare, după ce apăruseră diferite traduceri în franceză, germană, engleză, redactate — în parte — de Alecsandri sau suh îndemnul său. în acest cadru, trebuie amintită şi strădania lui cu prilejul expoziţiei universale de la Paris de a scoate în relief exponatele privind casele, costumele şi obiceiurile ţărăneşti, ca şi protestul său în reportajul adunării „Asociaţiunii" privind autenticitatea costumelor naţionale întîlnite aci.

Odobescu nu rămîne însă numai, alături de ceilalţi paşoptişti, reprezentantul elogiului liric al folclorului şi al recunoaşterii valorii lui documentare şi propagandistice. Intervenţia lui aduce cu sine o adevărată cotitură în *metodologia folcloristicii* şi faptul se cere subliniat în mod deosebit. într-adevăr Odobescu doreşte să studieze folclorul cu mijloacele noi ale ştiinţei europene contemporane lui. El utilizează, de aceea, mai întîi, un bogat material bibliografic pe care notele de la sfîrşitul acestui volum le detaliază. Aşa va proceda, de altfel, şi în domeniul istoriei politice şi literare.

Mai interesantă se dovedeşte apoi orientarea sa generală în domeniul folcloristicii. Odobescu înţelege că studiul literaturii populare nu trebuie să se reducă la analiza lui internă, naţională, în cadrul numai al poporului său. El preconizează, de aceea, sub îndemnul dezvoltării europene a eomparatismului, a romanisticii şi germanisticii îndeosebi, *studiul comparat* al folclorului românesc, marcînd astfel o etapă nouă a acestei discipline la noi. Trebuie adăugat aci că mobilul lui nu era, în acest domeniu, numai unul ştiinţific, ci şi unul cultural şi politic, scriitorul referindu-se la necesitatea şi utilitatea schimburilor spirituale dintre popoarele ce locuiesc aceleaşi spaţii geografice pe care au trăit acelaşi destin istoric în colţul sud-est european.

în acest fel, Odobescu a dat un imbold hotărîtor studiilor noastre folcloristice, pe baze istorice şi geografice. Este adevărat, aplicarea la fapte, analiza *Mioriţei,* de pildă, în care a crezut că poate identifica motivul anticului Linos coborît de la vechii elini în poezia noastră populară şi circulaţia acestuia din sudul în nordul Dunării utilizînd o serie de argumente printîre care unele pur imaginare — nu i-a izbutit, dar contribuţia îndrumării folcloristicii spre o metodă comparativă va fi folosită cu succes, de alţi cercetători, mai tîrziu. Mai trebuie remarcat că Odobescu a intuit adevărata semnificaţie a concepţiei de la baza *Mioriţei* în care n-a văzut o expresie a vreunui fatalism oriental şi naţional în faţa morţii, ci — dimpotrivă — o manifestare a dragostei de viaţă şi profesiune'a poporului.

Articolele cuprinse în acest volum, privind *istoria politică* sînt reduse ca număr. Ele sînt dedicate, în primul rînd, cultului inspirat de Bălcescu pentru marea figură a lui Mihai "Viteazul căruia, de altfel, îi închinase, după cum am amintit, primele lui încercări literare. Odobescu atrage atenţia, în articolele de care vorbim, asupra iconografiei vajnicului domnitor şi a planurilor sale de bătălii, ca cercetări ajutătoare ale istoriei, urmărite, în parte, cu ochi de artist.

Celelalte preocupări din domeniul istoriei politice publicate în acest volum sînt şi ele incidentale şi se referă la mişcarea din 1848 a

românilor din Ardeal, legate, şi acestea, de cultul pentru Bălcescu, autorul unei conferinţe ţinute la Paris cu ocazia celei de-a doua aniversări a istoricei adunări de pe Cîmpia Libertăţii. Va fi amintit apoi şi tezaurul de la Pietroasa, dus la Paris cu ocazia expoziţiei din 1867, dar nu e vorba aci de un studiu propriu-zis pe această temă pe care-l va întreprinde abia mai tîrziu, după cum se ştie.

Mai bogate apar, în volumul de faţă contribuţiile lui Odobescu la cercetarea literaturii noastre vechi şi a celei din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Din însărcinarea Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice, scriitorul — împreună cu soţia sa şi cu pictorul elveţian Trenk — cutreeră mănăstirile din Argeş şi Vîlcea, realizînd cele mai de seamă descoperiri ale timpului în materie de manuscrise şi tipărituri din literatura noastră medievală. Biblioteci întregi, pe cale de a fi distruse de cariul vremii şi de nepăsarea călugărilor ignoranţi, sînt salvate de la pieire, apoi catalogate si îndrumate spre instituţiile de cultură ale capitalei. La mănăstirea Horezului, de pildă, Odobescu descoperă calendarele astrologice ale lui Constantin Brîncoveanu cu autografe autentice, în alte părţi o psaltire a lui Coresi din 1577, numeroase manuscrise şi tipărituri religioase în slavonă dintr-o epocă şi mai veche şi, plecînd de la fapte mărunte, discută problemele generale ridicate de literatura noastră veche. în toate aceste acţiuni, Odobescu a desfăşurat o pasiune aproape fără egal, o dragoste înflăcărată pentru trecutul naţional şi pentru cercetarea lui cu mijloace moderne. De aci şi accentele sale de indignare şi protest împotriva conducerii mănăstirilor şi a autorităţilor centrale care n-au dat importanţa cuvenită acţiunii de salvare şi valorificare a literaturii noastre vechi. Uneori, în localizări şi detalii, Odobescu a putut greşi, după cum se arată de altfel în notele volumului de faţă, dar salvarea atîtor preţioase opere constituie meritul său cel mai de seamă.

în ce priveşte literatura primei jumătăţi a secolului trecut, articolele sale cu privire la Văcăreşti sau Cîrlova dezvăluie nu numai stima lui pentru înaintaşii apropiaţi, ci şi înţelegerea lui istorică pentru valoarea lor în contextul epocii, Odobescu subliniind mereu legătura ,,cu timpul şi locul" scriitorilor. El insistă îndeosebi asupra lui Ienăchiţă Văcărescu referindu-se îndelung la studiul acestuia cu privire la istoria Imperiului otoman şi asupra lui Iancu Văcărescu, unul dintre primii mînuitori ai alexandrinului clasic, la noi.

Un loc deosebit printre scrierile volumului de faţă, îl ocupă reportajele lui Odobescu, descrierile unor mici călătorii ca cea întreprinsa la Braşov cu prilejul adunării „Asociaţiunii" sau la Snagov cu scopuri istorice.

Prezentarea sesiunii din 1862 a „Asociaţiei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român" nu e numai vie şi pitorească prin scena Braşovului pe care se desfăşoară şi prin multicolorul decor etnografic al locului, prin prestigiul figurilor ce participă ca. de pildă Andrei Şaguna, Timotei Cipariu, G. Bariţiu, ci şi interesantă pentru istoria ideilor

fiindcă acum începe a se contura atitudinea lui Odobescu în fața concepției ardelenilor cu privire la felul scrierii. Adoptarea de către adunarea „Asociațiunii" a ortografiei etimologice e profund regretată de scriitor din mai multe puncte de vedere, dar mai cu seamă din cel al sfărîmării unității culturale a românilor în ce privește modalitatea scrierii și a limbajului.

Deși urmărind, în fond, obiective arheologice, scrierea intitulată *Cîteva ore la Snagov* e o lucrare mai complexă prin varietatea ce o caracterizează. Mica expediție spre Snagov prilejuiește preocupări disparate cu caracter istoric sau literar-beletristic. Scopul final e, după cum observam, arheologic și scriitorul insistă, în ultima parte, asupra istoricului mănăstirii, evocă figuri de domni și drame din trecut petrecute aci, ca tragica executare a postelnicului Constantin Cantacuzino, repovestită după Bălcescu, se referă apoi la descrierea obiectelor găsite în mănăstire, la costumația domnițelor, reproduce o foaie de zestre etc. Nu lipsesc nici asociații literare cu totul întîmplătoare, ca, de pildă, evocarea poetului și prietenului lui Odobescu, Alexandru Sihleanu, provocată de apariția incidentală a unui țăran chefMu, citații din Dante etc. adică se vădește procedeul său de a încadra faptele trăite, culturii sale bogate. ETe întîmpină apoi cîteva pasaje descriptive din cele mai suculente, anticipînd reputatele tablouri ale lui Odobescu, de mai tîrziu. Iată, de pildă, descrierea lacului de lingă Snagov ce urmează unei discuții istorice oțioase, însemnînd un popas al destinderii fiziologice și estetice :

„Spre a merita și noi o asemenea indulgență, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile ce cu atîta stăruință ne ascund adevăratul an al primei lor înălțări, să ne avîntăm pe balta lată ce le-mpresoară din toate părțile și să pornim, purtați de o luntre mititică, scorbură nemăiesirită de copaciu, pe care încetișor cu vîsla o mînă un modest călugăr din mănăstire. Deși soarele, cu puțin trecut de la amează, dogorește încă cu putere, dar pe apă, se simte o dulce răcoare; mici valuri încrețesc surafața de un verde întunecat a bălții, și se pierd cu șoaptă în stuful de la margini. Din distanță în distanță, cîte un bodîrlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde și îndată dispare a-fund printr-o repede și curioasă încovoiere a gîtului. în mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în cîteva luntri trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr-un semicerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit și peste vreo oră de lopăiare, ne apropiem de stuful malului despre miazănoapte; ne strecurăm ușor printr-însul, însoțiți de-ncîniătorul concert al broaștelor și sosim la vadul sătenilor din Turbați".

După cum se remarcă, senzații de tot felul încheagă descrierea și impresia generală de reflectare a materiei se întărește prin colaborarea lor complexă.

Dacă la pasajele descriptive adăugăm undele de umor care apar din cînd în cînd ca, de pildă, cu prilejul întîlnirii, pe drumul către Snagov, a unei trăsuri încărcate cu fete voioase învestmîntate de sărbătoare sau cu prilejul potolirii foamei cumplite ce-l răscolise, prin concursul binevoitor al impiegaților închisorii care „scot o plătică din Snagov" de toată

frumusețea și-l determină pe scriitor să recomande o rețetă unică de pregătire a* peștelui („cititorul va rămîne îndatorat măcar pentru rețetă", scrie Odobescu) — ne vom da seama, de îndată, de aspectele literare ale scrierii. Sîntem, de altfel îndemnați de principalele trăsături ale lucrării, să identificăm în ea un fel de anticipare a amplului său eseu din 1874, „Pseudokinegeticos". într-adevăr scrierea de care vorbim se caracterizează prin vioiciune, prin rapide asociații de idei, prin informații culturale variate, prin combinarea științei cu literatura, prin vădite aptitudini descriptive, prin ironie și umor, prefigurînd astfel structura viitoarei lui opere, mai sus citate.

Volumul de față mai cuprinde însă, așa cum anunțasem mai sus, și articole din domeniul practicii și cel al organizării, și încă un număr apreciabil alcătuind aproape o treime din întreaga lucrare.

Beținem, mai întîi, propunerile lui Odobescu cu privire la reorganizarea cercetărilor istoriei naționale prin înființarea unei societăți de specialitate care să fie alcătuită pe secții și echipe de lucru, așa cum o arată scriitorul în articolul *Studiile istorice în țara noastră.* Odobescu preconizează de altfel reorganizarea generală pe baze moderne a vieții științifice a noului stat al Principatelor Unite, abia constituit.

De o atenție deosebită se bucură apoi învățămîntul, instituție fundamentală pe care scriitorul o servește ca ministru și apoi în calitate de consilier. Odobescu redactează legi, regulamente și rapoarte — cele ce se publică în volumul de față — dezvoltînd în genere o concepție realistă și practică necesară totdeauna, dar îndeosebi unui stat în formație. Scriitorul-organizator se informează, și de data aceasta ca totdeauna, studiind legislațiile din Franța, Germania, Elveția, Anglia. Unele din soluțiile preconizate de Odobescu erau exagerate și au fost socotite ca atare la vremea lor, altele ca — de pildă — obligativitatea și gratuitatea învățămîntului primar, înființarea unor școli reale și profesionale, a unor licee' legate de producție 6tc. și-au păstrat valabilitatea pînă astăzi.

Un bun și distins organizator s-a dovedit scriitorul și cu ocazia expoziției universale de la Paris al cărei comisar a fost. El a intervenit cu succes ca statul nostru, care nu era încă independent, să-și prezinte separat exponatele, nu în cadrul pavilionului turcesc. Tot lui Odobescu i se datorește organizarea unei propagande ample în țară și străinătate în jurul expoziției la care el duce și renumitul tezaur de la Pietroasa. Și aci și-au dat întîlnire patriotismul său avîntat cu spiritul său științific și organizatoric.

Cea din urmă categorie de studii cu scopuri practice e reprezentată prin cercetarea sa vastă cu privire la *„drepturile și obligațiile mănăstirilor române închinate sfintelor locuri din răsărit".* Și de data aceasta el pleacă de la izvoare temeinice sau direct din arhivele mănăstirești. Largi cunoștințe de economie, drept și istorie sînt puse la contribuție. Odobescu se declară limpede pentru secularizarea averilor mănăstirești, dar nu pentru împroprietărirea țăranilor de pe pămînturile închinate, ceea ce contrazice vechea sa opinie din articolul despre *Muncitorul român* din 1851. Declarîndu-se împotriva administrației exploatatoare a călugărilor greci, scriitorul nu remarcă, de asemenea, atitudinea feudalilor români în aceeași problemă, exploatatori și ei în aceeași epocă. Odobescu socotește că avere

mănăstirilor secularizate ar putea alimenta un fond menit să susţină acţiunile culturale din Eomânia şi chiar pe cele din răsărit.

Propunerile şi acţiunile organizatorice ale scriitorului n-au găsit decît rar audienţa necesară. El nu le-a putut aplica nici în învăţămînt, nici în cercetarea ştiinţifică şi a trebuit uneori, să tragă consecinţele concepţiilor sale fără a mai vorbi de calomniile pe care le-a îndurat cu prilejul ducerii la Paris şi la Londra a tezaurului de la Pietroasa.

Toate preocupările sale în direcţia de mai sus dezvăluie nu numai pe omul de idei, chiar dacă uneori eronate, ci şi spiritul dornic de a le transpune în viaţa socială a noului stat românesc la a cărui dezvoltare şi-a propus să contribuie.

Studiile şi articolele deceniului al şaptelea al veacului trecut, publicate în cel de-al doilea volum al „Operelor" lui Alexandru Odobescu, confirmă pe de o parte portretul paşoptistului, dar — în acelaşi timp — îi îndreaptă elanul spre orizontul noii ştiinţe europene în cuprinsul căruia cercetătorul înţelegea să aşeze temeinic începuturile ştiinţei naţionale concepută ca o expresie a capacităţii creatoare a poporului român. Volumul ce va urma acestuia, cuprinzînd o parte din studiile arheologice ale scriitorului, va ilustra tocmai direcţia de care vorbim.

AL. DIMA
membru corespondent al Academiei
Republicii Socialiste România

1967, ianuarie

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Volumul al II-lea al *Operelor* continuă editarea în ordine cronologică a scrierilor lui Odobescu, din perioada 1860—1870, cu excepţia scrierilor arheologice. $

Preocuparea scriitorului pentru diversele forme de cultură, îl fac să abordeze, în scris, domenii foarte variate de cercetare, care, în publicarea operelor nu pot fi însă demarcate precis. El însuşi şi-a intitulat ediţia din 1887 *Scrieri literare şi istorice,* pentru a putea cuprinde sub acest titlu şi literatura şi filologia şi artele şi istoria şi arheologia etc.

'începînd însă cu anul 1860 se precizează activitatea sa ştiinţifică în domeniul arheologiei. Studiile şi articolele, consacrate acestor cercetări avînd un caracter net diferit de al celorlalte, vor fi incluse în ediţia de faţă în volume speciale de arheologie şi arheologie medievală.

Xu vor figura deci în volumul al II-lea : studiul, sau raportul *Relaţie despre antichităţile ce se aflu în mănăstirile din disctrictele Argeşul şi Vălcea,* din care o parte s-a publicat în *Buletinul Instrucţiunii publice* an. I, octombrie, 1865, p. 137—143, sub titlul *Antichităţi eclesiastice* şi alta în *Buletinul Comisiei monumentelor istorice,* an. I, 1009, p. 101— *Notice sur Ies antiquites de la Roumanie,* Paris, 1868; *Arnota* (districtul Vălcii) (Din excursiunea arheologică a d-lui Odobescu), publicată în *Atheneul român*[1] an. II, 1869, p. 11—22 şi *Pannonia es Dacia regeszet erdehei,* Pesta, 1869.

De asemenea nu vor figura nici *Notice sur le Tresor de Păroasa...* comunicare ţinută la L'Academie des Incriptions et Belles Lettres, din Paris, în 1865, nici fragmentele comunicării la congresul din 1869 de la Copenhaga, aflate în manuscris în colecţiile Cabinetului de manuscrise carte rară al Bibliotecii Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia şi publicate mai tîrziu.

Menţionăm că s-a făcut o excepţie pentru capitolul III din *Relaţie despre anticuităţile ce se aflu în mănăstirile din districtele Argeşul şi Vălcea* intitulat *Pomelnic, manuscripte, cărţi tipărite,* pentru că aceste prime note din raport au fost prelucrate pe larg în articolul *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite* ... editat aici[2].

[1] **Remarcăm aici o informaţie incorectă, perpetuată în bibliografia lui Odobescu din pricina unei greşeli de tipar strecurată în ediţia S.L.I. (1887), voi. II, p. 346. Aici Odobescu dă indicaţia că *Antichităţile* mănăstirilor Arnota şi Govora s-au tipărit în *Atheneul român* al lui Essarcu în 1860, revista care apare abia din 1866, iar anul exact al a, ar ţie relaţiilor, numai despre Arnota, este 1869.**

[2] **Gf. aici p. 110.**

Pentru a informa pe deplin pe lector asupra metodei de lucru a lui Odobescu, acest capitol III a fost editat în volumul de faţă ca anexă.

Tot pentru a completa informaţiile despre cercetările făcute la mănăstiri, s-au publicat în *Anexe* şi cîteva din cele mai interesante rapoarte ale sale adresate Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice în această chestiune.

Nu s-a făcut aceeaşi excepţie pentru volumul *Notice sur Ies antiquites de la Boumanie,* editat cu ocazia Expoziţiei universale de la Paris, din 1867, în care, primele capitole' sînt consacrate exclusiv arheologiei, dar capitolele *IV Aris ei iridusiries en Boumanie aux XV, XVI, XVII et XVIII-eme siecles* şi *V Vimprimerie en Boumanie,* după conţinutul lor s-ar fi încadrat şi ele în problemele de cultură expuse în celelalte articole din volumul II. Nu au fost însă incluse pentru că editarea lor ar fi rupt unitatea volumului, care, urmează să fie cuprins în seria arheologică a scrierilor lui Odobescu, însoţit de notele explicative necesare.

Jurnalul călătoriei pentru cercetări arheologice din 1860, publicat postum în *Convorbiri literare,* mai întîi fragmentar în anii 1915, 1922 şi 1923, apoi integral în anul 1934, a fost editat aici la capitolul *Postume.*

Odobescu l-a considerat, desigur, ca pe nişte însemnări cu caracter personal, menite să-i reamintească peripeţiile unei călătorii al cărui scop era o cercetare ştiinţifică, pe care a rezumat-o în numeroasele rapoarte şi studii publicate treptat, printre care jurnalul nu a fost niciodată amintit. El a fost dat publicităţii de soţia scriitorului, Saşa Odobescu, care l-a încredinţat lui Al. Tzigara Samurcaş împreună cu alte inedite.

De altfel naraţiunea, în care primează amănuntele călătoriei în sine şi nu rezultatele cercetărilor ştiinţifice, face ca jurnalul să se încadreze mai curînd în volumul de faţă, decît într-un volum de studii arheologice.

în sumarul volumului al II-lea s-a ţinut seamă numai de articolele şi studiile a căror datare este precisă, rămînînd ca alte scrieri, care pot fi identificate ca aparţinînd diverselor etape din activitatea lui Odobescu, să constituie un volum special, în care vor fi semnalate şi cantitatea de note aflate astăzi în Arhiva lui Odobescu de la Cabinetul de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste Eomânia, note care i-au servit la elaborarea lucrărilor.

Cronologia a fost urmărită după *Bevista română,* ediţia S.L.I. (1887) şi după periodicele şi broşurile în care au apărut diversele scrieri.

Cu excepţia jurnalului de călătorie şi a capitolului III din *Belaţii,* la nici unul din textele publicate în ediţia de faţă nu se cunoaşte, în prezent, manuscrisul lui Odobescu.

Primii ani ai decadei cuprinse în acest volum sînt marcaţi prin activitatea scriitorului la *Bevista română.* Unele texte publicate aici, în alte periodice, sau broşuri, nu au cunoscut decît o ediţie unică a autorului, deci sînt texte de bază unice, altele au fost reeditate în ediţia S.L.I. (1887), în acest caz s-au luat ca texte de bază aceste ultime' versiuni de autor.

Odobescu a căutat să adaptaze momentului scrierile reeditate şi a îmbunătăţit uneori forma de exprimare, nu a căutat însă să unifice ortografia, morfologia sau fonetismele. Totuşi între ediţiile din 1861 şi 1887 se observă o scădere a frecvenţei formelor populare de limbă şi

apariţia unor forme de limbă modernă. Este de remarcat tendinţa scriitorului de a simplifica în ediţia din 1887, atît textul, cît şi notele, renunţînd la transcrierea în limba slavă a unor texte sau inscripţii şi mai cu seamă renunţînd la notele savante din *Bevista română,* pline cu citate în limba greacă şi cu detaliate indicaţii bibliografice.

Normele de 'transcriere stabilite pentru ediţia de faţă dau oarecare unitate textelor, iar particularităţile fiecăruia în parte sînt consemnate in notele descriptive ce le însoţesc.

Din analiza manuscriselor existente din această perioadă, scrise cu caractere chirilice, sau latine, şi din aceea a notelor păstrate, rezultă că mult mai numeroase sînt incertitudinile, confuziile grafice şi fonetice din textele tipărite decît din cele manuscrise.

în manuscrisele cu caractere chirilice rămîne nesigură lectura lui *ă, e* şi *i* final, redate grafic printr-b vagă trăsătură de condei, uneori chiar şi în interiorul cuvintelor. Lipsesc însă în manuscrise influenţele heliadiste şi etimologiste care creează atîtea fluctuaţii.

Intervenţia tipografului, a corectorului sau a editorului, măresc şi mai mult propriile incertitudini ale autorului. Un exemplu ni-l oferă publicarea articolului *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea Tezaurului de la Pietroasa, la Paris şi la Londra, în anii 1867 şi 1868*[1] în două gazete diferite, *Opiniunea constituţională* şi *Traian,* din septembrie 1869, în care deosebirile grafice şi fonetice sînt aşa de mari încît numai cu greu se mai poate recunoaşte care au fost intenţiile autorului.

Eezultatul acestor incertitudini şi confuzii este imposibilitatea d a stabili variante sigure, astfel multe din ele vor fi poate variante factice.

Lipsa manuscriselor şi a mai multor ediţii antume reduce variantel numai la cîteva texte.

S-a renunţat în variante la menţinerea formelor *sunt-sînt,* întrucî în ediţia S.L.I. (1887) apare destul de frecvent scris *sunt* (ca *adune, lungă* deci poate fi interpretat şi ca o grafie şi ca o incertitudine.

De asemenea s-a renunţat la menţinerea alternanţei *sub-subt,* l care, din analiza manuscriselor şi ediţiilor, nu se confirmă că *i* final apar numai înaintea vocalelor; ambele forme au fost menţinute în text.

Nu s-a menţinut în variante formele instabile, create sub influenţ etimologismului, pentru *doi, două,* care apar scrise *ăuoi, doui, duou duoă, două* etc. ca şi pentru *înduoială.*

Nu s-a considerat variantă apariţia terminaţiei *iune,* întrucît, adop tată mai tîrziu de Odobescu, s-a putut preciza în notele descriptive dac este folosită sau nu într-un text. Menţinerea ei în variante, dată fiin frecvenţa ei, ar fi încărcat mult şi inutil aparatul critic.

în general tot ce nu a fost socotit variantă a fost consemnat, pe c posibil, în notele descriptive care însoţesc textele.

S-au menţinut în variante toate textele slave sau greceşti şi boga tele note la care autorul a renunţat în ediţia S.L.I. (1887).

Ediţia de faţă caută să păstreze cît mai mult autenticitatea scrisulu odobescian.

[1] **Cf. aici p. 351.**

Semne convenţionale utilizate în texte şi variante :

< > — indică literele şi cuvintele pe care le-am introdus în texte şi variante;

[ ] — indică texte, fragmente şi cuvinte a căror autenticitate este dubioasă;

»...* — indică fragmente, cuvinte şi litere indescifrabile;

< > —indică lecţiuni ipotetice ale manuscriselor indescifrabile;

f...f — indică lacunele din texte, fie că sînt ale autorului, fie că se datoresc degradării manuscrisului;

t< >t ~~ indică lecţiuni ipotetice, restabilite prin conjectură, ale textelor lacunare.

Alexandru Odobescu

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de Stampe.

CRONOLOGIA VIEJH ŞI ACTIVITĂŢII LUI ALEXANDRU ODOBESCU

1860 — 1870

1860, 25 mai — Numit membru al comisiei documentale, cu un salariu de 1000 lei lunar.

1860, 18 iunie — însoţit de soţia sa, Saşa şi de pictorul elveţian H. Trenk, Al. Odobescu porneşte într-o călătorie de cercetări arheologice şi istorice, prin judeţele Argeş şi Vîlcea. (în timpul drumului redactează jurnalul călătoriei întreprinse.)

1860, 19 iunie —Oprire la Leordeni, la conacul Sofiei Kretzu-leseuj continuă călătoria spre Goleşti.

1860, 20 iunie —însoţit de Trenk, Odobescu se îndreaptă spre Piteşti; vizitează schitul Trivale. Saşa rămîne la Goleşti.

1860, 21 iunie — Drumul spre Curtea de Argeş ; vizitează biserica din Vărzaru şi mănăstirile Tutana şi Flămînda.

1860, 22 iunie — Popas la Flămînda; vizitează schitul Baseov; drumul pînă la mănăstirea Cotmeana.

1860, 23 iunie — Cercetează mănăstirea Cotmeana. Se reîntorc la Goleşti.

1860, 24 iunie — Vizitează biserica din Goleşti. Pleacă însoţit de Trenk, prin Piteşti, Măniceşti' etc______la schitul Bădiceni, unde poposesc.

1860, 25 iunie — Ajung la schitul Eobaia, continuă drumul călări, pe la schitul Bădichii, Cerboreni,... pînă la Curtea de Argeş.

1860, 27 iunie — Excursie la Cetatea lui Ţepeş de la Poienari şi în satul Căpăţîneni.

1860, 28 iunie — Al. Odobescu se reîntoarce singur la Goleşti, unde rămîne bolnav pînă la 3 iulie.

1860, 4 iulie — împreună cu Saşa porneşte prin Piteşti spre Curtea de Argeş.

1860, 5-7 iulie — începe cercetări amănunţite la mănăstire; vizitează Biserica Domnească şi ruinele de la Sînnicoară; Trenk execută desene şi picturi.

1860, 8 iulie — Excursie la mănăstirea Brădet.

1860, 9—10 iulie — Plecarea din Curtea de Argeş, drumul şi vizitarea mănăstirii Berislăveşti.

1860, 11 iulie — Drumul cu Saşa spre Sibiu, seara petrecută acolo

1860, 12—13 iulie — Vizitarea monumentelor din oraşul Sibiu ş plecarea. Beîntîlnirea cu Trenk, continuarea drumului prin Călimăneşti la mănăstirea Cornet.

1860, 14—16 iulie — Cercetarea mănăstirii Cornet, drumul spre Cozia vizitarea acesteia, excursie la mănăstirea Turnu

1860, 17-20 iulie — Cercetări la mănăstirea din Ostrov, şi în jur la schitul Stînişoara, schitul Frăsineiul, Călimăneşti schitul Fedeleşoiu.

1860, 21—30 iulie — Plecarea din Ostrov, spre Bîmnic, opriri l Drăgăşani, Şerbăneşti, Stăneşti, Dobruşa, Iezăru Tg. Ocna, Pătrunsa, Jghiabu, mănăstirea Dintr-u Lemn, Surpatele; întreprinde peste tot cercetăr amănunţite.

1860, 31 iulie— 5 august — Drumul spre mănăstirea Bistriţa, unde se stabileşte pentru cercetări. Reîntoarcerea în Bucureşti

1860, 22 septembrie — V. Boerescu, ministrul cultelor şi instrucţiuni publice, îl informează că, împreună cu A. T. Laurian I. Maiorescu, I. Brătianu, P. Cernătescu, A. Elorian şi I. Eliade, a fost numit într-o comisie care are d scop adunarea documentelor şi materialelor necesar unei istorii naţionale.

1860, septembrie — Redactează şi prezintă Ministerului Cultelo şi Instrucţiunii Publice raportul *Relaţie despr anticuiiăţile ce se aflu în mănăstirile din districtel Argeşul şi Vîlcea. Partea IV Mănăstirea Bistriţa.* (manuscris.)

1860, 7 noiembrie — Depune la Ministerul cultelor şi instrucţiuni publice partea a VlII-a a relaţiilor despre monumentele istorice cercetate.

1861, 31 martie — Fiind înscris în listele de alegători direcţi di judeţul Teleorman, merge la Turnu-Măgurele pentr a vota.

1861, aprilie — împreună cu G. Cretzianu, D. Berindei şi P Iatropol, fondează *Revista română.* în această lun publică în revistă *<Precuvîntarea>,* în care indic programul şi linia ce şi-a propus redacţia, şi studiu *Cînteeele poporane ale Europei răsăritene, mai c seamă în raport cu ţara, istorica şi datinele românilo*

1861, mai — Publică în *Revista română* prima parte a note *Portretele lui Mihai vodă Viteazul.*

1861, 29 mai — Raportează ministrului cultelor şi instrucţiun publice rezultatul cercetărilor întreprinse în var anului 1860 la mănăstiri şi cere autorizaţia şi mijloacele necesare pentru întreprinderea unor cercetăr la mănăstirile din judeţele Gorj, Mehedinţi, Dol Romanaţi, Olt şi Teleorman. Cere colaborarea lu Trenk. Propune ca obiectele de valoare din mănăsti să fie aduse la muzeu.

1861, 26 iunie — Ministrul cultelor şi instrucţiunii publice îi respinge demisia din comisia documentală.

1861, iulie — Publică în *Bevista română* a doua parte a notei *Portretele lui Mihai vodă Viteazul* şi *Poezia (V. Cîrlova).*

1861, vara — Vizitează mănăstirea Snagov, adunînd date istorice şi arheologice pentru articolul pe care îl va publica peste un an.

1861, 28 august — Cere ministrului cultelor şi instrucţiunii publice să fie autorizat să ridice cărţile şi manuscrisele găsite la mănăstirile Cozia şi Bistriţa şi să poată vizita mănăstirea Căluiu din Bomanaţi.

1861, august — septembrie — Merge la Bîmnicul Vîlcea apoi la Cozia şi Bistriţa pentru ridicarea manuscriselor şi cărţilor de la aceste mănăstiri. Cercetează amănunţit mănăstirea Căluiu, jud. Bomanaţi.

1861, 27 septembrie — Raportează ministrului cultelor şi instrucţiunii publice rezultatul strîngerii şi aducerii cărţilor şi manuscriselor de la mănăstirile Cozia şi Bistriţa. Dă pe larg rezultatul cercetărilor făcute la mănăstirea Căluiu. *(Note inedite cidese în mănăstirea Găluiului din judeţul Bomanaţi la 1861* sînt publicate în Analele Societăţii Academice Române, 1878, tom. X, s. II, p. 298-308.)

1861, septembrie — Publică în *[Bevista română* studiul *Poeţii Văcăreşti* şi poate tot în aceeaşi lună *Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul.*

1861, octombrie — împreună cu cercetătorul Prânz Bock, vizitează satul Pietroasa, unde fusese descoperit tezaurul.

1861, <octombrie> — Publică în *Bevista română* studiul *Foletul novei.*

1861, decembrie — Publică în ziarul *Independinţa* articolul*ISiudiile istorice.*

1861, sfîrşituTanului—1862, prima parte a anului — Publică în *Bevista română* marele studiu *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa.*

1862,1 februarie — Este numit director în Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice pentru departamentul Valahiei, în locul lui A. Filipescu.

1862, aprilie — Publică *<Precuvîniarea>* care deschide al doilea an de apariţie al *Bevistei române.*

1862, 16-18 iulie — Participă la sesiunea *Asociaţiei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român de la Braşov.*

1862, iulie — Publică în *Bevista română* studiul *Cîteva ore la Snagov.*

1862, august — Publică în *Bevista română* articolul *Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român.*

1862, septembrie — Eace un mic cuvînt de introducere reedită în *Bevista română* a discursului lui IST. Bălces pronunţat la Paris în 1851, *Mişcarea român din Ardeal la 1848.*

1863, ianuarie — Demisionează din postul de director în Min terul cultelor şi instrucţiunii publice.

1863, 20 februarie — Este delegat de Ministerul Instrucţiunii, î preună cu Ion Ghica, A. T. Laurian, D. Berind D. A. Sturdza, M. Kogălniceanu şi C. Ferreratti organizeze colecţia donată de generalul ÎT. Mav Muzeului naţional de antichităţi.

1863, 26 mai — Este numit ministru ad-interim al culte şi instrucţiunii publice.

1863, 31 mai — Propune, în consiliul de miniştri, aducerea ţară a osemintelor lui IST. Bălcescu şi editarea ope acestuia.

1863, 14 iunie — Semnează decretul pentru instituirea u premii literare.

1863, 15 iunie — Aprobă înfiinţarea şcolii de muzică instrumenta

1863, iulie — Inspectează şcolile din Moldova.

1863, 23 iulie — Se publică decretul, semnat de Al. Odobes prin care se hotărăşte ca actele mănăstirilor să transferate la Arhivele Statului.

1863, 31 iulie — Este numit ministru plin la Ministerul culte şi instrucţiunii publice.

1863, 7 august — Reînfiinţează comisia vremelnică pentru lă rirea şi organizarea documentelor mănăstirilor mîntene.

1863, 17 august — Este numit ministru ad-interim la Ministe trebilor străine, în locul lui Ion Ghica, demisio Interimatul încetează la 7 septembrie.

1863, 12 octombrie — Demisionează din postul de ministru nefi de acord cu proiectul de secularizare al aver mănăstireşti.

1863 — Publică, sub pseudonimul Agathon Otmene *Eiude sur Ies droits et obligations des monast roumains dedies aux Sainis-Lieux d'Orient.* (Re blicat în traducere, *Mănăstirile închinate* în *Sc literare şi istorice,* Buc, 1887.)

1864, 11 ianuarie — Figurează în listele electorale ale district Teleorman.

1865, 26 iulie — Se naşte fiica sa, Ioana.

1865, 1 octombrie — Este numit în comisia specială pentru pre tirea participării României la Expoziţia univer de la Paris, împreună cu : Alex. Moruzi, Mc. leanu, Const. Voinescu, Simion Marcovici, Bal de Beyne, C. Davila, col. Herţ, Th. Aman, Constantinescu, Winterhalder, Ion Ionescu de Brad, P. S. Aurelian, C. Rîureanu şi Faulq

1865, 4 octombrie — Este numit delegat permanent pe lîngă eomisiunea imperială a Expoziţiei universale de la Paris.

1865, noiembrie — Delegat din partea consiliului de stat, este numit raportor în consiliul general al instrucţiunei şi însărcinat cu redactarea regulamentului consiliului.

1865, noiembrie — decembrie — Activează la Paris, în colaborare cu agentul român, Ioan Alecsandri, pentru obţinerea celor mai favorabile condiţii de expunere a produselor şi obiectivelor de artă ale României.

1865,1, 8 decembrie — Prezintă în faţa Academiei franceze, Academie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris, comunicarea *Notice sur le Tresor de Petroassa decouvert en Boumanie et conserve au Musee naţional de Bucarest.*

1865, decembrie — Publică în *Buletinul Instrucţiunei Publice* raportul *Antichităţi eclesiasiice* <Bistriţa> şi *Begulamentul interior pentru consiliul general al instrucţiunei publice,* întocmit de el.

1866, ianuarie — Se întoarce de la Paris în ţară.

1866, aprilie — Publică în *Buletinul Instrucţiunii Publice* un *Baport* asupra învăţământului secundar în cadrul *Comisiei consiliului general, însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învăţămîntul secundar.* (Raportul a fost republicat de Odobescu sub titlul *Gimnazie şi scoale reale* în *Scrieri literare şi istorice,* Buc, 1887.)

1866, 15 iulie — Solicită ministrului instrucţiunii, O. A. Rosetti, sprijinul pentru întreprinderea unor cercetări arheologice în districtele Buzău, Rîmnic, Brăila şi Covurlui.

1866, 12 august — Consiliul de miniştri aprobă reluarea lucrărilor pentru participarea României la Expoziţia universală de la Paris şi numirea lui Odobescu ca comisar al pavilionului românesc.

1866, 10 octombrie — Adresează prefecţilor şi autorităţilor comunale o nouă circulară prin care le explică însemnătatea participării României la Expoziţia universală de la Paris şi indică felul de exponate care trebuie colectate. (Materialele relative la participarea Românei la expoziţie vor fi publicate de Odobescu într-un articol intitulat : *Bomânia la Expoziţiunea universală din 1867, la Paris,* în *Scrieri literare şi istorice,* Buc, 1887.)

1866, noiembrie — Preocupări legate de participarea României la expoziţia din 1867 de la Paris.

1867, ianuarie — aprilie — Pregătirea şi transportarea materialelor necesare pentru pavilionul României de la Expoziţia universală din Paris.

1867, mai — însoţit de familie pleacă la Paris, pentru organizarea pavilionului României, de la Expoziţia universală.

1867, iunie—iulie — Lucrează pentru montarea pavilionului României.

1867, august — septembrie — Rămas singur la Paris, în timpul deschic expoziţiei, redactează catalogul acesteia.

1867, octombrie-decembrie — închiderea expoziţiei, ambalarea şi trans tarea spre ţară a exponatelor, vînzarea pe lo unora dintre ele. Are mari greutăţi financiare.

1868, 5 ianuarie — Comisia imperială a Expoziţiei universale la Paris, din 1867, acordă lui Odobescu med comemorativă pentru aportul la L'Exposition l'Histoire du Travail.

1868, ianuarie-martie — Dificultăţi familiale create de necesitatea a se achita datoriile făcute de Odobescu la Pa în timpul expoziţiei.

1868 — Publică împreună cu P. S. Aurelian *Notice la Boumanie, principalement au poini de vue de economie rurale, industrielle et commerciale,* s *d\m Catalogue special des produits exposes dans section roumaine.* (Extrase din catalog sînt publi sub titlul *Casa, veşmintele şi petrecerile ţăra român,* în *Scrieri literare şi istorice,* Buc, 18

1868, martie — Pleacă la Kamenka (Rusia), unde se gă Saşa.

1868, mai—iunie — Se instalează la Petersburg, Saşa fiind boln Face cercetări aupra orfevreriei barbare, din cole muzeului Ermitaj şi cercetări de bibliografie ve românească.

1868, 16 iunie — Odobescu se întoarce singur la Bucureşti.

1868 — Publică *Notice sur Ies antiquiies de la Boum et catalogue de Vexposition d?archeologie,* Paris.

1869, 6 august — Pleacă, împreună cu mama sa, la Copenh unde era delegat să participe, împreună cti V. Urechiă, la a patra sesiune a congresului internaţic de antropologie şi arheologie preistorică. (Com carea sa *Notice sur le Tresor de Petroassa, D^c des Communications de m. Odobescu* se publică *Compte rendu de la session du congres internaţ d'Anthropologie et d'Areheologie prehistoriques,* 1875, un extras tradus sub titlul *Noţiuni preist din Bomânia* este publicat de Odobescu în *Sc literare şi istorice,* Buc, 1887.)

1869, septembrie — Publică în ziarele *Opiniunea constituţio* 14 septembrie şi *Traian,* 16 septembrie, prote *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezau de la Pietroasa, la Paris şi la Londra, în anii şi 1868,* împotriva acuzaţiilor ce i se aduceau legătură cu înstrăinarea acestui tezaur.

1869 — Publică în *Atheneul român* raportul de *Arnota* (Districtul Vîlcii) (Din excursiunea ar logică a d-lui Odobescu).

MARTA ANINEANU

A N T U M E

<PRECUVÎNTARE>

La 1810, în epoca celei mai mari căderi politice a Germaniei, Iosif de Goerres scriea aceste cuvinte :

„Ou încetul s-a format în mijlocul nostru o sămînță roditoare de civilizațiune şi de înalte simțiminte, care sămînță de acum înainte poate fi considerată ca centrul vieței naționale, şi chiar al constituțiunii politice a țărei noastre"[1].

Aceste cuvinte profetice le putem aplica şi noi la țara noastră şi avem deplina încredere că precum ele au adus fructul lor în Germaniea, unde au fost zise într-una din fazele istorice cele mai frămîntate ale acelei țări, ele mai cu seamă nu vor fi amăgitoare la noi, unde sămînță progresului s-a aruncat de o mînă binefăcătoare într-un pămînt avut şi roditor.

Liberi de orice idee precugetată, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile şi ştiința în țara lor fondatorii *Revistei române,* într-o epocă de reorganizare ca cea prezintă, au simțit trebuința de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna, precît se va putea, într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare şi al speculațiunilor ştiințifice ce pot grăbi progresul națiunii române.

Această revistă se va feri totdauna de orice spirit de partidă. Scopul ei va fi numai de a populariza cît de mult cultura literilor şi gustul artelor, şi de a răspîndi în public noțiuni drepte şi serioase despre toate ramurile ştiinței. Literatura, istoriea, jurisprudința, filosofiea, artele, ştiințele exacte şi naturale, iată cercul de investigațiuni al *Revistei române.* Redactorii ei fac apel la toți compatrioții cari ar voi să aducă acestei opere, luminatul lor concurs.

O națiune se afirmă, atît prin actele sale politice, cît şi prin viața sa intelectuală. Cînd letargia o predomneşte, cînd scînteia de viață doarme încă în sînu-i, uitarea este soartă ei şi vălul întunericului o şterge din istorie. Negreşit că nu va fi acesta destinul României, şi dacă pînă acum literile române s-au putut cu drept mîndri cu mai multe nume demne de lauda şi de stima națiunii, nu este permis a crede că exemplul dat de acei oameni însemnați va rămînea neimitat în viitorime !

Revista română va crede că şi-a împlinit misiunea dacă va reuşi a deştepta în inimile tinerimei române o aşa nobilă emulațiune!

[1] ***Verfall der Religion und ihr.e Wiedergeburt,*** **tom. I, pag. 181.**

CÎNTICELE POPORANE ÎN RAPORT CU TARA, ISTORIA ŞI DATINELE ROMÂNILOR

Pe la sfîrşitul secolului din urmă, (1778—79) un critic şi filosof eminent al Germaniei, I. Gotfried Herder, avu frumoasa idee de a aduna şi de a publica, traduse pe limba sa, o culegere de cîntice poporane ale deosebitelor naţiuni, sub titlul foarte nimerit de *Glasuri ale popoarelor*[1].

Din toată a sa lucrare, rămasă acum înapoi prin strădarea a mai multor urmaşi critici şi culegători de cîntice naţionale, s-au păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, luminoasa inspiraţiune ce a îndemnat pe filosoful german să caute, în sînul poeziei poporane, caracterul şi amintirile unei naţiuni şi apoi încă şi acel titlu, atît de adînc şi plin de adevăr, *Glasuri ale popoarelor !*

Glas al poporului e, cu bună seamă, acea neregulată şi adeseori monotonă poezie, care, transmisă din gură în gură, purtată din secol în secol, păstrează cu simplitate, dar şi cu sînţenie, tradiţiunile şi legendele vechi, care aduce aminte fiilor vitejiila şi suferinţele părinţilor, care, mai colorată în veci decît hronica, ne înfăţişează cu feţe mai vii şi mai felurite, viaţa vremilor trecute şi ne pătrunde inima cu toate simţirile ce a încercat o naţiune în frămîntările sale pe care istoria ştie mai adesea numai a ni le povesti.

Tot Herder, în prefaţa acelei publicări, vorbind despre ce a fost poezia în timpurile cele mai antice, despre izvorirea ei şi despre elementul în care ea trăieşte, ne dă o definiţiune, în care se vădeşte toată însemnătatea poeziei poporane; el zice: „Ea vieţuia în urechea poporului, pe buzele şi pe harpele cîntăreţilor de atunci, ea cînta istoria şi felurite întîmplări, tainele şi minunele şi' semnele prevestitoare, ea era floarea prin care se caracteriza poporul cu limba şi ţara sa, cu îndeletnicirile şi prejudecăţile, cu patimile şi cu trufiile, cu muzica şi chiar şi cu sufletul său"[2].

De la Herder încoace, mai toate naţiunile Europei, sau prin critici pămînteni, sau prin scriitori străini, şi-au adunat cînticele poporane[3];

[1] *Stimmen der Vdlker in Liedern,* gesammelt, geordnet und zum Theil ubersetzt von I. Gottfried Herder.

[2] *Vorrede der Volkslieder.*

[3] în Germania, în Francia, în Italia, în Spania şi în mai toate ţările europene s-au făcut colecţiuni însemnate de cîntice naţionale. Avînd a ne ocupa mai cu deosebire de ale Europei răsăritene, adică ale popoarelor care înconjoară pe români şi se învecinesc cu dînşii, vom menţiona, pentru cînticele greceşti: *Chants populaires de la Grece moderne,* publies et

CÂNTICELE POPORANE

ÎN BA POET CU

Pe la sfârşitul secolului din urmă, {177879} un critic şi filosof eminent al Germanie!, L ,0ot> frîed Herder, avu frumosa idee de a aduna ş de a publica, traduse pe limba sa, o culegere de cântice poporane ale deosebitelor ^ naţiuni,, sub titlul forte nimerit de *Glasuri ale paparelor*'% -

Din totâ a sa lucrare, rămasă acum înapoi prin strădarea a maî multor urmaş! critici şi culegători de cântice- naţionale, $*afi păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, iummdsa inspi-

') Stimmen der Votker in Liedern, gtmmmeft geard net und zum Thi! iibereetd*von L* Gottâried^ Herder. *

Cînticele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele românilor. începutul studiului lui Al. Odobescu publicat 'în *Scrieri literare şi istorice,* volumul I, p. 180.

din acele felurite eolecțiuni, purtînd fiecare stema unei naționalități, nu e de tăgăduit că şi literile şi istoria s-au înavuțit cu noțiuni mai lămurite şi mai drepte despre caracterul şi despre principiul vital al popoarelor, cu izvoare mai îmbilşugate şi mai sporitoare de o inspirațiune ce atinge mai de aproape şi mişcă mai cu tărie inimile noastre.

Aceasta ne-o arată şi nemuritorul poet polonez Adam Miczkiewicz cînd, cu glasul cuprins de entuziasm, el face această călduroasă invocațiune : „Cîntice poporane, voi, sicriu sînt al credinței, ce legați timpurile cele vechi de cele nouă, în voi îşi depune o națiune trofeele eroilor săi, speranța cugetărilor şi floarea simțirilor sale. Sicriu plin de sînțenie ! Pe tine nici te atinge, nici te sfărâmă vreo lovire, precît poporul tău chiar nu te-a profanat. O cîntic puporan ! tu stai şi păzeşti templul amintirilor

traduits en francais par G. Fauriel, Paris, 1824, Didot, care au fost şi traduse în limba germană : *Neugriechische Volkslieder,* gesammelt und herausgegeben von C. Fauriel, iibersetzt... von Wilhelm Miiller, Leipzig, 1824, 2 Bande in-8. Mai tîrziu contele Demarcin du Tyrac de Marcellus a publicat o nouă colecțiune sub titlul: *Chants populaires de la Grece,* Paris, 1851, 2 voi., care s-a retipărit la 1860.

Pentru poeziile poporane ale sîrbilor, un literat însemnat din acea țară, Vuk Stefanovici Garagici a lucrat ne-ncetat de patru zeci de ani şi mai bine şi a publicat, la 1815, în Viena, o mică colecțiune sub titlul: HapoAHK cpscKe necNe *(Cîntice populare sîrbeşti),* pe care a complectat-o în două ediții tipărite, una la Lipsea (4 voi. în 12 mare, 1823 — 1834) şi alta la Viena (3 voi. în 8, 1841, 1846, cărora se va adaoge un al 4-lea volum la care încă lucrează editorul). Domnişoara lacob-Robinson a tradus o parte din cînticile sîrbeşti în limba germană, sub pseudonimul de Talvy : *Serbische Lieder,* Hale, 1826, 2 Bande, reproduse şi adăogite la 1853. Domnişoara Elisa Voîart a reprodus această traducere pe franțuzeşte : *Chants populaires des Seruiens,* Paris, 1834, 2 voi., iar apoi Dozon a publicat o altă colecțiune de cîntice sîrbeşti, traduse pe limba franceză : *Poesies populaires des Serbes,* traduites par Aug. Dozon, Paris, 1859, în 18.

Pentru cînticele române, cele două mici volume publicate de d. Vasile Alecsandri, *Poezii populare, Balade (cântice bătrîneşti)* adunate şi îndreptate de V. Alecsandri, Iaşi, 1852 — 1853 în 18, precum şi cînticele populare din foaia *România literară,* anul 1855, sînt cele mai însemnate culegeri. în *Spitalul amorului* de Anton Pann, Bucureşti, 1850, în 12, în *Balade culese şi corese* de M. Marian MarieneScu, Pesta, 1858 şi într-alte mici volume precum : *Dorul, culegere de 72 cîntice naționale, Colecțiune de cîntice populare* prin O. Dumitrescu, *Culegere de mai multe cîntice naționale din îmbele Principate* etc, culese de Crhristu îoanin, se găsesc ceva cîntice poporane, însă de o mai mică însemnătate: Colecțiunea d-lui Alecsandri s-a tradus franțuzeşte: *Ballades et Chants populaires de la Roumanie,* recueillis et traduits par V. Alecsandri, avec une introduction par M. A. Ubicini, Paris, 1856. O parte din cîntice s-au tradus şi nemțeşte în colecțiunile următoare: *RomänischeDichtungen fur Deutschen,ubersetz* von S. Mockesch,Hermannstadt, 1851, în 8. *RomănischeVolkspoesie,* gesammelt und gedrukt von Alecsandri, deutsch tibersetz von Wilh. Kotzebue, Berlin, 1851, in 8. *Romănische Volkslieder,* metrisch iibersetzt und erläutert von Ioh. Karl Schuler, Hermannstadt, 1859, în 12. Şi ungurii au tradus cînticele poporane româneşti *:Virâgok a Román (Olâh) nep kblteszet mezeyerol.* Ismertet es kiadja Ais Kâroli, Pest, 1858, în 12. Ga atingătoare de datinele românilor, putem cita încă colecțiunea de basme adunate în Banat şi traduse în limba germană : *Walachische Mărchen,* herausgegeben von Arthur und Albert Schott, Stuttgart und Tubingen, 1845, Gotha, in 8. E de dorit ca o asemenea colecțiune şi mai complectă să avem şi în limba națională, precum este iar de dorit ca colecțiunea începută de d-l Alecsandri să se complecteze cu toate cînticele ce nu au fost cunoscute sau încă publicate de d-lui.

în ziua de azi (1887) s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s-ar mai adaoge şi notiții despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (ruşii din mica Rusie) şi ale altor națiuni vecine.

naționale, tu ai aripi şi glas ca de arhangheli, adesea ai şi arme ca dîr Flacăra mistuieşte lucrările pensulei, tîlharii jăfuiesc comorile, dar cînt scapă în veci cu viață şi se strecoară printre oameni. Dacă sufletele î site nu ştiu să-l hrănească cu dor şi cu speranță, el fuge la munți, se a def ruine, şi de acolo, spune din vremile trecute. Tot astfel şi privi toarea zboară afară dintr-o casă ce a ars şi se opreşte un minut învelitoare, dar dacă şi învelitoarea se cufundă, atunci pasărea fug păduri şi, din* mijlocul ruinelor, din mijlocul mormintelor, ea cîntă c torilor, cu glas răsunător, doina cea din jale!"

Cuvintele acestea din urmă, în care se simte dureroasa mîng ce-şi crease poetul exilat, cîntînd patria sa depărtată şi căzută, ne tăinuiesc totdeodată şi una din cele mai solide virtuți ale poeziei p rane, adică stăruința cu care cînticele poporului, lipsite de toate loacele de perpetuare ale literaturilor cultivate, se păstrează necon chiar!în sînul națiunilor bîntuite de soartă. în asemenea cazuri caracterul lor oareşicum se preface. Ca o suflare de jale, ca un dor tins se revarsă asupră-le, în povestirea faptelor celor mai strălucit strecoară o amarnică zîmbire, un răsunet tînguios se îmbină cu st tele de veselie şi chiar sărbătorile îşi au lacrimile lor. Dar cît de ad fie durerea, cît de mare fie umilința, precît încă poporul le simte, p veghiază la porțile templului unde se păstrează amintirile națio Mai vrednic încă de însemnat e că atunci, chiar accentele ei devin pătrunzătoare. Şi-ntr-adevăr, dacă ea este *glasul poporului,* cînd glasul scoate-va mai din adîncul inimii răsunetele sale, decît în c rile de durere? Care popor cînta-va mai frumos, mai cu foc, mai cu d şie, decît acela ce şi-a pierdut bunurile strămoşeşti, ce cunoaşte g şi fericirea numai ca o amintire din trecut, ca o dorință, ca o aspira către viitor?

E în firea omului de a cînta în ceasurile de mîhnire, atunci letul e împins de sineşi spre gîndiri poetice, mintea zăreşte natur soarta omenească printr-o rază amurgită ce-i ascunde amăruntele b ale vieței şi glasul chiar, înmuiat în lacrime, are un nu ştiu ce ml care se-nvoieşte cu dispunerile inimii, şi astfel cîntarea sporeşte.

îfu voim însă a zice că întristarea e singurul izvor de inspira poetice, lauda şi mirarea, recunoştința facerilor de bine, veselia izbî şi a plăcerilor şi însfîrşit mai toate mişcările sufleteşti îşi au răsun lor prin viersul poeziei. Acea cuvîntare cadențată, pe care mintea c €tză cu măiestrie, în minutele de inspirațiune, pe care memoria, aj de modulațiunile repețite ale versului, o păstrează mai cu înlesnir care glasul o rosteşte cu plăcere, desfătîndu-se în armonia ritmul fost învederat cea dîntîi producțiune a geniului omenesc, stimul patimile sufletului.

Să nu ne prinză dar mirarea cînd vedem poezia figurînd în lea tutulor literaturelor începînde. Omul a vorbit mai întîi în proză,

ca *Burghezul Gentilom* al lui Moliere, fără de a cunoaşte puterea prozei; cînd însă a început să-i vină în minte idei vrednice de a fi împărtăşite unui cerc mai lăţit, de a fi transmise generaţiunilor viitoare, pentru acele idei el a inventat o limbă măiestrită, cadenţată, înaltă : aceia a fost *poezia.*

La toate popoarele ea astfel s-a manifestat, astfel s-a urzit pretutindeni poezia poporană, în veci imperfectă în privinţa prozodiei, care deodată cu dînsa s-a născut, mai adesea semănată cu simplităţi copilăreşti, cu noţiuni greşite, ba uneori şi monstruoase, dar plină de verdeaţă şi de putere, de un parfum de junie ce învie şi întăreşte sufletele.

„Poezia poporană şi curat firească, ne zice Montaigne[1], are simplităţi şi graţii prin care se poate potrivi cu cea mai însemnată frumuseţe a poeziei desăvîrşite de pre artă". Şi Herder, tot în prefaţa mai sus citată, adaoge : „Aibă chiar un cîntic de *felul* celor bune, mai multe greşeli însemnate, greşelile-i se pierd, strofele rele se trec cu cîntarea, dar spiritul cînticului care singur stăpîneşte sufletele, acel spirit e nemuritor şi poartă mintea înainte. Cînticul nu *se vede,* ci *se ascultă,* se ascultă cu urechea sufletului, care nu ştie să numere, să măsoare şi să cumpănească silabele izolate, ci se pătrunde de răsunetul lor general, şi răpit de dînsul, înoată/ cu el înainte."

Să ne oprim un minut asupra importanţei acelor cuvinte : „Cînticul nu *se vede* ci *se ascultă* !" şi aici care martor, care desluşitor al acestor cuvinte putea-vom aduce mai vrednic de crezămînt, în ceia ce se atinge de impresiunile sufletului, decît pe nemuritorul filosof elen, pe Platon? Să-l urmărim dar un minut pe malul Ilisului, în ocolul Atenei, şi să ascultăm cu dînsul convorbirea plină de graţie şi de adîncime a lui Socrat cu Fedru, umbriţi amîndoi sub un platan, în vecinătatea templului Dianei[2] :

„*Socrat*: Ştii oare tu prin ce fel de cuvinte am place mai mult Zeului, prin cele scrise sau prin cele grăite?

***Fedru*: De loc; dar tu ?**

***Socrat*: Am să-ţi spun şi eu ce am auzit de la cei bătrîni, căci, vezi, aceia spuneau adevărul. Ş-apoi de-am putea noi înşine găsi adevărul, ne-ar mai fi păsut noă ceva de părerile celorlalţi oameni?**

***Fedru*: Ciudată întrebare; dar spune-mi tu ce ai auzit?**

***Socrat*: Am auzit că odinioară pe lîngă Naucratis, în Egipt, s-ar fi născut unul din zeii lor cei vechi de pe acolo, acela căruia era închinată şi pasarea ce-i zice ibis. Numele acestui demon era Teut, zice că el ar fi născocit mai întîi numerile şi socoteala şi geometria şi astronomia, ba şi şahul, zarul şi încă şi scrisoarea (ypapara); fiind pe atunci rege al Egiptului întreg**

[1] ***Essais* de Michel Montaigne, Liv. I, chap. 64 : „La poesie populaire et purement naturele a des naifvetes et grâces, par ou elle se compare â la principale beaute de la poesie parfaicte, selon l'art.**

[2] **Platon, *Fedru,* LIX şi LX.**

Taumas care sta în cetatea cea mare din susul ţărei, pe care elenii o numesc Teba din iar pe zeul de acolo Amon, şi venind la dînsul Teut, îi arătă aceste măiestrii şi-i spuse c buieşte să le împărtăşească şi celorlalţi egipteni, iar el întrebă de ce folos ar fi fiecare însele şi, dezbătînd ce i se părea că e bun şi ceia ce nu e bun, pe una o defăima, pe lăuda. Astfel zic că multe de tot felul ar fi spus Taumas lui Teut, în privinţa fiecării măi pe care lucruri ar fi lungă vorbă de a le spune, dar cînd ajunse la scrisoare : « Această învăţ o rege, zise Teut, va face pe egipteni mai învăţaţi şi mai iesnicioşi la memorie (^v7)[xovbcG>T£ căci am găsit un leac pentru memorie şi pentru ştiinţă ». Iar el spuse : « O prea măiest Teut, unul e vrednic să născocească măiestriile, iar altul să preţuiască cîtă parte de pagu de folos poate ieşi din întrebuinţarea lor; tu dar acum, fiind părintele scrisorii, din d către dînsa, ai arătat-o altfel decît cum este, căci ea va aduce în sufletele celor ce învaţă uitarea şi neîngrijirea memoriei, pe care, încredinţînd-o scrierii, o vor lăsa pe seama semne străine şi în sineşi chiar , ei nu vor ţine minte nimica. Aşa dar tu n-ai găsit un leac memorie, ci numai pentru păstrarea amintirilor; (o'ixouv ptvyjpo)*; âXVu7to[rw)aeco<; cpa eSpe<;) ; ceia ce arăţi şcolarilor tăi este umbra ştiinţei şi nu adevărul; căci, dupe ce ei citit multe, fără de a le fi învăţat la dascăli, ei vor crede că sînt foarte înţelepţi, deşi c mulţi vor fi fără cunoştinţe şi grei la trai, ca unii ce, în loc de ştiinţă, vor avea numai umb

***Fedru:* — O Socrate, minunat ştii tu să faci, cînd vrei, cuvinte ca din Egipt s orce alt loc.**

***Socrat*: — Prietene, cei din templul lui Joe de la Dodona spuneau că cele dintîi c proorocești au ieşit dintr-un stejar; acei oameni dar, cari nu erau aşa de învăţaţi ca noi a de acum, primeau, din simplitate, să asculte ş-un stejar şi chiar o piatră, numai adevărul s Tu însă, dimpotrivă, vrei să ştii cine şi de unde este acel ce vorbeşte şi nici nu bagi în dacă lucrul este sau nu precum el îl spune.**

***Fedru :* — Ai cuvînt să mă dojeneşti. însă şi mie mi se pare că, în privinţa scrier precum zice tebeul.**

***Socrat*: — Aşa dar cel ce crede că ştiinţa se poate însuşi în scrisoare, (6 TI^^V oî sv ypdqji^ccTi xaTocXi7r£Îv) şi iarăşi cel ce crede că poate să o capete numai din cele ca când ar putea să iasă ceva curat şi lămurit *(Goxpkc,* xal (3s(3aiov) din scrisoare, ace într-o mare nedomirire şi într-adevăr nu ştie vorbele lui Amon, de vreme ce socoteşte că teie scrise sînt ceva mai mult decît un mod de a-şi aduce aminte, pentru cei ce cunosc m vreme cele ce s-au scris.**

***Fearu :* Ai dreptate.**

***Socrat*: — Căci, vezi tu, o Fedre, scrisoarea are un mare defect, pe care îl are aser pictura. Şi făpturile acestei arte se arată pare c-ar fi vii, dar, de le vei întreba ceva, ele sta tot grave şi mute; tot astfel sînt şi cuvintele scrise, ai crede că ele îţi vor spune lucruiile înţelepte, dar de le vei întreba, vrînd să afli ceva mai mult despre cele scrise într atunci ele îţi vor da în veci acelaşi răspuns. Orice cuvînt, îndată ce s-a scris, se rostog pretutindeni, atît pe la cei ce nu-i înţeleg, cît şi pe la cei cărora nu se cade, şi el nu şti către cine trebuie să se îndrepteze şi către oine nu. Despreţuit şi gonit fără dreptate, el în v trebuinţă de ajutorul părintelui său, căci el însuşi nu poate nici să se apere, nici să-şi**

Soartă cînticului poporan nu este aceia a cuvîntului scris. fiu al poporului, încredinţat zburdalnicei memorii, el aleargă di în om, din secol în secol; fiecare îi adaoge un semn de la sine, o v un vers, un epizod, şi adesea modificat de pe vremuri, abia-i mai cu origina şi starea primitivă, dupe ce a trecut sub aşa multe pref în cazul'de faţă poate că, cu părere de rău, vom primi a zice ca P că aceasta e un folos; dar însă trebuie să mărturisim că cînticul po

n-ar putea exista fără de libertate şi că azi, în epoca cînd toate aspira-ţiunile geniului literar sînt mai mult sau mai puţin supuse la regule dic-tate şi urmate din secolii clasici, acea libertate este chiar caracteristica poeziei poporane.

Povestirea naivă a basmelor locale şi a faptelor glorioase sau jal-nice ale timpilor trecuţi, simţiminte fragede şi adînci, exprimate cu o nespusă vigoare, descrieri simple dar viu colorate ale vieţii străbune, fraze şi întorsături vîrtoase ce adesea lipsesc în limbile nouă, ziceri bă-trîne, rămăşiţe din dialecte stinse, o cadenţă lesnicioasă şi de multe ori monotonă, o versificare liberă şi neînstrunată, ce rar jertfeşte sensul vorbii, iată, spre a ne rezuma, elementele de căpetenie ce alcătuiesc cînturile poporane.

Aveam trebuinţă de aceste desluşiri pregătitoare spre a intra în mate-ria ce voim să cercetăm.

Ţara noastră, ca cele mai multe ţări europene, mai ales cele ce se bucură de o natură măreaţă şi bogată, şi care au suferit mult în luptele lor pentru neatîrnare, îşi are cînticele sale poporane, casnice şi vitejeşti. Noi, într-unele din ele ne vom sili a căuta desluşiri asupra evenimentelor istorice, asupra caracterului intim şi asupra limbei chiar a naţiunii noas-tre, în deosebitele epoci şi în deosebitele localităţi în care aceste cîntice au izvorît din imaginaţiunea popoarelor. Pentru aceasta, ne vom încerca a preciza, precît se va putea, epoca şi locul compunerii lor.

Vom merge şi prin ţările vecine,' cu care românii au întreţinut rela-ţiuni de amicie sau de rivalitate, mai mult sau mai puţin lungi şi intime, spre a cerceta în cîntările lor poporane, ce datine au schimbat cu noi acele naţiuni apropiate pe ţărmurile Dunării sau pe plaiurile Carpaţilor şi ale Balcanilor şi repurtînd apoi orce lumină ni se va ivi sau chiar ni se va năluci, la ţara noastră, ne vom cerca într-astfel să lămurim oareşicum vechile noastre datine.

Prin asemenea comparaţiuni vom avea, credem, prilejul a dovedi tainica înfrăţire ce uneşte aceste popoare, care au trăit secoli îndelungaţi împărtăşind *mai* aceleaşi glorii şi aceleaşi nevoi, resimţind aceleaşi loviri şi cîntînd într-un acord, fiecare pe lira sa naţională, cîntări de acelaş fel! Aşa străbune legăminte poate că încă nu s-au stins cu totul în inima popoa-relor, şi ar fi de dorit ca o generoasă impulsiune să înfrăţească în viitor acele naţiuni ce sînt, credem, menite a forma în Europa răsăriteană un stat federal creştin, tare atît prin unirea cît şi prin varietatea chiar a puterilor sale!

RĂSUNETE ALE PINDULU! ÎN CARPAŢI

DIOCHIUL NĂLUCA. MIEOARA. MOŞ-AJUN.

I

Moartea silnică şi fără veste, mai ales în vîrsta juniei, a înfloririi, este o idee tristă, care în totdauna pătrunde inima oamenilor de o mîh-nire adîncă. Acest simţimînt e vechi ca lumea, tot neamul omenesc poartă,

de secoli întregi, jalea tînărului păstor Abel, ucis cu mînie de crudul frate Cain; lacrima picată din ochiul părintelui omenirii, vaietul din pieptul mumei noastre obşteşti, toate generaţiunile pe rînd le-au vă *şi* în veci inima omului, cît de multe mîngîieri i-ar putea aduce religiu filosofia şi ştiinţa, ea tot va plînge pe cel răpit vieţii cu cruzime, în f rea anilor săi.

Un simţimînt atît de firesc, atît de general, atît de adînc, a tr negreşit să se manifeste, chiar în timpii primitivi, prin glasul mel al poeziei. Toate popoarele au plîns cu plîngeri modulate, pe junele la floarea vîrstei, şi, în ţările meridionale, unde soarele dogoritor al v arde şi mistuieşte regulat toată încîntătoarea podoabă a naturei, vegetaţiunea zîmbitoare a primăverei piere ofilită sub arşiţa stele neşti, a lui Siriu, aceste două simţiri întristătoare ce înfăţişează min aşa intimă analogie, s-au îmbinat mai adesea, ca să dea naştere serbări anuale, unor cîntice de doliu, repeţite nencetat de popoare. Di asemenea porniri de spirit au izvorît negreşit, în Egipt, în Asia- şi în vechia Eladă, sărbătorile sau cînticele ce se leagă cu numiri *Maneros, Bormos, Hylas, Linos, Adonis* şi altele, înfăţişînd toate, în di localităţi şi cu puţine deosebiri, acelaş caracter general. Aceasta dovedeşte Erodot cînd zice, vorbind despre Egipt[1]:

> **„Este (acolo) şi un cîntic, un *Linos,* precum şi în Fenicia, în Cipru şi în alte locur de pe popoare are şi cînticul numirea sa, dar toţi se învoiesc a zice că este chiar jălirea p elenii o cîntă sub numele de *Linos.* Iar printre multe lucruri despre care mă minunez la eg este şi de unde au luat ei *Linul,* se vede însă că în totdauna l-au cîntat, *Linul,* pe egipteană, se numeşte *Maneros.* Egiptenii zic că el ar fi fost un copil singur-născut a dîntîi rege al Egiptului, şi murind el fără vreme, l-ar fi sărbat egiptenii prin asemenea va şi astfel această cîntare ar fi fost cea dîntăi şi singură a lor".**

Dacă apoi, întemeiaţi pe însemnarea istoricului elin, vom pe ţărmurile mărilor răsăritene, urmele acestei vechi credinţe şi ale tui cîntic secular, printre nenumăratele tradiţiuni de felul acesta, ^ăsi, la mariandini, naţiune de origină frigică[2], vechi locuitori ai niei, aşezaţi pe locul învecinat de Pontele-Euxin (Marea Neagră), s-a clădit în urmă Prusia (astă-zi Brusa), vom găsi, zicem, la maria tradiţiunea tînărului *Bormos,* răpit de nimfele izvoarelor, cînd m să scoată apă pentru secerători, şi pe carele în zadar îl căutau locui făcînd să răsune pădurile de strigătele lor de jale[3]. Aceste strigăte aşa de răspîndite, încît Eschil le dă ca exemplu de vaietare, de de doliu, cînd horul său de perşi, plîngînd căderea Asiei, sdrobită la mina, întîmpină cu aceste cuvinte, pe regele Xerxes ce se întorcea î în patria sa[4]:

> **„Cu glas cobitor, cu gemete duioase, cu plîngerile lăcrimătoare ale cînticului mariandin, voi serba a ta înturnare 1".**

Precum frigicul *Bormos,* asemeni şi Hilas Misianul, iubitul lui H pieri şi el jertfă a iubirei ce frumuseţea sa insuflă nimfelor de la iz

1 Erodot, cart. II § 79.
2 Strabon, XII, 3 § 4.
3 Hesychius, BoSp^og. Sholiastul lui Eschil, la *Perşii,* v. 939.
4 Eschil, *Perşii,* v. 93 5 et sq.

cînd se duse să aducă apă pentru Argonauţi, şi locuitorii din Chios, urmînd pilda dată de Hercul, îl jeleau în cîntice tradiţionale, alergînd dupejdînsuî prin păduri[1]. Dar nu numai aceştia, ci încă şi frumosul Narcis, fiul rîului Cefisul şi al nimfei Liriope, a murit, plîns de tespieni, înecat în undele ce-i răsfrîngeau faţa[2]. E o superstiţiune vechie aceia d-a crede că apa are în sine un farmec atrăgător ce pricinuieşte moartea; chiar vechii indieni, în legile primitive ale lui Mânu[3], orînduiau ca „un brahman (adică un preot)... să nu-şi privească chipul răsfrînt în apă. Aşa e regula stabilită". Urmînd aceiaşi idee, să avem voie a străbate într-o clipă secoli îndelungaţi, prin cari această supertiţiune s-a strecurat neatinsă şi să cercetăm oare nu este aceiaşi, credinţa care domneşte în cînticul următor, repeţit de poporul român[4]:

„Frunză verde alunică I
Mircea suie pe potică,
şi-ntîlneşte o fetică
cu cofiţa într-o mînă
cu apă de la fîntînă.
— Gopiliţo, stai să beau.
— Ba, bădiţă, ba nu vreau,
că mă tem de dragul meu.
— Nu te teme, fata mea,
că dacă s-o mînia,
cu baltagul l-oi lovi,
cu pămînt l-oi înveli.
- Mergi în vale, la fîntînă,
că-i găsi o cofă plină
scoasă chiar cu mîna mea ;
descalică şi o bea;
da-ţi fă cruce şi o suflă,
să nu fie vr-o *Nălucă,*
să nu fie descîntată
de baba cea blestemată.
Mircea fetei mulţămea,
la fîntînă se ducea,
cofa plină o găsea,
dar el cruce nu-şi făcea,
pe d-asupra nu sufla,
ci la ea năvală da
şi-nghiţea numai odată
şi simţea dorul de fată,
şi-nghiţea de două ori
şi-1 apuca reci fiori,
şi-nghiţea a treia oară
şi cădea mort la izvoară;

[1] **Theocrit, *Idila* XIII. Properţiu, c. 45. Petroniu, 83.**
[2] **Ernst von Lasaulx, *Die Linosklage.***
[3] ***Legile lui Mânu,* IV, 38.**
[4] **Balade culese de d-l. V. Alecsandri, voi. II, faţa 98: *Nălucă.***

că-nghiţise o *Nălucă....*
în pustii ducă-s-ar, ducă" I

Ce ar fi trebuit să facă Mircea ca să se ferească de a înghiţi *N* de a cădea mort la izvoare? „Să-şi facă cruce şi să sufle pe apă", cînticul, prefăcut dupefideile creştine; dar mai întreabă pe ţăranul rom ^1 îţi va spune încă, păgînul, că trebuie *să-fi scuipe de trei ori în sî m* depărteze descînticul sau diochiul. Fă aceiaşi întrebare şi Ciclo din Teocrit şi ascultă cum el îţi va răspunde[1]:

„Eu n-am aşa obraz urît, precum îmi spun, mai deunăzi m-am zărit în mare era liniştită, şi barba mea se arăta frumoasă şi singura mea plioapă asemeni mi se frumoasă şi albeţea dinţilor mei strălucia mai mult decît piatra din Păros. Atunci, ca mă diochi, de trei ori mi-am scuipat în sîn".

Astfel, multe credinţe poporane se perpetuă pe nesimţite din în secol, din ţară în ţară; un fir misterios leagă unele naţiuni şi «epoce între dînsele. într-adevăr e greu lucru, e chiar peste putinţ urmări acel lanţ în toată întinderea sa, căci, pe unele locuri, vrem întunecă, urma-i se face nesimţită, dar apoi el apare adesea înve mai departe şi astfel, în deosebite timpuri sub deosebite preschim multe idei, multe credinţe, multe creaţiuni ale imaginaţiunii vechim regăsesc în sînul naţiunilor moderne, ca un depozit strămoşesc.

Să urmăm dar'şi noi, fără d-a ne obosi, răspîndirea cînticul jale al juneţei învinse de moarte, printre popoarele antice ale Eu răsăritene, căci poate doară acea ideen-a pierit cu totul din imaginaţ naţiunilor moderne şi mai ales din cercul de legende al poporului ro

La Eleni, *Linos* era cînticul poporan cel mai însemnat, încar caracteriza mai cu seamă moartea nevinovată în floarea juniei şi a origină se îmbina cu un cult primitiv alnaturei[2]; printr-însul era si lizată, sub forma unui june mort fără de timp, întoarcerea grelei v & iernei[3].

Omer[4], ne arată cum, la culesul viilor, un tînăr băiat sta în locul lucrătorilor şi, pe o liră melodioasă, cînta cu glas dulce un frumos. într-adevăr, *Linos* a fost de la început un cîntic al ţăranilo lucrătorilor de pămînt[5]. Negreşit că cei d-întîi aezi (αοιδοί) sau reţi ai Eladei au cîntat asemenea poezii de dor; dar nimeni nu ne-a trat acele inspiraţiuni cîmpene şi primitive; abia dacă găsim în sho tul lui Omer[6], aceste cuvinte dintr-o epocă mult mai tîrzie:

„Linul e o cîntare de jale ce se cîntă cu glas slăbit, căci astfel plîngeau muzele pe I 4 O Line, tu eşti cinstit de toţi zeii, căci ţie ţi-au dat mai întîi a cînta cu dulceaţă. Febus lon) ţi-a pricinuit moartea şi muzele te plîng".

Iată dar că aci numirea *Linos* nu se mai dă unei simple cîn unei lucrări a închipuirii, ci devine chiar numele unei fiinţe, care a

[1] **Theocrit, *Idila* VI, 34 et sq.**
[2] **F. G. Welcker, *tîber den Linos.***
[3] **Alfred Maury, *Histoire des religions de la Grece ancienne,* t. 1, p. 242.**
[4] **Omer, *Iliada* XVIII, v. 567.**
[5] **Iuliu Polluce.**
[6] **Omer, *Iliada* XVIII, v. 570.**

de la zei darul de a cînta mai-nainte de toți, cu glas dulce, şi care piere jertfă a geloasei rivalități a zeului Apolon. Esiod ne întăreşte într-această idee, căci el ne dă chiar şi genealogia lui Linos[1] :

„Urania născu pe Linos, fiu mult plăcut,
pe carele, cîți muritori sînt cîntăreți şi citarişti,
toți îl plîng în ospețe şi-n jocuri,
şi la început şi la sfîrşit chiamă pe Linos

şi apoi într-alt loc[2], el spune că aedul *Linos* era *dedat cu ştiința.*

Ou acest chip, acel june păstor, cîntăreț zeesc, cu părul cununat cu flori şi cu achiu amar,

„Ut Linus hic illi divino carmine pastor,
floribus atque apio crines ornatus amaro[3]... "

devine un semi-zeu sau un erou al ştiinței, pe care elenii îl cinstesc printre vechii poeți sau aezi legendari ai Traciei, ce au introdus cultul lui Apolon şi al muzelor pe poalele muntelui Olimp. împreună cu Orfeu, cu Museu, cu Eumolp, Linos ajunge şi el a fi unul dintre acei creatori închipuiți ai poeziei, cari pe tărîmul vechei Pierii tesaliee, pe coasta septentrională a Olimpului, aşezară leagănul culturei greceşti[4]. într-acele părți pune în adevăr şi Esiod locul de naştere al muzelor[5];

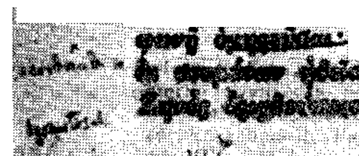
„Aidem, să începem cu muzele, ce înveselesc prin imne
mărețul suflet al părintelui Joe, întru Olimp,
povestind şi cele ce sînt, şi cele ce vor fi, şi cele ce au fost,
şi amestecînd glasurile lor; necontenit le curge un viers
plăcut din gură şi rîd palatele părintelui
Joe sgomotosul, cînd glasul zeițelor, dulce ca crinul,
se răspîndeşte printr-însele; răsună şi culmea Olimpului noios,
locaş al nemuritorilor. . . . .

şi veselesc mărețul suflet al lui Joe, întru Olimp,
muzele olimpiade, fiicele lui Joe, ce poartă pavăza neînvinsă,
pe care le născu în Pieria, Mnemosina ce-ngrijeşte de colnicele Eleuteriei,
împreunîndu-se cu părintele Joe, fiul lui Cronos".

Tot acolo, sub poalele Olimpului, era şi fîntînă Libetra închinată muzelor şi în preajma-i se-nalță o columnă funerară cu o urnă d-asupra, presupus mormînt al lui Orfeu, fiul şi şcolarul muzelor[6]. Mormîntul lui Linos, şi el fiu al muzelor, se putea vedea la Teba[7], unde negreşit tradițiunea lui, împreună cu serbarea sa prin cîntice de jale, se strămutase deodată cu cultul muzelor şi cu toate legendele cele din Pieria tesalică,

[1] Esiod, în fragmente.
[2] Clement din Alexandria, în *Stromate* I.
[3] Virgiliu, *Eclog.* VI, v. 73.
[4] Alf. Maury, *op. cit.*, K. Ot. Miiller, *Istor. Uter. elene,* t. 1.
[5] Esiod, *Teogonia,* v. 36.
[6] Preller, *Griechische Mythologie,* I, p. 279. Pausanias, IX, 20, § 3. Poqueville, *Voy,, en Grece,* III, p. 90.
[7] Pausanias, IX, 29, § 3.

101

Hesiod, exemplar cu adnotările lui Odobescu. Fragment din *Theogonia,* p. 1 corespunde notei de la p. 38 la studiul *Cînticele poporane. . .*, publicat în *Revist română,* 1861.

pe care le adusese pe plaiurile Eliconului şi în lunca Beoţiei, coloniile tracice ale mineilor[1].

Mai vrednică încă de însemnat este serbarea numită 'Apvvjtc; (a mieilor) ce se făcea în toate verile, în oraşul Argos, şi în care, prin văietări şi plînsuri, muierile şi fetele jăleau pe junele păstor *Linos,* fiul lui Apolon şi al nimfei Psamate, sfîşiat de cîni. Drept aceia, în zilele consacrate acestei serbări, se înjunghiau numeroase jertfe de cîni şi de miei, spre a alina jalea, cu răzbunări plăcute şi cu odoare priincioase semizeului ucis[2]. Iată dar că ne-am apropiat iarăşi de vechia religiune a naturei, în care arşiţa lunelor de vară, cînd cînii turbează şi sfîşie, precum arde şi soarele, era simbolizată printr-un cîne pustietor.

Nu putem însă părăsi această veche tradiţiune religioasă fără de a face vorbă şi despre vestita serbare ('AScovia^cx;) precum şi despre repeţita cîntare a lui *Adonis,* şi mai ales să nu uităm că poetesa lesbiana Sapho a cîntat pe *Adonis,* împreună cu *O Molinos* sau *Linos cel de jale*,* şi că într-astfel identitatea acestor două legende nu mai rămîne tăgăduită. Numele lui Adonis ne repoartă îndată mintea către cultul femeilor, în limba cărora *Adon* şi *Adonai* vrea să zică *Domn, Stăpîn*[4]; poate că şi fabula mai tîrzie ce se repeţea prin Biblos, prin Alexandria şi mai la urmă şi-n Atena, n-a pierdut cu totul acest caracter fizic, căci ea ne spune cum că Adonis a fost un frumos şi tînăr păstor, de care zeiţa chiar a frumuseţei, Vinerea, se înamorase şi pe care un mistreţ îl ucise ia vînătoare, în păduri. Zeiţa îl căută, alergînd pretutindeni desperată si-l plînse cu lacrimi nesfîrşite, iar poeţii repeţiră pe mii de tonuri văietările ei[5]. Cu toate acestea, junele Adonis fu silit să se scoboare în Iad, unde insuflă o nouă patimă stăpînei Tartarului, Persefonei. Lupta se declară atunci între amîndouă zeiţele şi, spre a le împăca, tribunalul zeiesc hotărî ca Adonis să petreacă o parte a anului pre pămînt, în desmierdările Vinerii, iar cealaltă sub aspra ocrotire a negrei zeiţe. Toată această fabulă, în care e învederat personificată natura cu preschimbările sale, dete naştere unei înduoite serbări, din care o parte tristă şi duioasă purta numele de „6 'Apavicrjios" adică *Perirea* şi se vestea prin cînturile jalnice ale fluierilor *gingreene* ***(yiyypivoi*** auXo); iar cealaltă, veselă şi zgomotoasă *„r* **EupsaTK"** adică *Aflarea,* serba întoarcerea zeului pre pămînt:

„Fii-ne întru ajutor acum, iubite Adonis şi la anul să ne fii priincios,
căci şi acum ai venit, Adonis, Adonis, şi cînd te vei mai întoarce, tot prietin să ne vii[6]'

Această serbare, răspîndită preste toate ţărmurile unde se lăsară mai tîrziu elenii, este cea din urmă faţă sub care ni se vădeşte, în religiunea anticităţii, acea vechie tradiţiune a morţii premature a'unui june nevinovat, pe care tradiţiune am văzut-o răsărind sub poalele Olimpului, dintr-o simplă cîntare tînguioasă, şi care, răsleţită, desvoltată, împrăştiată, prefăcută de pe ţări şi de pe vremuri, a ajuns a se întrupa în cultul

[1] **K. Ot. Muller,** ***Orchomenos.***
[2] **Welcker, Preller,** ***oper. cit.*** **Pausanias, II, 19, § 1.**
[3] **Pausanias, IX, 29, § 8.**
[4] **Movers,** ***Die Phcenicier.***
[5] **Theocrit, Bion şi alţii.**
[6] **Theocrit,** ***Idila*** **XV.**

asiatic al soarelui şi a fi cîntată de poeţii măiestreţi ai şcoalei al drine. Dar, pe cînd legenda lua o formă statornică şi consînţită, tr chiar în cultul regulat al popoarelor, termenul care, la eleni, îns acea cîntare primitivă, zicerea *MVOQ,* OlroXtvos, rămase în limba l o expresiune prin care se dăstăinuiau cele mai adînci dureri ale sufle

„Spune vai line 1 vai line !...

strigă, în mai multe rînduri, horul din *Agamemnonul* lui Eschil[1], tîndu-se asupra tristei ursite a unui aşa mare împărat, şi într-alt iar horul, descriind trudnica soartă ce aşteaptă pe biata mamă a lui dupe deşănţata sinucidere a acestui erou, începe a zice:

„Muma lui, care 1-a hrănit, împovărată acum de zile multe, şi de cărunte bătrîneţ va auzi această rătăcire nebunească, ea nu va răspîndi, nenorocita, cîntări triste ca ale ghetorii, ci cu cîntări ascuţite îi va jăli, strigînd : vai line ! vai line ! şi, izbindu-se minele de piept, îşi va smulge pletele cele albe î"

Tot astfel şi nenorocita Antigonă, în *Fenicele* lui Euripid, cîndu-şi vederea asupra răstriştelor casei lui Edip, strigă cu glasul de lacrimi[3]:

„Nenorocită (maică), vezi cum te jelesc ! ce pasăre oare, stînd pe un stejar sau pe rile cele mai înalte ale unui brad, va vărsa , împreună cu mine, plîngeri asupra maicei cu astfel de văietări, eu strig : ***vai line*** **I căci de acum înainte, în viaţă-mi singuratică, mi se va petrece răspîndind lacrimi".**

într-această strofă, cuvintele prin care se exprimă durerea în elenilor, sînt grămădite cu o măiestreaţă emfaza, demnă de Eur printre dînsele mai cu seamă deosebim zicerea 'EXsX^co şi, rînd-o cu exclamaţiunea : *Ai* Xtvov, să ne fie iertat, în urma crit german Welcker[4], a ne lăsa în voia unor asemuiri, poate cu totul î plătoare, spre a recunoaşte că litera L, la deosebite popoare şi în de felurite vocale, are şi în sine darul de a exprima simţiri de jale durere, de veselie şi de izbîndă. Spun că femeile egiptene strigau *l* cînd se văietau, şi *Ulilili* cînd se veseleau. **AiA^a-r-h,** zic slavii Dunăre *a se jăli,* şi *Am* sau **AdAO** sînt exclamaţiuni de întristare ticele sîrbeşti. Şi bascii sau cantabrii, acea poporaţiune antică r în sînul Pireneilor, ca un fosil între două tărîmuri vii, Francia şi S şi dînşii au un cîntic păstrat din timpii războaielor cu romanii, în căruia ei plîng, cu aceste cuvinte mereu repeţite, pe un june *Lelo* prin trădare[5]:

„Lelo I il Lelo I
Lelo 1 il Lelo !
Leloa, Zarac
il Leloa ***l"***

„Lelo ! mort (e) Lelo !
Lelo ! mort (e) Lelo I
Pe Lelo, Zarac
a omorît pe Lelo !"

[1] **Eschil,** ***Agamemnon,*** **v. 120.**
[2] **Sofoclu,** ***Aiax,*** **v. 621.**
[3] **Euripid,** ***Fenicele,*** **v. 1519.**
[4] ***Op. cit.***
[5] **Eschil,** ***Prometeu*** *lănţuit,* **v. 877.**

Apoi şi elenii şi-au avut exclamaţiunile lor de bucurie şi de jale *l* Strigătul aXaXo răsuna pe cîmpurile de izbîndă şi văietările oaXtve, 6XoXu sau eXsXeu ! umpleau inimile de întristare :

„Eleleu, eleleu I în sînu-mi s-aprinde o turbare şi furii ce-mi muncesc minţile..

striga Io fumegîndă şi turbată de groază, în *Prometeul lănţuit* al lui Eschil, şi în veci această strigare, prin conglăsuirea chiar a sunetelor, ne-a repurtat mintea la strigătul de dor al românilor : *Aoleu* şi *Oliolio,* sau şi mai mult *Alelei* şi *Elelei,* precum se pronunţă dincolo de Milcov.

„Alelei I fecior de lele,
căci răpişi zilele mele!...".

zice *„Toma Alimoş, boier din ţara de jos"* ; şi *„Stoian Şoimul, popă vechi, cu potcapiul pe urechi",* zice Vidrei, dragei sale :

„*Ololio,* mîndruţa mea,
de cînd, dragă, te-am luat,
nici un cîntic n-ai cîntat.
Cîntă-mi mîndro, cînticul
să-mi mai dreagă sufletul!"

I.

încă odată ierte-ni-se această digresiune, ce nu este însă fără de oarecare însemnătate, încît se atinge de analogia exclamărilor, la deosebite popoare. Negreşit că trebuie să fie oareşce asemuire, oareşce acord în sunetele ce ies din pieptul omului mişcat de aceleaşi impresiuni, chiar sub deosebite clime şi în epoce diferite. întinzînd apoi cercul analogiilor la ideile şi la simţirile ce încearcă sufletul, precum şi la creaţiunile geniului omenesc, e învederat că şi întipăririle cele mai adînci, tradiţiunile cele mai temeinice, cînturile cele mai răspîndite, au trebuit să se ivească pretutindeni sub forme asemuite sau să se transmită de la un popor la altui cu aceleaşi caractere generale. Pe aceste temeiuri şi în urma amănunte* analize ce am consacrat legendei şi cîntului poporan numit la eleni, *Linos,* să aruncăm acum ochii asupra unui cîntic cules în poporul nostru şi să citim cu toată luareaminte ce merită, frumoasa baladă intitulată *Mieoara :*

„Pe-un picior de plai,
pe o gură de rai
Iacă vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei;
unu-i moldovan,
unu-i ungurean
şi unu-i vrîncean;
iar cel ungurean
şi cu cel vrîncean,
mări, se vorbiră
şi se sfătuiră,
pe l-apus de soare
ca să mi-1 omoare
pe cel moldovan,
că-i mai ortoman,
ş-are oi mai multe
multe şi cornute
şi cai învăţaţi
şi cîni mai bărbaţi !.
Iar cea mioriţă
cu lînă plăviţă
de trei zile-ncoace
gura nu-i mai tace
iarba nu-i mai place

— Mioriţă laie
laie, bulucaie 1
de trei zile-ncoace
gura nu-ţi mai tace.
Ori iarba nu-ţi place?
Ori eşti bolnăvioară,
Mioriţă, mioară?.
— Drăguţule bace I
Dă-ţi oile-ncoace,
la negru zăvoiu,
că-i iarba de noi
şi umbra de voi.
Stăpîne, stăpîne !
îţi chiamă ş-un cîne,
cel mai voinicesc,
cel mai bărbătesc,
că l-apus de soare
au să mi te-omoare
baciul ungurean
şi cu cel vrîncean î
— Oiţă bîrsană,
de eşti năzdrăvană
şi d-a fi să mor
în cîmp de mohor,
să spui lui vrîncean
şi, lui ungurean,
ca să mă îngroape
aicea p-aproape,
în strunga de oi,
să fiu tot cu voi I
din dosul stînii,
să-mi aud eu cînii I..
Astea să le spui;
iar la cap să-mi pui
fluieraş de fag,
(mult zice cu drag)
fluieraş de os,
(mult zice duios !)
fluieraş de soc
(mult zice cu foc î)
Vîntul că-mi a bate,
prin ele-a străbate
ş-oile s-or strînge
pe mine m-or plînge
cu lacrimi de sînge 1
Iar tu de omor
să nu le spui lor;
să le spui curat
că m-am însurat
c-o mîndră crăiasă,
a lumii mireasă I...
că la nunta mea
a căzut o stea I..
Soarele şi luna
mi-au ţinut cununa ;
brazi şi păltinaşi
i-am avut nuntaşi;
preoţi munţii mari,
paseri lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii!..
Iar de-i întîlni
şi mi-i întîlni
măicuţa bătrînă
cu brîul de lînă,
din ochi lăcrimînd,
pe cîmpi alergînd,
pe toţi întrebînd
şi la toţi zicînd :
— Cine-au cunoscut,
cine-mi au văzut
mîndru ciobănel
tras printr-un inel?
Feţişoara lui,
spuma laptelui!
Mustăcioara lui,
spicul griului I
Perişorul lui,
Pana corbului !
Ochişorii lui
mura cîmpului 1
Tu, mioriţa mea,
să te-nduri de ea
şi să-i spui curat
că m-am însurat
c-o fată de crai,
pe o gură de rai !
Iar la cea măicuţă
să nu-i spui, drăguţă,
că la nunta mea
a căzut o stea,
c-am avut nuntaşi,
brazi şi păltinaşi,
preoţi munţii mari,
paseri lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii !

Se despuiem acum, prin puterea închipuirii, această elegică şi gra- ţioasă baladă, de tot coprinsul ei local şi curat atingător de ţările româ- neşti, să lepădăm dintr-însa puţinul amestec cu idei creştineşti şi moderne ce se zăresc pe ici şi colea, şi nu vom putea tăgădui că *Mieoara* este izvo- rîtă şi dînsa din aceiaş pornire de spirit ca toate cînticele antice ce jăleau pe un tînăr păstor ucis fără vreme, în floarea juneţei, dar însă, făcînd par- tea asemuirii, nu trebuie să nesocotim şi unele diferenţe însemnate. într- adevăr, dacă simţimîntul şi idea sînt aceleaşi în duiosul cînt al *Linului,* antic şi în pastorala întristătoare a românilor, înţelesul general însă al legendei, de la una pînă la alta, s-a preschimbat; caracterul religios ce da antichitatea acestei tradiţiuni, acel cult al naturei fizice, ascuns sub o poetică legendă, au pierit cu totul în amintirea modernă, descolorate, răsipite şi nimicite prin ideile mai-nalte şi mai morale ale religiunii creş- tineşti. Aceasta a fost soarta tuturor credinţelor religioase ale paginilor, cîte s-au păstrat în sînul popoarelor din timpii noi: sau că zeităţile lor protectoare au căzut sub urgia creştinilor şi *Demonii* (Satfiovoi) şi *Idolii* (stScoXa), lor, odinioară plini de daruri şi de virtuţi, au deve- nit spirite duşmane şi infernale, sau că tradiţiunile şi practicile lor reli- gioase, despodobite de înţelesul lor sacramental, au rămas în popor ca nişte simple legende şi obiceie casnice şi cîmpeneşti. De aceia şi în cîn- ticul nostru, nici *zeul* gelos al luminei şi al poeziei, nici *cînii* sau *mistreţii* turbaţi de arşiţa caniculei, nu mai pricinuesc moartea păstorului, ci alţi doi semeni ai săi, alţi doi păstori ca dînsul, vorbind numai poate limbi străine lui. Astfel idea de patrie încolţeşte pe tulpina secată a religiunii, ast-fel caracterele accesorii ale unei legende se preschimbă după locuri şi timpi, lăsînd abia urmă de existenţa lor.

Ideile însă de căpetenie, acelea pe care nici o lege nu le poate tăgă- dui, acelea se păstrează mai cu sînţenie, căci mintea poporului mai cu greu cutează a le preschimba. Astfel modul de a privi moartea ce-l vedem dezvoltat în *Mieoara,* adică acea nuntă mistică cu *o mîndrâ crăiasă, a lumii mireasă* cu *o fată de crai, pe o gură de rai,* acea serbare măreaţă la care toată natura şi *soarele şi luna* şi *brazi şi păltinaşi,* şi *pasările şi stelele* sînt toate părtaşe, nu sînt ele oare o amintire învederată a cul- tului primitiv al naturei? Acea *mîndră crăiasă, a lumii mireasă,* nu este ea oare zeiţa Iadului, Persefona, mîndra mireasă a lui Adonis? Chiar acea idee despre moarte, aşa senină, aşa lipsită de dureri, aşa trupească chiar, nu este oare însăşi ideea ce-şi plăsmuise antichitatea despre moarte? Cei vechi nu şi-au putut închipui niciodată desăvîrşita despărţire a sufle- tului de trup, după încetarea acestei vieţe lumeşti; pentru dînşii, cîmpiile Elisee şi adîncimile Tartarului erau locuite de umbre purtînd formele lor pămînteşti; moartea, la dînşii, nu ştia încă bine să despoaie sufletul de lanţurile trupeşti, să-l avînte limpede şi liber, în regiuni nevăzute, lăsînd pe pămînt numai un groaznic şi fioros schelet de oase. Pierirea ato- mului material al omului nu se înfăţişa lor sub această icoană spăimîn- tătoare, în veci prezentă imaginaţiunii moderne, ci sub aceia, mai blîndă, a unui june geniu aripat, stingînd pe pămînt o făclie şi purtînd, sau o urnă funerară, păstrătoare de cenuşi, sau un fluture, emblemă a meta- morfozei, sau o cunună de siminoc, floare a nemuririi[1].

[1] **Lessing,** ***Wie die Alten den Tod gebildet.***

Porniţi pe întinsul cîmp al acestor asemuiri, mai mult de cug decît de cuvinte, oare nu vom auzi răsunînd prin acele *fluierase a* ce *mulţ/i\ zic cu drag, prin cele de os, ce mult zic duios,* chiar tr fluiere *gingreene,* care cîntau cu viers înfocat, plin de dor şi de jale, *rea* (6 A<paviqxc<;) nenorocitului zeu Adonis ?

Cînd apoi ciobănelul moldovan cere ca să-l îngroape pe ap *din dosul stînei sâ-şi auză cînii,* nu vom crede oare că acei lătrători chiar :

Dragii(săi) cîni (ce) urlă împrejurul tînărului (Adonis)', şi iar venerabilă *măicuţă, bătrînă, cu brîul de lînă, din ochi lăcrimînd, pe c alergînd, pe toţi întrebînd,* nu a luat ea oare locul amantei despera acelei Vinere păgîne care :

> **cu părul desfăcut, rătăceşte prin păduri**
> **jalnică, despletită, desculţă şi spinii**
> **o rănesc cînd umblă şi se umplu cu sînge zeiesc;**
> **iar de strigătele ei ascuţite lungile văi răsună,**
> **cînd cere pe asiricul ei soţ, cînd chiamă pe junele-i iubit"[2].**

Mulţi ar putea să ne conteste tăria acestor asemuiri de amăr dar nimeni, credem, dupe cîte am spus, nu va tăgădui că o idee ide domneşte în cîntul vechi al *Linului,* şi în balada *Mieoara.* înteme pe această credinţă, voim acum să ne cercăm a descurca iţele istorice care s-a cutreierat această legendă, ca să treacă din imaginaţiunea v lor cîmpeni eleni, pînă în gura poporului nostru, şi astfel poate vom a a bănui şi *ţara* şi *epoca,* în carele cîntul elenic şi-a făcut loc în română.

Dovezi pentru aceste sfîrşite trebuie să găsim chiar în textul dei române. într-adevăr, dacă îl vom analiza cu deamăruntul, vom într-însul o bogată adunare de ziceri româneşti, curat derivate din l latină, apoi cîţi-va termeni uzuali (vreo zece, douăzeci), împrum din dialectele slavone şi magiare, şi în sfîrşit un prea mic număr de cuv A căror origină e înduoioasă şi al căror înţeles e necunoscut în dial românilor dunăreni. Acele cuvinte se află în versurile :

> **Mioriţa** ***laie***
> **laie, bulucaie**
> **Ş'**
> **că-i mai** ***ortoman***

Laiu, laie e un adiectiv necunoscut în limbele noastre din Românească, din Moldova şi din Ardeal. NToi zicem într-adevăr *de laie* şi Lexiconul românesc-latinesc din Buda[3], traduce vorba prin *Caterva* şi o derivă din greceasca ÎXYJ. Fie-ne iertat a vedea o greşeală, mai cu seamă cînd aflăm că românii din Macedonia, ce besc un dialect oareşcît diferit de al nostru, zic : *laiu* şi *laie,* în l *negru* şi *neagră.* Aşa dar *Ţiganii de laie,* ar fi *Ţiganii cei mai negrii,* cum şi sînt, şi *Mioriţa laie* este *Mioriţa neagră.*

[1] **Bion,** ***Epitafium Adonidis.***
[2] ***Idem.***
[3] **La pagina 341.**

Bulucaiu, bulucaie, n-are nici el o întrebuințare deslușită. Vedem adesea în cronicari, mai ales în cei moldoveni zicerile : *buluc* și *a bulucire,* și știm că aceste ziceri, luate din limba turcească, însemnează : *grămadă, a grămădi.* *Mioriță bulucaie* poate dar fi, pentru cei ce făcură mai întinse împrumuturi de la turci, o mioriță înfățișînd o „mare grămadă" adică „o mioriță lînoasă", sau „grăsulie".

Ortoman, fără de a avea în limba română un înțeles precis, se derivă încă de sineși din zicerea elinească : *bpbbț, drept* și din cea latină : *manus, mînă* ceia ce i-ar compune înțelesul drept la mînă; și cine e drept la mînă, e onest, e măiestru, e tare, are „oi mai multe, multe și cornute și cai învățați și cîni mai bărbați", și trebuie doi „să se vorbească, să se sfătuiască ca să mi-l omoare". Am putea încă împrumuta înțelesul cuvîntului elinesc 6p^6[i,avT^, spre a explica zicerea *ortoman,* prin *drept ghicitor, drept prevestitor* și cunoscător al științei întregi, precum e Tv)psclas opfrofxavTts \ în ori ce chip, origina acestui cuvînt ne apropie de Blada. Tot asemenea și celelalte două ziceri *laie* cu *bulucaie* ne strămută peste Dunăre, în sînul fraților noștri din Tesalia și Macedonia.

Dar nu numai aceste cuvinte, ci încă și idea predomnitoare a legendei din *Mieoara,* ne-a mutat cu gîndul pe acel tărîm clasic al poeziei elene, pe poalele septentrionale ale Olimpului, în lunca Pieriei, ce sînt astăzi locuite de români. Să mai adaogem că și caracterul cu totul păstoresc al baladei, că și descrierea acelei mărețe naturi muntenești, pare că ne trag de sine printre Ciobanii *(Țobani)* români din Tesalia și pe plaiurile încîntătoare ale Olimpului și ale Pindului.

Să cercetăm dar cum au ajuns, cum au trăit și cum trăiesc încă azi românii, prin acele locuri depărtate de patria lor centrală, prin ce mijloace și în ce timpi au comunicat ei cu frații lor de peste Dunăre, și astfel poate vom ajunge a crede că tradițiuni și obiceiuri mai multe s-au strecurat din sînul anticei Blade pe tărîmul mai nou al Eomâniei și că, printre dînsele, au putut fi și legenda lui Linos, strămutată în balada *Mieoarei.*

Mai înainte însă de a ne atinge de dovezile istorice, să hotărim un punt însemnat de critică, care ne va sluji în tot cursul cercetărilor noastre asupra cînturilor poporane și fără de care, credem c-ar fi peste putință a stabli vreun fapt cel puțin probabil într-aceste libere și schimbătoare creațiuni ale închipuirii poporane.

' Iată despre ce e vorbaj v ^

Ca să se poată determina cu oareșcare preciziune epoca și localitatea în care a început a se cînta de către o națiune cînticele ce nu port în sine o însemnare exactă despre timpul și scena în care evenimentele cîntate s-au petrecut, critica, în lipsă de dovezi venite dinafară, nu poate pune temei decît numai pe unele indicațiuni, fie cît de rare, provenite din textul chiar al acelor cîntice. Astfel, cînd într-un cîntic dăm peste cuvinte vechi și locale, care nu pot fi intrat în cîntic decît la *cutare* epocă depărtată și în *cutare* parte din țară, atunci, fie măcar acele ziceri caracteristice cufundate în mii de altele mai nouă, fie ele alăturate cu mii de însemnări de localități diferite, pentru noi zicerile cele mai vechi au în

1 Pindar, *Nemea* I, v. 92.

sine mai multă valoare doveditoare; ele singure ne dau epoca și lo tatea în care s-a compus mai întăi cînticul, căci într-adevăr, cum am spus, cînticul aleargă din țară în țară, din secol în secol, și nu e de m că fiecare cîntăreț iscusit să cate a și-l însuși, a-l localiza, introducîn sînu-i inovațiuni, iar acele inovațiuni, ca să înfățișeze un interes mai un înțeles chiar mai pipăit nouilor ascultători, vor fi negreșit idei proaspete sau cuvinte nouă întrebuințate în țara și în vremea lor, nu flori veștejite, culese pe cîmpii trecutului.' Poporul, trebuie să turisim, are în general foarte puțin patima antichităților străine; el trează datine și obiecte ce i-au rămas lui din vechime, dar nu cau aduna și de pe la alții; ce e al lui, bun rămas de la părinți, îl țin respect, dar vechitura străină o leapădă și o disprețuiește. Așa dar/biz pe aceste cuvinte și spre a ne mărgini în cercul cînticelor poporane, pe noi zicerile vechi și locale dintr-un cîntic, vor fi, în lipsa altor probe explicite, marca prin care vom determina, precît se va putea, la ce *ep* și pe ce *tărîm* au născut deosebitele inspirațiuni poetice ale popor român.

Cînd dar, în balada *Mieoarei* găsim alăturate cu niște ziceri venite de la românii din Tesalia *(laie, bulucaie, ortoman),* îmbinat niște idei ce ne poartă mintea spre țara ocupată de dînșii *(păstorul Li pe Olimp, moartea sau nunta lui Adonis la eleni),* cînd găsim, zicem, într- numiri locale, precum moldovan, om de pe malul *Moldovei, ungu* adică român de peste Carpați sau ungur, *vrancean,* locuitor din mu Vrancei din ținutul Putnii, *oiță bîrsană* adică din țara Bîrsei de l Brașov și altele de felul acestora, însemnînd localități și populațiuni Dacia, noi nu ne îndoim de a spune că aceste cuvinte sînt adaose noui, că ele sînt localizări introduse în baladă, după ce cînticul, ieșit plaiurile poeticului Olimp, cu dialectul original al românilor tesalici, răspîndit printre românii de la Dunăre și de la Carpați, și s-a străm pe dialectul acestora, rămînîndu-i, din vechia sa redacțiune, numero ^iceri ce sînt comune ambelor idiome, și numai foarte puține cuv originale tesalice, care au ajuns a se repeți, fără de a fi înțelese, de po rele țărilor Dunării.

Dar cînd? la ce vreme oare? a putut să se facă această strămu a cînticului dintr-o țară într-alta, din Tesalia în Dacia, căci noi ast într-o epocă de regenerațiune a națiunii române, abia știm că există frați cu totul înstrăinați de noi? Cînd a fost ceasul acela, vrednic de și de laudă, de ne-am întins cu toții mîna peste Balcani și am trăit frățesc împreună?

II.

Să dăm un minut ascultare istoricilor și mai ales cronicarilor bi tini. Demnul de laudă Petru Maior a dezbătut cu multă sagacitate *Istoria sa pentru începutul românilor,* trecerea romanilor celor din D înapoi peste Dunăre și cotropirea țărei lor de către gintele străine. F de a intra în controversele subiectului, este un fapt netăgăduit că co niile romane, fie ulpiane, aureliane sau altele, au stat în cei d-întîi se

ai creştinătăţii răspîndite pe amîndouă ţărmurile Dunării, atît în Dacia cît şi în Mesia, Tracia şi chiar în nordul Greciei, şi că au împărtăşit mai adesea, atît mărimile cît şi smăcinările imperiului. La anul 292, un simplu păstor de yite, din satul *Bomulianum în Dacia rîureanâ* (Dacia ripensis), om frumos, voinic şi norocos oştean, se urcă pe tronul cesarilor din Eoma şi păstrează, /pe lîngă numele împărătesc de *Galeriu,* pe acela de *Armentarius* adică *Păstorul*[1]; cu vreo două sute cincizeci ani mai în urmă (527 — 555), pe scaunul Constantinopolei, domneşte cu tărie vestitul împărat şi legiuitor *Justinian,* care se mîndreşte cu *Dacia mediterană,* numind-o fericita sa patrie[2].

Dar, dupe aceste zile de onoare, românii avură şi zile mai negre; împresuraţi şi ameninţaţi de barbari, adesea nedreptăţiţi de răii împăraţi ai Orientului, ei trăiră însă împărtăşind, sub numele general de *Bl&xoi* (Vlahi) mai aceeaşi soartă pe ambele maluri ale Dunării. împăratul Alexie Comnenul, tatăl Anei, în vremea căruia ei erau o naţiune aspră şi cîmpeană, rătăcind cu turmele atît pe ţărmurile Mării Negre, la Anhial, cît şi pe şesul dintre muntele Kisovo, anticul Osa, şi oraşul Trikala, Alexie îşi recrutează oştirea sa printre românii din Tracia şi din Mesia, şi apoi altădată, mergînd împotriva lui Bohemund, care intrase cu normanzii în Elada, el trece în Tesalia, printr-un oraş izolat de români[3]. Puţin în urmă, fratele lui Manoil Comnenul întărîtă pe românii din nordul Dunării ca să năvălească asupra magiarilor[4], şi astfel împăraţii bizantini se slujesc cu vitejia românilor, spre a-şi împlini intrigele lor ambiţioase. Dar ei nu răbdară aceste amăgiri; sub Isac Angelos, pe la 1200, doi fraţi români din muntele Emu, Petru şi Asan, întărîtaţi printr-o palmă nedreaptă ce dase sevastocratorul, lui Asan, răsculară pe bulgari, pe cumani şi pe români, sătui de birurile grele ce le impusese împăratul ca să serbeze nunta sa cu fata lui Bela, craiul ungurilor, şi punîndu-se în capul lor, întemeiară în sînul imperiului oriental, un imperiu românesc[5] sau bulgaro-vlah. Sub Ioniţiu cel frumos, al treilea frate, puterea românilor se urcă la culmea sa; de peste Dunăre, stăpînirea lor se întindea prin Tracia, prin Mesia pînă în Grecia[6], dar aşezămintele de căpetenie ale împărăţiei erau în munţii Emului sau Balcanii. Atunci în epoca de înflorire a cetăţei Tîrnovului, mai spre miază-zi de Siştov; în preajma-i românii mergeau pustiind cu cruzime, pe o întinsă linie ce ducea din hotarul Serviei, de la Nisa, astăzi Niş, pînă la Varna pe Marea Neagră, şi pînă la Filipopol, la Burgas (Areadiopol), la Ciorii şi la Bizia în peninsula bizantină, prădările lor ajungeau pînă la suburbiile capitalei[7]. Apoi, spre miază-zi, ţara de pe lîngă Serre era a românilor şi un căpitan d-ai lor, numit Hrisos, domnea în Strumniţa şi în Prosocul din Macedonia şi sta împotriva lui Isac Comnen[8]. Această parte de loc, cu toţi munţii Tesaliei, dintre Larisa

[1] **Sextu Aureliu Victor.**
[2] **Novela XI.**
[3] **Anna Comnena, V, p. 138; VIII, p. 274; X, p. 274.**
[4] **I. Cinamu, VI, cap. 3.**
[5] **Niceta Choniatu, I, 4.**
[6] **Idem, IX.**
[7] **G. Pachymer, I, c. 37.**
[8] **Idem.**

şi Trikala, purta mai de mult numele de MsyaÂY) BXaxta[1], (Vl
Mare) sau şi 'AvopXax''a (Valachia de sus) şi Teodor Ducas, socrul
Guy de la Eoche, care stăpînea Tesalia, e numit *Duce al Valachiei*
@s6So)po<; au&svT7)<; i % *BXoqiaLc,*[2], într-o cronică în versuri greceşti
timpii împăraţilor frînci din Constantinopol.

Secolii ai XH-lea şi al XlII-lea sînt epoca măririi românilor; pîndiţi şi stăpîni pe tot locul ce se întinde în linie dreaptă din mu Pindului pînă la Carpaţi, imperiul bizantin se cutremura de dînşii şi cezii chiar, pe cîmpul de bătaie de la Adrianopol, le lăsară robit în r pe eroul lor imperial, Baldovin din Elandra[3], dar dezbinările ce intr în familia Asanilor slăbiră cu iuţeală acest stat înălţat ca prin far Pe la sfîrşitul secolului al XlII-lea (1290), pe cînd încă posesiunile ro nilor se întindeau pînă în vecinătatea Constantinopolei şi ameni cu groază capitala Orientului, împăratul Andronic Paleologul, cu o ma treaţă iscusinţă, izbuti a strămuta în Anatolia, o mare parte din roma Traciei şi Mesiei; cruzimile şi asuprirea ce încercară într-acel tărîm de tat, unite cu asprimea iernei, secerară o mare parte din acea populaţiu Cei din Tesalia, pe la 1332, se cercară izolaţi a se revolta, dar fură înv zece ani mai în urmă ei se supuseseră de bună voie lui Ion Cantacuz şi nu mult apoi suferiră cotropirea catalanilor, înţeleşi cu despoţii gre

Cu toate aceste răstriştiale soartei, românii pînă la secolul al XV- cu limba, cu obiceiele, cu portul lor încă italice, stau răspîndiţi din dul Daciei pînă în vîrfurile Pindului[6]. Trebuia o lovire mai straş mai hotărîtoare ca să rupă unirea lor. Aceia fu intrarea turcilor în Eur Dinaintea armelor asiatice, învingătoare la Andrianopol, românii se r pira cu totul din Tracia şi din munţii Balcani, cei mai mulţi trăgînd la nord, ca să pună Dunărea între dînşii şi îngrozitorii duşmani, iar a cătînd o scăpare în stîncele sălbatice ale Macedoniei, ale Epirului ş Tesaliei. De atunci putem crede cu temei că relaţiunile au încetat cu t între acele două grupe de români depărtate, şi Mircea Bătrînul e cel urmă domn al ţării care poartă titlul de ,,domn al amîndouror lat ^Dunării, pînă în Marea Neagră şi al cetăţii Drîstiorul (Silistra) stăpînito Cunoaştem de atunci încoace destinele provinciilor româneşti d Dunăre.

Ursita mai umilă a românilor meridionali sau mezodaci, îi plec încă de la anul 1360, lui Amurat I, dar supunerea desăvîrşită se făcu Amurat al II-lea,. „dupe. luarea Salonicului la 1429[8]. Slaba lor împotr la acest jug nou le merită clemenţa turcilor şi-i puse sub ocrotirea sultar Validele, cărora ei plăteau un tribut de patru sute lei, rămînîndu-le c tul a se administra ca şi în vechime, în tîrguleţele lor, cu sfaturile de băt şi după obiceiurile vechi, simple şi patriarhale[9]. Crudul Aii paşa din Ia

[1] **Niceta Choniatul, IX.**
[2] ***Chroniques etrangeres,* publiees par Buchon.**
[3] **Villehardouin.**
[4] **Pachymer, I, 27.**
[5] **I. Cantacuzenul, II, 28.**
[6] **Laonicu Chalcocondyla, I, 16.**
[7] **Chrisov de la 6915 (1407) şi altele din Archiva Statului.**
[8] **Ducas, 3-29.**
[9] **Poqueville, *Voyage en Grece,* II, p. 337 — 356.**

a stricat, în secolul din urmă, aceste blînde aşezăminte şi poate azi românii din Macedonia se bucură de mai puţină libertate ca în trecut. Cu toate însă, traiul lor se vede că foarte puţin s-a schimbat din timpii Anei Comnene, care ni-i descrie ca nişte oameni cîmpeni, dedaţi cu îngrijirea turmelor. Puţini ani în urma porfirogenetei istorice (1173), un călător rabin din Navara, Beniamin din Tudela, mergînd să viziteze sinagogele din Orient şi, plecînd de la Corfu spre Constantinopole, ne spune că a trecut prin Vlahia, trei zile departe de Teba, şi că locuitorii de pe acolo sînt „sprinteni ca cerbii şi că adesea se coboară din munţii lor cei-nalţi ca se prade pe greci". în secolul al XlV-lea, Pachymer vede într-înşii o naţiune rătăcitoare, care a dobîndit bogăţii însemnate cu turmele de vite şi mai ales de oi, şi care, prin viaţa sa păstorească, se dedă cu cele mai aspre osteneli.

Călătorii moderni ni-i descriu sub aceleaşi colori. Printre alţii mai mulţi, William Leake, Poqueville şi mai în urmă d-l. Heuzey au vizitat aşezămintele lor, şi iată în ce chip ei vorbesc de dînşii.

Sub numele de *Mesodaci* şi *KuţovlaJii* (KOUT^OJSXOCXOI) adică *Români Şchiopi,* acele populaţiuni vorbind o limbă foarte apropiată de româneasca Principatelor dunărene[1], dar mai curcită cu ziceri şi intonaţiuni greceşti, albaneze şi turceşti, ocupă centrul Macedoniei şi al Tesaliei, grămădite mai ales pe trei puncturi însemnate. Cea mai importantă şi mai numeroasă a lor colonie se întinde pe şira munţilor Agrafa, anticul Pindos, pe locurile unde au stat în parte perebii, şi selii Dodonei şi selbaticii dolopi[2], supuşii lui Achil şi, unde moderna Trikala a vlahilor a luat locul anticei Trica, patria zeiescului medic Esculap. într-acest ocol, făcînd astăzi parte din districtele Zagora, Ianina Aspropotamo, oraşele şi satele lor cele mai de căpetenie sînt, mergînd de la nord spre miazăzi: *Samarina* sau *San-Marina, Perivoli, Avdela, Voschopoli, Furca, Laişta, Leşiniţa, Carpenişu, Malacaşi* şi alte sate; în partea centrală a Pindului, unde populaţiunea română e mai compactă, se află *Meţovo, Seracu, Calarites, ChaliJci, Clinovu, GardiJci* şi *Trikala.* în vecinătatea acestui din urmă oraş sînt mănăstirile numite *Meteora,* aşezate, mai multe în apropiere, pe nişte stînci de o formaţiune geologică cu totul minunată.

Altă colonie de români se află stabilită pe poala septentrională a Olimpului, numită azi *Ldhe,* în valea formată de muntele *Şeapca,* care leagă Olimpul de şira *Volutei* sau munţilor *Cambunici.* Umbriţi sub piscul măreţ al Olimpului ce se înalţă la 6000 picioare în sus, ascuns în nouri şi în veci acoperit cu zăpadă, românii au întemeiat aci din vechime cîteva sate, printre care deosebim pe cele următoare : *Vlaholivadi* sau *Livedea românilor, KoMnopolo, Neohori, Ftera* şi *Milia.*

în sfîrşit pe cîmpia ce desparte lacul Castoriei de tîrguleţul Saraghiol se mai află un orăşel locuit de *Kuţovlachi* şi cunoscut sub numele de *VlahoMisura.*

Prin aceste localităţi, mai mult aspre şi sălbatice, prin văi, prin strîmtori şi prin coaste de munţi şi-au întemeiat românii meridionali locuinţele lor cele statornice, care se compun mai adesea de căscioare de piatră aninate de stînci, ca cuiburile de şoim. Acolo îi adună soarele

[1] **Leake, p. 367.**
[2] **Omer, *Iliada,* XVI, v. 234. IX, v. 484.**

de vară, căci toţi vin, în lunile cele călduroase, să răsufle aerul mai
să se bucure de priveliştea măreaţă a muntoasei lor patrii. Iar apoi,
într-acele-nălţimi stîncoase, începe a se vesti asprul timp al iernei,
vifore şi prin furtuni, o mică parte de locuitori rămîne închisă în m
ca să păzească satele, iar ceilalţi, unii se duc ca să cîştige viaţa
strîngă stări însemnate exercitînd negoţ, sau industrii prin toate o
cîmpene şi maritime ale Turciei şi ale Orientului întreg, alţii mai num
adunaţi în grupe de vreo patruzeci pînă la o sută de familii, ce p
numirea generică de *stîne* şi se pun sub poruncile unui *scutieru* ere
rătăcesc prin ţările împrejmuitoare, păscînd pe şesuri, unde clima
e mai blîndă, nenumărate turme de vite şi mai ales de oi. Toate cîr
Eladei sînt străbătute de acei nomazi români, cărora albanezii şi
nu ştiu a le da alt nume decît acela de *Ţobani*[2]. Cu sarica lor neag
spate cu glugă[3], cu lungi toiege în mînă, ei colindă locuri depărtate, că
cu o tăcută răbdare, păşuni şi adăposturi pentru vitele lor, şi acolo
găsesc cu ce se întîmpine puţinele lor trebuinţe, ei poposesc
cîteva zile, fac colibe[4] de frunză şi adorm împrejurul focurilor ap
Caracterul păstoresc e atît de însuşit într-înşii, iubirea şi îngrijir
ştiu a da oilor sînt aşa de proverbiale, încît grecii nu mai au pentru c
alt nume decît acela de Bxdcxoi; vestiţii păstori ai Arcadei şi-au
locul *Vlahilor* cu glugă neagră (BXaxoi xapayouvoi).

Acea viaţă de stînă, aspră dar liberă, rătăcindă dar regulat
un farmec nespus de poezie. Cine a văzut, pe munţii noştri despre
vreuna din stînele de oi aşezate vara pe livezile şi pe înţărcătoril
munte, ale cărui piscuri de piatră ating de nuori, va înţelege ce
de dulci şi triste visări e aceia a ciobanilor cari, izolaţi de lume,
numai cu dragele lor turme, cu cînii lor credincioşi, privind zioa
măreţ şi încîntător al naturei, noaptea bolta cerească luminată de
stele care acolo pâr a fi mai aproape de om, şi cîntînd pe fluier
caval, doinele lor duioase repeţite numai de eho ! Acelaş este şi
ciobanilor din Tesalia. Poqueville, urmînd călătoria sa pe şira Pi
astfel ne descrie viaţa lor :

„Ieşind din satul Tista, noi urmarăm ca un sfert de leghe, calea împărătească
doi păreţi de molifţi măiestoşi; dar curînd dupe aceia, suindu-ne mai sus pe Pind, intr
regiunea brazilor unde văzurăm urma focurilor aprinse de *Vlahii* ce se urcau pe at
sălaşele lor de vară. Dupe focuri s-ar fi putut socoti numărul stînelor şi al con
direcţiunea ce a urmat fiecare, atît de nestrămutate sînt obiceiele în umbletele lor...

„Rîuleţul ce curgea dinainte-mi naşte dintr-un izvor pe care vlahii îl numesc
care se află 8 mile la nord de Kaliki în muntele Copanez. în timpul verei, care abia
luni în aceste regiuni aeriane, sumedenie de turme pasc împrejurul urnei sale fluviale, ca
pe cel mai mare rîu al Eladei, Peneul. Acolo se adună mai cu seamă *Vlahii* nomazi, c
nopţile lor sub nişte colibe luminate de focuri şi păzite de cînii moloşi cari sperie fia
groaznicele lor lătrături"[6].

[1] **Heuzey, *L'Acarnanie,* p. 272.**
[2] **Leake, p. 364.**
[3] **Heuzey, p. 268.**
[4] **Poqueville.**
[5] **Idem, t. III, p. 100.**
[6] **Idem, p. 366.**

Această frumoasă descriere a vieţei ciobanilor români din munţii măreţi ai Pindului şi ai Olimpului, fără de voie pare că ne strămută cu gîndul

„pe acel picior de plai
pe acea gură de rai
unde vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei" ;

pare că vedem colo *negrul zăvoi, unde e iarba de oi şi umbra de ciobani;* apoi pare că auzim *lătrînd cînii, adunaţi din dosul stînii,* şi *fluierul cel de fag, ce mult zice cu drag*; de aruncăm însă privirea în sus/vedem toată natura împodobită ca la o nuntă mare; *soarele şi luna* pare că *ţin cununa, brazii şi păltinaşii* pare că *sînt nuntaşii, preoţi munţii mari, pasări lăutari, pasarele mii şi stele făclii !*

Iată-ne dar şi noi extaziaţi dinaintea acestei sublime privelişti, precum au fost şi primii *aezi* cîmpeni ce au inventat, pe aceste plaiuri, cînticul lui *Linos.* Secolii şi l-au trecut unul altuia adăogindu-i idei şi expresiuni felurite; unii, poeţi iscusiţi şi dogmatici, l-au îmbinat cu cultul asiatic al lui Adonai şi astfel l-au cufundat în subtilisările păgănismului degradat; alţi eleni, fii ai munţilor şi ai naturei, l-au păstrat simplu, duios, plin de graţie şi de melancolie şi apoi, în secolii mai tîrzii, coloniile cotropitoare de romani l-au cules cu sînţenia de la dînşii, l-au întors pe limba lor şi l-au răspîndit prin toată întinsa lor stăpînire. Poate că de atunci încă, negreşit nu mai tîrziu de al XV-lea secol, acest cîntic păstoresc a trecut peste Dunăre, unde s-a împlîntat în memoria poporului sub forma baladei *Mieoara.* Timpii şi împrejurările au ştiut să schimbe multe întrînsul, dar tot au mai rămas urme netăgăduite de clasica origină.

IV.

Să nu părăsim însă cu totul cercul tradiţiunilor şi al cînticelor ce se repoartă la vechiul cult al naturei, fără de a pomeni despre un obicei poporan al antichităţii cu care se leagă şi un cîntic copilăresc ce, în parte, s-a păstrat, ca o amintire depărtată, în cetăţile noastre.

Ateneu[1] ne spune că :

„A cînta rîndunica se chiamă la rodieni oareşcare colindă despre care Teognis vorbeşte în a doua din scrierile sale asupra serbărilor din Rodos, astfel, rodienii numesc a *cinta rîndunica* un fel de colindare ce se face în luna lui Boedromion ; numele acesta vine din cuvintele ce se cînta atunci şi care sînt acestea :

«Venit-a venit rîndunica ;
cu dînsa şi vremea frumoasă,
cu dînsa şi timpul cel bun.
E albă curată pe guşă

[1] ***Despre sofişti,* VIII, 360.**

şi neagră cu totul pe spate.
Asvîrlă-ne-ncoace smochine
din casa ta plină, bogată,
şi dă-ne şi vin în ulcică,
ş-o coşniţă plină cu brînză;
dar fie şi pîne de rişca
şi turtă de ouă, tot ado;
primeşte orice rîndunica...
Luăm ceva ori să ne ducem?
Dar dă-ne, căci altfel nu mergem,
ba încă luăm cu noi uşa,
ori poliţa cea de deasupra
ori chiar pe nevastă-ţi ce şeade
în casă colo tocmai sus.
Măruntă-i şi lesne o ducem,
Dar dă-ne cevaşilea mai bine,
Şi cată vr-un lucru mai mare 1
Deschideţi, deschideţi toţi uşa I
căci iată a venit rîndunica :
Şi noi, ia! nu sîntem unchiaşi,
ci sîntem copii copilaşi ! »

Această colindă, adaoge Ateneu, a arătat-o mai întîi Cleobul l
dianul, cînd începu a face prin Lindos strîngere de bani".

Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei şapte înţelep
Greciei, sau fiica sa Cleobula, cum zic alţii, această cîntare are negr
un înţeles mai adînc decît al unei colecte de bani sau de merinde. î
însa vedem că se vesteşte sosirea vremei frumoase şi a timpului celui
căci, în toamnă, arşiţa soarelui s-a potolit şi casele s-au împlut cu av
rîndunica, prevestitoare de bunuri, revine sprintenă şi veselă. Deschi
deschideţi-i uşa, Bogatule, împărţeşte-ţi cu săracii comorile ! Astfel
grăieşte glasul nevinovat al copiilor!

Astăzi încă, pe toate ţărmurile Greciei şi chiar în Atena, p
începutul primăverei, copii, adunaţi în cete şi ţinînd în mînă o mo
cu aripi de şiţă, ce-nvîrtindu-se închipuieşte o rîndunica, aleargă
casă în casă, cîntînd un cîntic de felul acesta[1]:

„Rîndunica vine de pe mare ; ea trece marea şi-şi face un foişor şi şeade într-în
răsufle şi zice:

Martie, martie noios şi fevruarie ploios 1 iacă dulcele aprilie se vesteşte că-i apro
Paserile ciripesc, pomişorii înverzesc, găinile cloncănesc şi încep să clocească.
Turmele purced la munte; iezii sare şi pasc mugurul cel nou.
Animale, păsări, oameni, toţi se veselesc din suflet, ghiaţa, zăpada şi crivăţul au î
Martie, martie noios şi fevruarie ploios ! iacă vine aprilie cel frumos !
Ieşi afară, februarie! şi tu martie du-te cară-te!"

ş-apoi sfîrşesc cu sunetul ce-l facem noi pe buze ca să gonim o p

Cinepoate tăgădui că acest cîntic nu este o variantă modern
vechiului *Helidoniasmos* rodian? Cine nu va zări în amîndouă,

[1] **Marcellus, *Chants populaires de la Grece.***

Finalul studiului *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor*, publicat în *Albumul macedo-român* de sub îngrijirea lui V. A. Urechiă, 1882, p. 98 cu reproducerea semnăturii autografe a lui Al. Odobescu.

comună și firească de a vesti lumii o știre înveselitoare: sosirea timpului plăcut al căldurei cumpătate, al zefirului primăvăratic, al vegetațiunii înflorite ?

O altă veste mai bună de o natură mai mistică, mai puțin pipăită simțurilor, dar mai mîngîietoare pentru inimi, deșteaptă noaptea din somn pe copii, în clima mai aspră, în țara mai creștină a românilor. Pe cînd zăpada acoperă pămîntul, pe cînd gerul sleește chiar apele, o *Stea,* icoană a celei ce s-a înălțat odinioară pe cer ca să călăuzească pe cei trei crai de la Eăsărit, mînă cetele de copii în întunericul ulițelor viforoase, în ajunul Crăciunului și-i îndemna a vesti, cu glasuri nevinovate, creștinilor adormiți, că peste puțin o să vină ceasul solemn și dorit al Mîntuirei! Ei nu-i amenință, ca copii din antichitate, cu furtișaguri, dar le e frig, le e foame, bieților copii, și dupe ce au strigat:

„Bună dimineața la moș-ajun!"

ei cer să le dea măcar *un covrig, că mor de frig,* măcar *o nucă că se ăau cu capul de ulucă,* măcar *un măr că se trag de păr* î

O ! vechi datine și vechi cîntice ale poporului! ce dulce farmec coprindeți voi în naivele voastre expiesiuni! Aspra critică se sfarmă dinaintea voastră, căci mintea omului, deprinsă cu voi din pruncie, pare că se scaldă, la auzul vostru, în nevinovăția-i primitivă. Voi sînteți pentru noi amintiri suave ce înviază junia în suflete !

Pentru popoare sînteți floarea neuitării! sînteți lanțul nesfărămat al frăției!

La răsunetele voastre, aceleași doruri fac să bată inimile pe culmele Pindului și sub poalele Carpaților !

***București, 1861'*)**

') *Rectificare.* Am retipărit aci, pentru a doua oară, acest studiu astfel cum a apărut cu douăzeci și șease de ani mai înapoi. N-avem de gînd acum să-l îndreptăm, deși nu ne încumetăm a pretinde că nu va fi conținînd erori multe de fapte și chiar unele aprețuiri și asemuiri prea îndrăznețe. Stăruim totuși a crede în transmisiunea și în răslățirea cînturilor poporane de la o națiune la alta, împreună chiar cu ceva din graiul local al împrumutătorilor, care trece pe nesimțite în acela al împrumutaților. Dar însuși pe acest tărîm de pozitivă limbistică, sînt de temut primejdii întîmplătoare, sînt viclenii neașteptate și curse ale soartei. într-o comică rătăcire de felul acestora ne-a încurcat pe noi, tipograful ieșan carele a publicat mai întîi cînticile poporane adunate de d-L V. Alecsandri. Am rîs împreună cu hohote, cînd măiestrul culegător al baladelor naționale ne-a spus că cuvîntul *bulucaie,* pe care noi ne-am muncit a-l explica (la pag. 215) prin vorba turcească *buluc,* era o simplă greșală de tipar. In manuscriptul d-lui Alecsandri fusese scris *bucălaie,* iar zețarul a intervertit literile *c.* și *l.* Deci toată a noastră clădire etimologică se surpă din temelii, și, cît despre noi, venim acum cu umilință a ne recunoaste vinovat, în cazul de față, de a fi cercat să facem un zadarnic *buluc* de erudițiune deșeartă. Ierte-ni-se însă păcatul, de oarăce-l mărturisim!

CÎTEVA CUVINTE ASUPRA LUI N. BĂLCESCU ŞI SCRIERILOR SALE

Publicînd acum în *Bevista română* însemnata scriere postumă a mult doritului nostru istoric *Nicolae Bălcescu,* mort în Palermo, la vîrsta de 33 ani la 16/29 novembrie 1852, ne-am impus cucernica datorie a împlini, precît ne vor ierta mijloacele, dorinţele exprimate de autor în deosebite însemnări rămase de la dînsul şi care ne-au fost încredinţate de familia sa.

între dînsele am găsit, printre multe note ştiinţifice culese cu o neobosită stăruinţă, următoarele cuvinte scrise cu o mînă slăbită, cîtva timp mai-nainte de moartea sa; ele vor dovedi mai bine decît orice laudă cît a pierdut ţara şi ştiinţa într-acest om, pe care noi toţi, copii încă, l-am respectat şi l-am iubit. El scriea la *Eyeres, decembrie în 17, anul 1850 :*

„Minutele în care scriu sînt pline de amar şi întristare. Pe cînd Europa întreagă se pregătia a saluta triumful libertăţii, eroica Franţă dela care, ca totdauna, se aştepta semnalul, Franţa, prin fatalitate şi prin neunirea fiilor săi, cade gemînd în neputinţă subt un despotism umilitor. Fii fărădelegei triumfează în toate părţile şi întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase zdrobite şi rănite de moarte văd apuind din vederea lor zioa mîntuirei. însu-mi eu cu o inimă sfîşiată de durere mă lupt cu o boală crudă şi neîmblînzită, caut a câştiga timp asupră-i şi a o întrece în iuţeală, ca se poci lăsa fraţilor mei aceste pagine din viaţa părinţilor noştri şi caz sleit de putere, mistuit prin silinţele ce fac. Cu toate aceste temeiuri de descuragiare, sufletu-mi te slăveşte încă, *înzeită Libertate,* şi deşi oamenii sîngiurilor au învelit cu marama neagră dulce faţ& ta, crede că va veni zioa fericită, zioa îzbîndirei cînd omenirea întreagă se va scula spre a sfîşia acest văl şi duşmanii tăi se vor împietri la vederea soarelui său de lumină; atunci nu va mai fi nici om rob, nici naţie roabă, nici om stăpîn pe altul, nici popor stăpîn pe altul, ci domnirea *Dreptăţii* şi *Frăţiei l* Aceste cuvinte, ce odată am dat de deviză naţiei mele vor domni lumea; atunci aşteptarea, visarea vieţii mele se va împlini, atunci toţi românii vor fi una, liberi şi fraţi. Vai ! nu voi avea noroc a vedea această zi, deşi eu asemeni am muncit şi am pătimit pentru dreptate şi cel din urmă al meu cuvînt va fi încă un imn ţie, ţara mea mult dragă !"

Acea lucrare despre care vorbeşte cu un aşa dureros entuziasm este : *Istorica românilor sub Mihai vodă Viteazul,* la care lucra de mulţ ani şi din care scrise o mare parte în anii cei din urmă ai vieţii sale Iată, dupe o altă însemnare împărţirea ce voia să-i dea :

Tomul I. Precuvîntare — Cartea 1. *Libertatea naţională* (1593—1595, aprilie). — Cart. 2 *Câlugâreni* (aprilie, 1595 — decembrie, 1595). — Cart. 3 *Robirea ţăranului,* (decemvrie, 1595 — aprilie, 1599). Acte adaose.

Tomul II. Cart. 4 *Unitatea naţională* (aprilie, 1599 — iulie, 1600) — Cart. 5. *Mirislău* (august, 1600 — ianuarie, 1601). — Cart. 6 *Gorăslău* (ianuarie, 1601 — septembrie, 1601). — Acte adaose. — Lista izvoarelor acestei istorii".

Cartea întîi o scrise la Paris în iarna anului 1851, (ianuarie ş fevruarie), adouaiarăş la Paris, 1851, (martie şi aprilie), a treia în satu Viile d'Avray, lîngă Paris, 1851, (mai şi august), a patra la Hyeres, în miaza-zioa Franciei, 1852, (mai şi aprilie), a cincea, la Constantinopol, 1852, dar nu e sfîrşită. Se vede că a şasea n-o începuse încă, căci nu există nici un manuscript. Actele adaose sînt adunate; lista izvoarelor e întocmită şi chiar *Precuvîntarea* cărţii e schiţată, fără însă de a fi complectă Pe o foaie găsim împărţirea următoare ce voia să dea acestei introducţii

„Introducţie. *Partea 1°.* Ideea progresului; legea istorică; tablou despre istoria românilor de la început pînă acum.

Partea II. 1°. Care este calea noastră naţională — Unitatea naţională. — 2°. Scopul social care este? încotro trebuie a alerga? — 3°. Eevoluţia socială. — Cuestia proprietăţii. — 4°. Eevoluţia politică. Libertatea individuală. — Egalitatea şi speciile ei. — Votul universal. — Suveranitatea naţională. — Juri. — Tiparul. — Asociaţii. — 5°. Puterea sau guvernul. — Camera şi domnul. — 6°. Legile — judecătoria. — 7°. Puterea armată. — 8°. Dajdii. — 9°. Educaţie. — Instrucţie 10°. Bunurile mănăstireşti. — 11°. Comunotăţi".

în schiţa incomplectă, scrisă repede şi fără ordin ce avem despre introducţiea la *Istorica românilor sub Mihai vodă Viteazul,* cele mai multe punturi din cadrul acesta rămîn neatinse, însă multe din ideile ce negreşit voia se dezvolte în acest tablou preliminar, le vom găsi într-alte lucrări ale sale atît tipărite în *Magazinul istoric pentru Dacia* şi aiurea, cît şi în mai multe *Memorii* inedite ce se găsesc în hîrtiile sale. Sperăm cu vremea a le da toate la lumină, formînd astfel o ediţie completă a *Scrierilor lui N. Bălcescu,* pe lîngă care ne vom sili a alătura un studiu mai adînci asupra omului şi a lucrărilor sale, precum şi o a orna cu portretele şi hartele topografice de bătălii, ce el manifestase dorinţa a se coprinde în *Istoriea românilor sub Mihai vodă Viteazul.*

PORTRETELE LUI MIHAI VODĂ VITEAZUL

Despre portretele lui Mihai vodă Viteazul, domnul Ţărei Bomâneşti s-au scris două disertaţii, coprinse : una în tomul al doilea al *Magazinului istorie pentru Dacia,* (pag. 371), anul 1846, scrisă de d-1 *Antoniu Kurz,* care trimise atunci din Braşov, un portret al acestui prinţ, ce se conservă şi acum la Muzeul naţional, şi alta coprinsă în tomul al IV al acelei publicări (pag. 212), anul 1847, sub titlul: *Buletin despre portretele prinţilor Ţărei Bomâneşti şi ai Moldoviei ce se aflu în cabinetul de stampe din Biblioteca regală din Paris de N. Bălcescu.*

Autorul arată aci că se găsesc şase deosebite portrete vechi ale acelui prinţ. Dorinţa noastră este de a reproduce, pe cît se va putea, acele suvenire mai mult sau mai puţin contimporane ale eroului nostru, de aceia prezintăm astăzi publicului două portrete puţin asemuite ale lui Mihai.

No, 1. Este litografiat dupe o stampă frumos gravată ce se află la Biblioteca naţională din Bucureşti, dăruită de D-1 A. Papiu, care a scris dedesubt următoarea notă :

,,Acest portret este stampat de renumitul incisor Dominicus Custos, şi se află în cartea lui intitulată *Atrium heroicum, Pars III, Aug. Vină MDGI.* în carte însă mai urmează următoarele versuri:

«Dejecit ueteri pridem de vertice Dacum
Turca Asiae argotici rexq. timendus agri
Damna tamen tentans reparare priora Michael
JEt veteres referens indole mentis auos
Gontenăit (factum modo sorte fauente fuisset,
Fiat adhuc) Daco pellere Thraca lare ».

Acest portret l-am cumpărat din Lipsia, eu A. Papiu şi-1 dăruiesc Bibliotecii din Bucureşti. — Berlin : fevr. 1860."

în Buletinul Bălcescului acest portret poartă numărul 3

No. 2. Este litografiat dupe un calc foarte fin lucrat ce l-am găsit între hîrtiile Bălcescului. Acest portret corespunde cu cel despre care vorbeşte Anton Kurz în disertaţia sus menţionată şi cu cel ce poartă numărul **1,** în Buletinul Bălcescului unde e zis ca şi la

Kurz, că se află în cartea lui *Ieronim Orteliu.* Cu toate acestea
Biblioteca noastră naţională se află un volum holandez in foli
purtînd titlul:

„De Ghronycke van Hungarien ofte warachtige Heschryvingh van alle de vreellieJce oorlogen, en de Vestlagen tusschen de TurcJ en de Christen Princen, etc... bescheuen door Hieronymum Orteliu Augustanum en de nu vertat door Petrum Neandrum V.M. Amste dam, by Jan Evertsen Gloppenburch An 1619".

Aci printre, multe portrete de oameni iluştri din secolul al XVI lea se vede şi unul al lui Mihai Viteazul care este o învederată cop după cel ce l-am reprodus sub **No. 1.** Se vede că deosebitele ediţii a scrierei lui Orteliu port deosebite portrete ale lui Mihai. Inscripţiea d prejurul acestui portret este reprodusă de pe o notă a d-lui pictor Tăt rescu : iar subsemnătura lui Mihai Viteazul, ce se vede în exergă, decalcată dupe un hrisov pe pergament, dat în Bucureşti la anul ^3p (7102, 1694) şi atingător de moşia Bresniţa a mănăstirii Tismana, înt documentele caria se şi află hrisovul.

Mai tîrziu vom reproduce şi celelalte portrete ale lui Mihai.

No. 3. Despre acest portret zice Bălcescu *(Mag . Istor. p. Dacia,* t. I p. 215):

„Cînd văzurăm pe acesta strigarăm deodată : Acesta est Citirea cuvintelor scrise pe portret ne încredinţa desăvîrşit. Ia ce e scris : împrejurul portretului cu litere mari aceste cuvint

«Michael Voivoda Walachiae Transalpinae utroque fortu insignis et in utraque eadam virtute. Aet. XLIII. »

Mihai domnul Ţării Bomâneşti strălucitor în norocire şi nenorocire şi virtuos în amîndouă. în vîrsta de 43 de ani.

jos pe portret acestea :

«cum privii, s. caes. m-tis.»

mai la vale aceste versuri:

«Tanti facit nomen Ghristi, maiestatem caesaris, remp. chr tianam, et ecclesiae sub pont. max. concordiam : Sui prodigus public devotus saluţi etiam si dira omnia et diri adversarentur: Ficta obrue factis. »

Stimă numele lui Eristos, maiestatea imperatorului, repu-blica creştină şi concordia bisericii subt marele pontifice în pentru binele public nu-şi cruţa nici fiinţa sa; purcede înai fără temere chiar şi dacă s-ar împotrivi toate puterile iadului; p faptele sale întrece plăsmuirile poetice».

Sub aceste versuri, e scris cu litere mai mari :

«S. caes. m-tis. sculptor Aeg. Sadeler ad vivum delineavit, d. d. Prague. M.D.C.I. »

Aegidiu Sadeler sculptorul majestăţii sale imperiale Va desem după natură şi l-a dedicat. Praga, anul 1601.

m u

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 1 din *Revista română,* 1861, voi. I p. 176-177.

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 2 din *Revista română,* 1861, voi. I, p. 176-177.

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 3 **din** ***Revista română,*** **1861 voi I p. 368-369**

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Acest portret făcut la Praga unde Mihai fu primit cu mare entuziasm, după mărturia lui Orteliu, făcut după natură chiar de sculptorul <îm>păratului, fără îndoială e cel mai adevărat şi mai bine nimerit. Gravura e cît se poate de frumos făcută şi astfel cum acum nu s-ar putea mai bine face. Fizionomia princepelui răspunde întocmai închipuirei celor ce au studiat caracterul acestui bărbat extraordinar. Figura e slabă, melancolică, serioasă şi cam aspră, în tot, foarte frumoasă şi cu multă expresiune. Poartă pe spate o manta albă cu guler de blană şi în cap o gugiumană întocmai ca aceea ce am descris mai sus în portretul din cartea lui Bisseliu. (No **1.).**

Fericiţi de această preţioasă găsire noi hotărîrăm îndată a ne deşertă uşoarele noastre pungi spre a stampa după dînsa o gravură frumoasă şi credincioasă şi a da în admirarea românilor adevăratul portret al eroului lor. Peste puţin această gravură va fi gata şi o vom porni în ţară"

Acestea erau scrise la 1847. împrejurările au întrerupt lucrarea gravorului şi întocmai peste vreo opt ani după aceia, D-l Mihail Lapaty, pictorul, a făcut după acest portret o litografie foarte netedă care am copiat-o pe cît s-a putut aici mai bine, în alăturata stampă. O bună gravură după acest portret e încă de dorit şi dacă vom izbuti a face cum dorim şi cum doria şi răposatul Bălcescu, o asemenea gravură o vom pune în capul ediţiei separate ce avem de gînd a trage de operile Bălcescului.

V. CÎRLOVA

„Ou sont-ils, Vierge suveraine
Mais oii sont Ies neiges d'antan!"

Villon

^ Din acordurile stinse ale lirei române, să ne fie iertat din cînd în cînd a deştepta cîte un eho sonor.

Sînt momente în care fieşicărui român cu simţire îi yine a zice ţărei sale, împreună cu poetul:[1]

„Ce vînt amar de moarte, vai! suflă peste tine
De sufere şi moare.
Orice d-abia-nverzeşte sub dulcele-ţi lumine,
Orice-i d-abia în floare?
Fatală, crudă soartă I Tot ce e drag în lume
Curînd din lume piere I
Ferice care lasă măcar un dulce nume
L-a patriei durere I"

Aşa *dulce nume la a patriei durere,* e negreşit şi acela al junelui poet *Vasile Cîrlova,* născut la 1809 în Bucureşti şi răpit vieţei la vîrsta de 23 de ani. Era de optsprezece ani cînd compuse suava elegie a *Păstorului întristat*; de nouăsprezece ani cînd deplînse cu aşa energice cuvinte *Ruinele Tîrgoviştei,* vărsînd în versurile sale un foc de durere, o vigoare de expresiune care destăinuiesc într-însul un suflet adînc poetic, o inimă adevărat patriotică ce promiteau mult ţărei lui. La 1831 imaginaţiunea tînărului poet se-nflăcărează de speranţe reînvierei naţiunii; el îmbrăţişează cu ardoare cariera renăscîndă a armelor şi compune cu grăbire *Marşul la oştirea românească,* plin de vii speranţe,' de aspiraţiuni vitejeşti; totdeodată el întreprinde lucrări literare mai stăruitoare, îneepînd a traduce tragedia lui Voltaire, *Zaira;* dar într-această înflorire a talentului şi a juneţelor sale, o moarte răpede şi timpurie îl pîndea. Nu ne putem gîndi la moartea lui Cîrlova, fără ca să ne aducem aminte de acea încîntătoare elegie a lui Victor Hugo, în care poetul plînge pe o tînără fecioară murind a două zi dupe un bal:[2]

„Elle est morte ! — â quinze ans, belle heureuse, ador£e I. ..
Morte, au sortir d'un bal qui nous mit tous en deuil;
Morte, helas I et des bras d'une mere egaree
La mort aux froides mains la prit toute paree,
Pour l'endormir dans le cerceuil I"

[1] **V. Alecsandri, *La moartea lui P. Cazimir,* 1850.**
[2] ***Les fantomes.***

Aşa muri şi Cîrlova. O plăcere de o oră, trecătoare, zadarnică, sti într-acel june de douăzeci şi trei de ani toate razele geniului, toate făg duinţele viitorului. Patria sa poate zice umbrei lui[1]

„Manibus date lilia plenis :
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
Hic saltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere !„ . . . ."

Socotim ca o datorie a rechiăma din uitarea publicului memo tînguioasă şi preludările armonioase ale acestui june poet. De aceia retipărit în *Bevista română* două din cele mai frumoase ale sale poe care s-au reprodus de vreo cîtevaori prin deosebite foi. ^

Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă ale d-lui Ioan Vă rescu, în care acest părinte al poeziei române da compatrioţilor săi acu vreo treizeci de ani, poveţe, ce din nenorocire azi încă nu le sînt prisos.

VREMEA

Vremea nu perdeţi 1 ascultaţi
Cînd glasul meu vă spune :
„Uniţi, românilor, lucraţi
Virtuţi şi fapte bune I "

Pînă cînd ai a te teme,
Tot de rele chinuit?
Cine vremea a preţuit
Fiul lui sub jug nu geme I

Ah ! d-ar putea glasurile vechilor poeţi să fie cel puţin acum asculta

Bucureşti, 1861.

[1] **Virgil, *Eneida,* Cînt. VI.**

POEJII VĂCĂREŞTI

TRADUCEREA LUI BRITANICU. STRĂBUNII VĂCĂREŞTILOR. BANUL IĂNĂCHIŢA.

Toţi scriitorii de merit, cari au dobîndit un nume lăudat în literatura vreunei naţiuni, au avut mai mult sau mai puţin în talentele lor un caracter îndoit, toţi au lăsat, îmbinate în ale lor scrieri, două elemente distincte care i-au făcut a fi preţuiţi şi în zilele vieţii lor, şi în timpurile posterioare. Un filosof, un orator, un poet, ale căror nume sînt menite a rămînea neuitării pot negreşit, cu cea mai norocită fecunditate, să inventeze creaţiuni nouă şi sublime, să emită idei-nalte şi premature în secolul lor, să introducă în stil şi în limbagiu, mii de preschimbări fericite; dar orcît de novator ar fi geniul lor, ei totuşi, cu o parte din sine, trebuie să ţină de timpul şi de locul în care au trăit. Ceva din limba, din năravurile, din gîndirile, din credinţele contimporanilor şi compatrioţilor lor trebuie neapărat să li se strecoare în compuneri, ca cum ar voi să le determine un caracter precis şi local, să le însemneze o epocă nestrămutată în neîntrerupta scurgere a secolilor.

Aceasta nu e o imputare ce voim a face geniului omenesc, din contra, omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se izoleze de semeni şi de ai săi mai de aproape; spiritul lui trebuie să însufleţească, să învie, să deştepte mai ales pe cei ce-l înconjor, căci prin impulsiunea lui, omenirea, nepăsătoare din fire scutură jugul îndărătniciei şi s-avîntă într-un viitor mai perfect. Geniul e lanţul ce trage lumea spre propăşire.

Aşa dar să recunoaştem că, a răspîndi idei mari şi nouă sub forme accesibile şi uzuale, adesea a rezuma şi a exprima cu talent credinţele obştii, şi-n totdauna a nobili şi a mlădia expresiunile înjosite prin neştiinţă şi corupţiune, acestea sînt misiunile încredinţate de provedinţă acelora ce au luat sarcina de conducători morali ai societăţii. Cînd dar vrem să judicăm pe dreptate talentul unui scriitor, să ne ferim de a-l scoate din cercul în care s-au dezvoltat şi s-au exercitat facultăţile sale; spre a-i înţelege mărimea, spre a-i cîntări puterile, spre a-i preţui ideile, limba şi stilul trebuie să nu pierdem din vedere nici ţara, nici epoca în care el a scris ; trebuie să ne gîndim mai întîi cum simţeau şi cugetau, cum vorbeau şi scriau oamenii din timpul lui, căci silinţele-i au fost negreşit mai vîrtos pentru contimporanii săi. Viitorimea moşteneşte numai ce a rămas bun şi glorios dintr-însele.

Cine dar, pătruns de asemenea convincţiuni, va lua în mînă tragedia lui *Racine, Britannicu,* tradusă româneşte, încă de la 1827, adică sînt

Portretele Văcăreştilor din *Revista română,* 1861, voi, I, p. 480—481.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

acum treizeci şi patru de ani, de dl. Ioan Văcărescul, şi tipărită abia maî deună-zi[1], va recunoaşte negreşit într-această lucrare anevoioasă, pe unul din cei mai demni părinţi ai limbei şi ai poeziei noastre, va saluta cui respect o operă care, deşi nouă prin publicarea sa, a precedat însă traducţiunile lui *Mahomet* şi *Alzirei* şi a cîtor altele au mai înavuţit de atunci încoace literatura română.

D. Heliade, a cărui peana ştie să se joace aşa de vesel cu arma* ironiei, ne-a făcut adesea să rîdem descriindu-ne starea deplorabilă în cara fanariotismul redusese societatea şi limba noastră în timpul juneţei sale. Cine n-a rîs din inimă de lecţiunile din Psaltichie, însoţite cu bătăi,» ale dascălului Alexie[2] şi de nespusul *parapon al bietului Goconu Gligoraşcu** cînd auzea stingîndu-se din Ţara Eomânească răsunetul *manelelor* şi al *stihurilor* fanarioţeşti, atunci cînd "d-1. Iancu Văcărescu, pe lîngă cadenţa cea vechie a poporului român păzită cu religiositate în versurile sale, a însoţit şi luxul rimei întru toată eleganţa şi curăţenia ei, pare^ că ar fi arătat că limba română e primitoare şi de versificaţia italiană,, ca una ce are acelaşi început, mai acea materie şi mai acea gramatică, şi ca una ce e mai aşa de cantitativă[4]".

într-aceste din urmă cuvinte găsim o apreţuire dreaptă şi nimerită. a versurilor d-lui Iancu Văcărescu, pe care nu o vor desminţi cele mai multe din graţioasele şi energicele poezii tipărite în colecţiunea d-sale[5];. dar putea-se-va oare această apreţuire aplica tot cu atîta dreptate şi la traducerea tragediei franceze ce s-a publicat acum? BTu ne sfiim a zice că *nu* ; în *Britannicu* versul e departe de a fi lesnicios, curgător, armonios; într-însul fraza ni se pare astăzi mai totdeauna prea restrînsă, prea sucită şi sensul se iveşte adesea confuz, sub această comprimare a limbei şi a versificării. Acestea însă, ne grăbim a spune, nu le credem de loc a» fi defecte provenite din lipsa de talent sau de experinţă a traducătorului, ci numai fructe ale unei tendenţe fireşti a spiritului şi a gustului său,. şi mai ales rezultate ale influenţei epocei în care opera a fost lucrată.

într-adevăr, pe lîngă miile de rele ce grecii ne-au vărsat în ţară, pe lîngă miile de moduri de desnaţionalizare ce ei introdusese în societate, studiul adînc şi serios al limbei elene putea singur să aducă literaturei noastre, o notabilă compensaţiune, daca ar fi fost exploatat cu înţelegere fină şi dibace, cu o aplecare adevărat naţională; din nenorocire, oamenii cu astfel de propensiuni au fost puţini la număr şi încercările lor au rămas,, în istoria noastră literară, ca nişte fapte izolate pe care le-au covîrşit alte tendinţe posterioare, mai puţin clasice, mai modernizatoare, mai lesnicioase şi mai zburdalnice.

Trei generaţiuni de Văcăreşti literaţi, în culmea cărora se înalţă poetul Iancu Văcărescu, au venit într-adevăr, adăpaţi în sănătoase studii elenice, să aducă limbei româneşti, cu un adevărat amor al patriei şi al frumosului, o cultură începîndă, în care ei toţi au simţit pornire de a

[1] **Din operile lui Racine *Britanica,* tragedie în cinci acte, tradusă de I. Văcărescu (1829), Bucureşti, tip. Heliade şi as., 1861.** *

[2] *Dispoziţianile şi încercările* ***mele de poezie*** **în** ***Curierul de ambe sexe,*** **anul II, pag. 118.** ***Despre metru*** **de I. Eliade în,** ***Curierul de ambe sexe,*** **anul II, pag. <283Y**

[4] ***Idem*** **<pag. 282>**

[5] *Colecţiile* ***din poeziile d-lui marelui*** *logofăt* ***I.*** *Văcărescu,* **Bucureşti, 1848.**

îmi verdeaţa vîrtoasă şi nemăiestrita cruzime a limbei naţionale, cu d şi mlădiita perfecţiune a elenismului; în scrierile lor, şi mai cu se într-ale acestui din urmă, se ivesc învederate silinţe de a conduce li noastră încă şovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru impe ţiunea ei, ale limbilor vechi; din asemenea încercări, uneori încunu cu cel mai deplin succes, şi în alte dese rînduri înfrînte dinaintea grele arduităţi, au născut asprimile şi anevoinţele de stil şi de ve care ce se zăresc în unile scrieri ale Văcăreştilor şi mai ales în trag *Britannicu,* unde traducătorul, voind să se constrîngă la un stil cu «clasic, la prozodia complicată şi exigentă a versului alexandrin, cu pr getare îşi crease mai de-neînvinse greutăţi.

Limbile antice şi mai cu seamă cea elenă, deşi sînt mume ale lim moderne, au însă, confruntate cu dînsele, un caracter cu totul opus. vechi puneau în cuvîntare o-naltă importanţă; zeiţa nsi&w, ea Învăţa şi dovedea toate, conducea singură, numai prin dulci şi înţel cuvinte, toate treburile republicelor elene; de aceia, cu cîtă îngrijire *cîtă dibăcie, cu cîtă subtilă strădare cultivau grecii limba lor ! La d •cînd omul zicea ceva, nu era destul să-1 spună astfel numai încît s -de toţi înţeles, trebuia încă să placă şi minţii şi auzului; de acolo d -toată acea cultură măiestrită a limbei, care printr-o frazeologie concr viguroasă şi mult coprinzătoare, variată în mii de feluri, cu mii de c ***şi*** împletită cu o graţioasă şi cumpătată continuitate, ca meandre ornau friza templurilor greceşti, făcu din poporul elen, poporu mai literat ce s-a văzut pînă acum în lume.

Limbele moderne din contra, au sacrificat clarităţii, atît gr «cît şi energia; despicînd pînă la infinit şi frazele şi formele sintactic gramaticale şi chiar cuvintele, ele au ajuns a fi, în comparaţiune cu antice, nişte înşiruiri molatice şi discolore de ziceri, care n-au altă vi decît aceia d-a prezenta minţii un înţeles neted şi lesnicios, graiulu **Tost** limpede şi necomplicat, scrierii o obicinuinţă accesibilă tutul ^care se învaţă cu puţină silinţă.

între aceste două modele, limba română, pe la începutul sec nostru, putea încă să aleagă; literaţii de care vorbirăm şi avem a -vorbi, căutară, potrivit cu ale lor mijloace, să o împingă pe calea di toasă, dar plină de frumuseţi a imitaţiunii celor antici. Alţii în u răpiţi de spiritul mai nerăbdător al epocei, o smintiră din acel dru li se părea întîrzietor şi-i deschiseră calea bătută a limbelor mo lesne pentru toţi, dar chiar de aceia, grea de ilustrat prin opere teme

După aceste explicări credem că cititorul, mai ales cel ce cun limbele clasice, va putea preţui traducerea lui *Britannicu* de dl. Ioan V rescu, dupe dreapta sa valoare. Pe mulţi i-am auzit imputînd acelei lu •de a fi confuză, gloduroasă, ruginită, nedemnă însfîrşit de poetul cîntat, adesea cu aşa mult spirit şi dulceaţă, pe lira naţională. Fie mim aceste imputări, dar să recunoaştem totdeodată că, sub rugina li sub glodurile prozodiei, sub confuziunea stilului, stă o nobilă şi de tendenţă de care urmaşii în poezie ai autorului n-au fost capabili şi de ar fi fost păstrată cu stăruinţă şi exploatată cu strădare de liter mai noi ai Eomâniei, ar fi pregătit limbei şi literaturei noastre u grad de perfecţiune.

Să facem o singură citaţiune dintr-aeeastă traducere, pe care din nenorocire şi tiparul o a stricat printr-o mulţime de greşeli de cuvinte şi de punctuaţiune; iată cum se află tradusă faimoasa scenă între Britanicu şi Junia, cînd Neron nevăzut, stă prezent şi-i ascultă, iar Junia îngrozită desminte prin vorbe, amorul adînc ce are în inima sa i'

„*Britanicii:* — **Doamna mea, ce noroc aproape-ţi m-a adus?**
Duios ne mai vorbim ! Ce scump odor de sus 1
Dar într-aşa plăceri stă gîndu-mi în mîhniri
Cu ce chip să avem adesea întîlniri?
Cu mii de învîrtiri trebui acum să fur
Norocul ce aveam d-aţi fi tot împrejur?
Ce noapte ! ce deştept I în plîns te-nfăţişezi
Ş-acei obraznici cruzi nu poţi să-i dezarmezi?
Iubitu-ţi ce făcea? Un demon împizmat
Sub ochi-ţi ca să mor cinstea-mi a refuzat I
în ceasul spăimîntării acelei groaznici frici,
în taină, te gîndeai mie ceva să-mi zici?
Prinţes-ai vrut atunci vr-u:i ce să-mi fi poftit?
Cîte erai să-mi faci dureri ai socotit?
Nimica nu îmi zici ?.. . mă primind înghieţi ?...
Astfel de mîngîieri dai ticăloase-mi vieţi?
Vorbeşte, singuri stăm. Vrăjmaşul e-nşelat;
E, cînd aci-ţi vorbesc, aiurea ocupat.
Prilej prea fericit al depărtării ai.
Junia: — **în locuri ce-a coprins marea-i putere stai.**
Chiar zidurile aci c-au ochi poţi socoti;
D-aci-mpăratu-n veci nu poate a lipsi.
Brilanicu: — **De cînd dar, doamna mea, aşa fricoasă eşti?'**
A se lăsa robi amoru-ţi primeşti?
Inima-ţi unde e, care-mi jura cu dor
Neron c-o pismui al nostru scump amor?
Frica fără folos, goneşte-o, doamna mea;
sînt inimi ce-încă simt; credinţă-mi pot ţinea;
Mînia mea, din ochi toţi încuviinţînd,
Muma lui Neron chiar ce voi s-arată vrînd;
El Rom-a supărat cu relele-i purtări...
Junia : — **Căci spui ce nu gîndeşti, de cuget ai mustrări.**
însuţi de mii de ori nu mi-ai mărturisit
în Roma că de toţi e lăudat, mărit?
Cinstirea-ţi, nu mi-ai spus, virtuţii lui că-nchini?
Azi, altfel de vorbeşti, durerea-ţi dă pricini.
Britanicu : — **Vorbirea-ţi m-a uimit, drept îţi mărturisesc**
Să-1 lauzi ca s-aud, n-alerg să te găsesc.
Cînd a-ţi încredinţa cruda-mi durere vrui,
Favorul de-un minut abia să fur putui,
Acest minut prea scump, doamna mea l-ai pierdut i
Să-mi lauzi un vrăjmaş, peirea-mi ce-a stătut I

' **Racine,** ***Britannicus,*** **Acte II, Sckne VI.**

Dar cu al cui îndemn, în stare-aşa te pui ?...
Ce, ochii^ţi tac? prin ei nimic nu v<r>ei să-mi spui?
Ce văd ? şi ochii mei ţi-e fric-a întîlni!
Ori Neron ţi-ar fi drag ? or eu urît ţi-aş fi ?
A I d-aş putea s-o crezi!... Doamnă I te jur pe zei,
Al tulburării văl după simţiri să-mi iei.
Vorbeşte ! spune drept I Doamna mea, m-ai uitat ?
Junia: — **Domnul meu, să te tragi. Aştept pe împărat".**

Din citirea acestor cîteva versuri, fieşicine lesne se va convi că, pe lîngă silinţele ce şi-a pus traducătorul de a urma cu fidelitate sti şi prozodia elegantului original al lui Eacine, a fost din parte-i inadinsă cercare de a constrînge slăbiciunile limbii române, în for mai nervoase şi mai concise, de a supune structura ei încă înduoioas inversiunile completite şi măiestreţe ale limbelor clasice, şi de a imp cuvîntării ei aspre şi neîndemînatice, o tărie, o preciziune, o flexibilit pe care abia le pot dobîndi limbele dupe o lungă şi stăruitoare cultiv

Această bună şi meritorie tendenţă se iveşte mai pretutinden scrierile Văcăreştilor şi norocul limbii noastre, precum şi meritele personale, au vrut ca foarte adesea intenţiunea să le fie împlinită cu minunat succes.

Să nu ne înşelăm însă a crede că numai prin nimeritele lor im ţiuni de limba şi formele antice, Văcăreştii au cîştigat un titlu nepie de onoare în literile româneşti, spirite cultivate şi hrănite cu studii str adînci şi serioase, ei avură însă inimi cu totul române; inspiraţiunile sînt mai totdauna curat naţionale; muza lor spicuia pe cîmpiile ţ şi limba română, în copilăreasca ei frăgezime, le vărsă în veci cu în şugare, comorile graţiilor sale. Vom avea adesea prilej vorbind de poeziile Văcăreştilor, să disputăm muzei poporane, unele cîntice desn dătoare, pe care dînsa le-a răpit pe furiş din albumul acelor poeţi ar craţi, şi aceasta ne dă o dovadă mai mult că, la români, faptele adevăr bune şi frumoase unesc la un loc pe popor şi pe nobilime, că la noi, exist unei caste de nobleţă moştenită a fost şi este cu totul iluzorie şi că datinile ţărei, au fost totdauna *nobili* şi *boieri* aceia cari au ştiut s înalţe întru binele şi gloria patriei.

Acum, fiindcă avem a vorbi despre o familie unde patru gen ţiuni de poeţi îşi trecură una altia cununa de lauri şi de mirţi, soc că e drept a începe învocînd mai întîi legendele şi tradiţiunea, acea po a vremilor trecute, şi, pe credinţa vechilor spuse bătrîneşti, ne v credem, iertat a cerceta, în răpezirea penei, din ce străbuni iluştrii pogorît aşa lăudaţi urmaşi.

Se zice că pe cînd Eadu Negrul vodă, fugind din Ardeal pe persecuţiunile ungurilor catolici, îşi găsi scăparea pe poalele meridio ale Carpaţilor şi, scoborînd printre rîpele pietroase ale Dîmbovicioa descăleca şi-şi aşeză scaunul în lunca înverzită ce-i zise *Cîmpul-* cu dînsul mai mulţi soţi de arme, cavaleri români purtînd acvila creşt pe coiful lor de fier, veniră să caute o soartă mai pacinică într-acea r patrie, năpustită, în timpii urgisiţi ai potoapelor barbare, de colo străbunii lor. Astfel odinioară, Teucru, eroul Salaminei, cerca pe lu

mărilor, cu fraţii săi de vitejie, o patrie mai ferice[1]. Printre tovarăşii lui Negru vodă, se zice că ar fi fost şi junele Negoiţă, domnesc cocon al lui Dan, voevodul Făgăraşului, şi nepot de soră al căpeteniei românilor; acesta întemeie sate şi biserici douăsprezece pe malurile Dîmboviţei coprinse de dînsul, el avu şase fete şi doi feciori, Eadul şi Şerban, cărora le lăsă moştenire cu numele de Văcăreşti, scutul părintesc ce purta gravat pe dînsul *Cetatea Făgăraşului,* pe care fîlfîie o *acvilă albă,* emblemă de imaculată putere, şi *prapurul purpuriu,* cu zicerea VIETUS scrisă în litere de aur.

De atunci au trecut mulţi ani, ţara avu şi zile de glorie şi grele încercări. Ni se mai spune că într-o vreme, cînd cerul mîniat, secase în pămîntul românesc, toate izvoarele rodirii, cînd foametea cea mai cumplită secerea poporul şi silea pe plugarul moşnean să-şi vînză pentru o fărîmă de pîne, către boierul mai avut ţarina sa strămoşească şi chiar libertatea sa de om, un urmaş al coconului Negoiţă, Eadul comisul, ce-i ziseseră în urmă *Bilşug,* vărsa cu o nobilă dărnicie comorile sale, poporului. "Nimeni să nu se mai vînză rob de nevoia foametei, zise el. Domnul Dumnezeu a dat bilşug mare comisului Eadu. El nu cere plată ! împărtăşiţi-vă toţi din roadele muncei sale ! lăudaţi şi preaînălţaţi din tot sufletul pe părintele ceresc, stăpînul Eadului!"

Aci ne apropiem de timpuri cu amintiri mai precise, mai puţin legendare. La 1554, se născu din neamul Văcăreştilor, un copil căruia domnul de atunci, Pătraşcu cel Bun, îi dete, ca naş, numele său : acesta fu aga Pătraşcu Viteazul care, într-o lungă carieră războinică, doborî în bătălii atîţia vrăjmaşi păgîni cîte zile cu soare sînt într-un an şi care, pentru aceia, îşi închină sabia izbînditoare la toţi sfinţii ai zilelor de peste an. De acest Pătraşcu, care la bătrîneţe fu ban al Craiovei şi însoţi la războaie pe Mihai Viteazul, este clădită biserica din căminul Văcăreştilor de lîngă Tîrgovişte; în zilele lui Petru vodă Cercel, 1581, el fu ispravnic adică executor la zidirea Bisericei Domneşti din Tîrgovişte, unde i-a şi rămas chipul zugrăvit printre ctitori.

Urmaşul lui fu Neagoe spătarul, pe care Şerban vodă Cantacuzino îl avea ca sol al ţărei, baş-capuchehaia, la Poartă; la 1685, acest vrednic bărbat muri în Constantinopol cu hainele pecetluite pe dînsul; trupul lui, supus de turci la această osîndă, fu adus în ţară şi înmormîntat în tinda mitropoliei de la Tîrgovişte, unde se află piatra sa funerară. Soţia lui, mama Necşuţa, cunoscută în vremile acelea prin virtuţile ei căsătoreşti, reînoi memoria venerată a matroanelor romane. Pe lîngă faima zgomotoasă şi smăcinată a războinicilor şi a oamenilor politici, e dulce lucru a-şi odihni privirile pe unul din acele blînde tipuri femeieşti de pace şi de căsnicie !

Fiul acestor venerabili bătrîni jucă un rol la curtea activă şi fastuoasă a lui Constantin vodă Brîncoveanul; mai întîi vătaf de copii-den-casă, adică căpetenie a celor 100 de gărzi domneşti, aleşi printre feciorii boierimei, şi purtător al steagului domnesc în ocaziunile solemne[2], el este însărcinat

[1] **Oraţiu, lib. I, oda VII: „Teucer Salamina patremque Quum fugeret"...**

[2] **E de mirare însă a vedea aceste funcţiuni împlinite de un fiu de boier mare, căci Cantemir *(Descrierea Moldovei,* ed. 2, Iaşi, 1851, pag. 171) clasează pe vătaful de copii printre slujitorii domneşti cari „nu numai din neam boieresc, ci şi din birnici şi din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobîndesc putere şi volnicie boierească". Asemenea zice şi generalul Bauer în *Memorialul său istoric şi geografic asupra României,* (trad. Bucureşti, 1857, şi tipărit la un loc cu Carra).**

la 1688, să cate vad pentru facerea unui pod pe Argeş ca să treacă oştir împărăteşti în contra austriacilor[1]; la 1695, septemvrie, Constan vodă, plecînd întru întîmpinarea sultanului, la Dimirikapi, încredinţea lui Constantin stolnicul Cantacuzino şi lui Ianache Văcărescul vel'ag toată pedestrimea şi o seamă de călărime pentru paza Tîrgoviştei, a doan nei şi a casei sale[2]; de la 1703 în colo, mai mulţi ani d-a rîndul, Ianac Văcărescul fu trămis la Poartă ca să împlinească funcţiunile de capuch haia, în care tatăl său îşi găsise moartea, şi apoi e rechiămat de mai mu ori de către prinţ în ţară[3] ; la 1703, el avu de tovarăş, într-această misiu pe stolnicul Toma Cantacuzino ; la 1705, pe Drăghici Cîmpineanul, vătafu de aprozi, la 1706 şi 1707, merse singur ca să mijlocească a potoli exige ţele nemăsurate de tribut ale Porţii. ,,Aceste adesea schimbări ale boieri agenţi aveau pricina lor chibzuită, ne zice Engel[4], în cugetele şi intenţiuni Brîncoveanului care se dezvăluiră mai tîrziu, dar pe care acum voia să ţină ascunse". într-adevăr, spre a nu întărîta şi mai tare prepusuri bănuitoarei Porţi, pe cînd el avea secrete înţelegeri cu curţile apusa prinţul se silea neîncetat să asigureze pe turci de a sa credinţă prin des trămiteri a celor mai de aproape şi mai intimi ai săi. Dar aceste stratage n-avură, precum ştim toţi, succesul ce aştepta Brîncoveanul de la e încrederea sa amăgită într-unii din consilierii săi şi mai ales în bătrîn său unchi, postelnicul Constantin Cantacuzino, aduse pieirea şi a lui ş oamenilor mai din suflet devotaţi lui. Dupe ce imbrohorul său comis împărăţiei azvîrli vălul de mazilie pe capul Brîncoveanului şi-l strămu cu toată familia, într-acea groaznică *Furnettă,* cea mai înfiorătoare c vizuinile *Iedi-Kulei* (şapte turnuri), acel funcţionar otoman rămase î Ţara Eomânească, ,,mai ales pentru ca să vînză starea nemişcătoare Brîncovenilor, iar pe cea mişcătoare, consistînd în bani, giuvaeruri, bl scumpe, din care unele erau şi dăruite de Petru cel Mare al Busiei, să inventarieze şi să o trimită la Constantinopol, împreună cu vistie Brîncoveanului, Ianache Văcărescu[5]". Cînd apoi, la august în 15, anul 171 se petrecu la palatul de pe mare, *Geli-KiosJc,* dinaintea ochilor sultanul Achmed II, acea înfiorătoare scenă a uciderii Brîncovenilor, jertfa înce cu moartea lui Ianache Văcărescu[6]. Capul lui căzu cel dinţii, ca sp pedeapsă pentru dreapta credinţă ce păstrase către nenorocitul său dom tinerii prinţi cîteşipatru, şi apoi tatăl lor, pieriră unul după altul sub sab gealatului. Curagiul ce arătase nevinovatul slujbaş la o aşa nelegiu osîndă, îndemnă pe domnitor să rabde cu tărie acea cruntă expiaţiune vanităţilor sale.

Cu martirul lui Ianache Văcărescu nu se stinse posteritatea lu dar însă aci ne vine o îndoială din care numai documente vechi ce nu n sînt cunoscute ar putea să ne scoată. Fotino zice că împreună cu Consta

[1] ***Cronica* lui Radu Greceanul, *Magaz. istor. pentru'Dacia,* t. II, pag. 156.**

[2] ***Idem,* p. 299.**

[3] **Engel, *Geschichte der Wallachey,* t. II, p. 362—365.**

[4] ***Idem,* p. 364.**

[5] ***Idem,* p. 367.**

[6] ***Idem, loc. cit.,* Del Chiaro. Fotino.**

din vodă Brîncoveanul a pierit ucis şi *clucerul Ianache Văcărescu, ginerile lui*[1] şi ni s-a spus că fiica Brîncoveanului pe care ar fi ţinut-o acesta de soţie, ar fi fost domniţa Stanca. Ştim însă că această domniţă, cea mai mare din fetele lui Constantin vodă, a luat de bărbat, la 1691, pe beizadea Eadul, coconul lui Iliaş vodă[2] şi că, pe la mijlocul postului mare din 1714, ea a murit avînd triste presimţiri drespre răstriştea apropiată a tătălui său[3] ; ştim asemenea cari au fost soţii celorlalte şase fete ale Brîncoveanului, şi nici Carra[4] nici Cantemir[5], nu pomenesc despre vreuna care să fi avut de bărbat pe Ianache Văcărescu.

Or cum va fi, ramura acestuia s-a perpetuat prin patru fii şi anume : Constandin, Barbu, Eadu şi Ştefan. Despre cel dîntăi se ştie că' a dăruit moşia, pe care Mcolae vodă Mavrocordat a clădit mănăstirea Văcăreştii, la 1726, al doilea şi al treilea au trecut cu distincţiune prin slujbele ţărei, fără de a fi lăsat o memorie strălucită[6]. Onoarea de a ilustra familia prin oameni demni de lauda naţiunii, fu rezervată posterităţii fratelui al patrulea. Ştefan el însuşi, învăţat în literile elene şi mai ales în pravilele împărăteşti, dedat, şi prin experienţă şi printr-o minte dreaptă şi sănătoasă, cu daraverile judecătoreşti, fu mai întîi vornic de Tîrgovişte, apoi spătar mare şi, în tot timpul, oracolul legislativ al epocei sale; pînă mai deunăzi, urmaşii lui au păstrat nişte noţiţii sumare despre unele .procese cărora le dase el hotărîri, minunate prin ecuitatea principiilor şi lămurirea ideilor coprinse în ele[7]. în gradul de onoare în care trăia, Ştefan Văcărescu însă nu era fericit, văzînd că din cîţi copii năştea frumoasa lui soţie, Catinca Donea, nici unul nu rămînea în viaţă ca să moştenească averea, numele şi-naltele lui simţiri. Dorinţa acestor părinţi de a căpăta un fiu se învederează printr-o icoană a sîntului Stilian, unde acel ocrotitor al naşterilor şi al pruncilor e înfăţişat avînd la poale-i, de două laturi îngenuchiaţi pe vornicul Ştefan Văcărescu şi pe soţia lui[8]. Era în obiceiele vechi ale cultului nostru d-a închina la sfinţi şi la moaştele lor, asemenea icoane zugrăvite sau chiar şi chipuri modelate, reprezentînd obiectele ce voiau credincioşii să dobîndească de la cereştii lor patroni; astfel toate icoanele vestite din ţară şi toate raclele de sfinţi posedă cîte o colecţiune de braţe, picioare? ochi, mîni, şi chiar prunci lucraţi în aur, în argint, în sidef/sau în alte materii şi dedicate toate de pătimaşi sau de rugători.

Pietoasa reclamă a lui Ştefan nu rămase fără răsplată, căci, pe la 1740[9], i se născu un fiu căruia îi era dat de soartă a întrece în merite pe

[1] **D. Fotino, *IUor. gener. a Daciei,* tr. de G. Sion, t. II, p. 144.**

[2] **Radu Greceanu, *Dacia,* t. II, p. 198.**

[3] **Engel, t. I, p. 374.**

[4] **Carra, *Istor. Mold. şi Român.,* trad. româneşte, pag. 109. Aci se vede care au fost fiicele lui Constantin vodă Brîncoveanu şi soţii lor, anume : Stanca măritată dupe Radul, fiul lui Iliaş, domn al Moldovei, Măria soţia lui Constantin, fiul lui Duca vodă, din Moldova, Ilinca măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat, Safta soţia lui Iordache Creţulescu, Ancuţa soţia lui Nicolae, fiul lui George Roset, Bălaşa, căsătorită dupe un nobil grec, Manole, fiul lui Andronic, şi Smaranda care a ţinut pe un Bălan, boier român.**

[5] **Cantemir, *Histoire de VEmpire Othoman,* traduction de Mr. de Joncquierres, t.IV, p. 115.**

[6] **Barbu a avut o singură fiică care a fost cea d-întîi soţie a banului Dimitrie Ghica; iar Radu a avut fecior pe vistierul Ştefan Văcărescu, care, la 1812, a trecut în Rusia.**

[7] **Aceste notiţe, încredinţate de d. I. Văcărescul, răposatului Vilara, s-au făcut nevăzute. Poate le-ar găsi cineva cercetînd printre hîrtiile rămase de la Vilara.**

[8] **Această icoană de familie se păstrează de către d. I. Văcărescu.**

[9] **Această cifră e dedusă prin analogie.**

toţi străbunii săi şi a lăsa numele său lăudat viitorimei, acesta fu Iănăchi Văcărescu, botezat cu numele moşului său. El însuşi, într-un minut melancolică filozofie, astfel spune despre naşterea sa[1]:

> **„în zilele acestui fericit împărat (sultan Mahmud I, 1730 — 1754) am văzut şi eu lumi lumii acesteia, plină de amar chiar la fericirile ei, şi plină de nestatornicie chiar la cele ce pot socoti mai statornice".**

Educaţiunea lui fu de la început prea îngrijită. Neofit cel bătr Kavsocalivitul îl iniţie la tezaurele limbei, retoricei şi istoriei elene; german anume Weber, îi explică regulile limbei latine; alţi profesori învăţară italieneşte, franţuzeşte, şi hogii turci îl familiarizară cu limba literatura otomană, pe care în urmă le cunoştea foarte bine. De tîn încă el fu nevoit să se dea cu necazurile şi să-şi formeze un suflet tare răbdător, spre a nu fi zdrobit şi nimicit ca cei mai mulţi, în necurmat smăcinări ce turburau epoca de anarchie şi de nelegiuiri în care soa îl menise să trăiască. Sufletele mari se plămădesc în valurile răstrişte

Pe la 1755, fierosul Constandin Gehan Eacoviţă voevod, neputî suferi spiritul stăruitor de naţionalitate ce mîna pe unii din boieri şi m ales pe Văcăreşti, în purtarea lor, cînd ţara întreagă tresărea sub asp lui jug, cugetă să se scape de aceştia şi exila pe Ştefan şi pe fratele s Barbu, la insula Cipru[2]; dar în domnia următoare, aceşti doi boieri î revăzură patria şi, la 1760, sub Scarlat vodă Ghica, Ştefan Văcăres era spătar mare[3], în vreme ce fiul său, încă de tot june şi de atun cămăraş, servea ca ispravnic sau purtător de seamă la clădirea mănă tirei sîntului Spiridon cel nou, de pe uliţa Şterban-vodă ; într-acea biseri întemeiată de Ghiculeşti, pînă a nu se dărăma cea vechie, ca să se reclă dească de pe planul fantastic, ce-i dă astăzi înfăţişarea unui templu cofetărie, se vedea, pe păreţi, portretul lui Iănăchiţă Văcărescu ; din nor cire dl. Ioan Văcărescu avu de timpuriu fericita idee de a pune să-l dec pieze, şi dupe acea copie, putem citi azi în trăsurile feţei lui Iănăchiţ toate-naltele cualităţi şi toate slăbiciunile caracterului său[4].

O faţă prelungă şi cam palidă, cu fruntea lată, un nas drept şi reg lat cu nările foarte largi, o gură zîmbitoare pe ale cărei buze voluptoa abia le ascunde o mustaţă subţire, ochi căprui cu o căutătură plină dulceaţă şi de fineţă, în sfîrşit o barbă castanie rară şi transparentă c fîlfîie uşor pe piept : iată trăsurile acelei figuri ce-nsuflă îndată un simpati respect şi pe care o susţine cu oareşice mîndrie, portul drept al trupul şi *gugiumanul* de samur, aşezat cu semeţie pe cap. Costumul lui, imi

[1] **în scrierea intitulată : *Istoria împăraţilor otomani* etc ... scrisă de dl. Ianache Vă rescul, etc ... Manuscript în posesiunea d-lui Ştefan Greceanu, care a binevoit a împărtăşi. Cuvintele citate aci se află la sfîrşitul vieţei sultanului Mahmud I, pag. 140. Ac manuscript a fost tipărit, mai tîrziu, de d. A. Papiu Ilarian, în *Tezaurul de Monumente istori***

[2] **Fotino, tr. de G. Sion, t. I, p. 159. El vorbeşte numai de doi boieri Văcăreş fără de a-i numi.**

[3] ***Istor. împ. otoman,* Mns., p. 147.**

[4] **Orce român trebuie să privească cu mîhnire pierderea stilului de arhitectură bizant naţionalisat la noi, şi destrucţiunea vechelor portreturi şi inscripţiuni, ce se fac pe toată zioa reclădirea bisericelor. Trebuie să lăudăm şi recomandăm tutulor spre imitaţiune chipul inte gent cu care d-nii Creţuleşti, în restaurarea bisericei d-lor, au păstrat cu pietate în interior sti vechi şi portretele ctitoriceşti.**

Enăchiţă Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împăraţi otomani,* (facsimil de pe ms. rom. 2905 f.l.).

Biblioteca Academiei Republicii Soaialiste "România.

de pe hainele sale favorite, e compus într-acel portret, de un *anteriu* de *sevaiu* roz-gălbui sau *cliamois* şi încins la brîu eu un *giar,* din care iese *hangerul* cu mîner de smalţ albastru şi de pietre scumpe, pe d-asupra poartă un *contoş* de coloarea verde deschisă a *iezmului* (iasp alb), îmblănit cu samuri. în mînă ei ţine un sul de hîrtii desfăşurate pe care se citesc acele cuvinte memorabile ale sale, acel testament în versuri, cel mai nobil legat ce putea lăsa un om de geniu posterităţii sale :

,,Urmaşilor mei Văcăreşti,
Las vouă moştenire,
Creşterea limbei româneşti
Ş-a patriei cinstire I"

Dacă dintr-aceste două mărețe îndatoriri puse asupra viitorimii, *creşterea limbei romaneşti* era insuflată lui Iănăchiţă de geniul său propriu, *cinstirea patriei* totuşi o moştenise şi el de la străbuni, de la tatăl său carele şi dînsui muri jertfă a credinţei sale către ţară. Această moarte e o tragedie întunecoasă demnă de mîrşava viclenie a Fanarioţilor; într-adevăr, la 1763, Constantin Gehan Eacoviţă se întoarse pe tronul Ţărei Bomâneşti şi hotărî ca cel puţin, de rîndul acesta, să se scape de Văcăreşti mai cu siguranţă decît cu exilul; puse într-ascuns de otrăvi pe Ştefan şi pe Barbu, pe cînd ei se aflau la via lor de la Valea Orlii în Săcuieni. Becerul, adică bucătarul domnesc care urzi această cumplită uneltire, străbun, zice-se, al unuia din oamenii politici şi literaţi de la noi, primi o răsplată providenţială ; nou Vatel istoric, el nu se ucise ca vestitul bucătar al lui Ludovic al XlV-lea, în desperare pentru întîrzierea peştelui la masa regală, ci, într-o zi, cînd se ducea cu castronul de ciorbă în mîni ca să-l pună pe masa domnească, bolta clopotniţei se cufundă asupră-i şi-l zdrobi sub dărâmăturile ei. Poporul superstiţios văzu într-această întîmplare o pedeapsă cerească pentru crima săvîrşită de dînsul cu otrăvirea boierilor Văcăreştilor, şi, în neîndurata lui mînie, îi blestemă neamul.

Dupe o aşa groaznică pierdere a părintelui său, Iănăchiţă Văcărescu se duse să caute în Constantinopol, sau răzbunare sau mîngîiere; dar în puţin timp, dupe vreo unsprezece luni de domnie, Constantin Eacoviţă muri pe tron, victimă a patimei sale pentru melisă şi băuturile spirtoase[1]. Junele Văcărescul, al cărui spirit activ şi setos de cunoştinţe, ştia să tragă un folos din toate, profită de petrecerea sa în Constantinopol, şi legîndu-se în prietenie cu Halii Hamid, om foarte învăţat şi scriitor *(Jciatib)* la *Jcalemul* (secretarul) divanului împărătesc, ataşat pe lîngă capichehaiele ţărei noastre învăţă de la dînsul teoria gramaticală a limbei turceşti ce se zice *Sarfu*[2]; peste trei ani însă, la 1767, Alexandru Scarlat vodă Ghica îl chiămă la înalte dregătorii, încredinţîndu-i vistieria[3]. Cînd dar, prin conglăsuirea Pîrvului Cantacuzino ce era spătar şi visa să dobîndească domnia ţărei prin ruşi, o mică companie de volontiri cazaci, subt ordinile unui polcovnic rus, Nazarie Karamzin, călca Bucureştii (7 octombrie, 1769), prinse pe prinţul Grigorie III Ghica, frate şi urmaş al lui

[1] **Fotino, tr. de G. Sion, t. II, p. 161.**
[2] ***Ist. împăr. otom.*, Mns., p. 219**
[3] ***Idem.***

Alexandro, şi-l trămise prizonier la Petersburg, boierii ţărei, adunaţi la un loc cu mitropolitul Grigorie, să chibzuiră a trămite o deputaţiune de doi dintre dînşii la feldmareşalul rusesc, Eumianţoff, ce se afla la Laţiciof, pentru ca să ceară oaste de paza ţărei, şi aceşti deputaţi, aleşi prin influenţa Pirvului Cantacuzino, fură fratele său Mihail, fostul vistier şi Iănăchiţă Văcărescu, vistierul actual, dintr-a cărui prietenie Pîrvul socotea să tragă profit.

Dar să lăsăm cuvîntul lui Iănăchiţă, spre a caracteriza mai bine spiritul şi ambiţiunile ce aţîţau aceste mişcări[1] :

„Deci ne orînduim soli pentru aceasta, în urmă se mai orîndui şi Nicolae Brîncoveanul logofătul, la care vistierul Mihail îşi ascundea chibzuirile. Pe cale mergînd, îşi descoperi Mihail chibzuirile către mine la o gazdă, într-o seară cînd dormea Nicolae şi mă ispiti întrebîndu-mă aşa : feldmareşalul, cînd ne va porunci să facem şi alegere de domn în ţara noastră dintre noi, pe cine găsesc eu cu cale, socotind poate că eu voi răspunde : pe domnia lui spătarul, fratele domniitale. Eu şi i-am răspuns, că nu găsesc altul mai cu cale decît pe mine ; îmi zise şi : «Acest răspuns îl pot face toţi boierii». «Şi ce înduoială ai dumniata»? îi zisei. îmi zise : «Daca ar fi ştiut frate-meu aşa, mai bine ar fi fugit la turci». Ii răspunsei că mai lesne s-ar fi făcut de o cam dată domn acolea, căci în Europa împăraţii, domn absolut nu fac; îi arătai pildă Transilvania, Timişvarul şi Podolia, Smolenskul şi altele, şi d-abia începu a mă crede şi văzîndu-i întristat, poftitorii zicîndu-i: «Acestea stau în mîna lui Dumnezeu !»

Puţina înclinare a autorului către Eusia şi neîncrederea sa în fanfaronadele şi în proiectele de neînduoioasă biruinţă cu care ruşii au trîmbiţat mai adesea sosirea lor în Principate, se învederează pretutindeni în spusele şi în faptele lui Iănăchiţă. Iată cu ce fină ironie descrie el impresiunea amăgitc-are produsă în tară la începutul expeditiunii ruşilor de la 1769[2]:

„Toţi creştinii ce n-au chibzuit cele dupe urmă, şi care nu erau adăpaţi de ştiinţa politiceştilor ocîrmuiri, socotea că Roşia a să ridice din lume sau cel puţin din Europa, toată stăpînirea turcească; unii, pentru rîvna legii, alţii pentru pofta slavei şi alţii pentru iubirea hrăpirii, se făcură ostaşi ruşi şi cei mai mulţi şi fără comandir; alţii iarăş de frica turcilor, fiindu-le credincioşi, fugea de dînşii să nu piară".

Dar să urmăm, spre mai buna convicţiune, faptele vistierului Văcărescu. La Buzău, solii se întîlnesc cu colonelul Nazarie care-i vesteşte că oaste multă rusească îi soseşte în urmă şi îndeamnă pe boieri a trămite la Petersburg deputaţi, cari să ducă plîngerile ţărei în contra Porţii şi să ceară împăratului *privilegiul* d-a fi Principatele închinate Eusiei. Văcărescu pare a fi foarte puţin domirit de făgăduielele cazacului, şi, cugetînd a scăpa din această cursă, el însuşi, în taină de soţi săi, se propune lui Nazarie ca să meargă să adune în Bucureşti pe boierii fugiţi cu familiile lor la satul Cereaşul din plaiul Săcuieni; îndată ce se vede acolo, el îşi ia soţia, fiică a tergimanului (translator) Iacovache Eizu, şi pe mumă sa, şi trece în pripă la Braşov prin lazaretul Buzăului[3].

Cît ţinu astă dată ocuparea ţărei de muscali, adică pînă la 1774, Iănăchiţă petrecu tot prin străinătate; chiămat într-un rînd, 1770, de

[1] ***Istor. împ. otom.*** **Mns., p. 157 et sq.**
[2] ***Idem,*** **p. 157.**
[3] ***Idem,*** **p. 161.**

vizirul Muhsur-Oglu la Craiova, unde turcii se încercase să aşeze d
pe Manole Boset, el merge acolo cu unchiul său, Eadul spătarul şi
alţi douăzeci de boieri, intrînd în ţară prin plaiul Vulcanului; dar
toţi siliţi îndată a se întoarce la Braşov. Mai tîrziu[1], cînd prin medi
Austriei, puterile luptătoare încep a înclina spre pace, dragomanul Por
Iacovache Eizu, îndeamnă pe vizir să chiăme la Focşani, unde
se face congresul, pe ginerile său Iănăchiţă Văcărescu, care cuno
afund toate interesele ţărei; acesta, deşi avea cu dînsul paşaport austr
e oprit optsprezece zile în corturile din tabără rusească, expus la ar
soarelui şi la temerea exilului, pînă cînd se hotărăşte a scrie feldmare
lului Eumianţoff, următoarea scrisoare, plină de o vicleană batjoc
pe care însuşi astfel o traduce din limba italiană[2]:

— „Excelenţă, domnule şi patronul meu,

**De vreme ce norocul şi întîmplarea au bine-voit ca să facă prigionier pe mine, un om
de arme şi în vreme de armestiţiu, la purtătoarele de biruinţă astă dată armele ruseşti
vîrtos avînd şi paşaport cu protecţie chesaricească, pentru vină căci îmi păzesc dupe d
credinţa la stăpînii ce Dumnezeu mi-au orînduit, sînt desăvîrştf. întîmplării mulţumit şi no
lui, căci mi-au făcut această deosebită cinste unde nu fac altă rugăciune excelenţei tale, fă
numai în vreme ce arderea soarelui îmi pricinueşte multă tiranie, aflîndu-mă într-un cîmp
rog excelenţei tale ca să fiu trămis un ceas mai nainte şi eu la locul unde se află şi ce
prigionieri în vreme de război şi cu armele în mînă şi voi fi foarte mulţămit acestei f
de bine, rămîind etc.. .'**

Această scrisoare atingînd amorul propriu al mareşalului avu
mai fericit efect, Văcărescu fu îndată liberat şi însoţi pe solii turc
dar congresul se sparse într-ast rînd fără succes, precum în urmă şi
•ce sta să se facă în curtea domnească la Bucureşti. Văcărescu înt
timp merse la Şumla unde prezentă vizirului un *mahzar* (jalbă, petiţi
din partea boierilor români emigraţi la Braşov; la urmă, purcegînd
Şumla şi trecînd pe la Busciuk, Mcopole, Vidin şi Mehadia, se înto
iarăşi la Cronstadt[3]. Aci el avu pentru întîia oară prilejul a vedea
fi preţuit de împăratul Ioseph II, acel autocrat amic al ideilor lib
şi singurul dintre austriaci, protector al naţiunii române. Povestire
face Iănăchiţă despre acea vizită e mult prea interesantă ca să o tre
cu tăcere[4] :

**„într-acest an, la 1773, maiu, împăratul romanilor, Iosif II, vrînd ca să mearg
Galiţia şi Lodomeria, în ţările ce dobîndise atunci, trecînd prin ho<ta>rele Ardealului, au
şi la Braşov unde au şezut trei zile şi ne-au făcut nouă boierilor români ce eram musafiri
multă cinste, căci, cum a sosit la conacul unde era gătit, de loc au trămis pe doctorul
răţiei sale, la noi unde eram adunaţi toţi, la gazdă la mine şi ne-au zis că, măcar că împă
cearcă întristare pentru noi, căci sîntem înstrăinaţi de patrie, dar are părere bună, căc
aflăm adăpostindu-ne în ţara împărăţiei sale şi pofteşte ca a doua zi, la 10 ceasuri nemţeşti,
dea audienţă. Deci, dupe ce am făcut mulţămita către doctor, a doua zi am mers toţi îna**

[1] ***Istor. împ. otom.,*** **p. 168—171.**
[2] ***Idem,*** **p. 172 şi 190. Aci vom face observaţiune asupra stilului uzitat de
chiţă Văcărescu, într-această scriere şi în care se iveşte influenţa deosebitelor limbi ce el c
tea. Numirile de funcţiuni şi chiar unele ziceri uzuale turceşti se găsesc alăturate cu c
luate din limba italiană şi scrise de autor chiar cum se şi pronunţă într-această din urmă l**
[3] ***Idem,*** **p. 179.**
4 ***Idem,*** **p. 181-184.**

împăratului. Eu am făcut dragomanlîc boierilor în limba talienească şi am fost primiţi cu atîta libov (dragoste) şi cinste, încît, dupe ce ne-au întrebat şi de sîntem mulţumiţi de gheneralul cetăţii şi de chivernisitorii locului şi i-am arătat adevărul, s-au întors şi au mulţumit gheneralului însuşi pentru noi; Auholtz se numea generalul acesta care au şi lăcrimat de bucurie atunci; cu toate acestea au dat poruncă ca verice pricină vor avea românii noştri între dînşii, să nu fie volnic a-i judica cineva, fără decît între noi să-i judicăm, încă şi ardelenii, atît parte obştească cît şi politicească, de va avea pricină cu un român, iarăşi la noi să vie să-şi caute judicata» Dupe aceasta, ne-au chiămat ca să mergem într-acea seară, la casa gheneralului dinpreună cu familiile noastre unde au poruncit să se facă *Assemblee.* Deci seara ne-am adunat toţi acolo dupe poruncă cu jupînesele noastre şi, viind şi împăratul la opt ceasuri nemţeşti, intrînd în casă, m-au întîmpinat lîngă uşă pe mine şi mi-au zis : « Senior Văcărescule, (căci îmiaflase numele de la audienţă), te poftesc şi te pui în osteneală ca să-mi faci astă seară tergimanlîc". îndată eu închinîndu-mă i-am răspuns că aceasta este cea mai fericită noapte ce am întîmpinat de cînd m-am născut, şi aşa, luîndu-1 de subţioară din stînga, m-am aflat ţntr-aceaşţă slujbă şi cinste, pînă la un ceas după douăsprezece, ne lăsînd nici un boier şi nici o jupîneasă ca să nu facă vreo întrebare sau vorbă sau mîngîiere pînă cînd, vrînd să meargă la gazdă, ne-au chiămat ca să mergem a doua zi afară din cetate, la loagăr, unde are însuşi să facă eserciţiu ostaşilor ce era acolo. Deci mergînd dupe ce au făcut iarăşi multe vorbe de mîngîiere şi aşa <ne î->au slobozit a merge la gazdele noastre şi împăratul au purces în ţara leşească".

Cu toate aceste împărăteşti mîngîieri, boierii români sufereau cu anevoinţă exilul şi Văcărescu ne spune cu ce nespusă bucurie, primiră ei, la septemvrie, 1774, vestea cum că pacea s-a încheiat la 4- iulie, în Kainargi, şi că s-a numit domn al ţării Alexandru Ipsilant, tergimanul divanului Portei. Boierii din Braşov fură chiămaţi îndărăt şi Iănăchiţă trecu îndată, pentru a treia oară în viaţa sa, la Ţarigrad, spre a se înturna cu noul domn la Bucureşti[1].

Aci începe un nou period în existenţa acestui om eminent period de activitate, de producţiune, în care inteligenţa sa vie şi sporitoare se dezvoltă prin fapte şi prin scrieri, se răspîndi în cursul unei domnii mai pacinice şi mai luminate, asupra administraţiunii, a legiuirilor şi a culturei morale a ţărei. Uumit pentru a treia oară, vistier şi apoi la 1780, spătar[2], el se ocupă, în parte, a regula seama acestor dregători şi, în general, a da puternicul său ajutor domnitorului, în toate reformele ce se silea a face. Alexandru vodă Ipsilant nu era un om de rînd; un contimporan străin îl caracteriza într-astfel[3]:

„Un prinţ ce iubeşte frumoasele arte, un prinţ ce onorează cu protecţiunea sa ştiinţele şi pe învăţaţi, mai ales într-o ţară aşa puţin cultivată, un prinţ care vrea legi spre a-şi înfrîna pretinsul despotism şi spre a potrivi hotărîrile sale şi ale miniştrilor săi, cu regulile unei exacte dreptăţi, e un prinţ pe care cea mai iscusită răutate nu-1 poate înegri".

Carra însuşi, care critică tot în ţară şi mai ales pe greci, nu se poate opri de a zice[4] :

„Ceia ce deosebeşte pe Alexandru Ipsilant, prinţul Ţărei Româneşti, e protecţiunea ce dă artelor şi dorinţa ce are de a avea o condică de legi particulară pentru divanul său şi pentru

A~ [1] *Istor. împ. otoman,* p. 189 et sq.
[2] *Idem,* p. 190.
[3] *Lettre a Mrs Ies auteurs du Journal de Bouillon sur le compte qu'ils ont rendu du livre intitule* Histoire de Moldavie et de Valaehie (par Carra), Vienne chez Truttner» 1779, p. 39.
[4] Carra, *Istor. Moldovei şi României,* trad. român., p . 149.

administratorii de districte ; el a tras pentru aceasta în ţară-i cîţiva oameni învăţaţi, pe
i-a însărcinat a întocmi acea condică".

Printre oamenii chiămaţi a conlucra la acea operă, care fuse *Pra niceasca condică a domnului Alexandru Ioan Ipsilant voevod,* cea dir schiţă de condică civilă promulgată oficial în Principatul Eomân Iănăchiţă Văcărescu fu unul din cei mai de frunte; osebit de orînduie aşternute într-acea pravilă, dupe poveţile experienţei sale, toată red ţiunea română şi mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legi este curat a sa. Acest din urmă însemnat document, deşi se află tipă fără însă de a se numi vreun redactor, poartă un caracter de mărire de lămurire în idei şi în expresiuni, care ne îndeamnă a-l reproduce, s lauda autorului său[1]:

„Cu cît este trebuincios povăţuitorul la un călător ce va să treacă prin locuri pusti să nu rătăcească din drum, în locuri neumblate, şi cu cît are trebuinţă de lumină unul ce u întru întuneric, ca să nu dea preste prăpăstii şi adînciţuri, atît sînt de trebuincioase şi pra la o politie, ca printr-însele să se povăţuiască spre chibzuirea dreptăţii şi adevărului şi să nu şească întru cea mai trebuincioasă şi a toatei bunei orînduieli păzitoare, adică la judicat Dumnezeu (căci noi dupe chipul cel dumnezeiesc nu numai avem a stăpîni pe pămînt, ci judica dupe asemănarea judicătorului, tutulor ni s-au dăruit), şi măcar că întru ştiinţa şi zuirea omului sînt oareş-care scînteie ale dreptăţii semănate, dupe care fieşcare, de ar poate să se povăţuiască spre dreptate, dupe cum este zis : *ceia ce ţie nu place, altuia nu f* căci întru această coprinzătoare poruncă, toată pravila şi toată dreptatea se înţelege ; dar că curgerea anilor nu încontenește de a schimba şi a preface pururea pricinile vieţii cele în plătoare, pentru aceia face trebuinţă a avea o povaţă mai pe larg. Drept aceia, miluindu-ne D nezeu cu domnia acestui prinţipat, pe lîngă celelalte faceri de bine, ce ne-am străduit să ară la toţi de obşte, şi deosebit la fiecare, am socotit domnia mea că aceasta este cea mai de f nu numai pentru bună petrecere a locuitorilor, ci şi pentru cinstea ior, pentru că altă mai m defăimare nu poate fi la un norod, şi mai vîrtos la cel de bună credinţă, decît a vieţui făr pravili, adică sau să nu aibă pravili, sau să nu urmeze după pravili. într-acestaş chip am domnia mea pe locuitorii Valahiei, care măcar că uneori urma împărăreştilor pravili cel obşte, şi alte ori obiceiurilor celor pămînteşti, care obiceiuri, cu cuvînt că sînt din vechim sîrguia spre a avea întărire, dar cu toate acestea nici pravilele pururea într-un chip păzea, vechimea obiceiurilor nesmintit ţinea, şi, cînd cu pravilele strica obiceiurile, cînd iarăşi cu ob rile se împotrivea pravililor, drept aceia, din începutul domniei mele, din multele griji care p rea ne cuprind, pîrlejind vreme cu neîncetate osteneli, am strîns domnia mea, insă din p cele ce sînt mai trebuincioase spre povaţa judecăţilor, iară din obiceiuri mai ales cele mai a urmate în ţară, asemănîndu-se oareşcum şi cu pravilile. Pe lîngă acestea, şi alte oareşcare p de înşine alcătuind domnia mea din jălbile şi pricini ce pe toate zilele se aduc la auzul n acum la al şaselea an al domniei mele (ce cu mila lui Dumnezeu curge), am aşezat nouă alcă Pravilă, ca un izvod şi îndreptare tuturor celora ce se vor afla judicînd, cu sfat de obşte adeverirea preasfinţii sale mitropolitului şi iubitorilor de Dumnezeu episcopi, a velţilor boi domniei mele, ca printr-însa povăţuindu-se, drepte să facă şi ei hotărîrile judicăţilor şi t nepăstuiţi să-şi afle dreptatea lor la limanul bunelor pravili şi la toţi supuşii noştri să se biruitoare dreptatea. Căci judicata, dupe cum am zis, este a lui Dumnezeu. Drept acei s-au învrednicit acestei dregătorii de judicători, se cuvine a şti că pentru orce pricină vor j

1 Tipărită acum din nou greceşte şi româneşte de C N. Brăiloiu, Bucureşti, 184

cel ce se va osîndi de către dînşi fără de dreptate sau cu dreptate, pentru orce fel de vină va fi, de o va odihni cu mulţumită şi fără de vîrteală hotărîrea judicăţii, nu mai rămîne a se osîndi la judicata cea viitoare, pentru că această pămîntească judicata este a însuşi lui Dumnezeu judicata. Dar vai de judicătorul acela ce va mitui la hotărîrile judicăţiior pentru voie-veghiată, sau va strica dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoşat cuvînt va auzi ca un strîmb judicător de către *dreptul Judicător,* în zioa cea înfricoşată a nefăţărniciei judecăţi cei viitoare, şi nu numai acolo, ci şi aici unul ca şi acela, aflîndu-se de domnia mea, cu orce mijloc viclenind la hotărîrile judicăţilor, să ştie că nici într-un chip nu va putea scăpa de grea pedeapsa domniei mele".

Stilul şi cugetările acestei precuvîntări sînt, dupe spusa unor legişti mai presus decît chiar coprinsul Pravilei lui Ipsilant, care are mai mult meritul de a fi cel dîntîi pas al codificării noastre, azi încă aşa de imperfectă[1]. Valoarea lucrărilor e însă proporţionată şi dupe mijlocul în care sînt executate; importanţa lor creşte cînd concepţiunea le e spontanee şi nepregătită de alte încercări anterioare.

Cu asemenea serioase şi folositoare ocupaţiuni petrecu Iănăchiţă Văcărescu zilele domniei lui Alexandru Ipsilant, cînd un eveniment ce ni se pare meschin astăzi, dar care avea pe acele timpuri de tiranie şi de bănuială, o grea însemnătate, întrerupse liniştea acestei domnii blînde şi propăşitoare. Lăsăm aci cuvîntul pentru timp mai îndelungat, istoricului contimporan, care ne va descri cu măiestrie rolul important ce îl jucă într-această prilejire[2]:

„într-această vreme se afla domn al Ţărei Rumâneşti tot înţeleptul Alexandru Ipsilant, care au domnit şapte ani îri Ţara Rumânească; cu trei ani înaintea maziliei, mă făcuse pe mine spătar al ţărei, la veleatul 1781, august, făcuse, dupe mine, spătar pe Gheorghe Mavrocordatul şi logodise pe fiu-său cel mai mare beizade Constantin. Nu ştiu însă din ce pricină s-au întîmplat ca luminaţii fii ai acestui ocîrmuitor amîndoi, la dechemvrie a acestui veleat, să fugă, nu numai din curtea părintească, ci şi din Ţara Rumânească şi să treacă în Ardeal. Eu ştiind libovul părintesc al domnului ce avea asupra fiilor şi mijlocul cu care îi creştea şi silinţa ce făcea ca să-i strălucească în lume cu procopseală de multe ştiinţe, mai vîrtos şi multa credinţă cu care se

[1] O dovadă curioasă despre conflictele ce se iveau în judicâţi pînă în timpul lui Ipsilant, găsim într-o notă scrisă cu mîna pe scoarţa unei cărţi bisericeşti de la Snagov ; e subscrisă cu un monogram în care abia se deosebeşte : Mihai C — ... seu, şi se vede că e atingătoare de o pricină criminală, de otrăvirea unei soţii, culpabilă de necredinţă. într-însa se vorbeşte şi despre închisoarea sau *grosul* ce fieşcare spătar trebuia să aibă în casa sa. Iată textul acelei note: „La anul 1780, apr. 11, fiind domn Ţărei Româneşti Io Alexandru Ipsilant v v. şi mitropolit Ungrovlah. Kirio Kir Grigorie, am fost trămis şi eu aici, la sfînta mănăstire Snagov surghium, dupe hotărîrea d-lor veliţilor boieri şi din porunca prea înălţatului nostru domn, pentru căci că am urmat cum porunceşte s-fta Pravilă bisericească, la cap. 245, şi găsindu-mi vină că de ce am urmat Pravilei bisericeşti şi nu am urmat Pravilei politiceşti, pentru aceia m-au pedepsit, aflîndu-mă aici la închisoare 13 luni şi de aci înainte cît va mai fi păcatele mele, şezînd şi la d-lui Ianache Văcărescu vel spătar, trei luni închis. Acum mi se porunceşte să fiu codoş şi pezevenghiu, adică votru, dupe cum scrie sfînta Pravilă bisericească, la cap. 245, şi eu ne priimind să fiu călcătoriu Pravilei bisericeşti, m-au şi globit deosebit de pedeapsă, pentru că stau împotriva Pravilei politiceşti celei făcute de oameni pămînteni şi păcătoşi, iar nu de şapte sfinte soboare, cum s-au făcut Pravila bisericească de sfinţii părinţi. Să-i judice pe aceşti ce au fost mie pricinuitori, cum m-au judicat pe mine ; şi am scris eu şi cine va citi, iată să zică, Dumnezeu să-1 pomenească şi aşa iscălitura să-mi citească. Mai 12, 1781".

[2] *Ist. Impar., otom,* Mns., p. 195—218. Despre trămiterea Văcărescului la Viena vorbeşte şi Fotino., trad. de G. Sion, t. II, p. 173.

purta domnul Ipsilant către prea puternica împărăţie[1], căci am cunoscut în faptă, at
vremile vistieriei, cît şi în vremea spătăriei ce m-am aflat slujind în această domnie a înăl
sale, nu am putut să dau la alt, fuga acestor două îndestulate odrasle, decît că, deosebi de
călii elineşti şi deosebi de hogii turceşti, avea şi dascălii europei şi de limba franţozească[2],
limba talienească, oameni vrednici de laudă şi împodobiţi cu multe ştiinţe, şi poate din is
geograficeşti luînd *sevdă* ca să vază şi ţările Europei în simţire şi mijlocul cu care se
muieşte, şi nefiind cu putinţă ca să meargă sau cu voie împărătească, sau cu voia părint
au cugetat, siliţi fiind de rîvna vederii şi de căldura vîrstei, să meargă cu acest mijloc;
făcut nevăzuţi într-o noapte din palaturile domneşti şi cea mai mare mirare au fost cu
putut trece în a doua noapte călări şi cu două slugi, oameni de fel braşoveni, potecile pl
Prahovii, carele cu greu le putea trece şi zioa cei ce se călătoreau în toată vremea pe dîn
Rămaseră părinţii acufundaţi într-o nepovestită jale, căci pierduse doi fii ce putea fi pie
amîndoi şi trupeşte şi sufleteşte de-a purerea, şi temere, căci se afla domn al împărăţiei ot
neşti, şi cu toate că prea înaltul vizir, ce era Izet-paşa în al doilea rînd, care în rîndul dîntîi a
era de dedese domnia mai sus arătatului domn, şi măcar că mai suszisul vizir n-au lăsat mijl
mîngîiere şi de cinste ce nu-au făcut domnului Ipsilant, dar vrăjmaşii se înarmaseră, căci găs
indemînare de vreme de a pîrî; prietenii se trăseseră, căci pierduseră îndemînarea de vreme
mai ajutora; *serhaturile* (cetăţile şi posesiunile turceşti) dupe marginea Dunării, însălba
pentru *nizamul* Ţărei Româneşti, ce-1 păzea mai suszisul domn cu multă străşnicie, striga î
o împrilejire de vreme ca aceasta : «Aceşti ce fug nu sînt încai slugi, ci sînt însuşi fii ai domn
locul de la care fug iaste prea înaltul *devlet,* (împărăţie, autoritate, înălţime) otomănesc, feri
care părăsesc iaste îndestularea domniei Ţărei Rumâneşti; locul la care năvălesc iaste dev
chesaricesc, unde cît bilşug? şi cîtă abondanţă? şi cîtă materie? de a gîndi şi cugeta veri
va vrea». înţeleptul domn, dupe scrisorile, dupe sfaturile, dupe blăstemele în cea dupe u
cu care prin mulţi trămişi făcu fiilor săi pentru a se întoarce şi fuseră în zadar ; dar întîi al
la prea înalta Poartă şi făcu *castriet* şi prostire[3] domniei, rugîndu-se să-1 mazilească şi ar
că nu mai iaste destoinic de a oblădui, măcar că se mai prostise mai înainte şi nu primise Po
despre altă parte mişcase toate lucrările prin mijlocirea solilor de la Ţarigrad ; în cea dupe
hotărî să trămiţă şi soli la Beci pentru aceasta şi acel hotărît de a merge sol, fusei eu. E
cu toate că un an şi trei luni mai-nainte pierdusem soţia cea dîntîi, fiica lui Iacovache[4], rămîin
trei copii fără de oblăduire de mumă, pierdusem şi pe mumă mea într-această vreme
rămaseră fiii şi mai fără de oblăduire, *gazretul* însă ce am către credinţa prea înaltului *devl*
de o parte (căci socoteam întoarcerea acestor două luminate odrasle a fi o slujbă întocmai
împărăţie) despre altă parte, datoria ce aveam către domnul Ipsilant pentru dragostea întru
mă avea, mă făcură ca să las şi casa şi copiii fără de oblăduitor şi pe însăşi soţia mea
doilea, Eleni Caragea, fiica tergimanului Iordache Caragea necununată, căci într-acea zi c
purces la Beci, sosise de la Ţarigrad prin mijlocirea domnului în curtea domnească; de

[1] Prin *prea puternica împărăţie,* Iănăchiţă denumesce împărăţia turcească.

[2] Asupra profesorului francez al beizadelelor lui Alexandru vodă Ipsilant, găsim u
toarea însemnare în *Viaggio curioso-scientifio-anticuario per la Valachia, Transilvania e U*
ria fino a Vienna, fatto di Domenico Sestini, Firenze, 1815, p. 6 : „II signor Linchou
mori in Bukuresti nel mese di Settembre, 1780) maestro de lingua francese, al servizio de
Beizade, o figli del principe, uno per nome Constantino, et Demetrio (il primo fu fatto
cipe de Valachia ed il secondo mori giovine in Bukuresti) il secondo, venne ad aceompag
per qualque ora di strada ...". Despre origina şi destinele familiei Linchou sînt amăn
numeroase în *Documentele istorice culese din Archivele Ministeriului de externe din Par*
d. A. I. Odobescu, 3 voi. în 4°, ca suplement la *Colecţiunea Hurmuzaki,* vezi voi. I (an. 17
1754).

[3] îşi dete demisiunea, abdică din domnie.

[4] Iacovache Rizo, turgimanul Porţii, care scrise în urmă poema grecească intitu
Mavrogheniada.

dechemvrie 27 a veleatului 81, purcesei din București cu mitropolitul Grigorie, cu episcopul Rîmnicului, Filaret, cu banul Dimitrache Ghika, care era trămiși dimpreună cu mine pînă la lazaretul Timișului, pentru a îndemna pe mai sus arătații cuconi să se întoarcă înapoi, și cînd nu vor vrea, eu să mă duc pînă la Sibiu, să fac toate lucrările doar de voi putea de acolo să fac ca să-i trimită nemții siliți, și cînd nu va fi cu putință, atunci să mă duc la Viena să-mi pui solia în lucrare. Dupe ce ajunsem la lazaret și mersem în Brașov, episcopul, banul și eu făcum multă silință spre a-i face să se-ntoarcă și nu întîmpinăm lesnirea, prin gheneralul Auholtz al Brașovului ce-mi era bine cunoscut încă din răsmirița trecută, făcui multă strădanie să-1 ieau și înțelesei însu-mi că eșise treaba din mîna lui. La ghenarie 5 a veleatului 82, purcesei la Sibiu, comandirul Ardealului ce era gheneralul Pray, îmi era iarăși cunoscut cum și gubernantul Ardealului Bruckental, făcui toate cele ce se putură și cu aceștia și nu fuse cu putință ca sâ mi se dea. Deci, la ghenarie 16, purcesei la Beci încă cu un boier grec, paharnicul Hurmuzake ce-l trămisese domnul acolo ca să meargă împreună cu mine, și cu toate că era o iarnă foarte grea, însă în opt zile am ajuns la Beci; cărțile de solie se trămiseră la canțelaria curții cu secritarul Rascovici, a doua zi mersei la prințul Kaunitz ce era mare canțelar al curții, dupe ce mă întîmpină cu multă țeremonie și cu multă cinste, îmi zise să fiu încredințat că s-au trămis porunci la toți gheneralii Ardealului ca să îndemneze pe acești doi prințipi să se întoarcă înapoi; dupe ce făcui mulțumită cuviincioasă și mă bucurai, căci înțeleși că au priceput nemții că nu iaste vre-un misteriu deosebit la mijloc, întrebîndu-mă prințul Kaunitz, ciad pohtesc să aib audiență la împăratul? eu, vrînd să-mi caut treba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul de la Ardeal, pentru ca să vedem, și, de s-a întors prințipii în Valahia, la audiență să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulțumită, iar de nu s-a întors, atunci să-i fac și rugăciune. Priimi Kaunitz cererea mea, și, zicîndu-mi că eu știu să-mi caut treaba, mă luă de mînă și eșim în sala de *Assemblee,* unde era toți ambasadorii curților adunați și cele mai strălucite dame din Viena ; făcui cunoștință cu toții și mă întîmpinară cu libov și cinste, atîta încît ambasadorul Spaniei mă și pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, dupe obiceiul ce au la carnavaluri. Pînă a nu sosi eu la Beci, cu vreo douăzeci de zile mai înainte, purcesese de la Beci în Italia, marele duca al Rusiei, Pavai, ce venise acolea pentru logodna comnată-sei ce am arătat mai sus și pentru înuoirea alianței ce făcuse aceste două curți, de care mă *pliroforisi* pe larg. într-această seară dar, prințul Kaunitz, ce vrea să-mi arate o blană de samur și o tabachere cu berleanturi ce-i dăruise grand-duca al Rusiei, găsi pricină cu a-mi lăuda blanele de samur cu care eram eu îmbrăcat (căci obicinuiesc europeii să arate la aceste o semplicita și la oamenii acei ce-i văd întăi, și pe mine la această *Assemblee,* mă descinsese damele și de brîu, pentru ca să-mi vază șalul), dupe lauda ce-mi făcu prințul blanelor mele, întrebă de ce preț sînt samurii ? Ii răspunsei. îmi zise : «Să-ți arăt o blană de samur ce mi-a dăruit moștenitorul Rusiei și mă rog să mi-o prețuiești". Aduse blana și o puse pe un biliard, eu înțelesei pentru ce mi-o arată și că nu era scoposul prețuirea ; îi răspunsei cum că blanele de samur nici cînd iaste soare, nici cînd iaste noapte, nu se pot prețui bine ; această blană însă, socotindu-se locul de la care s-au dat și locul la care s-au dat, nu are preț, și eu, de o aș fi văzut și zioa, nu sînt destoinic ca să o prețuiesc. Cu acest fel de întrebări și răspunsuri am trecut acea noapte pînă la un ceas dupe 12, și așa m-am întors la gazda mea. A duoa-zi, duminecă, ani primit cu ștafetă înștiințare de la București că s-au mazilat domnul Țărei Rumânești, Alexandru Ipsilant, dupe cererea ce făcuse și cum că s-au făcut domn Nicolae Caragea, tergimanul divanului împărătesc, și Mihalache Suțul ce era capichehaia al țărei s-a făcut tergiman, și mi se scria de către mitropolitul țărei și de către boierii de la București, cum că, de vreme ce sînt și eu orînduit caimacam și mi se coprinde numele în fermanul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo și să viu la București cu ștafetă, întîi am mers la contele Cobenzl ce era vițe-canțelariu și dimpreună cu dinsul am mers la

prințipul Kaunitz și i-am dat această vestire; prințipul Kaunitz și m-au întrebat cu mira
„— Pentru ce s-au mazilit domnul Alexandru vodă? Au doare s-au turbat Poarta pentru dos
fiilor săi?" Eu și i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiind-că deși au dosit
dosit la loc prietenesc, de la care, cînd îi va cere, nu are nici un fel de îndoială că nu-i
va lua, și am arătat că Poarta pînă acum în formă nu știe de aceasta ; numai prințipul A
xandru, aflîndu-se afară din sineși pentru multa întristare, și-a cerut mazilia și Poarta i-o au
cu multă *musaade* (condescendență); deci fiind-că eu sînt orînduit un logotenente d
niei la regență, face trebuință să purcez. Mi-au zis că nu poci să purced pînă nu voi lua audie
de la împăratul și îndată au făcut *talhîs* înscris la chesarul pricina și eu de acolea m-am dus
Ia toți ambasadorii de i-am *heretisit* cu bileturi și, întorcînclu-mă la gazdă să prînzesc, au v
toți ambasadorii la mine de m-au *heretisit* cu bileturi. Monsieur Breteuil, ambasadorul Fran
ce era un om cu un deosebit duh, în bilet mi-au făcut și chiămare în al treilea seară și la b
său, socotind că voi ședea la Beci, și-mi făcea mai multe țeremonii decît toți, pentru ca
arate cu aceasta deosebit *shessis* către prea înaltul *devlet,* și eu mă purtam către dînsu
cum un turc și cerca mare plăcere; n-au ținut însă aceasta mult, că peste trei ceasuri au
talhisul buiurdusit de la împăratul, către șambelanul cel mare, ca să mă înștiințeze să m
a doua zi la curte să-mi dea audiență la 10 ceasuri. într-această seară am mers la balul sol
Ispaniei, unde era toți cei mari ai Beciului pînă și arhiduca Maximilian, fratele chesaru
ce iaste acum elector al Coloniei. A doua zi la 10 ceasuri am mers la curte și, întrînd în cu
dîntîi cu carîta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m-am dat j
scară și m-am suit într-un foișor cu stîlpii de marmură ce-i țin in spinare lei; într-acea c
dintr-ai curții nu se vede nici pasăre, decît numai acei ce sînt orînduiți de a primi audiență
vreme ce guardie de ostași iaste afară din curte. Am trecut într-o sală unde am găsit unu
guardia corpului cea nemțească, care m-au și întrebat de sînt eu boerul din Valahia, și au c
dinaintea mea[1], remîindu-mi slugile aci; am mai mers două sale pină la ușa divanului împ
tesc ce are *tahtul,* de acolea, găsind trei gvardii din *somatofilaci (gardes du corps)* un ne
un ungur și un leah, cu cîiafeturile (armurele) lor fieștecare, s-au întors gvardia cea dînt
locul ei ce ținea pușcă și dintr-acești trei ce păzea aci cu săbiile scoase, au căzut neamțul înai
mea și am trecut prin divanul ce se numește sala de audiență. Această are un *taht* cu balda
tot de aur lucrat, perdeaoa ce se spînzură de la baladachin și dosurile sînt tot de sîrmă ș
mărgăritar frumos, această sală, de o parte are ferestre și de o parte are ferestre de ogl
dintr-această sală am trecut într-alta iar cu *taht* mai mic de frînghie[2], dintr-aceia am in
într-o cameră mare unde păzea la ușa gabinetului chesarului un *dejour* șambelan cu chiăie,
acesta era și gheneral; ne-au primit cu cinste și ne-au poftit cu țeremonie să așteptăm puți
pînă va da de veste împăratului și mergînd, se întoarse în grab, căci împăratul era în alt gal
și mai-nainte ne spuse : «Acum iese »! N-apucă să sfîrșească vorba și se sună un clopoț
îndată se răpezi șambelanul și trase de la perdea un cloș de fir și se ridică perdeaoa
făcu semn să intru în casă. întrînd la ușă, văzui pe chesarul în mijlocul casei fără de ca
în picere și, de loc călcînd doi pași, am îngenunchiat turcește și puindu-mi capul în păr
vrînd să-1 ardic, m-am pomenit cu mîna chesarului la cap, zicîndu-mi că nu face trebuint
această țeremonie și să mă aridic și vrînd să-i sărut mîna, a tras-o și m-au cunoscut de
mă văzuse la 73, la Brașov și-n-dată mi-au spus : «Sinior Vacarescule, d-ta în Viena, c
fost cu putință a veni, aflîndu-te și consilier al prințipatului? » Am răspuns cu multă sm
că un prințipat plin de jale și un prințip plin de întristăciune îmi au dat lacrimile l
pumni, rugîndu-mi-se ca să le aduc și să le vărs la picioarele sfintei tale măriri, și să
printr-această vărsare a lacrimilor lor, să deșert din comorile cele nedeșertate ale milos

[1] Adică a închinat armele și mi-a lăsat loc să trec înainte.
[2] Stofă prețioasă țesută cu mătase, *brocard.*

tale o clemenţă spre a înveseli aceşti ochi cu vederea întoarcerii acestor doi fii ai prinţului Ipsilant în Valahia! M-au întrebat: „Pentru ce pricină au dosit"? — Am răspuns că de se dă pentru un rău, răul nu iaste alt decît multa îndestulare şi răsfăţăciune. M-au întrebat de au duh şi ce cugetez? I am arătat că duhul-i-au îndemnat să facă această pornire[1], iar cugetul nu urmează a fi alt decît a se învrednici la mai multă îndestulare decît aceia ce au avut în \alahia. Mi-au răspuns că aici aceasta nu se dobîndeşte aşa lesne, ci şi cu slujbă multă şi cu vreme prelungită, şi-mi zise: «Pot avea vre un venit al lor deosebit de unde-va»? îi arătai că cine doseşte de la noi iaste lege a pierde şi cîte nemişcătoare are. îmi zise: «Şi cum au socotit că pot trăi aici? Aci slujesc prinţipii din Germania cu 20 florinţi leafă pe lună, dar trăiesc cu rendite de la casele lor». Am răspuns că, de ar fi, putut şti aceasta, poate n-ar fi făcut această îndrăzneală, ci rîvna ca să vază lucruri ce nu putea vedea cu voie, şi tinereţile i-a făcut a face această pornire care, deosebi de văzută întristarea ce au adus părinţilor, au pricinuit şi o gîndită necinste patriei noastre. îmi răspunse că au trămis porunci pe la gheneralii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în ţară. Răspunsei că iaste şi ruşinea şi necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai cu îndemînare nu-i va lăsa să se întoarcă, de nu vor fi şi siliţi. îmi zise: «Cînd îi voi sili, ating azilul împărăţiei». Răspunsei că azilul tuturor împărăţiilor iaste cinstea împărăţiilor şi de toată lumea iaste râvnit azilul tuturor împărăţiilor, pentru rifugiul şi scăparea tuturor, însă azilul iaste azil, cînd se va socoti ca un azil şi cînd i se vor păzi canoanele şi regulile lui. Azilul se cuvine a-1 dobîndi acei ce dosesc de la un mare rău Şi pieire şi primejdie, unii ca aceia cînd îl vor afla de la verice împărăţie, atunci se cunoaşte cinstea şi canoanele azilului, iar cînd doseşte nescine de la bine, pentru a nu petrece bine, din neştiinţă numai şi fără nici o vină şi mai vîrtos pentru a pricinui şi altora rău, acela, cîd nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului, căci iaste lucru împotriva lor, şi azilul pentru a-şi păzi însuşirea lui, însuşi se sileşte din canoanele lui să silească întoarcerea aceluia. Mi-a zis: «Bravo! Domnia ta îmi grăieşti cu duh şi cu dreptate, dar cum poci să fac tot trupul ostăşesc să o ştie aceasta?» Am zis că a fi tot trupul ostăşesc indisciplinat şi pedepsit iaste destul a şti fără de a întreba, că sfînta ta mărire nu face lucru împotriva azilului, nici a cinstii împărătesei, şi am mai zis: «Prea milostove împărate! eu ştiu că neîndestularea eloguenţei mele nu poate trage milostivirea împărăteştei tale măriri asupra acestei pricini, a caria nenorocirea şi vina de a nu se săvîrşi dupe cererea soliei mele nu iasta alta decît vîrsta mea, căci aflîndu-mă cel mai tînăr în adunarea consiliului Valahiei, neputinţa vîrstei şi a bătrîneţilor nu-au slobozit să vie vreunul din cei mai bătrîni şi în vîrstă şi în ştiinţă, ca să poată pricinui cu înlesnire această facere de bine la o obşte, şi pe lîn găosteneala ce cu multă cinste şi slavă a mea am făcut pînă a veni, îmi pierz şi puţina reputaţie şi *ipolipsis* de la prinţipatul Valahiei, unde pe lîngă întristarea ce am de pricina acestei întîmplări, mi se mai grămădeşte şi alta cu a nu mă fi putut arăta destoinic a o săvîrşi şi a nu fi fost vrednic să dobîndesc dreptatea nici de la însuşi dreptatea ce eşti împărăţia ta». Deodată, puindu-şi mîna pe pept, mi-au spus: « îţi făgăduiesc pe împărătească mea parolă că nici în ţările mele, nici în slujba mea nu-i voi ţinea şi-i voi întoarce în Turcia fără de alt, numai trebuie sâ-i aduc întîi aici ca să le sigurepsesc buna petrecere, ci nu griji, şi te mulţumeşti cu aceasta?» mă întrebă. I-am răspuns, îngenunchind, că foarte mă mulţumesc, căci aceasta iasta şi mai împărătească faptă, căci iaste plină de iubire

[1] Spre întărirea celor zise aici, vom cita pe Jacques Dellaway, chapellain et medecin de l'ambassade anglaise â la Porte otomane: *Constantinople ancienne,* trad. de Tanglais par Andre Morellet, Paris, an. VII, 8, t. I d. 170: „Le chef de la familie Ipsilanti a ete deux fois prince de Moldavie et une fois de Valachie. II fut fait prisonier par Ies Autrichiens dans la derniere guerre, delivre â la paix et exile dans File de Rhodes, d'ou il a ete rapelle depuis. Son fils est un des jeunes nobles de sa nation le plus aimable et le plus instruit. Aux connaisances orientales il reunit celle des langues classiques et de celles de TEurope moderne. S'il arrive aux grandes places, il montrera vraisemblablement la reunion rare parmi Ies compatriotes de l'homme instruit et du protecteur des lettres".

de omenire. M-au *heretisit* de căimăcămie şi m-au întrebat pentru mazilie; mi-au făcut m întrebări de Ţarigrad, de Valahia, de obiceiuri şi altele, ţiindu-ne două ceasuri şi mai bin răspunzîndu-i la toate dupe cuviinţă, i-am spus că mă rog să aibe voie să purcez, căci mă besc şi m-am rugat să aib îndoite paşaporturi, şi de drumul Sibiului şi de drumul Timişv lui. « Le vei avea, mi-au zis şi mai stînd puţintel ne-au zis: Vă urez bună călătorie ». — Şi făcînd mulţumită cu îngenunchiere, s-au tras la gabinet şi aşa am eşit din lăîntru, căci nu p eşi nimeni de la audienţa din gabinet pînă nu se trage însuşi întîi. Dupe ce am eşit din lăî am mers la gazdă şi la gazdă, la masă încă aflîndu-mă, au venit un canţelist de la canţel curţii şi mi-au adus două paşaporturi precum cerusem de la împăratul şi deosebită poru către gheneralul Zetfis comandirul Timişvarului ca, de voi merge pe la Timişvar——, s dea zece husari cu cai de poşte împărăteşti, să mă aducă pînă la hotar, şi aşa sculîndu-mă d masă, am mai şezut pînă au înoptat şi seara la şase ceasuri nemţeşti am ieşit din Viena ş venit la poştia de la Fischement şi acolea am dormit. Patru zile am şezut în Beci num purcegînd, am sosit la Timişvar şi de acolea, ştiind turbarea ce au *serhaturile* şi chibzuind că se vor fi înştiinţat de mergerea mea la Beci şi de aş fi mers pe la Mehadia cu hu ce-mi orînduiseră pentru paza drumului şi pentru cinste, putea să se facă zvon pe la caf că m-am dus să aduc catane, iar nu fii domnului, şi ca să nu mai dau pricină de turburare ţ am lăsat acel drum ce-mi era mai îndemînă şi mai aproape să intru în ţară, şi am venit pe la S Aci sosind, am găsit pe domnul Ipsilant purces la Giurgiu, şi eu rămîind aici ca un caima am înştiinţat de toate mării-sale, cu spătarul Mavrocordat ce pentru aceasta îl lăsase deci, dupe patru luni au purces şi beizadelele de la Beci cu curierii şi au mers la Ţarigrad la Beligrad. Dupe Paşte au venit şi domnul Nicolae Caragea, care m-au orînduit iarăş în d toria spătăriei în al doilea rînd, şi dupe şase luni, din voia lui Dumnezeu întîmplîndu-se m şi celei de a doua soţie ai mele, îmi a dat întru a treia căsătorie, pe a cincilea fiică a m — sale, la veletul 1783".

Acest interesant fragment ne strămntă din naiva poveste, uzi de cronicarii noştri, în cercul celor mai delicate memorialuri diploma Cu costumul său oriental, cu limba sa cam încîlcită, Iănăchiţă Văcăre e, la Viena, un diplomat vrednic de a lupta în fineţă şi în curtenie cu i situl prinţ de Kaunitz, cu amabilul baron de Breteuil; dinaintea lui Iose el se ridică din prosternarea orientală ca să dea cortezului împărat o ţiune de dreptul gintelor şi să-i smulgă, printr-o măiestreaţă elocue o făgăduială solemnă în favoarea misiunii sale. Un simţimînt de mu mire trebuie să coprinză inima oricui român, văzînd că odinioară sa a fost aşa de bine representată în străinătate şi totdeodată o pă de rău, că aşa oameni demni n-au trăit într-o epocă cu interese nalte. Ce apărători puternici şi măiestri ar fi găsit într-înşii drept ţărei uitate şi adormite pe atunci în pulberea umilirii.

într-adevăr Iănăchiţă Văcărescu avea toate cualităţile unui a diplomat, învăţat, fin, şi elocuent, el ştia să fie în tot felul amabil. V sa privată ne-o dovedeşte şi, fără de a arunca vreun prepus asupra cirii casnice a celor trei soţii succesive ale sale, ni s-a spus că a inima lui fluturatică se simţea rănită de amoruri ilicite; atunci ima ţiunea lui poetică se aprindea şi, înstrunînd coarde româneşti pe lir Anacreon sau pe a lui Catul, el îşi descria patima printr-o glumeaţă a rie, precum

„într-un copaciu zarifior
Un şoim prins în lăţişor,

Strigă amar, ciripind,
Norocul său blăstemind :
— Multe paseri am vînat
Şi-mi ziceau *Şoim minunat!*
Iar aici laţ fiind întins,
Cum am dat, pe loc m-am prins,
De inimă, ... nu de cap !...
N-am nădejde să mai scap !"

sau printr-o veselă comparaţiune, zicînd iubitei sale :

„Tu eşti puişor canar !
Nu te hrăneşti cu zahăr,
Nici măcar cu cînepioară,
Ci hrăpeşti o inimioară
Ge-ai făcut-o jertfă ţie î...
Ce-ai cu ea de gînd, nu ştie

Apoi, altă dată, unei neînduplecate care rămînea nesimţitoare la rugăciunile şi la suferinţele sale, poetul, vrînd să-i arate şi reprobarea lumii şi desperarea lui, zicea :

„D-a avea milostivire
Nu-i lucru peste fire,
Şi cei ce au simţire
Nu pot tăgădui.

Iar firea arătată
D-a fi ne-nduplecată,
De obşte-i defăimată.
N-am ce povăţui[1]".

Alte ori, amant gelos dar prevăzător, el îşi exprimă sfieaţa nehotărîre printr-aceste graţioase terţete, a căror corecţiune şi eleganţă va rămîne în veci grea de imitat:

„într-o grădină,
Lîng-o tulpină,
Zări o floare ca o lumină.
S-o tai, se strică î
S-o las, mi-e frică
Că vine altul şi mi-o ridică V'

Cu toate acestea, se vede că el nu cădea în totdeauna într-aşa exces de conştiinţă şi mai adesea nu sta mult la îndoială ca să culeagă florile plăcerii; într-a sa locuinţă, plină de toată îmbilşugarea unei vechi curţi boiereşti[2], nobilul poet ştiuse a se înconjura, cu orafinare adevărat orientată, de toate mulţumirile spirituale, de toate desfătările simţurilor[3]. O

[1] Aceste versuri sînt din exemplele date de autor în gramatica sa.

[2] Casele de pe podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), în faţa Uliţei franceze (Str. Carol I), pe care le-a prefăcut d-1 Dimitrie Bellu, erau ale lui Ianăchiţă Văcărescu.

[3] Episcopul Grigorie al Argeşului, unul din cei mai învăţaţi şi demni de laudă călugări, spunea că, pe cînd se afla cu locuinţa în mitropolie, fiind archimandrit, la un Paşte venind spătarul Ianăchiţă Văcărescu cu mare paradă la mitropolie ca să vizitese pe mitropolitul Dositei, şi văzîndu-1, cu dragoste i-a chiămat lîngă dînsul, 1-a cercetat şi 1-a întrebat totdeodată de ce n-a venit niciodată acasă la dînsul, cînd ştie cît îl preţuieşte, ca pe toţi cei ce sînt împodobiţi cu toate darurile învăţăturei şi ale purtării, înţelepţeşti. Aşa, înduplecîndu-se, s-a dus într-o zi să-1 găsească şi iată ce spunea bietul călugăr de atîta lux : „Dar cînd mă apropiai de poarta cea

mulţime de fete, tinere şi gingaşe nimfe şi baiadere, îmbrăcate cu c mai luxoase veşminte, cu rochii de şaluri, şi de sevaiu, cu ii de boran şi zăbranic bogat cusute, îl slujeau, unind pe lîngă serviciul casnic, talentele desfătătoare al danţului, al cîntării şi al muzicei instrumenta Nou Agamemnon el se înconjurase de o mulţime de Briseide. Mei Tersi nu lipsi petrecerilor sale şi Pitulicea ţiganca, bufon femeiesc ce alerga atunci prin casele boiereşti, propunînd tutulor serviciile sale înlesnitoa deştepta adesea rîsurile oaspeţilor prin titlul familiar de *vere spătare* !, p declaraţiunile amoroase şi prin cînticele de dor ce ea adresa veselului boi O scriere curioasă din acea epocă, poema în versuri greceşti a unui me ce călătorise prin tot Orientul, ne dezvăluie pe scurt tainele acelui t de padişah[1]).

Cu toate aceste aplecări fastuoase şi chiar uneori destrămate, coa celei mai delicate simţiciuni nu lipsi din inima sa poetică. Două strofe d formă simplă şi graţioasă, şi apoi şi duioasa elegie, *Amârîta turturea,* care poezia poporană de mult a coprins-o în întinsul său domen, destăinui simţimintele de adîncă durere ce se revărsară în inima lui Ianăchi după morţile răpezi şi succesive ale soţiilor sale dîntîi. Transcriem aci rînd aceste două poetice nestemate, în care cea mai aspră critică va a foarte puţin de censurat:

„Amărîta turturea
Cînd rămîne singurea,
Căci soţia şi-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.
Cît trăieşte, tot jeleşte
Şi nu se mai însoţeşte I

mare, dodată mă opri, văzui o mulţime de oameni înarmaţi cu tot felul de arme, seim slujitori, arnăuţi, panduri; fel de fel de strigări s-auzeau, totdodată răsunînd trîmbiţele, su şi tobele; mulţime de cai, mulţi armăsari nechezînd, povolnici, iedecuri cu harşale de sus p jos strălucind de aur şi de argint. Mă strecurai cum putui pînă lîngă poarta scărei; acolo întîmpi pe alţii, înarmaţi cu suliţe lungi, cu buzdugane groase, cu puşti, cu pistoale ; tare spăimîntat tot înainte, nevăzînd pe cineva ca să mă oprească, ajunsei la uşa sălei cei mari; acolo îmi s punse vederile lumina flăcărilor de nişte mangale de tombak poleit, un sunet plăcut de viori naie, de tambure, amestecat cu glasuri femeieşti, dulci şi pătrunzătoare, mă fermecară şi p că îmi legară minele şi picioarele în fiare ; nu mai ştiu cum d-odată mă aflai sculat răpede în fuga mare, trecînd peste cîte spusei, abia am nimerit poarta cea mare a curţii şi am mulţu lui Dumnezeu, căci m-am văzut cu picioarele slobode scăpat din asemenea ispite".

Aceste cuvinte ale smeritului călugăr ne dau o idee despre curtea ostăşească a spătaru şi despre interiorul desfătător al satrapului.

[1] "Ep^7|Xo<; r\ $7|Ux>xpi#7|paxXs£TO<; M7|XaY)Xoo TOU IlepStxapi laTpou, 1817, t. I. p.

,,'0 "Ap^cov Baxapstfxoc; \LZ el^s {jLucmxov
xal tfuu-PouXov xal <p£Xov xal &q olxiaxov,
'E[ii TOLC; rjSovos TOU, epis TX Xu7ry|pa,
'Eu,£ roxjq epcoTas TOU ^.iXouae 9avspa,
Iloi> ă&xruLoq xoxcova TOV 9av7], 7) TpeXv),
TI<; 9p6vtpt,o<;, TI? crco9pcov, TI? £o[xop9os 7roXi>.
'OTCOI (X7IO T<X< 8ooXa<; Ssv ^TOV TCOTOLTCT)
xal TIC; T6V evT£c?TaO-7), xs9avyj, cxu^po>7ry),
TI apxcov .rtavvaxtTdas; va zxr\ TY)V eux^v !
IIap#ivov arc' -rac; SouXac; Sev okpive 4*'X^' 1
npOTcpYjjxa xal TOUTO Tpavov, apxovTixov I
xal EStcov dpx^VTCOv 7roXXa suysvtx&v I"

Trece prin flori, prin livede ;
Nu se uită, nici nu vede.

Şi cînd şeade cîteodată,
Tot pe ramură uscată;
Umblă prin dumbrav-adîncă;
Nici nu bea, nici nu mănîncă.

Unde vede apă rece,
Ea o turbură şi trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură şi bea.

Trece prin pădurea verde
Şi se duce de se pierde;
Zboară pînă de tot cade,
Dar pe lemn verde nu şeade;

Unde vede vînătorul,
Acolo o duce dorul,
Ga s-o vază, s-o lovească,
Să nu se mai pedepsească...

Gînd o biată păsărică
Atît inima îşi strică
încît doreşte să moară
Pentru a sa soţioară,

Dar eu, om de-naltă fire,
Decît ea mai cu simţire,
Cum poate să-mi fie bine ?...
Oh ! amar şi vai de mine I"

„La o-ntristare
Amară foarte
— încît cel ce-o are
Să-şi roage moarte,
N-ai ce să faci I

Nu-i mîngîiere
Nici e putinţă
Acel ce piere
Să-ţi dea credinţă;
Trebui să taci"[1]

în sfîrşit, să mai culegem dintre puţinele versuri rămase de la acest părinte al limbei noastre, o frumoasă canzonetă de ton elegiac, unde se resfaţă o dulce şi mîngîioasă compătimire:

„Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?
Arată ce te munceşte,
Ce boală te chinueşte?

Fă-o cunoscută mie,
Ca să-ţi caut doctorie.
Te rog fă-mă a pricepe
Boala din ce ţi se-ncepe?

[1] Această poezie figurează printre modele de versificaţiuni date în gramatica autorului.

Arată, spune, n-ascunde,
Dă-mi un cuvînt şi-mi răspunde;
Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?"

Negreşit, că toate aceste mici floricele poetice au fost scrise în cî un răpede moment de inspiraţiune şi că-ntrînsele nu trebuie să căuta silinţele unui poet cu cuget de autor[1]. Pentru Iănăchiţă Văcăresc muza era fecioara ce-i procura un minut de plăcere; omul politic, om serios avea mai grave preocupaţiuni.

Spătar în al doilea rînd sub Mcolae vodă Caragea, el găteşte tu cilor un pod pe Dunăre la Brăila şi le adună zaherea la Silistra[2]; dar pe un an, 1783, august, vine domn Mihail Suţu şi, la 2 iunie, 1784, acesta face vistier pentru a cincea oară şi atunci încă el pregăteşte proviziuni face un pod la Silistra pentru oastea otomană ce avea să înceapă războ cu Austria[3].

La 1786, Poarta, dupe un capriciu a lui Capudan-paşa, întreru şirul prinţilor aleşi din Fanar şi trămite domn Ţărei Eomîneşti pe un t maci ce fusese simplu pescar în insula Poros, Mcolae Mavrogheni. Aceas infracţiune la regulele urmate acum şaptezeci de ani, produce o ma indignaţiune printre boierii români şi, cu toate că Ianache Văcărescu numit îndată (1787, ianuarie), din vistier, dvornic[4], el însă nu poate suf pe acest ,,om prost şi la fire şi la gîndire şi la simţire"[5]. Ura lui e aşa neîmpăcată încît cînd, în memorialul său, vine vremea ca să vorbeas despre dînsul, el începe spunînd[6]:

„Mavrogheni sosind în ţară dete pricină tuturor a rămîne încremeniţi dupe ce l-au vă ektrom sau pozna a ţărei asemenea. Ge să povestesc cu faptele şi lucrările acestuia? fiindu ruşine să le iau în condei; de aceia şi le las la cei ce scriu analele domnilor ca să facă acea osteneală dupe datoria la care s-au supus".

Cu toate acestea el urmează a povesti întîmplările războiului în c întreprinzătorul Mavrogheni îşi are şi el un rol însemnat, dar nu înceteaz a-i critica faptele şi a plînge relele ce el a adus peste ţară[7]:

„în multe rînduri i-am arătat aceste stricăciuni ce le pricinuia şi la devlet şi la ţa dar cui să zic?"

Dezgustul şi mînia Văcărescului ajung pînă la desperare.

Dar să întrerupem cursul acestor nevoi politice, care vor arunca via sa într-o nouă fază de turburări, şi să ne oprim, în anul 1787, la tipări unei scrieri însemnate a lui. La acest an a ieşit de subt tipar cartea inti lată :

„Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orînduiel gramaticei rumâneşti, adunate şi alcătuite acum întîi de dumnealui Ianache

[1] Mai multe din aceste poezii au fost publicate cu modificaţiuni în deosebitele volume cîntice ale lui *Anton Pan.*
[2] *Ist. împâr. otom.,* Mns., p. 270.
[3] *Idem,* p. 223.
[4] *Idem,* p. 227.
[5] *Idem,* p. 226.
[6] *Idem.*
[7] *Idem.* p. 232.

i[1] oecepsAqiH

i ^ î r l - ^ *iirttam mm Q?*xi* n*oţ* r«l«j*ri-

» Xj, **JtOwMi** *Uf* • **K** 6 ft^-

1« i U ş 2 **JNi?e*&#i*** * Pil M<V £n**îî,4

1 i **«jTr&B*** iţi «?# *1ntrm& Gţmytefi* *

L , ii A € roretrii fi$t%x

RÎÎS» i«5i>i« ffHrorie.

.Ti

Ienăchiţă Văcărescu, ***Observaţii sau băgări dă seamă.***
Rîmnic, 1787. Foaia de titlu.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

Văcărescul, cel de acum dikeofilaxul bisericei cei mari a Răsăritului şi mare vistier a prinţipaiului Valahiei; se hărăzeşte de însuşi la prea cinstitul, sfinţitul de dumnezeu iubitor episcop sfintei episcopii Rîmnicului, Tcir Filaret. Tipărite cu porunca şi blagoslovenia sfinţii sale acum, în domnia prea înaltului şi prea luminatului prinţip a toatei Ungro-Vlahiei Nicolae Mavrogheni voevod. în arhieria sfinţitului şi alesului de Dumnezeu mitropolit şi arhiepiscop a ţârei, Mr Grigorie. La leat 1787, în tipografia sfintei episcopii a Rîmnicului, de Georgie Popa Costadin tip. Rîmnicului".

în acelaşi an apărea, *timpărită acum întru al duoilea rînd, în Viena Austriei, la Iosif noblu de Burţbek, împărătescul şi crăiescul al curţii tipograf şi bibliopol,* o a dona ediţiune din aceiaşi scriere, dar fără de precuvîntarea adresată către episcopul Eîmnicului Filaret. însă, atît acest personagiu cît şi dedicaţiunea cărţii, au importanţa lor. Mai întîi acest Filaret, om luminat şi iubitor de ţară, odinioară arhiereu sub titlu de *Mireofo,* se alesese episcop la 1780 şi urmase cu stăruinţă tipărirea mineelor româneşti pe care el, cu predecesorul său episcopul Chesarie, le tradusese în limba pămînteană [1]. întoarcerea succesivă a cărţilor bisericeşti pe limba naţională de la Matei vodă Basarab încoace, are o însemnătate mare în istoria literară a limbei noastre. Acestui vrednic de laudă cleric închină Iănăchiţă scrierea sa şi dedicaţiunea este prin sineşi o laudă elocuentă a episcopului şi o destăinuire pe scurt a ideilor mărete ce mişcau sufletul autorului. Eeproducem părţile mai însemnate dintr-însa :

' „... Şi la cine altul se cuvine a se arătare meşteşugul cuvîntul<ui> decît la îndreptătoriul de cuvînt adevărat? Şi la ce alt se poate cerca metalul aurului şi argintului decît la piatra cea cercătoare? Dumnezeiască providenţa care te-au povăţuit spre rîvna acestei învredniciri, de a fi adică îndreptătoriu de cuvîntul adevărului său, te-au gătit mai înainte ca pe un vas priimitoriu de acest mai presus de tot cuvîntul firesc dar, împodobindu-te şi cu ştiinţa cuvîntului firesc şi, (sau pentru căci erai împodobit cu sciinţa cuvîntării fireşti, te-au făcut îndreptătoriu şi cuvîntării cei peste fire, sau pentru căci te-au ales a fi îndeptătoriu şi cuvîntării cei peste fire, te-au împodobit şi cu ştiinţa cuvîntului firesc), acum eşti îndreptătoriu şi al unui cuvînt şi al altuia.

Deci un binecredincios al acestui cuvînt ce propăvediuieşti, care poate s-au amăgit socotind că au alcătuit un meşteşug al cuvîntului grămăticesc prin care să poată dobîndi şi ştiinţa cuvîntului firesc, la cine se cuvine să-1 aducă? la cine să-1 cerce? şi la cine să-1 hărăzească altul decît ia cea întru toate vrednicie a ta?

Dar cînd şi Gramatica aceasta, sau mai bine să zic *Observaţii asupra idiotismei limbei noastre* în starea ce se află acum, dupe regulile grărnăticeşti, nu este de altă limbă ce fieşceşicare nu au cîte puţine gramatici, ci este de limba rumânească ce nu are în starea ei nici una pînă acum, limba patriei noastre, prin care cuvîntăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu proslăvind întru închinăciunea Treimii cei de o fiinţă, limba cu care cuvîntînd petrecem vieţuirea aceasta vremelnică şi nădăjduind dobîndirea aceii statornice, ne străduim a cîştiga.

Şi către aceasta, cînd urmează ca şi această gramatică să-şi iea începutul său din Mehedinţi şi Romanaţi, iarăşi de eparchia sfinţirii tale de unde au început a i se zămisli, au a nu fire, au perzania ei, ce mai rămîne să fac alt decît la iubitorul de cuvînt şi fericitul tău suflet să o hărăzesc?

[1] ***Istoria bisericească,*** tradusă româneşte de Alex. Genoglu-Lesviodax, Bucureşti, 1845, p. 437.

Ştiut este la ştiinţa sfinţeniei tale că marele acela Traian împăratul romanilor dupe ce, nesuferind a mai plăti tribut şi a da dajde la craiul dacilor, care încă de la Dometţian rămăsese în regulă şi, dupe ce au venit aici în două rînduri în crăia dacilor şi au trecut apa Istrului sau a Dunării pe trecerea cea de piatră ce iese în judeţul Mehedinţilor, a caria se vede rămăşiţa stîlpilor şi pînă astăzi, la anul 104 de la Hristos, trecînd prin Ţara Românească şi supuindu-i-se ţara aceasta ... la al doilea bătălie şi război au pierit craiul Decebal, a căruia i-au adus capul la Roma şi i-au supus crăia la scripturile romaniceşti şi dupe ce s-au şi numit Dacicu.... voind să-şi facă stăpînirea ohavnică şi fără nici o îngrijare, au adus mulţime de latini şi italieni aici, şi dintr-aceia cei ce s-au aşezat întru sălăşluire aici, întîi au coprins judeţul Romanaţilor, care le poartă şi numele şi pînă acum şi din preună cu acela şi celelalte ale creştineştei tale eparchii; apoi s-au întins şi în celelalte şi în Tranilvania şi în Moldova şi spre ţinuturile Timişvarului şi pe marginile Ungariei şi pe apa Tisei în sus, în toată crăia dacilor....

Ar fi lucru de mirare, şi îl poate socoti fieşceşicine, cum în vreme de 1681 de ani, a nu se afla vreun om ca să grijască să coprinză starea limbei prin mijlocul a vreunei grămătici şi să adune termenii filosofici prin vreun dicţionar ca să poată tălmăci cu înlesnire cărţile de ştiinţă în limba rumânească şi să nu mai puie în osteneală pe locuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie ştiitori de ştiinţe şi filosofie, ca să înveţe altă limbă străină, întru care să le afle acestea....

De aceia şi cugetînd să aduc şi această limbă a noastră în sistemă grămăticească dupe staiea ce se află acum şi socotind că au a nu fire sau perzania ei cea dinceput din eparhia sfinţeniei tale s-au zămislit, iubirii tale de Dumnezeu se cuvine să o hărăzesc, ca iarăşi întru acea eparhie zămislindu-se de acolo să i se facă şi naşterea şi creşterea în celelalte părţi, precum şi a nu fire dupe dreptate şi cuviinţă.

înţelepte părinte î am ostenit ostenind şi am obosit străduindu-mă, nu ca să fac gramatică, ci numai băgări de seamă asupra gramaticei limbei noastre. Un dumnezeiesc părinte şi dascăl bisericesc (marele Vasilie) m-au supus întru această trudă cu a mă face vinovat cînd nu voi face un bine ce aş putea, întocmai ca cum aş fi făcut răul ce este văzut. Un filosof latin (Seneca) mi-au dat în tot moment inimă şi curagiu zicîndu-mi: *nici un lucru nu este greu a se birui de către lucrarea îndesită şi cu tărie, şi de către silinţa cea cu scumpătate.* De cîte ori am luat condeiul să scriu, de atîtea ori am şi hotărît să mă părăsesc de această epiherimă grea şi după ce am sosit la această stare, nu poci iarăşi să numesc Gramatică această alcătuire, fără de numai Băgări de seamă asupra idiotismei limbei noastre spre regulile grămăticeşti; de am a cădea în vină căci am făcut, un om plin de amathie şi neştiinţă, această îndrăzneală să scoţ acest-fel de carte în vedeală, învinovăţirea-mi este iubirea patriei, a vecinătăţii şi a rumânilor ce vorbesc cu această limbă, şi sînt gata să-mi iau de la aceştia pedeapsa dupe vina mea. Să nu se mire sfinţenia ta de această propunere şi să o socotească doar ca un ritorism. Te încredinţez că însuşi simpatrioţii mei vor să-mi găsească la această alcătuire metahne şi greşeli; cînd însă? După ce se vor face dintr-aceasta, destoinici, (şi să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinţiei tale); şi atunci le voi da pe un filosof latin (Salustie) să le răspunză că *arhistrategul se împărtăşează de slava ce dobîndesc ostaşii lui biruind,* iar şi de nu vor vrea să-1 auză şi vor pofti ca să primesc a fi biruit, la toate sufletul meu se mulţumeşte, şi de am greşeală, se va desfăima şi un filosof grec din cei vechi (Tales) care m-au învăţat să moriu pentru patrie.

întîmplarea şi norocul de multe ori face aceia ce nu poate face timpul şi vremea. Unde puteam găsi duhovnic ierarh ca să judice în taină şi nu de faţă? şi acela plin de învăţătură sâ poată judica gramatică? şi acela episcop Rîmnicului, a eparhiei de unde s-au pierdut a fire a gramaticei, care, să voiască să-i dea începerea de acolo ? acela destoinic a-mi îndrepta greşelile ? acela îndreptătoriu la cîte am trecut cu vederea? Unde puteam găsi vremea a unui mitropolit şi arhiepiscop al ţărei, iubitoriu de a vedea lucruri de folos patriei ?.. . Unde puteam găsi prinţip sîrguitor de cele de folosul patriei?.. unde puteam găsi fraţi boieri care să nu-mi judice îndrăzneala, ci să-mi laude rîvna ?. . . . De aceia şi fericesc momentele ce aduc atîtea îndestulări

nenădăjduite în vreme, şi de aceia, aducînd această osteneală a mea în mîinile sfinţeniei unui judecătoriu întocmai următoriu numelui propriu, şi împodobit cu toate cele ce sînt tr cioase pentru înfăţişarea acestei cărţi. Mă rog întru Hristos, fii sîrguitoriu a fi această încep învăţătură, iar nu de privelişte, de trecere de vreme, şi eu iarăşi mă aflu în osîrdie ca s de voiu avea viaţă, şi un *Dicţionar* la vedere ; iar de nu mă voiu învrednici, las clironomi fii mei cei trupeşti şi pe fii mei cei gramaticeşti ca să clironomisească dragostea, rîvna şi mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a patriei".

Posteritatea caria Văcărescu încredinţează cu atîta ardoare luc la care el a pus cea d-întîi piatră, a profitat, putem zice, dintr- şi a lărgit cercul lor; dar meritul întemeietorului e mai presus de dobîndiri posterioare. Tocmai pe cînd învăţata Transilvanie, cu lat ei Petru Maior, Samuel Klain şi atîtea părinţi ai limbisticei române încep a aduce prin tipar cercetările lor la lumină[1], Iănăchiţă se sile dînsul a determina regulile confuze ce cîrmuiesc această limbă în pruncia sa ; el face mai mult, căci simţind că cel dîntîi pas al limbelo cultură şi armonie, este poezia, el încearcă a da reguli prozodiei rom şi, profitînd de cunoştinţa mai multor limbi ce el dobîndise, mai de toate, dă un rezumat instructiv despre istoria poeticei, exprimîn la începutu-i întrastfel[2] :

„Poezia este foarte vechie, precum se vede de la greci, arabi, perşi, încă şi evrei şi

Grecii au obicinuit foarte mult poezie, şi puind osteneală au aflat multe feluri de a alcătui versuri cu mare meşteşugi cum se văd. întîi le-au obicinuit spre laude dumn dupe această şi spre laude omeneşti şi spre istorii, comodii, opere şi verice alt, cum întru aceasta, lăudaţii Aristofan, Isiod, Evripid, şi vestitul Omer şi mulţi alţii.

Latinii au urmat la aceasta întru toate grecilor, precum se văd lăudatele şi fru alcătuiri ale lui Ovidie şi Virgilie şi altora din cei noui şi pînă astăzi.

Italienii, franţezii, ispaniolii şi alţii, ce li se trage limba din limba latinească, pîraie, precum şi această a noastră rumânească, n-au obicinuit a face versuri cu n picioare ca grecii şi latinii şi eu nu bănuiesc a fi pricina alta decît neaverea de mu vocale.

Eu, măcar că sînt dator să urmez întru toate meşteşugului şi obiceiului aces ce-1 au la poezie, fiind poezia acestora şi dulce şi frumoasă, dar în vreme ce sîntem înc şi de multe litere vocale şi diftongi, rîvnesc să arăt şi vreo cîte-va chipuri de versuri c de picioare, dorind a urma şi celor două mai sus arătate limbi, din carile avem începu aceasta, ca să arăt şi evlavia cea dupe datorie ce are limba noastră la acelea.."

îtfe oprim la aceste cuvinte, căci într-însele găsim cea mai netă dovadă de aplecare a poetului către elenism, tendenţă pe care an tat-o la început ca generală în toată literata familie a Văcăreştil care părintele ei o enunţă într-un chip aşa de puţin înduoios. Tabe riei poetice urmează cu caracterizarea italienilor şi francezilor şi se a cu aceste cuvinte:

[1] Gramatica română a lui *Samuil Klain* sau *Micu* a fost tipărită, cu litere vreo cîţiva ani mai-nainte, 1785. Este însă învederat că Iănăchiţă n-avea nici o cunoştin dînsa, căci nu o pomeneşte de loc nici măcar prin aluziune. Tipărirea lucrărilor lui Pet Paul Iorgovici, Molnar, Ţichindeal şi alţii rămâne totuşi posterioară publicării gr Văcărescului

[2] Ediţiunea de la Viena, 1787, p. 155.

„Toate versurile acestora, afară de mijlocul alcătuirii lor ce nu-1 poate urma fieșteși-cine, afară de arătarea cea însuflețită a istoriei ce o dau la toți prin urechi ca prin ochi, afară din regulile construcționei și ortografiei, meșteșugul este :

1-iu A se păzi cursul cititului, avînd apăsările cu regulă tot un fel a unui vers cu altul, cum zic arabii, *vesin* și *usul*. Acesta este la greci numărul cu picioare, însă meșteșugit foarte, cum vom arăta.

2-le A se păzi construcționea și ortografia și noima pe deplin.

3-e A se face tăierile termenilor cele cuviincioase și obicinuite.

Iar chipurile potrivirei lor la sfîrșit, măcar că arătăm vre-o cîteva versuri pentru pildă, dar poate un poet, după orînduiala și regulile gramaticei alcătuind să facă și alte multe chipuri, păzind cîte am arătat pentru aceasta".

Apoi printre deosebitele modeluri de versifieațiuni unde alătură strofe eu felurite măsuri, el pune și aceste șase versuri în care, dupe ce a caracterizat cu seriositate gramatica și scopul ei, sfîrșește printr-o glumeață invitare către cititori:

„Gramatica e meșteșug ce-arat-alcătuire,
Și toți printr-însa pot afla verice povățuire,
Și scrie încă într-ales cu reguli arătate,
Pe toți învață d-a le ști fără greșeală toate,
, Și versuri inmeșteșugite învață d-a se face.
Siliți-vă a o-nvățal... sau faceți cum \ă place".

D-ar urma toți oamenii, și mai ales juna poporațiune a scoalelor, această din urmă povață a glumețului poet, negreșit că foarte puțini ar învăța *meșteșugul ce arată alcătuire.* O, Iănăchiță Văcărescule ! d-ar ști copii români că tu mai întîi le-ai inventat acea iasmă a gramaticei cu care'dascălii îi muncesc atîta, ce blăsteme nu te-ar mai blestema ț și noi însă, mai puțin inocenți decît dînșii. îți aducem laure ca părintelui Gramaticei române !

Să lăsăm însă acum în urmă lucrările literare, care și-au avut și ele locul în trecuții cîțiva ani de liniște; zgomotul războaielor vine să între-rumpă pacinicele ocupațiuni ale vornicului Văcărescu, și să aducă lui și țărei noi frămîntări.

La ianuarie 1788, austriacii încep războiul în contra Porții [1]. Mavro-gheni, nerăbdător a arăta slujbă turcilor și iubitor din fire al armelor, vru îndată să intre însuși în luptă cu oștirile cesaricești; în zadar Văcărescu se fcercă a potoli aceste neastîmpărate dorințe, a arăta principelui că între-prinde fapte mult mai îndrăznețe și al căror sfîrșit poate să compromită soarta țărei; atunci negrești el repetă cuvintele :

„A socoti că poate
Un om să facă toate
Oricîte va gîndi,
Nu-i duh de isteciune
Nici semn de-nțelepciune
Și n-o va dobîndi" [2].

Cu toate aceste povețe, ambițiunea oarbă d-a deveni seraskier al oștirii otomane, întunecă orice cuvînt dinaintea lui Mavrogheni. Cunoaștem

[1] *Ist. tmpâr. otom.,* Ms., p. 234.
[2] Din exemplele date în Gramatica autorului.

din cele mai sus arătate tendența binevoitoare a Văcărescului către triaci, de altă parte știm iară că el era foarte credincios Porții, daSr purtarea sa, ne putem convinge că el avea mai cu seamă în vedere b și folosul patriei sale.

Dl Vaillant [1] a dat răsunet vitejiilor lui Mavrogheni, împresu cu o aureolă minicioasă de patriotism românesc pe pescarul poriot; scrie cu un ton emfatic : „Mavrogheni adună pe boieri și, dupe ce fermanul Porții : «Boieri, le zice, iată vrăjmașul; dacă sînteți obosi cotropiri, la arme și călări!» Aceștia, puțin dedați cu așa exerciți scuzară care cu inexperiența, care cu hainele sale, cei mai mulți cu de tatea lor". Acestea sînt vorbe pompoase, dar rău cugetate, ce au, într-văr a face, cînd vom căuta lucrurile serios, serviciile către turci ale grec fantastic și devotat Porții, cu vechile lupte ale românilor pe neatîrnarea lor ? Mavrogheni nu poate fi privit ca un erou cu idei mă de liberare, ci numai ca un ambițios cu o bravură nesocotită.

într-adevăr ce folos puteau trage românii din părtenirea l asemenea lupte între Poartă și Austria? Politica cea mai sigură p dînșii, de cîte ori n-au avut ceva să cîștige în propriul lor avantag fost d-a nu lua nici o parte la aceste războaie ale turcilor cu puterile ve O neutralitate, mai ales armată, le-ar fi putut însuși totdeauna un arbitragiu, mai folositor țărei decît rezultatele înduoioase ale unui răz compromițător și, în orice caz, fără folos pentru dînșii.

Aceasta o presimțise Iănăchiță Văcărescu, dar văzînd că faptel Mavrogheni luau un curs cu totul contrariu, descuragiat și mîhnit, el a se retrage din funcțiuni și din țară :

„Eu văzînd că s-au început un război ca acesta, și oblăduitor țărei noastre iaste M gheni, m-am prostit de dregătoria ce aveam pentru ca să nu fiu amestecat în faptele ma numitului, fiind de tot netrebnice [2].

Așa văzînd și neputînd să-1 mai sufer și mai vîrtos,temîndu-mă ca să nu-mi aru vre-o năpaste, precum a aruncat la mulți nevinovați ca să-i jăfuiască și la mulți pe car pizmă, căci îi surghiunia cu cartea lui la cetatea Giurgiului, i-am arătat că eu nu poci aceste vremi ca să șez aici în țară, temîndu-mă de cele împotrivă și am cerut ca să-mi de să merg la Țarigrad cu casa mea, mai vîrtos că soția mea este țarigrădeancă. El, și poh lipsesc de aici, dar nu voia să merg la Țarigrad, unde îmi făcu *provlimă* ca să mă duc Dunăre la un serhat, deocamdată (așa îmi zicea), pentru ca să nu ceară și alții să m la Țarigrad, văzîndu-mă pe mine, și făgădui că de acolo, orcînd voi vrea să-mi trăm la Țarigrad o va trămite cu cheltuiala lui și eu să viu lîngă dînsul. Eu și mă mulțume lipsesc odată de a-1 mai vedea și să merg unde mă voiu duce, am ales Nicopoia, numa știam mintea și înțelepciunea lui Selim aga Varnadi-Sade. Se mai află trămiși acolo trei boieri, Ianache dvornicul Moruz, Scarlat logofătul Ghika și Tudorache paha Guliano. Cu mergerea mea au mai trămis Mavrogheni și alți boieri, pe banul Nicolae B veanu, pe Dumitrașcu dvornicul Racoviță, pe Manolache dvornicul Crețulescu, pe C Ghika logofătul, pe Dumitrașcu Fălcoianu clucerul și pe stolnicul Alexandru Farfara [3].

[1] Vaillant, *La Românie,* Paris, 1844, t. II, p. 255.
[2] *Istor. împâr. otom.,* Mns., p. 230.
[3] De această exilare a mai multor boieri vorbește astfel și Fotino, trad, de G. S II, p. 175.
„La 3 august 1787 s-a declarat război între Poarta otomană și Rusia și în prim anului 1788, vizirul Iusuf-pașa a plecat cu mare putere asupra locurilor din sus. At

Două lucruri cugetase Mavrogheni pentru trămiterea acestor boieri: unul, ca să arate la Poartă, cînd va fi împrilejire de vreme, că aceşti boieri au avut corispondenţă cu nemţii şi cu muscalii mai înainte şi pentru ca să nu-i aducă în ţară într-aceste vremi, de aceia i-au trămis zălog acolo ; şi altul, că de va vrea să se întoarcă în ţară vreunul dintr-aceştia, să-1 întoarcă cu multă luare de bani, precum au şi făcut în urmă dvornicul Greceanu, căruia îi trămisese soţia la Nicopoie şi pentru ca să o aducă îndărăt dupe rugăciunea sa, i-au luat *ruşfet*-(dar) talere 10.000;[1] eu am cerut în multe rînduri să-mi dea voie să-mi trămiţ soţia la Ţarigrad, socotind că voi merge şi eu împreună, căci pe mine singur m-au chiămat de multe ori la Bucureşti, fără de a-mi cere bani, fiindcă avea *ipolipsis* la mine. Eu însă, despre o parte văzînd dragostea întru care mă avea Selim-paşa..., despre altă parte, neputînd suferi să mai văz pe Mavrogheni, n-am vrut să viu ci am şezut acolo, de la martie pînă la oetomvrie"[2].

în răgazul monoton şi trudnic al exilului, activitatea lui Iănăchiţă nu putea să se înmoaiă; lipsit de treburile politice, de mulţumirile sufleteşti ce ocupară viaţa lui trecută, el căută mîngîiere într-o lucrare serioasă, şi începu scrierea intitulată :

Istoria a prea puternicilor împăraţi otomani adunată şi alcătuită pe scurt de dumnialui Ianache Văcărescu, dikeofilax a bisericei cei mari a Părăsitului şi spătar al Valahiei, începîndu-se în vremea prea luminatului împărat sultan AbăulSamid I, la veleatul hegiret 1202 şi Mîntuitorului 1788, în Nicopoli a Bulgariei şi s-a săvîrşit în zilele prea puternicului împărat sultan Selim III, la veleatul 1794 şi 1208, în luna lui Şeval[3].

Cu ce îndemn, cu ce mijloace au fost compusă această carte încă netipărită la 1860, autorul ne-o va spune în precuvîntarea sa, care este totdeodată o pagină caracteristică pentru viaţa, simţimintele, aplecările şi studiile sale; într-însa vom vedea pe scriitorul afectînd modestia în bilşugul cunoştinţelor, pe bărbatul nepregetat suferind cu greu silita sa nelucrare, pe patriotul român ducînd cu mîhnire păsul ţărei sale sfîşiate. Iată cum se exprimă Văcărescu :

„Mulţi din cei ce au vrut să scrie istorii dupe vremi, sau mai vîrtos din cei ce au rîvnit a înoui cele scrise de alţii, mai de înainte, fiind îndestulaţi de darurile ştiinţei, şi-au împodobit condeiul cu înfrumuseţate alcătuiri, strălucite şi de furme ritoriceşti, şi de meşteşuguri gramaticeşti, şi prin mijlocul acestora au putut a birui şi fireasca înlenevire cea spre citanie a celor mai mulţi, a aţîţa şi pohta cea de multe ştiinţe a celor mai lăudaţi şi cu aceasta pe toţi îi au îndemînat a le citi de îndesite ori şi a dobîndi folosirile cele ce se nasc din istorii. Iar eu,

Nicolae vodă găsi ocaziune ca să se lege de boieri. Sub pretext că erau haini şi necredincioşi către Poartă, îi închidea şi, ameninţîndu-i cu moartea, îi storcea de parale. Pre fraţii Brîncoveni, Nicolae şi Manoil, pe fraţii Ghiculeşti, Constantin şi Scarlat, pe Dimitrie Racoviţa, pe Ioan Moruz şi pe Ioan Văcărescu cu fiul său Alexandru, i-au exilat cu firman împărătesc la insula Rodos, pe bătrînul mare ban Pană Filipescu cu doi fii ai săi, Nicolae şi Constantin, i-au exilat la mănăstirile Sfîntului munte (Ianache Văcărescu zice la Meteore); iar familiile lor le-a trămis la Constantinopol, şi pe altele peste Dunăre în Bulgaria".

[1] Dl. Ştefan Greceanu, posesorul acestui preţios manuscript, crede că, cu ocaziunea acestei înturnări în ţară a vornicesei Elena Greceanca, s-a adus aici şi manuscriptul, care a fost urmat mai tîrziu de către autor, rămînînd în casa Grecenilor.

[2] *Istor. împăr. otorn.,* Mns. p. 235 et sq.

[3] Aceasta este manuscriptul citat adesea pînă aci şi care e legat în duoă mici volume; în cel dîntîi se află partea I şi începutul părţei a II; în cel d-al doilea urmează partea a II-a, întreruptă la faţa 277. Scrisoarea e foarte citeaţă şi se vede a fi din altă mînă, iar *viersurile* intercalate şi unele note pe margini, sînt făcute de mîna autorului, cum se vede din asemuirea lor cu textul original al Gramaticei ce este în posesiunea d-lui Ioan Văcărescu.

aflîndu-mă dezbrăcat de veşmînturile darurilor ştiinţei şi condeiul meu fiind numai abia putu se ţine în degetele nedestoiniciei mele, nici se cuvenea să-1 povăţuiesc spre a împleti alcătu depărtate de dulceaţa aceia, fără care istoriile scriindu-se, deosebi că nu pricinuiesc vr folosire, supără încă şi auzul şi mai vîrtos acelor ce fireşte nu sînt statornici a suferi cu răbda prelungirea citaniei. însă acum, la veleatul 1788, aflându-mă strămutat cu locuinţa spre vre în cetatea Nicopolii din crăia bulgarilor, de lumeştile furtuni ale întîmplărilor şi de multele felu de războaie ce desăvîrşit au turburat toată liniştea patriei mele, unde şi despre o parte, afl du-mă lipsit de toate trecerile de vreme cele veselit, oare de suflet şi afundat în valurile întris rilor pentru patimile ce suferă iubiţii mei simpatrioţi, ne putînd eu acum afla vre un mij spre a le tămădui; despre altă parte fiind şi de multe ori întrebat, ce împărat au supus B garia şi Nicopoli, la *sangeacul* (steagul) otomănicesc, fără vrednicie m-am îndemnat a scri adunare istorică a prea puternicilor împăraţi otomani, pe scurt alcătuită, arătînd de cînd cu ce mijloc au luat această stăpînire începerea şi creşterea şi starea şi urmările celelalte pî astăzi, ca prin scurtarea povestirii să poată afla, fără multă osteneală, oricine istoria otoma seştei împărăţii, iar mai vîrtos ca să mîngîi cu această osteneală şi petrecerea vremei cei turb rate întru care mă aflu. Iată, dau începere, nădăjduind ca fără zăbavă să-i arăt şi sfîrşitul obşte.

Mulţi din scriitorii *Tevarihurilor* sau analelor turceşti, mai vîrtos că la puternica acea împărăţie iaste şi *mansup* deosebit sau dregătorie, carele iaste orînduit numai pentru a sc *Tevarihurile* împăraţilor sau *Vizantida* turcească, care se numeşte *Vacanuis,* adică scriitor cele întîmplătoare şi la acest oficiu se pun de-a pururea oameni împodobiţi cu pricopseal acest *Vacanuis* totdeauna iaste dator a se întîlni cu învăţaţii *Ulemali* şi cu toţi luminaţii *Reg* şi mai vîrtos cu *Kethudan-Sadri-Azet* şi cu *Reizul-Kitabu,* spre a cerceta toate vestir pricinile şi scrisorile ce merg şi vin la împărăţie, ca să ia ştiinţă de toate curgerile lor şi să aştearnă în alcătuirile istoriilor împărăteşti, ce se scriu de dînsul şi toţi numiţi *Regeli* sînt dat să i le arate toate fără preget şi tăinuire. Dintr-aceşti istornici trei mi s-au întîmplat a ve şi a citi, pe Naima, pe Raşid şi pe Subhî, care au scris cu atîtea frumoase *teginituri* şi *i leahuri* sau metafore şi idiotisme şi potriviri la cuvinte şi la ziceri în perioade ce le numesc tu *cafiele,* dupe obiceiul limbei lor, istoriile multor împăraţi dupe vremi, precum şi alţii înain acestora şi în urmă pînă acum, cum şi astăzi iaste scriitor slăvitul Eiveri-efendi; nu cu m puţin gust au alcătuit istoriile turceşti şi mulţi alţii istornici greci, latini, francezi şi itali (Nikifor, Zanora, Laonikie, Beungravie, Ladvocat, Cantemir, Voltaire, Buchener şi alţ dintru ale cărora istorii cu multă băgare de seamă făcînd o adunare, arăt pe scurt toate ar putea da o idee pe deplin la cititori de curgerea, starea şi ocîrmuirea împăraţilor otoma

într-adevăr el îndată urmează, dînd o prescurtare de vieţile sultanil cu începere de la Mahomet, şi dupe fiecare din acele vieţi, rezumează car terul şi faptele padişahului, descris prin cîteva versuri care-şi schim adesea măsura şi tonul[1]; astfel procede în toată partea întâi care e

[1] în general aceste versuri n-au nimic însemnat; spre dovadă vom cita din cele mai b Astfel vorbeşte autorul de Mahomet (p. 10) :

„Mahomet stătu în lume, om foarte însemnat,
căci s-arătă din slugă, prooroc şi împărat
Şi dătătoriu de lege, ce dupe ce-o întocmi,
în trei părţi ale lumei, de mulţi se priimi".

Astfel de Osman. (p. 24) :

„D-a se numi Eroe în lume cineva
Osman trebui să fie, iar nu doar-alt ceva.
Făcu-ntîi stăpînire, apoi s-au arătat
fără războiu şi-n grabă, calif şi împărat.

131 fețe manuscripte. A duoa parte se deschide cu viața sultanului Mahmud I (1730), subt a cărui împărăție autorul *au văzut 'lumina lumii*; de aci încolo evenimentele împărăției se amestecă cu ale țărei și mai ales cu întîmplările vieței scriitorului, precum am arătat în numeroasele citațiuni precedente; de aceia și interesul crește în mari proporțiuni. Ne place a citi acest memorial al unui bărbat ce joacă un rol eminent printre contimporanii săi și ale cărui fapte politice sînt alternate cu lucrări literare așa de folositoare.

Iănăchiță, cum am văzut, întreprinse scrierea aceasta istorică în exilul de la Mcopole și de aci înainte o urmă mai mult ca un jurnal al său privat, fiindcă de aci înainte el vorbește mai mult de cele ce s-au întîmplat lui și celor ce-l înconjurau; să-i mai lăsăm dar cuvîntul ca să ne spună soarta mai grea ce aștepta pe exilați[1]:

„Noi ce ne aflăm la Nicopoli fără de protecția lui Selim-pașa, căci îl trămisese împărăția la Bender, într-un *serhat* lipsiți de toate cele trebuincioase și ca <și> cum eram închiși, căci nu eram slobozi să mergem aiurea și nu numai nu ne aflam atunci în vreo vină, ci unii din noi aveau și merit la *devlet* dupe credința cu care ne-am purtat în ceialaltă răzmiriță, mai vîrtos eu că aveam de atunci *fermanuri* și multe *buiumltiuri* arătătoare de aceasta, între care se coprinde arătarea credinței și a altor boieri, am trămis un *arzohal* cu unul din boieri la prea înaltul *devlet,* întru care făceam rugăciune ca să avem, voie să mergem îh *memaliki mahruse,* la un loc cum iaste Odriul, unde să putem a ne înlesni petrecerea vieții. Acest *arzohal,* dupe ce l-au luat vezirul, ne-au trămis răspuns să stăm acolea pînă ce se va face hotărîre. Dupe aceia au sosit la Rușciuk, viind la București și pîrîndu-ne Mavrogheni cu multă pîră mincinoasă dînd și la *haznea o* sumă de bani, au putut face ca să se trămiță *ferman* cu un ceauș împărătesc și să iea și pe șase din noi să-i ducă la Rodos surghiun și așa, lăsîndu-ne familiile la Nicopole, la sfîrșitul lui noiemvrie, am purces dupe poruncă și am mers la Rodos. într-acest fel au curs lucrurile într-această iarnă (1789)____

La Rodos eram afundați în multă întristare și nu pentru noi, căci noi pe unde am trecut și acolo am fost primiți cu multă *peripiisis* (îngrijire) și cinste de toți cei mari, ci pentru familiile noastre, ce numai era depărtate de noi, ci le lăsasem și într-un *serhat* ca Nicopoli, fără de nici o protecție omenească".

Și adaogă devletul cu țări și se făcu
-ncepere și părinte -mpăraților d-acu".

Astfel de Murat I (pag. 32):

„Murat pieri la pace
Iar nu cînd se bătea;
Ci dar Minerva tace,
Iar Marte cît putea
Striga la toți să crează
Că ș-acu e slăvit
Și cum pieri toți vază
Că-i de vrăjmaș lovit".

Astfel de Baiazet, (p. 3.7):

„Slavă și dobîndirea la împărat e fire
și sînt îndatorați
pururea să le ceară pînă măcar să piară
ș-atunci sînt lăudați.
Și fulgerul să trece, neșcine să se cerce,
nu-i lucru necrezut,
Și Baiazit de piere, cinstea lui așa cere;
de față e văzut".

[1] ***Istor. Impar, otom.,* Mns., p. 224 et sq.**

Doi ani de zile aproape trăiră boierii români la Eodos, încon[j]
de onori la care grijele îi lăsau nesimțitori. Iănăchiță Văcărescu av[e]
sine pe fiiul său mai mare, Alecu, fecior al întîiei sale soții Elena
carele, crescut în școala părintelui său, promitea a-i semăna, ba și
a-l întrece atît în capacitate politică cît, mai ales, în geniu literar.
frumos tabel istoric de a vedea de acum înainte pe acești doi vre[d]
bărbați tată și fiu, străbătînd împreună valurile furtunelor n[e]
sociale !

Domnita Caragea, a treia soție a lui Ianache, trecuse cu patru
ai săi si cu celelalte familii de boieri expatriați, la Arvanitohori din
nova ;dar traiul rău și proasta stare în care aceste familii viețuiau, red
pe domnița la un singur fiu, care fuse în urmă poetul Mcolae Văcă[rescu]
vornicul[1].

într-acest timp sultanul Selim III, moștenitorul lui Abdul-H[amid]
si Leopold, urmașul lui Iosef, înclinară la pace; sultanul ordonă libe[rarea]
boierilor exilați (fevruarie, 1790) și atît cei de la Eodos cît și Fili[...]
închiși de doi ani la mănăstirile de la Meteore, se adunară în Tîrnova
acolo trecură, la începutul lunii iulie, la Andrianopol[2].

„N-am șezut o săptămînă și mi-au venit o *etriname SL* prea învățatului vezir Hasa[n]
întru care, dupe ce defăima pe Mavrogheni pentru surghiunirea noastră, îmi poruncea
multe laude și cum că fiind trebuincios, numai decît să mă scol și să merg la ordie la Ru[...]
care *mehtup* se află cu multă cinste subt păstrare în arhivele mele".

Se înțelege că el nu întîrzie a se duce la vizir, pe lîngă care se
a înegri cucele mai aspre colori pe principele, inimicul lui; aceasta
lesne acum, căci Mavrogheni plătise cu rușinea învingerii, nesocotit[...]
devotament către turci. în orce caz sacrificiul trebuie să fie cum
dupe persoanele către care se îndreptează; această regulă de po[...]
boierii noștri cei vechi o cunoșteau foarte bine și devotamentul lor
străini urma în totdeauna asemenea proporțiuni. Cu timpul, cun[...]
veche s-a pierdut.

Lui Mavrogheni i se taie capul la satul Bela, și Iănăchiță
scrise boierilor din țară, dupe porunca vizirului, că *dreptatea împ[...]*
făcuse răsplătire lui Mavrogheni, de care veste *s-au bucurat cu toții*

Petrecerea Văcărescului în tabăra vizirului de la Bușciuk e p[...]
de dînsul ca o epocă de strălucire, căci se bucura de toată încr[...]
regelelor turci și pregătea reînturnarea ordinei anterioare în țară, oc[...]
acum de austriaci; el dobîndește, cu ferman împărătesc plin de
„carele și acesta se află păzit în scrisorile mele cu multă evlavie"[4], v[...]
a merge în Andrianopole și petrece acolo iarna, cinstit și iubit d[e]
pașii turci; în primăvara următoare pregătește în secret poduri pe
țărei pentru turci; în sfîrșit servește cu vrednicie, cu inteligență, c[...]
dință Porții; dar nu știu pentru ce simțim o tainică mulțumire de a
manuscripul întrerupt în mijlocul povestirii acestor slujbe slugarni[...]
care ne-ar părea mai bine a le vedea împlinite de alți oameni, demn[...]

[1] ***Istor. Impar, otom..,* Mns., p. 254.**
[2] ***Idem,* p. 253, 255.**
[3] ***Idem,* p. 270.**
[4] ***Idem.***

servi, iar nu de a comanda. Paginile din urmă ale manuscriptului se citesc cu neplăcere, căci ele destăinuiesc o slăbiciune într-un caracter aşa bine conformat ne mirăm citind cum a putut să se-ncuibeze o nevrednică mîndrie în inima aceluia care zisese :

„Ce-ai sâ-mi zici de mîndrie?
Eu n-aş mai fi vrut să fie !
Căci se-mpotriveşte firii
Şi legii şi omenirii.
Om la om să se arate
Ca cum nu-i e cu un frate I
Tot cu rea deosebire
Face pe la toţi privire ;
Cu turbare, ca o vită
Şi natura n-e urîtă.
Aib -o cin-va vrea s-o aibă,
Dar cu mine treabă n-aibă *V*[1].

Aceste cuvinte sînt în contrazicere cu faptele, cînd vedem pe Iănă-chiţă atît de ameţit de onorurile ce-i fac turcii, încît pentru dînşii îşi sacrifică demnitatea sa de autoritate pămînteană.

„în toată această curgere de vreme, judicăţile şi pricinile se căuta de mine şi de cîte ori venea la cortul meu cu pocloane, îi luam însumi eu (pe români) cu pocloane şi-i duceam pe la Regeli cu pocloane, pe unii la Kehaia bey, pe alţii la tefterdar, pe alţii la ceauş-paşa şi arătam că într-adins au dus pocloanele pentru dînşii şi le primea cu libov stăpînii şi le dăruia galbeni din destui; într-acest chip am otcîrmuit trebile ţărei, cu multă plăcere a stăpînilor, pînă cînd s-au făcut armistiţia cu nemţii [2]".

Negreşit că această îngrijire înjositoare de a preveni toate capriciile, de a linguşi toate dorinţele turcilor, la care autorul pare a se-nchina ca dinaintea unor netăgăduiţi stăpîni, revoltă azi oarecum demnitatea şi amorul propriu al românilor, deşteptaţi acum din umilinţa timpilor fana-rioţeşti; ne pare rău, ne întristăm cînd vedem un om cu o-naltă inteligenţă, cu un suflet patriotic, aşa plecat subt acel jug degradator; dar spre scuza lui — dacă înjosirea admite scuză — să ne aducem aminte că asemenea evenimente se petreceau pe cînd spirituosul şi simţitorul principe de Ligne, general în armata austriacă, scria despre boierii ţărilor noastre, aceste mîhnitoare cuvinte [3]:

„Boierii vorbesc puţin. Temerea ce au de turci, obicinuinţa de a auzi tot ştiri rele şi asuprirea ce exercită asupra lor divanul de la Constantinopol şi hospodarul, i-a deprins cu o neînvinsă întristare. Cincizeci de inşi cari se adună pe fieşice zi, cînd într-o casă, cînd într-alta, par a aştepta mereu ştreangul fatal, şi pe fieşce minut auzi zicînd : „Aci tatăl-meu a fost ucis din porunca Porţii şi colea soră-mea, din porunca domnului".

[1] Din exemplele Gramaticei.
[2] *Istor. împăr. otom.,* Mns., p. 262.
[3] *Lettres et pensees du prince de Ligne,* Vienne, in 32, p. 232. Tot în acea scrisoare, p. 236, autorul adaoge : „Rien ne ressemble â la situation de ces gens ci. Soupconnes par les Russes d'avoir de la preference pour les Autrichiens, suspects â ceux-ci qui les croient attaches aux Turcs, ils desirent autant le depart des uns qu'ies craignent le retour des autres". Vezi şi *Mag. pentru Dacia,* tom. V, p. 360 19.

Oarecine mai mult decît Văcărescu purta tipărite în inima sa groaznice amintiri ? în minutul de faţă cel puţin, patria sfîşiată de ră tiri, familia şi viaţa sa lăsate în prada nesocotitei cruzimi a turcilor, din parte-i un cap plecat, un suflet umilit. Fără d-a încerca să-l disc să deplîngem totuşi acea tristă stare de lucruri ce supunea la înjos chiar sufletele cele mai nobile.[1]

Ne place dimpotrivă a vedea, cîţiva ani mai în urmă (1794—179 banul Iănăchiţă Văcărescu în rivalitate cu domnitorul Alexandru M Acest domn, înălţat iute din dragomant la tron, nu era însă un om nici de cunoştinţe, nici de spirit. Un jurnal francez contimporan descrie petrecînd, într-un cerc de europei, cu jocuri de spirit în franceză, şi aceasta negreşit caracterisează foarte bine pe acel tînă pînitor, inteligent şi luminat, dar iubitor de plăceri şi de lux, iute şi a la fire, vrînd ca toate voile să i se împlinească pe dată şi ca nimeni s stea împotrivă. în mai multe rînduri această iuţeală de caracter pr conflicte neplăcute, şi Iănăchiţă Văcărescu era unul din aceia cari nu rea cu răbdare trufiile junelui despot. încă de la 1793, virtuosul polit Filaret, pe care l-am lăudat mai sus ca episcop de Eîmnic, silit de principe să demisioneze, fiindcă îndrăznise a se împotrivi nesocotit capriciu domnesc şi, rememorînd amintiri clasice, îi spuse urmînd după voia lui, s-ar expune a zice lumea de dînsul că se joacă lăreşte, v/jma^ei[2]. Această aluziune la juneţea sa înfurie pe Moruz şi mitropolit fu constrîns să se retragă în răcoroasa locuinţă de sub mi lie ce au păstrat numele lui.

Văcărescu fu mai dibaci şi mai norocit în lupta sa cu nesuferit drie a domnitorului; o anecdotă din timpii aceia, ce ni s-a povestit, va idee despre rolul important ce ocupa în trebile ţărei, cunoştinţele şi rienţa Văcărescului. Acesta, supărat de pretenţiunile nemăsura noului ceremonial domnesc renunţase d-a mai călca la curte şi era h a nu îngădui cîtuşi de puţin înfruntările obicinuite ale îngîmfatulu riot, întîmplarea îl sluji cu prisos şi-i dete prilej de a înfrînge exig lui Moruz, făcînd totdeodată şi ţărei un însemnat serviciu. în zilele domn> două mari urgii căzură asupra patriei noastre : ciuma de c secerea poporul cu o furie nespusă, şi de altă parte, se adăugea şi o f groaznică care adusese desperarea la culmea ei; locuitorii de pri şi chiar cei din oraşe, stinşi de sărăcie şi munciţi de suferinţe, era a măcina coaja copacilor spre a-şi căpăta o hrană vătămătoare săr care grăbea şi înmulţea morţile într-un chip spăimîntător. Această s lucruri pricinuia o mare îngrijorare domnitorului, dar, nimeni din fra tovarăşii săi de jocuri, nimeni chiar din divanul său nu ştia să

[1] Le *Spectateur du Nord,* decembre 1801, p. 317 : „Pendant que la France barbare, il y avait des pays barbares qui devenaient francais et quand le plus pur de no rougissait les ruisseaux des rues de Paris, la cour de Bucarest jouait ă toutes sortes jeux d'esprit; le hospodar lui-meme, eleve par un francais, amis des francais, parlar langue presqu'aussi facilement que nous, entoure d'une demi douzaine de nos comp expatries, dont il avait fait sa societe intime, leur donnait Fexemple de meler de la refl de la morale jusque dans les plus frivoles amusements etc."

[2] N7)7tto<;, V7}7ua£eiv, V7}7tt<xx£ueiv, în Omer, Esiod, Pindar şi alţii, cînd vor bească de inexperienţa şi de simplitatea copilărească; ţAsya VTJTHS, zice Esiod ca zice noi, *copil bătrîn, nătărău.*

povață mîntuitoare, cel puțin un leac pentru ușurarea răului. Boierii se adunau în deșert ca să chibzuiască; izvoarele îmbilșugate ale țărei erau secate, nimeni nu cuteza, de frica turcilor, să chiăme întru ajutor pe Austria, care apoi și din fire nu prea e darnică, și nimănui iar nu-i da în gînd să ceară ajutorință de la acei aspri stăpîni, în veci gata a lua și a nu da, toate sfaturile erau sterpe. De aceia și boierii reclamau printre dînșii pe învățatul, pe iscusitul, pe ingeniosul ban Iănăcliiță, la care rămăsese toate speranțele. Moruz trămise să-l poftească la curte, dar banul profitînd acum, spre a-i înfrîna oarba mîndrie, de nevoia în care se afla, se scuză arătînd că e bolnav și că nu poate veni altfel decît cu ișlicul în cap, fiind că pătimește de măsele. O cerere așa de îndrăzneață! o asemenea infracțiune la regulile ceremonialului! un boier cu ișlicul în cap dinaintea domniei sale! acestea părură lui Moruz necuviințe nespuse, neauzite, necugetate, monstruoase. Moară lumea de foame, de ciumă, de ce o vrea, mai bine decît să vază Alexandru Moruz, 6 Msyoc< Ao&svry^ T% BXax^, pe Iănăchiță Văcărescu cu ișlicul în cap!

Eăul însă creștea cu pași uriași, nemulțumirea poporului ajunsese la o șchioapă de răscoală și apoi boierii începuse a murmura; se suna de un *arz-mahzar* cu plîngeri la Poartă, scaunul domniei era în sfîrșit în pericol. Dinaintea unor astfel de prevestiri, Moruz își plecă fruntea trufașă și se hotărî a primi pe banul cu capul acoperit. Văcărescu sosi la curte cu gîtul înbrobodit în șaluri, cu faimosul ișlic de pricină afundat pe urechi, negreșit că trebuia să semene cu vulpea cea din fabulă, care veni la adunare:

„Dar însă oblojită, pe sub barbă legată
Și cu un lipan mare la cap înfășurată".

Fanariotul își stăpîni indignațiunea și-l pofti să șază în locul său de onoare: *„Arhon* bane, îi spuse cu o blîndețe fățarnică, dupe ce mai întîi arătă mîhnire pentru suferințele lui, în tristele *peristasis* în care se află acum țara, așteptăm și de la *empiria evgenii* tale ca să ne *simvulevsească* ce avem a face spre a depărta asemenea *distichii". „Ipsilotate,* răspunse banul, puține voi ști a spune eu, un biet bătrîn retras din lumea strălucită ce-mpresoară pe măria ta, dar, pecît poci să mă întinz cu mintea, socotesc că ar fi oarecare mijloc de ușurare. îsTu mă îndoiesc că bine cunoașteți că, deși vechile *hattihumaiumuri* ale țărei nu poemenesc nimic despre aceasta, însă s-au făcut obicei din zilele străluciților domni ce au domnit înaintea mării tale, a se da, pe fieșce an, *zahărea* îmbilșugată din țară, la *serhaturile* turcești de pe malul Dunării. Oare, făcînd acum țara plecată cerere la înalta împărăție și mai ales făgăduind cu dinadinsul că, în ani mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum, nu s-ar milostivi oare prea puternicul împărat și ar porunci să se sloboadă țărei zahereaoa grămădită în jicnițile *serhaturilor*? Ce cugetați despre aceasta, *ipsilotate,* și domniile-voastre, *arhondesV*

Ideea păru tuturor minunată, ea se puse îndată în execuțiune; Poarta consimți cu mărinimie a da azi un ou ca să capete mîne un bou și bietul popor român se văzu ușurat prin bucatele ce se întoarseră din îmbuibatele cetăți turcești, în satele române flămînzite. Astfel Iănăchiță Văcărescu, credincios tradițiunilor de familie și demn urmaș al Radului comisul Bilșug, scăpă țara din foamete. Putem zice că el datori această

faptă meritorie, adîncei cunoștințe ce avea despre toate relațiunile vech[i] și moderne ale Porții cu Țara Eomânească; în călătoriile sale prin Turci[a] și mai ales în desele sale petreceri la Constantinopol, unde și dobîndis[e] de la patriarhie, printre alte onori, și titlul de *diJceofilaoo al bisericii Răsăr[i]tului,* împins de spiritul său neobosit și doritor de orice cunoștință folositoare țărei, el formase o cărticică în care, cu multă strădanie și cheltuial[ă] de bani, izbutise a scoate din condicile împărătești, copie de pre toate documentele atingătoare de patria sa. Fotino ne spune că a căpătat aceast[ă] carte de la Alecu Văcărescu, fiul lui Iănăchiță, și că a întrebuințat-o sp[re] a extrage unele acte și a face, în Istoria sa[1] un sumariu al documentelo[r] dintr-însa. Această interesantă lucrarea acum pierdută, împreună cu toat[e] hîrtiile importante pe care Iănăchiță ne spune că le aduna în archiva cas[ei] sale; numai notița și extractul lui Fotino ne stau dovadă despre existenț[a] ei și totdeodată despre zelul nepregetat cu care acel om, adevărat mar[e] întreprinse cultivarea limbei și deșteptarea moralizatoare a datinelor noastre.

IsTu putem vedea fără mirare că stimabilul dl. G. Sion, în traducere[a] ce a făcut dupe cartea lui Fotino, la acest loc, a trecut subt cea mai deplin[ă] tăcere, laudele cu drept meritate ce autorul dă banului Ianache Văcărescu. Un literat cu așa mult gust și talent ca d-lui n-ar trebui niciodat[ă] să uite că lauda dreaptă și meritată onorează mai mult pe cel ce o fac[e] decît pe cel lăudat[2].

Ianache Văcărescu fu cu adevăr un om *în veci memorabil, gloria nob[i]lilor Țărei Românești, onoarea familiei sale și fala patriei,* precum îl nu[]mește Fotino; să nu ne sfiim a o mărturisi acum, dupe șaizeci de an[i], cînd termenul oricărei invidii s-a încheiat. Trecutului cel puțin i se cad[e] dreptate.

în anii <în> care am ajuns cu biografia acestui bărbat eminent, [n]apropiem de sfîrșitul carierei sale.

Moruz, deși Văcărescu scăpase domnia lui din urgia foametei, [n]-putea însă să mistuiască afrontul ce i se părea că încercase din part[ea] boierului român, și cînd, dupe răpedea și neprevestita lui destituire, 1796, august 30[3], el se gîndea că nu putuse a-și răzbuna asupra lui, spu[n] că zicea cu o fieroasă mînie: „Dacă nu voiu avea ștreang cînd îmi va căd[ea] Iănăchiță în mînă, voi lua pletele doamnei mele spre a-l sugruma!".

Mai fericit decît fiul său Alecu, banul Iănăchiță scăpă de stăruitoar[ea] lui ură, căci a doua sa domnie nu-l mai găsi pe lume; în cei din urmă a[ni] ai secolului trecut Iănăchiță Văcărescu răposa, ne avînd încă 60 de a[ni] împliniți, și trupul lui fu depus în biserica sf. Ioan cel mare, alături casele sale.

[1] Fotino, trad. de G. SION, t. III, p. 316 et sq.

[2] Iată textul grecesc, nu precum a fost abreviat în traducere de dl. Sion. ediț. grec. de Viena, 1819, t. II, p. 372;

„TT)V TCOV SUCO TOUTCOV (3acf£,X&xtov <9-eff7rtctytaTCov îueptXr^iv e5pov a7rapaXXaxTOv TIVI fJipXiocptto, OTcep [xol eScoxev 6 ev [xaxapia TYJ Xr^ei 'AX^avSpog Baxapetfxo^, 6c, sl^s Xaftet. &UTO raxpa TOU aoiSijxov 7uaTp6g TOU ^syaXou [LTZOLVOU 'Icoavvou TOU Baxap[…] xoi), 6 St astu,V7]GToc exeîvoc; TTOCTTJPTOU. TO syxaXXtoma^a Xsyco TCOV euyevcov TTJ< BXax[…] $1 TiyLri TOU yâvouț, xal TO xauy-y^a T % TZCLTPLSOQ, xaTopO-cotfe $ia 8a7ravTY]<; xp7}ți.aTcov Xa^Y) TOC pv)#sVTa faa (XOTTIOU;, COV StaXa^Pavev tSioxetpcoq) elq TV)V iv KcovaTavT&vou7ro[…] 8iaTpip7)V TOU ayro TI xa&' OCUT6 TTJS PaaiXeiag xXyjouTOuxia (xcoSvjxa^)."

[3] Fotino, trad. de G. Sion, t. II, p. 182.

O vieață nu atît lungă cît plină de fapte şi de lucrări folositoare, a însemnat acestui nobil bărbat un loc nepieritor în analele româneşti; faptele-i însă au rămas legate de epoca în care el a trăit, epocă tristă pentru noi, tabel întunecos şi umilitor, în care ne place totuşi a întrevedea umbra lui mai demnă şi mai măreață ; dar lucrările sale în cercul literar, acelea vor rămînea ca pietre unghiulare pe care s-au aşezat temeliile literaturei noastre. Gramatica sa, informă, necompletă, imperfectă, este însă întîia cercetare a regulilor limbei; versurile sale, puține la număr şi restrînse în mici proporțiuni, sînt însă întîiele modele de o perfecțiune poetică; istoria sultanilor sau mai bine Memorialul său e o operă prețioasă în neaverea noastră istorică; în sfîrşit dicționarul românesc, culegerea de document<e>, dacă le-am avea, ar fi pentru noi alte scumpe izvoare.

[Nu putem dar tăgădui marile merite ale acestui bărbat şi, aruncîndu-ne în general ochirea asupra activității sale, exercitată în toate sensurile, mai multe analogii de caracter, de spirit şi de fapte ne invită a-l asemui, negreşit cu deosebirile mari de țară şi de vremuri, care ne dovedesc că, în zilele lui ca şi acum încă, eram departe de timpul cînd :

„Acest biet corb sărman
Iar acvilă s-ar face
Ş-ori ce român ar fi roman
Mare-n războiu şi-n pace".

ne invită, zicem, a-l asemui cu un roman strălucit, cu Ciceron. într-adevăr, la amîndoi se văd, dezvoltate în cercuri deosebite şi neegale, aceiaşi neobosită activitate care le dă un rol în toate treburile politice, fără d-a stînjini lucrarea lor intelectuală, aceiaşi varietate de cunoştințe şi de ocupațiuni, aceeaşi multiplicitate de talente felurite, acelaş gust pentru viața fastuoasă, pentru toate plăcerile atît sufleteşti, cît şi simțuale, şi chiar acelaşi colț de vanitate care se iveşte pe ici şi pe colea în operile şi în faptele lor. Să nu se mire nimeni de o asemenea alăturare, poate neproporționată. IsTatura a semănat geniul prin toată întinderea omenirii, dar'societățile, dupe vremi şi țări, îl dezvoltă numai atît pre cît le stă în putere.

Bucureşti, 1860

Adaose şi îndreptări. 1. Mai-nainte de a sfîrşi tipărirea acsetui articol asupra Văcăreştilor, în *Revista română,* am avut mulțumirea a putea elucida cestiunea de genealogie ce era încă confuză pentru noi pe cînd tipăream pag. 257—268. *Genealogia familiei Cantacuzinilor de la anu 800 şi pînă la anul 1787,* frumos manuscript pe pergament In posesiunea reposatului d. Const. Cantacuzino, ne-a dat, la pag. 398 şi urm., deslușirile de mai jos :

„Ianache Văcărescu *(cel d-întîi Ianache)* era frate vitreg cu doamna lui Constantin voevod Brîncoveanul... el au fost însurat cu sora lui Barcă *(poate Bărcănescu),* mare logofăt şi a născut cu soția sa patru fii : 1. Constantin mare vistier, şi apoi mare logofăt subt Nicol. vodă Mavrocordat, a fost însurat cu Măria fata marelui vornic Iordache Crețulescu şi a soției lui, domnița Safta, fiica lui Constantin vodă Brîncoveanul, 1732. Fiica lor, Elena, a ținut pe

Mihai Cantaeuzin, *(fratele Pîrvului spătarul de care am* vorbit) ; 2. Barbu ; 3. Ştefan *{tatăl*
lui Iănăchiță); 4. Radu.

Dintr-acestea vedem cum se rudea cel d-întîi Ianache Văcărescu cu Constantin
Brîncoveanul, şi cum al doilea, Iănăchiță, se rudea cu Cantacuzenii.

2. în biserica schitului Măgureanu, din deal de la grădina Cişmegiului în Bucureşt
biserică este începută de logofătul Constandin Văcărescu, unchiul lui Iănăchiță şi sfîrşită
anul 1760 sub domnia lui Const. Mih. vodă Racoviță, de ginerele logofătului, vistierul
Cantacozino, se află pe păreți, deosebit de multe portrete ale Cantacozenilor, însă cei mai
fără nume, portrele următoare din familia Văcăreştilor : Constantin Văcărescu vel. logo
jupăneasa lui Măria, şi Ianache Văcărescu vel agă, cu jupăneasa lui Stanca. Acesta e ta
Constantin.

3. Printre exemplele de versificare date de Iănăchiță Văcărescu în Gramatica sa, g
şi cele următoare, în care autorul se sileşte a urma regulile prozodiei antice :

Şi ce voiesc, cum poci s-arăt? Am glas? Muză, grăieşte !
Zi ce se cuvine sau fă-mă a-nțelege
Cum să arăt mai pe-nțeles, în grai, curgere bună,
Cugete frumoase, cu poetice faceri.

•

Ce are, cine şi-n ce fel să ne arate?
Silința cîte nu săvîrşeaşte-n vreme î-
Războaie face cu-mpotriviri ciudate,
Aduce, duce, osteneala-şi o are ;

Drept hrană dulce încă şi bucurie î
Apleacă firea şi voința şi-o cere.
Neşcine unde ție o ca o basis
La ver ce treabă a avea d-a-ncepe.

înțelesul acestor două strofe se restabileşte astfel : *Şi în ce fel să ne arate cine ce a*
sine? adică : Cum să-şi dovedească omul talentele, puterile? Poetul răspunde : Prin sil
căci *silința cîte nu săvîrşeşte cu vremea ? Ea face războaie, aduce, duce, se osteneşte,* dar răsplat
dulcea ei hrană e bucuria. Ea apleacă şi firea şi cere ca voința sa să se înplinească cu orce
De aceia *neşcine ori unde va avea să înceapă vreo treabă, să o iea, sâ o ție ca o bază* **SL** lucrării

NOTĂ DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MIHAI VITEAZUL

Ajungînd cu publicarea *Istoriei românilor sub Mihai vodă Viteazul de N. Bălcescu,* pînă la faimoasă bătălie dela Gălugăreni, am voit a da aci alăturat, o schiţă de poziţia topografică în care s-au executat mişcările oştirilor în acea zi memorabilă. Dînd publicului cititor înlesnirea de a urma pe tărîmul bătăi deosebitele fluctuaţii ale victoriei în termenul de douăsprezece ore de luptă crîncenă, nu facem alta decît a împlini pînă la oarecare punct, dorinţa exprimată de ilustrul şi nenorocitul autor, care, bolnav şi aproape de moartea sa, scria din exil, următoarea indicaţie, pe care am găsit-o manuscriptă şi neterminată printre hîrtiile sale. Se vede că se adresa către un amic căruia îi recomanda a face un pelerinagiu pe tărîmul luptelor lui Mihai, spre a complecta astfel indicaţiile topografice şi legendare care, în lipsă de o bună hartă a ţărei şi proscris din patria sa, nu le putea însuşi dobîndi. Publicăm aci aceste cuvinte, indatorindu-ne ca, pe cît ne vor ierta şi timpul şi mijloacele, să împlinim în viitor îndatorirea impusă editorului Bălcescului, de următoarele note autografe :

„Mai întîi vei căpăta o hartă bună a Ţărei Bomâneşti şi a Ardealului sau şi mai multe spre a le confrunta, a le corigea una dupe alta şi a însemna pe una dintr-însele locurile istorice ce nu se vor afla însemnate. Această hartă astfel îndreptată cu numirea locurilor istorice, după cum le vei cerceta, îmi va sluji spre a face o hartă generală a campaniilor din toată vremea lui Mihai vodă.

Şi mai întîi în judeţul Vlaşca, a însemna pe hartă poziţia satelor *Petrii şi Eulubeştii,* unde s-au aflat cu tabăra sa Mihai vodă în iarnă anului 1595. Apoi satul *Scărpăteştii* sau *Serbăteştii,* unde a tăbărît hanul cu tătarii. Apoi satele *Putinei* şi *Stăneştii,* unde Buzeştii au bătut pe tătari. în toate aceste locuri vei merge în persoană şi vei căuta, precum în toate locurile ce se vor însemna la vale că s-a petrecut vreo bătaie, a aduna de la locuitori orice poveşti, legende, cîntice poporale ar privi acele locuri. Acestea trebuie a le seri astfel cum le spun ţăranii.

DESPRE EVENIMENTELE DIN VARA ANULUI 1595

A afla care poate să fie lărgimea Dunării între Buşciuk şi Giurgiu. Despre podul pe luntri care făcu Sinan pe Dunăre, spun istoricii turci că, fiind în mijlocul rîului un ostrov lătăreţ *(plat)* sădit cu sălcii, duseră podul

de la Buşciuk acolo în 5 sau 6 zile — A afla numele acestui ostrov. — la acest ostrov a venit podul la cetăţuia *Singiorgiu* din insula cea mi care acum e dărîmată. — A cerceta daca insula unde sînt ruinele ce ţuiei se numeşte şi ea *Singiorgiu,* căci unii o numesc *Slobozia.* — Dela ace tă insulă, a carii întindere să mi-o însemnezi (spun că are numai do jugere — *deux arpents —)* mergea podul la malul nostru căzînd într- loc unde două rîuri se varsă în Dunăre. — A căuta p-acolo aproape ac loc şi numele celor două rîuri (sau unuia, de e unul).

Sinan plecînd cu oastea de la Giurgiu, tăbărî în cea dintîi noa într-un sat ruinat în dreapta, *Camuri.* — Ce loc poate fi această *Gamur&* Şi a doua zi ajunse în *Vadul Gălugărenilor,* trecînd zice un autor, r ÎTeajlovul pe trei poduri. — Oare ÎTeajlovul se chiamă rîul cel mai de apr pe de Călugăreni viind de la Giurgiu? Pe harta mea văz că acest rîu chiamă *Salcia.* — A se asigura bine de aceasta. — Trebuie a şti că mu din numirile aduse de istoricii străini turci, unguri, poloni, etc. sînt ca greşite sau stricate puţin : de aceia a căuta uneori pe acelea ce se apro oarece de dînsele.

CĂLUGĂRENI

La acest loc important trebuie a se opri mai mult. A face un *croq* de planul acestei strimtori şi a o descrie cu amăruntul coprizînd lungim şi lărgimea strimtorii, a şoselei şi a podului ce trec printr-însa, apele ce vărs într-însa, numele dealurilor ce o împresoară. Istoria spune că vizi Sinan îşi aşezase corturile pe o-nălţime, la intrarea strimtorei despre Gi giu ; că Mihai luase poziţie dincolo de rîu, pe o înălţime două mile depa de tabăra turcească, ocupînd strimtoarea despre Bucureşti. Astfel îmbe armate potrivnice se aflau aşezate pe două înălţimi faţă în faţă, fiind d părţite numai de pădurea din vale ce nu le opria de a se vedea — A a dealul unde erau turcii, precum şi acela unde erau românii şi a însem numele lor şi orice poveşti şi legende se vor afla la Călugăreni.

Satul *Copăcenii* vine oare dincolo de rîul Argeş, sau dincoace (pl cînd de la Giurgiu)?

TÎRGOVIŞTE A

Ce biserică, (oare *mitropolia)* era vecină cu Curtea Domnească şi care Sinan o prefăcu în cetăţuie?. A căuta dacă pe lîngă ruinele curţei mai ţine vreo biserică ? Tîrgoviştea vechia oare pe malul drept al Ialomiţ se întindea? De este adevăr că împrejurul oraşului a fost şi nişte bălţ — La bătaia cetăţii Tîrgoviştei de creştini (1595), Băzvan vodă cu oas sa se aşezase despre răsărit pe drumul Bucureştilor, bătînd partea sus a cetăţei; dintr-altă parte spun istoricii că Mihai cu Bathori se a zase despre munţi şi rîul Ialomiţa, la o mănăstire (care fu atunci stric şi apoi dreasă) departe de cetate de o bătaie de săgeată ? Care poate să această mănăstire? îsTu cumva *mănăstirea Dealului*? Dar aceasta nu mai departe de cetate? ori că oraşul atunci se întindea mult mai m

decît astăzi? — A deslega aceste întrebări. — Istoria adaogă că Mihai merse apoi la un alt templu mai aproape de cetate, de unde o bătea cu tunurile. — A ghici şi pe acest templu.

Cînd au venit creştinii de la *Bucăr* şi *Stoeneşti* asupra Tîrgoviştei, subt zidurile cărui oraş era tăbărît Sinan, ei tăbărîră într-o cîmpie mare, o milă departe de Tîrgovişte şi cu un sfert de leghe departe de tabăra lui Sinan. în mijlocul îmbelor taberi într-o distanţă de o alergătură de cal şi de una, şi de cealaltă parte, era un deal mare tăiat prin mijloc în două, la poalele căruia curgea Dîmboviţa. Pe acest deal se urcă Sinan ca să priviască armia creştină. — A găsi acest deal şi numele lui şi a cerceta de se aflâ vreo vorbă sau poveste de această întîmplare.

Mihai, în retragerea sa dinaintea lui Sinan, de la Călugăreni, vine la Tîrgovişte; d-acolo întinzînd tot mai departe în munţi, urmînd ţărmurile Dîmboviţei se adăposteşte la *Getăţuia lui Negru Vodă,* ale carii întăriri de puţină vreme zdrobite de turci, se vedeau încă. Acest loc e vestit printr-o bătălie ce cîştigă la 1342, Dragomir comandantul puterilor lui Ladislau vodă, asupra oştirii craiului Ungariei Ludovic I care, sub comanda lui Mcolae Garan şi Simeon Megheşel, năvăliseră în ţară ; aceşti duci unguri căzură morţi în acea bătaie. — A face o descripţie amăruntă a acestui loc numit *Cetatea lui Negru vodă,* a ruinelor ce se aflu , a culege toate tradiţiile şi legendele ce se povestesc acolo de Negru vodă şi suvenirile, de vor fi ale bătăliei susmenţionate ce a ilustrat acel loc.

De la *Cetatea lui Negru Vodă,* Mihai se trase mai în munţi, tot pe apa Dîmboviţei în sus, pînă la satul *Stoeneşti* unde tăbărî. — A face aceiaş călătorie descriind drumul şi distanţa între *Cetatea Negrului şi Stoeneştii ;* a descoperi cel din urmă loc şi tradiţiile ce se vor fi păstrat din acele vremi, căci acolo a mai avut Mihai întîlnire cu turcii.

De la *Stoeneşti* a merge la *Bucăr,* însemnînd distanţa ; aci a merge la graniţa Ardealului şi a descrie trecerea din Ardeal în ţară. P-aci intră prinţul Ardealului în ajutorul lui Mihai. Trecerea muntelui, spun istoricii contemporani cum că era rîpoasă şi repede şi atît de îngustă încît trebuiră a slobozi carele cu funiile la vale. — Tot aşa e şi acum? —

BĂTĂLIA'DE LA TELEAJEN (1600)

Această bătălie ce urmă între Poloni, sub hatmanul Zamoisky şi Mihai vodă, se făcu pe apa Teleajenului ceva mai sus pe rîu urcînd din drumul Ploieştilor. Oastea românească era aşezată într-un loc de trei părţi încungiurat de munţi mari şi acoperiţi de păduri : în a patra parte pe unde Mihai intrase în acel loc şi se afla astfel închis, venia rîul *Teleajenul* care făcea o cotitură acolo încît trebuia a-1 trece de două ori spre a intra în pădurea cea deasă ce se afla în fruntea taberei româneşti. — A găsi acel loc de bătaie urmînd din drumul Ploieştilor pe Teleajen în sus, şi a culege orice suvenire se vor fi păstrat acolo de această întîmplare . . . .

Aci se întrerupe manuscriptul; dar va fi lesne a complecta cererile autorului, urmînd şi pentru localităţile încă neînsemnate aci, sistemul

întrebuinţat de dînsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum m înlesnită prin publicarea harţei cei mari a Ţării Bomâneşti executat inginerii statului major austriac şi prin mai'multe bune harţe al Tran vaniei publicate în aceşti din urmă ani. Din harta ţării am extras pl topografic al localităţii de la Călugăreni, adăugînd într-însul mişcă oştirilor, chiar dupe descrierea Bălcescului. Cu timpul vom face asem lucrări pentru înconjurarea Tîrgoviştei, pentru cetăţuia lui Negru v pentru bătălia de la Teleajen, etc.

în ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 şi din vară anului 1 fieşicine va găsi pe hartă, satele *Pietrile, Putineiu, Stăneştii,* fieşicine vedea că insula cea mică din faţă Giurgiului cea cu ruine de o cetăt se chiamă într-adevăr, *Singiorgiu,* iar cea lătăreaţă din susul ei, *B danul,* va gasi asemenea *valea Sălcii* pe drumul Giurgiului, va găsi s *Gopăceni* d-a stingă Argeşului. Dar ceia ce rămîne încă de găsit, e lo tăţile satelor *Hulubeşti* şi *Scărpâteşti* or *Şerbăteşti,* care poate s-au rui de tot, poate, ca multe alte sate din ţara noastră, şi-au schimbat numi E încă de aflat care a fost valea *Cărnuri,* daca nu cumva vom lua-o d valea *Ceaguri* şi satul învecinat la care a rămas Sinan paşa, drept s *Dudiloiu.* Bămîne încă de constatat daca cumva ceva tradiţii şi legend rămas pe alocuri, din acele fapte de arme strălucite, de şi timpul şi nen cirile posterioare au şters mai toate amintirile glorioase din populaţiile sea secerate şi adesea prenouite ale judeţelor române mărginaşe Dun

Pe planul nostru am adăogat şi crucea de piatră de la Călugă care încă dupe cum spune şi Bălcescul, e cu 90 de ani posterioară şi n loc relativă la gloriosul fapt de arme al lui Mihai. Această cruce monol mare şi frumos săpată cu ornamente pe muchi, poartă o inscripţie car mai multe locuri s-a şters prin fărîmarea pietrii, deşi un mic pavilion cărămidă boltit o apără de injuriile timpului. într-o repede trecere p Călugăreni, am descifrat, săpate pe această cruce, următoarele cuvinte transcrim cu ortografia lor, precît s-a putut mai exact păstrată \

pe faţa despre Giurgiu :

« svă-a aciasta şi de viaţă aducătoare cr-ce rădicată este de prea lumin şi slăvitul domn Ioo Şerban Cantacuzino voevod adevăratul nepot al ba nului Şerban Basarab f. . . . . f şi pomenire veacinică înălţa f. . . ste la capul a *f. . . . f stui frumos şi minunat pod carele însuşi înpreun cu iubit fiu său f. . . . . f la lucrarea lui fiind şi cîte f.. . . f »

pe muchea din stingă :

« pentru că şi mării sale în veaci bună pomeanire şi mulţămită sâ-i v să-i rămăe lui şi doamnei lui Marii şi cuconilor lui, făcutu-s-au dară pod şi această dumnezeiască cruce s-au ridicat într-al patrulea an al dom sale la anul de la zidirea lumii apMa A\cu,d VVKTCKPH A"H 3's[2].

pe faţa despre Neajlov :

,,f. . . .f dar f. . . .f rădicarea aceştii cinstitei şi de viaţă făcăt cruce arată osteneala şi strădania facerii acestui mare şi temeinic pod î

[1] D. A. Pelimon în *Impresiunile sale de Călătore în România* Bucureşti 1858, a ti pag. 271 — 72, această inscripţie cu oarecare mici diferinţe de lectură noastră.

[2] 7191, luna octombrie, zile 17 „adică annul de la Hristos 1682 (în text cules greşi in loc de 3p'ia, nota edit.).

veacinică pomenire, iară luminatului acest f• • • f precum în ceia faţă s-au zis, iară în ceasta... tă faţă scrisu-s-au întru pomenire şi cinstiţi boiarini mării sale cari s-au întîmplat la facerea podului acestuia împreună cu a lor luminat domnf... fdus toţi cu multă strădanie şi osteneai de la începerea podului pană la svărşit, cari pre nume sănt aceste Eadul Năsturel vel ban, Badea Bălăceanul vel vornic Gligorie Grădişteanul vel logfet, Vlad Cocorăscul biv vel logfăt, Costandin Brăncoveanul vel spătar, Iordachie Catacozino vel stolnic, Alecsandru biv vel stolnic, Mihul biv vel pitar, Tănasie vel armaş, Costandin Bălăceanul vel agă, Şărban vt logofăt, Pieră vt vistier, Şărban vel căpitan za lifegii, Pîrvul Creţulescu vt postelnic, fiind împreună toate breaslele slujitori şi ai curţii drep aceia s-au scris ca să fie întru veacinică pomenire. AT. WT POA^A^A .XC.[1]

Precum vedem, nimic în această inscripţie nu aminteşte faimoasă bătălie a lui Mihai Viteazul şi singurul punct prin care acest monument mai nou poate prezintă oareşcare relaţie cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcţia acelui *mare şi minunat pod* al lui Şerban vodă Cântacozino, trebuie să fi adus localităţii în care s-au bătut românii cu Sinan paşa. într-adevăr deşi poziţia topografică n-a putut schimba în trei secoli, dar balta formată de Neajlov nu mai pare a fi acum aşa de ameninţătoare, nici lunca aşa păduroasă, cum ni le descriu istoricii de pe atunci. Cu clădirea podului trebuie neapărat să se fi tăiat mulţi din copaci şi să se fi făcut lucrări spre a înjghieba (encaisser) apele răslaţate ale rîului, construcţia şoselei moderne ce merge la Giurgiu a preschimbat şi ea înfăţişarea sălbatică şi mocirloasă a locului.

Dar pe lîngă lucrările de utilitate introduse de civilizaţie într-acea vale memorabilă, oare un monument care să dovediască recunoştinţa românilor către părinţii lor ce au apărat ţara cu bărbăţie, n-ar fi tot aşa de folos, ca şi o cale lesnicioasă deschisă pe acolo comerciului ? Ceia ce înalţă o naţie, ceia ce-i inspiră demnitatea şi tăria, nu e atît dezvoltarea prosperităţei sale materiale nici îmbelşugarea productelor industriei sale, nici înmulţirea capitalelor şi averilor, nici luxul vieţii casnice, ci respectul către eroii şi gloriile naţionale de orce fel, ci amorul către pămîntul natal pentru păstrarea căruia s-au luptat generaţiile trecute, ci iubirea către limba şi datiniile părinteşti, moşteniri scumpe rămase din vechime ! Fără de aceste elemente, spiritul naţional piere. Inima se sleeşte în recile speculaţii şi în întreprinderile egoiste ale industriei şi ale negoţului. Literilor şi artelor e dat de a întreţine vie veneraţie gloriilor trecute, de a deştepta nobilile aspiraţii, de a insufla sacrificii măreţe.

E o datoria sfînta a popoarelor, pe care civilizaţia o consacră pe toată ziua mai tare, de a cerceta şi de a scoate la lumină faptele trecutului lor, de a eterniza, prin ajutorul artelor, memoria bărbaţilor mari şi evenimentelor glorioase. Să nu nesocotească dar nimeni cîtă influenţă salutară poate avea asupra unei naţiuni amintirea virtuţilor ei străbune, adeseaori ea a produs faptele mari, şi aceasta ne întemeiază mult a crede cuvintelor unui amic, cînd zicea[2]: "Să ne aducem aminte de epoca lui Mihai în care românul atinse culmea mărimii, care ne-a lăsat cele mai glorioase pagini

[1] **Anul de la naşterea lui Hristos...** ***spart.***
[2] ***Junimea Română,*** **No. 1, Paris, Mai 1851.** ***Trecutul şi PresentuL***

în analele tării. Cine nu s-a entuziasmat, citind bătăliile lui Mihai ? n-a admirat geniul şi bărbăţia lui? Călugăreni! Thermopile ale românii cîte inimi nu tresar la suvenirea ta! cîte suflete nu aprinzi! braţe nu armezi! Cînd românul şi-ar pierde de tot credinţa, orce seînteie de patriotism s-ar stinge în inima lui, numele tău singu fi în stare să-1 ridice, să-1 enthuziasmeze şi să-1 facă a muri luptîndu sau a triumfa!"

Cînd va veni timpul a vorbi despre celelalte localităţi însemnat nota Bălcescului, vom spune şi asupra lor ceiace putem şti, mai-na de a fi făcut pelerinagiului înadins cerut de autor. însă rugăm pe citi noştri cari vor avea vreunile din notiţile dorite de Bălcescu şi enun în nota de mai sus, ca să binevoiască a se associa cu noi în pioasă în nire a dorinţelor ilustrului autor, şi a ne împărtăşi acele cunoştinţ vor putea elucida frumoasă lui operă naţională.

FOLETUL NOVEL ŞI CALANDARELE LUI CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANUL.

în vara anului trecut, 1860, fiind însărcinat de Ministeriul Instrucţiei Publice de a cerceta, a înregistra şi a descrie obiectele antice şi interesante pentru istorie ce se vor afla prin mănăstirile din unele judeţe ale ţărei, am găsit în biblioteca mănăstirei brîncoveneşti de la Hurezi (districtul Vîlcea), printre alte importante manuscripte şi cărţi tipărite, o mică broşură cartonată în 4° mic, curat, scrisă româneşte' cu literile cirilice din secolul trecut, coprinzînd un *Calanăar pe anul* ^a\|ra (1701) cu prognostice politice, precedat de o precuvîntare dedicatorie adresată lui *Constantin vodă Brîncoveanul* şi subscrisă de un *Ioan Romanul.* Totdeodată mi s'a spus acolo că alte asemenea calendare pe diferiţi ani s-au fost, luat de principele Grigorie Brîncoveanul şi s-au fost dus la Bucureşti. Fusei curios de a le cere principelui care avu amabilitatea de a-mi încredinţa un volum în 4° mic de 152 feţe, în care sînt legate împreună si unul dupe altul, acele calendare pe anii 1693, 1694, 1695, 1703 şi 1699. Titlurile se aflu încă în fiinţă la cele din anii 1693 şi 1695, şi lată-le în toată întregimea lor :

1693 CALAKDAB
CE SA CHIAMA, FOLETUL ^OVEL
DE AÎJTJL ,*&Ur*
Carele dupre limba frăncească, în rumânească,
sau întors,
de jupînul Ioan Bomanul :
1693

1695 PBOGIS'OSTICE :
dupre calindarele frănceşti scoase : de
anul: AXHE
1695

Aceste titluri explică destul de bine coprinderea cărţilor, în care sînt înşirate tot felul de halucinaţii astrologice asupra politicei, temperaturei şi feluritelor evenimente ce aveau a se petrece pe lume în cursul anului.

FOLETUL HOVEL

SALâNDARELE LUI CONSTANTIN VOM BBAHCOVfiNUL.

h Hm mmM **trtait, 1860, fiind taămaat de Mtetediii laâtraeţiel publke de a eereeta, a înregistra şi a descrie obiectele aafee şi iaterewii-te pentru istorie ee se vorft aâa pri» tn&săstîriîa din anele judeţe ale ţ£r~** *m% m tfm% în* **MMotheea mSaMirel Brânco?eiieseI de ta ftirezî (distn ţel** ***Vtkmb*** **luntre alte importante anuiwHpte şi clrţl trânte, o pică cartoatl tu 4* mc* carat semsă românce ei* iitfceriie cyrtliice** *mmM tmmU* **copria#nd** *mi gjdamdur p$ mmi* **(ÎÎ01) eaprog-poffice^ precedat de o preeavlatee dedicatorie adressatâ** *M Cm-VvM Brămmmi* **şi sabsemsâ de an** *Bn Mnwd.* **Tot de odată a'a** ***qm*** **aeoio** c* alte **assemene Kaleadare pe diferiţi aanl** *imfwt* **luat ftiaeipele arigorfe Brâncoifeiml fi s'aH** *fwt âm* **Ia Baenre^t Fttsseifl de a te cere PnudpeW care a?s* amabilitatea de a** **uă* **încredinţa** *m* **tohssst M4*faie de 152 ta care simt legate împreună şi anul dupe ^ete fcOendare pe anali 16M,** *UU,* **1695, lTOTp 1699. Titaile** *m m* **teăteâta^laceiedinaimit 169S şi î6^>, ş i « i a t^tlîntregimea te;**

%i m mm%, Şmm<r$% I m »

mm #^
rotita**

43

Foletul novei. **începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în** ***Revista română,*** **1861, voi. I, p. 657.**
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

încă din secolul al XV-lea (pe la 1495), în deosebite oraşe ale Europei, începură a se publica pe tot anul almanace cu prognostice astrologice, şi vestiţii astrologi *Nostradamus* sub Henric al II (1503—1566), în Franţa, *Matei Laensberg* din Lutich (1636), *Lilly* (1644) în Englitera şi alţii, vechi editori de calendare cu prevestiri, sînt negreşit predecesorii imediaţi ai lui *GMaraval, Fruniolo, Rossoniolo, Pallaăe Astrologa* şi ceilalţi pe care îi citează Ioan Eomanul[1] şi care au lăsat pînă azi stearpa lor ştiinţă şi minciunile lor periodice, lui *Gazamia, AgatJiangel* şi altor profeţi de calendare.

Autorul *Poleiului Novei* şi al *Prognosticelor* româneşti mărturiseşte că "prognosticele sale scoase din frăncescile calendare, nu toate cîte ei în cărticelele lor au scris, sînt, ci numai cele cîte i s-au părut că periergia părţilor noastre, ar pofti a auzi, le-a pus, iar alalte a lăsat.[2]". Astfel el extrage materia lui din mai multe calendare şi din mai mulţi astrologi "osebit italiani[3]", pe care îi "întoarce din limba frăncească[4] pe cea românească pentru curiozitaoa şi petrecerea de vreme" a voevodului Brîncoveanul care se vede că se interesa la această lucrare repetată în toţi anii[5]. Nu doară că el da vreun crezămînt închipuirilor "trase din pornirile şi mişcările cerurilor, din stările zodiilor şi altele ca acelea, din care acei astrologi scot şi îşi fac meşteşugul lor", căci traducătorul însărcinat cu lucrarea zice însuşi[6]: "Mult numai stau de mă mir care să fie acea pricină de mişcă pe aceşti astrologi a scrie, şi a povesti de acestea, cînd vedem că nu es, nici vin tocma, cele ce ei spun." Cu toate acestea se vede că, împins de acea "curiositate omenească poftitoare a şti unele şi altele", Brîncoveanul făcuse obicei de a citi şi de a purta adesea cu sine acele calendare în care şi făcea însemnări chiar cu mîna sa. La anul 1703 găsim următoriul pasagiu, în care notele marginale sînt scrise de însuşi domnul:

SCBUTINIE STEALELOE,
zice

"Sînt a le socoti, de figurile ceriureşti şi mai multe de acea prea mare coniuncţion adecă'împreunare a celor doi mari care fost-au la anul trecut, la 20 ale lui mai. Şi acuma care va fi la ghen., 15 la 23

[1] Scrierile din care este extras acel calendar sînt mai cu seamă acestea : *Gran Pescator de Chiaravale, Tartana de Stelle, Nova Sybilla, Bretannia de Influis, Fmniolo, Pallade Astrologa, Gran Venator de lato oscuro, Gran Pescator de Cumanio, Nova Fenix, Burigot, JRette di Merlotti, Scrutinia Stellelor, Contra Tartana,* etc, Italia e încă roditoare în almanace astrologice

[2] 1694. Către cititori.

[3] 1694. Epistolă dedicatorie către Constantin vodă Brîncoveanul.

[4] 1693. idem. Prin limba frîncească el înţelege negreşit aici limba italiană, care şi azi încă se numeşte pe ţărmurile orientale ale mărei Mediterane, *lingua franca.*

[5] De şi nu posedăm decît calendarele pe şase ani cu începere de la 1693, cînd a întreprins Ioan Romanul a lucra aceste calendare, (vezi *Epistol. dedic.)* negreşit că şi în anii ce ne sînt de lipsă între 1695 şi 1703, şi chiar mai pe urmă, trebuie să fi existat asemenea lucrări. A lor aflare ar creşte averea noastră istorică. E de prisos a mai explica cum de se aflau aceste calendare la Hurezi, căci se ştie că acolo s-a dus tot ce a scăpat din jaful casei Brîncoveneşti, la căderea domnului; printre altele şi biblioteca prinţului în care se găseşte şi astăzi marea colecţie de autori bizantini tipărită sub Ludovic al XIV, de Ducange, şi cei mai mulţi părinţi ai bisericei în ediţii graeco-latine.

[6] 1693, Epistol. dedicat.

de ceasuri şi 20 de minute, a lui Cronos şi a Mars şi aşijderea la, 27 acei luni, la 7 ce minute 48 a lui Zeu şi a lui Mars şi împreun aceştia şi eclipsis, ce au trecut, arată îndoire lor turcului şi ţărălor, aproape de Ţ<a>ri păcum în anul trecut am şi semnat. întrad de acuma o trăgediia semnează cu obrazul dentîi, aseamene va fi prinţipului de M done, care cu a sa politică dăzunire seamăn doilea obraz cu o mănă de oameni, să Metabo. cînd de latini au fost scos din crăi treilea mai apoi seamănă al Chiro, care cu o ţime de oameni înarmaţi să nevoiaşte a întă au dobîndit. Aceaste 3 obraze dară, măcar că de ţiţi fieştecine arată partea sa, dară toţi den-p întâmplările acestui an sămnează cărora aju du-să unora cu hainele lungi care în leten limbă zicea, vreamea iaste a să face pace care neplăcînd nici unora începătură au dat a să şi aşa adăogîndu-se o mulţime despre parte Metabo silit-au pe prinţipul de Machedone aceia ai lu Chiro a să da înapoi, şi aşa ur bătaia aceaia a lui Metabo rămas-au stăpân lui. Glasul acesta viind la urechile prinţepul Machedone de aceia ce fugia, silit-au cu îm narea altora a dobîndi ce pierduse, dară v că în zadar iaste ispita sa, şi norocul nu-i de dor murit-au. A căruia moarte auzind Vot unul de ai săi mai iubit, atâta să înfricoşa căt lipsi să-i fie fost şi soţie şi Chiro pentru o pa ca aceasta aşa au rămas făr de sine, cît n ce să hotărască de trebile sale..."

Acesta se înţăleage crai de Spania
Metabo să înţălege împăratul nemţesc.

Vătăman să înţelege duca de Mantova

Notele manuscrise ale Brîncoveanului de felul acesta, adecă c servă a explica pseudonimele textului astrologie, ar da calend o neînsemnată valoare, dacă n-ar veni lîngă acestea să se adaoge, l şitul fiecărui an sau, în unele, la sfîrşitul fiecărei luni, cîteva feţe de mîna domnului şi coprinzînd un fel de ziar al său, întrerupt ş ceput, dar în general continuat cu mai multă exactitate în timpul odicelor sale călătorii de vară *K* Aci vedem o sumă de fâpturi intere găsim însemnări atingătoare de persoana domnului, de familia boierii săi, (precum moartea mumei sale (10 fev. 1699), căderea cal şi răposarea lui Panait clucerul (17 mai 1703), naşterea unei n din fiica sa Măria (9 iul. 1695), indispoziţia sa şi luarea de medic (1 şi 5 mai 1699), etc) ; găsim datele precise ale unor evenimint tice si războinice din timpii aceia, (luarea insulei Chio de Veneţie sept/1694) şi redobîndirea ei de turci (25 fev. 1695), moartea sult

[1] Se vede că domnul obicinuia a purta cu sine pe drum aceste calendare însemna cele ce i se păreau demne de notat.

Ahmet (23 ian. 1695), revolta Constantinopolului şi izgonirea sultanului Mustafa (15 iul. 1703), etc.); găsim note comemorative pentru trimiterea de soli şi de bani la Poartă, pe care Brîncoveanul avea grijă a le anula după întoarcerea trimişilor (precum notele anului 1694, apr.-sept.); găsim însfîrşit şi unele fraze şi cuvinte pe care le credem cifrate căci sînt scrise amestecate cu litere latine, cu slove cirilice şi cu semne numerice (precum la 20 mai 1694, la 15 sept. 1695, la 20 mai 1699, etc.); chiea lor ne rămîne necunoscută şi putem numai bănui că sub dînsele se ascunde ceva din acele secrete uneltiri pe care Brîncoveanul voia cu drept să le tăinuiască şi a căror divulgare a grăbit trista lui sfîrşire.

Toate aceste felurite notiţe puse în comparaţie cu *Condica de rînduiala Vistieriei de la ian. 1 anul 1694 şi pînă la dec. 31 anul 1703,* care se află în Arhiva ţărei[1], şi cu *Istoria lui Constantin Brîncoveanul voevod de Radu logof. Greceanul,* ale carii 32 capitole inedite de la sfîrşit ne promite D. Ştefan Gtreceanul a le publica după traducerea germană a lui Flistich, din Biblioteca Augustană, din Braşov[2], ar răspîndi negreşit multă lumină asupra istoriei şi instituţiilor ţărei în epoca acestui domn; de aceia am întreprins a le publica, păstrînd pe cît s-a putut ordinea lor şi ortografia cu care sînt scrise.

Mai-nainte însă de a reproduce acest interesant ziar, voi să depărtez printr-un cuvînt orce bănuială asupra autencităţii lui. De o partea coprinderea notelor cu totul personale domnului, cărticelele contimporane şi dedicate lui, pe care sînt scrise, locul ctitoricesc în care acele calendare s-au păstrat, oferă cele mai solide garanţii pentru veracitatea însemnărilor manuscrise; apoi vine încă de se adaogă şi felul scrierei, *condeiul,* cum zicem româneşte, care e netăgăduit al lui Constantin vodă. Am avut adesea ocazii de a-i vedea subsemnătura în hrisoave şi în cărţi domneşti; dar scrisoarea lui mai pe larg am învăţat mai bine a o cunoaşte din două cărţi păstrate în mănăstirile brîncoveneşti: Una e un vechi exemplar in fol. al întîi ediţii (1522) a *Dicţionarului celui mare elinesc al lui Varie Favorinus episcopul Nuceriei,* tipărit de *Zaharia Caliargi Cretesul,* pe scoarţa căruia stă scris greceşte că *această carte a fost a lui Ioan grămăticul Moldaviei,* la *1677 în Amsterdam,* iar mai jos că de *la dînsul* a *cumpărat-o* la 1683 *sub iscălitul, Constantin Brîncoveanul* vl logofăt. Ştim că ja acea epocă Brîncoveanul era logofăt mare[3].

A doua carte e un exemplar din Evanghelia românească tipărită la 1682, subt Şerban vodă Cantacozino, în Bucureşti, ferecată peste tot cu argint aurit şi ornată cu figuri *au repoussoir,* reprezintînd, pe faţă, *învierea Domnului şi doisprezece Apostoli* împrejur; iar pe dos, pe Maica Domnului stînd pe globul lumesc şi cîlcînd şarpele în picioare, precum

[1] **Sperăm, că în curînd se va începe publicarea acestui important volum manuscris care poartă pe faţa întîi titlul următor : „Catastih de toate rănduialele, cîte se vor pune pe ţară şi de chieltuialele căte se vor chieltui, den banii ce să vor strânge den ţară după ce s-au pus Şărban vistiar mare. Anume cum vor scrie înainte".**

[2] **Vezi articolul : *Scrierile lui Radu Logofătul,* pag. 579.**

[3] **Această carte se află în biblioteca de la Hurezi, unde se găseşte şi un exemplar din ediţia lui *Favorinus* tipărită în 1792 în Veneţia de Antonio Bartoli şi dedicată prinţului Constantin Basarab Brîncoveanul, al cărui portret frumos gravat în oţel de *Alex. de Via,* e pus în capul cărţei.**

şi doisprezece *prooroci* împrejur. Subt acest din urmă sujet sînt grav cuvintele :

,,f Această sfântă Evanghelie făcut-o-a robul lui Dumnezeu ju Constandin Brăncoveanul vel spătar şi s-au dat sfinţi mănăstiri D tr-un Lemn. . . . .1684".

Cele din urmă cuvinte ale acestei inscripţii sînt drese şi în carte vede scris la 1685, cu mîna lui *Constantin Brîncoveanul* care e subsem că *meşterul ce o a ferecat,* din *greşeală a pus mai-nainte numele mănăs Bistriţa în loc de al mănăstirei Dintr-un Lemn, caria era cartea destin* Aceastaşi însemnare scrisă şi subsemnată tot de Brîncoveanul se găseşte şi în alte două locuri ale cărţei, în josul foilor tipărite[1].

Confruntînd însă scrisoarea acestor însemnări autografe şi ne găduite cu ceia a notelor din calendarele lui Ioan Bomanul, le găsim în toate asemănate şi identice; ceia ce constată o dată mai mult aute citatea neînduioasă a manuscriptului tipărit aci în urmă :

Anul 1693. faţa 1

7201[2] Călătoria noastră ce am făcut cînd am mers cu veziriul în tab anume cum sămnează.

f av. 5 sâmbătă am purces den Bucureşti.
f av. 8 marţi am ajuns la Olt. unde şi veziriul au sosit a doua zi mierc
t av. 10 joi am purces de la Olt.
f av. 12 sâmbătă am sosit la Jiu la Pătrojani.
f av. 15 marţi, în zioa de sântă Mărie, am ajuns la Dunăre împo Diiului.
f av. 22 au trecut verziriul Dunărea la Dii.
f av. 25 vineri am purces de la Dii înnapoi.
f av. 28 luni am sosit la Brăncoveani.
1. 7202.
f sept. 4 luni am purces de la Brăncoveani.

[1] **Această Evanghelie este la mănăstirea Dintr-un Lemn.**

N.B. însemnarea anului cu litere latine arată numai în care calendar se coprind ce urmează după dînsa. Ordinea cronologică nu este strict observată în original, pentru notelor, mai ales în cele două dîntîi calendare (pe anii 1693 şi 1694); astfel în calendarul 1693 se coprind note cu datele următoare : *1693 aug. şi sept, 1694 fevr., mart., april., aug., sept., oct.* (La faţa 4 se vede însă o notă de la *25 sept.* pusă mai-nainte de cele pe în calendarul pe 1694, notele pe *apr., mai., iun., iul., aug.,* nu port an, şi dacă le-am atrib leat conform cu al celor din luna *sept.,* ce urmează, ar trebui să le credem din anul 169 calendarul pe anul 1695, perecum şi cele următoare îşi au notele lor mai bine regulate cronologie. Noi am urmat ordinea manuscriptelor, lăsînd pe cititori a rectifica neregular după indicaţiile prezintei note.

[2] **Se ştie că după era bizantină urmată în Rusia pînă la Petru cel Mare şi la noi p sfîrşitul secolului din urmă, anii se numărau de la începutul lumei, socotindu-se naşterea lu tos la anul 5509 al creaţiei. — Anul se-ncepea însă la I-iu septembrie astfel încît, pe cînd luni (sept.-decemb.) corespundeau cu un an de la Hr., celelalte opt luni (ian.-aug.) corespu cu anul următor.**

Fiind că puţini acum cunosc cifrele slavone întrebuinţate la noi în vechime, adă aci o explicaţie a lor în cifre arabe, spre a înlesni înţelegerea textului nostru :

a = 1,' v = 2, g = 3, d = 4, e = 5, s = 6,' z = 7, i = 8, 0 - 9 , i - 10, ai etc. k = 20, 1 = 30, m = 40, n = 50, x = 60, o = 70, p = 80, ci = 90, r = 100, s = t = 300, u = 400, f = 500, h= 600, ✧ = 700, co = 800, *i* = 900. — Semnul pus în ori carii cifre îi ridică valoarea la mie.

fața 2

f sept. 6 miercuri am sosit la mănstire la Hurezi unde şi mănăstirea am tărnosit la sept. 8 vineri, în zio naşterii Maicii Preaeisti.[1]
t sept. 9 sâmbătă am mers la Bistriţ.
f sept. 10 duminecă am mers la mănstirea De un Lemn.
f sept. 13 miercuri am sosit la Piteşti.

(o jumătate de pagină lipseşte)

fața 3

f feb. 2. 1. 7202 Ne-au venit caftan de la înpărăţie de mucarer[2], cu selam aga :[3] la veziriului Bairam aga.
f mart. 4. au mazilit pe Mustafa paşa veziriul[4]
t ap. 2 au mazilit pe Căzlar aga care era pricina mazilii cu Mustafa paşa veziriul, judecata curând l-au ajuns,
f ap. 11 s-au aşezat Aii paşa vezir care şi tefterdar au fost mai-nainte[5].
f mai 16 ne-au venit iar caftan de mucarer de la înpărăţie.

fața 4

sept. 25. 1. 7203 Fiind la Brăncoveani ne-au venit veaste că au luat creştinii Sacăzul[6].

fața 5

7202 Meargerea noastră spre Tărguvişte i proci.
t av. 10 vineri am purces de la Bucureşti la Mogşoaia.[7]
t av. 12 duminecă am purces de la Mogoşoaia la Tărgovişt.
f av. 13 luni am sosit la Tărgovişte.
av. 27 miercuri am sosit la Piteşti la vii.[8]

[1] Vezi : *Istoria vieţii lui Constantin vodă Brîncoveanu* de Radu logofătul Greceanul, Cap. 30, în *Magaz. istor. pentru Dacia,* t. II, 1846, pag. 209.

[2] Mucarer însemnează *preînoire de domnie.* La asemenea caz sultanul sau trimişii lui îmbrăcau pe domn cu un caftan nou şi primiau plocon de la dînsul. In *Condica Vistieriei,* la anul 7201 febr., găsim următoarea indicaţie : „5943 florinţi s-a dat lui Bairam aga selam-aga al măriei sale veziriului cînd a venit cu caftan de mucarer, însă bani gata, taleri 5000 şi o haină cu spinare de samur şi postave şi atlase de talere 943".

[3] Selam-aga se traduce literal prin *domn al felicitărilor* şi este un comisar de instalaţie ; *caslîr-aga* e şeful eunucilor negrii; *tefterdarul* era prezident al camerei sultanului.

[4] Vezi Hammer, *Histoire de VEmpire Ottoman,* liv. LIX.

[5] în *Condica Vistieriei,* la anul 7201, mai găsim următoatea indicaţie : „8000 talere s-au da poclonul veziriului Aii paşei şi Kehaialei lui, de vizirlik nou, însă viziriului tal. 5000 şi kehaialei tal. 1000 şi două blane de samur de tal. 1000". — Mărginim însă aci citaţiile din acea *Condică,* care corespund cu textul nostru, spre a nu încărca această publicare cu prea multe note; sperăm, cum am mai zis, că în curînd publicul cititor va putea însuşi să confrunteze socotelile Vistieriei de la 1694 şi urm. cu indicaţiile autografe ale lui Constantin Brîncoveanul.

[6] *Sacîzul* e insula *Chios.* Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.,* liv. LIX descrie această izbîndă a veneţienilor.

[7] *Mogoşoaia* lîngă Bucureşti şi *Potlogii* nu departe de Tîrgovişte, erau moşiile de predilecţie ale Brîncoveanului; la amîndouă avea palate care azi cad în ruine. Vedem că uneori mergea şi la *Obileşti* pe Moştişte, (distr. Ialomiţa), unde e un frumos eleşteu.

[8] Viile de la Piteşti erau odată cele mai vestite din ţară. In *Călătoria Patriarhului Măcarie al Antiohei,* trad. engleză de Belfour, part. VIII, sect. II se zice : „Here a fine sweet wine is made wich is of great celerity, and is the best of all the wines produced in Walachia".

7203
t sept. 2 duminecă am sosit la mănăstirea De un Lemn.
f sept. 4 marţi am sosit la mănăstire la Bistriţa,
f sept. 6 joi am sosit la mănăstire la Hurezi.
t sept. 13 joi am purces de la mănăstirea Hurezi.

fața 6

t sept. 17 luni am ajuns la Brăncoveani.
f sept. 26 miercuri am purces de la Brăncoveani.
| sept. 29 sâmbătă am sosit la Potlogi.
| oct. 2 marţi am purces de la Potlogi şi am sosit la Tărgovişte, şi în aceastaş zi ne-au venit veaste că au fugit veziriul de la Vara de unde să bătea cu neamţii şi au venit iar la Belgrad.[1]
f oct. 3 miercuri ne-au venit veaste că au bătut leaşii pe Şahpaz gh sultan care ducea zaherea la Cameniţ, luînd şi zaherea toată leaş
f oct. 7 duminec<ă> ne-au venit veaste că au intrat paşa cu cazaci Buceac si au stricat căsla hanului şi alte 10 sate.[3]

fața 7

f oct. 17 miercuri am purces de la Tărgovişti şi tot într-acestaş zi sosit la Mogoşoaia.
f oct. 20 sîmbătă purcezînd de la Mogoşoaia am venit la Bucur lăudînd şi mulţămind lui Dumnezău că toat călătoria câtă s înnapoi o am făcut, cu sănătate, cu pace, cu bucurie i proci[5].

Anul 1694.

fața 8

f ap. 12 vineri au purces Stoian văt. de căi.[6] de la Potlogi i Ibra ceauş care venise pentru cară şi cu iei s-au trimis şi 6 =*f*= gi hzsuszg zyOszg. fualzy©
la ap. 28 au venit:
f ap. 15 luni au purces Frăţii i Eadul căp. de la Petreşti cu care s scris pentru zahereaoa Cameniţii i pentru oaste.
la mai[7] au venit Stoian văt.
f ap. 29 luni au purces Stoian văt. i snă Ghidimoc de la Brăncove cu care s-au scris de vezir noă şi de alte păsuri i oaste,
mai 21 au venit snă Ghidimoc.
t mai 2 joi am trimis alţi călăraşi iar de la Brăncoveani cu care scris pentru treaba Sinaei.
mai 26 au venit cu răspunsul aducând ispravă.[8]

[1] Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.,* liv. LIV. Varadinul e Oradia mare, Grosswar

[2] *Idem.,* liv. LX.

[3] Despre aceste incursii par a vorbi Niculai Costin şi Ioan Niculce în *Letopisiţile* *dovei,* t. II.

[4] Radu Greceanul, Cap. 32. în *Dacia.,* t. II. p. 215.

[5] In. Ms. aci se află adăogată, cu o mînă străină, o notă care zice : „Octombrie 2 venit neamţii la mă«nă»stire 1. 7237 cumpania lui Fetră Iosif din răgămentul lui Usto

[6] Abreviaţie pentru *călăraşi.*

[7] Cifra e roasă în Ms.

[8] Ar fi interesant de ştiut care a fost acea *treabă a Sinaei* la care au venit răspuns, cînd ispravă. Bănuiesc că va fi tractarea pentru clădirea mănăstirei din Rîmnicul Sărat, pe Constantin Vodă o a clădit împreună cu unchiul său Mihai Cantacuzin şi sfîrşindu-o pe la •o a închinat la mănăstirea de la muntele Sinai din Arabia. — Vezi Radu Greceanul, Ca în *Dacia,* t. II p. 329.

faţa 9

f mai 12 am trimis 2 călăraşi şi un lipcan de la Dăsnăţui duminecă cu o blană i 1000 tal. poclonul ehihialei.[1]

mai 31 au venit răspunsul cu Mehmet agă i Costandin corn. ca să ne întoarcem înnapoi.

f mai 20 am trimie 2 călăraşi de la Cerneţi cu veaste că au venit 3 zmr-gayn **saagAis.**

iun. 6 au venit răspunsul cu Ianache corn.

f mai 25 am trimis 2 călăraşi iar de la Cerneţi cu veastă carălor că le-am trimis la Belgrad.

iun. 23 au venit răspunsul cu Barbul corn.

f mai 28 Am trimis pe Eadu ceauş i îfecula călăraşi cu tal. 2500. ale valedealei de la Cerneţi.

iun. 23 Au venit răspunsul iar cu Barbul corn. la Hurezi fiind.

faţa 10

f iun. 3 luni am trimis pe Stoian văt. cu Mehmet agă al veziriului de la Cerneţi cu răspunsul că sîntem mergători la bogazuri[2] şi cu 7500 tal. cu Mehmet Celebi din datoria-m.

iul. 1 Au venit la mănăstirea De un Lemn fiind.

iun. 9 duminecă am trimis pe îsedelco căi. şi altul de la Ciovărnăşani cu 1000 de tal. pentru blana chehialei veziriului de chihia noao.

iul. 1 au venit.

f iul. 25 marţi am trimis pe Gthioca căi. şi"altul de la Hurezi cu veas-tea hoţilor.

iul. 22 Au venitfla Tărgovişt.

faţa 11

f iul. 27 joi am trimis pe Frăţilă căi. şi pe Bartolomei la Ţarigrad de la Hurezi.

av. 4 au venit la Tărgovişti.

f iul. 4 joi am trimis pe Zota căi. şi alţi 2 căi. la Ordie de la conacul ot. Topolog, împreună cu un lipcan al veziriului. iul. 7 diminecă s-au dus aga la veziriul care venisă pentru zahereaoa Cameniţii dă-i duse şi banii plata zaherealei anume Atiim Abdulah aga.

faţa 12

iul. 23 marţ am trimis pe [3] la Belgrad de la Tăr-govişte.

la av. 16 au venit cu răspunsul la Tărgovişte.

iul. 26 vineri am trimis pe Durase corn. la Odrii[4] şi 2 călăraşi la Ţarigrad.

av. 24 Au venit.

[1] Funcţia de chehaia corespunde cu aceia de ministru al trebilor din lăuntru. Vezi Hammer, *Dignites et emplois dans VEmpire turc.*

[2] Bogaz e o vorbă turcească ce însemnează *trecătorile, pasele munţilor,* şi totdeodată şi *gurile rîurilor. — Condica Vistieriei* arată birurile ce s-au ridicat pe ţară pentru aceste călătorii pe la bogazuri.

[3] Loc alb în Ms.

[4] Odriiul este Adrianopol, Edrinch pe turceşte.

av. 24 sâmbătă am trimis pc Hafanache cinci, la Ordie cu poclon hialei veziriului.

f av. 27 marţi au trimis pe Eadu i [1]căl. la Ordie cu v tea lu huyaoafu.

faţa 13

7204

f sept, 7 sâmbătă au mers . . . . căi. cu un lipcan la Ordi vestea cruţilor[2].

Anul 1695.

faţa 14

1.1695 şi 1.7203.

f ghen. 27 au murit sultan Ahmet şi tot într-acea zi s-au pus înp sultan Mustafa.[3] la noi au venit veastea la fev. 3.

f feb. 25. au venit veaste că au luat turcii Sacăzul înnapoi de la V ţiiani.[4]

f ap. 8 am purces de la Bucureşti în tabără luni.

f ap. 11 Am sosit la Potlogi joi şi am şezut pană la ap. 14.

f ap. 15 am purces de la Potlogi luni.

t ap. 18 am purces de la Ciocăneşti joi.

f ap. 22 am sosit la Brăncoveani luni.

faţa 15

f ap. 28 tot la Brăncoveani fiind ne-au venit veaste de la Odri Stoian văt. de călăraşi că au mazilit pe Aii paşa veziriul cu lacomă şi spurcată poarta lui şi au pus vezir pe Mehmet paşa au fost caimacam pase, iar pe Aii paşa mai pe urmă l-au sugr ca pe un căine[5].

t niai 3 vineri am purces de la Brăncoveani.

f mai 8 miercuri am purces de la Craiova.

f mai 17 vineri am purces de la Drincea.

f mai 19 am sosit la Cerneţi duminecă, în lăsata secului de Sim-p

f mai 31 ne-au venit ferman cu Mehmet aga al veziriului ca să n toarcem înnapoi la cealealalte bogazuri să păzim,

t iun. 9 duminecă am purces de la Cerneţi înnapoi.

faţa 16

t iun. 12 miercuri am ajuns la Tismana.

f iun. 19 miercuri am sosit la mănăstire la Sfeti Constandin la Hu

t iul. 1 am purces de la mănăstirea Hurezi de am venit la mănăs De un Lemn luni.

[1] Loc alb în Ms. precum şi în frazul următor.

[2] Cruţi se numiră încă de la 1514 ţăranii revoltaţi din Ardeal sub George Doja. Laurianu, *Documente istorice despre starea politică şi religioasă a românilor din Transilvan Dacia,* t. III, p. 189. Mai sus tot astfel a spus că a înştiinţat Poarta cu vestea hoţilor (iun

[3] Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.,* liv. LIX et LX.

[4] *Idem,* liv. XL.

[5] Despre răutatea şi lăcomia veziriului , precum şi de a chehaialei vorbeşte şi Greceanul, Cap. 34 în *Dacia,* t. II, p. 218 sq. unde spune şi despre călătoria Brîncoveanu Cerneţi. Vezi şi Hammer, *Hist de VEmp. Ottom.,* liv. XL.

f iul. 3 Am purces de la mănăstirea De un Lemn de am trecut Oltul miercur.
f iul. 5 vineri am venit la mănăstire la Argeş,
f iul. 8 luni am purces de la mănăstirea Argeşul.
f iul. 9 marţi am ajuns la Piteşti la vii. într-aceastaş zi au venit veste cu cupariul lu Constandin vodă că au făcut Măria o copilaşe.[1]

faţa 17

t iul. 19 vineri am purces de la Piteşti şi sîmbătă iul 20. am ajuns la Tărgovişte în zioa de sfeti Ilie, aflîncl den multă mila lui Dumnezeu pe toţi sănătoşi,
f iul. 28 duminecă au întrat hanul cu tătarii în ţară la Mătrineani[2]
f av. 15 Ne-a venit veste că mergînd tătarii pînă la Bistreţa s-au întors Calga sultan cu tătară-i înnapoi la Buceak. iar hanul cu puţintei tătari au mers la Belgrad trecind Dunărea pe la Dii la av. 16'

fata 18;

f sept.

f sept. 15 Dumne . . . . a venit 2 . . . .[3]
la hu5un 6 >**K** 485 + **A\SA** HSg = **BUU** oz • âu 548584 m guoz azs zuS la 10 ale lui sept. 5452 = **oqăpuuyA** g + 952 ds.
f sept. 18 miercuri mi-au venit veste de la Cornea vel ban de la Cerneţi că pogoară înpăratul sultan Mustafa pe la Euşav să treacă pe'n ţară să meargă la Necopoea[4]
f sept. 20 ne-au venit ferman să mergem înnaintea înpăratului.
+ sept. 23 luni am purces de la Tărgovişte.

faţa 19

. . . . înmpărăţie la . . . .
t sept. 28 sâmbătă am fost la Maglavit.
f sept. 29 duminecă am fost la Hrat.
f sept. 30 luni am fost la Măceş.
f oct. 10 marţi am trecut Jiul pe la Frumuşei şi am conăcit la Ciobanul,
f oct. 2 miercuri am fost la Orlea.
f oct. 3 joi am trecut Oltul pe la Turcul şi au trecut înpăratul Dunărea de au mers la Necopoe.
f oct. 7 luni am purces înnapoit şi am mers la Ciliani.

[1] Măria, fiica a doua a lui Constantin vodă, luase de soţ pe beizade Constandin] fiul lui Duca vodă din Moldova, precum ne spune *Radu Greceanul, Cantemir* şi alţii mulţi.
[2] Radu Greceanu, Cap. 35, în *Dacia,* t. II, p. 221 sq.
[3] Ms. e aci ros de umezeală. Locurile lăsate albe la faţa 19 sînt pe reversul acestora.
[4] Radu Greceanu, cap. 36, în *Dacia,* t. II, p. 226. — Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.,* liv. LX, vorbeşte despre călătoria sultanului la Dunăre.

Folelul novei. **însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1695, (facsimil reprodus din ediţia Em. Vîrtosu, Buc, 1942 p. 181, corespunde textului de la p. 100, rînd. 16—25 din ediţia de faţă).**
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

fața 20

ghen. 27 Ne-au venit veste de la Papa cap. de la Cerneț cum că s-ar fi tocmit pacea şi solii că s-au întors la Beligrad[1] şi

ghen. 30 au venit veste şi de la Odriu că adevărat s-au aşezat pacea,

fața 21

ghen. 31 am trimis pe Cucioc căp. ş. . . .[2] alți căp. cu 30 de pungi slo. . . la Odrii la boiari.

fev. 2 am trimis pe Gruiță căp. i Bartolomei căp. cu un car cu 30 de pn.[3] la Odriu.

fev. 8 miercuri au venit Dumitraşco cu Bacoviț şi cu Barbul Corne de la Odrii cu veaste că ni s-au dat domnia cu hatişerif în toat viața noastră.

fev. 10 vineri spre sâmbătă la 4 ceasuri de noapte au răposat maica[4] ~ multă jale şi mîhnire lăsându-ne.

fev. 16 joi a trimis pe Afendul cluci. la Țarigrad pentru tîrguiale de Paşti[5].

fevr. 17 vineri au venit Frățilă iuz. de la Odrii cu veast că au tras înpăratul hatul la baratul[6] care ne-au făcut ca să ne fie domnia în toată viața noastră.

fața 22

fev. 20 luni au purces Stoian văt. la Odrii cu 30 de pungi să ducă la boiari.

f mart. 10 vineri am trimis pe Ivan căp. de saragele[7] cu un car cu 52 de pungi pocloahele bairamului şi tot într-această zi am trimis pe snă Ghidimoc la Odrii făcând ştire capihialelor că s-au trimis pocloanele bairamului.

fața 23

t mart. 25 sîmbătă am trimis cu Mehmet Celebi pentru blanele de muca-,er 20 de pn. cu care au mers şi Gheorghie Medini.

[1] Despre pacea de la Carlovicz încheiată cu totul la ianuarie 1696, între Poarta, Austria, Polonia republica venețiană şi Rusia vezi Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.*, liv. L X şi F. Schoell, *Hist abreg. des traites de paix,* Bruxelles, 1838, voi. IV, p. 349 sq.

[2] Locurile lăsate albe sînt tăiate la legătura Msului.

[3] Abreviație pentru *pungi.* O pungă era compusă de 500 talere.

[4] Radu Greceanul, Cap. 44 în *Dacia,* t. II, p. 350. — Muma lui Constantin Brîncoveanul era Stanca fiica lui Constantin Postelnicul Cantacuzino; ea este îngropată la mănăstirea Brîncovenii, (distr. Romănaţi).

[5] E de observat acest obicei de a trimite la Constantinopol să tîrguiască pentru sărbători. Spre a specializa felul tîrguelilor, nu ne putem opri de a transcrie o rubrică din luna fevr. 7202, în *Condica Vistieriei*: „1000 fior. s-au trimis lui Ianache Bulucbaşa la Țarigrad ca să cumpere cofetărie sacîz pentru treaba căpeteniilor de Paşti, şi tafta pentru steaguri şi alte cheltuieli de treaba curții de Paşti".

[6] A tras *hatul la barat* vrea să zică *şi-a pus iscălitura, paraful pe decret*

[7] *Saragel ile* erau trupe neregulate, puşcaşi şi vînători de adunătură.

t ap. 6 în ziua de joi mare au venit . . . i vel spăt, i vel post. i văt. de la. . . .[1] aducând ferman de haraci să nu se mai duiască pană la anul.

ap. 13 joi în sărbători au venit agă de înpărăție cu hatşerif i ca de domnie cum să ni s-au dat în toat viața noastră şi după ce tăcut osfeştania cu sobor după obiceai şi dupe ce am asculta sfănta leturghie înpreună cu toată boerimea i neguțători i tori am ieşit înaintea agăi cu mare alai de la-m adus pană în di unde dupe cititul hatşerifului şi după ce noi am înbrăcat caft înpărătesc s-au înbrăcat şi toți boiarii cu 27 de caftane.

fața 25

ap. 18 marți am mers la Potlogi şi am şezut miercuri, joi, viner

ap. 22 sâmbătă am venit la Mogoşoaia de am făcut pe Sfeti Gheorgh

ap. 24 luni am venit iar la Bucureşti.

ap. 28 vineri am trimis pe Iane văt. să fie capichihia trimițind şi d

v la priatene i proci.

fața 26

mai 1 luni am luat iarbă de curățenie şi

mai 4 joi am lăsat sănge[2] \

mai 8 luni am purces den Bucureşti la Obileşti şi

mai 9 marți am ajuns.

mai 13 sîmbătă am luat la Obileşti seama o-lor[3] şi am scos o m despre stînga.

mai 20 sâmbătă au venit sol de la Moldova pohtindu-ne la nunta lu mitru beizade[4] 6 + 6 + S. f.

mai 22 am purces la Bucureşti şi am ajuns,

mai 23 marți

[1] Rupt în Ms.

[2] Cu indispoziția lui Brîncoveanul găsim ocazie de a spune un cuvînt despre r *ce* erau în timpul lui,' în țara noastră. Mai întîi Engel, *Geschichte der Wallachey und Mol* I, p. 359, ne vorbeşte de un *Iacob Pilarino,* medicul particular al domnului şi care chezaşu tru dînsul cînd, la 1703, vărsatul îl opri de a merge îndată la Adrianopol unde era chiăr sultan. Tot pe atunci trăia în Țara Românească medicul *Ioan Comnen,* care la 1701, mai, a ia mănăstirea Snagovului, un *Proschinitar elinesc la Sintul Munte al Athonului,* pe car 11 mai publică, elineşte şi latineşte şi Bernard de Montfaucon în cartea sa *Paleografia g* Parissiis, MDCCVIII, pag. 441 sq. Această carte foarte interesantă, în care se arată mai clădirile cîte au făcut domnii români la muntele Athos, e şi dînsa dedicată lui Constanti Brîncoveanul. Am crezut un minut că *Ioan Romanul* care subscrie şi *Ioan Francul* (în dedicat din anul 1695), să fie chiar medicul *Ioan Comnenul,* dar această presupunere n-a un fundament serios. — însfîrşit găsim şi în *Condica Vistieriei,* la luna ianuarie 1693, a indicație : „500 fior. s-a dat iui *Pantaleon doftorul cel mare* simbria lui de toamnă".

[3] Socotesc că e o abreviație pentru oamenilor.

[4] „într-acest an, la veleatul 7207, vara în luna lui mai făcut-au Antioh vodă (Ca mare veselia cu nunta fratelui Dumitraşcu vodă, cu fata lui Şerban vodă (Cantacuzino), €usandra, pre care o au adus din Țara Ungurească". Nicolai Costin, *Letopisiţele M* t. II, p. 49.

mai 25 joi am trimis pe Ianache Văcărescu aga [1] sol și cu daruri la Moldova la nunta lui beizade Dumitrașco tot într-această zi au venit Velisar de la Odriu.

Fața 27

mai 31 miercuri am trimis copii pe . . . i. Ștefan împreună cu părintele Vlădica. . . cu Eadu stol. la Brăncoveani ca să fie a. . . ceputul temeliei biserecii și la. . . [2]

iul 15 joi au venit iar la București.

fața 28

iul. 23 vineri au purces Toma log. [3] cu ban. . . datornicilor la Țarigra. . .

iun. 30 vineri am eșit den București d. . . am mers la Mogoșoaia ș. . . am șezut și sâmbătă și d. . . minecă până dupe prînz.

fața 29

iul. 2 duminecă am purces de la Mogșo. . . și luni de prînz am fost la Potlogi.

iul. 17 Luni am purces de la Potlogi și am mers la heleșteul de la Fântâna țiganului. [4] și

iul. 19 miercuri am mers la Tîrgoviște.

iul. 28 Vineri dupe ce au răsărit soarele au răposat Scarlat peh. [5] și sâmbătă l-am îngropat la mitropolie în tinda cea mică și

iul. 30 duminecă am trimis pe Manolache căm. la Odrii cu 10 pn. veziriului i proci, și ca să ducă veste tătăni-său Exaporitul și av. 20 iar duminecă au venit, aducând veaste cum și înpărăția la av. 17 au purces de la Odrii de au mers la Țarigrad.

fața 30

av. 10 vineri au purces Mihaleche pit. de la București cu cuciia veziriului [6] i proci.

av. 27 duminecă au venit Toma log. de la Țarigrad și au venit și Mihalache pit.!

[1] Ianache Văcărescul aga, despre care am vorbit în articolul nostru : *Poeții Văcărești, part* I, era frate vitreg, după mumă, cu doamna Măria soția lui Constantin vodă Brîncoveanu, Vezi pag. 531.

[2] Ms. e tăiat la legătură pretutindeni unde am lăsat loc alb.

[3] Acesta e Toma Cantacuzino, fiul lui Matei aga care la 1711 trecu în Rusia urmînd pe Petru cel Mare.

[4] Această localitate vestită prin măcelărirea robilor moldovenii și cazaci, la 1654, în urma bătăliei de la Finta, este la Ulmii Curii, pe vechia moșie a orașului, nu departe de Tîrgoviște.

[5] Acest Scarlat e fiul lui Alexandru Mavrocordat ce-i zicea Exaporitul, tergiman sau dragoman al Porței despre care va vorbi Ms. mai la vale, Nicolae și Ioan voevozii Mavrocordați erau frați cu dînsul. — El avu de soție pe Ilinca a treia fiică a lui Constantin Brîncoveanul. Despre nunta și despre moartea lui vorbește Radu Greceanu, cap. 42 și 46, în *Dacia,* t. II, p. 343 și 353.

[6] Printre numeroasele și feluritele daruri ce făcea domnii noștri pe atunci turcilor, erau și *cuciile* adecă trăsurile aduse din Austria; costul lor se poate constata din *Condica Vistieriei.* — Mai jos vedem că Brîncoveanul trimite sultanului șase cai.

fața 31

sept. 2 sâmbătă am purces de la Tărgoyişt şi am venit la Potlogi şi
sept. 7 joi am mers iar la Tărgovişte.
sept. 20 miercuri am trimis pe Manolache căm. la Țarigrad cu bani lu Mehmet Celebi şi ai lu Nicolae dragoman.

fața 32

oct. 19 joi am purces de la Tărgovişte de am venit la Potlogi.
oct. 28 sâmbătă am purces de la Potlogi de am venit la Mogoşoaia şi
oct. 30 luni am venit la Bucureşti den mila lui Dumnezeu sănătos şi tot într-această zi au venit căi. de la Țarigrad pentru Osman chehia cel seărnav, trufaş, lacom[1] cum că l-au scos de chihaialăc puind pe Cucioc Aii agă Ghiunbrucciul.

fața 33

noem. 4 sâmbătă au purces Stoian văt. cu banii datornicilor cu carul la Țarigrad.
noem. 11 sâmbătă au purces Ianache căp. cu poclonul hanului la Grăm.
noem. 14 marți au purces Mihai grămăticul cu borfele lu Scarlat la tată-său şi tot într-această zi am trimes pe Constandin cluci la Isuf paşa Serascheriul.
noem. 22 miercuri am trimis 6 cai înpăratului cu vătaful de grajd.

fața 34

dic. 12 marți am trimis pi Vergo cluci la hanul şi la Isuf paşa.
dic. 18 luni am trimis pe Iordache ceauş de aproz cu carul cu banii datornicilor la Țarigrad.

Anul 1703.

fața 35

Călătoria Odriiului [2]

t mai 5 am purces den Bucureşti şi am mers la Copăceani, seara au venit călăraş.
mai 6 am şezut pe loc la Copăceani.
mai 7 am venit la Călugăream am trimis căi. la Odrii.
mai 8 am venit la Daia mai 9 am şezut pe loc.
mai 10 am şezut tot la Daia au venit şi călăraş şi au venit un agă să trimitem la Crîm liud 250

[1] Am vorbit mai sus (nota 34) de răutatea şi lăcomia chehaialei dar e de observat că Brîncoveanul nu cutează a scrie defectele potentaților turci decît numai dupe ce Poarta i-a destituit.

[2] Negreşit că urmarea *Istoriei lui Constantin Brîncoveanul* de Radu Logofătul Greceanu, trebuie să conțiă amărunte interesante asupra acestei călătorii pe care o avem aci în schelet. Itinerariul Brîncoveanului e însă foarte interesant şi duce tot pe calea urmată şi azi între Bucureşti şi Andrianopol; stațiile sau conacele lui, la ducere foarte des repetate din pricina stării slabe a sănătății sale, (vezi Engel, *Gesch, der Wall.*, t. I, p. 359), sînt cele următoare : Copăcenii, Călugărenii, baia, Giurgiu, Ruşciuk, Cernavoda, Turlak, Ossinița sau Iussence (pe rîul Lom), Kiutukler, Isnumlari, Dragoikie, Cialikabak, Comarova (dincolo de Balcani), Paşa-kie, Ieni-kie, Ciuciuk dervel, Arnaut-kie, lîngă Cefli şi Andrianopol. La întoarcere el vine mai repede şi conăceşte la Inge kie în loc de Comarova.

mai 11 am venit la Giorgiov. f mai 12 am început a trece la Dunăr Astăzi am trimis căi. la Odrii.
mai 13 am trecut Dunărea şi au venit şi călăraş,
mai 14 am trimis pe Ianache Cuciucriul[1] la Odrii.
mai 15 am venit la Cernavoda şi au venit călăraş ot Odrii.
mai 16 am şezut pe loc au venit căi. ot Odrii şi am trimis căi. la Od şi am trimis la Serascheriul şi la Bucureşti cărți şi

Fața 36

tot astăzi au venit Preda medel. i Baducanul ot Odrii.
mai 17 am venit la Turlac. şi pe care sau întâmplat primejdie lu Pana cluci. Cioranul căzând dupe cal au murit în loc.
mai 18 am venit la Osinița lângă Bazgrad astăzi ne-au venit scris de la Bucureşti.[2]
mai 19 am venit la Chiutucler am trimis căi. la Bucureşti şi au ve căi. de la Odriu.
mai 20 am venit la Iscumlari la podul lu Matei vod.[3]
mai 21 am şezut pe loc am trimis pe văt. de căi. la Odrii cu 22 de am trimis şi la Bucureşt.
mai 22 am venit la Dragoichio ne-au venit cărți den țară şi tot ast am dat răspunsul înnapoi.
mai 23 am venit la Calăcavac, au venit căi. ot. Odriiu.
mai 24 am venit la Comarova, am trimis căi. şi la Odrii şi la Bucureş
mai 25 am venit la Paşachioi
mai 26 am venit la Ienuchio au venit Toma sluj.
mai 27 am venit la Cucioc dervend am trimis căi. la Bucureşti
mai 28 am venit lîngă Arnautchio la Cefli
mai 29 au venit Exaporitul la noi au venit Fiera log. din țară cu Grhi ceauş.
mai 30 au venit feciorul Exaporitului şi alți neguțători şi dragoma
mai 31 au venit beizade al Ducăi vod. şi alți mulți priateni şi în des au chiemat boiarii la Poartă şi am trimis pe Fiera log. la Bucureşti şi au venit şi alți căi. ot. tam.
iun. 1 au venit unii alții de s-au împreunat cu noi.
iun. 2 aşijderea şi au venit căi. de la Bucureşt<i>
iun. 3 am trimis căi. la Bucureşt cu răspunsul şi
f 4 am mers în Odriu.
iun. 9 miercuri am mers la veziriul de am îmbrăcat caftan înpreună 20 de boiari şi am trimis pe văt. de călăraşi la Bucureşti.

[1] Cuvînt greu de descifrat.

[2] E de observat că mai în toate zilele domnul primia şi trimitea scrisoare în Țara mânească şi la Andrianopol. Călăraşii erau curierii însărcinați cu purtarea acestei coresponde

[3] Acest *pod al lui Matei vodă* (negreşit Basarabul), tocmai la trecerea strîmtorilor canului, ar trebui cercetat chiar pe localități. Cu ce ocazie îl va fi clădit Matei vodă? se că emisarii lui întîmpinau greutăți de a trece pe acolo cu carele de bani şi de daruri ce dî ca şi Costantin Brîncoveanul, obicinuia a trimite la Constantinopol, şi aceasta va fi îndemna domnul român a clădi acolo un pod.

faţa 37

iun. 10 au venit Toma balucbaş de la Bucureşti cu bani şi m-am împreunat cu inicear aga şi am dat 100 de pu. la împărăţie.
iun. 11 ne-am împreunat Chihiao vezir şi alţi priateni şi am dat 8 de pu. Valedelei şi 30 Căzlar agăi. am trimis pe grămătic la Ţărgrad.
iun. 12 am trimis pe Toma buluc başa la Bucureşti şi m-am împreunat cu tefterdariul i reizul.
f iun. 14 au venit căi. de la Bucureşti şi am mai dat la înpărăţie 100 de pu. astăzi au mazilit pe Inicear aga şi au pus pe Cui Chihi'a.
f iun. 15 marţi am mers la Poarta înpăratului de ne-au înbrăcat ca[er]tan i proci, şi am trimis pe Mihai Părcăş în ţară[1]

faţa 38

iun. 20 au venit căi. din ţară şi au venit veaste că aduc pe Costandin vod.[2]
iun. 23 am ieşit iar la corturi şi au venit văt. de a căi. den ţară cu bani.
inn. 24 am trimis în ţară căi. şi au purces Badul beizade[3] cu alalţi boiari în ţară.
iun. 26 am mers de ne-am luat ziua bună de la veziriul şi de la caimacamul astăz au răposat şi Barbul vel. stol. făr.
iun. 28 am purces de la Arnautchio am venit la Ingechio şi am trimis pe Sugrumai port la Bucureşti şi pe Dumitrache vist. la Moldova,
iul. 2 am ajuns la Calăcavac şi am trimis căi. la Bucureşti şi alţii la Odrii.
| iul. 3 au venit căi. de la Bucureşti, şi am trimis căi. la Odriu."

faţa 39

iul. 5 am ajuns la Dunăre la Turtucaia şi au venit Costandin fiiul mieu[4] şi cu alţii de la Bucureşti şi părintele vlădica,
iul. 6 am trecut cu toţii Dunărea la Olteaniţa.
iul. 7 am venit la Obileşti au venit şi Stoic
iul. 9 am purces dela Obileşti.
iul. 11 Duminecă den mare şi bogată mila lui Dumnezeu am sosit la Bucureşti slăvit şi proslăvit numele Sfinţii sale[5].

[1] Descrierea acestei ceremonii o face după Radu Greceanul, Engel, *Gescn. der WalL,* t. I, p. 360. Călătoria Brîncoveanului la Adrianopol cu cauzele şi consecinţele ei se găsesc şi în Hammer, *Hist. de VEmp. Ottom.,* liv. LXI.

[2] Constantin vodă Duca perdu acum pentru a duoa oară domnia şi fu exilat la muntele Athos.

[3] Beizade Radu fiu al lui Iliaş voevod de la Moldova era ginerele lui Constantin Brîncoveanul şi avea de soţie pe domniţa Stanca, cea mai mare din fetele Domnului.

[4] Brîncoveanul lăsase în Ţara Românească pe fiul său cel mare, Constantin; al duoilea, Ştefan, îl însoţise în călătorie. Vezi Engel, *Gesch. der Wall.,* t. I, p. .360.

[5] Aceste cuvinte de mulţumire lui Dumnezeu dovedesc îndestul din ce grea primejdie se crezu scăpat Brîncoveanul, cînd după călătoria sa la Andrianopol, se revezu liber, viu şi sănătos în ţara sa.

iul. 15 au venit veste de la Antonie grămăticul de la Ţarigrad că la ale ceştii luni s-au început acolo gulăgulea[1] mare şi a doua zi ne- venit şi dela Odrii scriind că este adevărat şi că mare sinhisi le-a dat la Poartă gul^uleaua aceaia.

faţa 40

iul. 22 au venit veste că pe Muftiul cu coconii dumisale cei spurca i-au făcut înpărăţia surgui[2]
iul. 15 au venit Antonie comis, cu veste că au maţilit pe sultan Mustaf şi au pus pe sultan Ahmet frate-său[3]

[1] Cuvîntul *gulguleae* e compus negreşit prin reduplicarea întăritoare a primei silabe zicerea slavonă KMAWW care înseamnă *preîmblare, risipire de vreme*; sensul este aci întins p la *neastîmpăr, turbnrare, răzvrătire.*

[2] Engel, *Gesch. der Wall,* t. 1, p. 361. Hammer, *Hist. de VEmp. ottom., liv. L*

[3] Engel, *loc. citat.* Hammer, *loc citat,* liv. LXI et LXII.

DESPRE UNELE MANUSCRIPTE ŞI CĂRTI TIPĂRITE AFLATE ÎN MĂNĂSTIREA BISTRIȚA.

(DISTRICTUL VÎLCEA ÎN ROMÂNIA)

Cele mai multe din- mănăstirile Țărei Bomâneşti, şi mai ales cele antice şi bogate, posedă cîte o colecțiune mai mult sau mai puțin numeroasă de cărți vechi, unele scrise de mînă şi altele tipărite, păstrate în general cu foarte puțină îngrijire; aceste cărți sînt mai cu seamă exemplare învechite de opere liturgice şi teologice, scrise slavoneşte sau româneşte, tipărite într-una din aceste două limbi sau în cea elenă, care după timpi şi împrejurări, au servit la slujba bisericească a mănăstirei, şi care acuma, netrebuincioase şi despreţuite, zac mai totdauna aruncate în cîte o cămară mucedă şi prăfuită închise în lăzi sau grămădite în mormane, în general şoaricii, moliile şi cîrceii se folosesc singuri de acele rămăşițe, adesea prețioase ale culturei şi ale pietăței strămoşeşti.

Printre ele însă, anticuariul află tezaure nepreţuite, deşi el are mai totdauna mîhnirea a deplînge starea de stricăciune a multora, şi pierderea neînduoioasă a unui mare număr clintr-însele.

Mănăstirea Bistrița, din districtul Vîlcea, clădită pe la anul 1497, de banul Barbu Basarab (căruia-i zice şi *Craiovescul,* după rezidința băniei sale), cu frații săi Pîrvul vornicul, Danciul vornicul şi Badul postelnicul, fii lui Neagoe[1], e una din mănăstirile care au păstrat mai multe obiecte antice de tot felul: icoane, vase de argint, stofe şi cusături prețioase, odăjdii preoțeşti, manuscripte, cărți tipărite, şi' alte rămăşițe vechi; toate amintesc epocile trecute ale istoriei noastre.

Precît clădirile acestui aşezămînt religios şi-au pierdut cu totul caracterul lor antic, în prefacerea totală a bisericei şi a caselor împrejmuitoare, sub prinții Bibescu şi Ştirbei (1846—1856), cu atît din contră odoarele eclesiastice ale Bistriței stau în ființă spre a atesta antica splendoare a acestei mănăstiri şi generoasa dărnicie a ctitorilor ei şi a urmaşilor lor.

în scrupuloasa examinare a atîtor rămăşițe din'diferite timpuri, poate cineva studia, pînă la oare care punct, ideile artistice, practicele industriale şi relațiile de comerț care au domnit în țara noastră la deosebite epoce ale dezvoltării sale, influințele bizantine,' italiene, germane şi moscovite se ivesc succedîndu-se în arte şi în industrii şi pare că vin să

[1] Aceasta indicaţie asupra familiei fondatorilor e trasă după inscripţia gravată pe unele obiecte antice de argint dăruite mănăstirei chiar de fondatorii ei; vom descrie mai la vale unele din acele obiecte.

coloreze cu raze mai vii, tablourile aspre şi întunecate ale luptelor noast
politice din trecut. Bpitrahilul de mătase pe care se vede figurat chi
banul Barbu cu portul călugăresc de pe atunci şi cu numele său de mona
Pahomie; engolpion, sau iconița portativă a banului Preda, de stil biza
tin, suflată cu aur şi cu smalț *champleve;* covorul de catifea țesut
desemnuri venețiane de fir neted *(plat)* şi de fir încrețit *(frise)* şi dat
Neagoe vodă Basarab; ferecătura evangheliei lui Mareea postelnicu
lucrată cu figuri *en bosselage,* pe placă metalică suflată cu aur, după mod
fabricațiunei din Nuremberg; epitaful cusut cu fir şi cu mătăsuri în zile
lui Boris Thoedorovici Grudunof, țarul Moscoviei; candelile de argin
în formă de con trunchiat şi săpate *ă jour* cu medalioane aurite, lucra
negreşit în țara noastră subt Matei Basarab; sicriul de argint şi aur
stului' Grigorie Decapolitul poruncit de Constantin Şerban vodă, în ța
maghiarilor şi costând 1500 reali[1]; policandelul, candelabrele şi alte obiec
masive de bronz şi argint aduse din fabrici germane şi ruseşti de Co
stantin vodă Brîncoveanul; ş-apoi o mulțime de alte articole mai vec
şi mai moderne[2], pînă şi sfeşnicele de argint dăruite de boierii şi neg
țătorii Craiovei, la 1779,' drept mulțumire către moaştele sîntului, pent
că a scăpat țara de secetă şi de locuste, toate acestea ni se prezintă
o succesie neîntreruptă de'documente istorice prin care se elucidea
şi se dovedesc relațiile țărilor române, şi dezvoltarea lor artistică şi indu
trială, şi starea lor de finanțe, şi tendințele lor civilizatoare. Ar fi
studiu interesant şi folositor de a descrie şi a comenta toate anticuităț
secolului nostru de mijloc, ce se găsesc în țară, şi a trage dintr-înse
toate luminele ce ele pot revărsa asupra istoriei națiunei noastre; ar
iarăş de mare necesitate de a aduna acele obiecte într-un muzeu, un
să le fie asigurată o conservare mai bună decît pe la mănăstiri; că
lăsînd la o parte desele cazuri de rea credință şi abuz, s-a întîmplat
multe ori ca unii egumeni, din ignoranță şi socotind poate că fac bin
să prenouească aceste obiecte antice, prin forme şi reparații modern
care le-au răpit toată valoarea lor arheologică[3].

Un asemenea muzeu care s-ar împodobi cu prețioasele vechitu
adunate de prin toate mănăstirile țărei şi chiar uneori de pe la particula
unde sta netrebuincioase şi nepreţuite, ar avea marele avantagiu de a
înfățişa o istorie plastică şi figurată a artelor, a industriei şi a negoțul
țărei noastre. Icoane originale şi copii exacte de pe vechi tablouri şi p

[1] *Călătoria lui Macarie patriarh al Antiochiei,* trad. englezeşte de Belfour, Londra, 1
voi. II, p. 346.

[2] în vara anului trecut 1860, fiind însărcinat de minister a cerceta şi a însc
anticuitățile din mănăstirile judeţelor Argeş şi Vîlcea, am prezintat ministerului relații cu
scrierea pe scurt a acestor obiecte. Dl. Heinric Trenk, pictor elvețian stabilit în Bucureşt
care mă însoțise în călătorie, a executat pentru guvernul român, un *Album arheologic şi pitor*
de 110 planşe, în care vederile cele mai frumoase şi anticuitățile cele mai interesante sînt rep
zintate cu mult talent, în ulei, în acuarelă şi în sepia. Ar fi de dorit ca guvernul să se dec
a face cheltuiala hromolitografierei acestui *Album,* care ar găsi negreşit mulți cumpărători c
şi în străinătate.

[3] Trebuie să arătăm aci mulțumirea noastră către părintele, actualul egumen de la
nota, care urmînd consiliul nostru a reparat fără de a defigura cîtuşi de puțin o cruce
cădelniță ce se aflau la Arnota din timpii lui Matei Basarab. Lucrări de felul acesta, făc
pentru anticuitățile Bistriței, ar trebui întreprinse de guvern, care ar începe astfel crearea
muzeu foarte bogat.

trete; săpături de tot felul şi ornamente sculpturale pe piatră, pe metaluri, pe lemn şi pe os; vase şi alte odoare de metal lucrate cu dălţiţa *(tisele)* sau gravate, turnate masiv sau de sîrmă *(filigrane)*; stofe bogat ţesute; sangulii mai subţiri şi mai transparente decît pînza păiajenului; cusături grele şi complicate; giuvaeruri cu smalţ şi cu pietre scumpe; arme antice ; veşminte preoţeşti sau civile; hamuri de cai; mobile şi alte felurite obiecte din timpii trecuţi; toate acestea, dispuse după rîndul fabricărei lor,.ar veni să ne dezvăluie o mare parte de secretele traiului casnic, al obiceielor şi al gusturilor străbunilor noştri.

Tot aşa de importantă ar fi şi adunarea în biblioteca naţională a tuturor manuscriptelor şi tipăririlor ce stau expuse pierderei şi str'icăciunei prin mănăstirile şi prin bisericele oraşelor şi satelor din Eomânia. Acestui aşezămînt îi lipsesc mai toate *incunabulele*[1] tipografiei române şi manuscriptele vechi care ar putea servi la studiul istoriei şi al dezvoltărei limbei noastre, sînt foarte rare într-însul. Strîngerea la un loc a vechilor cărţi de prin mănăstiri şi biserici ar împlini cu prisos aceste lacune.

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunei Publice din Bucureşti aprobînd cererea ce i-am făcut, ne-a permis în vara trecută a strămuta în capitală, o culegere din cele mai interesante cărţi aflate în mănăstirile Cozia şi Bistriţa de peste Olt. Volumele aduse deocamdată din Cozia sînt în număr de 20 şi cele din Bistriţa numai de 19, dar fără de a contesta valoarea unor cărţi găsite pe la alte mai multe mănăstiri ce am vizitat, trebuie să mărturisim că biblioteca de la Bistriţa ne-a dat pînă acum cele mai însemnate rezultate subt raportul anticuităţei.

Această bibliotecă, (dacă putem da un nume aşa pompos adunăturei de volume mai mult sau mai puţin stricate ce stau aruncate într-o cămăruţă a sumptuosului palat mănăstiresc) conţine, afară de scrieri bisericeşti moderne, tipărite în limba românească, o colecţie ca de vreo 300 volume vechi foarte rău conservate; căci cele mai multe, din pricina neîngrijirei şi mai ales a umezelei ce este în peştera învecinată, unde ele în atîtea rînduri au fost strămutate şi păstrate, împreună cu celelalte averi mişcătoare ale mănăstirei, s-au udat şi s-au mucezit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede şi lipite foi de foi, iar cele de pergament, şterse şi scorţoase. Aceste incoveniente sînt însă o consecuinţă chiar a păstrărei lor; fără de peştera cea umedă, negreşit că comorile bibliografice de la Bistriţa s-ar fi risipit cum s-au risipit cele adunate din vechime la alte mănăstiri antice, precum Snagovul, Tîrşorul, Dealul, Curtea de Argeş şi altele.

Acea peştere, preţioasă ascunzătoare a călugărilor bistriţeni, le-a dat mijlocul de a scăpa din atîtea pustiiri ale inimicilor ţărei, odoarele şi cărţile antice lăsate de ctitori şi de dăruitori, în paza lor/

Fenomenul geologic ce deosibeşte localitatea Bistriţei, adecă despicarea unui munte de piatră văroasă ca să lase o trecătoare pitorescă pîrîului ce chiar din repeziciunea sa, a luat numele de Bistriţa (**BWCTPK** *slav.* repede), negreşit că a trebuit să ocazioneze, în sînul acelui munte, cripte sau peşteri spaţioase; acele peşteri sînt mai cu seamă de partea dreaptă

[1] ***Incunabula*** **(leagăn) se numesc toate ediţiile de cărţi tipărite la începutul tipografiei. Ediţie *princeps* se numesce orce întîie ediţie a unei cărţi, dar toate ediţiile princeps nu sînt *incunabule.***

a rîului. Ca la distanţă de cincisprezece minute, urmînd de la mănăsti pe acea minunată matcă în sus, se face pe dreapta, în munte, o gură larg dar care îndată se îngustează; muşchiul stropit neîncetat de picurar stîncei, revarsă într-acea boltă maiestoasă o licurire de verdeaţă magic oamenii locului numesc acea gură, *Pesterea veche,* şi numele-i pare a dovec că cei dintîi locuitori ai acestor munţi, vînători îndrăzneţi urmărin dupe cum zice tradiţia, o ursoaică, acolo şi-au găsit adăpostirea. Mai vale pe rîu, chiar în dosul mănăstirei, dar sus pe rîpă şi la un loc m puţin accesibil, este o altă peştere, în care se intră d-a buşelea printr crăpătură îngustă; îndată însă acea peştere se lărgeşte, formînd bol înalte şi uneori superpuse cu felurite accidente de tărîm, cu scursori împ trite şi chiar cu o cisternă firească în fundul unei cavităţi. Aci din vre nememorate au locuit pustnici; aci s-au păstrat în vechime moaşte „**tuiui** Q,ig„j. Decapolitul[1] ; aci însfîrşit s-au pus la adăpost, în timp de jafuri şi de invazii, obiectele de preţ ale mănăstirei, astfel încît astăz găsim la Bistriţa mai multe odoare şi cărţi vechi decît în alte mănăstir Osebit de tradiţie însă n-avem altă mai vechie mărturisire despre locuir acestei peşteri,'decît capela ce s-a zidit la anul 1637, de către mitropolit ţărei Theofil subt patronagiul s'tilor Voevozi, la un loc unde pesterea deschide la lumină printr-o gură largă, drept d-asupra unei rîpe-nalte dă perpendicular în rîu. Acea capelă s-a dărîmat, şi-n locu-i s-a făc altă care poartă următoarea inscripţie ce se găseşte încă acolo pe o piat săpată cu multă inexperiinţă de sculptură şi de stil:

f Această sfînta beserică iaste zidită de mitropolitul Theofil la leat 7145 (16 şi rămîind la pustiire şi de tot la ris?'p:re iar la leat 7245 (1732) robul lui Dumnezeu Ma rie ieromonahul o a dres mai de iznoavă prefăcut... şi părinţilor Rafail eromona Ivana vecinica pomenire, pis az 1732. Măcar erom. iunie 3[2]**.**

Pe la anul 1828 a ars şi această bisericuţă cu chiliile ce se făcu alături şi în care locuia schimnicul Ilarion, cel din urmă călugăr peşterea de atunci s-a mai reparat numai capela de piatră învelindu-se cu şindri şi s-a zugrăvit pe la 1831, dar acum a rămas şi ea cu totul pustie. Ni chiliile, nici scripetul, pe care se ridica în vechime sicriul Sîntului şi ce lalte odoare, nu mai există. Vechia credinţă tradiţională ce privia ac sînţită peşteră ca o protectoare a mănăstirei din vale, a pierit împreu cu nevoia de refugiu şi cu frica urgiilor din timpii barbari; pesterea, întunecimile ei misterioase, cu bolţile-i locuite de miriade de lilieci, *rămas numai ca o curiozitate pitorescă pentru vizitatorii localităţei; pentru arheolog ea păstrează încă multe preţioase amintiri. Ei îi sînt datori conservarea multor scumpe rămăşiţe din timpii trecuţi; fără dîn poate ne-ar fi astăzi greu a constata prin obiecte existinte, vechi relaţii însemnate producte ce dovedesc cultura străbunilor noştri.

Astfel cum a scăpat din jafuri şi din nevoi, biblioteca Bistriţei compusă în general de cărţi bisericeşti manuscrise şi tipărite, în limb slavonă, română şi elenă. Deosebindu-le însă în mai multe categorii ge rale, după dialectele în care sînt scrise, găsim : vreo 80 manuscripte sl

[1] **Un vechi sicriu de chiparos, în care se păstrau moaştele sîntului de la Bistriţa înai de fabricarea celui de argint, poartă o inscripţie slavonă, în care se vede că este făcut de *Ra voevod,fiul Mihnei voevod* (1611 — şi 1623), *cind a venit într-a sîntului Grigorie Decapol peştere.***

[2] **Cele din urmă cuvinte se traduc : am scris eu Macarie ieromonah la 1732, iunie**

vone (evangheli, psaltiri, minee, ceaslove, pravili canonice etc.) scrise cu litere capitale şi minuscule, de formatele folio, în 8°, şi în 4° ; iarăş pe atîtea cărţi slavone tipărite în secolii XVIX-XVIII, în lavra Pecersk din Kiev, subt păstoria mitropolitului Petru Movilă ; în Leov (Lemberg în Galiţia) tot pe atunci; în Moscva, în zilele ţarilor Alexei şi Petru Ivanovici; în Tîrgovişte sub Matei vodă Basarab şi doamna sa Elena ; în Buzău, Bîmnic, Tîrgovişte şi Bucureşti subt domniile lui Şerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanul şi mai încoace; ca vreo 30 volume greceşti tipărite la Veneţia şi în Ţara Bomânească, de format în 8°, şi în 4° printre care se găseşte şi un exemplar complect al mineilor elineşti tipărite la 1680 şi următori, în Veneţia, şi purtînd scris pe dînsul că a fost *al lui Constantin Brîncoveanul vel logofăt, la 1687*; vreo 40 manuscripte româneşti (psaltirii, vieţi de sînţi, cărţi dogmatice şi învăţături d-ale părinţilor bisericei, etc.) traduse în româneşte în cei doi din urmă secoli, şi prescrise în mare parte cu litere minuscule şi cursive cirilice, de călugării locuitori în mănăstire. Celelalte cărţi româneşti provin din deosebite tipografii care s-au succedat de la al XVII secol încoace, în ţările române : Braşov^ Govora, Tîrgovişte, Iaşi, Snagov, Buzău, Bîmnic, Bucureşti, Sibiu, etc.

Intenţiunea noastră nu este aci de a da o nomenclatură a titlurilor tuturor cărţilor vechi ce compun biblioteca Bistriţei. Ne vom mărgini a descrie cu amăruntul unile din cele ce ni s-au părut mai interesante, şi comentînd atît provenienţa, caracterul cît şi înfăţişarea lor, ne măgulim că vom izbuti a trage oarecare concluzii ce nu vor fi credem, fără de interes pentru relaţiile ţărilor noastre, pentru starea lor de desvoltare şi chiar şi pentru limbele uzitate într-însele, la epoci destul de înapoiate.

PSALTIRIA COMENTATĂ DE BRANCO MLADENOVICI. 1346.

Cel mai vechi dintre manuscriptele Bistriţei este fără îndoială *o Psaltirie slavonă* scrisă pe 52 coli în 8° sau 832 feţe de pergament galben foarte ordinar de 23 centrimetre-nălţime şi 16 cent. lărgime, cu litere de forma celor capitale[1], de deosebite mărimi variind de la 4 pînă la

[1] Deosebitele feluri de scrieri cu litere cirilice, întrebuinţate în manuscriptele vechi se pot împărţi în cîteva clase generale admise în paleografia tuturor limbilor europene. Acestea sînt :

1. Scrierea *majusculă,* care se servia cu litere trase gros şi regulat astfel cum s-au păstrat cu puţine modificaţii în caracterele de tipar; ele pot avea deosebite mărimi şi după forma lor dreaptă sau rotunjită, iau numirile de *capitale sau unciale.* Aceste litere, cele mai vechi ale scrierei cirilice, sînt formate d-a dreptul din majusculele elineşti. (Vezi Montfaucon, *Palaeographia greaca,* liv. II, cap. VI);

2. Scrierea *minusculă,* care întrebuinţează litere în general mai mici, trase mai subţire şi cu forme mai unghiulare şi mai aplecate.

În limbile occidentale, minusculele cu *haste* sau trăsuri lungite în sus şi în jos, se numesc *diplomatice* şi e de observat că unele scrisori cirilice mai îngrijite port acest caracter. — Scrierea minusculă fu mai mult uzitată de la al XVI-lea secol încoace.

3. Scrierea *cursivă,* în care toate literile unui cuvînt sînt unite între dinsele printr-o linie continuă, e destul de rară în înscrisele cirilice; într-însa literile iau forme puţin determinate şi foarte variabile; descifrarea devine anevoioasă prin combinarea semnelor împreună şi mai ales prin înmulţirea nemăsurată a literilor aruncate d-asupra : metodă ce se uzitează asemeni şi în celelalte feluri de scrieri cirilice.

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f.1).
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

1/2 milimetre-nălţime. Iniţialele la începutul frazelor şi titlurile în capul psalmilor sînt scrise, după obiceiul vechilor scriitori, cu cinabru (kinovar), iar textul corent, cu cerneală neagră. Cartea e legată în scoarţe de lemn învelite cu piele neagră; închiăetorile cărţii au căzut.

în vechime se obicinuia mai adesea ca scriitorul unei cărţi să nu-şi puie numele pe titlul de la început, ci să-1 coprinză într-o notă la sfîrşitul volumului, arătînd acolo şi locul şi timpul în care s-a făcut lucrarea; de aceia găsim pe reversul celei din urmă feţe a acestui volum, nota următoare scrisă în 16 rînduri, cu cinabru :

HSBO Af N H l€ A\ h, E>KHI€A\h H &',NAkHaHHHSA\k
CTTO XX" " P0>KA«HHI€A\K CÎld CHH \|*dATHpk
NdnHCd ct noMOitjHio E&reio H np-kcMTfajie
icro Avrph. EK A^T ^S."W."HA K*NAHKT$"
*>. ck noTki|jdHH»eA\k iipnAf/KnkiA\k
H KC0CpAMKklA\k ra>Kf IV OyCTdKO* KÎKCTKKHklJf"
nHCdHHH HdnHCd CH \|fdATHpk EpdHKO fl|Ad-
A'bHOKHKk. po^KOio Awororp-kujuddro 3d-
KHTddro Kk CO\\l€THH >KHTHHCT'kA\k pdBd
BjKHia llVH HaOKOMk KTOCAOKd, Kk A^CT-fc
pgKOM'fcAXk EopkMk. Kk AHH KAroK-kpNddro
H KroÎTHKddrO H CdMOAP^>Ku;d Kcfcjk CpKk-
CKklJfk S*A\Ak H nOMOpCKklJfk, KpdAB CT^dH
Hj?Nd A\ov KpdAra OifpoLUd. Kk Tw Kp-kA*" np-ki€
rnk KpdAk C-rt^dH rpdAb KocToypk, rpdAk
B-kArpdAK, rpdA KdHHNcy.

care se traduce româneşte :

Cu voia lui Domnezeu şi cu întruparea Sîntului Spirit şi cu naşterea Fiului s-a scris această Psaltirie cu ajutorul lui Domnezeu şi al prea curatei Maicei lui Domnezeu în anul 6854, indiction[1] 3, cu sîrguinţa şi cu silinţa din toată inima, dupe aşezămintele domnezeeştilor prescrieri, a scris această Psaltirie, Branco Mladenovici iar cu mîna mult păcătosului înfăşuratului în zădărniciile vieţei, robul lui Domnezeu Ioan Azov teologul, în locul ce se zice Borăci, în zilele bine credinciosului şi mult-piosului şi singur-ţiitorului tutulor sîrbeştilor ţări şi părţi maritime, craiului Ştefan şi fiului său craiului Uroş. în acel timp a luat domnul craiul Ştefan cetatea Costur, cetatea Belgrad, cetatea Caninu.

Iată dar un manuscript care coprinde traducerea psalmilor în limba slavonă cu o parafrază lucrată de un *Branco Mladenovici,* şi prescrisă de un *Ioan Azov teologul,* în locul numit *Borăci,* la anul 1346, în timpul cînd gloriosul rege al sîrbilor, *Ştefan Duşan Viteazul,* al noulea prinţ din familia Kemanici, cu fiul său *Uroş,* coprinse cetăţile *Costur, Belgrad* şi *Caninu.* Toate într-această indicaţie ne strămută în al XlV-lea secol, în epoca de

în aceste trei specii generale pot intra toate modurile de scriere, care nu sînt compuse din combinarea a duoă din ele; atunci avem o a patra scriere ce se poate numi *mixtă.*

[1] ***Indictionul*** **e un period de 15 ani, care dupe opinia cea mai probabilă, începu în anul 312 sau 313 după Hristos şi fu stabilit de Constantin dupe ce învinse pe Maxentie. El se numără de la 1 septembrie. Spre a verifica cu ce an al indictionului corespunde un an din era creştină, trebuie să sustragi din acel an, cifra 312 sau 313, şi să împărţi cu 15 rezultatul scăderei. Indictionul se întrebuinţeasă în bulele papilor, şi cele mai multe acte şi înscrisuri din staturile creştine de la Răsărit purta în vechime această indicaţie hronologică, precum şi altele mai complicate : *ocolul* sau *ciclul solar,* cel *lunar, epacta, temelia,* etc.**

mărire a regatului sîrbesc, cînd marele rege, legiuitor al patriei sale şi concuerant al laturilor vecine, îşi întindea stăpînirea peste Albania şi Epir pînă la Negropont, şi peste Tracia şi Mesia apusană.

Vechiul manuscript sîrbesc „poAocAOKk" sau Genealogia lui Daniil, episcopul sîrbilor, aflat în mănăstirea Hilindarul de la Muntele Atos[1], zice la faţa 106[2]: „Osebit de numitele cetăţi ce el cîştigă în ţara grecească, el adaogă pămîntului patriei sale, şi alte mai multe ţinuturi ale împărăţiei şi cetăţi ale căror nume acestea sînt: 1 minunata cetate Ohrida, 2 şi minunata cetate Prilep ; într-aceasta gloriosul rege îşi înălţă curte împărătească pentru locuire, 3 şi minunata cetate *Costur,* 4 cetatea Strumniţa, 5 cetatea Chlerin, 6 cetatea Jeleznaţ, 7 cetatea Voden, 8 cetatea Cermen, 9 Averia, 10 Serezul, 11 Tricala, 12 Ianina, 13 *Canin* şi multe alte cetăţi şi locuri, în trei ani, le supuse domnirei sale".

Dar gloria lui Duşan nu fu numai aceia a unui războinic norocit; el care, cel dîntîi dintre prinţii sîrbeşti, luă titlul de ţar, ştiu nu numai a înălţa puterea militară a patriei sale la cea mai-naltă culme, dar încă şi cultura naţională şi literile începură sub dînsul a înainta. Cu atîtea războaie în străinătate, el nu lasă interiorul ţerei sale în neîngrijire. Legiuirile promulgate de dînsul la 1349, ne dau o idee lămurită de starea morală şi de dezvoltarea minunată a naţiilor de sub stăpînirea lui. Un spirit nobil şi blînd de omenie domneşte preste tot într-însele ; mai întîi ele port grijă de creştinătate şi de biserică; apoi ele povăţuiesc ospitalitatea către străini, dulceaţa către cei robiţi, securitatea pentru neguţători, dreptatea şi respectul către toţi. ,,Nu e îndoeală, adaogă învăţatul slavon P.I. Schaffaric[3], că într-acest period de strălucită putere a taratului sîrbesc, mai mulţi scriitori bisericeşti înavuţiră limba cu scrierile lor; răspîndirea şi complectarea cărţilor liturgice sînt din acest secol; chiar Busia aduse din ţara sîrbească cele mai multe manuscripte şi pe cei mai însemnaţi teologi, precum se şi dovedeşte din exemplul lui *Ktprian,* mitropolitul Kievului şi al întregei Eusii, chiămat din Sîrbia la 1376; dar ruinele timpului şi adîncele devastaţii ale musulmanilor lăsară să ajungă foarte puţine rămăşiţe din acea cultură a limbei şi a minţei, pînă la noi. Şi chiar acelea, cît de răspîndite se aflu prin mănăstiri înfundate şi prin locuri anevoie de vizitat! *Baici* spune că mulţi călători cari vin din părţile sîrbeşti asigură că asemenea manuscripte se găsesc mai cu seamă în următoarele mănăstiri sîrbeşti : 1. în lavra Studeniţa din Sîrbia, 2. în Decian, 3. în Ipek (adecă în Epir), locuinţa de odinioară a patriarşilor. Dar şi în numeroasele mănăstiri ale muntelui Atos trebuie să zacă ascunse rămăşiţe din literatura sîrbească. Cîtă muncă mai este încă pentru filologii şi paleografii viitor ai Sîrbiei !"

Schaffarik, a cărui cugetare se întorcea spre locaşele sînte ale Balcanului, nu putea să prevază că pe ţărmul opus al Dunărei, într-o mănăstire răzimată de Carpaţi, se păstrează o aşa învederată adeverire a ipotezelor sale asupra literaturei religioase din timpii lui Duşan, precum este Psaltiria slavonă de la Bistriţa, comentată de Branco Mladenovici.

[1] **P. I. Schaffarik, *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur,* Ofen,** 1829, **p.** 208,

[2] **Citat în IcTopd pasNWX'k cAdReNCKHXiv HapoAORT». NaHrnane E^rapoi-h x°P "CepEOR-h npoHSKOAeHHdw loaHHOMb. PdHHgM'K. *Istoria popoarelor slave* de Ioan Raici, Buda,** 1825, **voi. II, p. 744.**

[3] ***Gesch. der Slav. Spr. und. Lit,* p.** 209, **Ştefan Duşan domni de la** 1336 **pînă la** 1356.

Numele chiar acesta nu este fără importanță pentru epoca despre care vorbim, căci în Mauro Orbini [1], aflăm că miniştrii şi consilierii țarului Ştefan Duşan erau : „Grigorie Cesar, Boihna Cesar, Braico Baozav, Branco Bascisalici, Toma şi Voislav Voinovi, Milos şi Baozav Ledenici, *Branco Mladenovici* şi Voivodul Mirco, care sta totdauna în fața țarului".

Branco Mladenovici, viteazul baron al rascilor, era fiul unui Mladen, pe care Laonic îl numeşte şi Plahid. Soț de arme al craiului Duşan şi părtaş cu dînsul la cultura nației sîrbeşti, acest nobil bărbat, căruia-i zicea şi Pladici, dete naştere vestitului Volk sau Vuk Brancovici, ginerele regelui Lazăr Grebelianovici. Pe Vuk îl pomenesc nencetat *piesmele* (cîntecele poporane) slavilor orientali, ca pe un ambițios rival al eroului lor, Marco Kralievici, şi ca pe un trădător al socrului său, pe cîmpul de bătaie de la Cossova (1389). Urmaşii lui păstrară numele glorios al tatălui său Branco, ca nume de familie, îl purtară pe tronul scăpătat al Serbiei pînă la 1459, şi apoi în exilul țărilor vecine, unde se stinseră, la 1711, în persoana prințului George Brancovici, autorul unei istorii a sîrbilor[2].

Iată dar că autorul manuscriptului nostru poartă un nume istoric şi că el era un personagiu însemnat în epoca strălucită a lui Duşan, a carii mărire se întemeiază şi mai mult printr-o asemenea dovadă de interesul ce căpeteniile statului purtau pe atunci culturei intelectuale.

Dar cine a fost *Ioan Azov,* copistul care a transcris opera lui Branco, în locul zis *Borăci* (şi care ar putea să fie actualul tîrguleț *Borah,* în ținutul Madia, spre miază-zi de Belgrad)? — Aceasta ne-o explică chiar epitetul său de KorocAOKh, *teolog,* adică călugăr învățat în cele sînte şi scriitor de miserie, cum erau mulți din monaşii secolului de mijloc.

Manuscriptul nostru ar putea să nu conție aşa prețioase indicații de nume şi de fapte memorabile în istoria Sîrbiei şi prețul lui tot n-ar fi scăzut, precît el poartă data de 1346. în adevăr monumentele scrise ale limbei slavone nu se urcă mai sus decît în al Xl-lea secol. Evanghelia, numită a lui Ostromir — fiindcă a fost prescrisă la 1056, pentru Ostromir posadnicul (administratorul) Novgorodului şi prețuită de Vostokoff ca a treia sau mult a patra transcrierea a evangheliilor traduse de Kiril, — e cel mai vechi codice slavon din lume[3]. Manuscriptele slavone anterioare epocei în care s-a scris Psaltiria descoperită acum la Bistrița nu s-arată a fi numeroase şi în orce caz foarte puține sînt pînă acum cunoscute în Europa. Cît despre cărțile scrise în Sîrbia, sub domnia lui Ştefan Duşan şi puțin înainte de dînsul, Schaffarik nu cunoştea altele decît: 1. un *Apostol* scris de ieromonahul Damian, din porunca arhiepiscopului Mcodim la 1324 şi care se află în Sişatovaț; 2. două *Hrisoave* de danie ale regelui Ştefan Duşan Viteazul către mănăstirea Hilindarul, de la 1348 şi care erau în Arhiva metropolitană de la Karloviț; 3. *Zaconicul* şi *TJslavul,* adecă legile şi ordonanțele lui, de la 1349, care se aflau în arhiva familiei Tokoly, la Arad. Negreşit că numeroasele mănăstiri din Sîrbia, Bulgaria, Macedonia, Sirmia, poate chiar şi altele din Bomânia, mai conțin alte multe prețioase

[1] Mauro Orbini, *Regno degli Slavi,* Pesaro, 1601, p. 233, citat de" Raici, II, p. 750.
[2] Mauro Orbini, *Op. cit* Du Fresne du Cange, *Iliricum vetus et novum,* 1746. Raici, III*, 86 şi 144.
[3] Schaffarik, *Op. cit.,* p. 127.

documente din acea epocă strălucită de cultură a vechei limbi sîrbe
învățații au într-însele un cîmp larg şi productiv pentru cercetările
Explicarăm pînă aci, precît s-a putut, cele ce se ating de auto
Psaltirei slavone de la Bistrița, de epoca lui şi arătarăm însemnăta
manuscriptului sub aceste raporturi; ne rămîne încă a vorbi despre co
ținerea lui şi despre limba în care e scris.

Se ştie că toate idiomele slavone împărțite azi în trei ramure prin
pale : cea răsăriteană sau *serbo-rusă,* cea apuseana sau *vendo-poloneză*
cea centrală sau *letto-prusiană,* au în fruntea lor o limbă slavonă liturgică
remarcabilă atît prin vechimea sa cît şi prin perfecția formelor ei. „Aceas
limbă, numită curat *slavonă,* adaogă d-l Eichoff[1], e o idiomă venerab
şi sînțită care aminteşte slavilor aurora istoriei lor, epoca în care lum
ereştinismului începu a pătrunde în patria lor, şi rezumează principa
elemente coprinse în celelalte dialecte, fără de a primi acel amestec
dern care a devenit pentru cea mai mare parte din ele, un îndoit izv
de confuzie şi de avuție. Vorbită în timpul lui Kiril şi Metodie de una
populațiunele ce ei vizitară, sau în Sîrbia învecinată de imperiul g
sau în Moravia ori în Carniola, limba *slavonă,* stricîndu-se de timpu
prin cotropirile ce slavii avură a suferi şi prin risipirea lor, a înce
de mult a figura printre limbile vii şi obicinuite şi abiea s-a păstrat n
tinsă în Biblie şi în cărțile religioase".

ISTu putem însă privi această veche limbă ca un trunchi comun
eare au încolțit toate diferitele limbi moderne ale popoarelor slave. D
un asemenea dialect primitiv slavon, rudit de aproape cu limbile din fam
indo-europeană, a existat vreodată, urmele lui se deosebesc cu anevo
Limba în care au scris Kiril şi Metodie dă în adevăr, prin perfecția for
lor şi prin bogăția ei, idea unui prototip de felul acesta; dar ea nu
decît cel mai vechi idiom slavon, cultivat prin literatura bisericea
Eracționarea chiar a limbelor slave a redus de timpuriu acest dia
adoptat de biserică, la starea de limbă moartă liturgică, şi limba sîrbeas
eeia care negreşit se apropie mai mult decît oricare alta de vechia idi
eclesiastică, încă din epoca lui Duşan, luase însemnate modificări. Căr
bisericeşti port în formele stilului lor, în întrebuințarea unor vocale,
silabe ajutoare şi într-alte mici amărunte, indicația locului în care au
scrise; chiar limba uzitată în biserica slavilor meridionali de rit ortodox
deosebeşte prin mici nuanțe de vechiul idiom liturgic al slavilor d
nord de acelaş rit. Aceste diferințe minuțioase, prea neînsemnate în te
rile foarte vechi, devin din ce în ce mai simțitoare precît ne coborîn
curgerea secolilor. Manuscriptul nostru chiar ne oferă un exemplu dov
tor pentru aceasta ; într-însul textul psalmilor şi al feluritelor *molitve*
rugăciuni ce urmez după adevărată Psaltirie, se vede în limba primiti
bisericei slavilor de miază-zi; el poate fi chiar o copie exactă după P
tiria tradusă de apostolii slavismului[2], dar precuvîntarea compusă p

[1] F. G. Eichoff, *Histoire de la langue et de la litterature des Slaves,* Paris et Ge
1839, p. 64.
[2] Hronica dalmatică, cea diocleţină şi părintele istoriei ruseşti, călugărul Nestor, n
Psaltiria printre cărțile biblice de Kiril şi Methodie. Un exemplar vechi de psalmi pe 20
trecut de la mitropolitul Evgenie Bolhovitianoff, în biblioteca imperială din Petersburg.
Vostokoff, bizuindu-se pe forma literilor şi pe ortografia lui, îl crede din al XL-sec

de autorul cartei şi parafrazele versetelor, alternate cu textul biblic în cursul volumului, se resimt şi mai tare în expresiuni şi în forme gramaticale, de o influinţă a locului.

Nu e încă limbă sîrbească de azi, acea limbă naivă şi poetică care prin mlădioasa şi dulcea ei armonie, a meritat numirea *de italiana slavilor-,* dar nu mai este nici dialectul grav, corect, neamestecat şi avut ce se găseşte în rarele documente rămase din epoca primitivă a scrierii slavone.

Punem aci sub vederea publicului introducerea manuscriptului unde editorul face istoricul psalmilor şi arată deosebirile de origină ce se aflu între acele cîntări ale evreilor. în capul paginei unde se începe această precuvîntare, precum şi în al acelia unde încep psalmii, scriitorul, urmînd obiceiul epocei, a desemnat cu cinabru : la una, un fel de fruntar (frontispice) format de cupdle arcuite cu cruci dasupra şi de ornamente în formă d-acante; iar la cealaltă, o împleticitură de liniiroşii şi negre dispuse ca trepte ce ajung la un mic templu boltit. Aceste desemnuri dovedesc puţină experiinţă în arta decorativă şi se vede bine că măestria călugărilor de la muntele Atos, ca miniaturişti şi decoratori de manuscripte, nu pătrunsese încă în părţile apusane ale împărăţiei ţarului Duşan.

Iată textul slavon al introducerei, scris pe şase feţe, cu litere capitale de aproape 2 milimetre-nălţime :

[lp-kACACKH*€ H CKd3k KdKO CkCTdKAKSHk EklCT[IIcdATHpk.

HdMkHWO^W* ,\4KHA0y U,dpCTK0KdTH nO CdO^wk H HHKpdd IVT KCt^k riAfiYUHh. H3pdHAtKk 110 0AA0*>KkJ d WT *UASAXţHi* AfKHTkCKdd A HdMHHd^0' n-fcCHH. K-fcjfOţ-*mi* CHH flcd^h, KlMdHk, H I©AdAAb, H l^HA^MK. H KkKA* Hjk HAVkuif Ck C0EIK> 00 OK A\0y>Kd H>K* HAAk OTntKdVoy. *Ci mi* G-felU* WEpd3k CA\0TpgHHI3 EkIKdKSAfcddrO np-kn<A^ rcrAd EO CK*&kA*iA\&[* CTAknk VVT reAHHorAdCkNki OK AAOY^KK, WT CHAU Kf, WT X—') dK, WT *n$6TA* 1| *H7K6* AP**3H —HHI2 A^H npdKHAAk PH k'KOAXK *Hi HA* I€AHM^ I€3HMKI€ *A<ZUUAUii>* A^\\\0A\k r0HHAAHH pd3CA0f MHUJe *Ci.*

CH^K tf CnAk HN3HHÎ6 OyCTdKHTH *X*** EoTOCTKkHHÎ ,\dKHAk, K0M0y>h'A0 Hd-MgAHHKOy 0-kcMHH, OK, A\0y>Kd KhAdKdî€TK Hd CAdK0CA0RHI€ Eo>KHI€, npopO^CTKO*f€ HKO KK nOCAtAHiara A^Td KCdKK J€3HK-k CAdKHTH JfOUJrrk BoTd KSAHHOrAdCHO> CHH *}Ki* A HdMf AHHlţH n^CH^Mk npOCK-fcljJ*NHJ€A\k E0>KHI€A\k OTCHSUJH noiajfO* Boroy Ad I6AHHK WT HHjfk Kk KVAAEdAk *EHXâUH, A* ApeţTHH Kk nCdATkipk, d AP0\" Kk roycAH H HHk KT* np-kroyAHHU,O\-, d HHk Kk po^Kdno^ Tpo\-Eor. Ect^ *mt* nocp-kA CTOraUJI? ^KHAk--') p-kHCHÎ, Apk>Kg flCdATHpHW» Ei: *>Ki* nCdATHpk WpTdHk NEKdKl» A-knAie H roycAHH H Kk>KA0 HJ[K cKraTkiA\k A«n noAKH3di€Mk norawe BoroKK Ad l€rAd Kk3HrpdUJg *Ci* GKfciTkl Hd I€AHH0A\k WT HHj(k MKOIKg pgMHHO Hd *!cd$g AP^' croravoy A\AkMgi4Jg Kk CA-kA *Mi* nowujdro wTntKdJ(o\- BoroKH TAdrOAIOljig dAA<HA>0\-ra *\€>Ki* CKd3dK3T *Ci* n0VRdANAAk HCTHNddro Bord.

BrAd *mi* ndKM Hd Ape>Y NdHA'fcujg CKISTM ^oyj^k npoMHH np-kACTora^ov j^0\-J[d KO COyUJS HCnAkHI€HHkIH H Kp1fA\CHH AAHpHOf nOKdpdJ^Olf *Ci. T'kiW mi* KAd>K£-HhklH IfdKAk dnOCTOAk rddrOAdUJă, dLUg HHWA\0* WTKpf€T *Ci,* CTdp-fcHWH *&â* nOAAAkMHTk, J[0TÎ HO WKpd30' CEMO* 0\'CTdKHTH H 0*MHHHTH I^gnKOKk Bo>KHIO. Co\"T *mi* HCdAA\H CHH *]m* ; WT HH^ *mi* CTKOpHdk î€CT CdA\k A^HAk 0, *A* WT HI€A\k CTKOpfHHkH CO^Tk "Sr, d Kcfcjfk ^*0K : Hd *flCA$A* ^Kl, Hd JÎAHAOyMd "*KI, Hd I^MdHd CkC CkIKH KopiWKH ">, Hd AIOHCIia d, Hd l^dAU *A, KA* COAOAAOHA "*K, Md *(ir'rm* H SdVd-

' Spaţiile coprinse subt acest semn arată că, originalul fiind tăiat la aceste locuri, lipsesc câteva litere din text.

pHra, A; dAHAoyra, **KK; CTengHHkJie ntcHH, *"\e. d mi* A^CTOHHO I€CT nH
nOMTO *d* HCdAAVH CHH X A«KH HdpHI^dlOTk, d CTKOp^HKkIH COyTk *Ui* OTk
MSAHHOrO nOHHSJKg Tkl H3KpdAk HSCT HdMMHHKd ntCHEM, H TkJ H3CT KHHd BkIKUJg
TkrAd CAdKOCAOKÎO Bo>KHK> CMOTpfHHtO. TorO pdAH KHHTkl CHK5 nCdAMH KCH HdpKOQ
^dKHA^KH. 3d30pHO *mi* I€CT H *Ci l* I3K0 *M* nO P^A^V CTOKSTk nCdAMH CHH K
COy nHCdHHklH KHAH Kk A^Td Tdd, Hk H3AVkKIAH *Ci* CO\fTk WT MHOTO A^T,
mi Kk KHHrdJ^k U,dpCKkIJ(k HHUJgTk. /KHA^K? KO HdMkHUJ* CA0\>KHTH HAOA
3dKkJUJă WKHMdHB CKOHVk WTfl^k, I3K0 *Hi* I3KAI2TH *Ci* HH A^OHC^WKOV 3dK0H0\^
ndAMTH HAAdTH CKOHjfk WTfU,k WBHMdH, Hk npOpOKkl CR0K5 HdMfUJÎ H3KHKdTH W
MdI6A\KJH WT HHjfk. 6r0 *mi* A^AH nA'kHHKUJă Hjfk H npkKIKS flCHpî H KIA^UJ
H-kCT *Ci* AHKHW I3K0 Kk TdKOH K'kA'fe CO^IHf noroyKHAH CO^Tk H SdKHAH Hd AA
AfcTd ntCHHHia nCdAAVOAAk» IIOTOAX *mi* IGcpdAAk npopOKk nOTkUJ^K *Ci,* HdMfiTk HC
Kcero cKoitro, *a&* TOTA^ H ncdAMH ckspdd, *m* Kk CKop-k wsp-kTk Hk Hd A
A-kTk. A^ M5ro>Kg np-kn<Afi OKp-kTf TOTO H HdnHCd. T-kM *mi* H ^KHA^KH *m* no p
nHCdHH COţ-Tk nCdAMÎ KCH. *Hmi* COyTk no *\m\K* CHHOKkl KopgWKkl HH flCd^Ok
npOMHjfk, Td>K* HdKkl ^dKHAOKH WKp-fcTdIOT CI, CAVkuifHHHH HOCp'kA't HHÎJ[k,
nO p*A*\" CTOIETk raKOJKA« CO\fTk COTKOpiHHHl, Hk CTOKSTk laKOfiKf M5 Kk
npt>KAf HdA-bSfHk. TtA\>K€ *d* K5CT KAIOMHAO nOCAtA«HA\k WKptCTH *Ci* npk
H HdnHCdHHHl COyTk npkKtie, *A HA* HHd AtTd WKp-kTfHHH KkIUIf npkKH *&A* HO
AgHHHH KkllUg nOCA^AH Hd KOHkU,k.

Ne-am cercat a traduce aceste cuvinte cu exactitate şi am adesea siliţi a sacrifica sintaxul limbei noastre'.

PRECUVÎNTARE, POVESTIRE CUM A FOS1 COMPUSĂ PSALTIRIA.

începînd David a împăraţi după Saul şi-a ales din toate seminţiile lui Israel cîte bărbaţi, iar din seminţia lui Levi, 4, care au început cîntările ; au foat aceştia Assaf, Ie Iethan şi Idithum şi fiecare din ei avea cu dînsul cîte 72 de bărbaţi care răspundeau. Ac fost chipul învăţăturei ce a fost mai-nainte, pe cînd compunea stîlp (turn) de un singu de 72 de bărbaţi: din Sem 25, din Ham 32, din Iafet 15, cari prin faptă îndrăzniaţă, nu la o limbă au ajuns şi goniţi cu dreaptă mînie de spiritul domnezeesc, s-au risipit; a ac întocmire voind a îndeplini domnezeescul David, fiecăruia din căpeteniile cîntărilor, cîte bărbaţi îi dete pentru glorificarea lui Domnezeu proorocind ca în cei din urmă ani (în viitori) orice limbă va voi, să glorifice pre Domnezeu cu aceiaş conglăsuire. Aceste 4 căpe ale cîntărilor luminaţi de Domnezeu, stînd cîntau lui Domnezeu ; iar din ei unul în *c* bătea şi ceilalţi în *psaltru,* iar alţi în *lăută* şi alţii în *preludiu* şi alţii în *trumbiţă de corn ;* toţi sta David.... ţiind *psaltrul.* Psaltrul a fost un fel de organ mai frumos şi decît

' **Mulţumim Domnului D. Peşakoff translatorul slavon al comisiei documenta Bucureşti pentru ajutorul ce ne a dat în traducerea anevoioasă a acestor texturi de puţin clar.**

² **Ebreii aveau instrumente cu coarde, de vînt şi de percusie; dar sîntem depar avea noţiuni exacte asupra formei instrumentelor menţionate în Biblie şi trebuie să ne măr a reproduce conjecturele cele mai probabile, deşi adesea ele sînt contradictorii. în hyp Egiptului s-au găsit mai toate aceste instrumente care se aflu în specimene, în muzeul Luv**

Printre numeroşii autori care au scris despre muzica ebreilor, vom extrage următo indicaţii din : F. de Saulcy, *Histoire de Vart judaique,* Paris, 1858 şi din stimata cart *Palestine* par M. S. Munk, în colecţia *Universului pitoresc,* Paris,^1845, în care instrum muzicale ale ebreilor se văd reprezintate pe planşele 15, 16 şi 17.

A. *Instrumente cu coarde.* (Neghinoth): 1. Kinoor, grecesce xwupa, un fel de li harpă, avînd de la 8 pînă la 24 coarde, pe care cînta David, izbind coardele cu un *ple*

*am&ii*t#wmik* H*fciT*<iiiî IIIH

ftfMtT*«V ^^^4iâl^r% «HI*!!*****

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f.4).
Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia.

Şi fiecare dintr-înşii, de spiritul sînt mişcat, cînta lui Domnezeu ; iar pe cînd Sîntul Spirit se juca asupra unuia dintre dînşii, precum s-a zis pentru Assaf, ceilalţi stau tăcînd; în urmă cîntînd răspundeau, lui Domnezeu zicînd aleluia, ceia ce vrea să zică : laudă pe adevăratul Domnezeu.

Daca iarăş asupra altuia cădea Spiritul Sînt, ceilalţi cari sta împrejur, fiind plini de Spiritul (Sînt), se supuneau în linişte timpului (împrejurărei). De aceia domnezeescul apostol Pavel grăieşte : „dacă altuia i se va destăinui, cei bătrîni se tacă" ; voind cu chipul acesta a întocmi şi a aşeza biserica lui Domnezeu. Sînt psalmii aceia 150, dintre cari au făcut însuşi David •9, iar de dînsul sînt lucraţi 63, cu totul 72 ; de la Assaf (sînt) 12, de la Idithum 12, de la Ieman *cu* ai fiilor lui Coreu 9, de la Moise 1, de la Etham 1, de la Solomon 2, de la Angeia şi de la Zaeharia 4; alleluia (sînt) 22 glasurile cîntărilor 15. De aceia este vrednic de a cerceta pentru *ce* se numesc aceşti psalmi, ai lui David, însă nu sînt făcuţi de dînsul pentru că el a fost căpetenia cîntărilor şi el este causa învederatei glorificări a lui Domnezeu de pe atunci; de aceia această carte cu toţi psalmii s-a numit a lui David. Este vrednic de tînguit că nu stau bine orînduiţi aceşti psalmi, precum au fost scrişi în acei timpi; ei s-au schimbat de mulţi ani. Dar precum scrie în cărţile împărăteşti, ebreii au început a servi idolilor, au uitat obiceele părinţilor lor, ne arătîndu-se să aibă ţinere de minte nici despre legea lui Moise, nici despre obiceele părinţilor lor, ci au început să bată pe proorocii lor cei ce-i înfruntau pe dînşii; pentru ale căror fapte, robindu-i mai întîi Asirienii i-au dus (afară din ţara lor). Să nu fie de mirare, că în astfel -de nenorociri fiind, ei au uitat pentru mulţi ani, cînticele psalmilor. Pe urmă Esrum, proorocul, -sîrguindu-se a început a căuta toate ale lor şi a aduna psalmii; însă nu curînd îi a aflat, ci după mulţi ani şi pe care mai-nainte 1-a aflat, pe acela 1-a şi scris ; de aceia şi psalmii lui David nu sînt scrişi toţi pe rînd, şi apoi cei care sînt ai fiilor lui Coreu şi ai lui Assaf şi ai celorlalţi, ci după aceştia iarăşi se aflu de ai lui David, amestecaţi prin mijlocul lor, iar nu stau după rînd, precum sînt compuşi, ci se aflu precum fiăcare a fost mai-nainte găsit. Astfel s-a întîmplat ca cei din urmă, să se găsiască mai-nainte şi s-au scris mai-nainte, iar în alţi ani s-au găsit cei dîntîi şi au fost puşi în urmă la sfîrşit.

Acesta e psaltrul din textul slavon. 2. Nobel, va(3Xoc, *nablum* instrument de forma unui delta răsturnat y, avînd 12 coarde ce se atingeau cu degetele. Cuvîntul *nebel* însemnează un *vas,* un *urcior*; de aceia, în psalmul citat mai departe, vom vedea *vasele,* în loc de *instrumentele.* Aici s-a tradus prin *lăută, luth.*

B. *Instrumente de vînt* : 1. Ugab, a cărui formă ne fiind cunoscută, unii au crezut că •era *cimpoiul,* alţii *naiul.* 2. Halii sau Nehila, *fluer* sau *flaut* de trestie, de lemn or de corn. •3. Hacocera, trîmbiţă dreaptă de metal ce se vede în basorelievele arcului Titului. 4. Seophar, trîmbiţă încovoiată de corn caria îi zic şi *corn,* Keren sau *veselie,* Iobel.

C *Instrumente de percusie :* 1. Toph era tambura, păstrată la arabi, pe care ebreii băteau măsura, jucînd şi cîntînd. 2. ţeîcelim sau Mecithaim, *cymbale* sau *castaniette,* compuse de duoă bucăţi de lemn sau de metal pe care le băteau una de alta. 3. Menaaneim se vede ca erau *sistrele,* aşa de mult usitate la egipteni. — 4. Schalisehim, par a fi *triunghiurile* răsunătoare de origină sirică.

Să mai adăogăm o citaţie din Saulcy, asupra organisării muzicei în templul ebreilor :

pag. 126 : „La versetul 24 al capitolul XV din cartea împăraţilor sînt numiţi *şapte co-Jienim* care cîntau cu trumbiţa dinaintea chivotului Domnului. E destul de firesc a crede că numărul acestor muzicanţi n-a fost ales fără scop, şi că se lega de sistemul religios, care da numărului şapte, un aşa mare rol. Serviciul muzical de care ne ocuparăm mai este menţionat şi în versetele 5 şi 6 ale capitolului următor.

La capitolul XXIII (5) găsim o cifră foarte importantă, adecă a membrilor corpului de cîntăreţi consînţiţi; ei erau patru mii. în sfîrşit, capitolul XXV ne arată că era un colegui special de optzeci şi opt de cîntăreţi care proorociau acompaniîndu-se cu *kinurul* cu *nobelul* şi cu *maslatimele* şi care fură împărţiţi în douăzeci şi patru grupe de cîte doisprezece, schîmbîndu-se se vede cu rîndul în serviciul divin. Aceasta cifră aşa de potrivită cu a lunilor anului, trebuie să aibă ceva relaţie cu dînsa. Cei doisprezece cîntăreţi de serviciu erau negreşit numai ceia ce, 2n horurile noastre moderne, se numesc *şefi de atac*; căci altfel la ce ar mai fi instituit corpul <le patru mii cîntăreţi care n-ar fi cîntat niciodată?".

După această introducere istorică, scriitorul a copiat d-a rînduî psalmii avînd grije de a scrie verseturile originale cu litere mai mari; iar parafrazele interpretatorului cu litere mai mici. Astfel, deşi textul şi comentariul se aflu alternate, ele se deosibesc la citire prin diferinţa de dimensiune a caracterelor. Spre a da o idee atît despre modul de transcriere întrebuinţat, cît şi despre natura parafrazelor, tipărim aci psalmul 136, acea sublimă tînguire a poporului israelit în robie :

^dKHAORH JfKdAd COyUJHHVk KK n/VkN-k pAS.

Ha p^U/fc EJKH/lCKClvfeH, TCy ct^Oaik H nA4Kd)fOA\ *ct.*

TcTAd EO AK>A*€ KK KdKI'AON'k MICKCTKK H*KAIK { d30yAI\'fcK:MKîKă l€CT MfAOK-fcKh^ I2K0 3dEA0\''>KA*HK Hd p-fcu/k 3dKA0y>KA^HHra.,. KdK^ACH EC> pdSOyM-KCK CKd3^l€T C£... p-kKd *m* TEMfHHia rp-kVcKNddro, ₜₒy *ck&B* A0R*1îKK *VAâKdWe CB.*

IIoAUHoyBLm CHWHA.

KKCnC»A^HHdHHI€ KO U,KpKORHCI€, rp*A*B)[Sy AKA»€ *HMB* WT I63KIKK H flAdKdJ^- *CU* Hd EpkEH nCCp't^H *H* WE^CH^OAIk U-fFdHkl NAUJf.

Toy O*EO Hd AP'fcR'fe P'knHfcMh, *A^Aie* ivK-kmdXoy CKCoyAki CKCI€. B-fc *TKB* WEpd3K HOEKIjfK AICA*H IţKpKEKI, KT^AO EO K'fcpKb!j(K Hd *K$(CT±* XpKCTCLfc, H MKICAU H nOA\K!UJAIHHra WE'fcrnJKTK CHp'kM KpKE-k I2K0 AP'feK'k nOAhSH-fe.

MKO Tcy EknpccHUJg Hki *nA'knuim* HKI caoKtck n'kcNgH.

TcrAd E^KyAOiiaHe poyrdicujf *ce* AIOA*MK rAdroAd Jfoy piţ-k : *TB* HdAm IVT \|fdAA\K !€>K? PAdrOAdCTg KK CHlVlTk,

H K^UJfH HdCk ndîNHH.

IlA-kHHKUJfHHS J[0,-fcraVoy CAKILUdTH nCtCqjgH K>A^. EKO *WB* H E^COK* riOIIO~ UJddJfOy MfAOR'fcKOlf... rAdPCAKUJ* *r&B* J€CT EorK TKOH.

KkcnOHTE HdA!k VUT n'kcHHH CHWHCKH\'k.

B-k>K0 npopOMfCTKO H HOKKIJ^T* AICAHH H U,KpKKf.

KdKO EbCnOHAiK n^CHK TCCnO^HW HA 36/HAH TO^^CH.

IIOA\KIUJAia^Oy EO AJOAfC fc!KO KdKO Hd 3*AW H6MICTHKKIJ(K CKETdd KhSrAdrOAgAW illjig 3AE0YA°Y HHpO\|*Cd/tHAie, 3dKk[Rf HA KOyAH ,VCNHlţd *A\0\â.* IIpH/UIE K3klKk AlOH rpkTdNkl AlOKAtk dUJE NHlO/tUNOy TIKE.

KK3HCKdf€H H>pKK« BorK, CHp-fcq *HS* 3dEOyAO\' *TBEB,* Kk3rdP0AK> *$'kHB* EofK U,KpKKH W TIK-k KK EAdrO HSKpdTKTf.

fîrjjg *m* npgA'WKoir H^po^cdAHAia WKO KK HAM^AO *KttiAwm* Aionro.

CHp-kM OTfMHHIO H»€pOV'CdAHA\d, MS>Kg l€CT u>pKKH, fcSKO KK HdMdAi: CAdKKI? PCCnOAHI€ CK12TKIHHI€.

HoAi'fcHH r^CHOAH CKIHKI Ig^OAiCKkK Ek *^HK* HKpOYCdAH/MCKk.

HgAOK-feKd p-kMg KK 3*MAK> KK3KpdLUUlddro *CB,* H EWKlliad SSAAAK Hd I^AfMK KO› 3JAAAKKK CKd3dî€T *CB.* T'bM^f HOA\fHH H 0\'MHHH l^KpKKH, T'bA^'f rAdPOAgTK KK A"ᴷ HiepOYCdAVAAOKKI.

I'AdrOAK)L{JrK HCTkltiAHTf, HCTkLJJaHTS ^ WCHOKAHHH Hro.

KîT^ddrO HfepoyCdAHMd TAdrOA^TK HCTKLUdMSTK KO *CB* HOKK!A\H AK»AMH, CHp-fcq EAIOAOAAK H3CT A> IVCHOKdHHra.

^KiniH KaK/AOH'fe wKaanaa.

(x)T CKHAAHIHH CAOKO W pdSAX-fcuiăHHH HAOAKCU,'bA\K npHAX^kCKI *CB* pOKAfH IVT E-fcCKI,

JiAa>KeHk Kk3^dCTK TCE'k KkS^aHHK TKOK *WKt* KkS^aCTk *HăMK.*

BAdJKăHK H>Kf RK3A4CTK A^AKI KAdrKIA^H, 3d KCdH *MB* CTKOpH Hd.WK A^fpT CO\'lUg rp'fcj(OA\K W>KHKHHKI *W* XpHCTi:.

Eaa>KgHk H>K£ *HMîTk* H pk3RHHTk *MAâ^^* *TR$H* W Ka^îHk.

MAdA'bHIM TAdrOAgTK nopd>KAdl€MkI Kpfl4JHHHI€AA H MAdA'tHCTKOVj'IO £*PAU,*Mk HI3A0KHK0MK, EAd>KfHK *H>KB* CHf€ npHHOCg npHCHO nOAdrdl€TK npH KKSHOUlf XpHCTOKfc. KdMW EO *HKB* l€CT XpHCTOCK «KO KCH KtpHHH WHK pd3KHKdWT CHp-kM ndA^IOTK HHU,H Hd 3IMAI0.

Traducerea parafrazelor oferă oarecare dificultăţi; stilul e întunecat şi ne-a permis totdauna a pătrunde sensul alegoric ce teologul creştin v se împuie cîntării ebraice. Iarte-ni-se dar ce va fi puţin explicit în urm toarea traductiune a comentariului întunecat al lui Branco Mladenovi

LAUDA LUI DAVID PENTRU CEI ROBIŢI 136.

La rîul Babilonului, acolo şedeam şi plîngeam. **— Atunci oamenii erau în Babil patimilor. înţelegem că e omul cel rătăcit la rîul rătăcirei. Babilon se înţelege ca rîul curg păcatelor; acolo şedea omul şi plîngea.**

Aductndu-ne aminte de Sion. **— Aducere aminte de biserică. Mergeau oamenii de o li (naţie) şi plîngeau.**

în sălcii, în mijlocul lui, am atîrnat organele noastre. **— Acolo dar la copacii rîului, oam atîrnau vasele lor. Asta este închipuirea noilor oameni credincioşi ai bisericei care atîrn crucea lui Hristos, gîndurile şi cugetările lor. Adecă de salcie ca de un copaciu folositor.**

Căci acolo ne-au întrebat cei ce ne-au robit, despre alte cuvinte ale cîntărei. **— Atunci b lonienii bătîndu-şi joc de oameni, le-au zis : spuneţi-ne din psalmii care îi cuvîntaţi în S**

Şi ne au adus la cîntare. **—-Robîndu-i ei voiau să auză cîntînd pe iudei, ca spir necurate ce îşi băteau joc de om zicînd : unde este Domnezeul tău?**

Cîntaţi noă din ciuturile Sionului, **- Aceasta a fost proorocie pentru oamenii cei ai bisericei.**

Cum cînta-vom cînticul Domnului în pămîntul străin? **— Gîndiau oamenii cum pe pă tul necuraţilor rosti-vom cele sînte?**

De te voiu uita pe tine, Ierusalime, uitată fie dreapta mea. Lipiascâ-se limba mea de g meu, de nu te voi pomeni pe tine. **— Cere pre Domnezeul bisericei; adecă : nu te voi uita tine, voi rosti Zeului bisericei, cuvinte bine alese despre tine.**

Dacă nu voi pune înainte Ierusalimul, la începutul veseliei mele. **— Adecă voi lua Ie limul — ceia ce este biserica — ca începutul gloriei şi sînţeniei domnezeeşti.**

Pomeneşte Doamne pe fii lui Edom în zioa Ierusalimului. **— A zis omului celui c întorcea pre pămînt şi care fusese la pămîntescu Edem şi pămîntesc se numeşte : de aci în vei pomeni, şi vei face biserici şi la urmă vei vorbi în zilele Ierusalimului.**

Zicînd : stricati-l stricaţi-l pînă la temeliile lui. **— Vorbeşte despre vechiul Ierusalim. caţi-1 stricaţi-l, cu oameni cei noi: adecă este de păstrat pînă la temelii (numai temel**

Fiicele Babilonului ticăite, **— Despre aceste cuvinte, ca despre amestecătura idolilo înţelegem; s-au socotit ca născute din necuraţi.**

Fericit cel ce-ţi va da darurile tale care le ai dat noă. **— Fericit cel ce-ţi va întoarce bune, pentru toate cîte ne-ai făcut. Cei ce vor muri prin păcate vor învia prin Hristos.**

Fericit cel ce va apuca şi va zdrobi tinerii tăi, de piatră. **— Vorbeşte despre tinerii c se nasc prin botez şi cei ce petrec în tinereţe cu inima fără răutate. Fericit cel ce aduce pur pe aceştia şi îi depune întru înălţarea lui Hristos ; iar piatra este Hristos, de care toţi cr cioşii se zdrobesc, adecă cad pe brînci la pămînt.**

Am făcut aceste citaţii socotindu-le necesarii spre a da o idee mai lămurită despre Psaltiria slavonă manuscriptă de<la> Bistriţa. Sîntem departe de a pretinde că am adus asupră-i toate desluşirile ce ea merită ; scopul nostru a fost numai de a deştepta luarea aminte a învăţaţilor din ţările slave vecine, şi mai ales Sîrbia, asupra acestei preţioase scrieri, care poate revărsa o nouă lumină asupra epocei celei mai strălucite a domnirei şi a culturei sîrbilor. E o datorie scumpă de împlinit pentru noi aceia de a dezvălui unul altuia tezaurile ţărilor noastre; căci, sîrbi şi români, uniţi în trecut, am suferit aceleaşi nevoi, şi uniţi în viitor, vom izbuti poate a împărţi împreună gloria şi foloasele Europii orientale.

în adevăr să nu ne amăgiească starea de izolare în care au vegetat popoarele dunărene în cei doi din urmă secoli; politica — apăsătoare a turcilor izbutise a restrînge orizontul naţionalităţilor Europei apusane, în intrigi provinciale. Dar abia putem număra trei secoli de cînd românii au încetat relaţiile lor de amicie cu popoarele slave de peste Dunăre. E chiar un lucru curios de observat în vechia istorie a ţărilor noastre : precît războaele românilor sînt dese cu vecinii despre nord, cu ungurii, cu leşii, cu tătarii, cu atît alianţa lor e neclintită cu bulgarii si cu sîrbii. Pînă în al XVI-lea secol familiile domnitoare ale îmbelor ţări române sînt nencetat în legătură de rudenie cu stăpînitorii sîrbeşti. Cînticele sîrbilor pomenesc adesea de nunţile prinţilor români cu domniţe de la dînşii[1]. îsTeagoe vodă Basarab avu de soţie pe Despina Milita, fiica cneazului Lazar Brancovici; se zice că această căsătorie se închieie atunci cînd familia Basarabilor, fugind de persecuţiile lui Mihnea vodă cel rău (1509), merse se ceară ajutor din Sîrbia[2]. Banul Barbu, clăditorul Bistriţei, era pe atunci căpetenia acestei puternice familii şi putem presupune cu multă probabilitate că, la întoarcerea sa în ţară natală, piosul ctitor nu lipsi a depune în bogata sa mănăstire scumpele daruri ce el primise în părţile unde fusese refugiat. Cine ştie chiar daca *Psaltiria lui Branco Mladenovici,* preţioasă rămăşiţă din zilele mărirei şi vechie chiar de pe atunci de un secol şi jumătate, nu se afla printre acele mărețe odoare. Astfel s-ar putea lesne explica venirea acestei antice cărţi în mănăstirea Bistriţa.

Nu putem sfîrşi aceste observaţiuni asupra Psaltiriei comentate de la Bistriţa, fără d-a o pune în paralel cu un comentariu vestit al psalmilor, despre care vorbeşte pe larg arhidiaconul Paul din Alep, autorul *Călătoriei patriarhului Macarie al Antiochiei.* Acest scriitor arab, care a stat cîţiva ani în Ţara Eomânească sub domniile lui Matei şi Constantin Şerban Basarab, se exprimă într-astfel:[3]

„Noi auzisem că în posesia lui kir Constantin Cantacuzenul, postelnic al răposatului Matei bei al Valachiei, se afla o carte mare şi foarte preţioasă din colecţia imperială a St. Sofiei, care era o expunere a psalmilor profetului David pe care st. Nikita, mitropolitul Şirului, o adunase cu mare muncă din toate scrierile sînţilor doctori ai bisericii şi ale altora, scoţînd un

[1] în cîntecele poporane sîrbeşti publicate de Vuk Stefanovici Karagik, Concue HapoAne nwecAu, Vienna, 1845, Voi. II, p. 520 se găseşte o frumoasă baladă, *însurătoarea rumânului Radu,* sKENHASd KAdUml'd pdA^'U.

[2] I. Ch. Engel, *Gesch. von Serbîen,* p. 454. Raici, *Istor. popoar. slav.,* lib. X, cap. VII, § 9, cu oarecare deosebiri.

[3] *Travels of Macarius patriarch of Antioch,* translated by Belfour, London, 1836, voi. II, p. 342 sq.

extract din explicările date de fiecare dintr-înşi şi punîndu-le toate intr-un singur volum mare grecesc, format de trei sute de pagini in folio din cele mai mari. Ni se spusese de prea învăţatul bărbat, kir Paisie Sciotul, (care în lipsa noastră, pe cînd eram într-acestea ţări, a venit din Ierusalim în Alep şi a rostit acolo un cuvînt în biserică, după cum ni s-a povestit pe urmă,) că el călătorise prin toate ţările Europei şi locuise în marea cetate Roma multă vreme, că el fusese insuşi în biblioteca papii unde exemplarele de cărţi religioase şi pioase se urcă la numărul de 62 mii şi această e un lucru foarte cunoscut că, printre dînsele, el nu putuse găsi o a doua copie a acestei cărţi (Expunerea psalmilor), care prin urmare este unică în lume. Asemenea ne-au spus şi alţii. Se găsesc în adevăr mai multe cărţi mici de Theodor, episcopul Corsicei, şi de alţi învăţaţi, pentru explicarea psalmilor : dar acel st. Nikita a făcut o adunare a tuturor expunerilor şi le-a unit într-un singur volum, precum am spus mai -nainte. Spre exemplu, comentariul psalmului întîi, care începe astfel: Fericit bărbatul carele n-a umblat în svatul necredincioşilor şi în calea păcătoşilor n-a stătut, şi pre scaunul perzătorilor n-a şezut. Acesta e textul original, pe care autorul îl continuă zicînd : în explicarea acestui text, cutare sînt sau cutare învăţat a zis într-astfel, din cuvînt în cuvînt; iar altul a zis aşa şi aşa şi menţionînd numele lor pe marginea cărţei, el procedă într-astfel pînă la sfîrşit. Această nepreţuită compilaţie, pe care nu o putea cineva găsi într-alt loc decît într-o bibliotecă împărătească, de unde şi fusese luată, mulţi doriau să o transcrie, dar nu era în putinţa lor din două cause : una că stăpînul şi posesorul ei nu le-ar fi dat-o pe mîini, nevoind să mai fie o a doua copie dupe dînsa, a doua cauză era că, fiind de un aşa mare volum şi de o aşa întinsă materie, cîţi începeau a o transcrie, abia sfîrşiau o parte şi obosiau, despre această am şi avut dovezi.

Eu bietul scriitor al acestui memorial, cît auzi laudele acestei nepreţuite cărţi, îmi pusei toate silinţele, şi prin puterea Domnului nostru Mesia, cu ajutorul părintelui meu şi cu binecuvântarea rugilor sale, o căpătai acasă la noi. Cu povaţa atotputernicului găsirăm un preot anume Baba Yani, din Scio, bun scriitor grec, conoscînd toate adîncimile limbei şi posedînd o ştiinţa nemărginită, pe care îl tocmirăm ca să ne tragă o copie. Dar fiindcă amorul vinului e o înclinare fireasca a adevăratului grec, nu putui să izbutesc a-i potoli simţurile pînă ce nu-l adusei într-această mănăstire (în Cozia), unde îl silirăm să stea şi să scrie. Pe fieşice zi îi hotărîsem o porţie de două ocale vin, pentru prînz şi cină: astfel simţurile lui erau potolite şi puterile minţei lui se dezvoltau în toată întregimea lor, şi cu puterea lui Domnezeu, el sfîrşi cartea: la începutul şi la sfîrşitul cărţii, sus numitul mitropolit al Gâzei puse o pagină de titlu, dînd această relaţie şi explicare, adecă : cum că în împrejurările cînd această nepreţuită comoară sta ascunsă etc, Creatorul trimise pe părintele şi stăpînul nostru patriarhul, kir Macarie din Antiohia, cu fiul său, spre a o descoperi şi a o scoate la lumină, dobîndind cu aceasta preţul şi răsplata cerului şi folosul intregei biserici creştine etc. — Cheltuiala ce avurăm cu această carte pînă la complectarea copiei, fu aproape de o sută reali. Mai tîrziu când ne întoarserăm în ţara noastră, în Alep, unde luasem cu noi pe sus numitul Baba Yani, îl puse să scrie o a doua copie şi mai frumoasă decît cea dîntîi; căci aveam intenţia, cu voia lui Domnezeu, odată în cursul vieţii noastre, să trimitem această carte ca să se tipărească în ţara frîncilor atît în folosul nostru cît al intregei bisericii lui Hristos. Când s-ar împlini să dea Domnezeu ! — aceasta, avem de gînd să începem a o traduce arăbeşte şi de aceia rugăm pe Tot-puternicul să ne dea pace şi linişte de minte ! O altă cauza spre a copia de iznoavă era temerea că de se va pierde pe mare, sau i se va întîmpla vreo primejdie la tipărire, să nu se piarză o aşa preţioasă nestemată. Doamne fereşte ! nu, în asemenea caz era mult mai bine să ne rămîe noă o a doua copie".

N-am transcris aci această minuţioasă descriere a călugărului arab spre a caracteriza cît de puţin comentariile slavone ale lui Branco Mladenovici, ca traduceri din *Explicarea psalmilor* compilată greceşte de s-tu

JŞTikifor mitropolitul Şirului; din contră, opera lui Branco ni se pare a avea un caracter cu totul personal; dar voiam să arătăm în general că Bomânia nu mai conţine astăzi toate tezaurile bibliografice ce le-a posedat în vechime. Cartea postelnicului Constantin Cantacuzino s-a pierdut şi e mirare cum în Bistriţa s-a păstrat pînă astăzi manuscrisul prescris în secolul al XIV, după opera unui consilier al ţarului Duşan.

în urma acestei digresiuni, nu fără importanţă pentru bibliografia antică a ţării noastre, vom reveni asupra cărţilor din Bistriţa, menţionînd îndată trei manuscripte care vin să întăriască aserţiunile noastre de mai sus adecă :

1°. că Basarabeşti, ctitorii primitivi ai Bistriţei, au înzestrat mănăstirea lor cu manuscripte preţioase adunate sau executate după ordinul lor;

2°. că relaţiile acestei familii şi ale clerului românesc în general cu creştinii slavi de dincolo de Dunăre, au contribuit mult la înavuţirea mănăstirei cu cărţi interesante pentru limba şi istoria acelor popoare.

II

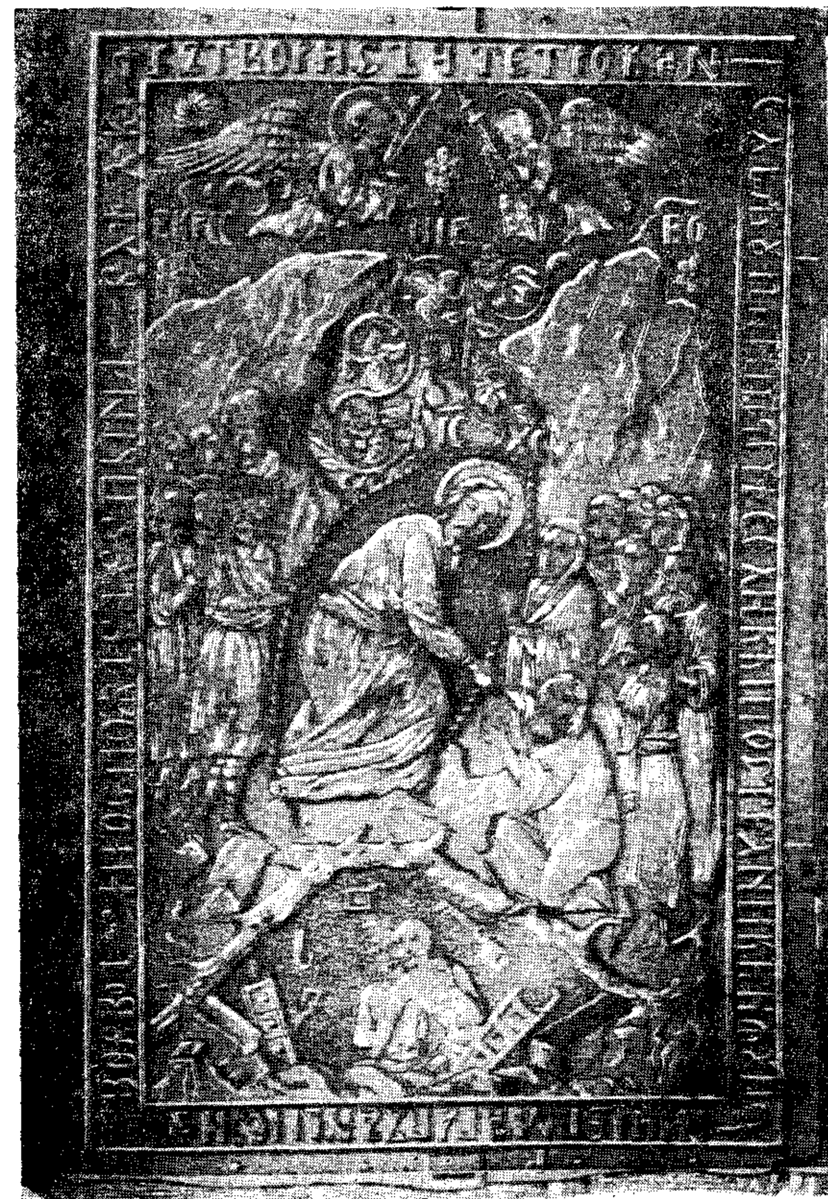
MANUSCRIPTUL DE LA HILINDAR. 1408

Procedînd prin ordin hronologic vom zice un cuvînt despre însemnarea ce se găseşte pe faţa din urma a unui manuscript slavon a cărui coprindere a devenit ilizibilă prin efectul mucezelei. Hîrtia pe care este scris în folio, cu litere capitale, e de acea vechie hîrtie de bumbac ce se fabrica în Orient şi mai ales în Damasc *{eJiarta bombacina, cuttunea* sau *damascena)* încă din secolul al IX-lea, pe care veneţienii găsind-o în Grecia, o Introduseră în toată Europa şi care se întrebuinţa pînă în timpul din urmă, chiar şi la noi, pentru multe înscrisuri de cancelarii. Această hîrtie, mai puţin preţuită decît velinul şi pergamentul (hârşia şi membrana), era însă cu mult mai bună decît hîrtia ordinarie de in, de pînză şi de petice inventată în urma ei. Orientul păstră în tot timpul superioritatea în confecţionarea ei[1] şi printre documentele ce se aflu azi în ţările noastre, întîlnim adese firmanuri ale padişahilor, scrisori viziriele, sigilioane patriarhiceşti, hrisoave domneşti şi chiar acte d-ale particularilor, scrise pe hîrtie de aceea orientală, groasă, solidă, netedă şi lustruită, care a pierdut sub efectul presei, substanţa flocoasă a bumbacului.

în manuscriptul despre care vorbim, contactul apei, ştergînd mai pretutindeni cerneală, a lipit foile una de alta, astfel încît vrînd cineva să deschidă cartea, hîrtia se risipeşte în fărîmi. Cu toate acestea pagină finală lasă încă să se deosebiască două inscripţii.

Cea dintîi, care prin culoarea sa mai galbenă seamănă a fi fost cu aur, e în limba slavonă, pe două linii, ca de 2 cent.-nălţime, scrise cu majuscule unite şi încinse *(majuscules conjointes et enclavees).* Acest mod, care consistă în combinarea mai multor litere de formă lunguiaţă astfel încît

[1] Bibliophile Jacob (Paul Lacroix), *Curiosites de Vhistoire des Arts,* Paris, 1848. *Notice sur le parchemin et le papier,* p. 11. Natalis de Wailly, *Elements de paleografie,* Paris, 1838, I, p. 37.

Ferecătură de evanghelie de la 1519, la Bistriţa. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista rcmână,* 1861, voi. I, p. 738 — 739^
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste "România.

să compuie o scrisoare strînsă şi compactă, sau în aşezarea literilor majuscule de deosebite mărimi, una într'alta astfel în cît să ocupe cît mai puţin spaţiu în lăţime, este foarte întrebuinţat în paleografia slavonă, mai ales în inscripţiile sculptate, gravate şi cusute; el produce mai adesea împletituri gracioase în forme, dar nu totdeauna lesne de descifrat.

Inscripţia de faţă, transcrisă pe larg, zice:

HCIIHCn C6 CM KHHm K6AHK0M& KK BăTOHKTlH H AkPXflK'fc H iiP'Bfli^APocT'B A©e<noT^>

CTg<I>M£ KK K6AIIVKH OKHTM'B XMIH^flPH H IIPH Hr^gH'fi THMO06H.

O linie de litere unciale mai mici adaogă :

Kk A^T^S^SI. Kpoyr **CAiţa** *"a, Aoynkif...f

A doua inscripţie, despărţită în două fraze, una de 2 şi altă de 3 linii e scrisă cu litere negre greceşti de forma miniscula rotunjită şi zice :

TOV scr^covTa xal TOV ypa^avTa auvTua07]aov xal *kXziaov* xopis o\a *G-KkOLyya,* TOI<; *aoiț* dya0coT7]T'O(; :

K6TO<; GUVTCOVOV *izzpi* TYJ<; auvypa^piac; TOÎ<; 7rapouaot<; TauTOiț TOU *iXac/lcTOD* xal TOCTOIVOU ev (Aovax°^ rpv]yopiou 6 TaupitX.

Aceste două inscripţii se traduc astfel :

cea dintîi sau slavona :

Şi s-au scris această carte în glorificarea şi stăpînirea şi prea vrednicia marelui despot Ştefan, în marele locaş Hilindarul şi sub egumenul Timotei. —

în anul 6916 ocolul soarelui 1, al lunei. . . . *urmarea e indescifrabilă*

cea grecească pare a zice :

Pe ostenitorul şi pe scriitorul apără-l şi-l miluieşte Doamne după milostivirea bunătăţii tale.

Osteneala împreună cu strădania pentru scriere la aceasta de faţă. (au fost ale) prea plecatului şi smeritului între monahi Grigorie care şi Gavrii*j*...

La 6916 de la clădirea lumii, adecă la 1408 de la Hristos, tronul Sîrbiei dărâmat din mărimea lui prin pierderea faimoasei bătălii de la Cossova 1389, unde sultanul Baiazet înfrînse pe cel din urmă ţar, Lazar, era ocupat de fiul acestuia, despotul Ştefan, căruia sultanul îi eoncedase stăpînirea, înjumătăţită pînă la 1396, cu cumnatul său Vuk Brancovici. Decadenţă venise atunci pentru Serbia, şi cultura intelectuală, mai ales în ceia ce se atinge de religie, se retrăsese în acea republică călugărească a muntelui Atos, unde şi slavii îşi aveau aşezămintele lor. „Muntele Atos, ne spune ilustrul Mickiewicz[1], acel munte, încins cu pămînt turcesc, e un loc sînt; el este un fel de Delfi, de Lesbos al slavilor. Se ştie că peninsula muntoasă a Atosului e ocupată de mănăstiri; ea e locuită numai de o populaţie de călugări; numărul lor se urcă la

[1] **Adam Mickiewicz,** ***Les Slaves. Cours professt au coltege de France,*** **Paris, 1849, voi, I, p. 272.**

şase mii. Căpeteniile sîrbeşti înălţaseră acolo cu cheltuiala lor biserici ei erau priviţi ca suzeranii, ca protectorii Sîntului Munte". Mănăsti Hilindarul, clădită pe la începutul secolului al XH-lea, de cneazul Sime şi mănăstirea Zograful, amîndouă la extremitatea IST.V. a sîntei peninsu erau şi sînt încă mai cu deosebire locuite de sîrbi şi de bulgari[1]; acol dar nu numai acolo, bibliotecile conţin mulţime de manusscripte şi cărţi tipărite în limba slavonă; negreşit că de acolo ieşiau în mare pa cărţile religioase ce serviau în biserica românilor şi slavilor de rit orien mai-nainte de descoperirea tipografiei.

Vom avea ocazia mai la vale a vorbi mai pe larg despre textur manuscripte ce se pregătiau în mănăstirile muntelui Atos. Deocamd mărginim într-atîtea cele ce aveam de spus asupra manuscriptului d riorat din Bistriţa care poartă data, de la 1408, şi locul provenienţei s de la Hilindar. Oare şi pe acesta nu-l vor fi adus Basarabeştii din că toria lor în Sîrbia, unde poate pe atunci manuscriptul se afla păstr de un secol?

III

CĂRŢILE BANULUI PREDA BASARAB. 1519—21

Ceeace ne convinge mai cu seamă de grija ce au purtat fondat Bistriţei de a înzestra mănăstirea lor cu cărţi religioase şi ne arată că pent acest scop ei au şi avut înadins scriitori, sînt două volume, din nenc cire mai tot aşa de stricate ca manuscriptul de la Hilindar, scrise şi pe hîrtia de bumbac în folio.

Unul poartă pe pagina din urmă nota următoare:

•f IIpoH3KOASHiiMh *G)TU,A* H nocni:ui6HÎgA\K CKH4 H cbKpkuifHigMK CTTO ,& CbKpkllJH *Ci* Cld KHHrS A\CU,d MdpTîd ^HK 3Î. H CnNCd *Ci CU* HdMHPTdHI€, Kk CT MOHdCTVpS HdpHU,dgMOy EHCTpHU,Oy *KW* A^H KArOMCTHKdrO H J^ivAîCKHKdrO rnl KKCIK» 3*MAK> OVrTpiVKAdVJHCKO! IW H^rOg KWHKOAOy, KK A-fcT ^3 H KHHTd fipHAC/KH >K0yndN IIp&A<* *X9^ Q\'CMH\i* njTcTkl* EiJlg, nOTOitt KOrc IISKSCHT A* w npHHicr Hd HHO A/vkrro A^ npOKArr WT TH WTU,H H A< npHMITăH Cb flHdNI*A\ H Cb J^dA\$îpOK>.

j^HgHHLi ROM*, d3K A\K0rptLUHdro ,\pdrOA\Hp CKKpKUJH^.

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sîntului Spirit s-a terminat ace copia în sînta mănăstire ce se zice Bistriţa, în zilele prea piosului şi de Hristos iubitorului d al acestei Ţări Româneşti Io Neagoe voevod, în anul 7000 şi 29. Aceasta carte a adăog

[1] **Asupra Muntelui Atos citām mai multe scrieri care descriu acest curios ţinut de antic eclesiastice : Icoavvou TOU KO|XVT|VOU 7upo<nc0v^Tap£ov TOU ayfou opouc; TOU "A-Ocovog, cu tra latină în *Palaeographia Graeca* lui Bernard de Montfaucon, Parisiis, 1708, p. 433. ItyreROAH nO CR Top-fe H0ONCKOH, CdNKTn6TepE\TTi, 1854. flpXHAUNAPHT-K Ilop^HpiH: *\[Kâ3ATCAk* dK XPdHiaXipHXcia Rit oEHTeAtax-K e4^- Topu AOONCKOH. C. IleTepKy-prh, 1847. Proschinitar al sfîn munte al Atonului tradus din ruseşte de pe al ieroshimonahului Serafim de la lavra Ru de monahul Varnava Luchianov, Bucureşti, 1856. Robert Curzon, *Visits to monasteries* *Levant,* London, 1851, p. 301 sq. A. Proust, *Voyage au Mont Athos,* 1858, în publicaţia p dică, *Le tour du monde,* sous la direction de M. Ed. Charton, Paris, 2. semestre de**

jupan Preda, hramului Adormirei Sîntei Născătoarei de Domnezeu. Iar cine se va încerca să o ducă la o altă parte, să fie blestemat de Domnul Tatăl şi să aibă parte cu Anania şi cu Samfir.

Zioa am început, eu mult păcătosul Dragomir şi am sfîrşit.

Cellalt are pe foaia din urmă, subt un ornament format de rotocoale colorate cu roşu şi verde, o notă scrisă cu minusculele cărora am socotit a le zice *diplomatice*; într-însă se citeşte :

*₣ îî3K0AIN?€A\ (x>TU,d H nOCntl WgNîg.U CbJHd, H CKKphL1J*NÎEA\ CrTO \X'* HcnHca CB CA KHMra HapHu,agA\aa \h\u\ă KK AxoHacTKipK---' KK ,\im KAro*îKCTHKare H j(w AiOKSKaro rocnoAHHa liv Il'krce K^AHKaro KO£KOA^? noKiAfcHifM K*AHKaro H<8naHT IIp^AA cîia **KBAHKâ'rs** AsopMHKa IIpbKSAa, A ^ T 3K3, KpSr CÂNI; 8 "KH. ASu-k "si, HMAHK-TIWH^ "S, £EA*AÎE "HÎ, A\CU,a I3ogA\Kpa. C'KKpkUlMCg KK A^K. IlHCa p$Ka **MHvvrp**-kiuMa H *iîB&CTttUâr$* CA^ra AMNUJH A\oeM$ TOCOOAHHS KOA^KOA\S >KSnaw8 **ÎIpiA^?** rpdAMTKKd ^paroA\Hpa : — SLţOSAâKu,! [2]

Care se traduce :

*j" Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sîntului Spirit s-a scris această ce se zice Albina în mănăstirea.... (Bistriţa), în zilele prea piosului şi de Hristos iubitorului Io Neagoe marele voevod şi din porunca marelui jupan Preda, fiul marelui dvornic Pârvul, în anul 7027, ocolul soarelui 27, al lunei 16, indictionul 6, temelia 18 ; s-a sfîrşit în luna noiembrie în 23 zile.

A scris mînă mult păcătosului şi nevrednicului, sluga cea mai mică a domnului meu jupan Preda, grămăticul Dragomir. ...

Aceste două manuscripte ce sînt, unul din anii 1519 şi cellalt din 1521, amintesc amîndouă numele banului Preda, fiul vornicului Pârvul. Am văzut că acest din urmă e unul din fraţii banului Barbu Craiovescul. Piatră lui mormîntală stă încă la Bistriţa, scoasă acum din interiorul bisericei şi aşezată sub un tei la dreapta portei în curtea exterioară; pe dînsa se citeşte inscripţia următoare, stricată pe alocurea.

t Wlţfl 11IIPHAH6
A,——————————IIPTiCTrl
m——————————JKlH >K-
XIIflH UPhfiXAh KH-
AHKH *MEh* KPM6ETi-
CKH, FiTx ^HH EAflrOHfcCTH-
KflrO IG) fl/IOHCH K06K0-

care se traduce :

j Luna aprilie, zile — a răposat ***robul lui Domnezeu*** jupan Pîrvul, marele ban al Craiovei, în zilele prea piosului Ico Moisi voevodă. La anul 7037 (1529).

[1] Aci se vede tăiat din manuscris un locşor în formă de cuadrilater prelungit. Cuvîntul Bistriţa ce urmează e scris alături cu alt condei.

[2] Aceste litere pot conţine o enigmă pe care lăsăm perspicacităţii cititorului a o deslega, ne putînd noi a-i pătrunde înţelesul.

Din astă inscripţie care ne dovedeşte că Pîrvul a succedat în bă[…] Craiovei fratelui său, Barbu, cînd acesta s-a retras la vieaţa monaşeas[…] sub numele de Pahomie, înţelegem că banul Pîrvul a trăit mai îndel[…] chiar decît fiul său Preda; căci nu ne putem opri de-a recunoaşte în a[…] Preda banul pe pretinsul frate[1] al lui Neagoe Basarab care dupe moar[…] voevodului, voi să apuce domnia pentru dînsul sau pentru pupilul s[…] Teodosie voevod, şi pierdu capul şi războiul în bătălia ce avu cu bo[…] pribegi şi cu Buzoenii care-şi alesese de domn pe Eadu voevod călugăr[…] Bistriţa păstrează încă mai multe suvenire de la acest ban Preda şi în[…] altele acel frumos *engolpion* de aur şi smalţ despre care am vorbit mai [..] şi care poartă în exerga lui de smalţ verde şi albastra alternat, o inscr[…]ţie amintind asemenea pe monachul Pahomie, unchiul lui[3]. Cuvin[…] inscripţiei sînt :

f ChTPOPH ChH Hfl<H*1>riAPh PflKh BJKÎH AţOHfIXh
IIflX0ffiH6 H XXIIflHh **IIP6i1A^** K6AHKfH BflHh,
E A*. 3t3KQ

adecă :

j Au făcut acest panaghiar (sau icoană a Maicei Domnului) robii lui Domnezeu m[…]cliul Pahomie şi jupanul Preda marele ban. în anul 7029. (1521).

Dar solicitudinea banului Preda către locaşul sînt al părinţilor [..] se manifestează şi mai mult prin dăruirea de cărţi dogmatice, pe [..] neputînd, se vede, a şi le procura în exemplare copiate gata, puse pe grăm[…]ticul sau, Dragomir, să le transcrie, spre folosul şi instruirea locuitor[…] din mănăstire.

Aici nu se mărginesc nici toate odoarele de argint şi de stofe, [..] toate cărţile date de fraţii fondatori ai Bistriţei şi de urmaşii lor, la acea[…] mănăstire; dar am însemnat unele din acele principale şi voim acur[…] examina alte cărţi aflate în mănăstire, nu de o mai puţină importa[…]

[1] Daca Preda, fiul lui Pîrvul, ar fi fratele lui Neagoe vodă, precum spune hronica, a[…] cum se face că acest domn se numeşte în toate hrisoavele sale : Jco ***Basarab voevod fiu[…] Basarab voevod***? Credem că e o eroare în hronică şi că Preda era numai rudă de aproape, p[…] văr al voivodului.

[2] ***Hronica lui Constantin Căpitanul,*** în ***Magas. istor. pentru Dacia,*** voi. I, 1845, p. [..] Hronica anonimă, din *op. cit,* Voi. IV, 1847, p. 267.

[3] Acest frumos obiect de artă e format din două tipsii rotunde ca de 6 centimetr[…] diametru, ce se deschid pe balama (sur charniere). Partea convexă sau capacele înfăţişea[…] pe o faţă, Adormirea Maicii Domnului, încrustată pe argint aurit; pe cealaltă, chipul Mî[…]torului înconjurat cu flori săpate în argint şi suflate cu smalţ roşu, verde şi albastru. Partea [..]cavă sau interiorul are : pe o faţă, pe Maica Domnului cu Hristos prunc în braţe, încru[…] între patru heruvimi aripaţi, cu o rugăciune în limba slavă şi o bordură de flori gravate [..] prejur; cealaltă faţă prezintă o lucrare şi mai complicată. Exerga e ocupată de inscripţia cit[…] cercul din centru încinge un pătrat ce figurează o galerie cu patru stîlpi de aur, bolti[…] ***jour,*** în fundul caria, format de concavitatea tipsiei, se vede figurat în smalţ ***champleve*** un c[…] de îngeri. Porţhle de cerc ce rămîn împrejurul pătratului sînt ocupate de 4 figuri de sera[…] şi de profeţi, gravaţi pe foaie de aur şi acoperiţi cu un strat transparent de smalţ verde. Ace[…] delicată şi frumoasă lucrare, cu totul bizantină în stil, chiar de ar fi executată în Italia, [..] pierdut în multe locuri smalţul, mai ales pe cel roşu. Un engolpion de acelaş fel, dar mult [..] stricat, se află la Snagov dat de un ***jupan Drăghici Vintilescu,*** la 1431. Arhiereii pu[…] atîrnate de piept asemenea ornamente pe cînd oficiau.

IV

TREI TETRAVANGHELII SLAVONE SCRISE DE MÎNĂ. CALIGRAFIA ORNAMENTALĂ $1 FERECATURILE DIN VECHIME

într-o bibliotecă destinată a provedea la serviciul liturgic al unei mari biserici şi la educaţia teologică a călugărilor unei mănăstiri, se-nţelege că evangheliile, cartea fundamentală a creştinismului, trebuia să fie reprezintată cu lux şi îmbilşugare. în adevăr, exemplarele de evanghelii sînt numeroase printre cărţile Bistriţei şi, lăsînd deocamdată la o parte pe toate cele tipărite în diverse limbi, vom alege *dHntre* cele manuscrise slavone, trei exemplare ce merită o atenţiune mai particulară prin executarea lor mai luxoasă, prin vechia dată ce'ele port, prin ferecaturile lor mai bogate.

Unul, şi negreşit cel mai vechi, e o *Tetravanghelă* sau adunare a cîtor patru evanghelii, avînd în capul fiecăria, *Predoslovia,* adică precuvîntarea lui Teofilact archiepiscopul bulgarilor, care explică necultivaţilor săi compatrioţi textul evangheliştilor, prin scurte şi simple apreciaţie. Volumul e format de vreo 50 coli în folio de hîrtie de bumbac orientală în folio maximus (43 cent. nălţime şi 28 cent. lărgime), scris cu litere negre capitale de 7 cent.-nălţime. iniţialele şi fruntispiciile evangheliilor sînt minunat desemnate cu aur şi colori. Numele scriitorului şi decoratorului, locul şi anul în care această frumoasă carte s-a executat/ nu sînt indicate pe dînsa, dar ferecătura ei de argint aurit poartă data de la 1519 şi ne întemeiază a crede că nici scrierea coprinsă în ea nu poate fi mai nouă[1].

Alt exemplar de aceeaşi operă scris tot pe hîrtie orientală, de un format cu 2 cent. inferior, şi avînd asemeni iniţialele şi fruntarele desemnate cu aur şi colori, dar legat cu simple scorţe de lemn şi piele, are pe cele şase din urmă ale sale pagine, o lungă notă, în care putem vedea cum scriitorii sau copiştii de cărţi bisericeşti se recrutau mereu, în tot Orientul Europei, din marea şcoală a muntelui Atos. Am tradus din slavoneşte acele lungi perifraze prin care smeriţii călugări vor să-şi nimicească meritul, întru cea mai mare glorie a Domnului de sus. Astfel se exprimă copistul nostru :

Prea bunului Domnezeu, atotţiitorului şi atotvăzătorului, dătătorului a fiecării bune fapte, care printr-însul se începe făcîndu-se început şi sfîrşindu-se sfîrşitul; aceluia gloria şi domnire în nesfîrşite veacuri! Amin.

Pentru că întru Treime închinatul Domnezeu a binevoit a împle biserica sa cu cărţile cele sînte, pentru glorificarea şi folosul ctitorilor :

Drept aceia şi eu robul lui Hristos egumenul Misail ieromonach de la mănăstirea numită Bistriţa am găsit de cuviinţă a începe a scrie sînta Tetravanghelie şi fiindcă meşterul cel ce a fost început-o a şi murit., am rîtvnit de osîrdia sufletească şi am hotărît în inima mea să nu fie aşa cu o astfel de bună faptă, adecă a se nimici şi în uitare a rămînea şi spre a face bine şi

[1] **Această carte, din causa bogatei ei legături, a rămas la Bistriţa împreună cu celelalte ferecaturi şi odoare preţioase. Cînd s-ar forma un muzeu în care aceste obiecte să poată fi expuse la vederea publicului şi totdeodată garantate de pierdere, ar trebui negreşit adunate toate în acel dorit stabiliment.**

spre a săvîrşi această de suflet mîntuitoare şi domnezeească carte sînta de patru ori Ves pe care Sîntul Spirit prin gura Apostolilor a revărsat-o spre cunoştinţă şi împlinire glori cărei domnezeirei cei în trei feţe ca într-una închinată, şi am găsit pe un frate de la Sî munte Atos, prin dragoste către noi atras ; acestuia am încredinţat-o şi am trimis-o ca sfîrşiască, şi acolo s-au scris la Sîntul Munte Atos şi iarăşi s-a adus aici în mănăstire aşezat aurul şi cu diferite colori am săvîrşit-o şi am împodobit-o şi am depus-o în sus zisa mă tire Bistriţa în sînta biserică, hramul Adormirei prea Sîntei Stăpînei noastre Născătoare Domnezeu şi pururea Fecioarei Măriei, unde zac moaştele prea cuviosului părintelui no Grigorie Decapolitul, pentru rugăciunea şi lauda prea Sîntei stăpînei noastre Născătoare Domnezeu şi spre gloria şi onoarea celui dintr-însa născutului adevăratului Domnul Domn şi Mîntuitorului nostru Isus Hristos. Vă rog dar pe toţi părinţii şi fraţii noştri şi cei tineri ş In vîrstă şi cei bătrîni ce vor citi sau vor seri, să iertaţi pe noi cei ce cu osîrdie la ace faptă ne-am silit, pentru iubirea lui Hristos, şi să binecuvîntaţi ca împreună să glorifică "Tatăl dintru care toate (purced), pe Fiul prin care toate (se fac) şi pe Sîntul Spirit cu toate (sînt) i Treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită, (prin care) aici vom găsi pace şi milosti iar dincolo ne vom lumina cu lumină şi cu dar domnezeesc şi de vecinicele bunătăţi ne îndulci cu toţi Sînţii care din veac au plăcut lui Domnezeu, în nestrăbătute veacuri. A

S-a scris această sîntă Tetravanghelie în Sîntul Munte Atos din porunca părin ^egumenul kir Misail ieromonahul de la mănăstirea numită Bistriţa, care este în ţara Un vlahiei şi se află sub ocrotirea muntelui ce se chiamă Păpuşa[1] şi unde este osteneala şi ctit Mniei Craiovei; în zilele prea piosului şi de Hristos iubitorul Domnului Io Radul voevod f preot şi călugăr, atunci ţiind bănia Craiovei jupan Şerban marele ban; în sînta mănă fiind păzitorul bisericei şi paramonar marele eclesiarch kir Teodor ieromonah. S-a os incă şi cel mic şi cel din urmă, care numai nume monaşesc are iar faptele nicidecum, len sărac în bunătăţi, spornic şi bogat în păcate, robul robilor lui Hristos, al cărui nume este început, înainte de *unu SL patru-zecilea* se află; la mijloc, o *sută* şi *unu* cu a *patra* se ac iar la sfîrşit pe lîngă *a zecelea, o sută* şi *cinci* se coprind[2].

în anul 7045 ; ocolul soarelui 17; al lunei 15; temelia 18 ; indictionul 10.

Aşa dar părinţilor şi fraţilor prea iubiţi, rog pentru iubirea voastră de Domnezeu, fi vre undeva greşit, din imperfecţia minţei mele, sau prin greşirea textului sau prin reaoa zare nu va fi plăcut gustului vostru, chiar de veţi despreţui cu drept a mea nimicnicia, în blestemaţi, ci binecuvîntaţi adueîndu-vă aminte că nimeni dintre oameni perfecţie n-a <căci) n-a scris Sîntul Spirit nici înger, ci omul cu patimi şi păcătos şi mîna cea tinoasă şi su putrezirei şi spiritul tîmpit şi demn de milă; rugaţi pe stăpînul Hristos, ca pentru ale vo sînte rugăciuni şi noi nevrednicii să ne învrednicim cu voi să stăm în partea dreaptă a drep judecător, la înfricoşata judecată, şi să auzim bunul glas al *Aceluia* : Veniţi, binecuvîntaţii p telui meu, moşteniţi împărăţia pregătită voă de la facerea lumii; care să fie tutulor spre <ca s-o cîştigăm) cu dorul şi cu iubirea de om a Domnului nostru Isus Hristos, căruia cu împreună şi cu Spiritul Sînt (fie) gloria şi putere, onoare şi închinăciune în vecii vecilor 1 A

Acestea sînt cuvintele prin care egumenul Misail Bistriţean modestul călugăr sfetagorit Mardarie, recomandeză pioşilor cititori luc

[1] **Piscul de piatră de alături cu mănăstirea, dincolo de rîu, pe care, la 1712, un e Ştefan a clădit o graţioasă bisericuţă, poartă în adevăr numele de Păpuşa, care s-a dat şi leţului de pe dînsul.**

[2] **Aici vedem un exemplu de enigmele în care călugării scriitori şi artişti din trecuţi iubiau a-şi ascunde numele; aci misterul nu e aşa greu de pătruns. într-a an cifrele slavone, litera a este *unu* şi M , *patruzeci;* — AU. — litera p, o *sută;* a, tot *şi* A, patru = *QA&* — litera î, *zece;* p, iar o *sută* şi e cinci; = pu — Unind aceste trei împreună, ne dau AupAapîe, numele călugărului copist.**

lor, executată la 1537, sub domnia lui Eadu vodă ce fusese călugărul Paisie de la Argeş.

Asemănarea, în volum, la materiile întrebuinţate la scriere, în formarea literilor, în generala executare caligrafică a acestor două exeniplare de evanghelii, nu ne permit a ne-ndoi că amîndouă provin din acelaşi loc sau mai bine din aceiaşi şcoală ; sînt însă de observat si oarecare difermțe, care provin sau din osebirea datelor acestor două'transcrieri, sau din inegalitatea de talent în caligrafii şi decoratorii lor.

Fără îndoială cel dîntăi are atît în formarea literilor, cît mai ales în desemnurile-i de arabesce şi **de** iniţiale colorate, un caracter **de** perfecţie mai mare. Frontispiciile puse în capul fiecării evanghelii, sînt compuse din graţioasa încrucişare şi din ingenioasa împletire a unor linii fine colorate cu carmin, cu verde, cu cinabru şi cu albastru, si bordate de un firicel de aur; figurile rătunde, eliptice,'pătrate se combină cu o simetrică măestrie într-acea scînteetoare împestriţare de colori vii, ce se-mbină cu o minunată armonia ; marginile rotunjite sau festonate ale grupului sînt semănate cu steluţe de felurite colori, iar din căpătîiul **de** sus şi din colţuri se desprind nişte graţioase figuri de palmete, de aplustre şi de acante. Acest tot, desemnat cu o pinsulă uşoară şi delicată, produce efectul plăcut al unei reţele transparente de aur şi de vii colori. Iniţialele reproduc în proporţii mai restrînse, dar nu mai' puţin graţioase, aceste forme variate şi agreabile.

în al doilea manuscript formele sînt mai grele şi mai apăsate, liniile trase cu mai puţină fineţe şi regularitate. Colorile mai puţin variate, se mărginesc în verde, civit şi aur. Conturele figurelor sînt în general formate de linii drepte, şi într-unele chipuri de paseri fantastice se unescu cu ornamentele împrumutate de la plante.

Cu toate acestea, într-una ca şi în cealaltă carte, noi recunoaştem minunata artă decorativă a bizantinilor, care din epocile cele mai antice se aplică la înfrumuseţarea manuscriptelor. „încă din epoca lui Teodosie cel mare, dice **d-1** Ferdinana Denis [1] se formase în Bizanţ o clasă inteligintă de caligrafi decoratori de cărţi, supusă la studii serioase şi destinată nu numai a înmulţi cărţile într-un mod corect, dar şi încă'a le orna. Episcopi învăţaţi, miniştrii, şi une ori chiar şefii statului nu crezură că se-njosesc împărtăşind lucrările lor".

Occidentul, care mai întîi îşi aducea cărţile de preţ din Imperiul răsăritean, împrumută de timpuriu această artă mult preţuită în secolul de mijloc. Sîntul Augustin, apostolul anglo-saxonilor şi întîiul archiepiscop de Cantorbury (596), iar mai tîrziu învăţatul şi venerabilul Teodor din Tars, trimis din Orient ca episcop în Englitera, duseră această măestrie în mănăstirile Britaniei şi vechei Hibernii; de acolo, două sute de ani în urmă acestuia, ieşiseră frumoasele manuscripte cu miniaturi ale sîntului Dunstan, şi tot acolo, pe la 760, anglo-saxonul Alcuin învăţa arta caligrafică, pe care perfecţionînd-o în Italia, o propagă cu atîta splendoare la curtea lui Carol cel mare şi prin mănăstirile Franţei şi Germaniei. Călugării benedictini din muntele Casin în Italia şi cei din abatia de Cluny în Paris întreţinură în Europa catolică cultura scrierei ornamentate»

[1] Ferdinand Denis, ***Histoire de Vornamentation des manuscrits,*** Paris, 1857. p. 11.

Orientul păru a slăbi cîtva timp. Furoarea *iconoclaştilor* în co oricării reprezintaţii figurate, strică multe din monumentele primit ale artei caligrafice, dar de pe la anul 1100 încoace, Bizanţul şi Gre se aprind, de un nou amor pentru luxul caligrafiei. De atunci ni se păstre numele cîtor-va pictori decoratori, de manuscrise : Panteleon, Sime Mihail Blachernita, George Minas, Mihail Mieros şi Nestor sînt pe noi, singurii reprezintanţi din acea epocă, ai acelei întinse maeştrii ocupa mai toată numeroasa populaţie a lavrelor creştine. Din acele vr încoace, de şi *inluminaiorii, rubricatorii, miniaturiştii* şi *pictorii de p peinture* ai 'Occidentului veniră adesea să-şi împrospăteze imagina şi gustul, în arta favorită şi aşa de ingenios exploatată a bizantini popoarele de rit latin însă, îşi desvoitară o serie de ornamentări c grafice care se resimţiră de influinţele normande, gotice şi franceze, predomniră succesiv' în toate celelalte arte ale Europei. Orientul statornic în credinţele şi în practicele sale, păstră formele şi principi artei tradiţionale; în arhitectură şi în pictură el nu ceru a innova reduse în regule şi canoane inspiraţiile artiştilor vechi şi se mărgin imita, pierzînd adesea mult din caracterul grandios şi din măestria studi a stilului antic. Toată şcoala pictorilor din muntele Atos reproduce, secoli, icoanele lui Panselinos şi mai adesea diferenţa între model şi co e numai o decadinţă învederată în acestea[1].

în adevăr stăruinţa în principiile primitive, care putea fi preţio întru artele decorative care în general împrumută mai mult imagina decît naturei, stînjeni la orientali desvoltarea ideii *frumosului adev* în pictură si perpetuă numai bunul gust şi originalitatea în ornamen Astfel pe cînd Italia se-mpodobea pe fiăşice zi cu nemuritoarele tablo vii si animate ale lui Bafael, Michel-Angelo, Leonardo da Vinci şi atîtor pictori mari, artele creştine din Orient, retrase în cîteva mănăst izolate de viata naţiunilor, reproduceau dupe vechi formulare, icoan un stil aspru,' schematic şi fără vioiciune. Tot pe atunci însă călug minuţioşi şi răbdători ai Băsăritului, despreţuind natura şi frumuse ei simţu'ale, găsiau în imaginaţia lor, inimică a realităţii, elegante con nări de linii şi de colori care produceau acele ornamente graţioase şi s teietoare în bizareria lor, ce le-am admirat pe manuscriptele noastre la Bistriţa.

Acest contrast al picturei ce-i putem zice *naturale,* cu pictura *im nativă* a caligrafilor decoratori, o putem preţui comparînd chiar volun mai sus menţionate cu un alt volum de aceiaşi formă, conţinut şi lim care avu nenorocirea a fi cu totul stricat de umezeală, în pesterea d Bistriţa, lăsînd în fiinţă vre-o cîteva fragmente de pagine zugrăvite scene din evanghelie. Pe una din ele, cea mai puţin putrezită, vedem prezintată Ţc **npHSKd niTpov 1** *AHΓU* adecă *Pescuirea lui Hristos cu P si Andrei.* Un cadru colorat roşu cu borduri negri încinge desemnul ex tat pe cîmp de poleială aurită. D-o parte Hristos de pe o stîncă înti mîna către apostolii săi, care din barca lor au aruncat în valurile rotu

[1] D. Didron arheolog francez a publicat subt titlul de ***Manuel d'iconographie chreti*** Paris, 1845, traducţia unui curios manuscript grecesc găsit la Muntele Atos, unde el slu de condice sau ***tipic de*** pictură pentru vestiţii meşteri zugravi din Caries. ***Călugărul Dionisi Agrafa e*** autorul acestei cărţi.

jite ale mării, o plasă sau coş în care se zăresc înşiraţi eîţiva peşti roşiori* Dar ce forme sucite şi puţin fireşti! Ce lipsă de perspectivă ! Ce pacinică nesimţire în figuri! Barca, stînca, peştii, apa, personagele, toate apar deodată pe întîiul plan. Nici o zare de lumină care să învie tabloul! Mei o suflare de geniu care să înalţe spiritul! Cît de neasemănată e această pictură orientală cu vestitul carton în care Bafael reprezintă, poate pe acelaşi timp, *Pescuirea minunată*! Două bărci pe luciul apelor ce se pierd într-un peisagiu depărtat, conţin şase personage în pozele cele mai expresive ; doi bărbaţi trag năvodul încărcat de peşte, altul împinge cu lopata, Andrei şi Petru stau prosternaţi cu rugăciunea pe buze, dinaintea Mîntuitorului care şade la căpătîiul vasului întinzînd cu blîndeţe mîna sa către dînşii. Un vîntuleţ suflă prin pletele tuturor, şi cocorii dupe mal, şi porumbii din zbor înalţă capetele lor către cer. Mciodată stilul hieratic al orientului, cu toată venerabila maiestate ce-i dă formele-i stereotipate de secoli, nu poate exprima un asemenea concert al naturei de laude către domnezeire.

Comparaţia stilului de pictură bizantin, cu arta picturală desvoltată în Europa apusană de la al XV-lea secol încoace, merită consideraţiuni mai întinse ce nu-şi au locul aici. Fie-ne de ajuns a fi schiţat istoricui unei părţi a culturei artistice din secolul de mijloc, adecă fazele decoraţiunei caligrafice, care jucă un aşa mare rol în Europa pînă la descoperirea tipografiei şi pe care Orientul, în mănăstirile sale, mai ales în ale muntelui Atos, o perpetuă pînă în secolii din urmă. E o carte însemnată pentru această artă şi care apăru pe la sfîrşitul secolului al Xll-lea, scrisă de un călugăr lombard, Teofil, care părăsi Italia şi se aşează în monastirea San Gali din Helveţia. ,,Teofil era totdeodată pictor de manuscripte, pictor pe sticlă şi argintar smălţuitor; căci cartea lui, pe care n-o avem poate întreagă, e consacrată picturei sau caligrafiei, sticlăriei şi argintăriei. Ea conţine asupra acestor arte sau mai bine asupra acestor trei ramure unei arte, învăţăturile cele mai preţioase"[1]

Acea carte, intitulată *Diversarum artium scheăula* (încercare asupra deosebitor arte), conţine aceste cuvinte pe care nu le desminte coprinderea ei totală : „Citeşte cartea mea cu o memorie credincioasă; îmbrăţişeas-o cu o dragoste arzătoare. . . . vei găsi într-însa ceia ce posadă Grecia asupra felurilor şi amestecărei deosebitelor colori; toată ştiinţa toscanilor despre incrustaţii şi despre feluritele *niello*[2]*;* toate chipurile de ornamente întrebuinţate de arabi în lucrurile ce se fac prin maleabilita topire şi săpătură (ciselure); toată arta glorioasei Italii în aplicarea auru şi argintului la decorurile feluritelor specii de vase, sau la lucrarea p trelor scumpe şi sidefului; tot ceea ce Franţa se sileşte a dobîndi p alăturarea preţioaselor sticlării; toate lucrările delicate de aur, de argi de oţel, de fier, de lemn şi de piatră ce onorează pe industrioasa Germar Dupe ce vei citi adesea aceste lucruri şi le vei întipări bine în memo ta, de cîte ori te vei fi servit cu folos de scrierea mea, spre răsplată pen învăţăturile mele, nu-ţi cer alta decît să îndreptezi pentru mine o ru ciune către milostivirea prea puternicului Domnezeu. El a făcut de n-a scris observaţiile mele, nici din dragostea laudelor omeneşti, nici dorinţa unei resplăţi lumeşti, de n-am ascuns nici un lucru de preţ rar dintr-o geloasă răutate; de n-am tăcut nimic, oprind ştiinţa pe sea mea; ci a făcut ca, pentru creşterea onoarei şi gloriei numelui său, voit a îndeplini lipsele şi a ajuta la progresul unui mare număr de oameni

Ştiinţa practică răspîndită în acest tractat special asupra tehni artelor decorative uzitate în secolul de mijloc, e preţioasă pentru cunoaş rea practicelor întrebuinţate în maeştrii pe acele timpuri înapoiate. Luc rea metalelor, a sticlei, a smalţurilor au şi ele o mare importanţă prin datinele vechimei, şi noi chiar, românii, care negreşit n-am avut pe ac vremuri de lupte războinice, arte naţionale, putem totuşi să aflăm vechile fabricate străine ce le găsim la noi, cu care din naţiunile Euro aveam mai dese relaţii de negoţ.

Această consideraţiune ne conduce de sineşi a examina mai cu amăruntul ferecătura Evangheliei al cărui interior l-am descris în ca acestui paragraf — Am zis în adevăr că ea este de argint aurit. D plăci de acest metal cu figuri în relief sau *bosselees* (scobite în zarfu acoper scoarţele-i de lemn şi sînt unite la spatele cărţii printr-o zale mată cu lănţuşe de sîrmă de argint poleit, *(gourmette)* purtînd la fie verigă un năsturel de acelaş metal. Pe muchi ferecătura are copci lucr tot în felul acesta.

Placa dupe faţa cărţii *(recto)* înfăţişează *Ieşirea din iad* la a d înviere, precum o şi indică titlul slavon scris în abreviaţie pe dînsa:

KKPC6HÎ6 *fko*

Placa cea din dos *(verso)* reprezintă *Adormirea Maicii Domnului,* cu inscri ţia :

oyciieHîe **EoropoAHiţH**

Era obiceiu ca în asemenea ferecaturi, una din feţele legăture poarte reprezintaţia hramului bisericei la care era destinată carte aceasta din urmă e hramul Bistriţei.

[1] **Bibliophile Jacob (Paul Lacroix) în publicaţia citată :** ***Histoire de Vorfevrerie francaise,*** **p. 209.**

[2] **Lucrarea smalţurilor apăru mai întîi în Orient. Cel dintîi smalţ menţionat e din al VI secol în descrierea darurilor făcute de împăratul Iustin I, papei Hormidas, (514—523) se face menţiune de *gabatam electrinam.* Smalţul, care e o materie sticloasă colorată cu oxide metalice ce se aplică pe lut, pe sticlă sau pe metaluri, se întinse mai întîi pe cercuri de metal de aur (emaux cloissonnees). Astfel l-au întrebuinţat bizantinii, astfel erau lucrate bogatele odoare smălţuite date de împăr. Iustinian şi de soţia lui, Teodora, faimoasei lor biserici, Sfînta Sofia. în Italia, unde smalţul trecu în secolul al IX, începură a-l lucra prin aplicarea stratului de smalţ, mai mult sau mai puţin gros, pe plăci metalice crestate cu dungi (rainures) sau gravate cu desemnuri ce se străvedeau printr-însul (emaux champleves). Astfel l-au lucrat şi bizantini pînă la căderea Imperiului şi poate chiar în urmă. în Italia se inventă pe la al XIII secol smalţul şi apoi, Limoges în Franţa, de la XVI secol încoace, întrebuinţa *pictura pe smalţ.* încă din secolul al XI, smalţul nu mai fu rezervat pentru a se aplica numai pe plăci de aur, îl puseră pe argint aurit, pe argint simplu şi în sfîrşit chiar şi pe oţel. Italienii practicară foarte mult ornamente si figuri gravate cu acul pe argintărie, ale căror crestături le împleau cu un smalţ negru, compus din argint, plumb şi pucioasă topită, aceia se chiamă *mello.* Smalţ puneau ei pe lut, si faientă se numia *majolica.* Asupra smalţurilor vezi Jules Labarte, *Rech sur la peinture en email dans Vantiquite et au moyen âge,* în 8. Paris, 1857. D-v G. Heider *wickelung des Emails im Mittelalter;* în *Mitth. der K. K. Central Commission zur Erforsc Baudenkmaeler,* Wien. 1858 p. 281, sq.**

[3] **Editat de Contele Charles l'Escalopier subt titlul *Theophile pretre et moine,* 1843, in 4°.**

Pe *recto* în jurul icoanei, patru linii formînd cadru, port inscripţia următoare:

f CTiCTKOPH CTiH T6TPG<6>KflH-
KîiYh **2KXI1I1H** AWP41i KCMHKkl II0CT6dHHKii H **XXIIfl-**
HHUfi 6F0 AlflPrfl Kli AJBhl IQ H^FOS
K06B0A" H rOCiIO/K^ AGCIlhlMTK ă t / r *3""K<3>

care *însemnează:*

Ţ A făcut această Tetravanghelie jupan Mareea marele postelnic şi jupăneasa lui Marga în zilele lui Ico Neagoe voevod si doamnei DespineL în anul 7027. (1519).

Numele dăruitorului[1] şi epoca ferecăturei sînt dar precizate ; rămîne însă ca stilul lucrărei să ne denoteze unde sau subt ce influinţă au fost executate aceste reliefuri de argintărie[2].

,,în al XlV-lea şi al XV-lea secol bibliile, evangheliile, cărţile bisericeşti, ne spune învăţatul P. Lacroix[3], luau totdauna învelitori de aur şi de argint ce li se puneau de către argintar, de către smălţuitor şi de către iconar. Inventariul lui Carol al VI, la 1399, ne arată *liturgii,* ale căror *scoarţe sînt de argint aurit cu icoane scoase în zarfuri* şi *ceasloave de catifea cusute cu flori de crin, ale căror copci sînt smălţuite cu armele Franţei,* etc. Chiar în al XVI-lea secol găsim acest mod de argintărie aplicat la legătura cărţilor, dovadă acoperămîntul unui ceaslov executat cu aur masiv de Benvenuto Cellini din porunca papii Pascal III, care destina această carte împăratului Carol al V-lea.

Aceste ferecaturi, fără de a ieşi în totdauna din minele unui artist însemnat ca Benvenuto Cellini, se fabricau mai ales în Paris, în Limoges, " în Fiorenţa. în Veneţia, în Colonia şi în Nuremberg; aceste oraşe erau vestite pe atunci pentru meşterii lor argintari; dar în secolul al XVI-lea,, la epoca în care a fost ferecată Evanghelia de la Bistriţa, Franţa şi Italia simţise puternica impulsie a renaşterii artelor; Limoges fabrica mai mult obiecte cu picturi smălţuite; Veneţia şi oraşele toscane întrebuinţau cu profuziune smalţul încrustat, cel în relief şi niello. Germania singură rămăsese credincioasă vechiului stil mai grosolan şi mai nemăestrit al

[1] **în zadar am cercetat printre documentele mănăstirei Bistriţa ceva amărunte despre acest *jupan Mareea marele postelnic* şi despre *jupaniţa* lui, *Marga.* Un singur hrisov din *9* ianuarie, 1531, menţionează pe o *jupăniţâ Marga* care împreună cu o jupaniţa Vlădae (soţiile lui Şerban marele vornic şi lui Vîlsan marele logofăt) au dăruit mănăstirei o parte din moşia *Grăcovul.* Nu credem că tot aceasta să fie şi dăruitoarea Evangheliei, şi nu putem hotărî al carii din aceste două *jupaniţe* a fost un inel de aur lucrat cu flori de smalţ şi avînd pe piciorul său foarte proeminent, un onyx antic represintînd un cocoş. Pe lăture se vede gravat cu litere slavone : /i\$ndHHu,d Mdprd. Acest interesant inel face parte din frumoasa colecţiune de anticul taţi <cu> care D. general N. Mavros a înzestrat Muzeul naţional. Excelenţia sa a scăpat acest obiect de pierzare, cumpărîndu-1 de la un om ce lucrase la reclădirea Bistriţei, căci cînd s-a dărâmat vechia biserică a acestei mănăstiri, mormintele toate au fost despuiate de conţinutul lor ; pietrele cele mai multe au servit ca material de construcţie şi foarte puţine obiecte scoase din cuşciuge, au rămas la mănăstire ; putem însă cita vreo 40 inele vechi atît de argint, cît *şi* de fier, ce se conservă acolo.**

[2] **Stampa hromo-lithografiată este redusă la jumătatea plăcii din faţă *recto SL* ferecăturei.**

[3] **Paul Lacroix, în public. *La Reliure depuis Uantiquite jusqu'au XVII siecle,* p. 167. Citaţia din inventarul lui Carol al Vl-lea, zice : *„des missels dont les aiz sont d'argent dorez a ymages enlevez* (executes au repousse) et des *breviaires couverts de veluiau (velours) brode ă fleurs de lys, dont Ies fermoures sont esmaillez aux armes de France,* etc."**

secolului de mijloc. De aceia şi Matheiaş Corvin, ilustrul rege al Ungariei (1443—90), care adună în Buda peste 50.000 volume mai mult manuscripte ornamentale şi zugrăvite legate cu marochin de felurite feţe, împodobite cu poleituri şi cu picturi, ferecate cu copci <de> aur şi de argint, adusese din Italia iar nu din Germania mai vecină, artişti spre a-i executa acele minunate legături[1].

Credem dar că prin stilul ei depărtat de perfecţiunea adusă artei argintare, în secolul al XVI-lea, de artiştii italieni, prin forma costumelor purtate de unele figuri ale reliefelor şi care amintesc pe ale burghezilor germani din tablourile iui Albert Diirer, lui Hans Kranach şi lui Hoibein, şi mai ales pe ale figurinelor de bronz turnate de vestita familie de artişti nuremebergezi Vischer[2], ferecătura Evangheliei de la Bistriţa se poate socoti ca o lucrare a unor meşteri germani, nurembergezi poate, care veniră în ţară aduşi de prinţul Neagoe, acel protector al artelor, căruia îi datorăm capul d-operă al arhitecturei noastre, adecă biserica mănăstirei de la Curtea de Argeş.

Scoarţele Evangheliei nu sînt însă singurele obiecte de la Bistriţa în care se recunoaşte lucrarea argintarilor germani. Vreo cîteva potire, care port pe tava de jos a piciorului lor, numele lui *jupan Barbul ban* şi al fraţilor lui jupan Pîrvul vornic, jupan Danciul vornic şi jupan Badul postelnic, denotez acelaşi stil cu totul deosebit de alte obiecte de provenînţă italiană ce se aflu printre argintăriile Bistriţei. Potirele de care e vorba sînt-nalte ca de vre o 30 cent. (unul mai mare şi alţii mai mici) cu scaunul lor, ele sînt de argint suflat cu aur, cupa şi piciorul sînt lucrate *en bosselage* şi formate din nişte băşici spirale; iar buzele cupei, intersecţia scaunului şi tava de jos sînt încinse în nişte cununi de flori compuse de foiţe răsucite de argint. Obiectele de felul acesta se găsescu încă cu profuziune în catedralele şi în colecţiile de anticuităţi ale Germaniei superioare, păstrate ca rămăşiţe ale vechei arte locale.

Comerciul a putut aduce fabricatele Germaniei în provinciile dunărene ; dar e şi mai de crezut, văzînd inscripţiile cu litere slavone, că industriali germani, puşi de mult în relaţie cu fraţii lor, saşii din Transilvania, au venit în aceste ţări depărtate, unde pietatea domnilor şi a boierilor bogaţi i-au îndemnat să lucreze pentru împodobirea şi înavuţirea mănăstirilor.

Belaţiile de negoţ ale Germaniei superioare cu Orientul pe acel timp sînt netăgăduite. Oraşele suabe, în capul cărora se pun Augsburg, Ulm şi Nuremberg, colaborară cu republicile Italiei spre a întreţine relaţiile între Occident şi Orient, de la <al> XlV-lea secol pînă la sfîrşitul secolului de mijloc. ,,Nuremebergul, zice Schere[3], se dezvoltă mai întîi, căci înainte de stabilirea relaţiilor Italiei, el se apucase a exploata calea

1 Paul Lacroix, *op. cit.,* p. 174. „Când turcii lui Soliman luară Buda la 1536, ei rupseră aceste copci şi răzuiră poleiala scoarţelor, stricînd şi arzînd cărţile, astfel încît cele ce au scăpat din această destrucţie generală erau cele mai puţin preţioase şi n-au păstrat mai nimic din legătura lor de la al XV secol."

2 Despre sculptura pe piatră, pe lemn şi pe metaluri în Germania vezi D-r. l^ranz Kugler, *Handbuch der Kunstgeschichte,* 2 ediţ. Stutgart, 1848, p. 802, sq.

[3] **H. Scherer, *Histoire du commerce de toutes Ies nations depuis Ies temps anciens jusqui ă nos jours,* trad. par. Bichelot et Ch. Vogel, Paris, 1857, voi. I, p. 416.**

Dunărei, şi fericita lui situaţie, chiar în inima Germaniei, îl făcea să fie intrepozitul central al unui comerţ intermediar care se întindea pînă în Polonia şi în Ungaria. Nurembergul era un tîrg însemnat pentru peştele din Holanda, şi el vindea foarte mult, încă de pe atunci, productele sale industriale, şi artistice; dovadă chiar proverbul ce zice: *mărunţişele din Nuremberg merg în toate ţările.* El ne prezintă cele dintîi şcoli industriale în care se învăţa ştiinţa aplicată la arte; felurite invenţii, felurite perfecţionări, născură într-însul şi e probabil că el a fost industria, mai întîi exploatată în fabrici.

Credem că e de prisos a mai adăuga ceva spre a dovedi relaţiile terilor noastre în cursul secolului de mijloc, cu oraşele germane şi în particular cu Nuremebergul. E mai mult decît probabil că de acolo ne venia o bună parte din fabricatele de lux şi de utilitate, întrebuinţate la noi,, se poate chiar să fi venit şi fabricanţi. N-ar fi de mirare ca, subt Neagoe Basarab, asemenea lucrători meseriaşi germani, argintari şi săpători de metaluri, veniţi din industriosul Nuremeberg şi stabiliţi în*ţara noastră, să fi ferecat, pentru postelnicul Mareea, scoarţele unei Evanghelii slavone care fusese scrisă şi împodobită cu ornamentele caligrafice obicibuite în Orient, de către călugării muntelui Atos, unde se concentrase şcoala artelor decorative ale Europei creştine de la răsărit.

Acestea sînt concluziile ce putem trage din examinarea celor trei evanghelii manuscrise în folio sloveneşti care se păstrează de secoli, mai mult sau mai puţin vătămate, în mănăstirea Bistriţa. Sfîrşim dar aci cu manuscriptele slavone, nu doară că materia lipseşte spre a elucida, prin alte cercetări, multe cuestii interesante atingătoare de arte, de comerchi şi de istorie. Atrăgînd atenţia publicului asupra unora din aceste importante cărţi, socotim a fi deschis calea altor investigaţii mai productive şi mai folositoare.

V

PRIMA TIPOGRAFIE DIN TARA ROMÂNEASCĂ

în epoca la care am ajuns cu cercetările noastre asupra manuscriptelor slavone ce se aflau la Bistriţa, adică între anii 1518 şi 1537, arta tipografică luase în Europa, o însemnată dezvoltare. Admitînd chiar că, încă de pe la 1420, un Laurent Coster, săpător în lemn să fi început a imprima cărţi, în Harlem, prin mijlocul unor plăci xilografice, nu e mai puţin adevărat că Ioan Guttemberg din Maienţa, la 1450, scoase de subt teascuri, prima carte tipărită cu caractere metalice mişcătoare, adică prima ediţie a unei *Biblii latine.* Ioan Fust sau Faust, argintar bogat, şi Petre Schoeffer, meşter copist şi clerc, amîndoi din acelaş oraş, îl ajutaseră în anevoioasa executare a invenţiei sale şi moşteniră de la dînsul minunata artă ce avea să dea un aşa mare spor culturei intelectuale[1].

[1] Istoricii artei tipografice sînt foarte numeroşi. Vom cita mai cu deosebire scrierile următoare: Auguste Bernard, *De l'origine et des dâbuts de Vimprimerie en Europe,* 2 voi., Paris 1853. Paul Dupont, *Histoire de Vimprimerie,* 2 voi., Paris, 1844. Bibliophile Iacob (Paul Lacroix), *Origines de Vimprimerie,* p. 75—155 din: *Curiosites de Vhistoire des Arts,* Paris, 1858. Aici se găseşte şi o bibliografie întinsă a acestei cuestii, precum şi în P. Dupont. '

Dorinţa cîştigului îndemnă însă pe Fust a tăinui arta înlesnitoare şi vinde productele presei sale, ca manuscripte. *Bibliile* lui, tipărite pe vel cu iniţiale poleite, roşii şi albastre, şi imitînd în toate, forma, caractere ornamentele şi chiar* materiile scrisorei lui de mînă, se vîndură scur şi atrăseseră falsariului, prin minunata lor înmulţire, un proces de vră jitorie. Atunci secretul începu a se dezvălui. Albert Pfister (1462) tip o carte în Bamberg; alţi doi germani, lucrători de-ai lui Fust, stabil în mănăstirea Subiaco de lîngă Borna, o nouă imprimerie (1465), a Strasburgul, Colonia şi Augsburgul se înavuţiră cu tipare de cărţi. Ve ţia fu al doilea oraş/afară din Germania, care adoptă această artă; 1469, Ioan din Spira dobîndi de la doge un brevet pentru noua sa indu trie, adusă de pe Bhin, şi francezul Nicolaee Jenson, care studiase măi tria în Maienţa, fu atras în acest oraş de încuragiarea ce guvernul rep blicei acorda minunatei invenţiuni. Săpător măestreţ de monede, ace gravă, turnă şi tipări însuşi pentru prima oară literele *romane,* adopta astăzi pentru*cele mai multe limbi europene (1470). în puţini ani ti grafia spori ca o minune în Veneţia.

„Ediţiile acestui oraş, zice d. August Bernard[1], prin lucrările f ţilor Ioan si Vendelin din'Spira, prin ale lui N. Jenson, Valdafer, I din Colonia şi prin ale ilustrei familii de tipografi Alde Manuci şi alţ dobîndiră o aşa mare reputaţie în Europa, încît mulţi tipografi din oraşe declarau în subscrierea cărţilor lor că ele erau tipărite cu caract veneţiene, *caracteribus venetiis.*

Pentru imprimerie, ca şi pentru alte industrii, Veneţia fu mult ti cel dintîi oraş al lumei. Ateliere tipografice se înmulţiră atîta întrîn încît se numărau peste două sute de imprimerii în cei trei zeci de ani urmă ai secolului al XV-lea şi peste cincizeci erau în exerciţiu la 150

Spiritul neguţătoresc al republicei lui San-Marc găsise întracea nouă industrie o bogată ramură de exploatat şi corăbiile veneţiane exp tau în toate părţile lumei exemplarele ieşite din fabricele-i de^ cărţi De aceia veneţianii nu se mulţumiră a tipări numai latineşte sau în lin ţărei lor. Ei întrebuinţară de timpuriu şi caracterele latine şi cele goti pentru înlesnirea cititorilor din diferitele locuri; Alzii înmulţiră ediţ scrierilor elineşti (1494) Daniel Bomberg stabili în Veneţia o imprime ebraică (1511) 'şi negreşit că la dînsa popoarele slave ce o învecinau, ţărmurile Adriaticei, găsiră înlesnire pentru a tipări în limbile

într-această din urmă ramură a tipărirei europene, Veneţia nu avus însă întreaga iniţiativă. E probabil că *Missalul* sau *Leturghiarul* tip la 1483, cu literele glagolitice de care se serviră un timp slavii din D maţia, a ieşit dintr-o presă elveţiană; dar tipograful Schwanpolt Fe care publică, în Cracovia, la 1490—91, sub stăpînirea regelui Cazin trei cărţi bisericeşti (o Psaltire, un Octoih şi un Ceaslov), în limba sl şi cu litere cirilice, acela era neamţ Franc şi venit din ţara nemţeas H3k H-kM^-K n-kA\iiu,Koro poAM, $paHK^[3]. Asemenea putem zice şi des

[1] A. Bernard, op. *citat,* t. II, p. 197.
[2] P. Lacroix, op. *citat,* p. 135.
[3] Ioseph Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae dialeeti veleris,* edit. 2 Vienna, 1 Praefatio. p. XXXVIII.

editorul *Tetravangheliei,* **MCTBJ**poKAdroK'kcTiă, în folio, fără dată şi fără provenienţă, care poartă însă numele tipografului *Ianoş Begner* din Braşov **43-K Kgndirh jfdNbuib K-knigpb** *WT* **KpaiuiK'.** Germania deţe şi mai tîrziu slavilor, tipografi, căci pe la 1517—19, un Francisc Skorina din Poloţk, imprimă la Praga, o parte din traducerea slavonă a Vechiului Testament, şi chiar în Wurtemberg, pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea, se tipăriau cărţi în limba slavonă[2].

Cu toate acestea, nu e mai puţin adevărat că înainte de 1500 veneţienii au avut imprimerii din care ieşeau cărţi în această limbă; există un *Ceaslov* slavon scos la 13 martie 1493, de subt presele magistrului Andreas de Thoresanis de Asula[3] şi nu putem crede că din alt loc, decît din Veneţia, au provenit caracterele cu care s-au imprimat în Zeta sau Zenta în Dalmaţia, la 1493 şi 1495, două ediţii, (una în 4° şi cealaltă în folio) a *Octoihului* sau *Omoglosnic* slavon precum şi o *Psaltire* publicată, la 1495, în Ţetinie, actuala capitală a Montenegrului. Cele dîntîi citate din aceste cărţi port în clauzala finală că au fost tipărite din ordinul prinţului George Cernoievici (u,pkHogKH*i) şi al episcopului Babyla, prin îngrijirea monahului Macarie de la Muntele Negru[4]. Mai multe cuestii de o mare importanţă se ridică din aceste indicaţii. Numele prinţului George Cernoievici deşteaptă suvenirul timpilor primitivi de lupte ale vitejilor montenegreni.

Am arătat mai sus ce lovire de moarte adusese groasnica învingere de la Cossova, statului sîrbesc, care se întindea pe atunci, cu voivodatele lui feodale, pînă la poalele Epirului. Cneazul George Balsa, ginere al craiului Lazăr, stăpînia în acele vremuri părţile septentrionale ale Albaniei ; el n-avu timp să sosească pe fatalul cîmp de luptă, şi aflînd restriştea armatelor sîrbeşti, se retrase în munţii săi, unde dete adăpostire numeroşilor slavi fugari ce dezertau atunci patria lor robită. Aici viteji refugiaţi, sub numele vestit de *UscoM,* cum am zice la noi, *haiduci,* îmbrăţişînd o viaţă războinică şi rătăcitoare, se luptau pe munţi şi pe mare, ca să-şi cîştige traiul lor şi ca să-şi apere libertatea. Turcii le purta frica, şi Veneţia, puternica Veneţie îi menagia. Dar cînd, dupe moartea lui Scanderbeg, a *albului drac din Valahia,* cum îi ziceau turcii (1467), aceştia îşi împinseră concuistele pînă în Albania şi pînă în Herţogovina, Ivan Cernoievici, strănepot al lui Balsa, se văzu ameninţat din toate părţile. El ceru în zadar ajutor de la veneţienii ocupaţi de ale lor negoţuri. Nevoia îl învăţă mai bine : erou îndrăzneţ şi hotărît, el dete foc albelor sale curţi din Iabliak, el părăsi cu ai săi supuşi, undele limpezi şi ţărmurile înverzite ale lacului Scodrei, apoi, cerînd munţilor scăpare, el

[1] **J. Dobrowsky,** ***op. cit.,*** **P. I. Schaffarik,** ***Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur,*** **Ofen, 1826 p. 132. Basile Popp,** ***Dissertaţie despre tipografiile româneşti,*** **Sibiu, 1838, p. 11 spune că Ioan Honter, născut în Braşov, la 1498, a adus cel dintîi tipografia în Transilvania, tipărind la 1534 cărţi latineşti. Fuchs, judele Braşovului şi Ioan Benkner spre întemeierea acestei tipografii la anul 1546, au ridicat o moară de hârtie.**

[2] **Ar. Fr. Schnurrer,** ***Slawischer Biicherdruck in Wurtemberg in 10 Iahrhundert,*** **Tiibingen, 1799. Dobrowsky's** ***Slaivin. Bothschaft aus Bdhmen.*** **2 Auflage von Venceslas Hanka, Prag 1834.**

[3] **Dobrowski,** ***Inst. ling. slav,*** **Praef. p. XXXVIII, citind pe Th. de Murr în** ***Memorab. biblioth.,*** **Norimberg, P. t. p. 222.**

[4] **Dobrowski,** ***Idem,*** **p. XXXIX. Schaffarik,** ***Op. cit.,*** **p. 132.**

îşi adapă calul în părîul Obod[1], sub stîncile Lovşenului şi descăleca plaiul din Ţettinie, unde-şi clădi o-naltă cetate şi o sîntă mănăstire. Cî ticele montenegrilor repetă ades numele viteazului Ivan Cernoievic ele spun încă despre fraţii lui, bravii Bojidar şi Andrei, despre fiica ace tuia Măria, măritată după Eadul beiul vlachilor (1462—1476), despr fii lui Ivan, cărora le zic şi Stanişa şi Maxim şi George, imputînd, unu închinarea sa la Sultan, şi altuia fuga sa în Veneţia.

O lungă şi pitorească baladă[2], pe care a analizat-o cu talent, Ada Mickiewicz, în cursul său asupra literaturelor slave, ne povesteşte cum ace prinţ montenegrin închiăie cununia sa cu o nobilă şi bogată veneţiană Dar tradiţia e povestită în mai multe feluri; alte cîntice spun că Geor Cernoievici, luînd de soţie pe o fecioară din familia Mocenigo, luxoa patriciană se dezgustă îndată de sălbaticul domen al muntenilor sla şi îndeamnă pe al ei bărbat de a trece cu comorile lor în desfătata patrie. Cam pe la 1520[3], ne mai avînd speranţă de moştenitori, prinţu lăsă cîrma în mîinele mitropolitului din Ţettinie şi, însoţit pînă la mal mării de tot poporul întristat, el îşi luă zioa bună de la aspra şi libera ţară şi merse să-şi sfîrşească zilele într-o cetate străină.

Această! tradiţie nu ne pare a fi fără temei. „Veneţia, în mint slavilor, ne spune Mickiewicz[4], luase locul împăratului şi al cavalerilo săi; acest oraş le reprezintă avuţiile şi artele din Occident; el era o ţa de eroism al cărui suveran era dogele. Fii lui, unchii lui, familia lui întreag erau oameni puternici şi măreţi. Dogele era întotdauna de o bogăţ nemărginită, el comanda flotelor, el avea sub ordinile sale armate cu si brii, şi adesea acele armate erau slavone. într-un cuvînt Veneţia rezum atunci'pentru slavi toată puterea şi toate avuţiile Occidentului".

Din Veneţia trebuia şi prinţii să-şi aducă toate obiectele luxul lor, toate uneltele măiestriiior ce voiau să introducă în patria lor. Să ne mirăm daca George Cernoievici, care vizitase negreşit vestita cetat a cărui ambiţie era de a trăi viaţa magnificilor din San Marc, a căru silinţă va fi fost de a răspîndi în poporul său luminile poporului veneţia să nu ne mirăm, zic, dacă el a adus din Veneţia o tipografie şi a st bilit-o în provincia Zenta din micul său stat, chiar în capitala sa în Ţe tinie, pe coasta orientală a mării Adriatice, acolo unde alte atîtea cetă jumătate slave şi jumătate latine : Bagusza, Spalatro, Zara, Fiume a Iţele, se cercau a imita pe regina mărilor. El e dar, fiul eroului legend I ran Cernoievici, şi episcopul Babyla, care e poate predecesorul vlădic Gherman moştenitorul prinţului în stăpînirea Montenegrului, ei sî C;tre îndemnară la tipărirea Octoişelor şi Psaltiriei, pe călugărul Macar

[1] **Acest pîrîu luă de atunci numirea de** ***Cernoievici-Rieka,*** **adecă** ***girla lui Cernoie*** **Locuitorii muntelui Lovşen arată un izvor din care eroul şi-ar fi adăpat calul şi care pentru ac se numeşte** ***Ivangebova Korita,*** **adică jgheabul beiiului Ivan. Despre Montenegreni vezi : Cypr Robert,** ***Les Slaves de Turquie,*** **Paris, 1844, I-ul volum. Chopin,** ***Bosnie, Servie,*** **etc. în colec** ***Universul,*** **Paris, 1856, II. Delarue,** ***Le Montenegro,*** **Paris, 1861.**

[2] **în colecţia de cîntece a D. Vuk Stefanovici Karagici, Vienna, 1845, voi. II, sînt do balade relative la aceste evenimente : TK^HHA^A MacKHAU u.pHoieRirkd şi** *jKaiHA^ă* **I**

[3] **Chopin,** ***La Servie,*** **etc. p. 170. H. Delarue,** ***Le Montenegro,*** **p. 37 ne spune că la 15 prinţul George abdică, lăsînd stăpînirea vlădicăi Gherman.**

[4] **Adam Mickiewicz,** ***Les Slaves,*** **t. I, p. 273.**

Dar exilul voluntar al prințului curmă deodată această tendință spre propășire. Tipografia din Zenta încetă pentru mult timp a mai da cărți religioase slavilor răsăriteni[1].

Părăsind^ dar Montenegrul în prada luptelor sale războinice, dirijate de acum înainte de un vlădică, să căutăm aiurea progresele tipografiei slavone. în această cercetare vom avea mulțumirea de a întîmpina, peste puțini ani dupe publicarea cărților lui Cernoievici, o cercare de același fel făcută pe un tărîm, care pe noi, românii, ne interesează mai de aproape, adecă chiar în țară la noi.

Dar să revenim mai întîi un minut asupra Veneției și să cercetăm dacă dînsa întreținea relații pe atunci cu țările române? de ce fel erau acele relații? și ce producte comerțul ei schimba cu națiunile dunărene?

încă de prin secolul al VUI-lea dupe Hr. republica Veneției luase aab ocrotirea sa pe Istria, pe acea țară locuită în mare parte de români, care vorbesc și se îmbracă încă ș-acum ca țăranii noștri[2]. Această concaista avu pentru dînsa mari rezultate comerciale, căci îi deschidea o trecătoare la Dunăre și o punea în comunicație pe uscat cu provinciile roditoare ce învecinau acel rîu. Pe acolo, venețienii de pe țîrmurile Adriaticei puteau să înainteze pînă la ale Mării Negre și pînă în sînul Eusiei; pe cît ei țineau chiăile grânarelor din Ungaria și din țările dunărene, ei n-aveau a se teme de prohibiția cerealelor, aprovizionarea regulată a orașului lor era asigurată. De pe Marea Neagră le veneau încă si blănurile nordului care se strîngeau în Veneția ca într-un tîrg central. Apoi Dalmația producea vinuri, untdelemn, pometuri, vite minunate și alte trebuincioase vieții; munții Istriei erau acoperiți de păduri minunate ce da cu îmbilșugare cherestea pentru corăbii; în insulele Dalmației se fabricau vasele flotei venețiene; pescarii ce le locuiau vînau peștile de comerț și serveau ca matrozi îndemînatici în corăbiile republicei/ Se mai adăugăm încă și negoțul sării pe care Venețienii o exploatau în Istria. Cronicile spun că mai mult de 40.000 cai plecau pe tot anul din Istria încărcați cu sare.

Iată dar cu ce fel de schimburi întrețineau industrioșii locuitori ai lagunelor, comerțul pe calea de uscat a Istriei, a Ungariei si a provinciilor de pe Dunăre. Ni se spune însă că ei însuși întreprindeau foarte rar asemenea călătorii, rezervîndu-și mai mult plutirea pe mare; străinii mai adesea aduceau acele producte brute și luau în schimb din sumptuoasa cetate, arme de preț frumos lucrate, argintării și giuvaeruri, obiecte de artă gravate, săpate, smălțuite și zugrăvite, stofe de bumbac, de fir și de mătăsuri, ceară albită, speterii orientale, săpunuri și parfumuri, lucruri de sîrmă de aur și argint (filigrane), pasmanterii, obiecte de marmură și de mozaic, sticlării colorate, oglinzi vestite în toată lumea, urmuzuri care se fabricau în insula Mureno, în sfîrșit cărți tipărite si ilustrate cu

[1] H. Delarue, *Le Montenegro,* p. 38, dă mai multe amănunte asupra relațiilor prinților montenegreni cu Italia ; el ne spune că Ivan Cernoievici a clădit în Ancona și în Veneția palate și biserici ortodoxe. Sfîntul George din Veneția există de atunci. Cît despre tipografia de la 1495 el o pune în localitatea *Rieka,* nu departe de lacul Școdri.

[2] Domnul Ioan Maiorescu a călătorit în două rînduri'printre acei români, înstrăinați acum de frații lor de sînge și sperăm că va da în curînd la lumină rezultatul interesantelor d-sale cercetări asupra limbei, originei și istoriei lor.

ornamentații xilografice, și alte mici producte ale industriei de lux, ca nicăiri pe acele timpuri nu se confecționau cu o așa mare perfecție în Veneția[1].

Anticuitățile ce se mai găsesc prin țările noastre ne dau ades modele de fabricate venețiene din secolii trecuți. Mănăstirea Bistri chiar ne prezintă o colecție destul de avută de obiecte lucrate în argi și de stofe bogate. Cele mai multe din aceste articole amintesc epoca fo dării mănăstirei; între altele vom cita mai cu seamă[2]:

O cădelniță de argint aurit formată dintr-un fund semisferic as zat pe un picior octogon cu tavă, și dintr-un capac de formă conică, corn pus de o mulțime de turnulețe și de portale gotice superpuse, și tăia *ă jour,* spre a* lăsa loc fumului. Ambele părți sînt unite de trei laturi de la mijloc, cu lănțușe de verigi îndoite *(gourmette),* care formez s pensiunea cădelniței;

O căție sau afumătoare de acelaș metal cu duoă picioare sau scau si cu un miner rotund ornat și terminat printr-un rotocol de sîrmă de gint împletită. Vasul pentru'foc, care e semi-sferic, se află despărțit mîner printr-o tavă circulară acoperită cu un îndoit cerc de iconițe se văd a fi smălțuite; multe din ele, precum și cea mai mare care ocu centrul tăvii, au căzut. Ele sînt gravate cu acul *(â lapointe)* și arăt a fost smălțuite după modul smalțurilor *champleves,* foarte practicat vechime prin Italia. Capacul vasului, rotund, reproduce în partea sa in rioară acelaș fel de iconițe și se termină sus printr-o săpătură *ă jo* Stilul desemnelor se resimte cu totul de influența bizantină ce predon mult timp în artele plastice ale Veneției;

Un chivot sau cutie în formă de biserică în care se păstrează, masa altarului, anafura și sîntul mir; e de argint aurit, cubic, cu icon de felul celor menționate, gravate pe laturi. Smalțul și aci a căzut, lăs numai urme colorate în liniile încrustate pe metal. Capacul, format d tr-un turn boltit mai mare la mijloc, și alte patru mai mici la colțur despărțite prin niște ornamente ogivale puse în răscruce, dă curioa asociaere a stilului arhitectonic bizantin, cu cel gotic. Pe bolta cea m e o cruce, iar peste toate celelalte extremități sînt păsărele de met ceia ce ne repoartă mintea către păsărelile ce se zice că ornau învelitoa bisericei de la Curtea de Argeș. Care poate fi scopul sau alegoria acest ornamentații? iată o cuestie de deslegat. Fațada acestei sînțite cutii poa inscripția :

f CTiH KTilKOT CTiTKPHUI6 C<liI>H0K6 ITfcrOH
***7&%mK* EflPEM IIPTiEM A^H^rt**

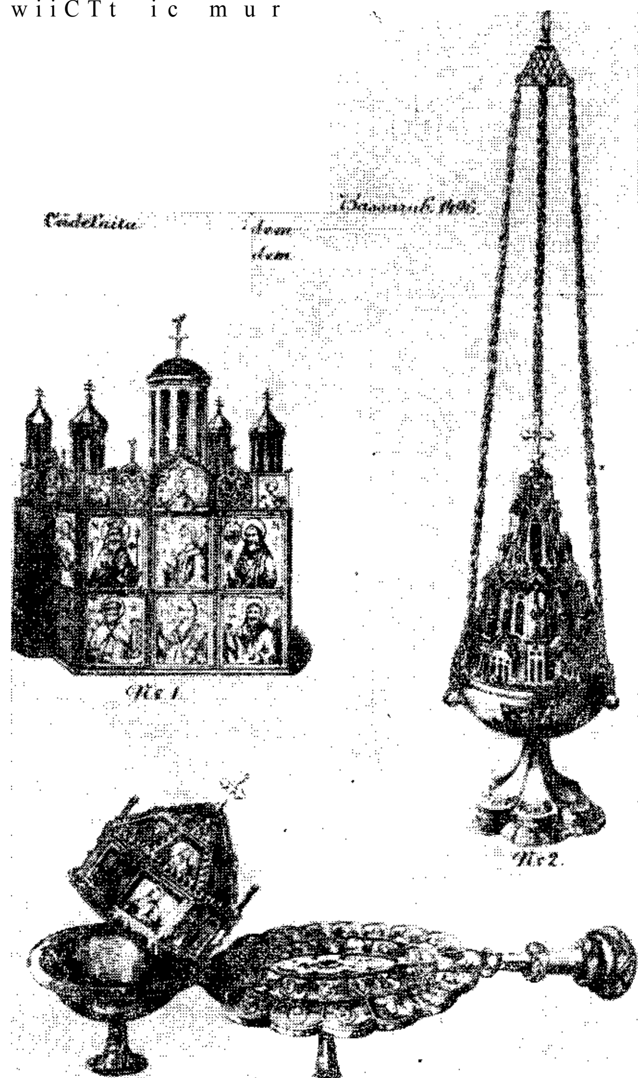
adecă :

f *Acest chivot l-au făcut fiii lui Neagoe*
jupan Barbul, Pîrvul, Danaciul, Baăul.

Celelalte două obiecte descrise poartă asemenea numele aces patru fondatori ai mănăstirei.

[1] Schere, *Hist. du commerce,* trad. franc., t. I, p. 293, 336, 395.

[2] Aceste trei obiecte de argintărie, reduse la o mărime '/. din dimensia originalelor, chițate în alăturata stampă.

Obiecte de argint din **secolul al^XV-lea la mănăstirea 'Bistriţa. [Desen H. Trenk reprodus din *Revista' română,*** 1861, **vel. I, p.** 812—813.

Printre stofele ce se păstrează din acea epocă, şi-ntr-ale căror ţesătură şi desemnuri se recunosc practicele şi gustul oraşelor italiene, putem cita două covoare de catifea[1], unul roşu şi celălalt civit, cu ramuri largi[2] *(ă ramages)* şi cu flori de fir neted şi de fir încreţit, din care acesta poartă pe o bordură de atlas roşu cusută cu elegante litere slavone încinse *(eon-jointes),* o inscripţie în care se citeşte că *Neagoe vodă, cînd a venit în mănăstirea Bistriţa, a depus sfîntului Grigorie Decapolitul, acest acoperămînt. Luna iulie, 4, anul 7022 (1514)*[3].

Mai sînt şi alte odăjdii de grea belicoasă (bellica)[4] cu desemnuri de fir ţesute-n mătăsărie, de *canavăţ (canabesum, canabis)* gros, cu urzeala de cînepă şi cu bătătura de mătase, *ăefrîncMe* lustruită, amintind prin numele său ţara ce o producea *(francia, franchicia, frânge, fimbria)* în sfîrşit de felurite stofe preţioase pe care Italia, bogată încă de atunci în gîndaci şi în fabrici de mătase[5] le răspîndia peste toată întinderea Europei.

Dar credem destul de dovedite prin cîte am spus, relaţiile ţărilor noastre în secolul al XVI-lea cu oraşele italiene şi mai ales cu republica lui San Marc. Splendoarea luxului veneţian pătrunsese la curţile domnilor, în casele boierilor şi în sanctuariul bisericilor româneşti; ceia ce avem încă şi mai interesant de arătat este că şi industria cea nouă, cea mai nobilă şi mai folositoare a Veneţiei, adică tipografia, veni pentru prima oară d-acolo să ceară drept de cetăţenie în ţară la noi.

Un învăţat rus, Sopikoff, mai întîi, şi apoi după dînsul, Dobrowsky, Schaffarik şi alţii[6] arătară că în tipografia sinodală de la Moscva se

[1] **Cuvîntul *catifea,* pe care turcii l-au luat de la noi, iar nu noi de la dînşii, pare a proveni din zicerea, *Catafaltus, cadafalus,* care, zice Du Cange *(Glossarium med. et infim, latinitatis)* significat thronum, solium seu locum eminentiorem, ubi episcopus aut sacerdos nonulla peragebat sacra munia. Asemenea locuri au fost mai întîi îmbrăcate cu această scumpă stofă, care a păstrat în limba noastră numirea lor.**

[2] **In text *larges* (nota edit.).**

[3] **Tot asemenea vedem în *Hronica românească (Mag. pentru Dacia,* IV, p. 258) că Neagoe vodă *pe tronul slutelor moaşte ale sîntului Grigorie făcătorul de minuni de la mănăstirea Orescului în Măgura Misiei, au pus un covor de mătase cusut tot cu sîrmă de aur.***

[4] ***„Bellica.* Auctores aevi deterioris hos nomine indicarunt arma, *Sagum* et quidquid armorum et *vestium* ad tegendum militen et *exornandum* pertinet". Du Cange, *Glossar, mediae et infimae latinitatis.***

[5] **Despre industria şi comerciul de mătăsuri şi stofe în general în Italia, vezi Scherer, *Hist. du commerce,* tr. fr., I, p. 335 et sq. El spune : „în ţesătura mătasei Veneţia avu a se lupta mai întîi cu Sicilia cu Genua şi cu Lucea, locuri ce produceau mătasea, străină pînă atunci tărîmului veneţian. Concuista Morei dete Veneţiei tot ce-i lipsia ; nu numai materia primitivă, dar şi ţesători îndemînatici. De atunci această industrie se naturaliza în Veneţia; ea luă o dezvoltare întinsă şi putu să desfidă orice concurenţă. în veci gata, ca Holanda şi Englitera, a se folosi de orice ocazie spre a atrage la dînsa şi spre a-şi însuşi industriile, capitalurile, inteligenţa, într-un cuvînt toate puterile productive ale altor ţări, Veneţia profită de trista situaţie a Luccei sub tiranul Castruccio, şi aduse în zidurile ei ca vreo treizeci din cei dîntîi fabricanţi de mătăsărit din acel oraş. Ei aduseseră cu dînşii măiestria lor vestită în fabricaţia brocartelor şi a catifelelor, specialitate ce deveni de aci înainte a patriei lor celei noi. Li se dete clădirile necesarii şi dreptul de cetăţenie ; unii chiar fură scrişi pe cartea de aur. Importaţia mătăsăriilor străine fu cu totul oprită, afară numai de desemnurile şi ţesăturile noi ce aveau interes a şi le procura". Asupra comerciului Veneţiei cu Italia există un raport de la 1421, prezentat senatului de către dogele Mocenigo.**

[6] **Basile Sopikoff, *încercare de bibliografie rusească sau dicţionar complet de scrierile originale şi traduse care au fost publicate în limbile slavonă şi rusească de la introducerea tipografiei în Rusia pînă la anul 1813.* ruseşte, Petersburg, 1814—21, 5 voi., în 8. în prefaţă p. L. ; I. Dobrowski, *Ins i. ling. slavic,* Praef., p. XLV. Schaffarik. *Gesch. der slaw. spr. und Uter.,* p. 132.**

afla un exemplar dintr-o *Tetravanghelie slavonă, tipărită* în **4.** *la anul* ***1512,*** *din porunca lui* Ico *Basarab marele voivod al Ungrovlachiei, de ieromonahul Macarie.* Locul tipăririi le este necunoscut, dar ei presupun că a fost *undeva în Ungrovlachia.*

O asemenea bănuială merită cercetări, şi trebuie să recunoaştem că norocul ne-a slujit mai mult decît speram. în adevăr, biblioteca Bistriţei ne oferi două exemplare din cartea menţionată de acei autori.

Unul e tipărit cu lux, pe 37 coli în 8. de membrană velină (28 cent.-nălţime şi 20 cent. lăţime.) Frontispiciile decorative în capul fiecărei evanghelii, şi iniţialele ornate de la începutul capetelor, sînt colorate toate de mînă cu aur, carmin şi albastru, pe deasupra cernelei negre cu care sînt imprimate aceste ornamente xilografice. Pentru cărţile de preţ şi mai ales pentru cele bisericeşti, se obişnuia în vechime a se trage pe pergament, asemenea exemplare, pe care apoi rubricatorii şi miniaturiştii *(rubricatores, miniatores),* cu totul osebiţi de tipografi, le ornau cu colori şi cu poleieli[1]. Dar un lucru mai de mirare în această ediţie e că mai multe din ornamentele formate prin împleticirea unor linii colorate pe un fond negru, port la mijlocul motivului, într-un mic cîmp de aur, vulturul cu o cruce mare în cioc, armele Ţării Bomâneşti[2].

Caracterele netede şi frumos desemnate, de o formă mult mai elegantă decît a celor ce se întrebuinţează astăzi în tipografiile slavone, sînt de mărimea a 20 puncte, adică corespund cu literile numite *textu* în imprimeriile noastre. *Signaturile* sînt însemnate, în josul paginei 1 şi 16, cu litere slavone minuscule; *paginatura* lipseşte.

Cellalt exemplar, tipărit numai cu roşu şi negru (la iniţiale) hîrtie groasă, e foarte stricat; mai multe foi, şi între altele şi cele de la sfîrşit, lipsesc ; de aceia el nici nu conţine clauzula finală ce este tipărită, pe exemplarul de pergament, cu cuvintele ce urmează :

pe recto :

K-hXiftKHAU^ H np-kKArOA\8 Eoy **CAdKd H** *Ktă'mh,* **AdJ&LIJOMg rhKp-KUJHTH KKCfcKO A'k-AO BATO HH«** *W* **H?MK HdMHHdgAftg. TIVM$ CAdKd H AP^>KdKd KK K^KK! KlîKlVM, dMÎHk.**

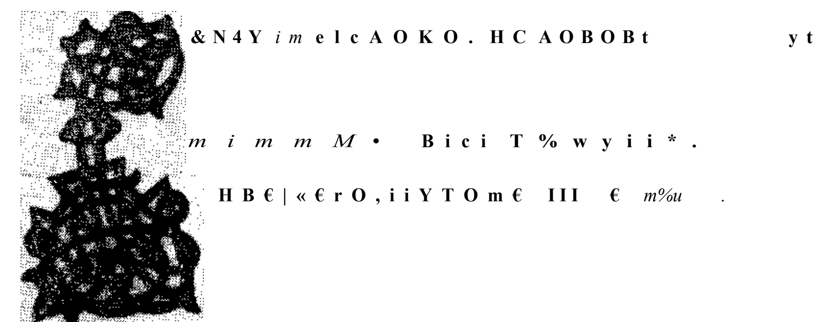
IlOHIJKg H>Kg KK TpOHU,H ROKAd-H-kfMIH KK KAT0H3K0AH U,JTKO-KK CKOift HCn/VkHHTH CTKlH-MH KHHTdA\H Klv CAdKOCAOKÎf H noAS^ npoMHTd/sujjHMK, Gero

pdAH H d3K KK Xd Ed KAdrOK-kpNIH H Ef$A\K J[pdNHA\!H H CdA\OApk>KdKHH TOCnOA^"" pK |\V BdCdpdKd K&AKIKKIH KOCKOAd H r"cnAÎ^K KKC2H 3JMAH O^npOKAd VJHCKOH H IIcA©V"^dR...°? np-fcA^Kpdro H KGAH-Kdro r^cnAÎHd îw BdCdpdKd KOîKOA't, KK-3AP«KH0Kdj(K nocn-kuigNUMK GTFO ***XXA.***

[1] **P. Lacroix,** ***Notice sur le parchemin et le papier,*** **p. 8.**

[2] **Alăturata stampă, pe care s-a greşit anul, puindu-se 1521, în loc 1514, reprezintă întîia pagină a Evangheliei Sfîntului Ioan precum o arată şi titlul scris cu frumoase majuscule îmbinate.**

Pagină din evangheliarul de la 1512. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română,* 1861, voi. I, p. 812 — 815.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

pe verso :

H AIOEOKÎ* *im* Kk KXCT-KKHHMK H CTHMk L^jpKOAAk, HdnHCdJf'h AUIg Cn?H/^/î\ KHHr.Ti MgTKdp^KArOK-kCTlf AH<g ,\j^k CThJH dnCTAkCKHAftH 0*CTH IVT pHTH/Y* K*k 110-3HdNI* H *[\C\\i\l\\\i\\\i* CAdKdCAOKItO TpiCAHfMHdrO Kk gAHHCTK-k nOKAdN-fc*-MdrO KJKCTKd MAA >K0 KMIklA* H C'kK'kSpd <CTNkl/fr H CTdpH* HHTAUpg HAH OHUJ^I4«> AIOEKE Vlrfc pd^H HCnpdKA-kHTF. KdC >K* oycpnkANO nc>TKiiJdKLyHj(C/î\ Hd *th &kft$* ECA KA'kTH *&A* OKOH CAdKClji* *(j&U,A* H3 Hg-TO >Kg K'kCt <CHd, HAMKP KT^cfe A*\X' C'Vro, ON*A\8g K-kck.> 3AC OVA^MHTH CkAftHpg-HIg H MACTk TdMO>K* Cf/K CK^TOAVE 03d-pHA\ C/5\ H EAPOA'&'TÎ/ft, dMHHT*. IIOKfA'bHIă-MK FcnAdpd^lw BdCdpdKd KiAHKddro KO*KO-Aki d3k Jfpoy paE-k ClJfHllO HNOK*k fl/ldKd-pi'ț Tp$A" CA " C*AVk H C-kKp-kUJHjfOANk CI6 KHHTkl K-k A^TO %CK, Kp^r^k CANU,0\- **K, AOyHH HHAHKTIWH-k **AI, MCIțd *ÎO\'im* "Kg A^k,

care se traduce româneşte :

Atotvăzătorului şi prea bunului Domnezeu glorie şi mărire, cel ce dă a se săvîrşi orice faptă bună cea întru dînsul începută, aceluia glorie şi domnie în vecii vecilor. Amin.

Pentru că cel în Treime închinat a binevoit a împlea biserica sa cu sînte cărţi pentru glorificarea şi folosul cititorilor; drept aceea şi eu *întru Hristos Domnul* bine credinciosul şi Domnezeu păzitul şi însuşi ţiitor domn *Io> Basarab, marele voevod* şi stăpînitor a toată Ţara Românească şi părţilor despre Dunăre, fiul prea bunului marelui domn Io> Basarab voevod, am rîvnit cu ajutorul Sîntului Spirit şi cu dragostea cea către domnezeeştile sînte biserici, am scris această de suflet mîntuitoare carte, împătrita Buna Vestire, pe care Spiritul Sînt prin gura apostolilor, au revărsat-o pentru ştiinţa şi îndeplinirea glorificării Domnezeirei cei una in trei feţe închinată. Rog pe cei mai tineri şi pe cei în vîrstă şi pe cei bătrîni care vor citi şi vor scrie, pentru iubirea lui Hristos, să îndreptaţi şi pe noi care cu osîrdie ne-am nevoit, să corectaţi pentru ca împreună lăudînd pe Tatăl dintru care toate sînt, aici să aflaţi pace, linişte ; iar dincolo, cu lumină, să dobîndim bunătăţile. Amin. *Cu porunca domnului* Jco *Basarab, marele voevod,* eu întru Hristos rob preotul Macarie am ostenit pentru aceasta şi am săvîrşit această carte în anul 7020, ocolul soarelui 20, al lunei 9, indictionul 14, luna iunie 25 zile.

Anl corespunde cu 1514 de la Hristos [1], cînd domnea în Ţara Românească Neagoe Basarab voevod, pe care îl vedem aci, ca şi în toate hrisoavele ce se păstrează din timpul lui, cliemîndu-se numai Ioo *Basarab voevod* şi recunoscîndu-se de fiu al lui Basarab voevod, iar nu al banului Pîrvul, cum ni-l dau hronicile.

[1] **Dacă această dată, 1514, nu corespunde cu totul la anul 1512 însemnat de Sopikoff pentru tipărirea exemplarului de la Moscva, trebuie să credem că aceias carte s-a tipărit mai mulţi ani dearîndul, tot cu acele caractere.**

Numele domnului, ornamentele naţionale din aceste volume s oareşice temei care ar putea servi la determinarea locului nesigur al ti rireilor, ele ne dau să credem că acel loc era undeva în Ţara Eomâne că, dar acestea rămîn dovezi accesorii pe lîngă cele ce ni se mai prezi spre a ne întări în opinia noastră.

Tot la Bistriţa, printre cărţile cele stricate de praf şi necurăţer dar apărate de umezeală prin groasele lor scoarţe de lemn, am găsit şa exemplare mai mult sau mai puţin complete, dintr-o altă carte tipăr cu aceleaşi caractere, cu aceleaşi iniţiale, cu unele din aceleaşi ornam xilografice sau cu altele mai mici purtînd aceeaşi marcă caracteristic Ţării Eomâneşti. Hîrtia de tipar e aceeaşi, dar de un format mai (22 cent. nălţime şi 16 lăţime) îndoită în 8. Coli sînt 16.

Aceasta e o *liturghie* slavonă începînd cu : A, *între sînţi, părin nostru arhiepiscop al Cesariei şi al Cappadociei Basilie cel mare, p ţuire către preot despre domnezeeasca slujbă* şi despre *grijire*; urmînd slujba *sfîntului Ioan Gură de Aur* şi celelalte, dupe regulile biserici asemenea cărţi. Toate aceste titluri sînt tipărite cu roşu în litere ma cule şi ornate, îmbinate într-un chip greu de descifrat. Unile din ex plare de la Bistriţa mai poartă încă pe cea din urmă pagină, verso, ur toarea notă :

H CkKp-kUM CA Cld KHHTd Kk *XA* BFd KAfoK-kpHdro H J(0 AKEHKdrO H EFWM V^dHHAUro H np-kcKfc-TAdro FcnoAdpd, iiv AlHjftrfc- Kg-AHKdrO KCtfKOAkl K'kCgtf» 3 CAll AH O^rpOKAdV/lHCKOH H II$AOyHdKIK>, CHk KgAHKdrC» ÎW KAdAd K0*KO-Akl Kk npTvKOfi AtTO TCCnOACTK *rO, TpO*AH>K* *Cfti W* C*AIk CA\-k-PIHIH A\NHX H CLJmiNHKk MdKdpie K-k A'iiTC %3S1, Kp^rk CANU^' "Sl, AOlfU-k HHAHKdTIWHK ^ dl, A\CU,d HOEMBpîd "*I A»k'

care se traduce româneşte :

Şi s-a săvîrşit această carte din porunca întru Hristos Domnezeu binecredinciosu de Domnezeu păzitului şi prea luminatului *domnitor, Io Mihnea marele voevod* a toată Românească şi părţilor de peste Dunăre, fiul marelui Io Vlad voevod, în anul dîn domniei sale, ostenindu-se şi smeritul monah şi preot Macarie. în anul 7016, ocolul soarel al lunei 5, indiction 12 luna noiembrie, 1 zi.

Vedem clar că, cu şapte ani înainte de tipărirea Tetravangh lui Neagoe Basarab, la 150<8>, unul din predecesorii săi, Mihnea voev fiul lui Eadu vodă, precum şi-n hrisoave, iar nu al Dracei armaşul Măneşti, cum zice cronica, apus pe *monahul şi preot Macarie,* să t rească cu aceleaşi caractere şi cu ornamente asemuite, o altă carte ricească, adică *Liturghia* sus menţionată.

Iată dar doi domni români, la epoce puţin distante una de alta, întrebuinţînd pe acelaşi individ şi aceleaşi unelte ca să scoată cărţi ecclesiastice la lumină. Oare poruncit-au ei la Veneţia aceste tipăriri? Negreşit că dacă vom lua de bază numai forma literelor şi ornamentelor xilografice, vom crede că aceasta a fost posibil.

La Veneţia, în anul 1519, un nobil slavon din Podgoriţa, în Albania superioară, voivodul Bojidar Vucovici de Griurik, întemeia o tipografie, din care ieşiră mai multe cărţi bisericeşti. Un exemplar de una din ele, *Mineiul de la 1538,* pe care editorul a pus semnul, KtAK-kr, dăruit lui <d>e împăratul Carol al V<-lea>, KigcapoMK KapHWAoyiyoM-**K,** se află chiar la Bistriţa şi cu toate că caracterele sînt ceva mai mici şi mai rotunjite, cu toate că desemnurile xilografice sînt mai numeroase şi mai variate, însă tot se simte în executarea lor, o învederată analogie cu a literelor şi a ornamentelor din cărţile lui Mihnea şi lui Neagoe. S-ar putea dar ca aceasta, ca şi ale lui Bojidar Vucovici, să fie tipărite în Veneţia, fiind numai îndemnul şi costurile de la domnii români.

în favoarea acestei opinii ar putea cineva trage o nouă dovadă din analogia ce există între caracterele tipăririlor lui Bojidar cu acelea ale unui *Molitvelnic* slavon \ care poartă în cap, în jurul unui frontispiciu xilografiat şi decorat cu vulturul român la mijloc, inscripţia următoare :

KK *XJ EA* **KArosgpHH H BFOMK XPAHHA\IH** caMOAP'**bKABNH 3&A\AH** &<rpo> KAdXicKi€ **Iw** IhTpoy K 0 ^ A * <rocnoAHNK>.

adecă:

în Hristos binecredinciosul şi de Domnezeu pazitul însuşi ţiitor al Ţărei Româneşti Ico Petru voevod.

Fie acest Petru voevod, cel numit Paisie sau Eadul Călugărul (1534—41), fie al lui fiu (1554—57), sau fie şi Petru II Şchiopul, nepotul lui Mihnea vodă I (1560—67), cîfceşi trei aceşti domni corespund cu epoca în care lucrau, în Veneţia, presele lui Bojidar Vucovici, întreţinute după moartea lui, (1547) de fiul său Vicenţie Vucovici[2]. Se poate dar ca în secolul al XVI-lea, domni români să se fi servit cu presele veneţiene, spre a pune sub tipar cărţi în care figurau numele lor; dar se poate iar ca acele prese să nu fi lucrat chiar în Veneţia, ci să fi fost aduse de acolo şi stabilite în părţile noastre.

Unul din obstacolii principali care se înalţă în contra înstrăinării frumoasei tipografii din care au ieşit liturghia lui Mihnea vodă şi Tetravanghelia lui Neagoe Basarab, e chiar numele tipografului care a fost însărcinat cu aceste lucrări. Am văzut mai sus că pe cînd George Cernoievici, prinţul montenegrean, tipăria cărţi slavone în Zenta şi în Ţettinie (1493—95), monahul *Macarie din Muntele Negru* îl secunda prin lucrarea sa ca tipograf. Dar prinţul încetă de a proteja folositoarea măies-

[1] Din această carte am văzut numai o foaie care poartă titlul: ***Rugăciune despre naşterea şi botezarea copilului,*** **şi pe care am reprodus-o în alăturata stampă. Originalul ei este în posesia mea cumpărat de la D. Maior Papazoglu, care n-a ştiut să-mi spuie de unde posedă această foaie. Vreo cîteva exemplare de ceasloave foarte stricate şi fără titluri, dar tipărite cu asemenea litere, se aflu în biblioteca Bistriţei.**

[2] Dobrowski, ***op. cit.,*** **XLI et sq. Schaffarik,** ***op. cit.,*** **p. 132.**

; TÎFÂHÎT ***mWV*** **PCTRY VOEVOD <**

ti&tt-i&fti'?}

Molitvelnic slavon tipărit subt Petru voevod. (J534-1541 ^esen^olorat
H. Trenk reprodus din ***Revista romana,*** **1861, voi. 1, p. 8-u o^i.**

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Români?.

trie în țara sa şi tocmai dupe 19 a ai întîlnim pe *monahul şi preotul* Macarie lncrînd la imprimarea unei liturghii din porunca domnului Țării Bomâneşti Mihnea I; el dispare iar în curs de cinci ani ş-apoi revine înălțat la gradul de *ieromonah,* ca să producă, din îndemnul lui Neagoe Basarab, frumoasa ediție a Evangheliilor de la 1512 şi 1514. De aici înainte îi putem urma cariera în cronicile şi documentele româneşti.

în adevăr, acea cronică anonimă care ne dă, într-un stil cu totul împrumutat sîntelor scripturi, o sumă de amărunte aşa de interesante asupra multelor fapte pioase şi asupia numeroaselor monumente religioase executate de Neagoe Basarab, în domnia lui de cîțiva ani (1513—21), ne spune încă şi aceste cuvinte[1] :

„Deci şi Neagoe se plecă glasului noroadelor şi luă coruna şi scaunul a toată Țara Bomânească, şi îndată făcu judecată şi dreptate între oameni. Şi cum ridică David chivot legei Domnului, aşa şi Neagoe vodă ridică biserica cea căzută şi puse pe *Macarie* mitropolit a toată țara Ungrovlahiei, plaiului şi Severinului, cu blagoslovenia lui Pahomie patriarhul Țarigradului. Deci dintr-acea vreme pînă astăzi s-au potolit şi s-au împăcat țara de gîlceavă şi bisericile se veseliră, că aşa ajuta ruga sîntului Nifon".

Această pompoasă laudă a noului mitropolit, care dete bisericilor veselia pierdută în timpi de urgie ai predecesorilor lui Neagoe, se rennouieşte mai departe cînd spune cum *kir Macarie prea sînțitul mitropolit al Ungrovlachiei,* unit în consiliu cu voevodul, cu patriarhul Teolipt, cu alți patru mitropoliți, cu egumenii de la muntele Atos şi de la mănăstirile pămîntene, cu boierii mari şi mici şi cu tot soborul, deciseseră a muta scaunul mitropoliei din Curtea de Argeş, la Tîrgovişte, precum ceruse sîntul Nifon, şi aşezară toată întocmirea eclesiastică a țărei; acestea se petrecură *cînd fu cursul anilor 7025 (1517), august 17, în zilele bunului creştin domn* Ico *Neagoe voevod* şi ale lui *Teolipt, patriarhul Țarigradului? şi ale lui Macarie, mitropolitul Ungrovlahiei, în slava lui Dumnezeu şi în frumusețea şi lauda a toată țara muntenească*[2].

Documentele ne prezintă pe acest Macarie, contimporanul lui Neagoe Basarab, ca al treilea mitropolit al țărei de acelaşi nume; ceilalți doi figurează pe la anii 1442 şi 1483[3]. în urma celui d-al doilea pare a fi venit sîntul Nifon, care dupe ce fusese de două ori patriarh al Constantinopolei, consimțise, dupe rugăciunea Eadului vodă cel mare, să părăsiască retragerea sa în Muntele Atos, ca să vie să constituie într-un mod mai regulat şi să lumineze cu ştiințele sale, biserica românilor tulburată de neastîmperile ce sfîşiau de mult țara[4]. Se vede însă că Badul vodă nu se învoi în toate cu noul mitropolit şi, sau din desfrănarea dom-

[1] N. Bălcescu şi T. A. Laurianu : ***Magazinul istoric pentru Dacia,*** t. IV, p. 250.

[2] ***Idem,*** p. 266.

[3] Vezi şi ***Catalogul cronologic de mitropoliții Ungrovlahiei,*** la pag. 394 a cărții : ***Istoria bisericească pe scurt,*** tradusă din ***greceşte în româneşte,*** de Al. Geanoglu Lesviodax, Bucureşti, 1845.

[4] Crusius, ***Turco-Graecia,*** 1554, pag. 138, 142 şi 144 şi 145. Meletie, ***Istoria bisericească.*** trad. româneşte, t. III, secol. 15, cap. 17, §§ 4, 6, 8. ***Hronicele româneşti*** în ***Mag. istor.,*** I, p. 110, unde descrie astfel biserica românească de pe atunci : „Era românii proşti, atît vlădicii, episcopii cît şi popii şi toți ceilalți". ***Idem,*** IV, p. 234, sq.

nului sau din ambiția de predomnire a arhiepiscopului, o mare dez[...] nare se iscă între dînşii. Nifon afurisi pe Badul şi fugi la Muntele Atos[...] Subt această urgie domnia lui Eadu se prăpădi în scurtă vreme; ț[...] şi biserica rămaseră turburate, proiectele de organizare ale sîntului Ni[...] se suspendară pînă subt domnia iubitului său discipol şi partizan, N[...] goe Basarab. Dar în acest interval de vreo 15 ani, găsim un minut sc[...] nul mitropoliei ocupat de un alt vlădică sîrb, Maxim Brancovici, a că[...] mumă, cuvioasa Angelina, reputată pentru virtuțile ei creştineşti, [...] fiica lui Andrei Viteazul Cernoievici[2]. Se vede că Maxim nu putu să împ[...] nească dorințele lui Nifon ; timpul păstoriei lui e signalat prin rep[...] schimbări de domni şi printr-o crîncenă persecurtare a Basarabeşti[...] partizanii sîntului. Apoi zilele lui par a fi fost scurte sub domnia [...] Neagoe, cînd visele de glorie sacerdotale ale sîntului arhiereu, se văz[...] realizate pentru un minut. Macarie mitropolitul, om însemnat prin [...] ința şi virtuțile sale, avu onoarea acestei reforme în biserică; de ac[...] şi prințul Neagoe în manuscriptul de *învățături către fiul său Teod[...] voevod*[3] ce ne-a rămas de la acest pios domnitor, adresîndu-şi către cl[...] românesc, orația funebră de compuse, *oină pentru a doua oară a îngr[...] în mănăstirea de Argiş oasele mumei sale, doamnii Neagăi şi ale cocon[...] săi Petru şi /to voevod şi ale doamnei Angelinei,* cu asemenea cuvi[...] de^laudă cualifică pe capul bisericei:

„Prea iubite părinte, kir Macarie, cela ce eşti mila şi cu darul [...] Dumnezeu ales şi pus înaintea noastră de ne luminezi şi ne străluc[...] ca razele soarelui ca să ne arăți şi să ne înveți calea lui Dumnezeu şi no[...]

Pentru noi nu rămîne înduoială că preotul luminat care venise în [...] chiămat poate de compatriotul său mitropolitul Maxim Brancov[...] aducînd cu sine minunata artă a tipărirei, pe care o prefesase încă de [...] în patria sa, în Montenegro; întru care se perfecționase poate la Ven[...] în gradul de a produce frumosul exemplar a Tetravangheliei de la [...] trița ; este acelaşi care prin ştiința şi cualitățile sale înalte, căci pe at[...] tipografii erau învățații secolului: dovadă Alzii, Estienii, Elzevir şi a[...] atrase asupră-şi onoarea de a ocupa scaunul arhiepiscopal al Un[...] vlahiei. în timpi mai posteriori, cînd tipărirea devenise o măiestrie [...] vulgară, biserica orientală numără încă adesea tipografi vestiți, pr[...] căpeteniile ei; putem cita pe mitropolitul Kievului, ilustrul Petru Mov[...] pe mitropolitul Sucevei Dositeiu, cel dîntîi poet erudit român; pe m[...] politul Tîrgoviştei, Ştefan, care sub Matei Basarab se ocupă cu tipăr[...] *Pravilei cei mari* româneşti; în sfîrşit, subt Constantin Brîncovea[...]

[1] Cauzele dezbinării lui Nifon cu Radu vodă se găsesc în cronicile citate. La una [...] că zice : „Ci dar scandalindu-se Nifon cu Radu vodă, pentru un lucru fără de lege ce au [...] Radu vodă, de au făcut pc un boiar anume Bogdan (pre care îl iubia) de şi-au lăsat muie[...] i-au dat domnul pre o sor-a lui, de care neîngăduind Nifon patriarhul, fu gonit den țar[...] încă ieşind din Tîrgovişte, şi-au scuturat papucii de prah şi l-au afurisit pe domn etc." în[...] cronică, Radu zice lui Nifon, dimpreună şi cu boierii : „Pasă şi ieşi din țara noastră că v[...] traiul şi învățăturile tale noi nu le putem răbda, că strici obiceiurile noastre". Printre manus[...] de la Bistrița, se află şi o viață a sfîntului patriarh Nifon despre care sperăm a vorbi într[...]

[2] Raici, ***Istoria popoarelor slavone (Bulgari, crovați şi şerbi),*** 4 voi., Buda, 1823, [...] Vezi Cart. X, cap. VI şi VII, despre vlădica Maxim. Asemeni şi ***Hron. român.*** în ***Mag. ist[...]*** şi Şincai, anul 1509.

[3] Tipărite în Bucureşti la 1843, pag. 173 et sq.

pe mitropolitul Antim Ivireanul, care întocmai ca şi vechiul monah, ieromonah şi arhiepiscop Macarie, mută pretutindeni după dînsul teascurile sale de imprimor. Egumen la Snagov, episcop la Bîmnic şi mitropolit în Bucureşti, el în toate aceste poziţii şi localităţi, nu încetă de a tipări cărţi în limbile elenă, slavonă, română, arabă şi chiar în limba ivireană sau circaziană, care era limba lui natală. Acest călugăr mai modern, înamorat de frumoasa artă a luminărei morale, ne poate da o idee lămurită de aceia ce era Macarie, primul introductor al minunatei maeştrii aşa mult exploatată în Veneţia, printre naţiunile slave şi române ale Europei apusane.

Ne rămîne încă un punct de elucidat, şi acela nu este cel mai clar. Nu ne mirăm că pe exemplarele tipărite de Macarie, din porunca domnilor români, el n-a pus locul tipărirei; aceasta se făcea foarte des în vechime, şi am avut o probă în Tetravanghelia tipărită de jupan Ianoş Begner din Braşov. Am voi însă să cercăm a preciza cîtuşi de puţin localitatea în care poate să fi fost aşezate presele slavone ale lui Macarie, aduse din Veneţia în Ţara Bomânească. Negreşit că ideea aleargă îndată la o mănăstire, la una din acele sînte cetăţi, întărite cu ziduri nalte şi ţepene, în interiorul cărora viaţa era liniştită, mintea ocupată cu gînduri adînci şi pioase, trupul dedat cu lucrări grele şi stăruitoare. Dar printre mănăstirile ce se ridicară pe atunci mai noi şi mai apropiate pentru a primi o nouă industrie, ni se ivesc două clădite de Badu vodă cel Mare, adică mănăstirea Dealului de lîngă Tîrgovişte, şi vechea Govora din Vîlcea, prennouită de acel domn[1]; şi apoi iar, în vecinătatea Govorei, noua mănăstire a Basarabilor, Bistriţa.

Să excludem îndată pe aceasta din urmă din presupunerea noastră, subt cuvînt că una din cărţile lui Macarie e tipărită în zilele lui Mihnea vodă I şi că ştim atît din cronică cît şi din pisania sau inscripţia comemorativă de peste vechia uşe de intrare a bisericei, că acest domn, în mînia sa asupra familiei Basarab, a ars şi a dărâmat pînă la pămînt mănăstirea lor, care a fost apoi reclădită de aceiaşi ctitori, în domniile următoare[2].

La mănăstirea Dealului, aproape de Tîrgovişte, acolo unde sîntul Nifon îşi ţinea reşedinţa şi cerca, prin biserică, a răspîndi lumina în toată ţara, în acea nouă şi somptuoasă mănăstire, zidită de Badu vodă în cei

[1] **Mănăstirea Dealului a fost clădită la 1504.** *Cronica românească (Mag. ist,* **I, p. 110) zice despre Radu vodă : „au făcut mănăstirea den Deal frumoasă şi au înzestrat cu moşii bune şi cu altele de toate". Pentru mănăstirea Govora, iată cum se exprimă inscripţia de piatră de la uşa bisericii de acolo „. . .această biserică cine o au fost zidit-o nu se ştie, iar cînd au fost în zilele luminatului domn Ico Radu voevod feciorul lui Vlad voevod au găsit această mănăstire şi biserică pustii şi stricate, la leat 7000 (1492) şi din bun gîndul lui s-au apucat de o au dres şi o au înfrumuseţat. .**

[2] *Cronicile* **în** *Mag. istor.,* **I, p. 122 — IV, p. 245 : „şi mănăstirea lor care o făcuse ei pe rîul Bistriţei din temelie o au resipit..încă şi inscripţia sculptată peste vechea uşe de piatră a bisericei de la Bistriţa zice : „Sfînta aceasta şi dumnezeiasca mănăstire pomeneşte a fi zidită şi den temelie de banul Barbu Craiovescu care aici şi îngerescul cin al călugăriei mai pe urmă au luat, iar după aceea reaoa vrăjmăşie a crudului Mihnea vodă Dracea ce au avut pre dînsul, din faţa pămîntului a o şterge silind cu tunuri şi cu alte cinii zidurile i-au surpat; însă Dumnezeu cel ce stricatele dreage, slabele întăreaşte şi deznădăjduirile omeneşti în bună nădejde şi fiinţă le aduce, acela n-a lăsat tiranica poftă a Mihnei a se săvîrşi de tot ci iar Barbului banului întremare şi puteare dînd iar o au prefăcut mai bună încă şi mai frumoasă..**

din urmă ani ai secolului al.XV-lea, tipografia negreşit a
priincios şi toate condiţiile unui stabiliment destinat a p
tinţele eclesiastice. Macarie însuşi, ca mitropolit, îşi ale
drept scaun arhiepiscopal şi multă probabilitate este că
vedea şi o înlesnire pentru continuarea nobilei sale profes

Dar o uşoară bănuială tulbură aceste întemeiate
act, un simplu înscris de danie, prin care ieromonahul
7003, martie în 24, lasă după moartea sa, mănăstirei G
a sa de la tîrgul Ocnei, ne face încă a ne îndoi despre aş
lui Macarie în mănăstirea Dealului.

Acest act se află printre documentele de vii ale Go
cem aici dupe textul lui slavon scris pe o faţă de hîrtie î
şi ştearsă prin multe locuri[1]:

**✝ Cu voia Tatălui şi cu săvârşirea Fiului şi cu sporirea Sîntului
Macarie, să se ştie precum am dat şi am adăogat via de la Ocna, să fie a Sîn
hramul Adormirii Preacuratei Stăpînei noastre Născătoare de Domnezeu ;
hrană, şi moşie ohavnică şi nezăticnită de nimeni, dupe moartea mea şi
lor şi fraţilor, cari m-am tocmit cu dînşii să-mi facă pomenire în tot anul
cum că jumătate din vie am cumpărat-o de la Radul, şi jumătate de la
din neamul meu să nu aibă voie a se amesteca la această vie ; ş-apoi încă
strîmtora sau a strica această carte prin care m-am tocmit cu fraţii, eu
dintre fraţii din mănăstire, de nu o va ţinea şi nu o va întări şi nu o va
Domnezeu să-1 bata pre el, într-acest veac trupesc, iar întru cel viitor,
moartea lui Ieremia de la Iezer, să nu am a lăsa locul să stea pustiu, ci s
şi să am mertic în tot anul: o găleată şi jumătate de grîu, şi după moa
pace. Mărturie am pus : jupan Albul vistier, şi egumenul popa Do
popa Nicodim proegumentul din Snagov, şi popa Daniil domestnicul, ş
cul şi ierodiaconul Dionisie, şi Braico şi Nikifor de la Ocnă şi jupan Oprea
şi Laţco şi C:incea, Ştefan, Ruda, Voico, Ivan fratele lui Hanco, Stoica
lui Gheorghe, Stoianca fiul lui Stefanov. Si eu popa Dragomir am scr
martie K A zile.**

Nu e asta oare o învoială a ieromonahului Macar
la Govora ca să aibă el a sta printre dînşii cînd prin m
de la Iezer[2] i se va deschide un loc în mănăstire? Şi

[1] **Anul 7003, care corespunde cu 1495, este acela chiar în care se t
din Ţettinie. E puţin probabil dar, ca tot în acel an Macarie să fi venit în
să fi şi cumpărat o vie la Ocnă. S-ar putea însă ca data dupe act să fie
act să fie o copie, în mai multe locuri eronată, a înscrisului original al lu
Exemple de astfel de copii vechi avem foarte multe printre documentele
la noi. E lesne a dovedi erori în ele, dar greu a le îndrepta.**

[2] *Iezerul* **e un schit foarte ruinat acum, ce stă pitit, nu prea de
munţii Chiăii, la o poziţie sălbatică dar maiestuoasă, pe malul unui pîrîu
Mircea vodă Ciobanul şi doamna sa Chiajna (1545 — 1559); dar existinţ
20 de ani mai tîrziu, dovedeşte că aceşti domnitori l-au prennouit numai
anul dat în** *pisania* **bisericei 7074 (1566) este greşit, căci nu corespunde cu
lîngă Iezer se zice a fi fost mine de aur exploatate de saşii din Ardeal.
se păstrează tradiţia că Mihai vodă Viteazul lăsase acolo rezerva visteri
boi în Ardeal şi că, după ce îl uciseră, ungurii călcară mănăstirea, omo
locuiau pe atunci într-însa, jefuiră comorile şi pustiiră tot locul. Mulţi a
s-a ridicat noul schit de un pustnic cuvios numit Antonie.**

pentru acel *inerţie* de grîu promis, pentru pomenirea ce i se va face după moarte, el dăruieşte comunităţii via ce o cumpărase de la doi proprietari din satul Ocnei. Aceasta ne dă dar să înţelegem că ieromonahul Macarie îşi alesese drept locuinţă mănăstirea Govora.

Noi ştim însă că un ieromonah Macarie, cîţiva ani mai în urmă, sau chiar pe atunci, lucra la tipografia domnească şi că acel călugăr deveni mitropolit sub Neagoe Basarab. Noi ştim asemenea că cea dintîi tipografie ce^ s-a cunoscut pînă acum în Ţara Bomânească era aşezată, pe la 1640, în mănăstirea Govora, de unde au ieşit cele dintîi cărţi publicate în Valachia, în limba românească, adică *Pravila apostolilor* cea mică si *Evanghelia învăţătoare* [1].

Pentru ce cuvînt, o sută treizeci de ani în urma publicărilor slavone ale lui Macarie, acea mănăstire înfundată şi învechită sub Matei Basarab, a fost aleasă pentru stabilirea nouei tipografii? Oare tradiţia unui mai vechi aşezămînt de felul acesta în aceiaşi mănăstire, şi poate chiar ceva rămăşiţe de vechi unelte tipografice, n-a atras acolo pe primii tipăritori români, care apoi curînd, nemai simţind acea trebuinţă de mister şi de pază ce negreşit însoţia introducerea în ţară a unei arte privite în timpurile-i primitive ca o vrăjitorie, s-au strămutat apoi curînd, zicem, în locuri mai puţin retrase, precum Cîmpulungul (1642), mănăstirea Dealului (1644), şi în sfîrşit Tîrgovişte, capitala ţării (1652)?

Aceasta e încă o problemă de deslegat. Ceea ce credem a avea mai sigur e că la începutul secolului al XVI-lea (1507—1514), Ţara Bomânească a avut o frumoasă tipografie cu caractere cirilice, adusă negreşit din Veneţia, dată stabilită în vreo mănăstire de aici, şi tipărind cărţi liturgice în limba slavonă meridională a bisericei popoarelor dunărene. Meşterul care o dirigea a fost călugărul montenegrean Macarie, care tipărise în Zenta la Ţettinie, pentru prinţul George Cernoievici; el se retrase în ţară la noi, chiămat poate de mitropolitul sîrb, Maxim Brancovici; se aşeză, dupe probabilităţi, în mănăstirea Govora, dobîndi rangul de ieromonah, lucră la tipar pentru Mihnea, pentru Neagoe şi poate si pentru alţi domni [2], şi fu însfîrşit înălţat pe scaunul arhiepiscopal al Ungrovlahiei. In această nouă poziţie el stabili definitiv mitropolia ţării la Tîrgovişte, şi dete clerului românesc o nouă organizaţie, conformă cu planurile sfîntului Nifon.

Din acestea izvorăşte că Ţara Bomânească a tipărit slavoneste înainte de principatul Serbiei, mult înainte chiar de imperiul rusesc; căci cea dintîi carte din Serbia e *Evanghelia* tipărită in-folio în Belgrad, la 1552, şi în Busia, deşi se bănuieşte a fi fost o imprimerie pe la 1553, nu este mai puţin adevărat că prima carte cunoscută e *Apostolul,* imprimat la 1564 în *Moseva,* de Ioan Feodoroff şi Petre Timoteiew Mstislawcew [3].

Cum se face însă că în istoria artei tipografice din ţara noastră, ni se prezintă o lacună de o sută trei zeci de ani şi mai bine ?' Cum se face ca

[1] **Pentru întîia tipografie românească din Valahia, aşezată la Govora, vezi Vasilie Popp. *Dissert. despre tipogr. român.,* p. 51, 57 sq. şi Tim. Cipariu, *Crestomaţia sau Analecte literare,* Riasiu 1858, Notiţa literară, p. XXII et sq.**

[2] **Nimic nu se spune că nu se vor descoperi şi alte cărţi ieşite din aceiaşi tipografie, anterioare contimporane sau posterioare acestora.**

[3] **Schaffarik, *Op. cit.,* p. 132.**

frumoasele caractere şi ornamente ale tipografiei slavone de la 1507 1514, să fie aşa de scăzute în cărţile româneşti tipărite la 1640 şi în urmă Aceste cuestii se leagă poate de istoria totală a ţării, de groasnicele clăti de soartă ce patria noastră încearcă neîncetat, de rolul bisericei românes în acest period ce desparte pe Neagoe vodă de Matei Basarab.

Ne grăbim a mai adăoga cîte un cuvînt asupra fiecăruia din ce două exemplare din *Tetravanghelia* tipărită la 1514, ce s-au aflat Bistriţa.

în cel pe hîrtie, la pagina din urmă a coalei 17, care e un *verso* răma alb, se vede scris de mînă cu litere capitale imitînd pe ale tiparului, u mătoarea notă :

KK ANI KATOMfCTÎKdro î J(C0 AlOKhJKdrO *PâAYM* **KOgROAd** CHK **PdA^Ad KOfKO** KgAHKKI >K0yridNK fl/td^ H **>K0yndHHU,d** *r<5 **KAdA*** KOynHLiJg CIţO **KNkirS** H **npHAO>KH** **u**^KKg Kk **HM-fc oycnfcNkiio npt'CTÎH KU;H** 3a **CKOHX pdAi ALUK H HKIV> p O A H T I A** KHMHKI nOM-bH-K **A* CAOVf^KHTH** CTOMOy JfpdM*. J1 KT* K*k APfc3N***Y**'" *J*> **WT MdHdCTHpa, A<*** ***KT*** **np*KA*T WT rAd Erd H npisMkiCTH* *ro Mpi i WT** '"*HÎ CTKIX WT^**K** H'Kg KK **HÎK***H H **A*** HAMT **$MICTI€** CTv OH^MH TAIOllli *l* TE KK3MKI pdCflHKI «rO H CK **IlOAOMk** " flpIWMK H **WT HdC** rpfcuiHKljr **£d *CT npOKAS** diUHllh, **dWHKk,** dMHHK. **Kk** A'fcT ^3A **H** *î* **H** A*"**dJ,d dnpHAkld,** ^3l* **A " H ^ MONdCT** **pfKOMH fl/lSUIdT'buJH.**

care se traduce româneşte:

în zilele prea piosului, de Hristos iubitorul Ico Radul voevod, fiul Radului voev marele jupan Manea şi soţia lui, Vlada, au cumpărat această carte şi au adăogat-o bisericei numele Adormirei a Prea Sîntei Născătoarei de Domnezeu, pentru sufletele lor şi ale părinţi lor, să slujiască sîntul locaş. Iar cine va cuteza să o ia de la mănăstire, să fie blestemat de Do nul Domnezeu şi de Prea Curata Maica Sa şi de 318 sînţi părinţi cei de la Nicea, şi să a parte cu cei ce au zis : ia-l, răsticneşte pre el ! şi cu Iuda şi cu Aria, şi de noi păcătoşii să blestemat. Amin, amin amin. în anul 7030 şi 5, şi luna aprilie, 17 zile. Mănăstirea ce se z Muşateştii.

Această carte nu este aşadar a Bistriţei. Boierul Manea, în zile Badului vodă de la Afumaţi, la 1527, o dăruise bisericei cu hramul Ad mirea Maicii Domnului din mănăstirea Muşateştii, pe care chiar dîn o fundase atunci de curînd, cum se dovedeşte din existinţa unui hri dat de Neagoe voevod la 1518. Acest schit, ce se zice încă şi Seaca, se a situat în districtul Oltului; el a stat neatîrnat pînă la 1664, cînd printr-u hrisov al lui Grigorie vodă Ghica, fu închinat mănăstirei Cozia, al că metoh el este si astăzi. Iată istoricul mănăstirei, rezumat în acel hris din 8 ianuarie 7172 : „Să fie sîntei mănăstiri Cozia un metoh la Muşăte ce se cheamă Seaca, unde este din hramul Adormirea Născătoarei Domnezeu, din judeţul Olt, carele este făcut şi zidit den temelie de Man vornicul Părşanul, pentru că acest metoh fost-au tot pe seama feciori şi a nepoţilor şi a rudeniilor Manei vornicul; iar cînd au fost acum în zi domniei mele,[5] iar Dragomir şi David nepoţii Manei vornicul Părşanu văzînd acest metoh sărac şi rămas de toate pustie de tot şi strieîndu pomana moşilor lor ce scrie mai sus şi neavînd nici o putere să le aj sau să-i folosească, mers-au la părintele egumenul ieromonahul kir V laam de la sînta mănăstire Cozia şi la tot soborul sîntei mănăstiri, de

închinat acest metoh ce scrie mai sus, să fie metoh la sînta mănăstire Cozia împreună cu toate satele şi moşiile şi rumânii şi ţiganii cît se va afla acelui metoh, şi au dat toate hrisoavele şi cărţile şi zapisele la mînă părintelui egumenul kir Varlaam, dinaintea domniei inele din divan şi a tot cinstiţii dregătorii domniei mele...".

Din toate aceste averi de care urmaşii lui Manea Părşanul se desistară în favoarea mănăstirei Cozia ce le posedă încă în mare parte, numai preţiosul exemplar din Tetravangelia tipărită, pe care fondatorul o cumpărase înadins pentru schitul său, a trecut, cu ce ocazie, nu ştim? la Bistriţa, unde el ni s-a păstrat pînă azi.

Exemplarul pe pergament ne atrage atenţiunea prin legătura lui. învăţatul P. Lacroix spune că [1]: „cele dintîi cărţi tipărite pe velin şi pe hîrtie groasă nu erau mai portative decît manuscrisele, căci li se dete aceeaşi legătură de lemn cu cuie, cu colţuri şi cu copci de metal". Această indicaţie se aplică cu totul la scoarţele Evangheliei noastre, care sînt învelite cu catifea verde, acum învechită, purtînd ornamente de argint aurit săpate cu dălţiţa *(tisele).* Pe *recto,* într-o placă de metal la mijloc, e reprezintată *Băsticnirea;* la colţuri, *patru evangJelişti*; iar pe margini, pe nişte dungi transversale, e scrisă pe cîte două linii următoarea inscripţie :

i. *dungă* Această ivanghelie fost-a
de la Bistriţa iar cînd
2. *dungă* au fost în zilele lui Leon voevod luoatu-au
nişte oameni străini de au fost
3. *dungă* perit **9** ani iară cînd au
fost în zilele Ico Matei
4. *dungă* voevod aflatu-o-au Preda Brăncoveanul şi o a luat cu pară de în divan şi o a trimis la Bistriţa.

Pe *verso* sînt, la mijloc şi la colţuri, cîte un cui sau nasture mare rotunjit şi gravat, uniţi prin nişte dungi transversale din care una poartă inscripţia :

f Această ivanghelie fost-au neferecată ce o au ferecat Preda vel spătar Brăncoveanul.

Epoca ferecăturei, deşi nu e însemnată se înţelege chiar din coprinsul inscripţiilor care vin să adevereze ceia ce zice şi pisania cea mare a vechei biserici de la Bistriţa, despre îngrijirea ce a dat, în al doilea pătrar din secolul al XVII-lea, acestei mănăstiri, Preda Brîncoveanul, urmaş depărtat al banului Barbu Basarab şi moş al lui Constantin vodă Brîncoveanul [2].

Pentru o carte ca aceasta, scumpă rămăşiţă dintr-o epocă de repede înflorire a artelor în ţara noastră, boierii vechimei aveau drept a se judeca în divanul domnesc. Acum însă *incunabulile* tipografiei româneşti zac

[1] **P. Lacroix,** ***op. cit.,*** **p. 172.**

[2] **Inscripţia sculptată pe vechia uşe de piatră a bisericii de la Bistriţa, şi al cărui început l-am transcris mai sus, urmează într-astfel: „. . .şi după aceia iar bunătatea'şi adîncă înţelepciune dumnezeească aţîţînd şi ţiind din rodul Barbului oameni mari şi vreadnici, o au ţinut şi' o au păzit precum şi Preda vel vornic Brîncoveanul în toată viaţa lui şi pre unde au fost cîte ceva stricat, au dires..."**

neîngrijite şi expuse stricăciunei şi pierderii. Ar trebui să se depună
ţioasele cărţi de prin mănăstiri, în Biblioteca şi Muzeul naţional şi s
conserve prin legături solide, volumele ce se strică şi mai rău din pu
zirea scoarţelor roase de carie. Măsuri pentru culegerea şi păstrarea a
cuităţilor din ţările noastre sînt indispensabile, căci o mai repetăm, inc
şi nepăsarea către suvenirele strămoşeşti, sînt o ruşine şi o impi
pentru o naţie ce aspiră la cultură.

VI[1]

PSALTIRIA TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESSI ŞI TIPĂRITĂ ÎN BRAŞOV LA 1577

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspîndi
ştiinţei şi la popularizarea cercetărilor asupra limbei şi istoriei, pr
naţiunea română, e puţina comunicare de idei, puţinele relaţii intel
ale ce există între toateţările unde limba noastră se vorbeşte şi se cul
Lucrările bărbaţilor studioşi rămîn izolate în cercul provinciei und
fost produse şi adesea majoritatea publicului român nici că bănui
despre scrierile naţionale care circulă într-o ţară vecină locuită şi ace
români, mişcaţi de aceleaşi idei şi simţiminte, de aceiaşi trebuinţă de
tură. Cărţile tipărite în Sibiu, la Blaj, în Iaşi abia pătrund pînă în B
reşti, şi vei întîlni rare ori în acele oraşe, producte literare din cap
Bomâniei.

Această lipsă de comunicaţii intelectuale produce nu numai
de a întreţine provincialisme în limba scrisă şi d-a împiedica for
definitivă a unui dialect cult şi literar în care să se contopească sau s
controlese toate idiomele locale şi toate sistemele filologice individ
ale românilor, dar încă tinde a izola pe români unii de alţii, prin deose
idei şi tendinţe inspirate publicului în fieşce provincie, de scriitorii loc
Cît mai profitabil ar fi pentru naţiune, propagarea întinsă a ideilor,
ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producţiunilor culturei Bom
lor ! Cîte foloase ar trage toţi în general din lucrările isolate ale bărba
de merit ce sînt răspîndiţi 'prin deosebitele centruri locuite de rom
Numai astfel am putea dobîndi un simţimînt neted şi adînc de naţio
tatea noastră numai astfel am putea preţui mai bine puterile noastre
rale numai astfel am putea urma © cale aleasă şi cumpănită după ade
tele noastre mijloace şi trebuinţe.

Aceste cugetări ne sînt sugerate acum de o simplă cuestie de s
literare. Pe acest tărîm cel puţin, toată lumea ar crede că toţi românii
uniţi şi că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cul
necesariă oricării limbi ce se vorbeşte de o naţiune care tinde la propă
Din nenorocire, chiar într-aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei; l
a luat căi deosebite în deosebitele provincii şi a ajuns chiar prin ne
muirea tendinţelor ce mînă pe unii şi pe alţii, ca români de acelaşi
şi de aceiaşi credinţă, abia să se mai înţeleagă. Mărturisim că articolii

[1] **Volumul I, 1861, pag. 703 şi 807.**

gazete române publicate de ardeleni şi bănăţeni, rămîn uneori cu totul neînţelese publicului din Principatele Unite, şi poate că acelaşi trist fenomen se produce şi în Transilvania şi în Banat pentru cititorii'unor scrieri de la noi.

Poate că timpul va curma de sineşi aşa nefericite neînţelegeri; dar nu e mai puţin adevărat că noi înşine avem datoria de a lucra cu stăruinţă în contra perpetuării unor asemenea divergenţe de idei şi de tendinţe în cultura limbei române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către fraţii noştrii de peste munţi, care fiind încă demult mai dedaţi cu studiile filologice, sacrifică în adevăr adesea, sistemelor arhaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă uşurinţă, îl subordinăm foarte des la imitaţia puţin raţionată a limbilor neo-latine moderne. între aceste două extreme, socotim că este o cale medie, calea studiului istoric al limbei cercetarea amăruntă a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut ca să devie, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a românilor aşezaţi la poalele Carpaţilor, pe malurile Dunărei şi prin văile Pindului.

O asemenea încercare s-a făcut de către d-l Timoteiu Cipariu canonic din Blajiu, carele în anii 1854 şi 1858, a publicat două volume importante, dar din nenorocire puţin răspîndite şi puţin cunoscute de românii din provinciile dunărene.

învăţatul profesor ardelean a tipărit mai întîi : *Elemente de limba romana dupe dialecte şi monumente vechi,* şi apoi, *Chrestomatia seau Analecte, literarie dein cărţile mai vechi şi noue romaneşti tipărite şi manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiţia literaria.*

Eu ne propunem aci de a examina pînă la ce punct sînt neatacabile deducţiile trase de d-l Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române şi uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale; dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale ştiinţei filologice, că în mai dese rînduri e executată cu talent şi perspicacitate, şi că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi româneşti e foarte folositoare şi că o asemenea crestomaţie ar trebui răspîndită prin toate şcoalele române, ca să dea junilor studenţi o cunoştinţă mai raţionată şi mai solidă a limbei pe care au să o vorbească şi să o scrie în ţara lor.

E un mare merit al d-lui Cipariu d-a fi adunat acele texturi vechi ce au devenit foarte rare prin puţina îngrijire ce au arătat românii către cărţile cu care bătrînii lor s-au servit spre a introduce limba naţională în biserică. Exemplele, aşezate după ordinea cronologică, prezintă succesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor şi ne arată feluritele influinţe subt care s-au dezvoltat şi s-au transformat vocabulariul şi gramatica limbei române de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, pînă la începutul al XVIII-luia, editorul a avut încă fericita idee de a preceda această chrestomatie printr-o notiţiă literară în care se găsesc liste comentate de toţi scriitorii şi de toate ediţiunile ce au figurat în acest timp, în cîteşitrele provinciile române. Dar adesea el n-a putut face mai mult decît a numi pe un autor sau a menţiona cartea lui, fără de indicaţii precise, fără ca să dea extracte din acea publicaţiune. Cauza acestor lacune

e mai totdauna chiar acea lipsă de comunicaţii intelectuale între ţ
române, pe care o deplînserăm la începutul acestui articol. Astfel
Cipariu zice, vorbind de secolul al X V [1] : ,,De scriitorii româneşti în pr
ciele danubiene de in acest seclu nu aflăm altă cunoscenţiă, decît că
cipiele Bomâniei *Neagoe* are fi scris una epistolia cătră filiu-său Teo
siu", ignorînd negreşit că cu cincisprezece ani mai-nainte, la 1843, s
părise în Bucureşti, după un manuscript dat de domnia lui spătarul
tonie Sion din Moldova, bibliotecei Sf. Sava, din Bucureşti, *învăţ*
bunului şi credinciosului domn al ţărei Româneşti, Neagoe Basarab vo
către fiuî său Teodosie voevod, 1 voi. în 8° de 336 feţe.

Puţin mai jos, autorul *Analectelor* adaogă : ,,Er din Transil
aflăm următorii scriitori: I. *Coresi* diaconu, dein Brasiovu, care tr
Psaltirea, şi o tipări tot acolo pe la 1560 (au 1562),... Şu o am vezu
se afla în Iaşi, numai cît unii citeza anul ediţiunei 1560, alţii 1562"[5].

Basiliu Pop, care la 1838 tipări în Sibiu o *Disertaţie despre tipo*
fiile româneşti, lucrată în mare parte dupe note date de D-1 Cipariu
că menţionează această carte; ceia ce dovedeşte că pe atunci D-1 Ci
îi ignora chiar şi existinţa, iar în urmă a aflat despre dînsa fără d-a o v

Biblioteca de la Bistriţa însă ne-a procurat mulţumirea a desc
un exemplar dintr-această rară carte, poate cea dîntîi operă tipărită
limba românească, de şi data ei trebuie coborîtă cu 17 sau 15 ani m
urmă de anii propuşi de d-l Cipariu.

E adevăr că domnia-lui menţionează o *învăţătură creştin*
care s-ar fi tipărit la Sibiu la 1546;[2] dar aceia este foarte înduoioas
în caşul probabil că acea *învăţătură creştinească* va fi posterioară, *P*
tiria lui Coresi rămîne, fără tăgăduială, cea dîntîi carte în care limb
mână s-a pus sub teascurile tipografice.

Această Psaltirie e un volum în 4° mic (18 1/2 cent. nălţime ; 13
lărgime) gros de 79 coli de hîrtie ordinară fără paginatură, şi avînd
turile însemnate cu litere slavone, la faţa 1 şi 8 a fiecării coli. Exemp
lui de la Bistriţa îi lipseşte o pagină de la început, chiar aceia ce p
titlul, şi mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu
soare de mînă. Mucezeala a stricat colţurile paginilor la mai multe l
Legătura e cu scoarţe de lemn învelite în piele neagră.

Beversul foiei din urmă e ocupat de următoarea notă tipărit
18 linii, cu litere cirilice de mărirea *terţia,* ca tot coprinsul cărţei.

Cu mila lu Dumnezeu eu diacon Core-
si deaca văzui că mai toate limbi-
le au cuvîntul lu Dumnezeu în lim-
ba numai noi rumânii n-avăm şi EPs.
zice Mathei 209 cine ceteaşte să înţe-
leagă şi Pavel aps^lu încă scrie la Co-
rint 155 că întru besearecă mai vră-
tos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să
grîesc, ca şi alalţi să învăţ decăt
-u întunerec de cuvinte neînţelease

[1] în notiţia literaria la analectele sale p. XVIII.
[2] *idem.* p! XIX. *Organul luminări,* Nr. LIV şi LV, p. 304, 308.

într-alte limbi: — derept aceaia fra-
ții miei preuților scrisuvam acea-
ste Psaltiri cu otveat de-am scos de
în Psaltirea srăbească pre limbă rumânească
să vă fie de înțelegătură și gră-
măticilor și vă rog ca frații miei
să cetiți și bine să socotiți că veți ve-
dea înșivă că e cu adevăr, vleato 7085

Citind aceste cuvinte curiositatea e ațîțată îndată de a ști cine a fost acel *diacon Coresi* care inimat de nobila și dreapta emulațiune de *a vedea în limba noastră cuvîntul lui Dumnezeu,* se ocupă a publica, *la 1577,* o Psaltirie *cu otveat,* adecă *cu răspunsuri, cu traduceri* de *în limba srăbească,* pre *limba românească,* ca să/ie *de înțelegătură fraților săi preuților și grămăticilor %*

D. Cipariu ne procură încă singurile noțiuni ce s-au putut culege pînă acum asupra familiei și persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca graeca*[1] raportează un catalog în care un macedon din Moscopolis, Dimitrie Procopiu, a înscris, în București, la anul 1720, luna iunie, pe toți învățații greci din secolul său și din cel anterior. Printre aceștia, la KT°'VII, se găsește un Georgie Coresi din Chios, om doct, cu învățături felurite și cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într-un chip sholastic, fără de ordine și cu o judecată puțin dreaptă, asupra mai multor materii de teologie și altele[2]. D. Cipariu adăoga că sînt cărți d-ale lui manuscrise în Biblioteca din Paris[3].

Apoi de la altul, de la un *Ioan Coresi,* medic din Chios, se găsesc în opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius[4] o scrisoare către Mitrofan al III, care a ocupat scaunul patriarhicesc din Constantinopole de duoă ori, între 1565 și 1575[5].

Să mai ajutăm la aceste notiții cu un document ce se află printre hîrtiile mitropoliei din București, relative la moșia Cucutenii și în care figurează numele de *Goresie,* ca socru al vînzătorului unei silește de casă în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hîrtie foarte ruptă și afumată, poartă data din martie, anul 7000, adecă 1492 dup. Hr., ceia'ce pare a dovedi — dacă data menționată nu va fi greșită pe document — că familia Coresi era stabilită în țara Bomânească încă de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea.

în orice ce chip, ea trăia acolo cuvre o șaizeci de ani mai în urmă. D. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul și feciorii lui, se află diplome de la prinții Țării Bomânești, Petru, Alexandru si Mihnea, din anii 1567, 1570, 1571, 1581 și 1582. Unde vor fi aceste documente, dom-

[1] **I. A. Fabricii, *Bibliotheca Graeca sive notiția scriptorum veterum Graecorum* etc. Edit. nova curante, G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, Voi. XI, p. 522.**

[2] **„*Georgius Coresius,* Chius, vir doctus, et variae eruditionis, sacrarumque peritus litterarum. Scholastica more plura ac diverși argumenti composuit scripta theologica, et alias varias lucubrationes, sed pleraque sine ordine et sine recto judicio".**

[3] **Catal. des mânuse, t. II. p. 269. Cod. 1264 și p. 310. Cod. 1373. - Notă dupe T. Cipariu.**

[4] **Lib. III și IV, Basel, 1584.**

[5] ***Istoria bisericească,* trad. de Geanoglu Lesviodax. Catalog patriarșilor Constantinopolei.**

nia-lui nu ne spune; dar din toate acestea putem conchide că fam
Coresilor, originară din Chios, a dat literilor grecești doi învățați,
Georgie și pe Ioan Coresi, și că ea, mai din vreme sau mai tîrziu, s-a aș
în țară la noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVE-lea, a obținut dipl
de la voevozi români. Dar ceia ce ne interesează mai mult e că, tot
aceste timpuri, în Brașov trăia un diacon din această familie, acum
totul romanită, care împins de dorul său către patria lui adoptivă, tra
mai întîi pe românește o Psaltirie, și o tipări la 1577.

Trei ani mai în urmă, la 1580, cînd *jupînul Hrâjilă Lucaci, ju
de în cetatea Brașovului și a tot Urnitul Bresii,* voi să aibă o traducer
luminatei Cărți Evanghelia cu tîlc, pe care după ce *a întrebat și în
părți o a căutat,* însfîrșit *a aflat-o în Țara Românească la arhimitrop
Serafim în cetatea Tîrgoviștei și o a cerșut cu multe rugăminte de i o a
mis,* atunci bine-gînditorul județ *o au'dat lu Coresi ăiaconu,* ce *era m
învățat într-acest lucru, de o scoase de în cartea sârbească pre limbă ro
nească, împreună și cu preuții de la biserica ȘJceilor de lîngă cetatea B
vului, anume pop Iane și popa Mihai.*

Aceia e Evanghelia românească care se tipări la Brașov și pe
care județul Hrăjila *nu cruță de în averea ce-i era dăruită de Dumneze
da la acest lucru*[1].

în sfîrșit se mai găsește și o Liturghie slavonească tipărită la
în Brașov, prin silințele lui Șerban Coresi, fiul diaconului, traducăt
Psaltiriei și al Evangheliei românești.

într-atîta se mărginesc deocamdată cunoștințele noastre as
diaconului Coresi, primul tipăritor de cărți românești, și asupra origin
familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în țară la noi.

Cuestia de a ști unde a fost tipărită acea carte în care figur
pentru întîia oară limba românească imprimată, lasă puțină îndo
de vreme ce cunoaștem că editorul ei a trăit la Brașov și mai ales că v
trei ani în urmă tipărindu-se acolo, cu aceleași caractere, o altă cart
mânească. Un punct care deșteaptă mai mult curiositatea, este de a v
că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, înt
literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurînd în cărțile
vonești tipărite la 1507 și 1514, sub Mihnea și Neagoe vodă, în Țara
mânească[2]. Inițialele **K** și p, formate prin împletirea unor linii alb
fund negru, apar tipărite pe ici și pe colea în acest volum, pare că
rămășițe cam învechite și stricate din ornamentele xilografice ale
moasei tipografii ce se adusese din Veneția în Țara Bomânească, la înc
tul aceluiași secol. Cît despre celelalte caractere cu care e imprimată
tiria de la Brașov, ele sînt de o formă mai groasă, mai nemlădiită și d
tes o proveniență germană, căci se știe cum că țara care inventase i
meria, a rămas' mult timp străină la progresele ce folositoare<a>
eîștigase în celelalte părți ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecția acestei prime tipo
românești din Brașov, e chiar sărăcia sa de litere și puțina măestr
tipografului care a'zețuit textul slavon și traducerea românească c
leași litere și d-a rîndul, fără d-a le deosebi cel puțin prin inițiale și u

[1] **Vezi în *Analectele literarie,* de T. Cipariu.**

[2] **Vezi voi. I, 1861, p. 816, et sq.**

chiar nici printr-nn punct sau printr-o virgulă ; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieşice verset prin schimbarea de limbă a textului.

Cît despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul frazelor; iar limba românească întrebuinţată într-însa ne presintă cuvinte şi forme gramaticale demne de un studiu adîncit.

Nu este intenţia noastră de a intra aci în analisul amărunt al limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulţimea de cuestii filologice ce s-ar ridica într-o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiţii bibliografice, şi apoi avem convinctiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măestrie decît d. Cipariu, acele faze gramaticale prin carele a trecut graiul nostru, în timpii strămoşeşti. Voim numai dintr-un repede analis al limbei lui Coresi, care negreşit este şi limba compatrioţilor săi contimporani, dintr-o comparaţie a ei* cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori mai bogaţi în monumente literare, să tragem vreo cîteva idei generale asupra infiuintei ce au exercitat dialectele slavone în ţările unde s-a vorbit si se vorbeşte româneşte.

— Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungi, şi adecă chiar pînă la al XlII-lea dupe Hr. românii şi bulgarii, uniţi subt acelaş sceptru, au format o singură putere în care se deosebiau într-adevăr două naţiuni dar unite prin aceiaşi religie, prin aceleaşi interese. Că ele vorbiau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială; dar iar, că ele îşi făceau ne-ncetat împrumutări şi schimburi de forme şi de cuvinte, ne vine lesne a crede ; căci care e naţia, care e omul care să'nu ia şi să nu dea ceva celui cu care e în necontenită relaţie ? Credem dar că în limba română e o primă înrîurirea slavonă consacrată de secoli, temeinică, radicală, exercitată atît prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbei, cît şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strica caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr-o primă infiltrare de slavonism, rămase încă mult mai latină decît cum o vorbim noi astăzi. Psaltiria lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Cîte ziceri, cîte structuri de fraze curat latine pe care noi le-am pierdut în urmă ! în adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezintă. O intenţie bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învederată alteraţie, un amestec pernicios, care schimbă oare cum caracterul limbei şi o înăbuşeşte subt o mulţime de străinismuri slavone. Iată cum acesta se întîmplă.

Cînd românii simţiră trebuinţa a avea cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, cînd vrură să înţeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se feri de eresurile şi dogmele noui ce reformatorii luterani se cercau a le introduce în cărţile sînte, cînd însfîrşit domni cu inimă română ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu vrură ca ordinile lor să fie înţelese de toţi supuşii, şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu'traducerea română a scripturilor şi a diplomelor slavone, întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată şi cu totul poporană a românilor, atîtea idei de un ordin mai înălţat. Vocabularul usual şi casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serviau pe cînd, în biserică şi în cancelarii, domnea

limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, sp culative, doctrinare, diplomatice şi administrative ce i se impuneau acu din nou. în această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicer şi formulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, şi astfel, nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalt acolo unde însuşi spiritul şi morala se revelau poporului. Astfel *gloria, lib tatea, sper ar ea, amorul, onoarea,* ale căror numiri latine erau de mult uita de poporul înjosit al Bomâniei, deveniră pe limba învăţaţilor, *slava, s bozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor; astfel *legea, culpa, mi ricordia, victoria, forţa,* pe care negreşit le au cunoscut mai de mult colon romani din Dacia, deveniră, cala slavoni, *pravila, vina, mila, isbînda şi s*

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei mâne, exercitată prin traducerea cărţilor bisericeşti şi a limbagiului c cial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani şi mai bine; dar n-a pătruns adînc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care mînă măestreaţă poate să-l ridice cu discreţie şi îngrijire, fără de a alt întru nimic, adevăratul caracter al limbei naţionale.

Tot astfel este, dar şi mai superficială, influinţa exercitată, în d-întîi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularu oficial al românilor din Principatele-dunărene. Administraţiunile ruses care ne adusese *prikazaniile, otnoşeniile, raspicele, opisele* şi alte barbaris de felul acestora, ne-au lăsat în adevăr pentru cîtva timp, aceste suven pe care însă le-a spulberat într-o singură zi limba românului rebelă asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost troduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitori de tale mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce une ori *ad literam* ruseşte, şi trebuie să mărturisim, fără spirit de părtenire, că acele inov nu sînt productele cele mai nimerite ale stilului lor. Dar această influi n-a existat decît o zi şi-ndată a şi pierit, asemeni, printr-o stăruită cu vare a limbei vom vedea disparînd dintr-însa cea mai mare parte a e mentului slavon ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducăt secolului al XVI-lea şi XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, şi chiar nu voim, a şterge urmele înrîurirei primitive, căci atunci putem zice împreună cu dînsa, va dispărea şi limba română cu caracterul său prop şi constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neolatină formată sub o i fluintă diferită de acelea ce au predomnit la formarea limbilor neola din Occident, surorile ei. Provensalii, italienii, francezii, spaniolii, po ghezii, au urmat în desvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceia care de la început a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte eleme alte influinţe au determinat modificările limbei latine la dînşii; altele totul au fost la noi. Să nu voim dar a croi limba noastră pe tipare neas nuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de desvoltare, ale ci mai bine să studiem cu atenţiune cum s-a strecurat elementul modifica la noi, si cînd voim a ne curaţi limba de străinisme, să ne ferim în dauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voeşte a purifi limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata r

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreo dată a cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dînsa mai nainte de sec al XVI-lea, în multe caşuri aceasta ar fi şi pernicios, căci am sărăci-o a

de multe forme nimerite şi elegante ce s-au adoptat în urmă; dar iar, înavuţind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleşirea slavonismeior, n-ar fi oare spre folosul limbei şi spre înfrumuseţarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuţi, multe fericite şi expresive cuvinte şi forme, pe care timpul şi influinţele străine ne-au făcut a le uita?

Spre a da ceva exemple, atît de graţia cît şi de sărăcia limbei române celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, puindu-1 în comparaţiune cu o traducere mai nouă; dar mai-nainte de toate, vom transcrie, astfel cum este tipărit în original, psalmul 136, al cărui text slavon îl poate cititorul compara cu cel reprodus de noi, în notiţia asupra *Psaltiriei slavone comentată de Branco Mladenovici,* la 1346 :[1]

n-fccHK A^dK^H A<* * îepfMiH, Cîntarea lu David de Ieremia 137.

Ha p-ki^-k **KdKV/vwncT'kH, T**8 ctAojfwM **H nAdKdjfwM.** La râul Vavilonului aciia şezum şi plânsem nwM-**kH**^Kiu* Ci**ivnd.** Când pomeniam Sionul. Ha **KP-KKH** nocp^A-k *tx>* **oE**-kcHjfivM wpraHKi Hani/**îs.** In salce pre mijloc de ia spânzurăm organele noastre. **MKO T$ K-MIPOCHUJH HKI nAfcHiufHHki CAOKăc**'n-kcHrH. Că aciia întrebară-ne prădătorii-ne cuvintele de cântări. **H** KfAui*n HdCk ***n*kuh.*** Şi ducea noi în cântare. **K**-hcnoHT* *HAMK WT* ***wkcum*** CîivHCKhJX. Cântaţi noao de cântecele Sionului. **KdKO K**-kcnogM **n-kcuk** ***fii/n*** Hd **3*MAH TO*>KA«H.** Cum căntavrem cântarea Domnului în ţeară striină. flipg **3dB**^A^ ***rest*** **UpcdHM, 3dKK***Hd **K*A"** A^cnHi|**d** Mod. Să uitare tine Iers-lime, uitată fie derepta mea. IIpHA-**knHH A3KIKK MOH** rp-KTdHH **MO&W** ***Aine*** **H*** noM-**kn^** ***Ti&u*** Să lipească-se limba mea de grumazul mieu, să nu pomeni-voi tine. Hipg **HI** np-kAAow^ Up **CAMAVA EKO KK Hd^^Aw KiciAra** <v\o*ro. Să nu ainte pomeni-voi Iers l-mul ca începutul veseliei meale. **IIOM^HH T**<ocnoA>**H CHKI 6AOMCKBJ/ÎN KT* UPC'AHMOKK.** Pomeneaşte Doamne fiii Edomului în zioa Iers-limului. ^**HJ/KA : HCT**-knidHT*, **HCT**-kujdHT* Ao **ocHOKdHiH** ***w.*** Ce ziseră deşteptaţi, deşteptaţi pană la urziturile ei. **A/KIIIH** KdKVAOH-k **oKddHd.** Fiele Babilonului măratele. **KA>KPHK H>K* K-k3AdCTk T*K**-k **Ki^3AdHii TKdfi K-k3AdCTk HdMk.** Ferice de cel ce dă ţie darea ta ce dat-ai noao. EA**&eHk H>K* HM^TK H** pdâciVrk **MAdAeHu,d TKOM o KdMfHk,** Ferice cine prinde şi frânge tinerii tăi de piatră.

Aci vedem un text slavon, diferit în unele puncte, de al lui Mladenovici, care este cu două-sute-trei-zeci de ani mai vechi, şi alături cu dînsul avem unul din cele mai vechi texturi în limba română şi dupe toate probabilităţile, cel d-întîi pus sub tipar. Cititorul va observa cu cît limba dintr-însul este deosebită de ceia pe care o vorbim noi astăzi; însă spre a pune în vedere, o epocă intermediară a desvoltării limbei noastre, precum şi a limbei bisericeşti slavone, vom prezintă un extract dintr-un manuscript infolio, ce se afla tot la Bistriţa şi care conţine psalmii scrişi cu litere cirilice cursive, în limbile slavonă şi română, şi însoţiţi cu un comentar.

[1] **Vezi în *Analectele literarie,* de T. Cipariu, voi. I, 1861, p. 719, et sq.**

[2] **'Erul** TCOV 7TOT0CU&V **Ba(3uXcovog exsî sxa#Ltfa[A£V, xal £xXauc?a^£V sv Tcb ţxvYjcf^vai** *r\LOLC,* **T% SlCOV.**

'EÎCI ***TOLIQ*** ITSOCIS **IV [xecco auT7}<; lxp£U.d-ffocfisv Ta opyava rju-cov. "OTX sxst 87173pcoTY]t£av Y)[xac; ol atxjxaXoTsucavT£<; 7)^6^ Xoyou<; cpScov xal ot aîuayayoVT£<; ?)[xa<; u[xvov "AcaTS 7JU.IV £X** TCOV **C>§COV Sicbv.**

IIcos qcacoţjisv TT|V cp§r]v xupiou ITTI yrj<; âXXoTpta<;:

[1] **Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus dum recordaremur Sion.**

In salicibus in medios ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illicinterrogaverunt nos qui captivos duxerunt nos verba canticorum, et qui abduxerunt nos hymnum : Cantate nobis de canticis Sion.

Acest volum e precedat de o precuvîntare adresată către episcopul ... Bîmnic, kir Ilarion, de *Alexandru dascălul,* care la sfîrşitul cărţii pu...

această notă latină :

,,Hunc librum scripsi ego ex lingua race, in lingua Valachica. Al... xandrus preceptor. Anno : Dni. 1697, ms : sep : die 26."

Iată tot acel Psalm 136, precum se află prescris în volumul cita...

Hd p-fcu;t KdKVAOHCTfcH TdA\0 ckA0j(0M H nAdKdJ(OM C/ft nOMjftH$RLU£ CHIVI...

La răul Babilonului acolo şedeam şi plângeam aducîndu-ne amin...

de Sion.

Tîlcul.

Atunce jidovii cei robiţi plângea iar să ştii că plângea sufletele dire... (or şezînd în Babilon în iad, că Babilonul să zice turburare. Plângea ad... iindu-şi aminte de Sionul ceresc.

în salcia pe mijlocul ei spînzurăm organele noastre.

TI:

Băstigniră jidovii pre Hristos pre mijlocul crucii. Acela organele ... nătoare credincioşilor.

MKO TS KkcnpocHWd Hdci* FIAIÎHIUÎH HdCk H ***&e&u\lH*** **N<*Ck** n-kNH*.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi şi carii ne duc... de cântare.

Tîlcul.

Bobind diavolii pre oameni îi ducea la iad ca la Babilon întreb... pre dînşii unde iaste domnu lor.

K-kCnOHT* HdMk WT nfccNH* CHIVNCKHX.

Cântare noao din cântările Sionului.

Tîlcul.

Ştie diavohi întoarcere limbilor carii era să cănte în besericile căr... noaă.

KdKO Kkcnw n-kcH-**k THIO Hd SIMAH** *fKAM-*

Cum vom cănta căutare domnului pre pammt străin.

'Eav £7tiXdfrcou,ai c?ou ^epouCaXYîfx, ***enikrfi-OsiT)*** *7] Sztiâ* **U.OU.**

KoXXy)^£i 7) yXcocîcJa jxou TW Xapuyyt *{iou* **sav JXY) aou ^VYJ<S0CO, £av TrpoavaTa^co^ai. TTJV *l£poucîaX7|[x d>< £v ap^T) TY^< £u9poauvy]c;**

Mvyjc^Tt, Kupie, TCOV **utcov 'ESco^z. TT)V f)u,spav 'l£poucraX7ipL** TCOV **XeyovTCOv 'EXX£VOUT£, exx£vouT£ £coc;** TCOV **#£U.eXtcov doTTJţ.**

0uyaT7)p Ba^uXcovot; rj TaXatacopoc; ^.avcd-pio<; 6ţ âvTaTcoScocJEt. ***aoi*** **TO dvTa7r68o^d erou 6 dvTaTreocoxaţ vj^tv.**

Maxdpto<; o< xpar^cei xal ISacpieî Ta VIJJTCLd CTO) 7Tp6< T7|V 7T£TpaV.

Quomodo cantabimus canticum Do... in terra aliena?

Si oblitus fero tui, Ierusalem, oblivis... dextra mea.

Adhaereat lingua mea faucibus meis, s... meminero tui, si non praeposuero Ieru... sicut în principio laetitiae meae.

Memento, Domine, filiorum Edom ... Ierusalem, qui dicunt: Exananite, exa... usque ad fundamenta ejus.

Filia Babylonis misera, beatus qui ... buet tibi retributionem tuam, quam ... buisti nobis.

Beatus qui tenebit et allidet parvulo... ad petram.

TI :

Zice direpţii dacă intrară în iad de acuma nu vor mai putea lăuda pre Dumnezeu pe pămîntul diavolilor.

De voi uita pre tine Ierusalime uitat să fie direapta mea.

TI:

Zice Adam de voi uita pre tine raiule să fiu uitat şi eu de Dumnezeu.

IIpHAblINH ra3HKK A\OH TpKTdHH A\0£ \\S dLţJg *Ui* nOMAHU *Ti&i.*

Lipască-se limba mea de grumazii miei de nu te voi pomeni pre tine.

TI:

îsTice decum nu putea uita dulceaţa raiului, măcar de era şi întru închisoare Adam ce cu gîndul găndia.

fllJJg H*npHAAO>Kg hpCAHAAd fclKO *K* **HdHdAO** ***KiCiAHfo*** **A\OgrO.**

De nu voi pune da-naintea Ierusalimul ca întru începutul veseliei meale.

TI:

Adecă precum era Adam întîi în rai cu veselie aşa şi pre urma va fi trăgea nădeajde.

Pomeneaşte doamne fecioarii Edomului în zua Ierusalimului.

Tîlcul

Aduce-ş va aminte Hristos de jidovii fecioarii de curvia în zua cea înfricoşata a judeţului.

FA loipHift : HCTOLPAHT*, HCTOUJdHT*, A$ wcHosdHÎH *ro.

Carii zicea deşertat, deşertat pană în temeliile lui.

TI :

Zicea jidovii lui Pilat ia-l ia-l şi răstigneaşte pe Hs.

j^LpH KdKVAWHd WKd^NNd<S\.

Fata Babilonului ticăloasa.

Tîlcul.

Săborul jidovăsc deşert şi ticălos că n-au priceput taina lui Hristos.

EAdKfNb N>Kf KK3APdCTK ***TiK*k*** **KT**^AdMllie **TKOH** ***mi*** **KK3AdAd ICTk NAA\.**

Fericit carele va plăti ţie datoria ta care dede-aş noao.

TI:

Plăti-va Hs la înfricoşata zî săborului jidovăsc carele au vărsat sîngeale prorocilor şi ai lui.

EAdHtfNk HHtf HAIUT H pd3KbJgTk A\AANU,d TK0/i\ WT KdMEHk,

Fericea de cela carele va lua şi va zdrobi tinărei tăi de piatra.

TI:

Fericiţi vor fi jidovii carii vor crede întru Hs acela-i piatra şi să vor boteza întru dansul.

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparaţiune traducerea Psalmilor făcută de diaconul Coresi cu toate celelalte psaltirii româneşti tipărite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparări a tuturor texturilor româneşti ar revărsa multă lumină asupra desvoltării limbei noastre. Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întîia piatră la o lucrare de felul acesta. Filologii români n-au decît a-l imita şi a întînde mai departe studiile şi investigările lor.

Mai-nainte de a termina acest capitol, vom face încă menţiune şi despre două Psaltiri manuscrise, text slavon cu traducerea românească, ce se aflu la Bistriţa.

Una e de format in 4°, şi poartă data 7205, adică 1697, din Bîmnicul Vîlcii; cealaltă in folio mai modernă şi ornată cu miniaturile lui Hristos şi lui David şi cu alte multe decoraţiuni făcute cu condeiul şi cu coloarea verde, într-un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici graţios, are scris d-asupra că e lucrată de *popa Fior dascălul de la şcoala domniască*.

Interesul acestor manuscripte piere dinaintea tipăririlor din aceleaşi epoce şi anterioare. Sînt însă la Bistriţa şi alte multe cărţi scrise de mînă şi tipărite, care merită a atrage băgarea de seamă, şi pe care ne propunem în viitor a le descrie şi a le comenta, precum am făcut pînă aci pentru volumele despre care am vorbit mai sus.

^ NB. Socotim de trebuinţă a corecta o eroare destul de însemnată ce s-a strecurat printre altele în cel din urmă al nostru articol din *Revista română* voi. I Anul 1861, pf.. .f La locul unde zi<c> de cnezul Vucaşin că era rivalul lui Marco Kralevici, trebuie să se puie : rivalul iui Milos Obilici.

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESI

TIPĂRITĂ LA 15<7>7

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspîndirea ştiinţei şi la popularizarea cercetărilor asupra limbei şi istoriei, în sînul naţiunii române, e puţina comunicare de idei, puţinele relaţiuni intelectuale ce există între toate ţările unde limba noastră se vorbeşte şi se cultivă. Lucrările bărbaţilor studioşi rămîn izolate în cercul provinciei unde au fost produse, şi adesea majoritatea publicului român nici că bănuieşte despre scrierile naţionale care circulă într-o ţară vecină locuită şi aceia de români, mişcaţi'de aceleaşi idei şi simţiminte, de aceiaşi trebuinţă de cultură. Cărţile tipărite în Sibiu, în Blaj, în Iaşi abia pătrund pînă în Bucureşti, şi' vei întîlni rareori în acele oraşe, producte literare din capi-
* tala Bomâniei.

Această lipsă de comunicaţiuni intelectuale produce nu numai răul de a întreţine provincialisme în limba scrisă şi d-a împiedica formarea definitivă a unui dialect cult şi literar în care să se contopească sau să se controleze toate idiomele locale şi toate sistemele filologice individuale ale românilor, dar încă tinde a izola pe români unii de alţii, prin deosebite idei şi tendenţe, inspirate publicului în fieşce provincie, de scriitorii locului. Cît mai'profitabil ar fi pentru naţiune, propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producţiunilor culturei românilor ! Cîte foloase ar trage toţi în general din lucrările izolate ale bărbaţilor de merit ce sînt răspîndiţi prin deosebitele centruri locuite de români! Numai astfel am putea dobîndi un simţimînt neted şi adînc de naţionalitatea noastră; numai astfel am putea preţui mai bine puterile noastre morale; numai astfel am putea urma o cale aleasă şi cumpănită după adevăratele noastre mijloace şi trebuinţe.

Aceste cugetări ne sînt sugerate acum de o simplă cestiune de studii literare. Pe acest tărîm cel puţin, toată lumea ar crede că toţi românii sînt uniţi şi că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cultură necesară oricărei limbi ce se vorbeşte de o naţiune care tinde la propăşire. Din nenorocire, chiar într-aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei; limba a luat căi deosebite în deosebitele provincii şi a ajuns chiar prin neasemuirea tendenţelor ce mînă pe unii şi pe alţii, ca români de acelaşi sînge şi de aceeaşi credinţă, abia să se mai înţeleagă. Mărturisim că articolii unor gazete române publicate de ardeleni şi bănăţeni,

rămîn uneori cu totul neînţelese publicului din Principatele Unite, ş poate că acelaşi trist fenomen se produce şi în Transilvania şi Bana pentru cititorii unor scrieri de la noi.

Poate că timpul va curma de sineşi aşa nefericite neînţelegeri da nu e mai puţin adevărat că noi înşine avem datoria de a lucra cu stăruinţă în contra perpetuării unor asemenea divergenţe de idei şi de tendenţ în cultura limbei române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către fraţ noştri de peste munţi, cari fiind încă de mult dedaţi cu studiile filologice sacrifică în adevăr adesea sistemelor arhaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă uşurinţă, îl subordonăm foarte des la imitaţiune puţin raţionată a limbelor neo-latine moderne. între aceste două extreme socotim că este o cale medie, calea studiului istoric al limbei, cercetare amănuntă a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecu ca să devină, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba d azi a românilor aşezaţi la poalele Carpaţilor, pe malurile Dunării şi pri văile Pindului.

O asemenea cercare s-a făcut de către d. Timoteiu Cipariu, canoni din Blaj, carele în anii 1854 şi 1858, a publicat două volume importante dar din nenorocire puţin răspîndite şi puţin cunoscute de românii din provinciile dunărene.

învăţatul profesor ardelean a tipărit mai întîi: *Elemente de limb română dupe dialecte şi monumente vechi,* şi apoi *Crestomaţia sau Analect literare din cărţi mai vechi şi noue româneşti tipărite şi manuscrise, înce pînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiţe literare.*

ÎTu ne propunem aci de a examina pînă la ce punt sînt neataeabi deducţiunile trase de dl. Cipariu, din studiile sale, pentru regularea orto grafiei române şi uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baz ale ştiinţei filologice, că în mai dese rînduri e executată cu talent şi per spi<ca>citate, şi că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vech româneşti e foarte folositoare şi că o asemenea crestomaţie ar trebui răs pîndită prin toate şcoalele române, ca să dea junilor studenţi o cunoş tinţă mai raţionată şi mai solidă a limbei pe care au să o vorbească şi s o scrie în ţara lor.

E mare meritul d-lui Cipariu d-a fi adunat acele texturi vechi c au devenit foarte rare prin puţina îngrijire ce au arătat românii cătr cărţile cu care bătrînii lor s-au servit spre a introduce limba naţională î biserică. Exemplele, aşezate dupe ordinea cronologică, prezentă suc cesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor şi ne arat felurite influenţe sub care s-au dezvoltat şi s-au transformat vocabulariu şi gramatica limbei române, de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, pînă î începutul al XVIII-luia. Editorul a avut încă fericita idee de a preced această crestomaţie printr-o notiţă literară în care se găsesc liste comen tate de toţi scriitorii şi de toate ediţiunile ce au figurat în acest timp, î cîte şi trele provinciile române. Dar adesea el n-a putut face mai mu decît a numi pe un autor sau a menţiona cartea lui, fără de indicaţiun precise, fără ca să dea extracte din acea publicaţiune. Cauza acestor lacur

e mai totd-auna chiar acea lipsă de eomunicațiuni intelectuale între țările române, pe care o deplînserăm la începutul acestui articol. Astfel DL Cipariu zice, vorbind de secolul XVI:[1] ,,De scriitorii româneşti în provinciele danubiane de în acest seclu nu aflăm altă cunoştință, decît că principele Eomâniei *Neagoe* ar fi scris o epistolă către filiu săuTeodosiu", ignorînd negreşit că cu cincisprezece ani mai-nainte, la 1843, se tipărise în Bucureşti, dupe un manuscript dat de domnialui spătarul Antonie Sion, din Moldova, bibliotecei Sfîntu-Sava din Bucureşti, *învățăturile bunului şi credinciosului domn al Țărei Rumâneşti, Neagoe Basarab voevod, către fiul său Teodosie voevod,* 1 voi. în 8°, de 336 fețe.

Puțin mai jos, autorul *Analectelor* adaoge: ,,Iar din Transilvania aflăm următorii scriitori: I. *Coresi* diaconu, din Braşov, care traduse Psaltirea, şi o tipări tot acolo pe la 1560 (<s>au 1562)... Eu o am văzut, ci se afla în Iaşi, numai cît unii citează anul edițiunii 1560, alții 1562".

Basiliu Popp, care la 1838 tipări în Sibiu o *Disertațiune despre tipografiele româneşti,* lucrată în mare parte dupe note date de dl. Cipariu, nici că menționează această carte; ceea ce dovedeşte că pe atunci dl. Cipariu îi ignora chiar şi existența, iar în urmă a aflat despre dînsa, fără d-a o vedea.

Biblioteca de la Bistrița însă ne-a procurat mulțumirea a descoperi un exemplar dintr-această rară carte, poate cea dintîi operă tipărită în limba românească, deşi data ei trebuie coborîtă cu şaptesprezece sau cincisprezece ani mai în urmă de ani propuşi de dl. Cipariu.

E adevăr că domnialui menționează o *învățătură creştinească,* care s-ar fi tipărit în Sibiu la 1546[2]; dar aceia este foarte înduioasă, şi în cazul probabil că acea *învățătură creştinească* va fi posterioară, *Psaltirea lui Coresi* rămîne, fără tăgăduială, cea dîntîi carte în care limba română s-a pus sub teascurile tipografice.

Această psaltire e un volum in 4° mic (18 1/2 cent. -nălțime, 13 cent. lărgime), gros de 79 coaie de hîrtie ordinară fără paginatură, şi avînd signaturile însemnate cu litere slavone, la fața 1 şi 8 a fiecării coaie. Exemplarului de la Bistrița îi lipseşte o pagină de la început, chiar aceia ce poartă titlul şi mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu scrisoare de mînă. Mucezeala a stricat colțurile paginilor la mai multe locuri. Legătura e cu scoarțe de lemn învelite cu piele neagră.

Este de observat că pînă acum contextul şi forma titlului acestei cărți ne sînt cu totul necunoscute. Nu ştim chiar dacă acea primă față exista pe un exemplar, acum pierit într-un foc, la răposatul profesor Gr. Săulescu. însă, dacă poarta cărții ne lipseşte, apoi găsim totuşi o compensațiune la sfîrşitul ei. Beversul foiei din urmă e ocupat de o notă explicativă, tipărită pe 18 linii, cu litere cirilice de mărirea zisă *terția* (16 punturi), astfel precum este şi tot coprinsul cărții.

Iată aci reproducerea micşorată a acelei ultime pagini:

[1] **în notița literară la *Analectele* sale, p. XVIII.**

[2] **Notița liter. din *Analecte,* p. XIX. *Organul luminării,No.* LIV şi LV, p. 304, 308.**

K ,, ;u a ispito trâ **mm** twtc *aSuh*
m Mu imnrH^k ***h$*** *m^idm^i* ***Mu***
ha . nimm mm 0mmm mB%mh . ***mn*** jf

ţr • tu.tffMgiâii in Ahm eifftit A^-xe

rțmmb , ***m*** uik Jâââi|« cfcABsiți» ***$ m***

cti **fzATHfHtrfwB'trrh-** ***^mkmmhAî***
â%oțwrnft **cpB'fecKA** ***lift*** ahba *țțmmk*

M«* FHINAOjHi * lUHB* pf§i§fi*iffAttlHWI^K

Ar putea cineva să-şi pună îndată întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească, astfel cum o vorbeau pămîntenii, într-unui oarecare din ţinuturile româneşti, cu vreo doi secoli şi jumătate înapoi? sau dacă este numai o cercare nedibace a unui străin, puţin cunoscător al graiului obicinuit printre români, şi luptîndu-se trup la trup, fără deprinderi pregătitoare, cu un text slavon adesea turbure şi îndoios? în starea actuală a cunoştinţelor noastre despre vechile idiome româneşti, problema este foarte anevoie de deslegat; alte documente autentice ne lipsesc pentru o epocă aşa înapoiată a limbei noastre; iar texturile cele vechi alt cronicelor sau leatopisiţilor au încercat, fără îndoială neîncetate prelucrări, care le fac a fi cu mult mai lesne citeţe şi mai înţelese azi noă decît limba stîngace a lui Coresi. Apoi încă trebuie să cugetăm că graiul s-a desmorţit şi s-a limpezit cu necomparabilă răpejune, îndată ce el a început a lua forme mai bine determinate, prin mai deasa lui întrebuinţare în scris. Deci, să nu ne prea mirăm de *ciudesmele* limbistice ale paginei mai sus decopiate, pe care, pentru mai multă înlesnire a cititorului, o transcriem aici, pe cît se poate mai exact, cu litere latine :

Cu mila lui Doumnezeu eu diaconu Core-
si. daca văzui că mai toate limbi-
te au cuvîntul lui Doumnezeu în lim-
ba, numai noi rumânii navem. şi Hs.
zise. Mathei. 209. cine ceteasce să înţe-
leagă, şi Pavel apslu încă scrie la Co-
rintu, 155, că întru besearecî mai vră-
tos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să
grîesc, ca şi alalţi să învăţ de că-
t ou întunerec de cuvinte neînţelease
întralte limbi: — derept aceaia fra-
ţii miei preouţilor scrisuvam acea-
ste psaltiri cu otveat. deam scosu de
în psaltirea srăbească pre limbî românea-
scî. să vî fie de înţelegîturî. şi gră-
mîticiloru şi vă rog ca fraţii miei
să cetiţi şi bine să socotiţi că veţi ve-
dea înşivî că e cu adevăru. vleato 7085.

Citind aceste cuvinte curiozitatea e aţîţată îndată de a şti cine a fost acel *diacon Coresi,* care, inimat de nobila şi dreapta emulaţiune *de a vedea în limba noastră cuvîntul lui Dumnezeu,* se ocupă a publica, la 1577, o Psaltire *cu otveat,* adică *cu răspunsuri, cu traduceri* de în *limba sîrbească, pre limba românească,* ca să fie de *înţelegătură fraţilor săi preuţilor şi grămăticilor ?*

Dl. Cipariu ne procură încă singurile noţiuni ce s-au putut culege pînă acum asupra familiei şi persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca Graeca* [1] raportă un catalog în care un macedon din Moscopolis? Dimitrie Procopiu, a înscris, în Bucureşti, la anul 1720, luna iunie, pe toţi învăţaţii greci din secolul său şi din cel anterior. Printre aceştia, la n° V i i ,

[1] **I. A. Fabricii, *Bibliotheca Graeca sive notiţia scriptorum veterum Graecorum* etc. Edit. nova curante G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, voi. XI, p. 522.**

se găseşte un Gteorgie Coressi din Chios, om doct, cu învăţături felurite cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într-un chip sholastic, f de ordine şi cu o judicata puţin dreaptă, asupra mai multor materii teologie şi'altele[1]. Dl. Cipariu adaoge că sînt cărţi d-ale lui manuscr în Biblioteca imperială din Paris[2].

Apoi de la altul, de la un *Ioan Coressi,* medic din Chios, se găse în opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius[3], o scrisoare către Mitrofan III, care a ocupat scaunul patriarhicesc din Constantinopole de două c între 1565 şi 1575[4].

Să mai ajutăm la aceste notiţii cu un document ce se află prin cărţile mitropoliei din Bucureşti, relative la moşia Cucutenii şi în c figurează numele de *Goresie,* ca socru al vînzătorului unei sileşte de c în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hîrtie foarte ruptă şi afuma poartă data din martie, anul 7000, adică 1492 dupe Hr.; ceia ce par dovedi, dacă data menţionată nu va fi greşită pe document, că famil *Coressi* era stabilită în Ţara Bomânească încă de pe la sfîrşitul secolu al XV-lea.

în ori ce chip, ea trăia acolo cu vreo şasezeci de ani mai în urr Dl. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul şi feciorii lui, se a diplome de la principii Ţării Bomâneşti, Petru, Alexandru şi Mihnea, d anii 1567,1570,1<5>71,1581 şi 1582. Unde vor fi aceste documente, domn lui nu ne spune, dar din toate acestea putem conchide că familia Coresil originară din Chios, a dat literilor greceşti doui învăţaţi, pe Greorgie şi Ioan Coresi, şi că ea, mai din vreme sau mai tîrziu, s-a aşezat în ţară noi, unde, pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea, a obţinut diplome de voevozii români. Dar ceia ce ne interesează mai mult e că, tot pe ac timpuri, în Braşov trăia un diacon din această familie, acum cu to românită, carele, împins de dorul său către patria lui adoptivă, trad mai întîi pe româneşte o Psaltire, şi o tipări la 1577.

Trei ani mai în urmă, la 1580, cînd *jupînul Hrăjilă Lucaci, judeţu de în cetatea Braşovului şi a tot ţinutului Brăsii,* voi să aibă o traducere *luminatei cărţi,,Evanghelia cu tîlc",* pe care după ce a *întrebat şi în m părţi o a căutat,* în sfîrşit, *a aflat-o în Ţara Românească la arhimitropo Serafim în cetatea Tîrgoviştei şi o a cerşut cu multe rugăminte de i-o a tră* atunci binegînditorul judeţ *o au dat lu Coresi diaconul, ce era meşter înv ţat într-acest lucru, de o scoase de în cartea sîrbească pre limbă rumânea împreună şi cu preuţii de la biserica Şcheilor de lîngă cetatea Braşov anume pop Iane şi popa Mihai.*

Aceia e *Evanghelia românească* care se tipări la Braşov şi pentru c judeţul Hrăjila *nu cruţă de în averea ce-i era dăruită de Dumnezeu, a da acest lucru*[5].

[1] **„*Georgius Coressius,* Chius, vir doctus, et variae eiudionis, sacrarumque peritus terarum, Scholastica more plura ac diverşi argumenti composuit scripta theologica, et varias lucubrationes sed pleraque sine ordine et sine recto judicio".**

[2] ***Catal. des mânuse,* t. II, p. 269, cod. 1373. Notă dupe T. Cipariu.**

[3] **Lib. III şi IV. Basel, 1584.**

[4] ***Istoria bisericească,* trad. de Geanoglu Lesviodax. Catalog patriarşilor stantinopolei.**

[5] **Vezi în *Analectele literarie,* de T. Cipariu.**

în sfîrşit se mai găseşte şi o *Liturghie slavonească* tipărită la 1588, în Braşov, prin silinţele Ini Şerban Coresi, fini diaconului, traducătorul *Psaltirei* şi al *Evangheliei româneşti.*

într-atîta se mărginesc deocamdată cunoştinţele noastre asupra diaconului Coresi, primul tipăritor de cărţi româneşti şi asupra originelor familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în ţară la noi.

Gestiunea de a şti unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întîia oară limba românească] imprimată, lasă puţină îndoială, de vreme ce cunoaştem că editorul ei a trăit la Braşov şi mai ales că vedem, trei ani în urmă, tipărindu-se acolo, cu aceleaşi caractere, o altă carte românească. Un punct care ne deşteaptă mai mult curiozitatea, este a vedea că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întîlnim literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurînd în cărţile slavoneşti tipărite la 1507 şi 1514, sub Mihnea şi ÎSTeagoe vodă, în Ţara Eomânească[1]. Iniţialele B şi P, formate prin împletirea unor linii albe pe fund negru, apar tipărite pe ici şi pe colea, în acest volum, pare că ar fi rămăşiţe cam învechite şi stricate din ornamentele xilografice ale frumoasei tipografii ce se adusese din Veneţia în Ţara Bomânească, la începutul aceluiaşi secol. Cît despre celelalte caractere cu care e imprimată *Psaltirea* de la Braşov, ele sînt de o formă mai groasă, mai nemlădiită şi denotează o provenienţă germană, căci se ştie cum că ţara care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la progresele ce folositoarea artă cîştigase în celelalte părţi ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecţiunea acestei prime tipografii româneşti din Braşov, e chiar sărăcia sa de litere şi puţina măiestrie a tipografului, carele a zeţuit textul slavon şi traducerea românească cu aceleaşi litere şi d-a rîndul, fără d-a le deosebi cel puţin prin iniţiale şi uneori chiar nici printr-un punt sau vreo virgulă; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieşice verset, prin schimbarea de limbă a textului.

Cît despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul frazelor; iar limba românească întrebuinţată într-însa ne prezentă cuvinte şi forme gramaticale demne de un studiu adîncit.

INU este intenţiunea noastră de a intra aci în analiza amănunţită a limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulţimea de cestiuni filologice ce s-ar ridica într-o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiţii bibliografice, şi apoi avem convineţiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măiestrie decît dl. Cipariu, acele faze gramaticale prin care a trecut graiul nostru în timpii strămoşeşti. Voim numai, dintr-o răpede privire asupra limbei lui Coresi, care poate să fie limba compatrioţilor săi contimporani, dintr-o comparaţiune a ei cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori, mai bogaţi în monumente literare, să tragem vreo cîteva idei generale asupra influenţei ce au exercitat dialectele slavone în ţările unde s-a vorbit şi se vorbeşte româneşte.

[1] Vezi *Revista română,* voi. I, 1861, p. 816 et sq.

Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungi, şi adică ch pînă la al XIII-lea dupe Hr., românii şi bulgarii, uniţi subt acelaşi scep au format o singură putere, în care se deosebeau într-adevăr două naţiu dar unite prin aceiaşi religiune, prin aceleaşi interese. Că ele vorb fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără înduoială; dar ia că ele îşi făceau ne-ncetate împrumuturi şi schimburi de forme şi de vinte, ne vine lesne a crede; căci care e naţiunea, care e omul care să iea şi să nu dea ceva celui cu care e în necontenită relaţiune? Cre dar că, în limba română, e o primă înrîurire slavonă consacrată de sec temeinică, radicală, exercitată atît prin admitere de cuvinte deven indispensabile limbei, cît şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strica însuşi caract său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr-o primă infilt de slavonism, rămase încă mult mai latină decît cum o vorbim noi astă *Psaltirea* lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Cîte ziceri, structuri de fraze curat latine, pe care noi le-am pierdut în urmă adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezentă intenţiune bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învede alteraţiune, un amestic pernicios, care schimbă oarecum caracterul lim şi o înăbuşeşte subt o mulţime de străinismuri slavone. Iată cum ace se întîmplă.

Cînd românii simţiră trebuinţa a avea cuvîntul lui Dumnezeu limba lor, cînd voiră să înţeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se de eresurile şi de dogmele nouă ce reformatorii calvini se cercau a le troduce în cărţile sînte, cînd în sfîrşit domni cu inimă română ca Mi Viteazul, ca Mateiu Basarab, ca Vasile Lupu voiră ca ordinele lor să înţelese de toţi supuşii şi începură a scrie cărţi şi hrisoave român atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu traducerea rom a scripturilor slavone, întîmpinară neapărat o mare greutate de a expr pre limba necuitivată şi cu totul poporană a românilor, atîtea ide ordine mai înălţată. Vocabularul uzual şi casnic cu care plugarii din D Traiană se serveau de cînd, în biserică şi în cancelarii, domnea limba vonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, specula doctrinare, diplomatice şi administrative ce i se impuneau acum din n în această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerile şi mulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, şi astfel nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai în acolo unde însuşi spiritul şi morala se revelau poporului, astfel g *libertatea, sperarea, amorul, onoarea,* ale căror numiri latine erau de n uitate de poporul înjosit al Bomâniei, deveniră pe limba învăţaţilor *slobozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor; astfel *legea,* *misericordia, victoria, forţa,* pe care negreşit le-au cunoscut mai de colonii romani din Dacia, deveniră, ca la slavoni, *pravila, vina,* *izbînda* şi *sila.*

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra cele mâne, exercitată prin traducerea cărţilor bisericeşti şi a limbagiului cial. Aceasta se perpetuă acum de două-sute de ani şi mai bine, da n-a pătruns tocmai aşa adînc în limbă, ci există numai ca un văl supe

pe care o mînă măiestreaţă poate să-l ridice cu discreţiune, şi îngrijire, fără de a altera întru nimic adevăratul caracter al limbei naţionale.

Tot astfel a fost, dar şi mai superficială, influenţa exercitată, în cei dîntîi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularului oficial al românilor din Principatele dunărene. Administraţiunile ruseşti care ne adusese *priJcazaniile, otnoşeniile, raspiscele, opisele* şi alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat pentru cîtva timp, aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într-o singură zi, limba românului rebelă la asemenea neologisme neapropriate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitori de talent, mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce uneori *ad litteram* din ruseşte, şi trebuie să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovaţiuni nu sînt productele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuşi, această influenţă n-a existat decît o zi, şi îndată a şi pierit, asemenea, printr-o stăruită cultivare a limbei vom vedea dispărînd dintr-însa ce mai mare parte a elementului slavon, ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea şi XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, şi chiar să nu voim a şterge urmele înrîuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dînsa, va dispare şi limba română cu caracterul său propriu şi constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neo-latină formată sub o influenţă diferită de acelea ce au predomnit la formarea limbilor neo-latine din Occident, surorile ei: provensalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii au urmat, în dezvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceia în care, de la început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influenţe au determinat modificările limbei latine la dînşii; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim a croi dar limba noastră pe tipare neasemuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de dezvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atenţiune cum s-a strecurat elementul modificator la noi, şi cînd voim a ne curaţi limba de străinisme, să ne ferim în totdauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voieşte a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreo dată a reda cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dînsa mai-nainte de secolul al XVI-lea; în multe cazuri aceasta ar fi şi pernicios, căci astfel am sărăci-o de multe forme nimerite şi elegante ce s-au putut adopta în urmă; dar iar, înavuţind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleşirea slavonismelor, n-ar fi oare spre folosul limbei şi spre înfrumuseţarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuţi, multe fericite şi expresive cuvinte şi forme, pe care timpul şi influenţele străine ne-au făcut a le uita?

Spre a da un exemplu, atît de graţiile cît şi de sărăcia limbei româneşti celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, lăsînd în lăture textul slavon, care pe tot momentul se amestecă cu tîlcul cel românesc. Iată cum sună *Cîntarea lui David de Ieremia,* 137 :

La răul Babilonului, aciia şezum, şi plînsem, cănd pomeniiam Sionul.
în salce pre mijloc de ia spănzurîm organele noastre.

Că aciia întrebarî-ne prîdătorii-ne couvintele de cântări şi dou
noi în cântare.

Cîntaţi noao de cântecele Sionului.

Coum căntavrem cântarea Domnului în ţarî striini.

Să oultare tine, Iers-lime, oultatî fie derepta mea.

Să lipeascîse limba mea de grumazul mieu să nu pomenivoi
să nu ainte pomenivoi Iers-limul ca începutul veseliei meale.

Pomeneşte, doamne, fii Edomului în zioa Ier-slimului, ce z
deşertaţi, deşertaţi, pănî la ourziturile ei.

Fiele Babilonului măratele. Ferice de cel ce dă ţie darea ta
datai noao.

Ferice cine prinde şi frănge tinerii tăi de piiatră".

Aci vedem unul din cele mai vechi texturi în limba română, şi c
toate probabilităţile, cel dîntîi pus sub tipar. Cititorul va observa l
cu cît limba dintr-însul este deosebită de aceia pe care o vorbim no
tăzi; însă, spre a pune în vedere o epocă intermediară a dezvoltării lir
noastre, vom prezenta un extract dintr-un manuscript in folio, ce se
tot la Bistriţa, şi care conţine psalmii scrişi cu litere cirilice cursive
limbele slavonă şi română, şi însoţiţi cu un comentar. Acest volum e
cedat de o precuvîntare adresată către episcopul de Bîmnic, kir Ila
de *Alexandru dascălul,* care, la sfîrşitul cărţii, pune această notă lati
2,Hune librum scripsi ego ex lingua race, in lingua valachica, Alexan
Preceptor. Anno Dni. 1697. ms. sep. die 26".

Iată tot acel psalm 136, <sic> precum el este tradus în v
mul citat:

,,La răulîi Babilonului acolo şedeam şi plângeam, adueîn
amintea de Sion.

în salciia pe mijlocul ei spânzurăm organele noastre.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi, şi carii ne c
de cântare.

Cântaţi noao din cântările Sionului.

Cum vom cănta cântare Domnului pre pămînt străin.

De voi ouita pre tine Ier-slime, ouitată să fie direapta mea.

Lipascăse limba mea de grumazii miei, de nu te voi po
pre tine.

De nu voi pune da naintea Ier-silmul ca întru începutul ve
meale.

Pomeneaşte, D-mne fecioarii Edomului în zua Ier-slimului.

Carii zicea deşertaţi, deşertaţi pană în temeliile lui.

Fata Babilonului ticăloasa.

Fericit carele va plăti ţie datoariia ta, care dedeaşi noao.

Fericea de cela carele va lua si va zdrobi tinărei tăi de pia

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparaţiune tradu
psalmilor făcută de diaconul Coresi cu celelalte psaltiri româneşti
rite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparări ale tuturor texturilo
mâneşti ar revărsa multă lumină asupra limbei noastre. Venera
T. Cipariu a pus cu mult succes întîia piatră la o lucrare de felul a

Filologii români n-au decît a-l imita şi a întinde mai departe studiile şi investigările lor [1].

Mai-nainte de a termina acest capitol, vom face încă menţiune şi despre două psaltiri manuscrise, text slavon cu traducere românească, ce se afla la Bistriţa.

Una e de format în 4°, şi poartă data 7205, adică 1697, din Bîmnicul Vîlcii; cealaltă in folio, mai modernă şi ornată cu miniaturile lui Hristos şi lui David şi cu alte multe decoraţiuni făcute cu condeiul şi cu coloarea verde, într-un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici graţios, [are scris d-asupra că e lucrată de *Popa Fior, dascălu de la şcoala domniasca.*

Interesul acestor manuscripte piere dinaintea tipăriturilor din aceleaşi epoce şi anterioare. Sînt însă la Bistriţa şi alte multe cărţi scrise de mînă şi tipărite, care merită a atrage băgarea de seamă.

Bucureşti, 1861

Academiei Romane, şi în care d-sa a utilizat exemr, »™i .' i ^ ^ ™ ^ i ?f> P-tre tipăriturile
azi încă, este cel mai complet din a l n S e T S ^ t o ^ S ^™* Şi Carele
menţionat, care este depus la BibUoteca Statnhfi 3 £ * SCU m cunoscute: adică ceî
Biblioteca Academiei Române, î m p r ^ mai defect™s, ce a intrat în
Al Săulescului pare a fi definm7pTerdut % răposatului episcop Dionisie al Buzăului

STUDIILE ISTORICE ÎN TARA NOASTRĂ

Studiile istorice pentru orice popor în general, şi mai ales pe[r]
o naţiune ca a noastră, ce-şi datorează astăzi existinţa şi privilegele
politice, în mare parte vechilor ei drepturi istorice, trebuie să fie
din cele mai importante preocupări ale sale. Din nenorocire la noi, ma[i]
seamă de cîţiva ani, le vedem, spre paguba ţărei, cu totul înlătur[ate]
şi nici guvernul nici publicul nu contribuiesc întru nimic a încuragi[a]
a stimula aceste studii de o gravă importanţă pentru instrucţiune[a]
moralizarea poporului nostru.

Anul trecut o comisiune a fost însărcinată de Ministerul Cult[elor]
să redige un proiect pentru formarea unei societăţi istorice, carea ne[gre]-
şit, procedînd după un plan metodic şi avînd la dispunerea sa mijloa[cele]
necesarii, ar fi putut da acestor lucrări o întindere mare, o înaintare
pede şi regulată. Dar în timpul de faţă, grijile şi intrigele momentulu[i]
pe oameni să uite chiar şi consolidarea unui viitor mai pufin agi[tat]
poate că de aceia şi miniştrii ce şi-au trecut cu iuţeală portofoliul
strucţiei publice, au pus cu totul la uitare proiectul de societate isto[rică]
şi literaria, spre a-şi petrece timpul învoindu-se sau sfădindu-se cu a[...]
daşii moşiilor mănăstireşti. Nobilă misiune a ministerului ce reprez[intă]
şi dirige cultura şi moralizarea publică !

Admitem însă pentru un moment că deocamdată organizarea u[nei]
asemenea societăţi şi stabilirea unui institut savant permanent ar sus[cita]
anevoinţi şi poate şi întîrzieri, dar trebuie oare pentru aceia ca orice
cercare, orice iniţiativă a guvernului să lipsească în ramura studi[ilor]
istorice, puţin lucrativă de sineşi? Lipsescu-i oare fondurile? lipsesc
mijloacele?

Tot în anul trecut adunarea legislativă a votat suma de o sută mi[i]
pe an pentru publicări istorice, şi pe cît ţinem minte, d-nii depu[taţi]
erau dispuşi a întinde astă sumă pînă la trei sute mii lei, dacă Minis[terul]
Cultelor de pe atunci n-ar fi refuzat acest însemnat adaos.—Iată
că fonduri n-au lipsit. Dar chiar şi acea sută de mii de lei, în ce a
oare întrebuinţată? care sînt operile istorice publicate dintr-acel fo[nd]
Banii negreşit n-au rămas printre economii, dar scopul destin[aţiei]
lor n-a fost de loc atins, şi greşala principală întru aceasta este că în
de a dispune de acel fond, atît de mărginit, după un plan precugetat
bine chibzuit de mai-nainte, el a fost în mare parte, credem, risipi[t]

premii acordate după eventualităţi şi în răsplătiri poate chiar puţin proporţionate.

ISTu putem presupune că în viitoarea sesiune camera va fi mai puţin îngrijită de importanţa răspîndirii cunoştinţelor istorice, şi sperăm chiar că prin concursul delegaţilor de peste Milcov, suma destinată pentru lucrări istorice şi literare va creşte în raport cu suma veniturilor ambele ţări unite, şi ca o mai serioasă preocupare de cultura şi de viitorul naţiei române.

La asemenea caz, socotim că Ministerul Instrucţiunei Publice ar trebui să elaboreze îndată un proiect de societate istorică, literară şi ştiinţifică, după un plan întins şi apropiat cu ideea deplinei uniri a ambelor Principate, iar pînă la întemeerea acelei societăţi, să înceapă îndată un număr de lucrări istorice folositoare, carele vor servi în urmă de bază viitorului institut şi vor fi continuate de dînsul. După importanţa lucrărilor, ele să fie predate asupra unuia sau mai multor oameni competinţi cari să primiască de la guvern o remunerare modestă, şi cărora să li se dea toate mijloacele de a face cercetările trebuincioase prin ţara şi chiar prin străinătate. Eezultatele lucrărilor s-ar tipări cu fondul alocat pentru aceasta şi astfel negreşit izvoarele istoriei noastre s-ar înavuţi chiar din întîiul an al întreprinderei cu o mulţime de lucrări folositoare, ce ar fi continuate în anii viitori, spre a forma tezaurul istoric al patriei.

Am încercat în lista următoare să însemnăm unele cuestiuni istorice mai importante cu a căror prelucrare s-ar putea începe această serie de opere şi de culegeri menite a elucida, subt felurite puncturi, istoria ţărilor române.

Epigraîica. — Se vor aduna toate inscripţiunile grece şi romane din Dacia, atît cele publicate cît şi cele inedite, confruntîndu-se cu originalile; ele vor fi clasificate după un ordin logic şi se vor publica în facsimile reduse, cu comentarii explicative. Două persoane însărcinate cu această lucrare, vor vizita localităţile din Eomânia unde se aflu asemenea inscripţiuni, se vor pune în relaţii cu muzeele din străinătate şi vor consulta cărţile speciale asupra acestor materii.

Numismatica.— O lucrare de acelaş fel se va face de către două alte persoane, asupra monetelor şi medaliilor din orice epocă atingătoare de ţările române. Desemnarea monetelor va trebui să fie foarte îngrijită şi gravura executată pe oţel. — Aceste două colecţiuni vor lăţi şi vor lămuri foarte mult cunoştinţele noastre asupra epocelor anterioare aşezărei Principatelor Valachia şi Moldavia.

Cronograîia. — Se va începe publicarea unei colecţiuni pre cît se va putea mai complectă de cronici naţionale din ţările române, aflate atît în ţară cît şi în străinătate, scrise atît româneşte cît şi în alte limbi. Persoanele, în număr de trei sau patru, însărcinate cu astă lucrare, vor publica într-o ediţiune corectă şi frumoasă, toate cronicele ţărilor româneşti, alăturînd traduceri la cele ce vor fi în alte limbi.

Istoriografia. — Se vor tipări într-o bună şi splendidă ediţiune toate operile istoricului nostru *N. Bălcescu,* şi mai cu seamă *Istoria românilor subt Mihai vodă Viteazul,* pe care o moarte prematură 1-a oprit de a o termina şi de a o pune subt tipar. Eomânia datorează această onoare bărbatului care o a înzestrat cu un aşa frumos monument ridicat gloriei sale :rezbelnice.

Diplomatica. — Se va începe a se face o colecţiune de acte oficiale {hrisoave şi urice), atingătoare de istoria şi de instituţiile vechi ale ţărilor româneşti, culese din Arhivele statului, mănăstireşti şi particulare şi din publicări anterioare. Se vor aduna şi documentele ce se vor putea dovedi prin arhivele şi bibliotecile din străinătate, formînd astfel un tezaur diplomatic dupe un plan uniform şi în care actele în limbi străine vor figura transcrise cu esactitate în limba lor originală şi însoţite cu traduceri româneşti. Această lucrare întinsă va cere concursul a cinci sau şase persoane cel puţin.

O comisiune specială ar putea fi formată spre a culege actele cele mai importante atingătoare de cuestia mănăstirilor închinate din Principatele Unite. Ea s-ar ocupa cu redigearea unui memoriu complect în care această cuestie ar fi expusă cu claritate şi veridicitate, bazîndu-se pe acte şi documente. Tipărirea s-ar putea face în limbile română şi franceză.

Administraţiune.— Se va publica o ediţiune comentată a *Gondicei de socotelie Vistieriei subt Constantin vodă Brîncoveanul,* care se află păstrată în arhiva statului din Bucureşti. Această publicare ar vărsa lumină asupra cuestiilor administrative aşa de obscure pînă acum în trecutul nostru. O singură persoană ar fi de ajuns ca să îngrijească publicarea.

Legislaţiune. — Se vor retipări în ediţiuni comentate : 1° *îndreptarea legei tipărită în Tîrgovişte* la 1652 şi 2° *Cartea românească de pravili împărăteşti, tipărită, în Iaşi* la 1646. Aceste două vechi legiuiri ale lui Vasilie vodă Lupul şi Matei vodă Basarab merită a se face mai cunoscute publicului, spre a se vedea într-însele după ce principii se da justiţia în ţările române în trecut. Oameni speciali în jurisprudenţă şi ecclesiastici <3onoscători de dreptul canonic, vor fi însărcinaţi cu această lucrare.

Arheologia. — Se vor începe a se lucra monografii asupra mănăstirilor celor mai însemnate din ţările române, tractate din punctul de vedere istoric, arheologic şi bibliografic, care vor fi însoţite cu stampe esplicative frumos lucrate. Pentru aceasta se vor consulta actele vechi ale mănăstirilor în cuestiune; se vor face desemnuri în culori foarte exacte după toate monumentele şi anticuităţile ce ele conţin, spre a se lămuri printr-însele mai bine descrierile arheologice. Aceste monografii ne vor face a cunoaşte starea de cultură a artelor şi a industriilor în trecut; arhitectura, pictura şi sculptura pe piatră, pe metal, pe lemn sau pe os, argintăria şi bijuteria, ţesătura stofelor şi broderiile, arta tipografică şi ceia a gravurei, paleografia şi miniatura pe manuscripte, în fine toate artele şi toate măestriile casnice îşi găsesc locul într-aceste descrieri arheologice pe lîngă care se adaogă uneori şi elucidarea unor puncturi controversate de istorie, care vin de se explică *prin actele* şi monumentele mănăstirilor.

Arhitectura. — Se va face o lucrare specială asupra *bisericei episcopale de la Curtea de Argeş,* cel mai frumos monument de arhitectură din ţara noastră, şi poate chiar unul din capetele d-operă ale artei bizantine, într-acea lucrare va intra descrierea şi desemnarea tuturor amăruntelor arhitectonice şi decorative ale acestui monument, avînd tot deodată în vedere restaurarea şi conservarea sa, precum şi reclădirea

palatului episcopal într-un stil care să nu prezinte trista înfăţişare a celor mai multe restaurări moderne de monumente vechi din ţara noastră. Omul special însărcinat cu această interesantă lucrare, ar trebui să se ocupe şi cu turnarea de modele de ipsos după ornamentele monumentului, care se constitue un muzeu de decoraţiuni, mai demne de imitat de cît figurile de ipsos cu care vedem ticluite şi împestriţate casele ce se zidesc acum în capitală.

Iconografia, — Se va începe a se lucra o colecţiune de portretele totulor domnilor ţărilor române cu familiile lor şi ale personagelor însemnate din istoria patriei, care se vor decopia după picturile murale din biserici şi din orice alte izvoare figurate se vor găsi în ţară şi în străinătate* Aceste portrete, de o parte, copiate în mărime naturală, vor forma un muzeu istoric; de altă parte, reduse în proporţiile unui album, se vor tipări cu colori.

Literatura *(Traăiţiuni orale).* — Se vor aduna şi se vor publica toate cîntecele poporane ale românilor din Dacia, din Mesia şi din Macedonia, în formele lor originale şi cu comentarii. Colecţiunea D-lui B. Alecsandri se va reproduce, servind de bază lucrării. Totdeodată se vor aduna şi se vor publica şi legendele poporane în proză (basne, proverbe,, ghicitori, superstiţiuni şi alte tradiţiuni). Una din cele trei sau patru persoane însărcinate cu această culegere, va călători printre românii de peste Dunăre spre a aduna cînticele şi tradiţiunile lor. O asemenea lucrare e d-o mare importanţă pentru istoria limbii, a credinţelor şi chiar unor evenimente politice ale naţiei române.

Muzica. — Se vor aduna şi se vor publica melodiile poporane ale românilor, cu studii asupra instrumentelor lor de muzică, avînd în vedere o lucrare specială asupra muzicei naţionale.

Filologia. — Colecţiunea de exemple de limbă şi de stil românesc din secolii trecuţi, alcătuită de dl. *Timoteu Cipariu* de la Blaj, subt titlul de *Analecte literarie,* fiind o lucrare din cele mai interesante pentru studiul istoric al dezvoltărei limbei române şi această carte fiind rară, guvernul român ar putea invita pe D. Cipariu a publica o a duoa ediţiune din această carte, mai complectă şi adăogată cu exemple literarii din epocile mai moderne. O asemenea carte ar aduce cel mai mare folos fiind răspîndită în şcolile române, şi încuragiarea dată de guvernul nostru culturei fraţilor ardeleni, ar fi un puternic legămînt de înfrăţire.

Traduceri istorice. — Sînt cărţi scrise în limbi străine care au mare interes pentru istoria noastră, şi raritatea lor precum şi neputinţa de a face din tot omul un poliglot, cer ca să le avem traduse în limba noastră. Printre dînsele vom deosebi deocamdată vreo patru opere a căror răspîndire în publicul romîn ar fi de un mare folos. Guvernul ar putea să însărcinese deosebite persoane cu traducerea cărţilor următoare : 1° *Istoria Valahiei şi Moldaviei scrisă în limba germană de I. Ch. Engel,* 1804, Halle. — 2° *Descrierea geografică şi etnografică a Daciei transalpine, scrisă asemeni în limba germană de F. I. Sulzer,* 1782, Viena. — 3° *Istoria revoluţiilor moderne din Valahia, scrisă italieneşte de Del Chiaro,* 1718, Veneţia. — 4° *Călătoriile în Valahia Moldavia şi Moscovia ale patriarhului Antiohiei Macarie, scrise arăbeşte de arhidiaconul Paul din Alep,* (XVII *secol)* *şi*

n T~> 7-C „ i»9Q *w* Londra. (Din care s-ar putea ex-

"* tu ^ S S i a fi acut aci o « * > % ^ £ ^
orfnle ceVar putea «ace în ta momentţl
O, învederam că toate acestea se pot toee™£\ de a l M r a eu st&

române.

PRECU VÎNTARE>

O eră de renaştere şi civilizaţie s-a deschis ţărei noastre. Naţiunea* română, pusă pe calea cea mare a progresului, trebuie să dobîndească toate elementele necesarii ca să meargă înainte şi să ajungă la putere, la mărire şi la prosperitate. Elementele care pot pregăti şi întemeia acest mare viitor al naţionalităţei române sînt ideile şi cunoştinţele serioase în ştiinţe, litere şi arte. Băspîndirea ideilor pentru dezvoltarea spiritului şi formarea inimei, va aduce ţara noastră la o adevărată civilizaţie.

Această singură dorinţă a îndemnat la publicarea *Revistei romane pentru ştiinţe, litere şi arte,* care acum intră în al doilea an al apariţiunei sale.

De la început, redactorii ei au fost departe de a crede că vor putea singuri dobîndi toate rezultatele dorite. Dar credinţa că scopul acestei lucrări va fi aprobat şi încuragiat, îi a făcut cu dreptate a spera că toţi bărbaţii eminenţi prin luminile şi ştiinţele ce posedă, vor da modestei lor încercări, o întindere şi o însemnătate mai mare. Printr-un asemenea concurs puternic, *Revista română,* deviind un centru de activitate intelectuală al Eomâniei, va putea fi o operă adevărat naţională şi un mijloe însemnător de civilizare pentru patria noastră.

Unirea frumoasă în dorinţe şi în lucrare a mai multor persoane, cu gînd de a pregăti ţărei acest mare viitor, prin întinderea şi răspîndirea instrucţiunii, va fi o mărturie învederată de concordia, activitatea şi patriotismul românilor.

Această cugetare le dă curagiul a se adresa către bărbaţii de litere şi de ştiinţă din ţările române cu o deplină încredere că vor bine voi a răspunde apelului ce fac la luminile şi cunoştinţele lor şi nu vor refuza a conlucra la o operă ce are de unic scop, dezvoltarea şi prosperitatea naţiunei române.

CÎTEVA ORE LA SNAGOV

PÎNĂ LA MĂNĂSTIRE!

Publicul din Ţara Eomânească, începînd de la clasele înalte şi
minate în care se recrutează magistratura, pînă la treptele cele mai înjos
şi mai degradate ale făcătorilor de rele, cunoaşte astăzi bine că ant
mănăstire Snagovul, aşezată la patru ore distanţă de Bucureşti, este lio
rîtă de condica penală a ţărei spre a servi ca loc de închisoare pentru
novaţii, ce n-au meritat pedeapsa mai grea a muncei la ocnele de sare
la porturile dupe malul Dunării. Cititorul nostru s-ar putea dar aştep
a găsi într-aceste pagine vreo disertaţiune juridică, economică sau ur
nitară, asupra sistemelor penitenţiare, ori cel puţin o povestire mai m
sau mai puţin romantică care să aducă aminte, sub colori mai veştede
mai pălite, *I miei Prigioni* de Silvio Pellico sau *Le dernier jour d'un c
damne* de Victor Hugo.

Ne grăbim de la început a-nlătura asemenea prepusuri şi decla
răm că, din cîte vom spune aci despre actuala închisoare, foarte puţi
vor avea raport la locuitorii ei de acum. O predilecţiune firească ne-mpir
în veci a căta în trecut, şi poate că morţii ce şi-au lăsat numele lor
acel cucernic locaş de jale, vor şti a ne aminti, din zilele lor depărtat
fapte şi datine, dacă nu mai veselitoare, cel puţin mai strălucite şi r
mărețe decît furtişagurile triviale ale arestanţilor ce calcă astăzi osem
tele şi suvenirele lor.

Găsim o plăcere nespusă a străbate tărîmul patriei, cercetînd pe
tot locul umbrele şi amintirile strămoşilor noştri; ici o cruce de piatr
părăsită într-un cîmp pustiu, comemorează o faptă vitejească sau o cru
răzbunare; colo, o vechie capelă poartă, în inscripţiunUe, în portretele
în odoarele ei, lucrate fără artă, urma pietăţii şi a dărniciei anticilor v
vozi; mai dincolo, cîteva ruine de ziduri uriaşe, o sfărămătură de ce
ţuie, un părete de vechi palat şoptesc inimei pe tăcute, numele glorioa
ale lui Traian şi ale eroilor ce au urmat tradiţiunea lui de onoare pe
mîntul românesc. Astfel, la tot pasul, colinda noastră iscoditoare se opres
cu o plăcută şi cuvioasă mirare, dinaintea acelor preţioase sau faln
amintiri, care din adîncimea secolilor, se-nalţă uriaşe peste mărunţim

noastră actuală. Dorul nostru s-avîntă printre răstimpii trecutului, pe cînd privirea ni se preumblă prin luncile şi pe plaiurile ţării noastre, marture încă elocuente ale atîtor întîmplări felurite. Adesea dar, şi cît de des se poate, căutînd impresiuni aşa de-nvietoare, părăsim cetatea şi zilnicile-i supărări, ca să cerem de la cîmpii mari, de la munţii răcoroşi şi de la vechile locaşe ce stau răsipite printr-însele, destăinuiri din vremi de restrişte şi de glorie ce au fost şi nu mai sînt.

Deci, în anul trecut, pe o frumoasă dimineaţă de vara, apucai, fără ţel hotărît, calea Ploieştilor. Pentru cel ce are a se conforma la o a duoua citaţiune a tribunalului de Prahova sau care vrea să-şi tîrguiască lînă ori cherestea de la munte, înţeleg că nimic nu poate fi mai folositor, mai comod şi chiar mai plăcut decît acea măiestrită şosea care, din grădina de la capul podului Mogoşoaiei, se-ntinde aţă pînă la bariera Ploieştilor, şi care-l duce drept ca glonţul, în trei patru ore, fără piedică, fără turburare, în capitala judeţului despre munte. Dar pentru mine, călător cu gusturi neţărmurite şi setos de a cunoaşte ţara cu tăinuitele-i comori, de a răsufla într-însa gemătul din urmă al trecutului ce se ascunde prin locuri uitate de civilizarea modernă, mărturisesc că acea linie monotonă ce-şi destinde aşternutul său gronţuros de petriş gălbui, peste ţarine şi livezi, covîrşind văile şi scobind dealurile spre a nu se abate de la nivelul său drept şi uniform, acea coardă nemlădiită şi disgraţioasă, întinsă fără gust pe d-asupra capricioasei naturi, îmi pare un ce anormal, nesuferit, puţin firesc şi absurd, care despodobeşte natura, fără d-a face onoare imaginaţiunii, bunului gust şi dreptului simţ ale omului. Dovadă despre adevărul acestei cugetări, am chiar nespusul urît ce mă stăpîneşte îndată ce trăsura începe a mă legăna într-un chip monoton, scîrţîind pe suprafaţa netedă a unei bune şosele. Atunci simţirile oricărui călător ajung a se amorţi; ochii se obosesc din lipsa de varietate, urechile se învaţă a răsuna ca o pîrîitoare, nările se-năbuşesc de pulbere, glasul se opreşte în pieptul îngreuiat, şi o prostatică aromeală stăpîneşte toată firea nenorocitului călător ! Atunci, el doarme, el sforăie ! Eămîneţi sănătoase, impresiuni vii şi variate ! Pentru somnoros natura n-are privelişti încîntătoare, suvenirele trecutului rămîn mute d-alungul căii. Cîte odată numai, cînd surugii pornesc într-unui din aceste desghinuri fantastice care dau, pînă la oarecare punt, o idee despre pornirile furtunoase ale zeului Odin, încurîndu-şi armăsarul ager cu nenumărate picioare, atunci numai, somnul e întrerupt cu spaimă de mişcările şovăite ale trăsurei, alunecînd de la o muchie a şoselei la alta, ca o coasă ascuţită într-un răzor de fineţe.

Aceasta nu era sub nici un cuvînt, temerea ce mă preocupa în ziua călătoriei mele către Ploieşti, căci ticniţii căişori vineţi ce-mi trăgeau brişcă, nu se puteau asemăna întru nimic cu zeiescul fugaci, şi singura lor vină era d-a se clăti cu o mişcare lină şi cumpătată care mă îndemna puternic a mă da cu totul plăcerilor puţin ispititoare ale zeului Morfeu. Pe cînd efectele soporifice ale şoselei, în luptă cu a mea stăruită curiozitate de călător deştept, începuse a lua proporţiuni învingătoare, ca la trei ore de Bucureşti, dincolo de satul Tîncăbeştilor, acolo unde, pe dreapta, este o mică circiumă ţărănească, deodată mi se deschise în faţă un drum frumos şi larg, un drum al lui Dumnezeu, ce şerpuia printre păduri stufoase ca un covor de iarbă fragedă şi măruntă, scăldată p-alocurea de

băltise răslăţate, ce se adunase din apele de ploaie. Instinctul meu barbar, căci astfel mulţi vor zice, mă-npinse a lăsa îndată nevoiaşa şos şi intrai cu inima încinsă de dorul liberei naturi, într-acea minunată du bravă.

„Ce absurd e uneori omul în judicata sa!" îmi ziceam eu în mi acum, cînd un pămînt moale şi umed, ca o cale şerpuită de pe răsfr gerile tărîmului, înlocuise, sub roatele trăsurei, asprimea scîrţîitoare prăfuită a dreptei şi înţelenitei şosele. „Ce absurd e omul! el preti că a înaintat, a propăşit, s-a civilizat, născocind nouăle mijloace de co nicaţiune! Dar care e oare scopul progresului, a civilizaţiunii, dacă este de a lăsa omului independenţa cea mai largă în faptele, în gustu şi în cugetările sale? a răspîndi peste toată lumea libertatea cea întinsă? Nu este oare mai liber omul cînd, cu organele ce i-a dat Du nezeu la naşterea sa pentru umblare, el străbate întinderea, dupe cum trece prin minte, oprindu-se unde vrea, cotind unde-i place, alergî cînd îi abate, odihnindu-se cînd se simte obosit? A trebuit însă mai î ca el să renunţe în parte la această neatîrnare spre a se da în sarcina u dobitoc, spre a se pune la dispoziţiunea lui, încălecîndu-l sau cărîndu dupe un bou ori dupe un cal. Negreşit se poate zice că dobitocul, fi şi el o creatură cu viaţă, avînd instincte, gusturi, dorinţe şi aplecări a sale, omul şi l-a luat mai mult ca un tovarăş, ca un ajutor. în adev calul care, precum a zis marele Buffon, *e cea mai nobilă concuistă ce o a făcut vreo dată asupra naturei,* pare a lua parte la toate plăcerile la toate nevoile soţului său omenesc; ager şi cutezător în războaie, înfruntă, împreună cu călăreţul, toate primejdiile, aprinzîndu-se ca la zgomotul armelor, la lucoarea împuşcăturilor, la fumul prafului, privirea sîngelui! Daca omul e împins de o patimă amoroasă, dacă al gă ca să se arunce în braţele iubitei sale, vezi cu ce foc, cu ce mînd cu ce falnice nechezaturi îl duce armăsarul său, scăpărînd din copit spumegînd sub frîne. Apoi iar, dacă pe sărmanul surugiu, vreo jale coprinde, cine va fi mai simţitor la a sa durere decît caii săi credinci cărora le spune el fugind :

« Mişcă băiete, mişcă şeoase !
Sfărîmă-mi gîndul cel necurmat;
Zdrobeşte-n mine slabele-mi oase
Ce tristu-mi suflet îl ţin legat,
în fuga mare, te poticneşte
De-mi rupe capul aci pe loc;
Mergi, zboară colo unde-m zîmbeşte
Al nesimţirii vecinie noroc !»

Dar însă, nu credeţi pe simplul surugiu român care poate fi î novăţit de a nu cugeta întocmai ca un om civilizat; apoi, adresaţ către clasicul Bacine, către poetul cel mai corect, şi cel mai cultiva toate privinţele, şi chiar dînsul vă va zice, vorbind despre caii răp tului beizade Ipolit:

« Ses superbes coursiers, qu'on voyait autrefois
Pleins d'une ardeur si noble obeir â sa voix,
L'oeil morne maintenant, et la tete baiss^e,
Semblaient se conformer â sa triste pensee».

Din toate acestea conchidem că, precît dobitocul e un tovarăş plin de compătimire, un prietin intim şi simţitor al celui ce, din simplă îngînfare, i se zice stăpîn, omul, încrezîndu-i sarcina trupului său, nu i se robeşte cu totul, ci mai mult se învoieşte cu dînsul ca cu o fiinţă eăria-i place a jertfi chiar şi parte din nepreţuitul dar al neatîrnării sale. Pînă aci toate merg destul de bine, dar cînd omul, regele naturei, ajunge a-şi încrede soarta, unei simple puteri brutale, care nu judică, nu cugetă, nu simte, ci merge mereu nainte, zdrobind toate în preajmă, fără socoteală, fără conştiinţă; cînd el se face sluga unei căldări cu apă clocotită care tîrăşte orbeşte dupe sine sufletele omeneşti, şi nu cunoaşte altă lege mai naltă, altă strună mai puternică decît două şine de fier aşternute pe căpătîie de lemn; cînd omul, într-un cuvînt, 'clădeşte cu cheltuieli şi cu sudori colosale drumuri de fier, spre a se transporta pe sine, ca o surcea fără preţ, lepădată în voia nesocotită a elementelor, atunci, eu unul, declar că omul şi-a pierdut cel mai scump odor al inteligenţei sale, raza luminoasă ce-l aseamănă cu dumnezeirea, simţul valorii şi libertăţii sale; el s-a înjosit pînă într-atît încît s-a făcut chiar unealta, jucăria, robul materiei brutale şi, în loc de a păşi în calea progresului, în loc de a înainta spre civilizare, cum pretind cei mai mulţi, mie, mi se pare curat că el s-a cufundat de sineşi în cea mai umilitoare netrebnicie şi s-a degradat, nesocotitul, la cea mai tristă barbarie!"

Cu acest puternic raţionament, — care, sper totuşi că nu va opri de a se realiza linia ferată de la hotarele Bucovinei la Galaţi, şi de acolo, poate, pînă la trecătoarea Jiului, — cu acest tare raţionament şi cu altele de o dialectică nu mai puţin strînsă, era preocupată'mintea mea, pe cînd trăsura străbătea încetişor pajiştea înverzită în care intrasem cu atîta bucurie. Şi într-adevăr, totul în preajmă era încîntător; înalţii stejari, pătrunşi de luminile soarelui de vară, prezentau în bolţile lor'răslătate, toată scara feţelor smarandului, de la frageda verdeaţă a mugurului pînă la negrul întunecat al tulpinei, O atmosferă de balsame răcoroase învia suflarea, şi şoapta frunzelor, uşor cletinate de o lină adiere, se îngîna singură cu susurul greierilor ascunşi în frunziş. Prin acele locuri misterioase, scăldate acum de razele amiezei, poştalionul meu înainta pe ţăcăneală; surugiul, spre a îndemna caii, învîrtea uneori biciul alene peste capul lor, ş-apoi le adresa din cînd în cînd, cu glas domol, strigătul prelungit de : *hai, băieţi*! Boatele briştei tăiau făgaşe subţiri pe iarba plăpîndă a pămîntului jilav, şi tot echipagiul păsa cu o moale legănătură. Cîţiva porumbi sălbatici, singuri stăpîni deocamdată, ai acelor păduri, se răsfăţau pe drum, şi cînd trăsura sosea aproape de dînşii, ei zburau mai departe, tot pe cale, şi îngînau astfel mersul nostru, pînă ce, obosiţi de întrecere, s-ascundeau în crăcile vecine. Astfel, totul în acea zi era pustiu prin pădure; abia dacă întîlni doi muscali lipoveni din cei ce locuiesc un sat învecinat. După bărbile lor lungi, după cămeşile lor vărgate cu roşu, se cunoştea lesne de ce naţiune sînt; dar, dupe pălăriile lor ţuguiate, puse cam la o parte, dupe caftanele lor lungi, aruncate pe umeri', şi dupe umbletul lor cam pe două cărări, cu aceiaşi înlesnire se cunoştea că, în acea zi, era zi de sărbătoare, şi că bieţii muncitori, precum mai toţi oamenii în lume, îşi găsise uitarea necazurilor şi realisarea unui minut de întreagă

fericire, în vesela şi mîngîietoarea beţie. Şi-n adevăr, n-a zis oare bi poetul, cînd, în versuri armonioase, ne spune că :

,,Viaţa noastră-i o beţie;
Sîntem beţi cînd de amor,
Cînd d-o dulce melodie,
Cînd d-un nume sunător;
Unii-s beţi de avuţie,
Alţii de ştiinţa lor,
Mare parte de prostie,
Mulţi de lacrimi şi de dor..

Bepetînd graţioasele strofe ale unui poet amic, adresate la *B* şi pline d-o filosofie aşa adîncă, gîndirea mi se repurta cu jale asupra u alt cîntăreţ al beţiei,' asupra unui alt tînăr amic, care dispăru într-o dintre noi,'lăsîndu-ne numai, ca dovezi ale talentului ce fierbea în sîn cîteva poezii melodioase, pline de graţie şi de simţire, de foc şi de v iciune.

Alexandru Sihleanu, tovarăş cu noi de studii în ţară şi în străi tate, avea o inteligenţă deşteaptă, un spirit glumeţ şi sarcastic, o ima naţiune aprinsă şi o' producţiune lesnicioasă, care se ascundeau t subt o aparenţă de adîncă lenevire, de zburdalnică nepăsare, zugră pe fata-i oachie'şă şi palidă, dar fină şi plăcută. Cînd citeşte cineva comica criere ce ne-a dat el despre hoinarii din grădina Cişmegiului, cînd cite strofele lui la *Patrie, Veghierea, Strigoiul,* mai multe sonete şi alte buc ale lui, nu poate nimeni tăgădui că talentul acelui poet avea dinain un viitor strălucit. Ş-acele daruri ale naturei, însoţite de toate desm dările lumii noastre, tinereţe, graţie, avere, toate s-au nimicit, acum p ani, printr-o boală extraordinară, necunoscută chiar de medici, fenomen al naturei, care, dintr-o mică bubă ieşită pe buza june cangrenă în cîte-va ore, tot trupul său. Tînărul poet n-avusese încă t pul a preţui chinurile ş-amărăciunile vieţii, şi el, în desfătările unui de plăceri, închina vinului, aceste înfocate strofe:

„O ! cerească ambrozie
Ce mîngîi sufletul meu,
Cînd sorb unda-ţi aurie,
Parcă beau chiar din Leteu!
Atunci uit viaţa trecută;
Atunci tot e zîmbitor.
Zău! beţia e plăcută,
Căci n-am păs de viitor!
Oameni, gemeţi cu-ntristare?
îfu-mi e milă de plînsori!
Printre voi cu nepăsare
Trec ca soarele prin nori.
Vin! bachantă înfocată,
De-mi dă leneş sărutat,
Căci, cînd vinul mă îmbată,
De plăceri sînt însetat.

Iar tu undă, cură, cură !
Să te gust eu tot mai vreau,
Şi-n oricare picătură
Cîte-un vis voi să mai beau!"

Pe cînd mă aflam pornit în aceste amintiri felurite de dor şi de mîngîiere, deodată, dintr-o potecă lăturaşă, ascunsă în pădure, izbucni în drumul mare, o brişculiţă arendăşească tîrîtă de trei căluşei de sat ce-i mîna de pe capră, un ţigan strenţeros şi neţeselat. în lăuntru erau grămădite o mulţime de tinere arendăşoaice gătite şi împodobite cu toate feţele curcubeului. Cîte erau la număr, zău nu pot spune; dar atîta ştiu că, printre boitele invoalte ale malacoafelor şi fustelor cusute, printre rochiile de mătăsării înflorate, printre falbalale, mangeturi şi volane, printre coafurile cu flori, cu blonde, cu panglice şi cu pene, în sfîrşit printre toate gătelile încărcate şi împestriţate ce lipscanii şi marşandele din Bucureşti vînd *cocoanelor* de ţară, drept *marfă de Paris,* zări mai multe figuri rotunde şi drăgălaşe cu pieliţa trandafirie, cu ochii negri şi scînteletori, cu buze rumene şi adimenitoare. Junele cîmpence se duceau negreşit, fără ţeremonie, să petreacă sărbătoarea în vecini; dar întîlnirea unui orăşan, pe cînd se aflau într-un echipagiu aşa de puţin prezentabil le făcu să se ruşineze. Simţimîntul stîngaci al civilizaţiunii copleşi vesela şi libera pornire a naturei, şi îndată, care de care, începură a-şi ascunde obrajii din dosul umbreluţelor, sub zăbranicul vălelor sau sub mânuşiţele lor grăsulii, a căror roşaţă n-o pitea îndestul mitenele lor de mătase neagră. Acest joc de-a ascunselea, aţîţîndu-mi curiozitatea, da mai mare preţ ochirii strălucitoare şi zîmbetului sfieţ ce scăpau uneori printre pedicele rădicate catarilor mele indiscrete. Surugiul, om cu mare înţelepciune, uneori lăsa brişcuţa tinerelor călătoare să ne apuce înainte, alte ori, şi tocmai la hopuri, potrivea ca să mergem alături; astfel privirile mele se răsfăţau cu drag, cînd pe mîndra pădure, podoabă a naturei, cînd pe gingaşele chipuri ale junelor femei, farmec al vieţei noastre omeneşti.

Subt aşa dulci impresiuni trăsura mea ajunse într-un sat clădit în răscruce şi, făcînd la dreapta, se află dodată dinaintea unei mari întinderi de apă, ţărmurită în depărtare, jur împrejur, de păduri dese şi-ntunecoase. La mijlocul bălţii, într-o mică insulă, se vedeau zidurile învechite şi turlile crestate ale vechii mănăstiri Snagovul. De la malul unde mă aflam pînă la capul ostrovului, cîţiva taraci, rupţi şi pîrliţi, îşi răsfrîngeau, ici şi colea, umbrele lor, prelungite în verdeaţa întunecată a apelor. Aceia erau rămăşiţele unui vechi pod, care unea odinioară prundurile; la 1821, în războiul grecilor răsculaţi de Ipsilant, în contra turcilor, aceştia deteră foc podului, care arse mereu o zi şi o noapte, întinzînd o coardă de flăcări peste luciul bălţii. De atunci încoace, comunicaţiunea cu mănăstirea se face printr-un pod umblător, care străbate lacul, împins cu lopeţi; în adevăr apa este, pe alocurea, adîncă de cincisprezece stînjini şi mai bine; ţărmurenii chiar nu se avîntă pe dînsa fără de oarecare sfială, căci adesea o luntre uşoară, surprinsă de vînturi sau răsturnată de stuful ascuns sub apă, în mijlocul bălţii, s-a făcut nevăzută împreună cu vâslaşul ei. O scenă şi mai îngrozitoare s-a petrecut la 1853. Un convoi de soldaţi era însărcinat a conduce la închisoarea Snagovului, o sumă destul de însemnată de arestanţi. Carele încărcate cu

vinovați sosiră către seară pe malul lacului, şi spre a nu întîrzia prea mult trecerea, imprudentul comandant încarcă podul umblător cu un număr foarte mare de arestanți, ocolit de vreo cîțiva soldați.

Podul se clăti cu greu de la mal, luntrele ce-l purtau se lăsase pînă la buze în apă, tălpile trosneau la fiece mişcare şi îngrijarea coprinsese pe toți. Deodată, pe la mijlocul căii, o groaznică scrîşnitură se auzi, şi tot podul sfărîmat se cufundă în adîncime cu sarcina-i îngrozită. Atunci, la lucoarea roşatică a murgului serii, se văzu o scenă din cele mai înfioră-toare. Arestanții, împiedecați de cătuşele grele ce-i legau unii de alții şi-i trăgeau afund, soldații îngreuiați de armele şi de munițiunea lor, se luptau în întunerecul şi în volbura undelor, care de care să scape, tră-gîndu-se, smuncindu-se cufundîndu-se şi mai rău, unii pe alții. Astfel Dante descrie gintea nenorocită a leneşilor, luptîndu-se cu cruzime în apele mocirloase ale Stixului:

,,Queste si percotean non pur con mano,
Ma con la testa, e col petto, e co-piedi,
Troncando si co-denti a brano a brano".

Astfel de imagine grozave se formau în închipuirea mea, pe cînd un preot ce mă călăuzize de la sat, îmi povestea trista împrejurare de la 1853, însoțindu-mă pe podul umblător, ce-l mînau acum voiniceşte patru țigani arestanți cu fețele negre şi încruntate. Trăsura o lăsasem la mal şi plutind pe întinsa baltă, în curînd sosirăm în insula unde se află mă-năstirea.

II
ÎNDOIELI ASUPRA CTITORII

întrînd în^curtea principală, ce este în forma unui pătrat lungueț şi în dosul caria se află o altă curte destinată pentru arestanți, privirea mi se ațînti îndată asupra bisericii celei mari. Starea ei de ruinare şi prefacerile posterioare clădirii, acum şi acelea învechite, nu mă opriră d-a recunoaşte într-însa un monument, foarte antic pentru țara noastră, care puțin a păstrat, dacă avea ce păstra, din timpii înapoiați. Clădită cu straturi de cărămidă roşie ce se alternă măiestreşte cu aşternuturi de un moloz țeapăn şi gălbui, care imită destul de bine piatra calcarie, ea prezentă, d-asupra comicei ce e formată de un brîu de cărămizi cu un-ghiuri ieşite şi scobite, o învelitoare de şindrilă acum putredă, peste care se-nalță două turle poligonale, aşezate una în dosul alteia, în sensul lun-gimii templului.

Mica circonferență a acestor turle şi ferestrele lor lungi şi înguste, denunță un period, nu de tot primitiv al stilului bizantin; sub cornicie însă, biserica e decorată, dupe un mod foarte uzitat la orientali în vechime, cu un şir de glafuri în formă rotunjită, alăturate unul de altul şi purtînd fiecare, la mijloc, o mică cruce bizantină de stil primitiv, formată de pia-tră sau de cărămizi. Planul şi înfățişarea interioară a edificiului dau înve-derat pe față o epocă care se resimte de modificările ce arhitectura bise-

ricei orientale încercă, prin secolii ai XlII-lea şi următorii, subt influin-țele mahometane şi venețiane şi chiar, poate, sub clima mai nordică țărilor dunărene. Planul lipsit astăzi de peristilul sau tinda deschis exterioară ce s-a dărâmat, oferă în adevăr, dupe principiile clădirilor bizan-tine, două corpuri principale : în fața, un *nartex* sau *advon* pătrat, şi din dosu-i, un *atrium* sau *choră,* formînd o cruce cu lăture egale, coprins într-un al doilea pătrat; dar laturele curmezişe sau *transeptul* nu ma sînt terminate în linie dreaptă, ci se rotunjesc, formînd dasupra o semi boltă şi *absida* sau fundul, în loc d-o singură *cela* sau altar, prezentă, l mijloc, o semi-circonferență mai mare, ajutată de fiecare parte, cu cîte-una mai mi°ă. Aceste trei altare corespund fiecare la cîte o tindă, adică l cîte un spațiu **p** alungit, coprins între două rînduri de stîlpi ce susți o boltă, şi căruia, din pricina asemănării ce are cu un coş de corabie răs turnat, i se zice *nave (nef)*; altarul mai mare din mijloc se prelungeşt cu navea principală, caree despărțită de cele două nave laterale, prin patru stîlpi groşi şi rotunzi, de cărămidă, formînd între sine arcuri ce cuite, pe dasupra cărora stă aşezată, cu ajutorul unor triunghiuri bolti sau *pendeniive,* cupola centrală a *Pantocratorului,* înălțată şi ea pe u zid circular (tambour), ce se aseamnă cu un olan foarte spațios. Aceast dispozițiune, cu oarecare deosebiri semnificatoare, se află şi în Biserica Domnească ce este situată în orăşelul Curtea de Argeş; dar aci, *transept* nu este rotunjit afară din pătratul planului, şi *absida,* compusă tot d trei altare, se prelungeşte ceva mai mult la cel din mijloc; apoi iar, stîlp rotunji ai *cliorei* sînt înlocuiți prin pilaştri pătrați, şi turla centrală, m lată, se-nalță mai puțin, avînd împrejuru-i ferestre rotunjite sus; o alt diferență însemnată se vede în advoanele acestor două biserici: cea d la Curtea de Argeş n-are alt *nartex* decît o îngustă boită lungăreață, aş zată transversal templului şi despărțită de dînsul printr-un zid; advon de la Snagov din contra, e o cameră pătrată cu patru pilaştri octogo ce susțin un turn boltit, rădicat dasupră-le şi astăzi răsturnat. Un părete cu trei uşi, ce corespund fiecare cu una din navele chorei desparte ambe compartimente. La amîndouă bisericile, uşile şi ferestrele corpului prin cipal sînt dreptunghiulare şi tălpile lor superioare de lemn sau de piatr sînt mai adesea ajutate cu cercuri de uşurare.

Din aceste mărunte deosebiri ale îmbelor edificii, e lesne a se dove că construcțiunea bisericei de la Curtea de Argeş a precedat, cel puț cu unul sau cu doi secoli, pe cea de la Snagov. în adevăr, acea biseri poartă curat caracterele ce domniră în stilul bizantin între al Xl-lea şi XlII-lea secol şi, cu toate că într-însa, arcul înlocueşte pretutindeni fro tonul triunghiular, la căpătîie, ea se poate asemăna foarte mult cu bis rica *Gatolicon* sau catedrala cea veche din Atena. Tradițiunea atribu clădirea sa lui Badu Negru vodă, şi în adevăr, toate dovedesc că seco al XlV-lea n-adusese încă preschimbările ce el introduse în arhitectu eclesiastică bizantină, cînd se ridică acest monument, cel mai vechi po din edificiile religioase ale țărei noastre.

Biserica de Ia Snagov s-arată însă a fi mai nouă. Ea nu poartă n o inscripțiune care să amintească despre ctitorii ei antici, ci, numai, pe uşa din lăuntrul chorei, stă scris, în limba grecească, că s-au făcut ni mici reparațiuni la 1815, subt egumenia părintelui Neofit. Dar tradi

unea şi cronicele au păstrat numele lui Vlad vodă Ţepeş ca primul fondator al mănăstirii. De aceia şi bietul răposatul^egumen snagovean, Grhermano Brătianu, împins de un exces de zel şi, luîndu-se dupe unii arheologi de fantazie, — a căror nemenie a început a se-nmulţi la noi, subt ocrotirea nepăsării publice, — bietul egumen, zicem, a şi înscris, la capul unui portret mural al lui Neagoe Basarab voevod, ce se află în biserică, următoarea legendă de o bizarerie anacronistică cu totul comică : Io> Mihail voevod Ţepeş Basarab a 4 voevod

Sărmane Neagoe! tu, cel mai blînd dintre domnii pămînteni; tu, care ai trăit toată viaţa în frica lui Dumnezeu, dupe poveţele sufletescului tău părinte, sfîntul patriarh Nifon ; tu, care ai lăsat învăţături aşa de virtuoase, fiului tău Teodosie voevod, carele, cu numele său cel adevărat, stă şi acum pe păreţii de la Snagov, alături cu tine; tu, sărmane, ce vei fi greşit oare lui Dumnezeu, pentru ca un arheolog necioplit să te insulte peste trei sute şi mai bine de ani, cu numele sîngeros al lui Ţepeş?

Şi cel puţin dacă această grosolană şi umilitoare rătăcire şi-ar fi găsit scuza într-un simţimînt de recunoştinţă acordat adevăratului ctitor al sfîntului locaş ! Dar nu, Ţepeş e cu nedrept înălţat la onorile de fondator al Snagovului. Cincizeci de ani şi mai înainte de a lui domnie, zic unii că un Basarab voevod, fiu al lui Basarab voevod cel bun, ar fi clădit acea mănăstire, în anul dîntîi al secolului al XV-lea. Astfel cel puţin ne spune un hrisov al lui Constantin Şerban voevod, cel poreclit Cîrnul, din 30 maiu, 1654. Dar pe vremea citată, ştim că domnea Mircea vodă cel Bătrîn, că acesta, chiar d-a fost şi Basarab, era fiu al lui Badu voevod, şi că dînsul, în toate hrisoavele sale, nu poartă alt nume decît cel sub care a rămas ilustru pentru toată posteritatea. Se vede dar că Snagovul n-a fost clădit nici de acel Basarab voevod mai sus menţionat, care a domnit abia pe la 1442, ci negreşit a fost clădit mai-nainte d-această domnie, şi prin urmare cu mult mai nainte d-a lui Vlad Ţepeş. Chiar între documentele mănăstirii se găseşte o carte a lui Dan voevod, fiul Mircii, de la anul 6937 (1428, octomvrie 29), în care sînt numiţi ca fii ai domnitorului, Danciul şi Basarab.

Apoi cînd aceste dovezi n-ar fi de ajuns, cînd autenticitatea actelor scrise s-ar tăgădui, de vreme ce trebuie să mărturisim că la noi falsarii de hrisoave au fost numeroşi, atunci un alt document mai temeinic, preţios odor de argint şi de smalţ, păstrat şi el de secoli în mănăstirea Snagovul, ar veni să ne ateste că el se afla în acele ziduri cu mult mai nainte chiar ca Basarab sau Ţepeş să le fi adaos o piatră. Acela e un *engolpion* sau iconiţă de piept, pe care o purtau arhiereii atîrnată la sîn.

Am mai avut prilej a descrie un asemenea obiect, vorbind despre unele argintării ale mănăstirii Bistriţa[1]; cel din Snagov are chiar aceiaşi structură, fiind compus şi el de doui mici tasuri metalice ce se deschid pe balama *[sur charniere)*; fiecare tas are o parte convexă şi alta concavă. Totul este de argint aurit, dar poleiala şi smalţul *(în glafuri)* ce decorau mai toate ornamentele, au pierit cam pretutindeni.

La unul din tasuri, decorul din centrul cavităţii s-a pierdut, rămîind numai nişte chipuri de sfinţi pe cercul buzei. Pe partea convexă se vede Domnul Hristos la mijloc, în relief, şi împrejuru-i, un desemn de foi şi de arabesce.

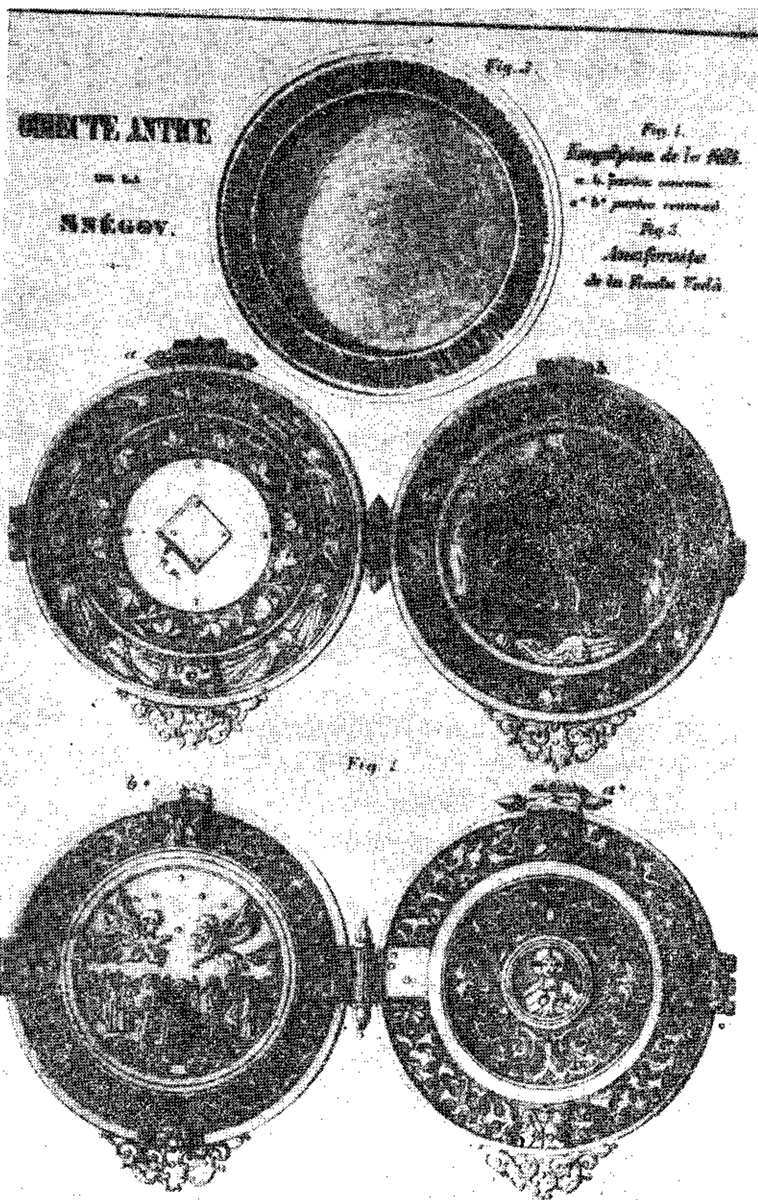
Pe al doilea tas, în fundul cavităţii, se zăreşte, într-un pătrat adîncit, Domnul Hristos coprins într-un nimb oval de argint, şezînd pe un jeţ, cu Sînta Carte în mînă, iar Maica sa Preacurată şi sfîntul Ioan Botezătorul, cu veşmîntul său de piele de oaie, stau de laturi. Aceste figuri se străvăd printr-o colonadă formată de patru stîlpişori, uniţi sus prin arcade *ă jour,* lucrate toate cu dălţiţa.

în sfîrşit partea convexă prezentă pe Maica Domnului, patroana mănăstirii Snagovul, în picioare, doi îngeri stau alături, arătînd în sus pe lîngă ei, mai multe personagie cată spre cer. Dasupra capetelor, sbor doi alţi îngeri, care negreşit stăteau sub picioarele Domnului Isus Hristos, înălţîndu-se la Tărie, căci imaginea poartă d-asupra titlul de ,,f KKSH *emu* rocnoAHg" *înălţarea Domnului.* Dar acea parte a reprezentaţiunii a pierit şi se văd numai locul cuielor, ce o prindeau de tas. Jur împrejur, pe muchea convexă, se vede gravată o inscripţiune slavonă săpată cu litere în reliev, care se traduce româneşte :

f *A făcut acest panaghiar (sau icoană a Maicii Domnului) jupan Drăghici, pentru locaşul de păstrare Vintilesc, spre a se coprinde în zestrea mănăstirii de la Snagov. In anul 6939, iunie 7* (de la Hristos 1438). <sic>

Acest preţios dar al jupanului Drăghici, care, înscris şi astăzi în zestrea şi în inventariele Snagovului, se păstrează acum încă, dupe patru sute duouăzeci şi patru ani, în ruinata mănăstire, este interesant sub mai multe privinţe. Model vrednic de însemnat al feluritelor măiestrii executate de argintarii bizantini încă pe la începutul secolului al XV-lea, el ne arată, împreunate, arta săpătorului cu a gravorului, şi nu ne rămîne de lipsă decît foiţa de smalţ transparent care a picat dupe conturnele ornamentelor crestate cu acul pe metal. Aceste arte delicate poate că ne periră în Constantinopol îndată cu luarea cetăţii de turci; poate că toţi meşterii greci nu se răsipiră îndată prin Italia şi alte ţări mai depărtate

[1] Mănăstirea Bistriţa păstrează mai multe suvenire de la banul Preda Basarab, fiul dvornicului Pîrvu, care era frate cu banul Barbu, devenit monahul Pahomie, şi, între altele, acel frumos *engolpion* de aur şi de smalţ, despre care am vorbit mai sus şi care poartă în exerga lui de smalţuri verzi şi albastre alternate, o inscripţiune amintind asemenea şi pe monachul Pahomie, unchiul lui. Cuvintele acestei inscripţiuni sînt, traduse pe româneşte : „Au făcut acest panaghiar (sau icoană a Maicii Domnului) robii lui Dumnezeu, monachul Pahomie şi jupînul Preda, marele ban, la anul 7029 (1521)." Acest frumos obiect de artă e format din două tipsii rotunde ca de şase centimetri în diametru, ce se deschid pe balamale. Partea convexă sau capacele înfăţişează : pe o faţă, Adormirea Maicii Domnului, încrustată pe argint aurit„ pe cealaltă, chipul Mîntuitorului înconjurat cu flori săpate în argint şi suflate cu smalţ roşu, verde şi albastru. Partea concavă sau interiorul are : pe o faţă , pe Maica Domnului cu Hristos în braţe, încrustată între patru heruvimi aripaţi, cu o rugăciune în limba slavonă şi o bordură de flori gravate împrejur ; cealaltă faţă reprezenta o lucrare şi mai complicată. Exerga e ocupată de inscripţiunea citată; cercul din centru încinge un pătrat ce figurează o galerie cu doi stîlpi de aur, bolită *ă jour,* în fundul caria, format de convexitatea tipsiei, se vede figurat în smalţ în glafuri *(champ-leve)* un ospăţ de îngeri. Porţiunile de cerc ce rămîneau împrejurul pătratului sînt ocupate de patru figuri de serafimi şi de prooroci, gravaţi pe foaie de aur şi acoperiţi cu un strat translucid de smalţ verde. Această delicată şi frumoasă lucrare, cu totul bizantină de stil, chiar de ar fi executată în Italia, şi-a pierdut în multe locuri smalţurile sale, mai ales cele roşii. Un *engolpion* de acelaş fel, dar mult mai stricat încă, se află la Snagov, dat de jupan Drăghici, la 1431. Arhiereii purtau atîrnate de piept asemenea ornamente, din care se mai găsesc şi în tezaurul sinodal de la Moscva. *Cărţile banului Preda Basarab,* în *Revista română* t. I. p. 730.

Obiecte antice de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, voi. I, p. 362-363.
(Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia).

căci aceleaşi măiestrii le găsim exercitate cu o identică asemănare, în iconiţa *engolpion,* lăsată la Bistriţa de banul Preda, pe la 1521.

Dar, osebit de cestiunile asupra artelor şi industriei bizantine, iconiţa jupanului Drăghici ştie a ne răspunde şi la alte întrebări de o însemnătate mai locală. Să nu cerem în adevăr de la dînsa, cu deamăruntul, cine a fost dăruitorul ei. Destul că ea ne-a spus mai mult decît cronica, decît hrisoavele, decît tradiţiunea, păstrîndu-ne numele lui. Dar ea ne deşteaptă mintea asupra unei cestiuni de o mai mare importanţă, ea ne spune că locaşul în care a fost depusă spre păstrare, ca o zestre a mănăstirii Snagovului, se zicea *locaşul Vintilesc.*

Bomânii, la sat, pe cel dintre dînşii care ştie să fure oul de sub coţofană fără să-i bage de seamă, şi carele aude, mite, şi iarba crescînd, îl numesc năzdrăvan şi-i zic că e chiar *Vintilă.* Dar apoi, cine e, biet, tot la dînşii, acela care dă, ziua la meaza-mare, în gropi şi nu ştie să-mparţă paie la doi măgari! Ia, al de nea *Vlad,* al de nea *Vlăduţă,* păcătosul, care, de spune şi el la soroace cîte un cuvînt nepotrivit la sfat, toţi îl iea în răspăr şi-i strigă rîzînd :

,,Vorbi şi nenea Vlad
Că-i şi el din sat" !

Şi cu toate acestea, *Vintilă* priceputul şi nevoiaşul de Vlăduţă, poartă amîndoi tot acelaşi nume. De nu mă credeţi pe mine, întrebaţi să vă spună Pătraşcu vodă cel bun, carele, în hrisov domnesc, scris pe slovenie şi întărit cu pecetia *gospod,* zice curat, că lui *Vintilă* vodă de ia Slatina, pe nume bun îi zicea, Vlad voevod.

Dupe împrejurări şi timpi, au şi numele proprii, deosebite înţelesuri, forme felurite. Astfel, mulţi din domnii noştri vechi, care au purtat acest nume, însemnînd *stăpînire* în limba slavonă (KA^A^TH, *imperari)* s-au poreclit *Vladislav,* dacă-n ţară sufla pe atunci vîntul leşesce, *Laioş* dacă sufla ungureşte, *Vlad* sau *Vlaicu,* dacă ei se ţineau mai mult de rebedeniile lor din Sîrbia, şi în sfîrşit *Vintilă,* cînd ei păstrau un nume cu fisionomie mai neaoş românească. Dintr-aceasta înţelegem, recapitulînd acum inscripţiunea iconiţei lui Drăghici, că mănăstirea *Vintilească* a Snagovului a fost clădită, înainte de 1421, de un Vlad voevod oarecare, acela, poate, care a dat mănăstirii patru mori în Dridich (Dridu pe Ialomiţa), aşezînd care sate au să le păzească şi să le dreagă, cînd se vor strica, precum zice un hrisov al lui Basarab voevod, dat în Ghergiţa, la 13 martie, 1442, acelaşi poate, care, sub numele de *Vlad marele voevod cel bătrîn,* a lăsat la mănăstire, cărţile văzute de Vintilă vodă la 1534 (aprilie 3), şi *pe care l-au ajuns moartea la satul Băltenii.*

Fi-va acesta un Vladislav sau Vlaicu, fiu al lui Alexandru vodă Basarab şi socru al regelui sîrbesc Uroş, care sub titlul de *voivoda Transalpinus, banus de Zeurino et dux novae plantationis Terrae Fogaras,* a domnit de la 1360 înainte? Fi-va fiul lui Mircea, Vlad *voivada Basarabiae et comes Severini,* care la anul 1369, sub domnia tatălui său, a încheiat din Argeş, un tractat de închinare cu Ladislau Jagelon, regele Poloniei şi cu soţia lui regina Edwiga? Fi-va un alt Vlad şi mai puţin cunoscut? Iată o cestiune ce din izvoarele care ne-au fost a mînă, nu se poate descurca.

Dar în privința originelor îndoioase, un scriitor trebuie să fie discret, şi totdauna cititorul îi ține seamă de aşa bună şi plăcută urmare,, cînd dînsul nu abusează de răbdarea lui.

Spre a merita şi noi o asemenea indulgență, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile-i ce cu atîta stăruință ne^ascund adevăratul an al primei lor înălțări; să ne avîntăm pe balta lată ce le-mpresoară de toate părțile, şi să ne pornim, purtați de o luntre mititică,» scorbure nemăiestrit de copaciu, pe care încetişor cu vîsla o mînă un modest călugăr din mănăstire. Deşi soarele, cu puțin trecut de la amează, dogoreşte încă cu putere, dar pe apă, se simte o dulce răcoare; mici valuri încrețesc surfața de un verde întunecat a bălții, şi se pierd cu şoaptă în stuful de la margini. Din distanță în distanță, cîte un bodîrlău îşi arată capul său subțire şi mişcător peste unde, şi îndată dispare a-fund printr-o răpede şi curioasă încovoiere a gîtului. în mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în cîte-va luntri trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr-un semicerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit, şi peste vreo oră de lopătare, ne apropiem de stuful malului despre miazănoapte; ne strecurăm uşor printr-însul, însoțiți de-ncîntătorul concert al broaştelor şi sosim la vadul sătenilor din Turbați.

„Hei, măre, fătul meu! îmi zicea pe drum călugărul care avea fireşte multă sămînță de vorbă, vezi biserica asta de la mănăstirea noastră cît de vechie şi dărîmată este, apoi, zic oamenii bătrîni c-au auzit de la moşi strămoşi să fi fost, înainte vreme, pe acelaşi loc, altă biserică mai vechie şi mai frumoasă şi aceia, dupe vremi şi din urgia dumnezeiască, s-a cufundat în baltă cu turlă, cu totul, cum era. D-aceia, cînd bate uneori vîntul şi clăteşte adînc apele, se aud sunete de clopote ieşind tocmai din fund şi s-o crezi asta, fătul meu, căci, vezi, cînd a fost în vechime,, a venit de s-a desprins din țîțîne, uşa de la acea biserică cufundată şi a plutit pe d-asupra apii, pînă aci la Turbați şi era p-atunci în sat aci schit de maici, care acum de multă vreme s-a răsipit. Iar, dacă a auzit aşa, cum că s-a ivit pe fața apii o uşă minunată, cu sfinți şi cu slove săpată şi c-a sosit aicea la margine, s-a sculat maica stariță şi a mers cu călugărițele de au ridicat-o de pe mal şi au pus-o la intrarea bisericei. D-atunci încoace, vezi, din cîți s-au ispitit să citească slova ce este scrisă dasupra, nimeni nu s-a priceput, şi pare-mi-se, fătul meu, că nici d-ta,. n-o să-i dai de căpătîi, măcar c-ai citit de rost slovele scrise pe mormintele din biserica noastră de la Snagov". ,,Mă voiu încerca, tată, şi vom vedea," îi răspunsei. ,,Să ştii, adaose bietul călugăr în simplicitatea sa, că dacă le vei citi şi pe cele dupe uşă, apoi eşti fătul meu, cărturar de primejdie!"

Acest linguşitor epitet mă făcu să zîmbesc, modestia mea se deprinsese, din numeroase excursiuni anterioare pe la mănăstirile din țară, a» inspira o mirare fenomenală călugărilor locuitori într-însele, cărora le descifram şi le desluşam incripțiunile slavone şi adesea româneşti, păstrate în bisericile lor, pe care ei, în mare parte, sînt învățați a le privi ca o literă moartă, ca un depozit misterios al trecutului, destinat a rămîne neînțeles pentru toate generațiunile moderne şi viitoare.

Cu asemenea vorbiri, sosirăm în curtea de gard a bisericuței d Turbați. Era o mică clădire ca de stînjeni lungul şi 2'j, stînjeni l cu ziduri groase de piatră şi cărămidă, dreaptă pe dinafară, şi interesa în lăuntru, prin firidele-icu cerc oval şi prin chora-i rotunjită, sc toate în păreții laterali. Şase portrete, foarte grosolan lucrate, or interiorul: al lui Michaiu vodă, al doamnei sale, al unei starițe cu coconi, şi al părintelui Eafail arhimandritul de la Snagov, carele a menit pe la **1750.** Dar obiectul cel mai interesant din acest mic te era, fără îndoială, vestita uşe pusă la intrare.

Se vede că odinioară ea era în două canaturi, dar acum acestea împreunate şi amîndouă retezate jos, spre a se potrivi la tocul mai unde au fost aşezate. Nici mărimea, dar nici lucrul, nici epoca ei nu mit un minut a crede că uşa aceasta a fost făcută pentru locul und află acum. înălțimea ei are **1m.,92**, în lărgime totală, este de **1m.,2** grosimea tălpilor de stejar ce o compun, e de **0m.,8.** Fiecare canat, îm țit în trei cîmpuri *(panneaux)* în formă de pătrat lunguieț, era jur împrejur, cu o streaşină sculptată cu litere majuscule slavone partea de jos a inscripțiunii a fost tăiată, şi prin urmare lipseşte. Ins țiunea, astfel pe cît o înțelegem, conține un text slavon din sfîntul Gură de aur, recomandînd ospitalitatea ce are a găsi călătorul la um templului sfînt; el ni se prezentă, trunchiat pe şase linii, dispuse vertical şi altele orizontal.

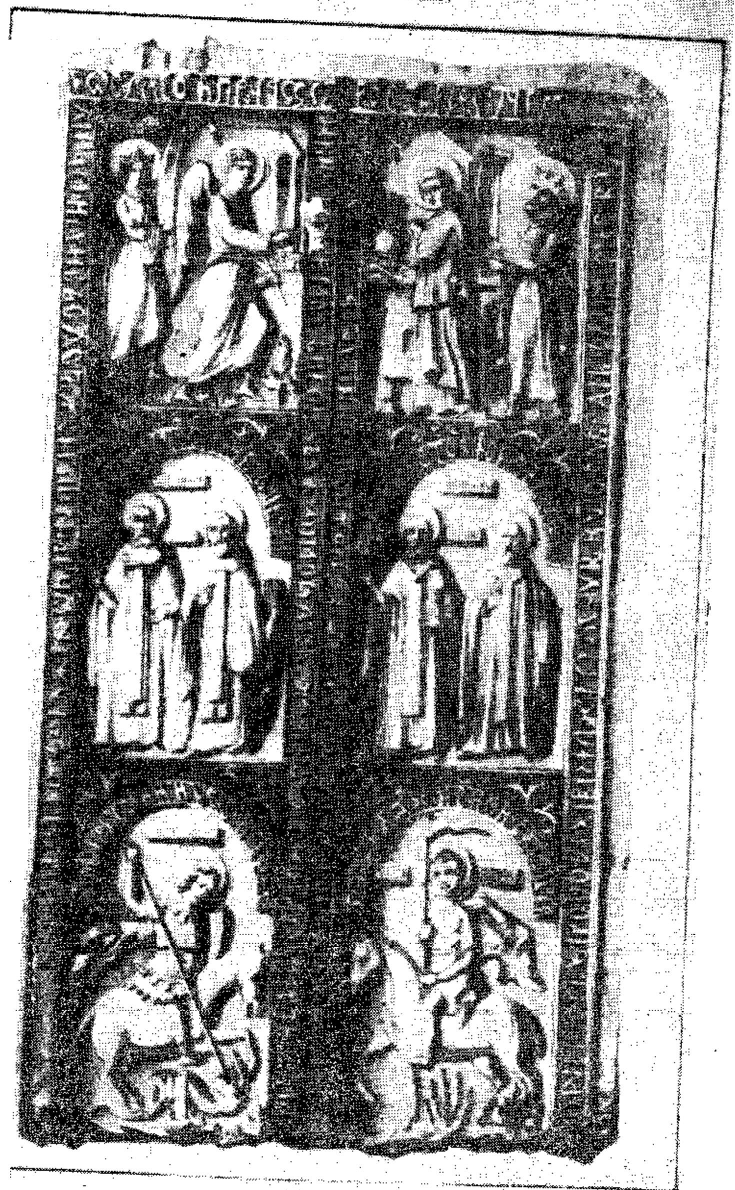
Cîmpurile cuadrilatere, sculptate în rondă-bosă, cu o daltă de măiestreață, reprezenta :

Cele două de sus : pe Maica Domnului şi pe îngerul ce poartă rea de crin a Bunei-Vestiri, urmați fiecare, de cîte un bărbat, (unu junejşi altul mai în vîrstă) cu coroană şi aureolă circulară pe cap cîte un sul de hîrtie desfăşurat în mînă. Poate că acestea sînt purile dăruitorilor frumoaselor uşi şi ctitori ai locaşului la care el veau; *cele două de la mijloc* port cîte doi sfinți în odăjdii bisericeş într-o poză dreaptă şi gravă; *cele două de jos* : de o parte, au pe s George călare împungînd cu sulița pe balaur, iar de cealaltă, pe s Mercurie, asemeni călare, cu steagul în mînă.

Aceste patru icoane din urmă sînt încadrate sus, prin nişte derole arcuite, pe care se citeşte o inscripțiune slavonă, ce o trad astfel:

S-a făcut acest hram în zilele preacuviosului şi de Hristos iubitorului **IOJ** Vladislav voevod şi domn al toatei țărei Ungrovlahiei. în anul **6961. (1453).**

Aşa dar, în anul cînd Bizanțul cădea sub puterea cucerito otomanilor, domnul Țărei Bomâneşti, Vladislav, predecesorul lui Țepeş, se ocupa a clădi o biserică, pe care o decora cu aceste uşi a mos săpate în lemn de stejar şi împodobite negreşit cu poleieli şi c mente polihrome, pe care, vremea şi apa le-au şters, fără a desfiin totul urma *migmei encaustice,* ce se deosibeşte încă prin unele cre ale lemnului. Epoca acestei lucrări artistice, în care stilul ornam bizantine se cam resimte de o influență gotică, vine tocmai de core

(Biblioteca Academiei B ^ H J ^ S * K ? ' "

cu timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhlein (1468), şi alţi meşteri sculptori împodobeau bisericile Suabei mai ales, cu uşi, altare,^cruci şi statue săpate cu fineţă şi ornate de picturi multicolore.

Vladislav voevod dară, care a lăsat şi danii la mănăstirea Snagovului, clădi într-însa o biserică ; nu negreşit, pe cea mare, pe cea primitivă, care exista de mai-nainte şi există încă şi pînă azi, ci alta care, în împrejurări fatale, a pierit cufundată în apă, cum zice tradiţiunea, şi din care au scăpat numai uşile de la Turbaţi.

Azi în Snagov nu se găsesc alte clădiri antice decît biserica din mijloc şi temeliile zidurilor împrejmuitoare. Toate încăperile mănăstirii au fost date jos şi înlocuite, la 1840, prin şirele de camere şi de chilii, destinate pentru închisoare şi pentru locuinţa călugărilor şi Impiegaţilor. Ştim însă, din auzite, că-n vechia clădire erau două paraclise sau capele. Aceasta ne-o mai adeverează şi o interesantă scriere, ce o datorăm unui călugăr arab, călător prin ţara noastră, sînt acum mai bine de doi secoli. în adevăr, sub domnia lui Matei vodă Basarab, un patriarh din Antiohia, Macarie, plecă să culeagă milostenii prin ţările creştine din Europa răsăriteană ; el trecu pe la noi, prin Moldova, merse în Moscovia şi se întoarse apoi iarăşi aci, unde asistă la moartea lui Matei, la înălţarea pe tron a lui Constantin Şerban şi la toate tristele evenimente ale răsvrătirii dorobanţilor şi siimenilor, subt aceşti doi domni. Cu dînsul călătorea fiul său sufletesc, arhidiaconul Paul din Alep, care înscrise cu băgare de seamă tot ce vedea, tot ce auzea prin aceste ţări străine. Legi, obiceie, ceremonii, căi, oraşe şi <mai> ales mănăstiri, tot e descris cu amăruntul în preţioasa lui carte, adevărat tabel al ţărei şi al vieţii românilor şi moscoviţilor de acum două sute de ani. Arab de naştere şi scriind arăbeşte, el nu lipsi de a se mira şi a se plînge, văzînd că-n Ţara Bomânească, numele lor de *arapi* era cu nedrept înjosit, de vreme ce se da numai robilor negri cu părul creţ şi cu buzele late, care slujeau ca seizi la boierii români. El visită toate mănăstirile cîte erau pe atunci dincolo de Olt şi dincoace, pînă în eparchia Buzăului, iar cea dupe urmă la care sosi fu mănăstirea *Synagogo,* aşezată într-o insulă, cu o mare baltă împrejur, şi avînd, la mijloc, un templu mare cu hramul *Intrarea Maicii Domnului tn Biserică,* şi două altele mai mici, la aripile clădirii, închinate *Bunei-Vestiri* şi *Sfintei Adormiri".* Astfel, în trei templuri, unite-n micul ostrov, se^afla adorată toată sublima legendă a divinei Mume!

Lui Paul din Alep, i se spuse că mănăstirea era clădită de *Mirtaja voivoda* (Mircea), de *Badzivil voivada* (Badul), de *Mbasaraba voivoda* (Basarab) şi de *Petros voivada* (Petru); dar nimeni nu-i pomeni de Vladislav, care, dupe toate aparenţele, înălţase paraclisul *Bunei-Vestiri.* Cine ştie, în ce timpuri de foc şi ruinare, acest paraclis, aşezat într-un colţ al clădirii, ca cele de la Cozia, a fost aruncat în apă de destructori, şi uşile-i de lemn sculptat au plutit către ţărmuri, spre a conserva suvenirea ctitorului său şi a da naştere legendei ce-mi povestise călugărul, vâslaşul meu.

Dar cînd, după descifrarea inscripţiunii ce se afla pe acele uşi, făcui eu tovarăşului meu, această poveste, complectată acum din notiţiile tradiţionale ce, în mare parte, el însuşi îmi dase, deşi mă sili a-i dovedi că eu repetam numai zisele lui, desluşindu-le, bietul călugăr, încremenit

de mirare, îmi răspunse prin proverbul caracteristic : „Hei, fătul meu! departe-i griva de iepure !" Din cîte-i spusesem, ceia ce-i venea mai greu, era d-a renunța la credința învederată că vodă Țepeș a clădit Snagovul și că de la dînsul sînt toate obiectele, rămase din vechime în mănăstire. Nu e însă mai puțin adevărat că suvenirile lui Vintilă, Vlaicu sau Vlad cel bătrîn, lui Dan voevod, lui Basarab și lui Vladislav, din care cele mai vechi se repoartă cu aproape un secol înainte de Țepeș, stau marture netăgăduite în contra tradițiunii. Tot ce se poate acorda aceştia, e că și acel domn va fi dat mănăstirii ceva scutiri și daruri pe care le și rememorează Mircea vodă, fiul lui Badu vodă, într-un hrisov de la 1558.

Țepeș, cumplitul Țepeș, pare a fi întărit și el ceva danii la Snagov, precum a făcut la Tismana, la Cozia, la Comana și în alte părți; asprul asupritor iși avea și el zilele de cucernicie. Nemblînzit și-nsetat de sînge astăzi, mîne-și cată mîntuirea într-o danie cuvioasă. Ca toți tiranii, el credea cu un act de pietoasă dărnicie, să poată șterge din cărțile providenței divine urgia ce-și meritase prin alte fapte ce răspîndeau jale și teroare. Cronica, repetînd poate această antiteză tradițională, ne-a păstrat datină despre două clădiri ale lui. Una este cetatea de la Poienari, înălțată pe un pisc de munte în apa Argeșului, și cealaltă e mănăstirea Snagovului. Ea spune că tîrgoviștenii mîniase foarte tare pe asprul domnitor, insultînd pe un frate al lui. Era în zioa de Paști, și orășenii, bărbați și muieri, petreceau în ospețe; tinerii și fetele, împodobiți ca de sărbătoare, se veseleau în hore. Deodată, fără veste, sosesc slujitorii domnești și-i coprind de toate părțile; lupta nu era prin putință; toți erau prinși fără mijloace de apărare. Atunci, cîți au fost oameni mari și bătrîni, pe toți i-au tras în țeapă, slujitorii lui Țepeș voevod, și au ocolit tot tîrgul, purtînd groaznicele lor trofee; mai îndurători, dar nu mai puțin cruzi pentru cei tineri, i-au pornit în ceată cu muierile lor, cu fete mari și cu copii, așa cum au fost împodobiți de zioa de Paști, i-au dus sus la munte, la Poienari, și acolo, zi și noapte, au lucrat, bieții creștini, la cetate, pînă s-au spart toate hainele de pe ei și pînă au rămas toți *desvănuți,* cu pieile goale.

Buinele cetății, apriga lor pustietate, stau încă marture despre sălbatica răzbunare a domnului și despre crudele suferințe ale sărmanilor osîndiți.

Asemenea iapte, adeseori repetate, au trebuit să deștepte mustrarea în cugetul lui Țepeș, ca să-și aline negreșit conștiința turburată, el se arată poate mărinimos și cu vechiul locaș de cuvioșie ce sta singuratic în balta Snagovului. Tatăl său, Vlad voevod Dracul, la 1441, și fratele său, Badu vodă cel Frumos, la 1464, n-au fost mai puțin darnici către această mănăstire, care era o fundațiune a vechilor domni Vintilești, poate chiar străbuni ai lor.

Badu cel Frumos este, poate, domnul care lasă într-însa și o tipsie de argint, (de 29 centimetre în diametru) ce se păstrează și pînă azi, purtînd pe cercul buzei, gravată cu litere slavone mari și frumos tăiate, o inscripțiune slavonă, care zice pe românește :

„f Cu mila lui Dumnezeu, Ico Radul voevod și domn al toatei Țărei Ungrovlahiei, fiul preaeuviosului și de Hristos iubitorului Io Vlad marele voevod".

Să mai adăogim încă cum că, în domnia lui, la 1488, un boier anume Badu Trămîndat, la ceasul morții, lasă și-nchină satul său de moștenire, Drăgoiești, sfintei mănăstiri Snagovul, pentru sufletul lui și al părinților lui, ca să le fie lor de vecinică pomenire, iar călugărilor de hrană.

Apoi și monachia Evpraxia, mama lui Vlăduț voevod, se arată și dînsa darnică către acest sfînt locaș; la anul 7028 (1520), iunie în 11, Neagoe Basarab voevod dete o poruncă prin care întărea mănăstirea Snagovul toate cîte le dase și ori de cîte ori ar voi să mai dea, de a sa bună voie, acea bătrînă doamnă, sfintei mănăstiri, părintelui egumenului și călugărașilor dintr-însa.

Mai mulți domni și cîțiva particulari mai veniră și-n urma acestora să adaoge sau să confirme averile și privilegiile anticului locaș; dar cu secolul al XV-lea, putem zice că se închiăie epoca în care mănăstirea stătu, bogată și strălucitoare, subt ocrotirea ctitorilor primitivi. Am menționat mai toate amintirile ce ea păstrează acum din acel period de antică splendoare și nu-l putem mai bine închide decît cu cîteva pietre funerare.

Din cîte morminte au existat din vechime în biserica de la Snagov zece mai stau acum în ființă, grămădite în partea dreaptă a advonului dinaintea ușei despre choră și împrejurul pilastrului octogon ce desparte colțul despre sud-vest, purtînd toate inscripțiuni mai mult sau mai puțin citețe. Alte lespezi roase se mai găsesc prin biserică ; dar cine poate spune pe ale cui trupuri au stat așezate ? Singură numai una, mai mare, ce este în fața ușilor împărătești ale altarului, păstrează o tradițiune. Se zice și poate nu e eroare, că a fost piatra mormîntală a unui domn crunt și nelegiuit, a lui Țepeș, în gura poporului, care înălțase la Snagov, în clădirile despre miază-zi un fel de cameră de tortură din care osînditul după ce suferise caznele impuse cu fier și cu foc, era azvîrlit, prin mijlocul unei scripete saubalistă, în adîncul iazului. Cu dărîmarea vechilor case camera de tortură și scripetele au dispărut; dar încă de mai-nainte, se zice că mitropolitul Filaret, al cărui nume e așa de popular prin mănăstirile țărei, ar fi pus să șteargă literele dupe mormîntul urgisitului domnitor, care clădise acele groaznice mașine, și i-ar fi așezat piatra, pentru vecinică pedeapsă, ori pentru izbăvirea nenorocitului său suflet, sub picioarele preotului, cînd iese cu sfintele daruri. Tot de așa simțimint împins, răposatul episcop de Argeș, Ilarion, a pus să șteargă din biserica Curții de Argeș, un portret ce se zice a fi fost a lui Vlad vodă Țepeș, și-n locul acela, a pus să-l zugrăvească pe al cuviosului archiereu Josif, cel d-întîi episcop argeșan, și restaurator al frumoasei biserici episcopale.

Dar ca să revenim la mormintele din Snagov, care poartă încă inscripțiuni, deși credem că sînt strămutate din locurile lor primitive, vom menționa unul ce arată pe patru linii, împrejurul lespezii, cuvinte slavone în care citim :

t A răposat robul lui Dumnezeu monachul Ioan, marele logofăt, în zilele preaeuviosului și de Hristos iubitorului Ico Basarab voevod. în anul 7000 și 2. luna fev. 4.

Țărîna unui mare logofăt al lui Basarab voevod, călugărit poate Snagov, fu depusă subt această piatră la 1494. Alături cu dînsul zac subt o lespede frumos sculptată cu litere regulate, coprinse într-o str

şină adîncită împrejurul pietrei, un alt mare dregător, mort la 1512, sub domnia lui Eadu vodă Vlăduţ. Pe aceasta se mai poate traduce :

t A răposat robul lui Dumnezeu Pîrvul m.re dvornic al toatei Ţări a Ungrovlahiei şi despre Dunăre în f... f 7020 f ... f5 luna iunie t • • • t zile, sîmbătă la ceasurile 4 ale zilei. Vecinică lui pomenire I

III
O DOAMNĂ REA ŞI UNJDOMN BUN

Dacă acum, ridicînd ochii de la morminte, vom căta o privelişte mai puţin întristătoare, pe păreţii bisericei, picturile lor ne vor strămuta deodată într-un larg cîmp de ipoteze, atît asupra artei bizantine cît şi asupra istoriei pămîntene. în adevăr, zugrăveala interioară a bisericei prezentă graduri aşa felurite de măiestrie încît, la fieşice chip, la fieşice icoană, la fieşice obiect zugrăvit, trebuie să facem o distinctiune între ceia ce este vechie pictură bizantină de stilul arhaic al şcoalei lui Panselinos, domnitoare mai ales în mănăstirile muntelui Atos, şi ceia ce este adaos, prefacere, meremet dintr-o epocă de decadenţă grotescă, operă poate a nedibaciului reparator al bisericei, de la 1815. Trebuie să observăm că mai cu seamă sfinţii ale căror chipuri, într-o mărime superioară naturei, ocupă păreţii laterali şi rotunjiţi ai chorei, înfăţişează caracterele unei arte mai antice, mai corecte; pozele lor schematice nu-i opresc d-a păstra în figuri, urmele unui penel sigur şi adînc inspirat de simţul mistic al artelor religioase în Orient, veşmintele ţin asemeni forme şi desemnuri antice, printre care vom deosebi, lăsînd la o parte multe particularităţi mărunte şi caracteristice, stiharele acoperite cu cruci de purpură şi de aur ale unor sfinte personagie, şi căciula de formă originală şi cu totul medievală a sfîntului Iacov Persianul. Aceste icoane poartă fiecare, numele sfîntului în limba slavonă, şi iată cum sînt dispuse :

La stînga, începînd la tîmplă, se află :

Maica Domnului, împăratul împăraţilor şi Domnul Domnilor şi marele Arhiereu Isus Hristos Mîntuitorul, sf. Ioan Inainte-Mergătorul, sf. Procopie, sf. Artemie, sf. Mina, sf. Galaction, sf. Mina Egipteanul[1], sf. Sava Stratilat.

La dreapta, începînd iarăşi de la tîmplă, sînt:

sf. Dimitrie, sf. Gheorghe, sf. Teodor Stratilat, sf. Iacov Persianul, sf. Nikita, sf* Eustatie, cu doi copii, sf. Agapie şi sf. Teopist, sf. Constantin şi sf. Elena[2].

^ Partea cea mai mare a picturilor ce ornează ceilalţi păreţi cu icoane, nu merită cîtuşi de puţină atenţiune, nici ca artă, nici ca vechime, dar păretele ce vine-n faţa tîmplei şi cel ce stă da-stînga, cînd intri în advon, prezentă mult interes prin portretele domneşti ce se văd pe dînsele.

Cunoştinţele noastre genealogice asupra domnilor pămînteni nu sînt încă acum destul de întinse şi de lămurite ca să ne putem explica gruparea şi filiaţiunea deosebitelor chipuri ce se reproduc cu identitate

[1] Partea de jos a trupului e tăiată de o fereastră.
[2] Idem

pe acei doi pereţi. Să ne mulţumim deocamdată a le enumera ordinea în care se aflä, şi poate că timpul va vărsa asupra lor mai mu lumină.

Pe porţiunea din dreapta zidului din choră, este mai mtii, *Ne Basarab* cu fiul său *Teodosie voevod.* Deşi părintele Ghermano Brătia i-a înscris la căpătîiu acea enigmă istorică fără sens, pe care am m ţionat-o mai sus, dar prezenţa junelui Teodosie, tipul chiar al lui Neagoe buclele-i aurii lăsate pe piept, cu figura sa dulce şi blajină, cu mustăţi răsucite în jos, nu lasă nici o îndoială asupra persoanei reprezentate acest portret. Alături cu dînsul stă Iw **MHp**«rk **KOIKOA** şi amîn ţin, ca ctitori, biserica pe palme. Costumul acestui Mircea nu este cel gust si cavaleresc purtat de Mircea bătrînul în portretele sale de la Co si de'la Curtea de Argeş, e un costum larg, oriental, un caftan lung stofă de fir cu guler de blană, astfel cum poartă principii noştri din colul al XVI-lea şi următori. Acest Mircea nu e dar *cel Bătrîn,* ci p *Mircea (Ciobanul?)* fiul Mihnei, cum pare a dovedi portretele ce mează.

De partea stîngă a uşei, stă Iw IFrrpS **KO*KCA**> purtînd într-o m o basma roşie cu bordură de fir, şi în cealaltă o cruce cu trei cruci (una mai mare la mijloc, şi alte două mai mici, sus şi jos). Lî dînsul stă un tînăr Iw *9&***AŞ KO^OA Ş**-apoi altul, şi mai mic de t Iw MHpq-k **KOIKOA**.. în sfîrşit, la margine, tăiat în mare parte de uşa late care dă trăcere din advon la choră, este chipul doamnei Chiajne, T Kn*>**KHd** purtînd, ca toate celelalte portrete, o coroană-naltă aur, pe cap, cu deosebire că a ei nu este terminată cu bumbi, ca a pr cipilor bărbaţi. în mîna stîngă ea are o basma roşie cu ciucuri de în cea dreaptă o cruce întreită ca a lui Petru voevod.

Negreşit că din aceste deosebite personagie, e lesne a recuno pe Mircea, soţul Chiajnei şi pe fiul lor, Petru voevod Şchiopul. Dar sînt tinerii Badu şi Mircea voevozi ? Ce caută toţi aceştia la un loc cu împăcaţii vrăjmaşi ai familiei lor, principii Basarabi? Iată enigme de descurcat.

Stim că Petru voevod Şchiopul a avut de frate pe Alexandru voe Avut-a el oare şi alţi doi, anume Petru şi Mircea, care au murit tin Se poate, dar atunci de ce lipseşte portretul lui Alexandru vodă c el era frate mai mare? Ştim că Petru vodă a fost însurat cu o transilv Elena Cherepovici, de la care a avut numai o fiică, Tudoriţa. Dar avut-a el, de la o altă soţie, doi feciori, anume Petru şi Mircea? V tinerilor din portrete şi tăcerea completă a istoriei dau pînă acum pu probabilitate acestei ipoteze. în sfîrşit, zugrăvitu-s-a biserica din Sna sau cel puţin aceste portrete, în timpul domniei lui Mircea vodă (1545 şi 1559), sau în a lui Petru vodă (1560—1567)? Atunci pentr s-a pus şi Neagoe Basarab, căci el nu e nici ctitorul primitiv al biser nici rudă a familiei lui Mihnea cel Bău.

Documentele nu ne păstrează nici o amintire despre vreo r raţiune sau înfrumuseţare făcută mănăstirii de către Neagoe, de Mircea Ciobanul sau de către fiul său Petru. Singur, prin acei ti Vlad voevod, cel de s-a-necat scăldîndu-se în Dîmboviţa la Popeşti spune, la 1530, că văzînd mănăstirile Snagovul şi Tînganul „rămase

de cercetare şi slăbite, a luat seama de ele şi le-a îngrijit pe cît a fost cu putinţă stăpînirii sale şi, nimănui silă nefăcînd, ci de la sine şi din averea sa, le-a dăruit moşia Gîrla-lungă ca să-i fie lui şi părinţilor lui spre vecinică pomenire, pînă ce vor sta în fiinţă sfintele mănăstiri şi să-1 scrie în sfînta proscomidie, şi în sfîntul pomelnic să-1 pomenească cu sfinţii ctitori la toate vosgleşeniile în biserică, iar dupe încetarea vieţii sale, să aibă pe an, în cîte o zi, seara paraclis cu colivă şi cu stropire de vin şi cu priveghiere de noapte, iar dimineaţa, iarăşi cu colivă şi cu stropire de vin".

Asemenea drepturi ctitoriceşti, nimic nu ne spune dacă şi le dobîndise, şi prin ce fel de daruri sau de întăriri şi le căpătase Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul şi familia înduoioasă a doamnei Chiajneişi a lui Petru vodă, de două ori zugrăviţi pe păreţii bisericei. De aceia, în zadar ne vom sili a lumina cestiuni asupra cărora lipsesc acum orice datine pozitive.

Mai lesne şi poate chiar mai profitabil va fi să cercăm a complecta costumul doamnei Chiajne, pe care deschiderea unei uşi, tocmai la locul unde se află dînsa zugrăvită, l-a ştirbit, d-o parte, chiar de la piept în jos.

Nici un jurnal de mode nu ne-a păstrat modelul şi tiparele graţioaselor podoabe cu care elegantele noastre domniţe şi jupaniţe din secolii trecuţi, veneau în ajutorul graţiilor lor fireşti; nici un amabil cîntăreţ, *trubadur* pămîntean din vechime, nu s-a aflat ca să ne lase descrierea taliei lor, mlădiită subt un port strălucitor, nici un artist înamorat din vremile înapoiate, nu ne-a schiţat, în vreo gingaşă pictură, chipul amantei sale în veşmintele-i originale. Beduşi dar la izvoare serbede şi puţin atrăgătoare, la foi de zestre, la hrisoave mucede şi la portrete de biserici, aspre şi înegrite, ne cerem mai dinainte iertare de la acea rară cititoare română care va lua în mînă aceste pagini de arheologie costumară. Am dori să-i descriem sub culorile cele mai plăcute, graţia impunătoare şi gravă ce era tipărită în conturnele drepte şi regulate ale lungelor veşminte străbune; am dori să amintim, prin cuvinte nimerite, efectul plăcut ce produc vederii, desemnele bogate ale grelelor stofe antice şi formele elegante ce se da odinioară masivelor giuvaieruri de aur, de smalţ şi de pietre scumpe. Vedeţi, spre exemplu, cu ce armonioasă splendoare sînt îmbrăcate domniţele din biserica episcopală de la Curtea de Argeş, unde picturile mai îngrijite, au conservat cu fidelitate costumele secolului al XV-lea şi al XVI-lea.

La femeile din această din urmă epocă, o iie sau o cămaşă de pînză subţire, cusută în lungul mînecilor cu vărgi de fir şi de culori vii, dar bine potrivite, înveleşte braţul sub largile-i cute şi se încheie la mînicuţe cu o betelie decorată; altiţa de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, şi încreţul e compus din largi găitane, ca nişte brăţări de fir. Pe d-asupra, vine rochia roşie, vărgată în lung şi deschisă rotund la piept d-asupra sinului, care este acoperit de un pieptar cu dungi încreţite şi cu un mic guler roşu răsfrînt; fusta în cute, e îngustă şi compusă din două bucăţi, cusute una de alta, mai sus de genuchi, precum sînt acolo vîlnecile sau cretinţele ţesute de ţărancele române. Pieptul însă poartă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul naţional; e un fel de semicerc de fir, susţinut de bentiţe late tot de fir, care, în sus, trec peste umeri ca nişte bretele şi în jos se coboară pe şolduri, sub un larg brîu de mătase sucită,

Costum de doamnă românică. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română,* 1861, voi. I, p. 376-377.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia.

încins de mai multe ori la mijloc. Pe d-asupra acestor veşminte, vine scumpa dulamă de serasir înflorat, cu guler mic de blană, cu găitane şi cu nasturi sau bumbi de aur d-alungul piepţilor şi a pulpanei locul mînecei e însemnat numai printr-o crestătură cu blană, iar dasupră-i, pe umeri şi la subţiori, sînt închiăetori şi bumbi auriţi. Poala de jos a dulămi e crestată în mai multe locuri şi ornată cu găitane largi, de sub care iese piciorul, învăscut într-un călţun roşu, lung, subţire şi încovoiat la vîrf.

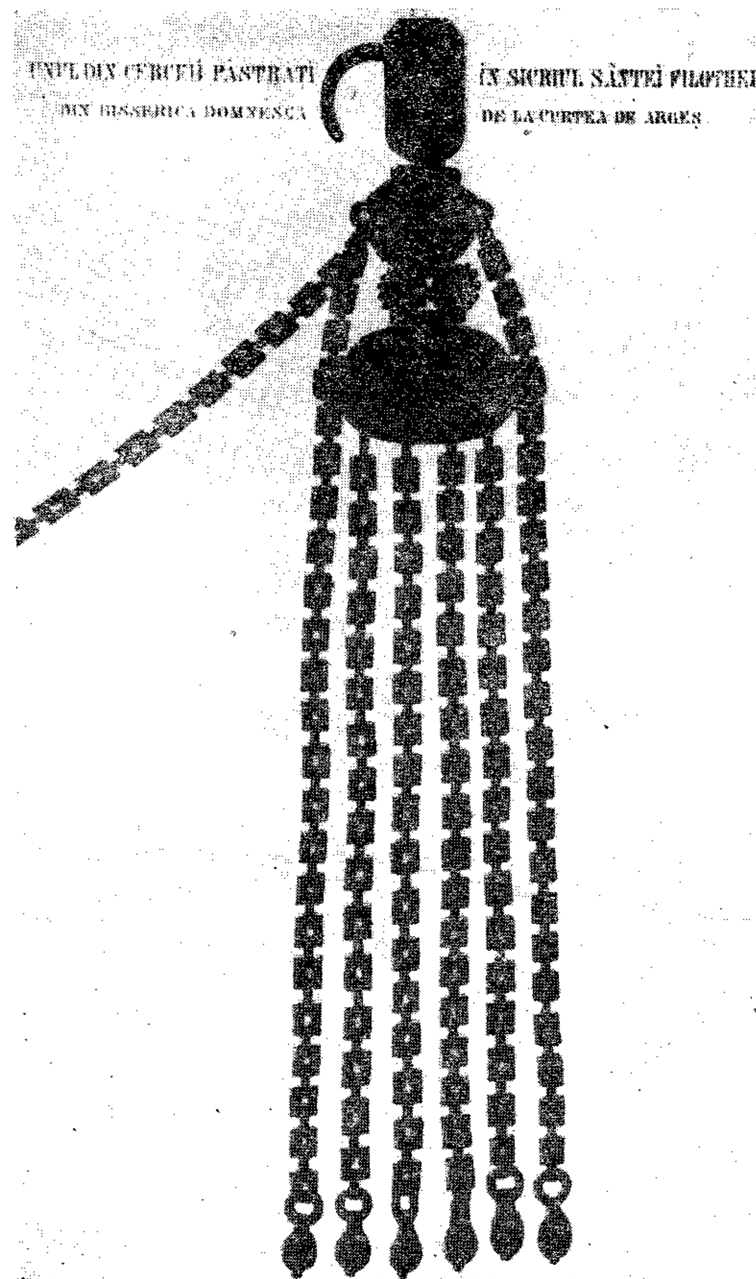
Capetele poartă coroană, căci sînt capete domneşti; dar poartă o coroană fictivă, convenţională, căci nu putem crede să fi ţinut vreodată pe un gingaş cap de femeie —- fie chiar şi cap coronat — acele largi şi incomode coşuJeţe, închipuite de metal preţios şi de pietre nestemate. Podoaba obicinuită pe acele timpuri de damele bogate, ne-o descrie jupaniţa Eada fiica Barbului comisul, cînd, la 1565, dăruieşte, pentru icoana Maicii Preacurate de la Snagov, *o podoabă de cap femeiască, ce se chiamă* mesal, *adică de pînză de cănăvăţ cu fluturi de aur şi cu mărgăritar.*

Pe lîngă această găteală de stofă, ce negreşit îmbrobodea capul, jupaniţele din vechime purtau încă, atîrnate de cosiţele ce le încadrau obrajii, nişte lungi cercei, precum se şi văd la cele mai multe portrete ctitoriceşti din secolii aceia. O podoabă de felul acesta se păstrează în sicriul prea sfintei Filotei din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş, dar valoarea ei principală este acea formă antică, căci materiile ce o compun sînt de un mic preţ, şi, lăsîndu-ne numai să înţelegem tot luxul de care asemenea scule erau susceptibile dovedesc că aceia de la Curte de Argeş, este darul unei femei puţin avute. Iată forma acestui ornament: două plăci ovale de cornalină de deosebite mărimi şi despărţite prin doi mai mici samfiri alăturaţi — încinse toate în cercuri ornamentate de argint — formează un fel de cercel, la care sînt aninate şase lungi lănţuşe de argint compuse de verigi pătrate. Un lanţ de acelaşi fel, dar mai lung şi destinat a se pune pe cap, sau a încinge bărbia, leagă ambii cercei, care se înfigeau în coade cu cîte un cîrlig şi atîrnau pînă pe piept. Să închipuim însă, în loc de materii aşa fără preţ, nişte frumoase agrafe de aur cu pietre scumpe şi scînteietoare; şi-n loc de grosolane şi rare cătuşe de argint, o coamă stufoasă de sîrmă aurită sau de fine lănţuşe veneţiane, şi atunci negreşit ne vom face o idee exactă de forma acelor podoabe care încadrează, ca nişte plete de aur, figurile blînde ale doamnelor noastre, în portretele lor de pe la mănăstiri.

în sfîrşit, spre a înregistra şi complecta toate obiectele felurite ce alcătuiau găteala unei nobile dame din timpii trecuţi, în ţară la noi, să ne fie iertat a transcrie aici foaia de zestre a Stancăi, fiica monahului Dositeiu Brăiloiu, şi soţie a paharnicului Obedeanu, pe care o găsim printre actele de proprietate ale moşiei Cuneştii a Snagovului. Iată, din cuvînt în cuvînt, acest curios document:

Cu mila lui Dumnezeu însemnăm zestrile fie-mea Stancăi, precum scrie în jos :

1 Salbă za aţe 20, de cîte cinci.
12 şiruri de mărgăritar.
1 Cunună de aur cu diamanturi şi cu robinuri.
1 Părechе de brăţări de aur cu zale.
1 Părechе cercei de aur cîte cu un picior de samfir şi cu robin.
1 Părechе cercei de aur cîte cu un picior de smarand şi cu robin.
1 Inel de aur cu un diamant.

Podoabă din sicriul moaştelor sfintei Filofteia de la Curtea de Argeş. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română,* 1861, voi. I, p. 378-379.
Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia.

1 Inel cu şase diamantele.
1 Inel cu un samfir alb.
1 Inel» iar cu samfir.
1 Inel cu robin şi cu două diamantele. Bani de cap timin jumătate poleiţi, jumătate albi.
1 Iie cu mărgăritar.
4 Ii cu sîrmă.
4 Ii cu fir
12 Ii cu mătase.
5 Mărămi cusute cu fir şi cu mătase.
Maramă cusută tot cu fir.
Dulamă de serasir cu pacea de samur şi cu nasturii de aur.
Duîamă de lastră verde cu pacea de samur, cu nasturii de mărgăritar.
Dulamă de lastră roşie cu rîşi, cu nasturi de mărgăritar şi cu sîrmă.
Zăbun de sandal de Veneţia cu feţe.
Rochie de serasir cu gurile de fir, cu sponcile de argint cu smanţ.
Rochie de belacoasă roşie cu gurile de frânghie cusută cu sîrmă, cu sponcile de argint poleite.
1 Rochie de belacoasă galbină, cu flori de fir, cu gurile de frânghie cusute cu fir, cu sponcile de argint poleite.
1 Rochie de hataia cu flori de mătase, cu guri de frânghie, cu sponci de argint.
1 Rochie atlaz cu flori de mătase, cu guri de frânghie, cu sponci de argint poleite.
1 Brîu cu vărgile de fir.
3 Mese alese cu 3 peşchire alese.
1 Maramă de oglindă, de Ţarigrad.
1 Maramă de mîni aleasă, umplută cu fir.
1 Maramă de mîni cusută cu mătase, umplută cu fir.
1 Oglindă.
12. Tipsii de cositor.
12 Talere de cositor.
12 Cuţite cu plasele de argint şi cu furculiţe de argint.
12 Linguri de argint.
1 Solniţă de argint.
1 Căţie de argint, mare.
1 Bohordar de argint cu cîmpul poleit.
1 Cupă de argint.
2 Sfeşnice de aramă cu mucările lor.
1 Scatulcă de vutcă.
1 Lighian cu ibric.
Aşternutul cum se cade.
1 Pilotă de atlaz.
1 Plapomă de hataia cu flori de fir, cu ciarşaf cu colţi.
1 Ciarşaf cusut cu mătase şi cu fir.
2 Ciarşafuri cusute cu mătase.
1 Ciarşaf cu împletituri de tiriplic.
2 Perne de tulpan cu flori de tiriplic, cu raţele de fir.
4 Perinioare mici de Ţarigrad, cusute cu fir.
2 Perne mari şi 4 mici alese şi cu raţele cu fir.
2 Perne de frănchie.
1 Zăvaz de tafta leşască cu feţe.
1 Covor mare de pat.
1 Covor segedea de masă.
2 Covoare segedea de carîtă.
Carîtă cu şase telegari.
1 Cal de ginere cu podoabele lui.
150 oi, 100 oi cu miei, 50 oi sterpe.
12 Iepe cu mînzi.
1 Armăsar.
12 Vaci cu viţei.
12 Boi.
6 Mătci de stupi.

12 Pogoane de viie da Dobroteni cu tot locul nostru.
Moşiia Viişoara cu viie , însă cîtă am ţinut noi mai-nainte.
Moşia Coteniţa.
Moşia Nenciuleştii.
400 Stînjeni moşie ot Cuneşti sud. Ialomiţa.
Moşia Cioroiul dupe Hamărade sud. Dolj.
Moşia ot Uricheşti.
Viia de la Turcineşti, alături cu viia lui Mihai căpitanul.
8 Suflete de ţigani.
2 Fete de ţigani în casă.
Acestea de la noi, iar de la Dumnezeu milă şi blagoslovenie.

Dositeiu monahul Brăiloiu

Iată o bogată foaie de zestri felurite ! Citi proci nu vor fi petit m avutei mirese ! Cîţi coconi sprinteni nu-şi vor fi încurcat armăsarii a sub obloanele ei! Cîţi becheri sgîrciţi nu vor fi linguşit slugăreşte bătrînul monah !

Dar îndestul! Enumerînd hainele, sculile, averile şi binecuvîntăr lăsate fiicei sale Stancăi, de boierul călugărit Brăiloiu, noi am uitat vorbeam de doamna Chiajna, femeie cu deosebire energică şi intrigan caria negreşit timpul îi era prea scump spre a-l răsipi în podoabe şi găt

Am cercat, sînt cîţiva ani, a reprezenta, în această doamnă, caracter de muiere aspră, vitează şi ambiţioasă. Poate că atunci, în nuvelă istorică, am exagerat puţin trăsurile portretului; dar cronica relaţiunile ambasadorilor străini la Constantinopol ne stau dovadă a-ncredinţa despre curagiul şi despre uneltirile zavistioase ale doam Chiajne sau Cesarine. Văduvă de domn, ea ştiu, prin dări de bani, cîştigări de protecţiuni, prin lupte războinice făţişe, să aşeze, pe rînd domnie, pe amîndoi fii săi, Petru şi Alexandru. Ea învăţase de la soţu Mircea vodă Ciobanul, a nu se da în laturi dinaintea nici unei neome spre a ajunge la ţinta nepregetată a neamului lor la domnire. Cruzi tradiţională a familiei lui Mihnea cel Bău ne-o atestă încă şi cinci les din biserica de la Snagov, întinse preste cenuşa a cinci victime ale

Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin ţările vecine, dupe ucid tatălui său în Sibiu, căuta să-şi cîştige, prin orice mijloace, tronul r familiei sale de alţi domni Basarabi sau Călugăreşti, în Ţara Bomânea trăia un boier, Dragomir postelnicul, ce avusese de la soţia sa Ma patru feciori: Udrea, Badu, Barbu şi Crăcea. Ca cei mai mulţi boieri acea vreme, junele Udrea nu văzu cu plăcere planurile lui Mircea reali pentru întîia oară, pe la 1550. Aşa dar, cîrma ţării era să-ncapa în mî sîngeroase ale fiului Mihnii ! Cîte răzbunări, plămădite în păsurile pr giei, se vesteau pentru urmaşii celor ce gonise pe tatăl lui din dom Cîte lacome răpiri se pregăteau de către noul domnitor, spre a scu mizeria ce o tîrîse poate atîţia mari de ani, pe ţărmurile străine !

Prevestirile nu fură amăgite; abia de două săptămîni sosise dor în scaun şi îndată puse de tăie pre Coadă vornicul şi pe frate-său B comisul, pe Dragnl stolnicul şi pe Stroe spătarul, pe Vintilă comisul alţi mulţi boieri, muncindu-i mai întîi spre a le afla toate avuţiile şi stoarce de tot ce aveau. Unii însă, printre care era şi Udrea, fiul lui Drag postelnicul, prinseră mai dinnainte de veste şi fugiră în Ardeal, cău acolo scăparea vieţii lor şi o ajutorinţă spre a răsturna pe domnul vrăj

Dar doi.ani trecură înainte ca să poată aduna un cîrd de oştire, cu care în SÎS&r '1_52^' izbucniră ™ ţară. Mircea luase ştire despre urmările pribegilor şi, mamtînd către dînşii cu oaste, pe rîul Prahovei în sus,nmtimpinalasatlaPeriş,sebătucueişi-i răzbi cu totul. Care dîntr-mşu avu zile scapă cu fuga înapoi, alţi mulţi pieriră pe loc, iar printre cei robiţi fu şi Udrea sau Udrişte vistierul, pe care, voivodul, în ziua, poate, de 12 no3mvrie, anul 1552, îl ucise în sat la Onceşti.

Trupul lui fu adus la Snagov şi pe lespedea ce-l acoperă, citim încă cuvintele slavone ce zic :

Tăiat a fost jupîn
Udrea de către Mircea voevod, în satul Onceşti. A fost el fiul
lui Dragomir postel-
nicul şi al jupăniţei sale Marga. în anul 7082 lun. noem. 14.

Sărmana mumă, văduvă poate pe atunci, renunţă, dupe această nouă pierdere, la mulţumirile casnice ale vieţei de familie, acum atît de amărîte, şi se retrase într-o mănăstire, schimbindu-şi numele de Marga, în acela de monahia Efrosina. ISTu ştia, biata mumă, că alte răstrişti mai grozave, avea să încerce încă duioasa inima sa!

în adevăr, fiii săi cei mai juni, crescură în vîrstă deodată cu fiii ucigaşului fratelui lor mai mare, şi ura se desvoltă de o potrivă în sufletul fiecăruia dintr-înşii. Din partea sa, doamna Chiajna, epitroapă îngrijată a domneştilor săi fii, hrănea în sînul lor, acel duh de neîmblînzită răzbunare care învăluie domniile acestui neam, de la Mihnea cel Eău pînă la Mihnea Grecul, ca într-o mantie scăldată în sînge românesc.

Dupe mai multe plîngeri ale boierilor, în contra lui Petru Şchiopul, cel dîntîi moştenitor al Mircei, plîngeri încîlcite, toate din intrigile Chiajnei, Poarta spre a-mpăca sau spre a nemulţumi pe toţi deodată, dete domnia, la 3 maiu 1569, lui Alexandrul, fratele mai mic al Petrului. Un domn aşa tînăr da tuturor speranţa unei domnii blînde şi spornice în fapte bune. Ca în multe rînduri, toată ţara, şi boierii pribegi cu dînsa, se amăgiră de acest vis; toţi, de toate părţile, se grăbiră a alerga să se-nchine noului stăpînitor. Din ţările vecine soseau mereu pămîntenii înstrăinaţi de mari de ani, cu gîndul să-şi afle acum o viaţă liniştită încăminilelor strămoşeşti. Obosiţi de ură şi de suferinţe, toţi păreau a lăsa uitării nevoile §i înrpărechierile trecute.

Dar, în mijlocul acestei înfrăţiri generale, cruzimea bănuitoare a domneştei familii veghia, ascunsă sub o perdea de făţărie; ea aştepta, cu un zîmbet viclean pe buze, să-şi vază toate prăzile adunate împrejur. în sfîrşit, într-o zi de 1 septemvrie, la 1569, planul urzit pe tăcute în palatul domnesc, se dete pe faţă printr-o groaznică măcelărire. în oraş la Bucureşti, toţi boierii cunoscuţi sau bănuiţi ca vechi duşmani ai familiei stăpînitoare, fură coprinşi de slujitorii domneşti, şi capetele lor trunchiate formară un alt morman ca cel ridicat la Moldova, pe aceiaşi timpi, de Alexandru vodă Lăpuşneanul. Cronica ne-a păstrat numele a mai multor din victimile acestei zile : ,,Badu logofătul de la Drăgoieşti, şi Mihnea de la Bădeni, şi Stan Udrişte vistierul, şi Tudor de la Bucov, şi Vladul Capiii, şi Pătraşcu, şi Calotă, şi Stan fiul Drăguleţului, şi Badu stolnicul de la Boldeşti, şi Badul fiul lui Socul vornicul". Printre aceştia doi recunoaştem pe Badul stolnicul şi trebuie să adaugem pe fraţii săi, Barbul şi Crăcea, fii ai lui. Dragomir postelnicul.

Pe cîte şi trei, trupuri acum neînsufleţite, jalnica lor mumă, Efros Monachia, i-a strămutat în mănăstirea Snagovul, şi pe pietrelelor, neasem nate în mărimi şi forme, s-a scris :

f Tăiat
a fost jupîn Radul stolnicul, de către Alexandru voevod
şi a fost el fiiu al lui Dra-
gomir postelnicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina.
în anul, 7078, luna sept. 4 zile.

f Tăiat a fost
jupîn Barbu de către Alexandru voevod în oraşul Bucureşti şi a fost el fiul lui Dragomir
telnicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina, luna sept.
4 zile. în anul, 7078.

'J* Tăiat a fost jupîn
Crăcea de către Alexandru voevod în Bucureşti, şi a fost el
fiul lui Dragomir postel-
nicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina. în anul 7078.

Nenorocita mumă n-avu putere a mai trăi mai mult decît pînă văzu, aşternute una lîngă alta, cate şi patru pietrele mormîntale ale f săi[1]. Atunci, zdrobită de o nespusă şi nemîngăiată durere, ea îşi căut loc modest alături cu nefericiţii ei copii, şi adormi de somnul vecinic subt o îngustă lespede, care trunchiată azi în două bucăţi, poartă urmă rea inscripţiune, plină de o jale pătrunzătoare :

'J* A ră-
posat roaba lui Dzeu monahia Efrosina dupe moartea
a patru fii ai săi,
cari au fost tăiaţi. Vecinică pomenire ! Mult întris-
tată mumă pînă la moarte I

Pe acest mormînt zdrobit şi pe cele patru mai sus arătate, grăm toate în biserica de la Snagov, se citeşte dar o dramă, plină de interes mişcare, o dramă ce ar fi rămas cu totul în uitare, dacă n-am găsi-o să pe'acele pietre funerare. Astfel, dar, monumentele vechi aduc ades din vremurile trecute, răsunete pline de glorie sau de jale; ele ne adeseori, învăţăminte pline de o filosofie adîncă şi ne fac a vedea timpul şterge şi alină toate patimile pămînteşti. Vedeţi chiar în bi de la Snagov, cum toate urele au pierit în braţele morţii! Doamna Chia cu familia sa, stă acolo de veacuri pe păreţi, privind cu linişte şi cublînd mormintele jertfelor sale, şi nici soţia, nici fii lui Dragomir nu mai îna mînă răzbunătoare asupra ucigaşei lor !

Dar fiind că descoperirea unor aşa tragice scene ne-a ţinut timp în necropola bisericei ce vizităm, să ne mai oprim şi cîte un m asupra celorlalte trei morminte ce o completuiesc.

Unul e al mitropolitului Serafim, carele a păstorit în ţară sub M vodă Turcitul şi, poate, sub Petru Cercel; în a doua domnie, însă

[1] **Toate inscripţiunile mormîntale de la Snagov, pe care le-am reprodus românes scrise în limba slavonă.**

Mihnea, documentele Snagovului ni-l arată retras în această mănăstire,, ocupînd dregătoria de egumen. Inscripţiunea pietrei lui e foarte roasă şi abia se citeşte pe dînsa :

A *răposat* *robul*

t . . . . t •prea-o-sînţitului arhimitropolit Serafim în zilele lui Mihnea vf . . f
t . . . . t în anul 7098 (1590?)

Alt mormînt ne repoartă în zilele lui Mihaiu vodă Viteazul, la anul al doilea al domniei sale (1594), cînd ştim că el avu a reprima o răscoală de boieri, în capul caria se pusese banul Manta. El fu îndurător pentru cei mai mulţi, însă s-ar putea ca mnostivirea-i să se fi stins dinaintea unei trădări către duşmani. Dumnezeu să ne ierte dacă învinovăţim pe nedrept memoria stolnicului Dima, pe a cărui piatră, grosolan lucrată, se poate încă citi:

fTăiat

a fost jupîn Dima *fostul* stolnic f. . . . . f

t. . . . . . . t
Mihaiu vodă. în anul 7103, luna noemv. zile 28.

în sfîrşit al zecilea şi cel din urmă mormînt de la Snagov e o piatră, mare, pe care stă scris jur împrejur :

f A răposat
robul t ... t Stoica logofătul din sat dela Crăciani în zilele
prea cuviosului şi de Hristos iubitorului Ico Alexandru voevod, fiul
Radului voevod şi i-a fost
moartea în zilele lui Alexandru voevod fiul lui Iliaş voevod.
în anul 7136, (1628)
luna iunie, zile 7.

Asupra acestuia nu putem spune nimic mai mult decît ceia ce spune epitaful lui. Era poate şi el unul din acei oameni mari şi puternici în vremea, lor, onoraţi, lăudaţi, adoraţi chiar de o mare parte a lumii, pînă cînd trăiesc, şi dupe ce mor, dupe ce li se ridică monumente sumptuoase, numele lor se stinge din memorii, şi lumea dezameţită de prestigiul lor personaj bagă atunci de seamă că faima lor a fost mincinoasă şi că faptele vieţei lor se reduc la nimic pentru glorie, nimic pentru posteritate !

Acest mormînt însă, mut de renume, ne aminteşte trei domni, cărora ţara le datorează mai mult d-o răutate. Eadu Mihnea, Alexandru Coconul şi Alexandru Iliaş sînt în adevăr, domnii aceia, sub care influenţa grecilor a început, pentru prima oară, să apese cu greu asupra ţărilor române. Atunci mai întîi, se adeveriră acele cuvinte ale împăratului prooroc pe care le aplica la acea nenorocită stare a ţărei, nemuritorul Matei Basarab : „Doamne ! veniră străinii în moşia noastră şi spurcară mînele lor cu mite şi îndrăzniră a vinde, a cîrciumări sfintele tale, şi a goni pe moşteni, şi în trudele şi ostenelile lor a băga pe străini, fum de ruşine şi de imputăciune vecinilor noştri!" In adevăr acei domni, români de neam, dar crescuţi în Fanar, adunară în jurul lor străini venetici; ei le deteră pe mîni toate dregătoriile ţării, le predară toate izvoarele de înavuţire, le închinară toate vechile mănăstiri pămîntene. Atunci, anticele locaşe sfinte căzură în mînile cămătarilor greci, daniile cuvioase şi legămintele ctitorilor primitivi fură călcate în picioare de călugării străini.

ff Snagovul avu şi el nenorocirea d-a cădea sub această grea osîndă moartei; zidurile-i, mîndre de neatîrnarea lor seculară, se deschiseră unu •egumen grec şi bogatele-i moşii îşi vărsară veniturile în folosul mănăstirilo greceşti din pămîntul otoman.

E curios de a cunoaşte prin ce mijloace viclene nesăţioşii călugăr străini ajunseră la acest scop.

încă din zilele lui Alexandru vodă Coconul, un călugăr grec, părinte *Kir* Partenie, care fusese odinioară episcop al Presponului, părăsin săraca lui episcopie din Turcia, veni în Ţara Bomânească şi primi aci c mulţumire egumenia bogatei mănăstiri Snagovul. Dreptul lui Dumneze «el o îngrijea bine şi sîrguia întru toate lucrurile bune şi folositoare mănă tirii ; dar, cît de bun şi vrednic era, instinctul din fire totuşi, îl trăge către ţara lui. El se înţelese cu confraţii săi de la unul din locaşele sfin ale muntelui Atos, de la mănăstirea Pantocratorului pe care o zidi împăraţii Comneni şi o prefăcuse boierii români Basarabi; aşa dar, pe l 1638, cîţi-va monaşi de acolo veniră în Ţara Bomânească, cu rugăciune domnie ca să li se dăruiască lor mănăstirea Snagovul şi să fie adaosă metoh supus mănăstirii lor. Domnitorul cel nou, Alexandru Iliaş, •cuteză, ca alţi domni dinaintea lui, să iea asupră-şi această închinare, adunînd tot sfatul străluciţilor dregători ai ţinutului, le făcu întrebare *„Să o supunem^ Sau sâ o lăsăm a sta dupe obicinuita de sine stăpînire* Obştea răspunse *„cum că niciodată să nu se dea mănăstirea aceasta de -sus zisă, Sinagogova, ci să se lase pe a sa însăşi stăpînire, dupe cele înto mite de ctitorii săi ce dîntîi, cei ce au zidit-o şi astfel neschimbat să ste* „Destui domni — adăogiră în sfat, boierii indignaţi — destui stăpînitor au prădat şi au supus sub ascultarea mănăstirilor străine, pe cele pămînten asupra cărora ei nu aveau nici un drept ctitoricesc ! Cel puţin ca aceas să fie liniştită şi scutită de o nevrednică supunere ! Sature-se Locuri Sfinte de la muntele Atos şi de aiurea, cu atîtea danii şi metoşe cu ca le-au înzestrat alţi domni de mai-nainte ! Iar Snagovul, hotărîm ca să stea într-a sa dîntîi stăpînire, şi metoh de aci-nainte niciodată, leg să nu fie !"

Această nobilă şi demnă hotărîre nu avu însă puterea de a stîrpi îndurarea din inimile vrednicilor sfetnici. Mila adesea înşală pe romă Smerenia şi virtuţile episcopului Partenie erau aşa lăudate încît to boierii ţărei se rugară de domn ca să-i lase lui pururea egumenia mănăsti Snagovului, *în toate zilele vieţii sale, iar dupe petrecania lui, să nu se aşeze alţi străini monaşi năstavnici şi egumeni la această mănăstire,* ci nun aceia cari vor fi aleşi de soborul călugărilor.

Acestea le găsim toate, povestite pe larg, într-un foarte însemn hrisov, dat în Bucureşti, la 6 martie 1628 (7136) de către Alexandru vo Iliaş. Acest act frumos, pe pergament cu litere capitale şi cu oareşica ornamente polihrome destul de elegante, între care şi stema Ţării Bom

nești încinsă-ntr-o coroană de lauri, e redactat în limba slavonă, cu un stil pompos și măiestrit, de către vestitul scriitor Udriște sau Orest Năsturel, care studiase în Kiev și pe a cărui soră, Elena, o ținea de soție ilustrul Matei Basarab, pe atunci Matei aga din Brîncoveni. Hrisovul ne descrie cu energie toate temerile pămîntenilor pricinuite de acea cotropire stăruitoare și primejdioasă a clerului străin, temeri ce se îndreptățesc cu totul, mai ales cînd vedem, ca la Snagov, că cel mai mic prilej de insinuire era de ajuns veneticilor spre a se face în puțină vreme, stăpîni desăvîrșiți pe locurile coprinse de dînșii cu silă ori cu vicleșug.

Dar această stare de umilință a lavrelor pămîntene își găsi, încă de pe atunci, vindecarea într-un act de energie și de dreptate al unui domn cu simțiri și cu virtute patriotice. Matei Basarab, care luă peste cîțiva ani domnia cu sabia, văzînd așa urgie, adună soborul țării, compus de cler, de boierii mari și mici, „sfetnici, dregători, judicători și a toată meseria tocmitori" ; îi făcu arbitrii ai acelor oameni străini țării „nu cu lege sfînta, ci cu neamul, cu limba, și cu năravurile cele rele, adică greci, cari, dupe ce se îndurară nici se leneviră în viața biruinței lor a izmeni și a pune jos obiceiurile mănăstirilor și pravila ctitorilor, domnilor bătrîni ce au fost legiuită;" și în sfîrșit, cu autoritatea sa și a adunam pămîntene, restitui mănăstirile în drepturile lor legitime. Un fragment din hrisovul, încheiat în Tîrgoviște la 27 noemvrie 1640, și citat mai sus, va arăta mai lămurit, cu elocuența gravă și apăsată a stilului strămoșesc, mărimea acestui fapt, adevărat național. Iată cum se mai explică hrisovul:

„Drept aceia, noi ce suntem mai sus ziși, Ico Matei Basarab voevod, dinaintea adunării a toată țara, cu sufletul și cu voiia a tot soborului, așa am tocmit: cum că acele sfinte lavre domnești care le-au închinat acei domni și vlădici străini, pentru mită, fără de voia și fără de știrea a neamului, le-au supus metoașe dajnice altor mănăstiri din țara grecească, din Sveta-Gora și de pe aiurea, însă mănăstirile anume : Tismana, Argeșul, Cozia, Govora, Cotmeana, Iezerul, Gura Metrului, Brădetul, Dealul, Glavaciocul, *Snagovul,* Bistrița, Mislea, Tînganul, Bolentinul, Potocul, Bîncăciovul, Valea, Menedecul, și altele, acelea toate să fie în pace de călugării străini, cărora li s-au fost dat pentru mitele lor, și să aibă a trăi mănăstirile într-acea slobozenie, pre acea pravilă și tocmeală cum au legiuit ziditorii și ctitorii lor, și să aibă a fi pre seama țării, cum a fost din veac..."

O ! Matei Basarab, ce adine respect îți datorează ție, națiunea română pe care azi, din negura anilor, tu încă ai ști s-o. înveți a-și apăra și a-și redobîndi drepturile sale răpite ! Numele tău glorios, care îl întîlnim în fruntea oricării propășiri naționale, ar trebui să insufle o venerațiune religioasă poporului pentru care ai jertfit, în muncă și sudori, o viață de aproape optzeci de ani! în chipul tău smead și costeliv, înconjurat de o barbă albă și rară, în buzele-ți subțiri și zîmbitoare, în fruntea ta lată și înaltă, în ochii tăi mici și vii afundați sub sprîncene negre și stufoase,

îmi place adesea a descoperi cîtă finețe, cîtă înțelepciune și cîtă energi trebuiesc spre a forma caracterul unui mare domnitor. îmi pare că t văd, diplomat iscusit rîzînd înghesuit în barba-ți căruntă, cînd, cu u cusur subțire, îți bătuși joc de agaoa turcească ce venea spre a te mazil și-1 ocoliși, pe dealul Văcăreștilor, cu o guardie de onoare care, cu fitilu a puste, îl oprea să intre în, București! Apoi te zăresc, domnitor cuvio șfplin de dorul țării, izgonind, în mijlocul adunării obștești din Tîrgo viște, precupeții străini ce intrase în locașele sfinte și poruncind a se-nălța spre podoaba țării, patruzeci de temple nouă ! S-apoi iar, te văd acolo unchiaș gîrbovit, dar cu ochiul plin de foc, dînd pinteni calului tău, su vifor și sub ploaie, pe cîmpia de la Finta, îndemnînd și-mbărbătînd c glasul și cu gestul, viteaza ta oștire, ca să nu-și dea mijlocul și să răz bească tot cu o nouă agerime, ordiele simbriate de rivalul tău Vasile, ș pilcurile zăpăcite ale căzăcescului hetman, Timus.

Viteaz în războaie, dibaci în politică, și-n veci încins de grija țării, Matei, acel erou mare în toate, nu nesocotea nici cele mai mărunte în deletniciri, ca să țină liniștea și dreptatea între pămîntenii săi. Vinea doar cineva cu plîngeri la dînsul în contra unui vecin viclean sau cotropitor el nu respingea cu inima obidită, ci-ndată, sub ochii înpricinaților, le d fiecăruia ce era drept al lui. El nu știa multă carte, nu vorbea altă limbă de cît limba țării; dar vorba-i era vorbă sănătoasă, și cînd lua condeiu în mînă, apoi condeiul plătea cît sabia.

Darnic cu toate mănăstirile pămîntene, el întărise Snagovului, vam gîrlii de la Spanțov, cu care era miluită mănăstirea de către Basara voevod, și împuternicise pe părintele Ignatie egumenul ca să iea, din acea vamă, *de la zece pești un pește, și din zece hani un lan de vamă, și de în car de făină, un obroc.* Dar Vasea vameșul pusese cartea domnească la cio chină și nu vrea să dea călugărașilor ce li se cădea. Se scoală atunci într- zi, popa Ignatie, și merge cu jalbă la domnie. Matei, cum află de una c asta, se face foc de mînie, chiamă pe grămătic și-i poruncește să scrie Logofătul își iea pe genuchi o fășioară lungă de hîrtie, deschide călimar de la brîu, își curăță condeiul de trestie, și dupe spusa domnească, scr așa :

Cu mila lui Dumnezeu Ico Matei Basarab voevod și domn.

Scris-am domnia mea ție, Vaso vameșule : Ce porc-de-eîne ești tu, de cărțile domni mele nu le bagi în seamă. A făcut domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și iea de locul lui de la Spanțov, cum a fost legea și obiciaiul; iar tu, fecior de *lele,* nu bagi căr țile domniei mele în seamă. Să cauți să-1 lași să-și iea ce e obiciaiul, că vom trămite domnia m de, acolo, te va spînzura. Aceasta-ți scriu și însu-mi am zis domnia mea. Scris octomvrie 2 leat 7152.

Mateiu vodă iscălește și logofătul pune alături pecetia domneasc cu chinovar. Scrisoarea se dă în mîna egumenului Ignatie, și apoi pa Vaso, de nu urma dupe poruncă !

Cuviințele moderne ne-au silit să înmuiem într-acest curios act de diplomatică națională, păstrat şi acum la Snagov, una din epitetele de o energie mult prea caracteristică pentru noi, oameni civilizați, dar vechia proză română, ca versurile latineşti:

Le latin dans les vers brave Fhonnetete.
Latinească în versuri nu ştie de ruşine.

în adevăr, cel ce scria asemenea proză, avea în vinele sale, sînge vîrtos de roman. Matei Basarab, dacă n-a fost singurul erou al Țărei Bomâneşti, negreşit că a fost cel mai mare domnitor al ei, cel ce a ştiut să împreune puterea armelor de apărare, cu regularea progresului şi ordinii în lăuntru. De cîte ori am urcat muntele Arnotei, unde mormîntul lui de marmoră stă ascuns într-o modestă capelă, aleasă chiar de dînsul pentru ultimu-i locaş, am simțit în mine cucernica mulțumire ce inspiră credincioşilor, un pelerinagiu la locurile sfinte. De ce trebuie însă, să trecem munți şi dealuri, să suim stînci sălbatice ca să găsim o lespede consacrată unei aşa glorioase memorii ! N-ar trebui oare ca națiunea noastră să-şi arate, într-un chip mai învederat, recunoştința către unii bărbați iluştri ca Mircea Bătrînul, ca Ştefan cel Mare, ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab...? Aceia sînt eroii țării! acelora să le ridicați monumente !

POEZIA TRECUTULUI ŞI POEZIA FOAMEI

B o pietoasă datorie pentru urmaşi, aceia de a deştepta suvenirea întunecată a măririlor trecute. Sub răsipurile timpilor, e o lucrare plină de farmec pentru omul cu iubire de țară, de a cerceta faptele şi împrejurările vieței acelor oameni cari au purtat odată, cu onoare sarcina destinelor naționale. în fiece colț de pămînt, e plăcut lucru pentru dînsul, a reînvia umbra bărbaților vestiți ce au trăit, s-au bucurat ori au suferit odinioară acolo, şi e încă mai plăcut cînd poate a se împresura cu priveliştea monumentelor şi obiectelor ce-au fost mărturie la faptele, la luptele şi la simțirile lor.

Să ne strămutăm spre pildă, cu gîndul, la anul 1662, cînd zidirile mănăstirii Snagovul îşi păstrau încă caracterul lor primitiv. Era sîmbătă noaptea spre duminică, 20 decemvrie. într-unui din paraclisele, ce existau încă pe atunci, un bătrîn de o talie-naltă şi trupeşă, sta îngenunchiat. Capul său pleşuv, închinat la icoane, părea cu totul'zdrobit subt o cugetare adîncă şi cuvioasă, ca ruga creştinului ce aşteaptă ceasul său cel din urmă. La razele candelei, s-ar fi văzut în trăsurile-i accentuate şi în coloritul oacheş al figurei sale, caracterele pronunțate ale tipului grecesc. Acela era bătrînul postelnic Constantin Cantacuzino care cu treizeci şi mai bine de ani înainte, venise din Constantinopol, se împămîntenise la noi, luînd de soție pe Ilinca Basarab, cea din urmă moştenitoare a vechei familii domneşti, şi prinsese dor şi dragoste de țară, mai mult chiar decît mulți din pămînteni. El o scăpase la 1660, de robirea desăvîşită ce turcii cugetau a-i impune, prefăcînd-o în paşalîc; el mijlocise atunci să aşeze

în scaunul domniei pe junele Grigoraşcu Ghica, care-i făgădui să-1 sc tească în toată viața lui de orice grijă, de orice bîntuire. Acum însă, pr uneltiri viclene, doi boieri, duşmani ai postelnicului, şi anume Stroe vo nicul Leurdeanu şi Dumitru cămăraşul, se unise cu doamna lui Grig raşcu, Măria, spre a pierde pe puternicul veteran care, din retragerea la'moşiile-i de pe Prahova, stînjenea planurile lor de jaf şi de asupri Uesoeotitul domn se lasă în voia intriganților, şi venerabilul bătrîn, ric cat fără veste din sînul familiei sale şi adus noaptea sub pază la Snago aştepta acum în rugăciuni, să sune ora uciderii sale.

A doua zi de dimineață, postelnicul asistă la liturghie, în biseri cea mare, cu aceiaşi cucernică luareaminte. Cîte gînduri negre, repurta atunci asupra răstriştelor ce se vesteau țării, cîte îngrijări părintes asupra soartei unei numeroase familii, cutreierară în acele minute inir bătrînului boier. Cîte suspinuri adînci şi dureroase se uniră, sub bolț anticului templu, cu psalmodiile alinătoare ale mîngăioasei religiuni! sfîrşitul slujbei, venerabilul osîndit înainta cu pas sigur la uşile altarul şi, acolo, cu conştiința senină dinaintea lui Dumnezeu, se-mpărtăşi izvorul vecinicei mîntuiri. Apoi, la ceasul cinei, îl duseră în trapezar mănăstirii. Gîzii îl legară cu spatele de unul din stîlpii sălii, înfăşurîndu tot trupul cu funii strînse ca să nu poată mişca; apoi, îi trecură de un ştreang ce-nconjura stîlpul şi aluneca pe un ochiu; atunci, trăgî ştreangul cu furie în mai multe rînduri, nenorocita victimă muri sugrumat

Această groaznică scenă se petrecea, ne spune cronica, la trapezar mănăstirii, în acea sală în care monaşii, adunați la un loc şi în tăcere, vechii agapi creştini, îşi luau cinele lor, pe cînd un frate mai tînăr şi m deprins la carte,' citea pe fiecare zi istoria sfîntului zilei. în ziua aceia e să se citească viața sfîntului Ignat.

Nu putem şti cu siguranță cum era clădită, la Snagov, acea came importantă a oricărui edificiu monastic, dar, pecît putem judica du trapezarile ce au lăsat urme pe la alte mănăstiri vechi din țară, şi mai a după aceia ce se poate recompune din casele episcopale de la Curtea Argeş, această încăpere era o sală, cu lărgimea jumătate cît lungul, d părțită la mijloc prin stîlpi rotunzi, puțin înalți şi groşi pe care se spri neau, de patru părți, nişte boite ogivale ce se îmbucau între ele, fără a torul de arcuri îndoite. Din brîul superior, adică din astragalele stîlpi şi din căpătîiele ascuțite sau consolele bolților de pe păreții laterali, porneau, pe rotunjeala culelor, numeroase ciubuce sau nervure, ca întîlnindu-se în unghiuri înguste, formau în jurul chiăii bolților nişte la rozete în formă de stele. Pe cîmpurile păreților de laturi se deschide ferestre late, puțin înalte şi rotunjite la capul de sus, precum erau şi uş sălii. Pardosealaeramai adesea de lespezi sau de cărămidă pusă pe muc şi mobilarea pare a se fi redus la mese de lemn, lungi şi înguste ce se tindeau, d-a lungul sălii, de amîndouă părțile stîlpilor, însoțite de lav tot aşa de simple. Mai totdauna aceste trapezări se aflau aşezate d-asu pivnițelor şi alături cu maghernițele sau cuinile ce coprindeau o va largă ca de'doi stînjeni pătrați, ne avînd alt coş de răsuflare, decît bolti păreților ce se înălțau la patru cinci stînjeni în sus, îngustîndu-se înț linie cam parabolică şi terminîndu-se, pe învelitoare, cu un fel de căci cu ochiuri jur împrejur.

Subt aceste forme arhitectonice, care amintesc tranziţiunea stilului roman, pornit către ogive în secolul al XIII-lea şi următori, închipuirea noastră reclădeşte acea sală de trapezare de la Snagov, în care îşi dete sufletul bietul postelnic Constantin Cantacuzino, muncit cu aşa barbare chinuri.

Cînd trupul său neînsufleţit şi mohorît de vînătaiele funiilor, fu deslegat de la furcile casnei, soţia şi copiii răposatului fură vestiţi ca să vină să-1 ridice. Duioasa familie strămută rămăşiţele părintelui lor în a lui mănăstire de la Mărgineni, şi acolo le înmormîntară. în această ocaziune, cronica zice : „Toată ţara plînge pe Constantin postelnicul, că au pierit un stîlp mare, carele au sprijinit toate nevoile ţării, plîngu-1 şi săracii că şi-au pierdut mila ; plîngu-1 şi paginii şi creştinii şi toate ţările care l-au ştiut şi care nu l-au ştiut, ci numai de numele lui' au auzit, pentru multa înţelepciune şi bunătate ce făcea în toate părţile !"

Intenţiunea noastră n-a fost însă de a povesti viaţa folositoare şi zbuciumată a postelnicului Constantin Cantacuzino. Dupe mai mulţi scriitori eminenţi cari au exploatat această dramă impunătoare, ar fi fost o pretenţiune neiertată din parte-ne a mai cerca să o expunem pe larg. Nepieritorul nostru istoric, Nicolae Bălcescu, schiţă mai întîi, la 1845, această interesantă biografie. Frumoasa monografie ce tipări el atunci în *Magazinul istorie pentru Dacia,* scrisă cu acel stil cumpănit, învietor şi colorat ce caracteriza peana sa măiestreaţă, dupe ce ne^ spune pe scurt faptele de laudă şi moartea îngrozitoare a vrednicului boier, se termină prin aceste consideraţiuni asupra fatalelor consecinţe ale neomenoasei lui ucideri:

„Moartea lui Cantacuzino avu rele urmări pentru ţara noastră. Fiii lui, vrînd să-i reabiliteze memoria şi să-1 răzbune, deteră pricină de a se despărţiră toţi boierii în două partide care sfişiară ţara şi o aduseră la mare ticăloşie. La ianuarie 1665, Grigore Ghica v.v., fugind în ţara nemţească, Constantin, al treilea fiu al postelnicului Cantacuzino, se luă dupe dinsul, Şi, dupe ce îl trase în zadar pe la judicata la curtea Austriei, întîlnindu-1 în sfîrşit la Veneţia dobîndi de la dînsul o carte prin care afurisise pe Leurdeanu, mărturisind că el l-a îndemnat la acea crimă, cum şi trei scrisori autografe ale lui Leurdeanu către comisul Constantin Vărzarul, scrise pe cînd acesta se afla în tabără lîngă domn şi Leurdeanu caimacam, prin care îl silea să facă în tot chipul să înduplece pe domn să omoare pe Cantacuzino. Dintr-altă parte, fraţii Cantacuzini ce rămăseseră în ţară, dobîndiră de la obşteasca adunare a ţării un act mărturisitor de nevinovăţia părintelui lor, în care se vede iscălit şi Leurdeanu, şi altul de la Partenie patriarchul Constantinopolei şi de la sinod, întărindu-1 şi mărturisind asemenea. Cu aceste acte şi cu scrisorile dobîndite, cum şi cu un alt act de la următorul patriarch al Constantinopolei, Metodie, ei cerură de la Radu Leon v.v. ce se orînduise domn, ca să dea în judicata pe Leurdeanu. Dar domnul, cu toată trebuinţa ce avea de Cantacuzini, nu-i iubea într-atît cît să se strice cu partida opozantă. Pentru aceia ei nu dobîndiră atunci decît numai un act din partea domnului care asemenea constatează nevinovăţia părintelui lor. în acelaş an (1669), mazilindu-se Radu Leon v.v., vornicul Antonie de la Popeşti, din judeţul Prahova, se urcă pe tron, Cantacuzinii găsiră acum ocazie şi se porniră cu plîngeri către domn. Cererea lor fu primită, şi se hotărî ca Leurdeanu să se dea în judicata obşteştei adunări a ţării, care, dupe vechia noastră constituţie, avea drept să judice în pricini de vini mari şi de stat întocmai ca şi camerile pairilor de acum din Franţa şi Englitera. în urma acestora se şi strînse obşteasca adunare în sărbătorile Paştelui în divanul cel mare, aprilie 20, anul 1669, unde erau adunaţi, dupe obiceiu, mitropolitul, episcopii, egumenii de pe la mănăstiri, toţi boierii mari şi mici, şi norod

**mult. Acolo, mai întîi mitropolitul adresă aaunârn o carte, povăţuind pe toţi cari cunosc prici
a mărturisi adevărul. Leurdeanu întru-ntîi tăgăduia tot. Cînd îi arătară scrisoarea Ghicăi
prin care îl mărturisea de vinovat, el răspunse că Ghica v.v. poate să scrie ce-i va fi voia,
el nu ştie nimic despre acestea, iar cînd Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui către Vărzarul
nu mai putu tăgădui şi se mărturisi de vinovat.**

**Curata destăinuire a acestui scelerat de intrigile ce făcuse ca să omoare pe Cantacuz
răsculă o mişcare de ură în toată adunarea cea numeroasă. „Atunci îl cunoscură toţi — spune
nica — şi-1 batjocorea şi mari şi mici, şi-1 suduia muierile şi copiii". Adunarea îl osîndi Ia mo
ca pe un omorîtor, şi îl dete pe mîna armaşilor să-1 omoare. Cei răi totdauna sînt laşi. Le
deanu, cu toate bătrîneţile lui, iubea viata. în acea nevoie văzîndu-se, el căzu cu rugămint
postelniceasa Elena Cantacuzino, şi la fiii ei, să-1 ierte şi să-1 roage pe domn să-1 lase cu vi
Rugăciunea lui se ascultă. Domnul îi iertă viaţa sub condiţie ca să se călugărească tot la mă
tirea Snagov, unde omorîse pe Cantacuzino, şi să plătească jaful ce făcuse casii lui. Atun
scoaseră cu mare necinste din adunare, şi puindu-l numai în antiriu cu răvaşele de trăd
spînzurate pe piept, într-un car cu doi boi, îl preumblară prin tîrg, şi apoi îl duseră la mă
tirea Snagov. Spun că văzîndu-se Leurdeanu că-1 călugărescu fără voia lui, cînd auzi puiin
nume de călugărie *Silivestru,* strigă cu furie : « Ba mai bine Mahomet ! »**

**Astfel se răsplăti nevinovata ucidere a postelnicului Constantin Cantacuzino. Acea
răzbunare însă aţîţă mult timp dezunirea şi furia partidelor, şi ţara trebui să sufere mu
vreme din pricina lor.**

Se vede chiar că monachul Silivestru nu stătu mult timp în înc
soarea sa. Nici osîndă ce apăsa asupra-i, nici ruşinea de a revedea lu
dupe pedepsile infamante ce suferise, nici mustrările unei conştiinţe
burate, nu putură să-1 aducă la pocăinţă. Aplecările zavistioase şi neast
părate ale firei sale nu se puteau de loc împăca cu viaţa tăcută şi linişti
din zidurile Snagovului. El izbuti a se furişa din mănăstire şi se duse
Ardeal să întîlnească pe Grigoraşcu vodă Ghica ; de aci apoi, cînd la 16
acesta veni pentru a doua oară în scaun, vornicul Stroe Leurdeanu c
azvîrlise comanacul şi-şi lepădase rasa, urmă iarăşi a împila ţara ş
prigoni pe boierii postelniceşti.

O altă interesantă scriere asupra morţii lui Constantin posteln
Cantacuzino, s-a publicat, la 1861, în *Calendarul geografie, istorie şi lit*
de D. Bolintineanu şi A. Zanne. Nuvela ce a apărut acolo, sub acest ti
ne lasă să recunoaştem stilul elegant al unuia din cei mai amabili p
ai noştri; ne place a citi acea povestire vie ce atrage minţile şi atin
inima! Dar ne pare rău a vedea că lipsesc într-însa unile calităţi, neapăr
romanţului istoric.

în adevăr, acest fel de scrieri a căror ţintă este d-a arăta evenim
tele dramatice ale istoriei, înconjurate de toate amăruntele vieţei cont
porane şi locale, îşi dobîndeşte preţul său cel mai mare, sub condiţiu
d-a observa — nu atît şirul exact al faptelor reale, nu atît person
netăgăduit ce a jucat un rol într-însele — ci, mai cu deosebire, *colo*
locală, acel parfum al timpului trecut, care strămută pe cititor în mijlo
întîmplărilor povestite, îi descrie localităţile ce le-au servit de scenă
face părtaş la obiceiele, la credinţele, la viaţa publică şi privată, la cu
ţările şi chiar la limba timpului şi locurilor unde s-au petrecut faptele
care se atinge romanţul.

Ne pare rău, zicem, a vedea că adesea autorul nuvelei din Calen
rul pe 1861, a nesocotit aceste regule importante şi a introdus, astfel, c

fuziune în mintea cititorului. La un loc, spre pildă, unde povesteşte cu cuvinte atingătoare, călătoria nenorocitului postelnic, ridicat din casa sa, şi dus într-un car cu boi la Snagov, citim aceste cuvinte :

„Despre zioă carul se opri la poarta unei mănăstiri, vătaful Alexandru strigă cu o voce de taur să se deschidă porţile; ordinul său fuse ascultat, şi carul intră în curtea mănăstirii... «Dă-te jos din car I arhon postelnice !» — strigă vătaful".

Dacă toată lumea ar fi citit călătoria în ţară a patriarhului Macarie din Antiohia, scrisă arăbeşte şi tradusă numai englezeşte într-o ediţiune foarte rară şi foarte scumpă, de la 1836, toţi atunci într-adevăr ar fi ştiut că, în timpii trecuţi, peste balta Snagovului, se afla un lung pod stătător ce ducea pînă la mănăstire. Dar cititorii *Calendarului,* cari n-au consultat pe Paul din Alep şi cari ştiu că Snagovul e în mijlocul unei cîtă mai bălti, auzind acum că carul vătafului Alexandru a sosit pe uscat, fără popreal'ă, pînă în curtea mănăstirii sînt negreşit în drept să crează, sau că vătaful a fost mai năzdrăvan decît sfîntul Petru care nu ştia să amble nici cu picioarele pe apă, sau că se adeverise în acea noapte, unicele versuri ce filosoful frances Malebranche mărturiseşte a fi putut face în toată viaţa sa, şi care zic :

**„II faut aujourd'hui le plus beau temps du monde
Pour aller ă cheval sur la terre et sur l'onde".**

Dar aceasta ar fi puţin lucru, cu ceva închipuire omul usucă şi bălţile. Ce cată însă, rogu-vă, vătaful Alexandru de intitulează pe bietul postelnic, la ceasul morţii, de *arhon*[6]*!* Oare vorbeau ei, între dînşii, greceşte ca să nu-i înţeleagă dorobanţii, de nu-i zicea curat, cum se zicea pe atunci româneşte : *jupan postelnice ?*

Acest fanariotism anticipat în nuvela din *Calendar,* e de oarecare însemnătate. Naţionalitatea noastră a suferit, în urma morţii lui Cantacuzino, îndestule rele şi îndestule schilodiri de năravuri şi de limbă, din partea grecilor, pentru ca să nu ne mai silim acum cu dinadinsul a repurta aceste nevoi şi umiliri, asupra timpilor mai vechi şi asupra caracterului mai neaoş românesc al acestora.

De ce iar apoi, mai departe, autorului îi place a face din Măria doamna, a lui Grigoraşcu Ghica, fiică, dupe cronica lui Amiras, a lui Mateiaş Sturza visternicul din Moldova şi soră cu Toador spătariul Sturza, o *greacă şireată l* Astfel, toate personagiele însemnate ale nuvelei sale, devin grece : Ghica e grec, Cantacuzino e grec, doamna e greacă. Subiectul s-a caţaonit cu totul!

Lasă mai bine frumoasei doamne naţionalitatea ei de moldovancă şi vezi în urmă cu ce mustrări adînci se munceşte sufletul ei, îngreuiat de părtinirea la povara unei crime. „Cînd peste cîţiva ani, sosi judicata lui Dumnezeu şi i se îmbolnăvi foarte rău un copil ce avea mic înfăşat şi care sărea în pelincele sale, ca un om de treizeci de ani şi zbiera şi ţipa ca un cal, părinţii lui, trişti şi plini de căinţă pentru moartea lui Cantacuzino, pierzîndu-şi mintea şi sfatul încît nu mai ştiau ce făceau, umblau tăvălindu-se din zid în zid".

Snagovul ne păstrează şi el un semn al căinţei ce coprinse inima doamnei Măriei. E o cruce de botez sculptată de amîndouă părţile cu cîte

cinci iconiţe în lemn de chiparos şi ferecată în argint aurit. Pe cotorul ei circular, ce se termină printr-un rotocol, se văd gravate în spirală, nişte cuvinte, scrise în limba slavonă, ce zic româneşte :

f Această cruce a făcut-o roaba lui Dumnezeu, doamna Măria lui Ico Grigorie Ghica voevod pentru sufleteasca şi sfînta mănăstire Snagov f Vecinică ei amintire ! Fevr. 4. 7171 (1663).

în acele cuvinte, *vecinică ei amintire* ! pare că s-aude resunînd eho unei eterne mustrări.

Fiind-că însă vorbirăm de crucea doamnei Măriei, să facem menţiune şi despre o altă cruce care se află la Snagov. Este de os de inoroh (rinocer), sculptată cu iconiţe şi ferecată cu sîrmă de argint (filigrane), pe care se văz şi urme de smalţ căzut. Cotorul s-a pierdut şi starea ei actuală pare a dovedi că este destul de vechie. în general e foarte anevoie a hotărî epoca acelor săpături fine de iconiţe în lemn sau în os, care servă a orna feţele crucilor de botez în bisericile noastre. în tot timpul, călugării Orientului, şi chiar cei din unele chinovii din ţara noastră şi din Eusia, au lucrat'asemenea obiecte, şi stilul tradiţional al formelor s-a păstrat cu atîta stăruinţă, încît nu se poate determina unui obiect vreo epocă, deacă nu poartă cumva pre dînsul vreo altă indicaţiune mai precisă.

Sculptura cea mare sau mai bine statuaria, fiind alungată din biserica Eăsăritului încă din timpul iconoclaştilor, în secolii al VUI-lea şi al IX-lea, ornamentele săpate nu se păstrară decît pentru unelte eclesiastice mai mici sau pentru mobile de biserică fără de însemnătate liturgică.

Aceste obiecte nu se executau mai niciodată în piatră, ci, mai adesea, în metale de preţ, în os, în corn, în fildeş, în sidef, în baga, ori în deosebite lemne, precum stejar, nuc, castan, tisă, cimişir, chiparos, sandal, odagaciu sau alte lemne mai mult sau mai puţin preţioase, dupe obiectele executate. Erau mai cu seamă, canaturi de uşi pentru tîmplă, strane pentru arhierei, iconostase sau poale de altare, ripidii sau flabele pentru procesiunile religioase, sfeşnice de deosebite mărimi, sicrie şi cutii de moaşte, cruci de altar ori'de botez şi în sfîrşit iconiţe simple, îndoite (Si7rTuxa) sau întreite (TpiTCTuxa, *troiţe),* al căror uz se introduse, mai cu deosebire, în vremea cruciatelor, cînd fiecare cavaler, fiecare ostaş lua în sîn, atîrnată de gît, una din acele iconiţe, sculptate cu fineţă de artiştii orientali. Aceste iconiţe îndoite sau *diptice,* compuse din două plăci ce se închideau una peste alta ca două obloane, erau întrebuinţate din vechime, la romani; cînd un cetăţean ajungea a fi numit consul sau a căpăta altă dregătorie însemnată,'era obicei ca el să trămită, spre aducere aminte, amicilor săi, nişte asemenea tăbliţe de os de fildeş, care purtau, pe o parte, chipul său sculptat cu însemnele nouei dregătorii, şi pe cealaltă, un strat subţire de ceară pentru scris. în timpii creştineşti, episcopii şi apoi şi preoţii bisericilor, obicinuiră, atît în Orient cît şi în Occident a avea asemenea *diptice* de mărimi felurite. învăţatul italian Gori care a publicat o carte sub titlul *Thesaurus diptychrorum,* împarte în patru clase, dipticele eclesiastice : 1. cele pe care scriau numele neofiţilor sau nouilor botezaţi; 2. cele pe care se însemnau numele dănuitorilor bisericilor, domnitorilor şi episcopilor; 3. cele ce rememorau numele sfinţilor cari au înălţat biserica prin gloria martirului sau prin strălucirea ştiinţei lor; şi

în sfîrşit, 4. cele în care se înscriau numele credincioşilor, preoţi sau mireni, cari au murit în sînul adevăratei biserici. Aci vedem dar,'cum s-au născut pomelnicele, care azi încă stau aşezate în proscomidia oricării biserici orientale. Dar în general, vechile tăbliţe pe care s-au scris de la început numele domnilor, ctitorilor, capilor bisericei şi dănuitorilor, în mănăstirile noastre cele mai vechi, sînt astăzi pierdute. Cronograful anonim, ce se crede a fi Eadu logofătul Grecianu, ne citează vechiul pomelnic de lemn al mănăstirii Cîmpulung, însă noi nu-l mai avem. în excursiunile noastre, abia la schitul Brădetul, sub muntele Nucşoarei pe apa Vîlsanului, ni s-a întîmplat să găsim un pomelnic *triptih,* zugrăvit iar nu sculptat, care, şi acela, nu era mai vechi decît din zilele lui Matei vodă Basarab (1646). La cele mai multe mănăstiri mari din ţară, pomelnicele cele mai vechi sînt într-o cărticică din timpii lui Constantin Brîncoveanu, si uneori chiar dm timpul fanarioţilor. La Snagov e şi mai puţin decît atît, căci nu este nimic mai mult decît o foiţă cu nume domneşti, eclesiastice şi particulare, care se confundă fără de nici un folos pentru cronologie sau pentru istoria mănăstirii.

Noi însă ne-am silit, a recompune, dupe documente si inscripţiuni, o listă de egumenii acestui sfînt lăcaş. Nu o dăm ca exactă, fiindcă *e* probabil că are multe lacune; de aceia am şi pus la fiecare egumen anii în care îl găsim figurînd. N-am trecut pînă în secolul nostru, căci, osebit de venerabilul arhimandrit Iosafat Snagoveanul carele, expatriat dupe revoluţiunea de la 1848, a avut pietoasa şi patriotica idee de a întemeia un templu românesc în mijlocul tinerimei române ce studiază la Paris, depărtată^de ţară şi de legea părinţilor ei, osebit de acest superior vrednic ^ᵉ ^udă, cuinele actuale ale mănăstirii nu vor conserva, credem, posterităţii nici un alt nume de egumen snagovean.

Iată însă lista celor din vechime; am putea să o începem cu un egumen Lazăr, de care pomeneşte un hrisov fără de leat dat de Mircea vodă bătrînul, dar epoce mai precise avem pentru cei următori:

Popa Dometian. 1441
Evtimie. 1442
Popa Vişainul. 1464
Evstratie. 1507
Ştefan. 1512
Sava ieromonah. 1534
Mitrofan. 1558
Galaction. 1563
Evstratie. 1564
Onufrie. 1582-83
Serafim arhimitropolit f . . . 1590
Chirii episcop. . . . . . .1619—21
Haralambie. 1624
Partenie episcop. 1625
Ignatie. 1633-37-43
Luca. 1646
Daniil. 1654
Teodosie. 1661-74-83
Antim. . . . . .1695 — 1709

Rafail arhimandrit 1748
Partenie. 1766-84
Filaret. . . . . .1<7>85
Nicodim. 1786
Filaret. 1788

Cel mai vechi dintre aceştia nu este anterior hrisovului prin ca Vlad voevodul întăreşte, la 6949, averile şi scutirile vechi ale mănăsti Snagovul. Despre urmaşii lui, afară de episcopul Partenie şi de fatala influenţă, nu avem noţiuni interesante, tocmai pe la sfîrşitul secolul al XVII-lea, ne putem' opri cu oareşicare amărunte, asupra doi dintr înşii. Unul pare a fi fost un mişel; cellalt era fără îndoială un om treabă şi de merit.

Numele şi faptele puţin cuviincioase ale celui dintîi ne sînt amint pe un odor preţios ce împodobeşte preastolul bisericei. E un chivot, ade o cutie de argint aurit, în care 'se păstrează sfîntul mir, moaşte sau al obiecte sfinţite, şi care se vede a fi fost, la început, de o formă aproa cubică cu un capac în relief, astfel de închipuia o biserică. în partea desp fund e simulată o mică absidă sau altar pentagon cu fereastră; capac poartă şapte turnuleţe din care, unul mai mare la mijloc, doue altele m mici în faţă şi în dos, şi în sfîrşit şi alte patru mai mărunte, la colţuri. P fiecare din laturi sînt gravate cu acul, chipuri de sfinţi decorate cu sma ţuri de colori; în faţă e o icoană mai mare a Maicei Domnului cu Mîntu torul prunc în braţe; pe o lăture sînt, în şase compartimente pătrat sfinţii Dimitrie, Gheorghe, Teodor Tiron, Teodor Stratilat, Cosma Damian; pe cealaltă profeţii Aron, Avacum, Ilie, Ieremia, şi sfinţii Da maschin şi Cosma; pe fund de laturile absidei sînt, sus sf. Ioan Gură-d Aur şi sf. Nicolae, iar jos, sf. Vasile, şi sf. Grigorie, figuraţi pe dintre Pe din lăuntrul capacului se citesc, gravate în metal, cuvintele următoar

„Acest cuvot l-au făcut părintele Varlaam mitropolitul, mănăstirii Snagovul cu chelt la proigumenului Teodosie pentru argintul cel pierit de la dînsul, văleat (7182 — 1674)".

Pe fundul chivotului e însemnată greutatea metalului: „dra 600".

Aşa ! părinte Teodosie ! Ţi să-ncredinţează o mănăstire ca să ca de dînsa şi s-o îngrijeşti, şi sfinţia ta o jăfuieşti de argintăriile ei î Ci ştie cîte interesante modele de orfaurărie medievală, le vei fi prefăcu neruşinate spoliator, în monedă sunătoare? Chiar acest chivot, pe c mitropolitul Varlaam l-a făcut din banii tăi, spre despăgubirea mănăstir trebuie să fi fost lucrat dupe un model mai vechi, care va fi existat m nainte la Snagov, precum există şi acum unul foarte asemănat, depus mănăstirea Bistriţa de fundatorii ei, pe la sfîrşitul secolului al XV-le Dupe aparenţa lucrării s-ar crede că acesta de la Snagov este imitat un meşter din ţară, dupe vechile lucrări bizantine sau veneţiene.

Dar vezi,' cîtă nestatornicie e chiar şi-n dreptatea omenească ! 1679, Varlaam care fusese numit de Grigorie Ghica voevod, cade scaunul păstoresc; rivalul său, mitropolitul Teodosie, sprijinit de no domnitor, Şerban Cantacuzino, se urcă iarăşi la putere, şi, la 1683, regăsim pe hrăpitorul tiz al acestuia în egumenia Snagovului.

Am dori să n-avem a vorbi de nn compartiment mai non de argint ornat cn flori, *au repousse,* ce arhiereul Filaret a socotit de trebuinţă, la 1788, sub domnia lui Michai vodă Suţu, a adaoge la acest chivot, între cutie şi capac, spre a-i da o mai mare nălţime. Nimic mai grotesc decît sărmanul chivot, schimonosit într-astfel; cu toate acestea nici egumenul, nici argintarul nu s-au ruşinat a grava pe acest inform adaos, numele lor, pe o parte se citeşte : **„cpiXdcpsTo<;** âpxtspscoţ. 1785".; pe cealaltă : „Spafxioc •850f **HXT]O**<; xpiaoxos".

Am făgăduit să vorbim şi despre un egumen om de treabă. în adevăr, acela e Antim Ivireanul, tipograful, care sub Şerban Cantacuzino, aşeză mai întîi teascurile sale în mănăstirea Snagovului de unde ieşiră mai multe cărţi religioase în limbile română, elenă, slavonă şi arabă.

Ne lipsesc, deocamdată, mijloacele a face o nomenclatură complectă de ediţiunile ce au ieşit din tipografia Snagovului, de sub mînele egumenului Ântim; să citam însă, printre cele româneşti:

Orînduiala slujbei sfinţilor împăraţi Constantin şi Elena, tipărită la 1696.
Evanghelia, la 1697.
Cartea despre Papistaşi a lui Maxim Peloponisul, la 1699,
învăţăturile traduse de Filoteu monachul, la 1703,
Floarea darurilor, la 1703, etc...

Printre cele elineşti:

ˢOp&68b£os 6(xoXoyta, la 1694.
TaXTY]ptou, Ja 1700,
npocxuv7**]Taptcv TOU** ayiou opouţ **TOU** AS-cavo^, *de doctorul Ioan Commen,* la 1701 şi
o liturghie tipărită elineşte şi arăbeşte, tot la 1701.

Ne lipsesc asemeni documentele îndestule ca să schiţăm o biografie complectă a acelui însemnat călugăr, carele din mănăstirea Ivirului de la muntele Atos, veni ca egumen în Snagov şi institui aici o tipografie bogată şi activă; deveni la 1705, episcop al Eîmnicului; la 1709, mitropolit al Ungrovlahiei, şi, persecutat de fanarioţi, pentru că ajunsese a fi un bun patriot român, pieri înecat mîrşăveşte în Dunăre, din porunca lui Nicolae vodă Mavrocordat (1716). Artist luminat şi industrios, el lăsă în ţară multe urme de talentele şi de activitatea sa. în mănăstirea Antimului din Bucureşti, ce este clădită de dînsul, se zice că uşile de intrare ale bisericei, sînt lucrate de dînsul, şi, ce e mai necontestabil, broasca acelor uşi, cu plasele mari de aramă gravate cu chipuri, poartă încă inscripţiunea numelui său. La Snagov, unde el egumeni ani îndelungi, se găses'ce încă o căţie sau afumătoare de argint în forma unei sfere cu capac conic sprijinită pe trei picioare de figura unui S, fixate de o tavă lată, pe a carii buză sunt gravate cele următoare :

f Această căţie împreună cu potirul şi cu ale lui toate fiind stricate s-au prefăcut în zilele prea luminatului domn Io> Constantin B. voevod cu cheltuiala smeritului întru eromonahi Antim Ivireanul, tipograful, leat 7203 (1694).

Pe dosul tăvii e gravat cu litere latine cursive fine şi împodobite cu parafe :

t *Daniel Fodor exeudit. Anno 1694*
mai jos e însemnată greutatea: ,,f *dram. 326".*

Printre cărţile mănăstirii, reduse acum la cele neapărat trebuincioase slujbei, în ediţiuni moderne de puţin preţ, am găsit numai un volum manuscript pe hîrtie, coprinzînd mineM pe luna decemvrie, în limba slavonă, pe a carii scoarţă stă scris de mînă :

Acest mineu a lui dechemvre fiind stricat şi răsipit s-a legat cu cheltuiala smeritului întru eromonaşi Antim Ivireanul tipograful vă dni Ico Constantin B. B. voevod, fiind nastavnic la această sfînta casă la Sneagov, leat. 7203, (1695) aug. 29.

Iată ce se mai păstrează de la acest bărbat eminent, în locaşul unde el începu o carieră aşa de folositoare patriei sale adoptive. De cîte ori însă va voi cineva să deschidă cartea amintirilor literare ale naţiunii române, numele lui Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cele dintîi. Istoria propăşirii noastre naţionale îl va pomeni în veci cu laude şi-i va acorda în tot timpul glorioasele prerogative ce se dau acelora care ştiu a se pune cu devotament şi activitate în capul luminării unui popor !

Dar cercetările noastre ispititoare prin mănăstirea Snagovului, ne purtase de la temeliile vechilor chilii la zidurile degradate ale bisericei, de la picturile păreţilor la pietrele mormîntale, de la odoarele altarului la cărţile liturgice şi la pomelnicul dispărut al dănuitorilor, şi nicăieri nu putusem descoperi vreo inscripţiune care să amintească pe un Eadu logofătul de la Periaţi, ai cărui trei fii, Vintilă logofătul, Stoica postelnicul şi Sibiu logofătul, au dus, la anul 1683, pe părintele lor mort de l-au îngropat la sfînta mănăstire Snagovul şi au dăruit sfintei mănăstiri, cu al lor zapis de bună credinţă, moşia Periaţii sau Cotorca din judeţul Ialomiţei, ca să fie, răposatului şi lor, de vecinică pomenire.

Din contra, pe un părete al altarului din stîngă, ce se zice şi *diaconic,* fiindcă slujeşte diaconilor şi preoţilor pentru păstrarea şi îmbrăcarea odăjdiilor, văzui, săpat adînc în zid cu litere şi în limbă slavonă, numele unui necunoscut:

Am scris eu Badea grămăticul din Dobroşeşti în zilele lui ico Antonie voevod, iun. 29 zile în anul 717? (166?)

Ce curioasă e soarta omenirei ! unul dă o moşie ca să i se pomenească în veci numele la sfintele daruri, şi, peste cîţiva ani, nimeni nu-l mai ţine minte ! altul dor că mînjaşte păreţii bisericei cu o scriere ne-nsemnată, şi numele lui e mereu în faţa preotului cînd se pregăteşte a pomeni pe credincioşii răposaţi! Dar Dumnezeu, care pune toate într-o cumpănă dreaptă, a însuflat oamenilor leacuri pentru infirmităţile lor. Spre a nu lăsa într-o vecinică uitare atîtea vrednice fapte răsipite prin cenuşa trecutului, spre a reînălţa gloriile umilite şi a stigmatiza trufaşa nimicie, el a inspirat omului amorul pentru trecut, ştiinţa arheologiei, acea nobilă patimă a anticarului, care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zilelor zburate, îl îndeamnă a pune în cumpăna dreptăţii toate cîte au făcut

străbunii, şi-l deprinde a culege din ele, învăţături folositoare pent viitorime.

Dar drumul şi nobila patimă îmi aţîţase o foame nespusă şi ieşi din biserică, întîia mea preocupare fu de a cere călugărilor ce se uitase mine cu gurile căscate pe cînd transcriam inscripţiunile dupe păreţi, du morminte şi dupe argintării, să-mi dea ceva de prînzit. Călugăraşii, aer milos, se deteră toţi în laturi, jurîndu-se că n-au nimic, că de cînd s-au luat veniturile mănăstireşti, n-au cu ce mai trăi; că sînt strimtor de toate, n-au nici straie, nici locuinţe, nici merinde; în sfîrşit, bieţii rinţi arătau în tot chipul cîtă jale simt, unde li se răpise antica înbilşuga trîndăvie şi că mănăstirea lor, prefăcîndu-se în închisoare, se întrebu ţase la o instituţiune mai folositoare.

După un asemenea refuz, mă întorsei atunci către impiegaţii înc sorii şi abia, dupe o lungă şi elocuentă laudă a peştelui din balta Sna vului, îi înduplecai a pune să scoată din coteţe o minunată plătică lă reaţă, vià şi grasă.

Plătica de Snagov ar merita o lungă disertaţiune ştiinţifică în s-ar spune numele ei pe latineşte, şi clasa ictiologică în care se cade rîndui, şi structura organelor ei răsuflătoare şi înotătoare, şi multe amănunte foarte interesante despre năravurile şi viaţa ei intimă; despre noi, cunoscînd această interesantă fiinţă numai în starea neîn fleţită de friptură —- sub care însă nu merită mai puţină luareaminte ne vom cerca să descriem prin ce mijloace un om cu gust o poate ad la gradul cel mai-nalt al suculentei.

„Ce fel ! va zice vre-un cititor înamorat de ideile eteree, vrei să beşti de prozaice bucate ? Vrei să tîrăşti muza poeziei şi a istoriei pe ta pescarului şi pe cotlonul cuinii?" — „O Doamne ! în ce greşală adî te-ai afundat, iubitul meu cititor; îi voi răspunde, oare nu e una din mai fericite însuşiri ale spiritului omenesc, de a poetiza orice lucru, placul său? în orice faptă, în orice stare a sa, omul poate găsi comor încîntare pentru imaginaţiunea şi gusturile sale.

Socoteşte-te că eşti pe drum, ai umblat mult, te-ai ostenit. S în sine-ţi un gol, pe care l-ar împlini cu desfătare o bună şi gustoasă care. Atunci, te aşezi la umbră, subt un vechi stejar, pe un covor de i verde, aprinzi un focşor de surcele care scînteiază vesel, aducîndu-ţi v Ibună, şi... dacă cum-va din norocire, ai cu tine o plătică de Snagov, pr pătă şi grasă... o crestezi d-a curmezişul cu cuţitul pe amîndouă latu o presări cu praf de sare, o pui pe un grătar, d-asupra unui jăratic o rumeneşte încetişor, întorcînd-o cînd pe o parte, cînd pe cealaltă cînd ea fumegă sub dogoreala cărbunilor şi schimbă searbăda-i faţă a într-o coloare neagră-gălbuie ca chihlimbarul de Sibiciu, tu nu p timpul, ci storci într-un vas, zeama profumată a mai multor lămîi toase, o amesteci într-o undă de untdelemn p-ale cărui miros şi lim paloare nu te dezminte soarele arzoi al Provenţei. Ca să-nviezi şi să asmuţi acea smeadă şi diafană salce, răspîndeşti d-asupră-i un oaches ele piper şi apoi, toate acestea împreună, le baţi iute cu lingura, pî prefaci într-o spumă uşoară şi palid-aurie. Atunci, aşterni plătica gîndă pe un taler ; torni pe dînsa zeamă spumoasă ; acoperi cu un alt t şi... cînd peste cinci minute, vei gusta acel delicios fel de mîncare

prinz că ai să juri cum că vestitul peşte de mare *rhombus*, asupra cărui găteală a deliberat gravul senat roman şi pe care l-a cîntat marele Juvenal, n-a putut să aibă aşa gust minunat ca plătica de Snagov într-astfel gătită !".

Sfîrşim cu această reţetă culinară, siguri fiind că cel puţin pentru dînsa, cititorul ne va rămînea pururea îndatorat.

Bucureşti, 1862.

ASOCIAJIUNEA TRANSILVANĂ pentru LITERATURA ROMANĂ ŞI CULTURA POPORULUI ROMAN

(SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAŞOV)

Ar fi trebuit încă cu trei luni mai nainte de astăzi, să fi spus publicului nostru un cuvînt despre lucrările *Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român,* a cărei adunare s-a ţinut estimp în Braşov, la 28/16, 29/17, şi 30/18 iulie trecut. Timpul însă ne-a lipsit spre a vorbi mai pe larg despre acest fapt de o însemnătate destul de mare în analele naţiunii române, şi mai bine decît a-l notifica în treacăt, fără de a da asupră-i ceva dezvoltări, am preferit a aştepta un moment în care să putem descrie cu ceva amănunte, acele zile memorabile, în <3are orăşelul Braşov adunase în sînu-i, români din toate unghiurile întregei patrii române. Ou adevăr, în acele zile, micul oraş prezenta un caracter cu totul neobicinuit centrurilor cetăţeneşti din Ardeal; căci, în acel pămînt de baştină română, mulţi străini au ştiut a se prefira şi mai cu seamă a se încuiba în cetăţi, lăsînd locuitorilor originari, cea mai mare parte din cîmpi şi din munţi şi abia unele suburbii din oraşe. Chiar în Braşov, aşa aproape de graniţa Ţărei Bomâneşti, abia de vreo cîţiva ani numai, românii au început a se aşeza şi a-şi clădi case în *Cetate* şi a nu se mai mărgini în singura suburbie lăturalnică a *Şcheilor.* Cu toate acestea, printr-o predilecţiune moştenită de la străbuni către acea localitate aşa pitorească, restrînsă într-o gură de munţi, locuitorii români ai Braşovului, de puţini ani încoace, au înălţat chiar la intrarea Şcheilor, dinaintea unei frumoase pajişte verzi străbătută de alei stufoase de tei, au înălţat, zicem, cu mari sacrificii, un sumptuos edificiu naţional, palatul şcoalei româneşti. Acolo, era în acele trei zile, centrul mişcării românilor, veniţi din toate părţile în capitala ţărei Bîrsane; acolo s-au ţinut şedinţele Asociaţiunii literare; acolo erau adunate şi expuse în cîte-va săli, productele industriei românilor de peste Carpaţi. Edificiul, împodobit cu steaguri tricolore şi naţionale şi decorat jur împrejur cu brazi, pomul în veci verde şi semn al veseliei şi al sperării pentru români, era punctul central spre care trăgeau din toate unghiurile oraşului, numeroşii români locuitori şi oaspeţi ai Braşovului, cari veneau toţi a se înfrăţi într-acest nou templu al naţionalităţii. Prin gloata numeroasă care furnica neîncetat în preajma palatului şcoalei şi chiar prin tot oraşul — gloată care se compunea în mare parte din bărbaţi cultivaţi ai românimii de peste munţi, — era plăcut lucru a vedea amestecîndu-se cu frăţie, albele sumane ale ardelenilor cîmpeni şi zăbunele de mătase ale frumoaselor şcheience şi săcelence; apoi figurile venerabile ale protopopilor români cu veşmintele lor negre încinse la brîu cu

roşu şi cu pălăriile lor largi, mult mai cuviincioase decît potcapiele asiatice ale clerului nostru; apoi acel aer sărbătoresc care se răspîndise peste tot locul şi care părea a zice tuturor : „Sîntem aci toţi români! Sîntem într-o ţară română ! Nu mai e neamţ, nu mai e sas, nu' mai e ungur între noi!"

E adevăr însă că unii bărbaţi, dar mai ales studenţii, crezînd a da acestei aspirări o formă mai învederată, socotise de cuviinţă a îmbrăca în acele zile, un costum original pe care-l decorau cu numele de *naţional,* dar care semăna foarte & *unguresc.* „Ungurii l-au luat de la noi! ziceau ei,. va să-l luăm înapoi !" „îl vor fi luat ungurii de la noi; le-aş fi răspuns,, dar ce este mai sigur e că adevăratul port românesc, portul plăieşilor din Bîrsa, din Vraneea, din Muscele, portul cîmpenilor de pe Olt, de'pe Mureş, de pe Seret şi de pe Tisă, ungurii nu l-au luat de la români si că românii încă şi azi se disting printr-însul de celelalte naţiuni conlocuitoare sau vecine !"

Manifestările naţionale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor ţintă, trebuiesc să fie trase chiar din sînul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie şi nimerită a obiceielor şi a înfăţişării poporului, căci altmintrelea, cînd adică sînt numai nişte plăsmuiri mai mult sau mai puţin graţioase ale închipuirii acelora ce le produc, ele nu pot deştepta altceva decît numai nepăsarea sau uneori chiar şi zîmbetul celor ce privesc.

Şi cu toate acestea, ce lucru lesne, în Ardeal, a se pătrunde cineva de caracterul particular al populaţiunii române ! Pare că originalitatea lui e şi mai învederată, fiind acolo pusă în faţa altor naţiuni străine. Alături cu apatia greoaie a sasului, alături cu fieroasa trufie a maghiarului, priceperea isteaţă, firea voioasă, mişcările agere şi mlădioase ale românului, pare că se desemnează mai viu pronunciate, în forme şi în fapte. Bomânul cît colo îţi bate la ochi! Să fi văzut, spre exemplu, banda de căluşari, care venise tocmai dupe malul Mureşului, ca să inimeze poporimea din Braşov, în acele zile solemne, prin danturile ei minunate ! Vreo doisprezece tineri, mîndri flăcăi, cu pălăriile numai în pandlice, cu zorzoane de alamă la opinci, cu bîte nalte în mîni, executau cu o măiastră agerime, săltaturile cele mai periculoase, rîzînd şi chiuind din gură : „Haidi aşa r tot aşa ! şi iar aşa ! băiete mă !" Mi-aduc aminte că într-o zi, pe cînd unul din jucători făcea în public colectă pentru banda artistă, un vizitator venit din Principate, aruncă printre fîşioarele soioase de bancnote austriace grămădite în pălăria colectorului, un zvanţig în monedă de argint. Căluşarul, cu o nespusă bucurie, luă iute moneda de argint în mînă şi privind-o cu drag : „O drăguţul de *huszoş* ! zise el, că nu am mai văzut de aceştia denainte de *răutate* !" Astfel vorbea bietul român de penuria ce roade poporul, încă denaintea groaznicului războiu de la 1848, într-o ţară atît de mănoasă ca Ardealul. Cu toate acestea, Ardealul e mina preţioasă de unde tot imperiul austriac îşi hrăneşte sărăcia. Ce se face moneda de aur şi de argint care iese din acea ţară, de vreme ce bietul ei popor,. care munceşte pămîntul, e redus a se mulţumi cu fiţuice de hîrtie tipărită ce i se trimit din locuri depărtate şi cu care se speculă sudoarea si avuţia lui?

Dar pînă aci vorbirăm numai de lumea de pre afară şi încă n-am intrat în sanctuarul unde se adună trei zile d-a rîndul, areopagul

literar al românilor ardeleni, în sala şcoalei unde se ţinură şedinţel *Asociaţiunii.*

în anul trecut, dl. George Sion a vorbit, în *Revista Cariaţilor,* despr întemeierea acestei *asociaţiuni,* despre greutăţile ce fraţii noştri de pest munţi întîmpinară ca să o'poată funda, de speranţele ce tot românul poate pune întrînsa; d-lui a descris chiar rezultatul primei adunări care s-a ţi nut, anul trecut, la noemvrie, în Sibiu şi unde se hotărî ca Braşovul s fie locul de adunare pentru 1862. Braşovenii voiră ca oaspeţii lor să fi ospătaţi cu toate producţiunile atît materiale cît şi intelectuale ale na ţiunii române. Aşa dar, tot în edificiul unde se ţinură şedinţele *Asociaţiunii,* erau adunate o mulţime de producte agricole şi manufacturate, strîns din mai toate ţinuturile româneşti ale Ardealului şi Banatului. Era ce dîntîi expoziţiune curat românească. Vom vorbi însă mai apoi de aceast interesantă colecţiune, în care, — cît despre noi — văzurăm încă odat cu mirare, nespusa identitate ce se află în toată populaţiunea română chiar şi în cele mai mici amănunte ale vieţei şi ale uzurilor sale. Acu însă, ca o salvă de sărbătoare, să rememorăm aci elocuentele cuvinte c care venerabilul părinte Ioan Popazu, protopopul de la biserica Sf. Ni colae din Şchei, a salutat adunarea, la cea dîntîi a ei şedinţă din 28/16 iuli

Sala, deşi destul de încăpătoare, era plină de un public viu interesat la lucrările ce aveau a se face dinainte-i. Literatura inima pe toţi de un ze vrednic de interese politice. Dar, oare nu ştim că cugetările cele mai mă reţe ale omenirii, că ideile cele mai mîntuitoare pentru naţiuni s-au iv mai adesea sub forma măiestreaţă şi atrăgătoare a literaturii ?

în capul sălei, împrejurul unei mese, şedea comitetul dirigent a Asociaţiunii, sub preşedinta prea sfinţiei sale părintelui Andrei Şagun episcopul românilor neuniţi din Ardeal, care dupe obiceiul puţin apostol al apostolicei împărăţii austriace, mai poartă şi titlurile de *excelenţă* de *baron.* Membrii ai' comitetului prezenţi mai erau : venerabilul mitro polit din Blaj.al românilor uniţi, prea sînţia sa părintele Alexandru Sterca Şulut, eruditul filolog, profesor şi canonic din Blaj Timoteiu Ţipari vice-preşedinte al Asociaţiunii; dl George Bariţ, secretar primar, părinte canonic'Antonie Veştemeanu, secretar al doilea, părinţii Ioan Popaz Nicolae Poppea, Ioan Antoneli..., domnii Pavel Vasici, Ilie Măcelari Axente Sever, profesorul Gavriil Munteanu. Protocolul oficial, tipărit *Foaia pentru minte, inimă şi literatură,* Nr. 30 din 1 august 1862, descr într-asfel deschiderea şedinţei : „Dimineaţa pe la 9 ore, adunarea ale din sînul său o deputaţiune de doisprezece membri spre a invita pe exce sa dl preşedinte episcop Andrei baron de Şaguna la şedinţă, care şi î tîmplîndu-se, îndată ce sosi şi excel. sa dl archiepiscop şi mitropol Alexandru Sterca Şuluţ, preşedintele dispune a se intona mai întîi imn popular prin capela m'uzicei militare chiămate înadins la solemnitat deschiderii; iar apoi ţinu către adunarea Asociaţiunii o cuvîntare ce ascultată de către numerosul public, carele trecea peste opt sute inşi, cea mai serioasă luare aminte, însoţită de o tăcere şi linişte exemplar ce domnea între ascultători, pătrunşi de însemnătatea zilei şi de puter cuvîntului".

în adevăr cuvîntul era tare rostit, el arăta, sub forme nebuloas influenţa limbei asupra popoarelor, mai puternică decît a *vioarei lui A*

fion; el prezenta într-un mod vag ţintirile naţionale şi civilizatoare ale Asociaţiunii; el vorbea în fine despre o deviză a *naţiunii române,* care ar fi cea următoare :

„Naţiunea noastră este astăzi conumerată între celelalte naţiuni libere compatriotice, ea este egal îndreptăţită cu acelea, prin urmare ea este astăzi mîntuită şi scăpată de varvaria timpilor trecuţi, ea ştie toate acestea, ea îşi tinde naţiunilor patriotice mîna de soră bună, ea doreşte propăşirea fiilor şi fiicelor sale către lumina cea intensivă şi binefăcătoare a culturii şi civilizaţiunii, de la carea Pronia cerească n-au eschis-o nici pre ea; ea nimic mai mult şi mai puţin nu doreşte decît aceia ca să rămînă în viaţa sa naţională, adică în viaţa limbei sale şi prin aceia, ca prin mijlocul cel mai sigur, să întemeieze şi să lăţească cultura şi prosperitatea naţională şi patriotică, precum o vede aceasta la celalalte naţiuni surori compatriotice".

Negreşit că în această mărginire a ideilor, care restrînge deviza *naţiunii române* în pacinica conlocuire a românilor cu ungurii şi cu saşii din Ardeal, în dezvoltarea limbei lor şi în sporirea comerciului şi industriei la dînşii, poate cineva să vază multă prudenţă, multă abnegaţiune, mult patriotism concentrat. Cît despre noi, răsfăţaţi acum de cîtiva ani, în aerul libertăţii şi al francheţei de opiniuni, mărturisim că patriotismul român ni se pare mult mai bine înţeles în cuvintele cu care părintele canonic Ţipariu a sfîrşit disertaţiunea sa pe care cugetăm a o reproduce şi chiar în elocuinta urare rostită cu glasul inimei de părintele Ioan Popazu. Sfinţia sa a vorbit în numele braşovenilor şi a locuitorilor ţărei bîrsane, începînd, şi către sfîrşit, a mulţumit tuturor românilor, aleşi de pretutindeni, cari au făcut onoare cetăţii de a se întruni acum aci pentru un scop aşa de lăudat ca acela al Asociaţiunii. „Printr-însa, zis-a el, ştiinţa are să se introducă în naţiunea română, are să se aplice mai cu seamă la agricultură, la industrie şi la comerciu, şi toate acestea într-un mod corespunzător geniului şi trebuinţelor ei; căci, (mai adause), scopul final al Asociaţiunii este de a ridica naţiunea la acel grad de cultură, de care e demnă şi care i se cuvine dupe suferinţele sale, dupe origina sa, dupe facultăţile sale fizice, morale şi intelectuale, dupe poziţiunea sa şi dupe chiămarea ce i-a destinat-o creatorul".

Eememorînd apoi înjosirile la care poporul român a fost supus, mai ales dincolo de Carpaţi, inimosul orator declară „că în mijlocul furtunelor ce au trecut peste noi, niciodată n-am încetat de a exista ca naţiune, niciodată nu ne-am pierdut limba, nici datinile, nici tradiţiunile, ce le-am moştenit de la părinţii noştri şi cu care ne distingem de celelalte naţiuni, în starea noastră cea mai apusă, escluşi de la toate drepturile politice, calomniaţi de toate părţile, noi am păstrat viul simţ de naţionalitate şi de solidaritate naţională, l-am manifestat aci, unde ni s-a dat ocaziune şi l-am adeverit prin fapte, îndeplinindu-ne totdauna cu credinţă, datoriile noastre către înaltul tron şi către patrie".

în urma acestora şi alte verzi cuvinte, părintele Popazu, reintrînd în rolu-i de păstor creştin, a terminat cuvîntarea sa, printr-o cuvioasă rugă care a mişcat adînc toate sufletele ascultătorilor :

„Prea puternice, prea sfinte şi prea bune Părinte I caută din cer preste aceşti fii al Tăi, binecuvîntează lucrările şi ostenenlile ce va pune această Asociaţiune în oara în care ai trămis-o Tu; iea subt al Tău părintesc acoperămînt prosperitatea şi viitorul ei. Trămite-ne spiritul Tău

Fragment din discursul episcopului Andrei Şaguna la deschiderea Asociaţiei transilvane. *Gazeta Transilvaniei*, anul XXV, nr. 56, 17 iulie 1862, p. 221.

cel sfînt ca să ne umple mintea şi inima, să ne pătrunză, să ne lumineze, să ne însufleţească; fii pururea în mijlocul acestei adunări întrunită în numele Tău. Doamne, grea e calea ştiinţei, greu e drumul cercetării adevărului; însă Tu eşti atît de mare, atît de bun şi plin de îndurare i Noi ne punem toată încrederea în Tine şi cei ce se încred în Tine, nu se vor ruşina. Tu, suflă dar, Doamne, în inimile aleşilor fii ai naţiunii române, amorul ştiinţei şi spiritul adevărului; fă Doamne, ca deodată cu răspîndirea luminei şi a adevărului între fii naţiunii noastre, să crească şi să se întărească dragostea împrumutată între dînşii şi naţiunile conlocuitoare şi între toţi fiii oamenilor de pre pămînt. Amin \"

Glasul sonor şi simpatic al oratorului, emoţiunea şi inspirarea ce erau zugrăvite pe faţa lui, înţelesul adînc şi pătrunzător al cuvintelor sale deşteptară în inimile întregului auditoriu, o explosiune de entuziasm. Strigătul adese repeţit de : *Să trăiască* ! care înlocuieşte la românii de peste munţi căzăcescul nostru *Urral,* niciodată nu răsună cu o mai vie înfocare, în adevăr, românii din Ardeal posedă în protopopul Popazu, unul din acei preoţi exemplari cari, în fapte şi în simţiri, au ştiut a se identifica cu adevăratul caracter al păstorului creştin.

Urmarea şedinţei din 28/16 iulie nu înfăţişă alte amănunte interesante, căci îndată se procedă la alegerea a două comisiuni însărcinate, una cu revizuirea socotelilor de banii cheltuiţi în cursul lunilor trecute de la cea din urmă adunare încoace; şi cealaltă, cu elaborarea unui proiect privitor la întrebuinţarea şi repartiţiunea pe viitor a veniturilor Asociaţiunii, întru înţelesul statutelor sale. Zicem că aceste comisiuni au fost *alese,* numai ca să fim conformi protocolului oficial, care totuşi şi dînsul adaoge *„prin achiamare"* ; dar dupe ideile ce ne-am format noi acum, în viaţa noastră constituţională, despre alegerea de mandatari credem că cu greu s-ar aplica acest epitet ce coprinde în sine un înţeles cu totul liberal, la denumirea membrilor acelor comisiuni d-a dreptul de către preşedintele adunării. în adevăr modul urmat era astfel: preşedintele declara adunării că, pentru membri a cutării comisiuni sunt buni *cutare, cutare* şi *cutare^* iar adunarea, de curtenie pentru persoanele numite, sau ca să nu strice plăcerea preşedintelui, răspundea la fiecare nume împus, prin urarea sacramentală : *Să trăiască* ! Şi bine făcea adunarea de era aşa de amabilă şi de lesne înduplecată, căci altmintrelea s-ar fi putut expune chiar dînsa a primi de la şeful ei, o glumeaţă somaţiune ca aceia ce el adresă sexului frumos care împodobea galeria superioară a sălei, şi care, permiţîndu-şi într-un moment de satisfacere a-şi exprima mulţumirea către un orator ce făcea lauda sa, fu apostrofat de către preşedinte cu aceste cuvinte, mai mult demne de un iman turcesc : „Domnia voastră de acolo de.sus să tăceţi. Femeile trebuie să fie mute ca peştele".

Tot în această şedinţă s-a citit şi un raport asupra activităţii comitetului în lunile trecute, precum şi asupra deosebitelor daruri în bani, cărţi şi colecţiuni mineralogice ce Âsociaţiunea primise, şi în fine tot dl. Bariţ, secretar primar al comitetului, membru cel mai activ şi îndemnătorul principal al emulaţiunii ce mişca Braşovul în acele zile,' închise şedinţa prin cuvintele următoare, în care domnia-lui da seama publicului despre intenţiunea ce a împins pe concetăţenii săi a încerca o exposiţiune de producte naţionale şi despre folosul ce poate izvorî dintr-un asemenea început.

Culegem cîteva idei principale din cuvîntarea sa astfel precum publicat-o *Gazeta Transilvaniei* No. 60 din 1 august, deşi improvizaţiun oratorului adăogi şi mai multe considerări asupra greutăţilor ce se tâmpinase în executarea proiectului, greutăţi provenite numai din cau noutăţii acestui fapt, neobicinuit încă, subt astfel de formă, în popo român. Dl. Bariţ a arătat în cuvintele de mai jos, cît este de rău judi acest popor şi cît el poate face de la sine, adică cu mult mai mult de s-ar crede :

„între manifestările vieţei noastre naţionale, sociale şi practice şi între opiniunea form la alte popoare despre noi, domneşte tocmai şi pe cîmpul industriei şi al agriculturii, încă şi p în aceste momente o diferenţă din cele mai aprige, din cîte numai se pot cugeta. Unele popo mai sînt adică de acea opiniune, cum că industria la românii transilvani este nulă şi că agri tura lor încă se află tot numai în starea ei primitivă, precum a putut fi aceeaşi înainte de acea cu cîteva mii de ani. Din contra însă, masa precumpănitoare a poporului românesc a fost, e în stare şi pînă astăzi de a-şi produce, a-şi face şi îndestula cele mai multe trebuinţe ale vi sale pămînteşti, numai dupe faticele braţelor sale. Să ne întoarcem spre oarecare ţinut al ţ să luăm în de aproape ^cercetare modul vieţei, îmbrăcămintea şi toate trebuinţele românu pentru ca să ne cîştigăm deplina convincţiune, cum că românului lipsesc numai acelea cît meserii, pe care dînsul sau că a învăţat din moşi de strămoşi a le despreţul ca pe unele car ar corespunde geniului şi caracterului său naţional, sau iarăşi de acelea care, în poziţiunea între referinţele sub care a gemut de mai mulţi secoli, îi fusese strîns oprit de a le învăţa, şi de acelea, ale căror trebuinţe nu le-a simţit nici odinioară, din cauză că nu corespund modului vieţei la care a fost dedat iarăşi din străbuni peste toate generaţiunile pînă în z noastre".

Apoi, dupe ce a arătat cu oareşicare amănunte în ce consistă, s aceste felurite raporturi, activitatea actuală a poporului românesc peste Carpaţi, activitate ce merită a fi învederată şi preţuită, orato în modestia sa de organizator principal al acestei părţi însemnat sărbătorii naţionale de la Braşov, căută să scuzeze chiar şi printr-o glu tentativa sa,' tot atît de interesantă, de instructivă cît şi de bine nim rită :

„Acelora cari nu şi-au luat timp de a pune în cumpănă temeiuri de natura celor atinse, le-a plăcut a lua încercarea noastră în rîs şi a caracteriza de o simplă maimuţă adică cum am zice cu alte cuvinte : fiindcă alţii au apucat la drum mai de dimineaţă, noi să mişcăm din loc ; fiindcă alţii au învăţat a înota, noi să nu intrăm nici pînă la genuchi în a fiindcă alţii au curagiul de a încăleca armăsari spumegători şi înfocaţi, noi să nu cutezăm, a mai prăsi vreun cal în bătătura noastră.

Ci totuşi să ne întoarcem ; ce să mai negăm aceia ce nu se mai poate ascunde nicidecu Aşa este : exposiţiunea în general este în adevăr o maimuţărie, adică o imitaţiune atît a tî rilor, cît mai mai vîrtos a jocurilor îndatinate la elinii antici, sau a minunatelor adunări din t patria împrejurul unor temple de ale lor, unde avea a se produce fiecare în arta sau în me sa, în faţa intregei naţiuni, de la care apoi toţi cei mai eminenţi îşi luau cununa de victorie. e, ideea ce s-a făcut de modă ca de zece ani încoace şi s-a pus atîta zgomot în lucrare la Lon Paris, Munich, Viena şi pe aiurea, seamănă şi ea unei antice, reaflate în ruinele Palmirei ale Pompei, dupe care acum, artiştii moderni fac o mie altele asemenea. Oare însă pentru a se poate nega folosul practic al exposiţiunilor ?

Această întrebare onorabilul public ascultător şi-o poate deslega cu privire la poporul nostru, în mod cu totul practic, trecînd, dacă-i place, în localele pe unde se aflu aşezate obiectele trămise de că.re toţi favoritorii acestei întreprinderi fragede şi nepretenţioase".

Tot publicul, în adevăr, dupe aceste cuvinte, se răpezi cu curiozitate către expoziţiune. Erau patru săli pline cu mai multe mii de obiecte diferite şi pe tot minutul, trămişi din deosebite localităţi române de peste munţi soseau aducînd alte nouă obiecte; înştinţarea' proiectului se făcuse tîrziu şi astfel multe din ţările române ale'Austriei nu avusese vreme a se pregăti; din Bucovina, din Bihor, din Satmar, din Maramureş şi din alte cîteva localităţi nu se trămisese nimic la exposiţiunea din Braşov; apoi iar productele vegetale, grîne, legume şi poame, erau în număr foarte redus; numai ţara Bîrsei adusese cîţiva mănunchi de spicuri nalte si groase; din alte ţări mai depărtate, unde n-au fost oameni cari să îndemne mai cu stăruinţă pe ţărani, românii, bănuitori şi sfieţi din fire, nu se riscase a trămite *prube* de productele lor, neputînd înţelege ce voiesc a face poznaşii de braşoveni cu grînele de la dînşii. Dar,' orişicum, productele manufacturate erau numeroase; pielăriile, eojocăriile şi eurelăriile, pe de o parte; pe de alta, un model de o moară din nou inventată de un român şi alte specimene de instrumente arătorii; apoi coşurile de richită şi panerile de Eăşinari din Săcele, şi mai presus de toate albiturile şi straiele ţesute şi împodobite cu măiestrie de femeile românce, presentau o privelişte plină de interes. Industria şi măiestriile, deşi primitive, îşi aveau un caracter al lor românesc, moştenit de la străbuni şi care mai lesne se lega cu măiestriile antice pe care le menţionează autorul Georgicelor sau agronomii latini Caton, Columel şi Paladiu, şi cu modelele /•e se descoper pe toată zioa în cenuşele Pompei şi altor locuri bogate în rămăşiţi străbune, decît cu productele mai perfecţionate ale manufacturilor moderne din ţările Europei apusene. Tradiţiunea antică servă de bază la toate lucrările poporului român şi la toate uneltele cu care el se slujeşte. în exposiţiunea de lâ Braşov acest adevăr nu fu desminţit, şi în zadar publicul aşteaptă să sosească carul unui preot, mai dibaci'decît toţi compatrioţii săi, despre care eşise vorba că are să vină cu familia sa într-o căruţă inventată de dînsul şi care umbla fără vite trăgătoare.

Printre obiectele însă, provenite dintr-o cultură cîştigată în ţările civilizate, vom menţiona frumoasele colecţiuni de minerale şi petref'acte, pe care un profesor din Transilvania le oferise Asociaţiunii şi şcoalelor române din Braşov şi din Blaj; apoi productele fabricei de hîrtie, stabilită în Zărneşti aproape de graniţa Principatelor, de pe la Bran, şi dirigiată acum de dl G. Bariţ; şi încă lucrările artistice ale junilor pictori studenţi Mihail I. Pop, Vlădăreanu şi C. Popescu; ale sculptorilor A. Andronic, Nicolae şi I. Pop ; apoi în fine, ca lucrări în care talentul natural ajunsese pînă în gradul artei, vom menţiona un portret gigantic al lui Mihaiu Viteazul cusut de mînă la gherghef, de către o damă româncă din Cluş, apoi mai multe obiecte săpate în lemn de un sculptor ţăran din Boita, anume Grozea, şi în fine icoanele şi poleiturile făcute de zugravul poporan Al. Istrătescu.

Eepeţim încă odată că ţesăturile şi cusăturile ocupau o parte din cele mai însemnate în această exposiţiune naţională. Femeile, mai puţin

geloase decît bărbaţii lor de a-şi ascunde curiozităţii publice produc muncei şi îndemînării lor, umpluse două săli întregi cu o profusiune lucrări de mînă de tot felul începînd de la grosolana pînză de cînepă crată în argea, pînă la cele mai fine şi mai dibace cusături. Nu vom sp nimic de pungile şi de pernele de caneva, împletite şi cusute de dam de prin oraşe, căci' civilizaţiunea, care ştie să niveleze totul, perfecţio şi generalizînd mijloacele de executare, a răpit acelora orice originali naţională; dar veşmintele ţesute, croite şi ornamentate de romîncele la ţară, maramele, iile, cămeşele, zăbunele, brînele, preşurile, cojoa chiar umplute cu mătăsuri şi cu firuri, prezentau fără îndoială o co ţiune minunat de variată şi plăcută vederii. Poate negreşit că acel obiecte, dacă ar fi fost adunate în satele Principatelor, ar fi presenta colori, mai multă vioiciune şi mai multă armonie — căci într-adevăr tăsurile orientale cu care se servă la noi sătencele spre a împodobi mintele lor, au de acele tonuri călduroase ale orientului, pe care nu le atinge cu nici un preţ văpsitorii din occident — dar orişicum, nimi poate fi mai graţios ca acele cojoace de oaie albă cusute cu vărgi ş triunghiuri de mătase neagră, care se făcu şi la noi în Muscele, şi în V cea, şi pe poala opusă a Carpaţilor în Bîrsa, şi care seamănă a fi deco cu inscripţiuni persane cuneiforme ca păreţii şi stîlpii din Persepolis ; a iar, celelalte veşminte de piele înflorate, cusute pe la Sibiu, cu buche de mii de colori; apoi chimirele de piele roşie împestriţate cu desem felurite, tipărite sau lipite d-asupra şi decorate cu alămuri strălucito apoi încă preşurile ţesute cu fir alb sau galbin, cu ornamente şi cu ciu lungi de lînă colorată, care se lucrează în Banat, înlocuind acolo şorţu şi fotele ţărancelor noastre.

Toate aceste felurite obiecte adunate la un loc, ca o expresiu industriei românilor de peste munţi, nu da însă cîtuşi de puţin prilej tatorului venit din Principatele Bomâne, să simtă că trecuse gran productele erau cu totul aceleaşi ce ar fi putut să adune şi ţara noas din sînul ei, fără de a împrumuta de pe la străini. Aceasta dovedeşt productele care deosibesc Transilvania de noi, nu sunt ale românilor ş naţiunea, în orice stare se află şi subt orice domnire trăieşte, ea to a păstrat, în toate, acelaşi caracter, aceleaşi obiceie în viaţa sa casn aceiaşi activitate, aceleaşi tradiţii industriale, acelaşi gust original şi p priu al său.

Un alt folos ce se va trage dintr-acest început de expoziţiun acela recunoscut acum pretutindeni, de a pune emulaţiunea în inima ducătorilor şi de a îmboldi, prin modul acesta, perfecţionarea produc Sîntem convinşi că, la anul, dacă românii de peste munţi vor repeţi fiinţarea unei asemenea adunări de obiecte naţionale, colecţiunea v mult mai completă şi în multe puncturi se va simţi un învederat prog apoi, urmînd tot astfel înainte industria naţională se va pune pe ade ratul picior al concurenţei, care îi va asigura înaintarea. Ceia ce braşov au făcut în vara trecută, cu şase luni mai-nainte, noi am propus a se f şi dincoace de munţi; cînd a fost cestiunea de a se trămite la expoziţiu universală de la Londra, obiecte produse în Principatele Bomâne d Dunăre, noi am socotit că mijlocul cel mai nimerit de a culege pentru expoziţiune a lumei, floarea cea mai aleasă a productelor plămîntulu

mânese, ar fi de a aduna în capitală — acum la început, chiar cu cheltuieli din partea guvernului — toate productele ţărei de orice natură ar fi; de a forma astfel o expoziţiune permanentă care, în fiecare an, s-ar adaoge şi s-ar împrospăta cu nouă producte. Astfel am avea deodată un muzeu etnografic naţional al tărîmului, al agriculturii, al industriei şi chiar al artelor patriei noastre, în care un străin, ba măcar şi pămîntean, ar putea să aibă în vedere, la orice minut, întreaga activitate industrială a naţiunii şi toate avuţiile cunoscute ale tărîmului românesc. Guvernul, pe de o parte ar putea institui premii pentru încuragiarea producătorilor; pe de altă parte, ar însărcina oameni competenţi ca să constate prin raporturi detaliate, starea deosebitelor ramuri ale producţiunii în fieşicare an şi să arate progresele sau piedicele ce s-au ivit în cursul anului, precum şi să propună mijloacele de a da o dezvoltare mai răpede şi mai solidă cutărei ramure de producţiune folositoare. Socotim că o asemenea instituire n-ar fi fără de folos pentru ţară, şi chiar pentru naţiunea întreagă, căci la aceste concursuri s-ar putea convoca şi românii supuşi altor guverne, spre a realiza, în acord cu dînşii, înaintarea industriilor naţionale. Acestea n-ar fi greu de executat, dar vedem că braşovenii au călcat aci înaintea noastră. Dumnezeu să le ajute căci atunci e speranţă să apucăm şi noi în urma lor !

Dar să ne întoarcem la ocupaţiunile Asociaţiunii literare. Şedinţa din 20/17 iulie a fost cu totul consacrată la citirea mai multor disertaţiuni ce erau aduse sau trămise de către autorii lor. Cele din cazul al doilea rămaseră necunoscute publicului; dar celelalte fură rostite pe rînd fiecare de compunătorul său şi unele deteră chiar pricină la o desbatere destul de însemnată. Acestea fură chiar cele d-întîi citite, adică disertaţiunea d-lui profesor Gavriil Munteanu, despre *Purismul în limba română,* pe care noi am publicat-o în *Bevista română,* şi cuvîntarea părintelui canonic Timoteiu Ţipariu pe care doream asemenea a o tipări. Dl Munteanu, precum cititorii revistei s-au putut încredinţa, expuse în discursul său, cum o comisiune filologică, convocată de guvernul austriac la 1860, fu însărcinată să stabilească o ortografie română cu litere latine; cum acea comisiune declarîndu-şi mai întîi incompetenţa pe temeiul că această lucrare se poate face numai de o societate literară în care s-ar afla representaţi, nu numai Ardealul, ci încă Timişoara şi Cernăuţii, adoptă şi propuse totuşi ortografia inventată de dl canonic' Ţipariu; şi în fine dl Munteanu invită pe Asociaţiune ca să primească de bună acea ortografie, impunînd-o ziarelor române, cărţilor scolastice şi tutulor membrilor săi.

Această propunere, preşedintele socoti mai întîi de cuviinţă a o pune în apreţuirea unei comisiuni filologice aleasă din sînul adunării. Acea comisiune se şi denumi; dar, rădicîndu-se unele obiecţiuni asupra scurtului timp de duouăzeci şi patru de ore ce se acorda pentru o aşa importantă lucrare, discuţiunea fu întreruptă, prin cererea părintelui canonic Ţipariu de a citi o dizertaţiune privitoare tot la acea materie. Venerabilul filolog luă cuvîntul şi citi toată oraţiunea sa, plină de consideraţiuni adînci şi de fapte interesante; dar glasul eruditului bătrîn este aşa de slab, puterile sale sînt aşa de debile, încît publicul, păstrînd o religioasă tăcere, mai mult putu admira vioiciunea şi silinţele respectabilului învăţat, decît a se inspira din elocuentele cuvinte, ce cugetul său mai mult decît glasul, le pronunţa. Aceasta fu o mare pagubă pentru adunare,

căci cît despre noi, care ne apropiasem cu totul de orator spre a-l auz recunoscurăm chiar din minutul acela că vorbele cele mai puternice inai patriotice ce se rostiră în acea adunare de trei zile, fură, fără îndoial ale părintelui Ţipariu. Acum, dupe publicarea cuvîntării sale prin ziar toată lumea poate judeca aceasta; toată lumea va preţui modestia cu car sie exprimă învăţatul bătrîn ce şi-a consacrat o viaţă întreagă de lucr la studii serioase; toată lumea va recunoaşte simţimintele de înalt pat otism care mimează pe eruditul bărbat în toate lucrările sale; şi chi dacă bucureştenii ar voi să-i ceară seama de dispreţul cu care vorbi *apa turburată şi mestecată a Dîmboviţei în Bucureşti,* apoi totuşi românii, toţi într-o unire, îi vor mulţumi pentru această frumoasă urare cu ca termină cuvîntarea sa :

„Dea cerul ca, precum toţi sîntem de un sînge, toţi ne-am îndul de la sînul mamii noastre cu aceleaşi cuvinte dulci, toţi ne sîntem fra — oricît ne despart munţii şi văile şi oricît ne împart stările politic şi confesiunile religioase — tot numai una să fim, o naţiune, o limb o literatură. Şi dacă pe acel cîmp românul e tăiat în bucăţi şi purcede căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel puţin în literatură, în pa către cultură, numai un corp şi numai un suflet să fie. Atunci, ori despărţiri politice, sociale şi religioase ne vor tăia de laolaltă, da spiritul naţiunii şi geniul român va tinde aripile sale peste toţi fra lui Traian şi-i va ţine legaţi întru legăturile păcii, frăţiei şi unităţii naţiona Aşa să fie în veci! Amin!"

De ce trebuie oare ca dupe aşa frumoase cuvinte să intrăm înt dezbatere, dezbatere unde vom fi siliţi a arăta cum uneori, la oamen cei mai cultivaţi, cei mai demni, simţurile cele mai înalte se înjose ideile cele mai iargi se îngustează, şi chiar patriotismul, acea mare i care, hrănită în sufletul românilor ca un instinct, le-a păstrat viaţa în sc gere de atîtea secoli, chiar acel mare simţimînt vital, zicem, se redu la considerări meschine de provincie. în adevăr, asupra unei propune a părintelui episcop Şaguna, care propunere preasînţia-sa o cualif de *îndrăzneaţă* şi de *icoană a caracterului său,* Asociaţiunea primi — însă fără dezbateri, — ortografia propusă de acea comisiune filolog alcătuită numai de membri aleşi din Ardeal. Aşa dar Transilvania, fi cea mai jună a independenţei române, ea care a zăcut sub jug stră atîtea mari de secoli, păstrînd limba română ca un grai clandes neiertat nici pînă astăzi în sfaturile ţărei, Transilvania, fiindcă a naştere cîtorva filologi de merit, vine şi impune de sineşi o ortogra judicata bună numai de ardeleni şi nedezbătută cu românimea de care a păstrat de secoli, pe faţa Europei, numele respectat de *Român autonomă!* Oare literatura noastră a intrat în Saturnale?

Adunarea de la Braşov, fără de a lua în considerare obiecţiun demnului bărbat, dl Vicenţiu Babeş, unul din apărătorii drepturilor mânilor bănăţeni în ultima dietă de la Pesta, şi care arăta că în Ba autorităţile religioase şi chiar civile opresc cu totul scrierea cu latin fără de a pricepe înţelesul adînc al cuvintelor d-lui Laurian carele, prin un-nalt simţ ştiind să-şi facă o patrie din întreaga Bomânie şi să învin orice predilecţiune provincială, a declarat în sînul adunării că cei mulţi români, din care şi el unul, nu cunosc acea ortografie, fie ori

de bună, şi că pentru aceia, Asociaţiunea nu trebuie să o adopte definitiv; cu toate acestea, zicem, adunarea de la Braşov a primit ortografia propusă, ca a sa proprie, oficială şi statornică.

în via discuţiune iscată asupra acestei materii, am auzit cu părere de rău pe dl Gr. Bariţ dînd, într-un ton neasemănat ca obicinuita domniei sale curtenie, o desminţire d-lui Laurian, cînd acesta arăta că însuşi domnia lui, cu partea cea mare a românimei, n-avea ştire despre acea ortografie propusă. Oare dl Bariţ n-a înţeles ce voia să zică dl Laurian? oare domnia-lui n-a priceput că dl Laurian, cînd vorbea de sineşi, se întrupa în cele şase, şapte milioane de români ce n-aveau nici o parte în adunarea din Braşov? Negreşit aceste considerări înalte scăpase din vedere d-lui Bariţ în căldura discuţiunii, şi sîntem încredinţaţi că, în patriotismul său luminat, domnia-lui mai întîi va recunoaşte acum că, nici vreo cîteva sute de ardeleni inteligenţi nu pot da singuri legi limbei române, nici nu se pot considera ca definitive şi cu totul serioase hotărîrile dictatoriale ale adunării din Braşov.

Spre o mai bună dovadă despre această din urmă apreţiare, vom arăta că dezbaterea s-a terminat printr-o glumă de un gust cu totul nou în parlamentarism, a părintelui episcop Şaguna, carele cu gestul şi cu vorba ameninţă pe toţi preoţii din eparchia sa şi le vesti că vor păţi rău, dacă nu vor adopta îndată şi fără observaţiuni, fericita ortografie pe care preasînţia-sa a combătut-o şi a afurisit-o mai deunăzi cu atîta înverşunare. *O quantum mutatus ab Mo!*

Părintele mitropolit Şuluţ nu merse aşa departe ci aprobînd din parte-i aceste inovaţiuni, mărturisi că, bătrîn precum este, „se sileşte a scrie dupe regulele cele nouă, dar cînd apucă condeiul ceva mai repede, apoi iar o rupe pe *şleandurile* sale cele bătrîneşti".

în fine protocolul şedinţei poartă concluziunile acestei dezbateri, redactate în modul următor:

1. Adunarea priimeşte ortografia recunoscută de bună şi corespunzătoare limbei româneşti de către comisiunea filologică din anul 1860 şi o recomandă publicului cititor şi scriitor.

2. Aceiaşi adunare îndatora pe comitetul Asociaţiunii ca :

a) să recerce pe toate ordinariatele româneşti recomandîndu-le ca să binevoiască a primi subatinsa ortografie şi totodată a lua măsurile recerute spre a se introduce aceiaşi în tot cercul activităţii lor.

b) să încunosciinţeze şi pe gubernul ţărei despre această ortografie, ca despre una ce se poate asemenea recomanda la toate oficiolatele în toate ramurile administraţiunii publice;

c) tot acest concluz al adunării să se facă cunoscut şi redacţiunilor naţionale româneşti.

3) Cu toate acestea însă adunarea recunoaşte fiecăruia dreptul neţărmurit al liberei discuţiuni asupra gramaticei şi ortografiei limbei, pentru că este bine cunoscut cum că, pe cîmpul ştiinţei, nu încape nici o restrîngere sau dictatură, ci că aceasta are să provină numai de la legile vecinice care se descopere din natura limbei.

Cu toată generoasa liberalitate a acestei din urmă clauze, prin care se permite românilor de a scrie mai româneşte decît mulţi ardeleni, nu e mai puţin adevărat că Asociaţiunea literară transilvană a adoptat o ortografie a ei şi că ea s-a îndatorat a-şi pune toate silinţele ca s-o introducă în toată naţiunea română de dincolo de munţi, fără de a lua cîtuşi de puţin seama de partea cea mare a naţiunii române, adică de locu-

torii Principatelor. Prin modul acesta, vom ajunge a avea una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; şi poate cu timpul vom avea o limbă românească la noi, şi alta dincolo. Acest straniu rezultat este foarte probabil, dacă nu se vor lua măsuri serioase pentru a-l preîntîmpina; căci negreşit chiar astăzi puţini vor fi acei români din Principate care vor înţelege cu înlesnire unele fraze ce se pronunţiau fără nici o temere de ridicol, în adunarea de la Braşov. Spre exemplu, auzeai oratori zicînd: *în atari cercustări momentoase debue să defigem oficiolatelor* etc. ... ceea ce se traduce pe româneşte : *în atari* sau *în astfel de împrejurări grele trebuie să hotărîm dregătoriilor* etc. ... Daca vom merge tot aşa, apoi negreşit vom ajunge ca, peste cincizeci de ani cel mult, românii de dincolo şi de dincoaci de Carpaţi să se înţeleagă între sine aşa de puţin cît şi spaniolii cu portughezii.

De cîte ori se prezentă ocasiune, noi ne simţim o datorie de a atrage luareaminte a tuturor literaţilor noştri asupra acestei dezbinări naţionale pe care ei înşişi cu imprudenţă o pregătesc. Fie-ne dar iertat a spune aceasta chiar în faţa acelora cari au adoptat cu entuziasm erudita ortografie, zisă *etimologică* a respectabilului canonic T. Ţipariu, şi caria nu i-am găsi poate aşa multe neajunsuri, dacă ingeniosul ei autor ar fi izbutit să-şi scrie cu dînsa numele său propriu, astfel încît să nu-l citească unii Cipar şi alţii Tipar; unii Ţipariu şi alţii Cipariu, ci cu toţii cu totul, *Ţipariu,* precum se poate scrie şi citi cu toate ortografiele inventate şi uzitate pînă acum în ţările româneşti, osebit numai de a domniei sale.

închiăindu-se cu aşa trist succes discuţiunea asupra ortografiei, dl protopop Ioan Petric citi o mică dizertaţiune asupra creşterii viermilor de mătase şi asupra culturei duzilor *^ufrăgarilor* (precum se zic în Ardeal), în care dovedea cîte foloase se poate trage dintr-această exploatare, ce din zi în zi dobîndeşte o mai mare întindere în toate ţările române.

Apoi, dl Ioan Puşcariu citi frumosul discurs *Despre importanţa documentelor nobilitare ale familiilor române,* pe care amicul nostru dl Papiu Ilarian l-a retipărit în *Tesaur de Monumente Istorice pentru România,* (tom. I, fasc. 3, septemvrie 1862). Dl Puşcariu, bărbat laborios care ştie să unească îndeletnicirile sale administrative ca prefect în mai multe ţinuturi române din Transilvania d-a rîndul, cu cercetări istorice pline de un interes naţional, a reuşit a dezgropa nobleţă naţiunii române chiar şi din colibele foştilor iobagi de la Făgăraşi şi din valea Haţegului; domnia-lui ţine un catalog sau album, în care stau înscrise toate actele vechi ce a putut căpăta pînă acum şi aşteaptă completarea acestei lucrări spre a da publicului un bogat seceriş de documente vechi din cele mai importante. Introducerea la această lucrare, scrisă într-un stil elegant şi colorat, a fost citită de domnia-lui dinaintea unui public, care a primit-o cu aplauze adesea repeţite şi totdauna bine meritate.

în fine, dl G. Bariţ a închis şi astă dată şedinţa, citind discursul său : *Despre artele frumoase cu aplicarea lor la cerinţele poporului românesc.* N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni, care pe lîngă multe consideraţiuni pline de gust şi de adevăr, da şi explicarea concertelor naţionale ce se ţinură dupe amiazi, în acele trei zile solemne, precum oraţiunea d-lui Bariţ din ajun dase explicarea asupra exposiţiunii din Braşov. Astfel, ştiinţe, literatură, arte şi industrie, toate ramu-

rile producţiunii spiritului naţional, îşi avură locul lor în acea sărbare intelectuală a naţiunii.

A treia şi ultima şedinţă, fără de a fi tratat cestiuni de un interes foarte întins, fu însă, fără îndoială, cea mai interesantă şi cea mai roditoare în rezultate bune; într-însa a fost vorba de a discuta raporturile comisiunilor numite, cu două zile înainte, spre a verifica socotelile din trecut şi a determina cheltuielile pentru viitor. Aci, din mai multe cestiuni de amănunte, se ridicară dezbateri serioase, vii, animate, la care mulţi membri din adunare luară parte cu interes. Nu mai era o gloată zgomotoasă de aprobatori ai oracolelor venite din capul sălii, ci un consiliu de bărbaţi cugetători, care îşi combinau ideile şi părerile în modul cel mai profitabil pentru scopul ce-şi propune Asociaţiunea. în zioa cea din urmă, formele unei adunări deliberative se statornicise în adunarea de la Braşov, şi este de observat că progresiunea mersese crescînd în cele trei şedinţe consecutive. De la aclamările entuziaste ale zilei dîntii pînă la minuţioasele discuţiuni ale ultimei şedinţe, adunarea trecuse prin dezbaterea cestiunii ortografice, în care libertatea d$ opiniuni a membrilor fusese în crîncenă luptă cu apăsarea comitetului dirigent. Astfel se formează naţiunile la viaţa represintativă. Bomânul mai cu deosebire, bogat în sămînţă de vorbă şi nu lesne înduplecat la ce-i spune oricine, învaţă foarte uşor meseria parlamentară. Chiar în adunarea literară de la Braşov, simţeai inima românească crescînd din zi în zi în pieptul fiecăruia.

Punctul întîi de discuţiune, în şedinţa din 30/18 iulie, fu de a şti dacă se pot bucura de drepturi şi de titluri, acei membri care n-au îndeplinit cu totul condiţiunile statutelor Asociaţiunii, întru ceea ce priveşte admisiunea şi clasificarea lor. Dupe acele statute, membrii sînt de patru feluri: *fundatori* sînt acei care depun la asociaţiune odată, cel puţin o sumă de 200 florini austriaci (vre o 34 de galbeni); *ordinari* sînt aceia cari de sineşi se înscriu şi depun la unul din colectorii Asociaţiunii, sau odată pentru totdauna, un capital ce aduce un venit de 5 florini, sau pe fiecare an taxa de 5 florini (nici un galben întreg); *corespondenţi* sînt aceia care înscriindu-se, se vor denumi prin adunarea generală în urma propunerii preşedintelui, a comitetului sau şi prin moţiunea vreunui membru ordinar; în fine; *onorari* sînt aceia cari se denumesc de adunarea generală pe temeiul dovedit al capacităţii, înaltei poziţiuni şi altor merite personale ale lor; aceştia sînt liberi de orice contribuţiune.

Cu aşa condiţiuni lesnicioase s-ar crede că un mare număr de români din Principate ar fi prenumăraţi cel puţin printre membrii ordinari. Cu toate acestea, tabelul de membri, rînduiţi dupe ţinuturi, ce se prezentă adunării, era cu totul în desfavoarea noastră. Trebuie să mărturisim, pe de altă parte, că fundarea, scopul şi destinele Asociaţiunii erau foarte puţin cunoscute în Principate; dar sperăm că publicitatea şi timpul vor lăţi iute în inimile românilor, dorinţa de a încuragia şi de a susţine tendinţele şi faptele folositoare ale Asociaţiunii literare din Ardeal. Tabelul mai sus pomenit este într-astfel:

Braşovul.	cu	49	voturi.	Bălgradul	cu	34	voturi
Blajul		45		Sibiul	»	35	

Sasreghinul	cu	20	voturi	Banatul	cu	12	voturi
Făgăraşul	„	21		Bucovina	„	8	„
Viena	„	18		Moldavia	„	9	„
Ungaria	„	33		România	„	5	

Numai patrusprezece membri în Principate, şi chiar aceia m toţi onorari, aceasta s-ar putea privi ca o nepăsare din partea noastr pentru mişcarea civilizatoare şi naţională a fraţilor noştri de peste mun dacă publicul nostru, încunoştiinţat acum mai mult despre existenţa despre activitatea *Asociaţiunii transilvănene,* n-ar veni pe viitor să sprijine prin subscrieri numeroase. *Bevista română,* care şi-a luat dre ţintă, răspîndirea luminilor printre români, înfrăţirea generală a naţiu cel puţin pe cîmpul eruditiunii şi a bunului gust literar şi artistic, prec şi sprijinirea oricării idei salutarie pentru propăşirea naţională şi in lectuală, *Bevista română,* zicem, se simte datoare a invita pe toţi cei c au cătuşi de puţină încredere în tendenţele ei, de a lua parte la mişcare literară şi progresistă a fraţilor de peste munţi şi de a se înscrie prin contribuitorii ei. Numai cu acest mod, românii de dincolo, văzînd consîngenii lor din Principate nu sînt cu totul indiferenţi la aspiraţiun ce-i frămîntă, şi la fapte bune ce ei întreprind, vor cuteza atunci mai anevoinţă a apuca, ei de sineşi şi izolaţi, căi nestrăbătute, în care na unea întreagă nu-i va însoţi. Numai cu acest mod vom întreţine şi v întări ,,acel spirit al naţiunii, acel geniu român", de care a vorbit ve rabilul părinte Ţipariu „şi care va tinde aripile sale peste toţi fiii lui Trai şi-i va ţine legaţi întru legăturile păcii, frăţiei şi unităţii naţional

Dar vorbeam de discuţiunile şedinţei a treia de la Braşov. Una cestiunile cele mai dezbătute a fost împărţirea ajutoarelor pe la tinerii s denţi de prin facultăţi, pentru cari, pe de o parte Asociaţiunea destin un fond, iar de cealaltă, se făcu în public numeroase colecte, adunat distribuite de comitetele locale. Mulţi au opinat pentru desfiinţa comitetelor şi întrunirea tutulor colectelor în casa Asociaţiunii; mai mu încă pentru libera împărţire a generozităţilor publice către junii studi în toate aceste discuţiuni dnii Vicenţiu Babeş şi Ioan Puşcariu s-au dis mai cu deosebire, prin soliditatea ideilor susţinute, prin înlesnirea şi put elocuţiunii, prin curtenia formelor adevărat demne de un parlament. Puşcariu, deşi în statul lesne alarmat şi bănuitor al Austriei, nu s-a chiar de a manifesta dorinţa ca pe viitor adunarea să se conforme, puţin întru formarea budgetelor sale, cu adunările deliberative polit Dl Laurian, care a luat de mai multe ori cuvîntul, a fost răsplătit respectul şi aprobaţiunea ce publicul a acordat ziselor sale, de amar împotrivire ce întîmpinase, cu o zi mai-nainte, din partea comitetului gent. Apoi au mai vorbit şi dnii Bariţ, Axenţie, dr. Batiu, Munteanu, C nic, Yisarion Boman, protopop. Popazu, Găitan, Antonelli, Măcel Bohăţel, Andrei Mureşanu, părinţii archierei Şuluţ şi Şaguna etc. Lu torii de la 1848, acum în mare parte, membri ai *oficiolatelor* sau dregăt ilor cesaro-crăieşti, precum şi junii asupra cărora se-ntemeiază viitorul depărtat al naţiunii, se încercau la lupta cuvîntului pentru materii mică însemnătate aşteptînd poate alte cestiuni mai grave, mai vitale tru soarta poporului român.

în fine ca să rezumăm aceste dezbateri, vom menţiona aci principalii articoli coprinşi în budgetul propus. Micşorimea sumelor să nu mire pe nimeni; banii au totdeauna o valoare relativă şi poate, ceia ce nu s-ar face în unele locuri cu mii, se face aiurea cu zecimi. Sărăcia nu este nici vină, nici ruşine, cînd faptele săracului sînt bune, dar ruşinea şi vina mare e a aceluia care are mult şi nu face nimic bun şi temeinic.

Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta n-au depăşit o sumă de 3000 fiorini, şi cu toate însă <că> într-însele erau prevă-zute şi prevăzute ,,cu inimoasă dărnicie" toate cele ce puteau să dea ajutor şi înaintare neamului românesc. Pentru sineşi, pentru cancelaria sa, şi pentru ale sale tipăriri, Asociaţiunea nu păstrase mai mult de vre o 300 or 400 fiorini; dar ea distribuia în stipendii la studenţii de tot felul? peste 1400 de florini; pentru tipăriri de cărţi istorice şi didactice, consacra iarăşi o sumă destul de însemnată ; apoi acorda şi premie naţionale, dintre care cel mai important era cel de 50 galbeni oferit poetului braşovean Andrei Mureşanu; în fine pentru artişti, pentru industriaşi, pentru agricultori, într-un cuvînt pentru cei mai de căpetenie părtaşi ai expoziţiunii, ea asemeni crease cîteva premie de cîte 100, 60, 35 şi 25 fiorini. în articolii 13 şi 14 ai proiectului comisiunii se propunea a se împărţi 100 fiorini membrilor comitetului pentru dislocările lor şi 100 fiorini ca onorar anual al secretarului secundar.

însă aceste două propuneri s-au refuzat de către adunare; acolo toţi lucrează de patriotism şi patriotismul lor e încă destul de tînăr, ca să-i facă a lucra cu activitate şi chiar fără de salarii. Din ceilalţi articoli încă se vede că, în proporţiuni mici, toate trebuinţele naţiunii au fost prevăzute : răsplătiri şi încuragiări la cei ce s-au distins în vreo o lucrare; premii , pentru a înlesni dezvoltarea unor ramure folositoare, atît în cultura intelectuală cît şi în cea materială; ajutoare la junimea studioasă spre a se putea susţine pe băncile şcoalei; răspîndire a publicaţiunilor de un folos practic şi moralizator pentru naţiune; toate şi-au găsit locul în acest mic budget, pentru care nouă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat un rezultat mai bun.

Adunarea decise încă împărţirea ei în trei secţiuni : filologică, istorică şi fizico-naturală. Fiecare membru se poate înscrie pentru ceia în care voieşte să figureze, şi îndată ce secţiunile se vor întocmi, se vor începe şi lucrările fiecăria în parte. Se mai vorbi şi despre preţuirea şi vînzarea cu licitaţiune a obiectelor din Exposiţiune, pentru care se şi denumi o comisiune' şi se hotărî ca viitoarea seziune a Asociaţiunii, adică a treia, să se ţină la Blaj, cu începere din ziua de 22 iulie, stil vechiu, anul 1863, zioa luni dupe sf. prooroc Ilie, cînd şi tinerii de prin facultăţi vor putea asista, avînd cursurile şi examenele lor sfîrşite.

Ultimul incident al şedinţei fu denumirea mai multor membri onorari. Dl Bariţ, rememorînd relaţiunile de comerţiu şi de afaceri ce Ardealul şi mai cu seamă Braşovul întreţine cu Principate, conchise prin a propune de membri pe cîţiva bărbaţi de dincoace de munţi şi anume pe dl C. A. Bosetti (oare ca staroste de neguţători din Bucureşti?); apoi încă şi pe dnii G. Sion şi ŞT. Ionescu, pe junele Gr. ÎL Mânu, carele, în tot cursul şedinţelor, luase note stenografice, şi pe subscrisul, toţi aceştia acolo prezenţi. Părintele canonic T. Ţipariu, făcîndu-mi onoare de a mă pro-

pune şi domnia-sa, mai adaose pe dl. Cogîlniceanul, cualificat de *Demosten*
ăl românilor, pe preotul evanghelic Achner şi pe geograful Bieltz, autoru
unei însemnate cărţi statistice asupra Transilvaniei; dar cînd fu apoi tot pă
rintele Ţipariu să mai propună pe cîţiva învăţaţi maghiari, şi mai cu seam
pe domnii Finali, cornițele Miho şi Varady din Hunedioara, mai multe
glasuri de dezaprobare se auzire. în zgomotul ce se făcu, venerabilul mitro
polit Şuluţ, luă cuvîntul şi, cu gravitatea ce-i dau vîrsta şi meritele sal
patriotice, aduse aminte românilor ce erau de faţă ,,că naţiunea român
are şi trebuie să aibă inimă mare; că trebuie să arate că ştie a preţui oric
merite, fie chiar şi la inimicii săi şi să dovedească, prin chiar mărinimia sa
«ă fiind tare şi puternică prin sineşi, prin dreptul său, ea n-are a se tem
de cei carii o atacă pe nedreptate".

Aceste demne şi frumoase cuvinte, însoţite cu mii de aplauze term
nară incidentul ameninţător. Dl Vasici propuse încă pe dl Kratky, direc
torul gimnaziului din Sibiu, şi în fine se luă hotărîrea preventivă ca, p
viitor, propunerile de membri onorari să se facă mai întîi dinaintea un
comisiuni examinatoare care. va decide dacă se pot obşti în adunare
generală, spre a înlătura orice întîmplare supărătoare. Dl. Sion mulţum
pentru a sa denumire şi luă îndatorire de a sprijini scopul Asociaţiunii d
toate puterile sale, printre compatrioţii săi din Principatele dunărene
De toate părţile i se răspunse prin aplauze şi aclamări.

Publicul era acum tot în picioare, gata a da sfîrşit acestei ultim
şedinţe care se prelungise în curs de opt ore; atunci, preşedintele, înălţîn
glasul, rosti aceste cuvinte :

„Din toate cîte se petrecură pînă acum, am văzut spre cea mai mare mîngîiere, cu
că Asociaţiunea noastră nu numai că nu o ameninţă nici un pericul de nici o parte, dar d
contra sînt cele mai bune auspicie că va prospera încă şi mai mult în viitor. încît pentru p
grama de acum, nu pot zice alta decît că s-a împlinit dupe cît a conces timpul cel scu
avem însă prospectele cele mai bune că altădată va fi şi mai bine. Putem spăra cu securita
că presupunerile noastre nu ne vor înşela, dacă credem cum că armonia şi buna înţelegere creş
şi se întăreşte din zi în zi tot mai tare. Dea Dumnezeu să fie pace în lume, că sub zgomo
armelor nu poate înainta nimica, prin urmare nici întreprinderea noastră. Să ne rugăm dar
Dumnezeu pentru pacea lumii şi bună starea înălţatului împărat, că lui avem a mulţumi ap
barea Asociaţiunii noastre, că el a fost bun de a făcut cu putinţă înfiinţarea ei. Aşa Ta
să fie cu noi toţii; să reverse preste noi, fiii săi, lumina adevărului ca aşa să producă o naţiu
sănătoasă şi plină de virtute. Amin I".

După această binecuvîntare, horul junilor intona un imn naţion
şi apoi tot publicul se răsipi făgăduindu-şi succes bun la întîlnirea din an
viitor de la Blaj.

Astfel se petrecură cele trei zile de sărbătoare naţională ale adunăr
din Braşov. Marturi la faţa locului, noi am expus aci, cu exactitudine
cu sinceritate, faptele care ne-au impresionat mai viu şi nu ne-am sfii
reproba pe acele ce ni s-au părut nepotrivite, precum am şi lăudat
bucurie pe cele demne de admiraţiunea tuturor. în adevăr, cît despre n
nu înţelegem altă critică decît pe cea dreaptă, nepărtinitoare, nefăţărit
dacă părerea noastră va fi justă şi dacă viersul nostru va fi convingăt
atunci culpeşul îşi va simţi vina şi se va îndrepta ; iar dacă aceste cualit

ne vor lipsi, atunci cel puțin ne rămîne mîngîierea că nu am mințit conștiinței noastre, afumînd cu miresme prefăcute, niște idoli amăgitori.

Pentru aceia, închiăind acum expunerea amănunțimelor din adunarea de la Brașov, trebuie să recunoaștem că scopul, faptele și tendențele Asociațiunii literare transilvane, sînt în general demne de a fi suținute și îmbrățișate de tot poporul român ca, prin acest mijloc, cercul lor să se lățească și să profite tuturor românilor în deobște; apoi iar, fundatorilor ei, națiunea le este mult datoare. Părintelui episcop Șaguna, mai în deosebi, carele a sprijinit proiectul pe lîngă curtea imperială din Viena și căruia singur s-a încredințat de acolo executarea lui, poporul ardelean are de ce să-i fie mult recunoscător; deși preasfinția sa, crescut departe de sînul românimii, nu poate să-și întinză amorul național preste toată poporimea română, fără distincțiune de eparchie și guvern; deși credința națională a preasfinției sale se întemeiază mai mult pe curtea stăpînitoare din Viena, decît pe elementul vital al înfrățirii naționale a românilor ; deși speranțele preasfinției sale nu se arată a merge mai departe decît la o pacifică conlocuire a românilor sudiți cu celelalte națiuni alăturate, sub scutul tutelar al bunului împărat, preasfinția sa totuși a dobîndit drepturi la mulțumirea românilor de peste munți și prin mai multe fapte anterioare și mai ales prin ajutorul ce a dat la crearea și la libera deszvoltare a Asociațiunii.

Domnului G. Bariț asemeni, concetățenii săi de peste munți și în general toți oaspeții frumoasei sărbători din trecutul iulie, îi vor păstra vecinie o bună mulțumire, o amintire recunoscătoare; în adevăr, se poate zice că domnialui a fost principalul instigator și chiar executorul neobosit al tuturor serbărilor naționale ce s-au întrunit în vara aceasta la Brașov, Secretar primar al Asociațiunii literare, dispunător al Exposițiunii, preocupat cu bună primirea tutulor, domniei-sale trebuie să mulțumim pentru acel farmec sărbătoresc, pentru acel iubileu național, în care toți locuitorii de oaspeți de la Brașov au trăit în timpul tustrelelor zile solemne.

Și în fine, tutulor românilor din Ardeal, din Ungaria, din Banat, din Bucovina, trebuie neapărat să le recunoaștem un merit însemnat: acela de a lucra de sineși, fără cîtuși de puțin ajutor din partea guvernului local și chiar adesea în contra dorințelor acelui guvern. Astfel, Asociațiunea literară, Exposițiunea națională, sărbătoarea întreagă din Brașov, ș-apoi — în cercul mai larg al zilnicilor ocupațiuni morale, politice și industriale, — toate întreprinderile profitabile țărei și națiunei, toate acestea se fac însăși de către națiune, fără îndemnul și fără sacrificii din partea autorităților stăpînitoare. Acest fapt așa de puțin uzitat la noi în Principate, merită o deosebită luare aminte; el dovedește că lenevirea românului, ce tinde a deveni proverbială la noi, nu provine dintr-o apatie firească a caracterului său, ci numai dintr-un rău obicei contractat, de a se descărca tot omul de orice sacrificiu, lăsîndu-le în sarcina stăpînirii. Lipsească bunăvoința din partea aceștia, atunci românul, văzîndu-se lăsat fără sprijin în voia întîmplării, își ia inima în dinții și pasă la muncă. La noi, guvernul n-a cutezat încă să decline omnipotența sa de a face tot ce e bine, tot ce e folositor pentru țară, de aceia și națiunea, cu brațele încrucișate, așteaptă tot de la guvern; de aceia și progresul merge încet, împiedicat fiind de lipsa de mijloace a guvernului și de nepăsarea trîndavă a națiunii.

Dar să ne întoarcem încă pentru un minut în sînul răcoros al munților Bîrsei, spre a ne lua de la dînșii zioă bună, adresînd o salutare voioasă acelor amabile copile române care au desmierdat adunarea românilor, cu dulcile lor cîntări. Să arătăm mai înainte de toate admirațiunea noastră către juna artistă Elisa Circa, care știe cu atîta talent și grație a mînui vioara, un instrument așa de rebel sexului frumos; să salutăm încă și pe tinerile pianiste care și-au cîștigat aprobarea numerosului public adunat împrejurul lor; să mulțumim horului de tineri studenți și de fete, care au întonat adeseori rugi și imnuri naționale pentru* înfrățirea și prosperitatea poporului român. Partea ce au luat toți acești juni cîntători la sărbarea națională din Brașov a fost aceia cu care odinioară junii efebi și fecioarele din poetica Atena se amestecau în festivitățile solemne ale templului Minervei. Și într-adevăr, prin horul tinerelor cîntătoare, se zăreau sub podoaba virginală a unei cununi de flori sau de frunze și sub cutele largi ale veștmintelor albe, de acele chipuri clasice, regulate, gingașe și încîntătoare, de acele porturi mlădioase și mărețe ca ale fecioarelor ce împodobesc sculpturile neperitoare, săpate de Pidias pe marmora Partenonului.

În sfîrșit, ca să lăsăm pe cititorul nostru sub impresiunea de patriotism călduros și de idfeî plăcute ce a întipărit în inima tuturor celor de față întrunirea de la Brașov, vom reproduce aici ultima strofă dintr-o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean dl Ar. Densușianu a semănat mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită :

O! trecurăți iute, zile fericite,
Zile dulci de aur și de suveniri,
Voi, momente suave și de mult dorite
Inimei române, candide-n simțiri .

București, *1862.*

7^^7ela *Brașov,* **din 28-30 iulie 1862, în** ***Foaia pentru minte,*** *inimă si litera*
No. 30, 1 august 1862.

<MIŞCAREA ROMÂNILOR DIN ARDEAL LA 1848>

Am vorbit despre adunarea românilor din staturile Austriei la Braşov în vara anului curgător şi despre mişcarea naţională ce se manifestă în zioa de astăzi în Ardeal; cu duoispre-zece ani mai-nainte, adecă la 1848, o mişcare de un caracter mai aspru dar nu mai puţin naţional, turbura munţii şi cîmpiile Transilvaniei. Pe atunci, mult iubitul nostru istoric ÎL Bălcescu, scăpat din închisoarea plutitoare de pe Dunăre în care îl ţinură vreo cîtva timp turcii, după intrarea lor şi a ruşilor în Bucureşti, se refugiase în Ardeal şi trăi acolo cu luptătorii români, mai multe luni, cercînd în zadar să potolească duşmănia aceia crîncenă dintre români şi unguri, aşa de pernicioasă pe atunci libertăţii îmbelor popoare. Apoi de acolo, viind în Paris, după trecere de doi ani şi mai bine, într-o zi de 15 mai, zi aniversariă a primei adunări a românilor ardeleni pe Cîmpul Libertăţii de la Blaj fiind mai mulţi compatrioţi şi soţi de exiliu ca să serbeze acea zi memorabilă, Bălcescu, foarte slăbit de durerea ce avea să-1 culce în mormînt peste cîte va luni, citi următoarele rînduri, în care descrie cu o elocuinţă via şi colorată, impresiunile sale culese în mijlocul poporului ardelean, inimat de focul războiului naţional.

Această cuvîntare a mai fost odată pusă sub tipar în Paris; dar foaia în care s-a publicat şi care, redactată de cîţiva studenţi moldoveni şi munteni din Paris, purta numele de *Junimea română,* a avut o existinţă şi o răspîndire foarte restrînsă; al treilea număr al ei, din iunie 1851, conţine discursul următor :

ETUDE SUR LES DROITS ET OBLIGATIONS DES MONASTERES ROUMAINS DEDIES AUX SAINTS-LIEUX D'ORIENT

On a ecrit, pendant ces dernieres annees, dans les Principautes Bou mames, bon nombre d'ouvrages, d'opuscules et d'articles sur les *Gouver roumains dedies aux Saints-Lieux*; [1] et cependant on est encore loin d'avo dit le dernier mot sur cette question si importante pour Petat actuel pour Pavenir de la Boumanie. Apres avoir lu tout ce qui a ete imprin â ce sujet, ayant eu de plus le rare bonheur d'avoir entre les mains pl de deux cents pieces anciennes authentiques, toutes relatives aux co vents de la Boumanie et des Saints-Lieux d'Orient, j'ai cru devoir faire u resume des principales idees que j'ai puise dans ces etudes.

Je livre ce resume au public, non pas comme la solution la plus pr tique pour le moment, mais comme la seule, selon moi, qui ressorte d documents anciens. Je n'ai pas cit6 textuellement les actes authentiqu et je n'ai pas developpe in extenso les faits historiques, car c'eut ete ecri un livre, et mon intention n'etait que de poser, en quelques mots, les pri cipes sur lesquels repose la question, et d'en tirer les consequences qui presentaient d'elles-memes. Du reste, les livres et les documents de publies suppleeront avec avantage â notre disette de faits historiques et citations textuelles.

Puisse notre Seigneur Jesus-Christ avoir en sa sainte garde ceux q travaillent â la delivrance des couvents roumains et couronner leurs pein d'un heureux resultat !

[1] **Les principales de ces publications sont: *Eclaircissements sur la question des mon teres grecs situes dans les Principautes danubiennes* 1857. *Memoire sur les monasteres gre en Moldavie,* publie â Jassy dans le feuilleton du journal *Zimbrul,* 29 octobre 1855. *Mem randum sur les eglises, les monasteres, les biens conventuels et specialement sur les monaster dedies de la Principaute de Valachie,* par Gr. Bengesco, Bucharest, 1858. *Memoire sur eglises et biens conventuels de la Principaute de Moldavie et le reglement qui les regit,* Jass 1857. *La question des monasteres de Moldavie voues aux Lieux-Saints,* par M. Istrati, Jass 1860. *Mănăstirile zise închinate şi călugării străini,* de Ioan Brezoianu, Bucharest, 18 *Mănăstirile din România (mănăstirile închinate),* de Cesar Bolliac, Bucharest, 1862. *Que tia mănăstirilor închinate pe la Sf. Locuri din Principatele Unite Moldova şi România, trat din puntul de dreptate şi naţionalitate,* de A. I. Comăneanu, Bucharest, 1859. *La questi des monasteres dans les Principautes Unies,* par A. d'Avril, dans la *Revue des deux mondes* î. octobre 1862. *Memoire sur les couvents roumains, places sous Vinvocation des Saints-Lie d'Orient* (1863), et enfin divers articles dans le journal francais de Bucharest, *La Voix de Roumanie,* (1862); et dans les journaux roumains, *Românul, Buciumul,* etc.**

17-C.203

> c

E T U B E

r«ES I'K O I T * ET U B J L I O A T I O N S

MONASTERES ROUMAINS

SJMTS-UEIX *v m m*

VMimmAmmrE

e sur les droits et obligations des monasteres roumains dedies aux Samts-Lieux d'Orient. Foaia de titlu.

La question des monasteres dedies des Principautes Eoumaines si compliquee qu'elle paraisse, peut etre reduite â deux points principaux, de reclaircissement desquels decoule, de la maniere la plus naturelle, la solution de la question dans son ensemble. En deux mots, il s'agit de savoir.

1° â qui appartient le droit de propriete sur les biens mobiliers et immobiliers dependants des dits monasteres?

2° quels sont les droits et obligations du gouvernement roumain dans l'administration de ces monasteres et de leurs biens?

Pour pouvoir donner des reponses fondees â ces deux questions, il est indispensable de consulter :

d'une part, et surtout : les actes de fondation des monasteres; — les actes des donations qui leur ont ete faites par differentes personnes et qui ont ete confirmees â diverses epoques par les princes du pays; — les actes par lesquels sont constatees les dispositions prises par le gouvernement des pays roumains, â diverses epoques, â l'egard de ces monasteres ; — les actes emanant des ehefs de l'eglise orientale, pour la regularisation de leurs biens; — les actes constatant diverses transactions relatives â ces monasteres ou â leurs biens;[1]

d'autre part, les lois canoniques etablies par les saints conciles pour les monasteres en general; — les lois, — les droits et immunites politiques, ! enfin le droit coutumier des pays roumains â differentes epoques.

On peut y ajouter â Pappui, d'autres faits encore, emanant de sources dignes de foi.

Apres un examen consciencieux de ces diverses sources, nous essaierons de repondre aux deux questions ci-dessus.

Origine des proprietes conventuelles. Donations en biens-fonds aux couvents indigenes. Offrandes diverses aux Saints-Lieux d'Orient. Lois et stipulations anciennes qui defendent aux etrangers de posseder des biens-fonds sur le Urritoire roumain. Abus commis en faveur des Saints-Lieux. Mesures prises par l'fîtat roumain contre les divers abus de cette nature. Difference notable entre la *Propriete* et la *Dedicace.* 1 Definition de ce mot; droits et obligations reciproques qu'il implique. II ne figure pas dans les lois canoniques. His-

[1] On pourrait, pour plus de clarte et de facilite dans Tetude de cette difficile question repartir tous ees actes sous les huit rubriques suivantes :

a) Actes relatifs â la regularisation en general de la condition des couvents dedies, tant en vue de la discipline et des diverses dispositions canoniques â y suivre, que par rapport â l'administration de leurs interets rnateriels.

b) Actes relatifs â l'expulsion des Grecs en general, hors du pays et â leur exclusion dos droits de la naturalisation dans les Principautes Roumaines.

c) Actes de dedicaces veritables, faites par les fondateurs memes des couvents.

d) Actes de dedicaces fausses et illegales, faites ulterieurement, soit par des heritiers des fondateurs, soit par des Princes ou des hauts dignitaires del'Etat, qui n'etaient nullement en droit de cledier des couvents, jusque lâ independants.

e) Actes divers, ainsi que bulles patriarchales empechant et detruisant les dedicaces.

f) Actes de donations en meubles et immeubles, ainsi que brevets d'exemptions fiscales, faites ou concedees aux couvents roumains dedies. — Offrandes aux Saints-Lieux.

g) Actes relatifs aux divers impots et contributions imputables sur les revenus des couvents dedies, ainsi qu'â leur obligation soit d'entretenir â leurs seuls frais des etablissements speciaux de bienfaisance et d'utilite publique, soit de subvenir â leur (ntretien.

h) Actes qui constatent la surveillance et le controle de l'fîtat sur l'administration des biens des couvents dedies et Fempîoi de leurs revenus.

torique de la *Dedicace* en Roumanie. Droit coutumier qui regie les dedicaces legales. Difference qui existe entre un couvent *metoche* et un monastere *stavropygiayue.* Dedicaces fausses et illegales; abus qui les ont fait naître. Mesures repressives prises â diverses epoques contre les fausses dedicaces. Le gouvernement roumain peut s'abstenir aujourd'hui de faire le proces des fausses dedicaces. II peut cependant laisser ce droit aux particuliers, sous certaines restrictions legales. Pour regler les droits de la propriete, l'£tat ne peut prendre pour base que les dedicaces legales. D'ou Ton conclut que les couvents indigenes dedies sont seuls proprietaires sur le territoire roumain.

Las biens mobiliers et immobiliers qui se trouvent sur le territoire roumain et que les moines des Saints-Lieux d'Orient veulent nommer aujourd'hui, *biens des monasteres grecs,* sont tous, proprietes des *monasteres indigenes dedies ă ces Saints-Lieux.* L3S fondateurs des monasteres du pays et autres bienfaiteurs chretiens dans la suite, ont fait don de terres, de vignes, de maisons et autres biens, aux monasteres situes dans le pays, dedies ou non, et il n'est presque jamais arrive qu'un proprietaire d'immeubles, dans les pays roumains, aie donne sa propriete en pleine possession, â un monastere situe hors du territoire roumain.

II est â observer, que meme en ce qui concerne le petit nombre de donations de proprietăs immeubles qui ont ete faites de la sorte il fallait toujours que le monastere etranger en faveur duquel elles avaient lieu, eut un autre monastere, parmi ceux du pays, â lui dedie comme *metoche* ou succursale, par lequel il exersat le droit de propriete sur ces biens indigenes.

Ce mode de proceder de la part des donateurs s'explique facilement par les lois traditionnelles des pays roumains et meme par les stipulations de ceux-ci avec la cour suzeraine, qui empechaient toujours les etrangers, et surtout les sujets ottomans, turcs ou rayas, de posseder des proprietes sur le territoire roumain. On trouve meme bon nombre d'actes qui retablissent ce droit des pays, toutes les fois qu'il a ete porte atteinte; souvent meme, les assemblees nationales et les princes ont empeche completement les Grecs d'avoir dans les pays roumains des proprietes, meme dotales ; quelquefois aussi, on leur a fait passer la frontiere roumaine, comme gens nuisibles aux interets du pays, ou ils ne s'etaient etablis que par tolerance et au mepris des lois et stipulations.[1]

[1] Sans rapporter â l'appui de ces faits toutes les dispositions, soit de droit coutumier, soit de droit positif qui ont consecutivement regie, dans les Principautes Roumaines, depuis les temps les plus recules jusqu'aux Reglements organiques de 1834, la question du droit de naturalisation et de propriete des etrangers, il suffira d'indiquer quelques-uns des actes qui, en vue de mettre un frein aux pretentions et â Finfluence croissante des Grecs, rappellent expressement cette interdiction. Ainsi Fon peut citer les chrysobulles de Michel le Brave (28 aout 1599), de Leon Etienne (23 juillet 1631), de Radou-Leon (9 decemb. 1668); ceux d'Etienne Racovitza (1764), d'Alexandre Ghyca (1767) et celui de Michel Soutzo (1784), qui confirme en meme temps une disposition analogue anterieure d'Ypsilanti; en outre Facte synodal du clerge de Moldavie (1 janvier 1752) confirme par firman imperial de 1781, ainsi que les actes des assemblees generales de Valachie (9 mars 1823) et de Moldavie (22 mars 1826), confirmes par chrysobulles des princes respectifs, Ghyca (1823) et Stourdza (1826) et par firman special (1823).

II est presque inutile d'ajouter encore â ces quelques documents categoriques, une foule de faits historiques dont nos annales abondent et qui les appuient en les justifiant. Nous ne pouvons cependant nous empecher de rapporter quelques citations contemporaines, en rappelant en meme temps, que cette lutte contre Fingerence insinuatrice des Grecs dans les interets du pays, date du XV siecle et qu'â la fin du XVI, Michel le Brave inserait, comme une des

On comprend que, tant qu'un droit național de ce genre a exista aucun particulier, ni meme aucun prince, n'ont pu, sans infraction aux loi accorder â des etrangers — fussent-ils moines — possession sur le terr toire roumain, et c'est pour cela que la plupart des fondateurs et des dona teurs n'ont donne des biens immeubles qu'aux couvents indigenes, qu'il ont du reste pu rattacher â des monasteres de l'etranger, par des liens d'ur autre nature. D'ailleurs si des moines ont acquis, par voie d'achat, pour l monasteres de l'etranger, quelques proprietes — en nombre insignifian — ces proprietes forment une categorie particuliere, sur la condition act ellement abusive de laquelle il sera statue en meme temps que sera resolu

principales conditions du trăite par lequel il reconnaissait la suzerainete de Sigismond Bathor prince de Transilvanie, Farticle suivant :

„Parmi les douze boyards jures, il ne pourra etre nomme aucun qui soit d'origine gr que et de meme, il ne pourra leur etre accorde ni fonction, ni rang qui implique quelque in rence dans le gouvernement du pays".

Quelques annees plus tard, le metropolitain Matthieu de Pogoniani, ecclesiastique g etabli en Valachie, ecrivait, dans une chronique en vers, imprimee â Venise en 1785, les parc suivantes :

'AXXa xal ceît Tupoas/scrâs, <b ap%ovT£<; ^Pco^aîot,
"Oorot. 6TY)V xoupTTjV *'BpiaxzG&z* xal otfoi 'Ayopaioi,
'ISETS xal 7rpocf£X£T£, arco T^V d8tviav,
TOUQ BXd%ou<; JAT) *Tzeipâţeze \ik* TTJV 7cXsovs£iav,
Mrfik va ^tfT' dpxupTayoL, sic; TOUC TCTCOXOUC arcavco,
"OT' siv 0£oq 'a *TOUQ* oopavouc. xal *fiXenei ăizb* 'rcavco,
Mrfik va Xai[xapy7;c?£T£ TOU pXd/ou Ta (JL7T0uxaTia,
Kal *fiXimi* xal TOU xa-O-'evcx;, TT]V *npațiv* xal TT;V *râți,*
Mk Trat^eucJtv, *\ik* x6Xact.v, -BiXsi, TOV SiaTa!;£t,
©appoî xal £uvaa?T£0£Ts, TOUC. s7tT6>xou<; TOUC BXa^ouc,
Kal 7) 7rXsoV£$;ta Sac, TOUC xdu.vst pcou.£iou.d%ou<;,
Kal Sâv'jijropuv va u.ac ISouv, |XTQ8S ^coypacpicţjjivouţ.
*Daav *ax^o^c, ZOXJC,* S^STE, 7ioXXa 6v£iSiaptivo<;,
"Av oâv *zîyvLGi* Sixatov, *Biv* $&£Xav povd^yj,
'A|i,7] StOTt xXalyovTat, s^ovortv 6(xotd(^£t.
Kal 7rau<JSTS, xal Xd'.J;£T£, d7r6 TT]V d^ixiav,
MY) Eac xoXdcîy) 6 *dsbț,* xoXaoftv aicovlav.
AUTOI TiTco^ol [iac; -8-p£p<ouoi, xal |xa<; dcTcoxoîTa^ouv,
©ÎXOVTEIC, xal *[LT,* ^iXovTsi;, ^OUTTOUVOUXE *[LOLX* xpd^ouv,
Kal, 7Tp£7r£L va *TZOVC,* sxcopiev, xal va Tolț dyaTroiaev.
"OTÎ. fxaq elvai d§£X9ol, 7Tp£7i£t, va TOUC; Tt(xou[X£v.

„Mais vous autres, boyards grecs, tous tant qui etes â la cour et qui faites le comm dans ce pays, gardez-vous bien de commettre des injustices ; n'importunez pas les Roumain votre insatiable avidite; ne depouillez pas le pauvre, car Dieu est au ciel et son ceil est o sur vous; ne convoitez pas les epargnes du Roumain, car Dieu le Saint a des yeux en g nombre ; Finjustice ne saurait se soustraire â sa punition. Vous exercez votre tyrannie s Roumains et votre avidite insatiable rend les Grecs tellement odieux â cette nation, q ne peut les voir ni meme en peinture ; vous traitez les Roumains comme des chiens. S'ils n'av aucun droit, ils ne se recrieraient pas; mais puisqu'ils se plaignent tant, c'est qu'il raison. Cessez donc, quittez vos injustices, pour echapper aux punitions eternelles que Dieu reserve. Ces pauvres Roumains nous donnent notre nourriture et ont des egards pour n bon gre, mal gre, ils nous appellent: *Seigneurs.* II faut donc aussi que nous les aimions honorions comme nos propres freres". — Quoi de plus concluant que ces aveux et ces co d'un moine grec, indigne de Finconduite de ses compatriotes ?

Vers 1654 — 1658, le patriarche d'Antioche Macarius, qui visita alors la Valachi Moldavie et la Moscovie, nous fait, par Fintermediaire de son secretaire, le diacre Paul d' un aveu d'une autre nature. *(The travels of Macarius,* translated from the arabic by Bel London, 1836).

cette question : â savoir si les etrangers peuvent avoir le droit de propriete sur le territoire roumain?[1]

Outre le manque d'actes anciens et legaux etablissant la donation de proprietes immeubles, en Boumanie, en faveur des monasteres de l'etranger directement, il est â remarquer que, par contre, nous trouvons toutes sortes de dons consistant en objets mobiliers, effectues â diverses epoques, par les princes et les particuliers, aux monasteres des Saints-Lieux ; tous ont donne de l'argent, des objets precieux, des blocs de sel provenant des salines du pays, des provisions de ble, du miel, de la cire, de l'encens, et peut-etre meme des esclaves *tziganes,* â tout monastere du rite oriental sans distinction; mais personne ou plutot tres peu de personnes ont donne des terres, des vignes ou des maisons, â ces monasteres etrangers qui n'avaient pas de *metoche* sur le territoire roumain; personne ne leur a donne directement, ni *roumâni* ou *vecini* c'est-â-dire laboureurs *attaches a la glebe,* ni privileges ou exemptions nationales, ni droit de perception pour leur compte des revenus indigenes, tels que *oeritu* (droit de paccage), *vinariciu* (dîme sur les vins) *,vama* (douane). etc. De tels dons ne se faisaient qu'aux couvents du pays, et tant ceux dedies que ceux non dedies, en ont joui. La chose etait naturelle, car ces monasteres seulement avaient, dans le pays la faculte et les moyens de faire usage des droits dont on leur faisait don.[2]

Apres avoir fait ia description du riche couvent de *Caloui* en Valachie, le voyageur ajoute : „This convent it was our wish to take and attach to the Patriarchate of Antioch, as there are convents attached to the other Patriarchates; but we found scarcely one, with the exception of the abbot and a few of the monks with him who would enter into the compact". (Voi. II. pag. 372).

„Nous desirions prendre ce couvent et rattacher au patriarchat d'Antioche comme il y en a d'autres qui sont attaches aux autres patriarchats; mais *k* Fexception du superieur et de quelques moines, nous ne trouvâmes presque personne qui voulut entrer dans nos vues".

Un patriarene d'Alexandrie fut plus heureux quelques annees plus tard. Ces faits viennent â Fappui de ce que nous disons plus loin, sur ies dedicaces des monasteres des pays i oumains.

[1] Quoique les proprietes des couvents dedies, acquises par voie d'achat, soient en nombre tellement infime, qu'elles ne pourraient infirmer en rien la question des droits de naturalisation et de propriete des etrangers, cependant il n'est pas inutile de rappeler que ces achats sont faits par les moines grecs, en leur qualite d'hegoumenes des couvents indigenes dedies, au nom et avec les revenus de ces mâmes couvents, les seuls qui puissent etre proprietaires fonciers, et non comme representants des Saints-Lieux; ainsi qu'en vertu de Fobligation expresse de presque tous les actes de fondation, imposee aux administrateurs de ces lieux. de les faire prosperer et accroître.

Voyez du reste Facte de fondation du couvent *Stavropoleos* â Bucarest, eleve par Feveque Joannicius et dedie â la metropole de Pogoniani en Roumelie (8 nov. 1733), ainsi que Fouvrage de Mr. Brezoiano, pag. 71.

[2] On peut hardiment avancer ces faits lorsqu'on a consulte environ deux cents documents relatifs aux dedicaces des couvents du pays, aux Saints-Lieux. Parmi tous ces actes, nous ne connaissons que deux ou trois fâcheuses exceptions, ou Fon fasse donation aux Saints-Lieux, de proprietes immeubles, et encore faut-il ajouter que la principale donation de ce genre, celle du monastere *Floreşti* en Moldavie, dedie au couvent Esphigmene du Mont Athos (1806, aout 20) a ete contestee, quelques annees apres, par la familie des Costaki, descendants et collateraux des fondateurs primitifs (4 aout, 1827).

Les Archives du Mont Athos peuvent nous fournir une preuve analogue. Sur cent dixhuit titres de dedicaces ou diverses donations, faites dans les Principautes Roumaines, aux couvents du Mont-Sacre, on trouve tout autant de temoignages etablissant rigoureusement cette distinction entre les donations faites aux couvents du pays, dedies ou non dedies, et celles accord£es aux monasteres des pays etrangers. L'archimandrite Porphyre du Mont Athos a publie en 1847, â St. Petersbourg, en langue russe, un inventaire de tous ces actes.

II en resulte donc que les proprietes immobilieres, et meme mobilieres des monasteres administres aujourd'hui par les hegoumenes grecs, appartiennent â ces *couvents indigenes dedies,* et non aux monasteres etrangers auxquels ils sont dedies; par consequent la question de la propriete, pour la piupart des biens, se trouve tranchee, tant par l'examen des actes de possession, que par le fait de la possession actuelle, laquelle s'exerce incontestablement par *les couvents indigenes dedies* et en leur nom.

Cela est tellement vrai que, pour appuyer leur pretendu droit de propriete, les Saints-Lieux de l'Orient se fondent surtout sur les actes de *dedicace* (închinare), par lesquels les monasteres indigenes leur sont rattaches; les moines etrangers disent: ,,En effet, les biens peuvent appartenir aux monasteres indigenes dedies; mais ceux-ci, par le fait meme de la *dedicace,* sont des proprietes des monasteres de l'etranger". Ici cependant il y a une grande erreur. *Dedicace* est loin de signifier *Possession*; les documents et les faits nous prouveront la verite.

En examinant le droit canonique, dans les actes des saints synodes cecumeniques, nous ne trouvons rien qui autorise la dedicace ou la subordination d'un monastere â un autre. Au contraire, il paraîtrait d'apres ce qui est contenu dans le 20 canon du VIIIme concile oecumenique et en general d'apres toutes les dispositions prescrites pour la fondation des monasteres et pour les regles â observer â l'int^rieur, que ces saintes lois n'admettent que des monasteres separ^s les uns des autres et independants, s'administrant d'eux-memes et par le concours des congregations qui les habitent, sous le patronage, la garanţie et la surveillance des eveques et des autorites locales.

Toutefois, nous devons constater que l'usage des dedicaces et par consequent la creation des *metoches* ou succursales, a eu lieu de viciile date, en vertu du droit coutumier, dans les pays roumains comme dans tout l'Orient chretien. II etait dans l'esprit de l'epoque que le plus faible cherchât l'appui du plus fort, au prix de quelques concessions ; cette idee dominante au moyen-âge, s'est glissee dans l'ordre moral et a penetre meme dans le monachisme egalitaire. Plusieurs documents anciens, emanes des chancelleries des princes roumains et des patriarches de l'eglise orientale, constatent ce fait et donnent â cet us le nom consacre chez les Eoumains pour le droit *coutumier,* c'est-â-dire *obiceiul pămîntului.*

De tous les faits qui ressortent, tant de ces documents que des actes par lesquels les fondateurs primitifs des monasteres ont en general regie leurs dedicaces, on peut deduire des eclaircissements sur les faits et les droits de la dedicace. Elle peut etre assimilee, dans l'ordre des idees religieuses de l'Orient, â ce qu'on appelle dans l'ordre politique, *Suzerainete.* Ce droit, que les puissances garantes ont determine, en reglant les droits et les obligations reciproques de la Porte avec les Principautes Eoumaines, peut servir d'explication pour le droit et les obligations de la *Dedicace* ; il consiste en effet, en quelques redevances et secours de diverses natures, que le vassal est tenu de donner â son chef moral; mais il ne constitue point un droit de propriete acquis par ce dernier sur les biens et l'avoir de son client, qui garde, en tout cas, le droit plein et entier de posseder et d'administrer ses biens et sa personne.

La position qui est faite â un monastere dedie est par consequent celle de reconnaître la superiorite spirituelle des *Laures*[1] dont il depend et de venir materiellement en aide â sa metropole, dans quelques circonstances determinees ; celle-ci, de son cote, le defend et le protege toutes les fois qu'il en est besoin[2].

Ici nous devons marquer la distinction que l'usage et le droit coutumier ont etabli entre les couvents independants et ceux qui relevent d'un autre monastere, ou bien lui sont *dedies* (închinata, dcpispoțxsvY)). Oeux-ci portent en Orient le nom de |XSTOXV) (derive de (JISTOC-EX*) et constituent une classe entiere de couvents, possedant en toute propriete des biens plus ou moins consid£rables et n'en ayant pas moins l'obligation de reconnaître la supremație d'un autre monastere plus grand, plus venere, plus riche quelquefois. Telle est la position de tous les couvents indigenes que les fondateurs primitifs ont mis sous le patronage d'un autre monastere celebre, situ£ sur le territoire roumain ou meme hors de ses frontieres. Le *metoche* n'est jamais une propriete du couvent auquel il est d^die; c'est tout au plus son *client,* comme l'on dirait en legislation rcmaine.

C'est, comme nous l'avons dit, sur ce meme pied et conformement au droit coutumier, que presque tous les archeveches, les evech^s et les grands monasteres independants des pays roumains, ont eu et ont encore des *metoches* ou succursales, qui sont par rapport â leurs metropoles, ce que doivent etre les monasteres indigenes dedies relativement â celles des Saints-Lieux.

Ces metoches des etablissements religieux des pays, ont eu de tout temps leur administration distincte de celle de leurs metropoles; mais ils reconnaissaient leur d^pendance vis-â-vis d'un autre etablissement superi-' eur, auquel ils etaient tenus de donnerles offrandes prescrites parlavolonte des fondateurs. C'etait l'etat primitif des *metoches* en g^n^ral. Ni le droit coutumier, ni aucune autre loi de l'eglise ou des pays roumains n'ont reconnu comme legale, une autre espece de dedicace.

Pour d^signer les monasteres qui etaient totalement independants on s'est souvent servi de la qualification de *monasteres stavropygiaques.* Ce mot, signifiant litteralement, *qui a sa source dans la croix* (aTaupoTCuyy)), designe les couvents qui dans toute la chretiente, nereconnaissentpasd'autre

[1] Grands monasteres independants qui ne relevent que des patriarehes d'Orient.

[2] On verra plus loin que l'organisation meme, ainsi que la condition des couvents dedies, reconnues et confirmees sans interruption, tant par les lois du pays que par les synodes et les moines des Saints-Lieux, ne pouvaient comporter d'autre obligation, dans Tacte de dedicace, qu'une simple supremație spirituelle. On peut, du reste, prouver que ce n'est que dans ce sens que l'on a primitivement compris les dedicaces; les canons ecclesiastiques rapportes ci-dessus le demontrent assez clairement. Voyez du reste quelques bulles des patriarehes de Constantinople, â ce sujet. Le prince D. Cantemir, dans la *Description de la Moldavie* (chapitre III, sur les couvents de la Moldavie), nous a transmis l'idee claire et nette qu'on se faisait encore â ce sujet, au commencement du dix-huitieme siecle. Voici ses propres paroles : „En Moldavie il est de coutume, lorsqu'un prince ou un boyar fonde un couvent, qu'il repartisse toute sa fortune, en parts egales, entre le monastere et ses enfants, c'est-â-dire qu'il donne au monastere une part egale â celle qu'il legue â ses enfants, et s'il craint qu'apres sa mort, le couvent ne soit d£truit ou disperse, alors il le dedie â quelque couvent plus grand, qu'il choisit parmi ceux qui sont situes dans les quatre points que nous avons indiques (JSrusalem, Sinaî, Athos et Roumelie); et l'archimandrite de ce monastere s'oblige â prendre sur lui de soigner le couvent et de *surveîller* â ce que les moines aient une bonne et honnete conduite,...."

autorite que celle du patriarche et du tres-saint-synode, dont releve general toute l'eglise d'Orient. Ce sont les monasteres qui ont conserve caractere primitif de l'institution monacale, et il faut bien se garder confondre leurs relations avec le patriarchat, â la subordination imp quee dans l'etat de *metoche.* La position de *stavropygie* n'etait que la mi de leur independance sous la garanție des chefs superieurs de l'egl Tous les anciens monasteres des pays roumains et beaucoup de c qui ont ete fondes dans les derniers siecles, ont des droits â la stavropyg droits qui n'ont pas toujours ete strictement respectes [1].

II existe en effet, plusieurs actes qui prouvent que, par des moye abusifs, les choses sont allees tout autrement, et que, independamm des simples dedicaces, d'apres l'ancien droit coutumier, c'est-â-dire dedicaces qui se faisaient par le fondateur meme d'un monastere, de sa fondation, les intrigues des moines grecs ont pousse les prir regnants et les habitants des pays â faire des dedicaces illegales, c'e â-dire â soumettre â la dedicace quelques monasteres indigenes, exis anterieurement comme monasteres independants. Ici nous avons le canon du VIIme concile cecumenique et le 1[r] canon des I et II c ciles reunis dans l'eglise des Saints Apotres, qui defendent expressen â tout homme, fut-il laique ou moine, fut-il etranger ou parent du fo dateur, fut-ce le fondateur lui-meme apres le pacte de fondation disposer d'un monastere et de ses biens et de modâier si peu que ce les legs institues lors de la fondation, surtout quand ces legs sont formes aux legislations. Les princes et les assemblees, â diverses epoq d'accord avec les patriarehes oecumeniques de l'Orient, ont empeche sortes de dedicaces illegales et ont casse et annule plusieurs de celles avaient ete faites par suite de frequents abus. Des documents de nature abondent en Eoumanie et ils d&finissent clairement, tant dispositions des saints canons, que les concessions faites par le c coutumier du pays.[2] En effet, il y a un point de distinction impor entre la dedicace vâritable, primordiale, et cette dedicace fausse, illeg de seconde main, faite par des personnes depourvues de la faculte disposer d'une chose qui ne leur appartenait pas.

Toutes les autorites des pays roumains et meme les autorites ec siastiques d'Orient, ont combattu, â diverses Epoques, ces dedic et cependant la moitie au moins des monasteres dedies se trouve auj d'hui soumise â une dedicace resultant d'actes entaches d'une illeg si flagrante.

A l'epoque de la decadence des droits acquis par les pays rouma quelques princes, etrangers de nation et de sentiments, et meme quelc

[1] Voir specialement pour cette categorie de couvents, la bulle du patriarche de Cons nople Callinique, en date du 10 fevrier 1702, aceordee au couvent *Honvezi* en Valachie, definit clairement la condition des monasteres *stavropugiaqu.es.*

[2] Voir les actes consecutifs de l'assemblee generale de Valachie, confirmes par les sobulles d'Alexandre Iliache (6 mars, 1628), ceux de Matthieu Bassarabe (27 novemb. 27 nov. 1639; 20 dece. 1640), les bulles synodales du patriarche de Constantinople (1640 et 1641) et le chrysobulle de Constantin Bassarabe (14 mai 1657); de meme le chrysobu Radou-Leon (29 avril 1667); le rapport de l'assemblee generale de Valachie sanctionne p Prince Morouzi (8 fävrier, 1794), ainsi que l'acte de la familie Costaki de Moldavie du 4 1827.

descendants de fondateurs, sans tenir compte de l'independance dont jouissaient certains monasteres indigenes, en vertu meme des pactes de fondation, ont viole ces pactes et ont dedie les susdits monasteres, aux couvents [des Saints-Lieux[1]. Quelques-uns sont alles plus loin encore et ont pousse cet abus jusqu'â dedier, avec les terres y attenantes, un monastere independant, â quelque saint etablissement de l'Orient, comme si de simples proprietes foncieres, sans aucun caractere religieux, pouvaient comporter un acte essentiellement spirituel tel que la *Dedicace ;* tant a ete grande au siecle precedent la confusion dans les idees et dans les principes sur lesquels, des les temps anciens, etaient bases la position et les droits des etablissements religieux[2].

C'est toujours de cette epoque que datent le peu d'actes par lesquels ont ete aehetees, pour le compte des Saints-Lieux d'Orient, ou par lesquels leur ont ete directement donnees, des proprietes sur le territoire

[1] Le cadre que nous avons impose â cette etude ne nous permet pas de nous arreter longuement sur ce point. D'ailleurs il faudrait des volumes pour exposer les artificieuses menees et les facons peu scrupuleuses, par lesquelles les moines grecs ont su se faire dedier les couvents du pays et s'approprier leur administration et leurs revenus. En parcourant les actes des dedicaces, dont la plupart sont detournees de leur sens primitif, on pourra voir que ces saints peres n'ont recule devant aucun moyen, pas plus devant les faux temoignages et les falsifications des documents memes, que devant les exactions les plus violentes, qu'ils faisaient exercer par leurs compatriotes et allies, les princes et les metropolitains phanariotes du XVIII siecle. Voyez du reste, pour en avoir une idee, outre les actes qui annulent les dedicaces fausses et illegales, cites plus haut, voyez les actes relatifs aux dedicaces des couvents *Caloui* (testament de Bouzesco, 9 sept. 1609, chrys. de Gregoire I. Ghyka, 19 juin 1673), *Stanești,* (chrys. de Radou, 19 mai 1615, chrys. de Const. Brancovano et bulle patriarchale du 8 mars 1692, chrys. de Nicolas Mavrocordat, 27 avril 1716), *Radu-Voda* (faux chrys. de Radou du 10 fevr. 1613), *Vintilă Voda* (chrys. de Radou Leon, 29 avril 1667), *St. Jean de Bucharest* (chrys. de Ducas, 12 mai 1678), *Hangou* (chrys. de Nicolas Mavrocordat, 19 juil. 1715; chrys. de Michel Racovitza, 30 juin 1716), *St. Nicolas de Focșiani* (acte de fondation du capitaine Vranciano, 1720), *Rikitossa* (chrys. de Gregoire Ghyca, janv. 1729), *Spirea din Delu* (bulle du metropolitain de Valachie, mai 1776 ; chrys. d'Ypsilanti, 1777), *Vizantia* (chrys. de Gregoire Ghyka, 15 janv. 1777)^ *Vieroche* (rapport du divan de Valachie du 8 fevr. 1794, confirme par Morouzi), etc. etc, etc. On pourrait multiplier ces citations â l'infini.

Sur toutes ces dedicaces fausses ou illegales qui se multiplient surtout dans la premiere moitie du XVIII siecle, sous les premiers phanariotes, on pourra observer que les plus frequentes sont celles que les princes, metropolitains, hauts dignitaires ou particuliers des Principautes Roumaines, ont accompli, sous l'influence des intrigues des moines grecs et des Grecs en general, en se basant sur un certain droit de parente ou de succession, mais en violant les pactes primitifs de fondation que les princes des pays, jusqu'â l'avenement des phanariotes, ont presque toujours fait respecter. (Voy. la note de la page 17;.

[2] On en pourrait citer un exemple curieux, un seul heureusement. En 1826, les moines grecs se permettent meme de disposer des proprietes et vendent tout un couvent aux Armeniens (le couvent de *Stu. Georges de Codrou Hertzi).* Ces aberrations sont du reste expliquees par les abus et les violences que les phanariotes ont exerce pendant un siecle dans notre pays, et par l'interet qu'ils prenaient specialement â ces riches couvents dont les revenus leur permettaient, â eux et aux leurs, de se rendre de plus en plus maîtres des Principautes Roumaines.

Toutefois, un fait curieux â noter c'est que les princes phanariotes, en violant les pactes de fondation et de dedicace d'un si grand nombre de couvents, independants jusque lâ, en ont aussi fonde et dedie de nouveaux, qu'ils ont le plus souvent dote par leurs moyens habituels, c'est-â-dire en depouillant d'autres couvents, de leurs biens. II faut cependant reconnaître que plusieurs d'entre les fondateurs grecs de couvents roumains en ont fermement assure les conditions d'existence par des actes categoriques de dedicaces. Voyez par exemple, l'acte de fondation de *Vaccarești,* bâti par le prince Nic. Mavrocordat, 1719 ; celui de *Stavropoleos,* fonde par l'grchimandrite Joannicius, 8 nov. 1733 etc.

roumain, en violant de la sorte une loi qui a ete de tout temps en vigueur chez nous, celle de ne pas accorder aux etrangers, droit de propriete sur le territoire roumain.

Laissant donc de cote cette coupable infraction aux lois du pays, ainsi que l'aberration qui a pu dicter quelques dedicaces de proprietes immeubles aux Saint-Lieux, et envisageant la *dedicace,* dans le seul sens qu'il soit possible de lui attribuer, c'est-â-dire comme un fait de vassalite spirituelle qui ne peut avoir lieu qu'entre deux etablissements religieux, nous reconnaîtrons que la dedicace des couvents, bien qu'elle ne soit pas un acte admis par les canons de l'eglise, a ete cependant un fait accepte dans les coutumes des pays roumains et consacre par l'usage Toutefois, ce fait a ete pousse jusqu'â l'abus par la soumission â la dedicace, de certains monasteres, independants dans le principe.

Les autorites des pays, d'accord avec les chefs de l'eglise d'Orient ont fort souvent combattu cet abus, qui cependant a laisse bien de traces parmi les monasteres actuellement dedies.

Cependant, en ce qui concerne le fait des dedicaces, le gouvernement roumain, pour ne pas entrer dans des questions partielles d litige, pourrait admettre aujourd'hui toutes les dedicaces des couvent du pays en general, comme des faits accomplis; il lui serait aise de consentir, quant â lui meme, au droit de prescription pour toutes ces dedicaces de seconde main, qui ont ete faites contre Pancien droit coutumie du pays et au mepris de la volonte des fondateurs primitifs; en effe il peut aujourd'hui consentir sans perii â l'abandon d'un droit que l pays a eu de tout temps et dont il a use â plusieurs reprises, c'est-â dire celui d'annuler toutes les dedicaces illegales. Toutefois, il ne pourr jamais, pensons nous, pousser la tolerance jusqu'â denier aux particulier et aux descendants actuels des fondateurs primitifs, le droit d'attaque en justice des dedicaces illegales, quelle que soit leur nature, et de fai valoir par devant les tribunaux du pays, leurs pretentions contre l Saints-Lieux, toutes les fois qu'il aura matiere. II est bien entend cependant, qu'en pareil cas, la justification de leurs pretentions ne saura jamais avoir d'autre resultat que celui d'annuler la dedicace, reconnu fausseparla justice du pays, et de faire rentrerle couvent lese, dans s etat d'independance â l'egard des Saints-Lieux, tout en maintenant, ce qui concerne l'administration de ce couvent et de ses biens, les di positions generalement adoptees jusqu'â ce jour, en Eoumanie, pour l monasteres indigenes non dedies.

Mais pour en revenir â l'attitude que le gouvernement rouma aurait, selon nous, â garder pour le moment, dans la question des dedic ces, il nous paraît qu'en les admettant toutes sur le meme pied, comm des faits accomplis, notre gouvernement n'aurait â y voir que ce qu'el sont dans les veritables actes de dedicace, c'est-â-dire dans ceux de actes qui sont exclusivement emanes des fondateurs primitifs, ayant se qualite pour faire des dedicaces legales, et par consequent il ne pourr considerer comme proprietaires des biens situes sur le territoire rouma que les monasteres indigenes dedies et nullement leurs metropoles spiritu les des Saints-Lieux. En effet, des que l'on admet qu'il est contraire l'equite de regler l'etat des monasteres dedies, autrement que d'ap

la volonte des fondateurs primitifs et d'apres le principe de la dedicace, — qui, ce principe aussi, a eu, â son origine, sa raison d'etre, et doit par consequent garder son caractere primitif, — il est evident qu'on ne saurait, dans cette regularisation, prendre pour base que les dedicaces legales, c'est-â-dire, celles consacrees par le droit coutumier, et non pas celles qui ont ete de tout temps combattues et repoussees, tant par les autorites civiles du pays, que par les autorites ecclesiastiques memes de l'Orient. II est donc patent, que c'est seulement sur la base des dedicaces primordiales, que peut etre jugee la question, â savoir : â qui appartient le droit de propriete sur les biens qu'administrent aujourd'hui les prelats etrangers, au nom des monasteres dedies, sis dans les Principautes Boumaines, dont ils sont les superieurs; et assurement de cette maniere (la seule equitable), il n'y aura plus aucune contestation sur la matiere, attendu qu'il faudra bien reconnaître d'un commun accord, que les seules personnes morales ayant droit de propriete sur ces biens, sont les *monasteres indigenes,* qui se rattachent aux Saints-Lieux par le seul fait de la *Dedicace,* fait qui ne comporte nullement l'idee de *propriete.*

L'ingerence de l'etat roumain dans l'administration des couvents dedies n'a jamais totalement dispăru ; elle est souvent demandee par les Saints-Lieux eux-meme. Nomination des *hegoumenes.* Ce qu'elle doit etre d'apres les lois ecclesiastique. Comment en Roumanie l'exeption s'est substituee â la regie. Causes qui ont amene la nomination des superieurs etrangers. Droits que les pays roumains se sont reserve dans cette circonstance. Les *hegoumenies* etrangeres n'ont plus leur raison d'etre. — Resultats negatifs auxquels elles aboutissent. Necessite gravement sentie de separer les attributions des superieurs de couvent, d'avec celles de gerants et administrateurs des affaires civiles qui concernent les monasteres. Demoralisation et abus qui resultent de ce cumul d'attributions. La gestion des biens conventuels ne peut plus etre â l'avenir qu'entre les mains d'une administration la'ique. Obligations mises â la charge de tous les couvents en general, par les fondateurs et donateurs. L'entretien convenable des monasteres, objets de la donation, et celui des communautes qui les habitent, sont une condition inherente â tout don et offrande. Prevision speciale des fondateurs de couvents roumains dedies. Obligations des monasteres envers la patrie. Ce que les monasteres etaient autrefois en Roumanie. But patriotique de leur edification, des riches dons et des offrandes qu'on leur faisait. Les couvents dedies ont rempli anciennement leurs devoirs envers le pays, sans aucune resistance. Rien ne les autorise â s'en dispenser actuellement. Obligations speciales des couvents dedies, envers les Saints-Lieux, leurs patrons. En quoi consiste ces obligations? Elles sont subordonnees â celles qui ont pour objet la conservation des couvents indigenes, le bien etre et la prosperite de la patrie. Elles ne constituent pas un droit positif et ne peuvent pas se traduire en une redevance rigoureusement determinee. Necessite des budgets annuels qui reglent l'emploi et repartissent le montant des revenus des biens conventuels, conformement aux dispositions des donateurs. A qui appartient le droit de faire ces budgets? Conclusion.

En eclaircissant ce permier point, c'est-â-dire celui de savoir â qui appartient le droit de propriete sur les biens, situes dans les Principautes Boumaines et revendiques par les monasteres etrangers des Saints-Lieux, une bonne pârtie de notre tâche est rempli. En effet, apres avoir demontre

que ces biens ne peuvent appartenir, quoiqu'on veuille objecter, qu'a
couvents indigenes, il nous sera bien plus facile de resoudre la seco
question, posee au commencement de cette etude, celle de savoir; qu
sont les droits et obligations du gouvernement roumain dans l'admi
tration de ces monasteres et de leurs biens.

Laissant de cote les faits quotidines qui nous prouveraient su
samment que c'est du consentement general et meme tres souvent
la demande expresse et l'insistance des Saints-Lieux d'Orient qu'un pa
droit s'exerce aujourd'hui par le gouvernement roumain, nous all
examiner seulement en quoi consiste la question de l'administration
si chacun des points qui s'y rapportent n'implique pas une obligat
imperieuse pour l'etat roumain, d'exercer son autorite de la man
ia plus directe et la plus energique ; dans la gestion de cessaintesfondati
et des biens qui leur appartiennent.

Les points auxquels se reduit la question du droit d'administr
sont les suivants :

1° La nomination des superieurs des monasteres ou *hegoumene*
la fixation de leurs attributions;

2° La repartition et l'emploi des revenus des monasteres.

Examinons le premier point et nous verrons tout d'abord
consultant les regles monacales, confirmees specialement pour les p
roumains, par un grand nombre de chrysobulles princieres et de bu
patriarchales,[1] nous verrons que, dans chaque monastere, l'hegoun
doit etre elu par les moines et parmi les membres de leur communa
ce n'est que dans le cas ou l'on n'y trouverait pas des hommes dig
de ces fonctions, qu'il serait permis de chercher ailleurs un hegoun
reunissant les qualites voulues. En outre par le 88me canon du con
local de Oarthagene, il est clairement statue qu'un moine ne peut
hegoumene dans un couvent ou il est etranger, et les 17me et 21me ca
du VIPe concile cecumenique defendent aux moines de passer, com
superieurs ou meme comme simples religieux, d'un monastere â l'a

Ces regles ont ete observees dans les pays roumains jusqu'â ce
des relations plus frequentes avec l'Orient et sourtout avec le c

**[1] Comme nous l'avons dit plus haut, l'organisation et la conditions de tous les cou
du pays, telles qu'on les trouve â toute epoque, sont non seulement incompatibles avec le
de propriete reclame par les Saints-Lieux, mais les rendaient meme, dans l'administrati
leurs biens, completement independants des couvents auxquels ils etaient dedies, sans
la moindre distinction entre les couvents dedies et les autres monasteres du pays. Voir â
pui, le grand diplome qui constitue, pour ainsi dire, la charte monacale de Valachie, co
par l'assemblee generale et le prince Constantin Mavrocordat, et qui contient textue
tous les actes anterieurs, depuis 1596 jusqu'en 1657, par lesquels les assemblees et les prince
pays, les synodes et les patriarehes de Constantinople ont successivement regie et confir
droits et l'organisation des couvents du pays. Du reste on trouve l'origine de ces dispositio
le XIV siecle.**

**Voir en outre, une foule d'autres actes du meme genre qui ne sont pas contenus d
document et parmi eux, la bulle du patriarche de Constantinople Jeremie (1593), celle du
de Jerusalem (24 avril, 1664), celle deja citee du patriarche Callinique (10 f£vrier 1702), c
Cyrille, patriarche de Jerusalem (vers 1706), et les chrysobulles de Gregoire Ghyca (
1767), d'Ypsilanti (1776), de Morouzi (1799 dec.) confirme par acte synodal et patriarc
janv. 1800), de Caradja (4 mars 1813 et 1815), confirme de meme par acte du patriar
Je>usalem (1816); tous s'occupant de la regularisation en general de la condition des co
dedies, tant en vue de leur administration canonique que de celle de leurs biens.**

grec et slave de Turquie, y aient fait prevaloir l'exception; en verite, il fut un temps (apres la soumission des pays roumains â la Porte), oii les princes des pays et les fondateurs des monasteres, pousses par leur zele pour le bien de ces etablissements indigenes et peut-etre pour celui du pays entier, et reconnaissant chez les moines etrangers, des merites superieurs â ceux des indigenes, ont appele des Saint-Lieux des prelats pour leur confier les hegoumenies des couvents du pays, dedies ou independants. Les raison qui ont milite pour l'introduction des religieux etrangers dans les monasteres du pays, sont de diverse nature; le merite et la faveur sont cependant les principales ; mais souvent aussi la cupidite des princes et des familles fondatrice, a contribue â la provoquer. Toutefois, nous devons observer que de pareilles concessions etaient purement personnelles, viageres, operees en faveur de tel ou tel moine des Saints-Lieux, pieux ou bienfaiteur. Mais il resulte des temoignages que nous sommes en mesure de produire, que ces faveurs personnelle devenaient quelquefois la source d'une usurpation des droits du monastere indigene, par des moines etrangers, qui insensiblement transformaient ces faveurs, en dedicaces arbitraires des couvents roumains aux monasteres etrangers, d'oii ils etaient venus[1].

D'autre part, l'abus consistant â faire venir des hegoumenes de l'etranger pour les monasteres du pays, se transforma en coutume plusieurs fondateurs de monasteres stipulerent, dans les actes de dedicace de leurs fondations que le monastere etranger, patron du couvent indigene dedie, aurait le droit d'y envoyer des hegoumenes pour Padministrer ; mais tous ces actes stipulent en meme temps que ces hommes doivent posseder toutes les qualites requises pour cette charge, et la plus part de ces actes porte que si ces conditions ne sont pas strictement observees, si les hegoumenes envoyes des Lieux-Saints travaillent â la ruine et non â la prosperite du monastere indigene, les autorites du pys auront â intervenir et â confier le monastere â des hommes qui se montrentplus scru» puleux observateurs de la volonte des testateurs[2].

Voilâ donc que, outre le droit inherent que l'autonomie du pays confere a l'Etat roumain de regir tous les etablissements publics de son territoire, les actes memes de dedicace legale placent la nomination et la conduite des hegoumenes des couvents dedies, sous le controle du pouvoir local, qui partout est le protecteur naturei de tels etablissements et le garant oblige de l'acomplissement des volontes des fondateurs.

[1] Voir les actes deja cites plus haut d'Alexandre Iliache (1628), le chrys. de Const. Brancovano du 8 mars 1692, relatif â la dedicace de ***Stanesti,*** ainsi qui la plupart des actes de dedicace de la fin du XVII, et du XVIII siecle, surtout ceux de Moldavie. Ajoutez ces paroles du patriarche Macarius, sur le meme couvent de Stanesti : „The whole place is now desolate ; for the owners of it, soon after its erection, submited its governement to Nicephorus, Patriarc'h of Alexandria, after whose deceas no one paid to id any attention". — "Tout ces lieux sont maintenent devastes, car ieurs proprietaires, peu de temps apres la fondation, ont confie leur administration â Nicephore, patriarche d'x\lexandrie, apres le deces duquel personne n'y fit plus la moindre attention". ***(Travels of Macarius,*** voi. II, p. 373). - Notre histoire n'est pas moins remplie de pareils faits. Le respect et la consideration dont jouissaient les moines d'Orient, le refuge et l'hospotalite genereuse qu'ils trouvaient dans le pays en toute circonstance, ont naturellement amene de frequentes faveurs de ce genre, par lesquelle, grâce â leurs manipulations, ils sont arrives â s'eriger en maître et possesseurs d'un quart des biens du pays.

[2] Voir l'acte de fondation de Cotrotcheni, par le prince Cherban Cantacuzene (1682 oc<t».

La raison pour laquelle on a appele des superieurs de l'etran
pour regir les monasteres indigenes, est clairement enoncee dans plusie
des anciens actes de dedicace ; si elle ne s'y trouve pas toujours formu
elle y est du moins sousentendue, car â cette epoque, l'opinion gener
attribuait aux moines d'Orient, des connaissances plus etendues que cel
de notre clerge, dans les affaires ecclesiastiques; ils avaient en ou
dans les contrees ou ils se trouvaient, des moyens d'existance p
restreints que chez nous. Les Eoumains les appelaient donc et leur c
fiaient les couvents indigenes, dans l'espoir qu'ils fairaient preuve d'
pi^te plus exemplaire et qu'ils repandraient davantage les lumieres
les bienfaits dans le pays. Toutefois, la nation s'est constamment rese
le droit de revoquer ces hegoumenes etrangers, dans le cas ou ceux
n'accompliraient pas les conditions susdites; ce droit elle l'a souv
exerce et jamais il est tombe des mains du gouvernement roumain

Or, des que la nomination des hegoumenes etrangers, aux monaster
indigenes (meme dedies), n'a plus sa raison d'etre; des que ces heg
menes, au lieu de remplir le but pour lequel ils ont ete mandes, n
ont aucun souci; des que le pays possede un clerge tout aussi ecla
et au moins tout aussi digne que celui de l'etranger, l'introduction
hegoumenes etrangers dans le pays n'a plus rien qui la justifie. Ajouto
encore que le gouvernement roumain, en maintenant pendant
quarante dernieres annees, ces dispositions completement surannees
abouti qu'â des deceptions ; les couvents dedies sont tombes de plus
plus en decadence; â la pieţe, aux lumieres et aux bienfaits dont les f
dateurs de ces monasteres esperaient gratifier le pays, par le moyen
hegoumenes etrangers, ce sont substitue la demoralisation, l'incu
l'ignorance, la mauvaise foi et la prevarication. Les autorites eccles
tiques ont elles-memes fort souvent reconnu ce fait et elles ont frequemm
adresse des plaintes au gouvernement roumain, contre les superie
qu'elles memes avaient recommande. Le gouvernement roumain ne p
des lors avoir une garanţie fondee pour admettre les etrangers
hegoumenies des monasteres indigenes dedies et le pretendu droit
Lieux-Saints de recommander des hegoumenes etrangers, ne peut
considere aujourd'hui que comme une concession qui leur a ete faite pa
gouvernement roumain â titre d'epreuve; epreuve dont le resul
s'est clairement traduit par un prejudice â l'egard des couvents ded
le tout au detriment de la moralite et de la bonne foi publique et
mepris des intentions des fondateurs.

D'autre part, nous devons reconnaître que, vu les developpeme
que les progres de la vie sociale ont procure aujourd'hui aux proprie
conventuelles, dans les pays roumains, leur administration est devenu^
charge difficilement compatible avec le caractere monastique, d'au
plus que meme le 27me canon du IVme concile cecumenique avait pr
que la charge de curateur des biens conventuels devait etre totalen
distincte de celle de chef d'une congregation religieuse.

[1] Voir le formulaire- de declaration de la part des moines grecs, envoyes en q
d'hegoumenes aux couvents valaques, dans le ***Memorandum*** de Mr. Bengesco, 1858, p.

C'est pourquoi le gouYernement roumain, dans Pinteret des monasteres, a maintenu les charges des hegoumenes dans ce qu'elles doivent etre en realite d'apres les lois ecclesiastiques, c'est-â-dire dans l'administration spirituelle et domestique de la communaute de chaque monastere, en ayant soin de fixer pour chaque couvent un budget proportionne â ses besoins materiels, et en rapport avec ses us et obligations d'hospitalite et de bienfaisance; il a veille â ce que les monasteres independants de la Boumanie restassent des lieux de retrăite, de pieţe, de tranquillite et d'aumone, et non pas des ruines, depeuplees de moines et souvent meme de pretres desservants, des comptoirs de commerces interlopes, des foyers de proces, d'intrigues et de demoralisation, tels que sont aujourd'hui les couvents dedies des Principautes Boumaines. Ce salutaire effet a ete du â la creation d'une administration centrale des biens ecclesiastiques, instituee aussitot qu'il a ete constate qu'une tâche de cette nature devenait incompatible avec le caractere monacal; il serait indispensable qu'en generalisant des dispositions qui jusqu'â ce jour n'ont ete que partielles, toutes les hegoumenies du pays fussent enfin dechargees de la gestion exterieure des biens conventuels, par l'administration gouvernementale, offrant seule les garanties necessaires d'ordre et de probite voulues pour une gestion loyale et un emploi des revenus conforme aux dispositions, volontes et intentions des fondateurs et donateurs.

II nous reste maintenant, pour elucider tous les points concernant l'administration des couvents dedies et leurs biens, â examiner de quelle maniere on doit repartir et employer les revenus de ces biens, pour ne ,pas sortir de la lettre et de Pesprit des donations legales, faites â ces monasteres. Pour arriver â cette fin, nous devons reconnaître que les biens conventuels en general sont soumis â deux conditions, qui sont les memes pour toutes les categories de monasteres, sans exception. En effet, tout homme qui a donne quelque chose â un couvent, a eu en vue deux buts, â savoir, faciliter Pentretien convenable du couvent qui a ete l'objet de la donation; et favoriser Paccomplissement des ceuvres de charite et de bienfaisance publiques, sous quelque forme qu'elles se produisent.

La premiere de ces deux conditions est si naturelle, qu'il etait â peine besoin de Pinscrire dans les actes de donation. II est clair que si l'on favorise un etablissement, d'un don quelconque, ce ne peut etre qu'en vue d'en augmenter le bien-etre. Cependant tous les actes de dedicace legale et plusieurs meme de dedicace arbitraire, renferment, comme clause expresse, Pentretien convenable des couvents indigenes dedies, comme si leurs fondateurs, et meme ceux qui en disposaient arbitrairement, avaient craint qu'un jour les moines etrangers ne depouillassent et ne negligeassent completement les monasteres indigenes soit au profit des metropoles de l'etranger, soit dans leur interet particulier.

A cet egard, sans doute, PEtat roumain est tenu d'exiger que les couvents indigenes soient entretenus proportionnellement â leurs revenu, car les Boumains ne peuvent se defendre d'une juste indignation, en voyant les moines etrangers, qui depuis tant d'annees, administrent ces biens, laisser tomber en ruines et livrer â la profanation tant de

monuments de la pieţe et de la gloire de leurs ancetres; en voyar surtout que sur la totalite des biens legues par ces pieux donateur c'est â peine si une faible part est faite â la reedification et â Pentretie de leurs fondations. îfous pouvons affirmer, sans erreur notable, que moitie au moins des couvents dedies des Principautes Boumaines, s trouve aujourd'hui dans un etat d'abandon complet, et que leurs hegou menes ne sont que des prepos^s â la perception des revenus, lesque passent directement aux Saints-Lieux, toutes les fois qu'ils ne reste pas dans leurs bourses. La dignite de notre sainte religion, les volont des gen^raux bienfaiteurs des monasteres indigenes, Pesprit de la natior en general, reclament contre une telle profanation, et le gouverneme ne pourra pas rester indifferent audevoir qui lui incombe de remedi â un mal si grand et de reprimer de si honteux abus.

Mais Pentretien des edifices, du service divin et des communaut qui devraient habiter les saints etablissements, ne sont pas les seule conditions stipulees par les donateurs des biens conventuels.

Chez nous aussi, de vieille date, les monasteres n'ont pas ete un quement des lieux de retrăite, consacres â la vie monastique; dans u pays expose â de si frequentes invasions et revolutions que la Boumani les couvents, bâtis presque tous en forme de citadelle avec de large murs de defense et souvent caches dans des localites d'un acces diffici aux depredateurs, ces couvents, disons nous, ont eu aussi pour but, donner une large hospitalite â ceux qui s'y abritaient; de faciliter l moyens d'existence â tout ceux que leur faiblesse et la rigueur d evenements reduisaient â demander secours; de conserver le precieu depot des sciences et des arts et d'en activer la propagation.

Voilâ de quelle nature etaient les diverses tâches, laissees â charge des saints etablissements du territoire roumain; toutes les pe sonnes que leur pieţe portait â desirer le bien-etre materiei et moral leur pays, n'avaient alors d'autre moyen que de faire des largesses au monasteres. C'est ponrquoi nous voyons tous nos ancetres deposer gen reusement sur Pantei de la religion, toutes les offrandes de leur patri tisme ; nous les voyons donner des biens aux couvents, afin que ceux-accueillent bien le voyageur; donnent un asyle â Pexpatrie; viennent aide aux pauvres et aux veuves; qu'ils dotent les orphelines; qu'il entretiennent des hopitaux pour les malades et les infirmes ; qu'ils cree des imprimeries pour la publication et la propagation des livres utile enfin pour qu'ils contribuent, par tous les moyens, â Pameiioration l'etat moral et materiei des habitants du pays, et qu'ils viennent, besoin, en aide â la patrie.

C'est peut-etre un sentiment de meme nature, qui â preside la dedicace de plusieurs couvents indigenes, aux communautes religieus des Saints-Lieux. !N"os ancetres esperaient, qu'en mettant en relati plus intime les monasteres du pays avec ceux d'Orient, les moines q en viendraient, plus instruits que les notres, sauraient donner chez nou Pexemple d'une pieţe plus eclairee et contribueraient d'une maniere pl efficace aux progres du pays. Quant au passe, nous devons Pavouc leurs esperances n'ont pas toujours ete deşues; mais les temps c change, et leurs bonnes intentions ont tristement servi de base â

continuation d'un etat de choses qui est loin aujourd'hui de produire les effets utiles pour lesquels il avait ete institue.

Ce que nous venons d'exposer jusqu'â present d'une maniere generale, relativement aux bonnes oeuvres par lesquels les monasteres etaient obliges de venir en aide â la nation, n'est pas une assertion denuee de preuves. Les actes de donation en grande pârtie, et ceux de dedicace legale surtout, contiennent des obligations identiques; elles peuvent varier dans la forme, d'un acte â un autre, mais elles n'alterent pas pour cela l'esprit et l'intention, qui sont les memes partout; les clauses varient avec l'£poque et le caractere des donateurs. II n'est pas moins vrai que tout monastere possedant des biens, a des obligations correlatives de bonnes ceuvre publiques, et cela etait, dans le passe; une chose si commune et si naturelle que jamais, avânt une epoque qui remonte tout au plus â quarante ans, les couvents du pays, dedies ou independants, n'ont tente de s'en affranchir, toutes les qu'il y a eu necessite de contribuer, soit separement soit collectivement â l'extinction des epidemies, â l'ediffication et â Pentretien des hopitaux, hospices et asyles, â Petablissement et â la dotation d'ecoles, de seminaires, d'imprimeries, voire meme â des contributions devant servir â la liquidation des dettes de l'Btat ou bien â Pentretien des armees de defense[1].

Eefuser de pareils secours eut semble aux moines d'autrefois, une infraction â la volonte des fondateurs, qui avaient offert leurs biens aux monasteres, dans l'intention de repandre ainsi, sur tout le pays et sous la protection tutelaire de notre sainte religion, les bienfaits d'une richesse plus genereusement repartie.

Personne ne peut contester que les oeuvres de bienfaisance publique n'aient ete une des conditions stipulees chez nous par les donateurs, ni prouver qu'il existe un seul couvent, d'une categorie quelconque, qui se soit jamais soustrait â Pobligation, soit de contribuer par cotisation aux institutions de bienfaisance de la patrie, soit â celle de venir â son secours dans les temps difficiles.

îşTous soutenons donc qu'il n'existe aucune raison sur laquelle les monasteres dedies des Principautes, puissent se fonder pour refuser de

[1] II n'y a presque pas de couvent ou l'on ne trouve de pareilles conditions, dans l'acte de dedicace. Cette obligation, qu'il serait oiseux de s'arreter â prouver, etait tellement naturelle, tellement inherente â l'esprit des dedicaces, que le gouvernement des pays en a toujours dispose, sans opposition, et a meme fixe et reparti le genre et le montant de pareilles contributions. Voir les rapports de l'assemblee generale de Moldavie (12 sept. 1704 et 1 mars 1706) confirmes par Antioche Cantemir (juin 1705 et 1 mars 1706). Les chrysobulles suivants : en Valachie : d'Alex. Ypsilanti (17 mars 1775), de Morouzi (27 nov. 1793 et 20 octob. 1794), de Hangerli (22 janv. 1798), du divan executif (25 mars 1798), de Const. Ypsilanti (5 sept. 1803), de Caradja (19 mai 1817); — en Moldavie : celui de Ypsilanti (8 juin 1799), les rapports des Assemblees de Moldavie (25 mars 1813 et 1 janv. 1828) et de Valachie (6 dec. 1822); en outre les chrys. de Const. Brancovano (1707) et de Const. Mavrocordat (28 dec. 1761), relatifs au couvent dedie de *St. Sabba* de Bucharest; et nombre d'autre pareils actes qui abondent dans les Archives de l'Etat.

Les puissances etrangeres ont aussi profite tres souvent de ces contributions, nommees dans le pays, *cisle,* et dans presque toutes les occupations militaires des Principautes par ies armees russes et turques, les couvents ont largement contribue â subvenir â leurs depenses. Voir les decrets de Michel Soutzo (1 dec. 1801), du divan executif de Valachie (14 mars 1809, 10 avril et 4 juillet 1812), et aux Archives de l'Etat, toutes les pieces de ce genre, ayant rapport â toutes les occupations militaires du pays.

remplir, â cet egard, la volonte des fondateurs, volonte â laquelle i n'ont cesse, durant des siecles, de se soumettre sans opposition[1].

L'Etat, en sa qualite de garant de Paccomplissement des ancier pactes, doit donc encore faire ici usage de son autorite, pour assur la stricte observation des clauses de donation. C'est â lui qu'incombe sans contredit, le devoir de mettre â execution les volontes des fondateur non seulement en ce qui touche â Pentretien des etablissements pieu sis sur le territoire roumain, mais aussi en ce qui concerne la fixation d la part de contribution, par laquelle les biens conventuels doivent subven aux institutions d'utilite publique; ces deux conditions etant generalement imposees â tous les biens conventuels situes sur le territoire rou main, ainsi qu'il a ete dit plus haut.

Neanmoins, il est juste et indispensable de reconnaître que les cou vents *dedies* de la Eoumanie ont une obligation de plus que monaster non *dedies;* c'est dans cette obligation meme que consiste, pour ains dire, la part *materielle* ou *temporelle* du droit de dedicace. Les ancier actes de donation qui statuent sur la dedicace d'un couvent indigen contiennent une troisieme clause, distincte des deux qui ont ete analyse plus haut. Cette clause les oblige â fournir des aides, secours et aumone non seulement en objets de consommation, mais surtout en numeraire, â leurs metropoles des Saints-Lieux. D'apres la majeure pârtie des act de donation reguliere, Pexcedent des revenus, apres avoir satisfait larg ment aux deux premieres conditions, paraît avoir eu la destination c dessus. Les comptes des couvents dedies, soumis â differentes epoque au controle de l'Etat, demontrent avec evidence qu'il en etait ainsi, alor que les clauses des donations etaient encore respectees. II est â observ qu'â cette epoque, les monasteres memes dont la dedicace n'avait pa eu lieu conformement aux lois adoptees et reconnues par PEtat et l chefs de l'eglise, et dont les biens etaient abusivement abandonnes la disposition absolue des Saints-Lieux d'Orient, ces monasteres meme dis-je, ne remplissaient la condition de secours et d'aumones â l'etrange qu'apres avoir satisfait â leurs obligations nationales, obligations impl quees dans leur etat constitutif[2].

Par consequent, il nous semble hors de doute que le gouverneme roumain, des que le droit â des secours et â des aumones sera restrein dans ses v&ritables limites, n'ira pas contester le moins du monde la stric et religieuse execution de cette derniere clause. De la franche et regulie observance des devoirs imposes aux couvents dedies, par rapport au pays roumains ou ces couvents et leurs biens se trouvent situes, deco lera, comme une consequence naturelle et obligatoire, Paccomplissemen des devoir de charite et d'hommage prescrits â Pegard des Saints-Lieu mais encore faut il reconnaître que ceux-ci etant constamment subo donnes aux premiers, ce n'est jamais â leur detriment qu'ils devront s'a

[1] Comme nous \ avons dit plus haut, c'est le gouvernement qui a toujours dispose cette obligation imposee aux couvents dedies par leurs fondateurs. Voyez aussi les registres c comptes que tous les couvents etaient obliges de soumettre au controle de l'Etat, lesquels trouvent aux Archives de l'Etat, surtout ceux des annees 1730 — 1741.

[2] Voyez les decrets de Hangerli (27 aout 1798), le rapport de l'assemblee generale Valachie (10 sept. 1798), le decret de Mourouzi (dec. 1801), etc. Voyez aussi la brochure de M Brezoiano, p. 89, ainsi que les registres cites ci-dessus (pag. 34).

complir. Les besoin momentanes des monasteres indigenes, les necessites diverses de la patrie, les developpements reclames parfois par les institutions de bienfaisance et d'education publique dans le pays, enfin Paugmentation et la diminution des revenus des biens conventuels, pourront faire varier tres souvent le montant des secours accordes aux communautes de l'Orient.

Cette perspective de fluctuations et d'instabilite pourrait, en ce moment surtout, sembler inquietante pour les moines etrangers; cependant ils ne sauraient s'en plaindre, car, â coup sur, elle est comprise implicitement dans le pacte de la dedicace et tres souvent meme, elle se trouve clairement declaree dans les actes authentiques. Aussi, PEtat roumain, prenant pour base dans cette circonstance comme dans toutes les autres, les dispositions reglees par les fondateurs et les donateurs primitifs — dispositions dont les moines etrangers ne sauraient certainement pas contester la validite — PEtat roumain, disons nous, ne pourra jamais se dispenser de reconnaître, de son cote, qu'il convient sans contredit de consacrer annuellement une portion excedente des revenus des couvents roumains dedies, pour etre employee en secours et aumones, accordes aux monasteres des Saints-Lieux, dont ceux-la relevent. Mais cette portion — si l'on veut rester strictement dans le cercle des clauses stipulees par les anciens actes — ne pourra jamais etre determinee d'une maniere fixe et constante; car l'emploi de cette somme etant subordonne â Paccomplissement d'autres conditions qui ont une priorite incontestable, et cette pârtie des revenus n'etant en definitive que l'objet d'une offrande benevole, il ne resulte pas de la, â vrai dire, pour les Saints-Lieux, un droit positif et categoriquement sp6cifie, qui puisse se traduire en une redevance permanente et invariable.

A plus forte raison, les moines de l'etranger ne pourront pas se prevaloir de cet us de generosite traditionnelle legue au pays par les antiques bienfaiteurs des couvents indigenes, pour reclamer un droit d'ingerence ou meme de controle sans l'emploi des revenus conventuels. Les anciens documents constatent bien qu'ils ont droit â la bienveillance et â la liberalite des pays roumains, mais non pas du tout qu'ils possedent celui de regler eux-memes ces offrandes.

Toute la question de la r^partition et de l'emploi des revenus des monasteres dedies, se reduit donc â la formation d'un budget annuel que la nation roumaine est seule en droit d'elaborer, attendu que ce budget ne dispose que des fonds et des revenus appartenant â certains couvents indigenes et nullement â des monasteres etrangers; il y devra neanmoins etre toujours tenu entierement compte de la volonte des fondateurs et donateurs, car, outre les parts de revenu qui seront affectees aux besoins interieurs des couvents dedies de la Eoumanie et â ceux des etablissements de bienfaisance et d'utilite publique du pays, il y sera pareillement pourvu â des secours et aumones envers les monasteres des Saints-Lieux.

Pour nous resumer donc en peu de mots, nous repeterons, qu'en compulsant des documents existants et qu'en examinant les droits *ab antiquo,* nous avons ete amenes aux conclusions suivantes, lesquelles presentent d'elles memes, â peu de chose pres, la solution ele la question des couvents dedies des Principautes Boumaines :

1° Les proprietes des monasteres *dits grecs,* constituent les biens de quelques *monasteres indigenes,* qui ne se rattachent aux Saints-Lieux, que par Pacte de *dedicace.* Cependant cet acte n'impose au monastere dedie que Pobligation de reconnaître la *preponderance spirituelle* du monastere duquel il releve, jointe au devoir de lui fournir des *secours* et de le gratifier *d'aumânes*; tout se reduit la. Comme tels, les monasteres dedies, ainsi que leurs proprietes, devraient etre places â Pegard de PEtat roumain, sur le meme pied que les autre monasteres de la Eoumanie, qui possedent egalement des proprietes, vu que Pacte qui distingue les monasteres dedies, de ceux qui ne le sont pas, n'est nullement de nature â modifier le droit de propriete des premiers ou leur position civile dans PEtat roumain.

2° La nomination d'hegoumenes etrangers et recommandes par les Saints-Lieux, a pris son origine dans les conditions de superiorite des moines d'Orient, sur le clerge naţional; ces conditions n'existant plus aujourd'hui, il s'en suit que par le maintien des hegoumenies etrangeres, preposees â l'administration des couvents dedies, le resultat auquel on aboutit se trouve entierement oppose â celui pour lequel elles ont ete instituees dans le principe; conseqiiemment, cet etat de choses n'a plus actuellement sa raison d'etre. En outre, l'etat actuel du pays au point de vue social, reclame, pour l'administration des biens conventuels, en place des personnes revetues d'un caractere religieux, une institution plus speciale dans la matiere. II est donc necessaire d'etablir une ligne de demarcation entre les attributions d'un superieur de couvent (personne revetue d'un caractere monacal), et celles d'une administration des biens temporels, laquelle aujourd'hui ne peut etre composee que de laiques.

3° L'emploi des revenus des couvents dedies, lesquels ne different, ainsi qu'il a ete prouve, de ceux non dedies, que par le fait essentiellement spirituel de la *dedicace,* doit etre regie au moyen de budgets, elabores par la nation roumaine, lesquels determineront *annuellement* et *conformement aux besoins du moment,* les parts destinees :

a : â Pedification et â Pentretien convenable des monasteres dedies du pays;

b : â la contribution en faveur des institutions de bienfaisance et d'utilite publique du pays;

c : â Penvoi, en guise de secours, aumones et redevances d'hommage, aux Saints-Lieux.

Ainsi regiee, la question des couvents dedies des Principautes Boumaines, satisferait pleinement â la lettre et â Pesprit des clauses de fondation et de donation, et ce reglement serait en meme temps, conforme aux us traditionnels et consacres par les actes des pays roumains et de l'eglise d'Orient.

Pour nous, ayant eu recours â tous les documents anciens, nous croyons, qu'en Pabsence d'une ententeprealable sur les modifications â introduire dans l'etat des choses prescrit par les actes anciens et â defaut d'une loi generale de secularisation applicable â tous les biens de l'eglise, cette maniere de traiter et de resoudre la question peut seule remedier aux abus qui se commettent aujourd'hui et mettre un terme aux desordres auxquels les difficultes soulevees par cette question, exposent le pays tout entier.

MĂNĂSTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA

STUDIU ASUPRA DREPTURILOR ŞI ÎNDATORIRILOR ACESTOR AŞEZĂMINTE[1]

în anii din urmă s-au scris, în Principatele Bomâne, destul de numeroase cărţi, broşure şi articoli despre mănăstirile româneşti cele închinate[2] *Sîntelor-Locaşe* din Orient şi cu toate acestea încă nu s-a spus ce este mai de temei într-această cestiune aşa de însemnată pentru starea de azi a Bomâniei şi pentru viitorul ei. Noi am citit tot ce s-a tipărit în această materie, şi apoi am mai avut şi parte ca să ne treacă prin mîni un număr de peste două sute de acte vechi, autentice, atingătoare, toate de mănăstirile Bomâniei şi de cele de la Sîntele-Locuri. De aceia, am socotit că va

[1] Acest memoriu a apărut în Bucureşti, la 1863, tipărit în limba franceză, cu titlul şi sub pseudonimul ce urmează : *Etude sur les droits et les obligations des monasteres roumains dedies aux Saint-Lieux d'Orient,* par *VArchimandrite Agathon Otmenedec.* Autorul a fost ajutat In coordonarea faptelor de D. Grigore Mano, pe atunci secretar al comisiunii documentale. Deoarece ocupa pe atunci postul de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, d. Odobescu n-a putut să-şi pună numele său pe o operă care, departe de a conchide, ca ideile celor mai mulţi bărbaţi politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstireşti, avea de scop a dovedi că soluţiunea cea mai dreaptă şi mai folositoare pentru ţară, a cestiunii *mănăstirilor închinate,* era de a asimila cu totul pe acestea cu celelalte mănăstiri pămîntene, de a face să serve veniturile lor, ca şi ale tuturor mănăstirilor din ţară, numai la dezvoltarea completă a culturei intelectuale printre români, şi de a consacra o parte din acele venituri la răspîndirea în toate unghiurile Orientului creştin, a unei influenţe civilizatoare, al cărui centru şi focar ar fi fost România. Aceste idei au fost nesocotite de oamenii de stat români, cari s-au grăbit a decreta pur şi simplu secularizarea tuturor bunurilor mănăstireşti. Totuşi, străbunii noştri, în pietoasa şi patriotica lor prevedere, lăsase toate acele avuţii numai şi numai, pentru ca, prin ele, să se cultive în veci spiritul şi inima poporului român, şi să răspîndească gloria lui printre toţi vecinii şi coreligionarii săi.

[2] Cele mai însemnate din aceste publicaţiuni sînt : *Eclaircissements sur la question des monasteres grecs situes dans les Principautes danubiennes,* 1851. *Memoire sur les monasteres grecs, en Moldavie,* publicat în Iaşi, în foiletonul ziarului *Zimbrul,* 29 oct. 1855. *Memorandum sur les eglises, les monasteres, les biens conventuels* et *specialement sur les monasteres dedies de la Principaute de Valachie,* par G. Bengesco, Bucarest, 1858. *Memoire sur les eglises et biens conventuels de la Principautes de Moldavie voues aux Lieux-Saints, par* M. M. Istrati, Iassy, 1860. *Mănăstirile zise închinate* şi *călugării străini, de Ion Brezoianu,* Bucureşti, 1861. *Mănăstirile din România : Mănăstiri închinate, de Cesar Bolliac, Bucureşti,* 1862. *Questia mănăstirilor închinate pe la S-tele Locuri din Principatele Unite Moldova şi România, tractată din punctul de dreptate şi naţionalitate, de A. I. Comăneanu, Bucureşti,* 1859. *La question des monasteres dans les Principautes Unies, par M. A. d'Avril,* în *Revue des deux mondes,* din 1 oct. 1862, *Memoire sur les couvents roumains, places sous l'invocation des Saints Lieux d'Orient,* 1863, şi mai mulţi articoli apăruţi în ziarele din România. Această listă nu coprinde tot ce s-a publicat asupra acestei cestiuni în urma memoriului d-lui A. Odobescu, foarte tare combătut de advocaţii călugărilor străini.

fi bine să facem şi noi un rezumat al ideilor de căpetenie, culese în as
menea cercetări.

Dăm publicului acest rezumat nu doară ca soluţiunea cea mai le
nicioasă deocamdată, dar ca unica, dupe părerea noastră, care izvorăş
din înseşi documentele cele vechi. N-am citat aici textul atîtor acte au
tentice, nici am dezvoltat pe larg toate faptele istoriei; făcînd astfel, a
fi scris o întreagă carte şi gîndul nostru a fost numai de a aşeza, în cîte
cuvinte, temeliile pe care stă cestiunea, precum şi de a trage dintrînse
consecinţele ce de sine-şi se arată oricui. De altmintereiea, atîtea cărţi
atîtea documente cîte s-au publicat pînă acum, vor împlini cu îndestular
scumpetea de fapte istorice şi de citaţiuni textuale ce ni s-ar putea împut

Domnul nostru Isus Hristos să ţină sub sînta sa pază pe acei ca
lucrează la dezrobirea mănăstirilor româneşti şi să încunune silinţele l
cu bună ispravă.

•

Oricît de învălmăşată se pare a fi cestiunea mănăstirilor închinat
din Principatele Bomâne, ea se poate reduce la două punturi de căpet
nie, din a căror elucidare derivă, în modul cel mai firesc, soluţiunea,
toată întregimea ei. în două cuvinte e vorba de a şti:

1°. Al cui este dreptul de proprietate sau de stăpînire asupra averil
mişcătoare şi nemişcătoare ce ţin de zisele mănăstiri?

2°. Care sînt drepturile şi îndatoririle guvernului românesc în a
ministrarea acestor mănăstiri şi a averii lor?

Spre a se da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări este n
apărat f < nevoie > | să se consulte, pe de o parte, şi mai cu seamă
hrisoavele ctitoreşti sau actele de întemeiere ale mănăstirilor; — acte
de danie cu care felurite persoane le-au dăruit şi care acte au fost, du
vremuri întărite de domnitorii ţării; — actele din care se constată ce d
poziţiune a luat guvernul român, la diferite epoce, în privinţa acest
mănăstiri; — actele prin care capii bisericei răsăritene au regulat ac
bunuri mănăstireşti, — şi actele care arată deosebite tocmeli şi învoie
privitoare la mănăstiri şi la averile lor[1]. Pe de altă parte, trebuiesc cerc

[1] Spre o mai mare înlesnire şi luminare a acestei anevoioase cestiuni, actele atingăto
de dînsa s-ar putea împărţi între cele opt următoarele rubrice :

1. Acte privitoare la regularea în genere a condiţiunii mănăstirilor închinate, din pur
de vedere al disciplinei şi al deosebitelor dispoziţiuni canonice ce sînt a se păzi întrînsele,
cum şi în raport cu administrarea intereselor materiale ale lor.

2. Acte privitoare la gonirea grecilor în genere afară din ţările române şi la poprirea lor d
se naturaliza în sînul acestor ţări.

3. Acte de închinare adevărate, adică făcute de ctitorii primitivi ai mănăstirilor.

4. Acte de închinare false şi nelegale, adică făcute mai în urmă, sau de moştenitor
ctitorilor primitivi, sau de voevozi şi de înalţi dregători ai statului, cari toţi aceştia nu av
dreptul d-a închina o mănăstire, care pînă atunci fusese neatîrnată.

5. Acte felurite, precum sigilioane patriarhiceşti, oprind şi desfiinţînd închinări.

6. Acte de danie, consistînd sau în bunuri mişcătoare, sau în scutiri de deosebite fel
făcute mănăstirilor pămîntene închinate. Danii făcute Sîntelor-Locuri de peste hotar.

7. Acte privitoare la felurite dăjdii şi contribuţiuni (cisle) la care, dupe vremi, au
supuse mănăstirile, precum şi acte prin cari au fost îndatorate mănăstirile închinate a întreţ
din veniturile lor, aşezăminte de binefacere şi de folos public, sau numai de a contribui la aces

8. Acte prin care se dovedeşte că statul român a avut pururea dreptul de priveghiere ş
control'asupra administrării şi întrebuinţării averilor mănăstireşti, chiar şi cînd ele erau în
nate Sîntelor-Locuri din Orient.

tate legiuirile canonice, statornicite prin sintele Sinoade, în privința tuturor mănăstirilor în genere; — apoi legile, drepturile și imunitățile politice ; și în sfîrșit obiceiul pămîntului din diferite epoce, în țările românești.

S-ar mai putea adaoge, ca dovezi, și alte fapte culese din tot felul de date întîmplătoare, dar totuşi vrednice și ele de credință.

Acum, prin cercetarea conștiincioasă a tuturor acestor izvoare felurite, ne vom cerca să dăm răspunsuri la îmbele întrebări de mai sus.

Origina proprietăților mănăstirești. Danii de moșii către mănăstirile pămîntene. Danii felurite către Sîntele-Locuri din Orient Legiuiri și stipulațiuni antice care opresc pe străini de a stăpîni pămînturi în coprinsul românesc. Abuzuri făcute in folosul Sîntelor-Locuri. Măsuri luate de către statul român în contra unor asemenea abuzuri. Deosebire însemnată între *Stăpînire* și *închinare.* Definițiunea cuvîntului din urmă ; drepturi și îndatoriri reciproce ce el implică. *închinarea* nu se vede figurînd în legiuirile canonice. Istoria *închinărilor* în România. Regulele obiceiului pămîntului, în ceia ce privește închinările legale. Deosebirea ce este între o mănăstire zisă *metoh* și o mănăstire *stavropigiacă.* închinări false și nelegale; abuzurile din care acestea au născut. Măsuri popritoare ce s-au luat la diferite epoce în contra falselor închinări. Guvernul român nu se poate lepăda acum de dreptul ce are de a ataca prin judecată falsele închinări. El trebuie însă să lase acest drept particularilor, cu oarecare restricțiuni legale. Concluziunea celor zise este că proprietățile de pe teritoriul românesc aparțin numai mănăstirilor *pămîntene,* fie ele și *închinate.*

Averile mișcătoare și nemișcătoare care se află pe teritoriul românesc, și pe care călugării de la Sîntele-Locașuri ale Răsăritului voiesc să le numească azi *averi ale mănăstirilor grecești,* sînt toate proprietăți ale *mănăstirilor pămîntene închinate la acele Sînte-Locașuri.* Ctitorii mănăstirilor din țară și alți dănuitori creștini, în urma lor, au dăruit mănăstirilor întemeiate în țară, atît celor care au fost închinate, cît și celor care n-au fost, averi de tot felul, precum moșii, vii, case și alte bunuri; dar mai că nu s-a întîmplat vreo dată ca un proprietar de averi nemișcătoare în Eomânia, să fi dat proprietatea sa în deplină stăpînire, unei mănăstiri așezate afară din ținuturile Eomâniei.

Să luăm aminte că atunci chiar cînd s-au făcut într-acest chip, cîteva danii de proprietăți nemișcătoare, a trebuit neapărat ca mănăstirea străină către care acele danii erau făcute, să aibă printre cele din țară, vreo altă mănăstire închinată ei ca *metoh* și, prin mijlocirea căreia Sîntul-Locaș din străinătate, își exercita dreptul său de proprietate pe acele bunuri pămîntene.

Un asemenea mod de procedere își are fireasca sa explicare în legile tradiționale ale țărilor românești, precum și în stipulațiunile acestora cu curtea suzerană a Turciei; toate acestea opreau pururea pe străini, și mai cu seamă pe supușii otomani, fie ei turci sau *raiale,* de a stăpîni proprietăți pe pămîntul românesc. Nu ne lipsesc acte spre a dovedi cum acest drept al țării a fost restatornicit de cîte ori s-a întîmplat ca el să se calce; adeseori chiar, divanurile pămîntești și domnii țărei au oprit cu totul pe greci să aibă proprietate, fie măcar și de zestre, pe teritoriul nostru; ba uneori i-au și gonit peste graniță, ca oameni vătămători țărei,

care se așezase aici numai din îngăduință și în nesocotința legilor
stipulațiunilor [1].

E lesne de înțeles că, precît a stat în ființă un drept național de ac
tă natură, nici un particular, ba chiar nici un voevod n-a putut, fără ca
se abată din lege, să dăruiască pe străini, — fie aceștia măcar și călugă
— cu averi nemișcătoare coprinse în pămînturile Eomâniei; iată dar
ce pricină cei mai mulți ctitori și dănuitori de mănăstiri n-au dat bu
imobile decît numai mănăstirilor pămîntene, pe care, de altmintr
ei au putut să le lege prin legături de altă natura, cu mănăstirile din s
inătate. Acum însă, dacă vreunii călugări s-au încumetat a cump
pe seama mănăstirilor de dincolo, ceva proprietăți — foarte puțin numer
— acelea compun o categorie cu totul deosebită; iar despre condițiu
lor abuzivă se va statori atunci cînd se va rezolva cestiunea d

**[1] Fără de a mai reaminti aci, întru sprijinirea acestor fapte, toate dispozițiunile adı
atît în obiceiele pămîntului, cît și în dreptul pozitiv al țărilor române, spre a regula tot m
și adică din timpurile cele mai vechi pînă la Regulamentul Organic din 1834, cestiunea dr
rilor de naturalizare și de împroprietărire ale străinilor, ne va fi de ajuns a însemna vreo cî
din actele care au pus stavilă la pretențiunile și la înrîuririle, din ce în ce mai puternic
grecilor. Astfel se pot cita hrisoavele lui Mihai Viteazu (28 august 1599), Leon Ștefan
X23 iulie 1631), Radu Leon (9 decemv. 1638); acelea ale lui Ștefan Racoviță (1763), Alexa
Ghica (1767) și Mihai Șuțu (1784), care întăresc un act de acelaș feal lui Ipsilanti; apoi
actul sinodial al clerului din Moldova (1 ianuarie 1752) întărit prin firman împărătes
1781, precum și actele obșteștilor adunării din Țara Românească (9 martie 1823) și din Mol
(22 martie 1826), întărite prin hrisoavele domnitorilor de pe atunci, Gr. Ghica (1823)
Sturdza (1826) și prin firman special (1829).**

**Abia daca mai este trebuință a se adauge pe lîngă aceste documente așa de catego
o mulțime de fapte istorice din analele noastre, care toate le confirmă și le justifică. Nu ne p
totuși opri de a reproduce aci oarecari citațiuni contimporane, amintind totdeodată că ace
luptă în contra înrîuririi stăruitoare a grecilor în interesele țării, exista încă din al XV-lea
și că, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, Mihai Viteazul înscria articolul următor printre
dițiunile cele de căpetenie sub care el recunoaștea suzeranitatea lui Sigismund Bathory, do
Transilvaniei : „Nu se va numi nici un grec printre cei doisprezece boieri jurați, nici se va
țară grecilor vreo slujbă". Cîțiva ani mai în urmă. mitropolitul Matei din Pogoniani, căl
grec, stabilit în România, scria într-o cronică în versuri grecești, tipărită la 1784, în Ven
cuvintele următoare pe care le publicăm în traducere românească : „Dar și voi, boieri grec
vă aflați la curte și cîți vă neguțătoriți luați aminte și vă feriți de nedreptăți; nu supăra
români prin nesăturata voastră lăcomie; nu sugeți pe sărac, că Dumnezeu e în ceruri și
său e deschis asupra voastră.; nu vă bucurați la strînsurica românului, că Dumnezeu are
mulți și nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită de dînsul. Cred că tiräniți pe bieții romă
nesăturata voastră lăcomie îi face de au ură neîmpăcată pe greci, și nu pot să-i vadă nici z
viți; voi tractați pe român ca pe un cîne; de n-ar avea dreptate n-ar striga; dar fiind
plîng au cuvînt, cum se vede. încetați dară; părăsiți-vă de nedreptăți, ca să nu vă pedeps
Dumnezeu cu pedeapsa de veci. Bieții români vă hrănesc și vă cinstesc; vrînd nevrînd
jupîne; caută dar să-i iubim și să-i onorăm ca pe niște frați ai noștri".**

**Ce poate fi mai doveditor decît aceste mărturisiri și aceste povețe ale unui călugăr
scîrbit el însuși de purtările mîrșave ale compatrioților săi?**

**Pe la anii 1654—1658, patriarhul Antiohiei, Macarie, care a vizitat atunci Țara R
nească, Moldova, țara cazacilor și Moscovia, ne face, prin secretarul său, Paul diaconu
Alep, o mărturisire de altă natură. Dupe ce el descrie bogata mănăstire Căluiul din Țara R
nească, călugărul adauge *(The travels of Macarius,* translated from the arabic by Belfour, Lo
1836, voi. II, p. 372) : „Doream să luăm această mănăstire și s-o legăm de patriarhia Ant
precum sînt altele legate de alte patriarhii; dar, osebit de egumen și cîțiva călugări, nu af
pe nimeni care să ne intre în voie". Alt patriarh al Alexandriei fu mai norocos, cu cîțiva a
urmă. Iată negreșit fapte, care întăresc ceia ce am zis mai sus despre închinările din
românești.**

şti daca străinii an sau nu dreptul de a fi proprietari pe teritoriul românesc [1].

Am zis că acte vechi şi legale care să întărească de-a dreptul daruri de proprietăţi nemişcătoare în Eomânia, mănăstirilor de peste hotare, în realitate nu aflăm; trebuie să adaogem că, cu totul din contra, constatăm danii de tot felul coprinzînd obiecte mişcătoare, pe care, d-a lungul timpurilor, voievozii şi particularii le hărăzesc nemijlocit Sîntelor-Locaşuri din ţara turcească ; toţi de toate părţile le-au dat mereu, şi bani, şi odoare de preţ, şi bulgări de sare din ocnele ţării, şi cîntare de grîu, de miere, de ceară, de tămîie, ba şi chiar robi ţigani; şi de toate acestea au dat românii fără osebire la toate mănăstirile de rit ortodox de dincolo de Dunăre.

Dar nimeni dintr-înşii, sau foarte puţin, s-au orbit pînă a da moşii, vii sau case, unor mănăstiri străine care nu aveau aci la noi metoaşe pămîntene; nimeni nu s-a încumetat a le da acelora, nici *rumâni* sau *vecini,* adică muncitori ai pămîntului, nici privilegii sau scutiri naţionale, nici dreptul de a primi pe seamă-le dajdii pămîntene precum *oierii, vinârici, vamă* ş.c.l. Daruri de felul acestora se făceau numai către mănăstirile pămîntene, şi atît cele închinate cît şi cele neînchinate s-au bucurat pururea de asemenea foloase. Aceasta era şi lucru firesc, de oarece mănăstirile de aici aveau mijlocul de a exercita nişte drepturi de o natură aşa de locală [2].

Din toate cîte spuserăm se învederează că proprietăţile nemişcătoare şi chiar cele mişcătoare ale mănăstirilor administrate în ziua de azi de egumeni, aparţin cu totul acelor *mănăstiri pămîntene închinate,* şi nu de fel *mănăstirilor străine,* cărora ele sînt închinate; prin urmare cestiunea stăpînirii, în ceia ce priveşte mai toate averile, se află astfel dezlegată, atît din cercetarea actelor de proprietate, cît şi prin faptul actualei posesiuni, care, să luăm bine aminte, se exercită chiar şi azi, fără nici o îndoială prin mijlocirea *mănăstirilor pămîntene închinate* şi în numele lor.

[1] Deşi proprietăţile ce mănăstirile închinate au căpătat prin asemenea cumpărători sînt în număr aşa de neînsemnat încît ele nu pot influenţa cîtuşi de puţin asupra cestiunii drepturilor de împămîntenire şi de împroprietărire ale străinilor, totuşi se cuvine însă să amintim că acele cumpărători s-au făcut numai de către călugări greci, în calitatea lor de egumeni ai mănăstirilor pămîntene închinate, pe numele şi din veniturile acestora mănăstiri, deoarece numai ele puteau fi proprietare pe pămîntul românesc; egumenii, au lucrat dar atunci, nu ca reprezentanţi ai Sîntelor-Locuri străine, ci ei au îndeplinit astfel, una din îndatoririle ce le impuneau mai toate actele ctitoriceşti, adică aceea de a spori averile ce le erau încredinţate.

A se vedea pentru aceasta, actul de întemeiere a.schitului Stavropoleos din Bucureşti, clădit de arhimandritul Ioanichie şi închinat de el, mitropoliei din Pogoniani în Rumelia (8 noemvrie 1733), precum şi cartea citată a d-lui I. Brezoianu, p. 71.

[2] Acestea le poate spune fără de sfială cel ce a consultat ca vreo două sute de documente felurite atingătoare de închinările mănăstirilor din ţările Româneşti. Printre aceste acte abia se află vreo două trei excepţiuni nepotrivite, prin care se dăruiesc deadreptul către Sîntele-Locuri, proprietăţi nemişcătoare. Cea mai categorică în felul acesta este dania de la mănăstirea *Floreşti* din Moldova, închinată lavrei *Esfigmenu* de la Muntele Atos (10 august 1806); dar şi aceia a fost atacată, puţini ani în urmă, de către familia Costache, urmaşi şi colaterali ai ctitorilor primitivi (4 august 1827).

Arhivele Muntelui Atos ne mai pot da dovadă de ceia ce înaintăm. Una sută optsprezece acte de închinare şi de danie, făcute în Principatele Române, către mănăstirile Sîntului Munte, sînt tot atîtea mărturisiri netăgăduite despre deosebirea capitală ce s-a făcut totdauna între înzestrările mănăstirilor pămîntene închinate, şi darurile cu care se miluiau mănăstirile de prin ţări străine. Arhimandritul Profirie de la Muntele Atos a publicat, la 1847, în St. PeteFsburg, un inventar al acelor acte, în limba rusească.

Ceia ce înaintăm aci este aşa de adevărat încît, ca să se sprijine pretinsul lor drept de proprietate, Sîntele-Locaşuri din Orient se întemeiază mai cu seamă pe actele de *închinare,* prin care acele mănăstiri pămîntene sînt legate de dînsele. Călugării străini se învoiesc a zice : „Aşa e; se poate ca bunurile să aparţină mănăstirilor pămîntene ce ne sînt închinate; dar tocmai pentru faptul că ele sînt închinate, chiar acele mănăstiri sînt proprietăţi ale Sîntelor-Locuri din străinătate".

Aci însă este rătăcirea cea mai mare. *închinarea* nu va să zică cîtuş de puţin *stăpînire* ; documentele şi faptele stau de faţă ca să dovedească în care parte este adevărul.

Daca cercetăm dreptul canonic, în actele sîntelor sinoade ecumenice nu aflăm nicăieri nimica care să îndreptăţească supunerea vreunei mănăstiri către alta. Dimpotrivă, s-ar părea că după cele coprinse în canonul al 20-lea, aşezat la al Vll-lea Sinod ecumenic şi în de obşte după toate dispoziţiunile prescrise pentru întemeierea de mănăstiri şi pentru regulile ce sînt a se păzi întrînsele, s-ar părea, zicem, ca acele sînte legi nu prevă altceva decît tot mănăstiri osebite şi neatîrnate unele de altele, oblă duindu-se fiecare de sine, prin soboarele ce le locuiesc, şi primind numa ocrotirea, chezăşuinţele şi priveghere episcopilor şi ale autorităţilor locale

Cată însă să recunoaştem că obieceiul *închină, ii,* şi prin urma crearea *metoaşelor* sau, cum am zice acum, a sucursalelor, a pătruns înc de timpuriu în Eomânia, precum se afla stabilit în tot Orientul creştin Aici a devenit, ca aiurea, un obicei al pămîntului. Dar, pe acele timpu înapoiate era şi lucru firesc ca cei mai slabi să caute un sprijin pe lîng cei mai puternici, jertfindu-le chiar oarece din venitul lor; această ide predomnitoare în secolul de mijloc, s-a propagat chiar şi în ordinul mora ea a pătruns pînă şi în monahismul egalitar. Mai multe documente of ciale ieşite din cancelariile vechilor domni români şi din ale patriarhiil bisericei răsăritene, mărturisesc despre asemenea fapte şi le dau acest fapte numirea consfinţită, printre românii de odinioară, pentru tot ce e un simplu drept uzual, adică le recunosc a fi făcute dupe *obiceiul pămîntul*

Chiar din documentele de această natură, prin care unii ctito primitivi de mănăstiri au regulat *închinarea* aşezămintelor lor către alte mai vechi, chiar din acele documente şi din deosebite fapte ce s-au petrecu se pot trage lămuririle cele mai sigure asupra fiinţei închinării şi a dre turilor ce ea da sau impunea. în ordinea ideilor religioase ale Orientulu ea poate să fie asemuită cu ceia ce, în ordinea politică, a fost *Suzeranitat* Acest drept, pe care puterile garantate, l-au determinat, atunci cînd regulat drepturile şi îndatoririle reciproce ale Porţii cu Principatele Român ne poate servi spre a explica printr-însul drepturile şi îndatoririle *închină*

Şi întradevăr, astfel s-a chiămat, încă de la început, supunerea ţări noastre către sultani, căci pretutindeni vechile documente pămîntene sp că domnii de odinioară, Mirce: cel Bătrîn, Bogdan şi alţii au *închinat* ţ la împărăţie. *închinarea* consistă în oarecare plocoane şi ajutoare feluri pe care vasalul trebuia să le dea căpeteniei sale morale ; dar nici cum ea constituia un drept de stăpînire dobîndit de acesta asupra bunurilor şi ave clientului său; căci, în orice caz, acesta păstrează întreg şi neatins drep de a poseda şi de a-şi administra persoana şi bunurile sale.

Aşa dar, cînd o mănăstire se află în stare de mănăstire *închinată,* ea are să recunoască supremaţia spirituală a unei *Lavre*[1] de la care atîrnă, care este a ei *metropolă* şi pe care ea trebuie, în oarecare împrejurări determinate, s-o ajute cu daruri; de altă parte *Lama* cea mare trebuie şi dînsa să apere şi să ocrotească metoaşele ei, de cîte ori va fi nevoie[2].

Aci cată să însemnăm deosebirile ce s-au stabilit, prin obiceie şi prin dreptul uzual, între mănăstirile neatîrnate şi cele care atîrnau de altele, sau, ca să zicem mai bine, cele care le erau *închinate,* dcpiepof/ivai.

Acestea port, în tot Orientul, numele de *metoaşe,* nume derivat de la fJisTa-£XG); ele constituiesc o numeroasă clasă de mănăstiri, care au în deplina lor stăpînire averi mai mult sau mai puţin însemnate şi, cu toate acestea sînt totodată şi îndatorate să recunoscă supremaţia unei alte mănăstiri mai mari, mai venerate şi uneori mai bogate. Aceasta este poziţiunea tuturor acelor mănăstri pămîntene pe care ctitorii lor primitivi le-au pus sub ocrotirea unei alte mănăstiri mai cu vază, aflătoare sau pe tărîmul românesc sau şi dincolo de hotarele noastre. Mănăstirea zisă *metoh* nu este niciodată o proprietate a celei la care ea se află *închinată;* ea este, dupe cum s-ar fi zis în legiuirile romanilor cel mult un *client* al celeilalte.

Precum se ştie, tot astfel, adică dupe vechiul obicei al pămîntului, mai toate mitropoliile, episcopiile şi mănăstirile cele mari şi neatîrnate ale ţării, au avut şi au pînă azi, încă, la noi, *metoaşe* sau sucursale, care stau, faţă cu dînsele, în condiţiuni legale de care nu trebuie să se deosibească întru nimic starea mănăstirilor închinate din Eomânia, faţă cu Sîntele-Locaşuri din străinătate, patroanele morale ale lor.

Mănăstirile *metoaşe* ale aşezămintelor religioase din ţară au avut pururea administraţiunea lor osebită de a mănăstirilor patroane; dar ele se ştiau a fi atîrnate de acelea ; acelea erau superioarele lor ; acelora trebuia ele să facă darurile şi miluirile rînduite prin voinţa ctitorilor.

Aşa a fost în deobşte starea de mai-nainte a mănăstirilor zise *metoaşe.* Nici obiceiul pămîntului, nici vreo legiune oarecare a bisericei sau a ţărilor româneşti n-a cunoscut şi n-a primit ca legal, vreun alt fel de *închinare.*

Adesea s-a întrebuinţat, spre a însemna pe acele mănăstiri care erau cu totul neatîrnate, calificaţiunea de *mănăstiri stavropigiace.* Acest cuvînt,

[1] Aşa se chiamă mănăstirile cele mari, care atîrnă numai de la patriarhiile Răsăritului.

[2] Se va vedea mai departe că însăşi întocmirea internă, precum şi condiţiunile de existenţă ale mănăstirilor închinate, care acestea toate au fost recunoscute şi întărite mereu prin legiuirile ţării şi prin regulamentările izvorîte din sinoade şi chiar de la bisericile Sîntelor-Locaşuri, nu iertau ca închinarea să îndatoreze pe mănăstiri la altceva decît la o supunere spirituală. Se şi poate dovedi că, de la început, numai astfel s-a înţeles *închinarea;* aceasta o arată cu prisos conoanele bisericeşti, citate mai sus. De altmintrelea se pot vedea şi mai multe sigilioane ale patriarhilor din Constantinopole, atingătoare de aceasta. Principele Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (Cap. III, despre mănăstirile din Moldova), ne-a transmis, încă foarte lămurite, ideile ce domneau, în această privinţă, pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Iată ceia ce zice : „Este obicei, în Moldova, cînd un voevod ori un boier clădeşte o mănăstire, să-şi împartă toată averea în mai multe părţi deopo._.vă, atît mănăstirei cît şi copiilor săi, dînd adică mănăstirii tot cît lasă şi copiilor, iar dacă cumva se teme ca, dupe moartea sa, mănăstirea să se strice sau să ^se risipească, apoi o închină la altă mănăstire mai mare, alegînd-o pe aceasta dintre cele care sînt aşezate în cele patru numite locuri, Ierusalimul, Muntele Sinai, Muntele Atos şi Rumelia ; şi arhimandritul acelei mănăstiri se îndatorează să iea asupră-şi îngrijirea mănăstirii închinate şi să veghieze pentru ca călugării dintr-însa să aibă în ea petrecere bună şi cinstită...".

al cărui înţeles literal este *izvorîte* din *cruce* (axaupo^ şiTuuyy]) se aplică mănăstirile care, în toată creştinătatea nu cunosc altă autoritate decî patriarhului şi a preasîntului sinod, de care ţine în genere toată biser Eăsăritului. Acelea sînt însă şi mănăstirile care au păstrat neatins car terul primitiv al aşezămintelor mănăstireşti; relaţiunile lor cu patriarh sînt cu totul de altă fire ca supunerea impusă stării de *metoh.* Prin *stav pigie* se înţelege numai că neatîrnarea aşezămintelor astfel numite, chezăşuită de capii supremi ai bisericei. Toate mănăstirile cele vechi ţările româneşti şi foarte multe dintre cele ce s-au înfiinţat în secolii urmă, aveau dreptul de *stavropigie* dar, din nenorocire, acest drept ne a fost mereu respectat[1].

Sînt, întradevăr, acte care dovedesc că, prin mijloace abuzive, mers uneori treburile cu totul altfel, şi că, osebit de *închinările* uzuale s-au făcut dupe obiceiul pămîntului, adică de către însuşi ctitorul, carele, odată cu înfiinţarea unei mănăstiri o şi închina la alta, apoi uneltirile căl gărilor greci au adus pe unii din domnitorii şi din locuitorii ţă a săvîrşi închinări nelegale, adică a supune cu închinare unele mănăs pămîntene, care pînă atunci se bucurase de o deplină neatîrnare. Dar avem al 12-lea canon din al V11-lea sinod ecumenic şi 1-ul canon din îmb prime sinoduri adunate, în biserica S-ţilor Apostoli, care opresc cu des vîrşire pe orice om, fie el mirean sau călugăr, fie străin sau rudă a ctitoru fie chiar însuşi ctitorul în urma întăririi aşezămîntului său, de a dispun o mănăstire sau de averile ei şi de a preschimba oricît de puţin orînduie şi daniile de la întemeiere, mai cu seamă daca acestea erau în conformi cu legiuirile. în mai multe rînduri, voievozii şi obşteştele adunări ţărilor noastre, au pus stavilă, împreună cu patriarhii ecumenici ai Eă ritului, la asemenea închinări nelegale, şi au stricat pe cele ce se înfiin prin foarte dese abuzuri. Documente de felul acesta avem cu priso Eomânia; în ele se desluşesc lămurit atît rînduielile sîntelor sinoduri, c concesiunile făcute dupe obiceiul pămîntului[2]. Din acele documente se vederează cîtă deosebire este între o închinare dreaptă, adevărată şi mordială şi alta falsă, nelegală, de a doua mînă, adică făcută de oa care n-aveau dreptul să dispună de un ce care nu era al lor.

în de obşte autorităţile ţărilor române, ba chiar şi ale bisericilor Eăsărit, au combătut, în multe rînduri, asemenea închinări, şi cu to acestea, cel puţin jumătate din mănăstirile închinate se află azi supus această stare, prin acte înfierate cu cea mai îndrăzneaţă nelegalitate.

Pe timpurile cînd în ţările române scăpătase drepturile strămo s-au ivit unii domni înstrăinaţi de naţiune şi de dreptate, s-au ivit moştenitori de-ai ctitorilor cari nu mai ţinură seamă de neatîrnarea toricească a celor mai multe din mănăstirile lor, şi, siluind toate drept

[1] Pentru această categorie de mănăstiri, se poate vedea mai cu seamă sigilionul p hului din Constantinopol Calinic, cu data din 10 februarie, 1702, dat mănăstireu *Harez* Ţara Românească, unde se lămureşte bine condiţiunile mănăstirilor *stavropigiace.*

[2] A se vedea actele date, unul dupe altul, de obşteasca adunare a Ţărei Române întărite prin hrisoavele lui Alexandru Iliaş (6 martie 1628), Matei Basarab (27 no 1638, 27 noemvre 1639, 20 decemvre 1640); şi prin sigilioanele sinodale ale patriarhiei din stantinopole (1640 şi aprilie 1641), apoi hrisovul lui Constantin Basarab (14 mai 1657), Radu Leon (29 aprilie 1667); raportul obşteştei adunări a Ţărei Româneşti, întărit de A. M (8 fevruarie, 1794) precum şi actul familiei Costachi din Moldova, din 4 august 1827.

cele vechi ale acelor aşezăminte, le închinară la mănăstirile din Sîntele-Locnri[1]. Unii an împins lucrul şi mai departe; printr-un abuz neiertat, şi-au închipuit să închine vreunui Sînt-Locaş de dincolo, deodată cu mănăstirea pămînteană ce pînă atunci era neatîrnată, chiar şi moşiile ei, pare că ar fi stat prin putinţă ca nişte simple proprietăţi funciare să fie susceptibile de a se supune la o acţiune de ordine cu totul spirituală, precum este *închinarea.* Atît ajunsese de mari în secolul din urmă, învălmăşala ideilor şi nestatornicia principiilor, pe care odinioară fusese întemeiate şi poziţiunea şi drepturile aşezămintelor religioase![2]

Tot din acea vreme sînt şi acele cîteva acte prin care s-a cumpărat, pe seama Sîntelor-Locaşuri din Turcia, de-a dreptul sau prin care li s-au dăruit nemijlocit, proprietăţi pe tărîmul românesc, călcîndu-se astfel o lege care a fost pururea cu tărie la noi, aceia ce nu învoia pe străini să aibă proprietăţi pe pămîntul nostru.

[1] **Marginile ce am impus acestui studiu nu ne permit a ne opri îndelung asupra acestui punct. Ar trebui chiar volume întregi spre a se arăta meşteşugirile viclene şi hrăpirile neruşinate prin care grecii au izbutit a face să li se închine mai toate mănăstirile din ţară şi să li se lase pe mîinile lor administrarea şi venitul acelor mănăstiri. Cercetînd actele ctitoriceşti, care mai toate au fost, în cursul timpilor, abătute de la înţelesul lor primitiv, se va vedea lesne cum sfinţii părinţi de peste Dunăre nu s-au sfiit în nici un mod, a atinge scopurile lor, aducînd uneori mărturii mincinoase, alteori falsificînd chiar documentele vechi, ba uneori chiar întrebuinţînd siluirile cele mai sălbatice, pe care le înlesneau compatrioţii lor, domnii şi mitropoliţii fanarioţi din al XVIII-lea secol. Spre a căpăta o dreaptă ideie, sub acest punt, se poate consulta, nu numai actele mai sus citate, prin care se desfiinţează închinările false şi nelegale, dar încă şi documentele privitoare la închinările mănăstirilor *Căluiul* (testamentul Buzescului din 9 septembrie, 1609 şi hrisovul lui Grigore I. Ghica, 19 mai 1693); *Stâneştii,* (hris. lui Radu, 19 mai 1615) hris. lui Constantin Brîncoveanu şi sigilionul patriarhicesc din 8 mai 1692; hris. lui Nicolae Mavrocordat (27 aprilie 1716); *Radu-vodă* (hrisov fals al lui Radu din 10 februarie 1613); *Vintilă-vodâ* (hris. lui Radu Leon, 29 aprilie 1667); *St Ioan din Bucureşti* (hris. lui Duca, 12 mai 1678) ; *Hangu* (hris. lui Nicolae Mavrocordat, 19 iulie 1715, hris. lui Mihai Racoviţă, 30 iunie 1716); *St Ioan din Focşani* (act de întemeiere al căpitanului Vrănceanu, 1740); *Richitosa* (hris. lui Grig. Ghica, ianuarie 1729); *Spiră din Del* (carte a mitropolitului Ungrovlahiei, mai 1776, hris. al lui Ipsilant, 1777; *Vizantia* (hris. lui Grig. Ghica, 15 ianuarie 1777); *Vieroşu* (raportul divanului Ţărei Româneşti din 8 fevruarie 1794, întărit de Muruz) s. c. 1., s. c. 1. Se poate adaoge nenumărate citaţiuni. Despre aceste false şi nelegale închinări, care se înteţesc mai cu seamă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, sub cei dintîi fanarioţi, se observă că cele mai multe sînt făcute sub înrîurita intrigelor greceşti, fie ale călugărilor sau ale mirenilor, de către voevozii, mitropoliţii şi de dregătorii cei mai mari ai Principatelor, luîndu-se însă mai totdeauna de aceştia drept temei, un oarecare drept de rudenie ori de moştenire, care învederat jicnea aşezămintele cele vechi, mult mai bine păzite odinioară de domnii pămînteni (Vezi nota la pag. <285».**

[2] **Se poate cita un exemplu ciudat, dar din nenorocire numai unul. La 1826, călugării greci îşi ieau asupra de a dispune de proprietăţile mănăstireşti şi vînd armenilor o întreagă mănăstire, anume *S-tul George din Codrul Herţei.* Asemenea rătăcire nu se poate explica decit numai prin abuzurile şi asupririle ce au exercitat în ţările noastre Fanarioţii, în timp de un secol. Mănăstirile noastre, aşa de bogate, erau pentru dînşii un izvor nesecat de înavuţire, prin care îşi întemeiau din ce în ce mai tare stăpînirea lor peste toată ţara. Ceia ce este încă un lucru de luat aminte, e că aceeaşi voievozi fanarioţi cari desfiinţau şi scălîmbau atîtea vechi aşezăminte ctitoriceşti şi robeau prin închinare atîtea mănăstiri, odinioară neatîrnate, acei domni, zicem, au clădit şi ei uneori, în ţară, mănăstiri nouă şi le-au înzestrat mai adesea, nu doară din averea lor proprie, ci printr-un fel de despuieri ce erau în obiceiele lor, adică hărăzindu-le averile altor vechi mănăstiri. Cată asemeni să recunoaştem că există în România şi mănăstiri cărora fanarioţii, ctitori ai lor, le-au asigurat condiţiunile de existenţă prin acte categorice de închinare; astfel este mănăstirea *Văcăreşti,* întemeiată de Nicolae vodă Mavrocordat (hris. din 1719); astfel şi biserica *Stavropoleos* din Bucureşti, clădită de arhimandritul Ioaniche, 7 noemvre 1733, şi cîteva altele.**

Lăsînd dar la o parte această abatere vinovată de la legiuirile ţă şi neluînd în seamă nici rătăcirea care a putut îndemna la acele închinăr proprietăţi nemişcătoare, către Sîntele-Locuri, iar pe de altă parte, prin *închinarea* din suszisul punt de vedere, sub care ea îşi are a sa fiinţă, ad în stare de o vasalitate spirituală nu poate exista decît numai între do aşezăminte religioase, vom fi nevoiţi să recunoaştem că închinarea mă tirilor, deşi nu este iertată de canoanele bisericei, a fost totuşi un fapt mit şi consfinţit prin obiceiele ţărilor româneşti. Dar nu e mai puţin adev că ea a fost împinsă pînă la abuz, atunci cînd s-au supus la închinare multe mănăstiri pămîntene care, la început, fusese neatîrnate.

Atît guvernul românesc cît şi unii capi ai bisericei creştine de Dunăre, s-au împotrivit adesea la asemenea abuz ; el însă tot a lăsat numeroase prin mănăstirile din Eomânia, care se află încă azi a fi închin

Cu toate acestea, întru cît priveşte închinările, guvernul ron ca să nu mai intre într-un adevărat noian de judecăţi parţiale, ar putea primească acum de bune toate închinările actuale, fără osebire, şi s considere, cît despre sineşi, ca şi fapte împlinite. I-ar veni chiar ma înlesnire de a trece cu prescripţiunea peste toate închinările de a doua m care s-au făcut afară din obiceiul ţării şi cu nesocotinţa voinţelor prim ale ctitorilor. El poate acum să se lepede fără primejdie de un drept pe c l-a avut şi de care s-a folosit pururea ţara, adică acela de a desfiinţa închinările nelegale. Dar ceia ce nu poate face, e de a împinge toler pînă întru a opri pe particulari şi pe moştenitorii în viaţă ai ctitorilor mitivi, de a ataca prin judecată închinările nedrepte, de orice natură ele, şi de a susţine dinaintea tribunalelor ţărei pretenţiunile lor în co Sîntelor-Locuri, de cîte ori asemenea cereri ar fi bazate. Se înţelege că în astfel de cazuri, îndreptăţirea acelor cereri n-ar putea să ajun alt rezultat decît acela de a desfiinţa închinarea, ce se va fi recun nelegală dupe legile noastre; iar mănăstirea dezrobită şi redusă în star primitivă de neatîrnare, ar reintra de sineşi şi fără nici o osebire, întru ce priveşte administrarea ei şi a bunurilor sale, în categoria mănăsti pămîntene care au rămas şi sînt azi neînchinate.

Ca să apăsam acum asupra purtării ce ni se pare a fi deocan cea mai potrivită pentru guvernul român, în cestiunea închinărilor, stabili că, atunci cînd el ar face, cum se zice, o apă din toate închinăril în fiinţă şi le-ar considera pe toate în deobşte, ca închinări drepte şi adică cum ar fi acelea făcute însăşi de ctitorii lor la întemeiere, prin ac condescendenţă chiar, el ar consfinţi faptul că singurele şi unicele st ale bunurilor mănăstireşti coprinse în teritoriul românesc, sînt nun numai acele mănăstiri pămîntene închinate, iar nu de fel patroanel duhovniceşti de prin Locurile-Sînte ale străinătăţii. Şi într-adevăr, rece este bine înţeles de către toţi că nu e nici lucru drept nici cuviinci să se reguleze starea mănăstirilor închinate altmintrelea decît dupe v vechilor ctitori ai lor, şi dupe adevăratul principiu al închinării — prin carele şi acela a avut neapărat, de la început, cuvîntul său de a fi şi urmare cată să-şi păstreze pururea caracterul său originar, nu mai î îndoială că, la această regulare, trebuiesc luate drept temeiuri, numai nările cele legale, adică cele consfinţite de vechiul obicei al pămîntulu deloc cele care au fost tot mereu combătute şi respinse, atît de autori

civile ale ţării, cît şi chiar de cele bisericeşti ale Răsăritului. Deci, numai şi numai pe baza închinărilor celor drepte, netăgăduite şi primordiale, se poate judica acea cestiune de căpetenie, care consistă în a şti *al cui este dreptul de stăpînire* asupra bunurilor din ţările româneşti, pe care le administrează azi călugării străini, în numele mănăstirilor pămîntene închinate, mănăstiri la care ei sînt acum egumeni şi îngrijitori. Văzînd împrejurările precum le-am arătat, — şi să băgăm de seamă că alt punct de vedere mai nefăţărit nu există, cine oare este acela care va tăgădui faptele şi drepturile, pe care acum le-am lămurit? Cine, cu dreaptă chibzuinţă, nu va rămîne pătruns de acest adevăr că, adică, unicele persoane morale îndreptăţite a stăpîni aşa des numitele bunuri din România, sînt numai acele *mănăstiri pămîntene,* pe care le leagă de Sîntele-Locuri numai spiritual şi cucernicul lanţ al *închinării,* în care nu se coprinde cîtuşi de puţin o idee aşa de materială ca aceia a unei *stăpîniri pămînteneşti ?*

Amestecul statului român în administrarea mănăstirilor închinate nu a lipsit nici o dată; înseşi Locurile-Sînte l-au cerut adesea. Numirea *egumenilor.* Ceia ce ea trebuie să fie dupe legile bisericeşti. Cum s-a făcut că, în România, excepţiunea să se preface în regulă. Din ce cauze s-au numit egumeni străini. Drepturile ce au păstrat ţările române în această împrejurare. Nu mai sînt cuvinte pentru ca egumeniile să fie ocupate de străini. Rezultat negativ al acestui fapt. Trebuinţa neapărat simţită de a despărţi atribuţiunile egumenilor şi stariţilor, de acelea ale îngrijitorilor şi ale administratorilor cari duc afacerile mireneşti ale mănăstirilor. Demoralizaţiunea şi abuzurile pricinuite de un asemenea amestic de atribuţiuni. Crerarea bunurilor mănăstireşti nu mai poate sta pe viitor decît în minele unei administraţiuni mirene. Sarcinile impuse tuturor mănăstirilor în genere de către ctitorii şi dănuitorii lor. Buna întreţinere a clădirilor ctitoriceşti şi a obştei ce locuieşte întrînsele, sînt condiţiunile neînlăturate ale oricării danii. Prevedere specială a ctitorilor de mănăstiri pămîntene închinate. îndatoririle mănăstirilor către ţară. Ceia ce erau odinioară mănăstirile în România. Scop patriotic al clădirii lor şi al bogatelor daruri ce li se făceau. Mănăstirile închinate au îndeplinit, în trecut, îndatoririle lor către ţară, fără de nici o împotrivire. Nimic nu le îndreptăţeşte la scutiri, în timpul de faţă. — îndatoriri speciale ale mănăstirilor închinate către Locaşurile-Sînte, patronii lor. De ce natură sînt acele îndatoriri ? Ele sînt subordinate celor care privesc buna întreţinere a mănăstirilor pămîntene şi celor care au de scop ajutoarele către ţară. Ele nu constituie un drept pozitiv şi prin urmare nu se poate preface într-o dajdie în totdauna aceeaşi. Necesitatea de a se întocmi pentru mănăstiri, bugete pe an, care să reguleze întrebuinţarea şi împărţirea echitabilă a veniturilor mănăstireşti, în conformitate cu dispoziţiuni.le donatorilor. Cine se cuvine să întocmească acele bugete? Concluziune.

O mare parte din sarcina ce am luat asupră-ne se află acum uşurată prin lămurirea primului punt, care ne-a făcut să cunoaştem, fără îndoială, al cui este dreptul de proprietate asupra acelor bunuri din ţările româneşti, despre care Sîntele-Locaşuri din Orient pretind că ar fi o avere a lor. Şi într-adevăr, deoarece s-a dovedit că, oricum s-ar iscodi lucrul, averile din România nu pot fi ale altora decît ale mănăstirilor pămîntene, foarte lesne ne va fi acum a da răspuns la a doua întrebare ce s-a pus la începutul acestui studiu, adică de a şti: care sînt drepturile şi îndatoririle guvernului român în administrarea acelor mănăstiri şi a averii lor?

Să lăsăm în lături faptele zilnice care ne-ar dovedi cu prisos
asemenea drepturi se exercită azi de către guvernul român, în puterea voi
obşteşti ba chiar şi încă adesea din cererile stăruitoare ale Sîntelor-Lo
şuri. Să cercetăm acum numai în ce consistă cestiunea administrări
să vedem dacă fiecare din puntele ce se ating de dînsa nu îndatorea
în mod imperios pe statul român, de a-şi exercita autoritatea în chi
cel mai nemijlocit şi cel mai energic, în toată gestiunea acelor sînte aşezăm
te şi a averilor ce ele stăpînesc.

Punctele în care se coprinde tot dreptul de administrare, sînt
următoare:

1° Numirea de superior sau de *egumen* la acele mănăstiri, şi

2° Repartiţiunea şi întrebuinţarea veniturilor acelor mănăstiri.

Să examinăm primul punct şi ne vom încredința îndată, consul
regulile monahiceşti, întărite cu tot dinadinsul, în ţările române, prin
mulţime de hrisoave domneşti şi de sigilioanele patriarhiceşti [1] că, în
care' mănăstire egumenul cată să fie ales dintre membri acestui so
numai cînd cumva nu s-ar găsi, în sînul unei mănăstiri, un bărbat vre
de asemenea păstorie, numai atunci este îngăduit de a căuta aiurea
egumen cu cerutele însuşiri. De altmintrelea, în canonul 88 al sinod
local din Cartagena se hotărăşte lămurit că un călugăr nu poate sta egum
într-o mănăstire unde este străin şi venetic, iar canoanele 17 şi 21 aie s
dului al VH-lea ecumenic, opresc cu desăvîrşire pe călugări de ale t
dintr-o mănăstire într-alta, nu numai ca egumeni, dar şi ca simpli mon

Aceste regule au fost păzite în România pînă atunci cînd reiaţiu
mai dese cu Orientul, şi mai ales cu clerul grecesc şi slavon din Turcia
făcut să predomnească asupră-le excepţiunile; a venit, în adevăr, o v
— şi este tocmai aceia pe cînd Principatele Române s-au închinat Po
Otomane — a venit o vreme cînd domnii şi ctitorii de mănăstiri, împ
chiar de zelul lor pentru binele aşezămintelor pămîntene, ba chiar p
pentru folosul ţării întregi, au descoperit la călugării străini, merite
mari decît ale monahilor pămînteni şi au chiămat unii ca aceia să ie în
dinţeze lor egumeniile mănăstirilor de aci, fie închinate sau şi neatîrn
Pricinile care au povăţuit introducerea călugărilor străini în mănă
rile ţării, sînt de natură felurită ; meritul şi favoarea au avut uneori pr

**[1] Dupe cum am mai spus, organizarea şi starea în care aflăm toate mănăstirile din
la acea epocă, sînt cu totul necompatibile cu acel drept de proprietate pe care îl pretind Sî
Locuri ; în administrarea averilor, mănăstirile închinate erau pe deplin neatîrnate de lo
de cari depindeau duhovniceşte, şi sub acest raport nu se vede a fi îost nici o deosebire
mănăstirile închinate şi cele neatîrnate din ţară. A se vedea, drept dovadă, marele hrisov
constituie, cum am zice, codicele legiuitor al mănăstirilor din Ţara Românească, întărit d
şteasca adunare şi de Constantin voevod Mavrocordat: întrînsul se coprind mai toate acte
mai-nainte, de la 1596 pînă la 1657, prin care adunările şi voevozii ţării, precum şi sinoa
patriarhii din Constantinopole au regulat şi confirmat pe rînd drepturile şi întocmirea mă
rilor din România. De altmintrelea origina acelor dispoziţiuni se află încă din al XIV-lea**

**A se vedea apoi şi o mulţime de acte de acelaş fel, care nu sînt pomenite în zisul h
iar printre acestea : sigilionul patriarhului Ieremia al Constantinopolului (1593), acele al pa
hului din Ierusalim (24 aprilie 1664), cel încă odată citat al patriarhului Calinic (10 fevr.
al lui Kiril, patriarhul Ierusalimului (ca la 1706), şi hrisoavele lui Grigore Ghica (1742 şi
Ipsilant (1776), Muruz (1779 decemv.) întărit prin act sinodal şi patriarhicesc (9 ianuarie
Caragea (4 martie 1813 şi 1815) şi acestea confirmate de patriarhul Ierusalimului (1816).
acestea se ocupă în genere de a regula starea mănăstirilor închinate, atît din puntul de v
al întocmirilor canonice, cît şi al administrării averii lor.**

dere; alteori însă numai mituirea şi lăcomia de bani au îndemnat la aşa faptă pe voevozi şi pe neamurile ctitoriceşti. Să luăm aminte totuşi, că asemenea *hatîruri sau chiverniseli,* se făceau numai pe seama unui om şi pe timpul vieţii sale; cutare călugăr străin de la Sîntele-Locuri se numea egumen la o mănăstire din ţară, fiindcă purta nume de om cuvios, sau învăţat sau dibaci. Dar avem dovezi, care se pot arăta tuturor, că adeseori din astfel de favori personale a încolţit un lăstar cotropitor pentru drepturile mănăstirii, căci călugărul străin izbutea cu încetul să prefacă cinstea ce i se dase lui, într-o închinare arbitrară a mănăstirei româneşti ce i se încredinţase către *lavra* străină de unde el venise

Pe de altă parte, abuzul acela prin care se aduceau egumenii străini pentru mănăstirile pămîntene, ajunse a fi ca şi un obicei. Unii ctitori stipulară chiar în actele de întemeiere ale mănăstirii lor, ca aşezămîntul patronal, la care el o închinase, va avea dreptul de a trămite din sînu-i egumeni ca s-o administreze; dar asemenea acte se rostesc totdeodată curat asupra înaltelor calităţi ce trebuie să aibă acei bărbaţi, şi mai toate prevăd că, de n-ar fi păzite cu sfinţenie aceste condiţiuni, şi adică, de cumva egumenii trămişi de la Sîntele-Locuri ar lucra întru stricarea, şi nu întru buna stare a mănăstirii pămîntene, autorităţile ţării vor trebui să intervină şi să încredinţeze acel sînt locaş unor oameni cari vor păzi mai cu luare aminte voinţele ctitorilor[2].

Iată dar, că nu numai dreptul firesc pe care însăşi autonomia ţării îi dă statului român de a cîrmui toate aşezămintele publice de pe teritoriul său, dar încă şi actele de închinare legală supun numirea şi purtarea egumenilor de la mănăstirile închinate, la controlul puterii locale, care de altmintreli este pururea şi pretutindeni protectorul natural al unor astfel de aşezăminte şi chezaşul, îndatorat cu îndeplinirea voinţelor ctitoriceşti.

Cauza pentru care s-au chiămat egumeni din străinătate spre a cîrmui mănăstiri pămîntene, se află încă spusă curat în multe din vechile acte de închinare; chiar daca ea nu este rostită pretutindeni, cel puţin este subînţeleasă; căci, pe timpii de atunci, mergea vorba, că în de obşte călugării de la Sîntele-Locuri erau mai învăţaţi şi mai deprinşi cu afacerile bisericeşti decît cei din clerul nostru. Apoi încă, aceia, cu toată a lor ştiinţă, aveau în străinătate mai slabe mijloace de viaţă decît cei de la noi. De aceia românii îi chiămau cu milă, ca să le încredinţeze lor mănăstirile pămîntene, gîndind totdeodată că ei se vor arăta mai cuvioşi şi că vor răspîndi în ţară lumini, binefaceri şi exemple de pietate. Cu toate acestea, românii

[1] A se vedea actele mai sus citate ale lui Alexandru Iliaş (1628), hrisovul lui Constantin Brîncoveanu din 8 martie, 1692, atingător de închinarea mănăstirei *Stanesti,* precum şi mai toate actele de închinare de la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi din al XVIII-lea secol, mai cu seamă cele din Moldova. Să adaogem şi următoarele cuvinte ale patriarhului Macarie, despre mănăstirea *Stanesti:* „Tot locul este acum pustiu, fiindcă ctitorii, puţin după clădirea mănăstirii, supuseseră administrarea ei lui Nikifor, patriarhul Alexandriei, dupe a cărui răposare, nimeni nu mai îngriji de dînsa". *(Travels of Măcarius,* voi. II, p. 373). Istoriile noastre sînt pline de asemenea fapte. Respectul şi consideraţiunea de care se bucură călugării din Orient, primirea binevoitoare şi adăpostul ce ei pururea aflau în ţară la noi, au pricinuit adesea asemenea favori, de care ei s-au folosit cu meşteşug, spre a ajunge a se crede stăpîni pe o a patra parte din proprietăţile ţărilor noastre.

[2] A se vedea hrisovul ctitoricesc de la *Cotroceni,* dat de Şerban voevod Cantacuzino, la octombrie 1682.

nu s-au lepădat niciodată de dreptul de a depărta pe acei egumeni stră dacă cumva ei n-ar îndeplini scopul cerut. Românii au exercitat ad acest drept, care n-a scăpat niciodată cu desăvîrşire din minele guvern românesc [1].

Precît însă numirea egumenilor străini la mănăstirile pămînte chiar şi la cele închinate, nu mai are acum o cauză binecuvîntată; pr acei egumeni, în loc de a îndeplini scopul pentru care au fost chiăn nu mai poartă cîtuşi de puţin grija lui; precît ţara are acum un cler puţin tot aşa luminat şi aşa demn ca cel din străinătate : apoi pe ce t oare s-ar mai primi egumeni străini în mănăstirile ţării? Să mai adao că guvernul român s-a putut pe deplin convinge de deşărtăciunea ac obicei, prin faptul chiar că a îngăduit, în aceşti ultimi patruzeci de acele dispoziţiuni învechite şi devenite acum cu totul păgubitoare. As mănăstirile închinate au scăpătat din ce în ce mai mult; în loc de cuvi de luminile şi de binefacerile cu care ctitorii mănăstirilor socoteau să în treze ţara, prin mijlocul egumenilor străini, nu s-a mai văzut decît demo zare, răsipă, ignoranţă, rea credinţă şi neruşinate hrăpiri. Chiar şi au tăţile bisericeşti de dincolo, au destăinuit adesea fapte ruşinoase şi îndreptat la guvernul român cu plîngeri în contra egumenilor pe car înseşi îi recomandase. Deci, guvernul nostru nu mai poate avea nici o che şie solidă spre a primi pe străini la egumeniile mănăstirilor pămînten chinate, şi prin urmare pretinsul drept al Sîntelor-Locuri de a recom egumeni de la ele, nu mai poate fi privit astăzi decît ca o concesiune s-a făcut de către guvernul român, numai sub titlu de cercare. Cer s-a adeverit a fi o pagubă învederată pentru mănăstirile închinate nu numai pentru dînsele, dar încă pentru moralitatea publică, pentru credinţă a ţării, pentru respectul ce datorăm ctitoricestelor legături.

De altă parte, este de luat aminte că dezvoltările şi propăşire viaţa socială de la noi a dat proprietăţilor mănăstireşti, facu ca adm trarea acestora să nu mai fie astăzi tocmai potrivită cu caracterul mo hicesc, cu atît mai mult că încă şi al 27-lea canon din al IV-lea sinod menic prevăzuse că sarcina de curator al bunurilor mănăstireşti tre să fie cu totul osebită de aceia de cap al unui sobor de călugări.

De aceia şi guvernul românesc, în îngrijirea sa către mănăs pămîntene neatîrnate, a şi regulat mai de mult ca sarcinile de egu şi de stariţ să rămînă în marginile ce le sînt însemnate de legea ricească, adică să se reducă la administrarea duhovnicească şi casn soborului; pentru aceasta s-a fixat fiecărei mănăstiri, un buget pr ţionat cu trebuinţele sale materiale şi în raport cu obiceiele şi cu înc ririle de ospătare şi de miluire ce sînt în datinile lor. Guvernul a îng ca mănăstirile ţării, cele neatîrnate, să rămînă locuri de retrager cuvioşie, de odihnă şi de adăpost sufletesc, iar nu dărâmături, pustii călugări şi chiar uneori de preoţi de mir, sau cantoare de negoţuri e tăreşti şi focare de procese, de intrigi şi de mîrşevii, precum sînt azi năstirile închinate din ţările româneşti.

[1] A se vedea *formularul de declaraţiune* din partea călugărilor greci, cînd sînt t în calitate de egumeni la mănăstirile închinate din Ţara Românească, în *Memorandum* Gr. Bengescu, 1858, p. 75.

Acest rezultat mîntuitor l-a produs crearea unei administrațiuni centrale a bunurilor mănăstirești, care s-a instituit îndată ce s-a simțit că o sarcină de astfel de natură nu se mai potrivește cu caracterul monacal. Este un lucru de o neapărată trebuință ca o astfel de măsură nimerită, care pînă acum a fost numai parțială și adică mărginită la mănăstirile neatîrnate, să se aplice tuturor mănăstirilor pămîntene, în de obște. Toți egumenii trebuiesc descărcați de sarcina gestiunei externe a mănăstirilor. Acum proprietățile mănăstirești nu pot fi bine administrate decît printr-o autoritate mireană, recunoscută de stat, care să ofere toate cuvenitele chezășii de ordine și de probitate; mai bine decît călugării, ea poate să dirige întrebuințarea veniturilor, conform cu spiritul, cu dispozițiunile, cu voințele și cu intențiunile manifestate de ctitori și de dănuitori.

Spre a descurca toate puntele atingătoare de administrarea mănăstirilor închinate și averei lor, ne mai rămîne acum să vedem în ce mod trebuiesc să fie repărțite și întrebuințate veniturile acelor bunuri, ca să nu se facă abateri nici din litera, nici din spiritul donațiunilor legale ce s-au făcut acelor mănăstiri. Ca să ajungem la acest rezultat, cată mai-nainte de toate să recunoaștem că averile mănăstirești, în de obște, sînt supuse toate la două condițiuni, care sînt aceleași pentru toate categoriile de mănăstiri fără osebire. Oricine a dat ceva la vreo mănăstire, a avut mai ales două scopuri în vedere; adică de a înlesni întrebuințarea cuviincioasă a locașului căruia a făcut dania, și de a-i da mijloace ca să se săvîrșească, printrînsul. acte de pietate și de binefacere, sub orice formă ele s-ar prezenta.

Cea dintîi condițiune este de sineși un lucru așa de firesc încît abia a fost vreo odinioară trebuință ca să se înscrie în actele de danie. Este bine înțeles că cine dăruiește ceva vreunui așezămînt oarecare, o face, mai întîi de toate pentru ca să-i asigure și să-i îmbunătățească soarta. Cu toate acestea, actele de închinare cele legale, ba chiar și unele de închinare arbitrarie, nu lipsesc de a coprinde, ca o clauză expresă, întreținerea mănăstirilor închinate din țară, pare că cei cari le-au clădit și chiar cei care le-au închina/t pe nedrept, s-ar fi temut ca să nu vină un timp cînd călugării străini ar despuia sau ar năpusti acele locașe pămîntene, atît în folosul Sîntelor-Locuri, cît poate chiar și pe seama lor proprie.

în această privință, statul român are datoria de a cere ca mănăstirile pămîntene să fie întreținute dupe măsura averei lor, căci toți românii se simt adînc pătrunși de cea mai dreaptă mînie, cînd văd cum călugării străini, cari de atâția mari de ani administra acele averi, lasă să se dărapene si să se pîngărească atîtea mîndre creațiuni ale cuvioșiei și ale măririi străbunilor lor; cînd văd mai cu seamă cum, din așa multe bogății rămase de la pietoșii dănuitori, mai nici o părticică nu este întrebuințată la întreținerea și la preînoirea acelor așezăminte. Putem spune fără sfială și fără greș, eă cel puțin jumătate din mănăstirile închinate din țările române, se află azi într-o stare de părăsire desăvîrșită, și că egumenii lor sînt numai niște strîngători ai veniturilor lor, spre a le trece de-a dreptul la Sîntele-Locuri, atunci cînd banii nu le rămîn în pungă. Demnitatea sfintei noastre religiuni, voințele generoșilor ctitori și dănuitori ai mănăstirilor noastre, spiritul chiar al națiunii în genere, strigă necontenit în contra unor nelegiuiri ca acestea. Cum doară va putea sta guvernul nostru

nepăsător și a nu-și împlini datoria, curmînd un rău ca acesta și pun
stavilă la așa nerușinate abuzuri ?

Dar, nu numai întreținerea clădirilor, a slujbei bisericești și a ob
ce locuiește în mănăstire, sînt unicele condițiuni stipulate de dănuit
averilor mănăstirești.

La noi, ca și aiurea, mănăstirile n-au fost odinioară, numai locaș
de retragere, exclusiv consacrate unei vieți monahale inactive; înt
țară așa de expusă ca a noastră, la tot felul de cotropiri și de bîntuieli,
năstirile, clădite mai toate în formă de cetățui cu țepene ziduri de apăr
și pitite mai adesea în locuri mai mult sau mai puțin ferite de prădă
mănăstirile, zicem, erau menite a găzdui în sînul lor pe cei ce căutau adăpo
a înlesni mijloacele de trai celor slabi și neputincioși, a păstra neprețui
comori ale cunoștințelor și ale măiestriilor omenești; în sfîrșit, a dezv
și a răspîndi aceste binefaceri ale minții și ale înțelepciunii.

Iată de ce natură erau diferitele sarcine ce se lăsau pe seama sînte
așezăminte, sămînate în vechime pe teritoriul românesc. Toți aceia pe c
cuvioșia și dorul lor de țară îi îndemna să voiască binele material și mo
al națiunii, nu aflau alt mijloc de a-l întemeia, decît clădind și înzestr
mănăstiri. Așa vedem că strămoșii noștri au adus tot mereu pe alta
religiunii, prinoasele îmbilșugate ale patriotismului lor ; îi vedem dărui
mănăstirilor, pentru ca și acestea să primească și să ospăteze pe călăto
pentru ca ele să adăpostească pe pribegi; să ajute și să miluiască pe sărm
și pe văduve ; să înzestreze și să căpătuiască pe orfani; să întrețină sp
luri pentru bolnavi și infirmi; să întocmească tiparnițe pentru publica
și răspîndirea de cărți folositoare; în sfîrșit pentru ca ele să contribuias
prin toate mijloacele, la îmbunătățirea stării morale și materiale a țări
ca, la caz de nevoie, ele să vină și în ajutorul patriei.

Poate că dintr-un simțimînt de acelaș fel a purces chiar și gîndul
a închina unele mănăstiri pămîntene la cele de la Sîntele-Locuri. Străbu
noștri au sperat, pe semne, că, punînd în mai de aproape relațiuni mănă
tirile din țările noastre cu acelea din Orientul depărtat, călugării car
acolo vor veni aci, fiind mai învățați decît ai noștri, vor ști să dea, la
exemplul unei pietăți mai luminate și vor contribui, în mod mai puternic
propășirea națiunii române. Cît despre trecut, ne place a o mărtur
speranțele lor n-au fost totdeauna deșearte; dar tare s-au schimbat vr
murile, și ale lor bune intențiuni au slujit de temei la prelungirea u
stări, care azi este foarte depărtată de ceia ce a fost uneori și de ceia ce,
amăgire, se credea că are să fie pururea.

Cele ce, în mod general, am expus pînă aci cu privire la binefacerile
mănăstirile erau datoare a răspîndi printre locuitorii țării, acelea nu sî
simple cuvinte, fără dovezi. Cele mai multe acte de danie și mai ales
de închinări legale, coprind asemenea îndatoriri; ele numai prin formă
deosibesc dintr-un act într-altul; dar spiritul și intențiunile ce le-au dic
sînt pretutindeni aceleași; clauzele se schimbă însă dupe epoce și dupe
rea dănuitorilor. Nu e mai puțin adevărat că orice mănăstire, precît a
avere, are și îndatoriri corelative de binefaceri publice. Acesta era un f
așa în de obște cunoscut și netăgăduit încît, abia numai cu vreo patruzec
ani înapoi, nici urda din mănăstirile țării, fie dînsa închinată sau neatîrna
nu i-ar fi dat prin gînd de a fi scutită, de cîte ori a fost trebuință a se f

1
I

contribuţiuni, fie parţiale, fie colective, cu scop de a stîrpi epidemiile, de a se clădi sau a se întreţine spitale, aziluri şi orfanotrofii, de a se institui sau de a se înzestra scoale, seminarii, tipografii, ba chiar şi de a se face *cisle,* pentru plata datoriilor statului, ori pentru întreţinerea oştirilor de apărare[1].

A refusa asemenea ajutoare ar fi părut călugărilor de mai-nainte, o călcare a voinţelor ctitoriceşti, de oare ce fundatorii au lăsat mănăstirilor, avutul lor numai şi numai cu scopul ca sub scutul apărător al sfintei noastre religiuni, ele să răspîndească, preste tot cuprinsul ţării, binefacerile unor avuţii mai cu spor întrebuinţate.

Nimeni nu poate tăgădui că actele de binefacere publică au fost una din condiţiunile stipulate la noi de către dănuitori; şi nimeni nu poate dovedi că a existat vreo dată în ţară o mănăstire oarecare, fie dînsa de orice categorie, care să se fi abătut de la îndatorirea de a contribui prin *cislă,* sau la înfiinţarea de institute publice de binefacere, sau la ajutoare de dat patriei, în vremuri grele.

Deci, ne întemeiem a zice că nu se află acum un cuvînt oarecare pentru ca mănăstirile închinate din ţările româneşti să poată pretinde a fi scutite de a îndeplini, sub acest raport, voinţele testatorilor, voinţe la care, în timp de secoli, ele au stat supuse fără nici o împotrivire[2].

În calitatea sa de chezaş al îndeplinirii vechilor stipulaţiuni, statul român este dator să-şi întrebuinţeze acum autoritatea spre a asigura îndeplinirea strictă a clauzelor de danie. Lui i se cuvine, fără îndoială, de a face să se execute voinţele ctitorilor, atît întru ceia ce priveşte întreţinerea tuturor sfintelor aşezăminte din ţară cît şi în regularea* şi fixarea părţii de contribuţiuni, prin care averile mănăstireşti trebuie să vină în ajutorul institutelor de utilitate publică. Şi să ne aducem bine aminte că nu este în ţară nici un aşezămînt mănăstiresc, a cărui avere să nu fie supusă, prin însăşi natura ei, la această a doua îndatorire a tutulor mănăstirilor pămîntene.

[1] Mai că nu se află mănăstire la care să nu se găsească asemenea condiţiuni, în actul de închinare. Această îndatorire pe care ar fi şi de prisos a o mai dovedi, este un ce aşa de firesc, aşa de întrupat în spiritul închinărilor, încît guvernul ţării a dispus totdauna de dînsa, fără nici o împotrivire; el a hotărît şi soiul şi câtimea contribuţiunilor mănăstireşti. A se vedea raporturile obşteştei adunări din Moldova (12 sept. 1704 şi 1 mart. 1706), întărită de Antioh vodă Cantemir (iunie 1705 şi mart. 1706). Apoi încă hrisoavele următoare : în Ţara Românească : al lui Alexandru Ipsilanti (17 martie 1775), Muruz (27 noemv. 1793 şi 20 octom. 1794), Hangerli (22 ianuar. 1798), al divanului executiv (25 mart. 1798) Constantin Ipsilanti (5 sept. 1803); Caragea (19 mai 1817); — în Moldova : al lui Ipsilanti (8 iunie 1799), raporturile adunărilor din Moldova (25 mart. 1813 şi 1 ianuarie 1828) şi din Ţara Românească (6 dechemv. 1822). Mai adaogem hrisoavele lui Constantin Brîncoveanu (1707) şi lui Constantin Mavrocordat (28 dec. 1716), atingătoare de mănăstirea închinată *S-tul Sava* dinBucureşti. O mulţime de acte de felul acesta se află la Arhivele Statului.

Puterile străine s-au folosit şi ele adesea de aceste contribuţiuni mănăstireşti numite *cisle.* Mai întotdauna, pe timpul ocupaţiunei Principatelor Române' de oştirile ruseşti sau turceşti, mănăstirile au contribuit cu bilşug la întreţinerea lor. A se vedea poruncile lui Mihai-vodă Şuţu (1 dec. 1801), ale divanului executiv din Ţara Românească (14 mart. 1809, 10 april, şi 4 iul. 1812) şi toate actele relative la ocupaţiunile militare străine, şi păstrate în Arhivele Statului.

[2] Precum am spus mai sus, guvernul a dispus întotdeauna de această obligaţiune impusă mănăstirilor închinate de către ctitorii lor.

A se mai vedea asemenea condicile de socoteli pe care toate mănăstirile aveau datorie să le înfăţişeze şi să le supună la controlul statului. Asemenea condice se mai păstrează la Arhive, mai ales pe anii dintre 1730 şi 1741.

E drept însă, e chiar folositor de a recunoaşte, că mănăstirile
închinate din Eomânia au o îndatorire *mai mult* decît mănăstirile noa
cele *neînchinate.* Tocmai în acea îndatorire, adaosă sau supliment
şi numai întrînsa, stă, ca să zicem aşa, partea *materială* sau *mirene*
a dreptului de *închinare.* Actele cele vechi, actele ctitoriceşti care copr
şi întăresc închinarea unei mănăstiri pămîntene, conţin în ele o a t
clauză, osebită de cele pe care le-am analizat pînă acum. Acea cla
le impune de a da ajutoare, plocoane, pomeni şi miluiri, nu nu
în obiecte de consomaţiune, ci mai ales în bani, la mănăstirile d
Sîntele-Locuri, patroane ale lor. Din cele mai multe acte de da
regulată, se vede că tot prisosul veniturilor, dupe îndeplinirea între
& celor două prime condiţiuni, sînt menite a alcătui acele ajuto
Socotelile sau *semile* mănăstirilor închinate, care au fost supuse, la dife
epoce, controlului guvernului, dovedesc cu prisos că într-astfel s-a ur
atunci pe cînd clauzele donatorilor erau încă respectate. Cată să lu
seama că, pe atunci, chiar şi mănăstirile a căror închinare nu se făc
dupe legile recunoscute de statele române şi de capii bisericei şi a că
avere fusese lăsată cu abuz în deplina stăpînire a Sîntelor-Locur
peste Dunăre, chiar şi acelea nu îndeplineau condiţiunea de ajutoar
miluiri, trămise peste graniţă, decît după ce mai întîi îndestulase to
acele obligaţiuni pămînteneşti, care erau însuşite stării lor constituti

Prin urmare, ni se pare un ce evident că, îndată ce se va restrî
dreptul de ajutoare, plocoane şi miluiri în adevăratele lui margini,
vernul român nu va contesta cîtuşi de puţin stricta şi religioasa execu
a acestei ultime clauze. Din sincera şi regulata păzire a datorielor
sînt impuse mănăstirilor închinate în raport cu ţara noastră, unde
află aşezate şi aceste locaşuri şi averile lor, va decurge, ca o urmare
rească, şi obligatorie, îndeplinirea datoriilor de dărnicie şi miluire c
Sîntele-Locuri care sînt prescrise în actele de închinare. Totuşi, să
se uite că, acestea fiind pururea subordonate celorlalte două clauze,
nu se vor putea îndeplini niciodată în dauna celor întîietoare. Trebuin
momentane ale mănăstirilor închinate, diferite nevoi ale patriei, des
tările reclamate uneori de institutele de binefacere sau de educaţi
publică din ţară, în sfîrşit creşterea sau scăderea veniturilor averei măn
tireşti, toate acestea pot să pricinuiască adese schimbări în suma de a
torare ce se vor da lavrelor patroane din Orient.

Această ameninţare de fluctuaţiuni şi de nestatornicie ar putea
pară primejdioasă călugărilor străini, mai ales în momentul de f
totuşi ei n-au drept a se plînge de dînsa, căci, de bună seamă
este de sineşi coprinsă în actele de închinare, şi adeseori chiar este anu
rostită în documentele cele mai autentice. Tocmai de aceia, guve
român, luînd de bază, în această împrejurare ca în toate celelalte,
poziţiunile regulate de ctitorii şi de dănuitorii primitivi, dispoziţiun
a căror soliditate nu o pot contesta nici călugării străini, nu va putea
dînsul să conteste că se cuvine a face, pe tot anul, o parte mănăstir

**[1] A se vedea porunca Hangerliului din 27 august 1798, raportul obşteştei adunări a
Româneşti (10 sept. 1798), porunca lui Muruz (dec. 1801) ş. alt. A se consulta cartea d-l
Brezoianu, la pag. 89, precum şi condicele mai sus citate.**

de la Sîntele-Locuri, din veniturile mănăstirilor noastre cele închinate, şi că acea parte va fi tocmai prisosul acelor venituri. însă, chiar din această pricină, acea parte nu va putea fi hotărîtă în mod neschimbat şi fix, pe cît timp vom voi să ne ţinem de clauzele coprinse în actele cele vechi, căci ea va fi pururea subordinată la îndeplinirea altor condiţiuni, ce au asupră-i o netăgăduită precădere. Deci, deoarece partea aceia nedeterminată din veniturile mănăstirilor închinate este, cînd vom căta bine, numai un fel de dar binevoitor, nu rezultă de loc dintr-însul, în folosul Sîntelor-Locuri, un drept pozitiv şi specificat în mod categoric, carele să poată fi prefăcut vreodată, într-o sarcină sau într-un bir permanent şi neschimbat.

Cu atît mai puţin se vor putea întemeia călugării din străinătate pe acel obicei de dărnicie tradiţională, moştenit de la vechii ctitori ai mănăstirilor pămîntene, spre a reclama, în puterea lui, un drept de amestic sau de control în întrebuinţarea veniturilor mănăstireşti. Documentele antice dovedesc fără îndoială, că ei au dreptul de a se bucura de bunăvoinţa şi de dărnicia ţărilor româneşti, dar nu, de fel, că ei au pe acela de a regulamenta înşişi acea dărnicie.

Aşa dar totul, cînd e vorba de întrebuinţarea veniturilor mănăstirilor închinate, se reduce la formarea unui buget anual, pe care numai naţiunea română este în drept a-l întocmi, deoarece acel buget dispune numai de fonduri şi de venituri care aparţin unor mănăstiri pămîntene şi nu celor străine; totuşi va trebui ca într-însele să se ţină pe deplin seama de voinţele ctitorilor şi dănuitorilor; căci, osebit de părţile din venit afectate la trebuinţele interne ale mănăstirilor închinate, şi osebit de cele destinate aşezămintelor de binefacere şi de folos public ale ţării, cată să se mai prevadă întrînsele şi oarecari ajutoare ori miluiri către mănăstirile din Locurile-Sînte.

Acum, spre a ne rezuma în cîteva cuvinte, vom repeţi că, compulsarea documentelor ce stau în fiinţă şi cercetarea amănunţită a drepturilor *ab antiquo,* ne-au adus la concluziunile următoare, care prezentă de sineşi şi cu foarte slabe neajunsuri, întreaga soluţiune a cestiunii mănăstirilor închinate din Principatele Eomâne :

1° Proprietăţile mănăstirilor zise *greceşti,* sînt in realitate averea unor *mănăstiri pămîntene,* care sînt legate de Sîntele-Locuri din străinătate numai prin faptul *închinării.* Totuşi, *închinarea* nu impune mănăstirii pămîntene altceva decît a recunoaşte *precăderea duhovnicească* a mănăstirii de care ea depinde, şi a da acesteia *ajutoare* şi *miluiri*; atîta şi nimic mai mult. Astfel fiind dreptul, mănăstirile închinate, precum şi avutul lor, trebuiesc să fie puse, faţă cu statul român, în aceiaşi stare ca toate celelalte mănăstiri pămîntene, care şi ele au proprietăţi. Temeiul acestei dispoziţiuni se află întru aceia că actul care deosebeşte mănăstirile închinate de cele neatîrnate, nu este cîtuşi de puţin de natură a preschimba, pentru acelea, dreptul lor de proprietate, nici poziţiunea lor civilă în statul românesc.

2° Numirea egumenilor străini şi recomandaţi de Sîntele-Locuri, şi-a tras origina din oarecare condiţiuni de superioritate morală şi intelectuală a călugărilor din Orient, asupra clerului pămîntean; acele

condiţiuni nu mai există astăzi, şi prin urmare, nu mai este nici un cuv de a primi în ţară la noi egumeni străini, cu atît mai mult că fi lor aci produce acum nişte rezultate cu totul opuse celor care au îndem pe strămoşii noştri la o asemenea măsură. Deci, numirea egumen străini nu-şi mai are azi cuvîntul de a fi, ci, din contra, ea este pă bitoare pentru ţară şi derăpănătoare pentru vechile ei aşezăminte ctit ceşti.

Pe de altă parte, starea actuală a ţării, din puntul de vedere soc cere neapărat, pentru administrarea averilor mănăstireşti, ca dînsa să încredinţată, nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci u instituţiuni mireneşti şi speciale în asemenea materie. Cată dar să oSebească foarte lămurit însuşirile unui egumen şi unui stariţ mănăstir de acelea ale unei administraţiuni a bunurilor mănăstireşti, care ac trebuie să fie compusă de bărbaţi cu specialităţi civile şi ştiinţifice naturi diferite.

3° întrebuinţarea venitului mănăstirilor închinate, care precum dovedit, nu se deosebesc de cele neatîrnate decît prin faptul cu t spiritual al închinării, cată să fie regulată prin bugete, ce se vor înto de naţiunea română şi în care se va prevedea, *pe tot anul* şi *dupe po trebuinţelor momentului,* osebite părţi, menite :

a) la clădiri şi la întreţinerea cuviincioasă a mănăstirilor pămînt închinate, şi a acelor persoane cari au drept a locui în ele;

b) la contribuţiunea în favoarea institutelor de binefacere, cultură şi de utilitate publică ale ţării (biserici, scoale, spitaluri, atel şi felurite instituţiuni culturale);

c) la trămiterea de ajutoare, daruri şi miluiri la Sîntele-Lo din Orient, spre a se întreţine şi acolo, cu subvenţiuni româneşti şi controlul statului român, aşezăminte de religiune, de binefacere ş învăţămînt public.

Eegulată fiind în acest mod, cestiunea mănăstirilor închinate Principatele Eomâne, ar satisface pe deplin atît litera cît şi spiritul c zelor prescrise de ctitori şi de dănuitori. Această regulare ar fi, totdeod conformă cu obiceiele tradiţionale şi consfinţite prin acte vechi ale stat român şi ale bisericei răsăritene. Ea ar fi dreaptă, onestă, folosit pentru toţi şi, putem zice şi mai mult, glorioasă pentru românii de od oară şi pentru cei din viitor.

Cît despre noi, dupe ce am cercetat cu luare aminte toate d mentele vechi ce ne-au venit a mînă, văzînd că, deocamdată, lips cu totul o bună înţelegere asupra schimbărilor ce trebuiesc neap aduse la starea lucrărilor de acum, pe de altă parte, înlăturînd cu sfi orice lege de secularizare generală, care ar confunda într-un singur p toate averile mănăstireşti din ţară, ni se pare că modul dupe care am tratat şi am căutat să rezolvăm cestiunea, este unicul carele să p stîrpi abuzurile şi neorînduielile ce se comit în zioa de azi, unicul ase care ar curma cu dreptate greutăţile numeroase ce, din toate părţ se înalţă ameninţătoare pentru liniştea şi bunul trai în ţară la noi.

Bucureşti, 1863.

REGULAMENT INTERIOR PENTRU CONSILIUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNEI PUBLICE

Art. I. Ministrul Instrucţiunei Publice, fiind dupe art. 22 § I, al legei instrucţiunei, preşedinte al consiliului general, poate să delege, în lipsă-i, dreptul de preşedinţă, pentru o întreagă sesiune, unuia din membrii acestui consiliu.

Art. II. Preşedintele sau delegatul său la preşedinţă deschide şi închide şedinţele; priveghează asupra observării legei şi regulamentului de faţă; decide ordinea zilei pentru desbateri; pune cestiunile în votare şi proclamă rezultatul votului; face să se păzească ordinea discuţiunilor, rechemînd în cestiune sau la ordine pe oratori, cînd este necesitate, şi oprind întreruptiunile de către alţi membri. Chemarea la ordine pentru prima oară nu se va înscrie în procesul verbal.

Art. III. Pe lîngă preşedinte vor fi aleşi, prin majoritatea voturilor, doi secretari, din sînul consiliului, cari, vor priveghia redacţiunea proceselor verbale; vor da citire, la trebuinţă, de orice acte depuse la biurou; vor aduna şi vor controla voturile; vor îngriji redactarea tuturor hîrtielor ieşite din consiliul general osebit de raporturile pentru care vor fi aleşi anume raportori.

Sarcina secretarilor va fi numai pe timpul unei sesiuni a consiliului.

Art. IV. Ministeriul Instrucţiunei Publice va pune la dispoziţiunea consiliului general un număr necesar de copişti tahigrafi, cari, sub direcţiunea unui şef de biurou din minister, vor forma cancelaria consiliului general. Acel şef de biurou va fi redactorul hîrtielor, sub privigherea şi •răspunderea secretarilor aleşi de consiliu.

Art. V. Toate hîrtiele emise din consiliu general vor fi subscrise de preşedinte şi contra semnate de secretari. însă raportul general, prevăzut la art. 30 al legei de instrucţiune, şi orice alte acte adresate de consiliu general, direct către Ministrul Instrucţiunei, se vor subscrie de delegatul ministeriului la preşedinţă, iar în lipsă de un asemenea delegat de totalitatea sau de majoritatea membrilor consiliului general.

Art. VI. Pentru fiecare propunere asupra cărei consiliul general va fi consultat de către ministru, conform art. 20 şi 28 din legea instrucţiunei, consiliul va alege, din sînul său, prin majoritatea voturilor, o comisiune de cinci membri, care va fi însărcinată a examina propunerea şi a face asupră-i un raport, despre care va da cunoscinţă consiliului, în şedinţa generală, printr-un anume raportor ales din sînul acelei comisiuni şi însărcinat cu citirea şi cu susţinerea lui.

Art. VII. Propunerile relative la întinderea sau îmbunătăţirea instrucţiunei, provenite din iniţiativa membrilor consiliului general, vor trebui să se depună la biurou, subscrise cel puţin de cinci membri ai consiliului general. După cetirea unor asemenea propuneri, consiliul va decide, dacă se iau în consideraţiune, şi în caz afirmativ, cinci din membrii propunători vor fi aleşi spre a constitua comisiunea însărcinată cu examinarea propunerei şi cu redactarea raportului, care va fi citit şi susţinut, în şedinţa generală, de un anume raportor, ales din sînul acelei comisiuni.

Art. VIII. La caz cînd vreo propunere ar necesita lucrări de o mare întindere, numărul membrilor din comisiunea examinatoare se va putea adaoge pînă la îndoit, spre a elabora raportul mai cu grabă Atunci comisiunea se va împărţi în secţiuni; iar raportul ei complec va fi citit şi susţinut, în şedinţa generală, de noul şi acelaşi raportor

Art. IX. Fieşice raport al unei comisiuni trebuie să coprindă, ca concluziune, opiniunea clar formulată a comisiunei sau a majorităţii ei împreună şi cu aceea a minorităţii

Aceasta din urmă va avea precădere la discutare şi la vot.

Art. X. Citirea în şedinţă generală a raportului unei comisiuni asupra vreunei propuneri, nu va putea întîrzia mai mult de cinci zil după alegerea comisiunei ce are a o esamina.

însă, cînd comisiunile vor fi mai numeroase de cinci membri atunci se va acorda, pentru prezintarea raportului, un adaos de cîte o zi mai mult pentru fiecare membru ce va trece peste numărul de cinci

Art. XI. Propuneri nu se mai pot priimi nici pune în dezbatere î cele din urmă cinci zile ale sesiunei, nefiind timpul necesar spre a l examina.

Art. XII. Pentru redactarea raportului general prevăzut la art. 3 al legei instrucţiunei, vor fi desemnaţi toţi raportorii, cari în şedinţel precedente ale sesiunei, vor fi susţinut raporturi de comisiune; îns consiliul mai poate să adaoge, pe lîngă dînşii, unul, doi sau trei membr aleşi din sînu-i prin vot.

Acest raport va fi cea din urmă lucrare a unei sesiuni, el se va ci şi susţine, în şedinţă generală de un raportor, anume ales de consiliu

Art. XIII. Eaporturile comisiunilor vor fi îndată tipărite, pri îngrijirea Ministeriului Instrucţiunei şi sub controlul biuroului consiliulu general. Ele se vor împărţi la membrii consiliului general şi la delega din consiliul permanent, cu 24 ore cel puţin, înainte de punerea lor î desbatere.

Art. XIV. Fiecare membru al consiliului general poate fi ales î mai multe comisiuni deodată.

Art. XV. Delegatul ministrului la preşedinţă şi secretarii iau par atît la votare cît şi la lucrările comisiunilor, în care pot fi aleşi ca memb şi chiar ca raportori.

în caz cînd lipsind ministrul din şedinţă, delegatul său la preşedin s-ar afla raportor al vreunei comisiuni, atunci cel mai în etate dint membrii numiţi din cler, după art. 22 § XI al legei de instrucţiune ocu preşedinta.

Art. XVI. Şedinţele consiliului general se vor ţine la trebuinţă toate zilele, osebit de' duminici şi sărbători, în localul destinat pent aceasta de Ministeriul Instrucţiunei. Orele la cari se vor deschide şedinţe vor fi sau la amiazi, sau la 7 ore seara, după cum va alege consiliul.

Art. XVII. Şedinţele se vor deschide prin citirea apelului nomi al membrilor, de către un secretar; în urmă se va face citirea procesu verbal din şedinţa precedentă, la care membrii consiliului general prec şi delegaţii din consiliul permanent, sînt în drept a cere rectificări, şi caz de contestaţiune, le pot dobîndi numai printr-un vot aprobativ al co siliului.

Art. XVIII. Şedinţele nu se pot ţine decît în fiinţa de faţă a două treimi din membrii consiliului general.

Art. XIX. Membrii consiliului general sînt îndatoraţi a face cunoscut, în scris, biuroului, motivele lipsei lor de la şedinţe. Consiliul decide prin vot despre validitatea motivelor.

Art. XX. Absenţele nemotivate ale membrilor consiliului general se fac cunoscute Ministrului Instrucţiunei, prin adresă oficială a consiliului ; şi, în caz de repeţire pînă la şepte ori, i se va propune de a înlocui membrii abătuţi, printr-alte persoane, în conformitate cu prescripţiunile Art. 22 din legea instrucţiunei.

Art. XXI. Votul este secret atunci numai cînd se prezintă o cestiune de persoane. în orice alt caz, votarea se face pe faţă, prin sculare şi şedere, sau prin apel nominal. Votarea secretă se face în urne, cu bile albe şi negre sau cu bilete scrise.

Art. XXII. Osebit de cazul prevăzut prin legea instrucţiunei la Art. 20 § III, majoritatea este constituită prin jumătatea voturilor membrilor de faţă, plus unul.

Art. XXIII. Cuvîntul se cere de la preşedinte care-l acordă după rîndul cererei.

Un membru al consiliului general nu poate cere cuvîntul mai mult de două ori, în aceeaşi cestiune, osebit numai spre a susţine raportul în desbatere cînd se află raportor.

Art. XXIV. înainte de a se deschide discuţiunea generală asupra unei cestiuni ce se află la ordinea zilei, se pot prezintă la biurou, amendamente la conclusiunile raporturilor de comisiuni formulate în scris. Orice amendament, spre a se putea citi în şedinţă şi pune în discuţiune, trebuie să fie subscris cel puţin de trei membrii ai consiliului. Discuţiunea şi votarea amendamentelor vor precede desbaterea şi votarea Gestiunilor principale.

Art. XXV. Discuţiunea nu se va putea închide mai-nainte de a fi vorbit toţi oratorii înscrişi la biurou, afară numai dacă înşişi vor renunţa.

Art. XXVI. Fiecare membru al consiliului general are drept a cere, prin intermeziul biuroului consiliului orice ştiinţe de la minister, relative de administraţiunea şi la statistica instrucţiunei publice. Tot pentru asemenea informaţiuni, se pot chiema la şedinţele consiliului directorul general al Ministerului Instrucţiunei, revizorii şcolari, directorii de stabilimente de instrucţiune, cari totuşi nu pot participa întru nimic la deliberat iune.

Toţi membrii consiliului general vor primi cîte un esemplar din Buletinul Instrucţiunei Publice în tot cursul anului.

Art. XXVII. Acest regulament-şi va avea tăria sa în actualul period trienual, prevăzut prin Art. 23 din legea instrucţiunei. Mei o modificare, adaos sau scădere nu i se vor putea face de cît numai la începutul uneia din sesiunile viitoare, şi atunci în urma unei propuneri subscrisă de zece membri ai consiliului cel puţin. Pentru asemenea operaţie se va alege atunci o comisiune specială, fără ca aceasta se poată opri pe consiliul general de a-şi începe şi urma lucrările după regulamentul în fiinţă.

GIMNAZIE ŞI SCOALE REALE

RAPORT ASUPRA ORGANIZAŢIUNII CE AR FI SĂ SE DEA ÎNVĂTĂMÎNTU SECUNDAR ÎN ROMÂNIA, PREZENTAT CONSILIULUI GENERAL DE INSTRUCŢIUNE PUBLICĂ, ÎN SESIUNEA LUI DIN ANUL 1865

La deschiderea primei sesiuni a consiliului general de instrucţiune publică, din ca Odobescu făcea parte ca delegat al consiliului de stat, Ministerul Justiţiei, Cultelor şi In ţiunei Publice, adresase consiliului general un şir de propuneri, între care erau coprinse şi u toarele idei, atingătoare de învăţămîntul secundar :

„O greşită direcţiune pare a fi luat învăţămîntul nostru gimnazial. El s-a socotit de pletare a educaţiunii, în loc de a fi considerat numai ca mijloc de trecere la învăţămîntul su Această greşită direcţiune a făcut şi din gimnaziele noastre, pepiniere de candidaţi la func

Noua lege a şcoalelor, prin art. 199—219, prevăzînd înfiinţarea de scoale reale, domnii mei, mijloace de a împuţina pe viitor răul ce constatarăm.

Consiliul permanent a elaborat proiecte de programe pentru o parte din şcoalele dare. Conform art. 29 din legea şcoalelor; d-nii delegaţi ai consiliului permanent vă vor privinţa acestora, toate lămuririle şi astfel îmbunătăţirile ce proiectele în cestiune vor din dezbaterile d-voastre, ne vor permite a le aplica îndată în scoale".

Comisiunea însărcinată cu examinarea propunerilor d-lui mi al Instrucţiunii Publice, relative la învăţămîntul secundar, care prop sînt coprinse sub rubrica a II-a, în discursul d-sale la deschiderea se actuale a consiliului general al instrucţiunii adunîndu-se în mai şedinţe ; avînd în vedere articolii legii asupra instrucţiunii din 25 noie 1864, atingătoare de această parte a învăţămîntului, precum şi pro verbale ale consiliului permanent, adică unul din 17 iulie, dou 21 iulie, unul din 10 august 1867 şi altul fără dată relativ la şco secundare de fete; a deliberat asupra acestor materii şi-şi rezumă opiniunile sale :

Din cuvintele susmenţionate ale d-lui ministru rezultă că cestiuni sînt mai ales puse în examinarea consiliului general, adic de o parte :

1° direcţiunea ce este a se da învăţămîntului secundar, prin gim scoale reale, profesionale etc. De altă parte :

2° examinarea proiectelor de programe ce consiliul perman elaborat pentru o parte din şcoalele secundare.

Luînd în deliberare prima cestiune, comisiunea s-a simţit fe de a găsi exprimate în cuvintele d-lui ministru, chiar ideile de car membrii ei sînt pătrunşi, şi a căutat, ţinîndu-se. în marginile pre

de lege, a propune, într-un mod general, mijloacele ce ea socoteşte a fi mai nimerite spre a ajunge la scopul de toţi dorit.

Mai înainte de toate, făcînd o nomenclatură a tuturor institutelor de învăţămînt public secundar, prescrise de noua lege a instrucţiunii, ; şi din care unele se află de acum existente, iar celelalte sînt încă de înfiinţat, ea a constatat că ele se pot clasifica în şase specii diferite, unele subîmpărţite în mai multe ramure şi graduri, şi anume :

I. *Licee,* în număr de 9 şi *gimnasie* 37. (Art. 93 al legii).

II. *Scoale reale,* fără număr determinat. (Art. 199, 200).

III. Scoale secundare de fete, 8 la număr. (Art. 184).

IV. Scoale profesionale: de agricultură cu ferme-model, 3, (Art. 207), de industrie, 7 (Art. 208), de comerciu 7 (Art. 214).

V. Seminarie : de gradul I, 7 şi al IP, 2. (Art. 224).

VI. Scoale de moaşe, de două graduri. (Art. 220, 221).

între aceste diferite specii de scoale sînt unele, şi anume, cele coprinse sub n-ele IV, V şi VI, al căror scop şi tendenţe sînt chiar însemnate prin numirile ce ele port, fiind create pentru formarea de bărbaţi sau femei cu profesiuni bine specificate, adică : preoţi, agronomi, industriaşi, comercianţi şi moaşe.

Legea determină condiţiunile sub care aceste scoale trebuiesc să funcţioneze, şi numai examinarea programelor ce li s-ar face ar putea să înlesnească consiliului general, mijloacele de a da instrucţiunii ce se predă într-însele, o direcţiune mai potrivită cu scopul la care tind.

în momentul de faţă s-au prezentat comisiunii, prin procesul verbal al onorabilului consiliu permanent din 21 iulie 1865, numai programa seminariilor, şi despre aceia se va vorbi la locul său.

Comisiunea şi-a aţintit toată luarea aminte asupra direcţiunii ce ea crede că ar trebui dată învăţămîntului, în cele două specii de şcoli însemnate sub n-ele I şi II, adică, pe de o parte, *liceelor* şi *gimnazielor,* pe de alta, *şcoalelor reale.*

Plecînd din puntul de vedere că învăţămîntul secundar, spre a fi astăzi complet într-o ţară, trebuie să aibă un caracter îndoit, adică a fi socotit, într-unele scoale, ca un studiu intermeziar între clasele primare şi facultăţi; iar într-altele, ca un complement suficient al instrucţiunii elementare, comisiunea socoteşte de cel mai neapărat folos ca acestei părţi a instrucţiunii publice să se dea la noi, două direcţiuni pe care spre a nu le numi contrarii, le vom arăta ca mergînd paralel. Aceste două tendenţe sînt caracterisate prin denumirile generice de *studii clasice* şi *studii reale* sau practice.

Fie-ne iertat, mai-nainte de a intra în caracterizarea mai amănunţită a acestor studii, diverse nu prin natura ci prin tendenţele lor, şi mai-nainte de a schiţa măsurile principale de executat spre a realiza coexistarea acestor două tendenţe în şcoalele noastre secundare, fie-ne, zicem, iertat de a relata aci cîteva cuvinte foarte însemnate ale unui bărbat ce este prenumărat printre somităţile instrucţiunii în Francia,

şi totdeodată printre cei mai călduroşi apărători ai drepturilor românilor, ale d-lui Saint-Marc Girardin. Domnia sa zice :

„în orice disensiune sînt oameni exageraţi. în ochii umaniştilor (în sensul ce se da odinioară studiilor de *umanioare,* în vechiul nostru colegiu de la St. Sava), scăpare nu este afară din studiile clasice. în ochii realiştilor, acesta e numele partizanilor studiilor uzuale, scăpare nu este afară din aceste studii. Cît despre mine socotesc că un popor care azi ar vrea pentru educarea sa, numai scoale clasice, sau numai scoale reale, ar fi un popor foarte rău educat. De vreme ce educaţiunea trebuie să se rapoarte asupra profesiunii ce fiecare om va îmbrăţişa mai tîrziu, un asemenea popor, avînd numai un singur fel de educaţiune, ar avea numai o singură profesiune. Acela ar fi un popor compus numai de învăţaţi, sau numiţi de industriaşi. Societatea însă nu poate să meargă astfel; ei îi trebuie, spre a-şi îndeplini scopul, să-şi dezvoalte activitatea în toate sensurile; îi trebuie industriaşi, agricultori, neguţători, muncitori; dar îi trebuie şi învăţaţi. La un popor de învăţaţi, maşina societăţii s-ar opri în loc; la un popor de industriaşi, însăşi civilizaţiunea ar rămînea nemişcată. Pentru un popor, învăţaţii sînt tot aşa de trebuincioşi ca şi magistraţii. Ştiinţele şi cei ce le cultuvă îi sînt tot aşa de trebuitori ca şi maşinele..

Acestor elocuente cuvinte, comisiunea nu crede necesar să mai adauge ceva spre a dovedi imperioasa trebuinţă ce este pentru o naţiune care voieşte să trăiască din viaţa civilizaţiunii, de a împărţi şcoalele sale secundare, adică acele scoale în care omul dobîndeşte mai ales cunoştinţele ce întreţin viaţa socială, în două categorii distincte, avînd fiecare scopul său curat determinat, şi a crea astfel, în sînu-i o activitate felurit dezvoltată, o diversitate spornică în rezultate multiple şi fericite.

„La un popor, zice eminentele publicist Emile de Girardin, în cartea sa asupra instrucţiunii publice, la un popor al cărui spirit a ajuns să nu mai admită nici o idee de privilegii moştenite, instrucţiunea nu poate rămînea ca în timpii cînd averile erau monopolizate, carierele obligatorii, vocaţiunile silnicite, cînd unele clase erau privilegiate cu paguba celorlalte ; atunci instrucţiunea nu mai poate fi uniformă, ci trebuie să varieze dupe diversitatea profesiunilor; ea nu mai poate fi cu totul clasică, ci trebuie să devină şi profesională; căci cu cît mai mult averile se vor subîmpărţi, cu atîta mai mult specializarea instrucţiunii va deveni riguros obligatorie".

La noi legea cea nouă a instrucţiunii ofere toate înlesnirile spre a se pune în practică aceste idei salutarii, pe care se bazează astăzi sistema cea mai logică şi cea mai lăudată de învăţămînt secundar. Mînţinînd şi dezvoltînd, pe de o parte gimnaziele; iară, pe de altă parte, iăsînd toată latitudinea pentru crearea de scoale reale, ea deschide o cale îndoită pe care comisiunea crede că trebuie, fără sfieală, să pornim de îndată instrucţiunea noastră de gradul al doilea.

Aşadar, datoria ce mai rămîne deocamdată, acesteia de împlinit, spre a completa ceia ce legea prevede, este de a cerca să caracterizeze într-un mod mai lămurit acele două tendenţe, aplicate la învăţămîntul ce ne ocupă, spre a statornici, într-astfel, bazele generale pe care în urmă au să se întemeieze corpurile administratoare ale instrucţiunii

publice, ca sâ pregătească pentru acele scoale, programele de studii, proiectele de metode pedagogice ce ar fi inaugurat întrînsele.

Şi mai-nainte de toate, comisiunea socoteşte de neapărat a constata că, din diversificarea studiilor în ramurile gemene ale instrucţiunii secundare, se poate cîştiga un mare folos : acela de a se consolida foarte tare, în fiecare din ele, specia de învăţătură ce-i este rezervată.

în adevăr, cînd într-o şcoală, scopul instruirii nu este determinat cu precisiune, cînd tendenţele generale ale învăţămîntului nu sînt toate pornite către una şi aceeaşi ţintă, fie chiar ca materiile predate în acea şcoală să nu fie nici numeroase nici împovărătoare pentru spiritul şcolarilor, totuşi rnvăţătura acolo este fără soliditate şi facultăţile celor ce învaţă se răsipesc fără spor. Cunoştinţele dobîndite, neputîndu-se grupa împrejurul unei idei predomnitoare, se pierd cu mare înlesnire şi lasă numai oarecari idei nestatornice, mai adesea pernicioase pentru inteligenţă şi moralitate.

Din contra, cînd elevul iese dintr-o şcoală în care toate studiile s-au urmat dupe o sistemă identică, conducătoare la un sfîrşit comun şi niciodată pierdut din vedere, toată ştiinţa cîştigată rămîne-naintea lui aşa de clar lămurită, aşa de bine clasificată încît, la orice moment al vieţii, el se poate servi cu dînsa, ca zeţarul cu literele bine regulate ale unei caştie de imprimerie.

Tot această specializare a studiilor pentru fiecare şcoală în parte, permite a se da fiecărei materii de învăţămînt o dezvoltare îndestulătoare şi a nu se sacrifica toate cunoştinţele, grămădite la un loc, una în dauna celorlalte. Apoi şi elevul unei scoale bine specializate, condus în tot cursul învăţămîntului său secundar dupe aceiaşi sistemă de studiu, şi mănţinut, în curgere de mai mulţi ani, în aceiaşi ordine de idei, aprofundează cu înlesnire şi precît îi este de trebuinţă, toate materiile ce se prezentă investigaţiunilor sale; căci, oricît ar fi de diverse acele materii, modul sub care îi vin înainte, îi este acum familiar şi, prin urmare, chiar dificultăţile lor îi sînt lesne accesibile şi lesne de învins.

întemeiată cu credinţă pe aceste foloase, comisiunea păşeşte la specificarea naturei şcoalelor secundare, ce ea crede că e bine a se întocmi, spre a face cît mai curînd ca naţiunea română să se poată bucura de asemenea foloase.

Din aceste scoale, unele, adică *liceele* şi *gimnaziele,* vor reprezenta direcţiunea *clasică* şi *teoretică* a studiilor; iar celelalte, *Şcoalele reale,* direcţiunea *generalizatoare* şi *practică* a învăţăturilor.

Ambele aceste specii de scoale au, cu puţine deosebiri, a utiliza fondul comun de învăţături prescris prin art. 116 al nouei legi de instrucţiune; însă, fiecare din ele, cu un scop diferit, cu o tendenţă putem zice opusă.

Pe de o altă parte, în *licee* şi *gimnazie,* ar avea să predomnească, pentru ramura literară a învăţămîntului, tendenţa exclusiv clasică; pentru cea ştiinţifică, tendenţa teoretică.

Pe de altă parte, în *şcoalele reale,* ramura literară ar fi dezvoltată dupe o tendenţă cu totul *generalizatoare,* iar ramura ştiinţifică, cu o aplecare pronunţată spre *practică.*

a) GIMNAZIELE

Liceele, pe care comisiunea le vede cu părere de rău figurînd în leg sub această numire nouă, pe cînd toată lumea se deprinsese la noi c numirea foarte apropiată de *gimnazie,* cu atît mai mult că dînsa nu poat înţelege existenţa unei scoale care, sub un nume special, ar da, ca terme de studiu, o parte trunchiată din învăţămîntul *liceului, — liceele,* zicem sau mai bine gimnaziele complete de şapte clase, ar fi propriu-zis, scoal intermeziare; ele ar servi exclusiv pentru a forma, prin studii clasice ş teoretice bine maturite, studenţi pentru facultăţi; din ele ar ieşi toţi ace tineri cărora timpul, mijloacele materiale şi aptitudini intelectuale ma destinse, le-ar fi permis a consacra şapte ani la învăţături pregătitoare spre a intra în şcoalele superioare care ar completa instrucţiunea lor în ele, în fine, s-ar forma acei oameni pe care domnul Saint-Marc Girardin în cuvintele mai sus citate, îi numeşte învăţaţii, şi-i arată aşa de trebuitor pentru progresul civilizaţiunii.

Aşadar, pentru ca gimnaziele noastre să poată corespunde cu misiune atît de-naltă şi de dificultoasă, comisiunea încă crede că nivelu general al studiilor trebuieşte înălţat întrînsele, cu mult mai presus d ce se află în momentul de faţă, cînd singure gimnaziele reprezenta ma tot învăţămîntul secundar, cu variile sale tendenţe.

Partea clasicităţii trebuieşte îngrijită cu multă scrupulozitate studiul limbelor latină şi elenă considerat ca baza acestui învăţămînt trebuieşte, în tot timpul defipt acestor scoale, adîncit atît sub raportu gramatical cît şi din punct de vedere al literaturelor antice. Cunoştinţel morale, sociale şi politice trebuiesc prezentate într-o ordine^ care să permită o dezvoltare mai amănunţită a materiilor ce ele coprind. în fine, ştiinţel pozitive trebuiesc înfăţişate din privirea teoriei, spre a putea servi d fundament solid studiilor ştiinţifice superioare, la care unii din şcolar ar avea a se consacra mai tîrziu şi din exerciţiu temeinic al puterii raţionamentului pentru cei ce vor mărgini întru atîta cunoştinţele lor ştiinţifice.

Pusă pe astfel de cale, instrucţiunea gimnazială ar trebui să fi neîncetat supusă la o geloasă priveghere, spre a nu se coborî de la u nivel aşa de înălţat, şi a pierde caracterul de profunditate ştiinţific care singur îi asigură un rezultat salutariu; iar admiterea elevilor î sînul acestui complex de studii ar trebui asemenea să fie înconjurată de cele mai solide garanţii de capacitate şi de asiduitate fructuoasă, dovedit în clasele primare sau la examene riguroase de admisiune.

Comisiunea e dar de părere :

1. Că pe astfel de scară înaltă trebuiesc ridicate treptat studiil exclusiv clasice şi teoretice, în toate gimnaziele complete şi necomplete azi existente în ţară;

2. Că, pentru cele ce sînt pînă acum începute, este de folos ca e să se completeze, îndată ce timpul şi mijloacele vor permite;

3. Că, pretutindeni unde legea prevede înfiinţarea de licee, aceast prevedere să se realizeze la timp oportun;

4. Că orice creaţiune de clase inferioare ale unui liceu să presupun de sineşi completarea institutului, prin clasele superioare subsecuent la timp oportun, fără ca un număr oarecare de clase de liceu, mai mi

decît cel prevăzut prin lege pentru licee, să poată constitui o şcoală secundară de sineşi existentă şi considerată ca şcoală completă.

Se înţelege, dupe cele mai sus expuse, că o asemenea şcoală n-ar corespunde de loc cu scopul ce s-a determinat acestor aşezăminte de învăţămînt *intermediar* şi n-ar servi decît a croi oameni cu educaţiuni triunchiate, neposedînd nici cunoştinţele practice trebuincioase în viaţa socială, nici cele teoretice care introduc pe om în cercul înaltei ştiinţe. Unii asemeni oameni n-ar face decît să înmulţească clasa de acum mult prea numeroasă a aspiranţilor incapabili la lefurile din bugetul statului, şi prin urmare, şcoalele care i-ar fi produs, ar paraliza şi ar răsturna toate bunele rezultate ce comisiunea crede că se vor obţine din reorganizarea completă a instrucţiunii secundare.

5. în loc de numirea de *licee,* să se restituie institutelor de învăţămînt secundar, clasic şi teoretic, aceia foarte apropiată şi unică de *gimnaze,* rămînînd ca, tot sub această numire, să se cuprinză şi acele scoale în care învăţămîntul gimnazial ar fi încă necompletat, dar a căror completare pînă la numărul de şapte clase ar fi numai o cestiune de timp şi de mijloace bugetare şi didactice.

Cu modul acesta, şcoalele secundare clasice şi teoretice ar rămînea bine specificate sub o unică denumire, şi caracterul lor de *scoale intermeziare* n-ar mai fi întru nimic supus la echivocul lăsat de lege, prin îndoita numire de licee şi gimnazii.

b) ŞCOALELE REALE;

Despre *şcoalele reale* s-a menţionat adesea în ţară la noi, mai ales în aceşti din urmă ani. Ministerul Instrucţiunii le-a făcut mai totdauna o mică parte în bugetul său; s-a şi cercat a se pune în lucrare asemenea scoale, însă pînă acuma fără de succes; în fine noua lege a instrucţiunii, prin art. 199 şi 200, vine a consacra în mod legal aceste institute şi le definează cu termenii următori: „Şcoalele reale au de scop a da învăţătura trebuincioasă pentru exercitare a unei arţi şi profesiuni".

Comisiunea vede într-aceste articole ale legii o sorginte fecundă pentru luminarea naţiunii române şi pentru îndreptarea spiritelor doritoare de cunoştinţe, pe o cale ce desigur va duce la prosperitatea materială, prin varietatea noţiunilor practice răspîndite în majoritatea poporului, şi în soliditatea în instituţiunile ţării, prin cunoaşterea tuturor datorielor cetăţeneşti.

„Orce guvern întemeiat pe îndoitul principiu al egalităţii de drepturi şi al alegerii, zice Emile de Girardin, va fi tot anarhic şi şovăind pe cît timp nu va avea o sistemă de instrucţiune care să regenereze spiritul public falsificat şi rătăcit de erori şi de prejudecăţi vechi; care să răsipească învălmăşeala de pretenţiuni ridicate prin confundarea principiului egalităţii civile cu acela al egalităţii sociale; care să stabilească ierarhia inteligenţelor; care să formeze o cîtime însemnată de oameni luminaţi, destul de numeroasă spre a satisface cerinţele administraţiunii municipale, juriului, alegerilor de tot felul".

Dintr-aceste zise se lămureşte că comisiunea a avut bine aminte d
a nu confunde învăţămîntul şcoalelor reale cu acela propriu al profesiunilo
ea, în această materie, se uneşte cu opiniunea lui Jules Simon, care zic
că „Şcoala reală trebuie să fie practică, fără însă a fi specială".

Această şcoală îşi va recruta elevii săi în clasa foarte numeroasă
cetăţenilor care n-au nici timpul nici mijloacele, poate nici dorinţa de
împinge pe copiii lor pînă la studiile de facultăţi, fără însă de a voi s
facă dintr-înşii simpli meseriaşi. într-o ţară ca a noastră, unde propri
tatea cea mare, moşia, este menită a trăi încă timp îndelungat alătu
cu cea parcelară a săteanului, unde cunoştinţele de agricultură practică
de negoţ şi de industrie agricolă, de ar fi mai răspîndite ar înzeci veni
turile ţării şi ale particularilor, unde instrucţiunea superioară este gre
de dobîndit, prin numeroasele lipse de care ea sufere, şi unde poat
chiar ea nu s-ar răspîndi mult decît în detrimentul prosperităţii material
într-o asemenea ţară, zicem, noţiunile generale şi practice, căpătat
într-un mod lesnicios şi răpede, sînt, fără înduoială, cele mai în deobşt
necesare şi poate chiar, pînă la un punt oarecare, cele mai folositoar

Pe aceste idei se fundează comisiunea spre a propune înfiinţare
cît mai grabnică şi mai răspîndită, de scoale reale, care, stabilite' fiin
prin toate oraşele ţărei, să formeze cetăţeni luminaţi şi pătrunşi de datoriil
lor morale şi sociale, să înlesnească exploatarea inteligentă a avuţiil
ce stau la noi sub mîna fiecăruia, părăsite sau răsipite din neştiinţă
din neîndemînare.

Asemenea scoale, într-un curs de patru, mult cinci ani ar inculc
elevilor principii solide de religiune şi de morală socială, idei clare ş
folositoare despre drepturile şi datoriile lor; le-ar prezenta tabeluri lămu
rite despre ramurile principale ale cunoştinţelor de ordine literară
politică; le-ar da noţiuni temeinice de toate ştiinţele pozitive, avînd purure
în vedere aplicarea lor la viaţa practică.

Comisiunea insistînd mult asupra tendinţelor cu totul realiste c
sînt a se da studielor din aceste scoale, în opoziţiune cu cele teoreti
din gimnazie, crede de a sa datorie să schiţeze, în cîteva răpezi trăsur
caracterul ce-i pare de cuviinţă a se defige învăţăturilor care vor fa
obiectul şcoalelor reale.

Totdeodată, recunoscînd lăudabila iniţiativă ce onorabilul consiliu
permanent a luat în acest sens, prin procesul său verbal din 10 augus
1865, prin care propune ca gimnazielor ce sînt a se înfiinţa prin capitale
de judeţe să se dea o direcţiune cît se poate mai practică, spre a
adevărate scoale reale, în care junii să ia cunoştinţele neapărate
diverse arte şi meserii, ea crede că va înlesni lucrarea corpurilor chiămat
a regulamenta aceste scoale, semnalînd pe scurt, principalele direcţiu
ce au a se da diverselor materii ce vor compune partea didactică a şcoal
lor reale.

Şi mai înainte de toate, ierte-ni-se încă odată a cita cîteva cuvin
ale d-lui Saint-Marc Girardin, în privinţa unor studii, indispensabil
în orice şcoală cu tendenţe realiste :

„Dacă sînt scoale care să aibă trebuinţă de instrucţiune religioas
negreşit că acelea vor fi cele reale. în alte scoale, studiile literare apro
fundate pot, deşi nu de ajuns, să dezvolteze şi să purifice instinct

morale ale sufletului omenesc. Literatura înaltă sufletul şi-l înştiinţează despre însemnătatea şi demnitatea lui; căci literatura de suflet se ocupă şi către suflet se îndreptează. Prin urmare, în studiile literare este totdeauna un fel de cultură morală ; dar, în studiile realiste, ce va susţine oară sufletul în demnitatea sa? Ce va cultiva instinctele sale morale? Şi cu toate acestea, eu sînt adînc încredinţat că omul are trebuinţă de o asemenea cultură. Fără de ea, sufletul amorţeşte şi se stinge; rămîn numai patimile. A crea scoale realiste fără de învăţămînt religios, este a organiza barbaria şi cea mai rea din toate barbariile, nu aceia ee vine mai-nainte de civilizaţiune şi o pregăteşte, ci aceia care vine în urmă-i şi care este decadenţa şi corupţiunea ei.

Eeligiunea este educarea acelora ce nu mai au alta; ei numai prin religiune ţin de omenire. Creînd dar instrucţiunea secundară practică, alăturaţi-o cu învăţămîntul religios; într-alte locuri, el e folositor; aici este indispensabil".

Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoştinţelor ce sînt a se preda în şcoalele reale.

ŞTIINŢE MORALE, LITERARE ŞI POLITICE

I. *Religiune,* adică explicarea evanghelielor, istoria vechiului şi noului Testament, literatura biblică şi eclesiastică, morala şi psihologia în prescurtare.

II. *Limba română,* studiată în comparaţiune cu cea *latină,* care, aci, va fi privită numai ca sorgintea în care se poate dobîndi cunoştinţa limbei naţionale; aşadar, răpezi noţiuni de gramatica limbei latine şi puţine traduceri de fraze latine lesnicioase. Compuneri româneşti literare şi mai ales epistolare. Băpede schiţare a istoriei generale a literaturilor antice şi moderne.

III. *Limba franceză,* mai ales cu deprinderi la citirea şi vorbirea acestei limbi, a cărei cunoştinţă va deschide elevilor un mijloc de o mai departe instruire, făcîndu-le accesibilă una din literaturile moderne cele mai avute şi mai instructive.

Limbile *italiană* şi *germană* vor fi facultative.

IV. *Geografia fizică* şi *politică* a globului, cu noţiuni de statistică şi de etnografie; geografia detaliată a ţărilor române, cu statistica lor.

Istoria universală, prezentată în tabeluri generale, repărţită între anii de studii ai şcoalei; *istoria naţională* cu mai multe dezvoltări.

V. Idei de *drept natural şi politic.* Cunoştinţa *dreptului administrativ* şi a legiuirilor tării. Moţiuni de *economie politică.*

ŞTIINŢE EXACTE, NATURALE ŞI FIZICE

VI. *Matematici : Aritmetica* cu aplicaţiuni la comptabilitatea comercială, agricolă şi industrială. Primele noţiuni de *algebră. Geometria* practică cu aplicaţiuni la geodezie, la mecanica elementară, şi noţiuni de arhitectonică .

VII. *Ştiinţele fizice.* Noţiuni elementare de cosmografie şi de meteorologie. *Fizica* : cunoştinţa puterilor naturii, a instrumentelor celor mai practice şi a maşinilor mai simple şi mai uzuale. Chimia cu aplicaţiuni la tehnologie.

VIII. *Ştiinţele naturale,* cu aplicaţiuni la igienă, la industrie şi mai cu seamă la agricultura practică.

IX. *Caligrafia,* urmată de *desemnul liniar* şi de primele noţiuni de desemn artistic.

Pe lîngă asemenea scoale reale, ce ar trebui instituite în toate capitalele şi oraşele de districte, comisiunea este de părere ca consiliul general să invite pe domnul ministru al Instrucţiunii de a încuragia, dacă lipsesc mijloacele de a crea, stabilimente de internate particulare, subvenţionate chiar de stat sau de municipalităţi, în care şcolarii să repete în comun lecţiunile acelor scoale, exercitîndu-se încă şi la *gimnastică* şi la *muzică.*

O altă cestiune ce a preocupat pe comisiune este lipsa de cărţi didactice, dupe care s-ar putea preda ştiinţele în şcoalele reale; ea socoteşte însă că mijlocul cel mai nimerit spre a subveni la această lipsă, ar fi să se numească o comisiune de oameni speciali care, împreună cu membrii consiliului permanent, să se ocupe a cerceta şi a examina toate publicaţiunile de asemenea natură, făcute în Germania, în Elveţia, în Belgia, în Anglia, în Francia etc. şi alegînd dintre ele, pe cele mai apropiate pentru şcoalele reale ce se vor crea în Eomânia să ofere premie la cele mai bune traducţiuni şi localizări ale publicaţiunilor alese.

Comisiunea crede necesariu a adauge că, printre foloasele ce ar aduce şcoalele reale, trebuie să se prenumere şi acela de a pregăti, într-un mod foarte nimerit, pe junii care vor voi să se consacre la profesiuni mai înalte. Astfel, elevii cari ar ieşi din şcoalele reale cu cunoştinţe varii şi practice, dar mai mult generale, s-ar găsi foarte bine preparaţi spre a intra în şcoalele de pură aplicaţiune profesională, adică în şcoalele de comerciu, de industrie şi de agricultură, prevăzute prin unele articole din legea instrucţiunii, şi poate chiar în şcoalele secundare de medicină şi de artă militară. Astfel ar putea să completeze studiilor lor, cei care ar voi să îmbrăţişeze, într-un mod definitiv, o carieră profesională, fără de a fi nevoiţi să treacă prin studiile lungi şi teoretice ale gimnazielor.

S-ar putea încă adauge că elevilor din şcoalele de Bele-Arte să se ceară, la admisiunea lor, absolvirea cursurilor din şcoalele reale, atunci cînd ei nu vor fi trecut prin gimnazie.

Terminînd aceste consideraţiuni asupra utilităţii şi asupra tendinţelor *şcoalelor reale,* comisiunea pătrunsă de folosul acestor instituţiuni, îşi rezumă într-astfel concluziunile sale :

1. Consiliul permanent al instrucţiunii va fi invitat să elaboreze proiectul de programă şi regulamentele necesarii pentru înfiinţarea şi administrarea internă a şcoalelor reale, care programe şi regulamente, formate în sensul propunerilor de mai sus, se vor pune în deliberarea consiliului general în viitoarea sa sesiune.

2. Pînă atunci însă se vor înfiinţa atîtea prime clase de *scoale reale,* precît mijloacele pecuniare şi didactice vor permite, prin deose-

bitele capitale de județe ale țării, conform procesului verbal al onorabilului consiliu permanent din 10 august 1865.

3. Să se acorde o simțită precădere la înființarea de *scoale reale,* care ne lipsesc cu totul, asupra înființării de noi gimna'zie de care mai avem, şi astfel gimnaziele propuse prin procesul verbal al onorabilului consiliu permanent din 21 iulie 1865, să fie înlocuite prin *scoale reale.*

4. Clasele *şcoalelor de comerciu* existente se vor înlocui treptat, începînd chiar de estimp, prin clase de scoale reale, pînă ce completîndu-se acestea din urmă scoale,' se vor putea forma *şcoalele superioare de comerciu.*

5. Consiliul permanent va fi invitat a elabora, conform § 1 din art. 20 al legii de instrucțiune, şi avînd în vedere considerațiunele mai sus expuse, proiecte de programe pentru *şcoalele* profesionale' de *agricultură, comerciu* şi de *industrie,* spre a fi examinate în sesiunea viitoare a consiliului general.

6. Să se invite ministerul a întocmi o comisiune de oameni speciali cari, împreună cu membrii consiliului permanent, să se ocupe a alege şi a regula traducerea şi localizarea sau redactarea cărților didactice necesare pentru şcoalele reale şi pentru cele profesionale.

Comisiunea, în această parte a raportului său, ocupîndu-se a satisface justele îngrijiri arătate de d-l ministru în discursul său, în privința învățămîntului secundar, a căutat totdeodată să proiecteze pentru acest ram important al instrucțiunii publice o organizațiune care să prezente toate chezăşiile cerute pentru statornicirea unor principii sociale folositoare țării şi dezvoltătoare a prosperității ei intelectuale şi materiale.

Ea a avut în vedere că, precum zice cu mult cuvînt, Emile de Girardin „un guvern care se transformă nu poate să se aşeze, să se statornicească, să se perpetue pînă nu va avea o sistemă de învățătură publică, care să fie în raport cu principiele sale fundamentale ; astfel, într-un guvern reprezentativ, a cărui bază e alegerea poporului şcoalele trebuie să tindă a pregăti junimea, prin felurite studie speciale şi solide, de a exercita drepturile ce ea va fi chiămată a îndeplini, de a practica datoriile ce interesul comun şi comunal îl vor impune"[1].

II.

Trecînd acum la a doua propunere a d-lui ministru al Instrucțiunii adică la : examinarea programelor, proiectate de onor. consiliu permanent pentru şcoalele din învățămîntul secundar, comisiunea se crede datoare a rememora că asemenea proiecte de programe nu i s-au înfățişat nici pentru *scoale reale,* nici pentru cele *profesionale* existente sau proiectate, nici în fine pentru *şcoalele pregătitoare de moaşe.*

Onorabilii delegați ai consiliului permanent însă au prezintat, prin procese-verbale tipărite din 21 iulie şi 10 august 1865, oarecari programe propuse pentru *licee, gimnazii* şi pentru *seminarii* de grad I şi II; iar

[1] Se suprimă aci partea a doua a acestui raport, deoarece ea tratează subiecte de interes cu totul momentan.

printr-un al treilea proces-verbal, au înfățişat programa elaborată pent *şcoalele secundare de fete.*

Comisiunea, mai-nainte de a intra în cercetarea acelor două dînt elaborate, a trebuit să se încredințeze dacă ele nu sînt altuceva dec chiar reproducerea exactă a programelor acestor scoale, pe anul şcola încetat, sau dacă ele prezintă vre-o modificare.

în cazul dîntîi, ele neapărat nu ar fi putut fi cu totul conforme cerințele nouei legi, exprimate în articolii respectivi în cari se determi materiile de studiu ale diferitelor acele scoale; în al duoilea caz, erau fatalmente osîndite a nu poseda garanțiele ce, cu multă înțelepciu noua lege impune, la art. 20, pentru orice modificațiuni de introdus programele şcolare. Zicem *fatalmente,* fiind-că în timpul cînd ele au put fi lucrate, consiliul permaninte se vedea în imposibilitate de a ce opiniunea consilielor şcolare, cari n-au luat existență, după punerea în lucrare, la începutul corentului an şcolar.

Pus în această alternativă, adică de a nu introduce, între materia didactice, adaosele sau scăderile cerute de legea cea nouă; sau de elabora programe, fără de a cere prealabilile opiniuni de la consilie eompetinte, se vede că onor. consiliul permanent s-a crezut în poziţiu de a alege între două ilegalități pe ceea ce i s-a părut mai tolerabile împins, credem, dintr-un mare zel pentru progresarea instrucțiunii public s-a ocupat de îndată a modifica de la sineşi programele existente în şco lele gimnaziale şi seminariale.

Dreptatea cere încă să constatăm că, prin circulara ministeria sub No. 9601 din 1865, § VII şi VIII, onor. consiliu permanent s văzut direct provocat la această urmare, şi că acest corp cedînd la prov cațiunea ce i se făcuse, a cătat a se ține, în noile sale programe, se poate mai alăturat de a le precedentului an şcolar, întru ceea priveşte natura obiectelor de studiu şi repărțirea materialelor pe cla

Cu toate acestea, comisiunea avînd în vedere; pe de o par coprinderea legii la art. 20, 95, 116, 117, 233, 234 şi 418; pe de a parte, interesele reale ale şcoalelor secundarii în parte, folosul practic junimei aflătoare azi în acele scoale şi în fine, considerațiunile de or mai general, expuse în partea I a acestui raport, a ajuns la concluziu întru cîtva divergințe de ale onor. consiliu permanent, concluziuni cari ea socoteşte de cuviință a le sprijini aci prin cele mai de căpete considerante care au fost obiectul deliberațiunilor sale.

Aşa dar, comisiunea :

Considerînd că noile programe ce onor. consiliu permanent propu pentru licee, gimnazie seminarie de ambele grade, se prezintă co liului generale, nu ca reproducerea fidelă a programelor din anul şco expirat, ci ca elaborare nouă a consiliului permanent;

Considerînd că, deşi legea arată la art. 116, 117, 233 şi 234, ma riele de studii ale liceelor, gimnasielor şi seminarielor de îmbe gra întru cîtva diferite de cele existente în programele anului încetat, la art. 418, prescrie ca noua lege să se aplice cu începutul anului şco 1865 ; totuşi ea precizează foarte lămurit, la art. 20, că programele scoale, anterioare, aplicării ei, adică cele ce erau *în ființă* la promulga

legii (25 noembrie 1864), au să funcţioneze pînă cînd se vor putea întruni toate condiţiunile ce ea reclamă spre a se face vreo modificare oarecare la toate acele programe cari, prin osebită dispoziţiune a legii nu se aflâ dispensate de asemenea formalităţi;

Considerînd dar că coprinsul art. 418 nu răstoarnă deloc dispoziţiunile art. 20, căruia se află supuse toate celelalte articole din legea nouă, privitoare la programe de scoale;

Conchide:

Că modificarea programelor existente în expiratul an şcolar, nu are nimic imperios sub raportul legal, şi că prin urmare, ea nu poate crede că un motiv de legalitate să fi impins pe onor. consiliu permanent a elabora, pentru estimp, programe noue, aplicabili liceelor, gimnazielor şi seminarielor *afară din prescrierile formale* ale legei.

Apoi încă comisiunea :

Considerînd că cestiunea programelor şcolare este de importanţă majoră pentru învăţămîntul public, astfel încît şi legiuitorul a simţit trebuinţa de a o înconjura cu toate garanţiele putincioase şi a o supune la prelucrarea tutulor corpurilor consultative ale instrucţiunei publice;

Considerînd că proiectele de programe înfăţişate de onor. consiliu permanent pentru licee, gimnazie şi seminarie, au fost elaborate în lipsă de cunoştinţe prealabile despre opiniunile consililor şcolare respective, şi prin urmare, în neconformitate cu legea instrucţiunii ia art. 20, § 1;

Considerînd că aceste opiniuni prealabile ale consilielor şcolare, în cestiune de programe, legea instrucţiunii le consideră ca nişte condiţiuni esenţiale, aşa încît, în lipsa lor, orice modificare la programele şcolare în fiinţă, trebuie să fie considerată ca nulă;

Comisiunea crede :

Că programele prezentate de onor. delegaţi ai consiliului permanent, pentru licee, gimnazie şi seminarie nu pot fi luate în examinare şi votate de către consiliul general al instrucţiunei, ne fiind însoţite cu opiniunile consilielor şcolare respective şi neoferind, prin urmare, garanţiile legali, cari sînt condiţiunea *sine qua non* a existenţei lor.

în fine, comisiunea :

Considerînd că, sub raportul utilitaţii ce revine învăţămîntului dintr-însele, preschimbările propuse de onor. consiliu permanent, la programele liceelor, gimnazielor şi seminarielor, nu sînt de natură a satisface nici principiul unităţii de programe şi de metoda ce trebuie să domnească într-o scoală, cel puţin în cursul unei întregi evoluţiuni de clase, nici exigenţele unei reforme generale a instrucţiunii secundare, pe care mai sus comisiunea s-a cercat a o schiţa;

Considerînd că, deşi materiele propuse în programele onor. consiliu permanent diferă întru puţin de ale programelor anului şcolar precedent, însă ele tot taie adînc în sistema didactică actuală, modificînd orele de prelecţiuni şi distribuţiunile de catedre, producînd, astfel oarecare deconcertare în personalul profesoral;

Considerînd că orice modificări tinzînd a produce asemeni efecte în corpul profesoral, osebit însă de măsurile disciplinare, judecate necesarii de administraţiune şi îngăduite de lege, ar fi puţin oportune în momentul

de faţă, cînd fondul studielor rămîind acelaşi, ele (modificările) nu s-a afla compensate printr-un profit real ai instrucţiunei secundare în genere

Considerînd că, după ideile emise în partea I a acestui rapor toate programele şcoalelor secundarii vor avea să încerce, în anii u mători, o preschimbare oare-cum radicală ;

Considerînd că, în aşteptarea unei asemenea preschimbări, ce s-a face cu toate precauţiunile necesarie şi dupe toate formalităţile impus de lege, preschimbare care negreşit ar atinge nu pe noua serie de elev intraţi în şcoală deodată eu inaugurarea ei, şi nu de loc pe cei cari a început studiele lor secundarie într-o evoluţiune de clase anterioare, ar puţin logic de a preschimba cît de puţin, astăzi într-un sens, ceea ce v fi mult "preschimbat, mine, în alt sens;

Considerînd că o sistemă sau o programă, cîtuşi de puţin nouă, cîn se introduce în clasele şcolare, nu poate să-şi aibă aplicarea de cît trept şi prin înfiinţarea gradată de clase reformate, care înlocuiesc pe cele vech gradat şi simultaneu desfiinţate;

Considerînd că, deşi nu în proporţiuni ameninţătoare, tot în măsura propusă de onor. consiliu permanent, prin preschimbarea progr melor în şcoalele de care se vorbeşte, nu ţine strict seama de acest prin cipiu, obligator pentru oricare sistemă de învăţămînt; căci preschimbare subită a programelor, în cursul unui studiu, aduce în totdauna perturb ţiune, nu numai în personalul didactic al şcoalei, ci mai ales în spirit elevilor, trunchind şi confuzionînd studiele lor;

Considerînd în fine, după cele zise pînă aci, că modificarea progr melor existente, din puntul de vedere al utilităţii învăţămîntului, se cad a fi amînată pînă se vor lua toate măsurile asigurătoare prescrise de leg ca astfel toate corpurile ce compun învăţămîntul să poată participa la aşa importantă lucrare şi a contribui, cu toţii împreună, la stabilirea un noue sisteme de învăţămînt public, prin care legea nouă se aibă o apl caţiune salutariă pentru naţiunea română.

Bazîndu-se pe toate aceste consideratiuni de varia natură, pr care ea se vede silită, cu destulă părere de rău, a constata că programe prezintate estimp de onor. consiliu permanent, pentru licee, gimnazie seminarie de ambele grade, nu sînt nici elaborate conform legii, nici folos toare pentru instrucţiune, comisiunea propune, ca măsuri executoa pentru momentul de faţă :

1. Să se menţină întru toate, pentru curgătorul an şcolar, progr mele ce erau în fiinţă, în gimnazie şi seminarie, la promulgarea nou legi şcolare, rămîind ca modificaţiunile ce se vor socoti de cuviinţă pent aceste scoale, să se facă conform legii, în anul viitor şi sase aplice trepta

2'. Să se invite onor. consiliu permanent a elabora, pentru refo marea gimnazielor în conformitate cu ideile expuse în partea I, litera a acestui raport, programe de studii, care se vor supune consiliului gener în viitoarea sa sesiune.

Asemenea va fi invitată să prelucreze conform legii, şi progran pentru seminariile de ambe grade.

Luînd apoi în examinare programa *şcoalelor secundare de fete,* care onorabilii delegaţi ai consiliului permanent au supus-o consiliu general, conform coprinsului art. 188 al legii de instrucţiune, comisiun

studiind cu atențiune această programă, a găsit-o întru toate conformă cu cerințele legii și cu necesitățile acestui ram al instrucțiunii secundare, și nu găsește altă modificare de propus la acea programă decît numai:

1. A se reduce obligativitatea studiului limbelor italiane și germană la una singură dintr-însele, după cum vor alege elevele sau părinții lor.

Comisiunea crede încă cum că:

2. Studiul acestor limbi, spre a da foloase reale, trebuiește repărțit cel puțin pe patru clase;

Ceea ce va fi foarte mult înlesnit, atunci cînd numai una, oarecare, din aceste limbi ar rămînea obligatorie pentru fiecare elevă în parte.

Acestea sînt d-lor, rezultatele deliberațiunilor comisiunei, care cu onoare se supune în cunoștința și la aprobarea domnilor-voastre.

ROMÂNIA LA EXPOSIȚIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE ŞI INSTRUCȚIUNILE CĂTRE CONSILIELE JUDEȚENE ŞI COMUNALE, CĂTRE PREFECȚI ŞI CĂTRE AGRICULTORI ŞI INDUSTRIAŞI.

în luna octomvrie din anul încetat 1865, guvernul român, înştiinţat prin agentul său din Paris, despre dispozițiunile ce se luau acolo în privința Exposițiunii universale, care se va face la 1867, însărcina pe dl. Alexandru Odobescu, consilier de stat, de a se duce la Paris, în calitate de comisar delegat din partea Principatelor Eomâne şi să se pună acolo în relațiune cu comisiunea imperială, spre a regula împărtăşirea Eomâniei la acest concurs internațional.

Delegatul, îndată ce sosi la Paris, se adresă către dl. consilier de stat, Le Play, comisar general, spre a-l ruga să-i facă cunoscut spațiul şi locul ce sînt destinate Principatelor Unite în palatul şi parcul exposițiunu.

Totdeodată, şi conform cu înțelegerea ce luase mai dinainte cu comisiunea permanentă română, ce se instituise atunci în Bucureşti, el prezentă un stat aproximativ al productelor ce țara noastră va avea să expună.

Această enumerare de obiecte, ce aveau a figura în exposițiunea română, era făcută pe cît se putuse, dupe diviziunea regulamentară a grupelor de producte expozabile şi era mai cu seamă dezvoltată la despărțirile II, (obiecte de arte liberale), IV, (veşminte şi țesături), V (producte brute naturale), VII, (alimente), VIII şi IX (producte animale şi vegetale vii).

Eăspunsul comisarului general nu veni de îndată. Considerațiuni diplomatice aruncase oarecare îndoieli în spiritul comisiunii imperiale; se pusese întrebarea dacă Principatele Eomâne pot a se înfățişa de sineşi într-un concurs internațional şi dacă ele au dreptul a expune într-un loc rezervat numai lor, precînd ele încă nu se bucură de toate prerogativele statelor cu totul neatîrnate. Aceste nedomiriri se aplanară însă şi comisiunea imperială, convinsă că, pe tărîmul civilizator al industriei şi al comerciului, popoarele n-au a se supune la împiedicări politice, primi pe români în cercul popoarelor expozante, pe un picior de perfectă egalitate; aşa dar numele Principatelor Unite Eomâne figură în Monitorul oficial francez din 14 decembrie 1865, printre statele representate direct la Exposițiunea universală din Paris.

în urma acestora, dl. comisar general adresă delegatului român o epistolă, în care-i anunța :

1° că locul destinat pentru Principatele de la Dunăre, Eomânia şi Serbia, în palatul exposiţiunii este alăturat de acela al Turciei, dar osebit de dînsul, şi se află în faţă cu locul rezervat pentru Eoma sau Staturile Pontificale;

2° că acest loc are 2 m., 50 lărgime (cu un drum de 1 m, 50,), şi 162 m. lungime, adică o suprafaţă totală de 405 metri pătraţi;

3° că Principatele Eomâne au a se înţelege cu Serbia, dacă acest stat va voi să iea parte la exposiţiune, şi că, dacă Serbia se va abţine, Principatele Eomâne vor trebui să încunoştiinţeze comisiunea imperială, printr-o declaraţiune formală ce se obligă a împlini singure locul sus arătat;

4° că comisiunea imperială va indica mai tîrziu locul ce s-ar rezerva pentru Principatele Unite în parcul exposiţiunii;

5° că este urgent ca guvernul român să numească un architect, care să se apuce cît mai curînd de lucru, spre a executa la Paris, sub direcţiunea delegatului Principatelor Unite, şi cu concursul comisiunii imperiale, planul viitoarei instalaţiuni a productelor române.

Dl. Odobescu răspunse d-lui comisar general că Principatele Unite, primesc condiţiunile sub care comisiunea imperială îi acordă un loc la Exposiţiunea universală, şi declară, în numele guvernului său, că iea angajamentul ce i se cerea.

El adăogi cum că Eomânia era gata a lăsa pe seama vecinei sale de peste Dunăre, Serbiei, o parte din spaţiul cam îngust ce i se acordase.

Totdeodată, el ceru d-lui Le Play ca comisiunea imperială să binevoiască a rezerva în parc, un spaţiu de 1100 metri pătraţi, cel puţin, spre a se putea aşeza acolo o casă ţărănească română cu împrejurimile sale obicinuite, şi cu toate uneltele, sculele, mobilele, veşmintele şi productele agricole ale ţăranilor noştri, spre a arăta chipul culturei naţionale, industria noastră cîmpeană, precum şi specimine de animale domestice şi plante uzuale vii.

Astfel se putea îndeplini cererile despărţirilor VIII şi IX din programa Exposiţiunii universale.

în fine, tot prin acea scrisoare, şi spre a îndestula dorinţa grabnică a comisiunii imperiale, el acredita pe lîngă dînsa, în calitate de arhitect al exposiţiunii române, pe dl. Ambroise Baudry, arhitect cu talent, care în anul trecut vizitase Principatele Unite cu o misiune arheologică ce-i încredinţase maiestatea sa împăratul Xapoleon.

Aşa dar, în minutul de a părăsi Parisul, delegatul român făcu învoieli cu dl. Baudry şi închiăie un contract, prin care se stipulează că d-lui va primi, drept remunerariu, 10% din costul lucrărilor ce se vor face, neputînd în nici un caz, să fie retribuit cu mai puţin de 5000 franci. Acestea sînt condiţiunile obicinuite în asemenea cazuri la Paris.

Astfel, condiţiunile ce s-au dobîndit nu fără de oarecare greutăţi, permit Eomâniei de a se înfăţişa la viitoarea exposiţiune universală, în mijlocul unui mare concurs de vizitatori veniţi din toate unghiurile globului, pe o treaptă egală cu toate celelalte state.

Dacă dinaintea feluritelor dificultăţi ce a putut întîmpina în obţinerea condiţiunilor mai sus arătate, delegatul Eomâniei a insistat cu toată stăruinţa a da misiunii sale un rezultat favorabil, aceasta a provenit

mai cu seamă din convicțiunea ce-și formase, că participarea Bomâniei la Exposițiunea universală de la 1867 va fi pentru dînsa de cel mai mare folos. în adevăr, această exposițiune nefiind ca cele precedente, un simplu concurs de manufacturi, în care țările industriale ar avea singure onoare și avantagii, ci fiind mai mult o adunare de specimine ale productelor de tot felul, atît ale naturei, cît și ale geniului omenesc, nu este țară pe pămînt, care să nu-și găsească într-însa un loc potrivit. Se înțelege dar că Eomânia, așa bogată în producte naturale, așa originală în geniul său național, moștenit și păstrat cu sfințenie de la colonii romani ai Daciei, că Eomânia, zicem, va atrage asupră-și o atențiune particulară printre statele Europei.

Țările dunărene nu sînt pînă acum destul de cunoscute în Europa occidentală și de acolo provine interesul secundar, ce ele inspiră națiunilor civilizate. O exposițiune ca cea de la 1867 va fi pentru Eomânia o ocaziune unică, de a se manifesta Europei subt adevăratul ei caracter, mai ales dacă productele ei de tot felul vor fi prezentate, la ochii Europei civilizate, cu inteligență și gust.

Pentru a atinge un asemenea scop nu va fi de ajuns de a aduna o colecțiune mai mult sau mai puțin completă de producte ale țărei, și de a le pune în fața publicului european, fără ordine și fără deslușiri. Din contra, va fi de neapărată trebuință ca expozițiunea română să fie însoțită de un bun catalog rațional, de o lucrare serioasă, tipărită în toate limbile Europei apusene, și împărțită cu profuziune, care să dea o descripțiune generală a bogățiilor de tot felul, ce posedă Eomânia, descripțiune bazată pe date statistice, cît se va putea mai exacte. O asemenea carte, ajungînd în mînile a mai multor milioane de vizitatori ai exposițiu-
* nii, va avea avantagiele de a da noțiuni asupra țărei noastre, iar productele române ce vor fi expuse atunci la Paris, se vor putea socoti ca un muzeu deslușitor al adevărurilor enunciate într-acea importantă lucrare descriptivă. Astfel, lumina se va revărsa asupra noastră, capitaliștii din staturile străine vor putea dobîndi noțiuni pozitive asupra productelor ce pot extrage din țara noastră, și nu se vor mai teme a angaja sume considerabile, spre a exploata toate avuțiile, de care noi nu putem profita, din cauza lipsei de fonduri necesarii. Sub puntul acesta de vedere fieșcine va înțelege cît este de important pentru Eomânia a-și dezvălui tezaurele în fața Europei, cu ocaziunea Exposițiunii universale de la 1867.

Credem, că aceste considerațiuni sînt de ajuns, spre a dovedi foloasele materiale ce Eomânia poate trage din exposițiune, adică acele foloase ce i-ar putea aduce întinderea exploatării productelor brute ale tărîmului său.

însă este încă un punt de considerat, cînd e vorba de a se prezenta cu specimine de producte în fața unui public uimit prin splendoarea unor colecțiuni așa felurite și așa bogate, cum vor fi cele adunate în palatul și parcul ce se pregătesc la Paris. Vrem să vorbim din punct de vedere artistic. Este cu neputință ca Eomânia să nu participe și ea, precît îi va sta în putere, la decorarea acelui locaș al geniului omenesc, unde toate națiunile vor aduce, pre lîngă avuțiile lor materiale, toate productele imaginațiunii și gustului lor. Aci poate că am avea și mai mult a ne teme de sărăcia noastră ; Eomânia însă își are și dînsa tezaurile sale artistice;

poporul nostru poartă încă unul din costumele cele mai grațioase, arta picturei a început să înflorească la noi.

în fine, noi posedăm în țara noastră un monument de arhitectură, demn de a fi admirat de lumea întreagă, și să fim încredințați că o bună și exactă reproducere plastică a bisericei episcopale de la Curtea de Argeș, ar face oarecare senzațiune în lumea artistică, mai ales în secolul nostru, cînd, obosită de stilurile întrebuințate în Europa civilizată, architectura cată cu ardoare în monumentele bizantine, motive de decorațiuni, de care biserica lui Neagoe vodă și ceia a Tri-Sfetitelor din Iași sînt așa de bogate.

Spre a completa acest subiect, trebuie să menționăm și cîteva bucăți interesante păstrate în Muzeul nostru național, și mai ales prețiosul tesaur găsit la Pietroasa, a cărui bogăție și valoare artistică deșteaptă un viu interes în lumea învățată. Academia Inscripțiunilor și Belelor-Litere din Paris, interesîndu-se foarte la deslușirile ce i s-au dat de delegatul român, asupra acestor bogății ale Museului nostru, s-a arătat foarte doritoare ca guvernul român să trămită acele obiecte în Paris pentru Exposițiunea de la 1867, unde vor figura cu mult succes printre antichitățile ce alte state își propun a scoate din muzeele lor, pentru această ocaziune. Spre a împlini acest scop s-a și recomandat D-lui Baudry de a studia construcțiunea unei mobile de siguritate, în care obiectele de aur de la Pietroasa vor fi expuse fără primejdie în Paris, și care la urmă va fi transportată la muzeul din București.

Succesul dobîndit pe lîngă comisiunea imperială a exposițiunii hotărîse pe guvernul fostului domnitor de a întreprinde de timpuriu oarecare lucrări pregătitoare.

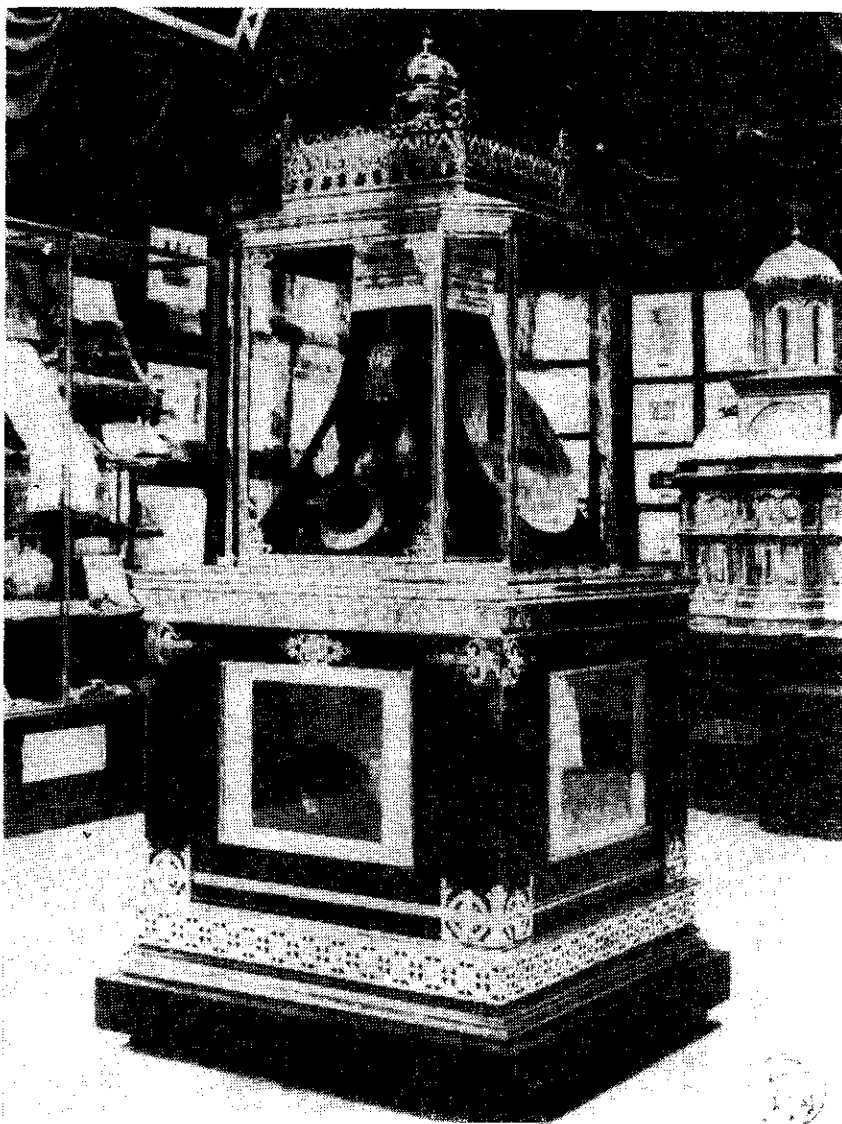
S-au și făcut unele explorațiuni în pădurile de dincolo de Milcov, spre a aduna din ele cele mai însemnate esențe de lemn. Din parte-i dl. Baudry a și supus guvernului român un plan de instalațiune pentru exposițiunea română, pe care plan, încă de la ianuarie trecut, l-a depus la comisiunea imperială din Paris; aceasta i-a și dat aprobarea sa.

Cheltuielile pentru lucrările ce s-au făcut pînă acum se urcă la suma de vre-o 20.000 franci. Comisiunea permanentă a exposițiunii din București a prezentat guvernului, la începutul acestui an, un deviz de cheltuielile trebuitoare pentru a face să participe Eomânia la Expozițiunea de la 1867. Aceste cheltuieli, între care erau prevăzute mai multe lucrări ce cer timp îndelungat, se urcau pînă la suma de 1.500.000 lei[1].

în fața unei așa însemnate cheltuieli, guvernul provisoriu (din primăvara 1866) a socotit de cuviință a întrerupe toate lucrările expozițiunii, cu intențiune de a cere de la comisiunea imperială din Paris, liberarea Eomâniei din angajamentele, ce se luase mai înainte.

însă această măsură, dictată fără îndoială de spiritul economic, nu poate fi obligatorie pentru actualul guvern al măriei sale domnitorului românilor, care, aprețuind favoarea excepțională ce s-a acordat, cu această ocaziune Eomâniei, simte că, în starea actuală a țărei, cînd ea a reintrat într-o fază de stabilitate, trebuie a ceda la considerațiuni de ordine mai superioară.

[1] Aceste prevederi primitive n-au fost depășite, căci costul total al participării României la Expozițiunea universală din Paris, la 1867, nu s-a urcat mai presus de 1.500.000 lei.

Tezaurul de la Pietroasa expus în secţia] României la Expoziţia universală de la Paris din 1867.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

în adevăr, osebit de avantagiele materiale şi morale ce Eomânia poate trage din împărtăşirea sa la marea expoziţinne din 1867 avantagie care au fost schiţate aci pe scurt, şi fără chiar de a pune în cumpănă cheltuielile ce s-au făcut pînă acuma pentru lucrări pregătitoare, este totuşi un fapt, care merită de a nu fi uitat. Acum pentru întîia o; ră, Eomânia a dobîndit un loc cuviincios într-o expoziţiune universală, şi acest loc a fost acordat guvernului român, sub condiţiunea expresă că-l va împlini.

La expoziţiunile precedente, românii, cărora nu li se da alt drept decît acela de a amesteca productele lor printre ale Imperiului otoman, au avut, pentru a se abţine de a lua parte la acele concursuri internaţionale, motive serioase de un legitim amor propriu; astăzi aceste motive nu mai există. Ar fi dar umilitor pentru ţara noastră, care atît doreşte de a se înălţa la gradul de stat european şi de a participa la progresele civilizaţiunii, ca ea să nu profite de prima ocaziune ce i se ofere de a se prezenta lumii cu caracterul ei personal, în mijlocul tuturor popoarelor şi de a dobîndi, pe acest cîmp de luptă pacinică şi onorabilă, nouă drepturi la interesul Marilor Puteri ale Europei şi nouă mijloace de a-şi desvolta avuţiile <cu care natura o a înzestrat.

II

Guvernul măriei sale domnitorului românilor, dupe o matură chibzuire, a hotărît să facă ca Eomânia să iea parte la marea Expoziţiune universală, ce se va deschide la Paris în primăvara viitoare. Negreşit că strîmtoarea mijloacelor băneşti, de care suferă deocamdată statul român, părea a fi o stavilă puternică, care ar fi putut să poprească pe ţara noastră de a se înfăţişa în sînul acestei adunări generale a tuturor statelor din lume. Dar guvernul român a pus în cumpănă, pe de-o parte marile foloase ce vor izvorî pentru ţară din această împărtăşire a ei la congresul universal al civilizaţiunii, şi pe de altă parte, marea necuvinţă ce ar fi ca să lepădăm cu nepăsare şi subt umilitorul cuvînt de lipsă de mijloace, întîiul prilej ce s-a dat naţiunii române spre a figura de sineşi stătătoare printre statele Europei. Guvernul nostru a crezut că jertfa va fi cu mult mai prejos de roadele ce va aduce. împins de o asemenea cugetare, dar totuşi mărginit în mijloacele băneşti ale epocei de faţă, ministerul a înscris în budgetul anului curgător suma de 300.000 lei pentru începerea lucrărilor expoziţiunii române, fiind încredinţat că ţara întreagă pătrunzîndu-se de buna întrebuinţare a acestei sume, nu va cruţa alte mai mari sacrificii spre a desăvîrşi, în anul viitor, ceia ce cu atîta economie s-a început estimp. Cînd vorbim de foloasele ce va aduce Eomâniei împărtăşirea ei la Expoziţiunea universală din Paris, nu trebuie să uităm că, pentru o ţară ca a noastră, a carii fiinţă politică abia de cîţiva ani a început a fi cunoscută de lumea civilizată, nu este puţin lucru ca, pentru întîia oară, numele său, steagul şi armele sale naţionale să fie expuse la vederea mai multor milioane de vizitatori, purceşi din toate unghiurile universului, şi să fie aşezate la un loc şi deopotrivă cu ale ţărilor cele mai cunoscute şi mai bine întemeiate ale lumii. Nu este iar puţin lucru ca, pentru întîia oară, Eomânia să poată arăta, prin mii de probe felurite, atîtea bogăţii naturale ale tărîmului său, din care multe zac neatinse şi părăsite în sînul

pămîntului, iar altele se cultivă cu multă greutate şi neîndemînare, mai cu seamă din pricina lipsei de fonduri naţionale. Cîţi capitalişti, cîţi industriaşi, cîţi neguţători din Europa apusană, cari astăzi poate că nici visează că, pe malul Dunării de jos, ei pot găsi cu înlesnire materii preţioase de exploatat, vor dobîndi în expoziţiunea română de la Paris asemenea cunoştinţă şi vor veni în urmă să ne aducă, prin capitalurile şi munca lor, avuţia şi dezvoltarea industrială ce ne lipsesc. Ţările ca oamenii, una pe alta se ajută, şi din bunele lor relaţiuni, atît politice cît şi comerciale, nasc sporirea şi îmbilşugarea tuturor. Orice pas vom face şi noi pe această cale, nu ni se va întoarce spre pagubă şi de aceia nu se cade azi ca Bomânia să cruţe nimic spre a se folosi de avantagiele politice şi economice ce i se deschid prin aflarea sa la viitoarea expoziţiune din Paris.

Una din pricinile, care pune pe mulţi în nedomirire, cînd li se spune că ţara noastră are să figureze la Expoziţiunea universală, este ideea ce-şi fac mulţi despre sărăcia noastră. „Ce avem noi de expus printre atîtea popoare, bogate în tot felul de industrii" — zic foarte mulţi şi pare că fiindu-le ruşine de ţara noastră, ei ar voi s-o ascundă Europei.

Noi credem, că asemenea cuvinte provin din două idei greşite.

Una este puţina cunoştinţă ce au în deobşte chiar pămîntenii, de adevăratele avuţii ale ţărei noastre, care, dacă astăzi nu sînt destul de exploatate, nu trebuie însă afundate şi mai adînc în întunericul uitării. Din contra, tocmai fiindcă Bomânia conţine de sineşi multe producte folositoare ; grîne, lemne, metaluri, vite şi tot felul de alte bogăţii naturale? tocmai fiindcă lipsa de mijloace nu ne iartă a le exploata după cum ar trebui, spre a se folosi şi ţara şi străinătatea de ele, pentru aceia chiar trebuie să ne silim prin toate mijloacele, a arăta lumii celei înzestrate cu capitaluri şi cu puteri industriale, ceia ce posedem la noi, ca să atragem astfel civihzaţiunea şi îmbilşugarea ce ni le va aduce o cultură regulată a tuturor ramurilor averii noastre naţionale.

A doua idee greşită care îndeamnă pre mulţi a scoate pre Bomânia din cercul ţărilor cu drept de a figura la Expoziţiunea universală din 1867, este chiar idea ce-şi fac de acea expoziţiune. Socotind că ea n-are alt scop decît de a aduna la un loc şi a pune în comparaţiune, cele mai nouă invenţiuni industriale sau cele mai curioase producte ale închipuirii omeneşti,, ei cu drept cuvînt zic că, sub puntul acesta, Bomânia nu va avea nimic de expus, şi n-are ce căuta acolo, unde naţiunile civilizate se întrec în perfecţionări de maşine şi în lucrări artistice. Expoziţiunea din 1867 nu are însă numai scopul acesta; ea are să fie cu adevărat o expoziţiune universală ; întrînsa îşi vor găsi locul toate producţiunile, cîte au atras pînă astăzi băgarea de seamă a omului, fie ca natura să le nască de sineşi, fie ca spiritul omenesc să le închipuiască ori să le prefacă.

Aşa dar, nu este vorba numai de maşine şi de arte; dar tot ce se atinge de un folos oarecare al omenirii, tot ce prezentă un interes pentru societate, va fi bine primit în sînul expoziţiunii şi-şi va găsi locul său, aşezat pe una şi aceiaşi treaptă. Expoziţiunea universală din 1867 are dar să fie o adunare uriaşă a tuturor productelor lumii, în care fieşce ţară, fieşce naţiune se va înfăţişa cu averea sa, multă-puţină, dată de Dumnezeu şi de natură sau căpătată prin industria şi activitatea oamenilor.

Produse naturale expuse în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

Spre dovedirea acestei desluşiri ce deterăm despre Expoziţiunea universală din 1867, vom prenumera şi vom descrie aci pe scurt cele zece mari grupe sau împărţiri ale productelor, care au a figura în această expoziţiune, astfel precum le-a clasificat comisiunea imperială, numită în Erancia pentru a alcătui această Expoziţiune.

Aceste zece despărţiri sînt:

I. Obiecte de artă, adică toate lucrările de pictură (zugrăveală) cu ulei şi cu alte materii; toate sculpturile sau săpăturile măiestrite în piatră, lemn, metaluri şi altele; toate modelurile sau chipurile de monumente şi toate planurile de clădiri, precum şi gravurile tipărite cu colori sau în negru.

II. Materialurile artelor liberale, precum şi tot ce se atinge de meseria tipografului, atît maşine de tipărit cît şi cărţi tipărite; tot ce priveşte pe legătorul de cărţi şi lucrătorul de carton (mucava); pe fotograf şi pe muzicant; pe medic, precum instrumentele cu care se serveşte spre căutarea infirmilor; în fine toate uneltele întrebuinţate la măsurătoare, la cîntărire sau la învăţătura şcoalelor, precum şi hartele geografice şi statistice.

III. Mobilele şi alte obiecte întrebuinţate de om în locuinţa sa; aşa dar toate mobilele de lemn, stofele ţesăturile şi cusăturile pentru mobile, cristalurile, sticlăriile, olăriile şi farfuriile, covoarele de tot felul, tapeturile sau hîrtii pentru păreţi, cuţităria, argintăria de biserică, de masă sau de lux, obiecte felurite turnate în bronz şi alte metaluri, orologieria, sobăria şi tot ce se atinge de încălzitul şi luminatul locuinţelor şi stradelor, precum şi alte mici obiecte de lemn, de os, de piatră sau' de metal, destinate spre a împodobi locuinţele.

IV. Veşminte şi tot ce se atinge de portul omului, prin urmare orice obiecte de cînepă, de in, de lînă, de bumbac şi de mătase, fie ţesute sau neţesute; pînzeturile şi cusăturile de tot felul, ceaprăzăria, rufăria felurită, haine bărbăteşti şi femeieşti, fără nici o osebire de clasă, giuvaieruri, arme portative, unelte de călătorie şi jucării pentru copii.

V. Producte ieşite din pămînt în starea lor naturală sau prelucrate de om, precum orice pietre proaste sau scumpe, metaluri şi obiecte lucrate cu ele, lemne şi lemnării, precum şi alte producte folositoare ale pădurilor, dobitoace şi paseri sălbatice, peşti şi felurite producte animale sau vegetale, care nu servesc la hrana omului, precum tutun, reşină, ceară şi altele; fabricate simple precum luminări, săpun scrobeală, feţe, de văpsit, medicamente, ape minerale, piei de tot felul, blănuri, curelărie şi altele.

VI. Instrumente, unelte şi maşine de tot felul adică : pentru scoaterea şi prepararea metalurilor şi mineralurilor, pentru lucrarea lemnului, pentru cultura pămîntului, pentru vînătoare şi pescuire, pentru fabricare de băuturi, pîne şi alte obiecte de hrană, pentru fabricarea de medicamente, pentru tăbăcărie, cărămidărie; maşine cu abur de tot felul, unelte mecanice, unelte de drum de fier, unelte telegrafice, căruţărie, materialuri şi unelte pentru clădiri, asemenea şi pentru plutire pe apă.

VII. Alimente sau obiecte de hrană, proaspete sau păstrate. Aci intră toate grînele de tot felul, în starea lor naturală sau măcinate şi preparate, producte de brutărie (pitărie) şi simigerie; lăpturi, caşcavaluri

şi unturi de tot felul, cărnuri şi peşti proaspeţi, afumaţi, săraţi, precum orice animale de mîncare precum raci, scoici, melci (culbeci) şi alte legume şi fructe proaspete sau păstrate, băcănii, dulceţuri, cofetării zaharicale, în sfîrşit băuturile de tot felul, vinuri, rachiuri, vutci, b şi altele.

VIII. Producte animale vii, şi locuinţe ţărăneşti. Cele dîntîi cupr toate vitele, păsările şi orice alte animale domestice, boi, bivoli, cai, as porci, oi, capre, cîni/paseri, albine şi stupi, peşti vii ţinuţi în apă,

IX. Plante vii de tot felul şi florării. între acestea se socotesc to culturile de grîne, lemne, pomi roditori, flori, seminţe, case de florării tot ce se atinge de cultura plantelor.

X. Obiecte care slujesc spre îmbunătăţirea soartei poporului adică : cărţi pentru învăţătura copiilor şi oamenilor mari, veşminte t nice, ieftine şi comode, locuinţe sănătoase şi încăpătoare, şi tot felul obiecte fabricate cu perfecţiune de mînă de om, fără ajutorul maşinel

Din descrierea acestor zece despărţiri ale expoziţiunii se vede nimic nu s-a uitat din cîte lucruri pot sluji omului. Fieşicine va vedea dacă nu toate, dar o mare parte din obiectele aci înşirate se găsesc Eomânia sau produse de natură, sau lucrate în ţară, de mînă de om tr-un mod mai mult sau mai puţin perfect, astfel încît, adunînd cîte un două din acele obiecte la un loc, s-ar alcătui ca un fel de magazin gen în care s-ar vedea în prescurtare toată averea Eomâniei.

O astfel de adunătură este chiar scopul expoziţiunii române ce av a face la Paris în anul viitor. Şoi trebuie să ne arătăm în concertul u versal cu tot ceia ce este curat al nostru; să ne ferim dar a amesteca pri tre productele ţărei, unele obiecte care ne vin din străinătate. Trebuie ne arătăm la acea sărbătoare internaţională cu veşmintele noastre, b sau rele, şi nu cu haine de împrumut; negreşit că ar fi mai bine să aleg pentru această ocaziune veşmintele noastre cele mai curate, veşmint de sărbătoare, adică ar fi mai bine să cătăm a alege, printre product noastre, pre cele mai bune, mai frumoase, pre cele care le putem dobî cu mai multă silinţă, cu mai multă dibăcie. Dar ori şi cum, să nu pierd din vedere, că scopul este de a arăta în faţa lumii ţara noastră, precum este, cu toate bogăţiile şi cu toate lipsurile ei.

Subsemnatul a cercat în această lungă circulară a vă arăta foloas ce va trage Eomânia din împărtăşirea ei la Expoziţiunea universală Paris şi în urmă s-a silit a vă da lămuriri asupra acestei expoziţiun genere şi al celei româneşti în deosebi.

De la patriotismul şi zelul d-voastră, de la activitatea şi intelige comisiunii ce veţi alege, atîrnă azi izbutirea unei întreprinderi, în c guvernul român n-a intrat decît în urma unei mature chibzuiri şi u adinei încredinţări despre marile ei foloase pentru ţară.

Din parte-mi, onorat cu încrederea m. s. domnitorului nostru, a dirige aceste lucrări, voi sta necontenit gata a deslega orice nedomi relative la operaţiunile expoziţiunii; dar convicţiunea mea nestrămuta este că ele nu pot avea nici un resultat bun, în scurtul timp ce le acordat, dacă corpurile şi persoanele ce sînt în capul administraţiuni locale, nu vor pune toate silinţele spre a realiza, deodată în toată ţar

în soroc de cîteva săptămîni, nişte bogate colecţiuni de producte naţionale, pe care o persoană singură sau chiar şi o comisiune specială abia le-ar putea aduna m mai multe luni.

Guvernul măriei sale domnitorului Eomâniei, a hotărît, ca Eomânia să iea parte la viitoarea mare expoziţiune universală, care se va deschide la Paris în primăvara viitoare 1867, profitînd astfel de locul ce s-a destinat într-însa exclusiv pentru producţiunile Principatelor dunărene.

Acest loc, fără de a fi prea mare (405 metri), este însă destul de încăpător spre a putea conţine probe numeroase despre toate obiectele ce se produc sau se lucrează în ţara noastră, astfel încît trebuie să ne silim cu toţii a completa cît de mult într-însul adunarea producţiunilor Eomâniei.

Această expoziţiune internaţională, fiind cea dintîi la care ţara noastră va lua parte sub firma sa proprie, în rîndul celorlalte naţiuni, trebuie cu toţii să ne silim a arăta că, precum naţiunea română are un caracter curat al ei, ce-i dă drept a se bucura de viaţa politică, tot aşa şi ţara locuită de dînsa posede atîta îmbilşugare, încît poate să îndestuleze nu numai trebuinţele locuitorilor ei, dar şi ale altor naţiuni mai mari şi mai dezvoltate.

Oricare român va înţelege dar de cîtă însemnătate pentru onoarea naţiunii române şi pentru interesul naţional al negoţului nostru, este de a împlini locul rezervat nouă în mijlocul celorlalte popoare, aşa ca să atragă privirile a mai multor milioane de vizitatori (se crede după experienţă că vor fi opt milioane) veniţi din toate părţile lumii, ce se vor aduna la acest mare concurs internaţional, şi să ne cîştige simpatiile străinilor, cari nu vor întîrzia a deschide nouă relaţiuni de comerciu, nouă căi de exploatatiune ale avuţiilor pămîntului nostru, aducînd la noi capitalurile şi mijloacele lor industriale, de care avem nevoie.

Guvernul măriei sale, apreţuind însemnătatea acestui scop, a însărcinat pe subsemnatul cu pregătirea lucrărilor atingătoare de împărtăşirea noastră la zisa expoziţiune. întîia sa datorie este dar d-a vesti îndată pe toţi producătorii români, din orice ramură, artişti, industriali, comercianţi, cultivatori, colectori şi a-i invita ca să iea parte, fiecare în cercul specialităţii sale, la această întîie prezentare a ţării noastre în adunarea generală a popoarelor lumii.

Fiecare român, fiecare om ce-şi cîştigă pînea în această ţară prin munca sa, va simţi fără înduoială dorinţa d-a contribui la podoaba Eomâniei în această ocaziune solemnă.

Nu trebuie însă a căta să ne împodobim cu pene străine care s-ar recunoaşte curînd că nu sînt ale noastre şi ne-ar procura numai umilire; ci trebuie să ne arătăm astfel cum sîntem în adevăr cu calităţile şi defectele noastre, cu bogăţiile şi lipsurile noastre. Să n-avem pretenţiunea de a rivaliza prin productele noastre industriale cu niciuna din naţiunile civilizate; dar cel puţin să căutăm a trage băgarea de seamă prin îmbilşugarea productelor noastre naturale şi prin oarecare ramure de industrii,

sau vechi naţionale sau din nou introduse, căci astfel vom dovedi c puţin că am intrat şi noi pe calea progresului.

Orice producte dar, cît de simple, îşi vor găsi un loc potrivit la e poziţiunea română şi vor contribui a prezenta starea în care se află asta ţara noastră, sau poate chiar şi a ne deschide pentru viitor căi mai m către propăşire.

Obiectele ce vor *i adunate la expoziţiunea din Paris, se împ în zece grupe sau despărţiri de căpetenie, care la rîndul lor se subîmp în nouăzeci şi cinci de clase. Este cu neputinţă aci a prenumera to felurile de obiecte, care încap în fiecare din aceste clase; vom da num descrierea grupelor şi claselor, spre a lua ori şi cine o idee de locul ce p ductele sale ar putea să ocupe. Poate că astfel se va deştepta la mu dorinţa d-a lua parte la acest concurs, de care modestia şi nedomirirea îi ţine depărtaţi.

IV

Comisiunea instituită în anul trecut pentru a organiza partea mână din Expoziţiunea universală din Paris, trămisase pe la toţi dom prefecţi de judeţe liste tipărite, în care se cuprindeau toate produc pămîntului şi ale mînii omeneşti, clasificate de către comisiunea imperi din Paris, în mai multe despărţiri felurite, şi-i invitase totodată a stă ca să se adune specimene sau probe din toate productele ce se vor fi afl în judeţul d-lor. Tot ce poate pe acest pămînt să cadă sub vederea or lui, se afla înscris în acele liste, sau însemnat anume, sau cuprins sub numiri generale.

Cu toate acestea, atît comisiunea trecută cît şi Ministerul de l crări Publice au primit de la mai mulţi domni prefecţi de judeţe răsp suri, în care se zicea sau :

1°, că nici unul din productele însemnate în acele liste nu se în judeţul administrat de d-lor; — sau

2°, că nici un obiect vrednic de a figura într-o expoziţiune nu se p găsi în judeţ; — sau

3°, că nimeni din judeţ nu voieşte a lua parte la expoziţiune, a da probe de productele sale.

Asupra unor asemenea răspunsuri, pe care subsemnatul le-a g în dosariele ministerului, el se crede dator a da oarecare desluşiri, care domiri pe fiecare asupra înţelesului greşit ce s-a dat invitărilor făcut fosta comisiune.

Mai-nainte de toate, socotim că cel dîntîi din aceste răspun n-a putut fi făcut decît de unele persoane, care nu-şi dedese cîtuşi de p osteneala de a citi lista ce li se trămisese. în adevăr, cum poate zic om, că în vreun judeţ oarecare al Eomâniei nu se află nici grîne, lemne, nici animale, nici plante, nici îmbrăcăminte, nici vase, nici plu nici unelte, în sfîrşit nimic de ceia ce iese din pămînt, sau se lucreaz mîna omului ? ISTu este prin putinţă ca d-nii prefecţi, cari au dat asem

răspunsuri sa fi citit lista ce li se expediase; ci este mai probabil că d-lor auzmd ca este vorba de o expoziţiune, şi-au închipuit fdea S i t ă care o împărtăşesc încă cei mai mulţi în ţară la noi, că adică l T o ^ ^ t i w nu se poate arăta decît lucruri cu totul neoW^iriCSăi, e Sffi!te SrsfunaCă " ^ " 86 ^ de raritatea ^ * de St

Aci trebuie să dăm oarecare desluşiri la cel de al doilea răspuns: că adică în unele districte nu se află nimic vrednic de a figura la expoziţiune.

Sînt abia cîţiva ani de cînd ţările cele mai civilizate ale lumii, Anglia, Francia, Germania, Statele-Unite din America, au introdus la dînsele obiceiul de a aduna, din vreme în vreme, la un loc, toate producţiunile artelor, industriei sau ale naturei, ca să le pună în comparaţiune. Numele ce s-a dat acestor mari adunături periodice de producte felurite ale unei ţări sau ale mai multora, este titlul de *expoziţiune* şi folosul lor a fost recunoscut a fi aşa de mare, încît care de care din aceste ţări civilizate s-au întrecut a alcătui la dînsele expoziţiuni mai adesea. Oare, dacă aceste expoziţiuni ar fi avut de scop numai a strînge la un loc curiozităţi vrednice să atragă mirarea oamenilor fără treabă, putem noi crede că acele popoare, aşa de înaintate în civilizaţiune şi aşa pătrunse de interesele lor morale şi materiale, s-ar fi înjosit a răsipi atîtea bani şi a pierde atîta timp în alcătuirea de tîrguri (iarmaroace) de jucării? Oare putem noi crede că şase milioane de oameni s-ar fi sculat din toate unghiurile lumii ca să meargă la 1862, în Londra, spre a vedea curiozităţi sterpe ale naturei sau născociri fără de folos practic.

Negreşit că expoziţiunile, spre a fi dobîndit în aşa scurt timp o întindere aşa de mare, trebuie să fi înfăţişat mari foloase pentru dezvoltarea ţărilor, pentru lăţirea comerciului, pentru îmbunătăţirea culturei şi industriilor, pentru înfrăţirea şi apropierea naţiunilor una de alta. Cu adevăr, prin expoziţiuni s-au pus popoarele mai de aproape în faţă unul cu altul. Fiecare din ele îşi arată în acele adunări generale, şi avuţiile şi lipsurile sale; acolo se fac, cum am zice, tocmelile cele mai mari pentru lăţirea comerciului; acolo se vede cine ce are de dat şi cine ce de luat, astfel încît fiecare cîştigă, aflînd ce poate cere de la alte ţări apropiate sau depărtate, şi ce le poate da în schimb.

Se învederează dar, că, la un asemenea tîrg, ţara care îşi înţelege bine interesul, trebuie să se înfăţişeze cu toate productele sale bune şi rele. Pe cele bune le vor preţui străinii şi le vor cere, iar cele rele dimpotrivă, vor atrage şi dînsele băgarea de seamă a străinilor, cari vor voi să le îndrepteze, sau să le înlocuiască prin importaţiunea de altele mai bune.

Să nu ne temem dar noi, românii, a ne arăta la o expoziţiune universală, astfel precum sîntem. Dumnezeu şi natura ne-au înzestrat cu destule comori, pe care străinii vor fi fericiţi a le destăinui spre folosul lor şi al nostru, cînd le vor cunoaşte; grînele, lemnăriile, metalurile, vitele şi felurite alte producte ale Eomâniei, pe care noi pămîntenii abia le cunoaş-

tem, vor face ca ţara noastră să nu fie trecută cu vederea la o expoziţiun universală. Speculanţii cu idei şi cunoştinţe dezvoltate, vor pricepe înda cît folos se poate scoate din asemenea avuţii, şi întinsa lor căutare ne v aduce bilşugul şi civilizaţiunea.

Apoi chiar mărturisirea dinaintea lumei a lipselor de care noi suf rim nu va fi spre paguba noastră; căci, cunoscînd ce ne lipseşte, negoţ şi industria străinilor ne vor veni în ajutor. Fiecare, văzînd cît de mu poate lua de la noi, va fi gata a ne da tot atîta în schimb. Osebit de aceas mulţi industriali, aflînd bogăţiile de producte naturale ce avem, vor sin că exploataţiunea lor, chiar în ţara noastră, va fi cu mult mai produc toare; astfel industria se va întemeia în Eomânia şi va căpăta un carac naţional. ŞTu vom mai avea trebuinţă să trecem graniţa cu product noastre, de cîte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiect fabricate, precum se întîmplă azi, spre exemplu, cu cea mai mare pa din lîna turmelor ce pasc pe pămîntul românesc şi care trece în Trans vania grămădită în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trîmbe postavuri şi altele. Iată dar ce putem cîştiga arătînd la o mare expo ţiune universală chiar şi lipsele noastre.

Trebuie să mai adaogem însă, că noi înşine nu ştim destul a pre ceia ce avem în ţară. De cîţiva ani un fel de vîrtej ne-a cuprins minţil care ne arată cu feţe aurite toate cîte ne vin din străinătate şi ne fac despreţui tot ce este de la noi. Poate că, arătînd lumii străine mult puţi cît ţara şi naţiunea noastră produc, acea lume ne va deschide ochii asu lucrurilor ce avem.

Adesea se întîmplă ca popoarele puţin civilizate, precum este nostru, să aibă obiecte şi măiestrii păstrate din vechime sau aflate p încercări practice, care se recunosc apoi de folositoare de către naţiur cele mai civilizate şi se primesc de dînsele cu cea mai vie mulţumire. A menea şi pentru lucrările ce dovedesc bunul gust, foarte des, artele mai cultivate fac împrumuturi norocite de la măiestrii cîmpene şi prin tive. Spre a da cîteva exemple atingătoare de ţara noastră, vom ar că, la noi, sînt secole de cînd ţăranii din munte întrebuinţează cu mu înlesnire şi folos, pentru măcinatul grînelor, morile cu roate aşezate curmezişul (roate cu căuşe sau făcaie), în vreme ce în străinătate asem mori (morile cu turbine) se cred a fi o invenţiune cu totul nouă şi cer fo mari cheltuieli. Negreşit că acestea sînt cu mult mai perfecţionate d morile muntenilor români; dar nu este mai puţin adevărat că făca noastre ţărăneşti sînt vechi şi au un mare folos practic, putînd a se tocmi cu puţin cost şi întrebuinţînd cele mai mici păraie de apă. exemplu de altă natură, îl vom găsi în frumoasele ţesături şi cusături se fac pe albituri, pe haine (straie) şi pe învelitori (velniţe, lăicere, sco şi altele) de către ţărancele noastre. Desemnele felurite şi plăcuta îm trişare de colori ale acestor lucrări femeieşti, atrage în străinătate o băgare de seamă şi nu ar fi de loc de mirare, ca noi, ducînd la Par bogată colecţiune de ţesături şi cusături din cele mai frumoase, să ve preste puţin acele desemnuri reproduse pe stofele şi pe covoarele i din cele mai vestite fabrici ale Europei apusane. Asemenea exemple putea înşira îndestule.

Să nu zicem dar că n-avem ce duce la Expozițiunea universală. Eieşce judeţ al ţării poate să contribuiască la acea expoziţiune cu productele sale felurite, fie naturale, fie lucrate de mînă omenească.

Trebuieşte numai ca un ochi deprins şi o mînă dibace să ştie să aleagă din grămadă pe cele mai frumoase, mai bune şi mai bine lucrate. Aceasta se cere astăzi de la comisiunile judeţene, de la consiliele comunale de oraşe şi de la domnii prefecţi.

' Dupe desluşirile de mai sus, credem că cine va mai zice acum că, în vreun judeţ al ţării nu sînt producte vrednice de a figura la Expoziţiunea universală, acela va dovedi numai că n-a vrut sau nu ştie să aleagă.

Să trecem acum la al treilea răspuns al unora din d-nii prefecţi de judeţe, care, fără îndoială, are o greutate mult mai mare decît cele două dîntîi : voim a vorbi despre refuzul locuitorilor judeţelor de a lua parte la expoziţiune.

în alte ţări, unde negoţul este mai răspîndit şi industria mai dezvoltată, fiece om a înţeles cît folos poate trage din ducerea productelor sale la expoziţiune; producătorii se întrec care de care să capete un loc într-o mare expoziţiune, căci toţi ştiu că, dacă productele lor vor dobîndi acolo laudă, printre producte de acelaş fel ale altora, negoţul lor se va întinde cumpărătorii se vor îmbulzi la dînşii, renumele dobîndit în expoziţiune se va păstra şi afară, şi se va întinde poate preste mai multe ţări. De aceia, de cîte ori se vesteşte vre-o expoziţiune, producătorii din ţările civilizate aleargă îndată ca să dobîndească locuri pentru productele lor, * astfel încît guvernele sînt silite a numi judicători sau juriuri, care să aleagă numai pe cele mai perfecte, nefiind nici un local de expoziţiune destul de încăpător spre a cuprinde pe ale tuturor celor cari voiesc să expună întrînsul.

La noi o astfel de concurenţă, o astfel de întrecere nu poate exista încă, de vreme ce industria se mărgineşte la puţine producte, ce nu sînt de ajuns nici chiar pentru pămînteni, iar negoţul se ţine mai ales cu mărfuri aduse în ţară din străinătate sau cu cîteva articole de export, pe care neguţătorii străini le duc de la noi în alte ţări. Dintr-acestea naşte nepăsarea ce au pămîntenii noştri, producători de tot felul, despre expoziţiune. Nimeni nu se gîndeşte că poate dobîndi, arătîndu-şi productele în Paris sau în Londra, un renume, care să-1 facă a-şi lăţi negoţul pînă în ţări depărtate. Nimeni nu zăreşte folosul practic ce el poate trage din împărtăşirea sa la un aşa mare concurs.

Şi în adevăr, dacă vom lua pe fiecare producător în parte, spre a cerceta ce osebit cîştig poate avea, trămiţîndu-şi productele sale la Expoziţiunea universală, trebuie să mărturisim că va fi greu a socoti folosul ce vâ avea fiecare în parte. Mica întindere a producerii celor mai mulţi dintre pămînteni, slabele daraveri ce face acum ţara noastră în comerciul european, ţin mai pe toţi producătorii noştri înlăturaţi din negoţul lumii civilizate. Eomânii cumpără numai din străinătate; ei nu vînd pe acolo; ei nu-şi dau osteneala a-şi duce mărfurile aiure decît în ţara lor. Mult puţinul ce iese dintr-însa, tot prin mijlocirea unor neguţători străini iese; folosul, ce ar putea scoate el înşişi din exportarea feluritelor producţiuni ale patriei lor, ei, din nepăsare, îl lasă pe seama unor străini cari, fără a introduce nici o industrie folositoare în Eomânia, fac pentru cîteva materii naturale, un simplu samsarlîc între micii producători români şi marii comercianţi europeni.

O bogată expoziţiune a tuturor productelor Eomâniei înfăţişată în Europa apusană, ar putea să aducă, în scurt timp, o schimbare simţitoare în această stare de lucruri. Industria străină, adimenită de bogăţiile naturale ale Eomâniei, va veni să deschidă, chiar în sînul ei, un negoţ nou, mai puternic, mai întins; atunci pămîntenii vor simţi de îndată foloasele produse prin dezvoltarea industriei interioare, mai întîi fiindcă ei nu vor mai fi siliţi a schimba banii lor pe producte din străinătate, şi apoi fiindcă vor veni chiar străinii a le oferi bani, în schimb cu prisosul productelor ţării. Astfel ţara întreagă se va folosi de bogăţiile sale, care stau azi neroditoare, şi fiecare producător va avea partea sa la folos, prin întinderea ce va da producţiunii sale şi prin bunele preţuri cu care ea i se va plăti.

Iată dar în ce chip se poate zice că nimenea nu va simţi pagubă, contribuind la expoziţiunea română care se pregăteşte pentru Paris. Oricine va da pentru aceasta, producte de ale sale, se poate socoti ca cum ar da ţării cu împrumut, spre a arăta în străinătate şi bogăţia ei de unele şi lipsa ei de altele; iar ţara, ajungînd astfel a fi bine cunoscută de Europa civilizată, va căpăta prin aceasta o sporire şi o îmbilşugare, prin care toţi împrumutătorii ei vor fi plătiţi şi răsplătiţi înzecit.

Este de trebuinţă ca aceste idei să pătrundă în mintea fiecărui român, căci numai astfel vor pricepe că participarea ţărei la Expoziţiunea universală nu poate fi — precum cred şi doresc cei mai mulţi — o speculă a guvernului, pe care-1 cred dator să cumpere de la toţi producătorii productele lor şi să meargă cu ele să deschidă prăvălie de producte româneşti în expoziţiunea de la Paris. Guvernul nu poate fi, în acest caz, decît un mijlocitor între naţiunea română şi civdizaţiunea europeană. El şi-a făcut datoria dobîndind românilor, pentru întîia dată, un loc osebit în Expoziţiunea universală de la Paris din 1867. El s-a însărcinat a face, în partea din palatul şi din grădina expoziţiunii, care au fost date românilor, toate clădirile şi înfrumuseţările trebuitoare, spre a pregăti productelor româneşti un locaş plăcut vederii şi potrivit cu natura şi gustul ţărei noastre; el face şi mai mult decît orice alt guvern, transportînd pe socoteala sa toate productele ce locuitorii români vor voi să expună şi aducînd înapoi pe cele ce nu se vor vinde în Paris.

Eămîne acum, ca românii să facă şi ei pentru folosul lor propriu, ce mai este de făcut, adică de a da probe numeroase şi felurite de productele lor cele mai bune.

V

Locul ce s-a destinat în Paris pentru această sărbătoare a comerciului si industriei, este o mare piaţă pătrată ca de 80 de pogoane, numită *Champ de Mars,* si întrebuinţată pînă acum pentru manevre militare

în mijlocul acestui loc, s-a înălțat pentru expozițiune o clădire lunguiață cu căpătîiele rotunjite, un mare palat oval, ale cărui temelii sînt de cărămidă şi de piatră iar păreții şi acoperişul de lemn, de fier şi de sticlă. Lungimea clădirii este de 245 stînjeni; lărgimea ei de 190 stînjeni. în centru se află o grădină de 83 de stînjeni lungă şi 28 stînjeni lată; iar în lăuntrul palatului sînt şapte galerii alăturate, care se destind în *tot* ocolul clădirii, formînd şapte săli circulare. Fiecare din aceste galerii este hotărîtă pentru o osebită despărțire de producte, astfel:

Cea I-i este pentru Obiecte de artă (pictură, sculptură şi architectură)
„ Il-a „ „ Productele profesiunilor liberale,
„ IlI-a „ „ Mobile
„ IV-a „ ,, Veşminte
„ V-a „ „ Producte naturale lucrate şi nelucrate,
„ Vl-a ,, ,, Maşine şi unelte de lucru
„ Vll-a ,, „ Materii hrănitoare, proaspete şi conservate.

N-avem nimic mai însemnat a spune asupra celor cinci prime împărțiri ; dar, în a şasea galerie, toate maşinile vor fi puse în lucrare cu abur^ cu apă, cu mîni omeneşti sau cu alte mijloace mecanice, astfel încît publicul va putea vedea, preumblîndu-se, în ce chip se face prin deosebite fabrici, tot felul de producte industriale. A şaptea galerie va fi compusă de un şir de bufeturi, cofetării şi birturi, în care vizitatorii se vor putea odihni, ospătîndu-se şi răcorindu-se cu mîncările, băuturile şi dulcețurile din toate părțile lumii.

Fiecare din țările, care au dobîndit dreptul de a figura în Expozițiunea universală de la 1867, are o parte de loc în fiecare din aceste sale-galerii, spre a-şi expune acolo productele lor de deosebite feluri. Locurile .acordate Eomâniei se află pretutindeni în față cu acele ale Eomei. Sperăm că fiecare din compartimentele Eomâniei va avea să prezente obiecte interesante; astfel în despărțirea I-ea, osebit de tabelurile, planurile architectonice şi poate chiar şi sculpturile lucrate de artiştii din Eomânia, vom avea un model de un stînjen de mare, reprezentînd frumoasa noastră biserică de la Curtea de Argeş, săpată în lemn cu toate ornamentele ei bogate. în a Il-a despărțire am putea să prezentăm colecțiunea completă a tipăririlor româneşti din timpii cei mai vechi şi pînă astăzi; apoi încă vederi fotografice din toată Eomânia, obiecte de istorie naturală, ^adunate de prin muzee şi de la particulari binevoitori. A IlI-a despărțire ne va arăta mai cu seamă o bogată colecțiune de țesături şi de covoare, fabricate de țăranii români, asemenea şi o frumoasă adunare de obiecte bisericeşti, lucrate cu măiestrie şi lux, precum şi mobile săpate şi zugrăvite, conținînd argintării, cusături bogate şi altele. în a IV-a despărțire vor figura frumoasele costume naționale, unele aşezate în dulapuri cu sticlă, altele îmbrăcate pre mănechini, sau mari figure de ceară, reprezentînd bărbați, femei şi copii în mărimea naturală. în a V-a despărțire va fi o mare parte din adevărata bogăție a țărei noastre, adică : materiile minerale, sarea, păcura, lemnele din pădurele Eomâniei, plantele folositoare, pieile şi blănile. Spre a împodobi această grupă cu ornamente interesante prin raritatea lor, s-au luat măsuri ca două busturi cioplite în bulgări de sare, să reprezente în mărimi colosale pe măria sa domnitorul nostru Carol I şi pe maiestatea sa împăratul francezilor, Napoleon al III-lea. în despărțirea a Vl-a, lipsa ce avem, de maşine fabricate în țară, nu va putea fi îndeplinită decît prin unelte de plugărie, modeluri de mori felurite şi de vase plutitoare, războaie (stative) de țesut. La a Vll-a despărțire avuția noastră va fi foarte mare. Mai presus de toate vin grînele, (pînele); apoi vinurile şi rachiurile; în sfîrşit dulcețurile, brînzeturile şi toate celelalte producte alimentare, ale țării.

Dintr-această rapide ochire asupra părții româneşti din Expoziţiu-nea universală, poate orişicine a-şi forma o idee, atît de priveliştea ce vo înfățişa cele şapte compartimente ale expozițiunii române, cît şi de dispoziţiunile generale privitoare la aşezarea din lăuntru a palatului expoziţiunii.

Palatul însă nu conține în sine toate productele ce sînt cerute pentr expozițiune. El este încunjurat de o grădină foarte întinsă, care şi ea s află împărțită între deosebitele țări, ce au voit a expune. în adevăr, toat națiunile au în grădina sau parcul expozițiunii cîte un ocol unde pot aşeza viețuitoarele şi plantele, ce le vor fi adus din țările lor. Aci dar încap productele din despărțirile VIII şi IX.

în ocolul dat Eomâniei, este proiectul a se găti o frumoasă ca țărănească cu toate împrejmuirile ei, întocmită dupe cum poate fi ca unui sătean avut, dovedind bilşug de toate, grîne, (pîni) şi merinde, tr suri şi unelte, vite şi paseri, haine (straie) şi aşternuturi, în sfîrşit tot constituie cultura şi industria țărănească din Eomânia.

Acest tabel mic şi viețuitor al Eomâniei va oferi un interes foa mare publicului expozițiunii, făcîndu-1 să cunoască mai bine decît or picturi şi descrieri, viața, portul, obiceiele şi productele Eomâniei.

Bucureşti, 1866 şi 1867.

CASA, VEŞMINTELE ŞI PETRECERILE ȚĂRANULUI ROMÂN.

(Nofe extrase din Catalogul productelor Secțiunii Române, la Exposiiiunea Universală d/n 1867, la Paris[1])

CASA ȚĂRANULUI

La Eoumanie etant un pays essentiellement agricole, le gouvernement a voulu surtout mettre en evidence, â l'exposition, cette pârtie de l'industrie naționale.

L'idee premiere etait de construire sur l'emplacement reserve â la Eoumanie, dans le parc de l'Exposition Universelle, une ferme qui aurait contenu les instruments que tout paysan possede et aurait par consequent donne une idee exacte du degre qu'a atteint chez nous l'agriculture.

Plusieurs raisons ayant empeche la r^alisation de ce projet, on s'est borne â exposer les plâns de cette ferme, qui se compose d'une maison, d'un grenier, d'un magasin de mais, d'un hangar pour abriter les bestiaux et pour mettre les instruments de labour et d'un poulailler.

Oes planches ne sont qu'une faible reproduction de la r^alite; pourtant on pourra voir, en les examinant avec quelque attention, comment le paysan roumain, sans autre aide que ses bras, sans autres conseils que ceux de l'exp&rienee, sans autres materiaux que ceux qu'il trouve sur les lieux memes, avec des instruments fort simples, parvient â faire des constructions qui correspondent parfaitement â toutes les exigences de son metier et remplissent les conditions prescrites par l'hygiene, tant pciur les hommes que pour les bestiaux.

La maison (casa). — La charpente de la maison repose sur une fondation en pierre, briques, pilotis ou tout simplement sur des troncs d'arbres couches horizontalement; les murs sont en briques, bois ou torchis, blanchis â la chaux.

[1] **Dl A. Odobescu, comisar general al expozițiunii române, în colaborațiune cu dl. P. S. Aurelian, comisar adiunct şi membru al juriului internațional, au redactat şi au tipărit în Paris, la 1868, un volum intitulat: *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son economie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue special des produits exposes dans la Section roumaine ă l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur Vhistoire du travail dans ce pays* (Notice sur les Antiquites de la Roumanie). Prima parte a acestei opere este mai cu seamă datorită cercetărilor d-lui P. S. Aurelian, carele mai apoi a completat-o şi a reprodus-o în cartea sa românească: *Țara noastră.* Notița despre Antichitățile României e scrisă de dl. Odobescu, precum şi diferite alte note, răspîndite în corpul *Catalogului.* Extragem aci trei din acelea, spre a le retipări în textul lor frances; ele se referă: 1-a la Grupa VI, clasa 48: *Material şi procederi pentru exploatațiuni rurale şi silvice;* 2-a la Grupa X, clasa 92: *Specimine de costume poporane din diverse țări;* 3-a la Grupa II, clasa 10: *Instrumente de musică.***

Le toit, generalement en chaume ou en bois, depasse les muraille des quatre cotes et laisse ainsi autour de la maison un espace couvert qu forme une sorte de galerie ou terrasse.

Le materiei dont on vient de parler varie suivant les localites et le moyens du constructeur.

Si l'on monte les quatre ou cinq marches qui conduissent â la terrasse *(prispa),* on entre de plein-pied dans la maison.

La maison se compose, la plupart du temps, de trois pieces, don deux servent d'habitation, et la troisieme, plus petite, sur le derriere, ser de garde-manger *(celar).* Dans le projet ci-joint on a depasse ce nombre en voici les raisons :

L'une des pieces repr^sente une boutique d'epicier, telle qu'on e trouve dans les villages.

L'autre piece etait destinee â contenir deux metiers â tisser.

L'ameublement de toutes ces pieces est des plus simples : des lit en bois recouverts de nattes ou de tapis, produits de la manufacture na ționale ; des bancs le long des murs, des tables, des armoires, et dans l boutique, des casiers destines â contenir les divers articles de debit. Le images religieuses ne manquent jamais d'orner les murs d'au moins u des chambres.

Le sol est simplement nivele de l'argile melee de bouse de vach une bande de couleur rouge ou noire regne souvent tout le long des mur tant â l'interieur qu'a l'exterieur, â une hauteur de 30 centimetres e viron.

Une cheminee de forme conique, placee au-dessus d'une espece d rehaussement en briques, sert â la preparation des aliments et au chau fage. Souvent la fumee n'a d'autre issue â l'exterieur qu'une simp ouverture dans le toit; alors elle se repand d'abord dans les combles, elle sert â dessecher les viandes qu'on y suspend.

Le grenier (ambar). Le grenier est une construction en bois, de form rectangulaire. La charpente repose sur un soubassement en pierre, brique pilotis, ou troncs d'arbres, qui, comme on l'a deja dit pour la maiso varie selon les localites; aux quatre angles s'elevent de grosses pieces bois verticales, sur lesquelles repose la charpente superieure. Entre quatre pieces de bois, il s'en trouve d'autres moins fortes. L'intervalle e rempli par des planches; le sol est aussi forme de planches plus for plac^es sur des poutres horizontales. La toiture, dont la hauteur atte en general celle du bâtiment, est en bois ou en chaume; d'ailleurs, n'existe pas de plafond qui forme galetas; â l'interieur, une espece couloir separe le grenier en deux.

De chaque cot£, on trouve des casiers plus ou moins grands sont destines aux diverses cer^ales. Aux poutres superieures, on v souvent pendre des peaux, des viandes et autres objets qu'on veut met hors de la portee de rats. D'ailleurs, il n'existe d'autre ouverture que porte et l'espace, assez grand du reste, qui demeure libre entre les mu et la toiture.

Magasin de mais (coşar). Une construction de forme bizarre et â fait caracteristique frappe tout d'abord la vue lorsqu'on entre dans cour. C'est le magasin â maîs; sa forme et ses dimensions varient â l'

fini. Voici en quelques mots la deseription de celui que nous avons represenlrâ.

Une sorte de carcasse repose sur des piliers en bois, â une hauteur quelconque. L'ouverture qui y est pratiquee permet d'introduire le mais. Le mais ayant essentiellement besoin de ventilation pour se dessecher et se conserver, aucune disposition ne serait plus avantageuse, Pair pouvant librement circuler par un treillage et par les fentes du plancher; â Pun des bouts, un treillage inferieur forme une espece de chambre; c'est la que le fermier a ses instruments ; pendant la mauvaise saison il y travaille. A cote de cette chambre et dans l'espace qui n'est abrite que par le plancher du magasin de mais, on voit un chariot, un traîneau, une charrue *(şopru)*; il n'existe pas non plus d'autre etable pour les bestiaux, lorsque le fermier n'en possede qu'un petit nombre *(grajdiu).*

Le bâtiment est couvert en bois ou en chaume. Chez les grands proprietaires, les magasins de mais ont une autre forme. Le treillage, soutenu par de grosses poutres, repose sur un soubassement. On place toujours ces magasins parallelement et â une distance de trois â quatre metres, et il y a un toit commun pour deux.

L'espace compris entre les deux magasins est soigneusement nivele et plancheie; une cloison s'eleve verticalement des deux cotes, elle est adossee au treillage â une hauteur d'environ deux metres, et forme ainsi magasin. Aux deux extremites, le toit deborde d'environ trois metres, de telle sorte que le mais peut etre d^charge par le mauvais temps ; cet espace couvert sert aussi â abriter les batteurs de mais.

Chez la plupart des paysans, le magasin de mais se trouve reduit â sa plus simple expression; le treillage n'est soutenu que par de longues perches fichees en terre; quelques bottes de paille, etaiees sur de legeres pieces de bois et soutenues par des traverses, forment le toit.

II n'existe aucune ouverture; le maîs est verse par la pârtie sup£rieure avânt de poser le toit, qui n'est construit qu'apres cette operation.

Le magasin a ainsi la forme evasee d'une corbeille; sa dur^e ne depasse jamais une annee.

Etable et poulailhr [cotei). La forme et la construction de Petâble â pores ne differe guere de celle du magasin de maîs que l'on vient de decrire en dernier lieu.

Une ouverture d'environ 60 centimetres de hauteur permet aux animaux de p^netrer â l'interieur.

Les volailles se perchent sur les trîrgles ft les traverses de combles.

Fontaine (fîntînă, puţ). On a cru n^cessaire de ioirdre *h* ces pieces une fontaine, telle qu'on en voit dans les plaines de la Eoumanie et de la*Hongrie.

Un tronc d'arbre est plante verticalement dans le sol et â une certaine distance du puits. A la pârtie superieure se trouve fix£e une longue piece de bois qui forme levier.

A l'extremite superieure de celle-ci se trouve fixe le seau, soit par une corde, soit par une chaîne, soit enfin par une suite de perches reliees entre elles par des boules en fer ou des pieces de bois.

A l'autre extremite, on attache de grosses pieces de bois qui for ment contre-poids.

Les parois du puits *(gMzduri)* sont en pierre ou en bois, suivant le localites.

II
VEŞMINTELE ŢĂRANULUI

Les costumes du peuple roumain sont representes, â l'Expositio Universelle, par un certain nombre de mannequins, qui portent les vete ments usites dans les divers districts et par plusieurs professions de Eoumanie. En fait de costumes d'hommes, on y voit: un *mocan,* ou vieu pâtre des Carpates; un *plăieş,* ou chasseur des montagnes de Bacău; u *cosaş,* ou faucheur de la valiee de l'Olto; un *călugăr* ou moine du couve de Kiamtzo; deux *surugii* ou postillons, tels qu'on les trouve principal ment dans les environs d'Ardgeche et de Tergoviste; enfin, un *pescar,* c pecheur des bords du Danube. Les mannequins des femmes representent une vieille *(mătuşa)* du district de Sucîava; une fileuse de Eomanatz une glaneuse de Vlaşca; une jeune fille de Oampolung, portant un baqu d'eau *(doniţa)* sur sa tete; une jeune fille de Turno-Severin, en costume mariee; une religieuse du couvent de Pas sere et une femme bulgare d colonies de la Bessarabie.

II serait trop long de detailler ici chacun de ces costumes; no voulons seulement decrire, aussi succinctement que possible, les cara teres generaux et tres varies des vetements que porte le peuple roumai et qui se rattachent, d'un cote, aux costumes des peuples d'origine lati habitant le midi de l'Europe (Italie et Espagne), de l'autre, aux vete ments usites dans des pays plus septentrionaux, peuples par les Slave les Madgyares, et meme les Bretons. Par certains points aussi, ils se ra prochent des costumes purement orientaux.

L'habillement des femmes consiste en une longue chemise de toi qui, tombant jusqu'aux chevilles, sert en meme temps de jupon. Selo que cette chemise est froncee ou large au col et aux poignets, elle po le nom de *cămaşă* ou de *iie.* Elle est en toile de lin, de chanvre ou de coto tissee par les paysannes elles-memes; mais souvent aussi le haut du co est en gaze de soie *(borangic).* Des broderies de couleur, en soies noi blanche, rouge ou jaune, rehaussees de paillettes d'or ou d'argent, orne la poitrine et les manches, quelquefois meme les pans inferieurs du ve ment. C'est surtout dans la variete de ces broderies originales et da l'harmonie des couleurs qui les composent, que consiste l'eiegance costumes feminins. Deux tabliers en etoffe de laine plus ou moins epais et tissee ou brodee avec des dessins similaires, retombent de la ceintur par devant et par derriere. Celui de derriere, qu'il soit fronce ou ten est toujours plus large : on l'appelle *vîlnic, cretinţă* ou *catrinţă*; l'au est un carre oblong pose sans plis; il porte les noms de *şorţ, fotă, zev* ou *pestelcă.* La ceinture *(brîu)* qui rattache ces deux tabliers, est laine, ordinairement rouge, et fait plusieurs fois le tour de la taille. la recouvre le plus souvent de nombreuses bandelettes tissees en lai des couleurs variees et rehaussees de paillettes et de petites perles; especes de bandelettes, qui sont portees par les deux sexes, forment

Costume româneşti expuse în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Eomânia. Cabinetul de stampe.

des prmcipaux ornements du costume de villageois; on les appelle *bete,* et les jeunes gens de la campagne s'en parent la taille et les genoux, en laissant flotter les bouts, charges de perles.

Les jeunes filles portent la tete nue et les cheveux partages en deux larges tresses qui tombent par derriere, attachees par de nombreux rubans *(panglice, cordele)*; quelquefois elles mettent des fleurs naturelles ou artificielles dans les cheveux; des boucles d'oreilles et de nombreux colliers en sequins *(salbe)* et en perles *(mărgele),* ornent leur tete, leurcou et leurs bras. Les femmes mariees se cachent les cheveux sous de longs voiles en lin ou en gaze de soie blanche ou jaune *(marame, ştergare, cîrpe),* qu'elles ramenent de la fason la plus gracieuse, autour de la figure, en laissant flotter les bouts par devant et par derriere. Dans certaines localites, elles portent aussi, sous ce voile, des especes de couronnes en etoffe ou en sequins *(conciu, cunună),* qui forment sur leur tete un edifice assez eleve. On met quelquefois aux jeunes mariees de lourdes coiffures en monnaies, mais le plus souvent, des echeveaux epars de fils d'or *(beteală),* qui remplacent le voile des pays occidentaux.

Que l'on ajoute â ces details, des sandales *(opinci)* ou des souliers grossiers en cuir noir ou rouge, et quelquefois meme des bas de coton ou de laine, et le costume d'ete sera complet. Pour l'hiver, on se recouvre, selon les localites, de longs paletots ouates et sans manches, en etoffes de coton ou de laine *(zăbun)*; de pardessus en laine, plus ou moins longs, avec des manches et des doublures en fourrure *(scurteică)*; ou enfin des vetements en peaux de mouton brodees, presque entierement semblables â ceux que portent les hommes. La quenouille et le fuseau accompagnent presque toujours les villageoises, quand elles ne sont pas occupees aux travaux des champs ou â d'autres details du menage.

Les formes, les couleurs, et surtout les ornements brodes des diverses pieces des vetements varient beaucoup, selon les differents districts et surtout selon les regions du pays; ainsi les differences sont notables entre les villages des bords du Danube et ceux des hauteurs des Oarpates; mais le caractere general de l'habillement et bien partout le meme; c'est le costume d'un peuple meridional, amoureux des couleurs vives et brillantes, des draperies legeres, d'un peuple qui se voit condamne â regret, pendant une pârtie de l'annee, â des vetements lourds et sombres.

Pour bien saisir l'originalite du costume des paysannes roumaines, on n'a qu'a le comparer â celui que portent les femmes des nations voisines, et, comme exemple, citons les femmes bulgares, avec leur robe de laine foncee, serree â la taille, sans plis et sans manches, avec leur petit bonnet ou fez rouge sur la tete, et leur grande houppelande de drap ; chez celles-ci les couleurs sont sombres, les broderies manquent, le gros drap remplace la toile et les tissus aux plis legers et aux ornements varies.

L'habillement des hommes presente, en Eoumanie, des diversites beaucoup plus grandes encore que celui du beau sexe. ITne description complete de tous les vetements usites par les Eoumains de diverses professions et dans diverses localites, serait un travail aussi long qu'oiseux; bornons-nous â une simple nomenclature.

II ne sera pas difficile d'inventorier la toilette d'ete du laboureur; elle se reduit â une chemise assez longue, qui retombe par-dessus un pan-

talon de toile, et qui serree â la taille par une large et longue ceinture en laine rouge; ajoutez des sandales en peau de boeuf brute *(opinci)* aux pieds, rattaehees par des cordons en poil de chevre, croises sur les jambes, et un chapeau de feutre noir â larges bords, semblable au chapeau breton ou au sombrero espagnol, sur la tete. C'est dans ce costume, leger et primitif, que le paysan se livre aux travaux des champs et brave les chaleurs tropicales de la belle saison; mais, quand arrivent les mois rigoureux de l'hiver, il faut se garantir contre un froid qui atteint jusqu'â 30 degres. Le paysan change alors ses sandales pour de grandes bottes, enveloppe ses jambes, soit d'un pantalon etroit en flanelle blanche, qu'il recouvre quelquefois meme de jambieres *(poturi, turieci, ciorici)* brodees et ornementees, soit d'une ample culotte orientale qui se resserre au-dessous des genoux. La ceinture de laine est quelquefois remplacee par un large corset en cuir *(Tcimir),* boucle et recouvert de boutons et de pieces de metal; dans sa ceinture, il cache son couteau a fourreau de bois, sa bourse en baudruche, son briquet, sa pipe, son tabac en feuilles, enfin tout ce que les autres peuples ont l'habitude de mettre dans les poch.es et dans les goussets, absents dans les habits des Eoumains. Les vetements qui recouvrent le haut du corps sont confectionnes, soit en draps grossiers *(aba* ou *dimie),* blancs, noirs, verts fonces, bleus fonces, gris ou marrons, soit en peaux de mouton blanches ou noires ; les uns et les autres sont brodes avec des laines et des soies de couleur, avec des ganses ou des lanieres de cuir colorees; on appelle les paletots en drap, qui prennent plus ou moins la taille, *ghebă, zeghe, sucman, dulamă,* etc.; ceux en peaux de mouton se disent generalement *cojoc.* On porte aussi des gilets sans manches, que l'on nomme *iles* et *pieptar;* enfin, les grands manteaux ou houppelandes, * qui enveloppent le corps comme dans un vaste sac, se font, soit en gros drap rouge *(ipinge, bundă),* soit en laine blanche, imitant â l'exterieur la toison des brebis *(sarică).* Ce sont surtout les bergers des montagnes qui portent la *sarica* et le grand capuchon de laine dit *glugă*; tandis que les postillons et les commerşants, qui voyagent souvent â cheval, sont toujours munis de leurs larges manteaux de drap rouge, quelquefois ornes de franges blanches ou vertes.

La coiffure d'hiver est le bonnet en fourrure de mouton *(căciulă)* blanche, grise ou noire. Ses formes different â l'infini, depuis la petite calotte en fin poil blanc frise, usitee sur les bords de l'Olto, jusqu'au gigantesque bonnet, dit *turcă,* que portent les montagnards, et qui imite et exagere la forme du bonnet phrygien. C'est la coiffure que l'on voit sur la tete des Daces dans les bas-reliefs de la colonne Trajane.

Le paysan roumain porte la chevelure ramenee en avânt et coupee droit sur le front, â la maniere des Bretons, tandis que par derriere ses cheveux pendent en longues meches flottantes; il conserve toujours la moustache; mais il ne laisse pousser sa barbe qu'a l'âge ou il renonce entierement aux avantages de la jeunesse; dans les villages, les vieillards portent de belles chevelures et de longues barbes blanches. Ce sont principalement les Bulgares, mais, quelquefois aussi les habitants roumains des confins slaves, qui rasent leurs cheveux; sur les bords du Danube, la petite calotte rouge des Orientaux, le *fez,* remplace parfois, chez les hommes, le bonnet național en peau de mouton, *căciula.*

Autrefois, dans les villes, presque chaque Corporation d'industriels avait son costume traditionnel; la noblesse meme (les *boyards)* et les fonctionnaires portaient des vetements orientaux dont Pampleur disgracieuse excite l'hilarite de la generation actuelle; les commergants et les artisans avaient chacun leurs habits distinctifs. Aujourd'hui cet usage disparaît, et l'on adopte presque generalement le costume europeen; â peine si l'on trouve encore, chez les pecheurs, les bouchers, les tanneurs, et chez quelques autres corporations de grosses industries, un costume special en gros drap bleu fonce. Les barbiers, qui s'habillaient jadis d'une elegante tunique en fine etoffe de laine, â pans fronces, n'ont conserve de leurs usages anciens que certaines industries et aptitudes qui leur sont encore particulieres, comme la fabrication des filets de peche, l'eleve des sangsues et des rossignols, et le talent de jouer de la guitare. Les pretres et les moines se distinguent encore par leur costume flottant en etoffes noires ou brunes foncees; ils portent les cheveux et la barbe longues; leurs bonnets en feutre sont des chapeaux europeens auxquels il manque les bords, et qu'ils recouvrent, pendant les c£remonies de l'office, avec de grands voiles en gaze noire. L'habillement des religieuses est â peu pres le meme que celui des moines, avec la difference que celles-ci cachent leurs cheveux sous une petite toque voilee. Enfin, parmi les originalites costumieres de la Eoumanie, il faut citer les juifs avec de longs cheveux en tire-bouchon, ainsi que leur barbe, coiffes d'une espece de bonnet de grenadier en fourrure, et couverts de longues soutanes noires serr^es sur le corps. Les femmes juives portent les costumes qu'elles ont dans tout l'Orient.

Qu'on ajoute aux divers habillements indigenes que nous venons d'esquisser, ceux des etrangers de toutes races, Albanais, Madgyares, Grecs, Eusses, Bulgares, Turcs, Europeens de l'Occident etc. et l'on pourra â peine se faire une idee de la diversite de costumes que l'on a l'occasion de voir, meles ensemble, dans les rues des villes de la Eoumanie.

PETRECERILE ȚĂRANULUI

Les instruments de musique qu'emploie le peuple roumain peuvent se grouper en trois classes : les instruments â cordes, â vent et â pereussion. Parmi les premiers, nous trouvons le violon *(vioară, lăută* ou *diblă)* et la *cobza* ou mandoline â trois cordes, que l'on pince avec une plume d'oie; dans les instruments a vent, on trouve la cornemuse *(cimpoiu),* qui est l'instrument de predilection des Bulgares etablis en Eoumanie; le *bucium,* grand cor en bois de merisier, servant â rappeler les troupeaux dans la montagne; le *fluier,* espece de flute ou de flageolet â tons aigus; le *caval,* hautbois â notes voilees et bourdonnantes, et la *tilinga* ou fifre : ces instruments sont principalement employes par les bergers de la montagne, qui egayent par la musique leurs longs loisirs; enfin, la flute de Pan, dite en roumain *naiu* ou *muscal.* L'instrument â percussion que l'on trouve dans les orchestres des populations juives, et chez les tziganes errants qui font danser les ours dans les villages, c'est le tambour de la

basque dit *daira.* On peut ajonter â ces instruments populaires, les guimbardes *(ărîng)* dont s'amusent les enfants. Les gens du peuple savent aussi tirer des son aigus tout particuliers en cbantant avec une feuille verte entre les levres; c'est ce qu'on appelle *cîntare din frunză.*

L'orchestre habituel des fetes roumaines, tant â la viile qu'a la campagne, est compose de plusieurs musiciens, tous de race tzigane; chez ceux-ci la profession de *lăutar* ou musicien se perpetue de generation en generation; une bande de *lăutari* est formee au moins de trois executants; le premier tient le violon et execute la melodie; le joueur de *cobza* l'accompagne et marque le rhytme sur les cordes de son instrument, en chantant les paroles, si c'est une melodie avec chant; le troisieme musicien tient la flute de Pan, moyennant laquelle il ajoute â l'air execute des fioritures plus ou moins stridentes.

Chaque auberge de Eoumanie a sa bande de *lăutari,* qui egaye de ses chants et de ses airs de danse les loisirs des dimanches et des jours de fete; les villageois s'y reunissent pour voir danser la jeunesse et pour ecouter les chansons plus ou moins passionnees ou grivoises des artistes tziganes.

Les danses du peuple roumain sont tres nombreuses et les melodies qui servent â les accompagner le sont encore davantage, car chaque jour les *lăutari* en imaginent de nouvelles sur les rhytmes connus. La danse fondamentale est la *hora*; c'est une ronde ou les danseurs, en nombre indetermine et sans distinction de place, se tiennent par la main et tournent gravement en faisant quelques pas en avânt et d'autres en arriere; c'est la une danse calme et posee, â laquelle tous les sexes et tous les âges prennent part; mais â cote de la *hora,* il y a une infinite d'autres danses plus vives, et chacune a son nom special, sa musique propre et son caractere choregraphique plus ou moins anime; presque toutes se dansent en rond ou en demi-cercle, les danseurs se tenant par la main ou par la ceinture ; il y en a, comme la *chindia* et la *zoralia,* ou les petits pas des danseuses se pressent avec une grâce indescriptible; d'autres, comme *ca la uşa cortului* (â la porte de la tente), *d'a brîu* (par la ceinture), *biru greu* (la corvee est dure), etc, ou les danseurs trepignent avec des gesticulations d'une energie toute virile; d'autres enfin ou l'on frappe la terre en cadence comme pour bien exprimer le sens symbolique de la danse, qui s'appelle du nom pittoresque *cum se bate Dunărea* (comment le Danube se balance).

Parmi les danses populaires qui se distinguent le plus par leur grâce et leur originalite, nous citerons encore la danse des montagnards, la *mocăncuţa,* que l'on danse â deux, homme et femme, se tenant par la main et executant des pas et des poses qui se rapprochent de la tarantelle italienne. Enfin, il faut noter surtout la danse de *Căluşari.* Chaque printemps, au mois d'avril, il se forme dans plusieurs villages, des bandes de sept, neuf ou onze jeunes gens qui revetissent leurs plus beaux habits, et tout ornes de rubans et de mouchoirs rouges, s'en vont pendant quarante jours ex^cuter, dans des localites lointaines, une danse d'un caractere etrange; l'un d'eux porte un drapeau et mene la bande *(primicer)*; un autre fait voeu de ne pas proferer un seul mot pendant toute la duree de l'excursion : c'est le muet de la troupe *(mutu).* La danse

des *Căluşari* a un caractere viril et heroiique tres remarquable; les danseurs font avec leurs bâtons des simulacres de combats et executent des sauts extraordinaires en poussant des cris de convention. Le savant Samuel Klain, de Transylvanie, a cru voir dans cet usage populaire la persistance des fetes vernales des pretres saliens â Eome, dont un college portait le nom de Sălii Collini (Colii Sălii, Căluşari?).

Apres avoir parle des danses, nous ajouterons quelques mots sur les chants du peuple roumain. M. Basile Alecsandri, un des litterateurs les plus distingues de la Eoumanie a recueilli avec soin et publie, en deux editions, un grand nombre de ces chants; son exemple a ete suivi, parmi les Eoumains de la Transylvanie, par M. Marienesco et par d'autres.

Ces recueils de poesies populaires de la Eoumanie presentent des pieces de differente nature, que l'on a designees sous les noms de : *cîntice bătrîneşti, doine, hore, colinde* et *ziceri* ou *ghicitori.*

Les *cîntice bătrîneşti* sont des ballades ou petits poemes rappelant des faits heroiques et se rattachant, soit aux anciens princes, boyards ou heros du pays, soit â cette classe de brigands patriotes, nommes *haiduci* qui, pareils aux *outlaws* d'Ecosse, ont combattu dans les bois et les montagnes contre le joug des princes phanariotes, imposes pendant le dernier siecle aux Principautes Eoumaines par la Turquie. Elles sont toujours composees en petits vers de sept pieds, rimant d'une fason plus ou moins arbitraire, mais elles contiennent autant de charme poetique que les plus belles ballades populaires des autres nations.

Les *doine* ou *cîntece de dor* sont les chants d'amour tres passionnes dont les paroles se chantent sur des melodies langoureuses. Presque toujours elles ont pour introduction un vers qui rappelle, en guise d'invocation, une feuille de plante; c'est ainsi qu'une poesie dont les paroles sont amoureuses commencera par *frunză verde rosmarin* ! (feuille verte de romarin !), parce que cette feuille est beaucoup portee par les jeunes filles de la campagne; elle commencera par *frunză verde, lemn uscat*! (feuille verte, bois sec !), si le sens de la poesie est triste, et ainsi de suite.

Les *hore,* qui se chantent sur des airs de danse plus allegres, sont des chansons de joie pronant la boisson, les plaisirs faciles, et tombant tres souvent dans des obscenites incroyables chez un peuple dont les mceurs ne sont pas du tout d&pravees. C'est sous un abri de feuillage *(umbrar)* construit tous les 6tes devant les cabarets des villages, que les *lăutari ţigani,* et principalement le *cobzar* ou joueur de mandoline, chantent le dimanche aux paysans attables devant un cruchon (oală) de vin nouveau, ces bouffoneris qui excitent l'hilarite de l'auditoire plus ou moins excite par la boisson, pendant que les jeunes gens dansent en rond dans la cour.

Les *colinde* ont surtout un caractere religieux; ce sont des noels que les jeunes villageois, reunis en bandes, chantent pendant les fetes de la JSTativite, du jour de l'an et de Pâques, en allant feliciter dans sa maison chacune des familles du village; aussi sont-elles intitulees la *Creche,les Bois* et *VEcole,* les *Blanches fleurs d^Orient,!^ Place au paradis* etc, ou bien la *Charrue,* le *Bichard,* le *Cheval du fiance,* etc. Les refrains

de ces chansons ont, dans leur langne et dans les images qu'ils rappellent, un caractere particulier d'archaisme.

Enfin les *zicători* ou *ghicitori* sont des petites enigmes en deux ou trois vers, que l'on se donne â deviner dans les jeux du foyer.

M. Basile Alecsandri dit, dans la preface de son recueil, les mots suivants: „Tresors innappreciables de sentiments profonds, d'idees eievees, de donnees historiques, de croyances superstitieuses, de traditions anciennes et surtout de beautes poetiques pleines d'une originalite qu'on trouve rarement dans les litteratures etrangeres, nos poesies populaires constituent un bien național digne d'etre mis en lumiere comme un titre de gloire pour la nation roumaine... Toutes ces poesies, sans date et sans nom d'auteur, sont enfouies depuis des siecles, comme des pierres precieuses, dans le sein du peuple roumain. Cependant elles sont exposees â se perdre, et c'est un devoir sacre que je me suiş impose que de les rechercher et de les mettre â l'abri des atteintes du temps et de l'oubli ...

„Aide par plusieurs personnes, et surtout par M. A. Eusso, j'ai recueilli, pendant plusieurs excursions dans les montagnes et dans les champs fleuris de notre patrie, une grande pârtie de ces poesies populaires, et apres en avoir acheve la mise en ordre, je les dedie â mon pays comme un tresor qui lui appartient".

Paris, 1867.

CASA ŢĂRANULUI

România fiind mai cu seamă o ţară agricolă, guvernul a dorit, în mod special, să pună în evidenţă, la expoziţie, această parte a industriei naţionale.

Primul gînd fusese de a se construi pe locul rezervat României, în parcul Expoziţiei universale, o gospodărie care ar fi conţinut instrumentele pe care orice ţăran le are, şi ar fi dat prin urmare o idee exactă despre gradul pe care 1-a atins agricultura la noi.

Mai multe motive împiedicînd realizarea acestui proiect, ne-am mulţumit să expunem planurile acestei gospodării, care se compune dintr-o casă, dintr-un hambar, dintr-un coşar de porumb, dintr-un grajd pentru adăpostitul vitelor şi pentru păstratul instrumentelor de lucrat pămîntul şi dintr-un coteţ.

Această scîndurărie nu este decît o slabă reproducere a realităţii, totuşi, examinîndu-le cu atenţie, se va putea vedea cum ţăranul român, fără alt ajutor decît braţele sale, fără alte materiale decît numai cele aflate în jurul său, cu instrumente foarte simple, izbuteşte să facă construcţii care corespund întocmai tuturor cerinţelor meseriei sale şi îndeplinesc condiţiile prescrise de higiena, atît pentru oameni, cît şi pentru animale.

***Casa.* — Şarpanta casei se sprijină pe o temelie de piatră, de cărămizi, de ţăruşi saut de-a dreptul pe trunchiuri de arbori culcaţi orizontal, zidurile sînt din cărămidă, lemn sau vălătuci, văruite.**

Acoperişul, în general din paie sau lemne, depăşeşte zidurile de patru părţi şi lasă astfel în jurul casei un spaţiu acoperit, care formează un fel de galerie sau *prispă.*

Materialele despre care s-a vorbit variază după localităţi şi mijloacele constructorului<. Dacă urci cele patru sau cinci trepte, care conduc la prispă intri de-a dreptul în casă. Casa se compune, de cele mai multe ori, din trei piese dintre care două servesc de locuinţă şi a treia, mai mică, în spate, serveşte de cămară *(celar).* în proiectul alăturat ace număr a fost depăşit; iată cauzele :

Una dintre piese reprezintă o dughiană de băcan, aşa cum se găsesc în sate.

Cealaltă piesă era destinată să conţină două războaie de ţesut.

Mobilierul tuturor acestor piese este dintre cele mai simple : paturi de lemn, acoperi cu rogojini sau cu covoare, produse ale manufacturii naţionale; laviţe de-a lungul zidurile mese, dulapuri, şi în dughiană : compartimente destinate să conţină diversele articole de vînzar Icoanele nu lipsesc nici odată pentru a împodobi zidurile cel puţin ale unei camere.

Podeaua este numai din lut amestecat cu baligă de vacă şi nivelată ; o bandă de culoa roşie sau neagră se întinde mai întotdeauna de-a lungul zidurilor, atît la interior cît şi exterior, la o înălţime de aproape 30 de centimetri.

O vatră de formă conică, aşezată deasupra unei podele de cărămizi, serveşte pentru p pararea alimentelor şi încălzire. De cele mai multe ori fumul nu are altă ieşire în afară decît simplă deschidere în acoperiş, atunci el se risipeşte mai întîi în pod, unde serveşte la usca cărnurilor care sînt spînzurate acolo.

***Hambarul.* Hambarul este o construcţie de lemn de formă dreptunghiulară. Şarpa se sprijină pe o temelie de piatră, de cărămizi, de ţăruşi sau de trunchiuri de arbori, c aşa cum s-a mai spus pentru casă, variază după localităţi; în cele patru unghiuri se ri stîlpi groşi de lemn verticali, pe care se sprijină şarpanta superioară. între aceste patru piese lemn se mai găsesc altele mai puţin zdravene. Intervalul este împlinit cu scînduri; podeaua e de asemenea formată din scînduri mai tari, aşezate pe grinzi orizontale. Acoperişul, a că înălţime ajunge în general pe acea a clădirii, este din lemn sau din paie ; de altfel nu ex plafon care să formeze pod; la interior, un fel de culoar desparte hambarul în două.**

în fiecare parte, se găsesc compartimente mai mult sau mai puţin mari, care destinate diverselor cereale. Pe grinzile superioare, se văd adesea suspendate piei, cărnur alte obiecte pe care doresc să le ferească de şoareci. De altfel nu există altă deschidere d uşa şi spaţiul, destul de mare totuşi, care rămîne liber între ziduri şi acoperiş.

***Magazie de porumb- (coşar).* O construcţie de formă bizară şi cu totul caracteris izbeşte de îndată privirea cînd intri în curte. Este magazia de porumb ; forma şi dimensiunile variază la infinit. Iată în cîteva cuvinte descrierea aceluia pe care l-am reprezentat.**

Un fel de carcasă se sprijină pe stîlpi de lemn, la o înălţime oarecare. Deschiderea fă acolo permite introducerea porumbului. Porumbul avînd absolută nevoie de ventilaţie pe a se usca şi a se păstra, nici o altă dispoziţie n-ar putea fi mai avantajoasă, aierul putîn circule liber printre împletitura de nuiele şi prin crăpăturile podelei; la unul din capete împl tura de nuiele inferioară formează un fel de cameră, acolo îşi ţine gospodarul instrume sale şi tot acolo lucrează pe timp de vreme rea.

Alături de această cameră şi în spaţiul care nu este adăpostit decît prin scîndurile barului de porumb, se vede o căruţă, o sanie, un plug *(şopru)*; nu există alt grajd pentru atunci cînd gospodarul nu posedă decît un număr mic *(grajd).*

Clădirea este acoperită cu lemn, sau cu paie. La marii proprietari, magaziile de por au o altă formă. împletiturile de nuiele susţinute de grinzi groase, se sprijină pe o te Aceste magazii sînt situate întotdeauna paralel şi la o distanţă de trei pînă la patru met este un acoperiş comun pentru cîte două.

Spaţiul cuprins între cele două magazii este nivelat cu grije şi podit cu scînduri perete subţire se ridică vertical din două părţi, el este sprijinit de împletiturile de nuiele

înălţime de aproape doi metri şi formează astfel magazie. La cele două extremităţi, acop depăşeşte cu aproape trei metri, astfel încît porumbul poate să fie descărcat pe vreme acest spaţiu acoperit serveşte de asemenea pentru a adăposti pe cei care bat porumbul.

La cei mai mulţi ţărani, magazia de porumb se găseşte redusă la cea mai simplă expresie a sa; împletitura de nuiele nu este susţinută decît de prăjini înfipte în pămînt; mai multe braţe de paie întinse pe bucăţi uşoare de lemn şi susţinute de traverse, formează acoperişul.

Nu există nici o deschidere, porumbul este vărsat prin partea superioară înainte de a se pune acoperişul, care nu este construit decît după această operaţie.

Magazia are astfel forma evazată a unui coş; durata sa nu depăşeşte nici odată un an.

Cocină şi coteţ. Forma şi construcţia cocinei de porci nu se deosebeşte deloc de magazia de porumb care a fost descrisă mai sus.

O deschidere de aproape 60 de centimetri înălţime permite animalelor să pătrundă în interior.

Păsările se cocoaţă pe împletiturile de nuiele şi pe culmile din vîrf.

Fîntînă (puţ). S-a socotit necesar de a se adăuga la aceste piese o fîntînă, aşa cum se vede pe cîmpiile României şi Ungariei.

Un trunchi de arbore este plantat vertical în pămînt şi la o oarecare distanţă de puţ. La partea superioară se găseşte fixată o bucată de lemn care formează o pîrghie.

La extremitatea superioară a acesteia se găseşte fixată găleata, fie printr-o funie, fie printr-un lanţ, sau în sfîrşit printr-o serie de prăjini legate între ele.

La cealaltă extremitate se atîrnă bucăţi mari de lemn care formează greutatea.

Ghizdurile sînt de piatră sau din lemn, după localităţi.

VEŞMINTELE ŢĂRANULUI

» Costumele poporului român sînt reprezentate la Expoziţia universală, printr-un număr de manechine, care poartă veşmintele folosite în diverse districte şi de către mai multe profesiuni din România. Ca costume bărbăteşti se văd aici: un *mocan,* sau bătrîn păstor din Carpaţi, un *plăieş,* sau vinător din munţi din Bacău, un *cosaş* din valea Oltului, un *călugăr* de la mănăstirea Neamţ doi *surugii,* aşa cum se găsesc mai cu seamă în împrejurimile Argeşului şi Tîrgoviştei, în sfîrşit, un *pescar* după marginea Dunării. Manechinele de femei reprezintă o bătrînă *(mătuşă)* din districtul Suceava, o torcătoare din Romanaţi, o secerătoare din Vlaşca, o tînără fată din Cîmpulung purtînd o *doniţă* de apă pe cap, o tînără fată de la Turnu Severin în costum de mireasă, o călugăriţă de la mănăstirea Pasărea şi o femeie bulgăroaică din coloniile din Basarabia.

Ar fi prea lung să detaliăm aici fiecare din aceste costume, vrem numai să descriem, cît de pe scurt posibil, caracterele generale şi foarte variate ale veşmintelor pe care le poartă poporul român, şi care se apropie pe de o parte de costumele popoarelor de origină latină care locuiesc în sudul Europei (Italia şi Spania) şi pe de alta de veşmintele folosite în ţări mai nordice, populate de slavi, de maghiari şi chiar de bretoni. De asemenea prin unele, ele se apropie de costumele pur orientale.

îmbrăcămintea femeilor consistă dintr-o lungă cămaşe de pînză, care, ajungînd pînă la glezne, serveşte în acelaşi timp de fustă. După cum această cămaşe este încreţită sau largă la guler şi la manşete, ea poartă numele de *cămaşă* sau de *iee.* Ea este din pînză de in, de cînepă sau de bumbac, ţesută chiar de ţărănci; dar adesea partea de sus a corpului este din voal de mătase *(borangic).* Broderiile colorate în mătase neagră, albă, roşie sau galbenă înfrumuseţate cu fluturi de aur şi de argint, împodobesc pieptul şi mînecile cîteodată chiar poalele îmbrăcămintei. Eleganţa costumului feminin stă tocmai în varietatea broderiilor ori-

ginale şi în armonia culorilor care le compun. Două şorţuri de stofă de lînă mai mult
mai puţin groase şi ţesute sau brodate cu desene similare, atîrnă din brîu, în faţă şi în sp
Cel din spate, fie că este încreţit, fie că este întins, este întotdeauna mai larg : este nu
vîlnic, cretinţă sau *catrinţâ* : celălalt este un pătrat oblong pus fără pliuri; el poartă nun
de *şorţ, fotă, zvelcă* sau *pestelcă. Brîul,* care uneşte aceste două şorţuri, este din lînă, de obi
roşu, şi se înfăşoară de mai multe ori în jurul taliei. Deseori este acoperit cu numeroase b
tiţe ţesute din lînă, de culori variate şi împodobite cu fluturi şi cu mici mărgele. Aceste b
tiţe, care sînt purtate de ambele sexe, formează unul din principalele ornamente ale costum
ţărănesc, se numesc ***bete*** şi tinerii de la ţară îşi îmbodobesc talia şi genunchi, lăsînd să at
capetele încărcate de mărgele.

Fetele tinere umblă cu capul gol şi cu părul împărţit în două cozi groase, care le cad
spate, legate cu numeroase *panglici* sau *cordele*; cîteodată ele pun flori naturale sau artifi
in păr; cercei şi numeroase şiruri de galbeni *(salbe)* şi de *mărgele,* le împodobesc ca
gîtul şi braţele. Femeile măritate îşi ascund părul sub lungi văluri de in, de voal sau de mă
albă sau galbenă *(marame, ştergare, cîrpe),* pe care le aduc într-un fel foarte graţios în j
figurei, lăsînd să atîrne capetele în faţă şi în spate. în unele localităţi, ele poartă de asem
sub acest văl, un fel de coroane de stofă sau din galbeni *(conci, cunună),* care formează deas
capetelor un edificiu destul de înalt. Cîteodată se pun mireselor coafuri grele din mo
dar de cele mai multe ori şuviţe de fire de aur *(beteală),* care înlocuiesc voalurile din ţările
dentale.

Dacă la aceste detalii se adaugă sandalele *(opinci),* sau pantofii grosolani din piele ne
sau roşie, şi cîteodată chiar ciorapii de bumbac sau de lînă, costumul va fi complet. Pentru ia
se acoperă, după localităţi, cu lungi paltoane vătuite şi fără mîneci, de stofă, de bumba
de lînă *(zăbun),* cu pardesiuri de lînă, mai mult sau mai puţin lungi, cu mîneci şi cu du
de blană *(scurteică)* şi în sfîrşit cu veşminte în piele de berbec brodate, mai pe de-a între
asemănătoare cu acelea pe care le poartă bărbaţii. Furca şi fusul însoţesc aproape întotde
pe ţărănci, cînd nu sînt ocupate cu munca de la cîmp şi cu alte mărunţişuri gospodăreşti.

Formele, culorile şi mai cu seamă ornamentele brodate de pe diferitele piese ale veş
telor variază mult după diferitele judeţe şi mai cu seamă după regiunile ţării; astfel difere
sînt simţitoare între satele de pe malul Dunării şi acelea de pe înălţimile Carpaţilor, dar ca
terul general al îmbrăcăminţii este acelaşi peste tot; este costumul unui popor meridi
îndrăgostit de culori vii şi strălucitoare, de îmbrăcăminte uşoară, al unui popor care se
condamnat cu părere de rău la veşminte grele şi mohorîte, în timpul unei lungi părţi a a

Pentru a înţelege bine originalitatea costumului ţărăncilor române, nu avem decît
comparăm cu acela pe care îl poartă femeile naţiunilor vecine şi ca exemplu, să cităm f
bulgare, cu rochiile lor de lînă mohorîte, strînse în talie, fără pliuri şi fără mîneci cu mici
fesuri roşii pe cap şi cu marile lor pelerine de postav, la acestea culorile sînt întunecate,
deriile lipsesc, postavul gros înlocuieşte pînza şi ţesăturile cu pliuri uşoare şi cu ornamente va

îmbrăcămintea bărbaţilor prezintă, în România, varietăţi încă şi mai mari decît
a sexului frumos. O descriere completă a tuturor veşmintelor folosite de românii cu di
profesiuni şi în diverse localităţi ar fi un lucru pe cît de lung, pe atît de îndrăzneţ;
mărginim la o simplă numire a lor.

Nu va fi prea greu să înşirăm îmbrăcămintea de vară a lucrătorului, ea se reduc
cămaşe suficient de lungă, care cade pe deasupra unui pantalon de pînză şi care se strîn
talie printr-o lungă şi lată cingătoare de lînă roşie; adăugaţi în picioare sandale din pi
bou brută *(opinci)* legate cu nojiţe din păr de capră, încrucişate peste pulpe şi pe cap o p
din fetru negru, cu boruri largi, asemănătoare cu pălăria bretonă sau cu sobrero spani
acest costum uşor şi primitiv, ţăranul se dedă lucrărilor cîmpului şi înfruntă căldurile tro
ale sezonului frumos. Dar cînd sosesc lunile aspre ale iernii, trebuie să se asigure împ

unui frig care atinge pînă la 30 de grade. Ţăranul schimbă atunci sandalele cu cisme mari, îşi înveleşte picioarele, fie într-un pantalon strimt de flanelă albă, pe care îl acoperă cîteodată chiar cu jambiere *(poturi, turieci, dorici)* brodate şi ornate, fie cu un larg pantalon oriental care se strînge sub genunchi. Gingătoarea de lînă este cîteodată înlocuită cu o largă centură din piele *(chimir),* încătărămată şi acoperită cu nasturi şi cu piese de metal, în centură el îşi ascunde cuţitul cu teacă de lemn, punga de burduf, bricheta, pipa, tutunul în foi, în sfîrşit tot ceea ce celelalte popoare au obiceiul să pună în buzunare şi în buzunăraşe, care lipsesc în îmbrăcămintea românilor. Veşmintele care acoperă partea de sus a corpului sînt confecţionate, fie din postav grosolan *(aba* sau *dimie),* alb, negru, verde închis, albastru închis, gri sau maron, fie din piei de berbec albe sau negre, şi unele şi altele sînt brodate cu lînuri şi mătăsuri colorate, cu şireturi şi fîşii de piele colorate; paltoanele de postav, care acoperă mai mult sau mai puţin talia, se numesc, *ghebă, zeghe, sucman, dulamă,* etc), cele din piele de berbec se numesc în generai *cojoc.* Se poartă de asemenea jiletci fără mîneci, care se numesc *ilec* şi *pieptar;* în sfîrşit^ marile haine sau pelerine, care acoperă corpul ca un mare sac, se fac fie din postav gros roşu *(ipingea, bundă),* fie din lînă albă, imitînd la exterior blana de oaie *(sarică).* Mai ales păstorii de la munte poartă *sarica* şi marele capişon de lînă numit *glugă ;* în timp ce vizitii şi negustorii, care călătoresc adesea călare, sînt întotdeauna prevăzuţi cu largi haine de postav roşu, cîteodată împodobite cu ciucuri albi sau verzi.

Coafura pentru iarnă este *căciula* de blană de berbec albă, gri sau neagră. Formele diferă la infinit, de la calota mică din blană fină buclată, folosită pe malurile Oltului, pînă la imensa căciulă, zisă *ţurcană,* pe care o poartă muntenii şi care imită şi exagerează bonetul frigian. Este coafura care se vede pe capul dacilor în basoreliefurile columnii lui Traian.

Ţăranul român poartă părul adus în faţă şi tăiat drept pe frunte, în felul bretonilor, în timp ce la spate părul atîrnă în plete libere; ei păstrează mustaţa, dar nu lasă să le crească barba decît la vîrsta la care renunţă cu totul la avantajele tinereţii; la sate bătrînii poartă plete frumoase şi lungi bărbi albe. Numai bulgarii, dar cîteodată şi locuitorii români din regiunile •slave îşi rad părul; pe malurile Dunării calota mică a orientalilor, *fesul* înlocuieşte uneori* la bărbaţi, boneta naţională din piele de oaie, *căciula.*

Altădată, în oraşe, aproape fiecare corporaţie industrială îşi avea costumul tradiţional; chiar nobilii *(boierii)* şi funcţionarii purtau veşminte orientale a căror lărgime disgraţioasă produce rîsul generaţiei actuale ; comercianţii şi artizanii aveau fiecare îmbrăcămintea lor distinctivă. Astăzi acest obicei dispare şi se adoptă aproape în general costumul european ; abia dacă se mai găseşte încă la pescari, la măcelari, la tăbacari şi la alte cîteva corporaţii ale marilor industri, un costum special din postav gros, albastru închis. Bărbierii care se îmbrăcau altădată cu o elegantă tunică din stofă fină de lînă, cu poalele încreţite, n-au păstrat din vechile lor obiceiuri decît unele industrii şi aptitudini care le sînt încă proprii ca; fabricarea plaselor de peşte, creşterea lipitorilor şi a privighetorilor şi talentul de a cînta la chitară. Preoţii şi călugării se deosebesc încă prin costumul lor larg de stofă neagră sau maron închis, ei poartă părul şi barba lungi, bonetele lor de fetru sînt pălării europene cărora Ie lipsesc borurile şi pe care le acoperă în timpul ceremoniilor slujbei cu mari văluri de voal negru. îmbrăcămintea călugăriţelor este aproape aceiaşi ca aceea a călugărilor, cu diferenţa că acestea îşi ascund părul sub o tocă voalată. în sfîrşit printre originalităţile vestimentare trebuie să cităm pe evreii cu părul lung răsucit ca tirbuşonul , ca şi barba lor, coafaţi cu un fel de bonet de grenadir din blană şi acoperiţi cu lungi sutane negre strînse pe corp. Femeile evreice poartă costumul pe care îl au în tot Orientul.

Să se adaoge la diversele veşminte indigene schiţate mai sus, acelea ale străinilor de toate rasele : albanezi, unguri, greci, ruşi, bulgari, turci, europeni din Occident, etc. şi abia ne vom putea face o idee despre diversitatea de costume pe care avem ocazia să le vedem, amestecate împreună, pe străzile şi oraşele României.

PETRECERILE ŢĂRANULUI

Instrumentele de muzică pe care le foloseşte poporul român pot să se grupeze în
clase, instrumentele cu coarde, de suflat şi de percuţie. Printre primele găsim vioara *(vio*
lăută sau *diblă)* şi *cobza* sau mandolina cu trei coarde care se ating cu o pană de gîscă; în
instrumentele de suflat se găsesc *cimpoiul* care este instrumentul de predilecţie al bulgarilor
biliţi în România ; *buciumul,* corn mare de lemn de cireş sălbatec servind pentru chema
turmelor la munte ; un fel de *fluier* sau *flaut* cu tonuri ascuţite ; *cavalul,* hoboi, cu note voalat
zbîrnietoare şi *tilinga* sau un fel de fluier, aceste instrumente sînt mai cu seamă folosite de
torii de la munte, care înveselesc prin muzică lungile lor răgazuri; în sfîrşit fluierul lui
numit în româneşte *naiu* sau *muscal.* Instrumentul de percuţie pe care îl găsim în orchest
populaţiei evreieşti şi la ţiganii nomazi, care pun să joace urşii în sate, este tamburul b
numit *daira.* La aceste instrumente populare se poate adăuga *drîngul,* cu care se distr
copiii. Oamenii din popor ştiu de asemenea să scoată sunete ascuţite cu totul deosebite, cîn
cu o frunză verde între buze ; este ceea ce se numeşte *cîntare din frunză.*

Orchestra obişnuită a sărbătorilor româneşti, atît în oraş, cît şi la ţară, este comp
din mai mulţi muzicanţi, toţi de rasă ţigănească; la ei profesiunea de *lăutar* sau muzican
transmite din generaţie în generaţie, o bandă de lăutari este formată cel puţin din trei ex
tanţi, primul cîntă la vioară executînd melodia, cîntăreţul din cobză îl acompaniază şi
chează ritmul pe coardele instrumentului său, cîntînd cuvintele, dacă este o melodie cu cuv
al treilea muzicant cîntă din nai, prin care adaogă ariei executate înflorituri mai mult sau
puţin stridente.

Fiecare han din România are banda sa de *lăutari* care înveseleşte cu cîntecele sale
ariile de dans răgazurile de duminica şi din zilele de sărbătoare ; sătenii se strîng acolo pe
a vedea dansînd tineretul şi pentru a asculta cîntecele mai mult sau mai puţin pasionate
cîntecele de lume ale artiştilor ţigani.

Dansurile poporului român sînt foarte numeroase şi melodiile care servesc spre a le a
pania sînt încă şi mai multe, căci în fiecare zi lăutarii imaginează altele noi pe ritmurile c
cute. Dansul fundamental este *hora*; este un cerc în care dansatorii în număr nedetermin
fără loc anume, se ţin de mînă şi se învîrtesc grav făcînd cîţiva paşi în faţă şi alţii la spate ;
este un dans grav şi liniştit, dar alături de *horă* există o infinitate de alte dansuri mai vio
fiecare are numele său special, propria sa muzică şi caracterul său coregrafic mai mult sau
puţin animat; aproape toate se dansează în cerc sau în semicerc, dansatorii ţinîndu-se de
•sau de mijloc; sînt unele ca *chindia* şi *zoralia* în care paşii mici ai dansatorilor se succed
graţie de nedescris ; altele, *ca la uşa cortului, d-a brîu, biru greu,* etc. în care dansatorii ba
picioare şi gesticulează cu o energie bărbătească; altele în sfîrşit în care se loveşte pămîn
cadenţă ca spre a marca mai bine sensul simbolic al dansului, care se numeşte cu numele
resc de *cum se bate Dunărea.* Dintre dansurile populare care se disting cel mai mult prin
şi originalitatea lor, mai cităm dansul muntenilor, *mocăncuţa,* care se dansează în doi, b
şi femeie ţinîndu-se de mînă şi executînd paşi şi figuri care se apropie de tarantela italian
sfîrşit trebuie să notăm mai cu seamă dansul *Căluşarii.* în fiecare primăvară, în luna apri
mai multe sate se formează bande de şapte, nouă sau unsprezece tineri care se îmbracă c
mai frumoase straie ale lor şi împodobiţi cu panglici şi cu batiste roşii se duc timp de pat
de zile să execute în localităţi îndepărtate un dans cu caracter curios ; unul dintre ei
un steag şi chiar banda *(primicer);* un altul face legămîntul de a nu scoate nici o vorbă pe
durata excursiei : este mutul trupei. Dansul *Căluşarii* are un caracter viril şi eroic, foarte
cabil ; dansatorii fac cu bastoanele lor simulacre de luptă şi execută salturi extraordinar

ţînd strigăte speciale. Savantul, Samuel Klein, din Transilvania, crede a vedea în aceste obiceiuri populare persistenţa sărbătorilor de primăvară ale preoţilor salieni de la Roma, din care unul din colegii purta numele de Sălii Collini (Golii Sălii, Căluşari?).

După ce am vorbit de dansuri, vom adăuga cîteva cuvinte despre cîntecele populare româneşti. Dl. Vasile Alecsandri, a cules cu grijă şi a publicat, în două ediţii, un mare număr din aceste cîntece ; exemplul său a fost urmat printre românii din Transilvania de M. Marienescu şi de alţii.

Aceste culegeri de poezii populare ale României prezintă piese de diferite feluri, care au fost definite sub numele de : ***cîntice bătrîneşti, doine, hore, colinde,*** şi ***ziceri*** sau ***ghicitori.***

Cîntecele bătrîneşti sînt baladele sau mici poeme amintind faptele eroice legate, fie de vechii domni, boieri sau eroi ai ţări, fie de acea clasă de hoţi patrioţi, numiţi ***haiduci*** care, asemenea ***outlaws-ilor*** din Scoţia s-au luptat prin păduri şi munţi împotriva jugului domnilor fanarioţi, impus în ultimul secol Principatelor Române de către Turcia. Ele sînt totdeauna compuse în mici versuri de şapte picioare, rimînd într-un fel mai mult sau mai puţin arbitrar, dar ele conţin tot atîta farmec poetic cît şi al celor mai frumoase balade populare ale altor naţiuni.

Doinele sau ***cîntecele de dor*** sînt cîntecele de dragoste foarte pasionate ale căror cuvinte se cîntă pe melodii languroase. Mai întotdeauna ele au ca introducere un vers care aminteşte,, în chip de invocaţie, o frunză de plantă; astfel o poezie ale cărei cuvinte sînt amoroase, va începe prin ***frunză verde rosmarin,*** pentru că această frunză este mult purtată de tinerele fete de la ţară : va începe prin ***frunză verde, lemn uscat***! dacă sensul poeziei este trist şi aşa mai departe.

Horele, care se cîntă pe arii de dans mai repezi, sînt cîntece de bucurie, lăudînd băutura, plăcerile uşoare şi alunecînd foarte adesea în obscenităţi de necrezut la un popor ale cărui obiceiuri nu sînt deloc depravate. Sub un adăpost de frunze ***(umbrar),*** construit în fiecare vară în faţa cîrciumilor satelor, cîntă duminica ***lăutarii ţigani*** — şi mai cu seamă ***cobzarul*** sau cîntăreţul cu mandolina —ţăranilor aşezaţi la masă în faţa unei ***oale*** cuvin nou, aceste glume care deslăunţuiesc rîsul auditorului mai mult sau mai puţin încălzit de băutură, în timp ce tinerii joacă în cerc în curte.

Colindele au mai cu seamă un caracter religios, sînt cîntece pe care tinerii săteni, adunaţi în cete le cîntă în timpul sărbătorilor Naşterii, la Anul Nou şi de Paşte ducîndu-se să-i ureze- în casa sa fiecărei familii din sat; de aceea ele sînt intitulate : ***Ieslea, Regii*** şi ***Şcoala, Flori d'albe din răsărit, Locul în rai*** sau ***Plugul, Bogătaşul, Calul logodnicului*** etc.

Refrenele acestor cîntece au prin limba lor şi prin imaginile pe care le reamintesc, un caracter special de arhaism.

în sfîrşit ***zicătorile*** sau ***ghicitorile*** sînt mici enigme în două sau trei versuri, care se spun pentru a fi ghicite în jocurile din casă.

Dl. Vasile Alecsandri spune, în prefaţa culegerii sale, următoarele cuvinte : „Bogăţii nepreţuite de sentimente adinei de idei înălţătoare, de fapte istorice, credinţe superstiţioase, de vechi tradiţii şi mai cu seamă de frumuseţi poetice, pline de o originalitate pe care rare ori ***o*** găseşti în literaturile străine, poeziile noastre populare constitue un bun naţional demn de a fi scos la lumină, ca un titlu de glorie pentru naţiunea română. Toate aceste poezii, fără dată şi. fără nume de autor sînt îngropate de secole, ca nişte pietre preţioase, în sînul poporului român. Gu toate acestea ele sînt expuse a se pierde şi este o datorie sacră pe care mi-am impus-o de a le căuta şi de a le pune la adăpost de atingerile timpului şi ale uitării...

Ajutat de mai multe persoane şi mai cu seamă de dl. A. Russo, am cules, în timpul mai multor excursii în munţii şi în cîmpiile înflorite ale patriei noastre o mare parte din aceste poezii populare şi după ce am isprăvit punerea în ordine le dedic ţării mele ca pe o comoara care îi aparţine".

Paris 1867

HAPF DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ŞI EXPUNEREA TEZAURULUI DE^.A PIETROASA LA PARIS ŞI LA LONDRA ÎN ANII 1867—1868

Bucureşti **12** septembre **1869**

D-lui Director al ziarului TBAIAŞT

Domnule director,

în iarna de acum doi ani, pe cînd eu lipsiam în străinătate, multe ziare româneşti, făcîndu-se instigatoarele sau răsunetul felurit insinuări calomnioase în contra-mi, au răspîndit în publicul român ideea, că eu aşi fi vîndut, înstrăinat sau amanetat tezaurul de la Pietroa ce-mi fusese încredinţat spre a figura la Expoziţiunea Universală din la Paris.

La întoarcerea mea în ţară, deşi mulţi amici mă îndemnau a minţi prin publicitate acele defăimări, am socotit de prisos a o cugetînd că oricare din compatrioţii mei ar voi să se convingă de neadevărul lor, n-avea decît să meargă la Muzeul S-tului Sava, c vază tezaurul în natură sau să citească *Monitorul Oficial,* în car ministerul trecut şi cel actual au declarat fiinţa adevărului, adică că tezaurul s-a înapoiat în ţară fără de a fi costat pe statul n nici măcar un ban.

Estimp însă, mergînd în străinătate, am avut ocaziune a î cu mai mulţi amici şi cunoscuţi ai mei, arheologi din Francia ş Germania, cari, cît m-au văzut, m-au întrebat cu mirare : „Cum se ca guvernul d-voastră şi chiar d-ta să fi vîndut englezilor acele sple antichităţi de la Pietroasa, pe care le-am admirat în expoziţiun la Paris?

Adevărat să fie oare aceasta? O asemenea ştire am citit-o în franceze şi germane, care o reproduceau de pe ale d-voastră rom

Am căutat atunci îndată a linişti pe amicii mei, asecurîndu noi românii în genere, şi eu în particular, sîntem destul de gelo puţinele noastre avuţii artistice, spre a le păstra cu sînţenie la no totdeodată mi-am promis că, îndată ce mă voi întoarce în ţară, de la ziarele noastre ca să publice o dare de seamă exactă şi det despre cele ce s-au petrecut cu tesaurul de la Pietroasa.

Această *dare de seamă,* redactată chiar de pe actele oficiale, ce stau în dosarele ministerelor Lucrărilor Publice şi Afacerilor Străine, o alăturez pe lîngă această epistolă şi, cu toate că este cam lungă, sper, domnul meu, că nu-mi veţi refuza mulţămirea de a o vedea figurînd în ziarul d-voastră, în care sînt încredinţat că vă place ca atît cititorii români, cît şi ziarele din străinătate să afle numai adevărul asupra tutulor faptelor, care preocupă cîtu-şi de puţin atenţiunea publică în ţară la noi.

Cu această convicţiune, adaug, domnule Director, pe lîngă mulţămirile mele anticipate, încredinţarea deplinei mele consideraţiuni.

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ŞI EXPUNEREA TEZAURULUI DE LA PIETROASA, LA PARIS ŞI LA LONDRA ÎN ANII 1867-1868

La anul 1866, subsemnatul fiind însărcinat a organiza secţiunea română din Expoziţiunea Universală de la Paris, şi luînd cunoştinţă că se destină, în acea expoziţiune, un compartiment special spre a se expune într-însul antichităţile principale din toate ţările lumei, am socotit de neapărat ca să cer de la guvernul nostru voia de a se transporta la Paris, pe timpul expoziţiunei, frumosul nostru tezaur de la Pietroasa, pe care poporul la noi l-a poreclit Cloşca cu pui", precum şi partea cea mai interesantă din vasele şi odăjdiele vechi ce alcătuiesc Muzeul nostru bisericesc. Cu un an mai-nainte, citisem la Academia din Paris o disertaţiune asupra tezaurului nostru, arătînd şi desemne de pe dînsul.

Această comunicaţiune deşteptase foarte curiozitatea lumei învăţate şi făcuse pe mulţi a mă îndemna să stăruiesc ca acele frumoase obiecte să fie aduse în anul următor la exposiţiunea în care avea a figura avuţiile anticarii ale lumei întregi. Ministeriul Instrucţiunei Publice de la noi, consimţi la această cerere încă de la 8 decembre 1866; dar tocmai la 3 mai 1867, adică mai în ajunul pornirei mele din ţară, am luat în seama mea de la d-l conservator al muzeului acele preţioase obiecte, după un inventar detailat, şi le-am dus chiar în cabină şi în vagon cu mine pînă la Paris.

Frumoasele antichităţi ale Muzeului nostru naţional, împreună cu felurite obiecte antice ce-mi fusese încredinţate de mai mulţi particulari din ţară, formară în expoziţiunea de la Paris, un compartiment din cele mai interesante şi meritară a fi denumite, chiar în raportul oficial al comisiunei franceze, *una din eele mai frumoase podoabe* (l'un des plus beaux fleurons) ale expoziţiunei arheologice din Paris.

Pe cînd ele sta acolo expuse la admiraţiunea publicului, primi o adresă de la d-nu Henri Cole, comisionarul general al secţiunei britanice şi totdodată director al Muzeului South Kensington dela Londra, prin care eram invitat a permite ca, după închiderea Expoziţiunei din Paris, adică de la noembre 1867 înainte, minunatele antichităţi ale Eomâniei să fie transportate în Londra şi expuse pe timp de 9 luni în numitul Muzeu de la South Kensington. Acest măreţ aşezămînt, patronat şi subvenţionat de guvernul englez, ca mai toate stabilimentele ştiinţifice şi artistice ale Angliei, este destinat a realiza cunoştinţa tutulor obiectelor de artă, prin expuneri, sau permaninte, sau timporarii (vremelnice) ale celor mai frumoase articole de artă şi de industrii antice. Pe toată ziua, muzeele secundarii ale Europei şi colecţiunile particularilor vin a încredinţa direcţiunii Muzeului South Kensington obiecte preţioase, spre a le face cunoscut unui public mai întins.

Din parte-mi nu putui a răspunde d-lui Cole într-un mod mulţumitor, decît după ce cerui oficial autoriziaţiunea guvernului nostru'în această cestiune; d-l ministru al Lucrărilor Publice, prin adresa cu IsTr. 7698, din 24 octombre 1867, îmi arătă că guvernul consimte a satisface măgulitoarea cerere a Muzeului englez, însă cu condiţiune că obiectele vor sta expuse în Londra numai pînă la 1 aprilie 1868, şi totodată-mi făcea întrebare despre suma ce va costa transportul lor din Paris în Londra şi apoi din Londra în Bucureşti, precum şi despre mijloacele de asigurare pentru buna lor păstrare în tot acest timp. Acestea le comunicai îndată directorului Museului South Kensington.

D-l Cole îmi răspunse, că toate transporturile vor fi în sarcina guvernului englez, care are vagoanele sale speciale pentru obiectele de preţ şi că înapoiarea antichităţilor la Bucureşti se va face, la termenul prescris de 1 aprilie 1868, printr-un impiegat al Muzeului South Kensington, care va însoţi în persoană obiectele pînă în Eomânia.

După o asemenea declarare nu-mi mai rămînea decît a încredinţa obiectele comisiunei engleze, de la care nici prin gînd nu-i putea trece cuiva a cere vre o garanţie altă decît o chitanţă în regulă. îndată după închiderea expoziţiunei din Paris, adică în cele dintîi zile ale lui noembre 1867, d-l Henri Cole, prin adresă oficială, îmi recomandă pe un arheolog impiegat la Muzeul South-Kensington (anume Dl Hawkins, pe cît ţiu minte), carele era însărcinat a primi obiectele şi a elibera chitanţă de primirea lor. Prin acest act, redactat de mine în limba franceză, apoi tradus în cea engleză şi subscris de numitul arheolog, îmi rezervam dreptul de a inventaria din nou obiectele la desfacerea în Londra a lăzilor, care se ambalase în Paris chiar în presinţa mea. Predarea se făcu chiar în palatul Expoziţiunei din Paris, unde erau şi vagoanele ce aveau a transporta obiectele în Londra.

Subscrisul fiind ocupat în Paris cu anevoioasele şi neplăcutele lucrări ale desfiinţărei expoziţiunei, nu putui să merg îndată în Londra spre a proceda la deschiderea lăzilor care, din această causă, fu întîrziată cu cîte-va săptămîni.

în timpul acesta, se vede, felurite zgomote începură a circula prin Bucureşti, că adică antichităţile Eomâniei ar fi fost vîndute sau amanetate în Londra. Guvernul însuşi, adus în bănuială prin asemenea vorbe şi voind a avea informaţiuni exacte, scrise D-lui agent din Paris, ca să cerceteze despre acele sgomote. dl. Emanoil Creţulescu, care ocupa funcţiunile de agent, mă întrebă ce se petrece cu antichităţile noastre; îi arătai dosarul format de mine în această privinţă, împreună cu chitanţa impiegatului de la Muzeul South Kensington şi-i propusei a-i încredinţa toate aceste acte.

D-lui nu socoti de cuviinţă a le lua, ci raportînd guvernului, primi ordin a merge însuşi la Londra. Acolo deschiderea lăzilor se făcu în faţa d-sale, la Muzeul South Kensington, şi d-lui, cu dosarul meu, ce-l depusesem la agenţie, putu însuşi constata că toate obiectele se aflau în fiinţă; totdeodată primi mulţumirile direcţiunei către guvernul român pentru acel graţios împrumut al antichităţilor si încredinţarea că obiectele vor fi înapoiate la Bucureşti la termenul fixat de 1 aprilie 1868. Acestea fură raportate guvernului de către d-l E. Cretulescu, prin notă oficială.

în timpul acesta, interese cu totul particulare mă siliră să plec foarte repede în Etisia, unde afaceri de familie mă obligară a rămînea pînă la luna lui mniu 1868. Acolo n-am putut afla mai nimic din cîte se petrecuse şi din cîte se spuneau, atît în ţară cît şi la Paris. Destul mi-a fost a cunoaşte că la aprilie, toate obiectele încredinţate de mine Muzeului South-Kensington, a fost aduse în Bucureşti de'd. Pierce, împiegat al Muzeului, carele fusese Secretar al comisiunei engleze la Expoziţiunea din Paris, şi că, după cum fusese şi condiţiunile stipulate între mine şi direcţiunea muzeului englez, guvernul român n-a avut a face nici cea mai mică cheltuială pentru ridicarea obiectelor din Londra şi transportul lor în ţară, afară de *galbeni duisprezece,* ce s-au cheltuit' cu aducerea lor de la Giurgiu pînă în capitală.

^•s*f?l s"a Petrecut? *din punct în punct,* toate acea călătorie prin străinătăţi a *Cloşcei cu puii de aur* care, istorisită cu tot feliul de amănunte închipuite de unii şi de alţii, a ajuns a fi în publicul românesc, o adevărată Halima, al cărei erou năzdrăvan sînt eu. O asemenea celebritate în adevăr nici o doriam, şi nici o merit.

Cu povestea înstrăinărei tesaurului de la Pietroasa, s-au amestecat însă, în opiniunea celor mai mulţi, tot felul de alte împrejurări ale expoziţiunei române, pe care rău voitorii le-a încurcat spre a le interpreta în modul cel mai puţin favorabil pentru mine.

Am auzut, bunăoară, zicîndu-se că şi dacă eu n-am vîndut *Cloşca cu pui,* dar am amanetat la englezi, pentru o sumă de 60 mii franci, alţii zic chiar 60 mii galbeni, pe care bani a fost silit guvernul, sau chiar, şi măria sa domnitorul, a-i plăti, spre a scoate preţioasele noastre antichităţi din robie. Mei un cuvînt din acestea nu este adevărat. Declar, în modul cel mai afirmativ, că antichităţile române n-au fost nici amanetate, nici secuestrate, nici date Muzeului South-Kensington sau altucuiva în contra vreunei chezăşii băneşti, pe care să o fi primit eu sau altcineva. STici măria sa domnitorul, nici guvernul nostru n-au avut a plăti vreun ban pentru dînsele; dar voi spune eu aci în ce chip au putut să se introducă în opiniunea publică asemenea erori, combinate, crez, de persoane cărora le-a plăcut a mă defăima.

La 1866, cînd s-au început la Paris clădirile secţiunei române în exposiţiunea, guvernul ne avînd fonduri îndestulătoare' în budget, spre a pune în lucrare pregătirile secţiunei în Paris, măria sa domnitorul în înalta sa îngrijire, a binevoit a face să se răspundă, din propria sa casă către comisarul român din Paris, d-l Ioan Alesandri, o sumă de 60 mii franci, care apoi s-a restituit casei mării sale de către stat, în două

rate, prin mandatele Ministeriului Lucrărilor Publice cu IsTr. 2599, d
28 noembre 1866, şi Er. 2631 din 15 decembre 1867. Aceşti bani s-
întrebuinţat în clădirile secţiunei române din Paris mai-nainte chiar
sosirea mea acolo, precum' se constată din compturile ce-mi au fo
predate de către d-l Ioan Alesandri şi pe care eu le-am înaintat împreun
cu ale mele către Ministeriul Lucrărilor Publice încă din anul trecut 186
Aceasta este unica sumă ce a fost pusă din generoasa iniţiativă a măr
sale domnitorului în dispoziţiunea comisiunei române, care şi dînsa ş
îndeplinit riguroasa datorie de a o restitui. Aşadar această afacere b
nească n-are nici cea mai mică relaţiune cu împrejurările Tezaurului
la Pietroasa.

Osebit de aceasta, guvernul a plătit în Paris, după pornirea m
de acolo, mai multe resturi de compturi pe la antreprenorii secţiun
române (tîmplari, fierari, tapiţeri, arhitecţi, tipografi, etc), care to
împreună se urcă la suma de 72.876 fr. Aceste resturi eu nu le putuse
licuida din sumele ce mi s-au trimis pentru cheltuielele exposiţiun
în anul 1867, fiindcă cheltuielele făcute cu instalarea şi întreţinerea s
ţiunei covîrşiseră acele sume. La plecarea mea din Paris, am lăsat d-
agent al tarei lista de toate rămăşiţele ce mai era de plătit; dar guvern
ne avînd'fonduri disponibile în bugetul anului 1867, a trebuit să amîn
plata antreprenorilor pînă la aprilie 1868, cînd s-a alocat în bu
un paragraf special. Poate că unii se vor fi temut atunci ca nu cum
acei antreprenori, nerăbdători de a-şi căpăta banii, să pună secuestru
antichităţile noastre de la Londra, din cauza întîrzierei plăţilor; a
apoi, mai' ageri în închipuirea lor, vor fi considerat acest fapt ca şi înd
plinit. însă eu afirm încă cum că un asemenea lucru nu s-a petrecut
adaug că plata rămăşiţelor de 72.876 franci pe la antreprenorii secţiu
române din Paris n-a avut nici o relaţiune cu împrejurările tezauru
de la Pietroasa.

în fine, se spun aci şi cîteva cuvinte despre o altă acusaţiune
mi s-a făcut şi care, în părerea unora, s-a îmbinat cu pretinsa vînzare
Cloşcei cu pui : voi să vorbesc de imputarea ce mi se face că aş
vîndut, fără nici o socoteală, pentru sume însemnate, multe din obiec
expoziţiunei române; iar pe de altă parte, că aş fi neîngrijit cu to
pe cele ce s-au înapoiat în ţară, ast-fel încît cele mai multe s-au stric
pe drum.

Pentru a pune în vînzare unele din obiectele exposiţiunei romă
precum : costume naţionale, olarii, lemnării, pînzeturi şi alte fabric
moderne, am cerut şi am dobîndit autorizaţiune de la Ministeriul Luc
rilor Publice (prin adresa cu nr. 7698 din 24 octombre 1867); am soco
că este de prisos a înapoia în ţară tot atîtea obiecte cît dusesem
Paris, îngreuindu-le încă şi preţul printr-un nou transport. Vînzările î
s-au efectuat la Paris, prin licitaţiune publică de bună-voie, şi buletinu
de vînzare sînt acte oficiale, care au eşit din dosarele comisarilor-preţui
din Paris, spre a trece în ale ministeriului nostru. Cîte însă din obie
s-au vîndut de mine prin înţelegere şi fără de a trece prin licitaţi
publică, acelea au fost cedate la deosebite muzee din străinătate şi m
ales Muzeului etnografic din Londra. Din toate acestea se constată

suma provenită din vînzări s-a urcat la 30.411 fr., pe care n-am lipsit a-i înscrie în creditul comisiunei în compturile predate de mine.

Cît despre obiectele stricate în transportul lor de înapoiere în ţară, nu pot spune mai mult decît că desfiinţarea expoziţiunei noastre din Paris m-a ocupat mai bine de şapte săptămîni, în timpul cărora am căutat a priveghia ambalarea a unei întregi sute de lăzi, care se execută pe frig, pe ploaie, pe zloată, într-o atmosferă de pulbere şi de umezeală, într-un local unde lucra cu furie mai bine de zece mii oameni, spre a dărîma pereţi şi podine, spre a rupe şi a răsturna tot acel edificiu uriaş, ce servise exposiţiunei universale. O priveghere straşnică era atunci cu neputinţă şi neglijenţa lucrătorilor ambalări rămînea de nevoie fără control. Osebit de aceasta, transporturile pe timp de iarnă (decembre-marte) sînt încă, precum toată lumea ştie, primejdioase şi bănuitoare în ţară la noi, pe şlepuri şi în chervane. Aşa dar, dacă ambalagiul şi transportul nu s-a făcut mai bine, vina nu poate fi a mea; împregiurările a vrut ca şi sub acest punct rezultatul se fie contrariu dorinţei şi silinţelor mele. în ori ce caz, nici vînzările săvîrşite în străinătate, nici stricarea de obiecte ale exposiţiunei la drumul de înapoiere în ţară, nu privesc întru nimic pe Tezaurul de la Pietroasa, carele a stat cu totul osebit de celelalte obiecte expuse.

Spre a sfîrşi, voi zice că, din momentul cînd am luat asupra-mi sarcina de a întocmi cea dintîi expoziţiune română din Paris, numai în timp de cîteva luni şi fără de nici o pregătire anterioară, nu este îndoeală că m-am expus la cele mai primejdioase neajunsuri. Ou o lucrare ca aceia, în care graba cea mai imperioasă trebuia neapărat se silească pe oricare a trece peste multe formalităţi; în care mai adesea nu era ' putinţă de a se menagia susceptibilităţile multora ; în care întrebuinţarea fondurilor chiar nu putea fi prevăzută de mai-nainte şi combinată cu o strictă economie, cu o asemenea lucrare, zic, era peste putinţă, mai ales în ţară la noi, ca să nu-şi atragă cineva asupra-şi nemulţămiri, bănuiele, calomnii şi chiar inimiciţii. Ce ar fi păţit altul în locul meu, am păţit eu; mă mîngîi însă cu credinţa că expoziţiunea română din Paris n-a fost mai prejos de scopul ei; că ea n-a fost fără folos pentru ţara noastră; că ea a răspîndit în publicul universului întreg numele *Bomâniei* şi cunoscinţa productelor ei; că ea a dat lumei o ideie avantagioasă de ceia ce este Eomânia şi de ceia ce ea poate fi; în fine mă mîngîi cu credinţa că, astfel precum a fost expoziţiunea română, am reuşit a o realiza numai printr-o stăruinţă fără preget, de care nu am nici a mă căi nici a mă ruşina.

Poate însă că cei cărora nu am norocire a le plăcea, îmi vor contesta chiar şi dreptul la această mîngîiere !

Pe aceia n-am mijloace d-ai îndupleca, căci nici cred că voiesc a fi convinşi, dar pentru cei care-mi vor arunca imputarea că am fost, în lucrările expoziţiunei, de o prodigalitate nesocotită cu banii statului, pentru acei cari vor zice că ţara noastră nu este destul de avută, spre a plăti cu suma de 561.851 de lei luxul unei sărbători şi avantagiele morale ce a putut trage din expoziţiunea de la Paris, acelora îmi voi permite a le aminti că, în orice caz, tot mai folositoare a fost pentru

tară întrebuinţarea - ba fie chiar şi răsipa - acelor 561.851 lei a SposETde' cît milioanele ce se dau ca despăgubiri, atîtor concetao S & i şi cu care ţara plăteşte cămătarilor . ^ ^ ^ ^ S ^ calomniele si injuriele ce dînşii răspîndesc prm străinătate asupra ei

Aceasta, ştiu bine, nu este o disculpare, dar nici nu cuget a o zic cu un asemenea scop !

P

ÎNSEMNĂRI DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEȚELE ARGEŞ ŞI VÎLCEA

CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860 DIN ÎNSĂRCINAREA MINISTERULUI CULTELOR ŞI INSTRUCȚIEI PUBLICE

Am plecat clin Bucureşti, duminecă la 18 iunie 1860, la 10 ceasuri dimineața; drumul a fost bun la început dar cu cît înaintam, noroiul era mai mare. La Găeşti unde ne aflam pe la 6 ceasuri ne-a apucat o ploaie foarte repede care însă a stătut curînd; ne-am urmat drumul la pas, şi pe la 10 ceasuri am ajuns la rîul Budişteanca, care din acea ploaie crescuse aşa de tare încît n-am putut-o trece; ne-am întors dar şi am mas în satul <Budişteni), la un ban destul de curățel al lui Costopol; acolo ne-am gătit o supă şi ceva alte mîncări şi apoi n£-am culcat.

A doua zi luni, la 19 iunie, am plecat dela ban pe la zece ceasuri, pe la 11 eram la Leordeni, la Sofia Crețuleasca; am vizitat casa ce o zideşte pe un loc înălțat şi bine aşezat; am dejunat la dînsa şi apoi de acolo am plecat la Goleşti, unde am ajuns pe ploaie, pe la două ceasuri.

Toată zioa am petrecut-o foarte plăcut, dar ploaia n-a încetat nici noaptea, astfel a venit ştire că Bîul Doamnei venise aşa de mare încît a înecat tot locul împrejur şi chiar a rupt o parte din pod. Omul trimis călare ca să aducă pîine din Piteşti n-a putut trece; cu toate astea după dejun, marți la 20 iunie 1860 am pus puțin bagaj în trăsură. Saşa a rămas la Goleşti, acolo sînt d-na Zinca Golească, Elenca Filipeasca, Anica şi Catinca Bacoviță, Luțica Bacoviță şi copiii lui Grand cu guvernanta lor; este şi A. Golescu Albu, şi eu împreună cu Trenk am plecat spre Piteşti.

Drumul era o lapoviță ; pe dălăturile şoselii bălțile nu mai încetau ; în sfîrşit cînd am ajuns la vărsătura Bîului Doamnii, am văzut o privelişte de mirare. Apa coprinsese tot locul; porumbişte, zăvoi de sălcii, toate pluteau într-o apă furioasă care rostogolea tulpinile şi crăcile de pomi aduse de la munte.

Şoseoa se prefăcuse în cataracte peste care sălta apa. Am făcut cu trăsura un ocol şi avînd un om călăuză prin apă am trecut dincolo de vărsătură. Apa ne-a intrat mai de o palmă în trăsură. Geanta cu aşternutul şi hîrtia lui Trenk s-au udat în mare parte. Cînd am ajuns la uscat am fost siliți să stoarcem toate; o mulțime de oameni erau acolo, mulți ne-au ajutat. Mai-nainte se rupsese la un cap podul dupe Bîul Doamnii, pentru pedestrii se pusese cîteva lemne ca să facă o trecătoare peste ruptură, dar trăsura a trecut prin apă, înecată mai sus de scări. în sfîrşit am ajuns în Piteşti. Acolo administratoru, d-l A. Petrescu, lipsea dus fiind în plasa Gălăşeşti unde se exterminează lăcustele, făcînd hori

de români care le calcă subt picioare. Astfel a izbutit
trator, d-l Orbescu, acum director la Depart. din-năun
din mai multe locuri aceste lighioane. Am luat dar expli
tarea mănăstirilor din județul Argeş şi pentru bisericile
d-l Furduescu, secretarul administrații. La urmă mergîn
luat alți cai şi am fost la schitul Trivalea, ce se află într
şi Valea Stâncii, în apropiere cu o jumătate de ceas de F

Drumul e prea frumos prin vale şi străbate în multe
dar ploaia ne-a însoțit în toată călătoria. Trenk a luat o
mănăstirii. Biserica e prefăcută din nou, precum şi cas
egumen, părintele Ierotei, ce a fost preot la mitropoli
ceva desluşiri asupra trecutului acestui schit care ține
Cozia. Ploia a urmat cu o mai mare furie, încît la întoar
un ceas şi gîrla se umflase mai mult de o palmă. Pe
ne-am întors în Piteşti; lipcanu ne aştepta în otelul Bon
şi mîneat un prînz compus de pui de găină prezintați
lor: ciorbă, rasol anghemaht, friptură. în vremea prî
vizita protopopului <Kae> dela biserica Grecii, vrăjmaş n
Ierotei Trivăleanul. Unul se plîngea de puțina sumă
de 6 000 lei, în vreme ce mănăstirea are 2 000# venit şi se
mănăstirea din ruine cu cazna sa. Celălalt îl învinovă
lacom la bani şi nu face nimic pentru mănăstire. Plecîn
scris o depeşă'Saşii la Goleşti, apoi am redigiat aceas
fi urmată şi de desluşirile luate asupra schitului Trival
că ne vom culca dîndu-ne jertfă la mii de insecte ce de a
a-şi încerca lăcomia asupra noastră. Asta ar fi puțin d
afară; dar vai! toarnă cu găleata !

Piteşti, marți 20 Iunie 1860 otelul Româniii.

Miercuri la 21 iunie 1860 ne-am deşteptat, Trenk
ce am primit vizita lui Lerescu, după ce şi eu am făcut
administrator, d-l A. Petrescu, cu care eram vecini de
Bomâniii. Pe la 9 1/2 ceasuri am pornit cu gînd că m
şi la Cotmeana; dar surugiii nu ştiu de ce au luat
Argeş ce duce şi la Tutana; l-am urmat şi noi după p
nencetată stropeală de noroi. Vai de noi cum am aju
Măniceşti; dar mai-nainte d-a ajunge, chiar la jumătat
Vărzarul, alături cu Gornenii lui Berindei, eu am zărit
într-o porumbişte pe o muchie de pe malul Argeşului;
am copiat inscripția ce e slovenească, apoi am vizit
satului care a fost zidită de Badu vel armaşul Varzarul
dar mai la urmă un strănepot al său clucerul Geor
zugrăvind biserica a socotit de cuviință a se pune în
lăsînd pe neîmpăcatul duşman al dorobanților şi al sime
țişor cu jupunița sa.

Aceste cercetări mi-au luat mai mult de un ceas. T
aceasta dormea în trăsură. Am pornit dar şi trecînd

Măniceşti am spus să-mi vie caii la mănăstire la Tutana unde am şi plecat trecînd Argeşul ce ne-a intrat de o palmă în trăsură. La mal ne-am secat provizia de apă şi apoi apucînd valea Tutanii am mers poate mai bine de un ceas şi jumătate ca să ajungem la mănăstire.

Ploaia era gata dupe noi; astfel încît turna şiroaie cînd am intrat la mănăstire. Schitul bine situat şi clădit cu tărie şi cu luxul de ornamentaţie ale vechimei este acum cu totul părăsit; abia am găsit un biet paracliser sătean şi vreo cîţiva ţigani. Preoţii ce slujesc în biserică şed departe într-alt sat. Vreo două ceasuri ne-a ajuns ca să culegem ce era de cules ca antichităţi şi vederi la acea mănăstire; apoi luînd pe paracliser pe capră, l-am rugat să ne arate cum se ieşim în drumul postii spre Bascov sau spre Topolog. Am apucat dar prin matca Tutanei, prin văi, înalte şi acoperite cu anini; rare ori întîlneam cîte un bordei, de români ce se ocupă cu strîngere de rînză pentru tăbăcărie. Cu cît înaintam însă valea se îngusta şi natura se sălbătecea; dupe acele neîncetate ploi se vedeau copaci groşi şi vîrtoşi răsturnaţi cu rădăcinele lor întinse în matcă. Era o privelişte înfiorătoare şi măreaţă. După vreo două ceasuri am început să urcăm la satul Valea Porcului, lăsînd în lături obîrşia Tutanii. Am urcat multă vreme şi coaste destul de repezi pînă ne-am aflat sus pe Plaiul Oii, avînd dindărătul nostru valea îngustă şi stufoasă a Tutanei, dar cînd ne aflarăm sus priveliştea dobîndi o-ntindere minunată ; dinaintea ochilor aveam frumoasa valea a Luminilor, şerpuită de Topolog, ocolită de mii de dealuri ce să-nalţă unul peste altul, acoperite cu holde şi cu păduri pînă în faţa munţilor cu zăpezi ce se perdeau în nori de ploaie.

încă odată am rămas în extaz dinaintea acelei văi, acum doi ani îm ieşise în faţă urcîndu-mă dela Cotmeana în sus; acum o vedeam viind dela Tutana, într-o direcţie opusă. Umblarăm cîtăva vreme pe creasta Plaiului Oii, pînă deterăm în drumul olacului şi apoi scoborîră(m) pe drumul umblat pană la poştie la Topolog; soarele se gătea a apune, am luat de grab caii ca să pornim spre Flămînda, în jos pe Topolog; dar în faţa mănăstirii ni se spuse că apa e adîncă la vadul acela. De aceea merserăm la poştie ; la Cacova schimbarăm caii şi noaptea trecurăm Topologul pe la Ostroveni, unde este arendaş vestitul Stefu, gazda mea de acum doi ani şi apoi luînd malul stîng al apei în sus ajunserăm pe la 11 ceasuri la mănăstire la Flămînda.

Odaia în care ne primi un tînăr ce este îngrijitor mirean al moşii, era destul de curată. [Nu mîncaserăm mai nimic toată zioa; îmbucarăm ceva şi un somn dulce ca al călătorului ostenit ne duse pînă a doua zi la nouă ceasuri.

Joi la 22 iunie am petrecut pînă pe la unu la Flămînda. Trenk desenînd, eu însemnînd inscripţiile şi aşezînd de plecare; trecurăm iar Topologul prin vadul mănăstirii ne întoarserăm la poştie la Luminii şi de acolo ieşirăm la Schitul Maicilor din Bascov; schit modern, zidit de Şerban Cantacuzino şi prenoit de Stefu. N-am putut copia pe dintreg pisania, fiind supărat de curiositatea maicilor, trei, patru cîte sînt şi toate urîte şi bătrîne. Aci ca şi la Tutana şi la Flămînda lipsea căpetenia adică de aci stariţa, de dincolo egumenii.

Pe drum, ca să ajungem la Bascov, iar ne-a ploat. Dela Bascov am luat 12 cai de poştie ca să <ne> urce dealul ce duce la Cotmeana; tră-

sura urca cu chiote şi cu bice, iar noi pe jos ; îmi eşise sufletul, nu m puteam să răsuflu. Pe plaiu am mers frumos prin vechi păduri, din nen rocire ciopîrţite din neîngrijire. Cînd a fost să scoborîm ne-a fost destul greu, fiind coasta prea repede; dar am ieşit în vale fără să păţim cev Peste o jumătate ceas am ajuns la mănăstire; şi de aici lipseşte egume nul; doi preoţi şi vreo cîţiva călugări ne-au făcut priimire după mijloace lor. Mîine o să mă ocup a cerceta ce lucruri vechi se găsesc pe ai Ce-mi pare rău e că zidirile vechi sînt mai pretutindeni ascunse su spoituri şi meremeturi făcute mai din nou fără niciun gust şi nici respect pentru antichitate. Această mănăstire, una din cele mai vec ale ţării abia dacă mai păstrează acum ceva pereţi şi temeliile cele clăd de Mircea cel Bătrîn.

E 11 ceasuri şi o să mă odihnesc. Mititica Saşa, ea mă aşteap la Goleşti astă seară şi nici că ştie că eu sînt la Cotmeana şi mă gîndesc la

Cotmeana, joi 22 Iunie 1860.

Iată a cincea zi de cînd n-am mai descris călătoria noastră deşi vremea aceasta am colindat mult, văzut multe şi am păţit îndestu dar tocmai din pricinele acestea am rămas înapoi cu descrieria, fi totdauna ocupat ziua şi prea ostenit seara.

Noaptea de joi 22 iunie am dormit-o la Cotmeana, într-o odaie ma dar nu aşa curată, avînd două paturi în faţă unul cu altul, învelite cu n saltele de un deget larg şi pe dasupra nişte macaturi ce se cunoşt abia a fi fost de cît fiind cu totul sfîşiate. La ferestre nu erau perd ci obloane, patul era tare, insecte cîte vrei, toată noaptea n-am pu dormi, fiind însă supărat de neîncetatul tras al clopotelor.

Dimineaţa, vineri la 23 iunie ne-am ocupat, Trenk cu des mănăstirei şi a cîtorva amărunte adică : tocurile de piatră ale fe trelor, iconostasul săpat în lemn din biserică, uşa cea veche iar de l ce se afla în pod, eu am vizitat zidurile ca să cat pe unde mai erau ve am cercetat pomelnicul, cărţile, ce erau toate bisericeşti, cîteva d Constantin Basarab, celelalte din vremi ale Fanarioţilor şi mai noi, prescris două pisanii, ce sînt la biserică amîndouă de la prefacere pe la am pus de mi-a luat prin calc inscripţia după clopotul cel mare (lucru era greu şi primejdios) şi apoi am găsit în podul bisericii, uşele cele ve prea frumos săpate într-un lemn ce s-a găurit şi a început să să put zească, şi încă două icoane vechi.

La toate astea mult m-a secondat un tînăr preot, ce se vedea fo inteligent şi care mi-a înlesnit lucrarea; tot pe dînsul l-am însărc să-mi prescrie şi pisania veche dela Bascov şi să mi-o trimită la Pit dar pînă acuma n-am primit nimica. După dejun pe la 12 am ple din Cotmeana, apucînd în josul apii ca să trecem dealurile şi să i drept la Piteşti, fără de a mai trece prin Bascov. Aveam 8 cai de p bălani şi doi surugii tineri ţigani. Pe capră luoserăm un om, Ion, Cotmeana, ca să ne scoată la drumul olacului. Abia umblasem un de ceas prin valea păduroasă a Cotmenei şi începu urcuşul la deal; cam repede şi plin de făgaşe şi de mîncături de apă. Trenk şi eu n dat jos şi am mers înainte pe jos pînă unde se făcea locul şăţ; n

Saşa Odobescu. Fotografie în culori de Alophe.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

pus subt un pom şi am aşteptat poate un ceas ca să vie trăsura, dar văzînd că întîrzie ne-am întors şi am găsit-o pe coastă la un nomol, neputînd caii lua din loc. Se vede că li se făcuse nălucă, căci se-ncercară surugiii în toate felurile a-i înhăma cînd 8 în lung cum erau, cînd numai p&tru, cînd şase cu doi dă lături; apoi bice, strigături; lipcanul şi Ion ridică cu bîrnele de roată. Dar toate erau de prisos, cît vrea să-nainteze trăsura, caii se răsfirau, săreau unii peste alţii, se încurcau în hamuri, rupeau toate ştreangurile astfel încît am şezut ca la 2 ceasuri acolo într-acelaşi loc.

A trecut pe acolo un vătăşel cu calul, un om care fusese în oştire şi auzind de mine m-a cunoscut. Ne-a ajutat şi el dar a fost în zadar, aşa s-a dus el şi cu Ion să caute patru boi în sat la vale ca să ne urce; dar peste un ceas s-a întors Ion singur zicînd că toţii boii satului sînt sus la plai şi prin urmare tot cu caii trebuie să ne facem treaba. Atunci surugiii a hotărît să se întoarcă în vale să înfierbînte caii pe luncă şi apoi s-o apuce dăodată la deal pînă în muche. Cu mare anevoinţă au întors cu mîini trăsura <?) de şanţuri şi de copaci şi apoi au dus-o în vale. întorcîndu-se însă cu caii întinşi ceva mai în sus de acel nomol s-a rupt chinga dela un surugiu ş-a fost silit se stea. Nici n-au vrut caii să mai înainteze. în zadar am scos toate cuferile ce îngreuiau trăsura, am""fost siliţi pentru a treia oară să apuce iar din luncă şi aşa cu mari anevoinţe ce mă aduseseră la deznădejduire, văzînd că petrecem mai bine de cinci ceasuri la acea coastă, am izbutit a ajunge cu trăsura pînă sus în deal; pe la 6 ceasuri după amiază. De acolo mai umblarăm ceva pe muchie, lăsînd în dreapta satul Bichiţelele şi începurăm a scoborî în lunca Cotmenitei; acolo devale am băut la o făntînă, am umblat ca la un ceas prin luncă; la satul (Groşi) am luat dela un rumân nişte vişine prea bune ce ni le-a cules chiar atunci dini pom; tot acolo mai-nainte am trecut pe la casa lui căpitan (Eadu), care, am aflat în urmă, că după ce a fost haiduc l-a luat A(lecu) Bacoviţă pe lîngă dînsul ca argat şi-a fost cel mai credincios al său. Acest om, ce era un uriaş de talie, s-a tras apoi la moşia sa, a făcut casa ce-am văzut-o şi care e curăţică, deşi e zugrăvită pe dinafară cu glastre de flori, şi acum vreo doi ani a murit lăsînd copiii moştenitori. Alături cu dînsul are N. Antonescu curte şi case. în fata casii căpitanului (Badu) este o coastă înaltă şi destul de repede dar fără păduri, am apucat pe dînsa. Surugiii noştri cari erau prea ticăloşi ne-au făcut şi aci ceva întîrzieri cu ştreanguri rupte, cu caii ce se învîrteau înloc d-a trage, dar tot am ieşit la deal; puţin am umblat pe muche. Ion şi-a luat zioa bună de la noi şi am început să scoborîm în valea Bascovului chiar la gura ei; ne-am urmat drumul prin nişte locuri mlăştinoase şi grele de umblat pînă am dat în drumul olacului. Pe la scăpătatul soarelui eram în Piteşti, am trecut la cîrmuire ca să iau răspunsul dela Saşa, dar lipsea şi administratorul şi secretarul. Ne-am luat lucrurile dela han şi vestind că o să ne întoarcem a doua zi, am plecat la Goleşti. Drumul se îndreptase mult; la pod se pusese o podişcă provizorie de bîrne, apa se trăsese dintre sălcii, era numai ceva nomol; am urmat drumul pe subt via Bratianului şi am ajuns la Goleşti pe la zece seara. Toate fetele şi Saşa erau îmbrăcate rumâneşte, ele daseră Saşii fiecare cîte ceva ca să-i facă un costum prea elegant. De două zile

ne aşteptau la Goleşti şi mergeau eu arabaoa ca să ne intîlnească. Ise-a dat să mîncăm şi am şezut seara tîrziu de vorbă. A doua zi din noapte trebuia se plece la Bucureşti d-na Zinca Golească. A plecat aşa de dimineaţă încît noi n-am văzut-o, dar se vede că celelalte dame n-au dormit pînă la 5 1/2 cînd d-ei a plecat.

Sîmbătă la 24 iunie am petrecut dimineaţa la Goleşti; între altele am vizitat şi biserica care a fost zidită de Stroe Leurdeanul, precum se vede din pisania ce am copiat-o; e şi un mormînt al unei Leurdence şi o colimvitră de piatră veche. Trenk a desenat ceva ornamente dela tocurile de piatră ale uşilor. Biserica a fost cu turn dar s-a surpat de cutremur. Portretele cele vechi au fost şterse mai de curînd şi biserica s-a spoit albă.

Era patru ceasuri cînd am plecat din Goleşti. Saşa şi demoazelele cu copiii lui Grant ne-au însoţit în araba pînă la via Brătianului. La Piteşti n-am găsit alţi cai şi am certat pe căpitan. Se vede că Ştefan Burchi cu familia luose 16 cai ca să se întoarcă la Bucureşti, petrecuse vro săptămînă în Albeşti dînd ospeţe cu lăutari ca să cîştige pe alegători pentru viitoarea alegere de proprietar ce este a se face în locul lui Ştefan Golescu, numit de domn la Comisia centrală. Am urmat cu aceeaşi cai; dar i-am odihnit la Vărzarul, unde li s-a şi dat grăunţe. Noi în vremea aceasta am fost la biserică şi Trenk a luat o schiţă după portretul lui Badu, armaşul Vărzarul. Era cam înserat cînd am ajuns la poştie la Mîniceşti, acolo am aflat că d-l Burchi dojenise pe căpitan de ce să-mi dea cai în lături de poştie cu care prin Tutana am ieşit la Topolog. Eu însă am luat tot pe acei doi băeţandrii ce făcuse cu mine drumul acela şi luînd şi pe bătrînul ceauş care ştia drumul la schit la Bădiceni pe capră, am ocolit piscul ce desparte Vîlsanul de Argeş şi am apucat, la stîngă de Argeş, Vîlsanul în sus; am umblat pînă la 11 noaptea prin nişte drumuri foarte urîte şi noroioase; satele sînt dese pre Vîlsan, dar puţinii călători de pe drumuri dau acestor locuri, mai ales noaptea, un aer de sălbăticie; am întîlnit numai ceva care ducînd obezi de roate, la Vlaşca, sau mai bine la tîrg la Mavrodin (căci am băgat de seamă că în Argeş la munte tot ce e la vale se chiamă în gura sătenilor Vlaşca). Era cu totul întuneric cînd am ajuns la sat la Bădiceni şi Dumnezeu ştie cum s-a urcat trăsura pînă în deal la schit, dar acolo vai! ce sărăcie, ce murdărie ! în laturile bisericii, pe coasta muntelui, un rînd <de> odăi mici, cu tavanul de lemn şi povîrnit, cu ferestrele lipite cu hîrtie, pereţii sînt de bîrne tencuite, scările de lăturoaie puse d-a-curmezişul pe blăni, învelitoarea de şiţă putrezită şi burduşită. în odae două paturi cu velinţi, nişte icoane prost zugrăvite, cu toată istoria bisericească pe dînsele, o îmbulzeală de lucruri murdare, o duhoare ce te-neacă.

Călugăriţele dormeau. Sosirea noastră le-a deşteptat cu mirare. Stariţa, ce este o greacă înecată în judecăţi, ne-a dat odaia sa a carii descriere am făcut-o mai sus. Mi-a povestit istoria schitului şi judecăţile ei. Mi s-a părut o muere intrigantă şi am avut a doua zi prilej a mă convinge. Neputînd presupune adevăratul scop al vizitei mele, am lăsat-o în ideea confuză cum că viu se revizuesc schiturile. Mi-a spus dar cum s-a judecat schitul cu nişte săteni urmaşi ai întemeetorilor schitului; cum la 1830 schitul a cîştigat judecata, ce pretenţii mai are stariţa asupra unor

locuri, cum a călcat hoţii schitul în lipsă-i, şi s-a furat ca la 20 mii lei, pe cine ea bănuieşte şi cum iarăş se judecă pentru această; după aste multe istoriseli am cinat ceva şi ne-am culcat. O ! sfînta osteneală a călătorului cum adormi toate răsfăţaturile! în bordeiul dela Bădiceni am dormit ca într-uh palat pe un pat de puf.

A doua zi, duminică la 25 iunie, toată graba ne-a fost să plecăm din Bădiceni. Nimic acolo nu avea interes pentru noi; am luat doi oameni călări şi am apucat Vîlsanul în sus; dar cînd eram să ieşim din satul Bădiceni, doă mueri din sat din familia celor împricinaţi cu schitul a venit să se plîngă la mine de stariţa, zicînd că le maltratează, că nu le lasă să se gătească, că le goneşte din biserică, că le strică casele cu bărbaţii, că vine de ascultă la ferestre, şi multe altele a căror concluzie era că schitul trebuie stricat. Le-am lăsat plîngînd şi mi-am urmat drumul, drum destul de greu. Am trecut prin Mătureni, sat de moşneni, unde e ferestrău de lemne, prin Stroeşti de unde am luat porumb pentru caii noştri. Acolo era strînşi mai mulţi rumâni de la deal ce mergeau la lăcuste cale de 4 postii; pe urmă am dat în Costeşti, unde, în vremea cît a odihnit caii şi le-a dat porumb, am vizitat bisericuţa de zid, dar prost clădită, împrejurul caria se află vreo două trei case prăpădite în care şed vreo cinci cerşetoare de călugăriţe. Acest schit n-are nici un venit, maicele trăesc cu pomană şi merg prin ţară cu pantahuza. El e închinat la schitul din Brădet care nici nu mai există ca schit.Din Costeşti am urmat drumul prin Vîlsăneşti pînă la Muşăteşti. Acolo ne-am oprit la arendaşul Cibor care lipsea la băi la Mehadia; un ajutor al lui, un băiat din Banat ne-a priimit; am luat doi cai ca să mergem la schit la Bobaia şi trăsura am lăsat-o în Muşăteşti cu gînd ca întorcîndu-ne să apucăm peste Muscele pînă la Curtea de Argeş. Muşateştii cad în drumul ce merge dela Cîmpulung la Curtea de Argeş prin Domneşti. De aci am înapoiat oamenii din Bădiceni şi însoţiţi de un om din Costeşti, de altul din Muşăteşti şi de un popă din Muscele, am apucat prin valea Bobăi, în stîngă Vîlsanului.

Am umblat ca la un ceas călări pînă la schit pe un drum plin de bolovani de piatră ce-i adusese gîrla în vărsătura sa înecînd totul prinprejur.

Poziţia schitului e minunată pe malul stîng al Bobăi, cam în deal şi avînd în faţă un munte-nalt cu păduri stufoase. Şederea ne-a fost puţină acolo. Stariţul era un călugăr nu aşa bătrîn, şi vîrtos cu vorba apăsată. Mi-a arătat cartea de întemeiere a schitului de familia Furduescu ce o dobîndise el de nu ştiu unde, şi se plîngea că Episcopia îi ia venitul. Biserica n-are nimic interesant; printre cărţi am găsit Noul Testament tipărit subt G. Bacoţi. Din Bobaia hotărînd a merge călare prin Brătăseşti pînă la Curtea de Argeş am trimis răspuns să plece trăsura la Episcopie, şi noi am trecut călări Bobaia şi apucînd pe un munte la dreapta, l-am urcat pînă sus şi apoi pe muchie am mers pînă unde zărirăm schitul în valea Bădichii. Ce frumoasă vedere ! Am scoborît la schit. Acesta e schit vechiu al familii Vîlsăneşti, prefăcut pe la începutul veacului nostru, de acea familie de călugări din care fac parte arhimandriţii Partenie şi Dorothei. Acum îngrijeşte de dînsul Episcopia. Casele cele vechi sînt părăsite; cîţiva călugări locuiesc în căscioare lăturale. Biserica n-are nimic

interesant. Am stat puţin acolo şi luînd o călăuză am urmat călare tot pe coaste, avînd în vale apa Bădica pînă la sat la Oerbureni, de acolo am scoborît în lunca Argeşului. Şi tocmai <pe> înserat după 7 ceasuri de călărie am sosit la Episcopia de Argeşul, ne aştepta cu cina, trăsura era acolo. Două odăi bune şi paturi moi ne mîngîiară de ostenelile zilei.

Luni la 27 iunie am petrecut dimineaţa în cercetarea vechei clădiri a Curţii de Argeş; după mai multe cercetări prin odăi şi prin pod am dovedit încăperile, cele vechi compuse de o boltă ce este acum o odaie cu tavan de lemn, de sala cea mare cu 3 stîlpi şi 8 bolţi, 4 de fiecare latură, unde e acum paraclisul şi grînarul şi de alte două başci alăturate cu bolţi înalte unde e cuptorul şi cuinea. După aceste cercetări, pe la 12 ceasuri am plecat cu 8 cai de poştie la cetatea lui Ţepeş, trecînd prin Albeşti unde am văzut o cruce ce n-am copiat-o cu gînd că la întoarcere voi face-o; am trecut Argeşul pe pod la Ueşti; drumurile erau rele şi am băgat de seamă că, puind piedeca la văi, o roată se povîrnise şi zgîria coşul trăsurii. Am urmat prin Bucşeneşti, prin Corbenii lu Tud(or) Brătianu unde şi acolo e o cruce ce a rămas necopiată. De acolo se văd Poienarii pe malul stîng al Argeşului şi Ariful pe cel drept, mai afundaţi într-o vale. Am scoborît la Oăpîţîneni şi luînd cu noi oameni am vrut să urmăm cu trăsură, însă văzînd că nu putem înainta cu înlesnire, am lăsat <-o> pe lîngă un joagăr şi am urmat pe jos cu 4 oameni ce ne călăuzeau. Mai întîi am trecut pe malul drept al rîului călare (fiind trecuţi cu trăsura pe cel stîng dela Oăpîţîneni); am mers ceva pe malul apii, pe stînci cît abia poţi pune piciorul apoi am ajuns la poalele muntelui pe care e cetăţuia. Trenk a desenat vederea cetăţuii încă de la Oăpîţîneni. De aci, înainte a fost nevoia. îsTeînvăţat a sui, m-am ostenit într-atît cît toate hainele pînă la vengherla ceaîmblănită eraînmuiate. Trenk însă nu se obosea de loc ; eu abia făceam un pas şi trebuia să mă odihnesc. Urcarăm aşa un ceas şi mai bine, gîtul îmi ardea, cu ceva căpşuni culese pe potecă mai m-am adăpat. Oînd ajunserăm la muchie altă nevoie; de osteneală mă ameţisem atît, încît nu mă puteam uita în jos şi drumul acela din stîncă în stîncă, cu prăpastia subt piciore mă ameţea şi mai rău ; mă ţineam de iarbă şi umblam mai d-a buşelea. Parcă îmi era mai lesne cînd mă aflam printre pomi căci mă ţineam de crăci şi nu vedeam prăpastia. Obosirea şi ameţeala, apoi poate şi ceasul tîrziu, căci era mai bine de 4 cînd plecaserăm de jos, m-a oprit d-a intra pînă în cetate; mai rămăsese poate vreo cincizeci de stînjeni pînă acolo, dar priveliştea rîului pe amîndouă părţile în vreme ce urci pe o creastă ca muchea ferăstrăului, nu era făcută într-acel minut spre a-mi da curaj. Trenk s-a urcat pe o muchie în dosul cetăţii şi a desenat-o, iar eu am început să scobor la vale, cu părere de rău d-a nu fi putut intra în cetate, dar cu o adîncă mînie asupra lui Ţepeş care la urmă s-a adăogat cu toate păsurile ce am mai tras într-acea zi. Ajungînd în sat la Oăpîţîneni am băut o strachină de lapte bătut, ne-am urcat în trăsură şi tocami stam la un loc ca să ne mulgă cîte un pahar de lapte cald, cînd un surugiu băgă de seamă că roata cea povîrnită provenea din ruptura osii de dindărăt; într-adevăr era la o parte crestată în jumătate. Deputatul satului, ce era unul din călăuzii noştri şi un om prea de ispravă, ne-a găsit două care : la unul s-a pus caii de poştie şi bagajul nostru; pe celălalt cu mari anevoinţe am

Ruinele cetăţii lui Ţepeş Vodă. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică.'

ridicat trăsura ca să o aducă pînă la Curtea de Argeş. în v
pregătiri la care ne ajuta mai mult de 20 de oameni, trec
înserase bine. Am lăsat vătăşelul de la subcîrmuire ce-l avea
(căci pe Costache îl lăsasem la Curtea de Argeş), şi noi am p
la pas, căci zdruncinăturile carului ne rupea oasele. M-am l
putut pe două perne ce le aveam, m-am strîns la haine
năduşeala cum mi se răcea pe trup; bietul Trenk nu mai p
Eu pot zice că am cam dormitat. El sărmanul i s-a pă
vecie. Adevărat că era 11/2 ceas cînd am sosit la episcop
descărcat căruţa şi am trimis pe Costache cu cai de poştie
pine carul cu droşca. Am cinat şi pe la 2 1/2 ne-am cul
8 eram deştept şi de atunci scriu acest jurnal. Dacă a
trăsura ce s-a şi dat la căruţaş, o să plec la Goleşti, lăsînd
ca să lucreze. Sînt acum 11 ceasuri.

Marţi, 28 Iunie 1860, Curtea de Argeş.

Mîine va fi a doua săptămînă de cînd am părăsit cu tot
şi acum mă socotesc cum să fac să-mi aduc aminte toate amăn
cincisprezece zile petrecute în deosebite locuri şi sub felurite
bine minte că marţi 28 iunie 1860 am petrecut dimineaţa
Argeş. Trenk s-a apucat să facă o mică aquarelă de cetatea lui
doamnele dela Goleşti, iar eu abia m-am învîrtit prin odaie,
am cam citit, am aşezat bagajele şi pe la cinci ceasuri du
vestit dela Curtea de Argeş în care puii cu stafide joacă ro
am plecat la Piteşti; în două ceasuri şi jumătate mînînd
un drum frumos zvîntat, am sosit în poştia dela Piteşti u
meu Costache s-a certat cu căpităneasa pentru că, după obic
ziau a veni dela ceair. Trecînd prin oraş, m-am oprit la
unde secretarul, Dl. Furduescu, mi-a dat o scrisoare dela pr
din Bascov, în care era foarte bine transcrisă pisania cea ve
schit. Apoi am plecat la Goleşti, unde am găsit pe toţi b
ce duce din drumul postii la Goleşti am întîlnit pe Luţica
Bacoviţă cu care am venit în trăsură pînă acasă. Seara du
ceai şi ceva citire de poezii româneşti, ne-am culcat.
29 iunie, era ziua de Sf. Petru; dimineaţa a început să bu
apoi s-a îndreptat vremea şi s-a format horă dinaintea
damele erau în costum românesc pînă şi engleza miss Mari
nu o prindea de loc. D-lor toate jucau pe moarte iar pe m
apucat cu frig şi un fel de piroteală, care m-a făcut să ado
cile porţii. M-am dus în odae şi într-adevăr am adormit.
ne-am pus la masă şi seara iar tîrziu ne-am culcat, deşi
nu-mi este prea bine.

Trebuie să întrerup aci jurnalul zilei de 29 iunie ca s
ajunului, căci am uitat a spune că, sosind la Goleşti, a
pe Mitică Bacoviţă, gata a pleca la Piteşti de unde se du
şi încă pe d-na Caterina Tărtăşeasca, o persoană blondă c
fi fost frumoasă dar a slăbit prea mult; seara, deşi nu prea

însă de pe pridvor ne-a eîntat cîntecul *Olteţu* pe eare-l cîntă cu un talent particular, imitînd cu glasul cavalul în tonurile cele mai deosebite. E într-adevăr cît se poate de plăcut a auzi acest glas adînc ce pare a veni din depărtare şi la urmă deodată, fără tranziţie accentele cele mai ascuţite şi mai pătrunzătoare. E ca un vuiet al valurilor, pe care-l întrerup nişte accente sfîşietoare. D-na Furduiască s-a arătat a doua zi în costum naţional la dejun, dar a fost pătimind de aşa tare durere de cap încît n-a mai ieşit din odaie şi a şi plecat pe cînd eu dormeam. Peste zi a venit la Goleşti şi d-nul Dinu, adjutor al conductorului de şosele din Piteşti; un tinerel cu bluză fără altă însemnătate; poate însă bietul creştin să fie om prea de treabă ! Dar, a plecat d-nul Dinu, a plecat Furduiască, am prînzit, am băut ceaiul, am rîs, am vorbit şi ne-am culcat. De aci pentru mine au început supărările, căci m-am simţit foarte rău toată noaptea, aveam ca un plumb pe stomac şi o greaţă nespusă ; către dimineaţa joi 1 iulie îmi era şi mai rău. Caii ce-mi veniseră dela poştie miercuri seară, ca să plec a doua zi cu Saşa la Curtea de Argeş, simţindu-mă bolnav, i-am trămis înapoi. A cerut Saşa o cărămidă caldă, un ceai de muşăţel, pe urmă am luat şi un praf de Seidlitz; dar în zadar, toate astea au eşit pe unde intraseră. Toată ziua am.fŞfaşut în pat, bînd numai apă cu sirop şi limonada ; către seară am luat şi un praf de Boger. Cam de prisos au fost toate. Deşi nu mîncasem nimic toată ziua, noaptea nu m-am putut odihni; a doua zi însă, vineri 2 iulie, m-am sculat din pat cam tîrziu şi bolnav, şovăind am colindat prin odăi. Nu ţiu minte să fi făcut altceva; la masă am gustat puţină ciorbă de găină, şi seara o ţigancă bătrînă, Tiţa, m-a tras pe tot trupu cu o mînă adevărat binefăcătoare.

Sîmbătă 3 iulie dimineaţa s-a petrecut iarăşi în bolnăvireşi trîndăvie şi vremea părea a fi în zilele astea împotriva mea ca şi sănătatea. Cînd bura, cînd ploua şiroaie ; cerul era întunecos şi a fost negreşit prea plăcută societatea de la Goleşti, ca să nu-mi rămîie un suvenir urît de acele zile pierdute fără folos şi în slăbiciune, acolo. Pe cînd eram în ziua aceia la masă a sosit Cornescu şi Costică Mânu; ei veneau cu cai de postii de la Oîmpulung; fuseseră prin Ploeşti la Sinaia cu caii Cornescului care era să-i înece în Doftana, apoi de la Sinaia trei zile călări la Peştera, la Dragoslave şi în sfîrşit în Cîmpulung, de unde ei soseau. Caii lor rămăseseră în urmă căci erau rău nărăviţi, mai ales vestita Olga, ce nu vrea nici de cum s-o ia din loc. Cu surugiii Cornescului am trămis scrisoare la Curtea de Argeş lui Trenk, care, bietul om, mă aştepta de mult.

în seara întîiu cît a fost Cornescu nu mi-a fost bine; însă am citit mult pînă să mergem să ne culcăm. Eu singur am citit Lucrezia Borgia întreagă. A doua zi era duminică 4 iulie; din zi de dimineaţă am luat o doză de emetic, dar mi-a fost destul ca în vremea de cinci ceasuri să lepăd sarcina de venin ce-mi sta pe stomac. Se vede că osteneala din excursia la Cetatea lui Tepeş şi frigul ce-l simţisem la urmă în căruţă atîtea ceasuri noaptea, îmi adunase în stomac acea cătăţime de venin ce mă muncea de patru zile.

Ziua dar aceea a fost mai veselă, deşi m-am ocupat mai tot amiazul cu alegerea şi aşezarea bagajelor noastre. Multe dintr-însele le-am lăsat ca să ni-le pornească la Bucureşti, căci cu cîte aveam era cu neputinţă a urma

o cale aşa anevoioasă, celelalte le-am încărcat în lăzi. în vremea asta hora se întinsese mare dinaintea portei dela Goleşti. Am uitat a spune că societatea în ziua aceia se adăogase cu Aricescu, poetul, ce ne prevestise de cu seară că va veni cu soţia sa cu doi copii ai ei toţi să petreacă ziua la Goleşti. Toate aceste persoane neînsemnate însă contribuiau cît se poate de puţin la podoaba zilei; dintre ei tot el e ma plăcut, iar dînsa destul e a spune că improvizează versuri în onoarea zilei de 11 iunie 1848 spre a o judeca ca o femeie nesuferită. Hora a ţinut toată ziua. Damele noastre îmbrăcate ţărăneşte jucau pe moarte astfel încît abia pe la 7 1/2, ne-am pus la masă. Cornescu, lîngă care şedeam, era mentorul stomahului meu. El îm spune, ca doctorul Tocmeala lui Pană Olănescu la Tîrgovişte, dacă bucatele se combină sau nu.

Seara a fost prea veselă; ne-am costumat Dumnezeu ştie cum, c să jucăm scene din Lucrezia Borgia şi din Marion de Lorme. Nimeni n ştia un cuvînt din rolul său şi trebuia sufleurul să zică fiecare vorbă î gura mare, astfel încît actorii se încurcau; din toate astea provenea u mare rîs care a ţinut foarte tîrziu. Saşa şi cu mine ne-am dus să ne sfîrşim aşezarea bagajelor pentru a doua zi, dar ceilalţi au rămas în salon ş Dumnezeu ştie ce nebunii n-au făcut, jucînd fel de fel de jocuri rumâneşti tropăiau ca caii, fără muzică şi apoi rîdeau ca nebunii.

Se astîmpără şi astă din urmă seară a petrecerei noastre la Goleşti şi a doua zi, luni 4 iulie, ne sculărăm cu cuget de a pleca. într-adevă după dejun pe la 1 ceas m-am urcat cu Costică Mânu în trăsura me pregătită pentru drum şi am plecat cu caii de poştie ce trămiseser să-mi aducă la Piteşti.

Acolo ne-am dus îndată la telegraf, am scris prinţesei (mumă-m îi scrisesem o scrisoare de la Goleşti), lui Adolf şi lui Oton Suţu, apo luînd trăsura Furduescului am fost să vizităm mănăstirile Beştelei şi Buliga. La Biserica Domnească n-am putut intra căci n-am găsit ni un preot, n-am mai mers şi la biserica Greci. Ou aceste colindări se făcus patru ceasuri; trăsura mea cu caii noi de poştie ne-a aşteptat pe uli dinaintea casei Tărtăşescului, unde trebuiau să vie damele dela Goleş cu Saşa; le-am aşteptat pe piaţa Piteştilor bînd cafea la o cafene pe la cinci au sosit. Tărtăşeasca nu era acasă; ne-am luat ziua bun dela d-lor,' lăsînd Golescului (Alecu) însemnare de trei desenuri (Bulig Beşteleiul şi Biserica Greci) pe care să ceară dela Dinu a i le face să completăm colecţia noastră de vederi ale mănăstirilor şi am pornit Curtea de Argeş unde am sosit înserat.

Trenk, care îmi răspunsese cu două zile înainte la Goleşti, aştepta ; el lucrase mai multe lucruri asîstînd în lipsa mea şi la examen seminariştilor ! Seara am mîncat, am şezut ceva de vorbă cu Boeres pe acel mic sofa ce este în privdorul episcopiei, drept în faţa biseric şi care cît e de urît e şi plăcut, prin poziţia sa. Ne-am culcat în oda cea mare din cele doă ale episcopului; Trenk într-o odăiţă jos, un l-a mîncat, cît au mai şezut la Curtea de Argeş, fel de fel de lighioa

Marţi la 5 iulie am început lucrarea la Curtea de Argeş, examinî portretele, mormintele şi odăjdiile. Pentru aceste din urmă am întî pinat ceva greutate din partea eclisiarhului, un călugăr prost şi bănuito ce este, dar şi mai mult se prefăcea că este bolnav. Am fost p-aci, p-a

să mă adresez la administraţie, dar văzînd călugărul că am în mînă tretragrafia mănăstirii, s-a înduplecat şi a început a scoate din cinci cufere, ce sînt la stîngă în advonul bisericii, toate odăjdiile şi toate odoarele. în general lucrurile ce se găsesc acolo n-au mare valoare de antichitate, nefiind cele mai multe de cît de o sută sau mult 150 ani. Tot ce e mai însemnat am ales ; celelalte ştofe sau argintării nu merită o mai deaproape luare aminte. Seara aceia am lucrat a coordona notele mele de peste zi în vreme ce Trenk desena caricaturi şi Saşa lucra cusătură. Am scris tîrziu apoi m-am culcat.

Miercuri 6 iulie m-am îndeletnicit cu vizitarea cărţilor mănăstirii, am mai luat măsurile clădirii celei vechi, am vizitat clopotniţa, în sfîrşit toată ziua s-a petrecut în lucrări la mănăstire; Trenk de altă parte lucra şi dînsul copiind portrete, odoare şi luînd calcuri de pre morminte, iar Saşa se odihnea în odaie, citea şi dormea. în vremea şederii noastre la episcopie a sosit acolo şi d-na Exarhina cu fiul său, dar n-am făcut cunoştinţă cu d-nei. Seara s-a petrecut întocmai ca şi cea de mai-nainte, cu deosebire numai că eu am scris pînă la patru din noapte. Prînzurile urmau cu puii gătiţi în tot felul şi mai ales cu stafide.

Joi la 7 iulie au sosit de dimineaţă Cornescu şi Costică Mânu; eram încă în pat; ei abia au dejunat şi împreună şi cu Trenk au pornit la cetatea lui Tepeş; pe de altă parte eu m-am îmbrăcat şi însoţit de Boerescu, am mers să vizităm crucea dela valea lui Stanislav, *Biserica Domnească din oraş, ruinele şi împrejmuirea vechiului palat şi biserica cea ruinată din deal dela Sennicoara.* Preotul Nicolae Jidescu/ a fost tot cu noi. El ne-a dat şi nişte cercei vechi a sfintei Filoftei pe care a doua zi i-a desenat Trenk. Cu aceste vizite s-a petrecut ziua. De sus de pe dealul Sennicoarei priveam oraşul Argeşul şi într-adevăr vedeam învederat trebuinţa ce au simţit domnii ţării, a se strămuta din acel loc restrîns unde nu poate să existe o capitală; o fîşie de pămînt în veci roasă de Argeş, rezemată pe dealuri aprigi. Pas de întinde o capitală pe astfel de tărîm îngust. Cînd m-am întors la mănăstire, am fost să vizităm grădiniţa lui Căpitanovici la Bolniţa, peste drum de episcopie. Casa, care acum s-a preînoit e aceia în care s-a născut mitropolitul Cosma, care a şi zidit bisericuţa. Boerescu mi-a spus că unchiul meu Mănescu era titor la acea biserică. Pe Cosma 1-a educat şi 1-a înavuţit mitropolitul Filaret.

O cucoană Chiriţa cu două fete ne-a primit cu cinste, cu dulceaţă ; ne-a povestit cum s-a tot dărîmat casa cînd a reparat-o; ne-a dat flori, am mai adăstat pe înserat de au venit călătorii plouaţi şi obosiţi dela Cetatea lui Tepeş.

Se vede că au avut pe munte o groaznică furtună, dar însă au pătruns înlăuntru, ceia ce eu nu putusem să fac.

Am cinat şi curînd după aceia ne-am şi culcat.

Vineri la 8 iulie au plecat dimineaţa pe la ceasurile opt Cornescu şi Costică Mânu spre a merge la Sibiu, de unde se vor întoarce prin Cozia şi Bîmnic la Goleşti, unde va fi duminica viitoare d-na Elencuţa Florescu. Mai tîrziu, pe la 12, am plecat şi eu cu Saşa, cu Trenk şi cu Costache, ca să mergem la Brădet. De şi cea mai mare parte din bagaje le lăsasem la Curtea de Argeş, însă lipcanu nostru, care este un prost din cei mai vestiţi, le aşezase în trăsură, Dumnezeu ştie cum. Am avut dar, ca

întotdeauna cînd plec undeva, ocazie de a mă supăra, vedeam toate bagajele grămădite fără chibzuială una peste alta.

Cu opt cai de poştie, am apucat prin Valea laşului, am urcat muntele, căutînd în zadar o cruce veche, ce este pe muche ş-apoi ne-am scoborît pe muntele Cărbunele ce este numai o livede cu flori, adevărat vrednic de reputaţia ce o are Muscelile din care el face parte şi am ajuns la Muşăteşti unde mai fusesem cu cîteva zile mai înainte, [mergînd la Bobaia.

Ou trăsura am apucat Vîlsanul la deal avînd şi o călăuză din Muşăteşti ce mi-a povestit legenda obîrşiei Argeşului cu căprăreaţa în drum; am trecut prin Galeşu şi prin Brătieni pînă am ajuns la Brădet. Drumul e foarte pietros şi trece adesea prin apă. De-a lungul lui întîlneşti, pe mal, oameni, cari subt un mic adăpost lucrează la şiţă, apoi prin rîu vezi trecînd bile de brad ce merg unele rostogolindu-se, altele se opresc de bolovanii de piatră. Oameni îmbrăcaţi în ghebe negre şi cu pălării asemeni purtînd căngi lungi în mînă, merg după ele prin apă şi le împing pînă la locul unde le aşează în grămezi ca să le taie în şiţă.

La Brădet am vrut să merg, fiindcă mi s-a spus că biserica e foarte veche, şi într-adevăr, după cum se vede ezidită de un Mircea v. v.d. care nu-mi vine-a crede că este Mircea al III-lea (deşi aşa poartă pisania cea nouă), fiindcă şi soţei lui îi zicea în pomelnic (care este pe o tăblie în troiţă din vremea lui Matei Basarab) Mara şi nu Chiajna. Acolo e o icoană a Pantocratorului veche şi bine conservată. Brădetul e satul cel din urmă de pe Vîlsan; dintr-însul se văd casele de pe movila din Nucşoara, ce e în Bîul Doamnei. în Brădet îşi ţine episcopia de Argeş vitele; acum nu mai e acolo nici egumen, nici călugăr, ci numai un îngrijitor mirean, care stă acolo la vremea cositului. în casa acestuia am prînzit, gătindu-ne chiar noi o mîncare cu mult mai bună de cît cea din Curtea de Argeş. Localitatea a contribuit la banchetul nostru cu un coşuleţ de brînză care se fabrichează chiar acolo şi care sînt prea gustoase. N-am şezut mult în Brădet căci nici n-aveam ce vedea şi eram zoriţi să ajungem seara la episcopie Ne-am întors dar pe aceiaşi cale; n-am avut vreme să ne abatem de l Brătieni la satul Corbii unde este o biserică săpată în stîncă şi unde s zice că s-au adunat rămăşiţele oştirei lui Mihai Viteazu, după uciderea lu la Turda. Am trecut pre cît s-a putut mai repede prin Muşăteşti, sat mar şi frumos, dar din nenorocire plin de guşaţi şi de idioţi ce vin din vale Faurului (între Muşăteşti şi Vîlsăneşti), unde toţi locuitorii sînt astfe Am urcat Cărbunele, apoi cînd l-am scoborît înoptase, dar vremea er frumoasă ; pe la 10 ceasuri am sosit la episcopie şi de grabă ne-am şi culca

Sîmbătă la 9 iulie cu bagajul, cu îmbrăcămintea, cu una, cu alt n-am putut pleca mai-nainte de douăsprezece ceasuri din Curtea de A geş. De ruşine or de economie n-am dat nimica economului cu rasa fî fîită. în şederea noastră acolo el ne fusese de o mare distracţie c apucăturile lui ceremonioase; rîdeam mai ales de grija ce pur pentru primirea mosafirilor şi de desperarea ce-l apuca unde n-avea odă şi bucătar ca să-i îndestuleze pe toţi. Mai ales într-o seară cînd se întîn plase să fie acolo, noi, Cornescu şi C. Mânu, Exarhina cu fiul său, Ar cescu cu nevasta şi încă alţii, desperarea lui ajunsese la un grad nedescri în sfîrşit ne-am despărţit de frumoasa biserică a Argeşului, de părinte

economu şi de puii lui cu stafide, şi am apucat valea către Sălătruc; am trecut mai întîiu prin Valea Danului, apoi am urcat munţii dela Verneşti, ne-am scoborît în Oepari la circiuma cu stejarul şi de acolo am mers la Şuiei, unde e sub-administraţia plăşii Loviştea. D-l Tomiţa Pleşoianu, care ţine pe o vară a Brătienilor, chiar fiica proprietarilor dela Şuiei, m-a primit în casa lor, zidire foarte originală şi de un stil mai arhaic decît vîrsta ei. E prea îngustă, înaltă cît se poate, cu ferestre prea mici şi numai la catul de sus care e foarte ardicat, cu acoperiş înalt de şiţă şi cu proptele de zid împrejur. Am stat un sfert de ceas numai la Şuiei şi luînd de acolo un dorobanţ, am apucat printr-o vale în dreapta Topologului pe care sînt situate Şuieile, ca să mergem la schitul Văleni; drumul pînă acolo nu e depărtat. Schitul, cu vreo 30 de maici n-are nimic interesant. Numele de familie al ctitorilor mi-a rămas necunoscut, din pricină mai ales că hîrtiile după care acest schit, supus episcopiei de Argeş, posedă vatra sa, se aflau în mîinile vechei stariţe anume f.. .f, care în soroc de mulţi ani a jefuit mănăstirea spre a-şi zidi casă şi biserică pe un petic de moşioară ce o are în drumul mare pe lîngă Sălătruc, şi unde ea acuma, destituită din stăriţie, numai dela sf. Gheorghe s-a retras nevrînd a da hîrtiile schitului şi avînd pretenţie a i se înapoia ceva bani. Mă mir de ce părintele Ieroteiu dela episcopia de Argeş însărcinat cu destituirea ei a fost aşa de tolerant pentru dînsa. Din Văleni am plecat îndată la Sălătruc şi cu toate că vorbisem cu d-l Pleşoianu că voi merge acuma de-a-dreptul la Sibii şi că la întoarcerea mea pe dincolo de Olt, voi merge din Cozia în Berislăveşti, însă vrînd a sfîrşi mai multă treabă înainte de petrecere şi avînd aici înlesnirea cailor de poştie, am pornit din Sălătruc spre a merge la Berislăveşti.

Mai întîi am socotit că o să ne zdrobim pe bolovanii din valea Cloeotişului; apoi am început să urcăm muntele. Drumul pe acest munte era foarte greu şi cu atît mai greu acum că podurile de lemne ce sînt făcute din vremi, s-au stricat şi pretutindeni sînt nomoale, sau unde nu, nişte sdruncinături nespuse. Am urcat greu Clocotişul pînă la vîrf; dar ceva mai încolo de circiuma ce este sus pe dînsul, drumul nostru spre Berislăveşti se abătea din calea poştiei. Surugiii noştri nu prea cunoşteau încă localităţile; din norocire însă tocmai cînd abăteam din drumul olacului se brodi să treacă o trupă de vătăşei ce mergeau la Suici la taht. Am luat pe unul dintr-înşii cu noi ca să ne călăuzească şi am urmat calea prin pădure şi prin văi, dînd prin noroaie, întîlnind poduri surpate, şanţuri, răsturnişuri cîte cu gîndul nu gîndeşti. în sfîrşit la un costiş, unde era în vale un nomol adînc, deodată se înţepeneşte trăsura. Saşa, Trenk şi eu am apucat pe jos înainte, copiind literile dupe o bucată de cruce sfărîmată ce sta pe muche nu departe de pioa ei şi umblînd înainte; dar văzînd că trăsura nu vine după noi, ne-am întors în vîlcea. Nenorocitul de Costache sta pe loc; meşteşugul lui şi al păcătoşilor de surugii, printre care mai ales era cel dinainte cu o figură searbădă şi bolnăvicioasă şi cu un glas leşinat, care îmi turbura fierea în mine, meşteşugul lor zic nu mersese mai departe decît a plesni oiştia. Am pus să întoarcă şi văzînd că cu opt cai nu se poate face nimic, am scos pe înaintaşi şi mai cu bastonul pe spinare, mai cu strigăte, mai cu umărul la roată, am scos după un ceas pierdut în zadar, droşca la deal. înserase binişor şi mai rămăsese cale foarte multă ; cînd am ieşit din pădure, vederea se întindea pînă la Olt prin valea

Coischii, se zărea şi muntele Stănişoara eu muchia lui cea crestată; dar toate acestea se vedeau turbure prin ceaţa serii.

Mănăstirea Berislăveşti se deosebia abia ca o clădire falnică în valea depărtată.

Am scoborît pe un drum povîrnit toată Mlaca cu sohaturile ei pe care pasc boii eîinenilor, mari şi înalţi în coarne; apoi prin costişe, pe văi şi pe dealuri, am ocolit obîrşia Coischii şi am scoborît în sat la f... f. De aci înainte drumul era semănat cu bolovani; vîlcelele mai ales erau numai un şanţ cu pietre grămădite. înoptase tare astfel încît călătoria noastră era foarte grea; umblam mai mult pe jos ş-apoi în tot minutul trebuia să ne urcăm în trăsură, ca să trecem apa.

La o vîlcea de acelea a căzut un cal sub oiştie; cu multă anevoinţă 1-a scos; abia vedeam şi nici măcar luminări nu îngrijise Costache a pune în felinare. Drumul mi se părea cale veşnică a iadului. A fost şi lung, căci abia la 12 din noapte am sosit la strajea satului Berislăveşti, unde ardea un foc mare. TJn ţăran ne-a dus la mănăstire şi acolo ne-am găsit puţină odihnă într-o odaie destul de curată, cu un pat lung, învelit cu o frumoasă velinţă de ţară. Egumenul părintele f • • • t lipsea la Bucureşti. JSTe-a primit un călugăraş ce este acolo econom. Am mîncat ceva într-o odaie alături cu a noastră şi apoi, foarte osteniţi, ne-am culcat.

Trenk avea şi el o odăiţă bună, Săracul, bietul om !... să facă astfel de călătorie pe capră ! Cred că avea trebuinţă de odihnă.

A doua zi, duminică, la 10 iulie, cînd am ieşit din odaie, ţărancele erau la biserica mănăstirei. începînd de aci prin toate satele în sus, femeile au veşminte ţărăneşti prea luxoase şi frumos lucrate.

Iele şi cămăşile cusute pretutindeni cu desenuri subţiri şi complicate, fotele şi zăvelcile asemeni frumos lucrate, pieptarele fără mîneci, de oaie, cu flori de mătăsuri pre dînsele, vîlnicele de pînză subţire şi de borangic. E frumos lucru a le vedea adunate duminică la horă, cum le-am văzut plecînd dela Berislăveşti în sus. La acea mănăstire am cules în treacăt ceva note asupra fondatorului ei, vistierul Sandu Bucşenescu; dar avînd mai îndelungat condica mănăstirii, voi putea lămuri mai bine această biografie ce mi s-a părut interesantă. E încă curios a vedea prin ce uzurpaţiune domnească, mănăstirea a trecut sub epitropia Pantelimonului. Dar materia aceasta cere un studiu mai complet, decît repedea clipire ce am aruncat-o în notele mele asupra Berislăveştilor. Cît despre starea materială de acum a mănăstirii, pot zice, că fără de a fi bună, e mai binişor ţinută decît cele mai multe din cîte am vizitat pînă acum într-această călătorie. Dela Berislăveşti am plecat pe la 10 şi după o jum. de ceas am sosit la schituleţul Scăueni, într-o poziţie prea pitorească şi cu un aer de antichitate ce-1 poartă pe nedrept, căci această mănăstire, clădire a unui egumen cozian numit f... f, n-are mai mult de vreo 65 ani. Trenk s-a înşelat ca şi mine la vedere şi vrînd să desineze toate amănuntele, ne-a întîrziat prea mult. Scăuenii e metoh al Cozii şi n-are călugări. îngrijitorul ce este acolo primeşte statul schitului ce e de 3000 lei pe an. Acesta este o fiinţă originală, care de 20 ani şi mai bine trăieşte cu nevasta şi copii în schit. Venirea mea 1-a minunat prea mult, m-a descusut în tot felul, ca să afle ce voi şi pentru ce sînt venit. L-am lăsat însă

puţin îndestulat şi am apucat, însoţit de vătăşelul nostru, Ion din
şoara, călare, drumul la deal spre Mlaca.

Prin munţi au obicei oamenii să vie să ajute la trăsură cînd e dr
greu şi nu te poţi scăpa de dînşii pînă nu le dai bacşiş; mai adesea a
binevoitori sînt de folos, cum spre pildă cel ce ne-a însoţit pe Mlaca în
şi din spusele căruia am înţeles că cea mai mare parte din muntele ac
care despre faţa Oltului e sohat şi se chiamă Mlaca, iar despre părţile T
logului şi rîului Olt, poartă numele de Clocotiş şi e păduros. Este moş
a doctorului Davila de la nevasta sa ! Bietul pădurar, un adevărat
care venea la trăsură să ne ajute la suiş, nu ştia alta decît că locurile
sînt ale doctorului *Marsenie.* L-am îndreptat să meargă la Davi
Bucureşti, ca să-şi ia mai bună plată, căci se plîngea sărmanul de are
El ne-a însoţit apoi şi prin pădure. Am stat la un loc unde ardea în func
fag uriaş. Cînd trecusem pe acolo am auzit trosnetul ce a făcut că
şi acum încă fumează.

La acel loc am cules căpşuni, căci era sumedenie şi apoi am
înainte. Dela pădurar am aflat că crucea cea surpată după much
încă întreagă, sînt ca vreo douăzeci de ani înainte, dar oamenii so
să găsească comoara subt ea a tot doborît-o şi astfel s-a sfărîmat cu
Superstiţia comorilor care la noi se leagă de focurile. . . (feuxfo
trebuie să aibă o mare importanţă prin locurile mlăştinoase de pe m
căci mi se întîmplă foarte des a vedea strecurîndu-se printre frunziş f
trecătoare ce mi se păreau a fi o luminare purtată în fuga de un om
pădurarul ne-a povestit că tocmai acolo unde se abătea drumul
dintre al olacului e locul numit *Mormîntul hoţului,* căci sînt vro doi ani ac
nişte hoţi ar fi tras de pe o înălţime cu fagi asupra unui curier ce
pe drumul poştei; n-au nimerit în surugiu ci numai un cal, atunci cu
a scos pistolul, şi cînd a tras, unul din hoţi s-a prăvălit jos pe drum
ceilalţi au fugit. Curierul a tăiat atunci capul jertfei lui şi 1-a adus
la Bucureşti. Dar tribunalele nesocotind acest mod voinicesc de a-ş
singur dreptate, a osîndit pe curier la închisoare, de unde domnul I
ţiat. Aşa dar dela Mormîntul hoţului ne-am luat ziua bună dela păd
ne-am urmat drumul poştiii scoborînd clocotişul despre valea Bîulu

Cum am spus, surugii noştri erau prea ticăloşi, n-aveau nicio
ceia ce se chiamă a încăleca un făgaş, sau a opri caii la vale, ceia ce
silit să umblăm mai mult pe jos pînă la poştie şi apoi încă a rupe b
meu pe spinarea acelui deşuchiat cu chipul moleşit. Trebuie să mărt
că trebuie mare meşteşug la mînat spre a scoborî pe acele podine
amestecat astfel încît seamănă cu un joc de cîrlige. A cui a fost in
podinilor, n-am putut încă afla, dar cît despre mine socotesc că ma
decît să taie atîtea păduri, mai bine ar fi aşternut o şosea zdravă
s-ar fi făcut cu atît mai multă înlesnire, pă cît tot materialul este a
loc şi n-au trebuinţă a se transporta. Cu vai şi cu chiu am ajuns în
la poştia Pripoarele. Dar de aci înainte ne aşteptau noui şi crude în
Cea dintîi, (numai pentru trăsură, căci noi ne-am dus pe jos) a fos
valea ce se coboară îndată cît ieşi din ceairul postii.

Trăsura saltă pe o cataractă de pietre, susţinută din toate
Mă mir cum acea trăsură nu s-a zdrobit, în astă călătorie, în mii de
Trebuie să mărturisesc că asta era cea mai mare grijă a mea. Un mi

înşelat drumul căci venise ordin dela eîrmuire şi chiar în zioa aceea dreseră drumul pînă în sat la Spinul. Am văzut încă oamenii cum lucrau; dar de aci încolo, vai ce caznă ! Pînă în deal dincolo de Titeşti am ajuns cu zioa; am văzut apele Oltului în stîngă, după valea Titeştilor; dar de aci înainte n-am mai văzut nimic decît prin negura serii şi prin ameţeala atîtor groaznice zdruncinături. Am zărit Boişoara în stîngă, apoi valea îngustă a apei Boişoara, apoi valea mai lată şi apele clocotitoare ale Boitei, apoi satul Grebleşti şi în sfîrşit groaznica vale ce scoboară la Oîineni. Cerul era semănat cu stele şi priveliştea era măreaţă, pe vremea nopţei, cînd am trecut pe pod umblător Oltul, avînd împrejurul nostru 14 podari cu o luminare* Aceşti oameni ne-au însoţit pînă la poştie, unde am găsit culcaţi pe Cornescu şi pe C. Manu. Ei se întorceau dela Sibiu, făcuseră drumul dela Curtea de Argeş pînă la Cîineni într-o zi pe un noroi straşnic şi din Sibiu plecase tîrziu.

S-au sculat băieţii şi ne-au lăsat odaia din pricina Saşii; ei amîndoi s-au culcat afară pe prispă, înveliţi în saricile lor, Trenk în trăsură, iar noi pe patul din odaie ce era aşa de tare ca şi scîndura.

Luni la 11 iulie dimineaţa, Cornescului nu-i era bine, pătimea de greaţă, ne-am sculat de la şase; am pus să descarce bagajele, să spele trăsura, Cornescu se culcase, am stat de vorbă pînă pe la 9; atunci au plecat ei spre Cozia; iar noi, după ce s-a sculat şi Saşa, am ales prea puţin bagaj, lăsînd pe celălalt în odaia postii unde şade şi Trenk pînă la întoarcerea noastră şi pe la 12 ceasuri am plecat la Sibiu. Ce şosea minunată, pe malul Oltului! Cînd am fi avut pretutindeni astfel de şosele, cît de mult s-ar fi înlesnit călătoria noastră ! Ce multă vreme am fi cîştigat! Trenk ne-a însoţit pînă la Bîul Vadului la vama românească unde ne-a cercetat puţin şi ne-a vizat paşapoartele; de acolo trecînd dincolo /un amploiat austriac a venit pe capră cu noi pînă la vama cea mare ce-i zic ei Contumaz. Şoseaua pe acolo e stricată şi acuma lucrează alta; astfel drumul pe acolo, fiind prea îngust e destul de primejdios. La Contumaz cu maniere prea dulcişoare ne-a cercetat şi ne-a scormonit pretutindeni. Dar ce să se găsească de vămuit, căci nu luasem nimica cu noi; a oprit numai cîteva exemplare din *Mihnea-Vodă,* ce le luasem pentru trebuinţe puţin literare şi politice. Am lăsat acolo şi şaua mea ca s-o iau, cînd mă voi întoarce. Tot cu caii de poştia românească am urmat drumul; în colo şoseaua e bună ; am trecut pe lîngă un turn vechiu şi surpat ce e în malul Oltului şi căruia îi zice Turnul Jidovilor; apoi mai înainte tocmai acolo unde încetează munţii cei înalţi şi valea se lărgeşte am dat de Turnul Boşu, ce este într-adevăr un turn larg şi pătrat vopsit roşu, pe o înălţime şi împresurat cu ziduri vechi şi preînoite ce se scoboară pînă la şosea. Acolo din nou ne-a vizat paşaportul şi apoi am trecut. Drept în faţă pe o muche sînt ruinele castelului numit Landskrone. Turnul Boşu şi acel castel domină într-astfel poziţia încît trecătoarea Oltului se poate lesne apăra din aceste puncturi. Idei mai puţin strategice te cuprind cînd, ieşind din satul românesc, Boita, vezi acea cultură îngrijită, acei oameni bine îmbrăcaţi şi voioşi, toţi rumâni ca şi la noi, dar mai harnici, mai deprinşi la muncă şi la bine, decît pe partea cealaltă a munţilor. Cînd treceam noi era tocmai la seceră şi era o adevărată plăcere a te uita cu ce silinţă şi cu ce veselie lucrau toţi, bărbaţii, femeile şi

copiii. Poştia românească ne-a dus pînă în satul *Tălmaeiu* de unde am lu
4 cai de poştie, cu un surugiu sau poştilion călare. Acest băiat era rumâ
dar mîna caii lui nemţeşte căci, deşi se îndemna bietul băiat, gloabele al
mari abia mişcau din loc. Se ridicase un vînt ce ne lua de la spate şi n
purta într-un nor de praf; soarele bătea foarte tare, Saşa se rezemase d
trăsură şi dormea, eu cam piroteam însă tot băgăm de seamă la locur
acele bine cultivate şi semănate cu sate frumos zidite. De la Tălmaci înco
am trecut prin Besteu, sat mare românesc, apoi prin Schellenberg, s
săsesc şi am sosit cam pe la patru în Sibiu; am tras la otelul Zu
Ungarische Krone, în uliţa mare, care-mi fusese recomandat de Cornesc
şi C. Manu. îndată după sosire gîndul nostru a fost la prînzit: ceia ce a
şi făcut. Am trimis scrisoarea ce ne-o dase Trenk către cumnatul să
d-nul Albrecht, care îndată după prînzul nostru, pe cînd Saşa se îmbră
a şi venit la noi. L-am primit într-o odaie alături cu a noastră ; el ne-a sp
să mergem la Dumbrava (lunge Wald) unde astăzi pentru sosirea prinţe
Lichtenstein, soţia prinţului guvernator al Transilvaniei se da o sărbătoar
aşadar deşi luasem o lojă la *Arena* sau teatru de scînduri deschis, unde
juca *Tlîlharii* lui Schiller, ne-am urcat într-un fel de poştalion fără
al hoteullui şi ne-am dus la Dumbravă, la douăzeci de minute departe
oraş. Acolo erau rînduite mai multe ţeluri de tras la semn unde petrecea
ofiţerii; apoi înserat într-o bătătură împrejmuită cu brazde de verde
şi luminată cu băşici de hîrtie, s-a făcut joc. Dintre toate nemţoaicele
îmbrăcate şi disgraţioase se deosebea o româncă din Piteşti, frumo
doamna Guma ce avea şi eleganţă la îmbrăcăminte şi graţie la joc.
tras şi ceva fişicuri de artifice. Mie drept să spui puţin mi-a plăcut aceas
petrecere, dar Saşa o privea cu plăcere. Aveam drept societate pe cumna
şi pe cumnata lui Trenk. Pe la zece am sosit acasă şi picam de so
astfel încît abia puteam să mă dezbrac.

Marţi la 12 iulie, sculîndu-mă pe la 9 am mers prin piaţă ca să
ceva tîrguieli trebuincioase ; trăsura de cu seara o dasem la fierar să drea
toate cîte se slăbise la dînsa. Am vizitat dimineaţa şi biserica catolică
e pe piaţa mare şi care e un edificiu din veacul al XVII-lea fără de n
interes. Pe la 11 ceasuri am dejunat; a venit d-nul Albrecht şi cu dîn
pe la un ceas am mers la muzeul Bruckental.

Bruckental, dintr-o mare familie din Transilvania, care acum
mai are urmaş direct, a fost multă vreme guvernator al Transilvan
avînd o stare mare a strîns o bibliotecă însemnată de vreo 13.000 vol
mai ales istorică ; un cabinet de mineralogie şi de ornitologie mai cu se
locale, ceva antichităţi romane, inscripţii, lutării şi fierării ce s-au p
aduna într-această ţară şi o galerie de tablouri ce este expusă pă cincisp
zece odăi ; adică 5 de şcoală italiană, 5 de şcoală olandeză şi 5 de şcoală
mană. Printre italieni se deosebeşte mai ales cîţiva Tiţiani şi o Vergi
Murillo, în modul său cel materialist şi viu colorat. Mai însemnate încă
două portrete de Bembrandt şi mai cu seamă al unui stegar în mărime
turală pînă la mijloc şi apoi portretele lui Gerard Dow scuturîndu-şi pi
deMieris, un Daik, cap d-operă. Sînt încă şi multe copii bune printre
se deosebesc mai ales ale lui Martin Meytens. Şcoala germană e bin
prezentată de mai toţi meşterii cei vechi, Albrecht Diirer, Cranach, Ho
şi apoi şi frumoase portrete mai moderne printre care mai cu sean

Marii Teresii de Meytens. Din nenorocire cît am fost la galeriea de tablouri a tot plouat, astfel încît vremea fiind întunecoasă şi timpul scurt, am trecut cam repede.

Am prînzit nemţeşte de vreme şi apoi am ieşit pe jos cu Saşa ; rochia ei cea lungă care să tîra prin noroiul uliţii atrăgea privirea tutulor. Aici se obicinuiesc rochiile pînă la glesne, de aceea şi cînd juca la Dumbrava să vedea pe subt fuste picioarele mai sus de genunchi. Pe piaţă am întîlnit pe Albrecht şi împreună am mers să vedem biserica luterană care a fost vechea catedrală catolică a oraşului, biserica dominicanilor ce la Eeformaţia, s-a prefăcut în biserică protestantă. E o frumoasă clădire gotică, cu puţine ornamentaţii într-adevăr, dar prea măreaţă. Sînt acum doi ani, aprefăcut-o astfel pe dinăuntru e cu totul spoită nou; abia a mai lăsat vechele armorii şi inscripţii pe pereţii de sus şi un mare tablou din veacul al cincisprezecelea alături cu altarul, iar pietrele mormîntale cu care era pardosită biserica le-a scos şi sînt într-o odae alături, unde s-a început a le aşeza, d-a rîndul pe pereţi. Oercetînd, mi s-a spus că a lui Mihnea se află printre ele, dar cum să deosibeşti dintr-acea mulţime ce sînt culcate pe dos una peste alta. Mîine voi întîrzia plecarea mea de aici ca să cercetez la curatorul bibliotecii Bruckental, predicatorul Neugeborn, despre acea piatră.

De la biserică ne-am întors cu Albrecht acasă la noi. El o să plece mîine la Bîul Vadului ca să se întîlnească cu Trenk. Pe la 7 am ieşit în trăsură şi am ocolit tot oraşul, văzînd şi rămăşiţile de vechele ziduri şi turnuri de împrejmuire ale cetăţii. La urmă am fost la Teatrul cel închis care cam seamănă cu cel vechiu din Bucureşti, dela Momolo. Se juca o comedie : Un fiu pentru 10.000 fiorini, ceva în felul celor 33.333 de franci. Pe la 10 am fost acasă şi după ceai îndată m-am pus să scriu la Bucureşti şi apoi m-am apucat de acest jurnal în care negreşit trebuie să fie multe împrejurări uitate dar care însă m-a ţinut deştept pînă la două ceasuri din noapte. La fiece ceas auz un trubaciu sunînd pe uliţă din trîmbiţă şi spunînd ceasul; de altă parte în odaia de alături auz altă trîmbiţă care e sforăitura nesuferitului meu lipcan. Atîta îi mai trebuia ca să-mi cîştige cu totul inima!

Am uitat să spui că tot astăzi, pînă să nu dejunăm, am fost amîndoi la baie, şi apoi, pînă să nu ieşim la plimbare, după amiază am trimis o depeşă telegrafică mumă-mi şi alta Grecescului, spre a-l felicita de zioa de naştere a Lenuşichii.

Mult aş dori să fiu mîine seară în Cornet; dar nu-mi prea vine a crede căci de voi fi ocupat dimineaţă cu mormîntul lui Mihnea o să întîrziem şi abia să ajung seara în Cîineni. Ce fel o să fac ca să sfîrşesc încă patru judeţe într-o lună î *Iată ideea ce mă preocupă neîncetat Aş dori cel puţin să sfîrşesc şi Vîlcea.* O lucrare bine făcută asupra acestor două judeţe va face să mi seierte lipsa celorlalte trei.

Sibiu, 12 iulie 1860.

Miercuri 13 iulie m-am sculat la 9 şi îndată m-am dus la predicatorul luteran d-l Neugeboren pentru ca să cercetez despre piatra monumentală a lui Mihnea vodă ; nu l-am găsit acasă, dar un băeţel al lui m-a mînat la locuinţa parohului ce este o casă veche de la 1503, drept în faţa ieşirii din biserica cea mare luterană. Neugeboren, era ocupat şi mi-a dat rendezvous

la 11 ceasuri la Biblioteca Bruckental. M-am întors dar acasă şi am dejunat. Caii pentru plecare sosise; am spus să mai adaste. Trăsura o adusese caretaşul dreasă, înălţată pe arcuri, în sfîrşit ca nouă ; dar orşicît de bine o dresese tot nu făcea meşteşugul lui cîtă sumă mi-a luat adică şapte galbeni. M-am convins că-ntradevăr e că-n Transilvania, unde oamenii trăiesc cu puţin, este un jaf organizat împotriva boierilor de Ţara Bomânească : ,,Grosse boiar von Wallachai", cum zic ei. Caretaşul, birtaşul, prăvăliaşii, cu care am avut aface, toţi m-au jefuit astfel încît excursia mea de trei zile abia în Sibiu m-a costat mai bine de 40 galbeni, plătind numai la birt vreo 17 =#:, şi cumpărînd ceva mărunţişuri din târg.

Saşa a rămas acasă ca să săvîrşească d-a aşeza lucrurile, şi eu, la 11 ceasuri am fost la Biblioteca Bruckental, unde atunci venea şi Neugeboren. El mi-a spus că într-adevăr piatra lui Mihnea este printre cele grămădite în odaia de lîngă biserică, însă nu e cu putinţă de a o căuta; mi-a recomandat însă o carte asupra bisericii din Sibiu, unde se găseşte descrierea tuturor obiectelor foste în biserică, ş-apoi mi-a făgăduit că-ndată ce se vor aşeza pietrele, îmi va trămite un facsimile de acea piatră. După o convorbire destul de lungă asupra Sibiului celui vechiu şi asupra unor puncturi din istoria ţării, m-am întors acasă, am prînzit de vreme şi pe la două ceasuri fără un sfert am pornit din Sibiu, luînd cu noi o ploscă cu vin de Volsau, 2 pîini lungi cu anason, un cughelhupf şi un lintzentort spre a ne sluji pe drum de suvenir pentru acele multe mîncări şi cei mulţi păs[ări] trăvi ce le-am jărtfit într-acel materialist oraş de saşi. Un suvenir cu mu[lt] mai puţin plăcut mi-a lăsat cărăuşul nostru sas ce-l tocmisem de la otel ca să ne ducă pînă la Tălmaci. Un ceas şi jumătate am umblat cu dînsul şi n-a ieşit un minut din treapătul cîinesc, decît ca să urce dealurile sau să scoboare văile cu cel mai nesimţitor pas. Trebue răbdare pentru noi românii înv[ă]ţaţi cu iuţeala postii noastre, mai ales cînd te vezi umbînd la pas pe şosea ca-n palmă.

Sasul nostru era un uriaş cu cioboati, cu pantaloni şi cu o fermenut[ă] de postav albastru prost şi o pălărie lată şi pleoştită ce i se bătea de ume[ri] cînd în ţăcăneală să lăsa greu pe cal. în sfîrşit am ajuns la Tălmaciu; acolo am luat un băeţoi sas cu patru cai ce merseră mai iute; trecură[m] iar pe subt Landskrone, pe la Boita, apoi la Turnu Boşu, unde am vorb[it] cu nişte ungureni ce veneau tocmai de la Călăraşi pe unde îşi ţin ei oil[e] trecîndu-le iarna pînă-n Dobrogea. La Contumaz ne aştepta Trenk care-l însoţise cumnatu său cu sora lui şi cu 3 copii ai lui; am stat v[re-o] cîtă-va vreme acolo şi cînd am plecat începuse să plouă, apoi iarăşi am m[ers] înainte, luînd şi pe Trenk cu noi; am cumpărat de la nişte babe un coş [de] zmeură, am trecut graniţa noastră şi am sosit pe la şapte seara în Cîiner[i]. Acolo a trebuit în grabă să aşezăm bagajile lăsate acolo, şi vai de m[i] ce am păţit cu Costache, ca după obiceiu ! în sfîrşit am plecat să merg pe malul drept al Oltului pînă la Cornet; dar era seară, astfel încît frumo[seţea] acelui drum unde se vedea Oltul strîns între doă lanţuri de mu[nţi] l-am pierdut în mare parte, şi am avut numai temerea şi nevoia un[ui] drum greu, pe vreme de noapte, cînd la vale, cînd la deal pe pietre, pe stî[nci] ce dau de-a-dreptul în Olt. Am trecut prin Călimăneşti şi prin Sărăcine[şti] şi abia pe la 11 ceasuri am ajuns la Cornet, trecînd prin satul Copăce[ni] care e vatra acelui schit.

însemnări din călătoria făcută în 1860 în județele Argeș și Vîlcea Sus autograful lui Odobescu în rest autograful Sasef care \ ! n L Z * ^ l ^ soțului sau (facsimil din ms. rom. 4935 f. 113).
Biblioteca Academiei Eepublicii Socialiste Eomânia. Cabinetul de manuscrise

(Scris sîmbătă seara la 16 iulie, la Cozia și întrerupt pentru a lua o baie de picere; mîine dimineața voi urma).

Mi-am luat baea și m-am culcat, iar Sașa îmi slujește de secretar spre a urma tot într-această seară subt dicteao a mea. La Cornet ne-au primit îngijitorul de acolo, popa Constantin Ionescu din București, care trăiește în mica mănăstire cu doi feciori și o fată a lui.

Cornescu, în treacăt îl prevestise despre venirea noastră ; astfel încît ne cam aștepta. Sașa, ori de frica ce-i fusese noaptea pe drum ori de zdruncinătură a celei căi pietroase simți durere la stomab, se culcă îndată îi puserăm cărămidă caldă ; făcură ceai, dîn care am băut toți deși era dulce ca siropu. Trenk s-a culcat într-o odaie alături cu noi, și care răspundea prin st&pii sobii cu a noastră. Nici el, nici noi n-am putut bine odihni, căci aci într-adevăr era Babilonul insectelor; unde puneai mîna erai sigur să prinzi un vrășmaș al sîngelui tău ! Dar trecu și noaptea asta, cum trec toate pe lume, și bune și rele.

A doua zi joi la 14 iulie m-am deșteptat din zi de dimineață cu sînge ce-mi curgea din nas. Bietul Trenk prigonit de dușmani fugise pe munți ca să-și caute scăparea, sau mai bine ca să cauteunloc de unde să deseneze acea pitorescă mănăstire. Iar eu m-am culcat iarăși și abia tîrziu am ieșit din casa prenoită a popii ca să văz mănăstirea banului Mareș ot Băjești. Se vede că el o zidise pe cînd nu era așa om mare și contribuise la zidire și popa din satul Băjești. Dar la urmă, cînd ca ban al Craiovii și caimacam al țării, fugea de urgia lui Grigorașcu v.v. Ghica și de răzbunările boierilor olteni, aci își găsi el scăparea. De la dînsul a mai rămas zidul împrejmuirii ce l-au găurit rușii la 1849 ca să așeze tunurile lor și să se apere acolo de o incursie a rebelilor unguri, a rămas ruinele bascilor și bolților unde e acum grajdi, a rămas mica biserică, în care s-a zugrăvit, la locul titorilor, un călugăr de mai deunăzi, a rămas în sfîrșit pisania de piatră ce m-a făcut să știu că banul Mareș era ot Băjești. Ce scădere în neamurile mari ale țării!]Ș"u e asta o dovadă că la noi întodaună nobleță a fost personală % Biserica s-a pardosit cu scînduri și lespezile vechi sînt aru<n>cate pe afară ; ca treaptă a bisericii e o piatră mormîntală ce fusese drept subt pantocratorul; literile după dînsa s-au șters, dar pre cît am putut înțelege după tăierea a pietrei, după calitatea ei, bănuesc să nu fie a banului. Două semne O.U. ce se văd pe liniea din urmă, mă fac a gîndi la leatul 1808.

Preotul Constantin și familia lui se sili a ne primi bine și cu toate că el îmi declară în multe rînduri că a fost persecutat subt guvernele trecute, fiind om dela 48, tot însă să vedea ciocoiniciea popilor de București.

Gîndesc că e pus acolo de vodă Ghica, căci nu știu cum schitul Cornet este închinat la Pantelimon care îi este posterior. Trebue și asta să fie vreo minune de ale lui Scarlat vodă Ghica, ca la Berislăvești. La Cornet pomelnic vechiu nu este, dar este cu îndestulare ciorbă de pui, rasol de pui, mîncare de pui, friptură de pui, ca îndeobște la mănăstiri. După ce ospătarăm cu aceste delicatețe, tot cu caii de poștie din Cîineni, am pornit pe la două către Cozia. Dar Sașii e somn și rămîne tot pentru mîine urmarea acestui jurnal pînă astăzi, sîmbătă seară 16 iulie la unsprezece ceasuri. Seară bună !

Drumul dela Cornet la Cozia e cît se poate de pitoresc, dar și pietros, el merge pe malul stîng al Oltului, cînd pe lîngă apă, cînd mai sus pe coastă De amîndouă părțile sînt munți înalți și păduri; priveliștea se schimbă pe

Schitul Cornetul. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, Secţia de grafică.

tot minutul, spre a arăta poziţii mai frumoase şi mai mărețe. La distanţă de o jumătate ceas din Cornet se varsă rîu Lotrului în Olt. Cîtăţimea apelor sale e destul de însemnată. Podul pe Lotru care, prin luarea lui de ape întrerupsese cu totul comunicaţia pe această parte a Oltului, s-a dres şi este acum nou şi bun.

De la pod am luat cu noi mai mulţi plutari ce aduc bilele de brad ce vin dela munte pe Lotru şi le duc pe plute pînă la Călimăneşti pe Olt. Pe dînşii i-am cercetat despre satele de pe Lotru; sînt cu totul vreo patru din care Mălaia şi Voineasa ; cele din urmă sînt mai însemnate; carul abia merge pînă-n Mălaia; iar de acolo înainte abia poţi merge călare prin matca Lotrului şi preste văi pînă-n Voineasa, îţi trebueşte ca la o zi ca să faci această călătorie. P-acolo toţi sătenii sînt moşneni, dar nu cunosc lucrul agriculturii ci să hrănesc mai mult cu vitele şi cu tăerea brazilor de prin păduri; cei care n-au eşit din satele lor, nu ştiu nici cum e făcut carul. Pichetaşii noştrii strejuesc iarna dintr-aceste sate; iar vara merg la pichetele dela hotar care sînt pe munţi înainte, cale, poate, încă de o zi.

Ajutată şi susţinută de oamenii cu cari avusesem această conversaţie, trăsura noastră începu a trece Cîrligele, iar noi umblam în urma ei pe jos ; astfel ne-am putut bucura de frumuseţea acelor sălbatice locuri unde drumul merge pe o stîncă, scobită şi cioplită de mari de veacuri, chiar pe alături cu matca, Oltul, e acolo strîns între munţi, astfel încît fierbe de bolovanii ascunşi subt apă. Acel loc ce-i zice Cîrligele, pe cît e de primejdios acum, cînd drumul e plin de bolovani şi de surpături de piatră, atît e de măreţ la privire. Trenk a luat o schiţă dela un punct unde era un clocot pă apă şi mi-a făgăduit să facă o acvarelă. Aceste Cîrlige ţin poate 20 de minute şi apoi cam urci în deal şi acolo găseşti şoseaua ce o clădesc, de vreo trei patru ani, nişte italieni. Negreşit, că după Cîrlige eşti încîntat a găsi o şosea, dar însă sînt multe altele mai bune decît cea de acolo; adevărat că greutăţile sînt mari; trebuie împuşcate picere întregi de munţi, îmi spuneau chiar că de la un loc unde e tăiat muntele dela mare înălţime, ar fi căzut, pe cînd lucrau, doi oameni şi s-ar fi omorît pînă jos. Toate astea aşa sînt, dar însă tot s-ar fi putut face şoseaua ceva mai largă, s-ar fi putut aşterne mai Un, şi s-ar fi putut face perete cu palimari, atît despre partea muntelui, de unde se surpă mereu pietre, cît şi despre Olt, unde eşti în veci în primejdie de a te prăvăli. Dar orişicum cu şoseaua merserăm mai iute şi ajunserăm la Cozia pe la cinci. Acolo erau mulţi mosafiri cari neîncetat vin de la Călimăneşti, unde e adunată la băi o mulţime de lume.

Părintele Ipolit, bătrînul şi respectabilul egumen, ne ieşi înainte, primindu-ne cu bucurie. Cunoştinţa noastră era făcută de acum trei ani şi în lungile conversaţii ce am avut şi în rîndul acesta cu dînsul, mi-a povestit încă cum, fiind el încă prea tînăr călugăraş la Căldăruşani ar fi făcut un parastas la Icoana pentru moşu-meu şi ar fi prînzit la unchiul meu Eăducanu, în casele noastre de la Icoana. Aceasta ar fi fost pe la 1816, căci bătrînul e acum de 65 ani.

Economul, numit iar Ipolit, e un tînăr rus, care deşi tînăr, are ceva din acel aer falnic al clerului rusesc. El ne dete două odăi în partea stîngă a bisericii, tot acelea ce le avusesem şi-n rîndul celălalt.

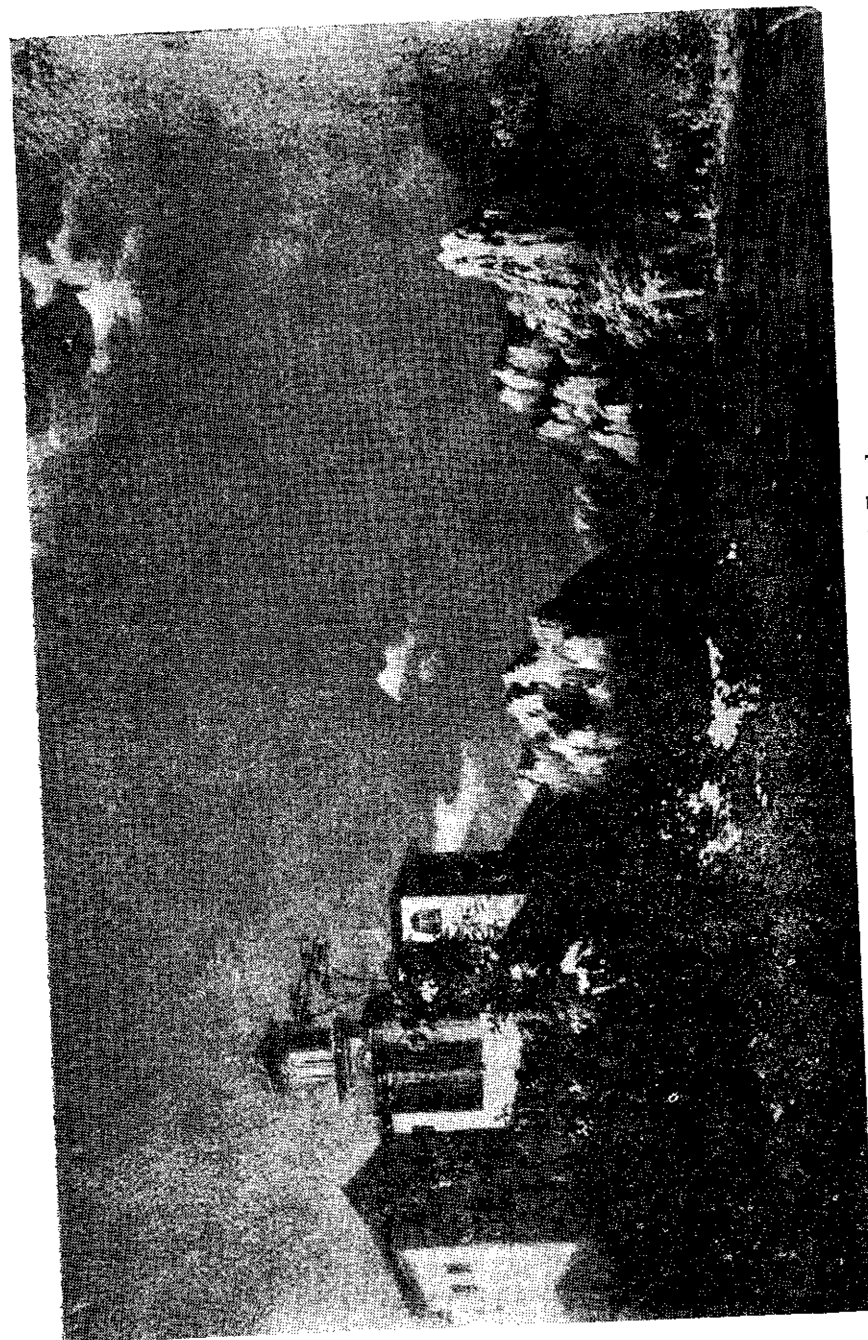
Noi dormirăm în cea din fund, Trenk în cealaltă, am prînzit în sala cu obloane ce dă în partea Oltului. Această zi pînă înserat s-a petrecut

fără lucrări, seara am stat mult de vorbă cu egumenul pe un pridvoraş dinaintea uşii noastre, care pridvor n-avea alt defect decît de a fi prea tare, fiind învelit numai cu o rogojină. Odihna noaptea ne-a fost mai bună decît la Cornet; numai atît că cu şederea noastră s-au adunat muştele în odaie şi ne supăra mult dimineaţa; de aceea şi făceam adesea vînători de muşte cu acel instrument turcesc de piele ce-i ziceam noi pleaşca şi care e luat dela Cornescu. Am pus încă şi hîrtie de muşte în odaie. '

Vineri, la 15 Iulie, ne-am ocupat cu lucrări la Cozia. Trenk, de dimineaţă a plecat ca să ia o vedere generală a Cozii de sus de pe munţii dempotrivă ; mai tîrziu a luat şi alta parţială, de pe malul Oltului în sus de mănăstire. Eu am luat pisaniile; însemnarea portretelor, am văzut argintăria ce o păstrează părintele egumenul, înpreună cu un aer foarte vechi şi prea bine păstrat, de care am luat însemnare; am ales apoi şi cărţi, cele mai interesante din bibliotecă şi mi le-au adus în odăile noastre. Apoi seara nu m-am prea simţit bine şi ne-am culcat de vreme.

Sîmbătă 16 Iulie. Vream să mergem dimineaţa la Turnu şi apoi să plecăm ca să dormim seara la Ostrov, dar mai-nainte de a pleca am vrut să văz odăjdiile. Sînt haine preoţeşti la Cozia, frumoase şi de mare preţ, dar cele mai multe sînt date de Nectarie, care, din egumen la Cozia, s-a făcut episcop la Eîmnic pe la-nceputul acestui veac. Dar la un loc cu odăjdiile am găsit frumosul epitaf cusut cu fir, ce este chiar de la leatulf... fşi tare despuiat de mărgăritarele şi de petrele scumpe ce era pe dînsu; trecut prin mîna turcilor, ce făcuseră dintr-însul harşa de călărie, s-a întors în sfîrşit şi este şi acum la mănăstirea Cozii. Trenk a luat un desen exact de acest scump obiect şi în vremea aceia eu am făcut însemnarea cărţilor ce alesesem. Apoi pe la 3, cînd sfîrşi el lucrarea, am trecut Oltul, ne-am pus călare şi ,am apucat în susul apii spre schitul Turnu. Drumul e mai întîi pe o livede, unde făcea căpiţe de fîn stareţul de la Turnu ; a venit şi el călare după noi. Apoi ocoleşti un picior de munte ce dă d-a dreptul în Olt; la un loc drumul e despicat în stîncă, astfel încît rămîne de partea Oltului o piatră cu suprafaţa cam plană, d-asupra, pe care te poţi urca pe nişte trepte făcute din vremi de amîndouă părţile. Acea piatră se chiamă Masa iui Traian. La întoarcerea noastră dela Turnu, Trenk a desenat acea localitate ; acolo, pe muche, am cules o iarbă tîrîtoare ce avea un miros delicat de lămîiţă. Urmarăm cam urcînd prin pădure şi prin desişul pomilor zărirăm bisericuţa fără turn a schitului, cu toată faţada zugrăvită şi cu învelişul de şindrilă. Poteca ce mînă la odăăi şi la biserică, are în dreapta o rîpă în care curge murmurînd o apă limpede şi rece ; d-a stîngă e muntele cu pomi bătrîni şi încrucişaţi; în faţă, o cruce de fiecare parte; piciorul calcă pe masa de piatră. Schitul n-are nimic interesant; e aşezat pe un mic spaţiu pietros. în spate-i e altă terasă de piatră cu ceva pomi şi mai sus pe munte, e o chilie veche scobită în piatră alta e mai nouă, făcută de mai mulţi boerinaşi din Bucureşti şi din Ploeşti. într-însa locuieşte un călugăr bătrîn ce e mai mult mort; s-a dus să-mi aducă lumînare ca să citesc numele acelor ce au făcut chilia ; a adus un tăciune, dar cînd a suflat pe dînsul am socotit că o să-i şi iasă sufletul. Alt călugăr a aprins lumânarea.

De la Turnu ne-am înapoiat fără împiedecare, am mîncat la Cozia, eu mi-am urmat şi am sfîrşit lucrarea cu cărţile şi cu pomelnicul şi apoi am început a scrie dintr-acest jurnal, dar l-am întrerupt; Saşa l-a urmat puţin supt dicteaoa mea; dar a încetat şi dînsa şi ne-am culcat.

Mănăstirea Cozia. Pictură de H. Trenk.
al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică.

Duminecă 17 iulie. Dimineaţa s-a petrecut în aşezări pentru plecare• Saşa făcuse jumătate treaba pe cînd noi eram la Turnu, căci dînsa neputînd merge călare, rămăsese la Cozia. Am dejunat, ne-am luat ziua bună dela egumenul şi însoţiţi de economul călare şi de cîţiva oameni, cu patru cai de la mănăstire, am mers la Ostrov. Depărtarea e de un sfert de ceas, dar fiindcă eu mă opream la fieşice cruce, de citeam pisania, am ajuns pe la 11 ceasuri la Ostrov. Noi am trecut Olteţul cu luntrea. Trăsură a trecut prin apă. La schit ne-a primit maica stariţa Maximilia, sora Brătienilor. Casa e prea modestă dar bine dereticată; tot ocolul ostrovului, deşi sărac şi ferit cu silinţă de ruinarea vremii, are un ce plăcut. Ne grăbeam a trece Oltul dincolo la Jiblea spre a merge la Stînişoara. Am lăsat pe Saşa cu maica Brătianca, am trecut Oltul, acolo ne aştepta doi cai şi aproape ne-a ieşit înainte arendaşul Jiblei, ce e o moşie a Coziei, cu un băiat. Cîteşipatru a<m> plecat pe la 12 1/2 spre Stînişoara; mai întîi urcînd dealul subt care curge rîul Satul am ajuns la metohul Stînişoarei, unde au cîteva chilii locuite de vreo 4 călugări. Unul, cu totul orb, şedea pe prag cu capul pe mînă. Acolo e o mică bisericuţă şi şoapra cu carele şi căruţele stînişorenilor. Ne urmarăm, drumul la deal prin sohaturi ce le au călugării şi sătenii de islaz prin păduri şi pe pietre ; pe ici şi pe colea se vedea şi cîte un ocol îngrădit de porumb sau de grîu. Am umblat trei ceasuri pînă la Stînişoara, scoborînd de două ori pînă la nişte pîraie ce curg la vale în jos spre Olt, şi urcînd apoi iar cu totul trei coaste însemnate cînd ajungi pe un munte în faţa locului unde e schitul, acolo unde pe un pietroiu de formă ciupercată s-a pus acum din nou o cruce şi o icoană, ai în faţă o vale adîncă cu fagi şi cu pini; iar dincolo, o coastă verde din care se-nnalţă drepte stîncile cu creste colţurate ale muntelui Cozii. Scoborîrăm dar în vale, apoi iar la deal, unde au călugării coşare şi stînă, apoi "iar într-o vălcea, chiar subt poalele piscurilor e mînăstirea pitită între pomi.

Am intrat la stariţul, pe cari-1 văzusem la Cozia şi Trenk abia şi-a găsit după deal un loc de unde să se vază mănăstirea, atît de des era frunzişul. Istoricul Stînişoarei e scris pe pisania din faţa bisericii; chiliile sînt, cele mai multe, prenoite. Bisericuţa e şi ea zugrăvită de curînd. Călugării sînt vreo 40, din care cei mai mulţi nu ies din mănăstire; la piatra cu cruce e hotarul pînă unde pot merge muierile, mai încolo nu au voie a trece. împrejurul mănăstirii călugării au ceva legume semănate şi locul nu e aşa sterp; apoi mai la vale au şi ceva bucate şi mai ales sohaturi unde-şi pasc iarna frumoasele lor vite de sămînţă din Ardeal. Vara le ţin mai în sus la munte. Ei le vinde pe la bîlciuri, la Bîureni, la Cîmpul Mare şi-n alte locuri mai apropiate. Stareţul ce are casa lui foarte curată, ne dete un prînz prea gustos, un caşcaval făcut la Piteşti, o smîntînă de minune, pui gătiţi bine şi vişine. Am mîncat sănătos, gîndindu-ne la mustrările ce o să-ncercăm seara dela maica Brătianca. Cît mîncarăm am plecat pe jos ca să vedem peştera unde sînt oasele pustnicului. Alături cu mănăstirea, cam în faţa ei, dar dincolo de pîrîul ce curge alături, e un pisc, care din partea cea dăspre Olt e surpat, cu mare anevoinţă am ocolit acel pisc, cu primejdia de a cădea în prăpastie, dar am ajuns la locul unde, în surpătură era o mică gaură, astupată cu pietre. Stariţul ce ne însoţea a scos pietrele şi am văzut înlăuntru oase.

Se vede că peştera fusese mai mare, dar bolovanii rostogoliţi de p
munte a mai astupat-o. Stareţul ne spuse că pe cînd era tînăr, er
la Stînişoara un călugăr ca de 90 ani, ce zicea că-şi aduce aminte că fiin
el băiat şi viind să pască vitele pe aceşti munţi pe cînd schitul era pusti
şi biserica dărîmată, trăia pe aci un om gol şi păros, care fugea cît vede
alţi oameni, şi-i zicea *Sălbatecu*; de aceia se chiamă şi acum acel mun
într-astfel. Oasele acestea trebue să fie ale Sălbaticului, căci un călug
le-a luat şi le-a dus la mănăstire, iar noaptea i s-a arătat Sălbaticul şi
cerut să i le înapoieze, în peşteră la loc precum a şi făcut; numai căp
ţîna lipseşte şi aceia un călugăr pre cuvios, ce fusese la Stănişoara, c
multă rugăciune către vechiul pustnic sălbatic, a dobîndit prin vis de
dînsul voia ca să-i ia căpăţîna, şi a dus-o departe în Moldova, la ţara lu
Astea mi le-a povestit stariţul, apoi am cules ceva iederă de la gura peşte
şi am urmat drumul printr-un loc, unde stîncă scobită formează un ad
post, acolo vin noaptea ciobanii cu caprele. Urcînd iar puţin am eşit î
faţa schitului, unde ne-am găsit caii. Eram groaznic ostenit şi asudat du
această excursie şi-mi era teamă de ceea ce am pătimit în urma cetă
lui Ţepeş, dar Dumnezeu m-a ferit; am plecat înapoi, luînd, ca la merge
dulceaţă şi apă de la izvoare, dar nu ne-am mai întors pe la metoh ci
muchea alăturată cu Oltul, de unde am zărit şi bolniţa Cozii. în parte
cealaltă priveliştea era minunată. Valea Oltului cu a Coischii se vedeau
panoramă; în stîngă Oltului Jiblea, cu casele-i răspîndite pe mii de c
tişe, în dreapta Călimăneşti, rezimaţi de dealuri şi furnicînd de oame
la miljoc Ostrovul cu ulmii stufoşi şi cu pajiştea-i verde pe care se ved
bisericuţa şi chiliile. Trenk era prea ostenit ca să facă acest desen ce înt
adevăr cerea prea multă vreme. A rămas ca a doua zi să ia o vedere
sbor de pasăre a Ostrovului. Am trimis caii în sat şi ne-am scoborît p
la mal pe jos. Acolo am aşteptat foarte mult pînă să vie podarul, da
venit şi am trecut. Două ţărance frumoase şi bine îmbrăcate treceau
noi şi mereu îşi făceau cruce de frică. Sosind la Ostrov ne aştepta o ma
minunată; deşi nu-mi era foame însă am mai mîncat odată. Stariţa m
arătat hrisoavele schitului şi o icoană veche şi interesantă pe care Tr
o s-o copieze.

Ne-am culcat într-o bună odaie şi într-un pat prea bun, am dor
de minune.

Luni 18 iulie e astăzi. M-am sculat la 7 ceasuri şi ploua, dar vrer
s-a îndreptat. Saşa doarme încă, Trenk s-a dus să ia vederea Ostrovu
dupe deal, eu am scris acest jurnal şi acum o să ne gătim să plecăm
călare la un vechiu schit numit Frăsineiul, ce-l prenoeşte episcopul C
mentde la Bîmnic, cugînd, se zice, d-a se trage acolo. Acest schit e
valea Călimăneştilor.

Ostrov, 18 iulie 1860, 10 ceasuri.

Luni, la 18 iulie dimineaţa, pe cînd sfîrşeam de a scrie jurnalu
venit şi Trenk, care după deal luase vederea în sbor, de pasăre, a Os
vului. După aceea am dejunat şi apoi, încălecînd pe doi cai ce ni-i trimes
arendaşu din Călimăneşti şi din Jiblea, şi însoţiţi de un unchiaş care p
ghiozdanul lu Trenk, un săculeţ al meu, borcanul de şerbet de trand
ce s-a transformat acum în marmoră roză şi însfîrşit un pahar de

Chiar de la început am băgat de seamă că căluşelul meu, vînăt la păr, nu prea era astîmpărat. Am trecut pe la 12 ceasuri Olteţul călare şi în sat la Călimăneşti ne-am dus la subcîrmuitor ca să-i cer un dorobanţ, căci voind a merge într-un loc sălbatec pe Frăsineiul şi unde nimeni din noi nu ştie drumul, am socotit că va fi bine să avem şi un reprezentant al autorităţii armate cu noi. Am plecat înainte Trenk, moşul şi eu prin valea apei Călimăneşti, apoi am luat o vîlcea pe dreapta şi ajungînd la fundul ei am început să urcăm coasta ce era înaltă dar prelungă. Pe drumul nostru cele mai multe garduri erau acoperite cu hamei ce se pierde ca o buruiană la sătenii rumâni. Ajungînd în deal vederea noastră s-a lăsat pe valea Muiereaschii pe care sta răspîndit satul ce poartă acest nume. Apa acestei văi se varsă în cea numită Gura Văii, care se-mpreună cu Oltul în satul Bogdăneşti în sus de Bîmnic. Dorobanţul, ce rămăsese în urmă, ne-a ajuns, scoborînd valea cea repede a Muereaschii. Tocmai jos am trecut pe la casa unui sătean numit Badu, care învârteşte negoţ şi are de toate în casă la dînsul. Badu ne-a îndreptat se ţinem drumul la deal, pe apă în sus, pînă la mănăstire. Am umblat cîtva tot străbătînd apa prin valea cea largă a satului, apoi, apucînd pe coastă la stînga am suit drumul la deal şi deodată, la un cot al drumului, ne-am pomenit într-un loc cu totul sălbatec. în loc de casele, de sămănăturile, de livezile de pomi roditori, dintre care ieşam, ochii noştri vedeau în stînga o prăpastie grozavă, iar prin frunzişul îndesat al fagilor şi al aninilor se auzea urlînd jos apa. Pe malul celălalt asemeni pădure pe deal. Pe acel drum alăturat cu prăpastiea eu nu puteam să-mi mîn vînătul mai la larg ci mergea tot pe muche. De aceea şi eu am scos picierele din scări şi m-am lăsat binişor jos. Calul s-a cam speriat dar, din norocire, nu mi s-a întîmplat nimic. Am schimbat şaua mea englezească pe calul dorobanţului şi acesta a început să joace * pe vînătul în dezghiuri. Cînd ne-am scoborît dupe acea înălţime prăpăstioasă locul era şi mai încîntător. Muiereasca curgea pe o matcă de pietre, formînd cascade cu mii de forme graţioase, stînci acoperite cu muşchi, vechi tulpine de copaci dau acelei mătci înguste un caracter cu totul romanesc. Vream să stăm ca să le desineze Trenk, dar am hotărît ca aceasta să fie la întoarcere. Drumul a mers tot aşa poate un ceas şi felicitam pe episcopul de Bîmnic, care ştiusă să-şi aleagă aşa loc frumos spre a-şi face o mănăstire, unde se zice că vrea să se retragă, dîndu-şi demisia din episcopie şi înpuind acelei noi mînăstiri straşnice reguli ca la Stînişoara. Dar iluziile noastre asupra bunului gust al preasfinţii sale se spulberară cînd, ajungînd la o morişcă, lăsarăm matca rîului şi apucînd tot la deal în stîngă pe o coastă mai mult cu iarbă decît cu pădure, văzurăm mînăstirea ce se zideşte acum de prea sfinţia sa. Clopotniţa de pe poartă, zugrăvită chamois, un rînd de chilii şi vro două căscioare pentru locuinţa sa sînt gata; iar biserica, începută de astă primăvară şi lucrată de nişte simplii bulgari e ridicată de roşu pînă la turn.

Biserica o să fie mare, dar toate aceste clădiri sînt făcute foarte fără niciun gust; locul ales pentru dînsele e cu totul monoton. Ce contrast cu localităţile străbătute mai adineauri! Se vede că prea sfinţia sa e de părerea dorobanţului nostru care cînd îi spuneam eu că e frumos pe unde era pietre şi cascade, el îmi răspundea: ,,Ba nu cucoane, urîte locuri p-aici! Frumos e la noi la Hurez, că parcă e în tîrg !" Ciudate idei despre estetică ! Ce este oare frumosul? Pentru unii apele ce murmură printre stînc pentru alţii zugrăvelile împestriţate şi clădirile disgraţioase ale lu Hrisan

La Frăsinei, egumenul, pus acolo de episcopul ca să prezideze lu crarea, dormea abia se deşteptă; era un bulgăraş, mai mult tînăr, de Cernica. Ou dînsul am mers mai la vale ca să văz vechea bisericuţă und fusese schitul Frăsineiul mai-nainte, făcut în veacul trecut de nişte negu ţători ce-i dase şi un peticuţ de moşie, înglobat în proprietăţile episcopi La urmă schitul se părăsise şi tocmai pe la 45 un călugăr, iar de la Ce nica, i-a reparat bisericuţa cu ce parale avea el şi s-a aşezat în doă proas căscioare alături, cu doi ai săi ucenici. Peste tindă a scris o lungă pisani în care făcea lauda prinţului Bibescu, numindu-l prenoitorul mănăstiril domneşti. Pisania este de la 10 iunie 1848. Se vede că urările călugăril din Frăsinei n-au fost ugurlii domnului.

Se făcuse 41/2 ceasuri şi începuse a ploa. însă tot am plecat pe ploaie groaznică, ne-am oprit în doă locuri ca să ia Trenk desenuri şi n mică a fost mirarea monahului şi dorobanţului, văzînd că luam petre de în drumuri în scris. Cînd am ieşit la sat la Muiereasca, ploaiea încetas am urcat iarăş dealul şi după ce ne-am scoborît la vale spre Călimăneş am pornit pe dorobanţul cu o scrisoare cătră egumenul de la Cozia, pr care îl rugam să ne trimită a doa zi dimineaţa sfita cea făcută din hain lui Mircea, la Ostrov, căci nu mai puteam găsi desenul ce făcuse Tre după acea stofă. Noi am urmat calea mai încet, am mîncat ceva pru pe jumătate coapte pe drum; era încă lumină cînd trecurăm prin Călim neşti, admiraţi ca Don Quişot de toată populaţia orăşenească ce se îmb zeşte prin casele ţărăneşti ca să ia băi. Aşezămîntul acesta n-are nim plăcut şi trebue cuiva curaj ca să-şi caute sănătatea jertfind orce como tate a vieţii. Aşezămîntul de băi e în nişte şandramale unde se aduce a cea minerală ce e cam căldicică, prin şipote. Pentru petrecere, sînt Călimăneşti lăutari ce-i auzeam în toate serile din Ostrov; apoi erau nişte comedianţi ce-şi făceau jocurile într-o ogradă încinsă cu pînze alb Sătenii se urcau cu grămada pe pruni ca să vază şi ei minunele nemţil Seara, comedia se sfîrşea prin cîteva fişicuri de artifiţie, care aduceau mirare nespusă în toate localităţile.

Ne întoarserăm dar acasă la maica Brătianca, ce ne aştepta prînzul de seară. D-ei nu mînca cu noi, dar noi mîncam şi pentru d- Saşa dase rufele noastre, ce se strînsese foarte multe ca să se spele şi multe din arestante lucra ca să le sfîrşască mai iute. Cînd aude cin că Ostrovul e închisoare de femei vinovate, ar socoti că o să auză pe ac lanţuri, că o să vază figuri sălbatece, că o să trăiască într-o atmosf de puşcărie ! Dar de loc. Vinovatele sînt cele mai multe sătence, trăi slobode prin Ostrov. Abia e o streajă cu cîţiva dorobanţi. Toate slujni ce slujesc pe maica sînt dintre acelea vinovate şi fără de a fi păţit ni am fost slujiţi patru, cinci zile de o femeee ce omorîse o rivală de amor o fată ce-şi ucisese copilul şi de o femee ce furase 9000 # de la un epis

Seara aerul Ostrovului e răcoros dar preaplăcut. Acea pajişte ver acei vechi ulmi, murmurul apei împrejur şi razele lunei peste astea t dau un aer încîntător acelei modeste rezidenţe. E un loc bine ales pe culpabili, căci natura chiar pare că te moralizează într-acel loc. Păca nu se ia măsuri, căci Oltul mănîncă neîncetat Ostrovul despre pa

Eîmnicului; s-a făcut despre Jiblea un mal de pietriş şi apa repede bate tocmai în colţul insulei; ar trebui cu un canal să se strice acel mal de pietriş.

Marţi la 19 iulie, m-am sculat bolnav. Osteneala călării şi poate şi multa mîncare de seară îmi daseră o mare greaţă, am luat limonada dar a fost de prisos, mi-a dat apoi maica Maximila un praf de Sedliţ şi acela a determinat îndată o criză ce mi-a uşurat stomahul. Era vorba să plec numai eu şi cu Trenk la Eîmnic ca de acolo se mergem se vedem Goranul şi Fedeleşoiul dar a vrut şi Saşa să meargă ; aşadar dupe dejun, într-adevăr cam tîrziu, pe la 11/2, am plecat cu şase cai de sat ce veniseră de dimineaţă din Călimăneşti. Am trecut Olteţul cu luntrea ş-apoi încet, încet, am urmat pe malul drept al Oltului calea spre Eîmnic. De la Ostrov în jos lunca Oltului se tot lărgeşte. Caii noştrii nu prea erau vestiţi; la dealuri trăgeau, foarte greu, în sfîrşit dincolo de Gura Văii pe la Bujoreni, unde am văzut acel turn ce-mi dase acum trei ani idea despre chindia lui Socol doi din cai au stat şi ne-am urmat încetinel calea cu patru cai, trecînd pe subt cetăţuie. Am tras la căpitanul de poştie din Bîmnic, care este şi hangiu. Saşa şi Trenk au mers cu trăsura la ceair ca să puie caii de poştie şi eu m-am dus la administratorul, un domn Golesc, care m-a înştiinţat despre noul minister. Apoi însoţit de căpitanul de poştie am străbătut printre porumbi vestitul Troian, unde erau adunaţi la 1848 pandurii lui Magheru,, şi am ajuns la poştie.

Caii erau gata, podul tras ; aşa dar am trecut Oltul pe pod umblător şi am mers dincolo de Goranu.

Deşi e metoch al mitropoliei, aci am găsit un sat, cu bisericuţă iar de sat, şi o casă arendăşească în care sade egumenul, părintele Nicanor, ce ţine şi moşia cu arendă; părintele era dus la Cetăţue. Nu ştiu de o fi aşa,. dar preotul îngrijitor dela Fedeleşoiu mi-a spus că acel metoch n-are aşezămînt ctitoricesc, ci e numai improvizat de mitropolit ca să dea slujbe unor călugări fără treabă. De acolo am urmat în susul Oltului drumul pînă la Fedeleşoiu. Aci ca-n toate mănăstirile Pantelimonul se vede oareşcare îngrijire : împrejmuirea de zid, case bune pentru nastavnic, biserica căutată şi preot mirean în loc de egumen. Aci era popa Alecu dela Sf. Sava. Fedeleşoiul are poziţie destul de frumoasă, vederea i se întinde pînă la Bîmnic care dintr-un fel de balcon al mînăstirii se vede ca-ntr-o panoramă. Fedeleşoiu e început de Gr. vodă Ghica în a doa a sa domnie şi sfîrşit de mitropolitul Varlaam sub Const. vodă Brîncoveanu. E dar o mănăstire cu totul Ghiculească. Veniturile ei sînt destul de însemnate. Popa a vrut neapărat să ne arate grădina şi bolta lui de viţă. Am vorbit mult politică şi am pornit să ne întoarcem la Ostrov. Nu departe de Fedeleşoiu ne-a apucat o ploae groaznică ce ne ascunse cu totul munţii din faţa noastră ; dar apoi norii se traseră şi priveliştea deveni minunată, căci se vedea gradate şirul munţilor Coziei şi dedesubt vilcelele Jiblei şi Călimăneştilor; am trecut Coisca la gura ei, am trecut prin Jiblea şi ajungînd la Olt, am trecut noi cu luntrea şi trăsura cu podul în Ostrov. După prînzul de seară, la care a asistat Pleşoianu, subadministratorul din Şuiei, un Apostolescu, judecător în Piteşti, şi alţi doi domni, ce s-au întors pe o ploaie groaznică la Jiblea, ne-am culcat după obiceiu.

A doua zi miercuri 20 iulie, am petrecut toată zioa în Ostrov. Trenk a desenat una şi cea mai frumoasă din acele vechi icoane ce reprezenta

familia lu Neagoe voevod, înehinîndu-se la deosebiţi sfinţi. Ce de idei mîhnicioase îţi inspiră acea icoană, pe care se vede sfînta familie înmormîntînd pe Hristos, iar dinaintea Ei jalnica doamnă Despina, închinîndu-i pe fiul ei Teodosie voevod mort. O mînă a mumii ţine mîinele copilului •său; pe cealaltă e răzimat capul lui. Asemeni ţine şi Maica Precista pe Domnul Hristos. Tot în acea zi, eu am luat note despre Ostrov. Se vede că aici a fost o veche cetate romană (Sergidava), pe ruinele ei Neagoe vodă şi apoi jalnica lui familie au clădit un schituleţ, cel mai vechiu, de maici, din ţara noastră. Vremea a ruinat zidurile de-nprejmuire, dar pretutindeni se găsesc pe pămînt ruine. Acest domnesc schit a avut şi scumpe odoare, dar se zice că la o răzmeriţă, o stariţa de demult le-ar fi pus într-un cazan şi le-a ascuns în partea despre Cozia a Ostrovului. Pînă acum nu s-au putut găsi.

Maica Maximila Brătianca, trimisă la 6 ani la călugărie de o mumă crudă şi făcută stariţa la Văleni şi la Ostrov, încă foarte tînără, prin favoarea episcopului Ilarion, îngrijaşte acum de acest mic schituleţ, car posedă şi vreo trei moşioare pentru care are sineturi dela Matei Basarab

Era mercuri şi maica a postit, prin urmare iar n-a prînzit cu noi Către seară a venit nevasta Pleşoianului ce este vară cu maica; nu ştiu cum s-a întîmplat de Saşa n-a vorbit cu dînsa ; ceea ce se vede că a ofensat mult pe maica stariţa. N-a spus nimic în acea seară dar a doua zi.

Joi 21 iulie 1860. Socoteam că mergem, Trenk şi eu, la Bîmnic c de acolo să facem excursii călări pe la Arhanghelu, Sărăcineşti, Oomanc Iezerul, Jghiabul şi Pătrunsa, lăsînd pe Saşa în Ostrov pînă la întoarcere noastră, dar încă de dimineaţă lipcanul nostru, Costache, ne-a spus că maica e supărată, că a spus de cu seară să-i vie caii ca să meargă la o moş unde s-ar fi întîmplat bătaie şi că rufele noastre sînt gata. Am schimba dar toate planurile noastre, am ambalat toate pentru o plecare definitiv Maica Brătianca n-a cătat deloc a ne opri şi mi-a spus şi dînsa împrejura rea bătăii. Poate că se şi ostenise cu noi, căci vizita ţinea cam mult. Am dat bune bacşişuri la slugile sale şi aveam de gînd să trimitem şi maicii u dar dela Bucureşti spre mulţumire de buna sa primire, de care nu av sesem a ne plînge. Am mîncat de dimineaţă, ne-am luat ziua bună şi 12 ceasuri am plecat la Bîmnic. De cu seară venise 8 cai de poştie ce-i p runcisem cu 2 zile înainte. I-am ţinut noaptea la Jiblea, la logofătul sa tului, ce e chiar acela ce la divanul ad-hoc a fost deputut din judeţul A geşul ; un om deştept, care zicea şi el că treburile ţării, au rămas cam curcate de doi ani de zile încoace, de cînd e vorba să se descurce. De ceairul postii Trenk a desenat grozavul Goran; apoi am mers în oraş ceairul postii unde am găsit pe Cornescu şi pe C. Manu.

Ei veneau dela Goleşti unde petrecuseră de minune, făcînd şi excu sii la Oîmpulung, la Dîmbovicioara şi la Cetatea lui Tepeş şi mii de nel nii. Azi ei se dnceau la Ostrov şi a doua zi aveau de gînd să plece la măn stirile de subt munţi. Iar noi am plecat spre Slatina ca să scrim şi să av cu|telegraful ştiri dela Bucureşti.

Am trecut dar Bîmnicul şi lăsînd în dreapta schitul Inoteşti, străbătut Cîmpul Troianului, apoi am trecut pe dinaintea metochu Hurezului făcut de Hrisant, pe urmă pe la Bîureni unde sînt şandrar lele aşezate pentru bîlciul ce se face la septemvrie. Cea dintîi poşti

Slaviteşti, moşie a Lahovăreştilor; pîn-să ajungi acolo treci apele Ocna, Govora şi Bistriţa apoi de acolo o şosea cu pod te duce pe malurile Luneăvăţului. Unde se sfîrşeşte şoseaua, lăcustele prăpădiseră porumbul^ dar mai-nainte nu era stricat. De pe la Fişcălia unde e jumătate poştia,, încep dealurile cu vii. A doua poştie e Zevedenii, unde s-a petrecut crîncena bătălie a turcilor cu grecii la 1821. De aci încolo lunca Oltului e foarte largă. Yiile se ţin, cu puţine întreruperi, pe dealuri. Caii ce ne aduseră pînă în Zevedeni erau foarte proşti şi surugiii asemenea. De aci pînă în Dragăşani nu e niciun ceas. Am trecut prin orăşel şi tocmai afară pe o coastă este casa unde şade un francez d-l Adlemar Labouret, tovarăşul lui Adolf Feron din Bucureşti, ce fac împreună negoţ de vinuri. Feron îmi adusese într-o zi pe Labouret la mine, dar nu l-am putut primi. Din protivă bietul Labouret ne-a primit foarte bine şi cu toate că casa lui e ruinată pe dinafară, înlăuntru e oareşcare confort franţuzesc ce ne-a mulţumit cu deosebire. Nevasta lui Labouret e fata lui Cordenim şi are încă şi o soră nemăritată ce trăeşte cu dînşii. Ne-am plimbat prin grădiniţa lor, unde au flori şi legume aduse din Franţa, apoi pe la 8 am prînzit împreună. Toate erau simple, dar foarte bune, şi mai ales un gigot de miel cu usturoi. Am stropit aceste mîncări cu vinuri minunate de Dragăşani, apoi cafeoa cu nn cognac făcut de Labouret cu vin rumânesc, ce era de minune; şi astfel cu vorba, cu rîsuri am prelungit seara pînă la un ceas din noapte. Damele se retrăsese dar şedeau de vorbă dincolo în odaie. Ne-am luat seara bună şi ne-am culcat într-un pat franţuzesc moale şi curat. Numai plapîma am scbimbat-o, căci am pierdut obiceiul a mă înfăşa franţuzeşte în pat.

La 61/2 ceasuri eram deştept a doua zi vineri la 22 iulie, ne-am îmbrăcat în grabă, am luat ceai şi cafea şi pe la 8 ceasuri am plecat spre Slatina, cu gînd de a vedea mai-nainte mănăstirile Şerbăneşti, Stăneşti, 'Dobruşa şi Manu. Labouret ne-a spus să venim desigur seara, căci ne aşteaptă cu prînzul.

Nu departe de Dragăşani, am trecut printr-un nisip uscat şi adînc, printre maluri foarte-nalte, matca apei Păşceana, care ca şi Nisipoasa dela Fişcălia vin numai primăvara cu o mare repeziciune, iar încolo sînt cu totul secate. La Drăgăşani e un pod nou foarte ţeapăn şi-ţi vine să rîzi cînd treci subt dînsul pe uscat. Pe drumul mare este mult praf. La un sfert de ceas de distanţă am abătut la dreapta ca să mergem la Şerbăneşti, mănăstire catolicească semănînd cu toate cele ale Panteleimonului; e clădită de o familie, Morunglavu, ce a înzestrat-o cu bune moşii. Egumen aci e părintele Teodorit Zăgănescu, frate cu colonelul, cari, acest părinte, fiind bolnav a mers să se caute la munte şi a lăsat în locu-i pe fratele său, Pentelimon, ce-l cunoscusem cu trei ani mai-nainte ca econom la Bistriţa. Călugărul era dus la vie în deal; pînă a venit a trecut un ceas; apoi el ne-am mînat se apucăm prin pădure ca se eşim mai d-adreptul la Stanesti, dar abia intrarăm în pădure şi ne nomolirăm. A trecut un ceas şi mai bine pînă am ieşit de acolo. Neputînd întoarce am înhămat caii de dosul trăsurii, dar ştreangurile se rupeau şi droşca abia mişca; am trimis d-a adus oameni de am scos echipajul din noroi şi apoi am luat iar calea ca să ieşim la drumul mare. Se făcuse 12 ceasuri. Puţin am urmat drumul olacului şi iar am abătut în dreapta; am trecut prin livezi, prin păduri, am urmat un deal şi la scoborîş am dat de satul Stăneşti, în care se află

de o parte afundat într-o vale, unde a fost odinioară, heleşteu şi mănăstir însemnată, nişte ruine de case, un turn înalt şi surpat şi apoi bisericuţa toate acestea părăsite şi în dărăpănare. Vitele se adăpostesc în pivniţi, î turn şi la umbra bisericii. Nici un om nu locuieşte pe acolo p-aproape Care a fost mirarea mea cînd am găsit în biserică portretele pe pereţi ş mormintele familii Buzescu şi chiar al vestitului Stroe. Cele mai mul sînt sparte şi literile şterse. Din pisanii cea mai mare parte e ştearsă. Afar de asta căldura, lipsa de oameni şi sănătatea mea ce nu prea era bună zioa aceia, m-a oprit a lua calcuri după toate; am însemnat numai ce a putut descifra de pe morminte şi din pisanii şi am luat calc de pe mormîn tul lu Stroe Buzescu. Această mînăstire e schit al Zlătarilor ce este înch nat la patriarhia din Alexandria. Pentru a treia oară am avut ocaz acum de a vedea cum se poartă călugării greci în ţară la noi; iau venitur şi las în dărăpănare mănăstirile. La Tutana pustiu, la Beşteleiu, pusti dar niciodată indignaţia mea n-a fost mai mare decît cînd am văzut suve nirile istorii noastre, mormintele eroilor noştri lăsate în prada stricăciu şi a despreţului de nişte neruşinaţi cămătari ce specula încă acum cu c dinţa şi cu cuceria străbunilor noştri. Văzînd ruinele dela Stăneşti jurat o veşnică ură călugărilor greci, şi m-am făgăduit a combate cît î va sta cu putinţă spre a libera mănăstirile noastre de ruşinosul bir c plătesc la acei mişei de greci!

Din Stăneşti, unde n-am avut ca să ne ajute în lucrarea noas decît un biet ţigan bătrîn, ce era strejar în sat, am mers la Mamu, m năstire brîncovenească de călugăriţe; însemnată mai ales prin groazni turn de scînduri cu două caturi unul mai gros şi altul mai subţire pus pe biserică. Eu vream să plecăm spre Slatina; Saşii şi lui Trenk le era foa şi nu prea îmi era bine, stariţa vrea să ne oprească să mîncăm, s-a gă şi secretarul om de treabă, d-l Ştefan, care s-a propus a merge el la Slati şi astfel am rămas să mîncăm şi să dormim în Mamu şi d-l Ştefan s-a în Slatina se ducă 3 depeşe telegrafice la Bucureşti. Una către mumă-m dîndu-i ştiri despre noi, alta către Adolf ca să-1 întreb dacă Oton m sau nu la Mehadia, ca să ştim şi noi ce se facem şi a treia a lui Trenk c nevasta sa. La aceste din urmă trebuia să vie răspuns.

Am vizitat biserica, am prînzit de seară şi ne-am culcat, în n odăi zugrăvite ca coliva împodobită. Acest fel de zugrăveli cu feţe a toase e particular mănăstirilor Brîncoveneşti.

Sîmbătă la 23 iulie, cînd ne-am sculat, caii ne venise de cu no dela poştie; dar d-l Ştefan încă nu se întorsese. Trenk s-a apucat să seneze vestitul turn şi colonada dela casa arhontării. Trebuie să mă risesc că arhitecţii întrebuinţaţi de Constantin vodă Brîncoveanu fost oameni nici cu gust, nici cu ştiinţă ; de unde i-o fi mai găsit!

După dejunul nostru a sosit şi d-l Ştefan. El a aşteptat pînă ceasuri în Slatina şi răspunsurile nu venise, aşa dar s-a întors fără punsuri, lăsînd numai vorba ca îndată ce vor sosi să ni le trimită aci. dar neştiind ce să facem, am poruncit acum să ne gătească caii de căl cu care să mergem peste dealuri la Dobruşa.

Saşa ne va aştepta aici, şi cînd vor veni răspunsurile dela Bucu vom hotărî direcţia ce avem a urma. Sau spre Craiova şi Mehadia spre Bîmnic şi mănăstirile vecine.

23 iulie 1860 sîmbătă 121/2 ceasuri dimineaţa. La Mamu —

23 iulie sîmbătă: Călătoria călare la Dobruşa. Calul şi plîngerile lu Trenk. Dobruşa, biserică ruinată şi neslujită. Mămăliga pe iarbă. întoarcerea la Mamu. — Telegrama venită către Trenk. Prînz. Culcare.

; 24 iulie duminecă : Deşteptat de depeşa lui Boşni, am vrut să trimit pe Costache la Slatina. Au venit ceva dela Adolf şi Oton. Dejun. Plecare', praf pe drum. Vizită la Labouret. Se dă o butelcă cognac. Drăgăşani viile[1]. Drumul pe vechea şosea romană. — Şosea între Săbii la Slaviteşti.— — Dela Bistriţa pe subt coastă. — Troianul metoh al Horezului. — Hrisant, — Inoteşti metoh al Cozii. — Intrăm în Bîmnic tragem la episcopie. — Orest nu ne primeşte, mă supăr şi tragem la han ! Cum eram acolo ; ne-a gătit de cină, ajutat d-ale noastre mîncăruri. — Vizita la Agatanghel; cine e el, ce i-am spus. — Ne culcăm; soarele şi muntele dimineaţa.

25 iulie, luni: — Trenk pleacă să deseneze. — Vizita mea la episcopul. — Ce fel e episcopul. — Istoria episcopii, nenorocirile ei.— — Evanghelia rusească; Crucea lui Antonie vodă. — Plecare cu patru cai la Cetăţue; urcare pe jos. — Drumul nou şi cel vechi. — Beparare stupidă a bisericii. — Cum ceva graţios se poate face groaznic.

Ne urmăm drumul la Ulteni. — Bisericuţa de acolo. — Badu dela Afumaţi. — Inscripţie latină pe clopot. — Tînărul popa de acolo. — Moneda lui Sigismund,. Crucea din răspîntia satului. — întoarcere la Bîmnic. — Prînzul la han. — Plimbare pe jos prin oraş la ruinele Bărăţiei. Istoria catolicilor şi a Bărăţiei din Bîmnic. Seara vizita boierului Barbu Persiceanu. — Pomelnicul episcopiei.

26, marţi: — Mă scol de dimineaţă. — Costache lipsea. — Ne facem pregătirile, plecare pe la 8.—*<Plosca>* şi obrăznicia lui Costache. — Drumul. — Grădina din Bîmnic. — Dorobanţul. — Arhanghelu schit grecesc — * — Murele ce-am mîncat ca un copil. — Drum spre Sărăcineşti. — Satul Păuşeşti de Măglaşi, biserica cea surpată. — Boierul Barbu ne ajunge. — — Agatanghel ne aşteaptă cu pregătiri la Sărăcineşti; păstrăvi, toaleta lui spre a pleca. — Drum pe Cheia, călare la Ezer. — Localităţi sălbatice; pomi tăiaţi, rîpă-naltă. Poziţia Ezerului, munţii lui, — Cine sînt fondatorii. — Istoria cu hoţii. — Peştera lui Antonie. — Munţii. Milena, Iazu saşilor, Mladin *•••*. Peştera lui Pahomie. — Deslușiri asupra drumului dela un călugăraş. — Plecăm; să ne-ntoarcem. — Mămăliga. — Toaleta lui Agatanghel. — îşi uită mantela. — Urmăm drumul cu Trenk. — — Satul Cheia. — Ne întoarcem tîrziu. — Saşa ne aşteaptă; s-a plimbat prin sat şi a conversat cu o ţărancă. — Mîncarea de seară. — Odaia lui Agatanghel plină de portrete d-ale lui.

27, miercuri. Am schimbat planurile de drum. — Stariţul dela Jghiab. — Agatanghel pleacă. — Saşa rămîne la Sărăcineşti. Eu cu Trenk călare spre Comanca. Trecem prin Olăneşti. Munteanu ne da un om; drum primejdios la Comanca, schit al vorni. Bujoreanu. — Starea puţin prosperă a bisericuţei. — Popa bolnav. — Poziţie înaltă. — Munţii din fund. — Ne întoarcem la Olăneşti. — Vizita apelor cu Munteanu. – Calităţile lor. — Doctorul Vitman. — M-me Macovei. — Cum sînt băile la Olăneşti. — Varniţa. — Joagăr. — Plecăm însoţiţi de Munteanu. — Biserica din Olăneşti din deal. — întoarcere la Sărăcineşti. — Puţină mîncare. — Plecăm şi curînd sosim la Bîmnic. Schimbăm caii la postii; Doă scrisori la Bucureşti. — Hotărîrea lu Costache : lăsăm dorobanţul şi luăm direcţia spre Ocnă. — TîrgulOcnii. — Biserica Domnească din deal. — —Dealul Titireciului. — Primire de părintele Veniamin. — Mîncare şi odihnă.

[1] **Conversaţia despre grecii de la Drăgăşani şi Zevedin.**

28, joi. — Am fost opriţi dimineaţă în Titireci de părintele. — Istoria egumenului Silvan şi plastografiile. — Poziţia schitului. (Fundatorii lui) Hrisovul lui Duca vodă. — Mîncare subt pomi; Şanpanie. — Mergem la Ocnă. — Egumenul e acolo, las pe Saşa cu el. — Ne scoborîm în ocna sistematică cu conductorul d-l Bîmniceanu. — Efect sinistru. — Adîncimea ei şi modul ei. — Trenk desenează. — Puşcăria. — Mătănii de $are. — Arestaţii. — Ocna surpată : Cele din deal ca pîlniile : cea cu apă; băile şi efectele lor. — Cea din vale unde s-a prăpădit 7 oameni, — Satele de ciocănaşi. — Plecăm de la Ocna peste deal la Slătioara. — Ticăloşie; cum din schit de maici s-a făcut arendăşie a fratelui episcopului şi metoch &1 Prăsineiului. — Drum prin nisip la Govora. — Bătrînă zidire, bătrîn egumen. — Cercetările privire de acolo. — Pivniţa. — Tipografia, rucaviţe, ... lui Vintilă vodă. — Pomelnic. — Fetele d-nei Chiajna. — Drum din valea Govorei în lunca Oltului, la Mihăeşti, apoi în lunca Bistriţei. — întîlnim pe Bădiţă vînînd. — Mergem la mănăstirea Dintr-un Lemn. Ce s-a dărîmat.—Odăi bune tot ale mele d-acu 2 ani.—Oină, Ne culcăm.—

Ziua de vineri 29 iulie 1860 a fost una din cele mai ostenitoare din călătoria noastră; mai ales Trenk a pătimit groaznic de oboseală şi iar groaznic n-a înecat cu bocitorile lui. Era vorba să ne sculăm dizi de dimineaţă, şi să plecăm călări la Jghiab, la Pătrunsa şi chiar eu vream să merg pînă acolo unde sus pe munte pe lîngă rîul Cheii îşi făcuse un călugăr Pahomie o bisericuţă de cărămidă aşezată pe piatră care acum s-a pustiit şi s-a dărăpînat. — Dar pretenţiile mele au fost prea mari. Mai întîi m-am culcat pă la opt, deşteptat de Trenk, căci dormeam de minune în bunul pat de la mănăstirea Dintr-un Lemn. Bădiţa ne gătise doi cai buni, aşa dar însoţiţi de dorobanţul Gheorghe, ce venise să ne-nsoţească dela Titireci încoace am plecat pe la 9 ceasuri luînd apa Ostrovului în sus; idea mea a fost să urmăm acea apă pînă la obîrşa sa unde se află schitul Pătrunsa şi de acolo să mergem la Jghiab şi-ndărăt pînă seara. Am umblat dar spre Pătrunsa, Omul cu merele şi cu ţvanţu, la Pietrari n-am apucat drumul ia stîngă spre Jghiab ci l-am urmat drept pîn în Bărbăteşti. De aci înainte începe matca Otăsăului, care pînă aici e largă şi nisipoasă, a se îngusta şi a curge printre stînci.

Era trei ceasuri de cînd umblam şi ne spuneau că e încă departe, aşa am început a merge mai iute, însoţit de dorobanţul; dar Trenk ce abia îşi mişca calul rămînea tot îndărăt; ceeace mă silea a-l aştepta.

De la un loc încolo matca Otăsăului nu mai e practicabilă, am apucat dar printr-o vale laterală ce-i zice Valea Ticii, în stîngă apei; apoi am suit dealul pe un picior de munte, avînd în mai multe rînduri o rîpă nisipoasă şi adîncă lîngă potecă.

Pe urmă umblarăm pe muchea munţilor între fagi şi mesteacăni seculari, din cari mulţi erau trăzniţi, pîn la un loc unde e o cruce de lemn stricată ; de acolo, cînd cad frunzele se vede schitul, acum se vede numai desişul copacilor învecinaţi. Scoborîrăm apoi valea şi la un loc unde calul trebuia să se scoboare pe o rădăcină de copac ca pe o scară. Trenk nu putu

să-şi^opreasoă şaua pe spinarea calului. Şaua alunecă şi el căzu jos; am ocărit nng-Lu?eşti, italieneşte, în toate limbile şi n-a mai vrut se urmeze .o&laro; am a>juns pînă unde se strecoară cel mai mare izvor al Otăsăului. Căci într-aeel loc, unde e pe o poeniţă într-un vîrf de colnice schitul Pătrunsa, de toate părţile vin ca raze deosebite piceri de munţi dintre care se adună apele de formez rîuleţul. Am început dar să urcăm iarăş pe nişte livezi unde sătenii din Bărbăteşti, proprietari moşteni ai acestor locuri, îşi au căsueioare de lemn unde vin iarna de şed şi-şi pasc vitele pe munte. Schitul e iar făcut de ei, deşi se zice că mai alături era altul vechi ce n-a lăsat decît urma temeliilor, zidit de o doamnă. Care doamnă, nu pot şti, fipdcă pomelnicul fiind la un popă din sat, nu l-am putut cerceta. O căsăcioară ele piatră, învelită cu lemn şi fără tavan şi fără coşuri, în care locuiesc doi oălugări slăbişi sdrenţero'şi/făcînd focul în tindă ce se umple de un fum negirxx şi des ; o bisericuţă fără turn, o mică ogradă de pari, fără altă poartă decît xişa casei, pe unde au trecut şi caii noştri, iată ce e schitul Pătrunsa.

"Nu departe sînt poalele pietroase ale munţilor Albu şi Pieatra, pe care sînt şi "brazi. Acel schit e închinat Cuvioasei Paraschivii; auzind aceste am făcut dar de-o liră, proporţionat cu slabele-mi mijloace de acum; dar aş dori la vremi mai bune să fac ceva pentru acest schit depărtat şi aşeza/t i. i . . . i aspru decît orcare din cîte am văzut.

La Pâ-fcrtmsa, pe iarbă verde, subt umbra bisericii, am îmbucat ceva din slabele provizii aduse de noi, dar Costache uitase a ne pune vin în dăsagi, ceea. ce supăra mult pe Trenk, care se plîngea de lipsa vinului şi a cafelei, f&oîndu-mi mie vină că n-am îngrijit, la un drum aşa depărtat de a lua provizii întăritoare.

Apa îxxsă, era minunată şi plătea, mai mult decît orice vin, pe poala coastei unde e mănăstirea era şi zmeură şi căpşuni. Pe la cinci, am apucat ca*ca înapoi spre Bărbăteşti, luînd un băiat cu noi dela schit; Trenk a urcat şi a soolborît pe jos, pe cînd am fost în vale eu cu băiatul, am apucat înainte şi eir^ o placare a vedea săltînd pe tînărul muntean ca o căprioară, sărind apa irezimat în toiagul său. La Bărbăteşti n-am găsit pe popa cu pomelnicul ; plecase la Pătrunsa. Am aşteptat dar pînă a sosit în urmă-mi şi Trenk cix dorobanţul şi dela Bărbăteşti am abătut la stîngă ca să mergem spre J^iiiab. Trecînd dealul am scoborît în Dobriceni, unde e metohul Arnofc^i, acum cu totul ruinat; casele nu mai există ; biserica zidită subt Costaxx-tin-vodă Brîncoveanu, e dezvelită, au crescut copaci peste boitele ei desfundate. îsTu mai e nici egumen, nici călugăr, ci un orînduit al egumenxxlxxi din Arnota, ce ţine moşia pe seama sa, şi care ne-a dat un ţigan călare p. un frumos armăsar mic şi murg, ca să ne ducă de-a-dreptul la Jghiab._ urcat dealul trecînd prin satul Dobriceni şi sus am găsit nişte livezi d. fîn adevărat minunate. Ce aer înbălsămit de flori în cele verzi! Ce miros sănătos de fîn în cele cosite ! Apoi am scoborît pe o potecă ce mergea şerpuind, pintre un desiş de aluni şi de alţi pomi, pînă am dat în poteca şovăitului, ce este alături cu rîuleţul Govorei. Dela livezi pînă în vale loetxl se schimbase, dar plăcerea era şi mai vie. Murmurul apii, răcoreala a,c^elei dumbrăvi, aduceau o mulţumire nespusă; astfel ajunserăm pe la apusul soarelui la schitul Jghiabu.

Acolo nae-a primit bătrînul călugăr Hagiu, cu care făcusem cunoştinţă la Săx-âcineşti.

Schitul lui e compus de vro opt căsucioare de lemn, aşezate în gradaţie pe coastă printe pomi; mai jos e casa lui de zid, dar mică şi bisericuţa prefăcută cu totul de dînsul şi zugrăvită cu toţi sfinţii şi cu toate feţele curcubeului. Alături e un brad înalt. Mai-nainte de schit e un izvor cu o apă limpede dar cu miros de pucioasă, ce curge în mare cătăţime, dintr-un şipot. Din dosul bisericii, ceva mai jos curge apa Govorii, a carii obîrşi e cu 800 stînjeni mai la deal. Valea e foarte îngustă şi păduroasă. Aceea Miliseştii din deal e moşia schitului, dăruită mai mult de bătrînul stareţ care a fost preot moştean şi el în Cacova, şi care după cum am aflat pe urmă dela dorobanţul nostru, ce e şi el cacovan, a luat pe nedreptate o sumedenie de locuri dela moşteni. Trenk a desenat schitul; eu am stat de vorbă cu veselul călugăr care mi-a vorbit de Luther de Calvin, adăugind că nici Volter nu era puţin om. în pisania bisericii făcută de dînsul, spunea că acest schit fusese făcut de lemn de Eadu vodă Negru, apoi de Matei vodă Basarab. Dar de unde luase el aceste cunoştinţe, cred că nici el nu putea spune. Falsificării anticare de felul acesta a început să se introducă şi la noi; asta provine dintr-o necompletă ştiinţă aţîtată de trufie sau de şarlatanism. Dar astea nu le spun atît pentru bietul stareţ din Jghiab, cît pentru mulţi anticari bucureşteni.

Era seara, adică 8 ceasuri aproape, cînd am plecat din Jghiab şi pînă am ajuns peste livezi la satul Cacova, tot pe rîul Govorii ce se zice şi al Cacovei, înoptase ; am urmat însă drumul prin întunerec. Şi Trenk ostenit, bufnea şi se văeta astfel încît a ajuns să mă supăr serios în mine. Am scoborît în Govora pîn la Stoeneşti, apoi am luat o vale lăturalnică în dreapta, am trecut în lunca Otăsăului la Pietrari şi am urmat drumul pîn la mănăstire.

Cînd eram p-aproape a ieşit şi luna şi mi-a înfăţişat lunca Otăsăului astfel precum o descrisesem *în Doamna Chiajna.* Mi s-apărut că descrierea mea a fost exactă şi m-am bucurat. Era trecut de douăsprezece ceasuri cînd am sosit la mănăstirea Dintr-un Lemn. Umblasem cinsprezece ceasuri călări. Saşa se culcase. Am făcut un ceai, l-am înghiţit cu cognac dela Labouret şi cu oasele cam zdrobite, m-am culcat. Somnul mi-a fost prea dulce.

Sîmbătă dimineaţa 30 iulie 1860 ploua, dar ploaia a încetat curînd şi soarele a ieşit frumos. Ziua aceasta a fost mai mult destinată la odihnă ; Trenk a copiat o pereche rucaviţe ce ni le-a adus dela Govora, însă am vizitat bisericuţa de lemn din deal ce după mai multe focuri, este azi prefăcută de f . . . . f tatăl cucoanei Bichii, muma Lahovăreştilor din Bîmnicul Vîlcii. Trenk a desenat capela; într-însa se mai păstrează ceva icoane din biserica de jos, lucrate cînd cu Cost. Brîncovan vvd, sau cu Matei voevod. Alături e şi rădăcina gorunului cel mare ce s-a surpat de cîţiva ani; tulpina lui uscată, găunoşită şi putredă e alături. Ţăranii vin şi ia bucăţi dintr-însa de o fierbe şi o bea de friguri, atît e de mare veneraţia acestui loc. Am dezbrăcat şi icoana cea mare de faţa-i de argint şi am văzut că pe o parte e zugrăvit pe pînză Judecata din urmă, cu numirile scrise sîrbeşte, iar pe cealaltă Maica Domnului, zugrăvită pe lemn şi stricată pe cît se poate. Numai obrazul Maicii Precistii e mai bine conservat. Cine mai ştie pe unde o fi fost ascunsă în vremile răsmiriţelor trecute? Ţin aminte numai că, cînd cu Tudor Vladimirescu o dusese la Pătrunsa, iar cînd cu Cîrjaliu a dus-o în peşteră la Bistriţa, unde s-a afumat de focul ce-l făcea pustnicul în peşteră. îmbrăcămintea de argint, ce o

poartă acum, e făcută de Eadu Golescu la 1812, dar mai are şi arca/ precum şi coroană, cercei brăţări şi alte multe scule, ce sînt înpreună cu cele mai de preţ odoare ale mănăstirii duse la Hurez.

Am vizitat încă în ziua aceia şi schitul Surpatele. Bădiţa a pus 4 cai ai lui la trăsura noastră şi am mers acolo unde am vizitat şi am însemnat ce e mai vrednic de băgare de seamă. * • • • * de plumb ale schitului din vremea lui Constantin Brîncoveanu, apoi mai multe odoare date de doamna Măria, la acel schit ce a fost vechi făcut de Buzeşti.

întorcîndu-ne de la Surpate am prînzit pe la şase şi seara Bădiţă ne-a arătat ceva odoare şi mai ales odăjdii vechi ale schitului. Mai de luat aminte e o evaghelie îmbrăcată cu argint poleit, dată de Constantin Brîncoveanu pe cînd era vel spătar şi scrisă dania cu mîna sa, 2 poale de icoane şi o dveră de serasir minunată şi mai multe sangulii de pînze de in subţire, cusute cu mare fineţă, pentru Maica Domnului. Sînt şi sfite de însemnat de stofă de catifea săpată pe materie de mătase groasă sau de mătase cu păr de cal. Am mai scris încă şi o scrisoare Brîncoveanului spre a-i cere voie a deschide cutia în care se află la Hurez, coroana cea de pietre scumpe a Maichii Precestii şi care e acum pecetluită de vodă Ouza, ce a vizitat-o anii trecuţi şi a rupt el însuşi pecetea Brîncoveanului. Trenk pica de somn, a mers să se culce şi noi i-am urmat pilda deşi aveam a lucra asupra pomelnicelor de aici şi dela Surpate.

Duminecă 31 iulie 1860, ne-a deşteptat toaca şi clopotele pe o ploaie straşnică cu fulgere şi cu tunete, care abia acuma pe la zece ceasuri a încetat. Saşii nu prea îi e bine. Trenk face desenul mănăstirii de pe nişte grămezi de scînduri şi o să sfîrşască copia icoanei cele mari. Eu am să sfîrşesc lucrarea asupra acestii mănăstiri şi apoi o să mergem la Mănăileşti şi la Bistriţa. Bădiţă a plecat azi dimineaţă la Bîmnic. Pe dorobanţul nostru l-am trimis la Bărbăteşti să-mi aducă pomelnicul dela Pătrunsa. Mă duc să m-apuc de lucru.

Mănăstirea Dintr-un Lemn 31 iulie 1860 duminică 10 ceasuri dimineaţa.

Duminică la 31 iulie am luat inscripţie depe mormitele lui George Cantacuzino, celelalte pisanii. Maica călugăriţa chelăreasa şi dorul călugăriţelor scoase dela mănăstirea Dintr-un Lemn şi răspîndite prin alte mănăstiri. Pomelnicul şi preotul care m-a întrebat ce orînduială o să se facă cu dînşii. — Vremea se îndreptase, am prînzit de vreme; am plecat cu poştalionul cu 4 cai, Trenk şi eu la Manoileşti în valea Bistriţei. — Biserica zidită de Pahomie monahul Pîrşcoveanu. — Cartea cu stampa doamnei Elena a lu Matei Basarab. — Bepede întoarcere la mănăstirea Dintr-un Lemn. — Saşa aşezase lucrurile; călugăriţa îi dase două sangulii alese de ea şi nevasta lui Bădiţă 2 borcane de dulceaţă. Am dat şi noi să ne pomenească la mănăstirea Dintr-un Lemn şi la Surpatele. Am plecat pe cînd apunea soarele şi pînă la Buneşti tot s-a mai văzut. Frumos tablou la Păuşeşti. Livede verde cu corturi de ţigani. Din dos o pădure deasă de fagi frumoşi. în fund munţii cu ceaţa serii. Peste văi la Buneşti la mînăstire era noapte. în deal, pînă să scoborîm la apa Bistriţii, am văzut un arc de raze roşii pe cer, o aureolă boreală. Noaptea ne închide vederea mănăstirilor. Am ajuns înserat. Economul ne-a primit lipsind egumenul ce e dus cu mitropolitul la băi. Odăile ce ni s-au dat sus, patul cel spart care s-a rupt noaptea şi am dormit pe canapea.

Luni, la 1 august dimineaţă, a venit popa să ne boteze dar nu eram gata. Trenk s-a dus să ia desenul cel mare; eu am vizitat obiectele ca să văz ce este de înscris. Mare cătăţime de antichităţi. După dejun am copiat pisania veche de subt clopotniţă, Apoi clopotele, vechimea lor, cel mic nedescifrabil. Damian, mirarea lui, cînd a venit în clopotniţă[1]. Soarta acestui biet om şi nedreptatea părinţilor. Ce zice el acum de d<am>a Ştirboaica[2]. După clopote am însemnat icoanele cele vechi. în vremea asta Saşa a mers să se întîlnească cu Trenk dar apoi ea a venit în biserică. Ploaie şi piatră pe cînd din advonul muierilor la biserecă copiam pisanii a '<vechiului sicriu al Sfîntului>*. Au început a trage clopotele, efect spăimîntător; am descris apoi şi noul sicriul şi încetînd ploaia am mers să prînzim. Damian a venit aci, am schimbat cu dînsul tabacherea lui Trenk. După prînz eu am înscris pînă înserat argintăria din lăzile din altar. Trenk a început desenul sicriului care l-a sfîrşit a doua zi.

Marţi 2 august 1860 dimineaţa am sfîrşit înscrierea argintăriilor şi a odăjdiilor. Multe din ele am ales spre a se copia de Trenk. Ni le-a adus în odaie sus. Ziua s-a petrecut cu desenurile lui Trenk. Saşa a călcat ornamente dela evanghelia manuscrisă şi eu am aşteptat să vie călugărul chelar ca să-mi arate biblioteca. Dar n-a venit. Seara am ieşit să ne plimbăm pe Bistriţa în sus, dar am mers pînă la un loc şi ne-am întors. Frumoseţea acestor locuri. Poziţie extraordinară. Economul ne-a întîlnit întorcîndu-ne şi am fost cu el, pe poteca despre peşteră, ce e aşezată ca o scară cu pietre, la Păpuşa. Era înserat şi ne-am întors acasă. Porumbul seara.

Miercuri 3 august dimineaţa eu am cercetat biblioteca şi am înscris cărţile interesante. Trenk, cu neplăcerea obicinuită, a desenat obiecte vechi. Saşa asemenea calea ornamente. După prînz am fost cu economul la peştera cea veche. Urcare grea. Saşa n-a putut sui de pietre şi de urzici. Aspect frumos al acestei peştere. Istoria călugărului ce a căzut de pe maî în prăpastie. Seara am lucrat cu toţii pînă pe la 2 din noapte, ajutaţi de cafea neagră. Odaia lu Trenk era un adevărat atelier.

Joi 4 august eu m-am sculat mai de vreme dar Trenk tîrziu. După dejun am fost la peşteră. Liliceii. Nu mai găsesc * . . . * ce erau sloiuri de ghiaţă. Efect mult mai frumos în vremea iernii. Păstrarea urmelor. Pustnicul ce nu vorbea. Ţiganii ce l-au azvîrlit. Vizita lui Kiselef la dînsul. Două capete în peşteră. Loc unde voia Ştirbei să facă încă una. Piatra de lapte. Ţărancele din Transilvania din Siliştea. Frica lor. Conversaţia mea cu cea bătrînă la ieşirea lor din peşteră. (Mucă, mucă,. multe căi ai făcut, dar nicio cale bună ca asta n-ai făcut).

Trenk desenează de pe munte Păpuşa. Am prînzit mai de vreme. După prînz Saşa şi eu am fost la bolniţă; uşile din vremea lui Matei Basarab ; apoi am fost spre strîmtoare unde desena Trenk vederea bolniţei. Seara iar am lucrat pînă pe la 12, Trenk icoana lui Sfîntul Procopie, Saşa brîul lui banu Barbu şi eu pomelnicul.

[1] **Dl prinţ am schimbat cu dînsul tabachera lu Trenk.**

[2] **După prînz am mers în altar ca să scriu argintăriile pîn-ne-a apucat noaptea. Trenk cu Saşa au mers să se -nplimbe**

POMELNIC, MANUSCRIPTE, CÂRTI TIPĂRITE

Pomelnic.

Pomelnicul cel mare se găseşte astăzi la mănăstirea Bistriţa, foarte rău păstrat, nu este chiar cel vechi titoricesc ; de ne este iertat a da credinţă deplinei lui asemuiri cu al bolniţei de la aceeaş mănăstire am zice că şi dînsul, ca cel de la bolniţă, e transcris de pe altul mai vechi, ia anul ^3c^, 7260, în a doua domnie a lui Grigorie al II-lea Ghica voevod.

Rîndul domnilor ce se află într-însul poate fi interesant, căci se văd numele mai multor doamne, feciori şi fete de domni ce se găsesc foarte rar, în alte înscrisuri, de aceea reproducem aci acea listă, traducînd titlurile din slavoneşte :

Io Radu voevod Negru

Io Vlad voevod

Iw Neagoe voevod şi doamna sa Despina şi fii lor, Teodosie voevod şi Angelina, Ioana fi Petru, Stana, Ioan, Roxandra.

Io Bratu voevod

Io Radu Voevod

Ico Vlad voevod

Io Moisei voevod

Io Vlad voevod

Io Vintilă voevod

Io Petru voevod

Io Petraşcu voevod

Io Mircea voevod şi doamna sa, Ana.

Io Petru voevod şi doamna sa , Stana şi fiicele sale, Măria şi Voica

Io Alexandru voevod şi doamna sa, Gaterina şi fiicele sale, Elena Dospina

Io Mircea voevod şi fiul său, Mircea voevod

Io Vlad voevod

Io Mircea voevod

Io Milos voevod

Io Petru voevod şi Petru vodă

Io Alexandru voevod

Io Mihai voevod şi doamna sa, Stanca, şi fiul său, Nicolae şi fiica sa, Florica şi muma sa monahia, Teofana.

Io Simeon voevod

Io Radu voevod şi doamna sa, Elena şi fiica sa, Anca şi fiul său, Basarab voevod şi doamna sa, Arghira şi fiul său Alexandru voevod.

Io Ilieş voevod şi doamna sa, Elena şi fiul său, Radu voevod.

Io Leon voevod şi fiul său, Radu voevod,

Io Matei voevod şi doamna sa, Elena

Io> Constantin voevod şi doamna sa, Bălaşa, Ilina Rale Nicolae.

Ico Grigorie voevod

Io> Antonie voevod şi fiul său, Neagoe voevod

Io Duca voevod şi doamna sa, Anastasia

Io Şerban voevod şi doamna sa, Măria şi fiul său, George voevod şi fiicele sale, Casandra* Măria, Constandin.

Io Constantin voevod şi doamna sa, Măria şi fiul său, Constantin voevod şi fraţii lui* Ştefan voevod şi Radu voevod, Matei voevod şi fiicele sale, Stanca, Măria, Ilinca, Safta, Anca.

Io Ştefan voevod şi doamna sa Păuna si fiul său, Radu voevod, Constantin voevod*

Apoi vin numele domnilor fanarioţi, pînă la Grigorie Ghica.

Constantin vodă Brîncoveanul e pomenit cu tot neamul său şi poartă calificarea de titor* ca prenoitor al mănăstirei.

Apoi iar interesantă e o listă ce poartă acest titlu :

Aici să pomenesc numele ctitorilor care din început au zidit şi au înălţat sfînta casă aceasta banul Barbu Craiovescu. E împărţită în două pomelnice, unul de patruzeci şi două de nume, care incepe astfel:

Pahomie monahul, Salomia monahia.

Pîrvul, Danciul, Radu, Muşa, Negoe şi alţii.

Celălalt pomelnic e de douăzeci şi opt de nume.

în urmă este o altă listă de vreo cinci sute douăzeci şi opt (528) de nume rînduite în împătrite coloane pe şase feţe cu titlul: *Aici să pomenesc boierii' den Brîncoveni ctitori acestei sfintei mănăstiri.* Lista se întrerupe, dar reîncepe mai încolo cu titlul de : *Rudenii,* pe alte două feţe.

Pomelnicul egumenilor mănăstirei Bistriţa începe cu un Ştefan fără leat şi urmează tot astfel pe două feţe pline cu nume pînă la un Mihail (1761); de aci înainte fieşce egumen pînă azi e cu data instalării sale. Printre dînşi mai cu osebire sînt pomeniţi, în parte, cu tot neamul: lor, egumenul Ştefan care la anul ^dv^Ke, 1725, a învelit din nou biserica cu plumb şi a ridicat casele mănăstirei, în Rîmnic, apoi Gonstantie şi Partenie.

Dintre boieri sînt trecuţi în pomelnice particulare, Şerban Cantacuzino cu tot neamui său, Pahonie monahul şi Iordache stolnicul Prîşcoveanul Trufanda, care au dat moşia Studina* vie şi heleşteu şi au clădit schitul Mănăileştii şi încă alţii mai puţin însemnaţi.

Manuscripte:

Biblioteca de la Bistriţa, afară de cărţile moderne bisericeşti în limba românească, coprinde un număr ca de vreo patru sute de volume foarte rău conservate, căci cele mai multe, din pricina umezelii ce este în peşteră unde ele au fost strămutate şi păstrate într-atîtea rînduri s-au udat şi s-au mucezit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede şi cele de pergament şterse şi scorţoase.

Toate în general sînt cărţi bisericeşti: manuscripte sînt destul de multe, evanghelii, liturghii, minee şi alte cărţi de slujbă bisericească scrise, de trei şi patru secoli, în limbă slavonă şi cu litere mari ca de tipar, sau încă vieţi de sfinţi şi alte învăţături de-ale sfinţilor părinţi, traduse româneşte şi prescrise cu litere de mînă, în cei doi din urmă secoli, călugării de prin mănăstiri se ocupau cu asemenea trageri de copii.

Cărţile tipărite provin din deosebite aşezăminte tipografice ; sînt învăţături religioase şi ceasloave tipărite în limba slavonă, în lavra Pecersc din Kiev subt păstoriea mitropolitului de acolo Petru Movilă biblii şi psaltiri slavoneşti tipărite la Leov (Lemberg în Galiţia) tot pe atunci; minee şi cărţi de slujbă bisericească, tot slavoneşte, tipărite la Moscva în zilele ţarilor Alexei *şh*

Petru Ivanovici, minee şi octoişe, precum şi alte cărţi bisericeşti tipărite în limba slavonească cu titlurile şi unele canoane româneşte din porunca lui Constantin Basarab voevod Brîncoveanul, în sfîrşit sînt şi alte felurite cărţi, în limba românească ieşite din deosebitele tipografii din ţara noastră, la Govora, mănăstirea Dealului, Cîmpulungul, Tîrgoviştea etc, multe prea stricate şi rupte.

Dintre acestea toate am ales ca mai însemnate pe cele ce urmează, începînd mai întîi cu manuscriptele cele mai interesante.

— Psaltire slavonească scrisă pe pergament cu litere negre curat lucrate, deşi sînt de deosebite mărimi pe aceleaşi feţe. Poartă sau titlu nu are, ci se vede scris pe faţa cea din urmă că această carte a fost scrisă pe vremea craiului sîrbesc Ştefan ce domnea în Beligrad la anul *şwnA,* 7854 <sic> (1346).

Acest crai Ştefan este al VIII-lea de acest nume în Serbia cu pronumele de Duşan, el a fost eroul, legislatorul şi cel mai mare prinţ al patriei sale /1336—1356/. Formatul cărţii e în 8°

— Evanghelie slavonă scrisă pe pergament cu litere mari şi frumoase, la capul fiecări evanghelii e o înluminură de arabesce aurită şi colorată pe cîmp negru; la unele e şi corbu român desenat la mijloc. Poartă n-are, dar pe faţa cea din urmă se citeşte că cartea e scris la anul ^SK, 7020 (1512), din porunca lui Radu vodă (Vlăduţ). Format în 8° mare Despr ferecătura acestei cărţi s-a vorbit la cap. II no 30.

— Evanghelie slavonă scrisă pe hîrtie groasă velină cu litere mari şi fromoase şi cu înlumi nuri arabesce în formă de reţea de aur şi de felurite feţe, la fiecare cap de evanghelie. Dată n poartă dar e ferecată la anul 1519, după cum s-a văzut cap. II no. 21. Format în folio mar

— Evanghelie slavonă scrisă pe hărtie groasă velină cu litere mari şi cu titluri inluminate colorate ca şi cea de sus. N-are poartă dar se vede scris pe faţa din urmă că e lucrată mănăstirea Atonului, din porunca lui Io Radu voevod, domn al Ţării Româneşti, la anul ^3A 7045(1537). După leat se vede că e Petru Paisie, egumenul de la Argeş, înălţat domn cu nume de Radu al VIII-lea.

Asemuirea acestui exemplar cu precedentul ne face a crede că, deşi anterior, şi celala e lucrat tot la muntele Aton. De acolo tragem concluziea că mănăstirea din acel loc era centr de unde izvorau acele luxoase exemplare prescrise, de cărţi religioase ce să răspîndeau în ţăr dunărene şi chiar poate pînă în Rusia '.

— Evanghelie sîrbească cu comentarul episcopului Teofilact al Bulgariei, scrisă pe hîrt N-are leat, dar e ferecată la anul 1642 precum s-a văzut la cap. II no 32 — Format în folio m

— Carte scrisă pe hîrtie, fără titlu, coprinzănd pravilele bisericeşti în limba slavonă. scoarţa ei de lemn se vede scris de mîna lui Udrişte Năsturel următoarele cuvinte reprodu aici în facsimile :

ClK> KNHrS npd8tfdN$K> MdT£i£A\ ChCTdB<UN$K> H A6CnHN0K> KHATHHOW IlHCTpHU,K0M5 A\oNdCT npeA4NN$K>, &3 rp-feujHWH 0\"APHtjie H-kCTSpert WT <Diep-KipH npoMHTox BT* rtiiTO I\o)>C<(no)>A N£ ^dX npH M d ^ f H EdCdPdK-b NdMdAHHKS BrtdX03dnrtdHeHCKCA\ H npOHdift, T6K$l|JHA\ rt'kTOM U>T A\ipOT80p6NÎ3 ^3 p

ceea ce se traduce pe cît se poate citi : „Această carte de pravili de Matei aşezată.... în măn tirea Bistriţa viind în ea, eu păcătosul Udrişte Năsturel din Feraşti am citit, în anul domnu 1636 în zilele lui Matei Basarab stăpînitorul Ţării Româneşti şi celelalte. Cursul anilor de zidirea lumii 7144". Format în 4°.

— *Traiul cu viaţa a prea cuvioşilor părinţilor noştri a lui Varlaam şi a lui Iosaaf,* s *de prea cuviosul părintele nostru Ioan Damaschin, pentru folosul sufletesc, iară acum d*

' Cu părere de rău facem numai în notă menţiune despre un alt exemplar de evangh manuscrisă slavoneşte pe hărtie, format in folio cu mai multe desenuri coloriate pe cîmp de de acelaşi format, intercalate în text. Starea de putrezire a acestei cărţi abia mai iartă a p mîna pe dînsa de frică să nu se facă toată praf.

4'

**** .«^^ ^

• «y^M, • •

?ⁱⁿᵘˢⁱᵃ manuscriselor de la Rri.t - ''

bhoteca Aoaaemiei e — " « « « I S o:i:,T*:ᵒᵐ-³²⁶⁵ ᶠ- ³⁴>-

manuscrise.

imba slavonească întoarsă fu pre românească de mult păcătosul robul lui Hristos Udrişte Nasture] de Fierăşti al doilea logofăt.... B-K A^TO Kuwta A\HJM ^3pH3, 7157 (1649). Scrisă de mînă ÎTÎ două coloane una slavonească şi cealaltă românească. Acest exemplar e prescris în zilele lui Ai; tonie vodă, la anui^po, <7179> (1671), de Petronie arhimandritul Format în 4° mic.

— *Viaţa prea cuviosului părintelui nostru Nifon* u>Tu,e EACBH (părinte bine cinstit). Scrisă cu mîna de Nectarie monah din Brîncoveni, după izvodul tălmăcit den slavoneşte de Anania, stariţul său, pentru arhimandritul Paisie ce fusese la Bistriţa şi s-a orînduit de către Constantin vodă Brîncoveanul, năstavnic la Horez. Scris la anul ăpna, 7199 (1691). Format în 4°.

— Carte scrisă de mînă şi coprinzînd felurite materii de pe care se înţelege că a fost sau o carte de studiu sau un caiet rememorativ. Printre dînsele deosebim :

a — *Isopie, cartea lui Isop înţeleptul:* culegere de fabule şi de povestiri în proză românească.

b — Vreo şasprezece hrisoave de domni şi cărţi de boeri transcrise slavoneşte, *de pe cele *e piale cu amice,* cîteva foi mai departe e şi traducţiea lor în limba românească.

c — F ouă liste de numiri de ierburi şi de pomi, slavoneşte cu traducţiea lor pe româneşte subt titlul de <uâiK*H.

d.e.f. et alia — Viaţa sfîntului cuvios părinte Sava; a sfîntului mucenic Teodor Stratilat traduse din slavoneşte pe româneşte, acatistul Maicii Domnului şi alte materii bisericeşti în limba slavonă şi românească.

Pe scoarţa acestei cărţi e scris cu litere latine : Aceasta iaste a lui Seraffim Igumenul de la Arnotă 1721 Format în 4° mic.

— *Oglinda bogoslavii pentru fiinţa lui Dumnezeu cea mai sus decît fiinţă.* Scris de mînă româneşte, dar fără dată, pe scoarţă se vede scris cu litere mici într-astfel:

Teu/pne BTOP*- AUCTÎW BJKIW' AecnoT X'PLU " K^HKH KNA3I HAHPHMHCKH, TPAKÎHCKH MSCÎHCKH K6CT0EHHA\c eKAACTH TAP^ rpo^s ertnpî adecă „Gheorghe al doilea, cu mila lui Dumnezeu despot, ducă şi mare prinţ al Ilirii, Tracii, Misii şi al părţilor răsăritene domn, conte şi celelalte.

Dupe scrisoare se vede că cartea nu poate fi anterioară secolului al XVII-lea. Nu credem ca acel nume de prinţ să aibă vreo relaţie cu cartea, ci ni se pare numai un joc al vreunui cititor al cărţii.

Adăogăm aci un manuscript mai modern cu titlul : *Carte ce se chiamă Chita florilor, întru care multe lucruri vrednice de cărţi filozoficeşti şi duhovniceşti s-au adunat şi s-au citit pentru folosul celor ce vor ceti pravoslavnicilor creştini, care s-au tocmit şi s-au aşezat aci acum pe vremea biruinţei prealuminatului şi augusticinului nostru împărat Carol al şaselea între chesari cu toată nevoinţa şi osteneala dumnialui logofătului Mahalce litterati în anul de la zidirea lumii* _^3CA3, *<7237>, indictionul 5 şi de la mîntuirea lumii* d\|'KÂ. *1729, iulie* K, 20, Format în 4°.

Cărţi tipărite

— Carte slavonească coprinzînd liturghia sfîntului Grigorie, tipărită cu litere terţia fromoase, rotunjite şi curate. Poartă n-are dar pe faţa cea din urmă se vede o notă tipărită cu aceste cuvinte în limba slavonă :

,,H CKKpIJNCit CÎd KHhiTd nOK£rtfcNÎ6A\'h Eli SOTd KAdrOK'fcpNdr© H X^WENBdro H Ker*U>A\XpdHNMdrO H np*fccBi:T<\dro rocnoA^pd^ Iw MHXH'fe B6AHKarc,|B0£B0AW HK ce^ 3EMAH OyrpoBAdXÎNCKofi „ noA^HdBÎw CHTI KCAHKdro Iu/ BrtdA* BoeROAW, BTI npivRoe rtiro rocnoACTRd ero rpoyAHWgcA OCEM-K cM'fepHUM MOHdX H CIJJCHHHKb MdKdpîe Rit rt-feTC, ʈ_ 3SÎ Kp$r"fc CkllUOy SÎ AOyHfc e HNAHKTÎU>©h dî MU,d N06MBpd ANb SÎ ceea ce se traduce în româneşte : ,,Şi s-au săvîrşit această carte din porunca întru Hristos Domnezeu bine credinciosului şi de Hristos iubitorului şi de Domnezeu păzitului şi prea luminatului domn Ico Mihnea marele voevod a toată Ţara Ungrovlahii şi a părţelor de pe lîngă Dunăre»

fiul marelui Io Vlad voevod, în anul întîi al domnii sale. Ostenindu-se pentru aceasta smeritul monah şi preot Macarie, în anul 7016 (1508), ocolul soarelui 16, al lunei 5, indicţionul 11. luna noemvrie zile 16.

Sînt două exemplare, de la unul lipsesc foile de la -nceput. Format în 4°.

Această carte tipărită cu aşa litere curate şi desluşite la anul 1508 în domniea lui Mihnea vodă I, e o adevărată curiozitate. Fost-a oare pe acea vreme tipografie în Ţara Românească, cînd noi pînă acum nu cunoaştem altă mai veche decît cea de la Govora pe la anul 1640, adecă cu o sută treizeci şi doi ani în urmă? Sau iar în ce alt loc la o epocă aşa primitivă a tipografiei a putut să se tipărească cu litere slavone, această carte? Progresile studiilor bibliografice ia noi vor lămuri această chestie. Vom adăoga numai, pentru completarea notiţelor, că vedem in Joseph Dobrowsky : *Institutiones linguae slavice. Praefat,* pag. XLV menţionată o Tetraevanghelie, format în 4°, tipărită în zilele lui Basarab voevod (negreşit Neagoe vodă, după cum se găseşte şi-n hrisoave) la anul 1512, de la ieromonahul Macarie. Această carte e în biblioteca de la Moscva. Nici Dobrowsky (loco citato) nici Sopikoff *(Bibliotheca russica* L) nu pot să însemneze locul tipărirei acestei cărţi ci bănuesc a fi undeva în Ţara Românească.

Nu e oare posibil ca-n zilele lui Radu vodă cel mare, predecesorul imediat al lui Mihnea I, patriarhul Constantinopolului, refugiat în ţara noastră, acel Nifon, reformator şi organizator al clerului românesc să fi aşezat aici în ţară o tipografie slavonă din care au ieşit cele două sus arătate cărţi ş-apoi şi altele mai în urmă[1]. Totdeodată am conjectura că nicăeri nu şi-ar fi găsit această tipografie locul, ca-n mănăstirea Dealului ce chiar pe atuncea se zidise de către Radu vodă cel Mare (?).

O altă îndoială deşteptată de această carte e de a şti dacă cu adevăr Mihnea voevod I au fost fiul unui Vlad voevod, cum zice cartea, sau al lui Draacea armaşul, cum se vede în hronici.

— Mineu peste tot anul, în limbă slavonă tipărit cu litere de formă rotundă în care se simte vecinătatea celor gotice. Poarta cărţii lipseşte, însă în urma precuvîntării se citeşte acestea : H nOCTdRWHX Cil ESA'fcr'K AAOH RWUie nHCdNÎH AdpORdHHb. AAHfe RfiHHÎEAVk KieCdpOAX-K KdpHOAOyuiOMTi ewe r<urorteTce EWTH n$ HAUN^ e Kiecapk *wr-h* pwAkCTRd \ ^c ^* & u>KAdAdK>uid PWMCKWM-K NAM€ACTBOAVX H MNOSeMTv HHHÎeM'K CTpdNdMTv TOCnOAHNK NdpHU,deTC6. HdHeiljeCe flHCdTH *CU CTbiU* KNHrbl rAdrOAtGMÎH AAHHCH R-fc AISTO ^3A\A. Kpoyrk CAHU,4 sî *â* AO\"H A* şi se traduce : „Şi am pus acest semn al meu de mai sus scris dăruit mie de marele Cesar Carol, cel ce se zice a fi de pe nume al V-lea Cesar de la naşterea lui Hristos, care stăpîneşte imperiul roman şi al multor părţi domnitor se numeşte. S-au început a se scrie aceste sfinte cărţi ce se zic minei în anul 7044 (1536) ocolul soarelui 16 şi al lunei 14. Format în folio mic.

Despre această carte vorbeşte Jos. Dobrowsky : *Instit. ling. slav.* Praef., XI, unde arată că e tipărită în Veneţia din porunca voevodului Bojidar Vukovici de Ghiuric din Podgoritza.

Oareşce asemuire între forma literilor din această carte cu a celor mai sus însemnate subt no. 11, ar putea prin inducţie să ne mîie la concluziea că literele acelei tipografii a fost şi ele aduse în ţara noastră din Veneţia, ca multe obiecte pe la începutul secolului al XVI-lea precum am şi expus în cap. II.

— Psaltire tipărită în Braşov. Titlul lipseşte dar pe foaia cea din urmă se citeşte acest cuprins tipărit româneşte :

Ca mila lui Dumnezeu eu diacon Coresi, deacă văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem şi Hr. zice: Matei 209 cine ceteaşte să înţeleagă şi Pavel apostol încă scrie la Corint 155 că întru beserică mai vrătos cinci cuvinte cu înţeleşul mieu să greesc ca şi alalţi să înveţe decît ou întunerec de cuvinte neînlelease într-alte limbi

[1] Am văzut la dl. maior Papazoglu o foaie tipărită slavoneşte, de acelaş tipar şi de acelaş format în 4° po care d-lui în excursia d-sal e agăsit-o la mănăstirea . . .
Această foae este cea dintîi a unei cărţi bisericeşti avînd o vignetă de arabesce, cu corbul român la mijloc şi împrejur se vede numele unui Petru vodă (Petru Paisie (?) 1534).

drept aceia fraţii miei preouţilor scrisu-v-am aceste psaltiri cu otvet de am scos de în psaltirea sârbească pre limbă rumânească sâ vă fie de înţelegiturâ şi grămăticilor şi vă rog ca fraţii miei sâ cetiţi şi bine să socotiţi că veţi vedea înşivă că e cu adevăr. Vleato £3nc, 7085 (1577).

Traducţia de pe slavoneşte pe româneşte e tipărită la un loc cu textul astfel încît amîndouă sînt amestecate pe aceleaşi foi sau mai bine îşi urmează una altia fraz cu fraz, text şi traducţie. Format în 4° mic.

Aceasta e una din cele mai vechi cărţi tipărite în limba română, poate chiar şi cea d-întii, căci cele ce se cred anterioare nu port leat. Despre dînsa vorbeşte T. Cipariu : *Chrestomatie* seau *Analecte literare.* Notiţie literară pag. XVIII subt litera B. Tot acolo e vorba şi despre familia lui Coresi care a luat hrisoave de la Petru, Alexandru şi Mihnea voevozi româneşti, pe la anii 1567 şi următorii.

— Triod slavonesc cu titlul : TpiivAwN cii ecTb, TpHn'kcHHiţ'k CTOH RcAHKOH IICTAECWTHHUW... sau „Triod, adică trei cîntări ale sfîntului mare period de cincizeci de zile..." Mai jos se zice că e tradus din elineşte şi tipărit cu binecuvîntarea lui kir Petru Moghilă, arhimandritul mănăstirei Pecersc din Kiev şi fiu de voevod al Ţării Moldoveneşti la anul ^spAA, 7139 (1631). Pe reversul foii sînt armele prinţului Toma Zamovsky, căruia e dedicată şi cartea în precuvîntarea sa. Format folio. Această carte se află la Schitul de subt Piatră de la Gosteştii Bistriţii.

— Ceaslov slavonesc. Două exemplare foarte stricate şi rupte. Titlul lipseşte şi numai la unu se află o precuvîntare către cititori subscrisă de Petru Movilă arhiepiscopul mitropolit al Kievului, Galiţiei şi toatei Roşii, exarhul Constantinopolului arhimandrit din Pecersc. Această carte e tipărită în mănăstirea Pecersc din Kiev la anul _£AXA\r, 1633, <sic> ianuarie în si (12). Format în 8°.

— Liturghie slavonă tipărită cu blagoslovenia patriarhului Kievului kir Petru Movilă în Leov (Lemberg) la anul ^*TXAS,* 1637. — Format în 4°.

Asemeni este şi un apostol slavonesc tipărit tot la Leov la anul ^ AXAA» 1034.

— Antologhion sau alegere de minei, slavoneşte, tipărit în mănăstirea de la Gîmpulung (AA-kronoAie) de Ştefan ieromonahul la anii ^3pNd şi K [<sic>, 7151 şi 52 (1643) de pe cum se vede la vorbirea de la sfîrşit căci titlul lipseşte şi cartea începe cu o *Predoslovie* către Io Matei Basarab voevod subscrisă la Melhisedeh ot Peloponis, igumenul Dlîgopoliei şi de Orest Năsturel vtoroi logofăt ot Fiereşti. Format in folio mic.

— *Evanghelie învăţătoare a dumnezeeştilor preste tot anul şi la praznice domneşti şi la sfinţi mari aleşi. Cu porunca şi cheltuiala luminatului creştin Matei Basarab voevod, domn şi biruitor a toată Ţara Românească şi cu nevoinţa sfinţitului kir Teofil mitropolit a toată Ţara Românească. Tipăritu-s-au întru dumnezeiasca lavrâ ce se cheamă mănăstirea Dealu care iaste hramul Sf. Nicolae* B-R *A±T** ^3pHr, 7153 (1645).

Pe reversul foii e pajerea ţării avînd pe piept un scut pe care se vede o figură de om stînd pe jeţ cu toiagul în mînă şi dedesubt sînt: *stihuri în stema domniei Ţării Româneşti, neam casei băsărăbeşti*

„Ceasta ţară corbu-şi poartă întru pecetie
Fericit acum s-au dat adaos peceţii
Scutu la piept corbului cu un semn care
Om din jăţ şezînd şi toata lauda ce are
Mare neam băsărăbesc cu aceasta semnează
Că mare acelor isprăvi a toţi să-i vază".

Format in folio. De la Schitul de subt Piatră la Costeştii Bistriţei.

T. Cipariu. *Analecte literare* pag. XXV Aa.

— Triod slavonesc cu titlul : „TPHWAÎOH CTH 6CTK TpHnTeNeu/K CTOH B€AHKOH neTAecraTHHU,e... în urmă se vede că e tipărit din porunca şi cu cheltuiala prea strălucitei doamnei Elena cu mila lui Dumnezeu stăpînitoare a Ţării Româneşti, soţiea prea strălucitului Io Matei Basarab

Din lista cărţilor vechi de la Bistriţa, întocmită de Al. Odobescu (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 40)
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Cabinetul de manuscr.se.

voevod, în tipografiea domnească din oraşul Tîrgovişte, la anul ^3,„s, 7157 sau ^XA\A, 1644. Pe reversul foii sînt armele ţării ţinute de doi lei şi pe pieptul corbului e un scut cu o cruce cu două răscruci. împrejur e inscripţiea :

6A6N4 A\ATIK> HdMdANHMS ^rpOR^A

Format in folio. Sînt acum trei exemplare din care unul era la schitul Mănăileştii cu mai multe cărţi, ce am pus de le-a transportat tot la Bistriţa.

— *îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti. Pravila sfinţilor apostoli, aceale* 3 *(7) săboare şi toată cea namestie, lîngă aceasta şi cele C (200) dascăle a lumii Vasile vel Timotei. Nic. Nicol Teologhia dumnezeeştilor bogoslovi, scrise mai înainte şi tocmite cu porunca şi învăţătura blagocestivului împărat Ioan Comninul de cuviosul diacon al marei beserici lui Dumnezeu şi păzitor de pravili, kir Alexie Aristinul, iar acum de întiu prepus toate de pre elineaşte pre limbă rumânească cu nevoinţa şi cu osîrdia şi cu toată cheltuiala a prea sf. de Hr. kir Ştefan cu mila lui Dumnezeu mitropolitul Tîrgoviştei exarh plaiurilor a tot Ungrovlahiei. în Tîrgovişti în tipografia prea luminatului meu domn Zco Matei voevod Basarab în sfinta mitropolie, în casa Nălţării Domnului nostru Isus Hristos; mai K/20* BT, A^T ^apă, *7160, a lui Hr. ţ ă\HK, 1652 KK* HOCT REAHKH (în postul cel mare).

Tipărit de Daniil M. Panoneanul, Format în folio mic. Două exemplare din care unul la Schitul de subt Piatră de la Costeşti.

T. Cipariu., *Analect. Liter.* XXV Bb.

— *Engheniasmos sau obnovlenie sau tîrnosanie prepusâ de pre elineaşte şi sloveneaşte pre limbă proastă românească cu tot tipicul şi învăţătura ei foarte îndreptată şi tocmită bine pe rînd cu toată osîrdia şi cheltuiala prea sfintului mitropolit kir Ştefan a toată Ţara Muntenească. în Tîrgovişte Mru cinstita şi sfinta casă a înălţării Domnului Iisus Hristos, in tipografia luminatului domn Io> Matei voevod Basarab* u-uţa cenT K RR A^TL ^3p£d (luna septemv. 20 în anul 7161 (1653)).

O filadă în 4° mic prea subţire şi mucezită nu e trecută în lista lui T. Cipariu.

— *Cheia înţelesului scoasă pre limba rumânească cu osîrdia prea sfinţii sale kir Varlaam mitropolitul Ungrovlahii şi în zilele prea luminatului domn I<x> Şerban voevod şi s-au tipărit întîii în mitropolia Bucureşti anii Domn^ă*H,* 1678.

Acest Varlaam a fost mai întîii egumen la Glavacioc; apoi la 1661 s-a numit episcop al Rîmnicului, iar la 1673 întîmplîndu-se să moară, dupe o scurtă păstorie, mitropolitul Dionisie, ce fusese numit de Grigorie vodă Ghica în locul destituitului mitropolit, Teodosie Varlaam fu ales, la 1673, indiction 11, ca să-i urmeze. Apoi urcîndu-se pe tronul ţării Şerban vodă Cantacuzino, la 15 aprilie, anul 1679, el înapoe cîrja arhiepiscopală lui Teodosie şi Varlaam rămase pe dinafară. Format în folio mic. Sînt două exemplare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV Cc.

— Evanghelie românească tipărită în zilele lui Şerban vodă Cantacuzino, la anul 1682> în Bucureşti. Despre ferecătura ei s-a vorbit la cap. II n° 38. Format în 8° mare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV Ee.

— *„Viaţa şi petrecerea sfinţilor acum tipărită întru blagoslovitele zile prea luminatului întru Ii. Hr. Ioan Duca voevod cu mila lui Dumnezeu domn ţării Moldovii şi Ucrainii, cu porunca mării sale şi cu posluşania a zmerenii noastre a lui Dosotei mitropolitul Suceavei în tiparniţa sfintei mitropolii în Iaşi, la care tiparniţă ne-au ajutorii de la Mosc sfinţia sa părintele nostru patriarhul Ioachim 7190* A\M «KT k3, 27 ^\'nR, *(1682).* Format în 8° mare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXXVI. Li. — Asupra tiparelor trimise din Rusia, vezi: „T. Codrescu, *Uricariul,* partea III, pag. 102. cap. XXV. *Registru de lucrurile tipografice trimise din Rusia în Moldova, mitropolitului Dositeiu.*

— Apostolul cu Dumnezeu sftntul care cu acest chip întocmit de pre orînduiala grecescului apostol acum întii s-au tipărit cu porunca şi toată cheltuiala prea luminatului şi prea înălţatului domn şi . . . Io Şerban C. voevod . . . în scaunul mitropoliei Bucureştilor. . . ţdXnr, 1683. Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. Ff.

— Parimiile preste an tipărite cu porunca mării sale prea luminatului intru Ii. Hr. Ioan Duca voevod, cu mila lui Dumnezeu domn Ţării Moldovii şi Ucrainii, cu posluşania zmeritului Dosotei mitropolitul, în tiparniţa ţării ce ne-au dăruit sfinţia sa părintele nostru fericit Ioachim patriarhul de slăvită patriarşie a Moscului, milostivul Dumnezeu să-l blagoslovească, KK tâmw ^3pH4 M!i. *KW.* 3AH£ (în anul 7191, 1683, luna octomv. 7 zile).

Cartea e dedicată de mitropolitul Dosotei lui Duca vodă, poartă marca Moldovei şi : *stihuri asupra domnilor Ţării Moldovii de Dosotei mitropolitul,* 136 versuri de cîte 13 picere, rimînd câte două alăturate. Format în 4° mic. Sînt două exemplare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXXVIHh. iar pentru stihuri, vezi idem pag. 233 şi următoare.

— Tou u.axapiTOU MeXswu TDU Sop:vou SrâatfxaXoo T£ xal TrpOTocîuyyeXou TTJC; SV Kcov-ffTavTWOU7u6Xst. u-syaX/js *k>tK\-f}<5ix-,* XOCTZ tî)v XOCXŞLVLXOW xsOaXatov, xal |epcoT^crscov KupiXXou TOU Aouxapscoţ, âvTippT]^. Kal AocîiOsou Trarpiap^ou 'IspocroXu^cov syxeipi$t.ov xaxa xvjc; xaX(3i-v.xTJţ 9?svo(3Xa[32ia£. TureoGivTa, Sta oareiv/jţ TS xal *kniTpOTzric,* . . . auBsvTOu xal ^yq^ovos. . . . . .xupiou 'Ioawou Kcovtfxavwou Mreatfapa^ra (3o£[36Sa. M7rouxoup£(îT:ou, *jxy}^* LSTTT.

Ceea ce se traduce : „Cărţile fericitului Meletie Sirinul dascălul şi întiiul singhel al marei biserici din Constantinopol, împotriva calvinilor şi răspuns la întrebările lui Ciril Lucareul şi al lui Dositei, patriarhul Ierusalimului. Manual despre rătăcirea de minte a calvinilor. Tipărit cu cheltuiala şi protecţiea . . . domnului şi stăpânitorului . . . Ioan Constantin Basarab voevod, Bucureşti 1690 septemvrie. Format în folio.)

— Mărgăritare adecă cuvinte de multe feluri acelui între sfinţi părintelui nostru Ioan arhi- * *episcopul Ţarigradului a lui Zlatoust şi ale altor sfinţi părinţi. . .acum întîu cu porunca şi toată cheltuiala prea luminatului... domn a toată Ţara Românească Ioan Constantin Basarab voevod s-au scos de pre limba grecească pre limba rumânească . . . şi s-au tipărit ...în Bucureşti . . . ,swd,* 7199 (1691).

Prefaţa e subscrisă de Şerban al doilea logofăt (Cantacuzino) şi de Radul logofătul (Greceanul). Format în 8 mare. Sînt trei exemplara.

T. Cipariu, *Analecte litera.* XXV. J. j.

— Provoslavnica mărturisire a săborniceştii şi apostoleştii biserici a Răsăritului. Dupre greceasca din porunca prea luminatului şi prea înălţatului domn Ioan Constantin B. Basarab voevod, întoarsă în limba rumânească de Radul logofătul Greceanul, ispravnic osîrdnic fiind ca şi la alalte cîte s-au scos şi s-au tipărit aici în ţară, prea sfinţitul kir Teodosie mitropolitul ţării H*fnP°"- *Tipăritu-sau în tipografiea domnească la episcopiea dela Buzău ,3c dechem V* (1692). Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV K.k.

— Evanghelie românească tipărită la Snagov din porunca lui Constantin vodă Brîncoveanul *ţ ăX^3,* 1697. Format în folio mic.

Sînt două exemplare, unul adus la Bistriţa de la Mânăileşti şi celălalt la Schitul de subt Piatră de la Costeşti.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. N.n.

_ *„Evhologhion adică molitvelnic care coprinde întru sine toată treaba bisericii ce se cuvine preoţilor, aşezată de sf. apostoli şi de purtătorii de Dumnezeu părinţi. în zilele luminatului domn*

şi oblăduitor a toată Ţara Rumânească, Ioan Constantin Basarab voevod . . . s-au tipărit in episcopiea de la Buzău anul ^3CA, 7204 (1698). Format în 4°.

T. Cipariu. *Analect. Uter.* XXV. R. r. unde şi zice că nu 1-a văzut.

— Carte scrisă de pre învăţatul ieromonah Maxim Peloponisul, pentru începători papii Rîmului, pentru purcederea sfîntului Duh, pentru azime şi mai multe atingătoare popistaşi. Titlul lipseşte. Cartea e tipărită la anul 1699 în Snagov. Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. S. s.

— Sfinta şi dumnezeeasca liturghie a Sfintului Ioan Zlatoust a marelui Vasilie şi a sfi lui Grigorie Dvoeslov . . . care acum din nou s-a tipărit . . . den izvoarele greceşti, s şi tocmit din porunca şi osîrdia împreună şi toată cheltuiala a prea cinstitului jupan Şe Cantacuzino vel paharnic, întru zilele . . . 7б> Constantin Basarab voevod . . . s-au ti in sfînta episcopie de la Buzău . . . Anul de la zidire ^3CK, *(1702) cu o prefaţă de Şerban C tacuzino.* Format în 4° mic. Sînt patru exemplare din care două foarte rupte.

— Octoih ce se zice şi Omoglasnic. . . . tipărit în zilele lui Io Constantin Brîn veanul voevod la episcopiea de la Buzeu anul ^3CH (1750). Format în folio. Se află la Schi de subt Piatră de la Costeşti.

— Noul testament acum întii tipărit într-acest chip pre limba rumânească cu porunca cheltuiala prea luminatului domn oblăduitoriu a toată Ţara Rumânească, 7б> Constantin B. Ba rab voevod . . . Tipărit în tipografia domnească din oraşul Bucureştilor . . . ţ &<tyr, 1 *de Antim Ivireanul.* Format în 4°.

— Antologhion adică floarea cuvintelor . . . tipărit în zilele lui Constantin vodă B coveanul la episcopiea de la Rîmnic anul ^3eri (1705) cu osîrdia lui Mihai Cantacuzino spătar fiind egumenat Antim Ivireanul. Format în folio — Se află la Schitul de subt Piatr Costeşti.

— Adunarea slujbei a Adormirii Născătoarei de Dumnezeu cu paraclisul cel de obşte ş canoanele omoglasnicului ce se cîntă sîmbetele. Acum întîi într-acest chip tipărit în zilele Ioan Constantin B.b. voevod . . . în Rîmnic anul *ţa^q,* 1706, fiind episcop Antim Ivirea Format în 4°.

— BîpXoţ iviauoios TTjv &7uaffiav sxxX^ciaaw^v axcoXouOav, adecă: „Carte de p tot anul de toată slujba bisericească .. . tipărită greceşte în zilele lui Constantin v Brîncoveanul şi fiind mitropolit al Ungrovlahiei kir Antim cel din Ivir în mitropoliea Tî viştei la anii ^at^fr, 1700 august". Format în folio.

Acest Antim Ivireanul (astfel numit fiindcă va fi fost călugăr în mănăstirea grecea Ivirului şi nu originar din Georgia sau Ivir cum zice Les\iodax în *Istoria bisericească)* a pană la 1705 egumen la Snagov; apoi de atunci pînă la 1709 episcop al Rîmnicului şi în sf de la acest an pînă la 1716, mitropolit al ţării. în deosebitele sale funcţii şi rezidenţe în Sna în Rîmnic, în Tîrgovişte, el n-a încetat a se ocupa cu tipărirea de cărţi bisericeşti în li românească, elinească şi altele, putem zice că el a adus la un grad de mai mare perfecţie t grafia românească, în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul, căci în urma lui şi subt do fanarioţi tipografia merge la noi tot scăzînd pînă la 1830. Antim, ca mitropolit, a fost fa destronarea şi la exilarea lui Constantin Brîncoveanul şi lui Ştefan Cantacuzino. Poate că el nu le-a priivit cu destulă rece nepărtinire, căci vedem că nemilostivul Nicolae vodă Ma cordat, ce nu ştiea să uite o răzbunare, viind pentru a doua oară domn, din captivitatea Austriea, face intrigi la patriarhul Constantinopolului spre a se destitua acest mitropolit se trimite în exiliu la Muntele Sinai, dar nemulţumit cu atîta el porunceşte în taină ca înece trecîndu-1 Dunărea. Astfel fu sfîrşitul lui Antim ; nenorocitul mitropolit lăsase în Bucu testamentul său ce se află la mitropolie ; (Geanoglu Lesviodox, *Istoria bisericească* pag. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei,* tradusă de G. Sion pag. 152) Mănăstirea Antimu Bucureşti azi metoh al episcopii de Argeş, a fost clădită de acest mitropolit.

— *Psaltirea a fericitului prooroc și împărat a lui David cu cîntecele lui Moisi și cu psalmi* ... mai în jos e titlul rupt dar se văd pe reversul foii versuri și apoi o *Predoslavie*, adresate lui Constantin vodă Brîncoveanul. Format în 4° — Această carte, nefiind trecută în lista lui T. Cipariu, trebuie să fie tipărită în urmă de 1700.

— *Triod* ... *românesc*. Titlul e rupt dar se citește la sfîrșit că e acum întîi tipărit rumânește în sfînta episcopie a Rîmnicului dupe așezarea răposatului episcop Damaschin care l-a tradus la leat ҂зрча, 7191 (1683). Format în folio.

Această carte s-a tipărit la 1731 iulie în 10, iar traducția era făcută, dupe cum s-a spus, la anul 1683, de episcopul Damaschin, care mai întîi a fost dascal cunoscînd limbele elinească, latinească și slavonească, apoi la 1703 s-a orînduit episcop la Buzău, la 1710 s-a mutat episcop la Rîmnic și a murit la 1726. Lui îi sîntem datori traducțiile cărților următoare, care au înlesnit a se face, în biserici, slujba întreagă în limba românească.

Antologhion care coprinde slujbele sărbătorilor de preste an.

Penticostarul ... slujba a 50 zile de la înviere pînă la duminica sfinților.

Triodul ... marelui Post... Octoihul ... duminecelor. Prin stăruirea și ostineala lui s-a tipărit și Biblia, subt Șerban Cantacuzino voevod 1688.

< RAPOARTELE LUI ODOBESCU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ŞI INSTRUCȚIUNII PUBLICE RELATIVE LA CERCETĂRILE SALE ÎN MĂNĂSTIRI >

1861 mai 29.

Domnule ministru,

în vara anului trecut 1860 am fost însărcinat de onor. Minister al Cultelor a face o excursie prin mănăstirile din districtele Argeşul, Vîlcea, Gorj, Mehedinți şi Dolj, spre a cerceta toate obiectele antice de vreun interes pentru istoriea țărei noastre ce s-ar putea găsi printr-acele localități. Pornind din capitală la 20 iunie, m-am întors la 15 august şi într-acest spațiu de două luni aproape n-am putut vizita mai mult decît aşezămintele religioase din districtele Argeşul şi Vîlcea.

Am socotit de folos a-mi impune datorința de a vizita toate localitățile cît de depărtate, de neînsemnate acum, de ruinate, ce poartă numirea de mănăstire, schit sau biserică veche or loc istoric şi cu aceasta socotesc a nu mă fi înşelat, căci într-unele precum schiturile Iezerul în Vîlcea, Robaia, Brădetul şi Ostrovul în Argeş, biserica dela Olteni lîngă Rîmnic, ruinea Cetățuei lui Tepeş la Căpățîneni, pe Argeş şi altele, am aflat obiecte, datine şi tradiții importante pentru istorie.

în mănăstirile de o mai mare însemnătate lucrarea mea a fost mai minuțioasă ; m-ani silit a culege din monumentele şi inscripțiile locale, de pe morminte, din portretele murale, din clopote, icoane şi orice alte obiecte, toate datinile ce s-au putut, asupra istoricului mănăstirii, asupra persoanelor titoriceşti şi a raporturilor lor cu istoriea generală şi parțială a țerei; am făcut inventării şi descrieri exacte de toate obiectele antice şi prețioase prin vechimea lor ; asemenea de manuscriptele şi cărțile tipărite în orice limbă, ce prin multe mănăstiri stau aruncate fără îngrijire prin lăzi sau prin cămări şi uneori chiar expuse la pierzare. Modul acesta de lucrare, din causa numeroaselor localități ce am trebuit să vizitez în vara trecută (în cele două districte am numărat peste cincizeci de aşezăminte religioase din care vreo opt mănăstiri importante, pentru care am fost silit a consacra mai multe zile fiecăreia), modul acesta de lucrare, zic, nu mi-a permis a împinge excursia mea mai departe.

înapoindu-mă în capitală, am adunat toate notițele culese într-aceste felurite localități, subt opt divizii principale şi anume :

I. Episcopiea de Argeş cu metoaşele şi schiturile din eparhiea sa

II. Episcopiea de Rîmnic, idem.

III. Mănăstirea Cozia cu metoaşele şi schiturile ei.
IV. Mănăstirea Bistriţa, idem.
V. Mănăstirile Arnota şi Govora.
VI. Mănăstirile brîncoveneşti, adecă Horezul şi dependinţele sale.
VII. Mănăstirile ce ţin de spitalul Pantelimon.
VIII. Mănăstirile închinate peste Dunăre (Tutana, Stăneşti etc.)

Asupra fiecăreia din aceste opt divizii, m-am îndatorat a da o relaţie amăruntă în care să se coprindă o descriere critică a tutulor anticuităţilor ce se află în localităţile vizitate. Pînă acum am săvîrşit şi am avut onoare a depune la onor. minister, relaţiile asupra diviziilor : IV. Bistriţa şi VIII. Mănăstirile închinate : cele asupra diviziilor VI. Arnota şi Govora şi VII. Mănăstirile spitalelor, sînt asemenea gata ; iar pentru celelalte patru divizii îmi rezervez a urma lucrarea, depuind succesiv rezultatele la minister.

însă fiindcă lunile < de > vară, în care sîntem sînt singurul timp în care vizitarea localităţilor muntoase este posibilă mai cu înlesnire, şi fiindcă dorinţa mea ar fi de a urma în această vară expediţiea întreruptă de timp în anul trecut, viu, domnule ministru, printr-această a vă expune planul excursiei ce aş dori, cu autorizarea şi cu mijloacele date de minister, a întreprinde în termenul cel mai apropiat. Mănăstirile din judeţele Gorjul şi Mehedinţi începînd dela Polovraci şi urmînd linia munţilor pe la Crasna, Lainici, Tismana, Baia de Aramă, Topolniţa ; apoi în drumul spre Craiova, Ţînţăreni, Gura Motrului; Graiova cu bisericele şi schiturile de prin prejur, în districtul Doljul; mănăstirile Segarcea şi Sadova spre Dunăre ; mănăstirile şi schiturile din districtul Romanaţi, printre care mai ales Brîncovenii şi Găluiul; apoi încă şi cîteva schituri ce se aflu în districtele Oltul şi Teleormanul. — Pentru aceste excursii socotesc că două luni şi jumătate îmi vor fi de ajuns şi astfel începîndu-le pe la 15 iunie, crez că pînă la sfîrşitul lui august s-ar putea termina această lucrare, ocupîndu-mă special numai cu mănăstirile şi cu localităţile însemnate pentru istoria secolului nostru de mijloc.

Aveţi încă în cunoştinţă, domnule ministru, că în anul trecut, deşi nu avusesem ordin pentru aceasta de la minister, însă cu costul meu am luat ca să mă însoţească în călătorie pe pictorul Dl. Henric Trenk care a executat pe locuri schiţe atît de vederi pitoreşti şi arhitecturale, cît şi calcuri după inscripţii şi desenuri după obiectele antice mai interesante. — La întoarcerea noastră în capitală, ministerul a crezut de cuviinţă a încredinţa, cu deosebită remuneraţie, D-lui Trenk lucrarea unui Album arheologic şi pitoresc, care a ajuns a conţine acum una sută şi mai bine de desenuri alese. Sînt încredinţat că şi domniavoastră priviţi această lucrare artistică ca un neapărat auxiliar al lucrării arheologice şi că nu veţi nesocoti trebuinţa de a se urma acea lucrare deodată cu cealaltă şi prin urmare îmi veţi acorda ca să mă însoţească în excursia proiectată, un artist remunerat într-adins de guvern cel puţin cu o diurnă de un galben pe zi.

Afară de aceasta, deşi în anul trecut mi s-a dat pentru toate costurile călătoriei numai 50 J£ însă experienţa ce am dobîndit-o într-acea excursie mi-a dovedit că, dîndu-se comisarului arheologic caii de poştie în socoteala statului, pe locurile unde se află drum de poşte, cheltuelile celelalte ale călătoriei se pot urca pînă la 50 4£ pe lună. — Las dar la chibzuirea d-voastre regularea acestor dispoziţii financiare pentru care n-am pretins în anul trecut nici o despăgubire şi mă grăbesc a atinge, spre a sfirşi, un punct de o importanţă mai gravă pentru stat.

în general ar fi de cel mai mare folos ca obiectele antice de prin mănăstiri să fie adunate într-un muzeu care să păstreze toate rămăşiţele industriei şi artei din deosebitele noastre epoce istorice şi chiar s-ar putea, pentru obiectele care au dobîndit prin uzul în biserici, un caracter sfinţit, să se consacre un templu special din capitală care să fie împodobit cu toate acele obiecte preţioase prin provenienţa lor. Aceste dispoziţii se pot lua cu timpul, dar un lucru mai urgent este de a aduna în Biblioteca Naţională toate manuscriptele şi cărţile vechi ce stau lepădate, neîngrijite şi neîntrebuinţate prin diferite mănăstiri, care cele mai multe lipsesc cu totul din acea Bibliotecă şi sînt ameninţate de a se pierde cu totul, existînd dîntr-însele un foarte mic număr de exemplare. Ar fi dar, crez, de neapărată trebuinţă ca să daţi *ordin* către capii aşezămintelor mănăstireşti de a-mi încredinţa, subt adeverinţă, acele cărţi, pe care le voi trimite îndată la Biblioteca statului. Această lucrare aş putea-o face în treacăt şi chiar pentru mănăstirile pe care le-am visitat în anul trecut.

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţii.

Odobescu

l însemnări: / Primit 29 mai, No. 7719. — 30 mai la *registratura!.* Primită la masă, 31 mai *1SQ1.*

Dos. Nr. 399/1860, f. 379 (orig.)

1861 Mai 19.

Domnule ministru,

Pînă la definitiva complectare a Albumului *arheologic* şi pitoresc al mănăstirilor din districtul Argeşul şi Vîlcea, la care Dl. Trenk pictor lucreză sub direcţia subsemnatului, şi care se va face după predarea în luna viitoare, a şaisprezece ultime desemnuri, vă rog domnule ministru, să binevoiţi a~mi încredinţa subt adeverinţă şi după alăturata listă, toate acele desemnuri ca să le poci pune titlul cuvenit la fiecare şi să le dau a se lega într-un volum.

Totdeodată vă rog, domnule ministru, să binevoiţi a ordona ca să mi se înapoieze *relaţiile ce* le-am depus la onorabilul minister asupra anticuităţilor mănăstirilor Bistriţa şi a celor închinate peste Dunăre, spre a face oarecare îndreptări întrînsele.

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţii.

Odobescu

jB.ezoluţie :l Să încuviinţează cererea petiţionarului. Mălinescu.

/ însemnări :/ Nr. 7271. Primit, 19 Maiu 61.

Desemnurile precum şi relaţiile de care e atingătoare această petiţie, le-am primit de la onorab. Minister al Cultelor.

19 Mai *1SQ1* *Odobescu*

Listă de desenuri executate şi depuse la onorabilul Minister al Cultelor făcînd parte din Albumul arheologic şi pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeşul şi Vîlcea.

turnul . schitur ue din eparhia et. . . .cu aquareală
I Episcopia
vedere a episcopiei * * * * ta bis episc dela Argeş
2. Radu Negru voua * • • .idem
3. Negoe vodă Basarab şi familia sa idem . . . . .idem
4. Doamna Roxanda şi Knejina Milita, idem . . . . .idem
6. Cruce de argint cutia mînei lui s-tul Nifon la Episc. de Argeş . . . .idem
7. *Potir* de argint smălţuit dela 1628, idem . . . . .idem
3. Biserica Domnească dela Curtea de Argeş . . . . .cu sepia
9. Mormînt nedescifrabil şi basorelief din bis. Domnească . . . . .cu aquarelă
9 Mormiuu » * tpî Filotei, idem . . . . idem
£ Ghiordan ,1 cercei ^ ^ pe apa Koban . . .idem
. . Schitul Rob^
Schitul Brâdet pe apa
12.

13. Cetăţuia lui Tepeş dela Poienari pe Argeş (din depărtare) . . . . . idem
14. Schitul Ostrovul într-o insulă, în Olt . . . . . cu aquarelă
16. Patru mici schituri de călugăriţe, în districtul Argeş (Văleni, Bădicenii, Bascovul, Costeşti) . . . . . cu sepia

li. Episcopia de Rîmnic şi schiturile din eparhia ei.

17. Episcopia de Rîmnic şi lunca Oltului . . . . . cu ulei
18. Cruce dată de Antonie vodă la episc. d. Rîmnic şi miruitoare dela Sărăcineşti . . . . . ' . cu aquarelă
19. Schitul Flămînda, în valea Topologului . . . . . cu sepia
20. Faţadă şi latură a bisericei dela Flămînda . . . . . idem
21. Pesterea dela schitul Iezerul, pe apa Cheii (distr. Vîlcea) . . . . . cu ulei
22. Schitul Sărăcineşti pe apa Rîmnicului din Vîlcea . . . . . cu sepia
23. Schitul Dobruşa, lîngă Drăgăşani . . . . . cu aquarelă
24. Schitul Comanca Bujoreanului, în sus de Olăneşti . . . . . cu sepia
25. Schitul Jghiabul, pe apa Govorei . . . . . cu ulei
26. Schitul Pătrunsa, în munţii Bărbăteştilor . . . . . idem

III. Mănăstirea Cozia cu schiturile şi metoaşele sale.

27. Mănăstirea Cozia văzută din depărtare . . . . . cu ulei
28. Paraclisul şi fuişorul dela Cozia . . . . . idem
29. Pridvor şi fîntînă în curtea Coziei . . . . . idem
30. Uşa bisericei dela Cozia şi tronul d-alături . . . . . cu aquarelă
31. Mircea vodă în biser. dela Cozia şi în cea < de la > Episc. dela Argeş . . idem
32. Stofa hainei lui Mircea vodă care se păstrează la Cozia . . . . . idem
33. Epitafiu cusut, dela 1396, la Cozia . . . . . idem
34. Mormîntul Teofaniei călugăriţa, muma lui Mihai Viteazul, idem . . . . idem
35. Masa lui Traian pe Olt . . . . . cu ulei
36. Schitul Turnu, lîngă Cozia . . . . . idem
37. Schitul Stănişoara, subt muntele Coziei . . . . . idem
38. Intrarea schitului Scăuenii, pe lîngă Cozia (distr. Argeş) . . . . . cu aquarelă
39. Mănăstirea Cotmeana, în distr. Argeş . . . . . cu ulei
40. Uşă de stejar sculptat, la Cotmeana . . . . . cuaquarelă
41. Iconostas de lemn sculptat şi ferestrii de peatră, idem . . . . . cu sepia

IV. Mănăstirea Bistriţa cu schiturile şi metoaşele sale.

42. Vedere generală a mănăstirilor Bistriţa şi Arnota . . . . . cu ulei
43. Schitul Păpuşa, lîngă Bistriţa . . . . . idem
44. Clopotniţa Bistriţei, văzută din dosul mănăstirei . . . . . idem
45. Matca apii Bistriţa, idem . . . . . idem
46. Capela din pesterea Bistriţei . . . . . idem
47. Schitul de subt Piatră la Costeşti, lîngă Bistriţa . . . . . idem
48. Vechea uşă a bisericei dela Bistriţa, sculptată în piatră . . . . . cu aquarelă
49. Icoana s-tului Procopie la Bistriţa . . . . . cu ulei
50. Epetrahil cusut dela 1521, idem, ... cuaquarelă
51. Covor de catife săpată cu fir dat de Neagoe vodă, idem . . . . . idem
52. Potir de argint aurit cu numele banului Barbu, idem . . . . . idem
53. Cădelniţă de argint aurit, idem . . . . . idem
54. Chivot de argint aurit, idem . . . . . idem

55. Căţie de argint aurit, idem . . . . . cu aquarelă
56. Ferecătura de evanghelie, de argint aurit, dela 1519, idem . . . . . idem
57. Pagină dintr-o evanghelia slavonă ms. idem . . . . . idem
58. Desemn vechi dintr-o evanghelie slavonă ms. idem . . . . . idem
59. Pagină de pergament dintr-o evanghelie slavonă ms. idem . . . . . idem
60. Iconiţă portativă de aur şi smalţ, dela 1521, idem . . . . . idem
61. Cupă, aiasmatar şi linguriţă de argint, idem . . . . . idem
62. Candelă de argint dată de Matei vodă Basarab la Bistriţa . . . . . cu aquarelă
63. Sicriu de argint al s-tului Grigorie, idem . . . . . idem

V. Mănăstirile Arnota şi Govora.

64. Biserica dela mănăstirea Arnota pe dinafară . . . . . cu ulei
65. Interiorul şi tîmplă bisericei dela Arnota . . . . . idem
66. Mormîntul lui Matei vvd. Basarab, în biserica dela Arnota . . . . . cu aquarelă
67. Matei vvd. Basarab şi doamna sa Elena, idem . . . . . idem
68. Danciu, Datco şi Calea, trei rude ale lui Matei vvd., idem . . . . . idem
69. Mănăstirea Govora, în districtul Vîlcea . . . . . cu sepia
70. Cruce cu numele lui Vintilă vodă, la Govora . . . . . cu aquarelă
71. Rucaviţe sau mînecuţe preoţeşti cusute, idem . . . . . idem

VI. Schiturile spitaliceşti.

72. Schitul Cornetul pe Olt, despre nord . . . . . cu ulei
73. Faţada bisericei dela Cornet . . . . . cu sepia
74. Cîrligele pe Olt . . . . . cu ulei
75. Schitul Berislăveştii, pe apa Coisca, subt muntele Cozii . . . . . idem
76. Schitul Titireciu, la Ocna Mare şi schitul Serbăneştii-Morunglav, lîngă Drăgăşani . . . . . cu sepia
77. Interiorul Ocnei sistematice, din districtul Vîlcii . . . . . cu sepia

VII. Mănăstiri Brîncoveneşti.

78. Bolniţa dela Mănăstirea HurezuP . . . . . cu aquarelă
79. Constantin vodă Brîncoveanul cu doamna şi toţi copiii săi, din biserica dela Hurez . . . . . idem
80. Postelnicul Constantin Cantacuzino cu soţia şi şase fii ai săi, idem. . . . idem
81. Cruce de aur cu lemn sfînt şi smaragde la Hurez . . . . . idem
82. Icoana Maicii Preacuratei, la mănăstirea Dintr-un Lemn . . . . . idem
8s. Schiturile Surpatele şi Mamu . . . . . cu sepia

VIII. Mănăst. închinate.

84. Mănăstirea Tutana, din distr. Argeş . . . . . cu aquarelă
85. Biserica dela Tutana . . . . . cu ulei
86. Ruineie mănăstirei Stăneşti, lîngă Drăgăşani . . . . . cu sepia
87. Mormîntul lui Stroe Buzescu, la Stăneşti . . . . . idem
88. Schitul Cornetul din depărtare . . . . . cu ulei

Aceste desemnuri în sumă de 88, optzeci şi opt, le-am primit dela onorabilul minister Cultelor.

19 Mai 1861 *Odobescu*

Dos. Nr. 399/1860, f. 375-376 (orig.)

1861 Aug. 28

Domnule ministru,

în anul trecut onorabilul Minister al Cultelor m-a însărcinat cu misia de a cerceta şi a înscri anticuităţile ce se află în mănăstirile din districtele Argeşul, Vîlcea, Gorj, Dolj şi Mehedinţi. Timpul însă, în două luni de vară, nu m-a iertat a vizita mai mult decît cele două dîntîi districte, în care aflîndu-se ca la 50 aşezăminte religioase, în mai multe din ele am găsit obiecte Interesante ca anticuităţi.

O parte din raporturile mele asupra acestor obiecte le-am şi depus la onorabilul minister şi urmarea o lucrez necontenit şi succesiv voi depune raporturi asupra tutulor mănăstirilor vizitate de mine.

Prin unele însă din aceste mănăstiri, şi mai ales în Bistriţa şi în Cozia, am găsit, între altele, şi cîteva cărţi care, nefiind de trebuinţă serviciului bisericesc, stau aruncate în neîngrijire şi ameninţînd a se pierde. Aceste cărţi însă, manuscripte şi tipărite, sînt de o importanţă mare pentru limba noastră şi cea slavonă, pentru arta tipografiei în ţară la noi, sînt rare şi care lipsesc în Biblioteca Naţională. Ministerul precedent socotise de cuviinţă a lua măsura de a aduna acele cărţi în Biblioteca Naţională şi dl. ministru Mălinescu îmi dase însărcinarea d-a merge prin suszisele mănăstiri spre a lua supt adeverinţă subscrisă de mine, acele cărţi şi a le aduce în capitală. Ordinele către mine şi către egumenii locali erau şi date, dar timpul neiertîndu-mi atunci a face această călătorie, am întîrziat-o. Acum însă aflîndu-mă pentru cîteva zile mai liber, viu printr-aceasta, domnule ministru, a vă întreba dacă socotiţi de cuviinţă ca să fac acum acea excursie şi în cazul de a fi aprobată de d-voastră, a vă ruga ca să ordonaţi :

1. A mi se reînoi ordinele pentru predarea cărţilor în primirea mea, către cuvioşii egumeni dela Bistriţa şi Cozia.

2. A mi se elibera cai de poştie pînă la suszisele mănăstiri şi înapoi.

3. Totdeodată v-aş ruga ca să mă autorizaţi a merge în cercetarea anticuităţilor ce se vor fi aflînd în mănăstirile Brîncoveni şi Căluiul din districtul Romanaţi, spre a putea într-acest chip complecta studiile ce am făcut asupra mănăstirilor clădite de familiile Brîncoveanu şi Buzescu. Pentru aceasta ar trebui reînoite şi ordinele către cuvioşii egumeni dela Căluiu şi Brîncoveni.

Sper, domnule ministru, că veţi încuviinţa această excursie care crez că nu va fi fără de folos şi pentru care onorabilul minister nu va avea altă cheltuială decît aceea a poştei.

Totdeodată vă rog, domnule ministru, să primiţi încredinţarea prea osebitei mele consideraţii,

Odobescu

/Resoluţie :/ Se va face recomandaţiile cerute către egumeni în chestie, arătîndu-li-se că dispoziţiunea este luată prin înţelegere cu prea sf. sa părintele mitropolitu. Tot deodată se va aduce invitare Direcţiunei poştelor ca să dea cai de poşte în duce <re> şi întoarcere de la numitele mănăstiri. Iliescu.

/ însemnări:/ Nr. 13540. Pe 28 august 1861. Primită la masă 9 sept.
Dos. Nr. 399/1860, f. 469 (orig.)

Cu adresa Nr. 12578 din 9 sept. 1861 se intervine la poştă pentru punerea la dispoziţie a cailor (ibid., f, 470, ciorna); cu Nr. 12579 şi 12580 se intervine către egumenii dela Bistriţa şi Cozia (ibid f. 471 ciorna), şi cu Nr. 12581 pentru Căluiu (ibid. f. 471 bis, ciornă).

1861 Sept. 27. -

Domnule ministru,

Spre a îndeplini misia ce mi-aţi încredinţat, de a aduna manuscriptele şi cărţile tipărite vechi şi interesante ce se aflau în mănăstirile Cozia şi Bistriţa, precum şi de a cerceta anticuităţile din monastirea Căluiul, situată în districtul Romanaţi şi închinată Sfîntului Mormînt, cu onoare, domnule ministru, vă raportez că :

1. în mănăstirea Cozia am găsit, printre vreo două sute felurite cărţi, douăzeci volume interesante, pe care, după lista alăturată (Lit. A.) le-am încredinţat onor. administraţii de Vîlcea spre a le expedui la Min. Cultelor. Alăturez aci şi adeverinţa ce mi-a dat de primirea lor, secretarul administraţii.

2. în mănăstirea Bistriţa am găsit un număr ca de vreo 320 volume, din care vreo 48 manuscripte slavone format în folio şi vreo 27 idem format în 8°, mai ales minee, cazanii, evanghelii, Teofilact şi alte cărţi bisericeşti foarte stricate de putregai, de umezeală şi de neîngrijire, ca în general toate cărţile vechi de pe la mănăstiri; vreo 81 în folio şi 20 format mai mic, cărţi bisericeşti slavone tipărite în străinătate (la Leov, la Chiev, la Moscva), vreo 30 cărţi slavone tipărite în Ţara Românească (XVII secol); vreo 32 volume greceşti cu coprinderea eclesiastică (mai ales minee) tipărite la Veneţia şi Ţara Românească (XVII secol); vreo 21 manuscripte româneşti, cele mai multe cu scrisoare cursivă (vieţi de sfinţi, psaltiri, traducţii din părinţii bisericei şi altele bisericeşti).

Cărţile româneşti tipărite la diferite epoce şi conţinînd serviciul bisericesc, sînt în mai mare număr, precum se vede şi în catagrafia mănăstirilor. Aceste toate cărţi le-am ales şi le-am aşezat intr-o cămăruţă ce servă de bibliotecă, iar cele ce am găsit de un interes mai mare, în număr de nouăsprezece volume, după cum se vede din alăturata listă (Lit. B), le-am adus cu mine în Bucureşti. Alte trei volume foarte interesante, adecă două evanghelii-Teofilact, manuscripte slavone, una format în folio iar cealaltă în 8°, precum şi alta tipărită pe pergament la 1512 şi cu titule inluminate, le-am lăsat la mănăstire fiind împodobite cu grele ferecaturi de argint aurit, astfel încît se pot socoti mai mult printre argintăriile mănăstirii.

3. La mănăstirea Căluiul, afară de împrejmuirea de zid ce este încă cea mai veche, se află în mijlocul curţei biserica lucrată cu multă măestrie şi încă solidă deşi e începută la anul 7096 (1568) (sic) de banul Vlad Buzescul şi de fraţii lui Dumitru Pîrcălabul şi Balica spătarul şi sfîrşită de Radu spătarul Buzescu cu fraţii săi Preda spătarul şi Stroe stolnicul la anul 7102 (1594), cum se arată în inscripţia slavonă pe piatră ce este d-asupra uşei de intrare şi din cea posterioară ce este scrisă cu negru în lăuntru bisericei. Zidăria e de cărămidă aşezată simetric şi alternată cu un ciment foarte solid. Tinda bisericei şi nişte arcade laterale ce se zidiseră pre timpii lui Matei vodă Basarab şi banul Radu Buzescu, au fost dărîmate la 1856 din porunca epitropului, egumenul dela Văcăreşti, subt cuvînt că ameninţau a cădea.

Ar fi trebuit ministerul să privegheze ca nu cumva restaurindu-se acea biserică, să-şi piarză frumosul ei caracter bizantin şi anticuităţile ce ea conţine.

Portrete. în chorul bisericei se găsesc, de două laturi, portretele următoare :
1. al lui Petru vodă Cercel, fiul lui Pătraşcu vodă.
2. al lui Mihai vodă, idem
în advon sînt :
3. şi 4. al doamnei Stanca soţia lui Mihai Viteazul cu fiul său.
5. şi 6. al domniţei Florica, fiica lui Mihai Viteazul, cu soţul său Preda post. ce-i zice Floricoiul.
7.—12. al celor trei fraţi Buzeşti, eroi din războele lui Mihai, Radu spătar, Preda spătarul şi Stroe stolnicul cu soţiile lor, Ana, Cătălină şi Sima.

în tinda pe care au dărîmat-> nu s-a spus că erau portretele lui Matei vodă Basarab cu doamna sa Elena şi al banului Radu Buzescul cu familia sa. Toate precedentele portrete se vede că sînt lucrate de un Pimen zugrav la 7102 (1594) şi drese la anul 1834, subt egumenul Tarasie. Socotesc că aici e singura biserică un de se pot găsi aceste interesante portrete.

Morminte. Mormintele iarăşi sînt aci de un mare interes. Ele sînt toate de piatră în număr de şapte, toate înălţate dela pămînt pe zidărie şi acoperite cu inscripţii, unele slavone (2°, 3° şi 6°) şi alte româneşti (1°, 4°, 5°, 7°), care arată că sînt ale ctitorilor locali,

în advonul bisericei la stînga este :

1° al banului Preda Buzescul, 7100 (1592), de marmură foarte frumos sculptat.

Tot în advon la dreapta sînt:

2° al Stancei Radului armaşul Buzescul, 7150 (1642).

3° al lui Stroe postelnicul Buzescu, fiul armaşului Radu, 7098 (1590).

Afară din biserică se află alte patru morminte, care erau acoperite pe cînd exista tinda, iar acum sînt expuse la toate stricăciunile. Ar trebui să se dea ordin grabnic ca acele pietre mormîntale să se acopere fiecare cu cîte o căptuşeală de scînduri, pînă se vor lua dispoziţii, sau a le strămuta în biserică, sau a clădi d-asupră-le o nouă tindă. Acestea sînt:

4°. al marelui clucer Radu Buzescul, 7151 (1643), de marmură şi cu o frumoasă inscripţie.

5°. al lui Radu, 7155 (1647), David, Marica, Ilinca şi Preda.

6°. al Radului Buzescul marele ban, 7156 (1646) (sic) şi soţiei sale Măria, 7161 (1653). Această piatră s-a spart cînd s-a surpat bolta tindei.

7° al lui Constantin Buzescul 7241 (1733).

Clopote. Din două clopote ce are mănăstirea, unul mai mare e prefăcut la 1857, iar cel mai mic e făcut de Radul Buzescul Armaşul la 7096 (1588).

Cărţi. Despre cărţi, se găsesc numai de cele bisericeşti tipărite greceşte şi o singură Cazanie manuscriptă slavonă, care dovedeşte că au fost mai nainte şi cărţi slavone cu care se făcea slujba de pe obiceiul cel vechiu.

Pomelnic. Pomelnicul pe lemn în formă de troiţă, e făcut la 1875, după hrisoavele mănăstirei, căci pomelnic mai vechi nu s-a găsit; întrînsul se văd enumeraţi toţi membrii familiei Buzeştilor, toţi egumenii Căluiului, toţi domnii, mitropoliţii şi episcopii şi alţi particulari care au dăruit ceva mănăstirii.

Odoare. Din argintăria şi odoarele vechi nu mai e nici o urmă şi aceasta e cu atît mai de mirat cu cît găsim în Descrierea călătoriei lui Macarie, patriarhul Antiohiei, făcută în Ţara Românească pe la 1655, că la mănăstirea Căluiul, una din cele mai strălucite pe atunci şi neînchinată la vreo altă mănăstire, se aflau :

1° Mîna stîngă a s-tului Nicolae îmbrăcată cu aur de un mare preţ.

2° O bucată din capul s-tului Ioan acoperită cu pietre scumpe de o înaltă valoare, costind cea mai mică 150 dinari şi înconjurată de tipsii de aur formînd raze împrejur.

3° O cruce de aur masiv cu unsprezece smaranduri costînd 3000 dinari.

4° Un epitrahil ţesut de fir şi împodobit cu mărgăritare şi pietre scumpe, preţuit cel puţin 1000 dinari.

Din toate acestea nu se găseşte nici o urmă.

Iată, domnule ministru, rezultatele excursiei mele ; în urma acestui raport prescurtat, vă voiu da o relaţie mai întinsă şi mai explicită atît despre cîrţile dela Cozia şi Bistriţa cît şi despre anticuităţile dela Căluiu. Pentru aceia vă rog să-mi permiteţi a ţine pe un termen de şase săptămîni, la mine, cele 19 volume dela Bistriţa, la predarea cărora vă voiu ruga să-mi predaţi pe cele 20 dela Cozia.

Pentru călătoria mea am întrebuinţat cai de poşte în direcţiile următoare :

De la Bucureşti la Rîmnicul Vîlcea	10 postii
Dela Rîmnic la Cozia	2 „
Dela Rîmnic la Bistriţa şi de acolo la Mirila cale de 6 posti, am mers cu cai de chirie	
Dela Mirila la Căluiu şi înapoi	1 postii
Dela Mirila prin Slatina şi Piteşti la Bucureşti	11 „
Cu totul postii	24

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţii.

Odobescu
Membru comisii documentale

Domnului ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor si Instrucţiei Publice
/însemnări:/ Nr. 5414. Primit 27 Septembre 1861.
Cu trei liste de cărţi.

LIT. A.

Lista de manuscriptele si cărţile tipărite găsite în sf. mănăstire Cozia şi aduse la onorab/ Minister al Cultelor. Septembrie 1861.[1]

[1] Această listă, în altă ordine, se află în două copii. Le dăm mai jos pentru ca din comparaţie să se vadă cît de mult greşeau copiştii:

Listă de cărţile luate din monastirea Cozii după ordinul Ministerului Cultelor.

1. Cazanie slavonă manuscript dela 7160 în folio n-are /mare/, legat în piele poleită
2. Biblia românească tipărită la Bucureşti, 1688; folio n-are (sic), legat cu piele
3. Sft. evanghelie tipărită elineşte şi româneşte la Bucureşti, 1693; în folio legat cu piele
4. Noul Testament tipărit la Bolgrad (Belgrad) (sic) în Ardeal, 1658, româneşte, legătură veche cu lemn
5. Teofilact slavon, frumos manuscript dela 1698 /1704/ folio legat
6. Sft. şi d-zeasca evanghelie tipărită la Bucureşti, 1783, folio nu e (sic), legătură veche
7. învăţătură aleasă din sf. evanghelie tipărită la Govora şi ms. Dealu (foile dela început şi legătura stricată) în folio
8. Divanul lumei de Ioan Dimitrie Cantemir, tipărit elineşte şi româneşte (parte lipseşte) legat folio
9. Sft. şi d-easca evanghelie tipărită la Znagov, 1697, folio, nu e legat
10. Arabicon mitologicon, Istorie lui Sofi Aidin împăratul Indiei, manuscript folio legat
11. Carte românească de învăţătura duminicilor etc, tipărit la Iaşi 1643, folio
12. Noul Testament tipărit româneşte la Bucureşti, 1703, în 4 legat
13. Istoria Ţerei Româneşti de cînd au descălecat pravoslavnicii creştini: manuscript, în 4 legat (foarte stricat)
14. Rînduiala sf. şi d-zeeşti liturghii, tipărit (fără scoarţă) şi stricat, în 4
15. Teofilact slavon, manuscript în 8 mic
16. Mineiu românescu pe septembrie pînă la decembre, manuscript, dela 1675/1673/, în folio
17. Vieţile sfinţilor Varlam şi Iosaf, tradusă de Audreiţa /din Tîrgovişe/ Năsturel, manuscript românesc, în 4
18. învăţături creştineşti tipărit la Znagov 1700, în 18
19. Carte sau lumina /lui Ioan/ dreptei dovediri, tipărit româneşte la Znagov, 1699, în 4
20. Manuscript slavon cuprinzînd slujba bisericească, folio

Cu totul douăzeci volume

Manuscripte

Slavone :

1. Cazanie dela 1632, folio mare, legat şi poleit. . . . .
2. Evanghelie cu comentariul lui Teofilact, 1698, folio. . . . .
3. Alt exemplar de evanghelie Teofilact, în 8°. . . . .
4. Altă Cazanie, folio mic. . . . .

Manuscripte slavone, volume : q

Româneşti:

5. Mineiu pe lunile sept. octom. noem. decembrie, 1673, folio. 1
6. Vieţile sf-ţilor Varlaam şi Iosaf, traducere de Udrişte Năsturel în 4. 1
7. Istoria Ţerei Româneşti de cînd au descălecat pravoslavnicii creştini, în 4 (foarte stricat şi necomplect). 1
8. Arabicon mithologicon; istoria lui Sofi-Aidin împăratul Indiei, folio (lipsă la sfîrşit). 1

Manuscripte româneşti, volume. .4

Româneşti:

9. învăţătură aleasă de în sf-ta evanghelie, tip. la Govora şi monastirea Dealulmi, 1640, folio (foile de la început stricate). 1
10. Carte românească de învăţătura duminecelor, tip. la Iaşi subt Vasilie vodă Lupu. 1643, folio. 1
11. Noul testament, tip. la Belgrad în Ardeal subt George Racoţi, 1648, folio . . . 1
12. Sf-ta şi dumnezeeasca evanghelie, tip. la Bucureşti, 1682, folio mic. 1
13. Biblia românească tip. la Bucureşti, 1688, folio mare. 1
14. S-ta evanghelie elineşte şi româneşte, tip. la Bucureşti 1693, folio. 1
15. Divanul lumei de Ioan Dimitrie Cantemir, tip. elineşte şi româneşte la Iaşi 1696, folio (foile dela început lipsesc). 1
16. Sf-ta şi dumnezeeasca evanghelie, tip. la Znagov, 1697, folio mic. 1
17. Carte sau lumina de drepte dovediri, tip. la Znagov, 1699, în 4. 1
18. învăţături creştineşti, tip. la Znagov, 1700, în 18. 1
19. Rînduiala sf-tei şi d-zeeştei liturghii tip. de Şerban Cantacuzino la 1702, în 4 (foarte stricată). 1
20. Noul Testament tip. la Bucureşti 1703 în 4°. 1

Cărţi tipărite româneşte, voi. 12

Peste tot volume douăzeci.

LIT. B.

hllnl M LiSt f ^ !Tuf PteŞICărţUetIpăritegăSIteÎAS L mănăstire Bistri^ # la onora-
bilul Minister al Cultelor. Septembrie 1861.

P. conformitate cu originalu, I. C. Mihăileanu
Dos. Nr. 399/1860, f. 475 (orig.)

nu, t r ^ ^ Ipo.it arhi.andrit Cozia-
teze unele deosebiri (ibid., f. 478-479, orig) § ? ' ^ Rmd 3 tm a i S U S în P a r a n "

Manuscripte

Slavone :

1. Psaltirie pe pergament, 6854 (1346), în 4 gros. 1
2. Tetravangelie dela 7045 (1537), în folio mare. 1
3. Pravila bisericească dela 7126 (1618), în 4. 1
4. Alt exemplar din pravila bisericească, în folio. 1

Manuscripte slavone volume. 4

Româneşti :

5. Vieţile sfinţilor Varlaam şi Iosaf, text slavon cu traducţie românească de Udrişte Năsturel, 7154 (1646), în 4. 1
6. Viaţa patriarhului Nifon, 7199 (1691), în 4. 1
7. Volum cuprinzînd printre alte materii bisericeşti, viaţa s-tului Grigorie Decapolitul, în 4. 4
8. Psaltire slavonă cu traducţie românească 7205 (1697), fol. 1
9. Isopie sau fabulele lui Isop înţeleptul, urmate de cîteva hrisoave copiate şi alte materii bisericeşti 1721, în 4. 1

Manuscripte româneşti, voi. 5

Cărţi tipărite

Slavone:

10. Liturghia s-tului Grigorie, tip. subt Mihnea vodă la 7016 (1508), în 4 (2 exempl. din care unul necomplect. 2
11. Tetravangelie, tipărită subt Basarab voevod (Neagoe), la 1512, în fol. (sfîrşitul lipseşte). 1
12. Octoih tip. la Veneţia, 7044 (1536) stricat şi lipsă în mai multe locuri, în folio . 1
13. Ceaslov tipărit de mitropol. Kievului, Petru Movilă, Kiev 1643, în 18 (2 exemplare stricate). 2

cărţi tipărite slavone, volume. 6

Româneşti :

14. Psaltiria slavonă şi românească a lui Coresi, tip. la Braşov 7055 (1549), (sic), începutul lipseşte, în 4. . . . .
15. \iaţa şi petrecerea sfinţilor, tipărite la Iaş subt Duca vodă, 1682, folio . . . .
16. Parimiile peste an, tip. la Iaşi subt Duca vodă 1683, în 4. . . . .
17. Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feluri tipărit la Bucureşti, 7199 (1698) în fol

cărţi tipărite româneşti, volume. . . . .

Peste tot volume nouăsprezece

Dos. Nr. 399/1860, f. 481-484 (orig).

Domnule Ministru,

Iau libertatea a atrage atenţiunea d-niei voastre asupra deosebitelor obiecte de interes arheologic care se aflu acum încă în localităţi unde sînt expuse la stricăciune şi la pierdere. Nu mă înduoiesc, domnule ministru, că interesul ce purtaţi culturei naţionale vă va determina a lua îndată măsurile cuvenite pentru ca obiectele în questiune să fie cît mai neîntîrziat aduse în capitală şi păstrate la Museul naţional din Bucureşti.

Iată, domnule ministru, lista acestor obiecte :

— 1° în dărâmăturile incendiatei episcopii de Argeş, au rămas duoă mici pătrate de piatră scculptate, reprezentînd lupte de animale fantastice. Cu ocaziunea mergerei mele la Curtea de Argeş, am adunat acele pietre şi depunîndu-le în paraclisul mănăstirei, le-am încredinţat d-lui subprefect local, de la care ele se pot reclama.

— 2° La Schitul Ostrovul, într-o insulă în apa Oltului, între satele Călimăneşti şi Jiblea (judeţul Argeşului), se află în biserică, şase icoane vechi de cel mai mare interes, care sînt din epoca lui Neagoe Basarab şi din care unele conţin chiar şi portrete ale familiei domnesci, aceste icoane sînt:

1° Domnul Hristos
2° Maica Domnului cu Fiul
3° S-tul Nicolae
4° S-tul Simeon şi s-tul Sava
5° Naşterea Maicei Domnului
6° Maica Domnului cu domnul Hristos scos de pe cruce *(cu deosebire interesantă)*

Eu am vorbit despre dînsele cu p.s.sa părintele episcopii de Argeş şi aflarea p.s. sale în eparhia, pe timpul sărbătorilor ar înlesni dobîndirea acestor precioase picturi din al XVIle secol.

3° La Mănăstirea Bistriţa (judeţ Vîlcea), a rămas din odoarele cele antice, un aiasmatar de argint, purtînd pe faţa-i esterioară, o inscripţiune slavonă care dovedeşte că este şi aceste de la voevodul Neagoe Basarab. Pentru interesul istoric şi artistic, el merită a figura în muzeu.

4° La mănăstirea Cîmpulung (judeţ Muscel), se află preţioasa cupă sau potir al lui Matei vodă Basarab, pe care sînt sculptaţi trei ostaşi, în costumul timpului.

5° La satul Celei (jud. Romanaţi), dl. Cesar Boliac a găsit în anul 1872, deosebite fragmente de piatră, printre care şi temelia unei statue pe care se află o inscripţiune latină, d-nia-lui arată, în relaţiunea D-niei Sale, că a lăsat aceste obiecte în păstrarea preotului satului. Inscripţiunea pare a fi fost în timpul împăratului Comod. N-am trebuinţă, domnule ministru, să insist asupra neapăratei necesităţi ce este de a se întruni în Museul naţional toate inscripţiunile din timpul romanilor, ce se găsesc în ţară.

6° Aceleaşi consideraţiuni mă îndeamnă a vă semnala existinţa unei alte inscripţiuni latine la schitul Topolniţa (judeţ Mehedinţi).

în genere ar fi o adevărată binefacere pentru ştiinţă ca să se ia de către minister, măsuri grabnice spre a se întruni la muzeu toate inscripţiunile antice răspîndite prin diverse localităţi (la Turnu-Severin, Caracal, Craiova, etc.) Tot asemenea ar trebui prezervate de stricăciune şi chiar poate întrunite la muzeu, diverse pietre mormîntale de personage istorice care sînt espuse la pierzarea.

încredinţat, domnule ministru, că aceste însemnări vor fi bine primite de D-nia Voastră şi urmate de măsuri eficace, vă rog să bine voiţi Domnule Ministru, a primi încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni.

A. Odobescu

VARIANTE, NOTE

<PRECU VÎNTARE)

Inexistența manuscrisului autograf ne-a determinat să considerăm ca text de bază unicul text cunoscut, publicat în *Revista română pentru științe, litere și arte,* <aprilie> "1861, volumul I, p. 1—2, nesemnat.

în foaia volantă intitulată *înștiințare,* atașată la începutul volumului 1 al *Revistei române*[1], în care se indică sumarul pe lunile aprilie-septembrie și în *Tabla materiilor* cuvîntul pus la începutul revistei este intitulat *Precuvîntare,* am considerat că este nimerit să păstrăm acest titlu deși în revistă cuvîntul înainte nu are titlu.

Grafia textului din *Revista română* se resimte de influența etimologismului.

Semnalăm că *a* este notat uneori cu *e (vieiă, decă* sau *deca)* deși în alte cuvinte *e* își păstrează valoarea de *ea (seriea, istoriea, filosofiea, letargiea, Germaniea) ; â* este notat cu *e* și *i* cu *e (semință)* sau uneori cu *o (cot).* Apare alterarea lui *râs* în *res (respîndi)*; notarea lui *h* cu *ch (epocha)*[2] ; a lui *șt* cu *st (șterge)* și reduplicarea consoanelor *(zisse, adducâ, missiunea).* Deși terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* nu este obișnuită scrisului din perioada *Revistei române,* întîlnim totuși în *Precuvîntare* substantivele *investigațiune, civilizațiune* și *emulațiune.* Precizăm că am transcris *idee* și nu *idea.*

Am păstrat toate formele care pot avea o valoare fonetică iar grafiile, greșelile de tipar etc. au fost restabilite conform normelor ortografiei actuale și a principiilor de transcriere adoptate pentru ediția de față.

Din punct de vedere morfologic stmnalăm oscilațiile între terminațiile în *ei* și *ii* pentru genitiv — dativul singular al unor substantive feminine.

NOTE

Revista romana pentru sciințe, littere și arte a apărut între aprilie 1861 și noiembrie 1863. Concepută ca publicație lunară, în fapt n-a avut decît

[1] Exemplarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, P. 11.10. Existența acestei foi volante a permis indicarea lunii în care au apărut articolele lui Odobescu între aprilie — septembrie. La volumul II, indicația lunii a fost scoasă de pe copertele fascicolelor revistei, care se găsesc și ele legate la s'îrșitul volumului II.

[2] în unele texte publicate în *Revista română* și mai cu seamă în ediția „definitivă", *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, autorul se fixează asupra formei *epocă* pe care am adoptat-o și noi în ediția de față.

cîte nouă numere pe an (aprilie-decembrie). Abonamentul costa patru galbeni în primul an, trei în ceilalţi doi ani.

Nu numai programul revistei, aşa cum îl anunţă *Precuvîntarea,* dar şi cuprinsul, condiţiile grafice asigurate de tipografia lui St. Easidescu, ilustraţia poartă amprenta înaltei viziuni despre cultură şi severei exigenţe a cărturarului, artistului şi bibliofilului care era directorul ei — Alexandru Odobescu. *Bevista română* a fost, de aceea, nu numai o reuşită în ordinea literară şi ştiinţifică — periodicul cultural de cel mai înalt nivel pe care-1 cunoscuse istoria presei noastre, dar şi, fără îndoială, cea mai frumoasă dintre revistele publicate pînă atunci la noi. Litera variată, citatele în originale greceşti sau slavone, gravurile şi hărţile îngrijit executate la ,,Stabilimentul litliografic G. Voneberg" din Bucureşti, făceau din *Revista română* o publicaţie modernă, întru totul comparabilă cu periodicele ştiinţifice de peste hotare.

Cunoscînd concepţiile lui Johann Joseph von Gorres (1776—1848), în acelaşi timp activ propagator al luptei pentru libertatea şi unitatea Germaniei, antiprusac şi preţuitor al culturii medievale, citatul din scrierea acestuia *Decăderea religiei şi renaşterea ei* se explică prin convingerile comune ale autorilor privind cultura ca mijloc de renaştere naţională a unui popor.

Acţiunea iniţiată de *Revista română* reprezintă realizarea unui punct din programul revoluţionarilor de la 1848 care înfăptuiseră în 1859 Unirea Principatelor şi luptau acum pentru întărirea tînărului stat naţional român şi înflorirea lui pe toate tărîmurile. Unul din colaboratori, Eadu Ionescu definea astfel credinţa ce însufleţea eforturile intelectualităţii înaintate a vremii: ,,Eomânia, dupe multe veacuri de lupte şi dureri, a intrat astăzi într-o eră mare de progres, de mărire şi libertate. Amîndouă ţerele s-au unit, 6 singură Eomânie s-a întemeiat şi calea i s-a deschis către un viitor mare şi fericit. Timpurile frumoase se vor întoarce pentru patria noastră" *(D-na Dora d'Istria,* în *Revista română,* 1(1861), p. 783). Credinţă pe care o vor corecta, desigur, în anii următori, numeroase deziluzii şi eşecuri în ordinea politicii interne a noului stat, dar care exprima, la doi ani după tTnire, o convingere generatoare de temeinice înfăptuiri culturale.

Programul *Revistei române* aşa cum e definit de *Precuvîniare* se înţelege şi mai bine din cuprinsul primului volum. Bedaeţia îşi îndeplineşte o datorie de recunoştinţă faţă de călăuza întregii generaţii revoluţionare a vremii, Nicolae Bălcescu, publicînd *Istoria românilor sub 31ihai-Vodă Viteazul,* iniţiativă a lui Odobescu, care-i şi introduce scrierea prin nota *Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu şi scrierilor sale* şi o comentează prin nota despre *Portretele lui Mihai-Vodă Viteazul* şi *Nota despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul.* în acelaşi volum Odobescu publică *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, Satira latină. Poeţii Văcăreşti, Foletul novei* şi *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate la mănăstirea Bistriţa,* desfăşurînd o activitate ştiinţifică apreciabilă cînd ştim că în acelaşi an a întreprins călătoriile în Vîlcea, la Căluiul, la Snagov şi Buzău, a îngrijit de publicarea revistei, a participat la alegerile din Teleorman, a lucrat în Comisia documentală. Era, negreşit, în aceste strădanii de cercetător şi animator ştiinţific şi un refugiu al omului dezamăgit de viaţa

politică. El scria, în toamna aceluiaşi an, vechiului prieten Nicolae Ionescu, pe atunci la Iaşi: ,,La noi, acum, întîia vorbă pe care şi-o spun doi amici este atingătoare de politică. Eu însă mă voi abţine ; ştii că multă deziluziune a venit să întunece ţelul politic ce-l întrevedeam toţi cu fericire acum vreo cîţiva ani, ştii că în orice timp mie unuia mi-a fost mai dulce a mă întreţine cu pacinice ocupaţii literare. Am o intimă convincţie că omul care lucrează la umbră şi cu stăruinţă la ridicarea morală a naţiei face mai mult pentru dînsa decît nefericiţii ce se învîrtesc în dulapul politicii actuale".

Alături de istoria culturală eminent reprezentată prin studiile lui Odobescu, *Revista română* înscrie momente însemnate în alte domenii ale ştiinţei române moderne prin contribuţiile lui Ion Ghica *(Dacia vechia)* şi D. Berindei *(Studii artistice asupra Romei antice)* în arheologie; St. D. Greceanu *(Scrierile lui Radu Logofătul, cronicarul)* şi D. Berindei *(Bucureştii)* în istorie; G. Gr. Cantacuzino *(Despre probe sau dovezi),* Gr. I. Lahovari *(Despre apelul părţii civile în materii criminale)* şi N. Gr. Eacoviţă *(Despre juriu în materie penală)* în drept; A. Ghianni *(Studii asupra impositelor)* în finanţe; I. Fălcoianu *(Despre astronomie; Despre calendariu)* în astronomie ; C. Aninoşanu *(Lucrările publice şi influinţa lor asupra prosperităţii sociale)* în domeniul lucrărilor publice ; P. Buescu *(Vitele bovine şi îmbunătăţirea lor)* în zootehnie. împotriva superstiţiilor scrie P. Iatropol *(Istoria minunilor)*; despre critica de artă Eadu Ionescu *(Principiile criticei).* Partea literară este reprezentată prin poezii de Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, V. Cîrlova, A. Donici şi I. Văcărescu, multe cu teme patriotice, şi de schiţa lui G. Creţianu *(Lupu Mehedinţeanul)* cu acelaşi caracter. Cel din urmă scria şi cronica *Mişcarea literară din anul 1861 în ţările române.* O pledoarie pentru literatură ca mijloc de ,,organisarea, mărirea şi întemeierea naţionalităţii române" este cuprinsă în prezentarea lui Eadu Ionescu despre viaţa şi scrierile scriitoarei franceze de origine română *Dora d'Istria.*

Frumoasa recoltă de studii cuprinse în acest prim volum al *Revistei române* trebuia să sacrifice desigur stadiului incipient al filologiei prin naivul articol al lui Gr. I. Lahovari, *Despre isvodul spătharului Clănău,* cunoscutul fals al lui Gheorghe Boldur Costachi, sau ideilor retrograde adesea ale lui P. Buescu din articolul *Libertatea muncei.* Eevista nu însemna însă mai puţin în mişcarea ştiinţifică şi literară românească de după Unire precum arată reacţiile contemporane favorabile pe care le vom cita în comentariile precuvîntării la anul al doilea (1862).

CÎNTICELE POPORANE IN RAPORT CU TARA, ISTORIA ŞI DATINELE ROMÂNILOR

Manuscrisul studiului despre *Cînticele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele românilor* nu ni s-a păstrat. Sînt cunoscute în schimb trei ediţii publicate de autor dintre care una — dat fiind scopul publicaţiei în care apare — redă textul numai parţul.

Prima ediţie s-a publicat în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* <aprilie> 1861, volumul I, p. 27—60, sub titlul : *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu ţara, istoriea şi datinele românilor.* Studiul este împărţit în două ; prima parte intitulată *Introducere,* cuprinde generalităţi despre poezia populară, a doua parte se intitulează *Articolul întîi,* ceea ce ar presupune intenţia autorului de a mai continua cu alte exemplificări din poezia populară, dar studiul se opreşte aici, iar în ediţiile posterioare, Odobescu va da titluri definitive capitolelor, ne mai lăsînd nici o îndoială asupra posibilităţii de a mai continua[1].

Caracteristic pentru această ediţie este bogăţia notelor sublineare, constînd din trimiteri la o vastă bibliografie, sau din ample explicaţii ale unor pasaje din text. Este de remarcat că trimiterile bibliografice sînt completate cu citate din textele respective, mai cu seamă din autori greci, din care sînt transcrise numeroase fragmente.

Remarcăm în note transcrierea greşită a titlului în limba maghiară a culegerii de poezii populare a lui V. Alecsandri scris : *Viragoe ă Roman (Olâh) nep koltezec mezegerol.* Ismartet es kiadja Ais Kâroli Pest, 1858, 12[2]. Apar şi alte greşeli de tipar ca : *să avam* pentru sâ *avem ; col.* pentru *voi.* etc. . ..

Aspectul grafic, fonetic şi gramatical al textului este cel obişnuit scrierilor din *Revista română,* care se resimte de alterările etimologiste şi italienizante, de oscilaţiile şi neglijenţele autorului, corectorului sau tipografului, căci frecvenţa inconsecvenţelor şi a alternanţelor ne determină să credem că multe se datoresc şi acestora.

Amintim cîteva trăsături grafice specifice, de exemplu notarea lui *a* cu *e (preţuiescă* scris şi *preţuescâ, vieţa, iesă),* dovadă a neglijenţei cu care s-au făcut corecturile este şi redarea lui *a* prin *6 (aforă) ; e* înlocuieşte şi diftongul *ia (veghezâ, mezâ-zi, petră);* este de remarcat că Odobescu foloseşte, în anii aceştia, în textele cu caractere latine triftongul *iea* care nu pare

[1] Cf. aici p. 441

[2] Cf. aici p. 6, r. 43-44 titlul corect.

să< aibă întotdeauna valoare fonetică şi pe care îl notează de multe ori *ie* în care *e* poate avea valoare numai de *a (abiea, apropieat, gloriea, memoriea, tradiţiea, geometriea, mînuiea); ă* este notat cu *e (culegători, re mas, ve deşte),* sau cu *6 (înco) ; î* este notat cu *e (denşii)* şi cu *u (sunt); e* precedat de consoană labială este redat invariabil prin *e (pere, perdut)* şi tot aşa la început de silabă şi precedat de vocală, rareori apare *ie (trebuie);* în numele proprii şi în neologisme *i* este redat prin *y (typar, Egypet, egypteni, mariandyni, lithinyeni, magyari);* uneori, ca reminiscenţă a scrierii de tranziţie, se întîlneşte *k* pentru *c (kitarişti, Balkani); th* pentru *t,* mai cu seamă în numele proprii *(Athena, Theut, Theba* etc.. ..) şi *ph* pentru *f (Phedru) ; z* intervocalic, final şi înaintea ocluzivelor *b, g, m* şi *v* este notat cu *s; x* este redat de s *(esilat) ;* consoanele sînt de cele mai multe ori reduplicate *(cullegeri, transmissâ, sufferinţele, litterile).*

Apar alternanţe ca *ceia ce* şi *ceea ce* şi *sub* şi *subt,* formă frecventă în scrisul din 1861, chiar dacă cuvîntul următor nu începe cu o vocală. Sub influenţa etimologismului şi curentului italienizant scrie *vărbă* pentru *vorbă* şi *anticuităţi* pentru *antichităţi* ş.a.

în ce priveşte lexicul se poate remarca'folbsirea unor neologisme şi crearea a două cuvinte noi din limbile latină şi greacă *achiu* (cuvînt intrat şi în *Dicţionarul Academiei)* şi *noios.* Din punct de vedere morfologic este de reţinut oscilaţiile în folosirea genitiv-dativului feminin singular în *ei* şi *ii (scrierei, Moldovii)';* formele variabile ale articolului posesiv *a (jertfă al iubirei)*; terminaţia în *ă* la nominativ-acuzativul feminin singular *(idea); se* în loc de *să (se beau, se petreacă).*

A doua ediţie originală apare în *Albumul macedo-român,* sub direcţiunea lui V. A* Urechia, Bucureşti, 1880, p. 89—98. Publicarea acestui studiu în *Album,* era menită să arate marea unitate care există între românii de la nord şi de la sud de Dunăre. Nu se mai publică aici şi introducerea cu generalităţi despre poezia populară ci numai *Articolul întîi,* aşa cum este numit în ediţia I dar de data aceasta cu un titlu complet şi explicativ : *Răsunete ale Pindului în Carpaţi. Nieoara — Diochiul — Năluca. Nieoara,* tipărit greşit *Nicoara,* este de fapt *Mieoara,* dat fiind însă că forma persistă în tot articolul şi cum ar fi poate posibilă o pronunţie intermediară între *m* şi *n,* nu am putut-o elimina ca o greşeală tipografică, ci am menţinut forma în variante.

în această ediţie a doua, Odobescu operează modificări de construire a articolului şi de formă, fondul rămînînd însă acelaşi.

în primul rînd autorul renunţă la parte din bogatele note ale ediţiei I şi mai cu seamă renunţă la forma lor savantă cu citate întinse în limba greacă, reţinînd numai trimiterile bibliografice.

Greşelile de tipar, întîlnite în ediţia I sînt preluate de ediţia a II-a care adăugind altele le va transmite ediţiei a III-a.

Din punct de vedere grafic, fonetic şi gramatical, textul apare schimbat datorită fluctuaţiilor şi influenţelor intervenite în răstimp de aproape douăzeci de ani, schimbări care se vor definitiva în ediţia a IH-a. Pentru o mai plastică reprezentare a acestor diferenţe şi asemănări vom da mai jos cîteva exemple din variante.

A treia ediţie originală este publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861—1862,* p. 179—235.

Studiul apare împărţit în două părţi sub titlul general : *Cînticele poporane in raport cu tara, istoria şi datinele românilor,* prima parte conţine introducerea, şi a doua: *Răsunete ale Pindului în Carpaţi,* cu subtitlul : *Diochiul — Năluca — Mieoara, Moş Ajun;* titlu pe care îl fixase încă la ediţia a II-a, cu deosebiri în ordinea cuvintelor din subtitlu şi a adăugării lui *Moş Ajun,* colontitlul rămînînd în permanenţă : *Cînticele poporane.*

Ediţia a III-a reproduce în fond ediţia I, cu modificări care în parte au fost făcute ! din ediţia a II-a, pentru partea a doua.

Dacă fondul studiului rămîne acelaşi, forma sa este schimbată prin adăugirile făcute, modificările de sintagme, înlocuirile lexicale şi grafia, alta în 1887 decît cea din 1861.

Pentru a actualiza ediţia în 1887, Odobescu operează unele schimbări în textul şi notele ediţiei din 1861, astfel încît intenţii exprimate pentru viitor în ediţia I să capete nuanţă de prezent în ultima ediţie, ca spre exemplu după ce dă în note o lungă bibliografie a poeziei populare române şi străine încheie spunînd în ediţia I (p. 28); *„Ne vom sili a da mai tîrziu notiţii biografice şi despre cînturile poporane ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor {ruşii din mica Rusie) şi a altor naţii vecine, precum şi de a completa pe cele de mai sus,* iar în ediţia a III-a (p. 183); *„In zioa de azi* (1887) *s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s-ar mai adaoge şi notiţii despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor* etc...

înainte de a trece la analiza amănunţită a textului ediţiei a III-a, semnalăm, ca şi pentru ediţia a II-a, renunţarea la luxul de note, de citate în limba greacă, aşa cum apăruse în ediţia I.

Ga aspecte grafice notăm redarea lui *a* prin *e,* aşa cum îl întîlnim şi în ediţiile anterioare, e care înlocuieşte normal diftongul *ea* şi chiar *ia.* Din compararea celor trei ediţii reiese şi mai clara ezitarea lui Odobescu faţă de fonetismul triftongului *iea,* care numai în ediţia I apare grafic ca atare, în celelalte fiind înlocuit cu *ie* sau mai des reducînd pe *e* la *a: apropieat* (1861), *apropiet* (1880), *apropiat* (1887) sau *mîniea* (1861), *mînia* (1880-1887), alteori *e* devine *ie : veghează* (1861) *veghiează* (1887); â este notat cu *e (ţările, sei)* sau cu *6 (coci) î* este notat cu *e (tânăr),* cu *6 (fontînă)* sau cu *u (adânc) ; e* la început de silabă, precedat de vocală este mai întotdeauna, aşa cum se va vedea din variante, notat cu diftongul *ie,* în schimb precedat de consoană labială rămîne *e (pere)*; *y* nu mai notează pe *i,* nici în numele proprii *(Egipt, bitinieni, frigiei)* nici în cuvinte comune ; în locul grupului *th* foloseşte pe *t* şi în numele proprii *(Atena, Teba, Tessalia)* şi în cuvintele comune, de asemenea şi pe *ph* îl notează cu *f (Fedru); z* intervocalic, final sau înaintea ocluzivelor *b, g, m* şi *v,* este notat cu *s,* în schimb *x* este rareori redat prin *s.*

Alternanţele sînt numeroase : *sub — subt,* chiar şi înainte de consoană, *daca — dacă, ceia ce — ceea ce, care — cari* etc. Lexicul este puţin modificat. Topica frazei este uneori schimbată, din dorinţa de perfecţionare a stilului sau din motive de eufonie, de exemplu în formularea : *„el spune încă că aedul",* din 1861, omite pe *încă* în 1887.

Este de remarcat că influenţa etimologistă se resimte în limba celor două ediţii din 1861 şi 1887, dar nu operată întotdeauna pe aceleaşi elemente.

Trebuie să subliniem, ca deosebiri consecvente între cele două ediţii, încetarea în 1887 a reduplicării consoanelor şi adoptarea permanentă a terminaţiei *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie.*

Dăm cîteva exemple din variantele ediţiei de faţă pentru a reţine diferenţele dintre cele trei ediţii şi în ce măsură ediţia a II-a oscilează între ediţia I şi ediţia a III-a.

Pentru grafii şi fonetism : *cîntece* (1861 — 1880) — *cîntice* (1887) ; *mizlocul* (1861) — *mijlocul* (1887); *esilat* (1861) - *exilat* (1887), *vărbeşte* (1861) - *vorbeşte* (1887); *adaogă* (1861 - - *adaoge* (1887), *trebue* (1861) - *trebuie* (1887), *esprimate* (1861), - *exprimate* (1887), *limbele noui* (1861) - *limbile nouă* (1887), *veche* (1861) - *vechia* (1880) - *vechie* (1887), *resfrînt* (1861) - *râsfrînt* (1880-1887), *simţia* (1861) - *simţea* (1880-1887), *descîntecul* (1861-1880) - *descînticul* (1887), *respunde* (1861-1880) - *răspunde* (1887), *Franţa* (1861) - *Francia* (1887).

Din punct de vedere gramatical : *epoci* (1861 — 1880) — *epoce* (1887), *reguli* (1861) — *regule* (1887), *timpurilor trecute* (1861) — *timpilor trecuţi* (1887), *întîmpina* (1861) — *întîmpină* (1880-1887), *se îmbină* (1861 -1880) - *se îmbina* (1887).

Schimbări lexicale: *coloană* (1861 -1880) - *columnă* (1887), *fiul Timpi*
fiul lui Cronos (1887), *refren* (1861) - *cuvinte* (1880-1887) etc.

Iată şi cîteva modificări de frază, tinzînd numai spre simplificare : *„Li*
poporan cel mai vechi şi *cel mai însemnat"* (1861 — 1880) — *„Linos era cînticul pop*
însemnat (1887); *„şi care piere jertfită de geloasa rivalitate a zeului Apollon"* (1
„şi care piere jertfă a geloasei rivalităţi a zeului Apolon" (1887).

Cu toate nedeterminările şi ezitările atît grafice cît şi fonetice şi grama
totuşi că ediţia din 1887, cu modificările arătate, corespunde dorinţei autorului
tat-o ca ediţie de bază.

Pentru redarea întocmai a ediţiei I, s-au transcris integral în variante no

Greşelile de tipar evidente au fost corectate tacit. Numele proprii transc
arătat mai sus, cu *y, ch, ph,* în ediţia I sau omiterea lui H iniţial *(Esiod, Om*
III-a nu au mai fost prinse în variante, cu excepţia numelui *Egipet,* la care int
bare fonetică.

SIGLE

A — ediţia I, publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* <apri
mul I, p. 27-60.

B — ediţia a II-a, publicată în *Albumul macedo-român,* sub direcţiunea lu
Bucureşti, 1880, p. 89-98.

G — ediţia a III-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice,* ale lui A. I. Od
Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III —
logie din Revista română, 1861—1862, p. 179—235.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

1—2 Cînticele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele românilo
porane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu ţara, istoria
lor. Introducere. *A* || 5 cîntice C ; cîntece *A* || 6 deosebitelor *C* ; deosebit
cîntece *A* || 15 sînţenie C ; sfinţenie *A* \\ 19 istoria *C* ; istoriea *A* j| 21 vorb
23 trăieşte C ; trăeşte *A* \\ 25 istoria *C*; istoriea *A*\\ 30 cînticele *C;* cînte
C ; Franţa *A* || 35 cîntice *C* ; cîntece *A* || 36 adică C ; adecă *A* \ înconjoar
cînticele *C*; cîntecele A j|

6

2 istoria *C;* istoriea A|j3 principiul vital C; principul vital A Ii 4 îmbilş
A li 8 cîntice C ; cîntece *A* \ sînt *C* ; sfînt *A* \\ 9 nouă C ; nuoi A || 10 sînţe
cîntic C ; cîntec *A* \\ *22* se va adaoge *C* ; se va adăoga *A* || 23 cîntic
adăogite *C* ; adăogate *A* || 25 franţuzeşte C ; franţozeşte *A* || 26 cîntice *C* ;
C ; cîntecele *A* j Alecsandri C ; Alexandri *A* || 30 cîntice *C* ; cîntece *A* \ *A*

A ii 31 cînticele G ; cîntecele *A* || 34 cîntice C ; cîntece *A* I cîntice C ; cîntece *A* || O. Dumitrescu *C ;* 0. Dimitrescu *A* | cîntice C ; cîntece A || 35 îmbele G ; ambele *A* | cîntice *C ;* cîntece *A* \\ 36 Colecțiunea C ; Golecțiea A || Alecsandri C; Alexandri A| franțuzeşte C; franțozeşte A || 37 Alecsandri C ; Alexandri *A* \\ 38 cîntice C ; cîntece *A* \ | 39 colecțiunile C ; colecțiile *A*\ \ 40 Alecsandri C ; Alexandri *A* || 42 cînticele C ; cîntecele A || 44 colecțiunea *C ;* colecțiea *A* || 46—47 colecțiune C; colecție A||47 colecțiunea C; colecțiea A || 48 Alecsandri G; Alexandri A | cînticele C; cîntecele A || 50 — 52. în zioa de azi (1887) s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales daca s-ar mai adaoge şi notiții despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (ruşii din mica Rusie) şi ale altor națiuni vecine. C ; Ne vom sili a da mai tîrziu notiții biografice şi despre cînturile poporane ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (ruşii din mica Rusie) şi a altor nații vecine, precum şi de a complecta pe cele de mai sus. *AU*

2 pensulei C ; penelului *A* | jăfuiesc C ; jăfuesc *A* | cînticul C ; cîntecul *A* || 6 dintr-o casă ce a ars C ; dintr-o casă ce s-a ars *A* \\ 8 mijlocul *C* ; mizlocul A | mijlocul G ; mizlocul A |J 10 mîngîiere C; mîngîere' A | | 11 exilat C; esilat A| patria C; patriea A l | 13 cînticele G; cîntecele *A*\ mijloacele C ; mizîoacele *A* || 17 strălucite C ; *corupt* : strt lucite A !| 21 veghiază C ; veghează *A* \ unde se păstrează amintirile naționale. C ; unde sînt amintirile naționale. *A*\\ 25 — 26 ce cunoaşte gloria şi fericirea numai ca o amintire C ; ce cunoaşte gloriea şi fericirea ca o amintire A || 32 vieței C ; vieții A | lacrime C ; îacrămi A || 33 se-nvoieşte G ; se-nvoeşte A || 38 măiestrie C ; măestrie Ai memoria C; memoriea A H 39 modulațiunile repețite C; modulațiile repetate A || 44 vorbit C; vărbit A ||

8

2 să-i vină C ; să-i vie *A* || 4 măiestrită C ; măestrită A | aceia C ; aceea A || 11 poezia poporană. . . are simplități C ; poezia poporană. .. are în sine simplități A|| 13 de pre artă C; de pe artă *A* || 14 adaoge C ; adaogă A | cîntic C ; cîntec A || 15-16 cînticului C ; cîntecul A j| 17 cînticul C ; cîntecul A || 18 să numere, să măsoare şi să cumpănească C ; se numere, se măsoare şi se cumpănească *A* || 21 cînticul C; cîntecul A || 23 ceia ce C; ceea ce *A* || 24 elen C; elin A||27—28 templului Dianei G; templului Dianei Agriei *A* || 33 ne-ar mai fi păsut nouă ceva de părerile celorlalți C; ne-ar mai fi păsut noă oare ceva de părelile celorlalți A || 36 Egipt *C;* Egipet A || 37 ce-i zice C; ce-i zic A ii 38 geometria şi astronomia G; geometriea şi astronomica A ii 39 Egiptului C; Egipetului A ||

1 elenii Calinii A| Egipt *C:* Egipet A || 2 venind c; viind A| măiestrii C; maeştrii A, trebuieşte C; trebueste A || 3 el întrebă C; el întreba A,, 4 ceia ce C- ceea ce A H 5 măies «ir:Tio^; ·G vorb ; c; vărbă a " 8 măiestrețu,e c = ^ t u i ; r o^iitm 'e c; maestmle *A* scneru C; scnorc, A „ 18 Egipt C; Egipet A || 22 priimeau *C;* primeau A

[1] scr/s : mînghicre.

Jkfjj23 vorbeşte C; vărbeşte A || 33 ai dreptate C; ai toată dreptatea A || 34 Căci, vezi tu, o Fedre*C;* Căci, vezi, o Fedre Al! 35 se arată C; se arăt Aj|40 trebuie C; trebue A| Dispreţuit C; Despreţuit A || 42 cînticului C ; cîntecului *A* j aceia C ; aceea *A* (| 44 îi adaoge C; îi adaogă *A* | vorbă *C ;* vărbă A || 48 trebuie C ; trebue A | cînticul C ; cîntecul A ||

io

2 regule *C ;* reguli A J| 6 timpilor trecuți C ; timpurilor trecute A | exprimate C ; esprimate A || 8 limbile nouă *C ;* limbele noui *A* || 11 vorbii *C ;* vărbii A j alcătuiesc C ; alcătuesc A || 14 să cercetăm *C* ; se cercetăm A || 17 cînticele C ; cîntecele *A* || 20 cîntice C ; cîntece A JJ 26 națiuni apropiate *C ;* nații învecinate A |J 30 comparațiuni *C ;* comparații A || 36 națiuni *C ;* nații A || 39 — 40 Răsunete ale Pindului în Carpați. Diochiul-Năluca-Mieoara-Moşajun, C; Răsunete ale Pindului în Carpați. Nieoara—Diochiul — Năluca B; Articolul întîi. A||.

11

2 vaietul C *B* ; vaetul A || 4 mîngîieri G ; mîngîieri' *B A*\\ 4—5 religiunea, filosofia C JB ; religiea, filosofiea A | | 8 să se manifeste *C;* să se manifesteze *B A*\\ 11 mistuieşte G *B;* mistueşte *A*1) 13 minții C ; minței A *B* \\ 14 să dea C J3 ; se dea A || 16 Egipt C ; Egipet *A B**V7* cînticele C A ; cîntecele J3 1 ce se leagă C £ ; se leg A jj 20 vorbind C *B* ; vărbind A 1 Egipt C JB ; Egipet A j| 21 Fenicia C *B ;* Feniciea A || 23 elenii C £ ; ellini *A* || 24—25 Linul pe limba egipteană C JB ; Linul pe egipteneşte A |j 26 Egiptului *CB;* Egipetului A | vaietări C *B;* văetări A j| 28 Dacă *C B ;* Daca *A* || 29 resăritene C £ ; răsăritene A || 30 tradițiuni *CB ;* tradiții A || 32 Pontele-EuxinC; Pontul Euxin *BA* \\ 34 tradițiuneâ CJB ; tradiția A || 37 vaietare C *B ;* văetare A || 39 întîmpină G *B* ; întîmpina *A* || 40 patria C J5 ; patriea A || 44 a iubirei CB ; al iubirei, A jj 46 Erodot cart. II § 79. *CB;* Herodoti liber II § 79 : „...xal Sr) xal asiapia Iv 'lori, Atvo^,

xal aXXa aTro-8-cou^dCetv *[ie* TCOV 7repl Aîyu7TTov, EOVTCOV, ev 8e 87} xal TOV AIVOV oxo^ev eXa^ov şaivovTat, Se del XOTE TOUTOV detSovTe^* e<7Tt *$£* AIȚOTUTI^TI 6 Aivo^ xaXeojievoc; Mavepooc;, eşaaav Se jj.ev AIȚOTCTLOI. TOU rcpcoTOu PaoiXeuaavTo^ AIȚUTCTOU TratSa țiouvoyevea yevea-9-af a7ro^av6vTa S'auTov avcopov, -9-pLvoicn. TouTotai UIT 'AIȚUTCTICOV TtjxTj^-yjvai xal doiSrjv Te TauT^v TcpcoT7]v xal (JIOOVTJV captat ysvso^-ai." A || 48 Eschil, Perşii, v. 935 et sq. *CB;* Aeschyli Persae v. 935 sq : „•Trpocrcp'froyyov *aoi* VOCTTOU, TOCV / xaxo9aTiSa [iodv, / xaxo,ueX3TOv 'tdv / MapiavSuvou &p7)V7}T9jpo£ / TuejJL^o TroXuSaxpuv Laxy^dv." A ||

12

2 cîntice C • cîntece in B A] dupe *C* ; după B A || 5 vechie C A ; vechia B li 6 pricinuieşte C ; pri*d!I* e BA ,| 8 răsfrînt C B ; resfrlnt A || 9 aceiasiC ; aceaşi BA | idee C A ; idea B | sa avem v » e C sfa v i l o e B ; se avem voe A , străbate C *B* ; strebate A,, 1. prin can C:; , n n c=am BA H aceiaşi C B ; aceeaş A , cînticul C ; cîntecul *B* A || 14 su.e C ; sue B AII 1 . beau c „ beau B A |1 22 dacă C B ; daca A | mînia C B ; mîniea A || 30 sa nu fie C B , se nu fie *A* |,

i *scris* : mînghîeri.

31 să nu fie *CB;* se nu fie *A* || 32 blăstemată C; blestemată *B A* \\ 33 mulţămea C; mulţumea *A ;* mulţămia *B*|) 35 o găsea *C ;* o găsia *BA* JJ 39 şi-nghiţea *C B ;* şi-nghiţia *A* || 40 şi simţea *CB;* şi simţia *A* || 41 şi-nghiţea *C B ;* şi-nghiţia *A* |J 43 şi-nghiţea *C B;* şi-nghiţi. A || 45 Theocrit, Idila XIII. Properţiu, G. 45. Petroniu, 83 *CB;* Theocriti Idyllion XIII Welcker ; Ober den Linos, pag 12 sq. Propertius V. 45 : „cuius tu accensae Dryades candore puellae". Petronius, 83, „candidus Hylas" A || 46 Ernst von' Lasaulx, Die Linosklage. *CB;* Ernst von Lasaulx, Die Linosklage. Studien des classischen Alterthums, Regensburg, 1854. *A* \\ 48 Alecsandri *C B ;* Alexandri *A* ||

13

1 că-nghiţise o Nălucă ; că înghiţise o Nălucă *A* || 5 dupe *C ;* după *B A* || 7 descînticul *C ;* descîntecul *B A* | aceiaşi *C B ;* aceiaş A H 8 răspunde *C ;* respunde *B A* || 10 plioapă *AM ; corupt:* pliopă *C ; corupt*: pleopă B|| 15 epoce *C* ; epoci *BA* \\ 19 vechimii *C ;* vechimei A *B*\\ 21 răspîndirea C; respîndirea *B A* \\ 25 La eleni, Linos era cînticul poporan cel mai însemnat *C ;* La elini Linos era cîntecul poporan cel mai vechi şi cel mai însemnat *B A* || 27 se îmbina C ; se îmbină *BA* \\ 38 O Line, tu eşti cinstit *C;* O Line, tu eşti onorat *BA* ||41 închipuirii *C;* închipuirei *BA* ||42 Theocrit, Idila VI, 34 et sq. *CB;* Theocriti Idyllion VI. V. 34 sq : ,,xai ydp &r,\> 6uo°' etSoc; lyco xaxov, coc; *ye* XiyovTt,/ *i]* ydp Ttpdv Icj TTOVTOV ecrepXeTcov* y'cj Se yaXdva / xal xaXd uev Ta yeveta, xaXd S'euiv d aia xcopa,/ cbc; Trap' eu.lv xexptTat, xaTe^atvsTO TCOV SE T6S6VTC«>V / XeuxoTepav auydv naptacj oice^patve Xt&oto./ cb^,av] (3aaxav<9<o Se, Tplc; etc; *i[iov* eTtToaa XOXTTOC; *A*\\ 43 F. G. Welcker, Ueber den Linos. *CB;* F. G. Welcker. Ueber den Linos. Kleine Schrifften, Bonn 1844. 1. Band. AII 44 Alfred Maury, Histoire des religions de la Grece ancienne, Paris, 1857, Tom. L, pag. 242. *A ; omite* Paris *în* C B || 45 Omer, Iliada XVIII, v. 567, *CB;* Homeri Ilias. XVIII. V. 567. : „Ttap-9-evtxal Se xal ^t&eou aTaXd 9poveovTec;,/ 7rXexTOtc; 'ev ueaaotct iratc; 9oputyyt XtyetŢ] / traepoev xt-9-dptCe Xtvov S'UTTO xaXov detSYjv / XeTtTaXev}<pov7)./" A || 46 Iuliu Polluce. C B ; Precum şi cîntecul Lithyerses. Iulius Pollux din Naucratis autorul cărţii zise : „'Ovou.acTix6v pe la 180 dupe Hristos, I, 38. A (| 47 Omer, Iliaca XVIII, V. 570. CB ;Homeri Ilias XVIII, V 570. Aceste versuri sînt aşezate precum urmează de Theod. Bergk, Poetae lyrici graeci, Lipsiae 1853, pag. 1026. Schneidewinn le socoteşte făcute de un Melannipid. *„Ci* Atvs *(izăai)* -9-eotatv / TSTLU-SVS, GOI ydp eSţaxav / TupcoTcp Xtyupaîc; detcai. / <Pot(3ocj Se XGTCO a'dvatpet,/ Mouaat Se as •Q-pvjvăoucrLv.*' A ||

14

1—2 şi care piere jertfă a geloasei rivalităţi a zeului Apolon C; şi care piere jertfită de geloasa rivalitate a zeului Apollon A B|| 3 genealogia *CB ;* genealogiea *A* || 5 citarişti C ; chitarişti J5 ; kitarişti A || 7 chiamă *C B ;* chiem A || 8 el spune că aedul Linos era dedat cu ştiinţa. *C B ;* el spune încă că aedul Linos era dedat cu toată ştiinţa A || 11 „Ut Linus hic illi, *CB ;* Ut Linus haec illi, A || 13 elenii C ; elinii *B A* || 17 ai poeziei elene *B A ; omite elene în C* | tărîmul *C B* ; terimul A || 31 Pieria, AC ; *corupt* : Persia, în J5|| 32 Joe, fiul lui Gronos *C ;* Joe fiul Timpului A || 34 columnă C; coloană B A || 3 9 Esiod, în fragmente. *CB;* Hesiodi fragmentum ad Eusthat, in Iliad : „Oopaviv} S'dp STLXTE Atvov 7ioXu7)paTOv 6tov / 6v ST] oaot (3poTot etcrtv dotSol xal xi&apiaral / TrdvTecj uiv <0pYjvoucn sv etXaTrivaic; Te X°P°K "> / dpyouevot Se Atvov xar.

[1] *corupt*: vor în G B.

X'/jyovTscj xaXsouatv." A jj 40 Clement[1] din Alexandria, în Stromate I. C *B;* Clemans Alexand. Stron. I, pag. 121: „TtavTotacj GO^LOLC, SsSa^xoTa." A || 41 Virgiliu, Eclog[2] VI, V 73. *CB;* Virgilii Ecloga VI. V 73. A j| 42 Alf. Maury, op. cit. K. Ot. Mtiller, Istor. liter. elene, t. 1. *CB;* Alfred Maury. Hist. des relig. de la Grece ancienne, vol.l. p. 239. K. Ott Miiller. Geschichte der Griechischen Literatur, 1 Band pag. 43. A || 43 Esiod Teogonia, V. 36 *CB* ; Hesiodi Theogonia V. 36 sq : „TUVT), Mooadcov dp^cou^a, Tal Aii TraTpl / ou^veocrat TepTtouct uiyav voov SVTOCJ 'OXua-TCOo,/ eipeuaat Ta T'eovTa Ta T'laaou-eva *izpo* T'eovTa, / 9CoVŢJ o^vjpsucraL* TCOV S'dxdfi.aTO^ psst aoSy] / ex oTo^uaTcov TjSela* ysXa Ss TS 8co(J.aTa TraTpo^ / Ziqvocj spt.ySo67roco -8-sav *ani* Xsipiosaayj/crxLSvajJtsvy]* yjx^ ^ xoqpv^ V^OSVTOC^ 'OXupiTroo,/ScofxaT6 T'd-^avaTcov. . . . . /. . . . . / ufjivsuaat. T£p7roucrt. *Aibc,* voov IVTOCJ 'OXu[J.7rou/MouaaL 'OXujx-7ria§£<; , xoupac *Aioţ odrioxoio,* / Tac; ev *Uiepiy]* KpovtSv] T£Xe TuaTpl u-iyeîaa / MvTjptoaoviQ, yoovotaiv 'EXcu-S-vipoc; fxeSeouaa." A |j 44 Voy. en Grece, *CB;* Voyage en Grece, A || 46 Pausanias, IX, 29 § 3. *CB;* Pausanias, IX, 29 § 3 — Relative la mormîntul lui Linos din Theba şi la altul care se vedea la Ghalkis în Eubea, sînt următoarele epigrame : „Kp67rTco T6V Oeov dvSpa Atvov Mouacov 'B-epdrrovTa*/ TOV TTOXU^P^VTJTOV ALVOV at Atvov *^Se TraTpcoa / (potpetotc; peXeatv y7J xaTe/et 9^tfJi£vov." (Scholia Victorini) ,*Q§z* Atvov *Qr)$otiov* 'eSe^aTo yata ^avovTa,/ Moucryjc; Oupavtvjc; utov stfaT&pavov." (Diogeni Prooemion. 4.) Ajj

16

4 văietări C *B;* văetări *A* \ muierile *CB ;* muerile A |j 6 al nimfei marine *A ; omite* marine în CB || 9 apropiat C ; apropieat[3] *BA* || 10 Urnelor C ; lunilor AB || 13 vorbă CB ; vărbă A || 13— — 14 despre repeţita cîntare a lui C ; despre mult repetata cîntare a[4] lui *B A* \ să nu uităm *CB ;* se nu uităm A || 16 rămîne tăgăduită CB ; rămîne de tăgăduit A || 17 către cultul CB; la cultul *A* || 18 Domn Stăpîn *adaugă exponent şi notă sublimară* 4 ; poate că şi fabula mai tîrzie ce se repeţea[5] *CB;* Domn Stepîn *omite exponent şi nota sublineară,* şi această numire se dă mai cu seamă Zeului luminei şi al căldurei, Soarelui *adaugă exponent şi notă sublineară* 3, poate că şi fabula mai tîrzie ce se repeta A |j 24 repeţiră C ; repetară B A || văietările *CB ;* văetările A || 27 zeiesc CB ; zeesc *A* || 28 să petreacă *CB ;* se petreacă A || 29 fabulă *adaugă exponent şi notă sublineară* : Note asupra idilei lui Bion intitulată : Gîntarea lui Adonis, în traducţiunea lui Gregoire şi Collombet în A ; *omite în C* şi B. |j 32 adică C ; adecă *BA* || 35 Fii-ne A C ; Fiă-ne B|| 37 răspîndită C ; respîndită *AB* \ ţărmurile A *C ;* ţermurile B|| 38 elenii CB ; elinii A | vădeşte C ; vedeşte *BA* | religiunea anticităţii, acea veche tradiţiune C ; religiunea anticuităţii, acea vechia tradiţiune B; religiea anticuităţii, acea vechie tradiţie A || 41 reslăţită C B ; răsleţită A || 43 K. Ot. Miiller, Orchomenos. C B ; Karl Otfried Miiller. Orchomenos und die Mynier. Fr. Fiedler, Geographie und Geschichte von Alt Griechenland. A || 44 Welcker, Preller, oper. cit., Pausanias, II, 19, § 1. C B ; Welcker, Ueber den Linos. Preller, Griech. Mythol. 1. p. 310 Canon. 19. Pausanias II, 19 § 1. *A*\\4o Pausanias, IX, 29, § 8. *CB;* Pausanias IX, 29 § 8 : „Sa7T9(b Se Y) Aea[3ta TOU OtToXtvou T6 6vo[Jia 1x TCOV ETTCOV TO0 IIdu9ou ua^ouaa, "AScovtv ouou xaA OtvoXtvov f^e Supaxoualat Y) 'AScovta^ouaat. v 143 || 48 Theocrit, Idila XV^ C B ; Theocriti Idyllion XV. ,"IXa£t vuv, 9'tX' "ABcovt, xal *H* V£COT' eu^u^aatc / xat vuv Y^X&SC;, "AScovt, xal 6xx'a9tXY] 91Xo? *rfeltS'*

[1] Glementie în B.
[2] *Corupt:* Ecol. în B.
[3] *Scris :* apropiet în B.
[4] *Corupt*: ale.
[5] repetă în B.

17

1 măiestreţi *CB* ; măesterţi A jj 2 consînţită *CB* ; consfinţită A || 3 eleni C B ; elini A || 5 ca o expresiune *C ;* ca o invocaţie A ; ca o invocaţiune B | dăstăinuiau *CB ;* destăinuiau A jj 7 văietîndu-se *CB* ; văetîndu-se *A* jj 10 deşănţată *CB ;* deşănţată A jj 14 îşi va smulge *C* ; îşi va rupe *BA* jj 23 sînt grămădite cu o măiestreaţă emfază, demnă de Euripidi[1] *CB ;* sînt grămădiţi "cu un măreţ emfas vrednic de Euripid A jj 25 exclamaţiunea *CB ;* exclamaţiea A | să ne fie[2] *CB* ; se ne fie A jj 26 voia *CB* ; voea A |J 30 văietau *CB* ; văetau A j poporaţiune *C* ; populaţiune *B ;* populaţie A jj 33 Francia *CB;* Franţa A || 34 războielor *CB;* războaeîor A|| 35 cu aceste cuvinte mereu repetite *CB* ; cu acest refren în veci repetat 41 [illegible] .120. *CB:* Aeschyli Agamemnon v. 120—159. „CUXLVOV, al'Xivov efore..." A || 42 Sotoclu, Aiax, v. 621. *CB* ; Sophoclis Aias. V. 622 : „9] TUOU 7raXaia /ulv evTpocpoc; duipa, / Xeuxto Se y7}pa/u.dTYjp, viv oxav voaouvTa / 9pevbu.6pcoc; dxooanf),/ ai'Xivov, a'iXivov^ouS'otxTpac; y oov 6pvi#ocj avjSoucj / YJaei Suau-opoc,, dXX' OC^UTOVOUC; ptev toScfcc; / -B-pTjvfyyst* xepoTrXrjXTOL § 7 ev aTepvoiat TueaouvTat / SOUTTOL, xal koXiacj âcfxuyu.a x°^'·C." Ajj 43 Euripid, Fenicele, v. 1519. *CB;* Euripidis, Phoenissae. v. 1519 : „TaXatv'cbc; 'eXeX^co./ xlc; ap opvicj $ Spuocj ^ / eXaTacj dxpoxou.otc; / a(jupl xXdSoicj eCouiva / MovotJM&Topo£ oSupu-oic; efxoîcj / ccx^aet ^uvtpSoc;; / A'tXivov didyu-aaiv â / TOÎCJ . Se TTpoxXdco,/ MovdS'aicova Sid^ouaa, T6V del / xP^vov ev Xe$ouivotcj Saxpooic;." A jj 44 *op.* c*7. C B ; Welker. Ueber den Linos, pag. 27 sq. A|| 45 Eschil, Prometeu lănţuit, v. 877. *CB;* Francisque-Michel, Le pays Basque, Paris, 1857, pag. 228 *în* Ajj

18

1 elenii *CB;* elinii Ajj 2 văietările *CB;* văetările Ajj 5 striga C; strigă *BA* | Eschil. *adaugă nota sublineară* Aeschyli Prometheus, v. 877 : „eXeXeo, eXsXeu, uruo u/ao acpdxsXoc; / xal 9pevo7TXrjyeic; (j.aviai &dX7rouc7'..." *în A; omite nota sublineară în CB*\\ 6 această *CB; corupt:* aceasta A || 20 analogia *CB;* analogiea Ajj 21 trebuie C; trebue *BA*\\ 24 ideile *CB;* ideele Ajj 27 să se transmită *CB;* să se transmită Ajj 28 aceleaşi C ; aceleaş *BA* || 28—29 amănuntei analize C ; amăruntei analize *B;* amăruntului analis A jj 29 eleni *CB ;* elini A jj 32 picior *CB;* piceor A jj 44 se sfătuiră C ; se svătuiră *BA* i!

19

l^cBtLSAmS.Z'cfT' r : CA : corupt Niorita ^ * « »

20

1 să despuiem *CB ;* se aespuiem A | închipuirii C ; închipuirei ABjj 4 Mieoara C A ; *corupt*: Nieoara B | izvorîtă C ; izvorită BA j| 5 aceiaşi *CB ;* aceeaşi A || 6 corup*: partea C ; parte *BAM* jj 7 asemuirii *CB* ; asemuirei A | trebuie C ; trebue *BA* |j 8 dacă *CB; corupt*: daca A |j 10 ce da antichitatea[1] acestei tradiţiuni *CB* ; ce da anticuitatea acestei tradiţii A|| 12 descolorate *CB ;* decolorate *A* jj 13 răsipite *CB ;* risipite A jj 18 tradiţiunile CB ; tradiţiile A jj 20 obiceie *CB* ; obicee A j aceia *CB* ; aceea A j cînticul C ; cîntecul *BA* || 23 vorbind *CB ;* vărbind A || 24 idea *CB* ; ideea A. {126 existenţa *CB ;* existinţa A j| 27—28 Ideile însă de căpetenie, acelea pe care nici o lege C ; Ideele însă de căpetenie, acelea ce stau în veci faţă minţii omului, acelea pe care nici o lege BA(| 28 cu sînţenie C ; cu sînţenie *B* cu sfinţenie A ; jj 30 Mieoara CA ; Nieoara *B* | adică C ; adecă *BA* jj 42 în regiuni *CB ;* în regii A || 45 imaginaţiunii CB ; imaginaţiei A | aceia C; acea *BA* \\ 48 nemuririi C; nemurirei BA jj 49 Lessing, *CB*; Vezi pentru aceasta, disertaţiunea lui Lessing : A j|

21

2 fluierase de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de os, C ; flueraşe de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de soc, ce mult zic cu foc, prin cele de os, *BA* \\ 4 fluiere C ; fluere ABjj 15 se umplu *CB* se împlu A] zeiesc C ; zeesc *BA* jj 20 balada Mieoara C ; balada noastră Mieoara[2] B A jj 22 «cutreierat C B ; cutreerat A | imaginaţiunea *CB*; imaginaţiea A1123 eleni *CB*; elini A jj 24 elinic *CB ;* elinesc A jj 26 trebuie C ; trebue B A jj 29 împrumuturi *CB*; împrumutaţi A |j 31 înduoioasă C B ; îndoioasă A || 32 se află C ; se aflu *BA* jj 33 Mioriţă[3] C A ; *corupt. Nioriţa B* \\ 40 iertat *CB ;* ertat A jj 41 Macedonia *CA* ; Macedoniea A jj 45 Bion, Epitafium Adonidis, *CB; Bionis* Epitaphium Adonidis, v. 18. „xeîvov p.ev Tuepl 7raiSa 91XO1 xovec; uwpocravTo." Ajj 46 Idem *CB;* Bionis Epith. Adon. v. 19. ,,...d 8' *A9poStTa,/ Xucauiva rcXoxauiSac;, dvd Spufxcocj dXdXv)Tai / TrevO-aXea, vyjTrXexTOc;, dadvSaXoc; al Se (3dirot vuv./ 'epxouivav xeipovTt, xal Eepov 8ciu.a SperuovTai / 'O^u Se xcoxuoucra Si* ayxea u.axpd 9opetTaiJ 'Aaauptov Po6coaa TC6O*LV, xal 7rat8a xaXeGca." A || 47 La pagina 341 *CB;* Lexicon Valachico—Latino — Hungarico — Germanicum , quod a pluribus auctoribus decursu X X X et amplius annorum elaboratum est, Budac, 1825, pag. 341, col. 2 A ||

22

1 buluc şi a bulucire *omite exponent şi notă sublineară* în C ; buluc şi a bulucire *adaugă exponent şi notă sublineară* 5: Miron Costin etc. *în B;* buluc a bulucire *adaugă exponent şi nota sublineară* 1 : „Ion Vodă, dacă au strins oastea toată şi s-au bulucit la un loc... „Miron Costin în Letopiseţele Moldovii. Tom I, pag. 193 şi passim., *în A\/* 5 împrumuturi C B ; împrumutări A] adică *CB;* adecă A[] 8 încă *CB; corupt:* însă *în A*\\ 10 măiestru *CB;* măestreţ *A*\\ 11 trebuie C; trebue *BAJ* să se vorbească, să se sfătuiască CB se se vărbească, se se sfătuiască A |j 12 să mi-1 *CB*; se mi-1 A jj 17 Macedonia *CB;* Macedoniea Ajj 19 Mieoara C A ; *corupt* Nieoara Bjj 21 adaogem C; *corupt:* adaogem B adăogăm A|j 26 patria C B ; patriea A|| 31 Mieoarei C A ; *corupt:* Nieoarei Bjj 32 să hotărîm *CB;* se hotarîm A jj 35 închipuirii C; închipuirei *BA* \\ 37 vorba *CB*; vărba AH 38 oareşicare *CB;* oareşcare Ajj 39 cînticele *CB;* cîntecele Ajj 40 în care *CB;* în carele A || 43 cîntice C B ; cîntece A| cîntic *CB;* cîntec Ajj 44 cîntic *CB;* cîntec Ajj 46 nouă C ; noui *BA* jj

[1] Euripid în B.
[2] fiă în B.
[3] repetate în B.

[1] scris : anticuitatea în B.
[2] *corupt:* Nieoara în B.
[3] Mioriţa în C.

23

5 să înfăţişeze *CB*; se înfăţişeze *A* || 8 vestejite *CB*; veştejite *A* jj trebuie *C;* trebue *BA* \\ antichităţilor *C*; anticuităţilor *BA* jj 10 caută *C*; cată *BA* Jj 13 cînticelor *CB;* cîntecelor *A* |jl4 cîntic *CB;* cîntec *A* jj 16 inspiraţiuni *CB;* inspiraţii *A* jjl8 Mioarei *CA; corupt;* Nioarei J3jj21 eleni *CB;* elini *A* |j 22 Moldovei *CB*; Moldovii *A* jj 24 Vrancei *CB;* Vrancii *A* \\ 26 înduoim de a spune *CB;* îndoim a spune *A* j|27 cînticul C; cîntecul AB || 30 rămînîndu-i C; rămîindu-i *BA*\\31 ambelor C; îmbelor BA j| 32 repeţi C; repeta *BA*\\ 33 Dunării CB; *corupt:* Dunăree Ajj 35 cînticului *CB;* cîntecului Ajj 38 cu toţii *CB;* cu toţi A || 43 Istoria *CB;* Istoriea A|j44 ţărei *CB;* ţării *A* \\

24

2 Mesia C; Moesia *BA* || 8 Constantinopolei *CB;* Constantinopolului A j| 18 Mesia C; Moesia *BA* jj 19 Bohemund *CB;* Bohemond A jj 20 Tessalia[1] *CB;* Thessaliea A jj 21 pe românii din nordul *CB;* pe românii cei din nordul A jj 23—24 Dar ei nu răbdară aceste amăgiri *CB;* Dar ei nu răbdarăîn veci aceste amăgiri Ajj 32 Mesia C; Moesia *BA* jj 33 Balcanii, *adaugă exponent şi notă sublineară:* idem, Annal Isac Angel, lib. IC, 4, p. 236. A; *omite nota subliniară în CB* Jj 37 Burgas C; Bergas *BA*/\ 39 un căpitan *CB*; un şef Ajj 40 Macedonia *CB;* Macedoniea Aj|42 Sextus Aureliu Victor *CB;* Sexti Aurelii Victoris Epitome. De vita et moribus imperatorum Romanorum, cap. XL: „Galerius autem fuit, licet inculta, agrestisque institia, satis laudabilis pulcher corpore, eximius et felix bellator, artus parentibus agrariis, pastor armentorum. Unde ei cognomen Armentarius fuit. Ortus Dacia ripensi, Ibique sepultus est: quem locum Romulianum vocabulo Romulae matris appelerat." Ajj 43 Novela XI *CB;* Novella XL De privilegiis Archiepiscopi Iustinianae primae et sede p. f. p. Illyrico in Panoniani secundam, id est Iustinianam primam transferenda; „Necessarium duximus ipsam gloriosissimam Praefecturam, quae in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare; cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia. Ajj 44 Ana Comnena, V, p. *CB;* Ana Gomnena (1083 — 1148) lib. V, pag. *A* jj 45 L Cinamu, VI, cap. 3. *CB;* I. Cinamus, Hist. imper. Ioannis et Manuelis Comnen, lib. VI, c. 3, p. 152. Ajj 46 Niceta Choniatu, I, 4. *CB;* Nicetas Agominatus Choniatus. Ann. Isaac. Angeli. lib. I cap. 4. — Petru Maior. Ist. pentru încep, român. pag. 208. — T.C. PaKOBCKiîî. HtKOAoK* ptMHo flcimo IIKPROM^... ^s-fcrtrtfdĂTv ^860. A jj 47 Idem, IX *CB;* Nicetas Choniat, Annal. Balduini, lib . IX, p. 410. Ajj 48 G. Pachymer, I, C, 37. *CB;* G. Pachymer (1242-1310), Hist. Andron, lib. I, c. 37, pag. 66. Ajj

25

3 Tessalia[1] *CB;* Thessaliea Ajj 6 măririi *CB;* mărirei Ajj bătaie *CB;* bătae A| le lăsară robit în mîni C; lăsară robit[2] în mînă-îe *BA* jj 13 Constantinopolei *CB;* Constantinopolului Ajj 15 — 16 românii Traciei şi Mesiei[3] *CB;* românii tracici şi moesieni Ajj 22 obiceiele C; obiceele *BA* jj 24 să rupă *CB;* se rupă Aj Aceia *CB*; Aceea AJJ25răsipiră *CB*; risipiră A | 27 să pună *CB;* se pue Aj|28 sălbatice *CB;* sălbatece Aj|35 mesodaci *CB;* moesodaci Ajj

[1] Thessalia în B
[2] robiţi în B.
[3] *scris:* Thraciei şi Moesiei în B.

36 desăvîrşită *CB;* dăsăverşită A jj 37 dupe C; după *BA* | la 1429 C; (1429) *BA* jj 39 rămînîndu-le *C;* ramîindu-le *BA* \\ 40 ca şi în vechime *CB*; ca şi-n vechime Aj sfaturile C; svaturile ABjj 41 după *CB;* dupe AJ obiceiurile CB; obiceele A j| 42 Niceta Choniatul, IX, CB; Nicet. Choniat, Annal Bald., lib. IX „. . . Td Os-rraXiac; xaTe^ov [xexscopa d vuv usydXY) BXaxi& xixXsaxeTar" Provincia Vlachiae e numită şi în tractatul împăratului Alexis cu Veneţienii din anul 1119. Asemeni şi G. Pachymer, Hist. Mich. Palaeol., lib. I, c. 30, p. 49. A Jj 43 Chroniques etrangeres, publiees par Buchon. *CB;* Xpovixd TCOV IV Pcou.avta xod udXiaToc Iv TCO Mopsa TToXspicov TCOV Opdyycov în Chroniques etrangeres publiees par 1. A. C. Buchon, Paris, 1841 pag. 187. Ajj 44 Villchardouin, CB; De la concueste de Constantinoble par Jaffroi de Villchardouin. Nicet. Choniat, Annal. Balduini. Ajj 45 Pachymer, I, 27 CB; Pachymer *adaugă* lib. I, e *în* A||46 I. Cantacuzenul, IL 28, *CB;* I. Cantacuzenus. (1341), lib. II, c. 28, Ajj 47 Laonicu Chalcocondyla I, 16. CB; Laon. Chalcocondylas. (1462), lib. I, pag. 16". „arco Aaxtacj, 'STU nivSov T6 *ic,* ©iTTaXtav xa&yjxov svoiXTJaav *&&\oc;* BXd/oi." lib. II, p. 40, 41. Aj| 48 şi altele din Archiva Statului *CB;* în documentele monastirei Tismana şi altele. Ajj 50 Poqueville, Voyage en Grece, II, p. 337 — 356 C; *omite* Voyage en Grece, *în B;* de la Grece *adaugă* D'Ohsson. Tableau general de l'Empire ottoman. VIL 270 „spune că ei plătesc aceşti bani la a 21 masă a defterdarului care se chiamă Istambul Mucatessi *în A* jj

26

2 Macedoria *CB;* Macedoniea Ajj 7 Constantinopole *CB;* Constantinopol Ajj 8 sprinteni CA; sprintini[1] B|j 9 coboară C; cobor *BA* |j 10 greci *adaugă exponent şi notă sublineară:* Benjamin de Tudella. Relaţiea sa de călătorie tipărită evreeşte în Constantinopol la 1543 în 8° s-a tradus latineşte la Leida, 1633 şi franţozeşte de Baratier, Amsterdam, 1734, Chap. IV pag. 40 et 41. *în A; omite exponent şi notă sublineară în* CB 1 Pachymer *adaugă exponent şi notă sublineară*: Pachymer. lib. I, c. 37, p. 66 *în A; omite exponent şi notă sublineară în CB* \\ 13 ni-i descriu sub *CB;* ne-i descrie subt A jj 14 Leake *adaugă exponent şi notă sublineară:* Researches in Greece by William Martin — Leake. London. 1814. pag. 363 sq. *în A; omite exponent şi notă sublineară in CB j* Poqueville *adaugă exponent şi notă sublineară:* Voyage de la Grece par F. C. H. L. Poqueville. 2 edition, 6 voi. Paris, 1826 *în A; omite exponent şi notă sublineară în CB* Heuzey *adaugă exponent şi notă sublineară:* Le mont Olympe et l'Acarnanie par L. Heuzey. Paris. 1860. *în A; omite exponent şi notă sublineară în CB* 15 vorbesc CB; vărbesc Ajj 17 vorbind *CB;* vărbind *A*\\ 22. Dodonei *adaugă exponent şi notă sublineară:* Homeri Ilias XVI. v. 234: „Zeu dva.../ AcoScovrjc; u.s8£cov Suc^s^spou* ducpl Ss SsXXol / croi vaioua' UTrocpYJTat dviTTTOTuoSsc;, xau-ateovai." *în A; omite exponent şi notă sublineară CB* 22-23 dolapi *exponent şi notă sublineară* 2 *în CB; exponent, în notă sublineară omite* v. 234 şi *adaugă:* „vcxtov S'eaxocTLYjv 3><9-iV.I£, AoXo7reaai.v dvdc?-ccov." *în A* jj 24 zeiescului C; zeescului BA j Esculap *adaugă exponent şi notă sublineară:* Poqueville. Voy. de la Grece, III, p. 342, „Numele Trikkala şi poziţiea-i vedesc îndată într-însa vechea Tricea (TpixxY), *-noXic,* ®eaaocXta<;. Steph. Byzant). zidită de Tricea, fiica Asopului, această cetate dete naştere lui Esculap, fiul lui Apollon şi domnitorul Perrhebilor (Strabon lib. IX Şi Euseb. lib. III) şi celor duoi medici din Omer, Podalir şi Macheon (Iliad, II v. 729). Letheul curgea printr-însa şi era învecinată cu ţara dolopilor; pe la Trikka era trecătoarea Pindului, împrejurul ei se aflau cai frumoşi (Iliad. VI. v. 729). Heliodor, autorul romanţului chariclii şi lui Theagen a fost episcop la Trikkala în secolul al VI. (Lequien, Oriens Chri-

[1] *în CB începe citat pînă la* greci.

stianus) *în A ; omite exponent şi notă sublineară in CB* || 27 Gărpenişu *CB* \ Cărpinişu *A* || 28 populaţiunea *CB*; populaţiea *A* || 32 minunată *adaugă exponent şi notă sublineară:* Poqueville, Voy. de Grece, III, p. 331 sq. Printre mănăstirile din Ţara Românească sînt mai multe închinate la cele de la Metheore şi anume : Gorgota (distr. Dîmboviţa), Bucovăţul (D. Doljiu) la Metheore lui Varlaam, Butoiul (D. Dîmboviţa) la Metheora St. Ştephan. La mănăstirea din Triccala sunt închinate Nucetul din Dîmboviţa şi Banul din Buzău, *în A; omite exponent şi notă sublineară în CB* || 36 nouri *CB*; nuori *A* || 39 Kokinopolo *C; corupt:* Kokinoplo AB H 40 cîmpia CB ; cîmpiea *A* | Castoriei *CB ;* Castorii *A* | subt numele de Vlachohlissura *adaugă exponent* şi *notă sublineară.* Pe la începutul acestui secol Poqueville, Voy. de la Grece, II, p. 394, dă următoarea statistică a românilor din Thessaliea. Anovlachia, Statornici. Malacassiţi şi caliritioţi; 2465 familii ca vreo 12.825 individe; astropotarniţi, 2230 fam. 11.150 ind; mezzoviţi şi din Crania pe Aias, 1870 fam. 9359 ind.; zagoriţi, 1130 fam. 5680 indiv.; nomazi vreo 6 000 indiv. ; cu totul 44.975 individe. Bomceci sau bovieni, români amestecaţi cu greci şi cu albanezi. în Nea Petra, 378 fam. 1890 indi. în Gărpeniş, 981 fam. 4905 ind. ; în Zeitun, 600 fam. 3000 ind.; nomazi vreo 1200 ind. cu totul 10.995 indiv. Massareţi sau dassareţi, români macedoni din Perivoli Avdela, San-Marina, Voschopolis şi alte sate împrejmuite ; 2 900 fam. 14.500 ind. şi nomazi vreo 4000 indi.; cu totul 18.500 individe.Ceea ce urcă totalul populaţiei române în Grecia Septentrională la numărul de 74.470 individe. După cîte am auzit o prenumărare mai exactă ar da un total mult mai însemnător *în A* ; sub numele de Vlachoklissura *omite exponent* şi notă sublineară *in CB*|| 43 sălbatice *CB;* sălbatece A || 44 strîmtori *CB ;* strimtori *A* || 47 Leake, p. 367, *CB ; adaugă* : spune că puţina deosebire ce este între dialectul românilor din Grecia cu ale celor de peste Dunăre, dovedeşte că despărţirea lor nu s-a efectuat din vechime, ci cît de tîrziu *în A*II

27

1 răsufle *CB* ; resufle A || 2 muntoasei *CB* ; muntuoasei A || 5 satele *CB;* saturile A j ca să cîştige C ; ca să-şi cîştige *BA* || 5—6 să strîngă C ; se strîngă *BA* | exercitînd *CB ;* exersînd A j ce poartă *CB;* ce port JBA|| 10 iernei *CB;* iernii A|| 11 Toate cîmpiile Eladei *CB;* toate cîmpiile Turciei şi ale Eladei A || 14 toiege CB ; toege A || 25 nuori *C ;* nouri *B ;* nori A|| 26 aceia *CB* ; aceea A | trăiesc *CB;* trăesc A || 29 fluier *CB;* fluer A || 30 repeţite *CB* ; repetate A 031 călătoria CB ; călătoriea A |J 34 maiestoşi *CB* ; maestoşi A || 37 direcţiunea *CB ;* direcţiea A | obiceiele CB ; obiceele A |j 39 Kaliki C ; Ghaliki A I verei *CB* ; verii A || 40 regiuni *CB* ; regii A || 42 sperie CB ; speriu A|| *CB;* speriu A|| 44 Heuzey, L'Acarnanie, p. 272. CB ; *adaugă* sq. : stînă — cnrdvY]; scutier — ExouTeptos sau *Cellinga în A* || 45 Leake, p. 364 CB ; pag. 364 *adaugă* : „Turcii şi albanezii îi numesc Tzuban (păstori). *în A*|| 46 Heuzey, p. 268. CB ; Heuzey, pag. 268; „On les appelle Karagounis, du mot turc Kara qui veut dire noir, et de gouna qui designe dans la langue romaîque une capote grossiere â Pusagedes paysans pag. 274. *în A*\\ 47 Poqueville *CB; adaugă* ne spune că e' le numesc civile *în A*\\ 48 Poqueville, t. III, p. 100. CB ; Poqueville, Voy. de la Grece III p. 100 *în A*\\

28

1 vieţei *CB;* vieţii A|| 2 voie C ; voe A ; voia *B*\\ 4 pe scel picior de plai C ; *inversează versul in BA* || 11 fluierul cel de fag C ; fluerul' de fag *BA* || 17 aezi CB ; aedei A || 18 adăogindu-i *C;*

' *scris :* fluierul în B.

adăogîndu-i BA || 23 sînţeniă *CB;* sfinţenie A|| 25 cîntic C; cîntec *BA* || 26 memoria *CB;* memoriea A|| 27 să schimbe *CB;* se schimbe Aj| 28 au mai rămas C; au rămas *BA* | origină *adaugă exponent şi notă sublineară :* Aceste concluzii la care am ajuns prin deducţii depărtate ar avea o tărie mult mai mare cînd am şti positiv că cîntecul Mieoarei, astfel cum îl cîntă poporul la noi sau puţin diferit, se află şi printre românii din Thessaliea. Este de neapărată trebuinţă pentru istoriea limbei noastre ca se facem o mai întinsă cunoştinţă cu dialecta kuţovlachilor şi o culegere de cîntece poporane din acele părţi ar fi o comoară nepreţuită pentru noi. Domnul Tr. Paciura, care a lucrat împreună cu Fauriel la colecţiea cîntecelor greceşti ne spunea acum un an că d-lui posedă vreo cîteva cîntece moesodace culese şi ne făgăduise a ni le împrumuta. Din nenorocire nu l-am mai putut vedea de atunci, d-lui fiind tot la ţară sau în străinătate. Il rugăm, daca cumva aceste cuvinte îi vor cădea în mînă să-şi aducă aminte o făgăduinţă, prin care aşa de mult ne-ar îndatora *în A ; omite exponent* şi *notă sublineară în CB* || 30 cînticelor *CB ;* cîntecelor A || 31 repoartă CB ; raportă A || 32 antichităţii *CB* ; antiquităţii A | cîntic CB ; cîntec A || 35 vorbeşte CB ; vărbeşte A || 36 serbărilor CB ; *corupt:* sărbărilor A || 37 Boedromion, *adaugă exponent* şi *nota sublineară :* Boedromion, (3or]Spou.tcov, lună din calendarul Alheneilor vechi, corespunzînd cu septemvrie al nostru *în A ; omite exponent şi notă sublineară în CB* ||43 Despre sofişti, VIII, 360, GB ; Arhenaei Deipnosophistae VIII, 360. *B :* „Kal x'^°*ovtCetv Se xaX3tTat rcapd 'PoStotc; dyspjxoc; Tt£ *ăXkoc;,* Tuepl ou" ®eoyvt<; 97JCTLV 'sv SeuTepcp Tcspl TCOV ev 'PoScp -9UCTICOV ypdcpcov O#TCO£* ETSo£ SeTt TOU dyetpetv yeXtSovtsetv ol *P6Stot xaXouatv, 6 ytveTat TCO Bo7)Spou.tcov [XY)v6* xeXtSovtCetv Se XeyeTat Sta T6 elcoSoc 'e7U9coveia<9-aL./ 'HX&, ^X&e x'^$&' /' xaXa£ &pa£ dyouaa,/ xaXou£ evtauTouc;,/ *trei* yaoTepa Xeuxd,/ eirl vcoTa uiXatva,/ rraXd&av au 7rpox6xXet / ex *nlovoc,* otxou,/ ol'vou Te S^TuacTpov,/ Topcov Te xdvuaTpov*/ xal rcopva x'^$cov xal Xext&tTav / oox dTro^etTaf jcoTep a7rtco^e^ 7] Xapc&pte^a;/ el jxev Tt Scbaet^* el Se JLLJ oux edaopiev / vj Tav ^upav 9epco^ec; îj TouTrep&rjpov,/ r) Tav yuvatxa Tav eaco xa^pievav'/ jxtxpd [xev eaTt, paStco£ pitv ol'ao^ev / dv Se 9£pY)C Tt, u.eya S^ Te 9epoto*/ dvoty', dvotye Tav -EMjpav x'^^"' / " T'P y'povTe£ 'eauev, dXXa TuatSta'/ T6V Se dyepu.6v TOUTOV xaTeSetc;e TTpcoToc; KXe6(3ouXo£ 6 AtvStoc; 'ev AtvScp XP'^'C yevoptevv]^ aoXXoy^c; xp7j[xaTcov." Pentru acest cîntec se poate consulta Illgen. Opuscula varia philolog, II, Gotha, 1797. God Hermaun, Elemente Doctrinae metrieae. Lipsiae, 1816 pag. 461. Schneidewinn. Delectus poet iambic, et melic. Graec, Goettingen, 1839, II, pag. 465. Henr. Ludolf, Ahreus de dialecto dorica. Goetting. 1843, pag. 478. Thaod. Bergk, Poetae lyorici graeci, Lipsice, 1853, pag. 1034 *în* A H

29

8 ouă CB; oo A|| 19 iată a venit *CB;* iat-a venit A|J 22 adaoge CB; adaogă A|| 31 grăieşte *CB;* grăeşte A || 33 ţinînd C; ţiind *AB*\\ 34 închipuieşte C; închipueşte *AB*\\ 36 foişor CB ; *corupt:* fuişor A || 39 încep *CB ;* începe A || 40 iezii sare C ; iezii sar *BA* || 41 păsări C; paseri B; paseri *A* || 44 pe buze C; din buze *BA* \\ 47 Marcellus, chants populaires de la Grece. CB ; Chants populaires de la Grece moderne traduits par le comte de Marcellus p. 218. Neugriechische Volkslieder gesammelt von Fauriel und deutsch uebersetzt von W. Miiller ; vărbeşte despre acest obicei in Einleitung. pag. XVIII, ş-apoi voi. II p. 112 dă aceste versuri numai : „XeXtSova gp^sTat / *OLK* TT)V doTrpyjv -B-aXacrcrav. / xd^ae xal XdXrjae./ MdpTY], ptdpTTj (xou xaXe,/ xal 9Xe(3dpy] ^Xt^epe,/ x'dv x'"^7îC> x'dv 7TOVTLO7|C; / ^dXe dvotc;tv ptupiCetc;.*' care se traduc : „Rîndunica vine de pe alba mare ; stă şi spune : Martie, martie frumos şi fevruarie slăbit şi de-i ninge şi de-i ploua, tot miroşi a primăvară" A ||

31

0 . « I C ; inrpăra»

vinovaţi Af,2, iC^ft ^a'S??'^ ^ --.-«coftate A„M nevinovătia-i

uitării 1 CA ; neuitărei I B " ^ T A M ^ " ^ *" I

în A şi B nota 1. Rectificarfciin c|f

NOTE

Studiul lui Odobescu reprezintă prima sa contribuţie publicată în *Bevista română,* 1(1861), p. 27—60. Din diviziunea în *Introducere* şi *Articolul întîiu* se vede intenţia lui Odobescu de a continua seria scrierilor sale despre cîntecele noastre populare, intenţie nerealizată însă ulterior.

încă din primii ani ai formării şi ai activităţii sale literare, Odobescu căutase şi în cîntecele populare „datine, numiri şi cuvinte bătrîneşti pentru a colora [...] episoduri culese din cronicele vechi", afirmînd astfel, cu Bălcescu, importanţa folclorului ca izvor istoric. Studiul său apare într-un moment favorabil creaţiei literare populare, asupra căreia atrăseseră atenţia culegători ca Anton Pann sau Alecsandri, acesta atît prin baladele publicate mai întîi în periodicele *Bucovina* şi *Zimbrul,* cît şi prin ediţia sa în două volume de la Iaşi, 1852—1853. Dar în afara culegătorilor de la noi amintiţi de Odobescu într-o notă bibliografică (la care puteau fi adăugaţi K". Bălcescu, Alecu Eusso, iar pentru folclorul ţigănesc Paul Bataillard), autorul studiului cunoaşte ecoul stîrnit peste hotare de cîntecele noastre populare şi interesul cercurilor de specialitate pentru asemenea culegeri, manifestat printr-o lungă serie de traduceri din folclorul altor popoare.

Cercetarea ştiinţifică a folclorului nu era mai nouă decît primul pătrar al veacului al XIX-lea şi sub acest raport este important de subliniat că abordarea metodică a domeniului în ştiinţa românească îşi află începuturile prin articolul lui Odobescu curînd după constituirea folcloristicii însăşi. Termenul de *folMore* fusese inventat, de altfel, de englezul W. J. Thoms abia în 1816.

Atenţia pentru creaţia poetică populară era mai veche în cultura noastră. Alţi culegători de texte se străduiseră cu entuziasm dar fără o tehnică adecvată şi, în bună măsură, fără conştiinţa deplină a rostului pe care aceşti ,,copii găsiţi ai geniului românesc" (cum va numi Alecsandri baladele, în prefaţa ediţiei sale din 1866), îl pot avea pentru ştiinţa şi cultura noastră. Odobescu vede posibilităţile deschise de materialul, încă sărac, cules în acea etapă a folclorului nostru, pentru studiile istorice, lingvistice sau psihologice. Utilizarea deplină a acestor texte impunea însă o îndoită comparare a lor în timp şi spaţiu cu alte producţii de acest gen,

folosind mijloacele unui clasicistei cu o informaţie amplă asupra diferitelor literaturi populare aparţinînd aceleiaşi arii de cultură. Preconizînd această metodă de studiu şi încercînd el însuşi o analiză comparativă — limitată cum vom vedea — a celei mai frumoase balade din literatura noastră populară, *Mioriţa,* Odobescu aşază ştiinţa folclorului pe baze noi, critice, arătîndu-se şi în acest domeniu de studiu un deschizător de perspective ştiinţifice, fapt înregistrat de cercetările mai noi (v. C. Gerota, *Odobescu folclorist,* în *Convorbiri literare,* 67(1931), nr. 7—9, p. 747—751; P. I., *Folkloristul Odobescu,* în *Făt-Frumos,* 10(1935), p. 88—91 şi M. Ignat Frunză, *Preocupări de folclor în opera lui Alexandru Odobescu,* în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cum" din Iaşi,* seria nouă, s. III, 5(1959), p. 163—176). îndată după apariţia *Cîntecelor populare,* revista *Ateneul Român* (mai—iunie, 1861, p. 79) saluta,,articlul plin de erudiţiune în care sîntem fericiţi a putea a ne găsi desvelite ideile noastre în privirea vechilor noastre balade şi cîntice naţionale".

De observat că Odobescu, consecvent formaţiei sale paşoptiste adaugă preocupărilor ştiinţifice obiective politice : studiile folclorice se dovedeau, pentru el, şi un excelent mijloc de întărire a solidarităţii între popoarele cu un trecut comun ,,care au trăit secoli îndelungaţi împărtăşind *mai* aceleaşi glorii şi aceleaşi nevoi, resimţind aceleaşi loviri şi cîntînd într-un acord, fiecare pe lira sa naţională, cîntări de acelaşi fel!" Şi folclorul este deci o activitate în care dincolo de rezultatele ştiinţifice se pot întrezări consecinţe de ordin politic şi social, mijloace noi de întărire a legăturilor dintre popoare, de unire a lor în scopul unei propăşiri comune.

Analiza studiului *Cîntecele populare* dovedeşte o informaţie folclorică bogată, confirmată de *Catalogul bibliotecii lui Al. Odobescu* (vezi voi. I al ediţiei de faţă, p. 453—567) şi de numeroasele volume foste în posesia scriitorului, păstrate azi la Biblioteca Academiei. în studiul său tratînd în special tema *Linos-vlui* este firesc ca Odobescu să fi fost tributar lucrărilor de specialitate cu acest subiect, acelea ale lui F. G. Welcker, *Ueber den Linos,* publicată în culegerea aceluiaşi *Kleine Schriften zur Qriechische Literaturgescliichte,* I. Bd., Bonn, 1854 şi Ernst von Lassaulx, *Die Linos klage,* publicat în *Studien des ClassiscJien Altertliums,* Begensburg, 1854. Eeferinţele lui Odobescu la literatura clasică, ca şi unele din părerile lui ne îndrumă adesea la aceste lucrări care puteau fi socotite drept foarte recente la data cînd îşi scria studiul. Dar Odobescu a utilizat şi textele autorilor vechi citaţi, de aceea am socotit util să menţionăm în note ediţiile pe care le avea în bibliotecă (prin trimiteri la *Catalogul bibliotecii* litera şi nr. din inventar).

4,31 Din opera lui J. G. Herder, Odobescu avea în biblioteca sa o ediţie de opere alese *{AusgewaeMte Werke,* Stuttgart und Tiibingen, 1844, v. *Catalogul,* litera H, nr. 14), în care, la p. 312 şi urm. se afla prefaţa citată : *Vorrede der Volkslieder.*

4,33 *Ibid.,* p. 312.

4,36 Lista celor 22 de culegeri de poezii şi basme populare, în texte originale sau traduceri, poate fi considerată drept una din primele bibliografii de specialitate din folcloristica noastră. Odobescu a alcătuit-o pornind de la biblioteca sa, în al cărei catalog găsim unele din ediţii

citate: V. Alecsandri, *Poesii populare* (A 16), A.u.A. Schott, *Wala* chische Maerchen* (S 27). Este probabil că numărul ediţiilor menţionate pe care Odobescu le avea era mai mare; în bibliotecă se găseau şi colecţii de cîntece populare nemenţionate în listă, ca traducerea lui Vaillant din cîntecele lui Alecsandri (A 17, 18), *Fleurs dela Roumanie, ou recueil de poesies roumaines anciennes et mo der nes* (Hertford), 1856 (F 22), Joii. Karl Schuller, *Kloster Argisch, eine romänische Volkssage,* Hermannstadt, 1858 (S 82) etc. O serie de culegeri publicate pînă în 1861 au scăpat însă autorului nostru (a se vedea, de ex., ediţiile citate în lista — incompletă şi ea — a lui G. T. Mculescu-Varone, *Bibliografia poeziei noastre populare,* ed. 2-a, Bucureşti, 1936, p. 7 şi urm.). De adăugat la referinţele lui Odobescu titlul exact al culegerii lui Christu loanninu : *Tilinca sau culegere...* etc, Bucureşti, 1859.

6 6 Odobescu avea operele poetice ale lui A. Mickiewicz *(CEuvres poetiques completes,* trad. par Chr. Ostrowski, 3-eme edition, Paris, 1819, 2 voi (cf. *Catalogul,* Supplement â la lettre M, 83).

8j M. Jourdain în *Le Bourgeois gentilhomine* de Moliere : ,,Par ma *foi,* il y a plus de quarante ans que je dis de la prose, sans que j'en susse rien". Prin proză Odobescu înţelege aci vorbirea nesupusă regulilor de exprimare artistică, sens general, care opune proza poeziei, iar nu proza literară care ascultă, cum ştim, de reguli severe.

8u Montaigne, *Essais,* nouvelle edition publiee par P. Christien, Paris,, 1853, în biblioteca autorului *(Catalog,* M 12). Citatul e luat însă din Herder (v. *infra).*

8 13 J. G. Herder, *Vorrede der VolTcslieder,* în *Ausgewaehlte Werke,* Stuttgart und Tubingen, 1814, p. 312.

B 43 Pentru ediţii şi traduceri din operele lui Platon, vezi *Catalogul bibliotecii,* P 33—37. Fără a ignora textul grec al marelui filozof (a se vedea şi adnotările la *Protagoras* din ed. Baiter-Orelli-Winkelmann, Turici 1839, p. 159-160, 163 cf. P 33), în cazul de faţă Odobescu a folosit pe lîngă original şi traducerea franceză a lui Victor Cousin, Paris 1822—1840 (vezi sublinierile la *Fedru,* voi. VI din exemplarul scriitorului, azi la Biblioteca Academiei cota II 19855).

Odobescu trimite însă, ca în citatele din clasici, numai la capitolele operei (LIX şi LX). Locul fragmentului tradus în diviziunea acceptată (Henri Estienne) este 274 c — 275 e. Odobescu îşi dezvăluie reale însuşiri de traducător din autorii clasici, confirmate prin activitatea de mai tîrziu în acest domeniu. Preocupat să redea sensurile exacte el reproduce pe alocuri textul original, nemulţumit, de pildă, de ,,curat" pentru aa<pY)<; (=„clar", „evident", ,,sigur") şi ,,lămurit" pentru Ps6atoț (=„ferm", „neclintit", ,,solid", „constant").

10 22 în rîndurile premergătoare Odobescu afirmă convingerea sa despre valoarea istorică a cîntecelor populare şi despre necesitatea metodei comparative în studiul folclorului. Considerînd, ca şi Bălcescu, cîntecele populare drept documente, autorul îşi propune *datarea* şi *localizarea* acestora. Era punctul de vedere nou, al oamenilor de ştiinţă care reacţionau împotriva romantismului unui Alecsandri, Busso sau Bolintineanu. Pentru aceştia cîntecul popular era o producţie spontană a ţăranului român care ,,în simplicitatea lui, făr'a să consulta cir literaturi străine, făr'a şti ceti sau scrie a cîntat aşa cum n-a mai cîntat alt popor" (D. Bolintineanu, *Manoil. Roman naţional,* Bucureşti 1855, p. 95). Odobescu înţelege corect geneza cîntecului popular în care trebuie deosebită creaţia locală, „lira naţională", de elementele primite din folclorul altora şi pledează pentru cercetarea comparativă a folclorului popoarelor Europei de sud-est. Depăşind analiza strict estetică a cîntecului popular el crede că va putea desluşi în acest tezaur date despre limba, psihologia, datinile, trecutul poporului român (cp. H". Bălcescu : „Poeziile populare sunt un mare izvor istoric, într-însele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră şi în viaţa privată, ne zugrăvesc obiceiurile şi ne arată ideile şi simtimentele veacului". *Cuvînt preliminar despre isvoarele istoriei românilor,* în K". Bălcescu, *Opere,* voi. I, Bucureşti, 1953, p. 60). Ideea, necorespunzătoare realităţilor politice, a formării unui „Stat federal creştin" în Europa răsăriteană, este tot o reminiscenţă paşoptistă, din anii studenţiei de la Paris, unde fusese influenţat de îf. Bălcescu. Despre „Confederaţia democratică a Europei răsăritene" propusă de acesta la Londra, în 1850, v. *Istoria României,* voi. IV, Bucureşti, 1964, p. 236.

10 42 Cu studiul motivului morţii tînărului nevinovat începe articolul propriu-zis, căruia prezentarea generală a valorii poeziei populare îi servise numai drept *Introducere.* în *Revista română* aci era plasat titlul *Articolul I,* înlocuit în ed. 1887 cu *Răsunete ale Pindului în Carpaţi. Diochiul. Năluca. Mieoara. Moş Ajun.* Pentru cele ce urmează în legătură cu *Linos* şi cele mai vechi legende ale succesiunii anotimpurilor Odobescu şi-a luat, cum arătam, informaţiile din studiul lui F. G. Welcker, *Ueber der Linos* publicat în ale sale *Kleine Schriften zur Oriechischen Litteraturgeschichte,* I. Bd., Bonn, 1844, p. 8 şi urm., lucrare pe care o găsim în *Catalogul bibliotecii,* W 10. Alte izvoare importante avea în două lucrări din biblioteca sa (ibid., suppl. lit. M 88 şi L 17), aceea a lui Alfred Maury, *Ristoire des religions de la Grece antique,* t. I—II, Paris, 1857 şi studiul lui Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage,* publicat în *Studien des Classischen Alierthums* ale aceluiaşi, Begensburg, 1854. Faţă de informaţia actuală şi valoroasă pe care ştiuse să şi-o procure Odobescu este curios că nu a cunoscut (sau nu a putut consulta) lucrarea de bază pentru documentarea acestei părţi din studiul său, aceea a lui H. Brugsch, *Die Adonisklage und ăas Linoslied,* apărută în 1852. în studiile amintite Odobescu găseşte referinţe la autorii clasici; avînd o bibliotecă bine înzestrată cu această literatură el cercetează însă, în fiecare caz, textele, reproducînd fragmentele reprezentative pentru ilustrarea argumentaţiei sale. De observat că, deşi în introducerea studiului făgăduise că va aplica o metodă comparativă căutînd paralele folclorice la popoarele vecine, Odobescu se va mulţumi cu analiza precedentelor în literaturile clasice, greacă şi latină al căror acces mai uşor i-l îngăduiau studiile sale. Autorul simţise însă această limită a cercetării sale atunci cînd deplînge (în *Revista română, I,* p. 17, pasaj la care renunţă în reeditările studiului) lipsa informaţiei sale asupra cîntecelor populare ale cuţovlahilor şi asupra prezenţei *Mioriţei* în folclorul aromânilor.

11,45 Cf. *Catalogul bibliotecii*, H 20—22. Față de numeroasele erori de tipar cu care apare *Revista română* este remarcabilă exactitatea reproducerii textelor grecești (v. *Variantele).* De semnalat: un -coi inutil, între fiivroL și svOea; apoi aujjLcpsparai în loc de aujjKpspsToa, cauTo^înloc de 4>UTO<;, ovopta^ovfs^, în loc de ouvo(jLa£ovT"£<;; <ksi în loc de a?si; un T"0UTOI<K inutil între 6pY)voiai și UTT 'AiyuTcttcov ; un accent greșit aoiSrjv în loc de aoiS^v). De observat precizia lui Odobescu în stilul arhaic al traducerii, amintind mai mult de vechea tălmăcire românească de la 1645 (cp. în ed. Iorga a ms de la m-rea Coșula, Vălenii de Munte, 1909, p. 115, cuvintele: ,,singur născut", ,,murind fără vreme", ,,cîntare"), decît de o traducere modernă.

11,46 Strabo, *[Geographica graece,* cum versione reficta... curantibus C. Mullero et Fr. Diibnero, Paris, 1853], XII, 3 § 4. în afara acestei ediții Odobescu poseda și alta a lui Aug. Meinecke, apărută la Lipsea, 1853 (cf. pentru amîndouă *Catalogul,* litera S, nr. 62—63).

11,47 Hesychius [care indică numele zeului în cinstea căruia se purta doliul ritual] : (3top(jio<; [este] scholiastul lui Eschyl, la *Perşii* [Ilspaai], v. 939 *[cit infra].*

11,48 Ediții și traduceri din Eschil, în *Catalogul bibliotecii* A 2—7. Textul mai poate fi tradus : ,,Pentru a saluta întoarcerea ta îți voi adresa strigătul nenorocirii, plîngerea închinată nenorocirii jeluitorului mariandinian, bocetul plin de lacrimi". De remarcat reproducerea exactă a textului grecesc în notele studiului lui Odobescu, care îngăduie presupunerea unei corecturi a autorului (v. *Variantele).*

12,45 Eeferințele sînt luate după Welcker, *Ueber den Linos* [în *Kleine Schrij'ten zur Griechischen Litteratur geschichte,* I. Bd., Bonn, 1844], p. 12 și urm., unde găsim citați toți autorii amintiți în notă. După ediții din biblioteca lui Odobescu, citatele pot fi astfel completate : Theocriti *Idyll.,* XIII, în *Poeiae minores graeci,* voi. IV, Lipsiae, 1824; [Sextus Aurelius] Propertius, *[Flegiarum libri IV,* recensuit.. . G.A.B. Hertzberg, Halis, 1843], v. 45 (în traducere : ,,tu, de a cărui frumusețe au fost cuprinse copilele driade ..."); Petronius [Arbiter], *Satyricon* ex recens. P. Burmanni, Lipsiae, 1781, 83 (trad. : „frumosul, [strălucitorul] Hylas"). *Catalogul bibliotecii,* P 48, 59, 60 și 19.

12,46 Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage,* [în] *Studien des Classischen Alterthums,* Begensburg, 1854, p. 345—356.

12,47 *Legile lui Manu,* IV, 38. Odobescu utiliza o traducere franceză din *Manavadharmasastra,* publicată sub titlul *Manava-dharma-sastra. Lois de Manou, comprenant les institutions religieuses et civiles des Indiens,* traduites du sanskrit et aceompagnees de notes explicatives par A. Loiseleur-Deslongchamps, în *Les livres sacres de VOrient...* traduits ou revus et corriges par G. Pauthier, Paris, 1842, p. 331—460, carte menționată în *Catalogul bibliotecii* sale (litera O, nr. 3). Textul citat (p. 368) este : „Qu'il *[sc.* le Brahman, *n.n.]* ne regarde pas son image dans l'eau; telle est la regie etablie".

12,48 *Balade [adunate și îndreptate* de] V. Alecsandri, voi. II, [Iași, 1853], fața 98 : Năluca. în transcrierea textului, Odobescu aduce unele modificări următoarelor cuvinte care trebuiau citite : *beu* (v. 6), *vreu* (v. 7), *s-a* (v. 10), *învăli* (v. 12) *descăleca* (v. 16), *blăstematâ* (v. 20), *mulțemia* (v. 21), *deasupra* (v. 25), *doă* (v. 29), *că-nghițisă* (v. 33).

13,42 Theocriti *Idyllion* VI, 34 sq. [în *Poetae minores graeci,* voi. IV, Lipsiae, 1824].

13,43 F. G. Welcker, *Ueber den Linos,* în *Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte,* I. Bd., Bonn, 1844, p. 8 și urm.

1S^ Homeri, *Ilias,* XVIII, v. 567 [—571]. în transcrierea versurilor s-a strecurat însă o eroare : din versurile 568—569 Odobescu (sau culegătorul) au făcut unul singur. Pentru alte erori de transcriere cp. cu ed. greacă. Traducerea întregului text este : „Fete și băeți cu mintea pruncească duc fructele dulci în panere împletite; în mijlocul lor un copil atinge desfătător coardele țiterei și un glas subțire cîntă un frumos *linos".* Odobescu avea în biblioteca sa două ediții și trei traduceri ale *Iliaâei* (cf. *Catalogul* H 39, 41, 43—45).

13,46 Julii Pollucis *Onomasticon,* s.v.

13,47 Cf. *Poetae lyrici graeci,* recensuit Theod. Bergk, edit. altera, auct. et emend., Lipsiae, 1853, p. 1026 *(Catalogul,* P 47).

14,39 Cf. Hesiodi *Fragmenta,* în ediția Hesiodi *Carmina* etc. graece et latine... edidit F. S. Lehrs, Parisiis, 1840, p. 57 fragmentum XCIV adEustath. in Iliad., [p. 1163, 61; Eudoc, p. 278] (carte pe care Odobescu o consemnează în *Catalogul bibliotecii* sale, H 24, pe lîngă alte ediții și traduceri, cf. *ibid.* H 23, 25—28 și P 48). Beproducerea fragmentului este greșită la cuvintele : Sv 8Y) (v. 2), Gpvjvouaiv (v. 3) și §s (v. 4).

14,40 Clemens Alexand., *Strom.^* I, p. 330, [în Hesiodi *Fragmenta, ed. cit. supra,* p. 57, frg. XCV]. în ediția citată : *TZKvzoirț* aocpiyjcr SsSonqxoT'a.

14,41 Din operele lui Virgiliu, Odobescu avea mai multe ediții (cf. *Catalogul* V 26—29), o ediție poliglotă, cu textul original și traducerea franceză, spaniolă, italiană, engleză și germană.

14,42 K[arl] Ottf[ried] Miiller, *Geschichte der Griechischen Literatur,* I. Bd., [Breslau, 1841], p. 43.

14,43 Hesiodi *Theogonia* [în ediția Hesiodi *Carmina.* .. ed. F. S. Lehrs, Parisiis, 1840, p. 1], v. 36[—43; 51—54]. La următoarele versuri, cuvintele au forma corectă: eipsuaai (v. 38), 6sav (v.41), OXu[ji7tia8£<; (v. 52).

14,46 Din Pausanias, Odobescu avea o ediție veche, *Graeciae descriptio* cum latina Bomuli Amascei interpretatione... Lipsiae, 1696 (cf. *Catalogul,* P 11), căreia îi preferă însă citarea după o lucrare recentă : [F.C.H.L.] Poqueville, *Voyage en Grece,* [2e ed., t.] III, [Paris, 1826] , p. 90. *(Catalogul,* P 64).

16,43 Karl Ottfried Miiller, *Orchomenos und die Mynier,* [2. Ausg. Breslau, 1844], (cf. *Catalogul* M 55); Fr. Fiedler, *Geographie und Geschichte von Altgriechenland [und seinen Colonien,* Hanover, 1837] *(Catalogul,* F 9).

16,44 [F.G.] Welcker, *[Ueber den Linos,* ed. cit., p. 9]; [L.] Preller, *[Griechische Mythologie,* I. Bd., Leipzig, 1854, p. 310].

16,46 Movers, *Die Phoenicier,* [Bonn, 1841 et Berlin 1850 I. Bd., p. 207]. *(Catalogul,* M 49).

16,47 Lamentațiile Venerei în căutarea lui Adonis sînt descrise în versuri de Theocrit, *Idyll.* XV și XXX; Bion, *Idyll.* I; Serv. *Ad Virg. Fel.* X, 18 etc. ale căror opere Odobescu le avea în ed. *Poetae minores graeci,* voi. IV, Lipsiae, 1824.

16_{48} Theocriti *Idyll.* XV, v. 143 şi urm.

17_{41} Aeschyli *Agamemnon,* v. 121 [nu 120 şi] 159.

17_{42} Sophoclis *Aias,* v. [622 — 634]. Pentru ediţii şi traduceri, vezi *Catalogul* S 50—55. O eroare în imprimarea cuvîntuluircocXaca(v. 622); *îvtpoyoţ* (y. 623) şi Xsuxo) (y. 624) sînt, înalte ediţii, <yuvTpo<po< şi Xsuxa.

17_{43} Ediţii şi traduceri din opera lui Euripide în *Catalogul bibliotecii*^lui Odobescu (litera E, nr. 25—28).

17_{45} Francisque-Michel, *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses mceurs, sa Utterature et sa musique,* Paris, 1857, p. 228. Odobescu avea cartea lui Francisque-Michel în biblioteca sa (cf. *Catalogul* F, 23). Pentru versurile basce v. şi Welcker, *op. cit.,* p. 29, de unde pare să le fi luat Odobescu. Eeferinţa la Eschil trebuie plasată mai departe.

18_{5} Aischyli *Prometheus,* v. 877 [—879].

18_{n} *Balade adunate si îndreptate* de V. Alecsandri, partea I, Iasi, 1852, faţa 42.

18_{32} în transcrierea *Mioriţei* Odobescu aduce modificări unor cuvinte care apar astfel în *ed. cit.* a lui Alecsandri: *picior* (v. 1), *eată* (v. 3), *vorbiră* (v. 12), *sfătuiră* (v. 13), *bulacae* (v. 28 ; la Odobescu : *bulucae;* cf. şi *infra), de-a* (v. 49), *pe-aproape* (v. 54), *aud* (v. 58), *ear* (v. 60 şi 72), *mi-a* (v. 65) *răsbate* (v. 68; la Odobescu: *străbate), crăeasă* (v. 76), *lumei* (v. 77), *mi-au* (v. 97), *musteţioara* (v. 102), *peana* (v. 105). Se cuvine să menţionăm aci că întreaga interpretare dată *Mioriţei* de Al. Odobescu este contestată de cercetările folclorice ulterioare. A se vedea argumentaţia la Adrian Fochi, *Mioriţa. Tipologie, circulaţie, geneză, texte,* [Bucureşti, 1964], p. 130—134. Autorul citat observă: ,,în linii generale aceasta este opinia lui Al. Odobescu cu privire la *Mioriţa :* Balada e de origine clasică mitologică, s-a născut în sudul Dunării, în veacul 15 cel mai tîrziu, a trecut în nordul ei, conţinutul său se grupează în jurul *„alegoriei morţii".* Cîte afirmaţii, atîtea erori: unele cu consecinţe mai grave, altele mai puţin grave, dar toate dovedind că, deşi A. Odobescu cunoştea destul de bine unele principii ale creaţiei populare şi anume necesităţi de studiu impuse de condiţiile istorice şi geografice, el nu a pornit de la analizarea fenomenului folcloric românesc — care desigur că l-ar fi îndrumat pe o direcţie sănătoasă de cercetare" *(op. cii.,* p. 133). Pavel Apostol *(Motivul mioritic în cultura română,* studiu introductiv la *Mioriţa,* ed. cit., p. 36) apreciază că „contribuţia lui Odobescu este de o însemnătate greu de contestat. Valoarea ei stă în hotărîrea cu care respinge, chiar dacă evită polemica deschisă, interpretarea ideii poetice a *Mioriţei* ca o pledoarie pentru fatalism. Sentimentul de regret care învăluie poezia s-ar datora, după Odobescu, *preţuirii* acordate *vieţii* şi *tinereţii,* exprimînd, ca atare, o atitudine activă şi optimistă în fond".

20_{49} [E.G.] Lessing, *Wie die Alten den Toă gebildet,* 1769. Odobescu avea ediţia de *Saemtliche WerJce* ale lui Lessing, Paris, 1842 (cf. *Catalogul*^ L 34).

21_{37} Observaţia lui Odobescu privind înţelesul cuvîntului *laie* este confirmată de cercetările lingvistice de mai tîrziu, care au stabilit că acest termen păstoresc („negru" sau „sur", „cenuşiu", „cărunt") are o largă răspîndire la popoarele balcanice, care l-au primit, se pare, de la

păstori români. V. în *Dicţionarul limbii rom&ne,* t. II$_2$, Bucureşti, 1940, s.v. *laiu* repetarea indicaţiei lui Odobescu („Cuvîntul acesta, care lipseşte la istrieni şi megleniţi, a înlocuit la aromâni cu desăvîrşire pe „negru'', avînd şi sensul figurat de „nenorocit, sărac, biet") şi etimologia < lat. *labes* = „pată neagră".

22_{2} Textul citat de Odobescu nu este din Miron Costin (v. *Variantele),* ci din Grigore Ureche, *Domnii Ţării Moldovii şi vieaţa lor.* în rest referinţa este exactă *(Letopisiţile [Ţării] Moldovii,* t. I [Iaşi, 1852], p. 193 şi *passim)*; Odobescu a confundat numai autorul.

Cu privire la etimologia încercată pentru cuvîntul *bulucaiu,* Odobescu a adus cunoscuta rectificare în ed. din 1887 a scrierilor sale (v. ed. de faţă, p. 31). Era vorba doar de o greşeală de tipar *(bulacae* în loc de *bucalae)* pe care Odobescu îşi întemeiază o etimologie fantezistă. Xeatenţia sa este cu atît mai ciudată cu cît remarcase scrierea greşită a cuvîntului, cîteva rînduri mai sus explicase exact sensul lui *laie,* care intra în compunerea lui *bucălaie* şi, în sfîrşit, această restituire a cuvîntului o cerea şi rima versului precedent *(laie).* Bucălaie (= „oaie [sau cîine] cu botul negru [sau sur]", *Dicţionarul limbii române,* 1.1, Buc, 1913, p. 663 ; *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* voi. II, [Buc], 1956, p. 285) este un cuvînt compus prin aglutinarea cuvintelor *bucă* şi *laie.*

22_{15} Vezi ediţii şi traduceri ale operelor în biblioteca lui Odobescu (cf. *Catalogul* P 26—31). Pentru *ortoman,* H. Tiktin *(Dicţionar român-german,* Bucuresci, 1903—1924, *s.v.)* dă ca probabilă originea din turc. *jortma'k.*

22_{21} Originea macedoromână a *Mioriţei* a fost contestată, curînd după afirmarea ei de către Odobescu, de I. Crăciunescu într-o teză susţinută la Facultatea de litere din Paris în 1874 sub titlul: *Le peuple roumain d?apres ses chants nationaux. Essai de Utterature et de morale.* Pe bună dreptate Crăciunescu cere autorului să demonstreze originea macedoromână prin descoperirea la cuţo-vlahi a originalului *Mioriţei* *(op. cit.,* p. 116). Pentru tezele lui Crăciunescu despre Mioriţa, v. A. Fochi, *op. cit.,* p. 133 şi 135—136.

23_{42} Petru Maior tratează despre originea românilor din Dacia şi din Balcani în p. 26—45 din cartea sa citată de Odobescu, care o putuse consulta printr-un exemplar personal, ed. 2-a, Buda 1834 (cf. *Catalogul* M 63): „Bomânii sînt descendenţii coloniştilor romani din Dacia care s-au păstrat puri, neamestecaţi cu dacii, şi au continuat de a trăi în acea provincie şi după Aurelian. Xumai în mic număr au părăsit provincia şi au trecut de-a dreapta Dunării pe vremea lui Gallienus. Din aceşti români strămutaţi din Dacia peste Dunăre îşi trag originea românii din Peninsula Balcanică, în special acei care au înfiinţat Imperiul româno-bulgar la sfîrşitul secolului XVI". De observat că Odobescu reţine numai datele ce i se par incontestabile din argumentarea lui Maior, atestate de izvoare istorice pe care le va cita îndată, tot după Maior, ferindu-se „de a intra în controversele subiectului".

24_{42} Sexti Aurelii Victoris *Epitome. De vita et moribus imperatorum romanorum, XL,* în *Bcriptores historiae romanae latini veteres qui extant omniis,* notis variis illustrati a C.H. de Klettenberg et Wildeck, vol.

Heidelberg, 1743. Odobescu avea această carte în biblioteca sa (cf. *Catalogul,* litera S, nr. 30). Odobescu urmează în bună măsură informaţiile istoricilor români anteriori, P. Maior (citat) şi G. Şincai, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri,* t. I, Iassi, 1853, cf. *Catalogul* 8 70.

24_{43} în *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu (H 30) se află înregistrată o *Historia rerum oriente gestarum ab exorăio munăi et orbe conăito, ad nostra haec usque tempora,* edidit Sigismundus Teyrabendius, Francforti ad M., 1597, culegere de texte din autori bizantini ca Ioan Zonaras, Nicetas Choniates, Nicephorus Gregoras etc, a cărei achiziţionare vădeşte interesul scriitorului pentru izvoare privind istoria noastră medie. Trimiterile ce urmează la Anna Comnena *(Alexiada),* Ioan Kinnamo& *(Historiarum libri VII),* Nicetas Acominatos Choniates *(Historia),* Georgius Pachymeres *(Historiarum libri III),* I. Cantacuzenus *(Historiarum libri IV),* Laonicos Chalcondylas *(De rebus turcicis libri X),* Ducas *(Historia turcobyzantina),* ca şi la alţi autori ca Geoffroi de Villehardouin *(Histoire de la conquete de Constantinople)* Odobescu le-a luat însă din alte lucrări privind sec. X—XV din istoria românilor. Cp., de exemplu, pentru trimiterile la Anna Comnena, I. Kinnamos^ X. Choniates, referinţele din G. Şincai, *op. cit.,* t. I, p. 211, 219, 222.

25_{43} **Xpovtxa** TCOV *iv* **Pofiavia xal fiaXicnra sv to) Mopsa** TOÂS^COV **tcov** OpiXYXoJv *[Chronique de la principaute frangaise d'Achaie,* texte grec inedit] în *Chroniques etrangeres relatives aux expeăitions frangaises pendant le XlII-e siecle,* publiees par I. A. C. Buchon, Paris, 1846, p. 187 *(Catalogul,* B 60).

25_{44} De *la conqueste de Constantinople* par Jeffroy de Villehardouin et Valenciennes, ed. faite sur les manuscrits nouvellement reconnus et accompagnee de notes et de commentaires par M. Paulin, Paris, 1838 *(Catalogul bibliotecii,* V 16).

25_{48} Este vorba de hrisovul din 23 noiembrie 6915 (deci *1406,* nu 1407) păstrat la Arhivele Statului din Bucureşti, sub cota S.I. nr. 11, M-rea Tismana. Titlul la care se referă Odobescu este, corect tradus : „[domn] de amîndouă părţile peste toată Podunavia, încă pînă la Marea cea Mare şi singur stăpînitor al cetăţii Dirstor" (cf. *Documente privind istoria Eomâniei, B. Ţara Românească,* XIII, XIV şi XV, [Bucureşti], 1953, p. 51, nr. 35. Alte documente, cunoscute de Odobescu, cuprinzînd acelaşi titlu, *ibid.,* p. 50, 56, 62, 63, 64, 67, 69).

25_{50} [F.C.H.L.] Poqueville, *Voyage en Grece,* 2-e ed., voi. II, Paris, 1826,, p. 337-356.

26_{16} Problema grupurilor aromâne din Peninsula Balcanică fusese tratată de I. Thunmann, în ale sale *Untersuchungen uber die Geschichte der ostlichen europăischen Volker,* Leipzig, 1774, Fr. Joseph Sulzer, *Geschichte der transalpinischen Daciens,* t. II, Wien, 1872, p. 6 şi urm., P. J. Schafarik, *Slavische Alterthumer,* deutsch von M. v. Aehrenfeld, I. Bd. Leipzig, 1843, p. 32 şi urm.; II. Bd., p. 205 nota. Din aceste lucrări, *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu menţionează pe aceea a lui Schafarik (S 15). Odobescu a fost primul autor român care a încercat o istorie completă a aromânilor (revizuibilă, fireşte), plecînd de la datele din P. Maior şi G. Şincai, dar sporindu-le cu informaţii din autori bizantini şi relaţii ale călătorilor străini în Balcani.

26_{47} [William Martin] Leake, *Researches in Greece. [Of the modern Greek, Albanian, Wallachian and Bulgarian languages,* London, 1814], p. 363 şi urm. *(Catalogul bibliotecii,* L 22).

Schneidewin, *Delectus poetarum elegiacorum* (pars prima), *Iambicorum et melicorum* (pars secunda) Goettingae, 1838—1839 (v. *Variantele)* exista în biblioteca lui Odobescu (S 24); de asemenea (A 11) H. L. Ahrens, *De graecae linguae dialectis lib. II: De dialecio dorica,* Goettingae, 1843 şi *Poetae lyrici graeci,* rec. T. H. Bergk, ed. altera auct. et emend., Lipsiae (Londini) 1853 (P 47). Ultimul paragraf al studiului lui Odobescu este începutul părţii (anunţată în titlu) despre *Moş Ajun.* Autorul, consecvent metodei sale, încearcă să afle în literatura clasică precedente care să explice vechimea şi originea sud-est europeană a colindului. *Cîntarea rîndunicii,* colind răspîndit de copii la începutul primăverii, ţinînd în mînă o morişcă (cp. cu steaua), vestind un nou anotimp, ar fi deci o paralelă antică a colindelor din noaptea de Ajun. Bîndul de puncte care încheie aceste consideraţii în *Revista română* pare a confirma concluzia ce se degajă din cele de mai sus, anume că studiul nu a fost încheiat.

Nu se cunoaşte manuscrisul acestui articol. A fost publicat o singură dată de Al. Odobescu ^n *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* <aprilie> 1861, volumul I, p. 87—88, nesemnat.

Textul prezintă caracteristicele grafice, fonetice, gramaticale şi lexicale obişnuite limbii ^folosite de Odobescu în această perioadă, cu influenţe etimologiste şi italienizante.

Menţionăm notarea uneori a lui *a* prin *e (a sesea)*; a lui *â* prin *ă (CălugMreni)*; a lui f prin *i (vristâ)* şi *6 (cot), e* la început de silabă precedat de vocală, sau *e* precedat de consoană ^abială, nu este diftongat; triftongul *iea* apare consecvent *(ţamiliea, scriea, sfişieatâ, judecâtoriea, istoriea, revoluţiea);* consoanele sînt reduplicate *(anni, salle, deossebite, communatâţi, neattinse); t* este notat cu *th,* mai ales în neologisme *(posthum); gh* este folosit nejustificat în -cuvîntul *Călughăreni; ch* notează pe *h (chîrtie).*

Sub influenţa curentului italienizant scrie *cuestia,* şi *descuragiarea.*

Greşeli de tipar ca *Francei* pentru *Franciei* au fost corectate tacit.

NOTE

Scurta prezentare a *Istoriei tui Mihai-vodă Viteazul* pe care Odobescu Începe să o publice în 1861, în primul volum al *Revistei române,* inaugurează -ceea ce s-ar putea nupii opera de executor al testamentului literar al lui ,'N. Bălcescu, pe care şi-o asumase, cu tenacitate şi veneraţie, scriitorul.

Nu e locul să insistăm asupra influenţei exercitată de marele revoluţionar asupra gîndirii şi întregii activităţi a lui Odobescu. E suficient să observăm că el i-a rămas, incontestabil, cel mai credincios în anii următori realizării unora dintre idealurile exilatului, decedat atît de singur la Palermo. Este adevărat că îndată după Unire, Al. Ion Cuza hotărîse prin decretul din 12 octombrie 1859 aducerea în ţară a osemintelor lui Bălcescu ;şi publicarea operelor sale la îndemnul lui Ion Ghica, preşedintele Consiliului de miniştri şi al lui Vasile Alecsandri, ministru de externe (v. *Arhivele Statului,* Min. instrucţiunii publice, dosar 2736/1859). Dar iniţiativa n-a jfost adusă la îndeplinire.

Gestul lui Odobescu a fost subliniat de presa epocii (v. *Atene român,* 2 (1861), p. 79—80) şi George Creţianu în *Mişcarea literară d 1861 în Ţările Române [Revista română,* 1 (186i), p. 852—853 scria : *„Revista română* se poate mîndri că cea dintîi a avut onoarea publica *Istoria Românilor subt Michaiu Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcesc Aci este locul a aduce aminte că Cabinetul din 10 octombrie 1859 luas dispoziţii a se aduce în patria ţărîna ilustrului nostru istoric, mort în exi şi că nici pînă azi aceasta nu s-a efectuat. Cel puţin s-ar cuveni să face această onoare memoriei unui bărbat care s-a sacrificat pentru ţară şi c ale cărui scrieri ea se poate făli".

în *Precuvîntarea* sa, Odobescu anunţa dorinţa sa de a publica „ ediţie completă a scrierilor lui N. Bălcescu" împreună cu ,,un studi mai adîncit asupra omului şi a lucrărilor sale". El îşi repetă intenţia î nota despre *Portretele lui Mihai-vodă Viteazul (ibid.,* p. 370) şi în *Not despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul (ibid.,* p. 651).

Revista română continuă publicarea principalei opere a lui Bălcesc (doar primele trei cărţi), menţinînd în conştiinţa contemporanilor datori unei ediţii a operelor. Cesar Boliac reia ideea în ziarul său, *Buciumul* di 5 ian. 1863 : „Istoria de opt ani de războaie ale lui Mihai Viteazul, de fer citul Nicolae Bălcescu, este o carte, şi această carte o datorăm stăruinţe şi îngrijirei redacţiunei *Revistei române.* Am dori ca această carte să fo meze ea însăşi un volum. Ea conţine culmea gloriei române şi este scrisă d pana cea maijlăcută pentru istorie care am avut-o pînă astăzi. Bedacţiu nea *Revistei române* care a luat asupră-i să dea românilor această carte a trebui sau să deschidă o subscripţiune pentru retipărirea ei într-un volu în parte, sau să se adreseze în numele istoriei românilor la Ministerul Cul telor să-i ceară suma trebuincioasă pentru o frumoasă ediţiune a acest cărţi, lîngă care ar trebui să se adauge tot ce ne-a lăsat Nicolae Bălcesc Nu ştim în ce s-ar putea pretinde că s-ar întrebuinţa mai bine suma alo cată în bugetul acestui minister « pentru încurajări literare » decît în tipă rire de ăst fel de cărţi ce ar trebui să-şi aibă un loc în fruntea biblioteciło tuturor românilor".

Venit la 1 februarie 1863 ca interimar în fruntea Departamentul cultelor şi instrucţiunii publice, Odobescu cere într-un raport către Consi liul de miniştri din 31 mai 1863 aducerea în ţară a osemintelor lui Bălcesc ridicarea unui mausoleu şi publicarea operelor acestuia. însuşindu-ş raportul, Consiliul de miniştri a numit o comisie pentru publicarea opere lor formată din August Treboniu Laurian şi Al. Papiu Ilarian şi revizuit în ianuarie 1864 cu compunerea : Ion Maiorescu, August Treboniu Lauria şi Ion Ghica (v. Arhivele Statului, Ministerul instrucţiunii publice, dosa nr. 601/1863).

Bămasă din nou fără urmări, acţiunea publicării operelor lui Băl cescu este reluată tot de Alexandru Odobescu în şedinţa Secţiei istorice Academiei din 11 septembrie 1877 : ,,în chestiunea manuscriselor reposa tului N. Bălcescu, d. Odobescu propune a se încuviinţa pentru astă dat publicarea *Istoriei lui Mihai Viteazul* compusă din cinci cărţi din care dou inedite; d. Odobescu crede că această însemnată scriere avînd interes a s răspîndi cît mai mult, mai ales în acest timp, între popor, face următoare propunere : să se tipărească ceea ce există din *Istoria lui Mihai Viteazu*

fără note, cu ortografia uzitată în Eomânia în format Charpentier cu litere garmond, în 1500 exemplare" *(Analele /Societății Academice Bomâne,* S.I, 10 (1877), p. 98.)

Academia adoptă în şedinţa sa clin 19 septembrie 1877 această propunere după o dezbatere privind ortografia, acceptînd la pledoaria lui Odobescu şi Haşdeu să se respecte ortografia autorului iar nu cea latinizantă aplicată pe atunci în publicaţiile acestei instituţii. Ediţia *Istoriei* apare în 1878, cu o introducere a lui Bălcescu şi cu mărturisirea sa : „îndeplinesc astăzi una din cele mai vii şi mai stăruitoare ale mele dorinţi: aceea de a scoate la lumină *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul,* lucrarea de căpetenie a eminentului şi mult-deplînsului nostru istoric Mcolae Bălcescu, care totdeodată este şi o scriere de frunte în literele româneşti.

De douăzeci şi cinci de ani de cînd Nicolae Bălcescu a murit, înstrăinat de prea-iubita şi prea-dorita sa ţară, eu unul n-am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care îşi pironise mintea şi puterile sale un om de un rar talent pe care, de copil încă, mă deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cincisprezece ani din aceştia am păstrat cu sînţenie la mine manuscriptele lui, cercîndu-mă, de cîte ori mi-a stat în putere, a da publicităţii cel puţin o parte din ele. Dar, spre ruşinea noastră de pînă acum, a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcescului mai nainte ca să poată fi pus sub ochii naţiunii române tot ceea ce dînsul lucrase întru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoşească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfîrşit în vinele tutulor românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a ieşi la iveală patrioticele pagini scrise de pana lui, muiată şi oţelită în sîngele atîtor eroi ai românilor din trecut.

Azi într-adevăr e timp ca naţiunea română să audă şi totodată să simtă adînc cugetele învietoare şi spornicele cuvinte ale acelui nobil suflet, ale acelei întinse inteligenţe româneşti, care odată se numea *Nicolae Bălcescu !..."*.

Publicînd opera lui Bălcescu, Odobescu a intervenit încă din ediţia din 1861 a primelor trei cărţi cu modificări transmise apoi ediţiei din 1878. Deosebirile între manuscris şi ed. 1878 se vor fi datorat însă şi lui Ion Slavici, după cum arată G. Baiculescu în notele la N. Bălcescu, *Opere,* voi. II, [Buc], 1953, p. 376 (v. *ibid.,* p. 372—376, exemple de modificări faţă de manuscrisul autograf Bălcescu).

PORTRETELE LUi **MIHAI**-VODĂ VITEAZUL

Notele despre portretele lui Mihai Viteazul au fost publicate de Al. Odobescu în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* <mai, iulie> 1861, volumul 1, p. 176—177 şi p. 368—371. Manuscrisul nu se cunoaşte[1].

Publicarea lor este legată de aceea a capitolelor din *Istoria românilor subt Mihai-vodă Viteazul* de N. Bălcescu. Notele despre primele două portrete sînt publicate între paginile 176—177 pe trei pagini nenumerotate, o dată cu începerea publicării *Cărţii I,* iar portretul nr. 3 este publicat pe alte trei pagini nenumerotate între p. 368 — 371, unde se continuă *Cartea I.*

Caracteristicile grafice, fonetice, gramaticale şi lexicale sînt cele obişnuite scrisului odobescian din această epocă.

Notăm că uneori *a* este redat prin *e (deca, sese, ţerră); â* este redat prin *o (desăvârşit),* şi prin *e (anse); i* apare notat prin *e (desovârşit)* şi prin *6 (cot) ; e* la început de silabă, precedat de vocală, sau *e* precedat de consoană labială nu este diftongat *(dăruesc)*; triftongul *iea* este menţinut *(inscripţiea)* ; consoanele sînt reduplicate *(netiede, dessemnat, ţerră); t* este notat cu *th,* mai ales în neologisme *(lithografiat, bibliotheca); z* intervocalic este redat prin s *(presintâm, urmează).* Se întîlnesc formele *(precioasă, pucin, princilor),* care poate să nu fie decît o greşeală tipografică pentru că în alt loc apare *princ* deci *prinţ; st notează* pe *şt (iluştrii).* Sub influenţa etimologismului se scrie *verbeşte* pentru *vorbeşte.*

Deşi la această dată Odobescu nu adoptase terminaţia *iune* pentru substantivele feminine singulare terminate în *ie* apare totuşi forma *expresiune.*

Gramatical, semnalăm genitiv-dativul, singular feminin alternînd între zi şi *ei (scrierei).*

Greşeli de tipar ca *deşertă* pentru *deşerta („hotărirăm îndată a ne deşertă"),* au fost corectate tacit.

NOTE

Continuînd publicarea *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul*[2] Odobescu îngrijeşte şi de ilustrarea scrierii cu portietele eroului semnalate

[1] în mss. rom. 80 de la B.A.R., care conţine părţi din manuscrisul *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* al lui N. Bălcescu, fila 326 este scrisă de mîna lui Odobescu ş conţine copia notei lui A. Papiu Ilarian despre portretul .lui Mihai Viteazul dăruit de el Bibliotecii din Bucureşti în februarie 1860. Cf. aici p. 34.

de Bălcescu însuşi în al său *Buletin despre portretele prinţilor Ţării Bornăneşii şi ai Moldaviei ce se află în Cabinetul de stampe din Biblioteca regală din Paris,* publicat în *Magazin istoric pentru Dacia,* 4 (1847), p. 212—220.

Nota lui Odobescu prezintă trei portrete ale lui Mihai, acela al lui Dominicus Gustos (publicat în *Bevista română,* 1 (1861), după p. 176) acela imaginar luat din *Chronologia oder historische Beschreibung alles Kriegsemporungen,* a lui Hieronymus Ortelius, probabil ed. Nurnberg, 1602 pe care o foloseşte Bălcescu în opera sa, deoarece portretul a fost găsit, copiat ,,pe un calc foarte fin lucrat" în manuscrisul acestuia, şi gravura lui Aegidius Sadeler din 1601 *(ibid.,* p. 368).

în ce priveşte al doilea portret, Odobescu avea dreptate să presupună atît eăjln diferitele ediţii ale operei lui Ortelius n-a fost reprodus acelaşi portret al lui Mihai, cît şi că cel dined. *De Chronycke van Htmgarien,* Amsterdam, 1619 este o copie după Gustos (v. Barbu Slătineanu, *Contribuţiuni la studiul portretelor hd Mihai Viteazul,* în *Bevista istorică română,* 3 (1933), p. 209 şi nr. 3). Semnătura lui Mihai este reprodusă după documentul slav din 4 ianuarie 7102 (= 1594; greşit, în *text: 1694)* păstrat la Arhivele Statului, Mănăstirea Tismana, S.L 1520 (III/7) privind moşiile Iarcovăţul şi Bresniţa.

Portretele au fost reproduse şi imprimate de G. Voneberg, al treilea (al lui Sadeler) după o copie litografică din 1855 a lui Mihai Lapaty.

V. CÎRLOVA

Sînt cunoscute două ediţii publicate de Al. Odobescu, manuscrisul nu s-a păstrat.

Ediţia I este publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* <iulie> 1861, volumul I, p. 361—368, sub titlul *Poezia.*

Grafiile, lexicul, modificările gramaticale sînt cele obişnuite în scrisul lui Odobescu din perioada de la *Revista română.*

Menţionăm că uneori *a* este notat cu *e (abie), ă* este notat cu *ă (tenărului); î* este notat cu *e (vârstă)* sau cu *6 (cote); y* notează pe *i* în special în neologisme *(lyra, retypârit); e* la început de silabă, precedat de vocală, sau precedat de consoană labială nu este diftongat *(pere); ch* notează pe *h (echo); h* pseudo aspirat precedă uneori vocala *(harmarioase); z* intervocalic e notat cu *s (poesie);* consoanele sînt reduplicate *(ţărrei, sufferâ, compusse, litterare).*

Gramatical se întîlnesc formele de genitiv-dativ feminin singular în *ei (ţerrei, naţiei).*

Ediţia a II-a s-a publicat în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III. *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861 — 1862,* p. 237—240. Odobescu reia articolul numai pentru prezentarea lui Cîrlova, renunţînd la retipărirea poeziilor acestuia. Ga un îndemn patriotic se reproduce şi aici poezia *Vremea a* lui I. Văcărescu.

Autorul recurge la unele modificări în text pentru a-l adapta noii ediţii. Astfel în *Revista română,* vorbind despre poeziile lui Cîrlova scrie : *„retipărim aici două din cele mai frumoase ale sale poezii..."*, pe care, nemairetipărindu-le în ediţia din 1887 modifică textul astfel : „De *dceia am retipărit în Revista română două..."* La sfîrşitul articolului tipăreşte numai poezia *Vremea* a lui I. Văcărescu. în legătură cu această publicare scria în 1861 : *„în urma lor* — a poeziilor lui Cîrlova — *am adăugat două strofe încă netipărite...,* propoziţiune care devine în 1887 : *„Prezentăm însă aci două strofe...*

în privinţa grafiei, a lexicului, şi a gramaticii diferenţele sînt reduse.

Notăm că *â* este redat şi prin *e (tenâră, vărsând)* şi prin o *(anco) ; î* prin *e (renăscând, curând, vânt), h* pseudoaspirat se menţine *(harmonioase).*

Cîteva greşeli de tipar din ediţia I sînt corectate : *„din vii" — „de vii", endormier — endormir.* Ediţia a II-a a fost luată ca text de bază pentru ediţia de faţă.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte,* <iulie> 1861, volumul I, p. 361-368.

B — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III —*Literatură și archeologie din Revista română, 1861 — 1862,* p. 237—240,

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

40

5 fie *B* ; fiă *A* || 20 de nouăsprezece ani *B ; omite* ani în *A* || 24 *corupt:* neînvierii[1] *AB* ; reînvierii *M*\\ 29 răpede *B*; repede *A* | plndea *B* ; pîndia A || 38 Alecsandri *B* ; Alexandri *A* ||

41

3 Patria *B;* Patriea A|| 9—10 preludările armonioase[2] ale acestui june poet. De aceia am retipărit în Revista română *B;* preludările armonioase[2] ale acestui june poet și retipărim A|| 11 deosebite foi *B;* deosebite foi române, A|| 12 Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă *B ;* în urma lor am adăugat două strofe încă netipărite ; A|| 16 \remea *urmează textul poeziei și încheerea* : Ah ! d-ar putea glasurile vechilor poeți să fie cel puțin acum ascultate I *în B ; omite poezia* Vremea *după încheere publică poeziile lui Cîrlova* : Ruinele Tîrgoviștei și Marșul, *exponent și notă sublineară:* Această poezie am copiat-o la 1853 după originalul autorului ce-l posedă răposatul N. Bălcescu. — A.O, *urmează poezia* Vremea *semnată* Ion Văcărescu *în* A.

NOTE

Notă însoțind două poezii ale lui Vasile Cîrlova, publicate in *Bevista română,* 1(1861), p. 363—367 *(Buinele Tîrgoviștei și Marșul. Odă oștirei române cu ocasiea înălțărei steagului național la1831)* ca un omagiu adus poetului admirat de Bălcescu, Heliade, Alecsandri și de întreaga generație pașoptistă ale cărei idei și icoane le reia revista cu mijloace științifice și literare noi. După necrologul scris de Heliade *(Curierul românesc* din 11 octombrie 1831) nota lui Odobescu este prima reluare a biografiei poetului, cu informații din *Curier.*

40_9 Versurile sînt din *Suvenirele* lui Alecsandri *(La moartea lui P... Cazimir,* în *Doine și lăcrimioare, 1842—1852,* Paris, 1853, p. 211—212). Transcrierea corectă este *deabia (v.* 1), *curând* (v. 6).

10_{19} Născut în 1809, se pare la Buzău (nu la București), decedat în octombrie 1831, Cîrlova avea atunci 22, nu 23 de ani.

40_{26} Compus în 1831, *Marșul* lui Cîrlova' va fi publicat postum în *Curierul românesc* din 1839. Odobescu afirmă însă în nota de la p. 365 din *Bevista română* : ,,Această poesie am copiat-o la 1853 dupe originalul autorului ce-l poseda răposatul IST. Bălcescu".

[1] *scris :* neînvierei în A.
[2] *scris* : harmonioase.

40_{28} Informația despre traducerea *Zairei* lui Voltaire este luată după necrologul lui Heliade. Manuscrisul traducerii nu s-a păstrat.

40_{29} Știri mai noi pun moartea lui Cîrlova pe seama unei alte boli („de o prozaică dizenterie, iar nu de romantica ftizie căpătată în urma călăririi în noapte după bal", G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* București, 1941, p. 125).

41_4 Virgiliu, *EneidaVI,* v. 883-886. Transcriere corectă, v. 885 : *Eis.* Traducere liberă: „De ce nu am crini și flori de tot felul să-i acoper mormîntul! De ce nu pot să aduc cel puțin aceste deșarte cinstiri cenușei sale !"

41_{16} Beproducerea versurilor din Iancu Văcărescu poate fi numai un gest atent pentru bătrînul poet (moare în 1863) care-i pusese cu largheță la îndemînă arhiva de familie și manuscrisele Văcăreștilor, ale cărui poezii Odobescu le va republica în ediția din 1878. în studiul său despre *Poeții Văcărești* Odobescu arată că Iancu („de a cărui binevoitoare simpatie mă bucuram încă din copilărie") îi încredințase prin 1845 „diferite manuscripte literare ale familiei sale sub cuvîntul foarte măgulitor pentru mine că este sigur cum că acestea, în mîinile mele, vor fi utilizate întru eternă păstrare a memoriei". După folosirea lor în studiul citat și în ed. din 1878, Odobescu le va dărui Academiei menționînd în scrisoarea de donație : „Astăzi, cînd Bomânia posedă un institut literar bine întemeiat eu cred că tezaure ca cele ce mi s-au dat nu pot avea o mai bună și mai sigură păstrare decît în sînul Academiei Bomâne. De aceea, cu o cuvioasă mulțumire vin a depune aci toate acele manuscripte, după lista de mai jos..." (Arhiva Academiei, dosar 1877, p. 144, nr. 4, cf. IST. Georgescu-Tistu, *Activitatea bibliografică a lui Alexandru Odobescu,* în *Studii și cercetări de bibliologie,* 5 (1963), p. 144).

Juxtapunerea unor versuri patriotice (Cîrlova-Văcărescu) în *Bevista română* confirmă însă o concepție și un program : cultura românească are o tradiție, iar datoria cărturarului modern, punînd-o în valoare, este nu numai una științifică ci și educativă și națională.

POEȚII VĂCĂREȘTI

Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreștilor. Banul Ianăchiță.

Manuscrisul studiului *Poeții Văcărești* nu este cunoscut. Odobescu l-a publicat în două ed.țn Pentru pnma dată studiul apare în REVISTA ROMDNĂ PMTM MI T LTT £ * *™

t x ^ z volumul h p_481_532_ Textul este precedat - ^ £ 1 5

inti'i £/ZTT I ^1 JtoftW nrcab*. intitulată

linue /1 : IT ^măterUl ^atia Ar« scriitorului era să

^ P & ' 1™ nota de la sfîrșitul studiului (p. 531 note) : *N. B. Intr-un*

Văcărești Z *Pescui despre vornicul Nicolache Văcărescul si despre*

diului \ subtitlul ° în e'diția ?,ț\ tot acolo scrie : *„Mai-nainte de a sfîrșit*

La sftrsit,,, nutul articolul 7^"^ F^tarea

^ ^ ^ ' ^ ^ o ^ ' ^ ^ * Odobescu

nainte de lucrării, ^atica lui n , ? „ ^o-ro J acar,

«oare. ' ' ^maticale ,. chUâ Văcărescul T Par ma

-o vedem Z ^amatica romat f H «e grăbirea T *_

Ifaâchlttn av » *'atin^ * <'n *au Mii,

W al„:S,;° "W desp"Xsa cî° --ntf ^«mplat

— a .stas * * * - vede însă

rămîne totuși

2 P- 473

P^ctiv. cf 7c?i ° P«»n modificată va fi , ,

^ce^ei ?,* ^- ediție din l,,, textului res-

Limba studiului e marcată de influența etimologismului și a curentului latinizant și ita-lienizant. Grafiile și fonetismele oscilante sînt mai puțin numeroase, mai rar apar cazurile în care *a* e notat cu *e* (seu, *țerra, abie, bietâ); â* cu *ă (două, îndăretniciei, răspîndi, conducători)* sau cu *o (înco); î* notat cu *e (dobândit, s-avânta, răsunetul),* cu *u (lungă)* sau cu *o (folftie); e* no-tează mai rar pe *ia,* iar triftongul *iea* a dispărut; *e* continuă să nu fie diftongat la început de silabă, precedat de vocală sau de consoană labială *(trebue, destâinuesc, tndoesc, mâestrele, boer)* - *y* notează încă pe *i* în neologisme și nume proprii *(styl, typographie* — deci și *ph — f — Cypru)* - *h* pseudoaspirat este întîlnit în *helleni, harmonie ; th* notează pe *t* în cuvinte mai rare sau în nume proprii *(Thersit, spathar, othomanice); z* intervocalic este notat cu *s (sâ formese, sâ iso-lese; x* este notat cu *s (escelență, esercițiu).* Consoanele sînt rareori reduplicate *(litteratura, folossitor, tnțellegerea, collecție, țârră).* Cele mai multe inconsecvențe grafice sînt între *i* și e, ceea ce duce la îndoieli asupra valorii lor fonetice.

Notăm că peste tot este scris Iănăkiță deci cu *k* și că numele de familie apare articulat, Văcărescul.

Deși la această dată Odobescu nu adoptase terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate la singular în *ie,* se întîlnește forma *compensațiune.* Nominativ-acuzativul feminin singular terminat în *e* este redat prin *ă (voia, vechia).*

Continuă să folosească alternanțele *sub—subt, dupe — după, ceea ce* și *ceia ce, care* și *cari, francezilor— franțezilor.*

Din punct de vedere gramatical semnalăm genitiv-dativul singular feminin în *ei (obștei, mințeU curței, limbei),* de asemenea unele dezacorduri ca : *„meandrele ce orna", „creștinii ce n-a chibzuit", „ideilor mărețe ce mișca..."*

Sub influențele străine amintite scrie : *a vârbi* pentru *a vorbi, respîndi* pentru *râspîndi* și *prigionieri,* iar neologismele sînt ortografiate ca *descuragiat.*

A doua ediție a studiului despre Văcărești este publicată în ediția definitivă *Scrieri lite-rare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861 — 1862,* p. 241—332.

Noua ediție, puțin deosebită grafic și ceva mai mult fonetic, de ediția din 1861 este inte-resantă pentru adăugirile, modificările de sintagme, schimbările lexicale și corecturile gramati-cale care dovedesc dorința lui Odobescu de a-și perfecționa stilul, de a ajunge la o limbă mai stabilă.

În primul rînd față de ediția din 1861 semnalăm că nu mai apare nicăeri în titlu, text sau note intenția de a continua studiul de aceea nota : *N. B. Intr-un articol viitor vom vorbi despre clucerul Alecu Văcărescul.* nu mai apare, iar la *Adaose și îndreptări,* în pasajul relativ la genealogia Văcăreștilor omite cuvîntul *întîi,* fraza rămînînd : *„Mai-nainte de a sfîrși tipărirea acestui articol asupra Văcăreștilor în Revista română..."* din care se vede și preocuparea lui Odobescu de a actualiza studiul.

În privința notelor de la sfîrșit este de remarcat că în ediția a II-a, cu excepția notei mai sus citate, care este omisă, notele celelalte figurează toate, deși altfel dispuse, sub titlul de *Adaose și îndreptări.* Informația adăugată ulterior despre afirmația greșită în legătură cu apariția gramaticii lui Văcărescu, nu mai apare la sfîrșit ci e trecută ca notă la text (p. 303 n. 1). Odobescu se mulțumește cu această schimbare a notei fără să încerce să refacă textul, conform informațiilor căpătate ulterior. Intervine însă uneori cu lămuriri, astfel nota despre manuscrisul *Istoriei împăraților otomani,* este completată în ediția a II-a cu informația : *„Acest manuscript a fost tipărit, mai tîrziu de d. A. Papiu Ilarian, în Tesaurul de Monumente istorice".* Tot fără să schimbe textul, dacă în ediția I a scris *„această carte încă netipărită",* în ediția a II-a scrie : *„această carte încă netipărită la 1860".* În 1887 era necesar să se precizeze noua denu-mire a străzilor deci va scrie : (p. 291 n. 1) *„podul Mogoșoaei" (Calea Victoriei), „Uliței franceze" (strada Carol I).* Din dorința de simplificare a notelor, în ediția din 1887 Odobescu nu mai dă

şi textul în limba franceză al fragmentului din *Britanicus,* dat ca exemplu de traducere făcută de Văcărescu.

Grafic şi fonetic ediţia a II-a se deosebeşte puţin de prima ediţie care, după cum am spus, marchează o evoluţie şi o încercare de stabilitate a limbii, faţă de scrierile din primele numere ale *Revistei române,* de aceea vom întîlni ca şi acolo pe *e — a, e, 6 — ă, u, e, o — i,* dar nu vom mai întîlni grafii cu *ph, th, y, k* (în afară de numele lui Tănăkiţă, urmat de Văcărescu aiearticulat), consoane reduplicate etc.

^ în schimb *e* la început de silabă precedat de vocală este consecvent înlocuit cu diftongul *ie* precedat însă de consoană labială apare totuşi nediftongat; *h* pseudoaspirat este mai frecvent.

Terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* la singular, este definitiv acceptată, iar nominativ-acuzativul substantivelor feminine terminate în *e* numai este modi-

Din punct de vedere gramatical sînt corectate aproape toate dezacordurile întîlnite în -ediţia I, iar genitiv-dativul feminin singular este redat corect.

Alternanţele *sub—subt, dupe—după, care—cari,* încă persistă, de multe ori din motive •de eufonie.

Modificările lexicale, schimbările de sintagme, intervenţiile în topica frazei, omisiunile sînt făcute cu scopul vădit de a stiliza şi moderniza forma de prezentare.

Citām cîteva exemple : *nobilime* (1887) — *nobleţea* (1861); *s-au pogorit* (1887) — *s-au iras* (1861) ; *prigionieri* (1887) — *prigionieri turci* (1861) ; *„cu limba sa cam încîlcită"* (1887) — *„cu limba sa cam apăsată"* (1861) ; *tabel* (1887) — *tablou* (1861) ; *exigenţele* (1887) — *pretenţiile* <1861); *„ce am întîmpinat"* (1887) — *„ce am întîmpinat în lume"* (1861); *„ţărei sale sfîşiate"* <1887) — *„ţărei sale dezolate"* (1861); *„făgăduind cu dinadinsul că, în anii mai roditori, se vor implini cu prisos cele date acum"* (1887); — *„făgăduind cu denadinsul că se vor împlini cu prisos Cele date acum, în anii roditori".*

Aceste „îmbunătăţiri" fac din ediţia a II-a un text definitiv care a fost luat de bază pentru ediţia de faţă.

Greşelile de tipar care s-au transmis de la ediţia I la ediţia a II-a, sau cele intervenite «hiar în această ediţie au fost corectate. Semnalăm greşeli intervenite în ediţia a II-a. Eliade spune despre limba română că este *cantativă* (1861) nu *cantitativă* (1887); este *„azilul tuturor împăraţilor"* (1861) nu al *„tuturor împărăţiilor"* (1887) ; *„să fiă ştiitori de ştiinţe"* (1861) nu *„scriitori de ştiinţe"* (1887).

Am căutat să intervenim cît mai puţin în masivul text transcris de Odobescu din manuscrisul *Istoria împăraţilor otomani,* a lui Ienăchiţă Văcărescu pentru a păstra o imagine mai «xactă despre felul în care înţelegerea Odobescu să transcrie un text din sec al XVIII-lea.

SIGLE

A. — ediţia I, publicată în *Revista română pentru ştiinţe şi arte,* <septembrie> 1861, volumul I, p. 481-532.

JB — ediţia a II-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, v@l*mul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861—1862.* p. 241—332.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

42

10 creaţiuni nouă *B*; creaţi noui *A* |j 12 trebuie *B;* trebue *A*\\ 19 să fie *B*; să fiă *A* \ trebuie *B ;* trebue *A* jj 20 să însufleţească, să învie *B ;* să însofleţiască, să învia *A* || 24 idei mari şi nouă *B* ; idei mari şi noui *A* jj 26 totdauna *B* ; totdeauna *A*\\ 29 judicăm *B ;* judecăm *A*\\ 32 trebuie *B ;* trebue *A* || 33 trebuie *B* ; trebue *A* \ vorbeau *B ;* vărbiau *A* jj 38 adică *B ;* adecă *A* jj

44

12 auzea *B ;* auzia *A* | resunetul *B ; corupt*: rîsunetul *A* Jj 18 cantitativă *B ;* cantativă *A* \\ 19, 22 apreţuire *B ;* apreciare *A* j| 25 fraza *B* ; frazul *A* \\ 28 experienţă *B ;* experiinţă *A* \\ 32 introdusese *B ;* introduseseră *A* jj 38 tendenţe *B* ; tendinţe A jj

45

15 dovedea *B;* dovidea *A* |j 18 să-1 spună *B* ; să-1 spue *A* j să fie *B* ; să fiă Ajj 20 măiestrită *B* ; măestrită *A* jj 22—23 meandrele ce ornau *B ;* meandrele ce orna A jj 29 prezenta *B* ; prezintă A || 30 scrierii *B ;* scrierei Ajj 33 vorbirăm *B* ; vărbirăm Aj|33—34 a vorbi *B ;* a vărbi A||41 dupe *B* ; de pe Ajj 43 Fie ! *B;* Fiă ! A jj 45 sub confuziunea *B ;* subt confuzia A jj 46 tendenţă *B* ; tendinţă A jj

46

6 vorbe *B;* vărbe A} în inima sa *exponent şi notă subliniară 1* în *B;* în inima sa *exponent şi notă sublineară* 1 *adaugă textul în limba franceză* în A jj 7 vorbim *B;* vărbim A jj 16 spăimîntării *B* ; spăimîntărei A jj 20 înghieţi *B* ; înghiăţi A jj 22 vorbeşte *B ;* vărbeşte A j e-nşelat *B ;* e-nşălat A jj 23 vorbesc *B* ; vărbesc A jj 24 depărtării *B ;* depărtărei A || 41 vorbeşti *B ;* vărbeşti A jj 42 vorbirea-ţi *B* ; vărbirea-ţi A ||

47

7 vorbeşte *B;* vărbeşte Ajj 12 limbii *B;* limbei A|j 14 măiestreţe *B;* măestreţe Ajj 18 limbii *B* ; limbei A |j 19 să le fie *B ;* să le fiă A j| 25 totdauna *B ;* totdeauna A jj 27 vorbind *B ;* văr£>ind A jj 31 pe popor şi pe nobilime *B ;* pe popor şi pe nobleţă A jj 32 caste de nobleţă *B;* caste de nobilime A j iluzorie *B* ; iluzoria *A* jj 33 totdauna *B;* totdeauna A j boieri *B* ; boeri A jf 39 răpezirea *B;* repezirea Ajj 39—40 s-au pogorît *B;* s-au tras Ajj

48

1 cu fraţii *B* ; cu confraţii A jj 4 întemeie *B* ; întemeia Ajj 11 rodirii *B* ; rodirei A j| 13 boierul *B* boerul A jj 27 războaie *B;* războae A||29 adică *B* ; adecă Ajj 39 *corupt:* cîsnicie *B;* căsnici AM jj 42 adică *B* ; adecă A jj 42 boierimei *B*; boerimei AJ|43 purtător *B* ; purtători *A* |J 45 boier *B;* boer A(| 47 boieresc *B;* boeresc A jj 48 boierească *B*; boerească A

49

pi t« ^ f , A | ' J. împlinească B; împliniasc* A|| " mijlocească *B;* mijlociască A|| 12 să ... boerilor B; boerilor A|| dezveluiră * A*| 14-15 să ... tină i ... trimiteri A ... intimi *A*,,19 de la le B d l «
1122 '«ibrohorul sau comisul *B*; imbrohorul (comisul) *A* ||

50

15 **posterității** *B;* **posterităței A** || 26 **sîntului** *B;* **s-lui A** || 45 **boier JB ; boer A** |

51

5 **lumii B ; lumei A** || 8 **îl iniție** *B* **; îl iniția A** || 18 **tresărea** *B* **; tresăria A H** 19 **său** *B* **; lui A** || 23 **servea £ ; servia A** || 25 **veche B ; vechia A** | i 27 **păreți** *B* **; pereți A** || 34 **castanie** *B* **; castania Ajj** 35 **fîlfiie** *B***; fîlfie A** || 40 **pag. 140.** *adaugă* **: Acest manuscript a fost tipărit, mai tîrziu, de s. A. Papiu Ilarian, în Tezaurul de Monumente istorice.** *în B***; pag. 140.** *omite completarea notei în A* || 45 **trebuie să privească cu mîhnire pierderea** *B***; trebuie să priviască cu mîhnire perderea Ajj**

53

54

1 **trămise** 5 **; trimise A j boierii** 5 **; boerii A** || 27 **creștinii ce n-au chibzuit cele dupe** *B ;* **creștinii ce n-a chibzuit cele după A** jj 28 **socotea** *B* **; socotia A** || 34 **trămite** *B* **; trimite A j|** 39 **boierii** *B ;* **boerii A** ||

55

3 **boieri** *B;* **boeri A** || 5 **a înclina spre pace** *B***; a înclina la pace Ajj** 13 **escelență** *B;* **eccelență A** li 17 **întîmplării** *B* **; întîmplărei A** || 20 **trămis** *B* **; trimis A** || 21 **prigionieri** *B;* **prigionieri turci A** || 27 **prezentă** *B* **; prezintă A jj** 28 **boierilor** *B* **; boerilor A** || 30 **la Gronstadt** *B ;* **în Cronstadt A j|** 36 *corupt:* **horale** *B ;* **hotarele A** ||

56

6 **judica** *B;* **judeca A | judicăm** *B***; judecăm A |j** 8 **judicata** *B***; judecata A | dupe** *B***; după** *A\)* 10 **dupe** *B ;* **după A jj** 12 **să-mi** *B ;* **se-mi A jj** 13 **este** *B ;* **iaste A jj** 14 **ce am întîmpinat** *B* **; ce am**

întîmpinat în lume A |[15 **boier** *B***; boer A** || 16 **mîngîiere** *B***; mîngîere A** ii 18—19 **vorbe de mîngîiere** *B* **; vărbe de mîngîere A** |J 20 **mîngîieri, boierii** *B* **; mîngîeri, boerii A 1 sufereau I?; suferia A** |124 **Boierii** *B;* **Boerii Ai]** 27 **existența** *B;* **existința A] period** *B;* **perioadă A]** |28 **vie** *B***; viă A** || 33 **silea** *B ;* **silia A** ||

57

•6 **orînduielile** *B***; orînduelile A** || 14 **umblă** *B***; îmbla A** || 15 **adîncituri** *B* **; adîncături A** || 1 **judicata** *B;* **judecata Aj|** 18 **dupe** *B;* **după A | dumnezeiesc** *B;* **dumnezeesc Aj|** 19 **judica** *B* **judeca A** || 20 **dupe** 5 **; după A Jj** 29 **adică** *B ;* **adecă A JJ** 32 **păzea** *B* **; păzia A j|** 34 **împotrivea** *B* **împotrivia A j|** 35 *corupt***: mai** 2? **; am** *AM* || 40 **judicînd** J5 **; judecind A j|** 41 **boierilor** *B* **; boerilo A** || 42 **judicățiior** *B* **; judecăților A** || 44 **dupe** *B* **; după A** || 45 **judicători** *B* **; judecători A I judic U ; judeca A** ||

58

2 **judicății** *B;* **judecății A** || 3 **judicata** *B;* **judecata Ajj** 4 **judicata** *B***; judecată A judicătorul** *B***; judecătorul A| judicăților** *B;* **judecăților Ajj** 6 **judicător** *B***; judecător A zioa** *B ;* **ziua A** || 8 **judicăților** *B* **; judecăților A** || 14 **importanța** *B* **; importența A** || 21 **măiestri** *B***; măestrie A** |j 23 **într-această Z?; într-aceasta Aj Rumânești** *B***; Românești A** || 24 **Rumâ nească** *B* **; Românească A** || 25 **dupe** *B***; după A** |J **Gheorghie** *B;* **Georgie A** |j 31 **iveau** *B***; ivia A | judicăți** *B* **; judecăți A** || 34 **vorbește** *B* **; vărbește A** || 38 **dupe** *B* **; după A j boieri** *B* **; boer A** || 41 **de aci înainte** *B* **; de acum-nainteA** || 43 **adică** *B* **; adecă A j cap. 245** *B* **; cap. 215 A** || 4 **judice** J5 **; judece A** |j 47 **judicat** *B* **; judecat A** || 48 **pomenească** *B* **; pomeniască A** || 50 **trad d G. Sion** *B* **; t. de G. Sion A** ||

59

4 **franțuzească** J5 **; franțozească A JJ** 8 **vederii** *B* **; vederei A** || 18 **dupe** *B* **; după A | Dunării £ Dunărei A jj** 19 **păzea** J5 **; păzia A H** 22 **Rumânești** *B* **; Românești A** jj 24 **dupe** *B ;* **după A | dup** *B ;* **după A J dupe** *B* **; după A J blăstemele I?; blestemele A j dupe B ; după A** |j 25 **trămiși** *B* **trimiși A** jj 29 **trămiță** *B* **; trimită A H** 28 **dupe** *B* **; după A H** 30 **soția** *B* **; soțiea A J|** 31 **fără de** *B* **făr-de Ajj** 32 **fără de** 5; **făr-de A|j** 35 **fără de** *B***; făr-de A| soția JB ; soțiea A** jj 45 **d strada..."** *adaugă'.* **Despre origina și destinele familiei Linchou sînt amărunte numeroase î Documentele istorice culese din Arhivele Ministerului de externe din Paris, de d. A. I. Odo bescu ; 3 voi. în 4°, ca suplement la Colecțiunea Hurmuzaki. Vezi voi. I (an.** 1753 **— 1854** *B ;* **din strada...** *omite completarea notei* **în A|j**

60

9 **să-i ieau** *B;* **să-i iau A** || 13 **boier** *B* **; boer A j trămisese** *B ;* **trimisese A jj** 15 **trămiseră** *B* **;tri miseră A j curții** *B* **; curței A Jj** 16 **curții JB ; curței A j dupe** *B* **; după A** || 18 **dupe JB ; după A J** 26 **cu libov și cinste** *B***; cu libov și cu cinste A** || 28 **dupe** *B;* **după Aj|** 28—29 **mai înaint** *B***; mai-nainte A | Rusiei** *B ;* **Roșiei A j|** 35 **dupe** *B* **; după A** || 37 **mi-a dăruit moștenitorul Ru siei** *B* **; mi-au dăruit moștenitorul Roșiei A** || 44 **Rumânești** *B* **; Românești A | dupe** *B* **; dup A** || 46 **scria** *B* **; scriea A** jj

61

5 **formă** *B;* **furmă A** |j 21 **ce-i țin în spinare lei** *B* **; ce-i țin lei în spinare A** jj 22 **curții** *B* **; curțe A j|** 23 **guardia** *B;* **gvardia A** |j 28 **păzia JB ; păzea A** |j33 **cu chiăie** *B* **; cu chiăe A** || 35 **va da d veste** *B* **; va da veste A** jj 36 **vorba** *B ;* **vărba A** jj 38 **fără de** *B* **; făr-de A** ||

62

1 întoarcerii *B;* întoarcerei A Jj 13 trămis *B;* trimis *A* JJ 16-17 azilul tuturor împărățiilor *B* • acn fii ^ f ^ f A ||27 nu face lucru împotriva azilului, nici ^ f , împotriva nici a azilului ^ci a cinstei AJJ 30 după *B;* după *A* jj. 37 făgăduiesc *B ;* făgăduesc A || 38 țările *B ;* țârele A || 39 trebuie £ ; trebue A ||

63

3 dupe după A || 9 cur,ii £ curței A || 21 dupe * după ^, 22 iarăși iarăș dupe șase luni * după șapte luni *A* „24 celei dea doua soție cei de a doua soție *A* \\ 26 poveste *B;* povestire A||28 cu limba sa cam încîlcitâ B; cu limba sa cam apăsată A|| 32 măreața *B;* măestreață *A* || 34 trebuie *; trebue A||35 reprezentată B; reprezintată A|| 37 măiestri *B;* maeștri A||38 umilirii *B;* umilirei A||40 să fie *B;* să fiă A||41_42 fericiri *B ;* îericirei A jj

TJ^r *£* v T - ^ boer Victoriei) * ; **omite** (Calea Victoriei) *tn A* | Uliței Francese (str. Carol I) *B;* 7e (strf Carol I) *in* A ||

65

3 slujeau *B* ; slujiau A jj 6 femeiesc *B;* femeesc A || 7 boierești *B;* boeresti A J propunînd *B*-propmnd A JJ 9 cînticele *B;* cîntecele A j boier *B ;* boer A Jj 11 dezvăluie *B ;* dezvalue *A* „ 23 ri' pus *; repus A JJ 32-33 străpunse *B ;* strepunse A „ 36 curții *B ;* curței A „ 39 desfătător *B* • corupi desfătător A li

67

2 răspunde^; respunde A || 6 trebuie *B;* trebue A||17 trămite *B*; trimite A||20 boierii **B**-boeni A 23 vorbească *B;* vărbească A|,4 spunînd B; spuind A,|25 dupe *B*; după A||3* orînduielilor *B*; orînduielilor A**II**

69

21 destăinuire *B;* dezvoltare A | ideilor mărețe ce mișcau *B*; ideelor mărețe ce mișca A||28-†Tnti™ 17 ° ^^ticesc A || 43 sfințirii tale *B* ; sfin-

70

««^î 1 V f ^ *AM* 13 dachilor *B* dacilor ‖ DunărU * ; Du, narei A||6-7 Dechebal *B;* Decebal *AM* | i-au adus și capul la Roma *B;* i-au dus și capul la Roma Ajj 7 dupe J3 ; după A | Dachicu *B* ; Dacicu AM jj 12 dachilor *B* ; dacilor AM |j 16—11? vor pohti să fie *corupt*: scriitori de științe *B*; vor pohti să fiă științe de științe A M |J 18 dupe J?; după A jj 20 iubirii *B*; iubirei A || 24 dumnezeiesc **JB** ; dumnezeesc A Jj 27 curagiu £ ; coragiu- A j nu este greu *B*; nu este cu greu A lj 31 grămăticești *B*; grămăticești A j| 33 rumânilor J5 românilor A |j 34 dupe *B* ; după A jj 43 judice *B* ; judece A jj 44 judica *B* ; judeca A |j 47 prințip^ *B ;* princip A jj 48 boieri *B* ; boieri A jj

71

1 mhnile *B;* minele Ajj 2 judicătoriu *B;* judecătoriu A jj 3 pentru înfățișarea *B*; spre înfățișarea A Jlll — 13 Tocmai pe cînd învățata Transilvanie, cu latiniștii ei Petru Maior, Samuil Klain) și atîtea părinți ai limbisticii române, abia începu a aduce prin tipar cercetările lor la lumină, ***adaugă exponent și nota subliniară 1 în B***; înainte ca învățata Transilvanie, cu latiniștii ei* Petru Maior, Samuil Klain și atîția părinți ai limbisticii române, să fi adus prin tipar cercetările lor la lumină, ***omite exponent și nota subliniară*** 1 ***în*** A || 13—14 se silește și dînsul în ***B;: omite*** dînsul ***în A*** \\ 18—19 exprimîndu-se la începutu-i într-astfel : *B*; carele se începe astfel A iJ 19 vechie *B* ; vechia A || 27 franțezii *B* ; francezii A jj 28 pîraie *B* ; pîrae A || 29 bănuiesc *B ;* bănuesc A jj 35 dupe *B;* după A JJ 37 t~idență *B*; tendință Ajj 39 tabelul *B;* tabloul Ajj

72

1 alcătuirii *B;* alcătuirei A|| 13 dupe *B*; după A H 22 poporațiune *B* ; populație A ll28 ni* te-ar mai blestema ZJ; omite mai fn A|) 29 războaielor iJ; războaelor;A || 35 dorințe *Bț* dorinți A| principelui *B*; prințului A j| 45 orice J3; orce A||

73

1 tendența iJ ; tendința A || 2 Porții *B* ; Portei A || 11 vorbe *B*; vărbe A || 19 războaie *B*; războae- A || 32 voie *B*; voia A || 36 trămiț £; trimit A || 37 trămite *B* ; trimite A | mă mulțumeam *B -,* mulțumiam A || 39 trămiși *B* ; trimiși A | boieri *B* ; boeri A || 41 trămis *B* ; trimis A | boieri **B** boeri A || 46 boieri *B* ; boeri A || 48 război *B* ; rezbel A ||

74

1 trămiterea £ ; trimiterea A J boieri .B ; boeri A jj 2 boieri *B* ; boeri A j| 4 trămis **JB** ; trimis- A jj 6 trămisese *B*; trimisese A jj 7 trămiț £; trimit A |j 14 ce ocupară viața lui trecută **JB ;** ce ocupaseră viața sa A | mîngîierea *B* ; mîngîierea A |j 15 și începu *B* ; și începe AH 22—2& au fost compusă această carte încă netipărită la **1860** *B* ; a fost compusă această carte încă netipărită A Jj 27 ducînd cu mîhnire pășul țării sale sfîșiate *B*; ducînd cu mîhnire pășul* țărei sale *corupt*: dezoltate[1] A J 35 boieri *B* ; boeri A *B* ; A jj 38 i-au Z?; i-a A || 41 trămis £ j trimis A jj 44 rămînînd **JB** ; rămîind A jj

[1] *probabil*: dezolate.

75

2 povățuiesc JS ; povățuesc A \\ 7 războaie *B*; războae *A*]] viersurile *B*; versurile *A* || 14 povestirii *B*; povestirei *A* || 20 adică B ; adecă *A* || 29 dupe B ; după A | dupe *B* ; după A || 40 vorbește *B* ; vărbește A || 42 s-arătă *B* ; s-arată A || 43 dupe ce-o întocmi B; după ce-o-ntocmi AII

76

:2 lumii fi; lumei A||12—13 să ne spună fi; să ne spuie A || 14 trămisese fi; trimisese A|| 17 dupe 5 ; după *A* || 19 boieri *B* ; boeri A || 21 dupe *B* ; după A || 22 trămis *B* ; trimis A |J 24 trămiță *B*; trimită A || 25 Nicopole 5 ; Nicopoe A || 26 dupe *B*; după A||

77

1 boierii fi ; boerii A || 17 Meteore fi ; Metheora A || 24 inimicul fi ; inemicul A || 26 trebuie fi • trebue A || 28 boierii fi ; boerii A || 36 regelelor fi ; rigelelor A | în țară fi; în tara A || 42 Porții' fi; Portei A J| 43 povestirii fi; povestirei A||

78

:2 destăinuiesc fi ; destăinuesc A || 7 firii fi; firei A || 8 legii fi legei A || 18 onorurile fi; onorile' A|| 20 judicățile fi; judecățile A || 21 venea fi; venia A | îi luam însumi eu (pe români) •cu pocloane fi; îi luam însumi eu pe ei (pe români) cu acele pocloane A || 26 capriciile fi; -capriciele A || 33 spirituosul fi ; spirtuosul A || 34 armata fi ; armia A | scria fi; scriea *A* | boierii fi ; boerii A (boierii fi ; boerii A || 44 autorul adaoge : fi ; autorul adaogă : A |J

79

16—17 cari nu sufereau fi; care nu suferia A || 17—18 virtuosul mitropolit fi; virtuosul și învățatul mitropolit A || 19 principe fi ; prinț A || 21 dupe fi; după A || 22 înfurie fi; înfuria A li 30 îngîmfatului fi ; îngînfatului A j| 31 exigențele fi ; pretențiile A || 34 se adăugea fi; se •adaogă A || 35 culmea ei fi; culmea sa A || 38 grăbea și înmulțea fi; grăbia și înmulția A |j

80

1 Boierii fi; Boierii A i| 6 sfaturile fi; svaturile A || 8 trămise să-1 poftească fi; trimise să-1 poftiască A 1) 12 boier fi; boer A || 13 necuvințe fi; necuvințe A || 17 pași uriași fi; păsuri uriașe A|| 18 boierii fi ; boerii A|| 38 îmbilșugată fi ; îmbelșugată A || 38—39 făgăduind cu dinadinsul că, în anii mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum, fi; făgăduind cu denadinsul că se vor împlini cu prisos cele date acum, în ani mai roditori A || 45 bietul popor român fi; și poporul român A ||

' *scris :* honorile.

81

2 Porții 5; Portei A || 13 ne stau dovadă *B*; ne este dovadă A || 20 onorează *B*; onoreaze A || 31 boierului *B* ; boerului A j| 32 gîndea *B* ; gîndia A |

82

2 nepieritor £ ; neperitor A |{ 4 tabel fi ; tablou A || 7 necompletă *B* ; necomplectă A || 23 aceiași *B*; aceeași A H 25—26 aceiași *B*; aceeași A || 26 acelaș *B* ; același A li 30 omenirii JB ; omenirei A||

NOTE

Publicat mai întîi în *Bevista română,* 1 (1861), p. 481—531, studiul lui Odobescu a rămas multă vreme izvorul principal pentru cunoașterea poeților Văcărești și în special a operei lui Ienăehiță, asupra căruia articolul stăruie mai mult. Pînă la T.D. Speranția *(IenăeMță Văcărescu,* în *Bevista nouă,* 2 (1889), p. 121—126) nu s-a mai scris vreun alt studiu despre acest poet, istoric și gramatic muntean; ca și A J . Laurian la 1864 *(Ianache Văcărescul,* în *Tesaur de monumente istorice,* t. II, Buc, p. 239—244) istoricii literari au pornit în cercetările lor ulterioare de la documentatul articol al lui Odobescu, ,,din folosirea căruia — se afirma încă în 1940 — ne facem o adevărată datorie" (Paul I. Papadopol, *Poeții Văcărești. Vieața și opera lor poetică,* Buc, 1940, p. 11) fără însă ca aceste studii de ansamblu să fi putut adăuga date noi la informațiile din *Bevista română.* „Tot ce noi n-am fi știut, nici am fi putut zice atît de frumos despre Văcărești <...> a zis înaintea noastră, învățatul nostru amic, D. Odobescu", explica Laurian, arătînd că în articolul său ,,vom împrumuta, vom copia chiar <...>, fără a-1 cita totdeauna" studiul din *Bevista română.* La cunoașterea vieții și operei lui Ienăchiță nu s-au adăugat, astfel, de la 1861, decît contribuții de detaliu care așteaptă încă a fi folosite într-o monografie cuprinzătoare asupra poetului și învățatului muntean.

Prilejul alcătuirii acestui studiu i-1 oferea lui Odobescu publicarea recentă a traducerii tragediei lui Eacine, *Britannicus,* într-o tălmăcire din 1827, a lui Iancu Văcărescu. Comentînd, după treizeci și patru de ani, apariția acestei ,,lucrări anevoioase", Odobescu expune mai întîi concepția sa despre critica literară, care trebuie să aprecieze ideile, limba și stilul unui scriitor în raport cu țara și epoca în care a scris acesta, procedînd la o informare mai largă despre felul ,,cum simțiau și cugetau, cum vorbiau și scriau oamenii din timpul lui". Pentru Obodescu scriitorul și, în general, ,,omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se izoleze de semeni și de ai săi mai de aproape". ,,Orcît de novator ar fi geniul lor, ei totuși, cu o parte din sine trebuie să țină de timpul și de locul în care au trăit". Scriitorii sînt purtătorii unui mesaj în care se reflectă ,,ceva din limba, din năravurile, din gîndirile, din credințele contimporanilor și compatrioților lor". Ei au un rol activ în propășirea

omenirii, acela de ,,a răspîndi idei mari şi noi sub forme accesibile şi uzuale, adesea a rezuma şi a exprima cu talent credinţele obştii, şi-ntotdea-una a nobili şi a mlădia expresiunile înjosite prin neştiinţă şi co-rup ţiune".

Alături de aceste concepţii înaintate care îl prezintă pe scriitor ca purtător al ideilor colectivităţii căreia îi aparţine şi, totodată, în slujba progresului acestei colectivităţi, gîndirea lui Odobescu cuprinde şi accente idealiste (,,Geniul e lanţul ce trage lumea spre progres" sau ,,acestea sînt misiile încredinţate de provedinţă acelora ce au luat sarcina de conducători morali ai societăţii"). Dar stăruind ca cercetarea literară să pornească de la ,,cercul în care s-au desvoltat şi s-au exercitat facultăţile" unui scriitor, Odobescu preconiza o metodă ştiinţifică de studiu, menită să stabilească prin rezultatele ei în ce condiţiuni obiective geniul este un factor de progres.

Sub raport istoric studiul lui Odobescu are importanţa de a fi strîns, în afara izvoarelor documentare privitoare la primii Văcăreşti şi în special la Ienăcliţă, o serie de ştiri provenite de la descendenţi ai acestora (citează pe Iancu Văcărescu, poetul, nepot al lui lenăehiţă şi informator asupra unora din împrejurările familiei sale) sau rămase în amintirea contimpo-ranilor, despărţiţi prin numai cîteva decenii de evenimentele relatate. Entuziasmul biografului înlătură, adesea, spiritul critic al cercetătorului şi rămîne ca o monografie completă a Văcăreştilor să supună unui examen sever nu numai tradiţiile orale, dar chiar informaţiile lui lenăchiţă despre activitatea şi atitudinea sa politică. în modul cum se foloseau izvoarele avem însă posibilitatea să urmărim metoda de lucru a lui Odobescu, normele sale de transcriere a textelor din sec. al XVţlI-lea, interesante mai ales în perioada cînd folosea ortografia latinizantă adoptată de redac-ţia *Revistei române.în* acest scop, ca şi în cazul altor scrieri ale lui Odobescu, vom reproduce cu comentarii textele transcrise de el în forma lor origi-nală, ori de cîte ori izvoarele ne-au fost accesibile.

44_{5} Traducerile din tragediile lui Voltaire, din *Mahomet* şi din *Alzira,* sînt acelea ale lui I. Heliade Eădulescu *(Fanatismul sau Mahomet proorocu.* Tragedie în cinci acte tradusă de I. Eliad. Buc, 1831, 87 p.) şi Grigore Alexandrescu *(Alzira sau Ameri-canii.* Tragedie în cinci acte traduse de Grg. Alecsandrescul. Buc. 1835, 73 p.). Pentru celelalte traduceri ,,care au mai îna-vuţit de atunci încoace literatura română", vezi D. Popovici, *La Utterature roumaine ă Vepoque des Uimi eres.* Sibiu, Centrul de studii şi cercetări privitoare la Transilvania, 1945, VII + 516 p. (Bibliotheca rerum Transilvaniae, XII).

44_{13} Pasajul privitor la Iancu Văcărescu e reprodus greşit (v. cursi-vele noastre). Iată textul exact *(op. cit.,* p. 282) : *„D.* Iancu Văcărescu, pe lîngă *cadinţa* cea *veche cu religiozitate păzită* în *toate* versurile sale, a însoţit şi luxul rimei întru toată eleganţa şi *curăţănia* ei; pare că ar fi arătat că limba *rumânească* e *priimitoare* şi de versificaţia italiană, ca una ce are acelaşi acelaşi început, mai acea materie şi mai acea gramatică, şi ca una ce e mai aşa de cantitativă".

44_{44} Descrierea exactă a traducerii lui ţancu Văcărescu este : *Din operele lui Racine. Britannicus, tragedie în cinci acte tradusă de I. Văcărescul. 1827.* Buc, Typ. Heliade şi associaţi, 1861, 80 p.

44_{46} [I. HJeliade [Eădulescu], *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie,* în *Curier de ambe sexe,* 2 (1838—1840), p. 118—123. *C.B.O.,* E, 12*.

44_{47} [I. HJeliade [Eădulescu], *Bespuns. Despre metru,* în *Curier de ambe sexe,* 2 (1838-1840), p. 281-289 (ed. 2-a, p. 279—287). în *Bevista română,* referinţa greşită^ p. 122. Pasajul referitor la „coconul Gligoraşcu", la p. 283 : „însă vine coconul Grigo-raşcu, lorgul sau Iancu şi strigă : „Vai de mine, agamu ! aceasta nu e poezie; urechea mea e deprinsă cu alt ritm, şi eu am cîntat din copilăria mea :

Tala lala, la la la la, tala la la la la la

<...> Bietul coconul Grigoraşcu! Ce foc şi pîrjol şi inimă albastră e pe dumnealui că i s-a stricat chichirezul!"

44_{49} *Colecţie din. Poesiile d-lui marelui Logofăt I. Văcărescu.* [Tipă-rite cu fondurile Asociaţiei literare]. Buc, [Tip. lui C A . Eosetti şi Vinterhalder], 1848.' [VII[-X] + 256 p.]. *(C.B.O.,* V 1).

45_{9} Analiza traducerii lui Ioan Văcărescu din Eacine oferă lui Odobescu prilejul de a-şi expune vederile asupra formării limbii şi literaturii române moderne. Clasicistul aprobă la poeţii Văcăreşti „nobila şi demna tendinţă" de a imita „limbile antice şi în special limba elenă", de a adopta un „stil cu totul clasic <...>, prosodia complicată şi exigentă a versului alexandrin", în aceste limbi, arată Odobescu, frazeologia concretă, viguroasă şi mult cuprinzătoare are nu numai claritate ci şi energie şi graţie, însuşiri care lipsesc limbilor moderne. Opera la care se angajase Văcăreştii, de „a uni verdeaţa vîrtoasă şi nemăestrita cruzime a limbei naţionale cu docta şi mlădiita perfecţiune a elenismului", explică deficienţele traducerii lui *Britannicus,* dar Odobescu nu se poate împiedica să admire eforturile unui poet cu o înaltă ambiţie pentru viitorul limbii române literare,

46, în *Revista română* 1 (1861), p. 485, n. 1, este reprodus pentru comparaţie un fragment din *Britannicus* după ediţia operelor lui Eacine pe care Odobescu o avea în biblioteca sa (cf. *C.B.O.,* E 2, volumele se găsesc în prezent la Biblioteca Academiei, cota II 34988 : Jean Eacine, *(Euvres completes avec les notes de tous les commentateurs,* 5e ed. publiee par Aime Martin, T. I—VI. Paris, Lefevre et Furne editeurs, 1844) şi anume din t. II, p. 152—155. Textul este reprodus cu o singură omisiune la v. 28 în care originalul este „La foi dans *tous* les coeurs n'est pas encore eteinte". Odobescu modernizează ortografia *(avait* pentru *avoit* etc).

46_{6} Fragmentul din traducerea lui Iancu Văcărescu (Actul II, scena Vl-a din *Britannicus)* se află la p. 35—36 a *ed. cit.* Trans-

*** *CB.O., E,* 12 = *Catalogul bibliotecii lui Alex. I. Odobescu scris de mina lui* (în Alexandru Odobescu, *Opere,* voi. I, [Buc], 1965, p. 451 — 550), litera E, nr. 12. Ca şi în notele precedente continuăm, să semnalăm prezenţa în biblioteca personală a operelor citate de Odobescu.**

criind, Odobescu latinizează ortografia, îndreaptă punctuaţia, completează articolul hotărît al substantivelor, vocala finală a pronumelor etc. (ex : împrejur în loc de *împregiur,* v. 6; mîngîieri — *mînghîeri,* v. 16 ; c-o — *că* o, v. 26 ; vrui — *vruiu,* v. 39 ; putui — *putuiu,* v. 40).

47,27 Odobescu face aluzie la acea parte din creaţia lui Ienăchiţă pe care, cum va arăta mai departe ,,poesia populară de mult a coprins-o în întinsul său domen" (ex. *Amărîta turturea).* Explicaţia acestui fenomen de osmoză între creaţia literară cultă şi populară prin aceea că „faptele adevărate bune şi frumoase unesc la un loc pe popor şi pe nobilime", ca şi afirmaţia că, ,,la noi existenţa unei caste de nobleţă moştenită a fost şi este cu totul iluzorie", nobleţea fiind dobîndită prin merite „întru binele şi gloria patriei", sînt încercări naive de a ocoli problema diferenţierii şi a luptei de clasă, pe care în nuvelele istorice Odobescu o neglijase, de altfel, cu desăvîrşire. Adoptarea acestei atitudini caracteristică clasei sale, reprezintă negreşit un regres al autorului care combătea în 1851 pe „ciocoi" şi pe „stăpîni" în pledoaria sa pentru *Muncitorul român.*

47,41 Ca şi în *Scenele istorice* Odobescu foloseşte „legendele şi tradiţiunea" ca izvor de informaţii, credincios şi aci îndemnurilor lui N. Bălcescu, din *Cuvînt preliminar privitor la isvoarele istoriei românilor.* Odobescu îşi dă seama de caracterul legendar al acestei genealogii a Văcăreştilor deoarece o apreciază ca atare („legende", „poesie a vremilor trecute") deşi folosea surse documentare şi anume observaţiile adăugate pe f. 3v a ms. (azi la B.A.E., cota : ms rom. 305) *Grammaticei rumâneşti* a lui Ianache Văcărescu :

„1215. Neagoe Văcărescul, fiul lui Dan Văcărescul voevod al Făgăraşului, nepot de sor<ă> a<l> lui Radul vodă Negru ; venit-au cu iei *[adaos :* şi cu muma lui Anna] la Cîmpulung în aceşti a<n>i, zidit-au biserici doosprezece în satele care a stăpînit pă Dîmboviţa în jos; lăsat-au fiiu pă Radul i Şărban, şi fete şase; a murit în vîrstă de ani 59; numele soţii sale fost-au Măria ; acesta fost-au foarte bogat.

„La 1554 s-a născut Pătraşcu Văcărescul Viteazu; s-a botezat de Pătraşco vodă cel Bun, tatăl lui Petru vodă Cercel şi a<l> lui Mihai vodă Viteazul. Zidit-au biserica la văcăreşti, lîngă Tîrgovişte, la 1584 ; fost-au îngrijitor zidirii bisericii domneşti din Tîrgovişte în zilele lui Patru al doilea Cercel voevoda ; fost-au ban al Craiovii şi cu Mihai vodă Viteazul fost-au în toate războaele. . .

1685. Spătaru Negoiţă Văcărescul, başcapuchehaiaua lui Şărban vodă Cantacuzino, a murit în Ţarigrad *[ad. :* pecetluite hainile]. A avut fii pe Ianache Cliucerul şi Ioan vătaful.

1704. Banul Craiovii Ianache Văcărescul, ce este cti-[to]r<. . .>,fiiul lui Negoiţă Spătharu" (V. ms. cit.; publicînd aceste însemnări în *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* voi. III : *Fragmente de cronici şi ştiri despre cronicari,* cap. XVI : *Documente şi regeşte pentru viaţa lui Ienachi Văcarescu,* Buc., 1901, p. 76, N. Iorga le numeşte *„Observaţiile* lui Ienăchiţă Văcărescu; v. la I. Bianu şi E. Caracas, *Catalogul manuscriptelor româneşti [ale Bibliotecii Academiei Române],* t. II, Buc, Leipzig, Viena, 1913, p. 8—9 republicarea notei genealogice care, după aceşti autori, ar fi „scrisă de un anonim").

Unele ştiri concordante cu cele de mai sus va afla Odobescu dintr-un manuscris, pe care îl va cunoaşte însă numai după redactarea articolului său, anume *Genealogia Cantacuzinilor :* „Neamul Văcăreştilor se trage din nobilii de Transilvania, de la Făgăraş, încă din vremurile cele mai vechi. Neagoe Văcărescu, fiul lui Dan voevodul Făgăraşului, şi nepot de soră a [l] lui Radu Negru vodă, a fost cel dintîi care s-a coborît cu a sa familie în Ţara Românească, cu descălicarea domniei unchiului său la Cîmpulung" (cf. ed. N. Iorga, Buc, 1902, p. 363). Dezvoltările privind însemnele heraldice şi steagul Văcăreştilor, faima lui Radu Comisul Bilşug şi explicaţia hramului bisericii zidită de aga Pătraşcu lîngă Tîrgovişte, virtuţile „Mamei Necşuţa" soţia lui Neagoe Spătarul, sînt tradiţii de familie, unele cu totul fanteziste Ele găsiseră însă credit la o serie de istorici anteriori sau mai tîrzii decît Odobescu. Astfel Eder, în *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae,* Cibinii, 1803, p. 53, arată : „Exeunte etiam seculo tertio decimo Ugrinum Valachum possessionum «Fogros et Zumbothel iuxta fluvium Olth existentium» dominum fuisse, ex originariis Andreae III litteris anni 1290 comperi; et illustrem in Valachia familiam *Vakareslc* in hunc diem ad significationem pristinae possessionis uti insignibus Fagarasiensibus accepi. Valachos istos, ut erant pecurariae unice dediti, liberioris pastionis copiam sectatos temporibus Caroli Roberti, duce Radulo Nigro, magno numero in Valachiam transmigravisse proditum est". J. Chr. v. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey,* I Bd., Halle, 1804, p. 147, acceptă această informaţie pe care o redă astfel: „Um J. 1290 war ein gebohrner Walach, Namens Ugrinus, der Herr und Besitzer von Fogaras und Szombathely. Die Walachische Bojaren Familie Vakareskul fuehrt noch jetzt das Fogaraser Wappen zum Andenken eines vorigen Besitzes". Odobescu mai putuse găsi aceste tradiţii reproduse în G. Şincai, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri,* t. I, Iaşi, 1853, p. 287. I. Voinescu II, prefaţînd ediţia din 1848 a *Poesiilor* lui I . Văcărescu afirmase şi el *(op. cit.,* p. III) : „Originară din Transilvania familia Văcăreştilor este una din acele familii cu care istoria noastră se făleşte" etc, trimiţînd la acea „notiţie biografică a genealogiei Văcăreştilor" reprodusă mai sus.

Legendara origine a Văcăreştilor s-a bucurat mult timp de o primire fără rezerve în literatura noastră istorică. Heliade Rădulescu reia legenda în discursul său *La înmormîntarea lui Ioan Văcărescu,* Buc, 1863, p. 5., arătînd că „străbunii

reposatului trecură de peste Carpaţi o dată cu duca de Făgăraş Badu-Xegru, descendentul Xigerilor Basarabi" ; iar B.P. Hasdeu o dezvoltă cu adausuri în bună parte fanteziste în studiul său *Negru-vodă. Un secol şi jumătate din începuturile statului Ţerei-Româneşti (1230 — 1380),* publicat ca introducere la t. IV din *Etymologicum Magnum Romaniae,* Buc, 1898 (v. p. CCX—CCXV), întemeindu-se pe etimologii discutabile şi pe „spiţa neamului Văcăreştilor, aşa cum am văzut-o eu de demult la d. Teodor Văcărescu".

Odobescu urmase deci versiunea familiei căreia i s-a dat curs, după cum am arătat, vreme îndelungată. în *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea,* voi. I, Buc, 1901, p. 200 — 202, X. Iorga îşi exprimă mai întîi îndoiala asupra acestei versiuni a originii Văcăreştilor „care nu par a fi un neam vechiu, deşi s-au pretins contemporani cu descălecarea", amintind, întemeiat pe documente, de primul „Ivan Văcărescu Pitarul", întîlnit la 1655—1656 în doc XXI/165 al Bibliotecii Academiei. Fiul lui Ivan Văcărescu este acel Xegoiţă Văcărescu despre care însemnarea de familie citată arată că a murit la Constantinopol ca reprezentant al lui Şerban vodă, în timp ce pe epitaful său din biserica mitropolitană din Tîrgovişte scrie : „Supt aceasta reace piiatră de aici, în sfînta şi marea mitropolie odihnescu-se oasele robului lui Dumnezeu Xeagoe Spătariul Văcărescul, avănd viiaţa în lume ani 72, şi s-au săvîrşit cu pace în luna lui Septemvrie în 28 de zile, la anul 7210 [1701]" (cf. X. Iorga, *Inscripţii din bisericile României,* I, Buc, 1905, p. 122, nr. 253). Acelaşi personaj era pus sub interdicţie în 1668 de familie, care obţinuse de la Domnie o „carte de oprealâ" justificată de firea şi manifestările violente ale spătarului. Acest soţ al „mamei Xecşuţa" era însă din altă spiţă de Văcăreşti munteni.

Pentru *Originea moldoveana a lui lenăehiţă Văcărescu,* v. această comunicare a lui X. Iorga, *în Analele Acad. Rom.,* S. III, Mem.ist.,10 (1929), p. 345—351.După documente din 1777 privind proprietăţi ale lui lenăehiţă din Moldova, Iorga constată că familia Văcăreştilor munteni se trage, prin ascendenţi feminini, din neamul cantacuzinesc al cronicarului Ioan Xeculce. Xu e vorba deci de strămoşi în Făgăraş, eroare acreditată şi de etimologia fantezistă (acceptată însă de Hasdeu) *Văcăreşti* <Făgăraş (!?). De aci şi alcătuirea „scutului părintesc" cu cetatea Făgăraşului şi acvila albă. Pe baza documentelor din *Condica Văcăreştilor* aflată în posesia sa, G. D. Florescu a putut stabili genealogia acestei familii (lucrare în manuscris); d-sa ne semnalează şi un act de vînzare din august 1812 recent intrat în colecţiile B.A.B., Serviciul de manuscrise, act prin care Ştefan Văcărescu vinde nepotului său Alexandru Filipescu (Vulpe) o vie de la Valea Urloaiei. Lîngă sigiliul cu semnătura lui Ştefan Văcărescu se află stema sa personală asemănătoare aceleia descrisă de Odobescu (cetatea, acvila, cuvîntul „Făgăraş")

şi întocmită ca şi aceea în contradicţie cu toate regulile heraldice.

Aceste desluşiri întemeiate pe documente autentice servesc de corectare pentru tot ce va urma în legătură cu istoria Văcăreştilor. Continuăm să arătăm, însă, izvoarele din care îşi luase Odobescu informaţiile utilizate în studiul său.

48₄₆ Textul complet din [Dimitrie] Cantemir, *Descrierea Moldovei,* [trad. rom.], ed. a 2-a, Iaşi, 1851, p. 169 (nu 171) este următorul : „Osebit de boierii acestiea obicinuiţi ce am zis mai sus, carii slujesc la curtea domnească, mai au domnii şi slugi de casă, carii se chiamă boierenaşi, carii nu numai din neamul boieresc, ci şi din birnici, şi din oamenii cei mai de gios se primesc întru această stare, prin care asemenea dobîndesc putere si volnicie boierească". La p. 171, slujba vătafului de copii („este deasupra slugilor de la cămara ce cu arme şi din divan") şi venitul lui. Odobescu mai citează pe Generalul [Frederic-Guillaume] Baur, *Memorial istoric şi geografic asupra României,* trad. [rom.1, Buc, 1857 care este într-adevăr, „tipărit la un loc cu [Jean Louisl Carra", *Istoria Moldavii şi a Românii cu disertare asupra siărei acestor două provincii pe la anul 1781. .. coprinzînd şi memorii istorice şi geografice, cu mai multe note ale traducătorului.* Traducere de X.T. Orăşeanu, Buc, Eciit. Christ. Joaninu et Co. Bomanow, 1857, [2] f. + 306 p. Odobescu semnala în treacăt un amănunt ce a scăpat pînă azi multor bibliografi şi bibliotecari, anume că traducerea din Carra se încheie la p. 150, iar partea a doua a cărţii (de la p. 161—300) este traducerea altei lucrări, anume *Memories historiques et geographiques sur la Valachie, avec un Prospectus d^un Atlas geographique et militaire de la derniere Guerre entre la Russie et ta Porte Ottomane,* publies par Monsieur [Frederic-Guillaume] de B[aur]. Francfort et Leipsic, chez Henry-Louis Broenner, 1778, [2] f. + 236 p. Din *trad. cit.* a lucrării lui Bauer, f. 242—243 sînt informaţiile despre slujba vătafului de copii care are „100 copii subt poruncile sale. El duce, la ocazii solemne steagul domnii îndată după prinţul şi toţi copiii duc prapuri sau steguleţe" şi despre recrutarea lui „din clasa burgheziei, şi cîte-odată dintr-a treptei celei mai de jos a poporului, care găsesc şi ei mijlocul de a intra în clasa nobilă, şi a se ridica la cele mai dintîi vrednicii ale statului".

49₉ *Furnetta* de la ledi-Kule este descrisă după Del Chiaro, *Historia delle moderne rivoluzioni della Valacchia,* Venezia, 1718, p. 193 : „Udite dai Soltano con fiero ciglio le terribili accuse che dai Cavalerizzo furongli rappresentate, comando che al Brancovani giă co'suoi figliuoli condotto delle Sette Torri in un luogo chiamato la Fornetta, ed al suo primogenito fussero dati li piu crudeli tormenti, accio confessassero le loro richezze".

49₄₂ Badu Greceanul, *[op. cit., in] Magaz[in] istor[ic] pentru Dacia,* t. II, [1846], p. 156 : „Deci dar după acestea ce venise la domn

de a oştilor venire, mimai de cît boiari[i] an rădicat anume rînduind pre Cernica Izvoranul vel armaş i Mihai Corbeanul v[el] postelnic, i Ianache vătafu Văcărescu să meargă să caute ca unde va fi vad mai bun spre apa Argeşului, să facă pod pentru trecerea oştilor împărăteşti". Pe exemplarul lui Odobescu din *Magazin istorie pentru Dacia,* t. II, aflat la B.A.E., la sfîrşit, următoarea notă autografă: ,,1690 — vetafu de copii, p. 156".

Idem, p. 229 [corect : 227] : ,,Apoi şi domnul pre Dumnezeu într-ajutoriu luînd, au purces la septemvrie în 23 de zile cu o seamă de boiari, şi cu slujitorimea, călărime cîţi s-au socotit de treaba slujbei a fi, lăsînd la Tîrgovişte pre Doamna mări[e]i sale şi cu toată casa, lăsînd şi pre Costandin Cantacozino stolnicu[l], şi pre Ianache Văcărescu vel agă, cu toată pedestrimea împreună şi cu o seamă de călărime". Pe exemplarul lui Odobescu din *rev. cit,* la sfîrşit, însemnarea autografă : „1695 — aga, p. 227".

[J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der [Moldau und] Walachey,* t. I [greşit: II], [Halle, 1804] p. 363 (nu 362) — 365 :„[Im J. 1705] Brankowan, zur verdoppelten Aufmerksamkeit durch die Zeit-TTmstaende geleitefc, rief den Stephan Cantakuzen aus Constantinopel zurueck, und schickten den Jnaethie [= Ienache] Vakareskul und den Capitaen der Aprossy aus Kimpina, Dregitsch,alsBojaren-Agenten dahin". „[ImJ. 1706 Brankowan] abermals den Jnaethie Vakareskul nach Constantinopel zu schicken fuer gut befand". „[Im. J. 1707] Inaethie Vakareskul ward nach Constantinopel geschickt, es dahin zu bringen, dass die Benderischen Lieferungen vom Tribut abgeschlagen werden moechten''.

Idem, p. 364 : „Dieser oeftere Wechsel der Bojaren-Agenten hatte seinen guten Grund in Brankowans Besinnungen undAbsichten, die sich spaeter entwickelten, und die er jetzt verdeckt halten wollte".

[J. Chr. v. Engel, *op. cit.],* p. 376 : „In der Walachey war der Imbrichor hauptsaechlich desswegen zurueckgeblieben, um das unbewegliche Vermoegen des Brankowan zu verkaufen; das bewegliche, bestehend im Geld, in Edelsteinen, und kostbaren Zobelpelzen, manche darunter Geschenke Peters I., zu inventiren und nach Constantinopel, samt Brankowans Schatzmeister Vakareskul zu schicken".

Idem, loc. cit. [de fapt, p. 377] : „Zuerst fiel der Kopf der Vakareskul". Del Chiaro, *[op. cit.,* p. 193—194] : „Il primo decapitato fu il Vacaresco". [Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei,* traducere de G. Sion, t. II, Buc, 1859, p. 144]. în notă G. Sion rezumă relaţiunile lui Del Chiaro şi Şincai asupra uciderii lui Brîncoveanu.

Datele ce urmează par a proveni de la I. Văcărescu, amintit de Odobescu mai jos ca posesor al unor însemnări de familie. Zidirea mănăstirii Văcăreşti a fost încheiată nu la 1726, ci în

septembrie 1722 (v. pisania mănăstirii, în X. Iorga, *Inscripţii din bisericile Eomâniei, I,* Buc, 1905, p. 73 — 74). Odobescu îşi va confirma informaţiile prin *Genealogia Cantacuzinilor?* citată la sfîrşitul studiului său.

50,24 Catinca Donea era fiica vel căpitanului Done (Antonie) şi al vistieresei Sanda, născută Xeculce (sora cronicarului Ioan. V. despre ea X. Iorga, *Originea moldovenească a lui lenăehiţă Văcărescu* şi Ioan Tanoviceanu, *Contribuţiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni,* în *Analele Acad. Rom.,* s. II, Mem. ist. 27 1904/1905), p. 227—246; C. Gane, *Amărîte şi vesele vieţi de jupînese şi cucoane,* Buc, [f.a.], p. 111—128.

50, D[ionisiu] Fotino, *Istor[ia] gener[ală] a Daciei,* tr[aducere] de G. Sion, t. II, [Buc, 1859], p. 144 : „în zioa de 15 august, aflîndu-se Sultanul la palatul de lîngă mare, numit Giale-Kioski, au adus pe Constantin vodă, pe fiii săi Constantin, Ştefan, Eadu şi Matei, şi pe ginerele său Clucerul Ioan Văcărescu şi le-au tăiat capetele". Asupra înrudirii lui Brîncoveanu cu Clucerul Ianache Văcărescul, pentru care, la redactarea şi imprimarea acestei părţi din studiul său se informase numai din Fotino, Odobescu revine în ultima notă la *Poeţii Văcăreşti* (v. comentariul nostru, p. 512). Ianache nu putea fi, evident, ginerele,, fiind cumnat lui Brîncoveanu, după cum va stabili, ulterior, şi Odobescu. Eroarea stăruie însă şi la autori ca A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ed. a 3-a, voi. VIII, Buc, 1929, p. 71, n. 146, care arată că Anca, fiica lui Brîncoveanu, ar fi fost căsătorită cu Ianache Văcărescu.

50,38 Eadu Greceanu, *[op. cit.,* în *Magazin istoric pentru] Dacia,* t. II, [1846], p. 198 informează despre : „nunta fiicii mări[e]i sale doamnii Stanchii, care o au dat după coconul lui Iliaş vodă, Eadul Beizadea". V. şi însemnarea autografă de pe exemplarul lui Odobescu din *Magazin istoric,* t. II, *cit. supra.*

50,39 [J. chr. v.] Engel, *[op. cit.],* I. Bd., p. 374 : „In der Haelfte der Fasten starb dem Fuersten seine aelteste Tochter, Stanka, die noch auf ihrem Todtenbette aengstliche Ahndungen ueber das Schicksal ihres Vaters gehabt haben soli".

50,40 [Jean-Louis] Carra, *Istor[ia] Mold^avii] şi [a] Român[ii]>* trad. româneşte [de X.T. Orăşeanu, Buc, 1857], p. 109—110. Iată textul, parafrazat şi completat pe alocuri de Odobescu : „Acest prinţ Brîncoveanu avu patru fii: Constantin, Ştefan, Eăducan şi Matei, care periră toţi împreună cu tatăl lor de sabia tiranului. Avu şi şapte fete : Stanca, măritată după Eadul, fiul lui Ilie prinţul Moldaviei; Măria, soţia lui Constantin, fiul lui Duca, prinţul Moldaviei; Ilinca măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat; Safta, soţia lui Creţulescu, nobil din Eomânia; Ancuţa, care fu măritată dupe Mcolae fiul lui George Euset, şeful garderoabei tatălui lui Dimitrie Cantemir; Bălaşa, care luă în căsătorie pe Manole, fiul lui Andronic, nobil grec şi Smaragda, care a ţinut pe fiul lui Bălan, nobil român".

[Demetrius] Cantimir (nu Cantemir), *Histoire de VEmpire Othoman,* traduction de M (nu M-r) de Joncquieres (nu : Joncquierres), t. IV, [Paris, 1743], p. 115 : „11 *[sc.* : Constantin Brîncoveanu] eut aussi sept filles : Stanca mariee â Eadul fils d'Elie Prince de Moldavie; Mărie epouse de Constantin fils de Ducas Prince de Moldavie; Ilinca mariee â Scarlatos fils d'Alexandre Maurocordato; Satta femme de Creczulescul, Xoble Valaque; Ancuza qui eut pour mari Nicolas fils de Georges Eosset, maître de la garde-robbe de mon pere; Balassa qu'epousa Manuel fils d'Andronic Xoble Grec et Smaragda qui fut donnee au fils de Bălan Xoble Valaque". Din Cantemir informaţiile acestea au trecut la Carra şi, prin acesta, la Engel, *op. cit.,* I. Bd., p. 376, nota.

Despre Barbu Văcărescu, a cărui fiică a fost căsătorită cu banul Dimitrie Ghica, despre Eadu Văcărescu şi fiul său Ştefan vistierul, trecut în Eusia în 1812, Odobescu se informase desigur de la Iancu Văcărescu. Barbu Văcărescu, mare vistier în 1749, ban al Craiovei în 1752, vornic la 1754 (X. Iorga, *Originea moldoveana a lui lenăehiţă Văcărescu, loc. cit.,* p. 349 cu referinţe bibliografice) este înmormîntat în biserica mănăstirii Văcăreşti (epitaful la X. Iorga, *Inscripţii din bisericile Eomâniei,* I, p. 76) datorită legăturilor sale de rudenie cu familia Mavrocordat. Pentru Ştefan Văcărescu logofăt în 1754, vel ban în 1760, v. X. Iorga, *Braşovul şi românii,* Buc, 1905, p. 382, nr. 16 ; p. 387—388, nr. 20 ; p. 390, nr. 23 ; de acelaşi, *Studii şi documente,* voi. XVI, Buc, 1909, p. 148—149, nr. 21.

Hîrtiile foste în posesia lui I. Văcărescu, apoi în aceea a lui A. Villara, trecute apoi în posesia descendenţilor acestuia, nu cuprind, se pare „notiţiile sumare" la care se referă Odobescu. George D. Plorescu, care a cercetat această arhivă particulară, ne informează că nu a întîlnit, în cuprinsul ei, asemenea documente. Despre activitatea oratorică a părintelui lui lenăehiţă, v. Dan Simonescu, *Oraţiile domneşti în sărbători şi la minţi,* în *Cercetări literare,* 4 (1941), p. 24—32, iar despre cea politică I. Şiadbei, *Poezia românească veche,* în *Bevista tineretului,* 1 (1943), nr. 2, p. 20 şi D. Popovici, *La Utterature roumaine ă Vepoque des lumieres,* Sibiu, 1945, p. 419—420.

X-am putut afla această icoană a sf. Stelian care transmite chipurile lui Ştefan şi Catinca Văcărescu, nici în colecţiile de artă, nici reprodusă în albume sau lucrări de specialitate.

Data naşterii lui lenăehiţă Văcărescu este ,,dedusă prin analogie", deoarece Odobescu ştia, pe de o parte, că lenăehiţă Văcărescu se născuse în timpul domniei lui Mahmud I (1730—1754), după cum arată singur în *Istorie a prea puternicilor împăraţi othomani,* iar pe de altă parte că a murit „în cei din urmă ani ai secolului trecut *[sc.* al XVIII-lea] <...>, neavînd încă 60 ani împliniţi". Pentru acest calcul aproximativ Odobescu a pornit tot de la indicaţiile comunicate de familie. Pentru data morţii lui lenăehiţă, v. *infra,* p. 511.

51₄ Textul citat se află în *„Istorie [a prea puternicilor] împăraţi othomani* [adunată şi alcătuită pă scurt] dă dumnealui lannache Văcărescul, [dicheofilax a Bisericii cei mari a Eăsăritului şi spătar al Valahiei, începîndu-se în vremea prea puternicului înpărat Sultan Abdul Hamid I la văleatu hîgiret 1202 şi [al] mîntuitoriu[lui] 1788 în Xicopoli a Bulgariei, şi s-a săvîrşit în zilele prea puternicului împărat Sultan Selim II, la văleatul 1794 şi 1208 în luna lui şeval. Tomu I]". Manuscrisul este păstrat în prezent la B.A.B., secţia manuscrise, sub cota : ms rom. 2905 (t. I) şi 2906 (t. *XI).* Transcrierea exactă (subliniem cuvintele copiate greşit de Odobescu) este următoarea: ,,în zilele acestui fericit *înpărat* la *[loc alb în ms]* am văzut şi eu lumina lumii *aceştii pline dă* amar *şi* la fericirile ei şi *dă* nestatornicie, *şi* la cele ce să pot socoti mai statornice" (ms rom. 2905, p. 140 [f. 72ᵛ numerotare nouă la care ne referim şi în citatele următoare]; v. şi ed. lui A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice,* t. II, Buc, 1863, p. 276).

După cum se vede din textul de mai sus Odobescu nu-şi face un scrupul din transcrierea fidelă a manuscrisului lui Văcărescu. Ca şi în cazul altor reproduceri după texte vechi, deosebirile sînt datorate modernizării ortografiei, îndreptării punctuaţiei, uneori înlocuirii unor cuvinte pentru a da claritate frazei. Prin aceasta Odobescu nu modifică însă sensul citatelor din Văcărescu, iar corectarea transcrierii lui sau semnalarea tuturor deosebirilor faţă de original nu ni s-a părut necesară nici în ediţia de faţă. Xe oprim la constatarea că Odobescu a citit corect scrierea chirilică a ms *Istoriei prea puternicilor împăraţi othomani,* dar că, pînă la publicarea unei ediţii critice a operei lui Văcărescu, cercetătorul va trebui să apeleze la original, citatele din *Poeţii Văcăreşti* nefiind satisfăcătoare. Pentru identificarea pasajelor vom trimite peste tot şi la fila din mss 2905 şi 2906 şi la ed. lui A. Papiu Ilarian.

Ceea ce Odobescu a omis însă, uneori, deşi era necesar pentru înţelegerea textului, a fost explicarea termenilor turceşti. Om politic versat în terminologia diplomatică europeană (la el întîlnim *armistiţiu, bune oficii, congres, paşaport, protecţie* etc), dar folosind-o cu abundenţă şi pe cea turcească, Văcărescu nu e uşor de citit fără glose auxiliare. Iată mai jos, în ordine alfabetică, termenii turceşti folosiţi în pasaje reproduse de Odobescu :

arzohal — jalbă
buiurdusit — poruncit
buiurultiuri — porunci
capigi-başa — portar al Seraiului
eapudan-paşa — amiralul flotei
eastriet — renunţare, demisie
devlet, dovlet — imperiu, Poarta
divan-Matîbî — secretar al divanului
emriname — poruncă
face talhîs (a) — a raporta
face zeslim (a) — a preda
hattihumaium — scrisoare imperială
istilealiuri — idiotisme
halem — condei, cancelarie
Matîb — diac, scrib
mahzar — memoriu, cerere

meMup — scrisoare
menalih mahruse — oraş
menzil — poştă, etapă
musaade — îngăduinţă
regeati — funcţionari, demnitari
reiz-effendi — ministru de externe
reizul-Mtab — şeful cancelariei otomane
sarf — gramatică
serhat — graniţă
tefterăar — controlor financiar, şeful condicii vistieriei
teginituri — metafore
tergiman — dragoman
tergimanlîc — oficiu de interpret

. Adăugăm explicarea altor cîtorva termeni (arhaisme sau neologisme) care îngreuiază lectura studiului lui Odobescu :

apopsifisit — omis
berleant — briliant
bilet — carte de vizită
eanghelariu — cancelar
canţelist — funcţionar de cancelarie
ăistihie — nenorocire
ektroma — pocitanie
empirie — experienţă
epanastasis — înviere (aci: răscoală)
gabinet — cabinet
heretisi (a) — a felicita
ipolipsis — consideraţie
înlăuntru — în Europa, dincolo de hotarele Imperiului Otoman
întrinceat — întărit
periergos — curios
periipsis — îngrijire
peristasis — împrejurare
pliroforisi (a se) — a se informa
prostire — abdicare
provlimă — propunere
rendită — venit, rentă
simvulevsi (a) — a sfătui

n J \ intre numele proprii scrise de Văcărescu fonetic şi neîndreptate
tst&rysi? Eicliholz {Mldt}, B„tmii *<b**?%2£*

51$_{7}$ Neofit Cavsoealivitul [Moreotul] este cunoscutul dascăl grec, conducător pînă în 1788 al şcolii greceşti din Bucureşti. Pentru cunoştinţele de italiană ale lui lenăehiţă, y. şi N. Iorga, *Studii şi documente,* voi. V, Buc, 1903, p. 80. în *Proimion* la *Istorie a prea puternicilor împăraţi othomani* (v. *infra)* Văcărescu însuşi se referă la cunoştinţele poliglote pe care le avea, arătînd că ,,nu cu mai puţin gust au alcătuit istoriile turceşti, şi mulţi alţi istornici greci, latini, franţezi şi italieni, dîntru ale cărora istorii, cu multă băgare de seamă făcînd o adunare arăt pă scurt toate..." (v. şi ed. Papiu Ilarian, p. 246). Văcărescu compilase deci scrieri străine în limbi pe care le cunoştea.

51o Despre lenăehiţă mare cămăraş (vel căminar pe la 1760), ispravnic clădirii bisericii sf. Spiridon, ctitoria lui Scarlat Ghica de la 1766 (dărîmată pentru a face loc noii ctitorii a lui Barbu Ştirbei zidită între 1852—1858 pe calea Şerban vodă), Odobescu avea desigur informaţii de la Iancu Văcărescu, care i-a arătat colecţia de acte (în prezent ms 305 al B.A.R.), începînd cu „Genealogia" închipuită citată mai sus. între aceste acte, o chitanţă din 12 octombrie 1760, prin care „Ianache [Văcărescu] vel căminar" împrumută 500 de taleri cu dobîndă lui B[adu] V[ăcărescu], chitanţă publicată de N. Iorga, *Studii şi*

documente, voi. III, Buc, 1901, p. 77. Tot Iancu Văcărescu va fi informat pe Odobescu despre originea modelului cunoscutului portret al lui lenăehiţă datorat lui Chladek. Anton Chladek (1794—1882) nu putea desigur întocmi acest portret la 3 ani (1797) cînd Văcărescu moare, aşa încît se impunea ipoteza unui model care trebuie căutat după cum ne comunică George D. Florescu, într-un portret anonim de boier expus în prezent la Muzeul de Artă din Bucureşti. Odobescu îşi ilustrează articolul cu reuşite reproduceri executate de Voneberg după portretele poeţilor Văcăreşti (lenăehiţă, Alecu, Nicolae, Iancu).

51$_{42}$ [Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei]* tr[aducere] de G. Sion, t. II (greşit: I), [Buc. 1859], p. 159: „[Constantin vodă IV Cehan] prin dare de bani a scos firman împărătesc, cu care a exilat la Cipru pe doi boieri Văcăreşti".

51$_{44}$ *Istor[ie a prea puternicilor] împ[araţi] othom[ani],* [t. I], ms [rom. 2905], p. 147, [f. 76^{r}]: „într-această vreme Ştefan Văcărescul, părintele mieu, să afla spătar mare al ţării şi pînă a nu să înlinişti mai sus zisele turburări, luase poruncă de la prinţipul Valahiei, ce era atunci Scarlat Ghica" (v. şi ed. Ilarian, p. 278).

51$_{45}$ Protestele lui Odobescu împotriva stilului romano-gotic bastard în care a fost clădită noua biserică sf. Spiridon se unesc cu acelea din notă în care deplînge lipsa de grije pentru vechile noastre monumente de artă, distrugerea inconştientă a zugrăvelilor şi pisaniilor pe care o putuse constata personal în cercetările sale arheologice. Exemplul restaurării bisericii Kreţulescu (pe calea Victoriei, lîngă Palatul Eepublicii) era, într-adevăr, pozitiv, dar trebuie observat că restaurări nefericite s-au făcut la noi şi în prima perioadă a funcţionării Comisiei arheologice, pe la 1880, cînd ea era condusă de Al. Odobescu însuşi influenţat în ce priveşte metodele de restaurare de ideile lui Lecomte de Noiiy, adus din Franţa, se pare, la recomandarea lui Odobescu, pe atunci secretar al Legaţiei române din Paris (cf. N. Iorga, *Monumentele noastre,* în *Buh Corn. Mon. Ist* 31 (1938), p. 53—54). Expresia „templu de cofetărie" a fost folosită mai tîrziu şi de Teodor Aman pentru caracterizarea restaurării bisericii mănăstirii Curtea-de-Argeş, dărîmată, apoi reconstituită de Lecomte de Noiiy : „piesă de zahăr pentru cofetărie din Paris" *(Ibid.,* p. 54).

53$_{19}$ Eelaţiunea morţii fraţilor Barbu şi Ştefan Văcărescu, otrăvi de Constantin Cehan Eacoviţă, la 1763, o avea Odobescu di informaţiile lui Iancu Văcărescu, care i-a comunicat tradiţiil păstrate în familie.

53$_{24}$ Odobescu face aluzie la trista întîmplare a lui Vatel („le gran Vatel <...>, dont la bonne tete etait capable de contenir tou le soin d'un Etat", cum l-a caracterizat d-na de Sevigne maître d'hotel al lui Fouquet, apoi al lui Conde. Avînd de org nizat o serbare regală la Chantilly, la 24 aprilie 1671, Vat s-a temut că peştele proaspăt aşteptat pentru ospăţ nu va so

la timp şi, de teama unui insucces al serbării, s-a sinucis. Despre acest predecesor al bucătarului lui Constantin Eacoviţă, Odobescu putuse afla dintr-o scrisoare a d-nei de Sevigne către contesa de Grignan, publicată în *Lettres choisies de madame de Sevigne,* nouvelle ed., Paris, 1852, p. 129, nr. 50 (CB.O., S* 38, astăzi la B.A.E., cota I 35783).

Bucătarul lui Constantin Eacoviţă — Petraclie Becherul — era originar din Constantinopol şi strămoş al lui Nicolae Lahovary, om politic (vicepreşedinte al Camerei) contemporan cu Odobescu. Asupra acestei descendenţe v. O. G. Lecca, *Familiile boiereşti române,* Buc. 1899, p. 541 şi aluzii la Emil Cerchez, *Pagini din trecut.* Buc, [f.a.], p. 186—187(informaţie primită de la G.D. Florescu).

[Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei],* tr[aducere] de G. Sion, t. II, [Buc, 1859], p. 161 : ,,Abia domni Constantin vodă Cehan zece luni şi optsprezece zile, şi din cauză că bea multă melisă şi alte lucruri spirtuoase, muri şi se înmormîntă la Mitropolia din Bucureşti".

Ms rom. 2906, f. 21^{r}; ed. Ilarian, p. 292. Odobescu traduce exact termenii turceşti din scrierea lui Văcărescu, desigur după J. de Hammer, *Histoire de VFmpire Ottoman,* trad. fr., t. XVII, Paris, 1841, p. 227 şi 229. *(Vocabulaire des mots turcs), Sarf* este un cuvînt arab, de asemenea corect tradus, probabil după alt dicţionar. Gurgiu Halii Hamid-paşa, georgian de origine, va îndeplini funcţia de mare vizir între 31.X.1782 şi 31.111.1785 (M. Guboglu, *Paleografia si diplomatica turco-osmană,* Buc.,, 1958, p. 100).

Trimiterea la *Istoria prea puternicilor împăraţi otomani* nu este exactă. Văcărescu vorbeşte prea puţin despre sine în primele capitole ale scrierii sale. Cea dintîi menţiune despre funcţiunile pe care le-a îndeplinit este aceea privind dregătoria de „vistier mare, făcut de la septemvrie 69 după Mihail Cantacozinul" *(op. cit.,* ms rom. 2905, p. 159, f. 91^{r}]; ed. Ilarian, p. 280). Anul 1767 ca dată a încredinţării vistieriei este, probabil, o citire greşită a lui Odobescu, în loc de 1769, de unde şi raportarea acestei numiri la Alexandru Scarlat Ghica, domn între 2 decembrie 1766 şi 17 octombrie 1768. De altfel referinţa însăşi, foarte vagă *(Idem,* între alte două trimiteri precise, cu indicarea paginei) arată că data este stabilită prin conjectură, iar nu menţionată anume în textul scrierii lui Văcărescu. Tot ce urmează este rezumatul, uneori reproducerea exactă a relaţiunii din *Istorie a prea puternicilor împăraţi otiomani.* Iată textul lui Văcărescu : ,,Pă drumul Valahiei, Grigorie [al III-lea Ghica, 17 octombrie 1768 — 5 noiembrie 1769, *n.n.]* earăşi călcînd Bucureştii ostile volontarii prin comanda unui pod-polcovnic, Xazarie Carazin, şi prin ajutorul şi conglăsuirea Pîrvului Cantacozinul, ce era atunci spătar al ţării, îl prinseră şi-l trimiseră prizonier la Petroburg. „Călca-voiu păstoriul..." după Scriptură, era atunci urmările. Urmează pasajul citat

de Odobescu în textul studiului său, în legătură cu atitudinea boierimii la sosirea ruşilor. Următoarele cuvinte, modificate în transcriere, au forma corectă : *după, are să arîdice, păntru, dă* (v. ms rom. 2905, f. 90^{r}-93^{r} şi ed. Ilarian, p. 280-281).

55₄ Ms rom. 2905, f. 95^{v}-97^{r} ; ed. Ilarian, p. 282.

55₁₃ Dăm textul scrisorii către Eumianţev după originalul lui Văcărescu, pentru a permite încă o comparaţie cu transcrierea lui Odobescu :

„Fcelenţă, Domnule şi Patronul *mieu,*

De vreme ce norocul şi întîmplarea au binevoit ca să facă prigionier *pă* mine, un om fără *dă* arme şi în vreme *dă armistiţiu, adecă dă încetarea războiului,* la purtătoarele *dă* biruinţă astă dată armele ruseşti, mai vîrtos avînd şi *pasoport* cu protecţie *chesaricească, păntru* vină căci îmi *păzescu după* datorie credinţa la stăpînii ce Dumnezeu mi-au orînduit, sînt *dîsăvîrsit* întîmplării *mulţămit* şi norocului, căci mi-au făcut această *ăăosebită* cinste. Unde nu fac altă rugăciune *Exelenţii* tale, fără *dă* numai, în vreme ce arderea soarelui îmi pricinueşte multă tiranie, aflîndu-mă într-un cîmp, mă rog *Fxelenţii* tale ca să fiu *trimis* cu un ceas mai nainte şi eu la locul unde *să* află şi ceilalţi prigionieri *turci ce s-au făcut prigionier[i]în* vreme *dă războiu* şi cu armele în mînă, şi voi fi foarte mulţămit aceştii faceri dă bine rămîind..."

Am subliniat în textul scrisorii, reprodusă de Odobescu, cuvintele ce prezintă, în transcrierea lui, deosebiri faţă de original. Xota lui Odobescu *(Idem,* p. 172 şi 190) este inexactă. Prima pagină indică începutul pasajului rezumat, ultima se referă la alt episod, ulterior, al întîmplărilor lui Văcărescu. Scrisoarea se află la p. 174—175 [f. 98^{v}—99^{r}] a ms rom. 2905 (ed. Ilarian, p. 283). în aceeaşi notă Odobescu comentează „stilul" (în realitate vocabularul) „usitat de lenăehiţă Văcărescul", remareînd frecvenţa neologismelor turceşti şi italiene în legătură cu folosirea lor observăm în treacăt că „patronul meu"' însemna, fără îndoială, pentru Văcărescu, convenţionalul „stăpîne" *(padrone),* orice aluzie la vreun „patronat" de alt gen fiind exclusă de abilul diplomat.

oo₃₀ Ms rom. 2905, p. 177, 179 şi 180 (f. 100^{r}, 101^{r}-101^{v}); ed. Ilarian, p. 283 şi 284.

5o₃₄ Fragmentul se află în ms rom. 2906, p. 181-184 (f. 2^{r} — 3^{r}) pe care se cunosc încă semnele în creion făcute de Odobescu pentru a marca pasajul ce trebuia copiat.

56₂₀ Fără referinţe despre "bucuria boierilor" la vestea încheierii păcii de la Kueiuk-Kainargi, Văcărescu arată împrejurările încheierii acestei păci la 4 iulie 1774, continuînd cu informaţiile despre sine rezumate de Odobescu (ms rom. 2906, f. 6^{r-v} ; ed. Ilarian, p. 286).

Idem, î. 6[v] ; ed. Ilarian, p. **287.** Văcărescu arătase că Alexandru Ipsilanti „cu trei ani înaintea maziliei mă făcuse pe mine spătar al ţării". Cum Ipsilanti domneşte între **15** septembrie **1774** şi **4** ianuarie **1782,** după Văcărescu şapte ani, desigur că acest autor vede anul **1781** drept ultimul al domniei lui Alexandru vodă, şi numirea lui în spătărie va fi avut loc pe la **1778—1779,** iar nu la **1780** cum calculase Odobescu. De altfel dacă l-ar fi numit în **1780** n-avea sens să dea această demnitate lui Gheorghe Mavrocordat în anul imediat următor („la văleatul **1781** avgust" arată Văcărescu, *ibid.).*

„Contimporanul străin"', autorul scrisorii către redacţia lui *Journal de Bouillon* era Ştefan Eaicewich, secretarul lui Alexandru Ipsilanti, care a folosit acest mijloc pentru dezminţirea unora din afirmaţiile şi calomniile din cartea lui Carra citată îndată de Odobescu. Odobescu a cunoscut probabil scrisoarea citată (publicată „â Vienne, chez [Jean Thomas Nob. de] Tratthern", nu *Truttner,* reprodus greşit), prin Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens,* I. Bd., Wien, **1781,** p. **124.** în legătură cu publicarea acestei scrisori amănunte la Măria Holban, *Autour de V„Histoire de la Moldavie et de la Valachie" de Carra,* în *Bevue historique du Sud-Est europeen,* **21 (1944),** p. **155—230** (în sp. p. **173-175).**

Carra, *Istor [ia] Moldavii si [a] Bomânii,* trad. [de ÎLT. Orăşanu, Buc, **1857],** p. **149.** Textul exact al pasajului citat este următorul: „Ceea ce *face* pe Alexandru Ipsilanti, prinţul *Bomâniei, a se deosebi de confratele său Grigorie Ghica, prinţul Moldaviei,* e *protecţia* ce dă artelor şi dorinţa ce o are de a avea o condică de legi particulare pentru divanul său şi *al administratorilor* de districte; el a tras pentru aceasta în ţară-i cîţiva oameni învăţaţi, pe care i-a însărcinat a întocmi acea condică *ce negreşit o va împrăştia şi o va pune în lucrare, dacă despotismul nesuferit al înaltei Borti nu va pune vreo piedică la aceasta".*

Colaborarea lui Văcărescu la redactarea *Pravilniceştii Condici* nu este încă bine lămurită şi faptul că „osebit de orînduielile aşternute într-acea pravilă dupe poveţile experienţei sale toată redacţia română şi mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legilor este curat a sa" este afirmat numai de Odobescu, fără ca temeiurile acestei afirmaţii să fi fost însă analizate de specialiştii în drept vechi românesc, editorii de mai tîrziu ai *Condicei.* în *Introducerea la Pravilniceasca Condică. 1780,* ediţie critică, [Buc], **1957,** p. **8,** se arată ca o simplă presupunere că „examinînd numele marilor boieri din Divan din menţionatele hrisoave ale lui Ipsilante [acelea din **1775** şi **1780,** *n.n.],* se poate spune că dintre aceştia, care aproape toţi erau români, trebuie să fi luat Domnul ajutoare pentru facerea pravilei. Dintre ei, unul care va fi avut un rol mai important a fost lenăehiţă Văcărescu ; acesta a şi fost totdeauna un sfetnic credincios şi devotat al Domnului". în acest sens se citează Dionisie Fotino, 'I<rropta

t% TO&XOCI Aoouaţ, voi. II, Viena, **1819,** p. **356** (cf. şi *Istoria generală a Daciei,* trad. G. Sion, voi. II, Buc, **1859,** p. **172—173)** care menţionează misiunea de încredere dată lui lenăehiţă de a obţine întoarcerea beizadelelor lui Alexandru Ipsilanti fugite în Transilvania. Acestor temeiuri se va fi datorînd şi convingerea lui Odobescu asupra rolului lui Văcărescu, ca vistiernic şi spătar, de „a regula seama acestor dregătorii şi, în general, a da puternicul său ajutor domnului în toate reformele ce se silia a face".

De observat însă că din hrisovul de la **1775** al lui Ipsilanti,!*Pentru rînduiala departamenturilor de judecăţi* reiese că legiuirea era alcătuită la acea dată, pe cînd Văcărescu avea numai dregătoria finanţelor Ţării Bomâneşti. Contribuţia lui va fi fost mai mare în cei cinci ani trecuţi pînă la promulgarea legii, timp în care se presupune că textul a fost îmbunătăţit {v.fed. rom., **1957,** p. **9).** Pan. I. Zepos, în introducerea ediţiei sale, SuvTayfjLaTLov **vo^ixov,** Atena, **1936,** p. **33** crede că alcătuirea legii este datorită unui dascăl necunoscut de limbă greacă, ipoteză ce nu exclude însă participarea localnicilor cunoscători ai obiceiului pămîntului, dar nici în introducerea la ediţia operei lui Mihail Fotinopol, **Noţjuxov** 7cp6xstpov, Atena, **1959,** nici în recenzia făcută ediţiei româneşti din **1957** a *Pravilniceştii Condice,* recenzie publicată în 'ETOE:?. *E?aip. Bu^avx. ETOUSG>V, 27 **(1957),** p. **396** sq. nu aduce vreo lumină asupra aportului românesc la redactarea legii lui Ipsilanti. Odobescu reproduce introducerea *Condicei* după ediţia lui C.N. Brăiloiu, p. **3—7** (cf. şi textul ed. critice din **1957,** p. **42—46).**

58,. *Pravila* lui Ipsilante nu este „cel dintîi pas al codificării noastre" : **Nofjuxov** Tupox^^pov *(Manualul de legi)* al lui Mihail Fotinopol fusese promulgat încă din **1765** de către Ştefan Bacoviţă. Aceasta reduce întru cîtva aprecierea despre „importanţa" lucrărilor de acest fel care „creşte cînd concepţia le e spontanee şi nepregătită de alte încercări anterioare". Legiuirea lui Ipsilanti nu se aflase în această situaţie. Dar observaţia despre starea imperfectă a codificării la **1861** este desigur întemeiată, cunoscînd că noul *Cod civil* a intrat în vigoare numai la **1** decembrie **1865,** abrogînd abia atunci codurile Calimah, Caragea şi toate legile civile anterioare, aplicate încă pe vremea cînd scrie Odobescu.

58₉ însemnarea citită de Odobescu se păstrează în cuprinsul ms rom. miscelaneu nr. **332** al B.A.B., f. **37.** Cuprinsul ei, transcris exact, este următorul: „La anii **1780,** ap[rilie] **13** d[ni], fiind domn Ţării Bomâneşti Ioan Alecsandru Ipsilant v[oe]v[od]d< şi mitropolit U[n]g[rovlahiei] kirio kir Grig[o]rie, am fost trimis şi eu aici la sfănt[a] măn[ă]stire [a] Znag[o]vului, sur[ghiunit] *[ms rupt]* dupe hotărîrea dum[nea]lor veliţilor boieri şi din porunca prea înălţatului nostru domnu, pentru căci că am urmat cum porunceşte sfănt[a] pravilă bisericească la cap[ă]tu **241** şi găsindu-m[i] vină că de ce urmez pravilii bisericii şi nu urmez pravilii politii, pentru aceia m-au

pedepsit. Aflăndu-mă aici la închisoare 13 [l]uni şi de acnm nainte căt va fi păcatele mele, şăzînd şi la dum[nea]lui] Ianache Văc[ăr]escu vel spătar trei lnni închis, acum mi să poruncеşte să fiu codoş şi pezăvinchi [adică votrul, *ad. marg.],* după cum scrie sfănt[a] pravilă bisericească la cap[ă]t 215 şi eu neprimind să fiu călcător pravilii bisericeşti m-au şi globit deosebit de pedeapsă, pentru căci stau împotriv[ă] pravilii politiceşti, cei făcute de oaminii pămînteni şi pac[ă]toş[i], iar nu de şapte sfinte săboară cum s-au făcut pravila bisericească de sfinţii părinţi. Să-i judece pe aceşti ce au fost mie pricinuitori cum m-au judecat pe mine. Şi am scris şi eu, cine va citi întîi să zic[ă] : „Dumnezeu să-1 pomineasc[ă]" şi aşa iscălitura să-m[i] citeasc[ă]. Maiu 12, 1781. Mihalache Pastiescul [?]" Citirea numelui (Pastiescul), indescifrabil pentru Odobescu, a fost propusă de I. Bianu şi E. Caracas, *Catalogul manuscriptelor româneşti [ale Bibliotecii Academiei],* t. II, Buc, 1913, p. 30. Titlul cărţii din care a fost ruptă fila cu această însemnare, un *Penticostar,* poate fi dedus din altă notă, din 4 iunie 1761, de pe aceeaşi foaie, al cărei scriitor arată că ,,am însemnat şi eu aici pă aceast[ă] sfînt[ă] carte, *Penticostar".* De observat că miscelaneul în care este legată fila în chestiune cuprinde „Poezii româneşti şi greceşti de ale Văcăreştilor originale şi copii, între cari se aflā amestecate şi cîteva scrieri şi însemnări de ale altora" (descrierea completă la I. Bianu şi E. Caracas, *op. cit.,* t. II, p. 29—31). Se poate încheia de aci că Odobescu a avut în mînă tocmai acest miscelaneu în care vreun membru al familiei Văcăreştilor adunase scrieri şi documente despre înaintaşii săi, inclusiv această filă ruptă din *Penticostarul* de la Snagov, în care se consemna existenţa unei închisori în casa lui lenăehiţă pe vremea spătăriei sale

O citire greşită (glava 245 în loc de *241)* îl împiedică însă pe Odobescu să desluşească speţa care nu era aceea de ,,otrăvire a unei soţii culpabile de necredinţă" (glava 245 din *îndreptarea legii* la care se referă Odobescu tratează, într-adevăr *Pentru ceia ce vor ucide pre neştine cu înşelăciune, ce să zice cti otravă),* ci despre uciderea femeii adultere surprinsă de soţul înşelat (cf. cap. 241 : *Pentru omul care-şi va afla m^uiarea curvind şi va ucide pre dînsa şi pre curvariu sau o va ucide jără de vină, sau fără de voia lui).*

Din textul însemnării, comparat cu sursele juridice amintite de surghiunitul de la Snagov, reiese că acesta a acţionat ca urmare a prevederilor gl. 241 care arată că „De-şi va afla neştine muiarea să facă păcate cu alt bărbat, adecă să curvească, însă de va ucide pre dînsa şi pre curvariu, acela nu să pedepseşte adevărat de-i va afla înlăuntru în casa lui, iară de-i va afla afară de casă şi-i va arăta cu mărturii credincioase, atunci să desparte de dînsa şi-i dobîndeşte şi zestrele, cum zic pravilele". Probabil că soţul ultragiat nu şi-a ucis soţia şi că aceasta şi-a putut dovedi nevinovăţia, deoarece instanţa, după ce pedepseşte pe surghiunit, poate pentru maltratarea şi repudierea nedreaptă a soţiei, propune o împăcare. Soţul a considerat însă că în acest caz ar cădea sub incidenţa gl. 215, zaceala 17-a a *Pravilei* care prevede că „De vreame ce va şti bărbatul adevărat, cum face muiarea lui preacurvie şi el rabdă şi o ţine în casă şi tace atunci [în]semnează lucrul cum [că] o iartă au de voie au de nevoie; acela mai vîrtos să se cheame coduşi şi votru muierii sale". Eefuzînd să-şi reprimească soţia, soţul a fost obligat să o desdăuneze (a fost „globit deosebit de pedeapsă"). Beiese din cele de mai sus că speţa nu este aceea stabilită de Odobescu. Pentru conflictele dintre „pravilele politiceşti" şi cele bisericeşti în vechiul nostru drept, v. Ioan C. Filitti, *Vechiul drept penal român (schiţă). întregiri privitoare la vechea organizare judecătorească.* [Buc], 1934, 74 p. (extras din *Bevista de drept penal si ştiinţă penitenciară,* 1934).

58,49 Cf. *Ist[orie a prea puternicilor] împ[ăraţi] othom[ani],* ms [rom. 2906], p. 195-218; [f. 9ʳ-20ᵛ; ed. Ilarian, p. 287—291]; pe ms începutul şi sfîrşitul pasajului poartă semnele în creion ale lui Odobescu.

58,50 [Dionisie] Fotino, *[Istoria generală a Daciei],* trad. de G. Sion, t. II, [Buc 1859], p. 173, vorbeşte astfel despre misiunea lui Văcărescu pentru aducerea în ţară a beizadelelor fugite : „Pe la capătul acestei fericite domnii, doi fii ai săi *[sc.* ai lui Alexandru Ipsilante, *n.n.],* dorind să vază ţările Europei, au fugit în contra voinţei tatălui lor în Transilvania. Domnul care se îngrijia ca nu cumva aceasta să dea bănuele Porţei în contra lui, s-a întristat foarte. Aşadară pe de o parte a trimis la Constantinopole scrisori încredinţătoare despre devotamentul său, iar pe de alta a trimis pe Mitropolitul şi pe cîţiva boeri după fiii săi în Transilvania ca să-i întoarcă. Dar fiindcă beizadelele trecuse la Viena, a trimis după ei pe doi boieri, între care era unul Ioan (sau Enachi) Văcărescu, şi aceştia cu mare greu i-au înduplecat să-i facă a se întoarce".

59,40 In afară de Domenico Sestini, *Viaggio curioso, scientifico, anticuario per la Valachia, Transilvania, e Ungheria fino a Vienna,* Firenze, 1815, p. 6 *[C.B.O.,* S 37] citat de Odobescu, alte informaţii despre profesorii fiilor lui Alexandru Ipsilante dăduse şi Joseph Sulzer în *Geschichte der transalpinischen Daciens,* III. Bd., Wien, 1782, p. 48—49, amintind despre un abate „Bancini" folosit cîtva timp pe la 1780 ca preceptor al celor două beizadele. Scrisorile acestui abate (cu numele exact Lionardo Panzini) au fost publicate de îsmo Cortese în *Europa Orientale,* 2 (1922), p. 159—179 în articolul său *La Valachia durante il principato di Alessandro Ipsilanti (1774—1782).* Sestini însuşi fusese chemat în Ţara Bomânească pentru funcţia de secretar domnesc, dar şi de educator al beizadelelor, care însă au fost crescute de Stephan Baicewich. Linchou amintit de Sestini este un negustor francez din Marsilia, a

cărui familie s-a naturalizat la noi sub numele de Lenş. Cf. privitor la Linchou, doc. DCCCCXVI, din 13 sept. 1753, publicat în colecţia Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria Românilor* culese <...> din Archivele Ministeriului afacerilor străine din Paris de A.I. Odobescu, Supl. I, voi. I, Buc, 1886, p. 640, precum şi alte extrase din corespondenţa ministerului francez al Afacerilor străine cu trimisul său la Constantinopol, Dessaleurs, *ibid.,* p. 641 sq.

Alţi dascăli ai lui Constantin şi Dimitrie Ipsilante au fost losif Moesiodax, un grec din Cernavodă şi călugărul Xatanail (v. despre ei X. Iorga, *Istoria învăţămîntului românesc,* Buc, 1928, p. 110—111 şi, de acelaşi, *Istoria românilor prin călători,* ed. a 2-a, voi. *II,* Buc, 1928, p. 206, 214—215, 239). Jacques Dallaway (nu Dellaway), *Constantinople ancienne et moderne ei descriptions des cotes et isles de VArchipel et de la Troade,* traduit de l'anglais par Andre Morellet, t. I, Paris, an VII [1798—1799], p. 170. în transcriere Odobescu modifică (modernizînd) ortografia autorului: *Ipsilandi, isle, connoissance.*

Odobescu a lăsat, în aceste pagini, cea mai frumoasă caracterizare a activităţii de diplomat a lui lenăehiţă Văcărescu, indicînd, prin aceasta, şi importanţa memorialistică a *Istoriei oihomăneşti,* a cărei valoare istoriografică a fost contestată de autori mai noi (v. D. Popovici, *La Utterature roumaine ă Vepoque des lumieres,* Sibiu, 1945, p. 156—159).

Despre viaţa intimă a lui lenăehiţă se puteau găsi aluzii în poezia populară pe care Odobescu o foloseşte adesea ca izvor de informare. Iată un cîntec despre dragostea dintre Văcărescu şi doamna Zoe, soţia lui Alexandru Moruzi (1793—1796)

,,lenăehiţă Văcărescu
Şade-n poartă la Dudescu
Cu ciubuc de diamant,
Capot roşu îmbrăcat,
Cu anteriu de atlaz —
Moare Doamna de necaz —,
Cu hanger de Corassan.
Doamna trece în rădvan,
în rădvanul aurit
Cu tot coşul poleit,
Ocolit de ciohodari,
Tras de patru armăsari.
Trece des şi-l mai priveşte
Că cu foc îl mai iubeşte,
lenăehiţă stih îi face
Că Domniţii mult îi place
Stih cu libov înfocat
Şi-o desmiardă-n lăudat.
Boier astfel ca un brad

Xu se află-n Ţarigrad.
El cu Doamna s-ar lovi
Dacă Domnul ar muri".

(G.I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucurescilor,* Buc, 1899, p. 696—697). Cele trei soţii succesive ale lui lenăehiţă au fost: 1. Elena Iacovache Bizo, decedată în 1780; 2. Elena, fiica lui Gheorghe Caragea, fostul dragoman **(fjiya*; Si£pfry|v£iS<;)** dela 1765 şi 3. o vară de departe a acesteia, Ecaterina domniţa, a cincea fiică a lui Xicolae Caragea (Cf. George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti,* [Buc], 1935, p. 113, n. 508). Despre toate Odobescu avea informaţii din *Istoria oihomănească,* ms utilizat (cf. ed. Ilarian, p. 288 şi 291).

63 [47] Pentru ilustrarea studiului său cu versuri ale lui lenăehiţă Văcărescu, Odobescu s-a servit de un ms in -48°, de 56 file (sec XIX), cuprinzînd *Poezii de lenăehiţă, Alecu şi Nicolae Văcărescu.* Manuscrisul, dăruit de Odobescu Bibliotecii Academiei, unde se păstrează în prezent sub cota ms rom. 421,, este o copie parţială a ms rom. 332 şi a versurilor lui din *Gramatica* de la 1787 pentru poeziile lui lenăehiţă şi amss 287 şi 332 pentru Alecu şi Xicolae Văcărescu. Din cele trei caiete care alcătuiesc acest manuscris, primul (f. 1—19) cuprinde O *mică adunare de cîte s-au putut găsi din poesiile banului Ianache [al~\ II-lea Văcărescu, mare dikeofilax a Bisericii cei mari a răsăritului,* la care sînt adăugate şi *Cîteva trăsuri din Gramatica română a banului Ianache II Văcărescu.* Acest caiet cuprinde tot ce reproduce Odobescu din poeziile lui lenăehiţă. Xe vom referi în continuare la acest izvor, cu care vom compara modul cum transcrie Odobescu. Poezia *Intr-un copaciu zarifior* este la f. 8[r] *ms cit.* Textul din ms rom. 332, f. 41[r] al acestor versuri este transcris aci cu mici modificări : *lătişor* în loc de *lăptişor* (v. 2), *pe loc* în loc de *de loc* (v. 8) şi *N-am^ nădejde să mai scap,* în loc de *Nu am nădejde să scap* (v. 12). în ms 332, după poezie, trei,,etc." indică o continuare (nescrisă) a poeziei, ca şi varianta ei de la f. 8[r] a *ms cit.,* care se încheie cu menţiunea ,,i proci".

Poezia *Tu eşti puişor canar,* ms rom. 421, f. 6[v] , este corect transcrisă.

64 19 Versurile exemplificative reproduse de Odobescu apar în *Gramatică (Observaţii sau băgări de seamă),* Eîmnic, 1787, p. 139 (ed. Viena, 1787, p. 171). O reproducem mai jos pentru a releva deosebirile de transcriere la Odobescu:

„De-a [a]vea milostivire
Xu-i lucru *piste* fire
Şi cei ce au simţire
Xu pot tăgădui.
Iar firea arătată
D-a fi ne-nduplecată

Dă obşte *[-i] dăsfăimată.*
N-am ce povăţui".

Odobescu citează şi, astfel, atrage atenţia cercurilor literare de la noi asupra versurilor lui Văcărescu cele mai cunoscute prin discuţiile pe care le-au stîrnit la cîţiva ani numai după republicarea lor. Odobescu le copiază din miscelaneul citat (ms rom. **332),** f. **41'** (o singură deosebire de transcriere la ultimul vers : *ridică* pentru *rădică).* Cunoscuta apropiere dintre aceste versuri şi poezia *Gefunden* a lui Goethe a făcut-o cel dintîi V. A. Urechiă, în articolul *Văcărescu şi Goethe* publicat în *Apărarea naţională,* **1869** iunie **8.** Eidiculizată de Maiorescu *(Observaţiuni polemice,* în *Convorbiri literare,* **2 (1869),** p. **197),** afirmaţia lui Urechiă a fost înlăturată de Sextil Puşcariu *(Goethe şi Ienăchiţă Văcărescu,* în *Cele trei Crişuri,* **1 (1921)** nr. **13,** p. **9—12)** şi de I. E. Torouţiu (articolele *Ienăchiţă Văcărescu şi Goethe,* apoi *Intre ştiinţă şi fantezie* şi *Acorduri introductive,* toate apărute în revista *Făt-Frumos,* **6 (1931),** p. **200 — 204, 287—290** şi **299—300)** care au arătat că Ienăchiţă, decedat în **1797,** nu putea imita o poezie scrisă în **1813** şi publicată în **1815.** Originea populară a motivului au afirmat-o G. Bogdan-Duică în recenzia la *Literatura română modernă de O.* Densuşianu (v. *Dacoromania,2* **(1922),** p. **725),** M. Naum, *Ienăchiţă Văcărescu şi variantele aromâne,* în *Viaţa românească* **30 (1938),** nr. **2,** p. **101—106,** care a întîlnit motivul în poezia populară aromânească şi Sextil Puşcariu *(art. cit.)* care a presupus o influenţă (nedovedită însă) a poeziei populare germane.

Casa Văcăreştilor a cărei aşezare Odobescu o descrie în raport cu vremea sa („pe podul Mogoşoaei, în faţa uliţei franceze, pe care le-a prefăcut acum d-l Dimitrie Bellu"), se afla pe Calea Victoriei, chiar la începutul acestei străzi, pe stînga, în faţa străzii **30** Decembrie, pe locul unde a fost construit apoi imobilul cunoscut sub numele de „Casa Prager", proprietarul lui după D. Bellu (clădirea de lîngă C.E.C., în stînga, în care se află azi Institutul de istoria artei al Academiei). Ea era notată pe planurile din **1791** ale lui Ferdinand Ernst şi Franz Purcel la nr. **8** (cu cerneală neagră). Cf. George D. Florescu, *op. cit.,* p. **113.** Virgil Drăghiceanu, descriind aşezarea caselor lui Văcărescu (cf. *Bul. Corn. Mon. Ist.,* **7 (1914),** p. **178)** arată că ele se pot vedea în fotografia publicată în *rev. cit.,* **4 (1911),** p. **48** şi comentată de Spiru Haret, *ibid.,* p. **150—151.** „Cu prilejul săpăturilor făcute pentru zidirea actualului „Magazin Universal" [apoi „Textila", *n.n.]* — arată Drăghiceanu —, s-a dat de foarte frumoase căpiţele corintiene, desigur rămăşiţe din vechea casă a Văcăreştilor. De asemenea o mare subterană de zid, de dată mai recentă, s-a găsit întinzîndu-se dinspre calea Victoriei, probabil spre vechiul castel al apelor (azi Vama). Nu se ştie nimic ce s-au făcut rămăşiţele găsite acolo" *(loc. cit.).*

Acest Grigorie al Argeşului, numit şi Eîmniceanu, este fostul protosinghel de la Eîmnic, în care calitate a colaborat, ca îngrijitor al tiparului, la opera episcopului Filaret. Cărturar, el a participat, prin legăturile sale cu traducătorii Gherontie şi Grigorie, la activitatea publicistică a curentului paisian. Episodul relatat de Odobescu va fi avut loc după **11** octombrie **1793,** data instalării lui Dosithei Filitis ca mitropolit al Ungrovlahiei *(Condica sîntă a Mitropoliei Ungrovlahiei,* publicată de Ghenadie Craioveanu, Buc, **1886,** p. **275—276).**

65j Descrierea personalului domestic de la curtea lui Ienăchiţă este doar o dezvoltare a informaţiilor unui contemporan, episcopul Grigorie *cit. supra.* Odobescu dă curs talentului său de restituitor documentat al trecutului; clasicistul află prilejul unei comparaţii cu frumoasa fată a lui Brises, motivul certei dintre Achille şi Agamemnon *(Iliada* I, **346** sq.), iar pentru Pitulicea, cu urîtul şi perfidul Thersites, batjocura lui Ulysse sub zidurile Troiei *(ibid.* III, **246** sq.), comparaţii de altfel nu prea potrivite.

65io Lucrarea lui Perticari are titlul: ***UpoSioixr^iQ ziq ?6v 'Ep[jiXov,*** Viena, **1817.** Despre autor nu se cunosc prea multe amănunte (P. Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc,* voi. II, Buc, **1938,** p. **151—152).** Versurile citate de Odobescu se traduc: „Domnul Văcărescu mă ţinea de intim, sfătuitor, prieten şi casnic al său. Mie îmi împărtăşea deschis bucuriile, necazurile şi dragostele sale, dacă vreo cucoană nebună îl socotea că e urît, că e cuminte sau înţelept, care dintre roabe nu era de lepădat sau care îi rezistase şi se purtase urît cu el. Ce boier era Ienăchiţă ! Fie blagoslovit! Printre roabe nici una nu era fecioară. Şi aceasta era o mare calitate boierească, specifică boierilor şi foarte preţuită".

6514 Poezia' *Amărîta turturea,* copiată din acelaşi ms **421,** f. **7'~'** cu neînsemnate modificări *(de* în loc de *dă, rămîne* în loc de *remîne, amărîta* în loc de *amarită* şi cu inversarea strofei a treia cu a cincea. Observaţia lui Odobescu că această elegie „poezia poporană de mult a coprins-o în întinsul său domen" nu ar explica, după unii autori, originea motivului în folclorul nostru. Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni,* t. II, Buc, **1879,** p. **728 — 730** a urmărit motivul în poezia populară toscană, siciliana, striană sau la poeţii Olimpo din Sassoferrato şi Panfilo Sasso, cercetare reluată ulterior de alţi istorici literari (cf. D. Popovici, *op. cit.,* p. **421).** Ariadna Camariano a arătat însă în studiul *Influenţa poeziei lirice neogreceşti asupra celei româneşti,* Buc, **1935,** p. **13—21,** că modelul lui Văcărescu a fost poezia, **T6 tpuyovi** ***-K&C,*** TTOVSL, publicată de Atanasie Psalidas în colecţia, **"Epco?o<; a7roT£Xetf(i.a?a,** Viena, **1792,** p. **164** sq.

6627 *La o întristare* a apărut în *Observaţiuni sau băgări de seamă,* Eîmnic, **1787,** p. **139** (Viena, **1787,** p. **171-172).** Corect transcrisă din ms **421,** f. **4'.** Deoarece afirmaţia imediat următoare a lui Odobescu arată credinţa sa în originalitatea versurilor citate din Văcărescu, adăugăm că, de fapt, şi *Spune inimioară, spune* este tot o imitaţie după o poezie neogreacă, din aceeaş culegere a lui Psalidas, p. **52** sq. (cf. Ariadna Camariano, *op.*

cit., p. 21—23). Pentru text vezi ms 421, f. 8^{v}. Deosebiri în ms : *dohiorie* (v. 6), *s-începe* (v. 8), *respunde* (v. 10).

Cercetările mai noi nu au stabilit încă dacă Anton Pann a publicat poezii ale lui lenăehiță sau a publicat versiuni lăutărești ale cîntecelor acestuia. *Amărîta turturea* este republicată cu mici modificări în *Poezii deosebite sau cîntece de lume,* ed. a 2-a, Buc, 1837, p. 6—8 şi într-o versiune amplificată în *Spitalul amorului,* br. I, Buc, 1850, p. 41—44 (sub titlul *Jalea turtureli[i];* cf. şi ed. a 2-a, Buc, 1852, p. 51—55). *Spune inimioară, spune* apare şi în *O şezătoare la țară,* partea a Il-a, Buc, 1852, p. 60, sub titlul *Scoală sufletele, scoală,* variantă populară a aceluiaşi motiv, republicată şi în colecția de *Poezii populare* a lui V. Alecsandri. Dar poezia lui Văcărescu apare fără modificări şi în *Spitalul amorului,* br. a HI-a, ed. a 2-a, Buc, 1852, p. 49 (versiunea reprodusă de Odobescu) şi amplificată sub titlul *Scoală puiculiță, scoală,* în br. a IV-a, ed. a 2-a, Buc, 1852,p. 3—5 a aceleiaşi culegeri a lui Anton Pann.

Ms rom. 2906,p. 219-220, [f. 20^{r},$21^{r\sim v}$]; ed.Ilarian,p. 291-292.

Idem, p. 222-223, [f. 22^{v}-23^{r}]; ed. Ilarian, p. 292.

Idem, p. 227, [f. 25^{r}]; ed. Ilarian, p. 293: „Lavăleat [17]87 ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni". Odobescu citeşte greşit: ,,din vistier, dvornic".

Idem, p. 224-226, [f. 23^{v}-24^{v}]; ed. Ilarian, p. 293. în manuscris, semne cu creionul marchează pasajele folosite de Odobescu. De observat că cercetările mai noi confirmă caracterizarea făcută de Văcărescu lui Mavrogheni şi domniei sale (I. Ionaşcu, *Concluzii greşite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni* în *Studii,* 15 (1962), nr. 1, p. 69-109).

Idem, p. 226-227, [f. 24^{v}-25^{r}]; ed. Ilarian, p. 293.

Idem, p. 232, [f. 27^{v}]; ed. Ilarian p. 294. *Ektrom a țărei,* transcriere greşită pentru *firii.*

Odobescu transcrie titlul cărții cu unele modificări de litere sau cu lecțiuni greşite : regulilor în loc de *regulelor,* orînduielilor — *orîndueletor,* gramaticei — *gramaticii;* se hărăzeşte — *şi hărăzite* etc. Titlul exact la I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche,* t. *%I,* 1910, p. 318, nr. 516. Ed. a 2-a are titlul: *Observații sau Băgări dă seamă asupra reguleloru Grammaticii Bumâneşti adunate şi alcătuite dă Dumnealui Ianache Văcărescul cel dă acum diJceofulax <sic !> a Bisericii cei mari a răsăritului şi mare Vistieru a Prințipatului Valahiei. Timpărită <sic !> acum întru al doilea rîndu în Vienna Austriei, la losifu noblu de Burțbek împărătescul şi Crăescul al Curții Tipografa şi bibliopolu.*'I787, 1 f. + 184-188] p.

Istoria bisericească pre scurt tradusă româneşte de Alex. Geanoglu Lesviodax, Buc, 1845, p. 437 : „1780. Filaret. Acesta mai nainte au fost arhiereu cu titlu de Mireon. Apoi mutîndu-se din viață episcopul Chesarie, s-au ales şi s-au orînduit în scaunul Episcopii Eîmnicului, au urmat după urmele răposatului Chesarie (vezi *Procuvîntarea* la *Mineiul lui aprilie,* tipărit în anul 1780)".

69,23 Textul epistoliei dedicatorii a *Gramaticii* din 1787 este reprodus după ms rom. 421, f. 9^{r} — 12^{r}. Aci fusese transcris după una din edițiile de la Eîmnic sau Viena, cu uşoare modificări *(se* în loc de *să, de* în loc de *dă* etc), tendință de modernizare prezentă în majoritatea textelor chirilice transcrise de Odobescu. Aceste neînsemnate diferențe nu justifică reproducerea integrală a prefeței amintite. Dăm mai jos numai un fragment de la începutul textului (diferențele în *cursive) :*

„Preacinstitului, sfințitului, iubitorului de Dumnezeu Episcop a Sfintei Episcopii Eîmnicului şi Craiovei exarh Noului Severin, Chyr Filaret.

Şi la cine *altu să* cuvine a se *arătarea* meşteşugul *cuvîntului,* de cît la *îndreptătorul dă cuvîntul adăvărul%ii%* Şi la ce alt se poate cerca metalul aurului şi argintului de cît la piatra cea cercătoare? Dumnezeiasca Providență, carea te-au povățuit spre rîvna acestei învredniciri, de a fi adică îndreptătoriu de cuvîntul adevărului său, te-au gătit mai *înnainte* ca pe un vas *primitoriu* de acest mai pre susu de tot cuvîntul firesc *daru,* împodobindu-te şi cu ştiința cuvîntului firesc, şi sau pentru căci erai împodobit cu ştiința cuvîntării fireşti, te-au făcut îndreptătoriu şi cuvîntării cei *pîste* fire, sau pentru căci te-au ales a fi îndreptător cuvîntării cei *pîste* fire te-au împodobit şi cu ştiința cuvîntului firesc, acum eşti îndreptătoriu şi al unui cuvînt şi al altuia" *(ms cit.,* f. $9^{r\sim v}$).

Se ştie că „părintele gramaticii româneşti", cum a fost numit lenăehiță Văcărescu, de către Odobescu (caracterizarea aparține lui I. Heliade Eădulescu care în articolul *Nicolae Văcărescu,,* publicat în *Curier de ambe sexe,* 2, p. 158, aminteşte de „răposatul Ienache Văcărescu, Tatăl gramaticii noastre"), nu este totuşi cel dintîi alcătuitor al unei gramatici româneşti. El a avut ca precursori pe Dimitrie Eustatievici care a întocmit la Braşov, în 1757, o *Gramatică românească* menită publicării, păstrată în mss rom. nr. 583 şi 1716 ale B.A.E. şi pe Samuel Micu Clain, care publicase în 1780, la Viena,, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae,* ceea ce contrazice afirmația lui Odobescu din ed. 1861 că „înainte ca învățata Transilvanie, cu latiniştii ei Petru Maior, Samuil Clain. şi atîtea părinți ai limbisticei române să fi adus prin tipar cercetările lor la lumină, Iănăchiță se sileşte a determina regulile confuse ce cîrmuesc această limbă încă în pruncia sa". Nici una din aceste gramatici, nici a lui Clain nici a lui Văcărescu, nu se găseau în biblioteca lui Odobescu (v. D. Popovici, *La Utterature roumaine ă Vepoque des lumieres,* Sibiu, 1945, p. 159—160; analiza gramaticii lui Văcărescu, ibid; p. 161—168). De altfel, din chiar epistola dedicatorie citată reiese că lenăehiță nu voise să alcătuiască o gramatică, operă mai amplă şi mai sistematică, pentru care nu se simțea destoinic, ci

doar nişte *Observaţii* asupra gramaticii. Prin priceperea cu care a reuşit să aleagă cei mai potriviţi termeni pentru o terminologie gramaticală păstrată pînă astăzi, Văcărescu îşi justifică msă titlul pe care i 1-a dat Odobescu. Pentru modelele gramaticii sale v. studiul lui X. Camariano, *Modelele gramaticii lui Văcărescu,* în *Studii italiene,* 3 (1936), p. 185—191. Eevenind asupra priorităţii lui Văcărescu în filologia noastră, Odobescu adaugă o ultimă notă îndreptătoare la articolul său, notă pe care o mută în cuprinsul studiului în ed. 1887. Odobescu observă (cu o eroare de numai cinci ani) că înaintea *Gramaticii* acestuia de la 1787 apăruse o alta a lui ,,Samuil Clain sau Micu". Este vorba de *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* composita ab Samuele Klein de Szad... locupletata vero et in hune ordinem redacta a Georgio Gabriele Sinkai..., Vindobonae, Typ. Josephi nob. de Kurzbokh, 1780, 5 f. + 94 p. Celelalte gramatici amintite de Odobescu sînt acelea publicate de Petru Maior, *Orthographia romana siva latino-valaehica una cum clavi,* Budae, Typis Eegiae Universitatis Ungaricae, 1809, VIII + 103 p.; Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumânească,* Buda, Tip. la Crăiască Universităţii Tipografie, 1799 XVI +93 p.; J.Molnar, *Deulsch-Walacliische Sprachlelare,* Wien, JosepliEdlen v. Kurzbeck, 1788. 8 + 445 p. + 40 f. De la Ţichindeal nu a rămas însă nici o gramatică şi prin ,,alţii" Odobescu se putea gîndi la lucrările lui C. Diaconovici-Loga, tipărite la Buda în 1818 *(Ortografia sau dreapta scrisoare)* şi 1822 *{Gramatica romanească)* sau la aceea a lui Ioan Alexi de la Viena, 1826 : *Grammatica daco-romana sive valachica,* pe care o avea trecută în *Catalogul* bibliotecii sale *(CB.O.,* A 19).

71 19 Ianache Văcărescul, *Observaţii sau băgări de seamă,* ediţia a 2-a de la Vienna, 1787, p. 165 [nu 155] —167 ; cf. şi ed. Eîmnic, p. 134—135). Fragmentul este însă copiat, fără modificări, după ms 421, f. 14r — 15r. Al doilea fragment se află la p. 168—169 ale ed. din Viena şi 136—137 ale ed. de la Eîmnic. Este copiat după *ms cit.,* f. 15r~v.

72 16 Ms 421, f. 2r; ed. Viena, p. 170 ; ed. Eîmnic, p. 137. De corectat : *arată* (nu : *învaţă,* v. 5).

Msrom. 2906,p. 234-235, [f. 28v—29r]; ed. Ilarian, p. 294—295.

72 47 Ms 421, f.3r; *Observaţii sau băgări de seamă,* Viena, 1787, p. 171 (ed. Eîmnic, p.138). Textul e transcris fără greşeli (v.5: *d-înţelepciune).*

73, J.A. Vaillant, *La Românie,* t. II, Paris, 1844, p. 255—256 : „Le 5 aout Mavrogeni venait de recevoir un firman qui l'autorisait â prendre toutes les mesures possibles et â faire de son mieux pour empecher l'ennemi de violer le territoire; il assemble donc les Boiers, et apres leur en avoir fait lecture, „Boiers leur dit-il, voici l'ennemi; si vous etes las de vous laisser envahir, aux armes et ă cheval!" Ceux-ci, generalement peu faits ă cet exercise, s'excusent qui sur son inexperience, qui sur son habillement, la plupart sur leur dignite".

'45 Ms rom. 2506, p. 230, [f. 26v]; ed. Ilarian, p. 294.

73 4 D. Fotino, *Istoria generală a Daciei,* trad. de G. Sion, t. II, [Buc, 1859], p. 175. Mici modificări în reproducerea textului, în traducerea lui Sion apare : *Neculai amerinţîndu-i, Constantinopole,* iar ortografia este mai bună.

74 42 După cum arată Odobescu, el a cunoscut şi folosit ms *Istoriei oihomăneşti* prin Ştefan Greceanu, în a cărui posesie se află lucrarea lui Văcărescu. Cele două volume ale *Istoriei* (ms rom. 2905 şi 2906 ale B.A.E.) poartă stampila „Biblioteca St. D. Greceanu" şi menţiunea „Dăruit de d-nul Ştefan Dim. Grecianu, şedinţa din 6 maiu 1905". Greceanu dăruise manuscrisul ca un act de recunoştinţă faţă de instituţia care îl alesese membru onorar al său în sesiunea precedentă. Anunţînd donaţia în cuvîntul său de răspuns la elogiul ce i-1 făcuse Ion Kalinderu, preşedintele de atunci al Academiei Eomâne, St. Greceanu arată că *„manuscrisul original* al răposatului banului lenăehiţă Văcărescu, intitulat *Istoria împăraţilor otomani,* în două volume" fusese „lăsat de autor în păstrarea părinţilor mei", repetînd astfel explicaţia provenienţei acestui manuscris în biblioteca sa. în ms 2906, p. 237, f. 30r pasajul privind prezenţa la Xicopole a Elenei Greceanu o dată cu Văcărescu este subliniat, desigur de Şt. Greceanu, care aflase aci fie o informaţie despre familia sa, fie explicaţia dorită privind originea manuscrisului,

?4 45 Ms rom. 2906, p. 235-238, [f. 29r-30v]; ed. Ilarian, p. 295.

75 34 Ms rom. 2905, p. 1—5, [f. 2r-4r]; ed. Ilarian, p. 244-245.

75 41 *Idem,* p. 10, [f. 6v]; ed. Ilarian, p. 248; p. 24, [f 13v]; *ed. cit.,* p. 251 ; p. 32, [f. 17v]; *ed. cit.,* p. 253 ; p. 37, [f. 33v]; *ed. cit.,* p. 254.

76 58 Ms rom. 2906, p. 244-247, [f. 33v-35r]; ed. Ilarian, p. 295-297.

77 45 *Idem,* p. 254, [f. 38v]; ed. Ilarian, p. 299.

" 46 *Idem,* p. 254 (nu 253), f. 38v ; ed. Ilarian, p. 298 ; p. 251—252, [f. *37v-r]; ed. cit., ibid.*

77 *Idem,* p. 269—270, [f. 46r~v]; ed. Ilarian, p. 301.

77 *Idem, î.* 270-271, [f. 46v-47r]; ed. Ilarian, p. 301.

Este vizibilă tendinţa lui Odobescu de a-l apăra pe Văcărescu şi de a-i limita portretul la trăsăturile favorabile unui „caracter aşa bine conformat". Activitatea diplomatului înaltei Porţi nu a fost la fel judecată de alţi autori şi este semnificativă atitudinea scriitorului popular X.D. Popescu care arată în articolul său *Cîteva cuvinte asupra activităţii mele literare şi artistice* publicat în *Calendarul pentru toţi fiii Bomâniei pe anul 1899,* p. 42, că în aprecierea pozitivă pe care o făcuse domniei lui Xicolae Mavrogheni a trecut peste conflictul acestuia cu lenăehiţă, deoarece ca scriitor popular s-a simţit obligat să iubească ceea ce iubeşte poporul, iar nu „să ia partea unui boier ca marele vistier lenăehiţă Văcărescu". X.D. Popescu urma aici concluziile lui V.A. Urechiă care, pornind de la documentele vremii judecă aspru pe lenăehiţă „natură mai de elită şi cu o cultură mai deosebită decît a boerilor contemporani cu el", dar „membrul unei societăţi date", ale cărui fapte „în cea mai mare parte nu-1 despart de loc de acea societate",

unul dintre „boierii cei mai înstrăinaţi de ţeară şi mai inconştienţi de românism". „De sigur am fi foarte mulţămiţi (încheie Urechiă în a sa *Istoria românilor.* Seria 1786-—1800, t. III, Buc„ 1892, p. 105) să păstrăm lui Enache Văcărescu aureola de glorie cu care ni l-au prezentat pînă astăzi scriitorii care s-au ocupat de dînsul, scriitori ca Fotino şi Odobescu, dar istoria are altă misiune decît a crea în mod nedocumentat oameni mari şi eroi". Nu este aci locul unui examen a acestor caracterizări atît de opuse asupra lui lenăehiţă, dar ni s-a părut util să arătăm oprirea contemporanilor asupra portretului lui Văcărescu datorat primului său biograf.

Versurile sînt citate ca exemplu în *Observaţii sau băgări de seamă,* Eîmnic, 1787, p. 138 (ed. Viena, p. 170). Transcrierea este corectă *(s-înpotriveste,* v. 3), după ms 421, f. 2ᵛ.

Ms rom. 2906, p. 262—263 [f. 42ᵛ-43ʳ]; ed. Ilarian, p. 299—300.Odobescu critică dar şi scuză atitudinea plecată a lui Văcărescu faţă de turci, încereînd să o justifice prin condiţia politică a Ţărilor Bomâneşti sub jugul otoman.

Cf. *Leitres et pensees* du [Marechal] Prince de Ligne [publiees par Mad. la Baronne de Stael Hollstein], Vienne, [f.a.], p. 232 : „D'ailleurs les boyards parlent peu. La crainte qu'ils ont des Turcs, l'habitude d'apprendre de mauvaises nouvelles, et l'empire qu'exercent sur eux le Divan de Constantinople et l'Hospodar, les ont accoutumes â une tristesse invincible. Cinquante personnes qui se rassemblent tous les jours dans une maison, ou dans l'autre, ont l'air d'attendre le fatal cordon ; et on entend dire â tout moment : — Ici mon pere fut massacre par ordre de la Porte, et ici ma soeur par ordre du prince" ; *ibid.,* p. 236 : Textul citat de Odobescu. Vezi şi E[ugeniu] P[redescu], *Memoratoriul dacian. Principele de Ligne, înMag[azin istoric] pentru Dacia,* 5 (1847), p. 360 ; numărul următor, fără înţeles, [19], trebuie citit, desigur, *sq.* (= şi urm.) o citire greşită a culegătorului. Pasajul din *Epistola către Marchisa de C....* a prinţului de Ligne din 1 decembrie 1788, este la p. 366 din *Magazin.*

Motivele demisiei lui Filaret al II-lea din scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei sînt explicate, documentar, prin neîncrederea noului domn Alexandru Moruzi în mitropolitul care se arătase favorabil austriecilor, primind cu cinste, în Oltenia, pe generalul Erzenberg, ca o reacţiune contra lui Mavrogheni care îl storsese de bani şi îl surghiunise, apoi, la Craiova. Atitudinea lui a părut îndoielnică unui domn devotat turcilor şi a dus la scrisoarea de demisie alcătuită, după formula obişnuită, „de bună voie, nesilit şi din socotinţa mea proprie". Biografii mitropolitului nu explică adversitatea dintre Filaret şi Moruzi prin temeiurile arătate de Odobescu. Ep. Melchisedec, în *Schiţe din vieaţa mitropolitului Ungro-Vlahiei Filaret al II-lea, 1792 (Analele Acad. Rom.,* S. II, 8 (1885/1886), p. 86), se mulţumea să arate că „domnitoriul Moruz, *după repetate rugăminţi din partea sa* i-a primit demisiunea". în acelaşi sens se pronunţa

V.A. Urechiă, *Istoria românilor,* t. V, Buc, 1893, p. 22—24. V. însă şi X. Iorga, *Viaţa unui mitropolit de altă dată : Filaret al II-lea, in Convorbiri literare,*35 (1901), p. 999—1009 şi 1101—1137.

79<22 Autorii clasici amintiţi pentru acest sens al lui *vr^ioţ* sînt citaţi după W. Pape, *Griechisch-Deutsches Handworterbuch,* II. Bd., Braunschweig, 1849, pe care Odobescu îl avea în biblioteca sa (cf. *C.B.O.,* P 2). V. *op. cit.,* s.v. : **v**^Tttoţ (p. 247).

80« Anecdota despre modul în care lenăehiţă a scăpat ţara de foamete este povestită din auzite, poate chiar după relaţiuni din familie. Odobescu încearcă să mărească autenticitatea istorisirii prin presărarea ei cu neologismele obişnuite lui Văcărescu. *'0* (iiyas ai)6svTY)<; TYJ<; BAax&a^ este titlul obişnuit al domnilor Ţării Bomâneşti în epoca fanariotă („Marele stăpînitor al Valahiei"). Istorisirea are două confirmări documentare. După foametea din 1794, Moruzi convoacă divanul la 10 august acel an, iar boierii fac un *schepsis* (sfat), propunînd domnului strîngerea de zaherea din ţară şi importarea din străinătate prin cinci neguţători din Bucureşti, ceea ce domnul aprobă. în august 1794 Poarta cere printr-un firman trimiterea de zaherele la Constantinopol. Divanul (din care făcea parte şi Văcărescu) întreprinde cu acest prilej un act de curaj, refuzînd remiterea zaherelei, din cauza foametei. Moruzi cere să se adune totuşi zaherea din ţară, acţiune formală, pentru a evita vreun reproş al turcilor, dar gestul Divanului pare să fi contat între motivele mazilirii domnului în 1796; v. pentru toate acestea V.A. Urechiă, *Istoria românilor,* t. V, Buc, 1893, p. 446—456. O altă confirmare o aflăm în cuvintele lui Tudor Vladimirescu către Mcolae Văcărescu trimis de boierii din Bucureşti, la Craiova, să negocieze cu răsculaţii: dacă el [Văcărescu] este cu adevărat fiul acelui slăvit Văcărescu [lenăehiţă] care a apărat odinioară prin cuvînt, în faţa domnului, drepturile poporului, atunci şi el ar fi trebuit să se alăture acestei acţiuni a poporului" *(Documente privind istoria României — Răscoala din 1821,* voi. I, Buc, 1959, p. 300, nr. 13). Versurile despre vulpea oblojită sînt din fabula *Vulpea liberală* a lui Grigore Alexandrescu, publicată în colecţia acestuia de *Poezii,* ed. completă, Iaşii, 1842, p. 201—202. Titlul onorific de *dilceofylaoc* (= ,,păzitor al dreptăţii") *al Bisericii răsăritului* acordat de Patriarhia din Constantinopol sprijinitorilor ei din aristocraţia ţărilor ortodoxe, îl purta Văcărescu încă din 1778 (aşa se întitulează în însemnarea de pe un minei dăruit bisericii curţii sale din Bucureşti, cf. *But. Corn. Mon. Ist.,* 7 (1914), p. 178) şi negreşit şi în perioada publicării *Gramaticii* (apare pe foaia de titlu de unde îl va fi cunoscut şi Odobescu).

81 io în lucrarea lui [Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei],* trad. de G. Sion, t. III, [Buc, 1859], p. 216 sq. (la Odobescu, referinţa greşită: p. 316 et sq.), sînt reproduse (în cap. V, *Adunarea vechilor hatihumaiunuri),* cîteva documente privind statutul internaţional al Ţărilor Bomâne sub suzeranitatea

turcească şi anume *Hatihumaiunul lui Sultan Baiazet I Ilăerim din anul 1393 dupe Christ,* un extras după *Hatihumaiunul lui Sultan Meemet II din anul 1460 după Christ, Firmanul lui Sultan Meemet IV despre boeri* (anul **1663)** şi *Firmanul lui Sultan Abdul Hamid către Nicolae vodă Mavrogeni pentru declararea războiului cu Busia,* din anul **1787** august **5.** într-o notă de la p. **221,** greşit semnată *Traducătoriul* (se află şi în ed. greacă a lucrării lui Fotino, t. III, Viena, **1819,** p. **375),** se menţionează că „Firmanele despre care s-a vorbit mai sus, şi altele mai moderne, se află în arhiva sfintei Mitropolii, precum numitul Enache Văcărescu însemnează". Primul document este cunoscuta plăsmuire (cf. argumentele în Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor,* ed. Iorga, Buc, **1902,** p. **68,** nota **3; N.** Iorga, *Geschichte des Bumănischen Volhes,* II Bd., Gotha, **1905,** p. **76—77;** C. Giurescu, *Gapitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană,* Buc, **1908,** p. **14, 21, 31** sq., **65),** folosită şi de M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie,* Berlin, **1837,** p. **62,** apoi de E". Bălcescu în *Drepturile românilor către înalta Poartă* publicată în *Poporul suveran,* **1 (1848)** (cf. **N*.** Bălcescu, *Opere,* voi. I, Buc, **1953,** p. **227).**

82 Textul reprodus cu neînsemnate erori de tipar din A. Ooiravo^, 'latopioc T % TOXAOCI Aaxta<;, Viena, **1819**, t. III [nu II], p. **372**, nota, are următoarea traducere: „Cuprinsul în rezumat al acestor hotărîri împărăteşti l-am găsit întocmai într-o cărţulie pe care ne-a dat-o Alexandru Văcărescu cel de fericită pomenire care o primise de la fericitul întru pomenire tată al marelui ban Ioan Văcărescu, iar acel fericit întru pomenire tată al lui — podoaba nobililor Valahiei, onoarea familiei sale şi fala patriei — a izbutit să ia cu cheltuială de bani cele amintite (copiile care le cuprindeau în manuscris) în timpul şederii la Constantinopol, dinKlutukia [condicele, *n.n.]* referitoare la împărăţia lui". în *trad. cit.,* a lui G. Sion, t. III, Buc, **1859,** p. **218,** textul era prescurtat astfel: „Coprinderea acestor documente am găsit-o într-o cărticică ce mi-a dat-o fericitul întru memorie Alexandru Văcărescu, carele o poseda de la tatăl său Banu Enache Văcărescu, carele şi acesta le-a căpătat cu mare cheltuială de bani, copiindu-le după condicile împărăteşti, pre cînd se afla la Constantinopole".

[Dionisiu] Fotino, *[Istoria generală a Daciei],* trad. de G. Sion* t. II, [Buc, **1859],** p. **182** : „Alexandru vodă Moruzi a făcut şi o biserică destinată a avea sărbarea Sîntului Alecsandru. Dar în ajunul zilei cînd era să o sfinţească *[sc.* **29** august **1796,** *n.n.]&* sosit destituarea sa. Astfeliu, după o domnie de trei ani şi şease luni, făcînd loc altuia, s-a dus la Constantinopol". Odobescu se referă la persecuţiile pe care le avu de suportat Alecu Văcărescu din partea lui Alexandru Moruzi in a doua domnie a acestuia **(28** februarie **1799—8** octombrie **1801).** Data morţii lui lenăehiţă Văcărescu pe care Odobescu o cunoştea destul de aproximativ a încercat să o stabilească V. A. Urechiă (în *Istoria românilor,* t. VII, Buc, **1894,** p. **10—11,** n. **2),** pe baza unor documente contemporane. La **10** iulie **1797** lenăehiţă era încă în viaţă, ca mare vistier al lui Alexandru Ipsilanti. La **19** iulie **1797** domnul numeşte o comisie pentru întocmirea catagrafiei averei lui lenăehiţă, decedat între timp. Data acceptată este **12** iulie **1797** (cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor,* voi. III₂, Buc, **1946,** p. **825,** „după un manuscris de la Academia Română"). în ce priveşte mormîntul lui lenăehiţă, George D. Florescu ne arată că V. A. Urechiă se înşela afirmînd *(loc. cit.)* că nu a aflat mormîntul lui lenăehiţă în biserica locuinţei acestuia ci pe al lui Alecu, ale cărui oseminte au fost strămutate, după **1891,** la cimitirul Bellu. în realitate mormîntul văzut era al lui lenăehiţă după cum indicase Odobescu (locul morţii şi mormîntul lui Alecu Văcărescu nu se cunosc). Acelaşi cercetător ne-a atras atenţia asupra notei privind paraclisul vechii curţi a Văcăreştilor cu hramul Străteniei publicată de Virgil Drăghiceanu, *Bul. Gom. Mon. Ist.,* **7 (1914),** p. **178,** împreună cu două însemnări pe cărţi dăruite de lenăehiţă acestui lăcaş în **1778** şi **1793.**

18 Versurile citate sînt a treisprezecea strofă (v. **49—52)** din poezia *La Pravila ţării. Supt pecetea acestui prinţipat. 1818* alcătuită de Iancu Văcărescu pentru *Legiuirea Caragea,* Buc, **1818.** Explicaţi?, pentru care aceste versuri nu au însoţit stema ţării în ediţia amintită o dă I. Voinescu II în prefaţa *Colecţie de poezii* de I. Văcărescu, publicată de „Asociaţia literară", Buc, **1848,** p. IV : „în nepotul său, talentul poetic — spune Voinescu II referindu-se la Iancu Văcărescu —, se vede desvoltat foarte de timpuriu. încercările sale din copilărie în limba grecească, cunoscută la curtea domnilor fanarioţi, se văd a-i fi cîştigat o reputaţie întemeiată de poet, căci la anul **1818,** însărcinat de curtea domnului Caragea să scrie ceva pentru *Pravila* de curînd promulgată, poetul, uitînd legile curteniei, în loc de odă sau imn adresate puterei, făcu o bucată naţională în care sufletul său plin de mîhnire pentru soarta ţării strigă :

„Ah ! de-ar putea-ne dobîndi
Şi cîte-avem perdute !
Atunci ce duhuri n-ar gîndi,
Ce guri ar mai fi mute !
Atuncea şi ăst Corb sărman
Iar Acvilă s-ar face
Şi-orice Rumân ar fi Roman,
Mare-n răsboiu şi-n pace".

Tocmai pentru chemarea la redeşteptarea naţională care a împiedicat publicarea poeziei o citează Odobescu, care o cunoştea din prefaţa ediţiei de la **1848,** citată la începutul studiului său. Transcriind, Odobescu modifică primul vers al strofei şi schimbă *rumân* cu *român.* Cu modificările lui Odobescu reproduce versurile Papiu Ilarian în *Tesauru de monument® istorice,* t. II, Buc, **1863,** p. **239.**

Studiul despre ceilalţi trei poeţi Văcăreşti făgăduit de Odobescu în ed. 1861 nu a mai apărut. Sumarul voi. I din *Revista română* confirmă intenţia (nerealizată) a lui Odobescu de a continua studiile sale despre *Poeţii Văcăreşti,* prin menţiunea *Articol I,* după titlul acestei scrieri. Nu ştim pe ce temei afirmă Paul I. Papadopol *(Poeţii Văcăreşti, Vieaţa şi opera lor poetică,* ed. îngrijită de Paul I. Papadopol, Buc., 1940, p. 37 şi 193), că Odobescu a îngrijit o *Colecţie ăe poeziile Văcăreştilor,* Buc, 1878, din care nu a putut afla nici un exemplar în bibliotecile din Bucureşti. Papadopol s-a referit poate la *Colecţiune de poesii vechi,* publicată de Al. Odobescu, Buc, 1878, lucrare ce lipseşte, într-adevăr, din colecţiile Bibliotecii Academiei.

Aflarea în ms a *Genealogiei Cantacuzinilor* îi îngăduie lui Odobescu să adauge la informaţiile date în prima parte a articolului său, privitoare la Ianache Văcărescu, vel agă al lui Constantin Brîncoveanu şi cumnat al său. V. în legătură cu genealogia Văcăreştilor nota noastră de la p. 481—487.
Istoricul bisericii Schitu Măgureanu (pe b-dul cu acelaşi nume, lîngă prima intrare de pe deal în Cişmigiu) este sumar relatat în chiar pisania (publicată de X. Iorga, *Inscripţii din bisericile României,* fasc. I, Buc, 1905, p. 297), pe care o va fi citit şi Odobescu. în pisanie se arată că biserica este zidită ,,din temelie <... > de răposatul şi pururea pomenitul Costandin Văcărescul vel logofăt, dar, rămîind neisprăvită, după prestăvirea dumnealui s-au isprăvit şi s-au înfrumusăţat cu toată podoaba, precum să veade, de ginerile dumisale dumnealui Mihai Cantacuzino vel vistier <... > în zilele preaînnălţatului domn Ion Costandin Mihai Bacoviţă voivod <.*. > Oct[om]vr[ie] 5 z[ile], v leat 7265" [= 1756]. Odobescu citise greşit anul: „pe la 1760". Chipurile ctitorilor au fost publicate în *Albumul familiei Cantacuzino,* Buc, 1902, pl. IV—V. Portretele neidentificate de Odobescu erau ale lui Pîrvu Cantacuzino vel Stolnic, fiul lui Drăghici spătarul, Ilinca, soţia lui, fiica lui Mareş Băjăscu vel ban, Matei Cantacuzino vel ban şi Păuna, soţia sa, fiica lui Ghencea (Ghirasie) Bustea, fiica lor văduvă, Măria Părcăşanca, Iordache Creţulescu vel vornic cu jupîneasa lui domniţa Safta Brîncoveanu, Mihai Cantacuzino vel vistier cu soţia sa Elena, fiica lui Constantin Văcărescu şi fiica lor Măria, soţia lui Emanuel Vataţe, Păuna (sora acesteia) soţia lui Constantin Cantacuzino, Smaranda şi Luxandra, fiicele lui Mihai Cantacuzino, măritate în Busia, prima cu Nicolae Cazzaro în 1788, a doua cu Alexie Malissino, în acelaşi an. Identificările de mai sus sînt acelea din *Albumul* citat, pl. IV.
Versurile comentate în notă de Odobescu se găsesc în *Observaţiuni sau băgări de seamă,* Bîmnic, 1787, p. 143 (v. şi ed. din Viena, p. 177). Sînt copiate însă după ms 421, f. 4^v şi 5^r, cu neînsemnate modificări. în ms prima strofă: *musa* (v. 1); a doua poesie : *răsboae* (v. 3), *de-a-ncepe* (v. 8).

NOTĂ DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MIHAI VITEAZUL

Manuscrisul nu se cunoaşte, Odobescu publică acest articol numai o singură dată şl anume în *Revista română pentru ştiinţe:, litere şi arte,* 1861, volumul I, p. 651 — 656, cu ortografia obişnuită în această perioadă.

Am editat „nota" aşa cum a fost redactată de Odobescu pentru a-i păstra unitatea. Scriitorului nu-i aparţine decît introducerea şi partea de la sfîrşit, restul fiind instrucţiunile şi însemnările lui Bălcescu pentru stabilirea planului locului unde s-a desfăşurat lupta de ia Călugăreni şi identificarea altor puncte de interes istoric.

Notăm grafii sporadice ca : *a* redat prin *e {seu, ierna, versă)* ; d redat prin *e (pine)* ; *i* redat prin *B (ajungdnd)* sau prin *6 (cot);* în neologisme *i* este redat numai prin *y (systemul);* triftongul *iea* este menţinut *poziţiea,* cuvînt în care z intervocalic este redat prin *s* ; *h* este redat prin *ch (chlrtii, chartă), gh* este nejustificat în cuvîntul *Călughăreni;* consoanele sînt reduplicate *(băttăliilor, adressa, recommanda, terremul, callea, anualele).* Ga forme caracteristice pentru pătrunderea neologismelor în limba română la acea dată, menţionăm cuvintele : *pelerinagiu* şi a *corigea.*

Sînt şi unele greşeli de tipar, mai însemnată este transcrierea greşită cu caractere chirilice a anului -£3pî.a care în note e dat corect 7191.

NOTE

Ediţia din *Revista română* a *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* trebuia să fie, pentru Odobescu, şi o pregătire pentru ediţia definitivă a operei lui Bălcescu, în care să se aducă toate completările de ordin iconografic şi cartografic zădărnicite de sfîrşitul prematur al istoricului, încercarea de a reconstitui *Mişcările oştirilor în bătaia de la Călugăreni (13/25 august 1595)* [corect 13/23 august] potrivit însemnărilor lăsate de Bălcescu a fast făcută în planul cu acest titlu întocmit după indicaţiile lui Odobescu, reprodus în *Revista română,* 1 (1861) şi intercalat greşit la p. 756-757.

Notele autografe ale lui Bălcescu cu instrucţiuni pentru întocmirea planului bătăliilor lui Mihai se păstrează în ms rom. nr. 80 al Bibliotecii Academiei, f. 328—333. Odobescu îl reproduce cu modificările impuse de ortografia adoptată în *Revista română.*

Preocupat numai de întocmirea planului bătăliei de la Călugăreni, Odobescu nu încearcă deocamdată îndreptări sau răspunsuri celorlalte chestiuni din instrucţiunile lui Bălcescu (pentru care v. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul,* Bucureşti, 1936, *passim,* şi Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea,* Bucureşti, 1947, p. 353 şi urm.).

Inscripţia Crucii de la Călugăreni, reprodusă de Odobescu a mai fost publicată de N. Iorga *(Crucea de la Călugăreni,* în *Buh Corn. Mon. Ist.,* 22 (1929), p. 105). Din compararea textelor, lecţiunile lui Odobescu sînt mai corecte şi mai complete fapt datorat, fireşte, şi deteriorărilor care au continuat în şase decenii cîte separă cele două reproduceri, îngreuind şi mai mult citirea inscripţiei. Dar data pe care o putuse citi Odobescu (1681) nu pare cea corectă : venit la tron la 30 noiembrie 1678, Şerban Cantacuzino domnea în al patrulea an al său între 1 decembrie 1681 şi 30 noiembrie 1682, ceea ce face mai plauzibil acest din urmă an.

Frumoasa pledoarie pentru respectul tradiţiei şi dragostea de patrie este urmată de un cunoscut pasaj din scrierea ,,unui amic", autorul articolului *Trecutul şi prezentul* publicat în *Junimea română,* Paris, 1 (1851), nr. 1. Este vorba de Dim. Berindei, numit în ed. Al. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice,* voi. II, 1887, p. 506, a cărui paternitate a articolului atribuit o vreme lui N. Bălcescu a fost, recent, peremptoriu demonstrată de Cornelia C. Bodea *(Din activitatea revoluţionară a „Junimii române" din Paris între 1851 şi 1853,* în *Studii,* 14 (1961), nr. 5, p. 1178—1184).

FOLETUL NOVEL ŞI CALANDARELE LUI CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANUL

Singura ediţie cunoscută este cea din *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* 1861 [1], volumul I, p. 657—678. Manuscrisul nu este cunoscut. Toate citatele pe care Odobescu le face din textul *Calandarelor* şi din notele autografe ale lui Constantin Brîncoveanu sînt tipărite cu caractere chirilice, în ediţia de faţă au fost transcrise cu caractere latine.

Grafia şi fonetismul textului, care în studiul despre *Poeţii Văcăreşti* apar mai stabile ş* mai stilizate, revin la vechile forme. Astfel notează uneori pe *a* cu *e (vera, sese, deca, seu); ă* este notat cu *e (reposarea, resboinice)* şi cu o *(înco); î* este notat cu *e (penă, ţărmurile)* şi cu 6 *(cote); y* notează pe z mai cu seamă în neologisme *(byzantină, typărite)*; consoanele sînt redupîicate *(fussei, trimittem, ciffrate).*

Lexical semnalăm ca o curiozitate în scrisul lui Odobescu forma neobişnuită a pronumelului demonstrativ *aceastaşi („aceastaşi însemnare")* influenţat poate de forma întîlnită în notele lui Brîncoveanu *(„într-aceastaşi zi").*

Din abaterile gramaticale semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei (cărţei, scrierei).*

Subliniem o interpretare greşită pe care o dă Odobescu în note unei prescurtări din text : *o-lor* (p- 672) pe care o întregeşte în *oamenilor* şi care în realitate este *oilor*[2].

Greşelile de tipar sînt numeroase, notăm anul păcii de la Carloviţ 1696 în loc de 1699, sau *„ordinea observate"* în loc de *ordinea observată, ţălălor* pentru *ţărălor, de la tine* pentru *de latini* şi altele, care în ediţia de faţă au fost corectate tacit.

NOTE

Articolul lui Odobescu a fost publicat în *Revista română,* 1 (1861)^ p< 057—678. Comunicarea descoperirii manuscrisului din biblioteca mănăstirii Hurez si a aceluia aflat în posesia lui Grigore Brîncoveanu din Bucu-

[1] Probabil în luna octombrie.
[2] Cf. Em. Vîrtosu, *Foletul Novei,* Buc, 1942, p. 188.

rești în anul imediat următor călătoriei în Vîlcea, arată că Odobescu a înțeles marea valoarea istorică și literară a acestor izvoare. Publicînd *însemnările de taină* ale lui Constantin Brîncoveanu și prezentînd (cu reproducerea cîtorva fragmente) calendarele românești traduse și compilate după modele italiene, Odobescu făcea un mare serviciu științei noastre : vreme de peste opt decenii articolul său din *Bevista română* a fost singurul mijloc de informare asupra calendarelor și singurul text accesibil al *însemnărilor* voievodului muntean. Ele au fost folosite prin ediția Odobescu de către X. Iorga în lucrarea sa *Viața și domnia lui Constantin vodă Brîncoveanu,* Buc, 1914, p. 103, 115—117, 139, ca și de alți cercetători. în același an Iorga socotea pierdut izvorul comunicat de Odobescu : ,,Din nenorocire — scria el — s-a pierdut *Foletul Novei,* calendarul italian tradus în românește și plin de note istorice autografe, pe care Grigore Brîncoveanu îl împrumutase lui Odobescu, pentru ca aceste note să apară în voL I din *Bevista română"* (X. Iprga, *Activitatea culturală a lui Constantin vodă Brîncoveanu și scopurile AcademieiIBomâne,* în *Analele Acad. Bom.,* s. II, Mem. Ist., 37 (1914), p. 173). Manuscrisul nu era însă pierdut; păstrat în aceeași bibliotecă particulară în care îl consultase și Odobescu el a putut fi folosit în 1942 de către Emil Vîrtosu care a publicat în lucrarea sa *Foletul novei, Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu. 1693-1704,* București, [f. ed.], LVIII + 225 p., textul integral al calendarelor și a republicat *însemnările,* adăugîndu-le cîteva pagini din *Calendarele* pentru 1700 și 1707 (după mss rom. 3214 și 3774 ale Bibliotecii Academiei publicate mai întîi de X. Iorga în *Studii șiîdocumente cu privire la istoria românilor,* voi. V, Buc, 1903, p. 126—127, nr. 46, p. 311, nr. 1 și p. 631) și însoțindu-le de un documentat studiu introductiv, folosit și în comentariile ce urmează.

Manuscrisele descoperite în 1860 de Odobescu fuseseră descrise sau menționate anterior numai în izvoare documentare fără circulație, risipite în diferite arhive și cunoscute abia mai tîrziu de cercetători. Calendarele erau consemnate cu mențiunea că poartă însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu, într-un catalog al cărților mănăstirii Hurez (altul decît cele două, de la 1791 și 1804 publicate de I. lonașcu în *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez,* Craiova, 1935, anexele 5 și 33).

Cercetînd acest catalog în 1832, ,,podpolcovnicul gheneralicescului ștab" Fanton de Verraion care căuta, din însărcinarea generalului Kiselev, documente inedite privitoare la istoria noastră aflate pe la mănăstirile din țară, se interesează de soarta *Calendarului* lui Brîncoveanu. într-o scrisoare din 13 iulie acel an, către episcopul Neofit de la mitropolia din București, care trebuia să-i procure documentele necesare, el semnalează importanța acestui manuscris : ,,în biblioteca ce este la mănăstirea Horezu! să văd trecute în catastih o carte scrisă românește : *Istoria Valahii pînă la descălicătoarea domnilor* [de stolnicul Cantacuzino] și un *Calendar* în eare sînt niște însemnări făcute cu însuși mîna lui Constantin vodă Brăncoveanul. Și fiindcă acestea și alte asemenea acestor cărți sînt vrednice -de a să cerceta coprinderea lor, apoi îndrăznesc a mă ruga cu plecăciune Preaosfinții Voastre ca să porunciți cui să cuvine, spre a să trimite aceste două cărți la Preaosfinția Voastră; și iarăși, după a lor cercetare, să vor trimite de unde s-au luat" (ms rom. 1076 al Bibliotecii Academiei,

f. 124 ; v. și G. Xicolăiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut,* în *Bevista Arhivelor/1* (1924), p. 93-94).

Episcopul Neofit se adresează igumenului mănăstirii Hurez, pe atunci Hrisant, care arată în scrisoarea sa din 25 iulie 1832 că ,,pentru *Calinăarul* cu însămnările lui Cos[tan]din vodă Brăncov[ea]n, fiind vreo patru-cinci trupuri din filadre, iar nu unul singur, chibzuind mai bine, am pus ca să săprescriie acele însămnări, adunîndu-le pă toate la un loc, pentru mai înlesnire; și săvârșindu-se a lor lucrare, făr dă zăbavă să va și trimite" (Ms rom. 1076, f. 142; Nicolăiasa, *art. cit.,* p. 97).

Nu se știe dacă această copie a fost întocmită și trimisă lui Fanton de Verraion (Vîrtosu, *op. cit.,* p. LVI). Manuscrisele originale au intrat în biblioteci particulare (v. notele următoare) așa încît cercetătorii care s-au ocupat mai tîrziu de *Foletul novei* (cum numise Odobescu culegerea de calendare pe anii 1693—1695, 1699 și 1703, după titlul vechi al manuscrisului) au avut multă vreme la îndemînă numai articolul din *Bevista română.*

Descoperirea lui Odobescu a fost comentată mai întîi de Ulysse de Marsillac în articolul său (semnat cu inițialele : *77. M.) Les almanachs roumains,* publicat în *La Voix de la Boumanie,* 5 (1865), nr. 45 (sept. 27). „Parmi ces oeuvres de Utterature ephemere — scrie Marsillac — il y en **a** qui ont une valeur reelle. La Eoumanie en possede quelques-uns dont M. Alexandre Odobesco s'est fait le revelateur dans un article păru en 1861 dans la *Bevue roumaine".* Gazetarul francez arată împrejurările în care Odobescu a descoperit *Calendarele,* le descrie rezumînd articolul din *Bevista română,* subliniază importanța științifică a *însemnărilor* lui Brîncoveanu : „II ne faut point s'attendre â trouver dans ces notes une valeur litteraire quelconque. Elles n'ont d'interet que pour l'histoire. C'est assez. Un pareil travail applique â une longue p^riode de temps serait bien precieux, car il pourrait rectifier bien des erreurs de detail et preciser un grand nombre de faits historiques". Marsillac încheie cu aprecieri favorabile asupra modului în care au fost editate *însemnările* („La *Bevue roumaine* a publie avec une grande fidelite les notes dont nous venons de parler. Cette fideiite s'etend jusqu'â la reproduction des caracteres archaiques du manuscrit et des incorrections assez nombreuses qui s'y rencontrent") și făgăduiește să revină asupra acestor izvoare ale istoriei noastre, fără să-și împlinească însă intenția.

După Odobescu și Marsillac, calendarele lui Brîncoveanu au format obiectul unor articole sau studii ale lui I. G. Sbiera, C V . Obedeanu, Eamiro Ortiz, N. Iorga, N. Cartojan, Sextil Pușcariu, Mărio Euffini, E. Vîrtosu (vezi bibliografia în *op. cit.* a acestuia, p. XI, n. 1), iar recent au fost menționate în studiul mai întins despre *Calendarele românești (1733—1830). Studiu și bibliografie* al lui Mircea Tomescu, Buc, 1957, p. 9—12.

Prezentînd „broșura" pe care o descoperise, Odobescu vede interesul ei în aceea că este „curat scrisă românește" și în datele istorice consemnate de Brîncoveanu în „ziarul" său. Prin aceste preocupări de ordin filologic și istoric justifică Odobescu publicarea *însemnărilor de taină,* cum au fost numite mai tîrziu notele lui Brîncoveanu de către cercetători. *Calendarele* propriu-zise au atras și ele atenția editorului *Bevistei române,* care amintește pe cîțiva din autorii „prognosticelor astrologice", considerînd însă

că interesul lui Brîncoveanu pentru „stearpa lor ştiinţă şi minciunile periodice" din aceste scrieri izvora numai din acea „curiositâ omenească pofttitoare a şti unele şi altele", cum se exprimă compilatorul *Calendarelor.* Odobescu tratează însă manuscrisele descoperite ca surse de informare istorică, de aceea se străduieşte să le dovedească autenticitatea prin argumente interne şi prin provenienţa lor („locul ctitoricesc în care acele calendare s-au păstrat"), dovedind o bună cunoaştere a documentelor şi grafiei brîncoveneşti. Trecînd peste adnotările lui „Constantin vodă pe marginea acelor halucinaţii astrologice", din care reproduce un singur fragment (aci confundînd însă scrisul lui Brîncoveanu cu al lui Ioan Romanul), Odobescu indică interesul ştiinţific al unor comparaţii între *însemnările de taină* şi alte izvoare privitoare la domnia lui Brîncoveanu, trasînd astfel calea unei valorificări critice a documentelor pe care, cel dintîi, le semnalase istoriografiei noastre.

90_{3} Asupra împrejurărilor călătoriei de cercetări a lui Odobescu la mănăstirile din Vîlcea, v. mai jos, notele de la p. 573 şi urm.

90_{7} Primul manuscris găsit de Odobescu la Hurez, *Calindariul al anului 1701* se află astăzi în fondul demss româneşti al Bibliotecii Academiei, nr. 3213. La descrierea sumară a lui Odobescu („broşură cartonată în 4° mic, curat scrisă româneşte, cu literile cirilice din secolul trecut <*sc.* al XVIII-lea>"), adăugăm datele : 14x19 cm cu legătură de epocă, de 35 file cu 23 rînduri pe pagină, scris de Ioan Romanul, cu cerneală neagră şi chinovar. Post în posesia episcopului de Rîmnic, Ghenadie Enăceanu, manuscrisul a intrat, în 1902, în Biblioteca Academiei. Textul său integral a fost publicat de Emil Vîrtosu, *op. cit.,* p. 89—115.

90_{16} Celelalte calendare, obţinute de Odobescu de la Grigore Brîncoveanu din Bucureşti, se aflau în posesia aceleiaşi familii şi în 1942 cînd le cercetează Emil Vîrtosu. De menţionat că între 1861 şi 1933 cînd manuscrisele au fost prezentate într-o expoziţie publică (urmată de încă una în 1938 la Ateneul Român), nu s-a mai ştiut nimic despre soarta lor. Ele erau legate într-un volum (descris de Odobescu „în 4° mic de 152 feţe"), de 19,5 X13,5 cm, legat în pînză cafenie, cu piele neagră la cotor (legătură efectuată negreşit între 1832 cînd Hrisant arăta că aceste calendare se prezintă sub formă de „patru-cinci trupuri de filadre", şi 1860, cînd Odobescu le află legate în volum), de 152 file (Odobescu indică greşit *feţe,* adică pagini), şi anume : *Calendarul pe 1693*; 18 f. â 20 rînduri pe pagină; *1694:* 24 f. â 25 rînduri; *1695:* 23 f. â 25 rînduri; *1699:* 38 f. â 20 rînduri; *1703* : 34 f. â 23 rînduri. *Calendarele* pentru anii 1693, 1694, 1699 sînt scrise de Ioan Romanul cu cerneală neagră, acelea din 1695 şi 1703 de Popa Xicola cu adaosuri de Ioan Romanul. Textele au fost publicate de E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. 4—87 şi 116—155. Odobescu reproduce corect titlurile (singurele păstrate) *Calendarelor* pe 1693 şi 1695 (la cel dintîi o greşeală de tipar : *Nobel* în loc de *Novei),* cu litere chirilice şi liniatura originală, în titlu el transcrie şi anul, trecut în cifre arabe de altă mînă şi cu altă cerneală, adăugat după 1840, element pe care îl putea omite.

92^ Pentru citarea predecesorilor editorilor italieni de almanahuri, Odobescu a folosit un izvor de informare generală, poate în germană, judecînd după faptul că foloseşte forma acestei limbi (Luttich, corect *Luttich),* pentru Liege. La Xostradamus trece anul naşterii şi al morţii (1503—1566; aşezarea acestor date imediat după numele lui Henric al II-lea permite o confuzie asupra apartenenţei lor), la Matthei Laensberg şi Lilly numai anii unora din almanahurile lor (ex. cartea lui Mathieu Laensberg, *Almanach pour VAn Bissextil de nostre Seigneur MDGXXXVI, pour aller et venir,* suppute par Mr. Mathieu Lansbert, mathematicien. A Liege, chez Leonard Streel <...>, â l'Enseigne du Paradis Terrestre — in-4°, nepaginat şi aceea a lui William Lilly's *Merlinus Anglicus Junior for 1644,* London, The Stationer's Company — in-4°, cu portr.). Dintre astrologii italieni se mulţumeşte să citeze cîteva nume după *Calendarele* lui Ioan Romanul, adăugind în notă că publicaţii astrologice continuau să apară în Italia secolului trecut. în ce priveşte continuarea pronosticurilor prin „Cazamiaşi Agathangel" trebuie observat că de numele celui dintîi erau asociate, în publicistica noastră *„Calendarele <... > urmate după calendarul vestitului Cazamia,* ieşite din tipografia „Buciumului Român" sau publicate (1859) de D. Bolintineanu, Alexandru Zâne şi Pantazi Ghica. După cum arată însă şi X. Cartojan *(Cărţile populare în literatura românească,* voi. 1, Buc, 1929, p. 184) aceste calendare „ironizează în « profeţiile sau observaţiile astrologice ale adevăratului Kazamia » vechile prognosticuri. în locul materialului astrologie, înfăţişează literatură". Ele se conformau, aşadar, spiritului înnoitor al vremii, de respingerea „halucinaţiilor astrologice" pe care le condamnă şi Odobescu. El era informat şi despre răspîndirea avută la noi de viziunea apocaliptică cu tendinţe politice intitulată *Hrismos, adecă Prorocie, a fericitului ieromonah Agathanghel,* o plăsmuire antiotomană de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea alcătuită de Theoklitos Poliidis, editată în greceşte la Bucureşti (1838) şi în tălmăcire românească la Iaşi (1818), apoi în 1848, 1859 etc Deşi un „profet de calendare", Agathanghel e citat de Odobescu pentru întregirea numelor cunoscute din genul de literatură neştiinţifică, retrogradă, împotriva căruia se pronunţă în cîteva rînduri în articolul de faţă.

92_{10} Odobescu a văzut cel dintîi în Ioan Romanul un *autor* (iar nu un simplu compilator sau traducător) al *Calendarelor,* care numai îşi „extrage materia" din alte scrieri italiene de acest gen. Cercetători mai noi au încercat să identifice pe acest autor cu însuşi stolnicul Constantin Cantacuzino (D. Mazilu, *Alcătuitorul Calendarelor lui Brîncoveanu,* în *Gazeta cărţilor,* 4 (1934), nr. 9—10), fără argumente convingătoare, sau să-i stabilească adevărata identitate prin urmărirea numelui său (Ion Francu sau Ioan Romanul) în documentele vremii (E. Vîrtosu, *op. cit.*

p. XIX—XXI). Este cert însă că cele două semnături din epistolele dedicatorii ale *Calendarelor,* Ioan Eomanul şi Ioan Frîncul (1695), aparţin aceleeaşi persoane, decedată între 1703—1706 *(ibid.),* poate unul din studenţii trimişi la studii în Italia de către Brîncoveanu (ipoteza lui Mărio Euffini, *LHnfluenza italiana in Valachia nelVepoca di Constantin Vodă-Brîncoveanu (1688—1714),* Milano [La.], p. 62). De remarcat preocuparea lui Odobescu de a apăra atitudinea critică a autorului (care observase nepotrivirile pronosticurilor cu realitatea), cît şi a beneficiarului *Calendarelor* (Brîncoveanu însuşi), care nu ,,da vreun crezămînt închipuirilor" din aceste scrieri, ci era mînat doar de curiozitate. Pentru îndemnul de o clipă al lui Odobescu de a identifica pe Ioan Eomanul cu Ioan Comnenul, medic grec din anturajul lui Brîncoveanu, v. infra, p. 533.

92,44 Presupunerea lui Odobescu că ediţiile *Calendarelor* s-au urmat „şi în anii ce ne sînt lipsă între 1695 şi 1703 şi chiar mai pe urmă" s-a dovedit întemeiată. în afara acelui din 1699, pe care îl ştia şi el, s-a mai descoperit, tot la Hurez, în 1891, un fragment (1 filă scrisă de Ioan Eomanul cu cerneală neagră şi chinovar), nedatat, stabilit ca fiind din *Calendarul pentru anul 1700* cuprinzînd pe o parte *însemnări de taină,* iar pe verso pronosticuri (ms 3774 al Bibliotecii Academiei, publicat de E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. 88), apoi un fragment (pînă la 1 iunie) din *Calendarul anului visectos de la Hristos 1704* (ms 2358 al Bibliotecii Academiei), provenit tot de la Hurez prin Muzeul naţional de antichităţi de unde trece la Academie în 1903. Este scris de Popa Xicola, cu cerneală neagră şi chinovar, are 14 x X 19,5 cm, 12 file, cu 23 rînduri pe pagină (publicat de E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. 156—171) şi, în sfîrşit, un *Calendar pentru anul 1707* (Aia9opa)v TrpoyvoaTtx&v cniva^u;, 1707) fost al episcopului de Eîmnic Ghenadie Enăceanu, de unde intră în 1902 în Biblioteca Academiei (ms 3214). Are 22 file, prima cu însemnări ale lui Constantin Brîncoveanu (publicate de X. Iorga, în *Studii şi documente,* voi. V, p. 311, nr. 1 şi de E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. 193).

Xu tot ce rămăsese din bunurile casei brîncoveneşti (şi mai ales cărţile) au fost duse la Hurez după 1714, aşa încît nu acesta era argumentul pentru a explica prezenta *Calendarelor* în biblioteca mănăstirii.

Colecţia de autori bizantini pe care a găsit-o acolo Odobescu este *Corpus Byzantinae historiae scriptores varii,* publicată la Paris, 1648 sq. dar nu numai de Ducange cum s-ar putea înţelege din notă. în această importantă colecţie de izvoare istorice privitoare la Imperiul bizantin, Ducange a îngrijit şi publicat numai cîteva opere şi anume : loannis Cinnami *Historiarum de rebus gestis a loanne et Manuele Comnenis* (Paris, 1670), loannis Zonarae *Annăles ab exorăio munăi ad mortem Alexii Comneni* (Paris, 1686), *Chronicon Baschale a munăo condito ad Heraclii imperatoris annum vigesimum* (Paris, 1689), publicată de Etienne Baluze după moartea lui Ducange (1688), ca şi opera lui Xicephoros Gregoras (Paris, 1702). Odobescu cunoştea şi avea în biblioteca sa ediţia mai tîrzie de la Veneţia, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1729 sq. a acestei colecţii, păstrată în prezent la Biblioteca Academiei sub cota IV 32981.

Din biblioteca Hurezului pe care o descrie sumar Odobescu s-au păstrat cataloagele din 1791 şi 1804 publicate (al doilea în rezumat) de I. Ionaşcu (v. *supra).* Aceste cataloage cuprind, într-adevăr, operele a numeroşi cronicari bizantini (Xicephoros Gregoras, Ana Comnena, Laonicos Chalcocondilas, Constantin Manasses, Xicetas Acominatos Choniates, G. Acropolitas etc), precum şi ediţiile vechi, in-folio, ale autorilor ecleziastici. Ulterior biblioteca s-a risipit. Ms. *Calendarelor* a fost luat la Bucureşti de familia Brîncoveanu. în 1885, Gr. Tocilescu a ridicat şi adus la Muzeul Xaţional de Antichităţi din Bucureşti 38 de mss. (24 româneşti, 6 slave, 8 greceşti) şi 393 de tipărituri (228 greceşti, 15 slavone, 89 româneşti, 13 latine, 43 greco-latine şi 5 diverse; v. *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri, schituri şi biserici din ţară, Mănăstirea Horezu,* în *Analele Acad. Rom.,* s. II, *Dezbaterile,* 8 (1888), p. 181). Vizitînd mănăstirea în 1889 episcopul Ghenadie al Eîmnicului ia un ms. greco-român, cuprinzînd epistola patriarhului Gherasim al Alexandriei către Brîncoveanu, şi un panegiric al sf. Constantin alcătuit de acelaşi patriarh semnalate apoi de Ghenadie într-o comunicare la Academie *(Două manuscrise româneşti,* în *Analele Acad.Rom.,* s. II, 12 (1892), p. 163 şi urm. în biblioteca aceluiaşi intrase *Calendarul pentru anul 1701,* văzut de Odobescu în 1861.

în 1925 X. Iorga nu mai putea publica decît inscripţia grecească din 1708 de la uşa bibliotecii, aflată în casele egumeneşti, dînd şi cîteva ştiri despre trecutul colecţiei de manuscrise şi cărţi foste în posesia mănăstirii şi risipite ulterior *(Biblioteca lui Vodă Brîncoveanu la Hurezi,* în *Bevista istorică,* 11 (1925), p. 4), date completate de I. Ionaşcu *(op. cit.,* p. 49—54 • v. si X. Iorga, *Studii si documente privitoare la istoria românilor,* voi. XIV, Buc, 1907, p. IX, 152, 168-169).

O parte din cărţile de la Hurez se află astăzi la Biblioteca Academiei, intrate o dată cu fondurile de cărţi ale Casei Bisericii din Bucureşti; manuscrisele au fost transferate de la Muzeul Xaţional de antichităţi în 1903.

92,29 Fragmentul reprodus din *Calendariulu al anului de la Hristos 1703,* comparat cu textul publicat de Vîrtosu, *op. cit.,* p. 121, vădeşte preocuparea lui Odobescu de a utiliza şi prezenta corect izvoarele în studiile sale ştiinţifice. Textul, redat în litere chirilice, cuprinde o singură greşeală de tipar *(bare,* în loc de *care,* rîndul 34), şi o omisiune (adnotarea : „Kiro să înţeleage Krai de Franţa", pe marginea r. 13—14, p. 93). Celelalte deosebiri *(a lui* în loc de *al,* r. 1 şi 3, p. 93; *Zeu,* în loc de *Zeus,* r. 3; *păcum* în loc de *pe cum,* r. 6; *prinţipului,* în loc de *prinţepului,* r. 8; *la tine,* în loc de *latini,* r. 11; *al,* în loc de *a,* r. 12; *sămnează* în loc de *semnează,* r. 16) provin fie din interpretarea greşită a grafiei, fie din respectarea excesivă a textului (Odobescu nu modifică nici ortografia, nici punctuaţia). *Cu,* în loc de *cui,* r. 7, pare o lecţiune mai bună decît a editorului din 1942 (după context poate fi şi *cum); i* (scurt) este adăugat la cuvintele *înarmaţi, despărţiţi* şi *toţi,* r. 13 şi 25. De observat alegerea potrivită a pasajului cuprin-

zînd adnotări: Odobescu reproduce textul cu cele mai multe însemnări marginale (4 din cele 7 cîte cuprinde întreg *Calendarul pentru 1703).* în ce priveşte autorul adnotărilor, Odobescu, însă, se înşeală : ele se datoresc nu lui Constantin Brîncoveanu, ci lui Ioan Eomanul, care adaugă lămuriri pe textul scris de Popa Xicola, după cum a stabilit Emil Vîrtosu, *op. cit.,* p. XXXVII.

Cheia criptogramelor din *însemnările de taină* nu a fost aflată nici de cercetătorii de mai tîrziu *(ibid.,* p. LI şi LII, n. 2). *Condica de rînâuiala Vistieriei,* al cărei titlu complet îl dă Odobescu în notă cu litere chirilice, a fost publicată de C. D. Aricescu în *Bevista istorică a Arhivelor Bomâniei,* 1 (1873), sub titlul: *Condica de venituri si cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704),'* VII+750 p. + 1 pl. facs. Odobescu se referă la articolul lui Ştefan D. Greceanu *Scrierile lui Badu Logofetul chronicarul,* publicat în *Bevista română,* 1 (1861), p. 575—588, o sută de pagini înainte de *Foletul Novei,* ceea ce explică referinţa atît de sumară.

Istoria lui Constantin Brîncoveanul voevod de Badu Logof <ăt > Greceanul a fost publicată în *Magazin istoric pentru Dacia,* 2 (1846), p. 129-176, 193-228, 321-354 sub titlul *Istoria Ţării Bomâneşti de la 1689—1700.* în această ediţie o consultase şi Odobescu. Cele 32 de capitole inedite (însoţite de continuarea lor pînă la cap. CX) au fost publicate de Ştefan Grecianu abia în 1906 în cuprinsul ediţiei sale *Viaţa lui Costandin Vodă Brîncoveanu de Badu vet Logofăt Greceanu,* cu note şi anexe, Buc, p. 1—247, dar nu traducînd versiunea lui Filstich, făcută de acesta după un ms descoperit la 1727 în Braşov, ci folosind textul unui ms din biblioteca personală şi ms 548 al Bibliotecii Academiei. Filstich a fost utilizat pentru variante. Pentru întîrzierea de cinci decenii în editarea unui text despre care singur recunoştea că ,,este, pentru Ţara Eomânească de dincoa de Milcov, singura scriere istorică veche mai completă ce am avut" *(Scrierile lui Badu Logofetul chronicarul,* Buc, 1904, p. 22, nr. 1), Ştefan Greceanu şi-a atras întemeiate reproşuri din partea cercetătorilor vremii (v„ de pildă, I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la românii din stîngă Dunării în răstimpul de ta 1504—1714,* Cernăuţi, 1897, p. 195 şi urm.). El va încerca să se justifice ,,de ce am deţinut în mîinile mele atîta amar de vreme originalul manuscris fără să-1 dau publicităţii" *(op. cit.,* p. 38; v. şi p. 6, nr. 2, p. 32), motivînd aceasta prin încetarea apariţiei *Bevistei române* şi prin dorinţa lui de a-şi spori informaţia asupra lui Eadu Greceanu, la Arhivele Statului şi în biblioteci de peste hotare. îndemnurile unei comunicări mai grabnice a părţii necunoscute din scrierea lui Eadu Greceanu le iniţiase Odobescu în articolul de faţă. El le adresa în primul rînd lui Ştefan Greceanu, care, deşi cumnatul său (căsătorit cu o altă fiică a lui Kiseleff, sora Saşei Odobescu), se pare că nu i-a pus la îndemînă copia sa de pe versiunea lui Filstich. Prin îndemnul

său se vădeşte încă o dată convingerea lui Odobescu că informaţiile ştiinţifice trebuie comunicate cît mai curînd pentru a-şi împlini rolul lor în sprijinul cercetării, iar nu ascunse vreme îndelungată pentru satisfacţia de a le prezenta cu o acurateţa care adesea nu le adaugă prea mult, cum a procedat Ştefan Grecianu. îndată ce descoperea izvoare noi Odobescu le comunica, supunîndu-se astfel unor criterii de bun simţ şi generozitate ştiinţifică, note caracteristice activităţii lui de cercetător.

94 30 Titlul exact şi descrierea *Dicţionarului celui mare ellinesc al lui Varie Favorinus episcopul Nuceriei sînt:* Msyoc xal TOXVU axpl-

Magnum ac perutile dictionarium... Eomae, 1523. 1 + 544 f* Exemplarul descris de Odobescu se află azi la Biblioteca Academiei, secţia Cartea rară, catalogat sub cota III 168551; ediţia din 1712 (la Odobescu o eroare, probabil de tipar : 1792) are titlul : T6 ptiya As^txov ^ 6 6v)cratSpo<; 7wca7)5 т % SÂAYJVIXYJI; yXcî>ao7)<;... *Magnum dictionarium sive Thesaurus universae Linguae Graecae.* Xova hac editione per Antonium Bortoli... diligentissime castigatus... 'EvertyaLv, 1712. 2 f. + 778 p. -f 1 pl.

94 35 Că Brîncoveanu era pe atunci mare logofăt, Odobescu ştia din Eadu Greceanu, *op. cit., Magazin istoric,* 2 (1846), p. 131—133 care arată că ,,după a răposatului Şărban vodă petrecere numai de cît toată boierimea ţării la Mitropolie adunîndu-să, şi sfat pentru alegere de domnie făcînd, aşa cu toţii de la mic pînă la mare, pre acest Constandin Brîncoveanul vel logofăt de domnie au numit".

94 36 Ferecătura exemplarului din *Evanghelie,* Buc, 1682 fost al mănăstirii Dintr-un lemn este descrisă pentru prima oară de Odobescu. Cp. inscripţia (transcrisă cu erori şi o lacună) cu *Inscripţiile medievale ale Bomâniei,* I, Buc, 1965, p. 638, nr. 896. Piesa se găseşte în prezent la Muzeul de artă din Bucureşti.

95 16 Critica ediţiei Odobescu a *însemnărilor de taină* a făcut-o Emil Vîrtosu în studiul introductiv la ediţia completă a *Calendarelor lui Constantin Brîncoveanu (op. cit.,* p. LI-LV). Dăm mai jos constatările acestui cercetător stabilite „după o confruntare atentă a manuscrisului cu textul dat de Odobescu".

Motivele republicării *însemnărilor* explică şi caracteristicile textului publicat de primul editor : ,,la neajunsul iniţial al ediţiei Odobescu, care avea textul dat cu chirilice şi publicat într-o revistă veche, ajunsă rară, se mai adăugau şi nepotriviri între original şi ediţie, de natură a face textul incomplet şi de neînţeles" *(op. cit.,* p. LI). Odobescu nu a grupat cronologic *însemnările* aşezate uneori greşit în ms, ci s-a mulţumit să consemneze aceasta în nota de la p. 662 a articolului său din *Bevista română,* 1 (1861), (aci, p. 95), intenţionînd să dea o copie fidelă a ms original şi „lăsînd pe cititori a rectifica neregularităţile după indicaţiile" din nota amintită. Observaţiile lui E. Vîrtosu reprezintă primul examen critic al lui Odobescu ca paleograf şi editor de texte,

de aceea le reproducem în întregime : Odobescu „nu notează niciodată, în transcriere, cuvîntul slav *dni = zile,* prezent aproape în toate însemnările brîncoveneşti şi prescurtat prin litera **A** (chirilic) pusă deasupra cifrei ce arată ziua la dată. Odobescu nu atribuie acestei litere, bine conturate, decît valoarea unui semn indicator de cifră, şi-o transcrie totdeauna printr-o titlă (-) suprapusă peste cifră, aşa cum se înseamnă cifrele în paleografia chirilică.

Pe de altă parte, Odobescu nu cunoaşte sistemul paleografiei chirilice de a contracta două vocale identice, scoţînd din rînd, deasupra, consoana intermediară şi păstrînd vocala, în forma simplă, numai o dată, în rînd.

Mai are ediţia Odobescu şi însemnări datate greşit. Astfel, lasă anului 1693 însemnările de la f. 20 din ms. *Foletul Novei* deşi ele poartă lămurit data de 2 februarie 7202, adică fac parte din însemnările anului 1694.

Lasă, de asemenea, anului 1694 însemnările de la f. 47—49 din acelaşi manuscris, deşi este evident că aceste însemnări ţin de anul 1695. Pără îndoială, aceste nelămuriri de datare sînt datorite faptului că ms. *Foletul Novei* este alcătuit din cinci calendare, pe ani diferiţi, legate la un loc, fără înţelegere si fără precauţii, în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Pe lîngă acestea, au fost necesare multe îndreptări mărunte, menite să corecteze un nume, o formă greşită, să repare o scăpare din vedere, o neînţelegere, o greşeală de tipar. Deosebirile fără importanţă sînt îndreptate direct în însuşi textul însemnărilor. Celelalte, importante, sînt semnalate şi aparte, aici, în ordinea lor cronologică. Astfel:

Anul 1693

1. Corect *Patrojani,* nu *Pâtrojani* (12 august)
2. „ *marsu,* nu *mersu* (10 septembrie)

Anul 1694

3. Corect *lu Mustafa,* nu *cu Mustafa* (2 aprilie)
4. „ *meargerea,* nu *mearghere*a (înainte de 10 august)
5. Omite şi încurcă însemnările din 27 şi 29 august
6. Corect *palia,* nu *paşa* (7 octombrie)

Anul 1695

7. Corect *cu Ibrahim,* nu *Ibraim* (12 aprilie)
8. „ *Radul Căl<ăraş>,* nu *Radul Căp <itan>* (15 aprilie)
9. „ *sinu s <i> GMdimoc,* nu *snă GMdimoc* (29 aprilie, de două ori)
10. „ *nou,* nu *noă* (29 aprilie)
11. „ *2500 talere,* nu *7500 taleri* (3 iunie)
12. „ *lu Mehemet,* nu *cu Mehemet* (3 iunie)
13. „ *cu şpaltul,* nu *saltul* (9 iunie)

H. Co ec «e<«>i^rr2 >!O ta!n **mi** *rlihia, chelii alei* (9 iunie)

15. *27 Iuni,* nu *27 Iuli.*
16. *dăndu-i~se,* nu *dă-i duse* (7 iulie)
17. *Aitinli,* nu *Atiim* (7 iulie)
18. „ *Măxineani,* nu *Măirineani* (28 iulie)
19. „ *Ruşava,* nu *Ruşav* (18 septembrie)
20. „ *Hrast,* nu *Pirat* (29 septembrie)
21. *Turnu,* nu *Turcu* (3 octombrie)

Anul 1699

22. Corect *la Beligrad,* nu *ca Beligrad* (27 ianuarie)
23. *solii,* nu *soli* (27 ianuarie)
24. *Câl<ăraşi>,* nu *căp<iiani>* (31 ianuarie)
25. Idem (2 fevruarie)
26. *de Bacoviţ <ă>,* nu *co Bacoviţ* (8 fevruarie)
27. *am trimis,* nu *a trimis* (16 fevruarie)
28. *Afenduli,* nu *Afendul* (16 fevruarie)
29. *sinu s <i >,* nu *snă* (10 martie)
30. *capichih<a> ialelor,* nu *capihialelor* (10 martie)
31. *lu Meh <e >met,* nu *cu Mehmet* (25 martie)
32. *Medini,* nu *Medinâ* (25 martie)
33. *priiateni,* nu *priiatene(28* aprilie)
34. *seama oilor,* nu *seama oamenilor* (13 mai)
35. *boczade,* nu *beizade* (20 mai)
36. *la nunta,* nu *ca nunta* (20 mai)
37. *boczade,* nu *beizade* (25 mai)
38. *15 Iunie,* nu *15 Iulie*
39. *23 Iunie,* nu *23 Iulie*
40. *<la> Boilogi,* nu *la Potlogi* (28 octombrie)
41. *din chihaialăc,* nu *de chihaialăc* (30 octombrie)

Anul 1703

42. Corect *Cuciucchiuiliu,* nu *Guciucriiul* (14 mai; în notă, Odobescu adaugă : „un cuvînt greu de descifrat")
43. „ *au venit iar,* nu *au venii* (16 mai)
44. „ *cale,* nu *care* (17 mai)
45. „ *Inumlari,* nu *Iscumlari* (20 mai)
46. „ *lenichiui,* nu *Ienuchiu* (26 mai)
47. „ *servent,* nu *servend* (27 mai)
48. „ *Arnautchiui,* nu *Arnautchiu* (28 mai)
49. „ *Ceflic,* nu *Cefli* (28 mai)
50. „ *şi am mersu în Odriiu,* nu *şi 4 <Iunie > am mersu in Odriiu* (3 iunie)
51. „ *Toma Bulucbaş <a >,* nu *Toma Balucbaş* (10 iunie)
52. „ *50 pungi,* nu *8 pungi* (11 iunie)
53. „ *Cul-Chih<a>ia,* nu *Cui-Chihia* (14 iunie)
54. „ *Caftan,* nu *caertan* (15 iunie)

00. Corect 21 *Iunie,* nu 20 *Iunie*

56. „ *Văt<af> de căi <ăraşi>,* nu *vai<af> de a căi.* (23 iunie}

57. „ *Barbu vel stol <nic > Făr <căşan>,* nu *Barbu bel stol Fm* (26 iunie)

58. *Arnautchiui,* nu *Arnautchiu* (28 iunie)

59. *Ingechiui,* nu *Ingechin* (28 iunie)

60. *stol<nic> C <antacuzino >,* nu $tfoic. (7 iulie)

61. *slăvind şi proslăvind,* nu *slăvit şi proslăvit* (11 iulie)

62. *August 15,* nu 15

63. *mazilii,* nu *maţilit* (15 august)

96,41 Sistemul de datare prin veleat (anii „de la facerea lumii") a fost de fapt practicat în Ţările Româneşti „pînă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, cînd întrebuinţarea lui ieşi treptat din uz prin folosirea anului erei noastre. Totuşi veleatul a mai persistat chiar şi după anul 1800 în actele solemne ale cancelariei domneşti din Ţara Românească" (Ion Ionaşcu, *Cronologia documentelor din Moldova şi Ţara Bomânească,* în *Boc. priv. ist. Rom. Introducere,* voi. I, [Bucureşti], 1956, p. 407). Se citează în acest sens hrisoave din 1813 de la Ioan Gheorghe Caragea sau din 1824 de la Grigore Vodă Ghica. în textul publicat în *Revista română,* 1 (1861), p. 663, n. 1 (aci, p. 95), se omite semnul special de indicare a *miilor* în alfabetul chirilic (bara oblică simplă cu una, două sau trei secante ***-f-=£=^).***

96,27 Explicarea *mucarerului* este exactă ; descrierea actului o dăduse Dimitrie Cantemir, în opera sa *Descrierea Moldaviei,* ed. 2-a, Iaşii, 1851, *B artea politică,* cap. IV : *Despre întărirea sau înnoirea domnilor,* p. 129—138 ; cf. L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române,* voi. II₂, Buc, 1900, p. 82. Odobescu citează *Condica^ Vistieriei* după ms azi în colecţiile Arhivelor Statului, Buc în ediţia C. D. Aricescu *(cit. supra),* textul este (sub titlul : *ChelUieala banilor de birul Ali-Başei, precum scrie în jos,* anume : Martie 28 dni, leatul 7202) : „5943 tal. s-au dat la Bariam-Aga, Sileanu-Agasi al măriei sale vizirului, când au venit cu caftanu de mucarer, însă bani gata tal. 5000 şi uă haină cu spinare de samur şi postave i atlase, za tal. 943" (p. 13—14).

96,22 Traducerea lui *Selam-aga* este luată din J. de Hammer, *Bistoire de VEmpire Ottoman* (cităm trad. lui J. J. Hellert, t. XVII, Paris, Londres, Spb., 1841, p. 238 ; Odobescu avea traducerea Dochez în biblioteca sa) : „Selam-aga, litteralement, seigneur de felicitation, commissaire d'installation". Din aceeaşi sursă sînt date traducerile pentru *Casier-aga (,,Kislaragasi,* premier chef du harem", p. 230) şi *Tefierdar (defierdar,* le teneur de livres, president de la chambre du tresor, *ibid.,* p. 222).

96,41 Odobescu citează (după un exemplar din biblioteca sa), pe [Joseph de] Hammer, *Histoire de VEmpire Oitoman,* [trad. Dochez, în lipsa căreia folosim trad. lui J.J. Hellert], liv. LIX, [voi. XII, Paris, 1838, p. 349]. Textul la care se referă este următorul : „Le grand-vezir pensa egalement â eloigner le

kislaraga Xezir. Mais celui-ci, profitant de son intimite avec le Sultan et de la jalousie qu'inspiraient au maître la pompe et la magnificence du grand-vezir, le prevint et prepara sa chute. Un jour que Biiklii Moustafa, entoure de tous ses pages qui lancaient le djirid, se rendait â Timourtasch, le Sultan, qui se trouvait incognito pres de la fontaine de Solaktscheschmesi (de l'Archer), etonne de ce nombreux et briliant cortege, demanda â Xezir, â qui il appartenait; le kislaraga, en lui nommant Biiklii Moustafa, excita la jalousie que ses insinuations haineuses et perfides avaient fait deja naître dans la cceur du Sultan. Ahmed II lui depecha aussitot son grand-ecuyer, avec ordre de lui faire rendre ie sceau imperial et de le porter au gouverneur de Tripoli, Aii Pascha (13 mars 1694—16 redjeb 1105), quidevait ceder sa place au vizir disgracie <. . .>. Le Kislaraga ne jouit pas longtemps de son triomphe : trois semaines apres la destitution du grand-vezir, le meme sort vint le frapper, et il dut ceder sa place au basehaga (premier eunuque) de la Sultane Khasseki (7 avril — 11 sehâban)". De remarcat informaţia rapidă a lui Brîncoveanu şi diferenţele de date dintre însemnările lui şi izvoarele lui Hammer.

96,35 Odobescu va cita şi mai departe, după ms, *Condica Vistieriei* deşi arată că opreşte aci „citaţiile din acea Condică". Textul se află în ed. Aricescu, p. 37 : „8000 tal. s-au dat plocon Vizirului Ali-Paşa şi Chehaialii lui de vezirlic nou ; însă vizirului tal. 500 şi chehaialii tal. 1000 şi 2 blane de samur, za tal. 2000". Textul este la rubrica: *Cheltueala acestor bani de birul vizirului şi de seama a doua, cum scrie în jos anume: l < eat > 7202* (greşit: 7102).

96,41 [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VEmp [ire] Otiom[an,* trad. fr. cit.], liv. LIX [voi. XII, Paris, 1838], p. 361-362 descrie astfel victoria veneţienilor : „Le 8 septembre 1694, une flotte venitienne debarqua dans l'île de Khios, pres du cap Tsehselmek. Un corps d'environ neuf miile hommes, apres s'etre empare du faubourg de la viile, dressa ses canons en face de la place du Platane, etablit une batterie de mortiers dans le voisinage du bain du faubourg et commenca â foudroyer la viile. Le boulevard de Koumlik tabiesi (de Sabie) ayant ete pris, on n'attendait plus pour donner l'assaut que l'explosion des mines creusees depuis le jardin de Bekir-bascha, jusque sous la tour des Azabs. Mais, comme la veille on avait lance dans la forteresse deux miile sept cent boulets, qu'un grand nombre de maisons avaient ete detruites et que les dispositions des habitants chretiens faisaient craindre un soulevement, la sommation adressee par les Venitiens au commandant Hasan-Pascha fut accueillie d'autant plus facilement que le moufti Fe'izoullah, qui y vivait exile, le pressa d'entrer en composition, sans doute dans l'espoir de voir se termiiier son exil avec la resistance de la place. La peste de Khios alarma vivement la capitale et le camp du grand-vizir".

96₄₃ Palatul Mogoşoaia, considerat de specialişti drept „modelul cel mai frumos şi mai bogat de arhitectură civilă românească veche pe care îl avem" (Grigore Ionescu, *Bucureşti. Ghid istoric şi artistic.* Buc, 1938, p. 347) restaurat în anii puterii populare (ca şi Palatul brîncovenesc de la Potlogi), adăposteşte azi o secţie a Muzeului de artă din Bucureşti. Starea acestor monumente pe vremea cînd le descrie Odobescu („azi cad în ruine"), a dăinuit însă timp de decenii. în 1909 Virgil Drăghiceanu arăta : „îndreptăţită este şi azi, după 129 de ani, mirarea lui Sulzer faţă de părăsirea şi uitarea în care zace, din cauza completei ignorări, această preţioasă antichitate" (v. art. său *Curţile domneşti brîncoveneşti. II. Mogoşoaia,* în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 2 (1909), p. 163 şi lucrarea aceluiaşi *în amintirea hd Constantin Brîncoveanu. 1714—1914. Locaşurile voevodului. Ochire arheologică,* Buc.,1914, p.84—92 ;ibid.,p. 72 — 78 *:] Curtea dinBotlogi,* despre care arăta că în acel an — 1914 — „încăperile în care a locuit martirul <*sc.* Constantin Brîncoveanu>, servesc de camere de adăpost al porcilor"). Odobescu se arată unul dintre cei dintîi protestatari împotriva negrijei în care guvernele burghezo-moşiereşti lăsaseră monumentele noastre istorice.

96₄₆ Traducerea engleză a *Călătoriei Batriarhului Macarie al Antiohiei* nu se afla în biblioteca personală a lui Odobescu. El a folosit poate exemplarul disponibil în Bucureşti: acela al Bibliotecii Colegiului Sf. Sava (azi la Biblioteca Academiei cota II 25755) din *The Travels of Macarius Patriarch of Aniioch,* written by his attendant archdeacon Paul ofAleppo in Arabic, translated by P. C. Belfour, London, 1836, în voi. II, nart. VIII, sect. II, p. 324.

97, [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VEmp[ire] Ottom [an,* trad. fr. cit.], liv. LIX [nu LIV], voi. XII, Paris, 1838, p. 356 : „Le siege de Peterwardein durait depuis vingt-trois jours, lorsque des pluies abondantes et le debordement des rivieres inonderent les tranchees et forcerent les soldats â les abandonner. Contraint de se retirer, le grand-vizir leva le camp â la nuit tombante et le transporta dans cette meme nuit devant Belgrade".

97₃₇ [J. de] Hammer, op. cit., liv. LIX [nu LX], voi. XII, Paris, 1838, p. 358 : „En Pologne, les armes ottomanes ne furent pas plus favoris^es. Une tentative faite par les Tatares sous Mirza Schehbaz-Ghirai pour ravitailler Camieniec, n'eut aucune suite. Ghazi Chirai, qui avait d'abord ete charge de cette expedition, bien qu'ayant sous ses ordres une force imposante de vingt-cinq miile Tatares, de deux miile sipahys, de quinze cent janissaires et de six miile Moldaves, n'osa s'avancer au-delâ de Czecora sur la Dniester (6 octobre 1694). Schehbaz-Ghirai qui le remplaca, apres avoir regu un renfort de quinze miile Tatares d'Akkerman et de la Dobroudja, marche de Czecora sur Camieniec (6 novembre). L'armee polonaise passa le Dniester pres d'Uscieszko. Les Polonais, commandes par les generaux Jablonowski, Sapieha, Potocki et Sluszka, se battirent comme des lions, defirent les Tatares, leur tuerent trois miile hommes, deux mirzas^ et leur en prirent cinq autres".

97₃₈ Textele din Xicolae Costin şi Ion Xeculce la care se referă Odobescu par a fi capitolele privitoare la domnia lui Constantin Duca în timpul căreia (1693 apr. — 1695 dec. 8) va fi avut loc incursiunea în Bugeac notată de Brîncoveanu. Dar nici în Xicolae Costin *(Leatopisitul Ţării Moldavii de la Ştefan sîn Vasilie vodă,* cap. : *Bentru domnia lui Costantin Duca vodă,* în *Letopisiţile Ţării Moldavii,* ed. M. Rogălniceanu, t. II, Iaşi, 1845, p. 45—47), nici în Xeculce *(Leatopisiţul Ţării Moldavii de la Dabija Vv. pînă la domniea lui Ioan Mavrocordat Vv,* cap. XII : *Domniea lui Constantin vodă fecior Ducăi vodă celui Bătrîn,* în ed. cit., p. 271—281), nu se găseşte vreo menţiune precisă referitoare la această incursiune. Confuzia lui Odobescu poate proveni din lecţiunea greşită *paşa* în loc de *palia* (semnalată de E. Vîrtosu, v. *supra).* în amîndoi cronicarii se vorbeşte despre incursiunile unui „sultan cu cîtăva tătărime", care, întorcîndu-se de la un jaf în Ţara Ungurească, „au ars Chilia şi Smilul" (Xeculce, p. 281), după ce „multă pagubă făcuse în ţară întorcîndu-se înapoi" (X. Costin, p. 45). Acest din urmă cronicar arătase încă (p. 43) că în vremea domniei lui Cantemir vodă, un predecesor al lui Constantin Duca, „ţinutul Orheiului şi a Lăpuşnii cuprinsăse acum Hanul tătăresc de făcuse Hatman căzăcesc", informaţie care putea explica lui Odobescu incursiunile în Bugeac motivînd trimiterea imprecisă la Costin şi Xeculce.

97₄₀ Badu Greceanu, *Istoria Ţării Bomâneşti de la 1689 — 1700,* cap. 32 în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. 215 : „Şi au şăzut la Tîrgovişte în casele domneşti cu doamna mării sale şi cu toată curtea cîtăva vreme, apoi s-au rădicat de la Tîrgovişte şi venind la Mogoşoaia, venit-au la Bucureşti la octombrie în 20 zile, 7203 [=1694]".

97₄₆ Presupunerea lui Odobescu că „treaba Sinaei" înseamnă înţelegerea lui Mihai Cantacuzino pentru clădirea, mănăstirii din Bîmnicul Sărat şi închinarea ei la Sinai, este împărtăşită şi de E. Vîrtosu *(op. cit.,* p. 178, nr. 4). Odobescu cunoştea intenţia lui Brîncoveanu din Eadu Greceanu *[op. cit.],* cap. 40, în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. 329 : „într-acest an al optulea din domniea măriei sale s-au săvîrşit şi monăstirea care au făcut măria sa la tîrgul Eîmnicului, unde se proslăveşte adormirea născătoarei de dumnezeu stăpînii noastre, care iar den pajişte şi den temelie o au zidit împreună cu unchiul măriei sale, Mihaiu Cantacozino vel spătariu <...> care cu mile întărindu-o şi cu toate cum să cade împodobindu-o la sfînta şi dumnezeiasca mănăstire de la muntele Sinai o au închinat spre vecinică pomenire". Mănăstirea, construită între 1691—1697, a fost închinată lui Averchie, arhimandritul şi igumenul Sinaiului, încă din 1694 (Virgil Drăghiceanu, *în amintirea lui Constantin Brîncoveanu,* Buc, 1914, p. 52—53).

[J. de] Hammer, *[Tableau des] dignites et [des] emplois dans VEmpire Ture* [corect: Qttoman, *ibid.,* t. XVII, Paris, 1841, p. 229]: *„Kiayabeg,* ministre de l'interieur; le grand maître de la cour attache â une anibassade".

Cuvînt corect tradus, v. şi L. Şăineanu, *op. cit.,* voi. II, p. 19 : *„Bogaz,* gorge, gosier, embouchure, detroit, defile, canal". *Condica vistieriei,* ed. C. D. Aricescu, p. 42—43, prevede *Foiţă de rîndueala carelor ce s-au orînduit pe judeţe şi să fie pentru mergerea domni <e >i la bogazuri, precum scrie în jos, anume iunie 8 dni l <eat > 7202* şi *Carele ce s-au orînduit pe oraşe şi pe slobozii, toate pentru mergerea domnii la bogazuri.*

A. T. Laurianu, *Documente istorice despre starea poliiică şi religiosa a românilor din Transilvania,* în *Magazin istoric pentru Dacia,* 3 (1847), p. 189 : „Tot în acel timp se împrăştiară prin Iacov Banfi şi cei ce merseră în contra Baciei, alţii se prinseră şi se omorîrăXcu deosebite feluri de morţi barbarice, aşa încît spun că în acea rescoală periră mai mulţi de 40.000 ţerani. Şi cu modul acesta se risipi acea furtună a cruceferilor, pe care i-au numit *Cruţi,* către finitul toamnei a anului 1514".

[J. de] Hammer, *Hist[oire] de VFmp[ire] Ottom[an,* trad. fr. cit.], liv. LIX, voi. XII, Paris, 1838, p. 367 : „Ahmed II <... >, dangereusement affecte depuis quelque temps d'une liydropisie, mourut le 6 fevrier 1695 (21 djemazioul-akliir 1106). Cette meme maladie avait enleve ses freres, Mohammed IV et Souleiman II" ; liv. LX, p. 371 : ,,Le nouveau sultan, Moustafa II, d'apres un vieil usage, travailla lui-meme ă elever sur le char funebre la depouille mortelle de son predecesseur".

Idem, liv. LX [greşit XL] p. 376—378 : „La campagne qui s'ouvrit dans l'Arehipel le troisieme jour apres que le sultan Moustafa eut rendu le khattischerif dont nous avons parle plus haut, s'annonga par une victoire que la flotte Ottomane remporta sur les Venitiens, pres des îles Spalmadori, dans le canal de Khios. [Urmează descrierea amănunţită a luptei]. Les navires venitiens se refugierent en desordre dans le port de Khios ; mais incapable de defendre l'île contre une flotte superieure, ils la quitterent pendant la nuit, et allerent jeter l'ancre â Tineh. Un gros navire venitien, quis avait touche sur un bas-fond ă i'entree du port de Khios, tomba entre les mains des vainqueurs, avec seize canons de 24, six mortiers, cinq miile fusils et deux cent quatre-vingt hommes. Dans le port meme, ils s'emparerent encore de quatre fregates et cinq cents cavaliers venitiens; le vainqueur trouva en outre dans la forteresse seize canons de gros calibre, huit miile bombes et cinquante caisses de plomb".

Eadu Greceanu, *[op. cit.],* cap. 34? în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. 218 sq. : „Vizirul şi cu Kehaiaoa, oameni foarte răi şi lacomi şi varvari <... > încă şi altă răutate mare pre seraca de ţară au adus, ca să ducă ţara zaherea la Cameniţă, care era o nespusă nevoie <. .. > Iar după ce au trecut sfintele Paşti, îndată au purces măria sala aprilie în 8 zile către

Cladova [= Cerneţi, *n.n.]* şi mărgînd pînă la satul mării sale Potlogi, cîteva zile pre loc au şăzut, şi iarăşi de acolo rădicîndu-se au mers pînă la Brîncoveni şi acolo au venit veste Domnului de la capikehaele de la Odriiu, cum că Vizirul şi Kehaiaua Vizirului au căzut la urgie împărătească pre pierzare" ; [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VFmp[ire] Ottom[an* trad. fr. cit.], liv. LX [nu XL], voi. XII, Paris, 1838, p. 375 : „Cette mutinerie cofiţa au grand-vizir [Sourmeli Ali-Pascha] et sa place et sa tete; car il se trouva qu'il devait au tresor une somme de trois cent treize miile piastres <. .. >", p. 379 : „Les membres les plus influents du precedent ministere, le kiaya, le mischandji, le grand-chambellan, jetes en prison lors de la chute du grand-vizir *Sourmeli AU <...>"; ibid.,* numele succesorului: ,,le grand-vizir Elmas Mohammed-Pascha".

1000 Vezi Eadu Greceanu *[op. cit.,* în *Magazin istoric,* 2 (1846), p. 210], care scrie „de nunta fiicăi mării sale Doamnii Măriei, care după Costandin vodă domnul Moldovii o au dat", apoi [Demetrius] Cantemir [corect : Cantimir] *Eistoire de VEmpire Othom.an,* traduite en frangais par M. de Joncquieres, t. II, Paris, 1743, p. 205 : „Mărie, epouse de Constantin fils de Ducas, Prince de Moldavie". Printre *alţii mulţi* la care se referă Odobescu, vd. şi Ion Xeculce, *op. cit.,* în *Letopiseţul Ţării Moldavii,* t. II, Iaşii, 1845, p. 273 descrierea pe larg a nunţii. Doamna Măria muri de ciumă în august 1697 la Constantinopol.

100 38 Eadu Greceanu, *[op. cit.],* cap. 35, în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. 221 sq. : „Iar cînd au fost la iulie în 28 de zile, venit-au veste domnului că şi hanul Selim Gherei este viitor iarăşi, ca să treacă prin ţară, să meargă după împărăţie la Beligrad".

140, Eadu Greceanu, *[op. cit.],* cap. 36, în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. [225 —]226 : „Văzînd dar Vizirul Mehmet Paşa în ce chip întoarcerea împăraţi<e>i este, numai de cît prin un agă la domn au trimis cu ferman, ca să se rădice domnul să meargă să easă înainte la Dimiricapi întru întîmpinarea împăratului, să deschiză drumul, să facă poduri pe la ape mari, şi la altele să se afle cu slujbă lîngă împărăţie, de vreme ce împărăţia prin ţară vine şi trece". în continuare, relaţiunea deplasării lui Brîncoveanu cu armata pînă la Cuşmir, unde s-a întîlnit cu Vizirul, apoi la Xicopole, unde s-a întîlnit cu Sultanul *(ibid.,* p. 322); [J. de] Hammer, *Hist[oire] de PEmp[ire] Ottom[an,* trad. fr. cit.], liv. LX, voi. XII, Paris, 1838, p. 389 : „La saison etant deja fort avancee, le Sultan r^solut de ramener l'armee ă Xicopolis (28 septembre — 18 sâfer)".

102 31 [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VEmp[ire] Ottom[an,* trad. fr. cit.], liv. LX, voi. XII, Paris, 1838, p. 448-475. Hammer dă o descriere amănunţită a tratativelor, încheiate cu semnarea păcii, la 26 ianuarie 1699. Data indicată de Odobescu în *Bevista română,* 1 (1861), p. 670, n. 1 : *ianuarie 1696* (aci, p. 102, n. 1) este desigur o eroare de tipar pentru ianuarie 1699 (cifra 6 a^uni-

taţii este de alt corp, în mod evident o corectură greşit efectuată). Odobescu mai trimite la F. Schoell, *Hist[oire] abreg[ee] des traites de paix,* voi. IV, Bruxelles, 1839, p. 349 sq. în lipsa acestei ediţii reproducem locul citat după alta mai veche, anume *Histoire abregee des traites de paix entre les puissances de VEurope depuis la paix de Westphalie* par feu M. de Koch. Ouvrage entierement refondu, augmente et continue <... > par F. Schoell, t. XIV [nuIV], Paris, 1818, care descrie în cap. LXV, p. 249—283 împrejurările în care au fost încheiate *Les traites de paix de Carlowitz, entre la Porte, la maison d?Autriche, la Bologne, la republique de Venise et la Bussie, conclus en 1699,* arătînd că ,,les trois puissances alliees, l'empereur, la Pologne et la republique de Venise, signerent chacune separement ă Carlowitz leur traites avec la Porte, le 26 janvier 1699". Cartea este menţionată sumar în *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu.

102 36 Eadu Greceanu *[op. cit.],* cap. 44, în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. 350 : „Tot într-acest an [7207=1699] s-au pristăvit şi muma măriei sale lui Costandin vodă, jupăneasa Stanca Cantacuzino, de vîrstă de 62 de ani, pre care şi bătrâneţile ajungîndu-o, iar mai mult grelele boale, cum zic, s-au pristăvit; care lăsînd cu a dumneaei gură ca să o astruce lîngă boiarul dumneaei jupan Papa Brîncoveanul, la mănăstirea Brîncovenii, că acolo era îngropat".

102,40 Odobescu foloseşte termenul *a specializa* pentru *a specifica, a exemplifica.* Textul din *Condica Vistieriei,* ed. Aricescu, la p. 13 : „1000 tal. s-au trimis cu Ianache Buluc-Başa la Ţarigrad, ca să cumpere *cofterie* sacîz pentru treaba căpeteniilor de Paşti si tafta pentru steaguri si alte cheltuieli de treaba curţii de Paşti".

102A Interpretarea expresiei din *însemnări* este corectă : *hat* <ar. *hatt* = „autograf din partea sultanului" (L. Şăineanu, *op. cit.,* voi. II2, p. 62); *barat* <turc. *berat* = „diplomă sau brevet de învestitură dat de înalta Poartă mai ales domnilor ţărilor româneşti, la instalarea lor în domnie" *(Dicţionarul limbii române,* t. I, Buc, 1913, p. 542, s.v. *berat;* Şăineanu, *op. cit.,* voi. II2, p. 17 ; Hammer, *op. cit.,* voi. XVII, p. 221 *„Berat,* diplome d'investiture".

103 30 Informaţiile despre medicii din Bucureşti de pe vremea lui Brîncoveanu le-a cules Odobescu din următoarele izvoare : 1. [J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der Walachey und Moldau* [corect Moldau und Walachei], t. I, [Halle, 1804], p. 359 : în 1703, cu prilejul călătoriei lui Constantin Brîncoveanu la Adrianopol „der Leibartzt Pilarino musste durch Versicherungen, dass die Gesundheits-Umstaende des Fuersten es erforderten, wenn er lebendig zu Adrianopel ankommen solite, den Aga hinhalten". Alte informaţii despre Giacomo Pilarino, la P. Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc,* voi. I, Călăraşi, 1935, p. 97—99. Izvorul citat de Odobescu nu i-a fost cunoscut lui Samarian. 2. Ioan Comnenul, npocrxuvyjvaptov TOU

ʿAyiou "Opou^; TOU "AOoovcx; auyypacpsv (JLSV xal TU7ico6sv <. . . > crcroi>-Srj xa' Sa7ravy] Tou l^o^orarou tarpou xupiou 'Icoavvou TOU Kofx-v^vou... *Tiicoiq* 'AvOifJiou IspopLOva^ou TOU S£ ʿI6ip£a<;, sv TT) (xovfi TOU 2vaya>6ou, a^a. Acesta este *ProsTcinitarul elinesc* la care se referă Odobescu. De existenţa unui Ioan Comnenul în Bucureşti la 1701 se poate afla din chiar titlul cărţii. De observat că pînă în 1903, data tipăririi t. I din *Bibliografia românească veche,* alcătuitorii acesteia I. Bianu şi X. Hodoş, nu au putut afla exemplare din lucrarea lui Comnenul în bibliotecile din ţară (cf. *op. cit.,* p. 422—423, nr. 129; descrierea completă e dată de Dan Simonescu, *op. cit.,* t.IV, Buc, 1944, p. 213—215), şi citează pe Emile Picot, *Notice biographique et bibliographique sur Vimprimeur Anthime d'Ivir, Metropotitain de Valachie,* în *Nouveaux melanges orientaux. Memoires... pubties... ă Voccasion du Septieme Congres internaţional des Orientalistes,* Paris, 1886, p. 540. (Publications de l'Ecole des langues orientales vivantes, IIᵉ serie, voi. XIX). Eeiese de aci că Odobescu a cunoscut un exemplar, pierdut ulterior, al lucrării lui Ioan Comnenul, sau că ştia de existenţa acestei cărţi din Bernard de Montfaucon, *Balaeographia graeca,* Parisiis, 1708 [în Bianu şi Hodoş, *loc. cit.,* greşit : 1705], p. 441—508 : *Descriptio Monthi Atho,* lib. VII : *Proscyneiarium Sandi Moniis Atho* [text grec şi traducere latină], pe care îl citează (cartea nu este menţionată în *Catalogul* bibliotecii sale). Odobescu dă astfel, la noi, prima descriere bibliografică, fie şi sumară, a cărţii lui Ioan Comnenul subliniindu-i totodată valoarea pentru cercetările arheologice. Pentru presupunerea neîntemeiată (înlăturată îndată chiar de Odobescu) a identităţii Ioan Comnenul — Ioan Eomanul — Ioan Francul, vezi introducerea la comentariile acestei scrieri *(supra,* p. 520). Despre Ioan Comnenul, ajuns apoi mitropolit de Durostor sub numele de Ierothei, v. P. Samarian, *op. cit.,* voi. I, p. 102—103; 3. *Condica Vistieriei,* sub titlul *Banii ce s-au dat măriei sale Vizirului şi la alţi ai Porţii, cînd au venit la Bîisciuc, cum semnează în jos,* anume : „500 tal. s-au dat lui Panteleon, doftorul cel mare, simbria lui de toamnă" (ed. Aricescu, p. 9). Este vorba de Pantaleon Caliarhi din Hios (P. Samarian, *ibid.,* p. 103—104). în aceeaşi *Condică,* Odobescu putea găsi informaţii despre Pilarino (ed. Aricescu, p. 305, 659, 715, 721). Prin nota de faţă Odobescu se înscrie între cei dintîi cercetători asupra trecutului nostru medical.

103,43 Interpretare greşită a prescurtării: trebuia citit *oilor,* în loc de *oamenilor* (v. *supra,* observaţiile lui E. Vîrtosu).

103,46 Locul, corect transcris (o eroare de tipar neînsemnată : *Cusandra,* pentru *Casandra,* este din scrierea citată a lui Xicolae Costin, *[Letopiseţul Ţării Moldavii de la Ştefan sîn Vasilie vodă,* în] *Letopisiţile Ţării Moldavii* [ed. Kogălniceanu], t. II, [Iaşii, 1845], p. 49.

105* Odobescu citează un loc din articolul său *Poeţii Văcăreşti* [din *Bevista română,* 1 (1861)], p. 531. De observat că notele 3 şi 4

105» (notate cu + ş i + +) de la p. 672 a *rev. cit.* sînt inversate. Trecerea în Eusia a lui Toma Cantacuzino putea fi cunoscută de Odobescu din ms *Genealogiei familiei Cantacozinilor,* citată în *Poeţii Văcăreşti (Revista română,* 1 (1861), p. 531). Yezi ed. X. Iorga *(Genealogia Cantacuzinilor* de banul Mihai Cantacuzino), Buc, 1902, p.353 : „La anul 1711, în vreme ce avea Petru cel Mare războiu cu Turcii, mergînd Costandin Brîncoveanu Voevod, din'poruncă, în ajutorul turcilor, şi ajungînd pînă la Urlaţi, ce este un sat în ţară, în judeţul Săcuienilor, a pus acolo ordia lui, şi acolo, aşteptînd pînă, cu dâre de bani, şi-a isprăvit a se întoarce la Bucureşti, atunci spătarul Toma, cu cîţiva oameni ai lui credincioşi şi cu Stoica, ceauşul spătăresc, a fugit şi s-a dus la împăratul Petru, ce atunci se afla cu lagărul la Prut. împăratul l-a primit în slujbă ca gheneral-maior, dîndu-i şi un polc de călărime, ce se numia Tambulskoi-Dragonskoi-Polk". Tov. George D. Florescu ne informează că în prezent nu se cunoaşte soarta manuscrisului original al *Genealogiei Cantacuzinilor,* astfel încît, pentru confruntarea referinţelor lui Odobescu dispunem numai de ed. Iorga.

105 43 Eadu Greceanu, *[op. cit.],* cap. 42, în *[Magazin istoric pentru] Dacia,* 2 (1846), p. 343 : „Atuncea dar pre căşlegi, avînd măria sa şi nuntă a face a fiicăi măriei sale doamnei Ilincăi cu Scarlatake, coconul lui Alecsandru dragomanul cel mare împărătescu, cinstit-au întîiu cu dregătorie pre acest coconu, făcîndu-1 paharnic mare, după aceea şi nunta s-au făcut la fevruarie, veselie foarte mare şi cu cinste domnească făcîndu-se şi despre o parte şi despre alta" ; *idem,* cap. 46, p. 353 : „Cînd au fost la 28 zile ale aceleiaşi luni [iulie 1698], fie fostu bolnav, încă mai din trecuta vreme al doilea ginerile măriei sale, Scarlat marele paharnicu, feciorul prea învăţatului şi prea ştiutului marelui dragoman al Porţii Turceşti al lui Alecsandru Mavrocordat <. .. > s-au prăstăvit, lăsînd jale mare foarte jupănesei sale, p <ă ginţilor lui şi tot norodului şi neamului său, fiind de vîrstă de ani 22, şi căsătorit numai de un an şi jumătate, nelăsînd în urmă nici seminţie; şi aşa, cu mare cinste, cu sobor arhieresc, preoţesc, boeresc şi slujitoresc, ducîndu-1 l-au astrucat la sfînta mitropolie din Tîrgovişte".

105, *Condica Vistieriei* (ms original citat) aminteşte de costul *cuciilor* (ed. Aricescu, p. 15) : „1305 *y*, tal. s-au dat la Vel-Pitaru de au făcut cucia Vizirului şi alte 4 cucii, care s-au trimis ear la Poarta Vizirului după obiceiu cum scriu foile cheltuelii".

106 38 Odobescu se referă la cele 32 capitole inedite din scrierea lui Eadu Greceanu a căror traducere românească după versiunea germană a lui Filstich o făgăduise Ştefan Greceanu (v. *supra,* p. 522). în ediţia *Vieţii lui Costandin vodă Brîncoveanu* publicată de acesta în 1906, p. 119—131, găsim, într-adevăr, în cap. LIX (ca variantă), descrierea acestei călătorii fără menţiunea altor localităţi de cît Arnaut-Kioi şi Odriiu (Adrianopol). în lipsa acestui izvor, Odobescu urmăreşte itinerariul lui Brîncoveanu (comparîndu-1 cu căile de comunicaţie ale sec al XlX-lea) după relaţiunea lui [J. Chr. v.] Engel, *GescJi[iclite] der [Moldau und] Wal[acJiey],* t. I, [Halle, 1804], p. 359, care arată că „der Fiirst, in einem Gefolge von 70 Personen reisend, machte kleine Tagreisen <. . . > So ging uber eine Eeise von Tagen allmählig ein Monath hin", fără a numi alte localităţi în afară de „Arnaudkoje" [=Arnautkioi] şi „Adrianopel".

107,9 Cuvîntul greu de descifrat era *Cuciucchiuiliu* (în loc de *Cuciucriiul);* lecţiunea este a lui E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. LV şi 191.

108,31 [J. Chr. v.] Engel, *GescM[cMe] der [Moldau und] Wal[achey],* t. I, [Halle, 1804], p. [359 —]360 descrie amănunţit împrejurările călătoriei lui Brîncoveanu la Adrianopol în 1703 şi rezultatele ei, folosind ca izvoare pe Cantemir, Del Chiaro şi Greceanu. Eelaţiunea lui Engel este în mare măsură utilizată de celălalt autor citat de Odobescu, anume [J. de] Hammer, *Hist[oire\ de VEmp [ire] Ottom[an,* trad. fr. cit.], liv. LXI [voi. XIII, Paris, 1839, p. 103—106] : „Peu de temps apres sa nomination, Eami appela â Constantinople le prince de Valachie, Brancovan Cântacuzene Bessaraba, dont le regne a ete si pompeusement decrit par son chancelier Eadul Gretschan [urmează caracterizarea primilor ani ai domniei lui Brîncoveanu]. Au mois d'avril 1703, le second grand-ecuyer, Selim-aga, arriva â Bukarest, et remit â Brankovan l'ordre de se rendre â Andrinople <. . . > Apres s'etre traîne pendant un mois entier sur la route de Bukarest a Andrinople, il arriva â Arnaoud-Koei, pres de Constantinople <. . . > Eami Pascha, gagne en sa faveur par les protecteurs du prince, lui fit un accueil gracieux, et lui promit une audience du Sultan pour le mardi suivant, qui etait jour de diwan. Brancovan fut introduit dans la salle du trone avec le ceremonial usite pour les princes de Moldavie et de Valachie <. . . > A l'issue de l'audience, le Sultan fit remettre â Brankovan le diplome par lequel il le confirmait â vie dans la dignite de prince de Valachie".

108,34 Informaţia despre surghiunirea lui Constantin Duca se află atît în Xicolae Costin, *op. cit.,* în *Letopisiţile Ţării Moldovii,* t. II, Iaşii, 1845, p. 57, cît şi în Ioan Xeculce, *op. cit.,ibid.,* p. 306 : „Au trimis Vezirul de au luat pe Duca vodă de pe drum, de l-au făcut surgun la Kavala unde era multă ciumă, ca să nu-1 mai supere oamenii cei din curtea împăratului". Situat la răsărit de Athos, pe litoralul Mării Egee, portul Kavala nu însemnează chiar Muntele Athos, cum arată Odobescu.

108, Eadu Greceanu, *op. cit.,* în *Magazin istoric,* 2 (1846), p. 198—199 : „Cînd au fost la septembrie rădicatu-s-au domnul de acolo şi învârtejîndu-se pe la Potlogi, au venit iarăşi la scaun în Bucureşti, şi s-au gătit de nunta fiicii mării sale doamnii Stanchii, care o au dat după coconul lui Iliaş vodă, Eadu beizadea, a cărora nuntă s-au făcut la luna lui noemvrie, însă veselie dom-

neasă mare şi înfrumuseţată, care în zilele noastre asemenea aceia n-am văzut". Pe exemplarul voi. II din *Magazin istoric* fost în biblioteca lui Odobescu (în prezent la Biblioteca Academiei, Secţia Cartea rară), pe o foaie adăugată la sfîrşit, următoarea însemnare autografă în creion: „Nunta domnitei Stăncutii, p. 198".

108, [J. Chr. v.] Engel, *Gesch[ichte] der [Moldau und] Wal [aehey],* t. I, [Halle, 1804], p. 360: „Bey seiner Ankunft im Kaiserlichen Pallast wurden ihm, seinem Sohn Stephan, und dreyssigen seiner Bojaren Ehrenpelzen angelegt".

109 ii Etimologia propusă de Odobescu (ca şi forma *gulgulea* din *Insemnările* lui Brîncoveanu) nu e consemnată în *Dicţionarul limbii române,* care cunoaşte numai formele *guleâiu* şi *gulaiu* < rus. *eyjiaii* = „chef", „petrecanie cu băutură multă" *(op. cit.,* t. Iii, Buc, 1934, p. 324 *s.v.).* Din punct de vedere filologic *însemnările* editate de Odobescu nu par să fi fost studiate de cercetători.

109 13 [J. Chr. v.] Engel, *Geschlichte] der [Moldau und] ~Wal[achey],* t. ţ, [Halle, 1804], p. 361: „Der entwichene Mufti ward durch Steckbriefe verfolgt, samt seinem Sohn eingebracht, zur Entdeckung seiner Sehätze durch die Folter gezwungen, der Sohn starb auf der Folter: der Vater ward auf dem Trodelmarkt (Bitbazar) enthauptet, und sein Leichnam in den Fluss Asuntsche geworfen"; [J. de] Hammer, *Hist[oire] de VEmpţire] Ottom[an,* trad. fr. cit.], liv. LXII, [voi. XIII, Paris, 1839, p. 119]: „La Walide, informee par ses agents de l'accroissement rapide que prenait la rebellion, representa ă son fils la necessite de sacrifier â sa propre surete le moufti et toute sa familie. Des que le Sultan eut rendu le khattischerif contenant la destitution du moufti, le grand-vizir ordonna au tschaousch-baschi de conduire ses quatre fils, le nakib, le Khodja et les deux juges d'armee â Erzeroum".

109 14 [J. Chr. v.] Engel, *loc cit.,* [p. 361]: „Am folgenden Tage riichten die Bebellen in Adrianopel ein, befreyten den Prinzen Achmet, Mustapha's Bruder aus dem Gefăngniss, in welches die regierenden Herren ihre Bruder und Verwandte einzusperren pflegen, erhoben ihn zu Sultan, und sperrten dafur den Mustapha ins nemliche Gefăngniss ein"; [J. de] Hammer, *loc. cit.,*liv. LXI, [p. 128—129]: „Le Sultan en rentrant au serai, se rendit chez son frere et lui adressa ces mots: « Mon frere, ils veulent te choisir pour leur Padischach <...> » La Walide, des qu'on lui eut apprit le changement de regne projete, s'etait prononcee en faveur de son fils Ahmed III, contre le prince Ibrahim. Ce fut ainsi qu'Ahmed, le troisieme sultan de ce nom, monta sur le trone ă la suite d'une revolte qui avait dure trent-six jours (22 aout 1703 - 9 rebione-akhir 1115)"; liv. LXII, *ibid.,*

: „Ahmed HI — - 1 « * ^ S ' S
Jar il n'avait p». « f f « ^ ™ " . ^ l e a date de Hammer.
deosebiri intre datele tai 5 ™ ^ ™ ? » * ^ c, dnpa cel dinţii,
Schimbarea lui Mnrtaţş. cn^ Ahmed a »^ „ ec mne

osmană, Buc, 1958, p. 96).

" " ' " AF^T! /^NUSCRIPTE 51 CÂRTI TIPĂRITE AFLATE IN MĂNĂSTIREA BISTRIȚA
(DISTRICTUL VÎLCEA N ROMÂNIA)

Manuscrisul acestui studiu nu s-a păstrat. Se cunoaşte o singură ediţie integrală, publicată de Odobescu în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* 1861, volumul I, p. 703-742, 807-830 şi volumul II, 1862, p. 107-120.

întreg studiul este împărţit în şase capitole. în ediţia „definitivă", *Scrieri literare şi istorice,* Odobescu nu mai reeditează întreg studiul, ci numai introducerea şi *Psaltirea* lui Coresi, ca două articole independente[1].

întrucît introducerea studiului, cu puţine modificări, este o reeditare a introducerii aşa cum a fost ea publicată în *Revista română,* am socotit-o ca variantă, luînd ca text de bază pentru ediţia noastră, prima ediţie din 1861[2]. *Psaltirea* lui Coresi însă, care reproduce capitolul VI din studiul *Despre anele manuscripte..* . dar cu modificări pronunţate a fost publicată în ediţia de faţă ca un articol separat[3].

Pentru completarea informaţiilor legate de descoperirile arheologice şi bibliografice făcute de Odobescu cu ocazia călătoriei sale în Argeş şi Vîlcea în 1860 publicăm în anexa volumului de faţă capitolul III din manuscrisul românesc 3265, *Relaţie despre anticuităţile ce se află in mănăstirile din districtele Argeşul şi Vîlcea. . .,* capitol care conţine lista manuscriselor şi cărţilor găsite la mănăstirea Bistriţa[4].

Textul studiului *Despre unele manuscripte. ..* este ilustrat cu reproduceri de legături de manuscrise, foi de titlu din tipărituri vechi şi obiecte de cult, executate de pe desenele pictorului H. Trenk, care a însoţit pe Odobescu în călătoria făcută. în ediţia de faţă au fost reproduse aceste planşe.

Grafiile şi fonetismele nestabile abundă în tot acest lung text şi ele sînt cele obişnuite scrisului odobescian din această vreme. Cîteva exemple vor fi concludente : a este notat deseori cu e *(Snegov, vera, reversă, abie, deca)* sau cu 6 *(aforă); â* este notat cu *e (remas, ţerrille, respîndirea, răsăritean); l* este notat cu *i (vânători, penă, dintâi, Tergovişte)* sau cu *6 (cot);* la

[1] Cf. aici p. 539.
[2] Cf. aici p. 540.
[3] Cf. aici p. 174 şi 557.
[4] Cf. aici p. 411.

început de silabă precedat de vocală, cum şi precedat de consoană labială nu apare diftongat *(perit, măestrie); y* notează des pe *i* în neologisme *(typărite, byzantine, styl, cyrillice, bey, anonymă);* consoanele sînt reduplicate *(alles, soffe, commentariu, litiere, frumossului); th* notează pe *t* în neologisme şi nume proprii *(Mathei, theologice, bibliotheca); z* este notat şi cu *j (jeţui).* Sub influenţa etimologismului şi a curentului latinizant şi italienizant scrie *verbi, numerul, rezimată, anticuităţile, cuestii, concuiste,* iar neologismele primesc forme ca *personage, menagia, dirigea.*

Semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei (bisericei, cărţei)* şi terminaţia în *ă* în loc de *e* la nominativ-acuzativul singular feminin şi la persoana a treia a subjonctivului *(sâ fiă, să viă, să învia, copia, osîrdia).*

Greşelile de tipar sînt numeroase şi ele au fost corectate tacit.

Este inexplicabilă greşeala pe care o face la datarea *Evangheliarului* lui Macarie, pentru că, deşi transcrie anul corect, *3K* (7020) şi în textul slav şi în traducere, îl calculează în ani de la Hristos 1514, în realitate fiind 1512, făcînd şi o notă pentru a corecta tot în 1514 anul din legenda reproducerii de pe *Evangheliarul* lui Macarie, trecut greşit 1521 *K*

Din greşelile de tipar constatate şi 'care au fost corectate în ediţia de faţă, amintim : *ronduri, „din straturilor creştine", „minunate cetate" „gîndurile şi cugetărilor", provedinţâ* <provenienţă>, *„ceasloave tipărită", hamaturi* pentru *hamuri...*

In privinţa transcrierilor precizăm că toate textele vechi în limba română şi slavă sînt tipărite cu caractere chirilice, textele româneşti au fost transcrise cu caractere latine, în ce priveşte transcrierea textelor slave s-a intervenit prea puţin pentru a lăsa cititorului imaginea exactă a felului în care înţelegea Odobescu să transcrie textele vechi, greşelile de tipar s-au corectat tacit.

Introducerea studiului *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite..* . este reeditată sub formă de articol independent în *Scrieri literare şi istorice,* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861-1862,* p. 333-348.

Deosebirile grafice, fonetice şi lexicale nu sînt esenţiale, după cum se poate vedea din variante. Este de remarcat diftongarea lui *e* la început de silabă, precedat de vocală *(trebuie, dezvăluie)*; este adoptată peste tot terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate la nominativ singular în *ie*; genitiv-dativul feminin singular este redat corect ; ca deosebire lexicală semnalăm pe *cîrcei* înlocuit cu *cîrcăieci.* Odobescu renunţă la influenţele italienizante şi nu mai scrie *anticuităţi* ci *antichităţi.*

Deosebirile care contează sînt însă modificările şi adăugirile pe care le face Odobescu pentru a transpune articolul scris în 1861—1862, în anul 1887. Deziderate exprimate la viitor în ediţia I se schimbă în acţiuni la un timp trecut : *„Ne vom mărgini"* — *„ne-am mărginit în cîţiva articoli publicaţi în Revista română",* sau *„ne măgulim că vom izbuti"* (1861) devine *„ne măguleam că vom fi izbutit"* (1887), pasaj continuat apoi cu consideraţii asupra necesităţii aducerii în Biblioteca statului şi în muzeu a odoarelor, cărţilor şi manuscriselor care se găsesc la mănăstiri, observaţie care vine în contradicţie cu nota de la p. 337 unde afirmă că : *„Astăzi, la 1887, mai toate acele obiecte se află în Muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti".*

Observăm că în nota (p. 345) prin care indică articolul publicat în *Revista română* sînt trecute numai cinci capitole, al şaselea fiind cel despre *Psaltirea* lui Coresi pe care îl va publica independent în *Scrieri literare şi istorice*[2].

[1] Cf. *Revista română,* 1861, volumul I, p. 816, nota 2.
[2] Cf. aici p. 557.

v „ , » „ , . *text* . ; : ^ n i ^ : s r . c f - d*

SIGLE

5 - ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte,* 1861, volumul I, p 703-708.

ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861 — 1862,* p. 333 — 348.

M lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

110

1 — 3. Despre unele manuscripte și cărți tipărite, aflate în mănăstirea Bistrița (districtul Vîlcea în România). A ; Despre odoarele, manuscriptele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița (Districtul Vîlcea în România). £!|11 totdauna *A ;* totdeauna £||13 cîrceii *A ;* cîrcăiecii *B*\\ 15 anticuariul *A* ; anticarul £|| 16 totdauna *A* ; totdeauna *B*\\ 19 după *A ;* dupe £11 27 prinții *A ;* principii *B*\\ din contră *A* ; din contra £|| 30 în scrupuloasa *A ;* Prin scrupuloasa *B*\\ 31 punct *A ;* punt *B* || 33 dezvoltării sale *A ;* dezvoltării ei *B* | influințele *A ;* influențele *B* j| 35 după *A ;* depe £||36 mănăstirei *A;* mănăstirii £j vom descrie *A ;* vom cita *B*II

111

1 tablourile *A;* tabelurile *B* || 4 engolpion *A* ; engolpionul £|| 5 cu smalț champleve *A* -, cu smalț în glaf (champleve) £|| 8 cu figuri en bosselage *A ;* cu figuri răsărite (en bosselage) £|| 10 candelile A; candelele £|| 19 locuste *A;* lăcuste £/ prezintă *A;* prezentă £||22. tendințele *A* ; tendențele £|| 25 națiunei *A* ; națiunii £|| 26 iarăș *A* ; iarăși £|| 30 prenouească *A* ^prenoiească £{j 40 prezintat *A* ; prezentat £|| 47 Trebue *A* ; trebuie £|| 48 defigura *A* ; desfigura £||50 anticuitățile *A;* antichitățile £||51 *adaugă după* bogat. : Astăzi, la 1887, mai toate acele obiecte se află în Muzeul Național de Antichități din București. £ ; *omite in A'}*

112

6 *corupt:* hamuturi *AB ;* hamuri Mj]7 după *A;* dupe £j fabricărei *A;* fabricării £||8 dezvălue *A* ; dezvăluie £|111 pierderei *A* ; pierderii £i114 dezvoltărei *A;* dezvoltării £|i 17 Instrucțiunei *A* ; Instrucțiunii £|| 21 în număr de 20 *A ;* în număr de 29 £|j 22 trebue *A* ; trebuie £11 24 anticuității *A;* antichității £||25 adunăturei A; adunării £||28 300 volume A; 390 volume £|)29 neîngrijirei A; neîngrijirii £||32 mănăstirei A; mănăstirii £||34 păstrarei *A;* păstrării £||36 risipit A; răsipit £| risipit A; răsipit £||42 adecă A; adică £||45 repede A ; rapede £||

Cf. «ci p. 53S.

£ vechia A ; vechie £ii 14 S-tului A ; sfîntului £|| 15 mănăstirei A ; mănăstirii £|| 25 risipire A ; răsipire £|| 32 Sîntului A ; sfîntului £|| 33 privia A ; privea £|j 34 sînțită A ; sfințită £ | mănăstirei A; mănăstirii £||37 localităței A; localității £]| 42 din jafuri și din nevoi A; de jafuri și de nevoi £||45 după A; dupe £||46 sîntului A; sfîntului £i|

114

13 sînți A ; sfînți £||16 deosebite A ; deosebitele £|| 19 nu este aci A ; *omite* aci *în* £j|20 Ne vom mărgini A ; Ne-am mărginit, în cîțiva articoli publicați în Revista română £|| 21 amănuntul A ; amănuntul £|| 22 proveniența A ; *corupt*: proveniența £|| 22—23 ne măgulim că vom izbuti A ; ne măguleam că vom fi izbutit £|| 25 înapoiate ; *adaugă :* Din nenorocire toate acele manuscripte și *incunabule* ale tipografiei românești zac neîngrijite și expuse stricăciunii și pierderii. Ar trebui să se depună prețioasele cărți și odoare de tot felul de prin mănăstiri, în Biblioteca și Muzeul național și să se conserve prin legături solide, volumele ce se strică și mai rău din putrezirea scoarțelor roase de cari. Măsuri pentru culegerea și păstrarea antichităților din țările noastre sînt indispensabile, căci, o mai repețim, încuria și nepăsarea către .amintirile strămoșești sînt o rușine și o impietate pentru o națiune ce aspiră la cultură. București, 1861. Tipărit în Revista română voi. I și II *exponent și notă sublineară* 1 : Capitolele care urmează asupra acestui subiect în voi. I din Revista română, poartă titlurile următoare : „I. Psaltirea slavonă comentată de Branco Mladenovici, 1346. Despre acest foarte interesant manuscript a tratat și renumitul slavist profes. Miklosich din Viena, căruia Al. Odobescu l-a comunicat. II. Manuscriptul de la Hilindar, 1408. III. Cărțile banului Preda Basarab, 1519 — 1521. IV. Trei Tetravangelii slavone scrise de mînă. Caligrafia ornamentată și ferecaturile din vechime. V. Prima tipografie din Țara Românească". Dl. A. I. Odobescu, în urma călătoriei de explorațiuni arheologice ce a făcut în anul 1860 prin mănăstirile din județele Argeșul și Vîlcea, a prezentat Ministerului de Instrucțiune Publică mai multe Taporturi detaliate, din care unele au și fost tipărite, precum : începutul relațiunii sale despre Antichitățile din mănăstirea Bistrița, care a apărut în Buletinul Instrucțiunii Publice, al d-lui \. A. Urechiă, din 1865 și 1866 ; apoi reiațiunile despre Antichitățile mănăstirilor Arnota și Govora, tipărite în Ateneul român din 1860 < sic >, sub direcțiunea d-lui C. Esarcu ; în fine relațiuni despre alte mănăstiri odinioară zise închinate, precum "Tutana, Stăneștii și altele, au eșit la lumină în Columna lui Traian a d-lui B. P. Hasdeu, din 1873. Printre publicațiunile arheologice ale d-lui Odobescu, atingătoare de mănăstirile țărei, •cată să se prenumere și un memoriu, tratînd despre vechile cusături bisericești ale țărilor orientale din Europa, și avînd ca subiect principal descrierea și explicarea unui *Epitafiu* (sau *aer) de la mănăstirea Tihvin din Rusia,* cu data din anul 1601, carele, după ce a fost mult timp păstrat în mănăstirea Bistrița, a trecut în Muzeul Național din București, împreună cu cele mai multe obiecte antice înregistrate de dl. Odobescu, în cercetările sale din 1860 și din anii posteriori. Acel memoriu s-a tipărit numai în traducțiune rusească și cu ilustrațiuni, în publicațiunea periodică a Societății Arheologice din Moscova, intitulată Drevnosti, din anul 1874, p. 1—36 : .^KoSA^X'* C l i BUUJHTTvIM'k HSOKpdJKeNieAVK nOAOWeHIfl CndCHT6Afl RO rpoK-fc, nOWepTRORdHN'KH 1601 T. KT* p\'CCKifi TH\'BHHCKIH MONdTTvp'fc H H4HA£HHKJH RTi GHCTpHU,KO*MK* A\OHdCTWp'fc RTi]^dAaX'H"' în acest memoriu autorul descrie, explică și pune în comparațiune un mare număr de epitafie și de alte cusături vechi bisericești, care se află în mănăstirile din Țara Românească, din Moldova, din Bucovina, precum și în anticele lavre ale muntelui Atos. Este un studiu curios asupra acelei •arte a picturei cu acul sau a cusăturilor religioase, care a fost așa de răspîndit în tot orientul

creştin şi care, de la vechii bizantini, a trecut la grecii subjugaţi de turci, la sîrbi, la românii din îmbele Principate, la ruşi, la georgieni şi la armeni. Fiecare din aceste popoare a dat oarecum un caracter particular producţiunilor acestei arte, exercitată de breslele seidicarilor şi ciaprazarilor precum şi de femeile din clasele cele mai nobile şi mai avute. în fine, cată să se facă menţiune şi despre articolul din tomul I al Revistei române, purtînd titlul Foletul novei, sau Calendarele lui Constantin vodă Brîncoveanul, tipărire comentată a notelor însemnate de propria mînă a zisului domnitor pe nişte calendare româneşti manuscrise ce s-au pregătit pentru dînsul în anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1703. Aceste preţioase manuscripte au fost descoperite de dl. Odobescu la 1860, în biblioteca mănăstirii Hurezul, din judeţul Vîlcea. Dl. Odobescu, întinzîndu-şi studiele arheologice asupra mănăstirilor ortodoxe care au păstrat amintiri româneşti, a cules, chiar pe locuri, note foarte numeroase asupra obiectelor de proveninţa românească, ce se află în bogatele biserici şi skevofilace (comori) ale mănăstirilor de la muntele Atos. Despre aceasta însă, d-lui n-a publicat altceva decît însemnările asupra unora din odăjdiele cusute ce se găsesc acolo (în memoriul rusesc despre Epitaful de la Bistriţa sau de la Tihvin) şi o Notiţie în limba franceză asupra icoanelor în mozaică, cîte sînt acuma în fiinţă în Sfîntul-Munte. Vezi Annales archeologiques fondees par Didron, Paris 1871, tom. XXVII, p. 259—263, L'Art au Mont-Athos. Cît despre odoarele de origină română ce se păstrează în mănăstirile antice, ale Sîntagorei, mai toate pline de amintiri ale domnilor munteni şi moldoveni, cum, bunăoară, Vladislav voevod (La Lavra cea mare a Sfîntului Atanasie), Neagoe Basarab (la Dionisiu), Ştefan cel Mare (la Zografu), Michai Viteazul (la Simopetra), Petru Rareş (la Garacalu), Matei Basarab (la Ivir), Vasile Lupu (la Vatoped), şi alţii mulţi aiurea, ce minunat muzeu s-ar putea alcătui cu ele ! Acel muzeu ar conţine cele mai bogate anale ale culturei românilor din trecut ! Ar fi ca şi o galerie cronologică, artistică şi pietoasă a vechilor noştri voevozi româneşti! ***în B; omite pasajul şi toate notele în AH***

NOTE

Scurt timp după încheierea călătoriei sale de cercetări ştiinţifice în Argeş şi Vîlcea, Odobescu trece la valorificarea datelor culese din tezaurele vechilor monumente vizitate, printr-o serie de articole publicate în *Revista română.*

Interesul romantic pentru trecut care aflase în contemplarea vechilor zidiri prilej de evocare a gloriei străbune şi îndemn la hotărîri mari pentru viitor ia abia prin Odobescu forme cu totul noi. Nu se poate contesta că în urmele trecutului el caută, ca şi alţi antecesori ai săi, motivele redeşteptării unei mîndrii naţionale slăbită prin uitare sau ignoranţă. Dar pentru Odobescu această operă trebuie săvîrşită prin cultură, prin cercetare ştiinţifică riguroasă, prin studiu îndelungat, comparativ, documentat, cu metoda şi mijloacele cercetătorului modern. Peste filele îngălbenite ale manuscriselor de la Bistriţa iubitorul trecutului naţional se apleacă, de aceea, nu ca poet, ci ca filolog şi istoric. Euinele, monumentele, documentele trecutului se transformă, prin Odobescu din motiv literar în obiect de cercetare. Potrivit credinţei sale afirmată şi în *Muncitorul român,* prefacerile în conştiinţa poporului său trebuiau să aibe loc ,,printr-o hrană intelectuală [şi] morală, pe care ştiinţa singură o poate da", cauză pe care o slujeşte cu convingere şi probitate ştiinţifică.

Dar şi un alt aspect important pentru istoria uneia"din disciplinele istoriei culturii noastre este pus în lumină prin articolele *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa.*

Judecind după intenţiile autorului, după cuprinsul articolelor publicate şi concluziile lor, ele reprezintă nişte *contribuţii bibliologice* în sensul înalt şi deplin în care Odobescu a considerat această disciplină. Din mulţimea obiectelor amintite în introducerea articolelor, cercetătorul se opreşte mai întîi asupra manuscriselor şi cărţilor, pe care le supune unui studiu amănunţit. Metoda sa de cercetare a monumentelor manuscrise sau tipărite ale culturii noastre vechi nu se oprea însă la descrierea bibliografică a pieselor studiate, ci era prelungită pînă la stabilirea unor concluzii semnificative ,,pentru relaţiile ţărilor noastre, pentru starea lor de desvoltare şi chiar pentru limbele usitate într-însele la epoci destul de înapoiate". Astfel înţeleasă bibliografia este o parte a istoriei culturii în general. Ea trebuie înzestrată cu mijloacele de a desfăşura cercetări utile, şi în primul rînd cu *colecţiile* de documente grafice pe care urmează să le studieze. De aceea Odobescu nu se mărgineşte să semnaleze interesul cultural şi istoric al pieselor pe care le descoperise la Bistriţa, ci se străduieşte să atragă atenţia guvernelor vremii asupra datoriei de a aduna în Biblioteca Naţională aceste ,,tezaure nepreţuite", ,,incunabulele tipografiei române", cum le numeşte el. Unei iniţiative personale i se datorează aducerea la Bucureşti a 39 de volume din ceea ce aveau mai preţios bibliotecile mănăstirilor Cozia şi Bistriţa, volume care fac parte azi din colecţiile Bibliotecii Academiei, sau ale Muzeului de Artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală. Dar opera de întreprins era mult mai amplă şi Odobescu o vedea extinsă asupra tuturor antichităţilor secolului nostru de mijloc care trebuiau strînse în Muzeul Naţional propus de el în acelaşi articol. Este de remarcat, în această stăruinţă a lui, afirmarea concepţiei şi, pentru întîia oară în lucrările noastre de specialitate, chiar folosirea denumirii adoptate în documentarea ştiinţifică modernă pentru obiectele în care sînt incorporate informaţii retrospective de orice fel. Pentru Odobescu, manuscrisele şi cărţile, pisaniile şi zugrăvelile, dar şi obiectele de artă minoră în ansamblul lor, ,,toate acestea ni se presintă ca o succesiune neîntreruptă de *documente"* (subl. ns.), cu semnificaţie istorică, culturală, industrială, economică şi socială : Aceste documente dovedesc ,,relaţiile ţărilor române şi desvoltarea lor artistică şi industrială, şi starea lor de finanţe, şi tendinţele lor civilisatoare". Acest mod de a considera piesele justificative ale unui trecut de cultură ce trebuia să însufleţească eforturile prezentului îi smulg lui Odobescu accentele prin care condamnă ,,incuria şi nepăsarea către suvenirile strămoşeşti <...), o ruşine şi o impietate pentru naţiile ce aspiră la cultură".

!10, 3 s Cea mai veche menţiune a Mănăstirii Bistriţa este aceea dintr-un docu-[ment din 1491 — 1492 publicat în *Documente privind istoria Bomâniei. Veacul XIII—X.IV—XV,* B. Ţara Bomânească, [Bucureşti], 1953, p. 206—207. Cum acesta pare a fi numai o traducere tîrzie, greşit datată, a documentului din 16 martie 1494 (publicat *ibid.,* p. 224—226 ; cf. şi *Documente privind istoria Bomâniei, Introducere,* voi. I, p. 49), la această din urmă dată trebuie să ne oprim pentru ctitorirea

mănăstirii, despre care, după alte izvoare, Odobescu credea că ar fi ,,pe la 1497". Numele ,,fiilor lui Neagoe, Pîrvul, Barbul, Danciul, Eadul" apar pe mai multe obiecte de artă în argint dăruite mănăstirii Bistriţa >(v. *Inscripţiile medievale ale României,* voi. I, p. 562, nr. 749 ; p. 603—604, nr. 828), descrise de Odobescu în notele sale ştiinţifice din *Caietul IV* (ms rom. 3265 al B.A.E., f. 13—14). Datele citate în articol, unde apar şi dregătoriile ctitorilor, sînt luate însă de pe un pocal de argint datat, tocmai după aceste dregătorii, cea 1501, azi la Muzeul de Artă din Bucureşti *(Inscripţiile medievale,* voi. I, p. 668—669, nr. 968; ms rom. 3265, f. 14). '

111. *Epitrahilul de mătase* cu chipul banului Barbu Craiovescu, piesă a cărei valoare artistică şi documentară Odobescu o semnalează cel dintîi, este una dintre broderiile cunoscute şi preţuite din istoria culturii noastre. Broderia cuprinde 10 chipuri de sfinţi în picioare, încadraţi în nişe trilobate pe un fond de fir de aur în partea de jos cusut pe mătase verde. Eîndul inferior de imagini este format din portretele donatorilor : Barbu Craiovescu (călugărit Pahomie), ctitorul mănăstirii şi soţia sa Neagoslava (călugărită Salomia) în veşminte călugăreşti. Lîngă portretul lui Barbu, data : 7029 [= 1520—1521]. Adus la Muzeul de Antichităţi din Bucureşti chiar de Odobescu (cf. şi descrierea în ms rom. 3265, f. 15) epitrahilul a fost expus în 1867 la Expoziţia universală de la Paris (este menţionat de Odobescu, unul din organizatorii secţiei româneşti a Expoziţiei, în catalogul publicat sub titlul *Notice sur les antiquites de la Roumanie,* Paris, 1868, p. 82, no. 82 : „Etole brodee de figures en or et soie ; 1521, prov. du couvent de Bistritza"). în prezent este păstrat la Muzeul de Artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală (cf. si *Inscripţiile medievale,* voi. I, p. 710—711J nr. 1050).

111. Despre *engolpionul banului Preda,* Odobescu va aminti mai departe *(Cărţile banului Preda Basarab, 1519—21),* dînd şi inscripţia şi o descriere amănunţită a obiectului (v. mai jos, p. 549).

111. *Covorul* dăruit de Neagoe Basarab mănăstirii Bistriţa este un acoperămînt lucrat dintr-o bucată de catifea albastră folosită mai întîi pentru un veşmînt domnesc, sau boieresc, după cum arată faptul că găitanele de mătase roşie şi nasturii de argint au rămas cusuţi pe stofă. Mai întîi în colecţiile Muzeului Naţional de Antichităţi, adus acolo de Odobescu (descris în ms rom. 3265, f. 16) acoperămîntul a figurat în Expoziţia universală de la Paris din 1867 (cf. *Notice sur les antiquites de Roumanie,* Paris, 1878, f. 82, nr. 39 : „Tapis en velours bleu, broche d'or, avec inscription brodee; 1514, prov. du couvent de Bistritza"). în prezent se află în colecţiile Muzeului de Artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală (cf. şi *Inscripţiile medievale,* voi. I, p. 735, nr. 1096).

111, Descrierea *Evangheliarului lui Mareea postelnicul* este reluată în studiul *Trei Teiraevanghelii slavone scrise de mînă,* din acelaşi ciclu privind manuscrisele şi cărţile de la Bistriţa. (V. mai departe, p. 550).

111, *Epitaful de la Bistriţa,* datînd din 1600—1601 a fost descris pe larg de Odobescu mai întîi în ms rom. 3265, f. 19—20, apoi într-un studiu publicat în *Tpydu Mocnoecnodo ApxeojiosimecKoso oâuţecmea,* 4 (1874),

p. 1—36 şi pl. II. Broderia fusese dăruită de Boris Godunov mănăstirii ruse din Tihven de unde a fost adus la Bistriţa, apoi la Muzeul Naţional de Antichităţi. Se păstrează în prezent la Muzeul de Artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală (cf. si *Inscripţiile medievale,* voi. I, p. 700-701,' nr. 1035).

111 10 *Canăelile de argint*: La Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală, se păstrează două candele de argint aurit dăruite de Matei Basarab mănăstirii Bistriţa la 7151 (1642—1643) şi 7158 (1649——1650). Cf. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 456, nr. 686 si 548, nr. 690.

111 12 *Sicriul de argint şi aur al Stului Grigorie Decapolitul* a fost dăruit mănăstirii Bistriţa de Constantin Şerban Voevod şi doamna sa Balaşa în 1656 (cf. N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României,* fasc. I, Bucureşti, 1905, p. 197, nr. 413). Pe raclă este înfăţişat domnul, doamna şi o fiică a lor. Cf. şi ms rom. 3265.

11i [Paul de Alep], *The Travels of Macarius, patriarch of Antioch,* transl. by Belfour, voi. II, London, 1836, p. 346.

11i *Policandelul, candelabrele şi alte obiecte...* v. la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală, candela din 7198 (1689—1690) dăruită de Constantin Brîncoveanu, lucrată deT[homas] K[losch] şi ornamentul, provenind de la un sfeşnic de bronz, din 1710, dăruit de acelaşi (cf. şi *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 550, nr. 696; p. 693—694, nr. 1026). Alte obiecte de aceeaşi provenienţă se păstrează la mănăstire. Odobescu identificase bine factura germană (săsească) a unora din piesele văzute. Cf. şi ms rom. 3265.

11i, *Sfeşnicele de argint*: Unul din aceste sfeşnice, datînd din 12 noiembrie 1779, se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală (cf. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. *687—688,* nr. 1015).

111 41 Pentru *H. Trenk* v. mai jos. *Albumul arheologic şi pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeşul şi Vîlcea* întocmit de Trenk care-l însoţise pe Odobescu în călătoria din 1860, nepublicat cum dorise Odobescu, se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti.

H2, *Sangulii :* văluri din pînză foarte fină.

112x3 în sens propriu *incunabule* sînt numite cărţile tipărite pînă la data de 25 martie 1501. Pentru ţările în care tiparul a fost mai tîrziu introdus, incunabule sînt considerate primele tipărituri, indiferent de data apariţiei lor, deoarece fac parte din *leagănul* tiparului naţional. Denumirea dată de Odobescu *incunabulelor* tipografiei române este, astfel, corectă si ea a fost în continuare aplicată tipăriturilor macariene dintre 1508 -1512.

113 12 Descrierea celor două capele din peşteră este luată din *Caietul IV* (ms rom. 3265).

113,24 Inscripţia — dispărută — a schitului din Peştera (cu hramul Ovedenia;' Sf. Voevozi este în fereastra Peşterii) este copiată cu unele lacune şi erori. Cp. cu textul publicat de D. Bălaşa, *Sihăstriile Ovidenia şi Sfinţii îngeri* în *Mitropolia Olteniei,* 9 (1957), p. 663—664 : *anul* 7743(1634—1635), nu 7145 ; *Rafail ierom. î Ivana;* data inscripţiei: *7245 (1737) iunie 3,* nu 1732.

113₄₆ *Inscripţia de pe Vechiul sicriu de chiparos* a fost publicată de N. Iotga, *Inscripţii din bisericile Eomâniei,* fasc. I, p. 197, nr. 412. Traducerea corectă : ,,... cînd a venit *la sfînta monastire la Bistriţa,* la sf. Grigorie Decapolitul în peşteră". Eadu, fiul lui Mihnea, a domnit însă între 1611-1616 şi 1620-1623.

114₂ Pentru manuscrisele şi cărţile cercetate de Odobescu în biblioteca mănăstirii Bistriţa, v. cap. III din *Caietul If* (ms rom. 3265), reprodus în anexele acestui volum.

PSALTIRIA COMENTATĂ DE BRANCO MLADENOVICI. 1346

114₂₈ Manuscrisul descoperit şi studiat de Odobescu provine din Serbia (Borici), unde a fost copiat de Ioan Bogoslov, cuprinde 410 file, scrise cu semiunciale în slavă bisericească de redacţie sîrbească, cu titluri, iniţiale şi ornamente în roşu (f.1ᵛ,4ᵛ). Manuscrisul a atras atenţia slaviştilor (v. Fr. Miklosic, *Bsaltir s tumacenjempisan 1346 za Branka Mladenovica,* în *Starine,* 4 (1872), p. 29—62, descriere şi extrase; A. Iaţimirski, *CjiaettHCKaa u pyccnan pynonucb pyMbmcKux 6u6jiuomeK,* în *CâopnuK omdejteHUH pyccK08o ^suna u cjioeecnocmu UMTI. AnadeMuu nayn,* 79 (1905), nr. 44 ; P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei B.B.B.,* voi. I, (Bucureşti), 1959, p. 300—301, nr. 205). Se păstrează în prezent la Biblioteca Academiei (ms slav. 205)? provenind din fondul Muzeului de Antichităţi unde îl adusese Odobescu.

114₃₇ Bernard de Montfaucon, *Palaeographia graeca,* Parisiis, 1708; Odobescu va dărui Academiei, în 1877, exemplarul său din această carte (v. voi. I al ediţiei de faţă, p. 561, nr. 12).

116₁₀ Cf. cu textul din ms slav 205, f. 410ʳ. Transcrierea lui Odobescu este corectă. Neînsemnatele deosebiri faţă de original (precum confuzia frecventă între H şi **H**, o şi w) par a fi simple erori de tipar. Lipsa slovei *te* a obligat pe culegător să o înlocuiască prin I şi E. în traducere unele erori sau stîngăcii datorate preocupării unei redări fidele : *cu întruparea. . .cu naşterea,* în loc de „prin întruparea", „prin naşterea"? prea curatei *maicei lui Dumnezeu,* în loc de ,,prea curatei *lui* maici" ? *dupe aşezâmintele,* în loc de ,,pentru rînduiala" ; *prescrieri* — „scripturi"; *înfăşuratului—* „învăluitului"; Ioan *Azov* teologul — „Ioan *cel numit* teologul" (Ioan Bogoslov).

116₃₄ *Costur* = oraşul Castoria din Grecia de nord.

116₄₃ Odobescu nu observă că indictionul anului 6854 este 14, nu 3, indicaţia din manuscris fiind greşită. Calculul indictionului în acest caz (data fiind veleatul) nu este corect indicat: metoda constă în împărţirea anilor *de la facerea lumii* cu 15 ; restul arată indictionul.

117! *Ştefan Duşan* a domnit între 1331—1355 (greşit în notă : *1336—1356)»* Legiuirile la care se referă Odobescu sînt cuprinse în cunoscutul *Zakonik* al lui Ştefan Duşan.

118₂₄ Conjecturile despre calitatea de *teolog* a copistului se datorează neînţelegerii cuvintelor a 3*KOA\ („cel numit") pe care Odobescu le ia drept nume propriu, îăcînd din *teologul* porecla copistului. E vorba în realitate de un Ioan Bogoslovul care-şi luase numele evanghelistului. O localitate *Borac* există pe cursul superior al Neretvei, în nordul Herţego vinei.

120₁₂ *Desemnele cu cinabru* sînt ornamentele, reprezentînd cupole de biserici? de la f. 1ᵛ şi 4ᵛ din ms slav 205.

120₂₁ Transcrierea şi traducerea textului slav al introducerii *Bsaltirii comentate* — amîndouă corecte — indică intervenţia unui specialist. Odobescu însuşi pare să nu fi avut decît unele noţiuni despre această limbă? suficiente pentru a-i permite copia unei inscripţii, dar nu pentru a-i evita erori ca aceea semnalată mai sus, privind numele lui Ioan Bogoslov. Ajutorul său este menţionat îndată după textul slav transcris : este „D. Peşakoff, translatorul slavon al comisiei documentale din Bucureşti", adică Dimitrie G. Peşacov (1825 — 1888)? fiul lui Gheorghian Peşacov, cunoscutul copist şi traducător de texte slave, care urmase în funcţia tatălui său la Comisia documentală după moartea acestuia în 1854 (v. Mihail M. Fănescu, *Gheorghian Beşacov, contribuţii la cunoaşterea vieţii şi activităţii sale,* în *Arhivele Statului» 125 ani de activitate, 1831 — 1956,* Bucureşti, 1957, p. 291, n. 1). — Vezi textul reprodus de Odobescu, în ms slav 205, f. 1ᵛ — 4ᵛ.

121₂₄ Traducerea introducerii *Bsaltirii comentate* poate fi astfel îndreptată : *răspundeau* — răspundeau cîntînd; *învăţăturii* — rînduelii; *prin faptă îndrăzneaţă nu numai la o limbă au ajuns* — datorită îndrăznelii neajungînd la o singură limbă; *întocmire voind a îndeplini* — împlinire* voind a rîndui; *David. . .* — David împodobit; *se juca* — sălta; *cădea* — se pogora; *glasurile cîntărilor 15* — cîntările treptelor 15 -; *învederatei glorificări* — slavosloviei; *să bată* — să ucidă; *Esrum* — — Ezra.

121₃₉ Cunoaşterea instrumentelor muzicale ale vechilor evrei a evoluat de la F. de Saulcy şi S. Munk (a cărui carte Odobescu o avea în biblioteca sa, v. *Catalogul,* M 57). Cf. Abraham Cahen, *Hebreux,* în *Encyclopedie de la musique et dictionnaire du conservatoire,* dir. Albert Lavignac? Pʳᵉ pârtie, 1, Paris, (1913), p. 67 şi urm. Instrumentele descrise sînt *Mnnor* (harpă cu zece coarde), *nebel* (Luth), *ougab* (nai sau cimpoi), *halii* sau *nehila* (flaut), *hagocera (trompetă), scliophar, Tceren-* sau *yobel* (corn), *toph* (tamburină sau timpană), *gelcelim* sau *mecilitaim* (ţimbale), *mananaim* (sistre) si *schalischim* (triangul). Citind o lucrare valoroasă apărută cu numai trei ani în urmă (F. de Saulcy,. *Histoire de Vart judaique,* Paris, 1858), Odobescu se arată şi în acestcaz cercetătorul preocupat de informaţie autorizată şi recentă.

124₈ Transcrierea corectă pare să fi suferit numai datorită culegerii. Cp., cu ms slav 205, f. 316ᵛ — 317ᵛ .

I25₁₂ Traducerea, efectuată de o persoană neobişnuită cu textele şi comentariile scripturistice, poate fi corectată astfel: *Babilonul patimilor* — Babilonul simţurilor; *vasele* — uneltele (organele); *Şi ne-au adus la cîntare* — Şi cei ce ne-au adus cîntare <ne-au cerut>; *proorocie pentru oamenii cei noi ai bisericei* — prorocie şi pentru oamenii cei noi şi pentru biserică; *Cere pre Domnezeul bisericei* — Dumnezeu.»

cel ce caută biserica; *voiu rosti Zeului bisericei cuvinte bine alese despre tine* — voi grăi despre tine, a zis Dumnezeu bisericii, spre a te întoarce spre bine; *voiu lua Ierusalimul* — voi rîndui Ierusalimul; *A zis omului celui ce se întorcea pre pămînt şi care fusese la pămîntescul Edem* — A zis despre omul cel ce se întorcea în pămînt şi care fusese pămînt în Eden ; *şi la urmă vei vorbi* — de aceea zice ; *Stricaţi-l, stricaţi-l* — îl strică pre el; *este de păstrat* — este păzit; *Fiicele Babilonului ticăite* — Fiicele Babilonului ticăloase; *s-au socotit ca născute din necuraţi* — s-a amestecat ca născută de draci; *va da darurile tale* — va răsplăti răsplătirea ta; *va întoarce* — va răsplăti; *Cei ce vor muri prin păcate* — Morţi fiind prin păcat; *tinerii* — pruncii; *petrec în tinereţe* — sînt în pruncie; *pe brînci* — cu faţa.

126_{9} *Uniţi în viitor,* v. mai sus, p. 456.

126_{42} *Catena la Psalmi* a lui *Nichita,* episcop de *Serres,* apoi mitropolit al Heracleei din Tracia (sec. XI) este cunoscută şi cîteva manuscrise se păstrează în marile biblioteci (v. K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Literatur,* 2. Aufl. Miinchen, 1897, p. 211—212 şi 215).

127_{9} *Theodor, episcopul Corsicei,* eroare pentru Teodorit al Cyrului (c 393 — —c. 453) cunoscut comentator al *Psalmilor,* tradus şi româneşte *(A fericitului Theodorit episcopul Kyrului Tîlcuire la cei o sută cinci zeci de psalmi ai prooroc - împăratului David,* trad. losif al Argeşului, Bucureşti, 1840).

128_{4} *Nichifor, mitropolitul Surului,* corect : Nichita, episcop de Serres, v. mai sus.

II

MANUSCRIPTUL DE LA HILINDAR, 1408

128_{17} N-am putut identifica manuscrisul în colecţiile din ţară. Am corectat tacit inscripţiile, desigur bine transcrise, erorile datorîndu-se culegătorului.

128_{43} O ediţie din 1856 a cărţii lui Paul Lacroix (le Bibliophile Jacob) se afla în biblioteca lui Odobescu *(Catalogul, J* 13).

131_{5} Despre *Palaeographia graeca* a lui B. de Montfaucon, v. mai sus, p 546.

III

CĂRŢILE BANULUI PREDA BASARAB. 1519—21.

131_{24} Primul manuscris semnalat de Odobescu este ms slav nr. 262 al Bibliotecii Academiei, un minei pe luna ianuarie (cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave,* voi. I, p. 357 —358). Textul slav reprodus cuprinde cîteva erori pe care le-am îndreptat tacit.

131_{33} Traducerea are omisiuni şi erori. începutul este : ,,Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea sfîntului Duh, s-a terminat această *carte în luna martie, ziua 17. S-a scris aceastăînsemnarem.* sfînta mănăstire. . ." . Mai departe : ,,să fie blestemat de *318* părinţi" (luînd cifrele drept litere, Odobescu traduce 318 părinţi prin „Dumnezeu Tatăl"),

Numele copistului care a început este *Dieniş* (cf.
Manuscrisele slave, p. 358, nr. 262). N-am putut găsi
scris menţionat de Odobescu. I-am corectat tacit însem
O nepotrivire între traducere şi text : *„23* (în text: *2*

132_{28} Inscripţia pietrei de mormînt a marelui ban Pîrv
fost republicată de N. Iorga, *Inscripţii din bisericile*
p. 196, nr. 411, după care am corectat textul repro

133_{5} Preda era într-adevăr nu frate ci văr al lui Neagoe
mamă era sora lui Pîrvu I, tatăl lui Preda (N. Io
nota).

133_{10} *Engolpionul* semnalat şi descris (obiect numit şi
adus de Odobescu la Muzeul de antichităţi din B
Tocilescu, *Catalogul Muzeului Naţional de Antichit*
p. 126—127 ; Sp. Cegăneanu, *Muzeul Naţional de*
eclesiastică. Obiecte bisericeşti, Buc, 1911, p. 39 şi 4
ghiarul a fost prezentat la Expoziţia universală de
(cf. [Al. Odobescu], *Notice sur les antiquites de la*
1868, p. 79, nr. 4 : *Panaghiar* ou dyptique pecto
vermeil et emaux opaques et translucides ; 1521, pro
de Bistritza, district de Vîlcea"). Odobescu reproduc
(data trebuie interpretată : 1520—1521). Engolpio
prezent în colecţiile Muzeului de artă din Bucureş
feudală (cf. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 667, nr.

133_{20} Aluzie la manuscrisul din 1521 descris mai sus, co

133_{46} *Panaghiarul de la Snagov,* căruia Odobescu i-a ac
însemnătate ca document, desluşind pe el data (d
1490—1491, *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 665, nr. 9
tirii şi numele ctitorului, este descris şi studiat pe
la Snagov, unde dă şi o reproducere a obiectului *(Bevist*
p. 362—363; cf. comentariile ediţiei de faţă, p. 58

IV

TREI TETRAVANGHEL!! SLAVONE SCRISE DE MÎNĂ. CALIGR
ŞI FERECATURILE ÎN VECHIME.

134_{13} Primul manuscris, *Tetravanghelul postelnicului Ma*
Bistriţa la Muzeul de antichităţi, este păstrat în
de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală, cota
V. Brătulescu, în lucrarea *Miniaturi şi manuscrise*
religioasă, Bucureşti, 1939, p. 79—85 şi pl. XXX
Inscripţii medievale, voi. I, p. 626—627, nr. 878.
mai departe asupra ferecăturii şi manuscrisului.
Tetravanghelul de la Bistriţa din 1537 a fost studiat
Iaţimirski pe vremea cînd codicele făcea parte din c
de antichităţi (v. *op. cit.,* p. 287—295, nr. 11—2
colecţiile Bibliotecii Academiei. Introducerea tradus

oasă asemănare cu aceea a ms slav 175 al Bibliotecii Academiei, mai vechi cu aproape un secol (1627), reprodusă, cu traducere, de P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave,* voi. I, p. 262—264.

135_{20} Despre *Schitul Păpuşa,* vizitat de Odobescu în 1860, v. mai departe.

137_{29} Prin observaţiile despre „tradiţionalismul", „schematismul" "şi „lipsa de vioiciune" a picturii bizantine, urmate îndată de aprecieri asemănătoare în legătură cu miniatura din cel de al treilea *Tetravanghel* slavon aflat la Bistriţa, Odobescu îşi exprimă vederile sale despre arta Bizanţului, în care aprecia numai creaţiile decorative, preferind picturii răsăritene, „imaginative", pictura „naturală" „nemuritoarele tablouri, vii şi animate, ale lui Baffael, Michel-Angelo, Leonardo da Vinci şi ale atîtor pictori mari".

137_{41} Fila de manuscris cu frumoasa miniatură pe care o va copia Trenk (v. reproducerea la V. Brătulescu, *op. cit.,* pl. XXXIII şi descrierea, p. 77) a dispărut. Cp., în text, după copia lui Trenk, inscripţia slavă a cărei traducere este „Hristos cheamă pe Petru şi Andrei". Aprecierile lui Odobescu sînt hotărîtoare pentru atitudinea lui faţă de arta bizantină în genere (v. şi mai sus). în atenţia acordată de el pieselor de artă descoperite în vechile noastre mănăstiri trebuie văzută numai pasiunea cercetătorului, respectul şi dragostea pentru trecutul culturii româneşti, dar nu emoţia amatorului de artă, cîştigat, cum declară în atîtea locuri, pentru creaţiile altei zone, cea a Occidentului unde îşi făcuse educaţia artistică.

137_{46} Descoperirea *Erminiei* pictorilor de biserici, de către Didron la muntele Athos a fost considerată drept un mare eveniment în cercetarea artei postbizantine. Publicată în traducerea lui Paul Durând, dedicată lui Victor Hugo, opera a fost reeditată în text original sau traduceri (v. şi ed. versiunilor româneşti de Vasile Grecu, *Cărţi de pictură bisericească bizantină,* Cernăuţi, 1936, VIII+826 p.). Numele zugravului căruia i s-a atribuit erminia este Dionisie din Furna, sat în ţinutul Agrafa din Etoiia.

139_{32} *Ieşirea din iad la a doua înviere* este cunoscuta temă a *Fogorîrii în iad,* interpretarea iconografică a unui text din *Evanghelia apocrifă a lui Nicodim,* singura reprezentare a învierii îngăduită în iconografia tradiţională a Orientului creştin. Am îndreptat tacit textele slavone.

140_{10} Convertirea corectă a anului „de la zidirea lumii" 7027 este 1 septembrie 1518 — 31 august 1519. V. descrierea, reproducerea şi traducerea inscripţiei în ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, f. 17, între însemnările lui Odobescu.

140_{34} Marele postelnic Mareea apare în documentele sec. al XVI-lea (cf. *Bocumente privind istoria Bomâniei,* veacul XVI, B. Ţara Bomânească, voi. I, Bucureşti, 1951, p. 55, nr. 51 şi p. 75, nr. 74). Potrivit acestor documente, Mareea a ocupat dregătoria de postelnic mare între 24 apr. 1510 şi 8 ianuarie 1512 (v. D. Mioc şi colectiv, *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Ţării Bomâneşti în secolele XV—XVII,* în *Studii,* 13 (1960), p. 580). Hrisovul în care e amintită jupîniţa Marga din 9 ianuarie 1531 a fost publicat în *Documentele* citate, voi. II, p. 92—93, nr, 94 ; numele moşiei este *Gîrcovul,* nu Grăcovul.

141_{10} *Hans Cranach,* eroare în loc de Lucas Cranach, cunoscutul pictor şi gravor german (1472—1553). Cercetările mai noi atribuie ferecătura *Evangheliarului lui Mareea* unui atelier muntean (V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Bomâne,* voi. I, (Bucureşti), 1959, p. 894) dar, după cum am văzut mai sus, Odobescu nu credea în existenţa unor „arte naţionale" la noi, „pe acele vremuri de lupte răsboinice".

141_{18} Cele *cîteva potire* sînt de fapt şi cădelniţe, panaghiare, talere, păstrate în colecţiile Muzeului de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală. Sînt datate de la sfîrşitul sec. al XV-lea, pînă în 1520; v. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 668—669, nr. 968 (potir); p. 562—563, nr. 728 (cădelniţă); p. 571—572, nr. 749 (chivot), p. 603-604, nr. 828 (taler); p. 666, nr. 963 şi p. 667, nr. 965 (panaghiare). Cf. şi descrierile lui Odobescu în ms rom. 3265, f. 13 — 18.

141_{31} Este un fapt dovedit de cercetările istoriei artei noastre medievale că meşterii argintari ai operelor plătite de domnii şi dregătorii români, ai secolelor al XV-lea — al XVII-lea erau saşi din atelierele transilvănene (v. V. Vătăşianu, *op. cit.,* p. 865 şi urm.). Odobescu avea dreptate să facă legătura cu orfevreria germană (un Petru Meyer din Niiremberg era în Transilvania în 1515, *ibid.,* p. 885), dar în afara importurilor de peste munţi, s-a dovedit şi existenţa unei şcoli locale, muntene *(ibid.,* p. 893 şi urm.)

V.

PRIMA TIPOGRAFIE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ

Bine documentat asupra începuturilor tiparului în ţările Europei răsăritene studiul lui Odobescu are deosebita însemnătate de a fi tratat cu competenţă şi cu rezultate rămase în majoritatea lor valabile pînă astăzi, despre prima perioadă a tiparului românesc. Tot ce s-a scris ulterior în acest domeniu urmează drumul deschis de Odobescu care cel dintîi a scos la iveală, prin cercetări personale în vechile biblioteci mănăstireşti, exemplare ale tipăriturilor lui Macarie, a cărui activitate a prezentat-o, cu mijloacele de informare disponibile în 1860, din Muntenegru şi pînă în ţara noastră. Pentru situarea corectă a contribuţiei lui Odobescu la acest capitol al istoriei culturii româneşti, trebuie observat că asupra începuturilor tiparului la noi informaţiile erau foarte sărace pe timpul său. în 1848 T. Cipariu deschisese dezbaterea privind *Catehismul de la Sibiu* (1544), prin articolul *Care e cartea cea mai veche românească?* publicat în *Organul luminării,* nr. 54—55. Acelaşi autor ştia de *Evangheliarul românesc* al lui Coresi din 1501 *(Chrestomaţia seau Analecte literarie,* Blasiu, 1858, p. 1—16), în timp ce, înainte cu două decenii Vasilie Popp ştia numai despre *Evangheliarul slavon* al aceluiaşi din 1562 *(Disertaţie despre tipografiile româneşti,* Sibiu, 1838, p. 12). V. Sopikov, I. Dobrowski şi P. Schaffarik

(citați mai departe de Odobescu) semnalaseră existența în Biblioteca sinodală din Moscova a unui *Tetravanghel slavon* din 1512, „tipărit undeva în Ungrovlahia''. Dar meritul de a fi stabilit originile tipăriturilor executate din intenție și cu cheltuială românească și de a fi pus problema (în care cercetarea științifică nu și-a spus nici azi ultimul cuvînt) a existenței unei tipografii pe plaiurile noastre la 1507, aparține lui Alexandru Odobescu. Iată de ce nimeni nu va citi fără recunoștință și respect studiul său despre *Prima tipografie din Țara Românească* prin care fixează o dată cu care cultura noastră se mîndrește, aceea a începuturilor tiparului la noi, sau nu va privi fără emoție însemnările din 1860 în care, în chilia sa de la Bistrița, cărturarul își punea (cu răspunsuri neașteptat de corecte) primele întrebări asupra datei, originei și semnificației exemplarului din *Liturghierul lui Macarie* descoperit de el în biblioteca mănăstirii (v. Arhiva Al. Odobescu, Biblioteca Academiei, mapa IV). Folosit de numeroși cercetători ai istoriei tiparului slavo-român, de la Emile Picot și Hasdeu pînă la X. Iorga, I. Bianu și P. P. Panaitescu, citat încă pentru ipotezele sale fericite, este curios cum studiul lui Odobescu a putut scăpa lui St. Novakovic care, descoperind în Biblioteca Universității din Belgrad un exemplar din *Liturghierul lui Macarie* se grăbea, optsprezece ani după Odobescu, să-l semnaleze ca „necunoscut pînă acum în bibliografie", în nota : *VlasJco-bulgarsM liturgijar od god 1507, u bibliografii do sad nepoznat,* în *Starine,* 11 (1879), p. 207—208.

142,33 Pentru compararea informației lui Odobescu cu cele mai noi rezultate ale istoriei tiparului, v. Lucien Febvre et Henri-Jean Martin, *L^apparition du livre,* Paris, 1958, p. 60 și urm. Laurent Janszoon zis Coster ar fi descoperit tiparul înainte de 1441, dar nu în 1420.

143. Cartea tipărită de Albrecht Pfister (Ulrich Bomer, *Edelstein,* Bamberg, 1462) are însemnătate prin faptul că este cea dintîi ilustrată. Cei *doi germani* care înființează tiparnițe la Lubiaco și Borna sînt Sweynheim și Pannartz (1465—1467). Nicolas Jenson publică în 1470 la Veneția opera lui Cicero *Epistolae ad Atticum.*

143 38 *Liturghierul* slav din 1483 pare să fi fost tipărit la Veneția (IosipVajs, *Editio princeps glâgolskago missale stampanoga god 1483,* în *Strena Buliciana,* Zagreb-Split, 1924, p. 733—735). Se cunosc *cinci* cărți slave tipărite de Schweipoldt Fiol în 1491 *(Octoih, Ceaslov, Triod, Triod înflorat și Psaltire).* A. I. Sobolevski presupune că ele au „la temelia lor texte de origine românească" (P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1508) și începuturile tipografiei în Țările Române,* studiu introductiv la reeditarea *Liturghierului,* (București, 1961)? p. XXXVIII).

144J Este vorba de *Evangheliarul slavon* tipărit la Brașov în 1562 de Coresi (I. Bianu și X. Hodoș, *Bibliografia românească veche,* t. I, București, 1903, (citat în continuare *BRV),* p. 46—49, nr. 11).

144 14 *Octoihul,* 1493 și *Psaltirea,* 1495, tipărite de Macarie la Cetiniedin porunca lui Gheorghe Țernoievici (1492—1496), domnul Zetei.

145, *Radul beyul vlahilor* este Badu cel Frumos (1462—1474, nu 1476, cînd domnea Basarab Laiotă).

146,47 Scrierile așteptate ale lui Ion Maiorescu vor apare p
sub titlul *Din itinerariul în Istria* în *Convorbiri li*
6 (1872), și *Vocabular istriano-român,* în aceeași re
8 (1874), apoi în volum, București, 1874.

147,9 Cf. *Inscripții medievale,* voi. I, p.' 562—563, nr. 728
Odobescu în ms rom. 3265, f. 13.

147,15 Cf. V. Vătășianu, *op. cit.,* voi. I , p. 902. Cățuia se pă
de artă din București, Secția de artă feudală.

147,38 Cf. *Inscripții medievale,* voi. I, p. 571, nr. 749 și des
bescu în ms rom. 3265, f. 13. V. Vătășianu, *op. cit.,* p

U7,43 Cf. V. Vătășianu, *op. cit.,* voi I, p. 943 ; obiectele se p
ția citată. Data acoperămîntului de catifea albastră
(nu iulie) 1514 (cf. *Inscripții medievale,* voi. I, p. 73
și ms. rom. 3265, f. 16). Catifea este luat din turc
narul limbii române, 1940, s.v.), iar nu invers.

149,9 Cf. V. Vătășianu, *op. cit.,* voi. I, p. 942—943 (pat
Craiovescu, 1521, provenit de la Bistrița).

149,35 Un exemplar din Ducange, *Glossarium meăiae et*
Paris, 1840—1857, fost în biblioteca lui Odobescu
Catalog, D 39.

lSOi V. despre *Tetraevanghelul slav,* din 1512, *BBV,* t. I, p
p. 165—167 ; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Cont*
tipografiei slave în Țara Bomânească, în *Studii și cercet*
1 (1955), p. 233—238. Ambele exemplare (tirajul
ment și cel obișnuit pe hîrtie) au fost aduse de Od

150,30 de antichități, de unde vor trece apoi în alte colecți
Ca și în celelalte reproduceri de texte apar și aci er
culegătorului; dar și ale editorului care, preocupat d
scrierii, nu modernizează punctuația și nu marchea
numele proprii. Am corectat tacit, după confrunta

150 47 După cum se arată în studiul însuși, Trenk a cop
gheliei lui Ioan din *Tetravanghelul slav* pe care Od
greșit 1514, iar Trenk? tot greșit, 1521. Acuarela l
produsă de V. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise,* p
copia unui manuscris dispărut, din 1521 *(ibid.,* p.
trece la V. Vătășianu, *op. cit.,* p. 913. Altă eroare
interpretarea inițialelor MA — PE din partea sup
scrise la piciorul crucii ele nu înseamnă *Mihail r*
lubnoe rai bîsV („Locul bucuriei este raiul"), ca în t
Băstignirii din iconografia slavă.

152,24 îndreptări la traducere : *Domnezeu păzitul* — de
însuși țiitor — autocrat; *să corectați* — să ne bine
dintru care toate sînt — pe Tatăl, dintru care to
pe Fiul prin care toate <s-au făcut>, pe Sfîntul D
<s-au făcut>; *să aflați pace, liniște* — să aflăm p
Macarie — ieromonahul Macarie. *însuși țiitor*
traducea Peșacov, funcționarul Comisiei document
tosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domn*

nească şi Moldova, /Bucureşti/, 1960, p. 201. Traducerea a fost reprodusă cu mici modificări în *BBV,* t. I, p. 17—18.

152 '39 *Anul corespunde cu 1514 de la Ghristos* — curioasă eroare, de vreme ce convertirea exactă a anului ,,de la zidirea lumii" (7020) i-ar fi învederat autorului că se află în faţa aceluiaşi tiraj ca şi cel cercetat de V. Sopikov la Moscova, ceea ce i-ar fi scutit conjectura gratuită din notă.

153, Odobescu descrie *Liturghierul lui Macarie,* din 1508, întîia tipăritură din ţara noastră a cărei descoperire îi este datorată. Cercetările ulterioare sînt rezumate, cu importante adaose, de P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. VII şi urm. Autorul citat a stabilit că din caietul B (al doilea) au existat două tiraje cu numeroase deosebiri de ortografie. în descrierea cuprinsului, se cuvin îndreptate erorile : *A între sînţi* — A celui întru sfinţi; *al Gesariei şi al Cappadociei* — al Cesareei Capadociei. Am corectat tacit textul slav. în traducerea epilogului, de corectat: *ostenindu-se şi* — ostenindu-se pentru aceasta; *monah şi preot* — ieromonah; *1 zi* — 10 zile.

153 '42 *cu şapte ani înainte de tipărirea Tetravangheliei. . . la 1507,* erori decurgînd din datarea greşită a *Tetraevangheliei* (1514), ca şi a *Liturghierului* (1507). Data corectă este 1508. Eroarea din urmă nu poate fi însă reproşată lui Odobescu deoarece el nu putea şti că Macarie nu folosea stilul în care începutul anului era la i septembrie ca în sistemul cronologic oriental, ci pe cel de la 1 ianuarie folosit în Apus (v. P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. XIV—XVI).

154₃ Ipoteza imprimării la Veneţia a ediţiilor macariene, reluată în anii din urmă de Virgil Molin cu argumente de ordin tehnic, a fost documentat respinsă de P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. XLVIII—LII.

154₉ Despre *Mineiul* din 1538 şi în general tipăriturile lui Bojidar Vukovic v. D. Medakovic, *Grafîha srpsMh stampanih knjiga XV—XVII velca,* Belgrad, 1958, 275 p.

154₁₉ Despre *Molitvemcul slav* al lui Petru vodă, v. *BBV,* t. I, p. 23—29, nr. 6 (greşit 5). Apărută la Tîrgovişte cu data de 10 ianuarie 1545, în noua tiparniţă a lui Dimitrie Liubovici, cartea a fost poruncită de Petru, fiul lui Eadu Paisie, ale căror nume sînt menţionate în predoslovie. Succesorul lui Eadu Paisie fiind Mircea Ciobanul (din martie 1545) sînt explicabile dubiile lui Odobescu asupra identităţii lui Petru vodă. După cum arată în notă, autorul cunoştea doar o filă din *Molitvenic,* cumpărată de la maiorul Pappazolu. Aşa se explică şi data greşită (1534—1535?) a reproducerii executată de Trenk şi publicată în *Bevista română,* 1 (1861), p. 820—821.

156₅ *Frumoasa ediţie a Evangheliilor din 1512 şi 1514 :* Odobescu face distincţia — eronată — între *Tetraevanghelul* descris de Sopikov cu data de 1512 şi cel descoperit la Bistriţa, pe care-1 datase 1514.

56₂₂ Ipoteza lui Odobescu privind identitatea între Macarie tipograful şi Macarie Mitropolitul Ţării Eomâneşti din vremea lui Xeagoe Basarab, admisă şi de X. Iorga, E. Picot şi alţi autori, a fost recent reluată de Djurdje Eadojcic, *Sprsho-rumunsM odnosi XIV—XVIIveka,* Xovi Sad, 1956, p. 20—21. V. însă argumentele contrare ale lui P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. LVII-LVIII care crede că Macarie a murit curînd după imprimarea *Tetraevanghelului* din 1512, ceea ce ar explica şi întreruperea pentru cîteva decenii a activităţii tipografice în Ţara Bomânească.

157₃₁ *Alzii, Fstienii, Elzcvir,* numele reputatelor familii de erudiţi umanişti şi tipografi din sec. XV-XVII: Aldo, Paolo şi Aldo cel tînăr *Manuzzi,* Charles, Francois, Henri I, Henri II, Bobert îşi Bobert II *Estienne,* Ludwig *Elsevier* şi cei cinci fii ai săi, toţi tipografi.

158₂₃ Presupunerea că tiparniţa domnească în care a lucrat Macarie între 1508—1512 ar fi funcţionat la mănăstirea Dealului a mai formulat-o Odobescu în ms rom. 3265. Majoritatea cercetărilor înclină pentru localizarea tipografiei la Tîrgovişte şi mai exact alături de oraş, la mănăstirea Dealului (v. discuţia la P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. LII-LIII).

1o8₃₅ Data clădirii mănăstirii Dealul este prima jumătate a sec. al XV-lea (înainte de 1431). Odobescu se referă la reconstruirea ei (pisania poartă data 1500, iar pisania clopotniţei 1499). în traducerea pisaniei de la Govora de îndreptat: ,,Au găsit această mănăstire, biserica pustie şi stricată".

158₄₃ îndreptări în pisanie (cf. X. Iorga, *Inscripţii din bisericile Bomâniei,* fasc. I, p. 194, nr.409) : pomeneşte-sa a fi zidită *întîi; carele aici iară* după *aceaia; Mihnei* vodă; *silind; ăireage; pohtă; iară.* V. şi un alt fragment din text privind ajutoarele lui Preda Brîncoveanu mai departe, în text, p. 262, n. 2.

159₇ Documentul din 24 martie 1495, păstrat la Arhivele Statului, Bucureşti, S.I., nr. 94, a fost publicat în *Documente privind istoria Bomâniei, veacul XIII, XIV şi XV,* B. Ţara Bomânească, [Bucureşti], 1953, p. 230, nr. 239. Compararea celor două traduceri vădeşte următoarele deosebiri: *am dat şi am adăogat* — am dăruit; *Badul şi jumătate de la Baraschiva. Şi nimenea din neamul meu să nu aibă voie a se amesteca la această vie* — Baicu şi cealaltă jumătate a fost părăsită <rupt> să aibă a face <rupt> Baicu <rupt> rudelor; *a se strîntora* — să pîrască; *cu fraţii, eu* — cu fraţii, măcar şi eu; *să-l bată* — să-1 ucidă; *Braico* — Branco; *Ştefan, Buda* — Ştefan Buda; *Laţco şi Oancea* — Laţco Oancea, *Banco* — Hacico ; *Goliianov* — al lui Golian; *Stoianca* — Stoica ; *Ştefanov* — Ştefan.

159₄ Despre Schitul Iezerul v. şi însemnările lui Odobescu din 1860 (v. *Anexa* volumului de faţă).

160₂ Datele din paranteze atestă funcţionarea tipografiilor prin publicarea unor cărţi ca : *învăţături preste toate zilele,* Cîmpulung, 1642; *Evanghelie învăţătoare,* Dealu, 1644; *îndreptarea legii,* Tîrgovişte, 1652.

160₂₉ Pentru ipoteza că Macarie a fost chemat la curtea munteană de Maxim Brancovici pledează si P. P. Panaitescu, *op. cit.,* p. XLVI-XLVII.

160₃₈ Prima carte tipărită în Serbia este din 1531 *(Molitvenicul* de la Gorajde); în Busia, începuturile tiparului pot fi stabilite către 1553, dacă ţinem seama de ediţiile anonime şi nedatate (L. Febvre, H. J. Martin, *op. cit.,* p. 308, 360).

160₄₄ *O lacună de o sută treizeci de ani şi mai bine* (chiar pornind de la anii 1507, 1514, corect: 1508 şi 1512, perioada activităţii lui Macarie) nu a existat în istoria tiparului românesc. Dar Odobescu nu datase decît aproximativ *Molitvenicul* lui Petru voevod (din 1645, v. mai sus), nu cunoştea tipăriturile lui Dimitrie Liubovici din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, nici activitatea diaconului Coresi în Ţara Bomânească, aşa încît ia drept început al unei noi perioade în istoria tiparului nostru anul 1640 *(Pravila de la Govora).* V. pentru activitatea din timpul „lacunei", *BRV,* t. I, p. 552—553 şi t. IV, p. 323 (lista cărţilor apărute între 1535—1640).

161₆ Primul exemplar descris de Odobescu din *Tetravanghelul slav* din 1512 se păstrează la Biblioteca Academiei, Secţia Cartea rară, cota CBV 3, iar al doilea la Muzeul de artă din Bucureşti, nr. inv. Tp. 1.

161₂₃ *Jupan Manea* este Manea Persanul, clucer, apoi mare vornic. Hrisovul lui Xeagoe Basarab este din 16 septembrie 1519 (nu 1518), publicat în *Documente privind istoria Eomâniei, veacul XVI,* B.Ţara Bomânească, voi. I, p. 149-152, nr. 151. Documentul din 8 ianuarie 1664 (7172) se păstrează la Arhivele Statului,Bucureşti, m-rea Seaca — Muşeteşti, I/I şi ms 712, f. 409, 410 şi 545.

162₂₀ Transcrierea inscripţiei datînd din 1660—1664 are unele mici erori de litere pe care le-am îndreptat tacit în text (în *Revista română* textul fusese cules cu cirilice). Cf. şi copia lui Odobescu din ms. rom. 3265, f. 2 şi *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 630—631, nr. 884.

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESI TIPĂRITĂ LA *}5<7>7*

în ediţia definitivă *Scrieri literare şi istorice* a lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti Editura librăriei Socec & Comp., în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română,* *1861—1862,* p. 333—371, **scriitorul republică în două articole părţi din amplul studiu publicat în** 1861—1862 **în *Revista română : Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa* (Districtul Vîlcea în România).**

Primul articol intitulat : *Despre odoarele manuscriptele şi cărţile aflate în mănăstirea Bistriţa* (Districtul Vîlcea în România), în care se reia cu mici deosebiri introducerea vechiului articol, a fost socotit ca variantă a textului publicat în *Revista română* şi nu se reeditează integral în ediţia de faţă.

Al doilea articol publicat în ediţia din 1887 **sub titlul *Pscdtirea tradusă româneşte de diaconul Coresi.* Tipărită la** 1557 **< sic>, (p.** 348—371) **este reluarea capitolului VI din studiul publicat în** 1861-1862.

Textul articolului despre *Psaltirea* lui Coresi este numai parţial asemănător în cele două ediţii din 1861 **şi** 1887.

Modificările introduse de Odobescu în redacţia din 1887, **o deosebesc de prima ediţie şi justifică retipărirea integrală în ediţia de faţă ca un articol independent, respectînd astfel •dorinţa manifestată chiar de autor prin reeditarea din** 1887.

Titlul articolului, asemănător cu acela al capitolului VI din ediţia 1862, **omite numai indicaţia locului unde a fost tipărită, *în Braşov* şi anul exact** 1577, **care în ediţia din** 1887 **este tipărit greşit** 1557. **Textul merge paralel aproape pînă unde se reproduce postfaţa, după care în ediţia din** 1887, **urmează comentarii despre limba română, apoi ambele ediţii reiau textul comun pînă la transcrierea psalmului** 136.

în prima ediţie, Odobescu ţine în mod special să reproducă textul în limba slavă, în timp ce în a doua ediţie renunţă complet la acesta.

Notele sublinieare din ediţia a II-a sînt simplificate prin renunţarea la transcrierea psalmului 136 **în limba greacă şi latină.**

i Cf. aici p. 538-540

Pentru a fi în concordanţă cu stadiul cercetărilor filologice la 1887, adaugă la sfîrşitul articolului o notă despre ediţia *Psaltirei* lui Coresi, publicată în 1883 de B. P. Hasdeu.

Ca şi în alte texte din aceeaşi epocă, dar ceva mai rar, *a* este redat prin *e (deca); ă* este redat prin *e (pătrund, penă)* ; z prin *e* şi prin *6 (ronduri)* şi prin *u (adânc); e* la început de silabă precedat de vocală este diftongat, dar precedat de consoană, rămîne *e (pete);* triftongul *iea* este menţinut în verbul *a lua, iea; z* este notat cu *j (jefuit); g* din *provensali* nu-1 putem? considera /, fiind probabil vorba de sedila adăugată lui *c* înaintea lui *a;* întîmplător mai apare o reduplicare de consoană la un neologism *(suggerate),* terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* este peste tot adoptată, genitiv-dativul feminin singular oscilează între terminaţiile *ii* şi *ci (limbei).*

Ca influenţe etimologiste şi italienizante semnalăm transcrierea *vărbeşte* şi *cestiune*^ Din curiozităţile lexicale notăm : *nemlădiită, răpejiune, pernicios, ajutăm* pentru *adăugăm ciudisme...*

Textele psalmilor tipărite cu caractere chirilice au fost transcrise cu caractere latine fără intervenţii pentru a se putea urmări felul în care Odobescu înţelege să transcrie un text vechi. Greşelile de tipar de tipul : *perspicitate, ordina cronologică,* psalmul 137 în loc de 136 s.a. au fost transcrise corect.

Din compararea celor două texte ale *Psaltirei* editate în 1862 şi 1887, este evident că Odobescu încearcă să modernizeze textul în ultima ediţie ; un exemplu de reţinut este că în timp ce în prima ediţie titlul *chrestomaţiei* lui Cipariu este redat ca în original, cu vechia ortografie^ în 1887 titlul este transcris cu ortografia modernă.

NOTE

Din introducerea studiului trebuie subliniat îndemnul lui Odobescu, la trei ani după Unirea politică a principatelor, pentru realizarea acelei unităţi a culturii şi ştiinţei poporului nostru pe care numai „comunicaţiile intelectuale", şi „propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producţiunilor culturii românilor" o puteau asigura. Odobescu vede în această colaborare culturală a românilor din diferitele provincii condiţia desăvîrşirii unităţii naţionale. Eezultatele acestei colaborări sînt de ordin ştiinţific şi educativ, dar şi politic : „Numai astfel am dobîndi un simţămînt neted şi adînc de naţionalitatea noastră; numai astfel am putea preţui mai bine puterile noastre morale; numai astfel am putea urma o cale aleasă şi cumpănită după adevăratele noastre mijloace şi trebuinţe".

Exemplul unei asemenea activităţi îl vede Odobescu în opera întinsă de filolog şi istoric literar a lui Timotei Cipariu, neobosit cercetător al limbii şi scrierilor românilor de pe întregul teritoriu al vechii Dacii, ale cărui rezultate i se par însă învăţatului din Bucureşti puţin cunoscute peste Carpaţi. El face rezervele cuvenite faţă de reprezentantul unui curent filologic căruia îi va combate concluziile, lăudîndu-i acum metodele : „lucrarea sa *[Crestomaţia* lui Cipariu], e întreprinsă după adevăratele baze ale ştiinţei filologice <. . . > în mai dese rînduri executată cu talent şi perspicacitate". „Mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi româneşti e foarte folositoare".

Aceeaşi introducere exprimă concepţia lui Odobescu despre menirea cercetărilor ştiinţifice : el este pentru răspîndirea lor în rîndurile marelui public, pentru „popularizarea cercetărilor", pentru „propagarea întinsa a ideilor".

165$_{12}$ în vechea bibliografie românească nu s-a păstrat nici o *Psaltire* tipărită în limba noastră înaintea aceleia a lui Coresi de la 1570. Menţiunea lui Cipariu că o *Psaltire* a lui Coresi de la 1560 sau 1562 „se afla în Iaşi"[5] îngăduie presupunerea că acest autor se referă la exemplarul de care s-a servit G. Săulescu la întocmirea *Glosarului* său pentru vechi texte româneşti. Este vorba desigur de acelaşi exemplar amintit mai departe de Odobescu într-o notă din ed. de la 1887 a aceluiaşi studiu, ca „pierit într-un foc la răposatul profesor G. Săulescu" şi descris drept pierdut de I. Bianu şi X. Hodoş, în *Bibliografia românească veche (BBV),* t. I, Bucureşti, 1903, p. 52—53, nr. 14, după *Glosariul Bsaltirei lui Koresi din 7076(1568)* elaborat de George Săulescu, publicat de T. Codrescu în *Buciumul român,.* Iaşi, 1 (1875), p. 289-304 şi urm.

165$_{28}$ *Bsaltirea* lui Coresi din 1577 prezentată de Odobescu în acest articol a fost republicată în facsimile de B. P. Hasdeu, sub titlul *Psaltirea publicată româneşte de diaconul Coresi, reprodusă cu un studiu bibliografic şi un glosar comparativ,* t. I : *Textul,* Buc, Ed. Academiei Bomâne, 1881,, 66 p. Aceasta nu este prima carte imprimată în limba română şi desigur nici *Psaltirea* la care se referea Cipariu, cu care o identifică Odobescu? deoarece Coresi mai imprimase, cum se ştie, o *Psaltire românească* la Braşov în 1570. *învăţătura creştinească* amintită de Cipariu ca apărută la Sibiu în 1546, de a cărei existenţă se îndoieşte Odobescu, este într-adevăr prima tipăritură românească, scoasă la *1544* în acel oraş, după cum dovedese documente descoperite mai tîrziu (Cf. *BBV,* t. I, p. 21—23, nr. 4 : *Catechismul romănesc).* Cipariu însuşi, care văzuse cartea pe la 1838 în biblioteca mănăstirii din Blaj, bănuia că este în faţa primei tipărituri româneşti, v. articolul său *Care e cartea cea mai veche românească?,* în *Organul luminării,* 1848, nr. 54—55.

Exemplarul din *Bsaltirea* de la 1577 descoperit şi studiat de Odobescu se găseşte azi la Biblioteca Academiei, Secţia cartea rară, fondul de cărţ vechi româneşti, unde a fost depus după ce aparţinuse succesiv Bibliotecii Centrale a Statului (donată de Odobescu) şi Muzeului de antichităţi din Bucureşti.

165$_{37}$ Erori în transcriere : *văzui* — văzuiu; *în limba* — în limba <lor>; *întunerec* — întunearec. Cp. şi *BBV,* t. I, p. 63—67, nr. 19.

166$_{16}$ Beferinţa la I. A. Fabricii, *Bibliotheca graeca sive notiţia scriptorum veterum graecorum,* editio nova, curante G. Ch. Harles, Hamburgi 1808, voi H, p. 522, no. VII corectează pe Tim. Cipariu, care în *Crestomatică seau Analecte literarie,* Blasiu, 1858, p. XVIII, nota, indicase p. 772 nr. VI. Lucrarea lui Dimitrie Procopiu este *Succinta eruăitorum graecorum superioris et praesentis saeculi recensio conscripta mense iunio anno Chris 1720, transmisaque Bucaresio et nune primum edita cum latina version* [de Fabricius, *op. cit.].*

166_{26} Eeferința este dată tot după T. Cipariu? *op. cit.,ip.* XVIII, nota -care amintește însă (de asemenea după Crusius) și de alte epistole „netipă-xite către același de la Maxim Marguniu mai multe dein an. 1591".

*166₂^Istorie bisericeascățpm*scurt],trad. de[pahJAlecsandru] Geanoglu Lesviodacs, [Buc, 1845] : *Catalog hronologhie de patriarhii Constantino-jpolii,* p. 372 amintește de un Mitrofan al III-lea în 1565 și 1572—1575.

166_{32} Documentul la care se referă Odobescu avea, fără îndoială, data greșită, sau era deteriorat tocmai la locul datei din care se va fi păstrat numai prima cifră 7 <000>, după cum a presupus și X. Hodoș, *Un fragment din Moliivenicul diaconului Coresi,* în *Prinos lui D. A. Sturdza,* București, 1903, p. 238—239, nr. 3. Primii Coresi din Țara Bomânească sînt atestați documentar începînd din 1527.

166_{38} Documentele amintite de T.Cipariu, *op. cit.,* p. XIX, n. 1, dar despre soarta cărora, după cum remarcă Odobescu, ,,domnia lui nu ne spune", sînt publicate de același în *Archivu,* p. 102, 181 etc. încheierea lui Odobescu — „din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios <. . . > mai din vreme sau mai tîrziu, s-a așezat în țară la noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a obținut diplome de la voievozii români" — este, totuși, grăbită, deoarece din izvoarele cunoscute de el ca și din cele descoperite mai tîrziu nu apare altă legătură decît acea de nume între Coresii din Hios și cei din Țara Eomânească, constatare la care au fost reduși și istoricii noștri literari de mai tîrziu {cf. X. Cartojan, *Istoria literaturii romane vechi,* voi. I, București, 1940, p. 56). Nici a doua parte a concluziei lui Odobescu nu este mai întemeiată, între Coresii contemporani din Țara Eomânească și diaconul Coresi nu apare din documente o legătură precisă *{ibid.),* iar încercările lui Nerva Hodoș, *art. cit.,* p. 235—247 și St. Nicolaescu, *op. cit.,* p. 265—270, de a desluși originea tipografului din Tîrgoviște și Brașov, sau de a-i stabili .•spița genealogică, nu au fost acceptate drept convingătoare de către cercetători, problema rămînînd încă deschisă.

167_{8} Prima carte românească tipărită de Coresi a•fost *întrebare creștinească,* Brașov, 1559 (Vezi descrierea în *BBV,* t. IV, p. 6—7, nr. 4 și studiul lui D. E. Mazilu, *Diaconul Coresi,* Ploiești, 1933, p.17—42]. Textul •a fost tipărit de I. Bianu, *întrebare creștinească,* București, 1925 (Academia Eomână. Secțiunea literară. Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile, I). Eroarea lui Odobescu de a considera că diaconul Ooresi „traduse mai întîi pe românește o Psaltire" este explicabilă prin data tîrzie (1921), a descoperirii *întrebării creștinești* (v. Andreiu Bîrseanu, *Catehismul luteran românesc,* în *Analele Acad. Bom.,* s. III, Mem. lit., 1(1924), p. 33-40).

Coresi însă nu traduce ci doar modifică și tipărește tălmăciri românești manuscrise ale *Bsaltirii,* din prima jumătate a veacului al XVI-lea (cf. Al. Eosetti, *Limba română în secolele al XlII-lea — al XVI-lea,* [Buc], 1956, p. 194).

167_{32} Titlul exact (în ortografia actuală) și datele bibliografice ale cărții sînt : *Cartea ce se cheamă Ev<anghe>lie cu învățătură, de în tuspatru ev<anghe> liștii aleasă și de în multe dumnezeești scripturi și dată besearicii lui dumnezeu în toate dumineci<le> a se ceti, așîjderea și la dumnezeeștile praznice și la ale altor sfinți, spre învățătura creștinilor oameni, către deșteptarea sufletului și a trupului. Și cu ajutorul lu<i> dumnezeu tipărită această sfînta carie Ev <anghe> lie cu învățătură, în anii și în zilele măriei lu <i> Batăr Crișiov, cu mila lu<i> dumnezeu voevod în toată Țara Ungurească și în Ardeal și în toți săcuii, și în zilele marelui de dumnezeu luminat arhiep<is>copului Ghenadie, ce<->au fost spre tot ăespusul măriei lui, cu mila lu<i> dumnezeu crămuitoriit legici creștinească. Atunce era despuitoriu în toată Țara Bomânească bunul creștin și dulce Mihnea Voivoda și spre despusul domniei lui crămuitoriu legiei creștine marele Serafim arhiep<is>-vupul. E cu ajutoriul lui <i> dumnezeu și cu voia acestor tuturor, și a sfatului mieu și al altor, eu jupanul Hrăjilă Lucaci județul Brașovului și a tot ținutul Brăsei, Jăluii și dedu de le tipării, în lauda tatălui și fiului și d<u>hului sf<în>t, în cetatea ținuUdui domniei meale în Brașov. Și se<-> .au început această carte a se tipări după întruparea fiiului și cuvîntul lu<i> dumnezeu la o mie 580 a ot bitiia 7088, în luna lu<i> dechemvrie 14 dn. Si se<->au săvrâsit lucrul la o mie 581, a ot bitiia 7089, înluna lui iunie 28 dni.* In folio, de [317] f. (Cf. *BBV,* t. I, p. 85-93, nr. 29).

167_{9} Fragmentele din predoslovia *Evangheliei cu învățătură* sînt date după *[Crestomația seau] Analecte liierarie* de T. Cipariu, [Blasiu, 1858? p. 44—45 nota]. Odobescu schimbă peste tot în textul reprodus vorbirea de la prima la a treia persoană. Cf. textul integral al predosloviei în *BBV* t. I, p. 88-92.

167_{21} Lipsind începutul cu foaia de titlu a exemplarului păstrat din *Liturghier* (același cu cel descris de Cipariu), iată epilogul (tradus) al cărții : „începutu-s-au aceste sfinte cărți numite Liturghia în zilele binecredinciosului domn Io Mihnea voevod a toată Țara Ungrovlahiei și în zilele preamarelui și prea înălțatului Batăr Jigmon voevodul Ardealului, luna lui august 1 zi, și sfîrșitu-s-au în luna lui septembrie 25 zile, în minunata cetate a Brașovului. Eu păcătosul Șerban, fiul diaconului Coresi, isprăvitoriul Pop Miha<i> din aceeași cetate brașovenească, la anul 7076 [= 1588], crugul soarelui 11, al lunei 8, temelia 1, epacta 6". 105 [—106] f. (v. *BBV,* t. I, p. 99-100, nr. 32).

167_{24} Față de informațiile date de Odobescu după Cipariu cercetările mai tîrzii nu au adăugat prea mult la cunoașterea Coresilor din Țara Eomânească. Documentele amintesc de un Coresi „grămăticul" („diacul" sau „pisețul") utilizat în cancelariile domnești din Tîrgoviște și București între 1527—1538, apoi de un Coresi logofătul din Miroslăvești, fiu al altui Coresi logofătul (poate grămăticul amintit) pe la 1560. Acesta scrie acte în București la 1568 și primește întărituri pentru mai multe moșii și pămînturi, la 1572, de la Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul. Fiul lui a fost logofătul Bunea. Activitatea tipografică a lui Coresi s-a desfășurat în Brașov unde tipărește *Octoihul slavonesc* în 1556—1557, apoi în Tîrgoviște unde scoate un *Triod-Benticostar* între 1557—1558, după care, întors la Brașov în 1559 începe tipărirea seriei de cărți în limba română încheiate la 1581 prin *Evanghelia cu învățătură.*

167_{32} Observația lui Odobescu că inițialele din *Liturghierul lui Macarie* au fost utilizate ulterior în tipăriturile lui Coresi reprezintă prima formulare a unui argument de ordin tehnic în favoarea tipăririi în țară a *Liturghierului* de la 1508, servind astfel la stabilirea anului de început a tiparului românesc Argumentul a fost reluat și întărit cu mai multe exemple

din tipăriturile lui Liubavici şi Coresi în studii publicate cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la apariţia *Liturghierului lui Macarie* (cf. P. P. Panaitescu, *începutul tipografiei în Tara Românească,* în *Prima Sesiune ştiinţifică de bibliologie şi documentare,* Bucureşti, 1957, p. 269 şi, de acelaşi *Liturghierul lui Macarie (1508) şi începuturile tipografiei în Ţările Române?* introducere la reeditarea *Liturghierului,* [Bucureşti, 1961], p. LX.

168_{13} Deşi îşi pusese „întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească? astfel cum o vorbeau pămîntenii într-unui oarecare din ţinuturile româneşti cu vreo doi secoli şi jumătate înapoi" sau numai încercarea unui traducător nedibaci din slavoneşte, în restul articolului Odobescu crede că limba lui Coresi „poate să fie limba compatrioţilor săi contemporani", citind apoi din ea „spre a da un exemplu, atît de graţiile cît şi de sărăcia limbei româneşti celei vechi". Cercetările ulterioare ale lingviştilor la care îndemna Odobescu au stabilit că limba textelor tipărite de diaconul Coresi este caracteristică sudului Ardealului şi Ţării Bomâneşti : „Se admite că diaconul Coresi vorbea limba comună din regiunea Tîrgoviştei; dintre colaboratorii săi, preoţii Iane şi Mihai de la biserica sf. Xicolae din Şcheii Braşovului vorbeau graiul din jurul Braşovului". (Al. Bosetti? *Limba română în secolele al XlII-lea — al XVI-lea,* [Bucureşti], 1956, p. 67).

169_{3} Odobescu face aci o primă recapitulare, sintetică, a influenţelor slave asupra limbii române. Distingînd între aportul slav popular, primitiv? cel cărturăresc şi influenţa rusească, autorul atrage atenţia asupra riscului de a denatura limba prin tendinţa înlocuirii tuturor slavonismelor în favoarea purismului latinist. Este o aluzie la excesele latiniştilor de peste munţi şi expresia viziunii corecte despre limba noastră pe care a avut-o Odobescu.

170_{12} Transcrierea, comparată cu originalul *Psaltirii slavo-române,* din 1577, f. [262—263] relevă o serie de erori: *cîntarea* — cântarea; *David Ieremia* — David de Ieremiia*;* *Babilonului* — Yavilonului; *plânsem* — plînsem ; *spânzurăm* — spănzurîm *;* *întrebară-ne* — întrebarî-ne ; *uitată* — ultatî ; *deşteptaţi* — deşertaţi, deşertaţi; *Babilonului* — Vavilonului.

170_{39} *Psaltirea slavo-română comentată* din 1697 se păstrează la Biblioteca Academiei, ms rom. 2604, pe a cărei copertă se poate citi (pe o etichetă) însemnarea : „Aceste zece manuscripte primite de la d-1 Odobescu şi luate de d-sa de la ministeriu în anu<l> 1861 s-a primit de mine la 28 decembr. 1876. E. Cost< . . . >". în transcrierea însemnării latine de la f. 198^r (cu o curioasă ortografie) de îndreptat erorile : *Hune* — Chunc •? *ms :* — men <*se*>. Erori în transcrierea *Ps. 136* (f. 172^v — 173^r) : *Babilonului* — Vavilonului; *Babilon* — Vavilon ; *Babilonul* — Vavilonul •? *aducîndu-şi* — aducăndu-şi; *spînzurăm* — spănzurăm *;* *credincioşilor* — credincioaşilor •? *Babilon* — Vavilon ; *întrebînd* — întrebând ; *dînşii* — dănşi<i> *cântare* — cântaţi; *pămînt* — pământ; zice — zicea ; *Dumnezeu* — Dumnezău ; *uitat* — uitată ; *zice* — zise ; *gîndia* — găndiia •? *da-naintea—deii&m*tea; *Babilonului* — Vavilonului; *dede-aş* — dedeaş<i>; *sîngeale* — săngeale. în textul slav, corect transcris, am îndreptat tacit erorile de tipar.

173_{9} Cele două psaltiri comentate amintite de Odobescu se păstrează la Biblioteca Academiei, Secţia manuscrise. Prima este ms rom. 2644, care poartă şi data „de la zidirea lumii" 7205 (f. 6^v), scris de Ştefan igumenul Bistriţei şi îndreptat de Alexandru dascălul; a doua este ms rom. 501, *Psaltirea cu tîlc* scrisă de „Popa Fior dascăl slovenese", datată 26 aprilie 7272 (1764) cu cheltuiala marelui clucer Xicolae Brîncoveanu. Dintre cele cîteva *Psaltiri comentate* scrise de Popa Fior şi păstrate la Biblioteca Academiei (v. şi ms rom. 937, 2590, 2711) aceasta are portretul împăratului David menţionat de Odobescu (f. 2^v).

ir

După cum se arată mai sus, în nota editorului, Odobescu republică în *Scrieri literare şi istorice,* voi. I, Bucureşti, 1887, introducerea ciclului de studii bistriţene din anii 1861—1862. V. comentariile noastre la acest fragment în volumul de faţă p. 542 şi urm. La prima versiune Odobescu se mulţumeşte să adauge într-o notă (reprodusă aci în *Variante),* contribuţia sa la conservarea obiectelor de artă descoperite la Bistriţa, pe care le adusese la Muzeul de antichităţi. Ultimul aliniat al noii versiuni este finalul studiului despre *Prima tipografie din Ţara Bomânească* (cf. *Bevista română,* 1 (1861), p. 830). Xota de la sfîrşit menţionează studiile publicate în *Bevista română* şi dă informaţia că Fr. Miklosic a avut de la Odobescu manuscrisul *Bsaltirii lui Branho Mladenovici* pentru studiul său *Bsaltir s tumacenjem pisan 1346 za Branka Mladenovica* publicat în *Starine* din Zagreb, 4(1872), p. 29—62. A doua notă semnalează (parţial) celelalte contribuţii ale lui Odobescu la valorificarea informaţiilor culese în timpul călătoriei din 1860. Autorul notei (care vorbeşte despre sine la persoana a treia) este negreşit Odobescu. Interesantă este menţiunea „odoarelor de origină română ce se păstrează în mănăstirile antice ale Sintagorei". Observînd „ce minunat museu s-ar putea alcătui cu ele", Odobescu este unul din primii cărturari care atrage atenţia asupra *bunurilor culturale externe* ale poporului român. V. istoricul acestei preocupări în lucrarea noastră *Repertoriul general al bunurilor culturale externe ale poporului român,* Bucureşti, 1963, *Introducerea* (rotaprint).

PSALTIREA TRADUSA ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESI, TIPĂRITA LA 15<7> 7

Bepublicare cu modificări a studiului cu acelaşi titlu publicat în 1862 (cf. mai sus, nota editorului). V. şi comentariile noastre, în volumul de faţă Odobescu actualizează informaţia asupra *Bsaltirii,* citînd ediţia lui B.P. Hasdeu din 1883 şi semnalînd, din Biblioteca Academiei? un exemplar defectuos — al doilea cunoscut pînă atunci — provenit din biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului.

STUDIILE ISTORICE ÎN TARA NOASTRĂ

Articolul a fost publicat o singură dată în *Independința,* decembrie, 1861, anul IV, p. 187—188, semnat numai cu inițiala O. Se reproduce în ediția de față după acest periodic.

Ortografia obişnuită scrisului odobescian în această epocă este respectată; grafic se întîlneşte *e* pentru *a (sema); e* pentru *â (grave, inse, versa, base); e* pentru *î (procedend, legământ); y* pentru *i (typări, byzantină); x* este notat cu *s (esactitate, esplicative,* dar apare şi *exacte)*; consoanele sînt reduplicate *(annul, missiunea, litterară, terra, ellucida);* din lexic semnalăm formele *cuestia* şi să *redige.*

Sînt unele greşeli de tipar ca „o *lucrare speciale", „veniturilor ambele ţări"...* care au fost corectate tacit.

NOTE

Articolul lui Odobescu (semnat : O) a fost identificat de X. Predescu, *Un articol necunoscut din 1861 allui Alexandru Odobescu,* publicat în *Hrisovul,* 5 (1945), p. 133—145.

Prin articol Odobescu participă la o largă dezbatere din viaţa ştiinţifică şi literară a Principatelor Unite, privind cele mai potrivite măsuri menite să promoveze în noile condiţii politice ale ţării cultura românească.

Prima măsură care întrunea asentimentul general trebuia să fie înfiinţarea unei înalte societăţi ştiinţifice. Este vorba de „societatea istorică", de „institutul savant permanent", „societatea istorică, literară şi ştiinţifică" amintite de Odobescu, prefigurare a Societăţii literare care va fi înfiinţată în 1866, viitoarea Academie Eomână. Mai multe proiecte, semnate de A. T. Laurian, I. Maiorescu, Gh. Sion, G. Creţianu fuseseră elaborate, fără a fi însă realizate (v. istoricul lor la Dan Berindei, *Proiecte de înfiinţare a unei societăţi academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza,* în *Studii şi articole de istorie,* 3 (1961), p. 203—233). Dintre aceste proiecte Odobescu se referă la acela la a cărui pregătire negreşit luase parte, pentru că neaplicarea lui îl mîlineşte. Este vorba deci de propunerile comisiei „întocmită asupra adunării materialului necesar pentru scrierea istorie ţării" şi convocată în toamna anului 1860 de Vasile Boerescu, ministru ad-interim al Cultelor şi Instrucţiunii în cabinetul Manole Costache Epu-reanu. Prin jurnalul şedinţei din 5 noiembrie al comisiei, care alesese ca preşedinte pe A. T. Laurian iar ca secretar pe Gh. Sion, se hotărăşte ca pînă la şedinţa viitoare Sion să pregătească statutul comisiei. Entuzias promotor al înfiinţării unei societăţi academice (v. articolul său *Societatea academică,* în *Revista Carpaţilor,* 2 (1861), partea I, p. 74), G. Sion crede nimerit „de a profita de ocaziune şi a proiecta o instituţiune mai dezvol tată, care să aducă foloase mai mari pentru dezvoltarea culturii intelec tuale a naţiunii". Acceptată în unanimitate, această propunere se trans formă, prin eforturile lui Sion, într-un proiect de statut şi un raport pri vind înfiinţarea unei societăţi ştiinţifice în care prima secţie trebuie să fi cea „arheologică şi istorică" (v. textul proiectului în *Instrucţiunea publică* 1860, noiembrie, p. 321—325 ; Dan Berindei, *art cit,* p. 224—226). Supu guvernului prin referatul din 18 ianuarie 1861 al noului ministru al Cul telor şi Instrucţiunii, generalul Barbu Vlădoianu, proiectul n-are nici urmare. Se explică astfel aluziile nemulţumite ale lui Odobescu la aceast nereuşită şi încercarea sa de a menţine preocuparea pentru promovare studiilor istorice şi de a propune unele acţiuni în acest sens, independen de crearea unei societăţi ştiinţifice.

Ziarul în care-şi publica observaţiile şi propunerile era unul radical fosta *Dîmboviţa* a lui Dimitrie Bolintineanu, cu noul titlu de *Independenţ* din octombrie 1860, avea ca redactor pe Eadu Ionescu şi colaboratori *Revistei române* : D. Berindei, Ion Ionescu de la Brad, Pană Buescu Pantazi Ghica etc. Suprimată prin decret domnesc la 30 noiembrie 1860 reînfiinţată, din nou cu titlul schimbat, foaia era cunoscută pentru vehe menţa cu care atacase, în 1860, cabinetul Epureanu. Odobescu avea amin tirea evenimentelor, de care îl despărţea doar un an. întors din călători în Oltenia, în august 1860, cu entuziasmul descoperirilor făcute şi hotărîre promovării studiilor istorice, el găsise Ministerul Cultelor preocupat d uşurarea sarcinilor contractuale ale arendaşilor moşiilor închinate (v. î acest sens *Monitorul, Diar oficial al Terei Romanesci,* 1860, august 6, nr 187, p. 861, raportul lui V. Boerescu). Ceilalţi miniştri ai Cultelor şi Ins trucţiunii (Dimitrie Ghica, Barbu Vlădoianu, Ioan C. Cantacuzino) n fuseseră mai eficienţi. Adunarea legislativă a Ţării Eomâneşti luase î discuţie la 29 iulie 1860 propunerea de a se aloca „100 000 lei pentr elaborarea de cărţi didactice, tipărire de jurnale şi altele, precum şi cele c se cer sub numire de recompense şi premii" (Eaportul lui Bibescu Basara Brîncoveanu, *Monitorul Ţ. Rom.,* 1860, p. 922), sumă, desigur neîndes tulătoare faţă de nevoile cercetărilor, cum observa Odobescu. De a reproşul său la adresa „ministrului cultelor de atunci" (V. Boerescu) şi colegilor săi care şi-au pierdut timpul „învoindu-se sau sfădindu-se c arendaşii moşiilor mănăstireşti".

Articolul lui Odobescu face parte, deci, din acţiunea generală d organizare pe baze moderne a vieţii ştiinţifice româneşti în anii imedia următori Unirii Principatelor. Conştient de domeniul în care avea compe tenţă şi începe să-şi cîştige autoritate, credincios unui program mai vec de cercetări istorice, acela al lui N". Bălcescu din *Cuvînt preliminar desp*

izvoarele istoriei românilor (unde se propune şi înfiinţarea unei „societăţi istorice"), consecvent propriilor idei expuse în *Viitorul artelor în România* (v. această ediţie, voi. I, p. 125—136 şi comentariile noastre, p. 363—365), Odobescu îşi asumă, în mişcarea menită să dea un nou cadru de dezvoltare a ştiinţelor la noi, rolul reorganizării cercetărilor istorice. Potrivit unei metode sănătoase el propune mai întîi pregătirea instrumentelor de lucru, între aceste instrumente el numără şi colecţii de tradiţiuni orale şi de melodii populare, precum şi crestomaţii de „exemple de limbă şi de stil românesc din secolii trecuţi". Asemenea lucrări de folclor sau filologie nu înseamnă pentru istorie încălcarea altor domenii.

Tradiţiile populare şi textele vechi sînt pentru Odobescu numai izvoare ale istoriei (ca şi pentru Bălcescu) potrivit unei largi concepţii asupra acestei ştiinţe şi unei vii dorinţe de reconstituire integrală a trecutului românesc.

186$_{26}$ Mai toate propunerile lui Odobescu au format în anii următori obiectul preocupării cercetătorilor istoriei noastre. Epigrafia, însă, desigur datorită dificultăţilor de colecţionare şi transcriere şi a cunoştinţelor speciale, pe care le cerea a fost mai multă vreme neglijată. V. istoricul dezvoltării la noi a acestei discipline auxiliare istoriei în a doua jumătate a secolului trecut, în studiul introductiv al prof. A. Elian la *Inscripţii medievale ale României,* voi. I, Bucureşti, 1965, p. 33 şi urm.

186$_{33}$ Studiile numismatice vor apare mai curînd, datorită lui D. A. Sturdza care va publica în *Numismatisclie Zeitschrift* 4(1872), p. 49 — 50 articolul *TJebersicM der Miinzen und Medaillen des Furstenihums Romanien,* iar în 1878 *Numismatica română.* Sturdza intenţiona desigur să publice un corpus al vechilor monede româneşti, după cum arată ms rom. 5381 de la Biblioteca Academiei, cuprinzînd *Monnaies et Medailles des Principautes de Moldavie et de Valachie, XlV-e au XVIII-e siecles* (cf. Octavian Iliescu, *Despre manuscrisul unui vechi corpus al monedelor Moldovei si ale Tării Româneşti,* în *Studii si cercetări de bibliologie,* 2 (1957), p. 302-314).

186$_{39}$ Colecţii de cronici mai publicaseră A. T. Laurian şi îs. Bălcescu, *Cronicarii Ţării Românesci,* t. I—II, Bucureşti, 1846—1847, ediţie separată a operelor apărute în rubrica *Cronicariul românesc* din *Magazin istoric pentru Dacia,* 1—5 (1845—1847) şi M. Kogălniceanu, *Letopisiţile Ţării Moldovei,* t. I—III, Iaşii, 1845—1852. Kogălniceanu va da o nouă ediţie cu litere latine, în 1872—1874, sub titlul: *Cronicile României.*

186$_{45}$ Despre publicarea *Istoriei românilor subt Mihai-vodă Viteazul* prin grija lui Odobescu, v. mai sus în aceste *Note.*

187$_{3}$ V. stadiul publicării documentelor noastre istorice înainte de propunerile lui Odobescu şi în deceniile următoare la N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor,* în *Prinos lui D. A. Slurdzala împlinirea celor şapie-zeci de ani,* Bucureşti, 1903, p. 1—127. Scris la 1861, articolul lui Odobescu nu putea scăpa sublinierea rolului politic al cercetărilor istorice : ele puteau da la lumină „actele cele mai importante atingătoare de cuestia mănăstirilor închinate din Principatele Unite", problemă la a cărei soluţionare se lucra tocmai în acei ani.

187$_{17}$ *Condica de venituri şi cheltueli a Vistieriei de la leatul 7202 — 7212 (1694 — 1704)* a fost publicată de C. D. Aricescu, pe atunci director al Arhivelor Statului, ca prim volum *al Revistei istorice a Arhivelor României,* Bucureşti, Imprimeria Statului, 1873.V1I + 750 p. Publicarea unui periodic cuprinzînd acte privitoare la istoria Eomâniei era, se arată în *Introduce?^,* o obligaţie a directorului Arhivelor, impusă prin art. 9 al *Regulamentului Arhivelor Statului* din 7 martie 1869.

187$_{22}$ Ambele legiuiri au fost reeditate curînd după propunerile lui Odobescu : *îndreptarea legii,* de Nicolae Blaramberg, fost avocat general pe lîngă Curtea de casaţie şi Gheorghe Missail, fost prim-grefier ai Curţii de Casaţie, Bucureşti, 1871, în 451 p. Două alte ediţii va publica Ioan M. Bujoreanu în 1884 şi 1885. *Carte românească de învăţătură* a fost retipărită de Gh. Sion în 1875, la tipografia Adrian din Botoşani şi din nou în 1885 de Ioan M. Bujoreanu.

187$_{29}$ Informaţiile despre vechile mănăstiri au continuat să fie publicate nesistematic şi după 1861. V. o listă bibliografică a principalelor lucrări cu acest cuprins la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Bomânească,* Craiova, 1966, p. 3—11.

187$_{44}$ Principalul album despre biserica lui Neagoe de la Argeş înainte de restaurare a fost acela al lui L. Eeissenberger, *Beglise du monastere episcopala de Kurtea de Argis en Valachie,* (trad. din germană), Ticna, 1867. 864 p. + 4 pl. în 1861 părţi din lucrarea lui Eeissenberger, *Die bischofiiche Klosterkirche bei Kurtea de Argysch,* publicată în *Jahrhuch der K.K. Central Kommission,* 4 (1860), apăruse în traducerea lui Dim. Berindei în *Bevista română.*

188$_{8}$ Eealizarea tuturor celorlalte lucrări propuse de Odobescu va întîrzia încă mulţi ani. Despre portretele domnilor români D. A. Sturdza se va ocupa în 1870, dar abia în 1930 va apare, la Sibiu, colecţia lui N. Iorga, *Domnii români după portrete şi fresce contemporane.*

188$_{15}$ Studiul tradiţiilor populare va lua avînt spre sfîrşitul veacului cînd Academia va publica seria „Din viaţa poporului român". *Poesiile populare ale românilor, adunate şi întocmite deV. Alecsandri* au fost retipărite în 1866, dar prima colecţie mai mare, aceea a lui G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române,* va apărea abia în 1885. O crestomaţie reprezentativă şi inteligent concepută de texte vechi va fi aceea a lui M. Gaster, *Chrestomatie română,* voi. I—II, Leipzig—Bucureşti, 1891. Din cele patru opere istorice menţionate numai una va fi tradusă pînă în 1900 : *Călătoriile patriarhului Macarie al Antiohiei* de Paul din Alep, publicată de B. P. Hasdeu în *Archiva istorică a Bomâniei,* 1 (1865), p. 59—111, şi de C. Negruzzi în *Arhiva românească,* ed. 2-a, p. 110 — 164, apoi de Emilia Cioran in 1900.

<PRECUVINTARE>

La începutul volumului al II-lea al *Revistei române pentru științe, litere și arte,* aprilie* 1862, p. 5—6, Odobescu publică un cuvînt de introducere fără titlu și nesemnat. în *Tabla materiilor* este numit *Precuvîntare,* titlu pe care l-am păstrat și în ediția de față.

Scurtul text păstrează caracteristicile grafice și fonetice obișnuite la acea dată.

NOTE

în al doilea an de apariție, *Bevista română* lărgește cercul colaboratorilor și înscrie noi date în istoria culturii românești. Pe lîngă autorii din primul volum, sînt de semnalat P. Aurelian cu un studiu *Despre monedă,* Gr. Cobălcescu care prezintă *Calcariul de la Băpidea* și IST. Fiiimon cu romanul social *Ciocoii vechi și noi.* în afara articolelor remarcabile ale lui Odobescu (continuarea studiilor despre manuscrisele și cărțile descoperite la Bistrița, *Cîteva ore la Snagov, Asociațiunea literară transilvană),* în același volum publică D. Berindei studii despre arta românească și arhitectura bizantină, Ion Ghica despre *Drumurile de fier,* G.Manu despre *Armele portative ghintuite,* C. Vrana, *Brincipii și idei generale asupra dreptului internațional modern.* Bevista își continua opera științifică printr-un program la fel de riguros și cu colaboratori aleși dintre fruntașii intelectualității înaintate a timpului.

în centrul unei acțiuni care asocia atîtea nobile eforturi, Odobescu se adresa la 15 ianuarie 1862 lui G. Barițiu cu declarația : ,,Toată inteligența Principatelor și mai ales toată junimea lor n-are alt vis, nici altă dorință decît unirea în idei și în lucrări cu frații de peste munți, spre a da înaintare culturei morale, curățirei limbei și explorărilor istorice în națiunea română" *(apud* Al. Odobescu, *Bagini regăsite,* ed. Geo Șerban, [București], 1965, p. 323). La 5 august el îi mulțumește aceluiași pentru ,,buna și frățeasca primire" ce i-o făcuse la Brașov și subliniază iarăși că „e de neapărată trebuință ca românii de dincoace și de dincolo de munți să fie în comunicațiune literară, căci *altfel mult* mă tem că în curînd va ajunge a nu se mai înțelege limba cea cultivată" *(ibid.,* p. 325). Din Paris, Alecsandri îi scria la 3 iunie : ,,Am avut mare mulțumire de a afla că *poeziile* ce ți-am trimis pentru *Bevista română,* precum și începutul poesiei intitulată *Suvenire* ți-au adus cîteva minute de plăcere. Aș fi prea fericit clacă cetitorii revistei ar simți asemine impresie măgulitoare pentru autor" *(ibid.,* p. 324). Eezultat al hotărîrii de propășire științifică și literară a multora dintre cei mai reprezentativi fruntași ai culturii românești, este incontestabil că *Bevista română* și-a datorat programul bogat și nivelul superior voinței și înaltei viziuni despre cultură a lui Odobescu, el ce a arătat exemplar posibilitățile de erudiție, ^*,-pirit* critic și larg *orizont* pe care le putea oferi îndată după Unire, intelectualitatea românească.

Un detaliu interesant asupra organizării muncii redacționale la revistă și care permite stabilirea meritelor publicării ei a semnalat Dan Berindei, *Din viața „Bevistei române pentru sciințe, littere și arte",* în *Bevista istorică română,* 16 (1946), fasc. II, p. 185—186.

CÎTEVA ORE LA SNAGOV

Nu se cunoaşte manuscrisul. Descrierea călătoriei este publicată de Odobescu în două ediţii.

Prima ediţie apare în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* iulie, 1862, volumul **II.** p. 351-405.

Textul este ilustrat cu planşe reprezentînd obiecte de artă şi costume, unele de pe desenuri făcute de pictorul Tăttărescu. Planşele au fost reproduse şi în ediţia de faţă.

Aspectul grafic, fonetic şi gramatical al textului este cel obişnuit scrisului odobescian <lin epoca *Revistei române.*

Curioasă este chiar grafia numelui Snagov, scris *Snegov* în care probabil *e* notează pe *a*, căci în alte texte şi în ediţia din 1887 scrie Snagov; *e* mai notează pe *a* şi în cuvinte ca: *seu, abie, să vează, deca,* nu şi *cămaşă* care poate avea valoare fonetică de *ea;* iar *e* notează pe *ă* : **6** şi *u* pe *i (câteva, atote, adâncă, lung, gât) ; y* apare in loc de *i* în neologisme *(polygone, slyl, chnjsov) ; e* la început de silabă, precedat de vocală sau de consoană labială nu este diftongat ; *th* notează pe *t* în nume proprii *(Athena, Mathei, Theodosie); z* intervocalic este redat prin *s (civilisat)* ; mai apare uneori şi *k (skit)*; consoanele sînt reduplicate *(a lăssa, addică).* Sub influenţa etimologismului şi a curentului latinizant şi italienizant sciie *verbă, să ambh, îmbiat, preîmblă, elocuinte, cuestiile* ; neologismele sînt folosite cu forme ca *surfaga,* în care *g* probabil nu notează pe /, *polyhrome, peregrinagiu, curagiul.*

Din abaterile gramaticale semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ci (mănăstirei, lunei, călăreţ);* terminaţia in *â* la nominativ-acuzativul feminin singular *(tipsia, fizionomia, vechia, beţia, bucuria)* ; forma veche a trecutului compus : *„au fost lege".*

Sint şi numeroase greşeli de tipar ca : *îndepărtate* pentru *depărtare, „a aout mumă o fiică"* pentru *„a avut numai o fiică", „mă vor încerca"* pentru *„mă voi încerca",* transcrierea greşită a anului 6939 de la facerea lumii cu 1438, în ani de ia Hristos în loc de 1431.

A doua ediţie apare în *Scrieri literare şi istorice* ale lui ***A.*** I. Odobescu, volumul Iî, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861-1862,* p. 373-464.

Cele două ediţii sînt foarte asemănătoare, Odobescu dăduse încă de la început un text stilizat şi bine construit, care nu va avea nevoie de multe modificări pentru a fi republicat **în** 1887.

în conţinut scriitorul intervine, renunţînd la textele în limba slavă ale inscripţiilor citate .aşa cum a procedat cu toate textele reeditate în 1887 ; îmbogăţeşte informaţiile adăugind în sub solul noii ediţii o lungă notă despre engolpionul banului Preda Buzescu, de la mrea Bistriţa care de altfel nu este decît descrierea dată în articolul relativ la odoarele de la Bistriţa, *Despr unele manuscripte*[1].

Deosebirile grafice între cele două texte sint neînsemnate, în schimb, a trebuit să ţinem .seama în variante de unele deosebiri fonetice posibile, deşi uneori incerte (problema lui *i* ş £). Desprins de influenţele străine va scrie *vorbă, cestiune, răscruci, calităţi.*

Merită să fie subliniate cîteva din schimbările lexicale intervenite : *lăturată* (1862) — *lăturaşe* (1887), *prea pios* (1862) — *prea cuvios* (1887), *a descrie* (1862) — *a reprezenta* (1887) *polihrome* (1862) - *multicolore* (1887), *tablou* (1862) - *tabel* (1887), *pioasă* (1862) - *pietoas* <1887), *„ce se află"* (1862) - *„ce este situată"* (1887), *în veci* (1862) - *pururea* (1887).

Pentru substantivele feminine terminate în *ie* se adoptă definitiv terminaţia *iune (diser .t aţi une, tradiţiune).*

Gramatical se menţin unele abateri ca oscilaţia în redarea genitiv-dativului feminin sin gular în *ei (naturei, muncei)* şi în *ii* care apare mai frecvent; terminaţia nominativ-acuzativu lui feminin singular în *e* nu mai este înlocuită cu *â (tipsie, aurie);* verbele sînt deseori schim bate ca formă sau ca timp, spre exemplu : *înfăţişez* (1862) — *înfăţişează* (1882), *ornez* (1862) — ^•*ornează* (1887), *„nu poate nimeni să tăgăduiască"* (1862) — *„nu poate nimeni tăgădui"* (1887 *„,cum port"* (1862) — *„cum poartă"* (1887).

Intervenţiile în chiar textul descrierii sînt neesenţiale, totuşi, împreună cu restul modi ficărilor, ele denotă încă o dată preocuparea lui Odobescu de a îmbunătăţi noua ediţie.

Citâm cîteva exemple : *„pe care o mînă încetişor cu vîsla"* (1862) — *„pe care încetişo -cu vîsla o mînă* (1887)" ; *„Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor, după uciderea tatălui său în Sibiu* <1S62) — *„Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin ţările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu* <1887); *„absorbit într-o cugetare"* (1862) — *„zdrobit subt o cugetare"(1S87) ; „soarele călduros a Provenţei"* (1862) — *„soarele arzoi al Provenţei"* (1887) ; *„pînă ce se transform într-o spum palidă şi uşoară"* (1862), *„pînă le preface într-o spumă uşoară şi palid aurie"* (1887).

Ediţia a Il-a încearcă să corecteze greşelile de tipar din prima ediţie dar lasă să s •strecoare altele destul de grave pentru claritatea textului ca de exemplu : *răsturnat* pentr *restaurat, peregrinagiu* pentru *pelerinagiu,* la omorîrea postelnicului C. Cantacuzino, scrie în 186 că : *„la ceasul cinei îl duseră în trapezarea mănăstirii",* iar în ediţia din 1887 scrie : *„la ceas cinci",* precizare mai puţin probabilă. La transcrierea bogatei foi de zestre omite câteva di «obiectele ce figurează în ediţia din 1862.

Pentru ediţia de faţă s-a luat ca text de bază ediţia a Il-a a lui Odobescu, ea reprezen tînd ultima formă dată de scriitor.

SIGLE

A — ediţia I, publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* iulie, 1862, volumu II, p. 351-405.

B — ediţia a Il-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. î. Odobescu, volumul I, Bucu reşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea a III-a — *Literatură şi arheolog din Revista română, 1861 — 1862,* p. 373 — 464.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

[1] Cf. aici p. 111 şi p. 132 n. 3.

191

12 penitenţiare *B;* penitentiale AH 22 calcă *B-* mlp *Ă* II OQ „ • „ *B;* Troian *A* \\ *34* se-nalţă *B;* se-nalţ 17 " ^ * ' ' « ^ Traian

192

2 preumblă preîmblă A|| 3 elocuente *B;* elocuinte A || 7 glorie £ • gloria tel 4 t-»

193

5 judicata £; judecata A || 6 depe £; după A [j 8 şosele 2?; şoseli A j| 9 nouăle £; nouile *A* || îl independenţa £; independinţa AH 14 umblare *B;* îmblare AI dupe *B;* după A|)16 cînd se simte obosit *B*; cînd se simte trebuinţa A || 19 dupe *B*; după A j dupe *B*; după *A* ||

194

4 se învoieşte *B*; se-nvoiăşte A | cu o fiinţă *B*; cu o fiinţă iubită *A* || 7 judică £; judecă A || 1$ valaorii £; valoarei *A* || 20 netrebnicie 5; netrebnicia A || 21 barbarie *B*; barbaria A || 27 bucurie £; bucuria *A* || 37 echipagiul *B;* ecuipagiul A || 39 şosea £; sosia A || 40 şi îngînau 5; şi-nginau A H 40—41 de întrecere *JB;* de-ntrecere A || 42 locuiesc *B;* locuesc A ||

195

1 beţie *B*; beţia A |J 3 Viaţa noastră-io beţie; *B;* Viaţa noastră e-o beţia, A || 5 melodie *B*; melodia A |! 7 avuţie £; avuţia A !| 9 prostie *B*; prostia A || 11 Beţie *B;* Beţia A jj 12 filosofie £; filosofiă A || 15 graţie *B;* graţia A || 17 şi în străinătate £; şi-n străinătate A||18 inteligenţă *B;* inteliginţă A || 20 subt o aparenţă *B;* sub o aparinţă A || 23 Patrie, Veghierea *B;* Patria Vighierea A || 24 nu poate nimeni tăgădui *B;* nu poate nimeni să tăgăduiască A || 26 lumii *B;* lumei A || 34 aurie *B*; auria A ||

197

6 lăturaşă *B;* lăturală A || 7-8 ce-i mîna de pe capră *B;* ce-i mîna A j| 10 nu pot *B*; nu poci') A I|16 trandafirie *B;* trandafiria A||16 scînteietori *B;* scînteetori A H 18 ţeremonie *B;* ţeremonià A|[19 presentabil *B*; presintabil A || 22 zăbranicul *B;* zăbranecul A || 26 catarilor *B;* cătărei A | cu mare *B*; de o mare A || 39 în contra turcilor *B;* cu turcii A || 42 umblător *B;* îmblător A ||

[1] *scris*: pociu.

198

2 umblător *B*; îmblător AH 20 umblător *B;* îmblător A || 25 ctitorii *B;* ctitoriei A|j 28 celei mari *B;* cei mari A || 32 roşie *B*; roşia A || 32 măiestreşte *B*; măestreşte A || 33 moloz *B;* molos A | calcarie *B*; calcariă A || 34 prezentă *B*; prezintă A || 36 se-nalţă *B*; se-nalţ[1] A j poligonale *B*; poligone A | lungimii *B;* lungimei A || 38 circonferenţă *B*; circonferinţă A || 40 cornicie *B;* cornicià *A*\\

199

4 oferă *B*; arată A || 8 linie £; liniă A || 9 prezentă £; prezintă A || 20 semnificatoare £; semnificătoare A || 21 ce este situată £; ce[2] se află A || 26 diferenţă £; diferinţă A || 30 răsturnat £; restaurat A J| 38 caracterele B; caracterile A || 41 vechie £; vechia A || 44 ridică £; rădică A ||

200

3 dupe £; după A || 4 fantazie £; fantazià A || 4 nemenie £; nemeniă A || 5 nepăsării £; nepăsărei A| bietul £; biătul A || 10 dupe £; după AJjll sfîntul £; sîntul A || 19 domnie £; domnia A || 34 trebuie £; trebuia A || 40 vorbind £; vărbind A || 41 Bistriţa *adaugă exponent şi nota sublineară* 1 în £; *omite exponent şi nota sublineară în A*\\

201

2 fiecare £; fiăcare A H 3 smalţul (în glafuri) £; smalţul champleve A || 7 desemn £; desen A || 12 de laturi £; de lături A || 15 prezentă £; prezintă A Jj 17 personagie £; personage A || 18 Domnului Isus Hristos £; Domnului nostru Isus Hristos A|| 19 Tărie £; Tăria AH 22—23 se vede gravată o inscripţiune slavonă săpată cu litere în relief, care se traduce româneşte : £; se vede gravată inscripţia următoare, cu litere ridicate, f CKTROPÎ CKH nenarbîap rcoSnaH AP^ruq BHHTH-«UCKOMS BHk XP^{...}^« "P 4TbJA KTv REHHf. A\OHdCTbJp. IVT Cntru/K. 8 rtT. S1^^A ... traduce româneşte A || 28 inventariele £; inventariile A || 30 de însemnat £; de-nsemnat A | măiestrii £; maeştrii A||33 dupe £; după A ||

203

1 măiestrii £; maeştrii A jl 3 cestiunile £; cuestiile A || 5 cerem £; cercetăm A || 8 cestiuni £; cuestii A|| 13 biet £; biăt A||16 sfat £; svat A| răspăr £; respăr A Ii 21 poartă £; port A || 22 carele în £; care-n A || 23 pecetia £; pecetea A J|31 fizionomie £; fizionomia A [J 34 mănăstirii £; mănăstirei A |j 44 încheiat £; închiăiat A || 47 cestiune £; cuestie A I!

204

8 nemăiestrit £; nemăestrit A j pe care încetişor cu visla o mînă £; pe care o mîna încetişor cu vîsla A || 9 amează £; ameazi A || 23 vechie £; vechia A || 25 vechie £; vechia A | dupe £;

[1] scris se-nallu.
[2] urmează grupul de litere St. lipsit de semnificaţie.

205

* **1** vorbirii ; vărbiri A |**j 4** în lăuntru JB; înlă-întru A || **7** carele £ ; care A j| **16** lunguieț £ ; lunguet A[;**l8-22** || Inscripțiunea, astfel pe cît o înțelegem, conține un text slavon din sfîntul Ioan Gură de aur, recomandînd ospitalitatea ce are a găsi călătorul la umbra templului sfînt; el ni se prezentă,, trunchiat pe şase linii, dispuse unele vertical şi altele orizontal. ***B;*** Inscripția, astfel precît se poate descifra acum pe cele şase laturi existinte, poartă, după cîte înțelegem, un fel de rugăciune sau de recomandare relativă la ospitalitatea ce are a găsi călătorul adăpostit la umbra templului sfînt. Transcriind literile ce se mai ved în ființă, avem cele următoare şase linii trunchiate.

1) •)*_•)• d GTvCTOKL. CH в ^ x * 3dTR0p£Hd. H p£H£ KTv MH'fe. RpdTd CI» 3 dTBOp£HFa Rtf.A£TL H H£ |...f'

2) f...f cwcAuro. H npo

3) H NHKTOHtt HMdTk fipOHTH CKIV3i; H'k. î2K0 5h IHCd f...| BTi HHA6TK HA\H. H K*A£Tk HMH. H* Kff.AETb 3dTB0p£Nd *taro*

4) Hro^MENk *C%.* CAA6T ; RTv *H\î\k* C ; f...f tcTH x''^'^' ° ° "fcTH "<* HCKk. * RpdTh. RTvMHAeTb H no n^TH £TW.

5) M££C. ChTROpATh. ISPE f...|

6) ţ.,.f Adp H R-HC/ft CK/K6WEHU RdWd H d-K£ Cn£Hd KdCHErO H npÎH M*pHH dAONdH HG>3R *itl A\{*

23-24 daltă destul de măiestreață ***B;*** daltă măestreață **A || 28** hîrtie £ ; hîrtia **A || 30** sfinți £ ; sînți A || **31** sfîntul ***B ;*** stul A || **32** sfîntul ***B*** ; s-tul A **jj 35 — 36** se citeşte o inscripțiune slavonă ; ce o traducem astfel: ***B;*** se citeşte inscripția slavonă: CI*3AAC* C^H XP<*A\ RГь AHH RAHTw/Rdro H x p '' AICKHRdrO IW JJddAH/CAd R BOEROAd H TKLR TvCH! 3£A\AH fc'r/rpiVBAdX"IHCKOH 8 AT SII<5d./adecă româneşte: ***în A*** || **37** preaeuviosului J5; preapiosului A |**J 48** influență ***B;*** influința *A* pe

207

1 cu timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhleim (1468) şi alți ***B;*** cu timpul în care Germania dete o aşa mare sporire săpăturei în lemn, timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhlein (1468) şi alți A || **3** multicolore. ***B ;*** polihrome. A || **19** aci ***B*** ; aici A || **20** răsvrătirii ***B*** ; răsvrătirei A}} **25** tabel al țărei ***B*** ; tablou al țării A || **29** slujeau ***B;*** slujiau Aj|**35** Sfintei ***B**** Sîntei A || **40** dupe ***B ;*** după A | aparențele ***B*** ; aparințele A || **42** clădirii ***B*** ; clădirei A || **48** ce.» în mare parte ***B;*** ce-n mare parte A |'

208

3 învederată £; înveterată A |{ **15** pietoasă, dărnicie ***B;*** pioasă dărnicia A **fj 18** Poienari ***B ;*** Poenari A || **21** orăşenii ***B;*** orăşanii A **j| 28** cuvioşie ***B;*** cuvioşiă A muierile ***B ;*** muerile A || **30** Poienari ***B***; Poenari Aj bieții ***B;*** biății A |**J 31** pe ***B;*** pre A || **43** tipsie ***B;*** tipsia A||**44** diametru ***B;*** diametru fig. **3** ***în A*** || **46** o inscripțiune slavonă, care zice pe româneşte : ***B;*** următoarea inscripție : f MA^W K>Kb£ia îiv PAA^A-K ROfROAd H *n\k* R-KCEW 3EA\AH ^rrpcRAdX'iHCKoH cf.h EAMTRdro H XPHCTAWKHRdro i w KAdAd BEAHKdro RWfROAd — adică i ***urmează textul în traducere în A***

209

1 adăogim ***B***; adăogăm **A** | boier ***B;*** boer **A** | sfintei £; sîntei **A JJ 4** să le fie lor de vecinică pomenire ***B*** ; să le fiă lor, vecinică pomenire **A || 5** sfînt £ ; sînt **A || 7** ***corupt***: mănăstirea £ ; mănăstirei **A** || **9** sfintei £; sîntei **A** || **16** şi nu-l ***B;*** şi nu o **A j| 23** uşilor £; uşelor **A (| 24** nu e ***B ;*** nu-i **A** || **28** dărîmarea ***B*** ; derîmarea **A** || **41** cuvinte slavone în care citim ***B ;*** cuvintele următoare : f **npijCTdRHCA pd /** EГv EIKÎH A\OHd\'k ItVdHb, RgAUKKi **AOro**^fATv. Bb / **AHH** EAdrOMkCTHR **d AO** /„ Xu> **AWKHRdro. iw** KdCdpdGd **RoeRoAd. R AT 3. H R.** A\U A. / care se traduce româneşte : **A || 43** prea cuviosului ***B*** ; preapiosului **A ||**

210

2 se mai poate traduce ***B;*** se mai poate citi : f **np'fecTdRHce pdK-n** SOKIH **npkRSAk / REAHKWH AKOPHKK-K** R-KC6H 3£A\AH SrrpORAdXIHCKOH **/ H** nOA^NRIO RTvf .../...j **3K.** E A\£Il. K*HIH. AHk Bk **CNE0TÎ2B1 MdCTv** A AHk. **K"fcJHk** EA\S **n d** A\£I"K / adică pe româneşte: **A || 3** al toatei Țări ***B;*** al toate Țărei **A**||**9** picturile ***B ;*** picturele **A** || **12** măiestrie ***B*** ; măiestria **A** fieşice ***B*** ; fiăşce **A** || **12-13** fieşice ***B ;*** fiăşce **A** || **13** fieşice ***B*** ; fiăşice **A** | trebuie ***B ;*** trebuia **A** || **14** vechie ***B;*** vechia **A** || **16** decadență ***B*** ; decadință **A** || **17** Trebuie ***B;*** Trebuia **A** || **18** sfinții ***B;*** sînții **A** || **19** înfățişează £ ; înfățişez **A** || **25** sfinte personagie J5 ; sînte personage **A J| 26** sfîntului ***B ;*** sîntului **A** || **27** sfîntului £ ; sîntului **A** || **28** se află : ***B;*** se aflu : **A || 29** Maica Domnului ***B;* M.~p.** A . ~ y (MTJTTJP @sou, Maica Domnului) ***în A*** | împăratul împăraților şi Demnul Domnilor şi marele Archiereu Isus Hristos Mîntuitorul, ***B; adaugă*** : ***u,ph*** IIP~CTKÎ>IJJ£M **H** nkCTR5£iiHM **H** R£AHKU **dpXH£p£H, JC. \'C. IV** COTHP. ***în A*** **30** sf. Ioan înainte Mergătorul, ***B; adaugă:* CTH IW** np^AT'i ***în*** **A||31** Egipteanul, ***exponent şi notă sublineară*** 1 ***în B***; ***corupt:*** Egipteinii o/n/te ***exponent, nota în continuare în paranteze. A *** **33** sf. Dimitrie, ***B ;*** sti. Dimitrie **A j** Persianul ***B ; corupt***: Perseanin **A || 34** sf. Constantin şi sf. Elena ***adaugă exponent şi notă sublineară*** 2 ***B;*** Costandin şi st. Elena ***omite exponent, nota în continuare în paranteze*** A [] **35** picturilor ***B***; picturelor **A** | ce ornează ***B;*** ce ornez **A || 38** prezentă ***B;*** prezint A ||

211

7 prezența ***B;*** prezintă **A** || **8** mustățile ***B;*** mustățele **A**||**9** nu lasă ***B;*** nu las **A** || reprezentate ***B;*** reprezintate **A** || **14** cum poartă £; cum port **A** || **16** Mircea (Ciobanul?) ***B*** ; Mircea Ciobanul **A** || **19** răscruci ***B ;*** rescruci **A** || **25** principilor ***B*** ; prinților **A j| 26** roşie ***B ;*** roşia **A** || **28** personagie ***B ;*** personaje **A || 31** principii ***B*** ; prinții **A || 37** a avut numai o fiică ***B ; corupt:*** a avu mumă o fiică **A || 39** completă ***B*** ; complectă **A !|**

212

3 să-i fie ***B***; să-i fiă A || **4** sfintele £; sintele A | să-l scrie J5 ; să-l scria A **H 5** sfînta ***B*** ; sînt A j sfîntul £ ; sîntul A | sfinții £ ; sînții A || **6** dupe ***B ;*** după A **il 13** cestiuni ***B***; cuestii A || 2 costumară ***B ;*** costuimară A || **28** culorile ***B ;*** colorile A | impunătoare ***B ;*** împuietoare A || **31** c produc £; ce produce A || **32** se da ***B;*** se dau A | giuvaieruri ***B ;*** giuvaeruri A || **37** iie ***B ;*** i A || **39 — 40** se încheie la mînicuțe cu o betelie ***B;*** se închiăie la mînicuță cu o betelia Ai umă ***B*** ; umer A || **42** roşie £ ; roşia A ||

214

10 femeie *B;* femeia A | fie *B* ; fiă A H 34 idee *B;* idea A||39 fie *B;* fiă A îl 40 soţie *B;* soţia A |J 48 Păreche brăţări cu diamanturi şi cu robinuri A ; *omite în B*\\

216

•6 Iie *B;* Ie A1! 12 de samur şi *B;* de samur i A || 14 1 ghiordiă de hataia verde cu flori de fir, cu pacea de jder, cu nasturi de mărgăritar şi cu sîrmă. A ; *omite în B*\\ 16 Rochie *B;* Rochia A H 17 Rochie JB ; Rochia A1 roşie *B* ; roşia A || 19 Rochie *B;* Rochia A j galbină *B* ; galbenă A j frânghie *B* ; frânghia A j| 21 Rochie *B* ; Rochia A | frânghie *B* ; frânghia A || 22 Rochie JB ; Rochia A 1 frânghie *B;* frânghia A || 26 umplută *B* ; împlută A || 27 umplută *B;* implută A || 49 frânghie *B;* frânghia A ||

217

1 viie *B* ; viă A li 11 blagoslovenie *B;* blagoslovenia A || 19 vorbeam *B;* vărbeam AJ| 21 a reprezenta *B ;* a descrie A || 25 şi despre *B* ; şi de A || 28 domnie *B* ; domnia A |j £3-34 Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin ţările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu *B;* Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor, dupe uciderea tatălui său în Sibiu A j| 36 boier *B;* boer A (| 37 boieri *B* ; boeri A || 41 domnie *B* ; domnia A || 43 atîţia *B* ; atîtea A | ţărmurile *B* ; ţîrtnurile A || 45 pre *B ;* pe A || 47 boieri *B ;* boeri A || 49 din-nainte *B* ; din-ainte A jj 50 vieţii *B;* pieţei A ||

218

6 pieriră *B;* periră A j| 7 ziua *B;* zioa A || 9-10 citim încă cuvintele slavone ce zic: *B;* citim încă : f noceneHk BUCTL wSnaH'k / ^AP'fe WT MHPMIÎ RoesoAa gh> CEAO WHMSUJH, BWCTh. / CHK Ap^roMHp nw/cTeAHiKa H /K§naNHu,a ero Mapra. s AT ^ 3 ^ . Mu,, HO. A». / adică româneşte : A || 16 familie *B;* familia A |j 19 să încerce încă duioasă inima sa 1 JB ; să încerce încă inima sa1 A || 20 *corupt:* fiii *B* ; fii A j *corupt*: fiii *B* ; fii A || 23 neîmblînzită *B ;* nemblînzită A || 24 învăluie *B* ; învălue AII 25 mantie *B;* mantia A SI 26 boierilor *B;* boerilor A || 31 boierii *B;* boerii A il 35 şi împărechierile *B ;* şi-mpărechierile A || 37 veghia *B* ; veghea A | făţăriă *B ;* făţăria A || 37—38 cu un *B;* cu-n Ajj 39 într-o zi de 1 septemvrie la 1569 *B;* într-o zi la 1 septemvrie, 1569 AII 41 boierii *B;* boerii A H 43 ridicat *B;* rădicat A || 46 Pătraşcu *B;* Petraşcu A||49 trebuie să adaugem *B;* trebuia să adăogăm AJ|

219

1 neînsufleţite *B;* nensufletite AII 3 s-a sori, - R. * • .

jupan *A* || 9 ... '« AII 5 ... £.

B0*B0A Bh E-dpOUINd Jti-OVK^pCff. H BhIT / CHK AparOMHp nOCT6A/NHKd. H AAATk ero A\0Hd)fHa S^POCHNA *Rk* AT. ^3OH. / (Piatră mai mică, sculptată d-asupra în zigzaguri) adecă : *urmează textul în traducere în A ; omite text slav şi notă explicativă în B* | jupîn *B;* jupan A||18—19 ale fiilor săi *exponent şi nota sublineară* 1 *în B; omite exponent şi notă sublineară* 1 *în* A || 20 somnul veciniciei *B*; somnul nemurirei A || 22 jale pătrunzătoare: *B;* jale pătrunzătoare: f np-fc/ CTdBHC/ft paBa KKHff A\0Na / \\ă 6<§pOCHHa nO CAAphTH A/CHM HÎKE nockMeHH RWUe. / 8i:MHI / H MAA\A. fipHCKpbENd MaTk AO cMpbTH. / adecă : *urmează textul în traducere în* A || 24 D-zeu *B* ; Dumnezeu A || 26 cari *B* ; care A || 31 trepte £ ; pietre A M | J 32 glorie *B;* gloria A || 33 filosofie £; filosofiă A || 39 să ne mai oprim *B;* să ne oprim A || 41 completuiesc *B* ; complectuiesc A || 42 carele J3 ; care A j|

220

3 se citeşte pe dînsa : *B;* se citeşte pe dînsa : f„.f RHC* pa f... / ...f np-fewc ~IJI6HHOA\8 APXHMHTPO-noAHTCcpa^HMd npH ANH/MHXH-feB|.../...| BAT. ~3MH (?) adecă : *urmează textul în traducere în A*\\ 9 boieri *B* : boeri, A J| 12—13 se poate încă citi: *B* ; se poate încă citi: f nocfeneHiv / SUCT rcSnaN V\HMA. H. CTOANHK f... / ...f,/MHXAH BOCBOAH. B AT_^3pr. MU. NOB. AH. KH / adecă : *urmează textul în traducere înA*\\ 19 jur împrejur *B*; jur împrejur : | np-kcTARHca / paKK f..-t CTOHK4 aoro^eT WT KpmaHH B-KAHH SAro MHCTHBaro H x^{5rtl0K"}Barw / iw ^AHIAHAPS BoeBOAa CHK PaASaS BOCROA H KUA H *cMtpTh* RK AHH aAH^aHAP BOBOA CHK ÎAHdtu BOA* / R^T» ^£' P' ^M-- H^^^' AHH 3 . / adecă : *urmează textul în traducere în A* \\ *22* cuviosului *B*; piosului A || 29 lumii £ ; lumei A1] 30 trăiesc JB ; trăesc A j dupe *B* ; după A | dupe 5 ; după A || 33 glorie *B* ; gloria A || 36 influenţa *B ;* influinţa A || 41 sfintele *B*; sîntele A || 44 adunară în jurul lor străini JB ; se ocoliră de străini A || 46 sfinte *B* ; sînte A || 47 cuvioase *B* ; pioase A ||

221

i i m«iii*io„«« -B ; mănăstirei A || 15 boierii *B;* boerii A||17 domnie 2?; domnia A | să li se
11 mănăstirii dăruiască lor mănăstirea *B; omite* lor *în A* | să fie adaosă *B;* să fie adăogată A || 20 sfatul *B;* svatul A || 25 adăogiră în sfat *B;* adăogară în svat A || 28 să fie *B;* să fiă A J sature-se satură-se A || 32 să nu fie JB ; să fiă A || 33 sfetnici *B ;* svetnici^A || 36 boierii JB ; boerii A mănăstirii *B ;* mănăstirei A || 37 dupe JB ; după A ||

222

2 măiestrit *B ;* măestrit A || 5 energie *B* ; energia A || 11 energie *B;* energia A || 14 boierii *B* boerii A | judicători J5 ; judecători A || 16 sfînta 5 ; sîntă A | adică JB ; adecă A | cari *B* ; car A || 18—19 obiceiurile mănăstirilor şi pravila ctitorilor, domnilor bătrîni ce au fost legiuită *B* obiciurile cele bune şi bătrîne ale ţărei, t • • • t îndrăzniră a călca şi obiceiurile mănăstirilor ş pravila ctitorilor domnilor bătrîni ce au fost legiuită A || 21 încheiat *B ;* închăiat A || 22 elocuenţă *B;* elocuinţă A || 26 sfinte *B;* sînte A || 32 să fie *B* ; să fiă A || 36 slobozenie *B;* slobozenia A ||

223

5 fineţe *B;* fineţă A ii energie *B*; energia A 1)6 trebuiesc *B*; trebuesc A ii 7 cu un cusur *B* cu-n cusur A || 12 sfinte A ; sînte A fi 13 temple nouă JB ; temple noui A || 24 fiecăruia *B* ; fi

224

3 energie *B*; energia A || 14 peregrinagiu *B*; pelerinagiu *A* || 14 trebuie *B*; trebuia A || 22 pietoasă datorie *B*; pioasă datoria *A* || 29 mărturie *B*; marture *A* | la faptele, la luptele *B*; *omite* la luptele *în A* || 32 mănăstirii *B*; mănăstirei A || 34 talie *B*; talia A || 35 zdrobit subt o cugetare *B*; absorbit într-o cugetare A || 42 decît mulți din pămînteni *B*; decît mulți pămînteni A || 44 pașalîc *B*; pasalic A | să așeze *B*; a așeza A ||

225

3 boieri *B*; boeri A || 18 la ceasul cinci îl duseră în trapezarea mănăstirii *B*; la ceasul cinei îl duseră în trapezarea mănăstirii A || 22 furie *B*; furia A || 26 sfîntului *B*; sîntului A || 27 sfîntului *B*; sîntului A || 29 pecît *B*; precît A | judica după *B*; judeca dupe A || 35 Din brîul superior, adică din astragalele stîlpilor *B*; Din brîul superior (astragale) al stîlpilor A || 39 de laturi *B*; de lături A || 41 muchi *B*; muchia A || 42—43 se întindeau *B*; se-ntindeau A || 44 aceste trapezări *B*; aceste trapezare A || 45 cuinile *B*; cuini A || 47 ce se înălțau *B*; ce se-nălțau A | 48 linie *B*; linîă A ||

226

6 neînsuflețit *B*; nensuflețit A | vînătaiele *B*; vînătaele A || 8—9 familie *B*; familia A | strămută rămășițele părintelui lor în a lui mănăstire de la Mărgineni, *B*; strămută rămășițele părintelui în mănăstirea lor de la Mărgineni, A || 10 „Toată țara plînge *B*; „Toată țara plîngă A || 16 dupe *B*; după A || 17 cari *B*; care A | impunătoare *B*; împuiătoare A || 18 să o expunem *B*; a o expune A || 21 învietor *B*; înviător A || 22 dupe *B*; după A || 23 boer *B*; boier A || 24 consecințe *B*; consecuiențe A || 29 dupe *B*; după A || 30 judicata *B*; judecată A || 31 afurisire *B*; afurisea A || 40 judicata *B*; judecată A || 45 dupe *B*; după A || 46 ca și camerile *B*; ca camerile A || 48 dupe *B*; după A || 49 de pe *B*; depe A | boierii *B*; boerii A ||

227

10 nevoie *B*; nevoia A || 12 Rugăciunea *B*; Rugămintea A || 13 casii *B*; casi A || 15 preumblară *B*; preîmblară A || 36 calități *B*; cualități A || 39—40 contimporane *B*; contimpurane A || 40 își dobîndește *B*; își dobîndesc A || 45 credințele *B*; credințile A || 49 regule *B*; reguli A ||

228

11 cari *B*; care A || 26 Calendar *B*; Galindar A || 26—27 de oarecare însemnătate *B*; e de o mai mare însemnătate A || 28 și îndestule *B*; și-ndestule A || 29 pentru ca să nu ne mai silim acum cu dinadinsul a repurta aceste nevoi *B*; ca să ne silim acum cu dinadinsul a nu repurta aceste nevoi A || 30 asupra caracterului *B*; asupra caracterului lor A || 40 judicata *B*; judecata A || 41 i se îmbolnăvi *B*; i se-nbolnăvi A || 44 sfatul *B*; svatul A | umblau *B*; îmbiau A ||

229

1 aurit *B*; aurit (Fig. 4). A || 2—3 niște cuvinte, scrise în limba slavonă, ce zic românește : *B*; aceste cuvinte : [illegible] A [illegible] adecă : *urmează textul în traducere în A* || 9 vorbiră *B*; vărbiră A || 13 vechie *B*; vechia A | anevoie *B*; anevoia A || 25 în fildeș, în sidef, în baga, *B*; în ebore (fildeș), în nacru (sidef), A || 26 tisă, cimișir, chiparos, sandal, odogaciu *B*: tisă, chiparos, sandal, aloes, (odagaci) A || 28 tîmplă *B*; templu A || 33 fiecare *B*; fiăcare A | fiecare *B* fiăcare A || 47 cari *B*; care A ||

230

8 mănăstirii *B*; mănăstirei A || 11 care, și acela, nu era mai vechi *B*; carele nu era mai vechi A || 16-17 care se confundă fără de nici un folos pentru cronologie sau pentru istoria mănăstirii *B*; care se confundă fără ordine și fără de nici un folos pentru cronologia sau pentru istoria mănăstirei, A || 23 idee *B*; idea A || 26 mănăstirii *B*; mănăstirei A ||

231

14 chivot *B*; chivot (Fig. 5) A || 16 sfințite *B*; sînțite A || 21 fiecare *B*; fiăcare A | sfinți *B*; sînți A || 24 sfinții *B*; sînții A | Gheorghe *B*; Georgie A || 25 sfinți *B*; sînții A || 26. sf. *B*; stul A || 27 sf. *B*; stul A | sf. *B*; stul A | sf. *B*; stul A || 34 jăfuiești *B*; jăfuești A || 35 orfăurărie *B*; orfăurăriă A || 41 aparența lucrării *B*; aparința lucrărei A || 43 cîtă nestatornicie e chiar și-n dreptatea omenească *B*; cîtă nestatornicie e și-n dreptatea chiar omenească A || 47 egumenia *B*; *corupt:* egumenia A ||

233

3 a adaoge *B*; a adăoga A || 16 sfinților *B*; sînților A || 27 liturghie *B*; liturghia A || 28 biografie *B*; biografia A || 42 cele următoare: *B*; cele următoare (Fig. 6) A ||

234

4 „t dram 326" *B*; „t dram TKS" (326) A || 14 amintirilor *B*; suvenirilor A || 15 prezenta *B*; presinta A || 16 propășirii *B*; propășirei A | pomeni *B*; aminti A || 18 luminării *B*; luminărei A || 26 sfînta *B*; sînta A | sfintei *B*; sîntei A || 28 să fie *B*; să fiă A || 31 săpat adînc în zid cu litere și în limba slavonă, numele unui necunoscut: *B*; săpat adînc în zid, numele unui necunoscut : [illegible]

paralel cu textul slav este şi traducerea în *A* || 35 moşie *B*; moşia *A* || 36 sfintele *B;* sîntele *A* || 37 ne-nsemnata *B;* nensemnata A||42 nimicie *B;* nimiciă XII

235

5 dupe *B*; după A || 13 după JB ; dupe A || 14 elocuentă *B;* elocuintă A || 23 ne vom cerca să descriem *B*; ne vom cerca a descrie A || 27 cuinii 5; cuinei A || 32 umblat *B*; îmbiat A j*j* 36 şi ... dacă cumva *B;* şi .. . dacă A || 38 grătar *B ;* gretar A | jăratic *B*; jăratic A || 40 dogo-reala *B* ; dogorirea A || 41—42 tu nu pierzi timpul *B* ; tu nu-ţi pierzi timpul A || 43—44 miros şi limpede paloare *B;* miros şi coloare A || 44 soarele arzoi al Provenţei JB; soarele călduros al Provenţei; A||44—45 Ga să-nviezi şi să mai asmuţi acea smeadă şi diafană salce, *B; omite în* A||46—47 pînă le prefaci într-o spumă uşoară şi palid-aurie. *B*; pîn-ce se transform într-o spumă palidă şi uşoară. A | aşterni *B;* pui A || 48 torni pe dînsa *B*; torni asupră-i A || 49 şi .. . cînd JB ; şi cînd A ||

236

1 fel de mîncare, mă prinz că ai să juri cum că *B;* fel de bucate, negreşit c-o să juri că A | rhombus *B* ; (rhombus) al părintelui nostru împăratul Domiţian A |J 2 găteală *B ; corupt* găteala A || 3 să aibă aşa gust minunat ca plătica JB; să aibă un gust aşa de minunat ca al plăticei. A || 5 pururea *B* ; în veci A |j

NOTE

191₈ Desigur datorită poziţiei sale, izolată dar totuşi în apropierea capitalei, mănăstirea Snagov a servit în trecut ca loc de surghiun sau închisoare. Se ştie că aci a fost ucis postelnicul Constantin Cantacuzino, la 20 decembrie 1663, Tot la Snagov a fost trimis apoi ucigaşul său, Stroe Leurdeanul, iar în timpul domniei lui Şerban Cantacuzino, Pătraşcu, căpitan Urziceanu, pe care ,,1-au dus la Snagov la mănăstire şi acolo cu munci groaznice muncindu-1, l-au spînzurat" şi Vîlcu Vornicul, pe care ,,1-au mutat la Snagov şi acolo l-au omorît cu multe cazne" (Eadu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Bomâneşti,* ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p.173). în secolul al XVIII-lea, erau trimişi tot la Snagov clericii pedepsiţi, ca popa lacob Grecul, la 16 februarie 1739, Ştefan arhidiaconul mitropoliei, popa Stoian din Bogdăneşti-Vîlcea etc, dar şi laici ca Mihalache Pastiescul, la 12 mai 1781 (Mculae I. Şerbănescu, *Istoria mînăstirii Snagov,* Bucureşti, 1944, p. 70 — 71). *Begulameniul organic [al Ţării Bomâneşti]* fixează în *Broiect pentru organizarea mănăstirilor,* art. 1 şi 9 noul statut al Snagovului, ca mănăstire de starea a treia, care potrivit cu cele ce s-au urmat pînă acum" va funcţiona şi ca închisoare pentru cei „ce se vor osîndi de către judecătoriile criminaliceşti. .., ca prin pocăinţă să-şi curețe cugetul lor de păcate". Se mai preciza că deţinuţii, nu mai mult de treizeci la număr, „se vor hrăni şi se vor ţinea cu cheltuiala mănăstirii". Pentru îndeplinirea acestei măsuri, în 1840 se construiesc celule şi camere pentru administraţia închisorii (cf. N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 78 — 79 şi 83, n. 4).

191₉ Tot prin *Begulamentul organic* se stabilea în regimul penitenciarelor deosebirea între ocne (Telega şi Ocnele mari), închisori corecţionale (Bucureşti şi Craiova) şi recluzie (în porturile Giurgiu şi Brăila). Odobescu se referă la această deosebire.

191₁₄ *I miei prigioni,* principala operă a luptătorului politic şi scriitorului italian Silvio Pellico (1789—1854), relatare autobiografică a lungii sale detenţiuni în închisoarea austriacă din Spielberg (lîngă Brno), care 1-a făcut celebru. Eomanul *Le dernier jour dhin condamne* de Victor Hugo, publicat în 1829 este o pledoarie pentru suprimarea pedepsei capitale,, scrisă sub influenţa ideilor marelui penalist italian Cesare Beccaria.

192₈ Călătoria la Snagov a avut loc în vara anului 1861, într-o peri» oadă consacrată de autor exclusiv cercetărilor şi lucrărilor ştiinţifice.

192₁₂ *Şoseaua* este actuala Şosea Kiselev (continuată cu şoseaua Bucureşti-Ploieşti), care începea din „Grădina" (Parcul Kiselev) dintre Piaţa Victoriei („Capul podului") şi lacul Herăstrău. O descriere din vremea redactării lui Odobescu apăruse în *Calendar geografic, istoric şi literar?* de D. Bolintineanu şi A. Zanne, Bucureşti, 1861, p. 52—61 : *Fisiologii» Şoseaoa de la podu Mogoşoaei.*

193₃₃ *scoase* : „calule", „înşeuatule".

193₄₅ *Băposatul beizade Ipolit* este fiul lui Tezeu şi al Antiopei ? regina amazoanelor, care cade victimă geloziei soacrei sale Fedra. Odobesc^ se referă la moartea lui Hippolit, descrisă în ultimul act al tragedie^ *Fedra* de Eacine.

194₉ Aluzie la discuţiile publice privind concesionarea construcţiei de căi ferate. în 1862 Adunarea legiuitoare a Principatelor acordase companiei Brassey-Glyn-Sapieha concesia construirii unei căi ferate din nordul Moldovei (Mihăileni) pînă la Galaţi. Peste trei ani (1 septembrie 1865) încep lucrările liniei Bucureşti — Giurgiu de către compania engleză John Trevor Barkley. Linia Burdujeni-Eoman va fi concesionată în 1868 companiei Offenberg, iar cea din Muntenia, în acelaşi an, companiei Strousberg.

193₃ Versurile formează catrenele sonetului al doilea din cele patru cu titlul *Beţie,* publicate în *Melodii intime,* de George Cretzianu (ed. a 2-a), Bucureşti, 1855, p. 18.

195₁₇ Alexandru Sihleanu (1834—1857) făcuse parte, ca redactor, din cercul *Junimii române* din Paris. Talentul, entuziasmul, însuşirile remarcabile şi moartea-i aproape fulgerătoare lăsaseră o amintire puternică prietenilor săi dintre care Odobescu înscrie aci cele dintîi şi mai bune judecăţi despre personalitatea şi opera poetului. „Comica descriere ... despre hoinarii din grădina Cişmigiului" este satira *Cişmigiul.* Poeziile citate, ca şi acea laudă a vinului sînt din *Armonii intime,* Bucureşti, 1857. Indicaţia că Sihleanu a murit „acum patru ani" (data morţii este 14 martie 1857) datează lucrarea lui Odobescu: 1861, desigur îndată după excursia la Snagov.

197₁₂ *falbalale (< îv.falbălă) :* podoabe de rochii, volane ; *mangeturi* (<fr. *manchette* şi rus. *manjeta)* : volane de rochii.

197_{22} *vale* • valuri.

197_{23} *mitene* (< fr. *mitaine) :* mănuşi care acoperă numai o parte din mînă, lăsînd libere vîrfurile degetelor.

197_{36} *taraci* (< ucr. *taraş)* : stîlpi bătuţi în fundul apei pentru susţinerea unui pod.

197_{38} în cursul luptelor din 1821, dintre turci şi eterişti, un ,,paşă anadolean" cu 800 de soldaţi, se stabilise în mănăstirea Pantelimon de lîngă Bucureşti, de unde au făcut incursiuni la mănăstirile Snagov şi Pasărea. Şaptezeci din maicile de acolo s-au refugiat la Snagov, cu care prilej s-au făcut şi reparaţii. Podul fusese văzut şi în 1653 de Paul din Alep *(Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române,* trad. Emilia Cioran, Bucureşti, 1900, p. 213) şi a fost ars în 1821 de eterişti, în cursul luptelor cu turcii (cf. N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 9 şi 59).

197_{47} Nenorocirea a avut loc la 1854, cînd 59 de arestaţi s-au înecat prin „spargerea" podului, format din trei vase. Detalii şi bibliografie la N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 83 şi n. 5—6.

198_{15} Dante, *Divina comedie,* Infernul, c. VII, vv. 112—114.

198_{41} *glaf (<* bg. *glob) :* săpătură făcută cu dalta în lungul sau împrejurul unei coloane.

199_{34} *cercuri de uşurare :* Odobescu numeşte astfel „arcurile de descărcare" construite deasupra uşilor şi ferestrelor pentru a le uşura de greutatea zidăriei din partea superioară.

199_{35} Data construcţiei bisericii mănăstirii Snagov, a format obiectul multor discuţii în istoria artei româneşti medievale. Specialiştii au ajuns la concluzia că monumentul datează din sec. al XVI-lea (V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Bomâne,* voi. I, [Bucureşti], 1959, p. 207 ; Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în Bomânia,* voi. I, [Bucureşti], 1963, p. 301 o atribuie meşterilor lui Neagoe Basarab care lucraseră între 1517 şi 1519 la refacerea mitropoliei vechi din Tîrgovişte). Observaţia lui Odobescu despre vechimea bisericii este deci corectă.

199_{40} V. comparaţia sugerată de Odobescu, dezvoltată la Grigore Ionescu, *op. cit.,* p. 301—302 şi n. 5 : „biserica actuală de la Snagov ne înfăţişează un plan înrudit cu cel al multor catolicoane de la muntele Athos; este o combinaţie a modelului simplu trilobat cu tipul structural de origine constantinopolitană în cruce greacă înscrisă". Este un argument în plus pentru atribuirea bisericii lui Neagoe, ale cărui legături cu Athosul sînt binecunoscute, indicaţia din text „catoliconul din Atena" este o eroare pentru *Athos.*

199_{49} Vlădica *Neofit* Mireon apare în documente ca egumen al Snagovului la 25 ianuarie 1813. Găsind mănăstirea şi acareturile „cu totul dărăpănate şi dezvelite" el efectuează reparaţii rezumate în inscripţia citată de Odobescu, al cărei cuprins în traducere, este următorul:, „Această biserică, de multă vreme fiind stricată, ajunsese a fi, să zicem, ticăloşită cu totul. Şi ctitorii cei de demult nu se îngrijeau de loc, nu pot să ştiu pentru ce. Ci cu voia lui Dumnezeu fiind pus în scaun, mai ales prin grija Fecioarei, prea cucernicul Io Caragea, domnul dumnezeiesc al Daciei toate, a pus arhiereu pe un om vrednic şi prea bun la fapte a cărui chemare cu totul vrednică [...] a fost orînduială, care şi împodobind, a înălţat-o, făcînd acest frumos templu. Iar cei ce vedeţi aceasta cu minune, pomenitii în veci, avînd [...] 1815, iulie 5" (v. textul şi traducerea inscripţiei, distrusă cu prilejul restaurării din 1931, **la** N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 76 şi n. 1).

200_{3} Arhimandritul *Ghermano Brătianu* **a** fost egumen **al** Snagovului între 1848 şi 1855. în acest răstimp el **a** încercat zadarnic să obţină fondurile necesare reparării mănăstirii; nereuşind, îşi cere mutarea de **la** Snagov şi e numit stareţ **al** mănăstirii Vieroş din Muscel (v. ST. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 79—83).

200_{7} Compunînd ciudata sa inscripţie, Ghermano Brătianu urma o tradiţie cronicărească în care se confundă ctitoria din sec. XVI cu aceea mai veche, dărîmată. V. referinţe asupra acestei tradiţii ca şi asupra persistenţei ei pînă în lucrări mai recente, la N.I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 13 şi urm.

200_{18} Observaţia lui Odobescu, care contestă vechea atribuire a ctitoriei lui Vlad Ţepeş, era exactă. Date arheologice şi documentare atestă existenţa mănăstirii în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn care numea aşezămîntul „mănăstirea domniei mele de la Snagov". Mănăstirii i seîntăresc danii mai vechi şi i se adaugă altele noi de Dan al II-lea la 7 octombrie 1428 şi în 1429. în 1453, Vladislav al V-lea zideşte în curtea mănăstirii paraclisul Buna Vestire, de la care provin cunoscutele uşi despre care se va vorbi mai departe. Ţepeş este numai unul din donatorii Snagovului, după cum reiese dintr-un hrisov al lui Mircea Ciobanul din 26 iunie 1558. Mormîntul său nu a fost găsit în interiorul bisericii, unde, după tradiţie, s-ar fi aflat. Alţi donatori din sec. XV sînt Eadu cel Frumos (hrisov din 28 octombrie 1464), Basarab cel Tînăr (hrisov din 23 martie 1482), Vlad Călugărul (hrisov din 31 iulie 1487) şi Eadu cel Mare (hrisoave din 4 iunie 1495 şi 17 iunie 1500). Actuala biserică pare a fi fost rezidită de Neagoe Basarab, după cum arată argumentele de ordin arhitectonic (Grigore Ionescu, *op. cit.,* p. 301) şi tradiţia. Neagoe a fost unul din principalii miluitori ai mănăstirii. V. întreg acest istoric la N. 1. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 25—45.

200_{20} *Basarab voevod, fiu al lui Basarab voevod cel Bun :* Ipoteza lui Odobescu se întemeiază pe un hrisov de la Constantin Şerban din 30 mai 1654, în care se spune că „Basarab voevod, fiul lui Basarab cel bun voevod a clădit dintru început această sfînta mănăstire la anul 6908 (= 1400)". Indicaţia din hrisov este evident eronată, deoarece pe la 1400 nu domnea în Ţara Eomânească nici un Basarab fiul lui Basarab. Hrisoavele acestui Basarab pe care mărturiseşte că le-a văzut Constantin Şerban trebuie să fie de la Basarab cel Tînăr, menţionat mai sus ca^donator în 1482 (N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 21—22).'

200_{31} Hrisovul, cu data exactă 7 octombrie 6937 (= 1428), este publicat în *Documente privind istoria Bomâniei, veacul XIII, XIV şi XV,* B. Ţara Eomânească, [Bucureşti], 1953, p. 87—88, nr. 73.

200_{38} *Engolpionul* sau panaghiarul lui Drăghici Vintilescu, din 1490 — 1491, păstrat în prezent la Muzeul de Artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală, a făcut obiectul multor discuţii ale cercetătorilor artei noastre medievale. Inscripţia i-a permis lui Odobescu ipoteza despre „lăcaşul de păstrare vintilesc", din care voia să deducă pe ctitorul mănăstirii, numai printr-o lectură eronată. V. îndreptarea ei la N. I. Şerbănescu, *op. cit.,*

p. 20, iar textul şi traducerea corecte în *Inscripţiile medievale ale Bomâniei,* voi. I, p. 665, nr. 961. Traducerea este : ,,A făcut acest panaghiar jupan Drăghici Vintilescu pentru biserica şi lăcaşul preacuratei Intrări în biserică al mănăstirii de la Snagov, în anul 6999, indictionul 7", piesa putînd fi deci datată între 1 septembrie 1490 şi 31 august 1491. Despre Drăghici Vintilescu, menţionat cu acest nume în divanul lui Vlad Călugărul la 1487, v. George D. Florescu, *Divanele domneşti din Ţara Bomânească,* Bucureşti, 1943, p. 67—69, nota.

200$_{42}$ întreaga notă adăugată în ed. 1887, este luată din articolul III : *Cărţile Banului Breda Basarab, 1519—1521,* din seria *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa,* publicat în *Bevista română,* 1 (1861) şi anume textul de la p. 730—731, continuat cu nota 3 de la p. 730, reprodus cu eroarea *1431,* în loc de *1491,* în data engolpionului lui Drăghici Vintilescu.

201$_{24}$ Pentru erorile din lectura şi traducerea lui Odobescu cp. cu traducerea reprodusă mai sus, după *Inscripţii medievale.* Citind greşit data ,,6939 iunie 7" în loc de *6999 indictionul 7,* Odobescu ajunge la anul 1438 şi vechimea engolpionului (în 1862) de ,,patru sute douăzeci şi patra ani", fără să observe contradicţia cu nota din aceeaşi pagină, în care engolpionul este datat, tot greşit, 1431.

203$_{18}$ Interpretarea dată de Odobescu expresiei „Vorbi şi nenea Vlad" este reluată de B. P. Hasdeu în *Istoria critică aromânilor, ed.* a 2-a, voi. *I,* p. 87 ; alt înţeles îi dă Iorgu Iordan, *Vlăduţu'* mamei,* în *în amintirea lui Constantin Giurescu,* Bucureşti, 1944, p. 296—298. Expresia trebuia „să exprime contrastul dintre strălucirea mare a numelui *Vlad,* care a aparţinut într-o vreme domnitorului ţării, iar apoi boierilor, şi neînsemnătatea? , tot aşa de mare, a purtătorilor lui de mai tîrziu".

203$_{22}$ Este vorba de hrisovul din 24 martie 7063 (=1555), prin care Pătraşcu întăreşte danii mai vechi mănăstirii Bistriţa, menţionînd şi pe „Vlad voevod numit Vintilă" *(Documente privind istoria Bomâniei, veacul XVI,* B. Ţara Eomânească, voi. III, Bucureşti, 1952, p. 29, no. 37).

203$_{33}$ Altă eroare în datarea engolpionului : 1421. Cele patru mori de la Dridich (Dridih, satul Dridu, r. Urziceni), sînt menţionate în hrisoavele lui Eadu cel Frumos din 28 octombrie 6973 (= 1464) şi cel al lui Basarab cel Tînăr din 23 martie 6990 (= 1482), greşit datat de Odobescu: „13 martie 1442"(v. traducerile lor în *Documente privind istoria Bomâniei veacul XIII, XIV şi XV,* B. Ţara Eomânească, p. 137 — 138, nr. 130 şi 171—172, nr. 172). Morile fuseseră dăruite de un Vlad vodă neprecizat încă.

203$_{38}$ V. hrisovul lui Vlad Vintilă din 3 aprilie 7042 (= 1534) în *Documente privind istoria Bomâniei, veacul XVI,* B. Ţara Eomânească. voi. II, [Bucureşti], 1951, p. 156—157, nr. 155.

203$_{40}$ Ceilalţi doi Vlad enumeraţi de Odobescu drept ctitori posibili ai mănăstirii Snagov sînt : 1. *Vladislav (Vlaicu) vodă* (1364 nu *1360* — c. 1374), fiul lui Nicolae Alexandru Basarab; 2. *Vlad* (1394-1397) emitent, din cetatea Argeşului, la 28 mai 1396, al actului omagial prin care recunoştea suzeranitatea regelui polon Vladislav Iagello şi a soţiei acestuia Hedviga (v. textul la E. Hurmuzaki — N. Densuşianu, *Documente privitoare la istoria românilor,* voi. p. 374—375).

204$_{20}$ *Mănăstirea Turbaţi,* r. Snagov, fost metoh al mănăstirii Ţigăneşti, înfiinţată în a doua jumătate a sec. al XVI-lea (menţionată documentar în decembrie 1559), refăcută ca mănăstire de maici de egumenul. Eafail Snagoveanul, biserică de mir din 1813. Aci s-au păstrat frumoasele uşi ale paraclisului Buna Vestire din 1453, azi la Muzeul de artă din Bucureşti. V. referinţe la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Bomânească,* Craiova, 1966, p. 376—377.

205$_{9}$ *Uşile de la Baraclisul Buna Vestire din Snagov* au fost studiate în repetate rînduri. Identificarea figurilor sculptate este controversată. Cele mai verosimile ipoteze sînt ale lui Stoica Nicolaescu, *Mănăstirea de la Snagov şi uşa de stejar cu sculpturi de sfinţi a bisericii Buna Vestire,, ctitoria lui Vladislav voevod — 1453,* în *Bucureştii,* 2 (1936), nr. 1—2, p. 118—128 : în rîndul de sus, Arhanghelul Gavrii şi Fecioara, între David şi Solomon; la mijloc, sfinţii Vasile cel mare, Ioan Hrisostom, Grigore Teologul şi Nicolae; jos, sfinţii mucenici Gheorghe şi Dumitru. V. *ibidem* şi citirea textului lung de la *Ezechiel* XLIII 27—XLIV 1-3. Pentrui inscripţie si bibliografie v. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 773 — 774, nr.. 1177.

205$_{46}$ *migma encaustică :* amestec lichid din diferite materiale, care se întăreşte în contact cu aerul, aplicat peste sculptura în lemn pentru a-i mări rezistenţa.

207i *Lucas Moser aus Weil* este cel mai vechi maestru din regiunea Suabiei şi Einului superior de la care s-a păstrat un altar, acela al sf. Magdalena din Steftkirche din Tiefenbronn, datat 1431. Lui *Hans Schuchlin* (m. în 1505), reprezentant al şcolii din Ulm, i se datorează cîteva scene pictate în altarul principal al bisericii din Tiefenbronn, din anul 1469.,

207$_{10}$ V. pentru reparaţiile din 1840, Arhivele Statului, Bucureşti, Ministerul instrucţiunii, Dosar 4358/1856, f. 3 şi 49 ; N. I. Şerbănescu,. *op. cit.,* p. 79, n. 2.

207$_{31}$ Descrierea mănăstirii Snagov de către Paul de Alep, în *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Bomâne (1653 — 1658)^* Trad. rom., Bucureşti, 1900, p. 213.

207$_{34}$ Paul de Alep pare să dea singura mărturie despre existenţa unui paraclis la Snagov cu hramul Adormirea (N. I. Şerbănescu, *op. cit.»* p. 59).

208-**JQ** Este vorba de hrisovul lui Mircea Ciobanul din 26 iunie 1558^ prin care întăreşte mănăstirii Snagov moşia Izvoreni şi mărturiseşte :. „am citit domnia mea cărţile cele vechi ale lui Vlad voevod Ţepeş, ale lui Vladislav voevod cel Vechi şi ale lui Basarab voevod cel Vechi". Arhivele Statului, Bucureşti, Secţia istorică nr. 636 (VI/1). Moşia fusese dăruita de Vlad Dracul (hrisov clin 30 iunie 1441) şi întărită ele Basarab cel Tînăr (hrisov din 1482).

208$_{8}$ Alte danii ale lui Ţepeş către mănăstirea Snagov decît cea menţionată în hrisovul lui Mircea Ciobanul nu sînt atestate de documente. Tradiţia cronicărească despre ctitoria mănăstirii de către Ţepeş este rezumată de N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 13—16.

208$_{39}$ Dania lui Vlad Dracul este aceea a moşiei Izvoreni şi a altor sate,, silişti şi munţi, din 30 iunie 6949 (=1441), publicat în *Documente privinc*

istoria Bomâniei, veacul XIII, XIV si XV, B. Tara Eomânească, p. 111 — .112, nr. 102.

208$_{40}$ Este vorba de întărirea daniilor de mai sus de către Eadu cel [Frumos, prin hrisovul din 28 octombrie 6973 (=1464) publicat *ibid.,* 137-138, nr. 130.

208$_{43}$ Tipsia de argint este o anaforniță de argint aurit, azi la biserica ^Patriarhiei din Bucureşti. Datată după grafie şi factură artistică <cca. 1500 >, donatorul ar fi Eadu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, iar nu Eadu tcel Frumos (v. *Inscripții medievale,* voi. I, p. 299, nr. 235).

209$_{2}$ Document înscris în *Condica mănăstirii Snagov,* la Arhivele ^Statului, Bucureşti, ms 458, f. 97, întăritura lui Vlad Călugărul pentru *dania lui Eadu Trămîndat.

209$_{6}$ *M.* hrisovul în *Documente privind istoria Bomâniei,* veacul XVI, B. Țara Eomânească, voi. I, p. 157—158, nr. 156.

209$_{13}$ Pentru daniile mănăstirii după sec. al XVI-lea v. N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 47 şi urm.

209$_{20}$ Despre pietrele de mormînt de la Snagov, v. N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 171—177. Tradiția relatată de Odobescu privind piatra din fața uşilor împărăteşti este reluată de Pr. G. Dumitriu în articolul *Be urmele unor săpături,* în *Amvonul,* 21 (1942), nr. 4—6, p. 11—14. Sub piatră nu s-au găsit oseminte, ceea ce confirmă că a fost deplasată. Autorul citat formulează unele ipoteze asupra locului unde ar fi putut odihni oasele lui Țepeş.

209$_{35}$ Este vorba probabil de rezugrăvirea bisericii sf. Xicolae Domnesc din 1827, datorită lui Pantelimon zugravul. Ilarion, episcop de Argeş între * 1820—1823 şi 1828—1845 (cînd moare), un „voltairian frondeur, fără pricepere pentru interesele deosebite ale neamului nostru", după. X. Iorga ^(*Istoria bisericii româneşti,* ed. a 2-a, voi. II, Bucureşti, 1932, p. 238) fusese totuşi sfetnicul lui Tudor Vladimirescu.

209$_{43}$ V. inscripția la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 172, nr. 2. Anul este 7022, deci 1514, iar nu 1494. Autorul citat crede, după X. Iorga, *Inscripții din bisericile Bomâniei,* fasc. I, p. 161, că este vorba de Ioan, marele logofăt al lui Xeagoe, care „s-a călugărit şi îndată a murit". După *Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Țării Bomâneşti, cit. supra,* personajul ar trebui identificat cu *Ivan Călinescu,* stolnic între 1508—1509 şi 1510— 1512, logofăt între 26 mai 1512— 24 octombrie 1513 şi 8 mai— 14 iulie 1514, ceea ce nu mai corespunde însă datei morții de pe piatra tombală (Y. *op. cit.,* p. 576 şi 569).

210$_{3}$ V. inscripția la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 172, nr. 1. Ziua morții, aci, *3* iunie (nu 5). Iorga, *op. cit.,* p. 158, l-a identificat cu Pîrvu Craiovescu, mare vornic în 1482, 1486—1493, 1495—1501, 1508—1509 (v. *Lista dregătorilor,* p. 567).

210$_{15}$ *meremet* (tc.) : reparație sumară.

210$_{27}$ Odobescu nu descrie decît registrul inferior al picturilor din navă, jperetele dinspre sud şi dinspre nord. *Maica Domnului, împăratul* < ... > *şi sf. Ioan* alcătuiesc, împreună o *Deisis,* ceea ce i-a scăpat autorului. Pe acelaşi perete lectura *Mina Egipteanul* e o eroare pentru *Măria Egipteanca.*

pe peretele dinspre nord lipseşte din descriere sf. Teodor Tiron, între sf. Teodor Stratilat şi Iacob Persul. Eestul picturilor meritau aceeaşi atenție şi ca artă şi ca vechime, v. I. D. Ştefănescu. *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusgu'au XIX*[e] *siecle,* Texte, Paris, 1932, p. 75-83 şi Album, pl. 18-19.

211$_{16}$ Portretul este, într-adevăr, al lui Mircea Ciobanul.

211$_{33}$ Nedumerirea lui Odobescu decurge din faptul că pentru el Petru cel Tînăr, fiul lui Mircea Ciobanul, era Petru Şchiopul, domnul Moldovei. Eroarea provenea din G. Şincai,*'Hronica românilor,* t. II, Iaşii, 1853, p. 207, ca şi din Constantin căpitanul şi *Cronica anonimă* (v. comentariile noastre la *Doamna Chiajna,* în voi. 1 al acestei ediții, p. 330—331). Eroarea a fost limpezită de N. Iorga *(Neamul românesc literar,* 1912, sept. 30). Se explică astfel atît prezența lui Mircea şi Eadu, fiii lui Mircea Ciobanul în tabloul ctitorilor, cît şi lipsa lui Alexandru (care era văr îndepărtat, iar nu frate al lui Petru cel Tînăr). Despre rostul lui Neagoe, presupusul ctitor al bisericii mănăstirii, în tabloul votiv, v. mai sus.

211$_{45}$ Odobescu nu cunoştea toate documentele mănăstirii. Lui Mircea Ciobanul i se atribuie repararea mănăstirii, fapt confirmat nu numai de zugrăvirea între ctitori, dar şi de mențiunea lui Paul de Alep, *op. cit.,* trad. rom., p. 213. Acelaşi domn întăreşte mănăstirii moşiile Ghermăneşti şi Izvoreni. Petru cel Tînăr, împreună „cu cei din inimă frații săi Io Eadu voevod şi Io Mircea voevod <... > din îndemnare dumnezeiască doriră şi binevoiră de zugrăviră aceasta sfînta şi dumnezeiască biserică", după cum atestă pisania slavonă din 14 septembrie 1563. Tot Petru dărui mănăstirii moşia Şoldeşti (v. pentru toate acestea N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 47—48). Hrisovul citat, al lui Vlad înecatul, din 6 iulie 7038 (=1530) a fost publicat în *Documente privind istoria Bomâniei, veacul XVI,* B. Țara Eomânească, voi. II, p. 83—84, nr. 85.

214$_{12}$ Informație luată din *Condica mănăstirii Snagov,* p. 230—231.

214$_{43}$ Foaia de zestre se află la Arhivele Statului, Bucureşti, Mănăstirea Snagov, Cap. XVIII/17 şi ms 354, f. 56—57. Jupînița Stanca, fiica lui Dositei monahul Brăiloiu (fiul lui Cornea Brăiloiu, mare ban sub Constantin Brîncoveanu) şi soțul ei Constandin Obedeanu sînt zugrăviți în biserica din Vădeni (1732). în ed. 1887 foaia de zestre are cîteva mici lacune semnalate în nota editorului (v. p. 572) şi variantele acestei ediții).

216$_{4}$ *timin :* veche monedă turcească.

216$_{12}$ *pacea (tc.<paca)* : blană din picioarele unui animal sau, prin extensiune, orice fel de blană.

216$_{13}$ *lastră* : stofă scumpă de lînă.

216$_{15}$ *sandal* : (<tc. *sandal* = tafta) : țesătură de mătase.

216$_{16}$ *sponci* : (<rus. *şponha) :* copci, agrafe, catarame.

216$_{19}$ *belacoasă:* țesătură fină; *guri :* deschizăturile de la gît şi mîneci; *hînghie :* şnur.

216$_{21}$ *hataia* (tc.) : stofă fină de mătase.

216$_{24}$ *peşchir* (tc.) : ştergar, năframă.

216$_{35}$ *bohordar* (<tc. *buhurdar) :* vas de metal pentru afumat în casă cu mirodenii, cățuie.

216$_{38}$ *seatulcâ* (< rus. *şTcatulha) :* cutia pentru păstrat lucruri de preţ ; lădiţă de pus merinde pentru drum.

216$_{46}$ *tiriplic* (<tc. *tire-ipliJc)* : fir de mătase sau bumbac răsucit şi mereerizat, pentru broderii sau împletituri.

216$_{50}$ *zăvaz(<v.* sl. *zavesa) :* perdea, covor de pus pe perete, scoarţă ; *tafta* (<tc. *tafta) :* ţesătură de mătase lucioasă şi netedă.

216$_{52}$ *segedea (<seggade)* : cuvertură sau covor de lînă.

217$_{13}$ *proci* : pretendenţi, solicitatori.

217$_{26}$ *Chiajna sau Cesarina :* Cneajna, femenin al lui Cneaz (=prinţ) este, în traducere latină, o *cesarina.*

217$_{33}$ Odobescu a completat sumarele indicaţii de pe pietrele tombale cu detalii din cronică pentru a reconstitui drama familiei lui Dragomir postelnicul. V. *Istoriile Tării Bomâneşti, 1290—1690 (Letopiseţul cânta-cuzinesc),* ed. C. Grecescu si D. Simonescu, [Bucureşti], 1960, p. 48—49 şi 51-52.

218$_{8}$ V. inscripţia (după X. Iorga, *Inscripţii din bisericile României^* fasc. I, p. 158) la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 173, nr. 3. De remarcat eroarea din traducere *(7062* în loc de 7061, corect transcris în textul slav).

218$_{25}$ *Mihnea Grecul:* Badu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, cunoscut pentru represiuni sîngeroase împotriva boierilor în timpul domniei sale în Ţara Bomânească (1611—1616).

218$_{29}$ *Alexandru al II-lea,* fratele lui Petru Şchiopul (deci nu fiu a Chiajnei, cum s-ar înţelege din text, ci nepot) ia domnia de la sultan la 14 iunie 1568 şi intră în Bucureşti la 3 iulie 1568 (data din text e inexactă ; *Letopiseţul cantacuzinesc,* după care se va fi informat Odobescu indică data de 7 mai). Complotul în care cad victime feciorii lui Dragomir era probabil pus la cale chiar de Chiajna, pe atunci în exil, după mazilirea lui Petru cel Tînăr.

218$_{39}$ Data de 1 septembrie e o conjectură după data indicată pe pietrele de mormînt citate mai departe. *Letopiseţul cantacuzinesc* spune că tăierea boierilor a fost după două luni de la luarea domniei, deci prin iulie 1568.

218$_{45}$ *Letopiseţul cantacuzinesc,ed. cit.,* p. 51—52.

219$_{4}$ V. inscripţia (după X. Iorga, *op. cit.,* fasc. I, p. 160), la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 174, nr. 6.

219$_{9}$ V. inscripţia (după X. Iorga, *op. cit.,* p. 159), la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 173, nr. 4.

219$_{14}$ V. inscripţia (după ÎN. Iorga, *op. cit.)* la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 173, nr. 5.

219$_{23}$ V. inscripţia (după N. Iorga, *op. cit.,* p. 160), la N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 174, nr. 7.

220$_{4}$ V. inscripţia (după IST. Iorga, *op. cit.,* p. 161), la îs. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 174, nr. 6. Mitropolitul Serafim a patronat fapte de cultură : *Bsaltirea slavonă* a lui Coresi, din 1577, înnoirea paraclisului Buna Vestire de la Snagov.

220$_{14}$ V. inscripţia (după X. Iorga, *op. cit.),* la X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 175, nr. 9.

220$_{20}$ V. inscripţia (după X. Iorga, *op. cit.,* p. 162), la N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 175, nr. 10 şi nota 2 (despre mormîntul logofătului Stoica şi al maicii Eufrosina).

220$_{39}$ Citat din cunoscutul hrisov din 1639 al lui Matei Basarab pentru dezrobirea mănăstirilor închinate pe ascuns, parafrază a *Bs. IXXVIII,* 1—4 pe care Odobescu l-a luat desigur din Th. Codrescu, *Bricariul,* voi. V, Iaşi, 1862, p. 330 ; cf. şi voi. XXV, Iaşi, 1895, p. 381. Preocuparea lui Odobescu pentru problema domeniilor închinate, prezentă şi în cercetările întreprinse cu un an înainte în Argeş şi Vîlcea, se manifestă din nou şi ea va duce la acel *Btude sur les droits et obligations des monasteres roumaines dedies aux baints Lieux d'Orient* publicat în 1863.

221$_{7}$ De egumenia lui Partenie (menţionată, mai întîi, de *Condica mănăstirii Snagov,* p. 26, la 16 octombrie 1625) este legată încercarea lui Alexandru Iliaş voevod de a închina Snagovul mănăstirii Pantocratorul de la muntele Athos, relatată mai departe de Odobescu. Documentul din 6 martie 1628, păstrat la Biblioteca Academiei (Peceţi nr. 76 şi copie doc. XX/273) a fost publicat în mai multe rînduri. V. ref. la X. I. Şerbănescu, *op. cil.,* p. 53 şi 54, n. 1.

222$_{21}$ Odobescu putea cunoaşte hrisovul din cele trei ediţii publicate pînă în 1862. *Acest hrisov al măriei sale întru fericire domn Matheiu vvd Basarab...* dat în tipar cu cheltuiala dumnealui serdar Ghica Poenaru condicarul Divanului, Bucureşti, 1830, 28 p.; D. Papazoglu, *Hrisovul lui Matei voevod Basarab,* Bucureşti, 1860; Cezar Boliac, *Monastirile din Bomânia (Monastirile închinate),* Bucureşti, 1862, p. 484—490.

223$_{3}$ Episodul este povestit de Badu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Bomâneşti* (v. ed. C. Grecescu, p. 102—104) şi, mai pe scurt, de *Letopiseţul cantacuzinesc* (în ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, p. 107—108). Odobescu a folosit acest din urmă izvor în care se arată că întîlnirea cu turcii a avut loc la Văcăreşti.

223$_{33}$ Vama de peşte de la Spanţov este lăsată călugărilor Snagovului la 10 decembrie 1622 de Badu vodă. Matei Basarab întăreşte această vamă la 10 aprilie 1643 şi 15 martie 1645 *(Condica mănăstirii Snagov,* **p.** 99 şi 100; X. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 164—165). Porunca lui Matei către Vasa vameşul se păstrează la Arhivele Statului, Bucureşti, Mănăstirea Snagov, Orig. XVII/3 ; cf. si *Condica mănăstirii Snagov,* p. 99—100 (ms. 354, f. 52 şi ms. 458, f. 31). '

224$_{5}$ Citat din Boileau, *L'art poetique,* Cîntul II, spre sfîrşit.

224$_{31}$ Toate detaliile sînt luate din studiul lui X. Bălcescu, *Bostelnicul Constantin Cantacuzino,* publicat în *Magazin istoric pentru Bacia,* 1 (1845), **p.** 380—393 : vremea aşezării în ţară a Cantacuzinilor, căsătoria *cullinca* Basarab, salvarea ţării în 1660 de prefacerea în paşalîc etc. împrejurările uciderii postelnicului sînt însă din *Letopiseţul cantacuzinesc (ed. cit.* **p.** 148-149).

225$_{35}$ *astragal :* ornament, în formă de brîu rotund, care înconjură o coloană la bază şi sub capitel.

225$_{45}$ *magherniţă, cuinie :* bucătărie.

226$_{14}$ *Letopiseţul cantacuzinesc, ed. cit.,* p. 150.

227₂₀ N. Bălcescu, *Postelnicul Constantin Cantacuzino,* în *Magazin istoric pentru Dacia,* 1 (1845), p. 388 şi urm.

227₄₈ V. în *Calendar geografic, istoric şi literar* de D .Bolintineanu şi A. Zanne, [Bucureşti], 1861, p. 1—30, nuvela istorică *Constantin postelnicul (Cantacozin).* Nesemnată, nuvela poate fi atribuită lui Bolintineanu, autor al părţii literare şi istorice a *Calendarului,* care va publica şi în anii următori biografii de personaje ilustre din trecutul românesc. Deosebirea de vîrstă şi faima literară a lui Bolintineanu îl face pe Odobescu să se menţină la o indicaţie discretă despre identitatea autorului.

228₁₀ *The Travels of Macarius Patriarch of Antioch,* transl. by F. C. Belfour, voi. II, London, 1835, p. 380.

228₁₉ în opera lui Malbranehe consacrată exclusiv problemelor metafizice şi morale versurile formau desigur o excepţie. N-am putut stabili contextul din care le-a luat Odobescu.

228₃₃ Informaţie din *Hronica anonimă a Ţării Moldovii...* tradusă din greceşte... de [Pseudo-] Alexandru Amiras, în *Letopisiţile Ţării Moldovii,* publicate. . . de M. Kogălniceanu, t. III, Iaşii, 1846, p. 148.

228₄₂ *pelincă* (<ucr. *pelinlca)* : bucată de pînză subţire cu care se înfaşă copiii mici.

228₄₇ Crucea dăruită mănăstirii Snagov de doamna Ghica a dispărut. Singura informaţie despre ea este aceea dată de Odobescu (v. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 792, nr. 1214).

229₁₀ în sens curent *inorog* în româna veche este numele unui animal fantastic, cal cu cap de cerb şi cu un corn în frunte. Sensul dat de Odobescu este mai rar.

229₂₆ *cimişir* (< tc. *cimşir)* : arbust decorativ cu frunze mereu verzi şi flori galbene, din al cărui lemn se fac diferite obiecte; *odagaciu* (<tc. *ddţigci)* : arbust exotic cu scoarţă aromatică folosită în medicină şi care, arsă, răspîndeşte un miros plăcut.

229₂₉ *flabelă* (<lat. *flabellum)* : evantai mare din pene de păun de uz general în ritualul catolic pînă în sec. al XlV-lea, iar apoi numai în ceremoniile în care slujeşte papa.

229₄₃ Este vorba de opera arheologului italian Antonio Francesco Gori (1691—1757), *Thesaurus veterum dyptichorum,* t. I—III, Florenţa, 1739, cea dintîi colecţie cuprinzătoare şi sistematică de diptice consulare.

230₄ Odobescu se referă la *Cronologia tabelară,* atribuită o vreme lui Badu Greceanu. Autorul anonim încearcă să stabilească şirul domnilor Ţării Bomâneşti de la legendarul ,,Badul voevod Negrul", pînă la Badu Leon (1664—1669), folosind şi pomelnicul mănăstirii Cîmpulung. V. despre operă studiul lui AL A. Vasilescu, *Cronologia tabelară. Data alcătuirii şi autorul ei,* în *Revista istorică română,* 2(1932), p. 367—381 şi 3(1933), p. 54 — 77. Aurora Ilieş, în articolul *Autorul Cronologiei tabelare,* publicat în *Omagiu lui P. Consianiinescu-Iaşi,* Bucureşti, 1965, p. 351, a demonstrat cu argumente sigure că autorul scrierii (datînd din 1746—1764) este clucerul Dumitrache.

230₉ Tripticul schitului Brădet se păstrează în prezent la Muzeul Patriarhiei, din Bucureşti. Primele nume sînt scrise în 1645. V. textul în *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 319—323, nr. 282.

230₁₅ Lucrarea Pr. N. I. Şerbănescu, *Istoria mănăstirii 8nagov,* frecvent citată în aceste comentarii, nu menţionează acest pomelnic văzut de Odobescu. Este vorba, poate, de o simplă însemnare folosită de preot la slujbă, pentru pomenirea ctitorilor, care se va fi pierdut.

230₁₉ Lista egumenilor mănăstirii Snagov, prima — şi laborioasă — încercare de a stabili o asemenea cronologie este, cum presupunea şi Odobescu, lacunară, cercetătorului din 1861 lipsindu-i cea mai mare parte din* documentaţia descoperită şi studiată ulterior. V. lista completă la N. L Şerbănescu, *op. cit.,* p. 107-^-119, care aduce numeroase adăugiri şi îndreptări, indicînd şi izvoarele, folosite în parte şi de Odobescu.

230₂₂ Despre arhimandritul Iosafat Snagoveanul, membru al cercului revoluţionarilor români exilaţi în Franţa după 1848, ctitorul primei capele ortodoxe române din Paris (22 noiembrie 1853), v. Veniamin Pocitan, *VBglise orthodoxe roumaine de Paris,* Bucarest, 1937, p. 41—42. Capela a funcţionat timp de trei decenii la etajul întîi al imobilului din str. Eacine* 22, colţ cu str. Monsieur le Prince, unde locuise şi Vasile Alecsandri.

231₆ *Gel mai vechi* egumen fusese menţionat şi de Odobescu : Lazăr, amintit de un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn. Lipsindu-i data, Odobescu,. l-a omis din listă. S-a stabilit ulterior că documentul poate fi datat 1409 — 1418, după menţionarea în text a lui Mihail, fiul lui Mircea, a cărui asociere la domnie este atestată la 11 mai 1409 (v. *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV şi XV,* B. Ţara Eomânească, p. 56—57, nr. 40).,

231₁₅ Chivotul de argint aurit dăruit de mitropolitul Varlaam mănăstirii Snagov cu data 7182 (1 septembrie 1673 — 31 august 1674) se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală. A se compara lectura lui Odobescu cu inscripţia exactă : „Acest chivot l-au făcut părintele Varlaam mitropolit mînăstirii Sneagovul, cu chiltuiala proigumenului Theodosie, pentru arg<i>ntulu ce au perit de la dănsulti, v<ă>leat 7182" (după *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 573, nr. 751). Sensul inscripţiei nu pare a fi cel dat de Odobescu, e greu de crezut că Theodosie menţionează aci argint furat de el.

231₃₉ Pentru chivotul de la Bistriţa, v. mai sus în text, p. 231 şi comentariile noastre.

233₇ V. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 576, nr. 759. în lectura lur Odobescu numele argintarului e greşit (corect : Navo<;).

233₁₅ Pentru completarea descrierilor lui Odobescu din lista tipăriturilor lui Antim Ivireanul, v. I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche,* t. I, Bucureşti, 1903, p. 341—343 (nr. 102), 343—344 (nr. 103), p. 370—372 (nr. 114),390—392 (nr. 118 ***; ă&T*** *învăţăturile creştineşti,.* traduse de Filotei Sfetagoreţul sînt din *1700,* nr. 1703); p. 393—395* (nr. 119 ; *Floarea darurilor,* tradusă de acelaşi, datează tot din *1700,* nu 1703); p. 378—389 (nr. 117 ; dar *Mărturisirea ortodoxă,* în greceşte, este din *1699,* nu 1694); p. 409-411 (nr. 122); p. 422-423 (nr. 129) şi p. 423 — 433 (nr. 130).

233₄₀ Căţuia de argint dăruită de Antim Ivireanul mănăstirii Snagov se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală. în transcrierea inscripţiei de către Odobescu, erorile *potirul* (potiriul), *Fodor* (Teodor), şi omisiunea numelui *Ghioca* săpat pe balamaua ce uneşte cele? două discuri ale focarului (v. *Inscripţii medievale,* voi. I, p. 570, nr. 747).

234,23 Pentru Eadu Ţigănescu, logofătul de la Periaţi, mormîntul lui, dania fiilor săi, v. N. I. Şerbănescu, *op. cit.,* p. 61, 137, 148—149, 162-163.

235,41 *chihlibar de Sibiciu,* varietate de chihlibar de culoare galbenă-vineţie extras din regiunea corn. Sibiciu, reg. Ploieşti, menţionată şi în *Pseudo cynegeticos,* cap. X şi XI.

235,44 *arzoi :* arzător.

236-t *rliombus :* calcanul, căruia Juvenal îi dedică întreaga *Satira a IV-a.* Este vorba acolo de un calcan enorm prins în marea Adriatică pe care pescarul îl aduce în dar împăratului Domiţian. Senatul însuşi este consultat despre felul cum trebuie gătit, prilej pentru poet să critice viciile ^venerabililor senatori ai epocii de decadenţă imperială.

ASOCIAŢIUNEA TRANSILVANĂ
pentru
LITERATURA ROMÂNĂ ŞI CULTURA POPORULUI ROMÂN.
(SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAŞOV)

Reportajul despre adunarea *Asociaţiunei Transilvane* din iulie 1862 de la Braşov cunoaşte două ediţii originale. Prima ediţie este publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* august, 1862, volumul II, p. 561-587.

Grafiile, fonetismele şi formele gramaticale se apropie mai mult de scrisul mai modern al iui Odobescu.

Mai rar apare *e* pentru *a (abie, seu); e* pentru *â (inse, treacăt, adevăr, me, dupe),* sau *6* pentru *â (încă, fard, coci, către)*; *î* pentru *î (pemBnt, mdndri, cuvîntdre); z* înaintea consoanelor oclusive, este transcris cu *s (desvoltâri, nedesbătută)* apare uneori *k (banknote)*; consoanele sînt reduplicate *(associaţiune, litteratură, sessiune, anualele, assuprâ-i, ţărrei, pittorească, altei, stuf-foase).*

Abaterile gramaticale se întîlnesc la formarea genitiv-dativului feminin singular în *ei (Associaţiunei, mişcărei, sperârei)* la terminaţia în *â* pentru nominativ-acuzativul feminin singular *(trufia, salutariâ, bucuria).* Sub influenţa etimologismului şi a curentului italienizant scrie : să *înimeze, vărbi, elocuentele, implute, cuestiunea, a pronunţia.* Deşi la această dată Odobescu nu adoptase terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* scrie totuşi *Asociaţiunei, populaţiunei.*

A doua ediţie este publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volu^ mul I, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română 1861^1862,* p. 465—508.

Odobescu reia prima ediţie fără multe modificări de fond sau de formă. Este de observat şi aici năzuinţa scriitorului de a simplifica textul uneori prea încărcat al primei ediţii, de aceea renunţă la reproducerea integrală a discursurilor şi lucrărilor adunării Asociaţiei şi dă numai fragmente cu comentariul său în completare.

Unele modificări sînt introduse în text pentru a-l adapta momentului din 1887; astfel scrie în prima ediţie : *„pe care noi am publicat-o în această foaia"* iar în ediţia a II-a : *„pe mre noi am publicat-o în Revista română"*, sau : *„pe care o vom tipări mai la vale"* devine : *„pe care doream asemenea a o tipări" ; „vom reproduce în întregimea sa această interesantă disertaţiune"* se schimbă în : *„N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni".*

Grafiile textului sînt puţin diferite de cele ale ediţiei din 1862, intervine acum terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate la singular în *ie, e* la început de silabă, precedat de vocală, sau chiar de consoană labială este ditfongat în *ie (piele).*

Gramatical terminaţia nominativ-acuzativului feminin nu mai este în *â* şi nici a persoanei a treia a subjonctivului *(trufie, sâ fie, să vie, curtenie, ortografie)*; genitiv-dativul feminin singular este cel corect, verbele sînt modificate ca timp sau persoană *(care stie, care ştiu).*

Renunţînd la influenţele străine scrie : *să inimeze, a vorbi, umplute, cestiune, pronunţa,* dar menţine pe *elocuentele.*

Deosebirile lexicale sînt puţine şi uneori numai de formă : *amănunte* pentru *amărunte, sanctuarul* pentru *sanctuariul, Cernăuţii* pentru *Cernăuţiul, tabelul* pentru *tabloul.* Semnalăm şi formele curioase *dirigiatâ, a incuragia.*

Modificările textului sînt neesenţiale; scrie în 1862 : *„ne-ar fi trebui poate milioane ce n-ar fi asigurat ..."* iar în 1887 devine : *„ne-ar fi trebuit poate milioane, fără ca sâ fi asigurat*

Socotind că ediţia a II-a este definitivată de autor, a fost luată ca text de bază pentru ediţia de faţă.

în variante s-a ţinut seamă de toate deosebirile grafice Şi mai ales fonetice, chiar dacă sînt incerte şi s-au redat toate fragmentele de discurs din ediţia I, care au fost omise de scriitor în ediţia a II-a. Greşelile de tipar evidente au fost corectate tacit.

SIGLE

A — ediţia I, publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte,* august, 1862, voluml II, p. 561-587.

B — ediţia a II-a publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi archeologie din Revista română, 1861 — 1862,* p. 465 — 508.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

237

6 Asociaţiunii *B;* Asociaţiunei *A* || 7 cărei *B*; carii *A* f| 8 estimp *B;* ăstimp *A* *12* amănunte *B;* amărunte *A* || 14 prezenta *B;* prezintă Ajj 16 baştină *B*; baştină (origină) A |j 21 suburbie *B;* suburbia A || 27 mişcării *B* ; mişcărei A || 28 Asociaţiunii *B ;* Asociaţiunei A |j 32 sperării *B ;* sperărei A jj 35 şcoalei *B*; şcolii A ||

238

14 disting *B*; desting A || 17 să fie *B ;* să fiă A i| 20 închipuirii *B ;* închipuirei A |} 23 populaţiunii *B ;* populaţiunei A || 25 greoaia *B ;* greuaiă A | trufie *B ;* trufia A || 29 dupe *B ;* de pe A J să inimeze *B;* să înimeze A || 34 băiete *B*; băete A jj 38 bucurie *B;* bucuria Ai|40 înainte *B;* de'nainte A||41 de-naintea *B*; dinaintea A || 49 sanctuarul *B;* sanctuariul A|{

239

2 Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei A || 6 d-lui *B;* domnia lui AH 7 — 8 să fie *B* ; să fiă A|| 8 să fie *B;* să fiă A || 10 Asociaţiunii *B;* Asociaţiunei A 11 13 vorbi *B;* vărbi A || 17 să rememorăm aci elocuentele cuvinte *B;* să transcriem aci elocuintele A H 24 măiestreaţă *B;* măestreaţă A j literaturii? *B ;* literaturei? A || 26 Asociaţiunii *B ;* Asociaţiunei A | preasfinţeniei *B;* preasînţeniei AI! 29 prezenţi *B ;* prezinţi A 1| 43 deschiderii *B ;* deschiderei A j Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei All

240

1 prezenta *B* ; prezintă A |j 2 Asociaţiunii *B ;* Asociaţiunei A | naţiunii *B ;* naţiunei A j|7 culturii *B;* culturei AH 11 surori J3; sorori *A*\\ 12 — 13 naţiunii *B;* naţiunei A||20 de părintele Ioan Popazu. *urmează fragmente din discurs*' *B* | de părintele protopop Ioan Popazu, a cărui frumoasă vorbire cu plăcere o retipărim aci: „Excelenţia ta domnule prezidente ! Excelenţia ta domnule" mitropolite, străluciţi domni, venerabile cler I Onorabilă adunare ! Din momentul, în care în 5 noembrie a. tr. întîia adunare a Asociaţiunei române transilvane a ales Braşovul, spre a se ţine într-însul a doua adunare generală a acestei Asociaţiuni pentru a. 1862, inimele românilor din întreaga ţară Bîrsei şi cu deosebire din acest oraş au tresaltat de bucurie. Astăzi însă, cînd aceşti români văd sosită zioa destinată a face epoca şi în viaţa lor, cînd văd în mijlocul lor atîţi bărbaţi eminenţi şi distinşi prin posiţiunea lor, prin cunoştinţele lor, bărbaţi bine meritaţi de naţiunea română, cari de cîte ori au cerut interesele ei, n-au cruţat nici osteneala, nici avere, nici chiar viaţa, spre a-şi aduce tributul lor pre altarul ei; astăzi, zic, cine va fi în stare a descrie adîncimea bucuriei, de care tresaltă inima cea de tot mişcată a românilor din Braşov şi din ţinutul lui ? Bucuria lor e cu atît mai vie şi mai profundă, cu cît ei sînt în stare de a măsura toată activitatea Asociaţiunei, de a prevedea rezultatele ei cele mîntuitoare şi prin urmare de a-i simţi toată importanţa pentru viitorul naţiunei... Onorabilă adunare ! Braşovenii cunosc statutele Asociaţiunei noastre întărite de mai. sa prea bunul nostru împărat Franciscu Iosif I, precum şi programa activităţei ei coprinsă în aceste statute. Ei ştiu că pre lîngă cultura limbei şi a literaturei române, cu scop mai de aproape şi ca fundament al culturei naţionale, preste tot Asociaţiunea noastră are a trage în sfera activităţei sale dezvoltarea şi răspîndirea între români a tot felul de cunoştinţe, chiămarea ei este a uşura prin impuls şi încuragiare din parte-i, în cercul lucrărilor ei, cultura tuturor ramurilor ştiinţei omeneşti, precum filologia, istoria, ştiinţe morale şi pedagogice, ştiinţe matematice şi naturale, şi toate aceste au să se dezvolte, nu în mod unilateral, nu numai în partea lor teoretică, ci totodată şi în cea practică. Ştiinţa are să se introducă în naţiune, are să se aplice mai cu seamă în agricultură, industrie şi comerţ, toate aceste într-un mod corespunzător geniului şi trebuinţelor naţiunei noastre. Asociaţiunea va avea a privi religiozitatea şi moralitatea de piatră unghiulară a marelui edificiu privitor la cultura românilor, pentru că un om cult, însă fără pietate şi religiozitate se rupe din legătura firească, în care are să stea faţă cu Dzeu, se dezbină de societate, pînă chiar şi de braţele cele duioase ale naţiunei sale, adecă înalţă interesul personal mai presus de toate, şi astfel face ca să se îmulţească şi să se crească suma răului pre pămînt. Cu un cuvînt scopul final al Asociaţiunei este de a ridica naţiunea la acel grad de cultură, de care

' Pentru fragmentele din discurs şi comentariile lui Odobescu vezi aici p. 240 rîndul 21 pînă la p. 242 rîndul 8 textul fiind reprodus de noi de pe ediţia din 1887, luată ca text de bază.

e demnă şi care i se cuvine după suferinţele sale, după originea sa, după facultăţile sale fizice, morale şi intelectuale, după poziţiunea sa şi după chiămarea ce i-a destinat-o creatorul. De altă parte românii braşoveni nu-şi fac iluziuni în privinţa greutăţilor, cu care va avea Asociaţiunea a se lupta; greutăţi ce provin mai vîrtos din starea de decadenţă, în care a ajuns naţiunea noastră în Transilvania asemuindu-se cu aceia ce erau strămoşii noştri chiar în acest pămînt. Nedreptatea timpurilor trecute, intervenirea unor împrejurări fatale, fără pereche în istoria, ne-au adus în aceasta stare ; cel puţin masa poporului nu e vinovată într-această. însă faţă cu greutăţile ce provin din aceasta stare este un adevăr, ce nu se poate înega;. adevărul acela că în mijlocul furtunilor ce au trecut preste noi niciodată n-am încetat dea exista ca naţiune, niciodată nu ne-am pierdut limba, nici datinele, nici tradiţiunile ce le-am eredit de la străbunii noştri şi cu cari ne distingem de celelalte naţiuni. în starea noastră cea mai apusă, eschişi de la toate drepturile politice, calumniaţi de toate părţile, noi am păstrat viul simţ de naţionalitate şi de Solidaritate naţională, l-am manifestat aci, unde ni s-a dat ocaziune şi l-am adeverit prin fapte îndeplinindu-ne totodată cu credinţa, datorinţele noastre către înaltul tron şi către patrie. Junimea noastră e plină de inteligenţă, de capacitate, de zel şi de aplicare la orice fel de cultură, încît ea în privinţa aceasta se poate măsura cu junimea oricărei naţiuni; în line nu numai documentele cele nefalsificate ale istoriei patriei,' dar mai mult de cît >orice document scris, toată existinţa noastră e plină de spirit de viaţă. Tare în aceasta credinţă, Asociaţiunea noastră va învinge greutăţile şi încă generaţiunea de faţa va vedea rriîntuitoarele rezultate ale lucrărilor şi ostenelilor ei. Excelenţie I On. adunare ! Aceste sînt băgările de seamă, din cari procedă bucuria noastră, şi nu vă putem mulţumi pentru onoarea ce ni s-a făcut, de*cît făcînd vot înaintea lui Dumnezeu, şi înaintea acestei adunări, că noi Românii din Braşov şi din ţinutul lui nu vom înceta de a merge înainte pre calea care am apucat, pre calea progresului naţional; că vom sprijini cu toate puterile noastre scopul cel mîntuitor al Asociaţiunei, şi că înscriind cu litere neperitoare în inima noastră ziua de 16 iuliu (1862), aniversarea ei, o vom privi totdauna ca aducătoarea aminte de îndatorirea ce ne impunem. Astfel cu inima plină de bucurie şi de simţul importanţei zilei de astăzi, ca interpret al românilor din Braşov, şi din ţinutul lui, vin în humele lor să vă zic : «Bine ai venit ex. voastră, domnule mitropolit şi ceilalţi venerabili membri ai clerului ! Bine aţi venit în mijlocul nostru toţi stimabili domni şi membri ai Asociaţiunei !»Iar mie, ca preotul lui Dumnezeu, ce a apărat totdeauna pe naţiunea română, nu-nii rămîne altă decît a ridică umilita-mi voce şi a-l ruga : A ||

242

12repeţit *B*; repetat A II 13 vie *B;* viă A]| 19 chieltuiţi *B;* chiăltuiţ A || 21 Asociaţiunii *B;* Asociaţiunei *A*\\ 24 adoge *B;* adaogă A] dupe *B;* după A || 28 adunării *B;* adunare! A|| *29* cutării *B;* cutărei A || 30 curteriie *B* ; curtenià A || 40-activităţii *B ;* activităţei A |f 44 emulaţiunii *B*; emulaţiunei *A*\\

243

î Culegem cîteva idei principale din cuvîntarea sa astfel precum a publicat-o Gazeta Transilvaniei no. 60 din 1 august, *urmează fragmente din cuvîntare*' *B;* Iată cuvintele sale precum

• ' Pentru fragmentele dift Cuvîntare şi comentariile lui Odobescu vezi aici p. 243 rîndul 1 pînă la p. 244 rîndul 3, textul fiind reprodus de noi de pe-ediţia din 1887>luată ca text de bază.

le publică Gazeta Transilvaniei, Nr. 60, din I-iu august, de şi improvizaţiunea oratorului mai adaogă cîteva considerări asupra greutăţei ce se întîmpinase în executarea proiectului, greutăţi venite numai din cauza noutăţei acestui fapt, neobicinuit încă sub astfel de formă în poporul român. Mai-nainte de a se deschide uşile acelor localităţi întru care s-au aşezat un număr ca de douăzeci şi două mii obiecte, atîtea marture ale industriei şi spiritului de activitate ale poporului românesc de îmbe clase, rog pe onorabila adunare ca să-mi dea voie a deduce pe scurt acele temeiuri cari au înduplecat pe braşoveni a propune conaţionalilor săi, această încercare modestă de o expoziţiune, cum şi a o privi şi pune în lucrare pentru astă dată,, din punct de vedere curat românesc, cînd poate mulţi ar fi aşteptat, ca românii ferindu-se pe cîmpul artelor, al industriei şi al agriculturei, de aceia ce se numeşte egoism naţional, să se pună pe un alt tărîm, adică pe acela ce se zice al patriotismului în general şi prin urmare pe sus numitele cîmpuri ale activităţii omeneşti, să facă cauză comună cu ceilalţi conlocuitori ai acestor patrii, unde soartca ne aruncă unii lîngă alţii şi unde voia providenţei este, ca să vieţuim în pace şi în bună înţelegere unii cu alţii. A | *urmează pasaj comun în AB* : || 9 manifestările *B* ; manifestarea A || 12 adică *B* ; adecă A || 24 noastre ». *continuă în A* : Deci dacă este adevărat cum că industria noastră naţională trecea în ochii altora de nulă, iară starea agriculturei de o stare primitivă, dupe care astăzi nu şi-ar mai putea cîştiga nimini pînea de toate zilele, cu ce drept ar fi pretins cineva ca să încercăm a ne măsura puterile noastre cu alţii, cari se cred pe sine înaintaţi în toate ramurile culturei omeneşti, neasemănat mai departe decît ar fi aceşti români din secolul al XlX-lea? Cu toate acestea, spiritul secolului, interesul şi onoarea noastră naţională pretindeau de la noi în ton imperativ ca, dacă totuşi ţinem şi apărăm că am avea şi noi o industrie şi o agricultură, să ieşim la lumina zilei cu dînsa, să ne arătăm o dată precum sîntem, industrioşi sau leneşi, cultivaţi sau barbari, isteţi şi deştepţi, sau tîmpiţi, de la natură. Aceasta este şi va rămînea o datorinţă mare şi grea ce avem să împlinim, nu numai pentru ca să ne cunoască alţii, ci şi mai vîrtos pentru ca să ne cunoaştem noi înşine în toată privinţa şi în toate ramurile activităţei noastre naţionale. Poporul nostru fundă o Asociaţiune a carii chiămare este a înainta cultura lui. însă\ de unde are să înceapă această Asociaţiune, dacă nu i se vor da tot felul de ocaziuni spre a cunoaşte odată pe deplin acele trepte ale culturei omeneşti, pe care se vor fi aflînd diferitele clase, pături şi ţinuturi ale poporului? De unde să-şi ia învăţaţii poporului materie de învăţături în adevăr practice pentru acelaşi popor, dacă lor nu li se vor da iarăşi ocaziuni dese de a-l cunoaşte cum am zice şi pe faţă şi pe dos ? pentru că din ideologiile şi disputele scolasticilor nu s-a revărsat nici odinioară vre un folos practic în sînul popoarelor, nici pentru viaţa aceasta trecătoare, nici pentru cea viitoare ; *omite pasajul în B/urmează pasaj comun în AB*\\ 33 maimuţărie *B*; maimuţăriă A || 34 adică *B*; adecă A || 39 maimuţărie *B* ; maimuţăriă A J adică *B;* adecă A||42 victorie *B;* victoria A || 45 mie *B;* miă A ||

244

3 favoritorii *B*; favoratorii A | nepretenţioase, *continuă:* spre care scop şi rugăm pe excelenţa sa domnul preşedinte ca să-şi dea bine de cuvîntare. *în* A ; *omite pasajul* ?nJB||4dupe *B* după A || 19 si alte specimene de instrumente arătorii *B;* şi altele de instrumente arătorii; A II 21 straile *B;* straele A| măiestrie *B* ; măiestria A| prezentau *B*; prezintau AU 44 apoijnai multe *B*; mai multe A ||

245

1 curiozităţii *E*r; curiozitate! *A* |, 2 umpluse B; împluse A || 10 umplute *B*; Implute *A*, prezentau ? 7 32 U | • r T t a t ^ ; Prezintat A || 15 ... veşmintele H A' P-le ^ ; pele A || 22 împestriţate *B;* împestriţate A|| 44 concurenţei*; concurinţei A „ 46 cestiunea *B;* cuestiunea A|

246

1 cheltuieli *B;* chiăltueli Ajj 3 permanentă #; permanintă A| s-ar adaoge 5; s-ar adăoga A H 4 nouă producte *B;* noui producte A |J 5 al industriei *B*; industriilor A || 7 naţiunii *B* ; naţiunei A|| 11 producţiunii *B;* producţiunei A| fieşicare *B;* fiăşcare A|J 12 piedicele *B*; pedicele A |! 13 răpede *B ;* repede A || 14 ramure *B ;* ramuri A || 20 Asociaţiunii *B ;* Asociaţiunei A || 24 compunătorul *B* ; compuitoru l A || 25 adică *B* ; adecă A || 27 pe care noi am publicat-o în Revista română, *B;* pe care noi am publicat-o în această foia' A'l28 pe care doream asemenea a o tipări *B*; pe care o vom tipări mai la vale. A j| 31 ortografie *B* ; ortografia A J 33—34 reprezentaţi *B;* reprezintaţi AH 34 Cernăuţii *B*; Cernăuţiul A||36 — 37 ortografie, împunînd-o *B;* ortografia, împuind-o A || 39 adunării *B ;* adunărei *A* || 40 rădicîndu-se *B* ; redicîndu-se A || 44 oraţiunea sa, plină de consideraţiuni *B;* oraţiunea sa, aşa plină de consideraţiuni A || 49 pronunţa *B* ; pronunţia A |j

247

4 cuvîntării *B*; cuvîntărei A || 10 dispreţul *B*; despreţul A || 17 pe *B*; pre A || 19 să fie *B*; să 'fiă A || 23 să fie *B* ; să fiă A || 24 trebuie *B* ; trebuia A | dupe *B* ; după A || 27 se îngustează *B ;* se îngustez A JJ 29 simţimînt *B* ; simţiment A || 30 provincie *B ;* provincia A || 33 dezbateri *B ;* dezbatere A || 37 sfaturile *B* ; svaturile A ii 38 o ortografie, judicata bună *B*; o ortografia, judecată bună A || 48 adunării *B*; adunărei A || 49 ortografie *B;* ortografia A ||

248

1 trebuie *B*; trebuia A JJ 7 cu partea cea mare a României[1] *B*; cu partea cea mare a românimei AMU 22 discuţiunii *B;* discuţiunei AJJ 21 ortografie *B;* ortografia AJ| 34 otrografie *B;* ortografia A||36 ortografie *B;* ortografia AJJ 37 administraţiunii *B;* administraţiunei A |J 38 adunării *B;* adunărei A | redacţiunilor *B*; redacţiunelor A || 39 fiecăruia *B*; fiăcăruia A || 46 ortografie *B*; ortografia A || 48 naţiunii *B;* naţiunei A \ adică *B;* adecă A jj

249

15 datorie *B ;* datoria A || 17 ortografie *B ;* ortografia A || 33 care ştie *B* ; care ştiu A Jj 45 N-aven? decît sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni *B;* vom reproduce în întregimea sa

[1] în text *corupt :* fără.

apare ^ ^ ^ ^ 8 ^ * *** * * " M m e " Ş de România

această interesantă disertaţiune A||48 expoziţiunii *B;* expoziţiunei Ajj industrie *B;* industria *A*\\

250

2 naţiunii *B ;* naţiunei A JJ 3 cestiuni *B* ; cuestiuni A JJ 17 cestiuni *B* ; cuestiuni A || 26 Asociaţiunii *B ;* Asociaţiunei A |(32 corespondenţi *B ;* corespondinţi A || 40 dupe *B* ; după A | prezentă *B;* prezintă A || 41 Trebuie *B*; Trebuia A || 42 Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei A || 45 Tabelul *B;* Tabloul A || 47 Bălgradul *B ;* Belgradul A jj

251

8 existenţa *B;* existinţa A |j 9 Asociaţiunii *B;* Asociaţiunei A j|11 naţiunii *B*; naţiunei A il 12 erudiţiunii *B;* erudiţiunei A|| 13 salutărie *B*; salutariă A|| 17 contribuitorii ei *exponent şi notă sublineară* : Ori cine va dori să contribuiască la Asociaţiunea transilvană, îşi poate depune oferta la administraţiunea Revistei Române, de unde se va trămite la destinaţie *în A* : *omite exponent si notă sublineară în B*\\1S indiferenţi *B*; indiferinţi AJJ22 naţiunii *B;* naţiunei A || 26 cestiunile *B*; cuestiunile A j| 30 Asociaţiunii *B;* Asociaţiunei A |J 46 naţiunii *B*; naţiunei A)| 47 cestiuni *B* ; cuestiuni A |J

252

1—2 vom menţiona aci principalii articoli coprinşi în bugetul propus *B* ; vom face aci nomenclatura articolelor coprinse în bugetul propus A jj 7-10 Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta n-au depăşit o sumă de 3000 de fiorini şi cu toate însă <rcă> într-însele erau prevăzute şi prevăzute „cu inimoasa dărnicie' toate cele ce puteau să dea ajutor şi înaintare neamului românesc, *urmează rezumatul tabloului de cheltuieli*[1]) *în B;* Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta, au fost cele următoare : 1. Pentru servitorii; încălzitul şi alte trebuincioase în cancelaria comitetului dirigent ce se ţine în Sibiu, unde este reşedinţa preşedintelui, să se dea 140 florini.

2. Poetului naţional Andrei Mureşanul, ale cărui poezii s-au adunat acum într-un mic volum, să se dea un premini de .. 50 galbeni.

3. Tinerilor de prin facultăţi să se împartă ca subvenţiuni de studiu, suma de .. 1200 florini.

4. Tinerilor ce se disting în învăţătura meseriilor să se împartă 200 florini.

5. Pentru înmulţirea cărţilor istorice să se destine ... 100 fiorini.

6. Pentru ajutorarea tinerimei din gimnasiile sărace de la Blaj şi de la Braşov, întru cumpărare de cărţi didactice, să se dea ... 60 florini.

7. Pentru tipărirea actelor Asociaţiunei, precum şi a disertaţiunelor citite în şedinţele ei, să se destine. . . . 300 florini.

8. Pentru trei premii de cîte 20, 10 şi 5 galbeni ce se vor da la cei mai de frunte producători ce şi-au adus productele la Expoziţiunea de la Braşov, 35 florini.

[1] Pentru rezumatul tabloului de cheltuieli şi comentariile lui Odobescu vezi aci p. 252 rîndul 1 — 32, textul fiind reprodus de noi de pe ediţia din 1887, luată ca text de bază.

9. Să se dea domnişoarei Elisa Circa, artistă cu vioara, un suvenir din ce se va afla mai frumos printre obiectele Exposiţiunei.

10. Să se dea ca premiu la cea mai bună carte economică pentru care se va deschide concurs... 100 florini.

11. Să se dea patru premii de cîte 25 florini la învăţătorii săraci cari vor fi produs mai mulţi trăgari (duzi).

12. Să se dea acelui tînăr care pînă în adunarea viitoare va arăta mai mult talent în arta stenografiei.. .100 florini.

13. Să se împartă la membrii comitetului care nu locuiesc în Sibiu, ca cheltueli de drumuri. . . . .100 florini.

14. Să se dea secretariuîui secundar un onorariu anual de... 200 florini, *in A* || 22 însă aceste două propuneri s-au refuzat *B*; Aceste două din urmă propuneri s-au refuzat *A*J124—25 Din ceilalţi articoli încă se vede că *B;* Din celelalte articole însă se vede că A j| 30 noă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat *B;* ne-ar fi trebuit poate milioane ce n-ar fi asigurat *A* jj 35 voieşte *B;* voeşte *A* jj 36 fiecăria *B;* fiăcăria *A* jj 38 adică *B;* adecă *A* jj 40 sf. B ; stul A jj 41 şi examenile lor sfîrşite *B ; omite* lor *în A* jj 40 prezenţi *B ;* prezinţi A j|

253

1 adaose *B; corupt*: adăoga A jj 13 demne şi frumoase *B; inversează în A* jj 17 daca se pot obşti *B;* daca se pot sau nu obşti A JJ 19 Asociaţiunii *B;* Asociaţiunei A |j 31 să fie *B*; să fiă A || 35 să fie *B ;* să fiă A j fiii săi *B ;* fii săi A jj 38 răsipi *B ;* risipi A || 45 bucurie *B* ; bucuria A jj

254

2 idoli *B*; idole A jj4 amănunţitelor *B*; amărunţimelor A jj 5 trebuie *B*; trebuia A j tendenţele *B ;* tendinţele A jj 11 să-i fie *B* ; să-i fiă Ajj 12 preasfinţia sa *B ;* preasînţia sa A j românimii *B ;* românimei Ajj 14 preasfinţiei *B ;* preasînţiei A jj 16 prea sfinţiei *B ;* preasînţiei A J| 19 preasfinţia *B ;* preasînţia A jj 21 Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei A jj 27 Expoziţiunii *B* ; Expoziţiunei A jj 28 trebuie *B;* trebuia Ajj 43 stăpînirii *B*; stăpînirei Ajj 45 şi pasă la muncă *B;* şi pasă voios la muncă A j| 46 omnipotenţa *B*; omnipotinţa A1 49 naţiunii *B*; naţiunei A JJ

255

2 spre a ne lua *B;* spre a lua Ajj 3 dezmierdat *B*; desfătat Ajj 20—23 vom reproduce aica ultima strofă dintr-o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean, dl. Ar. Densuşianu a semănat mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită : *urmează ultima strofă din poezia* Suveniri de la Braşov *exponent şi notă sublineară* 1 *B;* vom reproduce aici următoarele cîteva strofe ale junelui poet ardelean A. Densuşianu, în care se poate vedea mai mult d-o idea frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită : *urmează textul integrai al poeziei* Suveniri de la Braşov, *exponent şi notă sublineară la cuvîntul* Coroană : Kronstadt, Cetatea Coroanei, precum se vede şi din armele Braşovului care se compun de o rădăcină de copaciu încinsă cu o coroană. *La sfîrşitul poeziei numele autorului şi trimiterea bibliografică la nota 1 din ediţia* 1887' Ajj

' Cf. aici p. 255 rînd 30-31.

NOTE

În anii cînd intelectualitatea din Principatele Unite căuta într-un înalt institut ştiinţific mijloace pentru desăvîrşirea actului din 18.59' şî pentru progresul cultural al noului stat naţional, era firesc ca atenţia lor să fie îndreptată asupra iniţiativelor asemănătoare ale românilor de peste munţi.

Ideile că „lumina ştiinţelor şi a artelor mai mult nu poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun cu toată naţiunea", şi că ,,fără de libertate nu e cu putinţă cultura, iar cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii şi securităţii lui" însufleţeau pe luptătorii din revoluţia de la 1848—1849 din Transilvania şi ele fuseseră exprimate de Simion Bărnuţiu în cuvîntarea sa de la Blaj din 4/16 mai 1848 *{Românii şi ungurii,* ed. G. Bogdan Duică, Cluj, 1924, p. 31). ,,Pe români numai cultura îi poate ferici", scria foaia blăjană *învăţătorul poporului* (1848, p. 21—22). Iniţiativa e luată de Avram Iancu, Axente Sever, Aron. Florian şi Simion Balint care în 1852 depun la o casă de păstrare din Sibiu suma de 2500 florini ca prim fond pentru înfiinţarea unei asociaţii culturale cu un program multilateral (V. Curticăpeanu, *întemeierea societăţii „Astra" şi rolul ei în cultura poporului român,* în *Studii,* 14 (1961), nr. 6,, p. 1441). Crearea asociaţiei se va realiza însă după zece ani, prin eforturile tuturor fruntaşilor culturii româneşti din Transilvania şi după înlăturarea* piedicilor puse de autorităţile austriace, sau neutralizarea conformismului politic al elementelor austrofile recrutate din rîndurile înaltului cler, ca mitropoliţii Andrei Şaguna şi Al. Şterca-Şuluţiu. Cererea de aprobare a înfiinţării asociaţiei, adresată la 10 mai 1860 guvernatorului Transilvaniei, prinţul Liechtehstein, este respinsă de acesta la 12 iulie 1860 sub cuvînt eă asociaţia ar fi un factor de „despărţire de celelalte naţionalităţi şi ar servi tendinţelor eschisiv naţionale" *(Actele privitore la urdirea si infiintiarea Asociaţiunei Transilvane pentru literaiur'* a romana si cultul a poporului romanu,* Sibiiu, 1862, p. 14). Iniţiatorii stăruie în cererea lor şi autorităţile aprobă la 31 ianuarie 1861 organizarea unei adunări în vederea discutării statutelor, adunare ţinută la Sibiu la 9—11 martie 1861. Proiectul de statut aprobat de adunare este înaintat locotenentei imperiale- la 28 martie şi aprobat la 6 septembrie, aşa încît la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 s-a putut ţine la Sibiu adunarea inaugurală în care a fost înfiinţată „Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român", avînd ca preşedinte pe Andrei Şaguna, vicepreşedinte pe Timotei Cipariu şi secretar pe G. Bariţ (v. istoricul înfiinţării Astrei în *art. cit.* al lui Y. Curticăpeanu, p. 1441—1448). Programul Asociaţiei este redactat de G. Bariţ, ca apendice la *Statute,* sub titlul *Propuseţiunile d-lui George Bariţiu, destinate spre a se elabora şi după împrejurări a se premia* (în *Actele privitoare la urdirea...,* p. 114). Organizarea activităţii ştiinţifice, literare şi educative a asociaţiei avea să facă însă obiectul reuniunii din iulie 1862, de la Braşov, unde au fost invitaţi şi intelectuali din Principatele Unite, între aceştia Al. Odobescu (v. despre lucrările acelei reuniuni I. Lupaş, *Andrei Şaguna şi conducătorii ,,Asociaţiunii transilvane'",.* 1861—1922, Buc, [f.a.], p. 20—25). Odobescu va publica în *Bevista> română, 2(1862),* p. 561—567 o amplă dare de seamă asupra lucrărilor.,

liotărîrilor adoptate dar, mai ales, asupra tendinţelor pe care le observase în atitudinea intelectualilor transilvăneni.

Interesul dării de seamă stă tocmai în aceste observaţii şi judecăţi. Subliniind partea pozitivă a iniţiativelor de peste munţi, Odobescu remarcă la fel de obiectiv exagerările de orice natură. ,,... Trebuie să recunoaştem «că scopul, faptele şi tendenţele Asociaţiunii literare transilvane sînt în general demne de a fi susţinute şi îmbrăţişate de tot poporul românca, prin acest mijloc, cercul lor să se lăţească şi să profite tuturor românilor în de obşte". Dar delegatul bucureştean remarca, în faţa costumelor „naţionale" neautentice ale unor participanţi la serbările de la Braşov că „manifestările naţionale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor ţintă, trebuiesc să fie trase chiar în sînul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie şi nimerită a obiceielor şi a înfăţişării poporului". Odobescu relevă interesul deosebit al expoziţiei de produse populare care oglindea unitatea artei populare a românilor de pretutindeni şi trage concluzia judicioasă că „naţiunea, în orice stare se aflâ şi sub orice domnire trăieşte, ea totuşi, a păstrat, în toate, acelaşi caracter, aceleaşi obiecte în viaţa sa casnică, aceiaşi activitate, acelaşi tradiţii industriale, acelaşi gust original şi propriu al său". Dar omul de ştiinţă respinge ortografia etimologizantă a lui T. Cipariu adoptată de membrii noii Asociaţii şi semnalează primejdiile de „a avea una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; şi poate cu timpul vom avea o limbă românească la noi, şi alta dincolo". Este prima oară cînd Odobescu ia atitudine împotriva exagerărilor latiniştilor care se vor impune apoi în lucrările Academiei Eomâne, exagerări criticate în corespondenţa ca şi în operele de mai tîrziu ale scriitorului (v. *Introducerea* lui Scarlat Struţeanu la A. I. Odobescu, *Opere literare.* Buc, 1938, p. 24 şi urm.; **v.** şi I. Breazu, *Odobescu şi Transilvania,* în *Transilvania,* 73(1942), nr. 12, p. 932—938; Şt. Lupu, *Dragostea lui Alexandru Odobescu pentru Ardeal hi Decebal,* 6(1942), nr. 1—3, p.30—58).

237_{17} Odobescu se referă la fenomenul cunoscut al aşezării românilor în comunele săseşti, aşezare reglementată prin proclamarea principiului de concivilitate în 1783, de către Iosif al II-lea. în vechime iobagii români nu aveau voie să se aşeze în vatra satului (v. studiul lui Ion Podea, *Starea socială a românilor şi formarea cartierelor româneşti, din satele săseşti ale Tării Bîrsei,* în *Omagiu lui Ioan Lupas la împlinirea vîrstei de 60 de* am, Buc, 1943, p. 699-711).

237_{20} *Cetate,* centrul Braşovului, cel mai vechi cartier al oraşului, rezervat în trecut populaţiei săseşti.

237_{21} *Şchei,* cartier al Braşovului denumit în vechile documente *Bolgarsec* (colţul bulgarilor), locuit de populaţie românească.

237_{26} *Balotul Şcoalei româneşti,* clădit în 1850 cu sprijinul material al negustorimii româneşti din Braşov.

238_{25} *feros :* mîndru.

238_{28} *bandă* : echipă, trupă.

238_{39} *liuszos* (ung.) : [monedă de] douăzeci, pol.

239_{3} G. Sion, în articolul *Ortografiaîn Ardealu,* din *Bevista Carpaţilor,* 2 (1861), voi. I, p. 101—111 făcuse o relatare amplă asupra comisiei transilvănene pentru stabilirea ortografiei. în *Chronica lunaria* publicată în

aceeaşi revistă, p. 576 — 702, dăduse informaţiile despre crearea Asociatei la care se referă Odobescu.

239_{18} *Ioan Popazu* (1808—1889), episcop al Caransebeşului. Şi-a făcut studiile la Blaj şi Viena. în 1862 era protopop la Braşov. A participat activ la o serie de acţiuni culturale (înfiinţarea şcolilor româneşti din Braşov, înfiinţarea învăţămîntului popular în diocesa Caransebeşului, organizarea de instituţii publice româneşti, lupta pentru statutul învăţătorilor). — *Biserica Sf. Nicolae din Şchei* era centrul cultural şi religios al românilor braşoveni. Clădită în 1495 cu ajutorul lui Vlad Călugărul, lărgită de Neagoe Basarab în 1519—1521 şi zugrăvită în 1594 de Aron vodă al Moldovei, biserica este unul din vechile monumente româneşti din Braşov.

239_{26} *Andrei Şaguna* (1809—1873), mitropolit ortodox al românilor din Ungaria şi Transilvania, era din 1852 baron şi consilier intim de stat, iar din 1860 membru în Senatul imperial, ceea ce explică titlurile menţionate în articolul lui Odobescu. Legat prin activitatea sa de numeroase acţiuni politice şi culturale în favoarea poporului român (între care înfiinţarea Asociaţiunii, în 1861), Şaguna era promotorul unei atitudini româneşti supusă autorităţii austriace, fapt pe care Odobescu îl va critica mai departe.

239_{30} *Alexandru Sterca Şuluţ de Cărpiniş* (1794—1867), primul mitropolit de Alba Iulia şi Făgăraş al românilor uniţi din Transilvania şi Ungaria, luptător pentru drepturile politice şi dezvoltarea culturală a românilor transilvăneni.

239_{32} Odobescu menţionează pe membrii consiliului dirigent al Asociaţiei: *George Bariţ,* cunoscutul istoric şi cărturar român transilvănean (1812 —1893) care elaborase în 1860 proiectele de statute ale Astrei. A fost secretar prim al Astrei, iar din 1888 preşedintele ei; *Antonie Veştemeanu,* paroh unit în Sibiu, apoi canonic la Blaj; *Ioan Bopazu* (v.mai sus); *Nicolae Popea,* episcop ortodox de Caransebeş (1826—1903), participant la luptele politice şi acţiunile culturale ale românilor din Transilvania; *Ioan Antonelli* (1827—1888), luptător in revoluţia din 1848—1849 din Transilvania, apoi profesor la şcoalele normale din Blaj, deputat în dieta din Cluj şi cleric. Participant activ la lucrările Astrei, sub auspiciile căreia a şi prezentat diferite dizertaţii; *Pavel Vasici-Ungureanu* (1806—1881), medic, naturalist şi om de cultură din Banat. în 1860, împreună cu T. Cipariu, 1. Popazu, G. Munteanu, G. Bariţ, A. Mureşanu şi alţii făcuse parte din comisia convocată de Ministerul instrucţiunii publice „pentru stabilirea ortografiei necesare la tipărirea cărţilor şcolare române cu litere latine, cît şi pentru introducera limbei româneşti în dicasterii"; *Ilie Măcelariu,* om politic român (1822—1891), participant la revoluţia din 1848—1849, luptător pentru dezvoltarea şcolilor româneşti din Transilvania; *Ioan Axente Sever* (1821 — 1909), luptător în revoluţiile din 1848—1849 din Ţara Eomânească şi Transilvania, participant la mişcările politice şi culturale ale românilor din Transilvania; *Gavriil Munteanu* (1812—1869), om de cultură, din 1853 director al gimnaziului român din Braşov.

239_{49} *Vioara lui Amfion* : După legendă, Amfion, muzician şi poet, fiul Antiopeei şi al lui Jupiter, a clădit zidurile Thebei, cîntînd din liră (nu din vioară), pietrele aşezîndu-se singure la sunetul cîntecelor sale.

240_{8} *a eschide* (latinism) : a ţine departe, a îndepărta.

240,12 Odobescu a surprins foarte bine atitudinea conformistă a lui Andrei Şaguna. V. şi mai departe, în text, opinia sa despre „patriotismul concentrat" al mitropolitului.

240,19 Cuvîntarea lui Timotei Qipariu a apărut sub titlul *Discursu tienutuîn Adunarea generale a Asociaţiunei romane transilvane pentru literatura romana si cultura poporului romanu in 29 iuliu 1862,* Brasiovu, cu tipariulu lui Ioane Goţi, 1862. 24 p. Citatele ce urmează sînt însă din discursul lui Ioan Popazu.

242,13 Interjecţia *urra* (ura) provine din rus. *ura(îx. hourra).* Odobescu folosea ortografia franceză a cuvîntului, dar îi cunoştea originea slavă.

243,16 */aticele* (latinism) : ostenelile.

243,21 *referinţele* (latinism) : îngrădirile, eonstrîngerile.

243,43 Prima mare *expoziţie internaţională* a fost organizată de Societatea engleză de arte la Londra, în 1851 şi Odobescu, care vizitase capitala Angliei un an mai tîrziu (v. voi. I al acestei ed., p. 165—180 : *Călătorie din Paris la Londra)* putuse cunoaşte încă ecourile ei. Următoarele expoziţii internaţionale fuseseră la New York şi Dublin (1853), Melbourne şi Miinchen (1854), Paris (1855). în 1862 o altă expoziţie internaţională trebuia să. fie organizată la Londra.

244,14 *sfieţi :* sfioşi.

244,24 Referire la operele de agronomie ale clasicilor latini : *Georgicete* lui Yirgiliu, *De re rustica* a lui Cato şi scrierile cu acelaşi titlu ale lui Columella şi Palladius.

244,35 Donatorul „frumoaselor colecţiuni de minerale şi petrefacte" era, poate W. Haussmann, menţionat în *A treia programa a Gimnasiului micu romanu de religiunea ortodocsa-orientale pe anulu scolasticu 1861 — 1862,* ca donator a şapte piese mineralogice, sau ing. Gärtner, amintit în *A patr'a programa a Gimnasiului cu I—V classi romanu de religiune ortodocsa-orientale in Brasiovu pe an. scol. 1862—1863,* Sibiiu, 1863, p. 49 că „a dăruit mai multe essemplarie de mineralie si petrefacte pentru colecţiunea mineralogica".

244,40 *Mihail I. Pop* (cunoscut sub numele de Mişu Pop), pictor român din Braşov (1827—1892), a studiat la Braşov şi Viena, apoi s-a stabilit în Munteuia ca pictor de biserici (Radu vodă din'Bucureşti, Sf. Nicolae din Cîmpulung etc). în Braşov a zugrăvit biserica Sf. Nicolae din Şchei.

245,4 *argea* (pop.) : război de ţesut.

245,5 *caneva* (fr. canevas) : schiţa sau liniile generale ale unui desen ; aci, cusături făcute după tipare imprimate, de unde protestul autorului contra „generalizării mijloacelor de executare" care distruge „originalitatea naţională" a cusăturilor.

245,22 *desemnuri... tipărite :* desene imprimate pe pielea chimirelor.

245,46 Este vorba de expoziţia internaţională de la Londra din 1862, la care România nu a participat (v. p. 631).

246,3 Odobescu, care propusese în 1861 înfiinţarea unei *Biblioteci naţionale* şi a unui *Museu naţional* găseşte prilejul să sublinieze valoarea ştiinţifică a unui *Museu al agriculturii, industriei şi artelor* poporului român, schiţînd apoi şi alte mijloace de încurajare a producătorilor şi stimulare a industriei, evident în limitele concepţiei timpului, potrivit căreia accentul trebuia pus pe iniţiativa particulară•• stimulată prin concernuri şi premii.

246,26 Studiul lui G. I. Munteanu, *Burismulu imlimWti romana,* a fost publicat în *Bevista română,* 2(1862), p. 443—461,Însoţit de nota lui Odobescu :,,j^ceast^ dîsertaţiuhe, tipărită în parte în *A treia programa a Gimnasiului micu romanu de religiunea ortodocsa-orientale pe anulu scolasticu 1861— 1862 din Brasovu,* a fost citită de autor în şedinţa din 17 iulie 1862 a *Asociaţiunei transilvane pentru liiteratura română şi cultura poporului român,* în Braşov» Fiindcă însă desbaterea orthografiei limbei a ocupat o mare parte din acea şedinţă şi că în cele din urmă Asociaţiunea a primit ca a sa pe aceea cu care este scris presintele articol, îl tipărim astfel precum a binevoita ni-l comunică învăţatul autor şi lăsăm pe public a judeca dacă acea orthografiă care nu se poate zice curat etimologică, nu împedecă foarte mult scrierea şi citirea limbei române". Textul fusese reprodus în *Bevista română* după *A treiaprogramaa Gimnasiului...* cit. mai sus, p.15 — 27.

246,43 Disertaţia lui Cipariu, pe care Odobescu ar fi vrut s-o publice în *Bevista română,* a apărut în acelaşi an 1862 la Braşov, în btoşură (v. mai 'sus). V •

247,41 *a intrat în Saturnale:* Saturnalele erau, la romani, serbarea în care se suspendau, pentru şapte zile, deosebirile de clase şi vîrste : sclavii stăteau la masă cu stăpînii, nil se purtau costumele distinctive (ex. toga), nu se aplicau pedepse, se serba o *dies juvenâUs.* Odobescu face aluzie la această suprimare a ierarhiei în care „fiica cea mai jună a independenţei române", Transilvania, încerca, prin adoptarea unui sistem ortografic artificial, -'să-şi impună voinţa *Bomâniei autonome.*

247,43 *VincenUu Babeş* (1821—1907), om politic, luptător pentru drepturile naţioiîâle, dezvoltarea şcolilor ki culturii românilor transilvăneni.

247,g *August Treboniu Laurian^*(1810—1881), profesor şi om de cultură din Transilvania. împreună cu N. Bălcescu publică *Magazin istoric pentru Dacia.* Participă la revoluţia din 1848—1849 din Transilvania, alături de Al. Papiu Ilarian şi G. Bărnuţiu. Profesor de literaturi clasice la Universitatea din Bucureşti.

248,23 Citat din Yirgiliu, *Eneidall,* 274 (Heimihi qualis erat !quantum mutatus ab illo Hectore, qui redit exuvias iMutus Achilli).

248,27 *şleanduri* (reg.) : şleauri, drumuri bătătorite (<ucr. *sljah).*

248,33 *să recerce* (latinism) : să cerceteze, să întrebe, să consulte (< *requirere).* . . . . .

M8,33 *ordinariat:* în organizarea bisericfească din Transilvania, oficiu compus din clerici şi laici, pentru administrarea unei diecese, lucrind sub conducerea episcopului *(ordinariu).*

248,37 *oficiolate* (latinism) : autorităţi, oficii administrative, cuvînt lămurit mai jos de Odobescu drept „dregătoriile chesaro-crăieşti".

248,38 *concluz* (latinism) : hotărîre, încheiere.

249,25 *Ioan Betric,* cleric şi dascăl transilvănean, autor de lucrări de popularizare. împreună cu G. I. Munteanu publicase în 1854, la Braşov, *înfricoşatele stricăciuni ale băuturei de vinarsu-rachiu. învăţături mîniuitoare culese şi reproduse româneşte.*

249,29 *Ioan Buşcariu,* jurisconsult, istoric şi scriitor din Transilvania (1824—1911), membru al Comitetului naţional permanent în 1848, autor

al lucrării *Date istorice despre familiile nobile române,* voi. I—II, Sibiu, 1892-1895.

250_{2} *Bălgradul*: Alba Iulia.

251_{41} *Axenție :* Ioan Axente Sever, v. mai sus.

251_{41} Oratorii erau : *Ioan Batiu* (1828—1902) care în 1860 redactase cererea de aprobare a înființării Asociației; ziaristul *Visarion Boman* (1833—1885), omul politic *Alexandru BoMțiel* (1816—1897), poetul *Andrei Mureşanu* (1816—1863) etc.

252_{20} *dislocări* (latinism) : deplasări, călătorii.

252_{45} Patron de tipografie, legat de corporațiile negustoreşti din Bucureşti care-1 intîmpinaseră triumfal la Giurgiu cu prilejul întoarcerii în țară, în 1857, Eosetti, ironizat aci ca „staroste de neguțători" de către „aristocratul" Odobescu, era în fond prietenul care în casa părintească, a scriitorului îşi cunoscuse soția (pe Măria Grant), iar transilvănenii îl alegeau ca membru al Asociației pentru convingerile sale politice şi activitatea sa ziaristică remarcabilă. Ceilalți membri aleşi din Principate erau *G. Sion* (1822—1892), poet derizoriu, fals erudit, dar reuşit prozator, autorul *Suvenirurilor contimporane,* în a cărui *Bevista Carpaților* Odobescu publicase *Doamna Chiajna* în 1860; profesorul de istorie *Nicolae Ionescu,* viitor erou al polemicei pentru imoralitate cu Titu Maiorescu; *Gr. N. Manu* (1843—1900), secretar al Comisiei documentale din Bucureşti, cel care-i va ajuta lui Odobescu la documentarea studiului *Mănăstirile închinate din Bomânia.*

253_{2} *Johann Michael Achner,* cunoscut naturalist şi istoric sas (1782 — 1862), autor de lucrări privind mineralogia, inscripțiile romane, antichitățile, numismatica Transilvaniei. Ackner a murit la o lună după alegerea sa ca membru al Asociației (12/13 august 1862); v. J. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literărische Denie-Blătten der Siebenbiirgev Deutschen* [I. Bd.], Kronstadt, 1868, p. 1—8; IV. Bd., p. 1; *Dr. Eăuard Albert Bieh* (1827—1898), cunoscut geograf, etnograf şi naturalist sas din Sibiu (Trausch, *op. cit., I.* Bd., p. 133—135 ; III. Bd., p. 557; IV. Bd., p. 43-49).

253_{28} *a conces* (latinism): a îngăduit.

253_{29} *prospectele :* perspectivele.

253_{47} *culpeşul:* vinovatul.

254_{18} *sudiți* : supuşi.

254_{27} *ăispunător* (latinism) : organizator.

255_{5} *Elisa Circa-Pipoş,* n. 1844, cunoscută violonistă din Transilvania. După studii la Braşov şi Viena a concertat cu succes în Transilvania^ apoi la Bucureşti, Budapesta şi Karlstadt. A luat o mențiune la Concursul din Montpellier pentru *Imnul giniei latine.*

<MIŞCAREA ROMÂNILOR DIN ARDEAL LA 1848>

Odobescu retipăreşte în *Revista română pentru ştiințe, litere şi arte,* septembrie 1862, volumul II, p. 588—594, discursul pronunțat de N. Bălcescu la Paris în 1851, cu ocazia sărbătoririr adunării românilor ardeleni de la Blaj, pe Cîmpia Libertății, în 1848, discurs publicat în foaia* *Junimea română,* scoasă de exilați în Franța. Cu ocazia reeditării Odobescu îi face o scurtă* prezentare (p. 588). Grafic, lexical şi gramatical scurtul text reproduce limba obişnuită scriitorului la această dată.

Se reeditează aici de pe textul din *Revista română,* unica formă în care este cunoscut-

NOTE

256_{2} Scriitorul se referă la articolul despre *Asociațiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român* publicat în acelaşi volum al *Revistei române,* 2 (1862), p. 561—587 şi descrie apoi pe scurt împrejurările participării lui Bălcescu la Adunarea de pe Cîmpia libertății, din Blaj, la 3/15 mai 1848.

256_{21} Articolul lui Bălcescu mai fusese publicat în *Junimea română* din Paris, 1 (1851), nr. 2, p. 10—14 sub titlul *Discursul cetățeanului Bălcescu,* într-o dare de seamă a banchetului studenților români din 3/15 mai 1851 intitulată : *Bevoluțhle române.*

ETUDE SUR LES DROITS ET OBLIGATIONS DES MONASTERES ROUMAINS DEDIES AUX SAINTS-LIEUX D'ORIENT

18,63 **Studiul a fost publicat de Odobescu sub pseudonimul Agathon Otmenedec în Bucureşti,**

: i; **Ediţia de faţă reproduce .textul făr£ intervenţii, cu excepţia.înlocuirii majusculelor cu 'minuscule acolo unde o cer regulele ortografiei franceze moderne.**

NOTE

Republieînd, în traducere românească, acest studiu în voi. II al •ediţiei de *Scrieri literare şi istorice* din 1887 (v. mai sus nota editorului), Odobescu justifică pseudonimul cu care semnase în 1863 *(Agathon Otmenedec)* prin funcţiunea sa de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii publice pe care a deţinut-o, cum ştim, ca interimar între 26 mai şi 31 Mie 1863, apoi ca titular pînă la 11 pptombrie acelaşi an, în cabinetul lui Mcolae Cfeţulescu, funcţiune care nu-i îngăduia să polemizeze cu colegii săi, partizani ai secularizării averilor mănăstireşti. Publicarea studiului are loc deci în intervalul menţionat. Textul românesc fiind, cu neînsemnate modificări, acelaşi, în comentariile noastre am preferat să ne referim la această versiune.

nota nr. 1 la traducerea-
Bucureşti, volumul II, Editura ibrăr *Tei:LZc2***r** lter™*f* ***dorice* ale lui A. I. Odobescu**
interes naţional, 1863-1868,* p. 3-58** C O m p - 1887> în **acţiunea IV -** ***CestiunTde

MĂNĂSTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA
STUDIU ASUPRA DREPTURILOR SI ÎNDATORIRILOR ACESTOR AŞEZĂMINTE

Se cunoaşte o singură ediţie originală, manuscrisul nu s-a păstrat.

Scriitorul publică în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea IV — *Cestiuni de interes naţional, 1863 — 1868,* p. 3—53, traducerea studiului *Etude sur les droits et les obligations des monasteres roumains dedies aux Saints-Lieux d'Orient* în nota de la p. 3 dă explicaţii asupra împrejurărilor în care a scris acest studiu şi a motivului care l-a determinat să-1 publice sub un nume de împrumut.

între cele două texte sînt unele deosebiri, astfel în ediţia franceză, dă textul din cronica în versuri a mitropolitului Matei Pogoniani (1785) şi, în limba greacă, şi în traducerea franceză, iar în ediţia românească îl dă numai în traducerea în limba română după care introduce pasajul : *„Ce poate fi mai doveditor decît aceste mărturisiri şi aceste poveţi ale unui călugăr grec sctrbii el însuşi de purtările mîrsave ale compatrioţilor săi?"*

în rest notele sublineare sînt aceleaşi pentru ambele redacţii.

Semnalăm o greşeală strecurată în redacţia în limba română care poate să nu fie decît o greşeală de tipar : *„Spre a da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări este de a neapărat să se consulte..."* care în redacţia în limba franceză este : *„Pour pouvoir donner des reponses fondees ă ces deux questions, il est indispensable de consulter...".* în ediţia de faţă am restabilit textul astfel: *„Este neapărat nevoie să se consulte...".*

Textul traducerii apare mai modernizat fără însă ca să se renunţe la grafiile, fonetismele, abaterile gramaticale şi influenţele străine, mai mult sau mai puţin obişnuite textelor odobesciene.

Astfel *e* continuă să noteze şi pe *a (teva, seu, vedâ, abie, deca); ă* este notat cu *e (doue, teri, dregători, măsuri, însă, răspunsuri, stăpînire)* sau cu *6 (mănăstire, coci); î* este notat cu *â (făcînd, gendul, penă, neatărnat),* cu *o (ronduri)* sau cu *u (lungă); e* silabic este în mod obişnuit diftongat *(întemeiere, trebuiesc, învoieli, obiceiele),* rareori rămîne *e (oerit),* precedat de consoană labială însă nu este diftongat *(Inferat)* decît uneori; *z intervocalic* şi înaintea consoanelor ocluzive sonore este redat prin *s (secularisare, desvoltare, civilisatoare, resumat, isvoreşte, dispoziţiune, abusuri); ch* înlocuieşte pe *h (chrisoavele, patriarchiceşti, archimandritul).*

Sub influenţe străine scrie : *respîndirea, numer, verbi, îmbele.* Terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* la singular este definitiv adoptată. Neologismele iau forme ca *cestiune, sâ dirije, arbitrarie.*

Se întîlnesc unele greşeli de tipar ca anul 1699 în loc de 1599 pentru un hrisov de la Mihai Viteazul, sau: *„cînd se va resolve", „de din al XV-lea secol"* ş.a., greşeli care au fost corectate tacit în ediţia de faţă.

39 - C 203

NOTE

Problema mănăstirilor închinate care avea să-şi găsească prin actul secularizării ele la 11/23 decembrie 1863 deslegarea hotărîtă şi demnă impusă de Alexandru Ioan Cuza, a prilejuit îndată după Unirea Principatelor nu numai o preocupare de politică externă a guvernului, dar şi o vie dezbatere pe plan intern. Mai mult decît în orice altă chestiune politică a vremii, pentru rezolvarea ei s-a făcut apel la sprijinul istoricilor. Antecedentele conflictului deschis între guvernul român şi reprezentanţii comunităţilor religioase din Orient datînd de secole, argumentele fiecărei părţi trebuiau căutate într-o documentaţie formată din vechi hrisoave, multe risipite, ascunse cu intenţie, falsificate sau greşit interpretate.

în afara argumentelor de drept capabile să demonstreze că mănăstirile româneşti şi bunurile lor n-au fost niciodată dăruite în deplină proprietate, ci numai uzufructul lor fusese cedat cu condiţia folosirii în scopuri filantropice şi culturale, guvernul român se întemeia pe o situaţie de fapt, starea de părăsire a unor monumente de care erau legate atîtea tradiţii venerabile ale trecutului ţării noastre. Pentru învederarea acestor fapte, supuse apoi arbitrajului marilor puteri care trebuiau să decidă în chestiunea domeniilor închinate, erau necesare cercetări în arhivele mănăstirilor din ţară, examinarea stării lor şi a modului cum sînt administrate.

Asemenea cercetări care puneau în lumină caracterul militant al noii istoriografii româneşti, începuseră încă din perioada regulamentară. M. Kogălniceanu şi N. Bălcescu înscriseseră studiul închinării mănăstirilor între sarcinile ştiinţifice şi politice ale generaţiei lor şi problema rămăsese în programul de activitate al intelectualităţii înaintate şi după Eevoluţia de la 1848. Comisia de patru numită de Cuza care întreprinsese cercetări la mănăstirile din ţară în vara anului 1860 urmărea tocmai obiectivul de a întemeia ştiinţific o acţiune politică al cărei deznoclămînt se pregătea. Vom arăta în comentariile ce urmează atenţia constant îndreptată de Odobescu spre condiţiile juridice ale aşezămintelor mănăstireşti, împrejurările închinării lor, modul administrării lor de către egumenii străini. Vom releva pasajele în care istoricul îşi exprimă revolta împotriva incuriei întâlnită în cele mai multe vechi lăcaşuri faţă de monumente? obiecte de artă, cărţi, manuscrise şi documente pentru care deţinătorii lor vremelnici nu aveau nici înţelegere nici dragoste. în acei ani de contact direct cu una din problemele vitale, politice şi economice ale noului stat naţional român se formează convingerea lui Odobescu despre necesitatea unei reforme profunde în reglementarea juridică şi rosturile culturale ale domeniilor mănăstireşti.

Chemat prin atribuţiile sale publice să ia direct parte la lucrările preliminare secularizării, Odobescu îşi va expune punctul de vedere faţă de această problemă în două lucrări. Cea dintîi este acel *Memoire sur les couvents roumains places sous Vinvocation des Saints lieux d'Orient* publicat sub auspiciile Ministerului afacerilor străine (Buc, 1863, 167 p.), cu a cărui redactare fusese însărcinat Odobescu pentru Muntenia şi Kogălniceanu pentru Moldova. Cel de-al doilea amînase prezentarea contribuţiei sale, astfel încît sarcina rămăsese lui Odobescu, asistat de tînăru! Gr. Manu, secretarul Comisiei documentale care îi va fi procurat izvoarele arhivale. Concluziile lui Odobescu nu mulţumesc însă pe Costache Negri, partizan hotărît al secularizării, care avea de dus la Constantinopol greul negocierilor cu reprezentanţii puterilor străine şi ai comunităţilor greceşti. Concluziile şi propunerile lui Odobescu erau prea moderate, ca şi acelea din *Etude* : „Depouillee de l'importance que lui donne l'immixtion de l'Europe, cette question apparaîtrait dans toute sa simplicit^ et sa solution serait des plus faciles. Elle eonstituerait â placer les couvents qui se trouvent sous l'invocation des communautes religieuses d'Orient, sur le meme pied que les monasteres roumains non dedies et, dans un but purement pieux, â conceder â ces communautes, une fois pour toutes, un capital dont le chiffre serait ulterieurement determine par nous, pour que revenu en etre affecte aux besoins eventuels des Saints Lieux" *(Memoire,,* p. 69). în sensul aceloraşi măsuri moderate Odobescu, în calitatea sa de ministru al cultelor şi instrucţiunii propune, iar Consiliul de miniştri aprobă în vara anului 1863, alocarea unui fond de 14 milioane lei pentru întreţinerea şi repararea mănăstirilor închinate. De la Constantinopol,, Negri protestează, asemenea măsuri îngreuindu-i negocierile duse de pe o poziţie feimă care trebuia să pregătească secularizarea (C. C. Giurescu,. *Viaţa şi opera lui Cuza vodă,* Buc, 1966, p. 157).

în acelaşi timp, în ţară ideea secularizării era împărtăşită de toate cercurile, ceea ce explică faptul că legea din 11/23 decembrie este adoptată cu 93 de voturi contra 3. Chiar marii proprietari au fost pentru această, măsură radicală şi care putea îngreuna situaţia Bomâniei pe plan extern, cu nădejdea că intrarea în patrimoniul ţării a unor proprietăţi funciare însumînd un sfert din teritoriul naţional va abate atenţia maselor ţărăneşti ele la chestiunea agrară. Dar faţă de soluţia adoptată exista o rezervă,, aceea a lui Odobescu.

Judecind semnificaţia politică şi economică a secularizării, act prin care tînărul stat român îşi manifesta pe plan internaţional hotărîrea de a înlătura ultimele urme ale regimului extrateritorialiiaţii, de a lua în stăpînire deplină bunuri aparţinînd ţării, opinia separată a lui Odobescu poate părea ciudată. Lucrarea sa asupra mănăstirilor închinate publicata sub pseudonimul Agathon Otmenedec „departe de a conchide, ca ideile celor mai mulţi bărbaţi politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstireşti, avea de scop a dovedi că soluţiunea cea mai dreaptă şi mai folositoare pentru ţaiă a chestiunii mănăstirilor închinate era de a asimila cu totul pe acestea cu celelalte mănăstiri pămîntene, de a face să serve veniturile lor, ca şi a tuturor mănăstirilor din ţară, numai la dezvoltarea completă a culturei intelectuale printre români şi de a consacra o parte din acele venituri la răspîndirea lor în toate unghiurile Orientului creştin, a unei influenţe civilisatoare al cărui centra şi focar ar fi fost Eomânia".

Această soluţie, rezumată într-o notă adăugată traducerii româneşti, din 1887, a studiului său, este explicitată în încheierea textului din 1863. Argumentele lui Odobescu sînt, e drept, ale omului de cultură mai mult decît ale celui politic. Aspectele sociale şi economice ale secularizării, importanţa acestui act pentru dezvoltarea materială a ţării nu ocupă nici un loc în concluziile sale. Odobescu pledează

pentru o soluție întemeiată pe „dispozițiuni regulate de ctitorii şi dănuitorii primitivi, dispozițiuni pe a căror soliditate nu pot contesta nici călugării străini". Căutînd intenția vechilor închinători, autorul constată că veniturile mănăstirilor trebuie afectate întreținerii lor, apoi operelor de cultură şi binefacere, mai întîi în țară, apoi, din sumele prisosite, în ,,Sîntele Locuri din Orient". Astfel reglementată administrarea domeniilor în litigiu, secularizarea nu ar avea rațiune, ea ,,ar confunda într-un singur potop toate averile mănăstireşti din țară". Mai mult încă — aluzie la complicațiile de ordin internațional — ea ar atrage ,,greutățile numeroase ce, din toate părțile, se înaltă amenințătoare pentru liniştea şi bunul trai în țară la noi". Punctul de vedere, conservator şi pacifist, ostil măsurilor radicale, a fost infirmat de succesul politic şi diplomatic al actului din 11/23 decembrie 1863.

Dar atitudinea şi opiniile lui Odobescu, ca şi reacțiile iritate iscate în cîmpul partizanilor ,,Sfintelor Locuri" de studiul său, nu lasă loc unor îndoeli asupra bunelor intenții ale autorului. El însuşi acceptă că starea mănăstirilor închinate „azi este foarte depărtată de ceea ce a fost uneori şi de ceea ce, cu amăgire, se credea că are să fie pururi". La seria de acțiuni întreprinse de guvern în tot anul 1863 pentru îngrădirea egumenilor străini, Odobescu îşi avusese rolul său. La 18 iunie, ca ministru al cultelor şi instrucțiunii publice, pentru a împiedica sustragerea de odoare şi documente din arhivele şi tezaurele mănăstirilor închinate el propune măsura drastică de a le pune sub paza autorităților civile sau a protopopilor, iar dacă aceasta nu ar fi posibil, bunurile în chestiune să fie adunate într-o mănăstire anumită şi păzite de autoritățile militare (v. *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite române,* 1863, mai 11 şi iunie 25). Urmează adunarea tuturor documentelor mănăstireşti în Arhiva Statului şi o comisie formată din Ion Brezoianu, Ştefan Greceanu şi B. P. Hasdeu este însărcinată să le cerceteze şi să constate proprietățile şi veniturile mănăstirilor *(ibid.,* iulie 25 şi august 11, decretele din 17 iulie şi 7 august). Cu toate concluziile sale moderate, studiul lui Odobescu nu descrie cu mai puțină convingere şi revoltă reaua credință a egumenilor străini, arătînd că ,,nu mai este nici un cuvînt de a primi în țară la noi egumeni străini, cu atît mai mult că ființa lor aici produce acum nişte rezultate cu totul opuse celor <care au îndemnat pe strămoşii noştri la o asemenea măsură". Laiculse pronunță pentru înlăturarea clericilor din administrația averilor mănăstireşti. ,,. . .Starea actuală a țării, din punct de vedere social, cere neapărat ca dînsa să fie încredințată nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci unei instituțiuni mireneşti şi speciale în asemenea materie. Cată dar să se deosebească foarte lămurit însuşirile unui egumen şi unui stareț mănăstiresc de acelea ale unei administrațiuni a bunurilor mănăstireşti, care aceea trebuie să fie coprinsă de bărbați cu specialități civile *şi* ştiințifice de naturi diferite".

în atitudinea lui Odobescu trebuie înțelese rațiunile omului de cultură, care vede în marile venituri ale domeniilor mănăstireşti, neatîrnate sau închinate, un mijloc de propăşire culturală înlăuntrul țării şi de afirmare a rolului ei civilizator în afară. Atent la funcțiunea culturală a mănăstirilor în trecut, aceste ,,cetățui cu țepene ziduri de apărare... menite ia găzdui în sînul lor pe cei ce căutau adăpost, a înlesni mijloacele de trai

celor slabi şi neputincioşi, a păstra neprețuitele comori ale cunoştințelor şi ale măiestriilor omeneşti, în sfîrşit a dezvolta şi a răspîndi aceste binefaceri ale minții şi ale înțelepciunii", el credea în posibilitatea perpetuării în epoca modernă a unor forme de activitate culturală specifice evului mediu. Prin dăruirea unei părți a veniturilor mănăstireşti „sub controlul statului român", s-ar fi înfăptuit, după părerea sa, o operă „folositoare pentru toți şi, putem zice şi mai mult, glorioasă pentru românii de odinioară şi pentru cei din viitor".

Examenul atent şi complet al operei lui Odobescu, al concepțiilor şi acțiunilor sale nu numai de ordin ştiințific sau literar, ci şi social şi politic va trebui să includă atitudinea lui izolată într-una din cele mai însemnate probleme care a confruntat viața publică a Eomâniei îndată după Unire.

Nesocotind latura socială şi politică a secularizării, respinsă ca atare de contemporani, soluția lui Odobescu nu e mai puțin concludentă pentru înțelegerea coordonatelor gîndirii marelui cărturar şi a viziunii sale despre mijloacele de dezvoltare ale culturii româneşti şi de afirmare a ei peste hotare.

278[28] Bibliografia chestiunii mănăstirilor închinate este, fireşte, mul mai amplă (v., de ex., lista selectivă din lucrarea lui Teodor Bodogae *Ajutoarele româneşti la mînăstirile din sfîntul munte Athos,* Sibiu, 1940 p. XXXV-—XXXVIII). în referințele lui Odobescu sînt de corectat mic erori : *Eclaircissements. . .*a apărut în 1857, nu în 1851; *Memoire sur le monasteres grecs en Moldavie* a apărut în *Foiletonul Zimbrului,* 1855 nr. 41 şi 42, p. 333 şi urm. şi în Th. Codrescu, *Uricariul,* voi. IV, p. 429 ş urm.; lucrarea lui N. Istraty are titlul *La question des monasteres d Moldavie voues aux Lieux-Saints.* Traduit du roumain ; titlul greşit atribuit lucrării rezultă din sărirea unor cuvinte la cules şi contragerea] cu titlul broşurii anonime : *Memoire sur les eglises et les biens conventuel de la Principaute de la Moldavie et le reglement qui les regit,* Jassy, 1857 Nota nu citează însă broşura semnată de Diacre Ignace Horin, *Le Princ Gouza et les monasteres dedies. Lettre au R. P. Archimandrite Agatho ot Menedec (de Valachie) en reponse ă sa brochure intitulee Etude su les droits et obligations des monasteres roumains dedies aux Saints Lieu d'Orient* (Paris, 1863, 16 p.) deşi se referă la „ce s-a publicat asupra aceste cestiuni în urma Memoriului domnului A. Odobescu, foarte tare com bătut de advocații călugărilor străini". Autorul broşurii încearcă să res pingă *Studiul* lui Odobescu reluînd sensul cuvintelor „închinare" (car ar însemna donație în deplină proprietate) şi „metoh" (care ar avea sensu de „dependință, sucursală", *op. cit.,* p. 11—15). Eăspunsul lui Hori este datat 20 iulie 1863, ceea ce ne oferă un *terminus ante quem* pentr a data scrierea lui Odobescu.

281[19] Hrisovul lui Mihai Viteazul are data 28 august *1599 : Leon Ştefa vodă* este Leon vodă (1629—1632), care se dădea drept fiul lui Ştefa Tomşa ; hrisovul din 23 iulie 1631 „pentru isgonirea grecilor din țară fusese publicat de N. Bălcescu ca anexa I la *Românii şi fanarioții* *Magazin istoric pentru Dacia,* 1 (1845), p. 122—124 ; aşezămîntul lui Ead Leon datează din 19 decembrie 1668 ; hrisovul lui Ştefan Bacoviță (d

30 iulie *1764),* este menționat, fără dată, şi de Bălcescu, *op. cit.,* p. 121; el fusese publicat de Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate şi călugării străini,* Buc, 1861. p. 143—146, apoi în *Memoire,* p. 82—85. Dar nici Ştefan Bacoviță (1764—1765), nici Alexandru Scarlat Ghica (1766 — 1768) nu puteau întări hrisoave ale lui Alexandru Ipsilanti care domneşte după ei (1774—1782). Este vorba de aşezăminte privind administrarea mănăstirilor, similare cu acela al lui Ipsilanti din 1776, invocat de *Memoire,* p. 159 („Chrysobulle d'Alexandre-Ipsilanti voevod j)our l'organisation des monasteres dedies et non dedies et l'extirpation des abus y introduits"). Hrisovul lui Alexandru Scarlat Ghica din 1767 este citat de I. Brezoianu, *op. cit.,* p. 91, după *Condica mitropoliei,* p. 222, nr. 121. întărirea lui de către Mihai Suțu în 1784 e menționată, după *Condica nr. 11,* p. 44 din Arhiva Ministerului justiției, în aceeaşi lucrare, p. 72. „Actul sinodial al clerului din Moldova" este desigur acela al Sinodului ele la laşi care opreşte ocuparea scaunelor episcopale sau mitropolitan de către străini *(TJricaHul,* t. II, p.'236—240). Actele obşteştilor adunări din Muntenia *şi* Moldova (1823 şi 1826) sînt citate în *Memoire,* p. 28-30 şi 163-164, iar cel dintîi şi de Brezoianu, *op. cit.,* p. 104. Din aceste referințe, pe care însă Odobescu nu le menționează întotdeauna, se pot reconstitui izvoarele documentației sale. Actele pe care le foloseşte pentru întemeierea diferitelor argumente ale memoriului său le întîlnim în mai toate lucrările publicate în perioada pregătitoare secularizării. Multe din ele fuseseră adunate în dosarele Comisiei documentale de unde, ca membru al comisiei, Odobescu le putea consulta direct. Acest fapt este confirmat de adnotările sale pe un exemplar din *Eclaircissements* citat mai sus (v. Biblioteca Academiei, Secția Carte rară, cota II 376 966), fost în biblioteca scriitorului. Odobescu studiase lucrarea cu deosebită atenție notînd marginal numeroase reflecții despre comportarea egumenilor străini („O, Escobars du Bas Empire", p. 20), despre împrejurările juridice ale administrării de rea credință a domeniilor închinate, sau însemnînd pasajele pentru care simțea nevoia unei informări suplimentare („Voir dossier du Secretariat", p. 51; „V. Cantemir", p. 55 etc). Pe forzaț (verso) Odobescu face o listă a documentelor menționate sau reproduse în lucrare, în unele locuri corectează traducerea documentelor (ex. p. 68[v]).

Altă lucrare, folosită atît pentru *Memoire* cît şi pentru *Etude* a fost aceea citată în text a lui Ioan Brezoianu, care cunoştea bine dosarele Comisiei documentale. *Memoire* urmează, de altfel, îndeaproape partea a Il-a a studiului lui Brezoianu, pentru tot ce priveşte istoricul închinării mănăstirilor muntene (cp., de ex., *Memoire,* p. 21 cu Brezoianu, p. 90, sau p. 24—26 cu p. 93—95 etc).

Documentația lui Odobescu se resimte de pe urma tehnicii imperfecte a publicării izvoarelor caracteristică istoriografiei timpului. Activitatea sa publică şi, desigur, graba cu care a redactat memoriile menționate nu-i puteau îngădui o critică mai atentă a izvoarelor, ceea ce explică reproducerea unor erori din lucrările anterioare datorate în cea mai mare parte nu unor istorici, ci unor autori interesați numai de relevanța juridică şi politică a chestiunii mănăstirilor închinate.

în stadiul incipient de organizare a arhivelor şi de publicare a documentelor ele au servit însă, adesea, ca principal izvor de informare al lui Odobescu şi, negreşit, cu asemenea lucrări trebuie reconstituită baza documentară a memoriului său, criteriu pe care am încercat să-l aplicăm în aceste comentarii.

281[20] Tratatul dintre Mihai Viteazul şi Sigismund Bathory din 20 mai 1595 fusese citat de Bălcescu în *Romanii şi fanarioții* şi în *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul,* cartea all-a, cap. VII; textul din cronica lui Matei al Pogonianei (Matei al Mirelor, cunoscutul cărturar grec stabilit în Țara Bomânească în anii 1602—1620), intitulată *Istoria celor petrecute în Țara Românească începînd de la Şerban voevod pînă la Gavriil voevod,* fusese publicat după ed. de la Veneția din 1785 (nu 1784), de A. Papiu Ilarian în *Tesauru de monumente istorice pentru România,* t.I, Buc, 1862, p. 327 şi urm. Odobescu reproduce traducerea din *Tesauru,* p. 335—336, cu următoarele modificări voite, sau simple erori de tipar: *nedreptăți* (nedreptate); *sărac* (săracul); *dreptate* (dreptu); *vă hrănesc şi vă cinstesc* (ne nutresc şi ne respectă).

282[37] Pentru închinarea mănăstirii Stavropoleos către mănăstirea Gura-Pogoniana (la 20 noiembrie 1733 ; din 8 noiembrie este pomelnicul bisericii), informații puteau fi luate de la Gr. Musceleanu, *Mănăstirea Stavropoleos,* în *Calendarul antic,* 1862, p. 95—96 şi din documentele mănăstirii (azi la Arhivele Statului, Bucureşti, m-rea Stavropoleos, XXIV/4 şi Mitrop. CDXLV/1). Brezoianu, *loc. cit.,* dezvoltă ideea că achizițiile igumenilor străini în țară au fost făcute din veniturile şi deci pe seama mănăstirilor.

282[43] Pentru închinarea mănăstirii Floreşti şi conflictul familiei Costachi cu călugării esfigmeniți, informațiile provin din *Eclaircissements sur la question des monasteres grecs situes dans les Principautes danubiennes,* Paris, 1857, p. 51—56, ele unde vor fi fost folosite şi în *Memoire,* p. 30 şi 163. închinarea era mai veche, din 1622 (v. detalii la T. Bodogae, *op. cit.,* p. 287 şi urm.). Din 20 august 1806 datează actul (în două exemplare) prin care Theodoret din Esfigmenu capătă de la Veniamin Costachi dreptul de a administra Floreştii sub auspiciile mănăstirii atonite; o altă închinare o face Veniamin în 1814.

282[50] *Arhimandritul Profirie* este eminentul cercetător rus al istoriei Atosului, Porfirii Uspenskii, iar lucrarea citată — importanta sa culegere de documente *VnasameJih anmoe, xpantiuțiixca e oâumejiax* ***ce.*** *sopy Acfiou* ***ckou,*** publicată în *TRypnajh Munucrnepcmea Hapodnoso IIpoceeuțeHiJ* nr. 55 (1847), p. 46—74 şi 169—200, cuprinzînd catalogul a 722 izvoare dintre care 234 inscripții, reluate apoi în opera aceluiaşi, *Xpucrnuancnu* ***BocmoK,*** t. I—IX, Kiev, 1877 şi Moscova, 1880—1881.

284[41] Cp. cu Dimitrie Cantemir, *Scrisoarea Moldovei,* M-rea Neamțul, 1825, p. 329—330 (textul vechii traduceri este stilizat şi modernizat).

285[8] V. textul actului din februarie 1702, în original şi în traducere românească copiată, se pare, de însuşi Antim Ivireanul, la Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor,* voi. XIV[1], Buc, 1915, p. 345-348, nr. 400.

285[19] „Dacă vreun episcop sau igumen s-ar afla din țarinile episcopiei sau ale monastirei dînd la mînă boerească, sau oricărei altei fe[ț]e dîndu-le, fără tărie fie darea..." *(Canonul 12 al sfîntului şi icumen*

!

cului al şaptelea sinod, în [Nicodim Aghioritul], *Pidalion,* trad. Neofit Scriban, M-rea Neamţul, 1844, f. 224); ,,. . .oarecarii, puind nume de monastire averilor sale şi făgăduindu-se că lui Dumnezeu le afierosesc pe ele, domni pe sine ale celor afierosite se înscriu şi cu singură numirea socotesc meşteşugind a amăgi pe Dumnezeu, că aceiaşi stăpînire şi după afierosire nu se ruşinează a o răpi, pe carea mai înainte nu se oprea a o avea" *(Canonul 1 al Sinodului... ce se zice I-ul şi al II-lea, ibid.,* f. 233^v).

285$_{46}$ Hrisovul din 6 martie 1628 prin care Alexandru Iliaş respinge cererea călugărilor de la Pantocrator de închinare a Snagovului fusese cercetat de Odobescu în documentaţia sa pentru *Cîteva ore la Snagov* (v. ed. de faţă, p. 221); I. Brezoianu, *op. cit.,* p. 78 nota în 1861 că ,,el se găseşte la Mănăstirea Snagovu" ; în traducere franceză a fost publicat în *Memoire,* p. 89—95 ; hrisoavele lui Matei Basarab sînt menţionate, *ibid.,* p. 15 şi 157, iar cel din 1639 este publicat la p. 73—82 şi la G. Bengesco, *Memorandum,* p. 17—23 ; v. şi Brezoianu, *op cit.,* p. 80—83 ; pentru actele sinodale, v. *Memoire,* p. 157 şi G. Bengesco, *op. cit.,* p. 1] —12 şi 29—33 (textul tradus). Hrisovul lui Constantin Basarab (Cîrnul) din 1657 şi cel al lui Badu Leon sînt menţionate la I. Brezoianu, *op. cit,,* p. 84 şi *Memoire,* p. 158 ; anaforaua mitropolitului Dositei şi a boierilor pentru a nu se îngădui biv logofătului Dinicu Golescu să închine mănăstirea Vieroşul (8 februarie 1794) e menţionată *ibid.,* p. 159—160, iar cererea familiei Costachi privind Floreştii, *ibid.,* p. 164.

286$_{25}$ Unele din hrisoavele citate au putut fi cunoscute direct din arhivele mănăstirilor vizitate de autor în 1860. Astfel diata lui Stroe Buzescu din 1 septembrie 1609 se află în *Condica m-rii Căluiul* (Arh. St. Buc, ms 722), f. 197^v—198^r, iar hrisovul lui Grigore Ghica din 12 iunie 1673 făcuse parte din arhiva aceleiaşi mănăstiri (Odobescu îl va publica în studiul său *Note inedite culese în mănăstirea Căluiul din judeţul Bomanaţi, la 1861,* în *Anal. Soc. Acad. Bom.,* S.II, 10 (1878), p.319—320, nr. 12, după *Condică,* p. 841, numerotare veche; îndoeli despre autenticitate exprimase Brezoianu, *op. cit.,* p. 42—44). Tot în 1861 a putut cunoaşte Odobescu hrisovul m-rii Stăneşti din 19 mai 1615 ca şi documentele din 8 *martie* (nu *mai)* 1692 şi 27 aprilie 1716, acestea două în *Condica mănăstirilor Segarcea şi Stăneşti* (Arh. St. Buc, ms 725, f. 1—4 şi 41^v — 45). Despre *Stăneşti* Odobescu va scrie în *Columna lui Traian,* 4 (1873), p. 206—208 şi în *Antichităţile judeţului Bomanaţi,* Buc, 1878, p. 51, 130; v. şi Brezoianu, *op. cit.,* p. 53—54 şi *Eclaircissements,* anexa VIII. Hrisovul m-rii Badu vodă din 10 februarie 1613 se află în *Condica m-rii Badu vodă* din 1794 (Arh. St. Buc, ms 256), f. 36—37; v. îndoielile despre autenticitatea lui, la Brezoianu, *op. cit.,* p. 28—29. Documentul din 29 aprilie 1667, cuprinzînd o apărare de pîra călugărilor greci asupra mitropolitului Serafim, fusese copiat în *Condica episcopiei Buzău* (Arh. St. Buc, ms 172), f. 302, dar indicaţia ,,Vintilă-Badu" (echivalentă cu *m-rea Menedic)* este datorată unei erori de lectură, actul privind *m-rea Malamuc.* Eroarea se întîlneşte şi în *Memoire,* p. 86—89, unde documentul este reprodus în traducere franceză, iar în text numele mănăstirii Malamuc apare *Malanoue.* Este vorba, evident, de izgonirea călugărilor din m-rea Malamuc, închinată m-rii Costamonitu de la Athos, iar nu de Menedec. Pentru închinarea frauduloasă a m-rii Sf. Ioan cel mare din Bucureşti m-rii Sf. Ilie de la Ziţa, v. discuţia la I. Brezoianu, *op. cit.,* p. 23—24. Actul de închinare a m-rii Hangu este reprodus în *Eclaircissements,* anexa VII, iar parţial în *Memoire,* p. 12—14, ca şi hrisovul lui Mihai Bacoviţă. Despre închinarea m-rii Sf. Ioan din Focşani, v. I. Brezoianu, *op. cit.,* p. 12—13, iar a Băchitoasei, *ibid.,* p. 129. De închinarea ilegală a m-rii Spirea din Deal către m-rea Grigoriu se ocupă acelaşi la p. 31—32, iar de m-rea Vizantea din Putna (închinată tot la muntele Athos), Cezar Bolliac, *Monastirile din Bomânia (Monastirile închinate),* Buc, 1862, p. 517 ; v. şi *Eclaircissements,* anexa XIV şi celelalte, care reproduc documentele menţionate. Despre Vieroşu şi actul din 8 februarie 1794 am vorbit mai.sus.

286$_{54}$ V. data zidirii mănăstirii Văcăreşti (a doua perioadă, 1719—1722) la N. Iorga, *Inscripţii din bisericile Bomâniei,* fasc. I, p. 73 — 74^ nr. 156. Danii, în documentele mănăstirii din 1721—1728 (Ion I. Şucu,, *Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Indice cronologic nr. 23,* Buc, 1952, p. 23). Pentru Stavropoleos, v. mai sus. Hrisovul din 1719 e amintit şi de Bengescu, *op. cit.,* p. 14.

287$_{3}$ V. discuţia termenului *închinare* în *Beponse des Saints-Lieux d'Orient,* Paris, 1863, p. 53; *La verite sur la question des couvents dedies,* par un Moldave, Paris, 1863, p. 33 ; *Quelques mots sur la secularisation des biens conventuels,* par un depute roumain, Paris, 1864, p. 12.

289$_{19}$,,Unii din monahi, părăsindu-şi monastirile lor, poftind a stăpîni şi lepădîndu-se de a asculta, se apucă a zidi case de rugăciuni, neavînd cele spre gătire. Deci de se va apuca vreunul a face aceasta, să se oprească de episcopul locului..." *(Canonul 17 al sfîntului şi icumenicului al şaptelea sinod,* în *Bidalion,* f. 227 ; „Monahul sau monahia nu trebuie a-si lăsa monastirea sa si a se duce întru alta" *(Canonul 21, ibid.,* *î.* 230).

282$_{39}$ Este vorba de cunoscutul „hrisov" al lui Constantin Mavrocordat din 7/18 februarie 1740 care prevede în primul articol scutirea de contribuţii a mănăstirilor, iar prin al doilea instituie un organ de control căruia toate mănăstirile din ţară urmau să-i dea socoteala veniturilor şi cheltuielilor. V. la ţ. Brezoianu, *op. cit.,* p. 88—92 şi tabelul acestor venituri şi cheltuieli pentru mănăstirile închinate.

290$_{3',8}$ V. mai sus, p. 616.

290$_{49}$ Actul de închinare la Athos a mănăstirii, datînd din 15 octombrie 1682, este copiat în *Condica m-rii Coirociani* (Arh. St. Buc, ms 691), f. 11—13. Cu data greşită *15 septembrie 1686* a fost publicat de Bengescu, *op. cit.,* 35—42. V. şi Brezoianu, *op. cit.,* p. 24—27.

291$_{31}$ „Fiindcă în oare care biserici, precum ne-am [înştiinţat, fără de iconomi, episcopii întrebuinţază bisericeştile lucruri, s-au socotit ca toată biserica ce are episcopi, să aibă şi iconom din cliricatul său carele să iconomisească cele bisericeşti dupre socotinţa episcopului său ca să nu fie fără marturi iconomia bisericei" *(Canonul 27 al sfîntului şi icumenicului al patrulea sinod,* în *Bidalion,* f. 134^v—135^r).

291$_{35}$ O serie de măsuri încercaseră, încă din perioada regulamentară să instituie un control asupra veniturilor mănăstirilor, fără rezultatele scontate. *Begulameniul organic* prevedea formarea unei comisii compuse din patru clerici şi patru laici care să inventarieze averile mănăstireşti

şi să le administreze. La 2 februarie 1842 Adunarea Moldovei votase trecerea atribuţiilor de conducere a Eforiei Şcoalei şi Casei milelor, pe care le avusese mitropolitul, asupra unei comisii formată din laici. Un proiect de lege este întocmit în martie 1844 la Iaşi prevăzînd înfiinţarea unui departament special bisericesc pentru administrarea averilor mănăstireşti, dar domeniile închinate nu sînt supuse acestei măsuri. Controlul arenzilor domeniilor închinate este introdus la 23 ianuarie 1845, odată cu desfiinţarea epitropiei Sfîntului Mormînt ce se aşezase în ţară în timpul lui Kiselev. Măsuri radicale se iau însă abia după Unirea Principatelor. La 13 noiembrie 1862 guvernul obligă pe arendaşii moşiilor mănăstireşti să verse Statului sumele datorate mănăstirilor {*Monitorul oficial,* 1862, noiembrie 22), iar în decembrie acelaşi an fondurile rezultate sînt trecute în bugetul Statului. La 3 ianuarie 1863 suma a trecut definitiv în buget, iar veniturile mănăstirilor sînt sechestrate.

291[47] Bengescu, *loc. cit.,* publică în traducere franceză obişnuitul angajament al igumenilor, în cazul de faţă arhimandritul Chirii Văcăreşteanu, care la 24 mai 1854, ca locţiitor de igumen al mănăstirii Văcăreşti se obligă să sporească bunurile aşezămîntului, să nu încheie acte particulare, să nu facă datorii pe seama mănăstirii, nici să-şi însuşească veniturile ei etc. V. textul românesc la C. Bolliac, *op. cit.,* p. 615—617.

294[33] Pentru documentele menţionate, v. *Memoire,* p. 21—31 şi 158—165. Despre mănăstirea Sf. Sava din Bucureşti, v. Brezoianu, *op. cit.,* p. 50-51. V. actul de danie din 9 septembrie 1707 la Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor,* voi. XIV[x], Buc, 1915, p. 394—396, nr. 427.

294[45] Actele sînt menţionate şi de Brezoianu, *op. cit.,* p. 100—101 şi în *Memoire,* p. 161—162.

294[51] *Memoire,* p. 21.

295[46] *Ibid.,* p. 24—26 şi Brezoianu, *op. cit,* p. 93—100.

REGULAMENT INTERIOR PENTRU CONSIIIU1 GENERAL AL INSTRUCŢIUNEI PUBLICE

Textul regulamentului este publicat în *Buletinul Instrucţiunei publice,* an. I, decembrie, Î865, p. 209—210, este unicul text cunoscut. El formează anexa şedinţei a II-a a Consiliului general de instrucţiune, şedinţă în care A. Odobescu fuse numit raportor şi însărcinat cu redactarea regulamentului[1].

Textul regulamentului, tipărit în *Buletin,* nu conservă caracteristicele scrisului odobescian «din acea vreme, probabil modificările se datoresc corectorului, oricum textul apare modernizat.

Semnalăm folosirea lui *e* pentru *a* numai în cuvintele *seu* şi *şepte,* SL lui *e* pentru *â* numai în *numer, jumetate*; *x* e notat cu *s (esaminarea)*; *z* intervocalic este notat uneori cu s *resultatul, casu,* alături de *păzească;* hîrtie este scris consecvent *chîrtie,* este folosită forma *cesiiune* care înlocuia forma străină limbii *cuestiune.* De asemenea, în tot textul substantivele feminine terminate în *ie* la singular primesc terminaţia *iune,* pe care Odobescu o foloseşte foarte rar în această epocă *(consideraţiune, instrucţiune, comisiune, delegatiune* etc).

Gramatical se întîlneşte oscilaţia între genitiv-dativul feminin singular în *ei* sau *ii (cererei, comisiunii, instrucţiunei).*

în ediţia de faţă textul a fost reprodus de pe *Buletinul Instrucţiunei* cu modificările adoptate.

NOTE

Legea asupra instrucţiunii din 25 noiembrie 1864 (publicată în *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite Bomâne,* 1864, decembrie 5/17, nr. 272, p. 1291—1294) prevedea în secţiunea a II-a, art. 22—30 componenţa şi funcţiunile *Consiliului general al instrucţiunii publice.* Consiliul urma sase ocupe cu „chestiunile care au raport la întinderea şi îmbunătăţirea instrucţiunii" (art. 29). Prin decretul nr. 1078 (v.*Buletinul Instrucţiunii publice,* 1 (1865), p. 43—44), domnitorul numeşte următorii membri ai Comisiei : pentru învăţămîntul primar, institutorii superiori G. Eustaţiu din Bucureşti, Toma Săvescu din Iaşi şi Ştefan Nicopulo din Craiova ; pentru învăţămîntul secundar, profesorii P. Cernătescu de la Colegiul „Sf. Sava", T. Lateş de la Liceul Central din Iaşi, G. M. Fontanin din Craiova, I. Vergoliciu din Bîrlad şi P. D. Brănescu de la Seminarul din Bîmnicu Vîlcea. Profesorii I. Zalomit şi C. Esarcu reprezentau în comisie învăţămîntul superior; maiorul Al. Angelescu, şcolile militare ; dr. Scarlat (Carol) Davilla, învăţămîntul medical; profesorii V. Şaicariu din Bucureşti şi C. Olteanu din Craiova, învăţămîntul particular, iar profesorii X. Crătiunescu din Bucureşti, Xanu din Iaşi şi C. Troteanu din Galaţi, învăţămîntul profesional. Din partea Consiliului de Stat fuseseră numiţi în comisie A. Odobescu şi G. Apostoleanu, iar de la Curtea de Casaţie Scarlat Fălcoianu şi prinţul Al. Cantacuzino.Clerul

[1] Cf. *Buletinul Instrucţiunei publice,* an. I, noiembrie 1865, p. 162—171.

era reprezentat prin episcopii Ghenadie al Argeşului şi Iosif al Huşilor.

în prima şedinţă a Comisiei de la 8/20 septembrie 1865 (v. darea de seamă din *Buletinul Instrucţiunii publice,* 1 (1865), p. 90—92), după discursul ministrului Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunii publice, D. Cariagdi, se alege comisia de regulament interior al Comisiei compusă din A. Odobescu (18 voturi), C. Esarcu (11 voturi), Sc. Fălcoianu (11 voturi) şi G.M. Fontanin (12 voturi). Hr. Carol Davilla, prof. P. Cernătescu şi arhiereul Ghenadie obţin cîte nouă voturi, dar primii doi se retrag în favoarea prelatului.

Comisia redactează proiectul de regulament interior şi, în cea de-a doua şedinţă, dela 10/22 septembrie, ţinută sub conducerea vice-preşedintelui său, Scarlat Fălcoianu, trece la discutarea proiectului, alegînd ca raportor pe Odobescu.

Eaportul a fost discutat pe articole (v. procesul verbal al şedinţei în *Buletinul Instrucţiunii publice,* 1865, p. 161—169). La discuţii, suficient de lungi ca să atragă intervenţia uşor iritată a lui Davilla, iau parte numeroşi membri prezenţi, între care mai activi sînt Troteanu, Apostoleanu, Săvescu, Exarhu, Ghenadie. Odobescu este nevoit să intervină adesea cu explicaţii sau pentru apărarea prevederilor regulamentului,, elaborat pe baza unei legi la a cărei revizuire participase ca membru aî Consiliului de Stat. Cu uşoare amendamente ale proiectului de regulament (publicat în *Buletinul* citat, p. 209—210, ca anexă la procesul verbal al şedinţei a doua), raportul lui Odobescu este adoptat în unanimitate»

Textele redactate de Odobescu ca urmare a unor sarcini publice par, negreşit, aride şi de mai mică însemnătate decît paginile literare sau ştiinţifice ale operei sale. Dar timpul pe care cărturarul 1-a sacrificat acestor sarcini tocmai în anii rodnici ai scrisului său, ca şi faptul că acceptase o serie de atribuţii oficiale deşi, fără s-o ascundă, ar fi dorit să se izoleze în cercul preocupărilor sale ştiinţifice şi literare, atestă nu numai o înaltă conştiinţă civică, dar mai ales convingerea scriitorului că şi acesta este un fel de a sluji cultura românească. Pledează în acest sens eforturile depuse în 1863 ca Ministru al cultelor şi instrucţiunii publice, participarea la dezbaterea chestiunii mănăstirilor închinate, elaborarea de rapoarte şi legiuiri, iar peste doi ani asumarea dificilei organizări a participării româneşti la Expoziţia universală de la Paris. Iar toate aceste activităţi Odobescu le desfăşoară cu o conştiinciozitate? cu o pasiune, care luminează şi scrisul său oficial cu aceleaşi note de erudiţie şi larg orizont cultural pe care le întîlnim în restul operei sale.

Iată de ce, dincolo de importanţa pe care *Regulamentul interior* îl poate avea în istoria învăţămîntului sau a administraţiei publice româneşti, textul păstrează valoarea unui document. El i-a cerut lui Odobescu echivalentul de reflecţie şi efort care-i puteau spori cu altă satisfacţie, desigur, opera ştiinţifică.

Edificiul cultural al unui popor cere, însă, înainte de constructori, arhitecţi, mai ales în epocile de prefacere ca aceea pe care o trăia Eomânia în anii de după Unire. Sacrificiul timpului necesar creaţiilor individuale înscrise în bogatul său program pentru a contribui la opera colectivă a organizării învăţămîntului pune, astfel, în lumină, încă o notă profundă* *Sb* caracterului marelui cărturar.

GIMNAZIE ŞI SCOALE REALE

RAPORT ASUPRA ORGANÎZAŢIUNII CE AR FI SĂ SE DEA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI SECUNDAR ÎN ROMÂNIA PREZENTAT CONSILIULUI GENERAL DE INSTRUCŢIUNE PUBLICĂ, ÎN SESIUNEA LUI DIN ANUL 1865

A fost publicat prima oară în *Buletinul Instrucţiunei publice,* an. I, aprilie, 1866, p. 417—424 cu titlul de *Raport,* < întocmit pentru > *comisiunea Consiliului general, însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învăţămîntul secundar.*

Aşa cum este tipărit textul nu mai păstrează caracteristicile scrisului lui Odobescu din această epocă ; datorită intervenţiei zeţarului sau a corectorului el apare modificat, modernizat.

Din grafiile obişnuite lui Odobescu mai apare *e* notînd pe *a* în *sele, deră; e* pe *ă* în *fnveţâmîntul, atingetoare, remânea; â pe î* în *avend, dobândite, neputendu-se; s* înlocuieşte pe *x esaminarea;* este folosită terminaţia în *iune,* la substantivele feminine terminate la singular în *ie,* deşi Odobescu la acea dată nu o foloseşte decît sporadic. Din formele lexicale amintim : *cestiune, secondari, ecuinocul.*

Odobescu reeditează acest raport în *Scrieri literare şi istorice,* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea IV— *Cestiuni de interes naţional, 1863 — 1868,* p. 55 — 78, sub titlul păstrat şi în ediţia de faţă.

Pentru a explica ce a determinat expunerea făcută în raport, Odobescu citează în ediţia a Il-a propunerile pe care Ministerul instrucţiunii publice le-a făcut în 1865 Consiliului general •de instrucţiune publică, detalii cunoscute contemporanilor de atunci, deci ea nu figurează în «diţia I.

în ediţia a Ii-a Odobescu suprimă partea a doua a raportului, relativă la programul de învăţămînt, socotind-o că *„ea tractează subiecte de interes cu totul momentan"*[1].

Pentru a reda textul complet în ediţia de faţă, partea a doua a fost reeditată după *Buletinul Instrucţiunei publice*; transcrise ambele în ediţia noastră după normele stabilite, diferenţele de limbă sînt minime.

Am stabilit variantele între prima parte a ediţiei I şi prima parte a ediţiei a Il-a, din care extragem cîteva exemple deşi, textul publicat în *Buletin,* nu prezintă toate garanţiile că •este textul nemodificat al lui Odobescu.

Nesiguranţa cea mai mare rămîne folosirea lui *e* sau *z,* fie pentru formarea pluralului, fie pentru valoarea lor fonetică în unele cuvinte, de exemplu : *reali* (1866), *reale* (1887) ; *tendinţe*

[1] Cf. *Scrieri literare şi istorice,* vol. II, Buc, 1887, p. 78 - n. 1.

(1866), *tendențe* (1887); *principali* (1866), *principale* (1887), *uzuali* (1866), *uzuale* (1887). Genitivele feminine singulare sînt mai frecvente în *ei* în 1866 şi în *ii* în 1887, dar se întîlnesc şi cazuri inverse. Terminaţia în *â* la nominativ-acuzativul feminin singular este specifică pentru ediţia I, în a II-a iiind înlocuit cu *e* ca şi la verbe : *obligatoria, fiâ-ne* (1866), *obligatorie,, fie-ne* (1887).

Din deosebirile lexicale menţionăm : *secondarii* (186.6) — *secundar* (1887) ; *limitele* (18C6) — *marginale* (1887); „se *aflu deja"* (1866) —„se *află de acum"* (1887); *amăruntă* (1866) — *amanunțită* (1887); *cazier* (1866) - *caştie* (1887) etc.

SIGLE

A — ediţia 1, publicată în *Buletinul Instrucțiunii publice,* aprilie, 1866, p. 417 — 424.

B — ediţia a II-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice,* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea IV — *Cestiuni de interes național 1863 — 1868,* p. 55 — 78.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

301

1—4 Gimnazie şi scoale reale. Raport asupra organizaţiunii ce ar fi să se dea învăţămîntului secundar în România, prezentat consiliului general de instrucţiune publică, în sesiunea lui din, anul 1865. *B;* Comisiunea Consiliului general însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învăţămîntul secundar. Raport. A || 5 *omite pasajul de la rîndul* 5 *la rîndul*[1] 17 *în A*\\ 19 Instrucţiunei *B;* Instrucţiunii *A* /secundar *B;* secundariu *A*j care *B;* cari A||20—21 sesiuni actuale *B*; actualei sesiuni *A* || 21 instrucţiunii *B ;* instrucţiunei *A* || 22 articolii legii *B;* articolele legei *A* | instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* || *B;* 24 consiliului permanent *B;* consiliului permanent de instrucţiune *A* || 26 secundare *B* ; secondare *A* \\ 32 reale, profesionale *B ;* reali profesionali *A* || 33 permanent *B ;* permaninte *A* \\ 34 secundare *B ;* secondarii *A* \\ 36 d-lui *B ;* domnului *A* J| 37, ţinîndu-se în marginele *B;* ţiindu-se în limitele *A* |j

302

1 mijloacele *B ;* miziloacele *A* || 1 —2 a fi mai nimerite *B* ; mai nimerite *A* || 4 secundar *B;* secondar *A*I instrucţiunii *B ;* instrucţiunei *A* || 5 se află de acum *B ;* se aflu deja *A* | existente *B ;* esistente *A* | sînt încă de înfiinţat *B; omite* încă *în A* (| 7 graduri *B ;* grade *A* || 8 gimnazie *B;* gimnazii *A* \\ 9 reale *B ;* reali *A* || 10 la număr *B* ; *omite* : număr *în A* || 11 profesionale *B* ; profesionali *A*\\ 13-seminarie *B;* seminarii *A* || 14 graduri *B;* grade A || 16 tendenţe *B;* tendinţe A || 22 mijloacele *B* ; miziloacele A | instrucţiunii *B ;* instrucţiunei A JJ 25 s-au prezentat comisiunii 5 ; s-au prezintat comisiunei A || 26 permanent *B* ; permaninte A || 27 seminarielor *B ;* seminarelor A |J aceia *B* ; aceea A [| 28 aţintit JB ; aţintat A J direcţiunii *B ;* direcţiunei A || 30 gimnazielor *B;* gimnaziilor A || 31 reale *B ;* reali A *W* 32 puntul *B*; punctul A 1 secundar *B ;* secondariu *în A* || 33 complet *B ;* complect A | trebuie *B ;* trebue A Jj 36 studiu *B ;* stagiu A || 35 complement *B ;* compliment A } instrucţiunii *B;* instrucţiunei A 1! 36 elementare *B;* elementarie A || 37 instrucţiunii *B ;* instrucţiunei A || 39 tendenţe *B* ; tendinţe A || 40 reale *B* ; reali A || 41 amănunţită *B ;* amăruntă A || 42 tendenţele *B;* tendinţele A || 43 mainainte *B;* mai înainte A | principale *B ;* principali A || 43» tendenţe *B;* tendinţe A | secundare *B;* secundarie A [fie-ne *B;* fiă-ne A || 46 prenumărat *B;* prenumerat A | instrucţiunii *B;* instrucţiunei A ||

[1] cf. aici p. 301.

303

3 discusiune *B;* discuţiune AU 4—5 în vechiul nostru colegiu St. Sava *B*; în vechiul Sf. Sava A || 6 uzuale *B;* uzuali A || 8 reale *B*; reali A 119 — 10 trebuie să se repoarte asupra profesiunii *B ;* trebue să se raporte la profesiunea A || 14 trebuie *B* ; trebe A || 15 trebuie *B* ; trebue A || 16. trebuie *B*; trebue A |J 17 rămîne *B;* rămînea A J) 21 elocuente J5 ; elocuinte A || 23 voieşte Aj voeşte A | trăiască *B*; trăească A | civilizaţiunii *B*; civilizaţiunei A || 24 secundare *B*; secondare A | care *B* ; cari A || 29 instrucţiunii *B* ; instrucţiunei A jj 30 privilegii *B ;* privilegie A || 31 remînea *B;* rămânea A | carierele obligatorii *B;* carierile obligate A JJ 33 trebuie *B ;* trebue A \\ 35 trebuie să devină şi profesională *B;* trebue să devia şi profesionale A 35—36 se vor subîmpărţi *B;* se subîmpart A || 36 instrucţiunii *B*; instrucţiunei A || 37 obligatorie *B;* obligatoria A || 38 instrucţiunii *B ;* instrucţiunei A | ofere *B ;* oferă A || 40 Mînţinînd *B* ; Mănţinînd A |1 42 crearea *B ;* creare A | reale *B* ; reali A Jj 43 trebuie *B ;* trebue A || 45 rămîne *B* ; remîne A [acesteia *B;* aceştia A |J 46 completa *B;* complecta A || ceia ce *B;* ceea ce A || 47j tendenţe *B ;* tendinţe A || 48 generale *B* ; generali A || 49 instrucţiunii *B* ; instrucţiunei A ||

304

2 ce-ar fi inaugurat *B;* ce-ar fi inaugurate A JJ 4 instrucţiunii *B;* instrucţiunei A || 5 folos JB ; avantagiu A || 7 instruirii *B;* instruirei A || 8 tendenţele generale *B*; tendinţele generali A || 9 fie *B;* fiă A|J 10 să nu fie *B;* să nu fiă *A*\\ 11 facultăţile celor ce învaţă se răsipesc *B;* facultăţile şcolarilor se resipesc AII13 idei predominante *B;* dominante AJJ 16 studiile *B;* studiele A || 17 dupe *B;* după A |j 20 vieţei *B;* vieţii A | literele *B;* caracterele A || 21 caştie *B ;* cazier A j| 22 pentru *B;* în A |) 24—25 grămădite la un loc, una în dauna celorlalte *B ;* aglomerate, una în detrimentul celeilalte A || 26 dupe aceiaş *B;* după aceeaşi A J mănţinut *B*; manţinut A JJ 27 aceiaşi *B* ; aceeaşi A || 27 — 28 aprofundează cu înlesnire şi precît îi este de trebuinţă, toate materiile ce se prezentă *B ;* aprofundează cu înlesnire toate materialele ce se prezintă A JJ 29 căci, oricît *B;* căci, cît AJJ 30 sub carele *B;* sub care A | îi este acum familiar *B*; îi este deja familiar A J| 32 foloase *B*; foloasi A || 33 secundare *B;* secondare A J crede că e bine *B;* crede de folos A JJ 36 gimnaziele *B ;* gimnaziile A 1 reprezenta *B ;* reprezintă A || 37 celelalte *B ; corupt;* celealte A j reale *B* ; reali A JJ 41 tendenţă *B* ; tendinţă A || 43 gimnazie *B ;* gimnazii A J| 44 ramura literară *B ;* partea literară A | tendenţa *B ;* tendinţa A || 45 tendenţa *B ;* tendinţa A JJ 46 reale *B* || reali A | ramura literară *B ;* partea literară A || 47 dupe *B;* după A J tendenţă *B ;* tendinţă A Jj 47—48 cu o aplecare pronunţată spre practică *B;* cu o tendinţă pronunţată pentru practică A l!

305

3 gimnazie *B;* gimnazii A| dînsa *B;* ea A|J4 existenţa *B;* existinţa A(17 gimnaziele *B;* gimnazii Al complete *B* ; complecte A(l 10—11 mijloacele materiale şi aptitudini intelectuale mai destinse *B;* materiali şi facultăţi intelectuali mai distinse *A*\\ 15 civilizaţiunii *B;* civilizaţiunei A JJ 16 gimnaziele *B;* gimnaziile A || 17 de-naltă *B;* de înaltă A|| 18 trebuieşte *B;* trebueşte AII19 faţă *B;* faciă A 1 gimnaziele reprezenta *B;* gimnaziile reprezintă A JJ 20 secundar *B;* se-

condar A | tendenţe *B*; tendinţe *A* j| 21 trebuieşte *B*; trebueşte *A* JJ 22 limbelor latină şi elenă *B;* limbelor latine şi elene *A* \ trebuieşte *B;* trebueşte *A* j baza *B*; bazea *A* jj 23 trebuieşte *B* ; trebueşte *A* | adîncit atît sub raportul *B; omite* atît *în A* jj 24 puntul *B* ; punctul *A* \\ 24—26 Cunoştinţele morale, sociale şi politice trebuiesc prezentate într-o ordine care să permită o dezvoltare mai amănunţită a materiilor *B*; Cunoştinţele morali şi politice trebuesc prezintate într-un ordin care se permită o dezvoltare mai amănunţită a materielor *A* j| 27 trebuiesc înfăţişate din privirea teoriei *B*; trebuesc înfăţişate din punctul de vedere al teoriei *A* \\ 28 studiilor *B;* studielor *A* j studiilor *B ;* studielor *A* j care *B;* carii *A* j| 29 ar avea a se consacra *B;* ar putea să se consacre *A*\\ raţionamentului *B*; raţionamîntului Ajj 31 Pusă pe astfel de cale *B*; Puse pe asemenea cale A1 să fie *B;* să fiă Ajj 32 priveghere *B*; privighere A||32—33 de la un nivel *B;* dintr-un nivel A |j 35 în sînul acestui complex de studii *B*; în sînul acestor studii A| să fie înconjurată *B*; să fie încongiurată Ajj37 primare *B;* primarii Ajj 38 dar *B;* dară A |j 39 trebuiesc ridicate treptat sudiile *B;* trebuesc rădicate treptat studiele A jj 40 complete şi necomplete *B*; complecte sau incomplecte A jj 42 sînt pînă acum *B;* sînt deja A 42—43 ca ele să se completeze, îndată ce timpul şi mijloacele *B*; a se complecta, cînd timpui şi miziloacele A [j 46 presupună *B*; să presupuie A jj 47 completarea *B*; complectarea A ||

306

2 secundară *B* ; secondară A j existentă *B ;* existinte A j completă *B;* complectă A jj 3 dupe *B ;* după A |j 4 acestor aşezăminte *B;* acestor institute A Jj 5 a croi oameni *B;* a forma tineri A J| 8 oameni *B;* juni Ajj 8—9 să înmulţească clasa de acum mult prea numeroasă *B;* a înmulţi clasa deja prea numeroasă Ajj 9 la lefurile *B*; la lefile A Ii 10 care i-ar fi produs *B;* ce i-ar fi produs A j răsturna *B*; resturna A jj 11 se vor obţine *B ;* se va obţine A jj 12 completă *B*; complectă Aj instrucţiunii secundare *B;* instrucţiunei secondare Ajj De aceea dară, comisiunea, temîndu-se de ambiguitatea de sens ce legea lasă şcoalelor numite într-însa gimnazii şi preferind această denumire celei nouă întronate, de licee, propune încă ca consiliul să formuleze către d. ministru al instrucţiunei A ; *omite pasajul în B*\\ 14 secundar *B*; secondar A j aceia *B*; aceea A jj 15 gimnazie *B*; gimnazii A | rămînînd *B*; rămîind A |j 16 care *B;* cari A] necompletat *B ;* necomplectat A jj 17 complectare *B*; completare A j cestiune *B*; cuestiune A 1118 mijloace *B;* miziloace A JJ 19 secundare *B*; secondarii A jj 21 intermeziare *B;* intermediare A j gimnazii *B*; gimnazie A JJ 23 şcoalele reale *B*; scoale reali A J| 24 şcoalele reale *B;* scoale reali A U 25 Ministerul Instrucţiunii *B* ; Ministeriul Instrucţiunei A j mai totdauna *B ;* mai în totdauna A jj 27 Insă pînă acuma *B*; dar însă pînă acum A jj 28 instrucţiunii *B;* instrucţiunei A / în mod legal *B;* legalmente A jj 30 exercitarea *B*; esercitarea A |j 30 într-aceste articole ale legii *B*; într-acest articol al legei A JJ 32 naţiunii *B* ; naţiunei A || 35 şi la soliditatea în instituţiunile ţarii, *B;* la soliditate în instituţiunii A JJ 37 Orce *B;* Orice A |j 42 să stabilească *B;* se stabilească A JJ 43 cîtime *B* ; cătime A 1! 44 administraţiunii *B* ; administraţiunei A Jj

307

2 reale *B*; reali Ajj 4 trebuie *B;* trebue A || 6 mijloacele *B*; miziloacele Ajj 11 industrie **J ;* industria A Jj 13 sufere *B;* suferă A JJ 16 răpede *B*; rapide A J înduoială *B;* îndoeală A JJ 17 necesare *B;* necesari Aj pînă la un punt oarecare *B;* pînă la un punct Ajj 19 răspîndită *B;* respîndită A j reale *B* ; reali A J 19—20 stabilite fiind prin *B* ; stabilite prin A J 21 morale *B* ; morali Aj inteligentă *B;* inteliginte A || 22 părăsite saurăsipite *B*; negligiate sau resipite Ajj 22—23 şi din neîndemînare *B*; *omite* din *in* Ajj 24 inculca *B*; inculca AJJ 26 folositoare *B;* utile A | prezenta *B ;* prezintă A J 27 principale *B* ; principali A J| 27—28 de ordine literară şi politică *B ;* de ordin literar şi politic A jj 32 de a sa datorie să schiţeze în cîteva răpezi *B;* de a sa datoria a schiţa în cîteva repezi A jj 33 care *B ;* cari A Jj 34 reale *B*; reali A JJ 37 capitalele de judeţe *B;* capitale de districte A JJ 39 reale *B* ; reali A j să ia *B*; se iea A JJ 40 arte *B ;* arţi A lj 41 regulamenta *B*; reglementa A | semnalînd *B ;* signalînd A jj 43 reale *B* ; reali A JJ 44 ierte-ni-se *B ;* ierteni-se AJJ45 studii indispensabile *B;* studie indispensabili Aj tendenţe *B;* tendinţe Ajj 48 reale *B;* reali AJJ 49 de ajuns *B;* de agiuns Aj să dezvolteze *B;* se desvolteze Ajj

308

1 *morale B*; morali A J 3 se îndreptează *B*; se adresează A J 4 dar *B*; dară A J 5 morale *B;* morali A j| 9 barbariile *B* ; barbarieie A jj 11 decadenţa *B;* decadinţa A JJ 16—17 Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoştinţelor ce sînt a se preda în şcoalele reale. *B*; Punem dar în capul nomenclaturei de ştiinţele unei scoale reali. A JJ 18 ştiinţe morale, literare *B ;* ştiinţe morali, literari AJJ 19 Evangelielor *B;* Evangeliilor A H 24 răpezi *B ;* rapizi *A\\2Q* literare *B ;* literarii A j epistolare *B* ; epistolarii A! Răpede *B* ; Rapide A JJ 29 a cărei *B*; a carii A J mijloc *B* ; mizloc A j de o mai *B ;* demai A Jj 30 accesibilă *B* ; accesibile A jj 35 prezentată în tabeluri *B* ; prezintată în tablouri A |J 36 studii *B;* studiu A J 40 naturale *B*; naturali A J 43 aplicaţiuni la geodezie *B*; aplicaţiune la geodezia A j elementare *B;* eîementarie AJJ

309

î cosmografie şi meteorologie *B*; cosmografia şi meteorologia AJ12—3 cunoştinţa puterilor naturei, a instrumentelor celor mai practice şi a maşinelor mai simple şi mai uzuale. *B ;* cunoştinţe de puterile naturei, de instrumentele, cele mai practice şi de maşineîe mai simple şi mai uzuali. A jj 4 tehnologie *B* ; tehnologia A jj 5 naturale *B* ; naturali A | industrie *B* ; industria A || 9 reale *B* ; reali A jj 11 instrucţiunii *B;* instrucţiunei A J încuragia *B* ; încuragea A i daca *B ;* dacă A jj 12 mijloacele *B* ; mezii A j 13 chiar de stat *B* ; de stat A J 14 acelor *B* ; acestor A J| 15 muzică *B ;* muzica vocală A JJ 16 cestiune *B* ; cuestiune A jj 17 care *B* ; cari A j reale *B* ; reali A11 18 mijlocul *B ;* mezini A11 20 permanent *B* ; permaninte A |J 22 alegînd dintre ele pe cele *B ;* aiegînd dintr-însele cele mai A || 23 să ofere premiie *B;* să ofere premii A J 25 a adauge *B*; a adăogi A JJ 26 reale *B* ; reali A JJ 28 reale *B ;* reali A \\ 29 dar *B;* dară A j generale *B ;* generali A j preparaţi *B ;* pregătiţi A jj 31 industrie *B ;* industria A J 31—32 prin unele articole *B ;* la art. . . . A J| 32 instrucţiunii *B;* instrucţiunei A | secundare *B* ; secundarii A jj 33 completeze studiile *B* ; complecteze studiele A JJ 35 să treacă *B*; se treacă AJJ 36 adauge că elevilor *B;* adăogi că şcolarilor A 1 Bele-Arte *B ;* belie-arti A JJ 37 reale *B* ; reali A jj 38 gimnazie *B ;* gimnasiu A JJ 39 tendenţelor *B ;* tendinţelor A J 40 reale *B ; reali A* \ instituţiuni *B* ; scoale A jj 44 a şcoalelor reale ~ ; de scoale reali A j care *B;* cari A || 48 reale *B* ; reali A 1 precît mijloacele *corupt* : precuniare *B:* pe cît meziiîe pecuniare AJJ

310

1 de judeţe ale ţării *B* ; de districte ale ţărei A JJ 3 reale *B* ; reali A jj 4 care *B;* cari A JJ 5 gimnaziele *B;* gimnaziile A JJ 6 reale *B;* reali A JJ 7 existente *B;* existinde Ajj 8 reale *B;* reali A | completîndu-se *B;* complectîndu-se A JJ 12 legii *B ;* legei A | consideraţiunele *B* ; consideraţiunile A \\ 13 profesionale *B;* profesionali A1117 cari *B;* carii A jj 18 necesare *B*; necesarii A lj 19 reale *B; reali A* j profesionale *B;* profesionali A || 22 să proiecteze *B*; a proiecta A jj 23 să prezente *B*; se prezinte AJJ 24 sociale *B;* sociali A jj 25 ţării *B;* ţărei AJ ei *B;* sale AJJ 29 să fie *B* ; se fie A Jj 30 şcoalele trebuie să *B* ; totul trebuia să A |(31 studie *B* ; studii A H 32 ce ea va fi *B;* ce va fi A \\ 32 datoriile *B;* datoriele A JJ

NOTE

întocmirea *Raportului despre organizarea învățămîntului secundar în România* i-a revenit lui Odobescu în calitatea sa de membru al Consiliului general al instrucțiunii.

La 25 noiembrie 1864 fusese promulgată noua lege a învățămîntului despre care istoricii de mai tîrziu au rostit, în genere, cuvinte aspre : ,,o operă complet lipsită de originalitate, care se mărgenește a reuni într-un singur sistem rezultatele formale la care ajusese o'dezvoltare răzimată adesea pe copierea străinătății și nu odată întreruptă de capriciile domnești, de aproape patru decenii, în ambele principate" (X. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc,* Buc, 1928, p. 325). Ea prevedea învățămîntul primar de patru ani, cel secundar de șapte, iar facultățile de trei ani, cu excepția celei de medicină care dura cinci, în linii mari periodizarea învățămîntului se va menține aceeași mai bine de un secol. Iorga îi va reproșa acestei legiuiri produsă de „o generație veche obosită și una nouă trăind din formule", ruperea de realitatea tradițiilor ca și de aceea contemporană, dar mai ales lipsa unei „însuflețiri de ideologie morală". Același reproș i-l făcuse Eminescu. Iar Odobescu, revizor al legii alături de bătrînul Petrache Poenaru, Bozianu și Crețescu, trăind peste un sfert de veac în climatul didactic și cultural format sub imperiul legii din 1864 va apela, pentru exemple pozitive, la o perioadă mai veche : ,,Cele patru clase *umanioare* deteră țării o întreagă populație de tineri a căror cultură, mai slabă poate ca aiurea supt raportul științific era, în tot cazul, o puternică educație națională. Aș dori— și o zic fără sfială ! — ca toți școlarii din actualele și viitoarele noastre institute secundare să învețe, pe lîngă toată știința ce li se predă într-însele, a-și iubi țara și a-i dori mărirea precum o iubeam și o cinsteam noi, vechii școlari înscriși în clasele umanioare mai înainte de 1848, supt direcția lui Petre Poenaru" *(Petrache Poenaru. Cuvîntare la aniversarea a XXV-a a Universității din București,* Buc, 1889, p. 15).

Considerată în perspectiva unui secol legea din 1864 se cuvine totuși apreciată cu mai puțină severitate (a se vedea analiza prof. C C . Giurescu, *Viața și opera lui Cuza vodă,* Buc, 1966, p. 414—419). Proiectul, elaborat de Vasile Boierescu, revăzut și modificat de Consiliul de Stat din care făcea parte și Odobescu, introduce învățămîntul primar gratuit și obligatoriu (fapt remarcat de Duruy, ministrul de instrucțiuni al Franței, unde această prevedere nu era încă legiferată), introduce măsuri binefăcătoare privind învățămîntul științelor naturii și al celor aplicate, instituie inamovibilitatea învățătorilor și profesorilor după definitivare.

Promulgată într-un moment cînd toate sectoarele societății românești își căutau liniile de dezvoltare, legea avea negreșit și imperfecțiuni. Ea prevedea însă două corective : Consiliul permanent (art. 9—21) care urma să fie „consultat, sub clausă de nulitate, însă cu reserva dreptului de veto al ministrului, asupra tuturor questiunilor relative la administrațiunea și direcțiunea instrucțiunii publice și private" (art. 14 al. I) și Consiliul general, ale cărui scop și norme de funcționare au fost prezentate mai sus (v. p. 619). Din nefericire rolul decisiv atribuit de legiuitor ministrului care deschidea astfel calea influențelor de partid va reduce cele două consilii la activități formale (v. și criticele lui P. Bășeanu, *Istoricul învățămîntului secundar,* Buc, 1906, p. L X X și urm.).

Frecventele încercări de reformă a învățămîntului (între 1864 și 1898 au fost întocmite 34 de regulamente numai pentru școlile secundare) au exprimat dificultatea găsirii unei formule de organizare eficiente, ca și lipsa de respect pentru o ordine de lucruri în care un criteriu de reușită este tocmai continuitatea. D. A. Laurian va critica în 1880 programa de învățămînt, cuprinzînd o ,,grămadă de studii din care nu rămîne în urmă decît un orgoliu rău justificat".

Propunerile lui Odobescu din 1865 marchează începutul acestei programe menită unor atît de frecvente prefaceri. Odobescu se documentează cu lucrări recente privind organizarea învățămîntului în Franța, Austria, Elveția și statele germane, semnate de Saint-Marc Girardin, Jules Simon sau Emile de Girardin. Vom vedea că proiectul său e$te în bună măsură influențat de aceste lecturi. Xu e firește vorba de o imitare nereflectată a unor calapoade străine, dar nu trebuie uitat că Odobescu însuși cunoscuse direct școala franceză și că principiile apusene conveneau viziunii sale clasicizante, umaniste și în fond idealistă despre pregătirea intelectuală, în sistemul propus de el au prioritate *școalele secundare,* „gimnaziile" (Odobescu este împotriva denumirii de „liceu"), cu o durată de șapte ani, ca stagiu intermediar între școala elementară și facultate; *școlile reale,* cu o durată de patru-cinci ani sînt menite să completeze cunoștințele elementare și să pregătească elevii pentru *școlile de pură aplicațiune profesională,* adică școlile comerciale, industriale, agricole, medicale, militare, sau de belle arte (pentru care se pot accepta însă și absolvenți de gimnazii), învățămîntul gimnazial trebuie să fie separat în clasic și științific (teoretic). Este evident că în mintea raportorului gimnaziul este menit săr formeze „elite", „învățații trebuitori pentru progresul civilisațiunei". Iată de ce „instrucțiunea gimanasială ar trebui să fie neîncetat supusă la o geloasă privighere, spre a nu se coborî dintr-un nivel așa de înălțat și a pierde caracterul de profunditatc științifică care singură îi asigură un resuîtat salutar". Pentru numeroasele activități care susțin o societate — industriale, agricole, medicale, militare — sînt rezervate școlile reale, cu cursuri de „patru, mult cinci ani" menite să dea elevilor, în primul rînd, „principii solide de religie și de morală, idei clare și utile despre drepturile și datoriile lor", cu alte cuvinte să facă din ei niște cetățeni disciplinați. Făcînd apologia religiei ca obiect de studiu primordial în școlile reale, Odobescu stabilește o distincție nu lipistă de semnificație între aceste școli și gimnazii. Elevii gimnaziilor au, pentru înțelegerea „însemnătății și demnității sufletului omenesc", literatura. Flevii școlilor reale au în religie „educațiunea acelora care nu au alta" •, viitorii meseriași, neguțători, agronomi și medici par a se recruta în concepția lui Odobescu dintr-un mediu mai puțin educat decît elevii gimnaziilor și ei trebuie stăpîniți printr-o disciplină de gîndire mai severă. Printre rîndurile raportului străbate incontestabil o concepție de clasă asupra învățămîntului.

Pe asemenea baze teoretice şi cu programele încărcate ce vor fi criticate de D. A. Laurian pentru un „enciclopedism care face a se da numai noţiuni superficiale, care îngreunează memoria şcolarilor fără a le fortifica inteligenţa", se organizează, după 1865, în pripă, şcoli secundare în a căror critică sînt de acord P. Eăşcanu *(op. cit.,* p! LXXVII) şi X. Iorga *(op. cit.,* p. 327—329).

301_{5} Bedueînd raportul din 1865 şi dorind să explice cititorilor ediţiei din 1887 împrejurările alcătuirii lui, Odobescu introduce această din urmă versiune prescurtată cu câteva fraze formate dintr-o lămurire asupra funcţiunilor sale oficiale la data redactării raportului şi un citat din discursul ministrului Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunii publice din 1865, D. Cariagdi. Discursul fusese rostit în prima şedinţă a Consiliului general al instrucţiunii, din 8/20 septembrie 1865 *(Buletinul instrucţiunii publice,* 1 (1865), p. 90—92)..

301_{12} *Noua lege a şcoalelor* este legea asupra instrucţiunii din 25 noiembrie 1864, publicată în *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor române,* 1864, decembrie 5/17 nr. 272, p. 1291-1294.

301_{14} *Consiliul permanent,* v. mai sus.

303_{2} *Saint-Marc Girardin* (1801—1873), politician şi literat francez, colaborator la *Journal des debats,* profesor de istorie, apoi de literatură la Sorbona şi membru al Consiliului de stat. în 1833 primeşte misiunea de a studia sistemul de învăţămînt şi educaţie din statele germane. Kezultatele acestei misiuni vor fi publicate în *De Vinstruction intermediaire et de son etat dans le midi de VAllemagne,* part. I—II, Paris, 1835—1839, dezbătînd probleme privind reforma învăţămîntului secundar în Franţa pe care le va relua în lucrarea *De Vinstruction intermediaire et de ses rapports avec Vinstruction secondaire,* Paris, Jules Delalain, 1847. Ministru în timpul revoluţiei din februarie 1848, manifestă apoi tendinţe regaliste. A scris cu simpatie despre ţările române în articolul: *Les voyageurs en Orient. IV. Les Brincipautes du Danube,* publicat în *Bevue des deux mondes,* 28 (1858), t. XVm, p. 332-351.

303_{20} Saint-Marc Girardin, *De Vinstruction intermediaire et de son etat dans le midi de VAllemagne,* part. I, Paris, 1835, p. 99. Exemplarul din Biblioteca Academiei al acestei cărţi a aparţinut lui Odobescu şi are colţurile îndoite la paginile cuprinzînd pasajele citate în raport.

303_{28} *Emile de Girardin* (1802—1881), publicist francez, inspector al artelor^ promotor al jurnalismului popular, republican apoi sprijinitor al lui Xapoleon al III-lea şi anti-prusac. Autor a numeroase scrieri cu caracter politic şi social. Citatul lui Odobescu este din lucrarea *De Vinstruction publique en France, ouvrage utile aux familles,* 3ᵉ ed., Paris, 1842, p. 12.

306_{37} *Ibid.,* p. 5.

307_{3} *Jules Frangois Simon* (1814—1896), ora de stat şi filozof francez. Editor al lui Malebranche, Descartes, Bossuet şi Arnauld, ziarist, autor de lucrări filozofice, politice şi sociale, Jules Simon a desfăşurat şi o intensă activitate politică, în sensul marii burghezii. Un rol important în activitatea sa l-au avut preocupările de reformă a învăţămîntului secundar francez. Citatul este din lucrarea sa : *Becole,* Paris, Librairie Internationale A. Lacroix, Verboeckhoven, 1865, p. 364. Textul francez, modificat de Odobescu, este : „11 faut que Tecole professionnelle prepare les enfants & etre des travailleurs sans les preparer expressement â une profession particuliere. Elle doit etre pratique sans etre speciale".

307_{8} ,,într-o ţară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moşia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săteanului...". Formularea exprimă, mai mult decît constatarea unei situaţii de fapt, acomodarea cu ea.

307_{45} Saint-Marc Girardin, *De Vinstruction intermediaire et de son etat dans le midi de VAllemagne,* Part. II, Paris-Strassbourg, 1839, p. 379—380 (volumul a făcut parte din biblioteca lui Odobescu).

308_{18} Proiectul de program al şcolilor reale este în mare măsură tributar documentaţiei din lucrarea lui Saint-Marc Girardin despre sistemele de învăţămînt din statele germane, Austria şi Elveţia. V. *op. cil.,* p. 58,. 76 şi 330-331.

308_{40} Cp. *ibid.* voi. I, p. 155, programa analitică bavareză.

310_{26} Emile de Girardin, *De Vinstruction publique en France,* 3ᵉ ed.^ Paris, 1842, p. 11.

ROMÂNIA LA EXPOZIȚIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE ŞI INSTRUCŢIUNILE CĂTRE CONSILIILE JUDEŢENE ŞI COMUNALE, CĂTRE PREFECŢI ŞI CĂTRE AGRICULTORI ŞI INDUSTRIAŞI.

în 1887 Odobescu a strîns împreună circularele şi demersurile sale făcute cu ocazia participării României la expoziţia de la Paris, alcătuind un singur tot sub titlul indicat, publicat într-o singură ediţie în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, Bucureşti, volumul II, Editura librăriei Socec & Comp., 1887 în secţiunea IV — *Cestiuni de interes naţional, 1863—- 1868,* p. 79-116.

După cum afirmă scriitorul, piesele au fost extrase din „Actele oficiale ale comisiunii române pentru Expoziţiunea Universală din Paris, la 1867". Articolul aşa cum l-a constituit Odobescu într-un tot unitar pentru publicarea lui in ediţia de la 1887 a fost considerat ca ediţie unică şi luat ca text de bază pentru ediţia de faţă.

Grafic *a* este notat uneori cu *e (decâ, teră, seu, abie, iertă); â* este notat cu *ă (seu, ţăranilor, adevăry revărsa, insă)*; *i* este notat cu *â (întâmpina, dobândit, pătrunzâdu-se, pământ)* sau cu *â (lângă, adânc) e* silabic precedat de vocală este diftongat în mod neconsecvent *(trebuie),* nu însă şi precedat de consoană labială cînd este întîlnit mai frecvent ca *e (perde);* triftongul *iea* apare tot nesigur scriind şi *îndoielâ* şi *îndoială, închipuiescă; i* intervocalic este notat cu *s (exposabile, civilisator).*

Gramatical genitiv-dativul feminin este mai întotderr \a cel corect, se întîlnesc unele dezacorduri care pot să nu fie decît greşeli de tipar.

NOTE

Activitatea literară, ştiinţifică şi cea oficială desfăşurată în anii 1860 — 1865 acreditase îndeajuns numele lui Alexandru Odobescu pentru a-l desemna drept personalitatea culturală cea mai potrivită să organizeze participarea Eomâniei la Expoziţia Universală ce urma să aibă 3oc la Paris în 1867.

Conducerea tînărului stat naţional român atribuia o mare importanţ acestei afirmări a ţării pe plan internaţionale în 1861 se studiase l Bucureşti posibilitatea participării Eomâniei la Expoziţia internaţional de la Londra din anul următor. Acţiunea urmărea efecte de prestigiu, efec economice dar mai ales politice. Acreditată în opinia publică internaţional prin ecourile provocate de actul îndrăzneţ de la 24 ianuarie 1859, Eomâni urma să-şi completeze imaginea în conştiinţa lumii contemporane pri înfăţişarea tradiţiilor, geniului artistic, bogăţiilor şi posibilităţilor sale d dezvoltare. în condiţiile politice din 1861, potrivit statutului său interna ţional, Eomânia n-ar fi putut însă să-şi prezinte exponatele decît în cadru pavilionului Turciei. Iată de ce problema amplasamentului ca şi a spaţiu lui rezervat pieselor de artă sau produselor româneşti a fost determinant pentru participarea noastră atît la Expoziţia de la Londra din 1862 c şi la cea de la Paris din 1867.

Pregătirile din 1861, pe care Odobescu le-a urmărit cu atenţie (v mai sus p. 604) nu au dus la rezultatul scontat. Deşi la 25 octombrie 186 Baligot de Beyne, secretarul lui Alexandru Ioan Cuza, putea comunic domnitorului că Vasile Alecsandri, în urma insistenţelor guvernului, obţ nuse la Expoziţia din Londra un loc separat pentru produsele noastr intervenţia Turciei a determinat comitetul de organizare a Expoziţiei s revină asupra acestei concesii, iar Eomânia a refuzat să mai participe expoziţie (C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza vodă,* Buc, 1966, p. 430

O nouă şansă se oferea în 1867. Expoziţia urma să aibă loc la Pari Eomânia obţinuse de cîţiva ani pe plan internaţional recunoaşterea actul din 1859. Mereu mai mult, ea era cunoscută ca un stat cu totul separat pri civilizaţia şi prin conştiinţa sa europeană de Imperiul otoman. De aceea cînd marele vizir s-a adresat lui Cuza cu invitaţia ca Eomânia să particip la expoziţie, prezentîndu-şi produsele în spaţiul rezervat Turciei (12 octom brie 1865), domnitorul nu răspunse scrisorii dar numi o comisie care studieze problema participării *separate* a Eomâniei la Expoziţia unive sală, în acest scop Odobescu este trimis la Paris la 26 octombrie 1865 pent a obţine un acord formal al guvernului francez. ,,Guvernul român, pr delegatul său la Paris, d. A. Odobescu, declarase că mai bine preferă nu espune decît a espune cu Turcia la un loc". *Monitorul oficial* franc menţionează însă la 14 decembrie 1865 şi Eomânia ca stat care va expu în standuri proprii. „Astfel Turcia se înşela în speranţele sale ce o făcea să crează că va găsi la Paris aceeaşi complesinţă ca la Londra" (P. S. Aur lian, *Bomânia la Esposiţiunea universale din Paris, 1867 in Athene român,* 1 (1867), p. 89).

Marele efort financiar cerut de transportarea exponatelor românes la Paris şi de amenajarea standurilor, ca şi lovitura de stat din 11/23 f bruarie 1866 n-au împiedicat realizarea acţiunii. Cu pasiune şi tenacita Odobescu reuşeşte să convingă forurile determinante din ţară despre im portanţa politică a prezenţei româneşti la expoziţie.

Comisia princiară a Bomâniei la Expoziţia universală din Pa din 1867 a fost formată din : A. I. Odobescu, fost ministru şi consili de stat, comisar general; locotenent colonel I. Alecsandri, fost agent Eomâniei la Paris, comisar delegat la Paris ; Prinţul X. Soutzo, comis adjunct la Iaşi; P. S. Aurelian, director al Şcolii de agricultură de ia Pa

telimon, comisar adjunct, membru al juriului internaţional şi secretar raportor a clasei 74 (una dm diviziunile expoziţiei); G. Steriadi, secretar al Comisiei române şi A. Baudry, secretar ataşat Comisiei Bomâne.

Pregătirea participării a fost făcută în grabă, în ultimele luni şi după o vie activitate de lămurire a cercurilor de producători şi comercianţi, dintre care destui nu înţelegeau rostul expoziţiei şi avantajele unor standuri româneşti. Această rezistenţă odată înfrîntă, din toate colţurile ţării au început să fie trimise la Bucureşti cele mai variate produse, împreună cu „curiozităţi" de tot felul, care, selecţionate de Comisia princiară au fost apoi trimise la Paris. Varietatea exponatelor apare din catalogul pregătit de A. Odobescu şi P. S. Aurelian. Maiorul D. Pappazoglu trimisese *Harta Romîniei* şi un *Atlas al districtelor Romîniei.* A. T. Laurian o *Tabula Baciae aniiquae.* V. Alexandrescu-Ureche participa cu „Enciclopedistul, aparat didactic pentru clasele primare şi sălile de azil". La secţia de pictură expuneau X. Grigorescu, Mişu Pop, Gh. Tăttăreseu, H. Trenk, Szatmâry şi Verusi, la cea de arhitectură Al. Orescu (cu machetele Academiei şi Liceului din Ploeşti), iar la sculptură Carol Stork. Cunoscutul bibliograf Dimitrie Iarcu trimite *Analele bibliografice române,* D. Popp publicaţii populare despre istoria şi geografia Bomâniei, G. Voneberg litografii, iar Szatmâry fotografii. Naturalistul Gr. Ştefănescu prezenta colecţii geologice, maicile de la Surpatele ţesături de bumbac şi in, iar Mihail Kogălniceanu pînzeturi produse de fabrica pe care o înfiinţase în 1853 la Neamţ.

Din memoriile şi circularele lui Odobescu apare îndeajuns rolul său pentru lămurirea opiniei publice româneşti asupra avantajelor unei bune prezentări la expoziţie. Cele zece secţii ale acesteia, în care ţara noastră a prezentat exponate au fost: I. *Opere de artă ;* II. *Material si aplicaţiuni ale artelor libere-,* III. *Mobile şi obiecte destinate locuinţelor-,* IV. *Vestminte, ţesături şi alte obiecte de îmbrăcăminte;* V. *Produsele industriei extractive;* VI. *Instrumente şi procedee întrebuinţate de meserii ;* VII. *Alimente proaspete şi conservate;* VIII. *Produse vii şi specimene din agricultură;* IX. *Aceleaşi din horticultura* şi X. *Obiecte special expuse în vederea îmbunătăţirii condiţiunilor fizice şi morale ale populaţiei.* Varietatea exponatelor româneşti a fost mare, dar în acel stadiu de dezvoltare economică se puteau înfăţişa mai degrabă produse naturale sau obiecte de industrie casnică. Faptul a fost remarcat şi D. Kaempfen, pe atunci director al muzeului Louvre, scria în *Paris-Guide :* „ . . . Borne, singulier hasard, regarde la Boumanie, qui lui a emprunte son nom, mais qui ne lui a pas pris ses magnificences et ses delicatesses. [în expoziţie standurile Bomâniei erau în fiecare secţie în faţa celor italiene]. Une exposition presque sauvage, rudes fourrures, des 6chantillons empailles de la faune des bois et des montagnes, des vetements d'hommes en peaux brodes, des laines de couleurs diverses, vives et tranchees, quelques robes de femmes ou deja l'on pressent l'Orient, et c'est tout...". Kaempfen exagera, fireşte, în standul românesc figura şi *Cloşca cu pui,* pe care directorul Luvrului nu o remarcă, deşi ea a provocat atente comentarii ale cercurilor arheologilor francezi (v. A. Odobescu, *Le Tresor de Petrossa,* t. 1, Paris, 1889—1900, p. 38—45). Dar dincolo de efectul obţinut prin exponate, Bomânia

a înregistrat un succes politic : ea participa pentru a doua oară la o expoziţie internaţională (la cea dintîi expoziţie universală, organizată la Londra în 1851, ţara noastră prezentase produse în pavilionul Turciei) şi prima oară ca unitate politică separată. Statul obţine medalii de aur pentru sarea gemă şi produsele forestiere^ Al. Moruzi pentru oi merinos, cai arabi şi maşini argicole, Barbu Ştirbey pentru cultura viermilor de mătase, Kogălniceanu o medalie de bronz pentru ţesăturile produse la Xeamţ, iar Szatmâry una pentru fotografii. Dintre contemporani, Ion Ionescu de la Brad şi-a declarat nemulţumirea : „Bomânia n-a luat nici un premiu din cele mari, din cauza comitetului ei, care a servit-o rău. Nimeni dintre români n-a dobîndit vreun grad din Legiunea de onoare. Toate ţările figurau în lista decoraţilor, de aproape 500 de cavaleri, numai Bomânia nu este între dînsele, cu toate că şi ea a venit la expoziţie, cu toate că şi ea are producători aleşi şi cu toate că a cheltuit din tezaurul public peste un milion de iei". *(Agricultura română la Expoziţia universală din Paris,* p. 64—65.) Totuşi Bomânia obţinuse trei medalii de aur, nouă dfe argint, 35 de bronz şi 38 de menţiuni onorabile.

După expoziţie, P. S. Aurelian ţine la Ateneu, la 27 noiembrie 1867,, conferinţa *România la Exposiţiunea universale din Paris,* publicată în *Atheneul român,* 1 (1867), p. 89-93, 189-203, 296-314 şi 375—393. Odobescu publică în 1869 cunoscuta respingere a acuzaţilor ce i se aduseseră în legătură cu soarta Tezaurului de la Pietroasa (v. în această ed. p. 352 şi urm.), iar în *Le Tresor de Petrossa,* voi. I, p. 38—45, unele detalii în legătură cu prezentarea Tezaurului la Paris şi Londra. Abia peste două decenii va publica însă piesele capabile să-i pună complet în lumină rolul în participarea românească la expoziţia din 1867. Ideea centrală a memoriului, circularelor şi instrucţiunilor este : *posibilitatea României de a se înfăţişa lumii cu ce are ea mai bun în toate domeniile de creaţie.* Odobescu cere un efort de optică, exponenţii trebuind să înţeleagă ce realităţi româneşti pot prezenta interes pentru străini. Dar el subliniază importanţa politică şi economică a prezenţei noastre la expoziţie, evaluează locul Bomâniei într-un concurs internaţional de produse, toate acestea pentru a atrage pe producătorul român la un asemenea concurs şi astfel circularele sale reuşesc să ne introducă în climatul de psihologie şi idei al uneia dintre cele mai interesante etape ale dezvoltării economice a ţării noastre.

317, în *Exposition Universelle de 1867 ă Paris.* Catalogue genera publie par la Commission imperiale, part. I, Paris, 1867, Principatel Unite sînt prevăzute cu 560,83 mp.

317,, Interesul cercurilor arheologice franceze pentru antichităţile ro mâneşti crescuse şi el fusese stimulat de însuşi Napoleon al III-lea, autoru unei *Vie. de Cesar* pe care urma s-o traducă româneşte Vasile Alecsandri şi de Victor Duruy, cunoscutul istoric, care între 1863 — 1869 a fost minis tru al instrucţiunii în Franţa. Săpăturile întreprinse de Cezar Bolliaca fost semnalate cercurilor franceze de Baligot de Beyne, secretarul lui Cuz şi Duruy trimite în ţară în mai 1850 o misiune arheologică formată d profesorul Gustave Boissiere şi arhitectul Ambroise Baudry, misiun primită de A. T.^ Laurian, Al. Papiu-Ilarian, A. Odobescu şi V. Alexa drescu-Urechia. în aceeaşi vreme Cuza dăruieşte lui Napoleon al III-l

o diplomă militară romană descoperită în 1842 pe teritoriul satului Groj-<Librod, în prezent la Muzeul Saint-Germain. Misiunea arheologică franceză, împreună cu Cezar Bolliac, întreprinde săpături la Sucidava (Celei, r. Corabia) şi la piciorul podului lui Traian de la Turnu Severin. V. detalii la C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă,* Buc, 1866, p. 427—429 şi D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. a 2-a, Buc, 1958, p. 188.

318[22] Catalogul a fost publicat ca anexă la *Notice sur la Roumanie princip al ement au point de vue de son economie rurale, industrielle et commerciale,* avec une carte de la Principaute de Eoumanie. Paris, A. Frank, 1868, XII + 436 p. + 1 h. (Comimssion princiare de la Eoumanie â l'Exposition universelle de Paris en 1867). V. şi în text, nota de la p. 334.

Lucrarea însăşi în care o parte însemnată s-a datorat lui P. S. Aurelian este o remarcabilă prezentare monografică a ţării noastre.

318[30] Odobescu revine asupra acestei idei: prezentarea produselor naturale ale ţării noastre la Expoziţia universală va atrage atenţia capitalului străin asupra interesului unor investiţii în Eomânia. Astfel, „mulţi industriali, aflînd bogăţiile de producte naturale ce avem, vor simţi că exploatațiunea lor, chiar în ţara noastră, va fi cu mult mai producătoare ; astfel industria se va întemeia în Eomânia şi va căpăta un caracter naţional. Xu vom mai avea trebuinţă să trecem graniţa cu productele noastre, de cîte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiectele fabricate, precum se întîmplă azi, spre exemplu, cu cea mai mare parte din lîna turmelor ce pasc pe pămîntul românesc şi care trece în Transilvania grămădită în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trîmbe de postavuri şi altele. Iată dar ce putem cîştiga arătînd la o mare exposiţiune chiar şi lipsele noastre".

319[12] Tezaurul de la Pietroasa a fost expus la Paris în 1867. T. lămuririle lui Odobescu din *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa, la Paris şi la Londra, în anii 1867 şi 1868,* în ed. de faţă, p. 352 şi *Le tresor de Petrossa,* t. I, p. 38—45.

321[8] *Expoziţiunile precedente* : cea de la Londra 1851, la care Moldova şi Ţara Eomânească participă în cadrul pavilionului otoman, şi cea de la Londra din 1862, la care, oferindu-i-se acelaşi loc, Eomânia refuză să participe.

321[14] Odobescu subliniază avantajul politic al participării la expoziţie : o nouă afirmare a Eomâniei pe plan internaţional.

322[14] Autorul critică două manifestări negative ale opiniei publice româneşti : ignorarea bogăţiilor naţionale şi al valorii lor în cadrul economiei europene şi (mai departe), supraevaluarea produselor străine („De cîţiva ani un fel de vîrtej ne-a cuprins minţile, care ne arată cu feţe aurite toate cîte ne vin din străinătate şi ne face a despreţui tot ce este de la noi").

325[48] Propuneri similare făcuse Odobescu în 1862, cînd se discuta participarea Eomâniei la Expoziţia de la Londra (v. în ed. de faţă, p. 245 —246).

326[18] Suprafaţa acordată exponatelor româneşti a fost de fapt mai mare (v. mai sus, p. 633).

328[U] V. Istoricul expoziţiilor universale, în *Exposition universelle de 1867 ă Paris,* part. I, Paris, 1867, p. 25—34 : *Apergu clironologique et statisiigue sur les expositions de Vindustrie depuis leur origine.*

328[24] Pentru expoziţia de la Londra din 1862 şi numărul vizitatorilor (după datele oficiale, 6.211.103), v. *Encyclopasdia Britannica,* 11 th ed., voi. X, s.v. : *ExMbiUon.*

329[33] Odobescu pare să fie primul autor român care prezintă „roata cu păcaie", element esenţial în moara ţărănească din Oltenia drept precursoare a roţilor Pelton, folosite în turbinele de apă moderne. A se vedea piua de apă din cătunul Strîmba, corn. Ciuperceni (reg. Oltenia), expusă la Muzeul tehnic din Bucureşti (o copie a acestei instalaţii este expusă la Muzeul german al capodoperelor ştiinţei şi tehnicii din Munchen). Vezi O. Dinculescu, *De la roata morii la turbină,* Buc, 1954, p. 14—15 şi Dinu Moroianu şi I. M. Ştefan, *Focul viu. Pagini din istoria invenţiilor şi descoperirilor româneşti,* Buc, 1963, p. 49—50.

329[45] Odobescu părea să întrevadă efectul produs de motivele româneşti, noi pentru arta apuseană, asupra creatorilor de peste hotare (ca, mai tîrziu, *Blouse roumaine* a lui Matisse).

331[32] Locul Eomâniei în fiecare secţie a expoziţiei a fost între Turcia şi statele pontificale şi în faţa Italiei.

332[33] Odobescu a făcut, în istoria noastră culturală cele dintîi propuneri de orgamzire a unor expoziţii ale cărţii româneşti.

CASA, VEŞMINTELE ŞI PETRECERILE ŢĂRANULUI ROMÂN

Noie extrase din *Catalogul productelor secţiunii române,* la Expozifiunea Universală din 1867, la Paris.

Sub acest titlu este publicat în *Scrieri literare şi istorice,* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea IV — *Cestiuni de interes naţional, 1863—1868,* p. 117—134, diverse note apărute pentru prima dată în *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son economie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue special des produits exposes dans la section roumaine .. . Paris, 1868.*

Cele trei note, distribuite în catalog în ordinea prezentării în expoziţie a pieselor la care se referă, sînt prezentate în ediţia din 1887 în ordinea logică indicată chiar de titlu.

Textul francez, din *Catalogue ...* este reprodus întocmai, în noua ediţie fiecare capitol are însă un titlu special, în limba română, defalcat din titlul general.

I. *Casa ţăranului* este publicată în *Catalogue. ..* în *Groupe, VI,* nr. 2. Theodory (F.), â Bucarest, *Projet pour la construction d'une ferme roumaine dans le parc de VExposition du Champ de Mars* (5 planches), p. 306—309. în ediţia din 1887, Odobescu adaugă în traducere română denumirea părţilor componente ale casei.

II. *Veşmintele ţăranului,* publicată fără modificări în *Groupe X, Classe 92 — Specimen des costumes populaires des diverses contrees,* p. 339—343.

III. *Petrecerile ţăranului,* publicată fără modificări în *Groupe II, Classe 10 – Instruments de musique,* p. 214—217.

Odobescu a făcut din aceste note un articol unitar pe care îl reedităm în ediţia de faţă luînd ca text de bază ediţia din 1887.

Traducerea textului aparţine editorului, ea încearcă să redea cît mai fidel intenţiile scriitorului.

NOTE

Despre proiectul construirii în parcul Expoziţiei Universale din Paris, 1867 a unei case ţărăneşti v. mai sus, p. 333 : ,,în ocolul dat Eomâniei, este proiectul a se găsi o frumoasă casă ţărănească cu toate împrejmuirile

(straie; şi____________, >t ce consti
neasеă în Bomânia". Icieea unei expoziţii permanente a __
a ţăranului român se va realiza abia peste şapte decenii p
lui din Bucureşti. La origina ei găsim propunerea lui Od

337[27] Afirmaţia lui D. Kaempfen, citată mai sus (p.
la caracterul oriental al costumului popular românesc pare
din lectura acestui pasaj din *Catalog.*

343[3] Etimologia este dată de Samuil Micu Klein î
«a *istorii românilor,* partea IV-a *(Să arată cum că româ*
neam sînt de la Roma), par. 2, în care învăţatul transil
•demonstreze prin obiceiuri originea latină a românilor (v
peanu, Buc, 1963, p. 86). Cum lucrarea iui Micu a circ
e probabil ca Odobescu să fi cunoscut etimologia prin

343[8] Este vorba de "V. Alecsandri, *Balade adunate*
tea I—II, Iaşii, 1852—1853, de culegerea aceluiaşi *Poes*
mânilor, Buc, 1866 şi de At. Marian Marienescu, *Poesi*
culese şi corectate, Buc, 1861.

344[5] V. Aleesandri, *Poesiapoporală aromânilor,* intr
adunate şi îndreptate, partea I, Iaşii, 1852, p. II—III.

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ŞI EXPUNEREA TEZAURULUI DE LA PIETROASA, LA PARIS ŞI LA LONDRA, ÎN ANII 1867 ŞI 1868

Scrisoarea deschisă către redacţie şi *Darea de seamă* au fost date spre publicare concomitent de Odobescu la două gazete din Bucureşti :

Opiniunea constituţională, ziar politic literar şi comercial, an. I, 14 septembrie, 1869, nr. 41, p. 2-3.

Traian, an. I, 16 septembrie, 1869, nr. 57, 58, p. 227-228, 234.

Diferenţele şi nepotrivirile în felul în care apare publicat textul în cele două gazete sînt suficient de grăitoare pentru a înţelege cît credit se poate acorda grafiilor, fonetismelor, aspectelor gramaticale etc. ale scrierilor odobesciene trecute prin mîna tipografilor şi a corectorilor care intervin arbitrar în textul autorului. Dăm cîteva exemple de deosebiri :

Traian	*Opiniunea constituţională*
lipsiam	lipiseam
feluritelor	feluritor
contra-mi	contră-mi
ideia	idea
aşi	aş
asemenea	aseminea
asicurîndu-i	asigurîndu-i
totdeuădată	totdeodată
se cer	să cer
esactă	exactă
mulţămirea	mulţumirea
tuturor	tutulor
adaug	adaog
Tesaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra	Tesaurului de la Paris şi la Londra în anii 1867-1868.
universale	universală
se destină	se destinase
espune	expune
să fie	să fiă

anticarii	anticuarii
dupe	după
particulari	particoleri
este destinat a realiza	este destinat a populariza
timporari	timpurari
direcţiunii	direcţiunei
Kensington	Kensigton
după	dupe
totodată	totdeodată
a cere	o cere
care se ambalase	care se ambala
Agenţia	Agentă
... nici o dormiau	nici o doream
străinătate	străinetate
seu	sau

Din această comparaţie este evident că nu se poate stabili care a fost textul origina

Textul din *Opiniunea constituţională* apare uneori mai modernizat, dar este mai plin d greşeli de tipar şi inconsecvenţe, textul din *Traian* ni se pare mai apropiat poate de practicel grafice, fonetice şi lexicale ale lui Odobescu, de aceea l-am adoptat ca text de bază pentr ediţia de faţă.

NOTE

împrejurările prezentării Tezaurului de la Pietroasa la Expoziţi Universală de la Paris din 1867, apoi, din noiembrie acelaşi an pînă î aprilie 1868 la South Kensington Museum (Londra) sînt relatate de Odo bescu, împreună cu ecourile ştiinţifice ale acestei peregrinări în occident a preţioaselor piese, în *Le tresor de Petrossa,* t. I, Paris, 1889—1900, p. 38–45. Muzeul londonez (actualul Victoria and Albert Museum) fusese în fiinţat în 1855 sub auspiciile lui Sir Henry Cole (1808—1832) cunoscut pri activitatea depusă pentru organizarea arhivelor engleze, a expoziţi din 1851 şi a şcolilor de muzică din Anglia.

în timp ce, la Paris, Odobescu trata cu cercurile ştiinţifice din Londr condiţiile împrumutării Tezaurului, la Bucureşti încep a se răspîndi ce mai fantastice zvonuri despre soarta valoroaselor antichităţi. Ecoul aces tor zvonuri se face, la 30 ianuarie/12 februarie 1868, *Trompeta Carpaţilo* ziarul lui Bolliac care publică articolul *Cloşca cu puii de aur,* făcînd di ,,vînzarea vaselor de aur" un cap de acuzaţie împotriva lui Ion Brătian sub al cărui ministeriat ,,s-a ars, pe tăcute, Curtea de Argeş şi s-au vîndu din Muzeul naţional român singurele obiecte care putea să dea nume d museu museului nostru". Primul ministru este provocat (,,A ! Domnul Brătiene ! Vi s-au trecut multe dară sperăm că aceasta nu vi se va trece să desmintă svonurile. *Monitorul oficial* din 2/14 februarie 1868 public următorul *Comunicat*: ,,La închiderea Expoziţiunii de la Paris, membr Secţiunii engleze au exprimat dorinţa ca tezaurul de la Petroasa să fie expu

şi la Museul de la Kinsington. Guvernul n-a putut decît să adere cu plăcere la această cerere şi piesele cele mai de preţ şi care înfăţişează un caracter mai mare *de* antichităţi sint şi astăzi expuse la acel museu, între cari se află şi cloşca de care vorbeşte ziarul *Trompetta*; prin urmare şi astă dată acest ziar s-a expus a fi desminţit".

Trompeta însă nu renunţă la atacurile sale care ating în nr. 600 din *£[18* februarie, supremul ridicol. Contestînd adevărul celor relatate în comunicat („Glumiţi d-lor de la guvern? \'ă bateţi joc de omenire?") redactorii constată ,,cu dicţionarul de geografică al lui Bouillet deschis... că oraşul Kinsington, museul de la Kinsington nu există" *(sic!). Didionnaire universel* al lui Bouillet apăruse în 1854, muzeul din South Kensington fusese creat în 1855. Fără a-şi prelungi informarea pentru a evita asemenea enormităţi, *Trompeta* anunţă şi evaluarea pierderii (14 ocale şi 252, 3/11 dramuri de aur) şi ecoul ei în mediul rural („Adevărat, să fie, boerule, că s-a găsit cloşca cu puii de aur?"). în numerele 604—616, senatorii, deputaţii, publiciştii, baroul şi parchetul român sînt rugaţi printr-o notă publicată cu aldine, în p. 1, să convingă guvernul să readucă în ţară „antichităţile, tesaurii români, comoara de la Petroasa, vasele şi odoarele bisericeşti adunate de pre la monastirile rădicate şi dotate de către glorioşii domni români". în sfîrşit la 21 februarie/3 martie se anunţă că *Soseşte cloşca cu puii de aur* şi „toţi doritorii" sînt invitaţi să se afle în ziua de 1 aprilie la Museul naţionale spre a vedea „miraculoasa *Cloşcă'".* Anunţul e retipărit în nr. 618 al ziarului.

Beproşurile neîntemeiate ce i le adresase presa din ţară l-au afectat. pe Odobescu şi chiar după ce publicase *Darea de seamă,* într-o scrisoare către primul ministru Al. G. Golescu-Arăpilă, din 24 martie 1870 încă mai amintea de „netrebniciile cu care bunăvoinţa compatrioţilor mei mă gratifică de cîtva timp".

Originea zvonurilor care au dus a aceste calomnii este relatată în articolul scris de Odobescu însuşi. Oficialităţile şi cercurile ştiinţifice erau de altfel convinse de netemeinicia învinuirilor ce i se aduseseră şi alegerea lui Odobescu ca membru ai Academiei, la 10 septembrie 1870 confirmă recunoaşterea nu numai a pregătirii, dar şi a înaltei sale onestităţi ştiinţifice.

Nota lui Odobescu este însă şi un excelent raport final asupra prezentării româneşti la Expoziţia Universală de la Paris din 1867 şi ea completează raportul şi circularele sale din perioada pregătirii participării.

ÎNSEMNĂRI DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEŢELE ARGEŞ ŞI VîLCEA.

CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860 DIN ÎNSĂRCINAREA MINISTERULUI CULTELOR ŞI INSTRUCŢIEI PUBLICE[1]

Manuscrisul autograf, al jurnalului de călătorie al lui Odobescu în judeţele Argeş şi Vîlcea se păstrează în colecţiile Cabinetului de manuscrise — carte rară al Academiei Republicii Socialiste România, sub cotele mss rom. 4935 f. 103—129 v., manuscris care conţine şi alte autografe ale scriitorului[2] şi mss rom. 5352. în primul manuscris sînt 27 de file de format mare, scrise cu caractere chirilice, cîteva file (f. 125, 129 r-v.) sînt scrise cu creionul. Fiind aproape şterse, multe cuvinte sau părţi întregi din text, au fost întărite cu cerneală, poate de mîna Saşei Odobescu. De asemenea notele, care nu au mai fost dezvoltate de Odobescu (f. 124 r-v), sînt scrise iot cu creionul. Fila 113 r-v este scrisă de Saşa, care, după mărturisirea din text a scriitorului, i-a servit de secretară.

Manuscrisul conţine descrierea călătoriei începînd de la 18 iunie, plecarea din Bucureşti, pînă marţi 28 iunie, ora 11 dimineaţa, la Curtea de Argeş. Descrierea reîncepe în manuscris la data de 13 iulie şi continuă pînă la sfîrşit. la 4 august.

în cel de-al doilea manuscris sînt 8 file, de format foarte mare, scrise tot cu caractere chirilice; ele conţin descrierea călătoriei între zilele de 29 iunie şi 12 iulie, pasai care lipseşte din primul manuscris.

Grafia manuscrisului este foarte neîngrijită, ea vădeşte graba cu care a fost scris. împreună cu textul cu caractere latine din mss. rom. 3265 : *Relaţie despre anticuităţile ce se aflu in mănăstirile din districtul Argeşului şi Vîlcea,* din care publicăm un fragment în ediţia de faţă, în *Anexe,* sînt singurele manuscrise autografe, din decada 1860 — 1870 a scrierilor lui Odobescu, din care se pot trage concluzii asupra grafiilor, fonetismelor si formelor de limbă proprii scriitorului[3].

[1] S-a adoptat titlul din ultima ediţie postumă din *Convorbiri literare,* an. LXVII, nr. 7 — 9 iulie-septembrie 1934, p. 636 — 681.

[2] Parte din autografele lui Odobescu, cuprinse în acest manuscris, au fost publicate în volumul I al ediţiei Academiei, în 1965, atragem atenţia că între timp numerotarea filelor manuscrisului s-a schimbat prin introducerea unor file răzleţe din *însemnări,* aflate în *Arhiva Al. Odobescu.* Pe o filă la începutul manuscrisului s-a notat concordanţa între vechea şi noua numerotare.

[3] în Arhiva Odobescu de la Cabinetul de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se mai găsesc şi o serie de note autografe ale scriitorului, tot din această perioadă.

Cu toată graba cu care este scris jurnalul, grafiile nu lasă să se strecoare atîtea confuzii fonetice ca în textele tipărite. Incertitudinea cea mai frecventă este aceea a vocalelor *ă, e* sau i, final, redate toate printr-un semn grafic foarte vag. *E* silabic precedat de vocală este uneori diftongat, dar precedat de consoană labială române *e; x* este redat prin grupul *cs; t,* în numele proprii, prin *th.*

Influenţele etimologiste şi heliadiste se fac foarte puţin simţite. în general este un scris fonetic, scrie : *doo* sau *doă, noo* sau nod, *ploo* sau *ploă* etc.

Vocabularul este bogat în cuvinte româneşti, unele mai puţin întrebuinţate, sau de factură mai populară *(picere),* dar neologismele sînt rare.

Gramatical, genitiv-dativul feminin singular ezită între terminaţiile *ei* şi *ii,* la verbe este des folosită forma veche a trecutului compus cu *a* în loc de *au,* la persoana treia plurală. în general se întîlnesc multe dezacorduri gramaticale.

Majoritatea numerelor din text sînt scrise cu cifre iar secolele sînt notate cu cifre arabe.

Gîteva variante genetice nu sînt esenţiale, ele marchează însă preocuparea scriitorului de a-şi îmbunătăţi şi preciza textul. De exemplu intr-o frază şterge cuvîntul *deal* pentru a-l înlocui cu *coastă,* probabil mai corespunzător realităţii, dar uită să modifice şi pronumele-complement care rămîne *dînsul* în loc de *dînsa;* înlocuieşte cuvîntul *muchea* cu *piscul, a urca* cu *a sui, împotriva cetăţii* cu *In dosul cetăţii* etc. Mai este de remarcat că unele nume proprii au rămas necompletate, marcate prin cîteva puncte.

Textul jurnalului de călătorie la mănăstiri a fost publicat postum de trei ori în fragmente, mai mult sau mai puţin întinse, în *Convorbiri literare.*

Cu ocazia aniversării a două zeci de ani de la moartea scriitorului, se publică în *Convorbiri literare,* an. XLIX, nr. 11—12, noiembrie-decembrie, 1915, p. 1134 — 1149, fragmentul din jurnal cuprinzînd zilele de la 28 iunie la 9 iulie, petrecute la Curtea de Argeş. A fost ales acest pasaj pentru că tot aici se publică (p. 1107—1133) şi descrierea *Episcopii de Argeş*[1], rezultat al cercetărilor întreprinse de Odobescu în această călătorie.

Titlul sub care se publică este : *însemnări din călătoria făcută în 1860—1861, în judeţele Argeş şi Vîlcea cu însărcinarea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice.* Fragment.

Din compararea fragmentului cu manuscrisul 5352 f. 25—32, rezultă că au fost făcute numeroase omisiuni în text, în schimb se păstrează caracteristicile limbii lui Odobescu, aşa cum ele apar din analiza manuscrisului.

A doua ediţie, tot fragmentară, a jurnalului călătoriei a apărut în *Convorbiri literare,* an LIV, nr. 10, octombrie, 1922, p. 709 — 720 sub titlul: *Impresii din călătoria arheologică a lui Alexandru Odobescu în 1860.*

S-a publicat aici începutul manuscrisului din ziua de 18 iunie pînă la 28 iunie. în continuare se republică în *Convorbiri literare,* an. LV, nr. 1, ianuarie, 1923, p. 15—29, fragmentul de la 28 iunie la 13 iulie, deci avînd în plus faţă de ediţia din 1915 jurnalul zilelor de la 9 la 13 iulie.

Ambele pasaje s-au publicat de pe manuscris cu numeroase greşeli de lectură, dar cu mai puţine omisiuni aşa cum rezultă din comparaţia făcută cu manuscrisele citate.

Semnalăm o greşeală adoptată în ambele ediţii care încep publicarea fragmentului de la Curtea de Argeş cu data : „Marţi 28 iunie 1860, Curtea de Argeş", indicaţie care în manuscris (f. 111 v. jos) încheie de fapt pasajul: *„Azi pe la 8 eram deştept şi de atunci scriu acest jurnal. Dacă azi va fi gata trăsura ce s-a şi dat la căruţaş, o să plec la Goleşti, lăsînd aci*

[1] Pentru publicarea acestei descrieri vezi aici p. XIV. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România a achiziţionat recent manuscrisul autograf al acestei lucrări.

pe Trenk ca să lucreze. Sînt acum 11 ceasuri". Mai departe Odobescu se
săptămîni de la această ultimă dată a reluat jurnalul redactînd din m
în acest răstimp, deci data pusă în fruntea fragmentului nu-şi are ros

A treia ediţie postumă este publicată cu ocazia sărbătoririi c
Odobescu, în numărul consacrat acestui eveniment de *Convorbiri lite*
7—9, iulie-septembrie, 1934, p. 636 — 681, subtitlul: *însemnări despre*
din judeţele Argeş şi Vîlcea, călătorie făcută in 1860 din însărcinarea M
instrucţiei publice.

Aici se publică textul integral al jurnalului cu excepţia pasajului
pentru care se face trimitere la fragmentul editat prima dată tot în *Conv*

în prezentarea intitulată: *Ineditele lui Odobescu,* Al. Tzigara S
dă lămuriri asupra ineditelor pe care le publică şi care i-au fost puse la
sau în copii de Saşa Odobescu. în privinţa jurnalului de călătorie se pre
ducea *„după transcrierile ce mi-au pus la dispoziţie, după ce s-au omis*
prea personal de însăşi d-na Odobescu" (p. 619). în note (p. 617—618, n
soarea Saşei Odobescu prin care cedează lui Al. Tzigara Samurcaş
mulţumindu-i pentru publicarea lor.

în *Notă asupra ediţiei,* publicată în volumul I al ediţiei de faţă,
tablou comparativ între manuscrisul jurnalului de călătorie şi ediţia din
zultă erorile de lectură, lacunele şi lipsa de preocupare pentru interpreta
fiilor, care caracterizează textul publicat în Convorbiri. Regulele ortogr
răpesc mult din autenticitatea scrisului odobescian.

Dacă în general lipsa unor pasaje relative la Saşa, sau la chestiun
tate, sînt explicate prin omisiunile făcute chiar de aceasta, în copiile
publicare, lipsa sau mutilarea altor pasagii se datoreşte neglijenţei edit
pensiune existente în manuscris în locul unor nume proprii apar comple
vorbiri literare, completări datorite probabil Saşei Odobescu.

Ediţia de faţă este făcută exclusiv după manuscrisele 4935 şi 5352
lor cronologică. Puţinele cuvinte nedescifrate şi lacunele textului n
nalate.

Pentru o mai bună informare a lectorului, am preferat să păstrăm
din manuscris, aşa cum ele apar în ediţia din *Convorbiri literare,* semnalî
tice ale textelor lacunare şi aceasta pentru că se presupune că ele au fost
rului, care era cea mai în măsură să cunoască unele detalii ale acestei

Manuscrisul a fost transcris conform normelor stabilite. Cele cî
mărunte, pomenite mai sus, anulate de scriitor în text, nu au mai fost se
pletările făcute cu creionul de mîna lui Odobescu a fost încadrate tacit în
scrisului, scris în mare grabă cu creionul, există cîteva variante genetice,
care, pentru a da o imagine completă lectorului asupra manuscrisului or
în subsolul paginei, exponentul indicînd locul din manuscris, unde ele f

Am ilustrat textul jurnalului cu cîteva din picturile făcute în tim
pictorul H. Trenk, colecţie aflată astăzi în Muzeul de artă al Republic

[1] Cf. aici p. 642. în Arhiva Odobescu de la Biblioteca Acade
aliste România se găseşte copia, cu indicaţiile lui Al. Tzigara San
editat textul în *Convorbiri.*

0

NOTE

Activitatea ştiinţifică a lui Alexandra Odobescu este marcată în anii 1881—1862 de două cercetări întreprinse în regiunea celor mai vechi formaţii de stat româneşti: Argeşul şi Vîlcea. Asociindu-se acţiunii de depistare şi conservare a urmelor istorice din ţara noastră iniţiată în chiar anul Unirii de Alexandru Ioan Ouza, alegerea celor două judeţe (ca şi, în 1862, stăruinţa de a-şi continua cercetările în Gorj, Mehedinţi şi Dolj) trebuie puse în legătură cu preocupările mai vechi ale lui Odobescu. în 1856 el culesese informaţii arheologice la Turnu Severin, în cursul unei călătorii în sudul Olteniei. în anul următor excursia în Muscel şi Argeş îi oferise cunoaşterea directă a cadrului natural, monumentelor şi tradiţiilor care aveau să dea farmec şi autenticitate *Scenelor istorice.* Eeluarea cercetărilor pe teren, potrivit unui program ştiinţific, răspundea acum nu numai curiozităţii istoricului, dar şi convingerii patriotului că studiul, îngrijirea, prezentarea vestigiilor trecutului generaţiei care înfăptuise Unirea este o înaltă îndatorire.

Prin atenţia acordată vechilor monumente, documente, cărţi şi obiecte de artă risipite pe întinsul ţării Alexandru Ioan Cuza ca şi oamenii politici sau cărturarii luminaţi din jurul său continuau eforturi ale căror începuturi se situau cu mult în urmă. însemnătatea monumentelor istorice o semnalase încă din veacul premergător Cantemir şi Constantin Oantacuzino Stolnicul. De pe la 1824 datau interesantele note din călătoria la mănăstirea Sinaia, prin Muntenia şi Oltenia a lui Ghenadie Pîrvulescu, pline de observaţii de istorie culturală (rezumate de C. Bobulescu în *Arhiva românească,* 5 (1940), p. 146—148; cf. şi notele din călătoria de la 1833 pe la mănăstirile din Moldova, *ibid.,* p. 149—150). Măsuri sistematice pentru depistarea tezaurelor istorice şi artistice ale Ţării Eomâneşti luase Kiselev în 1832, însărcinînd cu înfăptuirea lor pe pod-polcovnicului Fanton de Verrayon. Acesta cere lui Neofit, episcopul Eîmnicului şi Noului Severin, pe atunci „otcîrmuitor al Mitropoliei", să vegheze „a se aduna cele mai vechi pisanii cîte se pot găsi pe la mănăstiri, biserici, bisericuţe, paraclise şi schituri şi pe la alte locuri, adică trapezării, cişmele, clopotniţe, asemenea şi de odoarele ce au dat fieşcare domn şi alţii la mănăstiri şi la celelalte locuri şi de clopotele ce vor fi dăruite şi de cine anume şi de vechimea lor". Cercetarea avea ca scop şi o catagrafie a monumentelor („o statisticească descriere ce acum este să se facă Prinţipatului Valahiei"), în care scop urma „să se însemneze şi mănăstirile, bisericile şi celelalte de ce domni sînt făcute şi de sînt ceva domni sau oameni însemnaţi îngropaţi la acele mănăstiri şi de la ce leat" (cf. Gh. Mcolăiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut,* în *Revista arhivelor,* 1 (1924—1926), nr. 1—3, p. 90, 92). Trebuiau să se urmărească, de asemenea, cărţile vechi, manuscrisele şi orice alte documente istorice (v. şi comentariile noastre la *Foletul novei,* în acest volum).\

Aceste măsuri au fost continuate. în *Relaţie de lucrările departamentului Logofeţiei Trebilor Bisericeşti cuvîniată la Obştească Adunare în*

şedinţa de la 16 noemvrie leat 183.3 de către marele logofăt Barbu Ştirbeiu, Buc, 1834, se arată că pentru reparaţia vechilor mănăstiri mitropolitul Grigorie prevăzuse şi o „casă de rezervă pentru merimeturile sau zidirile ce se vor cunoaşte de trebuinţa neapărată". Asemenea reparaţii erau efectuate într-un spirit de totală neînţelegere pentru valoarea documentară şi artistică a monumentelor, „reconstruite", iar nu restaurate, cum procedează în aceeaşi vreme arhitectul Harţei, chemat pentru reclădirea Brăilei în 1831, dar folosit şi la transformarea vechilor biserici. Odobescu va condamna mai tîrziu aceste sistematice distrugeri de bunuri culturale pe care nu le putea scuza buna intenţie a conservării lor.

La 1840 Obşteasca Adunare numeşte, în acelaşi scop, o comisie din care făcea parte şi Eufrosin Poteca (v. lucrarea acestuia din 1857, *Monasiirile şi dreptul lor de proprietate,* publicată de G. Dem. Teodorescu în *Revista pentru istorie, arhelogie şi filologie,* 1 (1883), p. 43—46).

Din acelaşi an 1840 datează călătoria lui Vaillant, pe atunci profesor la Colegiul naţional din Bucureşti, la mănăstirile Cîmpulung, Tîrgovişte, Argeş, Dintr-un lemn, Arnota, Hurezul, Tismana, Căldăruşani, Cernica şi Snagov (v. *La Românie,* voi. III, Paris, p. 319—371). în vara lui 1842, împreună cu Ion Ghica, Grigore Alexandrescu vizitează mănăstiri olteneşti sau muntene aducînd cu sine nu numai inspiraţii pentru „poezia ruinelor" care s-a bucurat de un asemenea succes în literatura noastră, de la Iancu Văcărescu la Cîrlova, de la Eliade şi Baronzi la Bolintineanu, Bolliac sau Grandea, ci şi un interesant *Memorial,* în care atenţia pentru vechile noastre monumente ca mijloc de redeşteptare a conştiinţei naţionale depăşeşte domeniul poeziei.

Iniţiativele publice creaseră într-o epocă de redeşteptare naţională la care se adăuga, negreşit, şi imboldul romantic spre ,,ruinuri", un adevărat curent spre monumente al celor în măsură să-şi îngăduie călătorii uneori lungi şi, cum vom vedea, încă la 1860 nu lipsite de peripeţii. Despre biserica lui Neagoe din Curtea de Argeş, un călător francez, Theodore Margot (a cărui carte *O viatorie în cele şaptesprezece {districte ale României, anticuităţi, curiozităţi naturale, situe, oraşe, monumente, date istorici, usuri şi morale* o tipărea C. A. Bosetti la Bucureşti în 1859, răspunzînd desigur gustului public, cf. îsT. Iorga, *O descriere din 1859 a monumentelor Ţarii Româneşti* în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 30 (1937), p. 84—86) nota : „Această mănăstire este vizitată de mulţi străini şi de către mai toată nobilimea ţării" *Jop. cit.,* p. 30).

în legătură cu scopul călătoriei sale arheologice, [Odobescu însuşi dă unele informaţii arătînd, în articolul *Foletul novei, loc. cil.,* p. 657, că în vara anului 1860 a fost „însărcinat de Ministeriul instrucţiei publice de a cerceta, a înregistra şi a descrie obiectele antice şi interesante pentru istorie ce se vor afla prin mănăstirile din unele judeţe ale ţării". Datele privind împrejurările acestei călătorii arheologice, ca şi începuturile cercetărilor asupra vechilor noastre monumente au fost strînse în studiul lui M. A. Musicescu şi D. Gh. Nastase *(Cercetări de artă veche românească în secolul al XlX-lea. Introducere la studiul istoriografiei artei medievale româneşti,* în *Studii şi cercetări de istoria ariei* 3 (1956), nr. 1—2, p. 129 — 147 ; v. şi istoricul recent al acestor cercetări în *Introducerea* prof. Al.

Blian la *Inscripţiile medievale ale Bomâniei,* voi. I : *Oraşul Bucureşti,* Bucureşti, 1965/ p. 23 şi urm.).

Iniţiativa misiunii la care participa Odobescu aparţinea cunoscutului colecţionar Dimitrie Pappasoglu. După relatările sale din notiţa autobiografică publicată ca foaie volantă din 1866 sub titlul *Viaţa maiorului Dimitrie Bappasoglu,* acesta propusese în 1859 într-o scrisoare adresată lui Cuza „asigurarea bibliotecilor, a mormintelor domneşti, a inscripţiunilor şi a precioaselor obiecte aflate pe la toate mănăstirile de stat" (v. si C. D. Fortunescu, *Viaţa maiorului D. A. Bappasoglu,* în *Arhivele Olteniei,* 9 (1930), p. 97—98) G. Creţianu menţiona această întreprindere în *Bevista română,* 1 (1861), p. 849, la rubrica *Mişcarea literară* : „Domnul Alexandru G. Golescu, ministrul Cultelor în cabinetul de la 10 octomvrie 1859, însărcinase o comisie compusă de domnii Bolliac, Odobescu, maior Papazolul şi Pelimon spre a face o călătorie archeologică pe la monastirile din Bomânia", prezentîndu-i şi rezultatele. Propunerea lui Pappasoglu a fost pusă în practică în anul următor şi astfel, cîteva echipe formate, pe lîngă delegatul Ministerului, din „desenator şi traducător din limba slavonă pentru inscripţii", porniră la „revizuirea" (inspectarea) mănăstirilor din ţară. Lui Pappasoglu însuşi i-au revenit judeţele Prahova, Muscel, Dîmboviţa şi Olt. Bezultatele sale au fost apreciabile, dacă ne gîndim la piesele descoperite, între altele remarcabilul caiet de modele, al lui Badu Zugravu, maestrul încă puţin cunoscut al picturii noastre din sec. al XVIII-lea (caietul, găsit la mănăstirea Bunea, în prezent la Biblioteca Academiei, ms rom. 5307, a fost prezentat de M. Kogălniceanu într-un articol din *Bevista pentru istorie, arheologie şi filologie,* 1, 1883).

Cezar Bolliac participă şi el la călătoria arheologică din 1860. Constatările sale au fost expuse în trei rapoarte către Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice şi în lucrări în care susţine necesitatea protejării preţioaselor vestigii de artă veche românească şi propune „a se face un inventar de toate argintăriile ridicate de la mănăstiri şi a se publica în *Monitor* pentru ştiinţa publicului" *(Trompeta Carpaţilor,* 1867, decembrie 14 ; cf. şi *Călătorii arheologice în Bomânia,* ed. a 2-a, Buc, 1861; *Monastirile din Bomânia (Monastirile închinate),* Buc, 1862 ; ed. franceză, Buc, 1862 ; *Mănăstirile din Bomânia — zise Brîncoveneşti,* Buc, 1863).

Poetului A. Pelimon i-au revenit judeţele Buzău, Bîmnicu-Sărat si Ialomiţa, din a căror cercetare a extras datele pentru *Impresiuni de călătorie în Bomânia,* Bucureşti, 1858, ca şi pentru acel *Memoriu. Descrierea s[fintelor]monastiri,* publicat în 1861, în care străduinţa evocării „trecutului ţării, faptelor şi eroismului românilor" a fost negreşit mai mare decît preocuparea unei redări fidele şi complete a monumentelor cercetate.

Cele mai importante rezultate, puse în valoare cu o competenţă dobîndită prin studiile din străinătate între 1851 şi 1855 şi prin prima sa călătorie în Oltenia din 1857, sînt acelea ale lui Alexandru Odobescu, fapt recunoscut de specialiştii contemporani (v. Gr. G. Tocilescu, *Studiele arheologice ale d-lui Odobescu asupra mănăstirilor zise închinate,* în *Columna lui Traian* 4(1873), p. 179). Itinerariul său, străbătut în tovărăşia Saşei Odobescu şi a pictorului H. Trenk, a cuprins mănăstirile şi schiturile din jurul Piteştilor (Trivalea, Tutana, Bîscov, Cotmeana), apoi Curtea de Argeş şi împrejurimile (Costeşti, Bobaia, Cetatea Poienari, Berislăveşti) şi, după o incursiune prin Transilvania (Sibiul), manaştirile"de pe valea Oltului (Cozia, Turnul, Stînişoara, Ostrovul), la Frăsineiul, Fedeleşoiul, Stăneştii, bisericile din Eîmnic, mănăstirile Olăneşti, Govora, Bistriţa, Dintr-un lemn, Arnota şi Horezul. Acesta este doar începutul investigaţiilor arheologice ale lui Odobescu încheiate prin studii de istorie a vechii noastre arte. Ele vor fi reluate şi continuate prin cercetările din anul următor la Snagov şi în judeţele Vîlcea şi Bomanaţi (v. Bapoartele din 29 mai, 28 august şi 27 septembrie 1861 în *anexele* ed. de faţă; pentru cercetările lui Odobescu din acei ani cf. A[lexandru] L[apedatu], *Schiturile si metoaşele mănăstirii Bistriţa din Vîlcea,* în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 1 (1908), p. 94—95 şi A. Sacerdoţeanu, *Cercetări istorice şi pitoreşti prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani. Lucrările lui Al. 'Odobescu, H. Trenk şi G. Tătărescu,* în *Arhiva românească,* 6 (1941), p. 347—379 şi 7 (1942), p! 319

Bezultatele informaţiilor culese în cursul acestor călătorii formează un capitol însemnat din bibliografia Odobescu. Un fragment din *însemnările de călătorie* apare în *Atheneul român* din 1860 *(Antichităţile monasticilor Arnota şi Govora).* Urmează studiul despre *Foletul novei* în *Bevista română* 1(1861), p. 657—678 şi în aceeaşi revistă marele studiu *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa (districtul Vîlcea din Bomânia),* 1 (1861), p. 703 — 742; 807—830, continuat în anul 2(1862), p. 107—120. în *Buletinul instrucţiunei publice (Govora, districtul, Vîlcea),* 2(1867-1868), p. 145-147, *Atheneul român* 2 (1868-1869) ian.-aug., p. 11—22 *(Arnota, districtul Vîlcii), Informatiunile politice literare, comerciale din Jassy,* 2 (1871), nr. 197, p. 2—4 *(Monastirea Arnota, districtul Vîlcei), Columna lu% Traian,* i (1873), p. 181—182 *(Mănăstirea Tutana),* p. 182 *(Beştelciul),* p. 206-208 *(Stăneştii),* p. 208 *(Schitul Arhanghelu); ffpeeuocmu mpydu Mocmecnoso apxeojioemecmeo oâuţecmea,* 4(1874), p. 1—36 *(Bosdyx c eumumuM U3o6paMcenueM nojiOMcenun Cnacumejia* ***eo epoee nowcepjneoeaHuuu*** *1601* ***eody e PyccKuu*** *TuxeeucKuU Mouacmupb u naUdeumiu* ***e*** *EucmpuiţKoii Momcmupe* ***e*** *Bajiaxuu).* Documentaţia inedită este tot cea strînsă în 1861—1862. Dar n-ar trebui inclusă aci propaganda orală pe care o va fi făcut, un entuziast ca el, între rude şi prieteni, pentru frumuseţile văzute, şi nu lui i-ar putea fi atribuită intenţia lui Xicolae C. Golescu de a face cu Strambio, consulul Sardiniei la Bucureşti, o vizită a mănăstirilor oltene (plecînd prin Cîmpulung) în august 1860 ? (G. Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale* ***a*** *României.%[Boierii Goleşti,* voi. IV, Bucureşti, 1939, p.' 332, nr. 585).

însemnările nu sînt numai un jurnal de cercetări, ci şi unul de călătorie în care autorului i-a plăcut să-şi noteze impresii, episoduri hazlii sau dramatice, peripeţii sau simple reflexii alături de itinerariul conştiincios şi inventarul monumentelor văzute. Prin notele sale, prin studiile ce va publica apoi, Odobescu aduce primele contribuţii ştiinţifice la cunoaşterea unei însemnate zone de monumente ale culturii noastre medievale. *însemnările* relevă dificultăţile enorme de acces într-o regiune aproape lipsită, pe atunci, de căi de comunicaţie spre monumentele izolate dar, tocmai de aceea, şi pasiunea tînărului cercetător, aceeaşi pentru însuşirile oamenilor sau frumuseţile naturii ca şi pentru vestigiile trecutului. X-am crezut potrivit să urmărim în comentarii studiile întreprinse de istoricii culturi.

românești pentru fiecare din monumentele, documentele sau piesele văzute de Odobescu. Pentru referințe trimitem la N. Stoicescu, *Bibliografie privind monumentele istorice din R.P.R.,* în, *Studii si cercetări de istoria artei,,* 4 (1957), nr. 1—2, p. 155—199 și, de același, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească,* Craiova, 1966, 525 p. (extras din *Mitropolia Olteniei).* Pe lîngă sumare date despre unele monumente menționate în treacăt de autor, am corectat sau completat, unde era cazul, informațiile sale. întregiri la *însemnările de călătorie* se pot găsi în Arhiva Al. Odobescu de la Biblioteca Academiei, mapa I, ms 4 și 5 și ms rom. 3265 (pentru mănăstirea Bistrița). în mapa I, ms 3, scurte date despre mănăstirile închinate, de altă mînă dar cu adnotări autografe în creion de Odobescu., adaugă documentației sale despre mănăstirile Argeș (și Biserica Domnească), Dobrușa, Govora, Cetățuia, Trivalea, Tutana, Brădetul, Slătioara, Păușa, Turnu, Ostrov, Cornetu, Horezu, Arhanghelul, Cozia.

361_{14} *Sofia Grețuleasca,* născută Iacovachi, soția doctorului și omului politic Mcolae Crețuiescu (1812—1890), participant la Bevoluția din 1848. Promotor al științei medicale, organizator de societăți cultural-științifice („Societatea de științe naturale", „Ateneul român"), membru al Academiei, partizan al lui Cuza, Crețuiescu făcea parte din același cerc de preocupări și idealuri ca șij Odobescu ceea ce explică prietenia familiilor lor.

361_{31} *Sașa,* soția lui Alexandru Odobescu.

361_{22} *Goleșiii* erau reședința familiei Golescu care a dat cîțiva cunoscuți militanți ai revoluției de la 1848 din Muntenia, tovarăși de luptă ai lui Mcolae Bălcescu (Mcolae C. Golescu, Al. C. Golescu-Albul, Al. O. Golescu-Arăpilă, Ștefan C. Golescu). Conacul este actualmente transformat în muzeu. *Zinca Golească* este Zoe C. Golescu, născută Farfara (1792—1879), soția lui Dinicu Golescu și mama revoluționarilor. *Menea Filipeasca* născută Bacoviță, căsătorită în 1845 cu Scarlat N. Filipescu („Șarloti"), era nepoata lui Zoe Golescu, fiind fiica *Anichii Racoviță* [(1803—1878), sora acesteia. *Catinca Racoviță* (1836—1879) era fiica Anichii Bacoviță, căsătorită cu Scarlat Trăsnea. *Luțica* pare să desemneze pe Felicia Bacoviță (m. 1906, o Alexandrina-Luța murise în 1852 de tifos). *Copiii lui Fffingham Grant,* din serviciul consulatului britanic din București (1820—1892), căsătorit cu Zoe Bacoviță, erau : Bibi, Lucie, Toto (care avuseseră febră tifoidă în 1859), Zoe-Marie-Ana (născută în 1851), Constantin (Dino), Mitza și Felix-Stephen (născut în 1859). V., despre toți cei de mai sus George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești,* voi. I—IV, București, 1839.

361_{24} *Henri Trenk,* pictor elvețian (1820 ?—1885) stabilit în București după o scurtă trecere prin Transilvania, care va întocmi desenele (documentația iconografică) pentru cercetarea lui Odobescu, desene păstrate azi la Muzeul de artă din București. Mai harnic decît Odobescu, Trenk își încheie lucrarea la întoarcerea sa din călătoria în Argeș și Vîlcea și G. Crețianu anunță în *Revista română* 1 (1861), p. 853 că pictorul „care a însoțit pe d. Odobescu în excursia archeologică ce a făcut pe la monăstirile

din țeară, a reprodus într-un minunat album cele mai interesante situații, ruinele vechilor noastre cetăți, mormintele și portretele bătrînilor domni, fragmente de architectură, stofe, vase și într-un euvînt tot ce poate avea un interes istoric. Acest prețios album, frumos legat, se află depus la Ministerul cultelor, de unde sperăm că va trece la Muzeul Național, cînd acesta va fi organizat cum se cade".

361_{38} *Administratorul județului* : La data călătoriei lui Odobescu administrația locală era încă aceea statornicită de *Regulamentul organic* (vezi ed. București, 1832) și de reformele lui Barbu Știrbei. *Cîrmuitorii* (apoi *administratorii)* județelor erau aleși pe trei ani dintre doi candidați propuși de sfatul administrativ, aveau atribuții strict administrative și primeau însărcinări atît de la Departamentul trebilor dinlăuntru (Ministerul de interne), cît și de la ceilalți miniștri pentru problemele ținînd de departamentele lor. Cancelaria județeană se compunea mai întîi dintr-un *cap* sau *sameș* al cancelariei, un *ajutor* al acestuia și doi *scriitori.* Denumirile acestor funcții se modernizează către mijlocul veacului și Odobescu întîlnește la Pitești un *administrator* și pe *secretarul* lui.

363_{6} *Schitul Trivalea,* veche ctitorie din timpul domniei lui Șerban Cantacuzino (1678—1688; pisania, din 1698, la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României,* fasc. I, Buc, 1905, p. 140—141), dărîmată de cutremurul din 1827. Odobescu a văzut noua biserică zidită de mitropolitul Mfon în 1854—1856, egumenul Ieroftei, „fost preot la mitropolie" fiind împuternicitul acestuia.

363_{15} *lipcanu* = ștafeta, curierul, slujbaș pus la dispoziția lui Odobescu în timpul călătoriei sale.

363_{17} *anghemaht*: aci, în sensul de „gătit", mîncare de pui cu sos.

363_{18} *Biserica Grecii* se numea, în Pitești, biserica Buna Vestire clădită de Norocea logofătul în a doua jumătate a sec. XVI, înzestrată și cu o clopotniță în 1712.

363_{20} # = semn folosit în vechile documente pentru „galbeni".

363_{23} *am redigiat această foaie, care va fi urmată și de deslușirile luate asupra Schitului Trivalea:* Odobescu se referă la cele două categorii de note luate în cursul călătoriei sale : *însemnările de călătorie* (textul pe care îl comentăm aci) și *Notele științifice,* cu caracter istoric sau artistic, pe care le va folosi pentru redactarea articolelor sale publicate în 1861 în *Revista română.*

36330 Lerescu, cunoscut al familiei Golescu, membru al unei vechi familii piteștene. împreună cu Gr. H. Grandea, un I. C. Lerescu publică în martie 1866, la Liege, *Dorințele a doi români și mediile de a le vedea realisate.*

363_{32} *Bascov și Cotmeana:* vezi mai jos.

36335 *Poștie la Mănicești* : Sistemul transporturilor de călătorijîn 186 era încă acela al poștelor, organizat în Țările românești, în sec. al XVI-lea dar, sub alte forme, mai vechi cu două veacuri („caii de olac" sînt amintiți într-un document din 1399). Beorganizat prin *Regulamentul organic,* serviciul poștal era asigurat de particulari care plăteau o arendă (în 183 baronul Christof Sachelarie). în contractul de arendare din august 184 se prevăzuse ca pe drumurile spre Brăila, Giurgiu, Vîrciorova, Cîineni (cel parcurs de Odobescu) și Focșani să circule trăsuri brașovene de șas

persoane, acoperite cu coviltir de seletin, capitonate cu scaune pe leagăn şi cu lădiţe dedesubt. Surugiii români erau reputaţi pentru îndemînarea -si pitorescul lor. în timpul lui Barbu Ştirbey, pentru transportul corespondenţei oficiale în ţară se introduce un serviciu special bisăptămînal prin dorobanţi călări şi prin vătăşeii comunelor. Poştele depindeau de Departamentul trebilor dinlăuntru în Muntenia şi de cel al finanţelor în Moldova.

363_{37} *Vărzaru* (în corn. Dobrogostea, r. Piteşti). Al. Odobescu dă primele informaţii despre biserica lui Badu vel armaşul *Vărzarul,* căreia îi citise pisania. Despre biserica din 1653 (?) şi crucea din 1660—1661, v. referinţe la X. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Ţara Bomânească,* Craiova, 1966, p. 40 (s.v. *Borleşti),* 402 şi 516.

364_{x} Notele luate despre mănăstirea Tutana le va publica Odobescu în articolul său *Mănăstirea Tutana,* din *Columna lui Traian,* (1873), p. 181—182. Clădită de Mihnea-vodă în 1582 biserica face parte, prin plan şi structură, din tipul Dealu. în parte ruinată (cele trei turle şi bolţile, «căzute, au fost înlocuite cu construcţii de lemn) şi-a păstrat zidurile cu o interesantă plastică decorativă imitînd faţadele bisericii de la Bucovăţ. Intrarea era ascunsă, din sec. al XlX-lea, de un pridvor de lemn. în apropierea clădirii se află clopotniţa, datînd probabil tot din sec. al XVI-lea, în parte scufundată în pămînt, constituind se pare, altădată, intrarea în ^curtea mănăstirii.

364 *rînză* (rînsă < slav. *rensa),* nume dat inflorescenţei masculine a unor arbori.

364_{35} Xumită şi *mănăstirea Topolog,* Topolov sau Sf. Petru şi Pavel, situată în corn. Cremenari, satul Flămînda, r. Băbeni — Bistriţa, mănăstirea pare să dateze din sec. XVI (piatră de mormînt cu inscripţie din 1583, publicată de V. Brătulescu în *Buh Corn. Mon. Ist.,* 27 (1934), p. 39). în 1933 X. Ghika-Budeşti nota că „e o biserică al carii an de fundaţie nu se cunoaşte pînă astăzi, nici ctitorul, căci nu se găseşte nici o inscripţie, nici pisanie" (v. *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi în Oltenia,* partea a treia, în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 25 (1933), p. 58).

364_{43} Este vorba de *Schitul Bascovul* (Bascoavele, satul Ursoaia, r. Piteşti) cu hramul Intrarea în biserică, clădit de Serban Cantacuzino, marele comis (1686-1695) în anii 1694-1695 şi refăcut de Ştefu în 1843 (X. Stoicescu, *op. cit.,* p. 28—29 şi 425). Pisania pe care Odobescu n-o poate transcrie din pricina călugăriţelor i-o va copia un tînăr preot, Xicolae, cu care cercetează şi Cotmeana, şi i-o va trimite la 28 iunie la Piteşti (v. mai departe).

365_{5} *Mănăstirea Cotmeana.* Construcţia ei a început sub Badu I (cea 1380) şi s-a încheiat sub Mircea cel Bătrîn (1388), de care a fost închinată apoi ctitoriei sale de la Cozia. Bogat decorată exterior cu cărămidă aparentă şi ceramică. Uşile împărăteşti, remarcabilă operă de sculptură în lemn, bicromă, cu motive aurite florale pe un fond roşu aprins se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti. Este ,,uşa cea veche, iar de lemn, ce se afla în pod", notată de Odobescu.

367_{30} *Alexandru Bacoviţă* (1773—1853), fiul lui Mihail Bacoviţă (Beizadea). în 1848 a fost preşedintele Comisiei de expropriere (al cărei vicepreşedinte era Ion Ionescu de la Brad), apoi ispravnic al Craiovei.

367_{47} *Viile familiei Ion Brătianu,* situate în Dealul Goleştilor, lîngă comuna cu acest nume.

367_{48} Cultivarea tradiţiei costumului ţărănesc a fost în familia Golescu nu numai una din formele de manifestare a dragostei de ţară, dar şi d protest împotriva ocupaţiei străine în anii următori Bevoluţiei din 1848 Lucrînd ele însile costume şi cusături populare (trimiţînd şi lui Alexandr Golescu-Arăpilă un costum la Paris, în noiembrie 1849, v. G. Fotino *op. cit.,* voi. II, p. 381, nr. 189), cele rămase acasă poartă costumul na ţional pentru a îndemna şi pe ţărănci „să nu mai poarte rochii, care le prin aşa de rău" *(op. cit.,* voi. III, p. 29, nr. 213). Vezi, despre această acţiun culturală patriotică G. T. Xiculescu-Varone, *începutul propagandei r mâneşti pentru ţesăturile şi cusăturile româneşti,* în *Universul,* 8 august 193 Obiceiul purtării costumului popular se păstrase deci în familia Goleşt lor pînă în 1860.

368_{7} *Biserica din Goleşti* (Sf. Treime), clădită în 1646 de Stroe Fie Leurdeanul, mare vistier între 1641—1651.

368_{26} *Schitul Bădiceni* (Sf. Xicolae). Biserica a fost clădită în s XVIII (menţiune din 16 iulie şi 2 august 1787 ca fiind ctitoria lui Iac logofătul la Arh. St. Buc, ep. Argeş, LXVIII/8—9; X. Stoicescu, *cit.,* p. 22).

369_{18} *Biserica din Costeşti :* din cele trei lăcaşuri din comună (r. Cur de Argeş), Odobescu va fi" cercetat-o pe aceea a Sf. Xicolae (1804), biserică „de zid", celelalte două fiind de lemn (X. Stoicescu, *op.* p. 454).

369_{22} *Schitul din Brădet.* (înălţarea Domnului, în corn. Brădul r. Curtea de Argeş), unul din vechile monumente ale Ţării Bomâneşti fi clădit de Mircea cel Bătrîn, se pare odată cu Cozia, deci sfîrşitul sec. XlV-lea (X. Stoicescu, *op. cit,* p. 41, nr. 80; Gr. Ionescu, *Istoria a tecturii în Bomânia,* voi. I, Bucureşti, 1963, crede că „în primii ani ai v cului al XV-lea").

369_{25} *Schitul Bobaia,* reclădit de Sava şifarul în 1644 pe locul u bisericuţe de lemn din sec. al XVI-lea, iarăşi refăcut în 1843 şi zugrăvi 1848; construcţia, la data cînd o vizitează Odobescu, n-avea ce să-i o ca interes artistic.

369_{40} *Noul Testament tipărit subt G. Bacoţi* este prima tradu românească a acestei cărţi, publicată în 1648 la Bălgrad (Alba Iulia mitropolitul Simion Ştefan).

369_{44} *Schitul din Valea Bădichii* este Schitul Brătăşeşti din rai Curtea de Argeş, cu hramul naşterea Sf. Ioan, Sf. Serghie şi Vah, c în 1735, refăcut în 1795.

371_{6} Ceea ce Odobescu numeşte *Vechea clădire a Curţii de Argeş* fostele chilii din jurul bisericii episcopale de la Curtea de Argeş, mate cu prilejul nereuşitei reconstituiri a lui Lecomte du Xoiiy din 1875—1886. Mănăstire pînă în 1793 cînd s-a aşezat la Argeş Sc episcopal, vechile chilii au făcut parte din complexul arhitectonic al moasei ctitorii a lui Xeagoe Basarab şi dărîmarea lor a fost încă un multele şi marile erori ale „restaurării". Aşa cum le-a văzut Odol construcţiile erau acelea reclădite de Matei Basarab, reparate de Ş Cantacuzino în 1682 şi de episcopul Iosif Sevastis în 1795, apoi de epis

Ilarion (1828—1845), după cutremurul din 1838. Inscripţia Crucii din Albeşti, din 1692, a fost copiată de Gr. Tocilescu (B.A.B., ms rom. 5192, f. 277). Note în Arhiva Al. Odobescu de la B.A.B., mapa I, ms 5.

371_{12} *Cetatea lui Ţepes* situată în satul Căpăţîneni-Ungureni, corn. Arefu, r. Curtea de Argeş, numită Cetatea Argeşului sau Poienari, construită probabil către sfârşitul sec. al XIV-lea pe locul unui fort din veacul precedent. Note despre Poienari în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5.

373_{44} *Mitică (Dumitru) Racoviţâ,* fiul Anei Eacoviţă. Pleacă în 1851 la învăţătură în Franţa, unde va urma apoi Şcoala de agricultură din Grignon (G. Fotino, *op. cit.,* voi. I, p. 148; voi. IV, p. 14, 15).

373_{45} *Gaterin Tărtăşeasea,* desigur soţia acelui funcţionar Tărtăşescu din Piteşti, recomandat în 1861 de Zoe Golescu pentru funcţia de prefect de Eomanaţi (G. Fotino, *op. cit.,* voi. IV, p. 352, nr. 603). Protejat al familiei, în 1860, sub ministeriatul lui Nicolae Golescu, era inspector al poştelor din Bucureşti, Ploeşti, Piteşti etc. *(ibid.,* p. 363, nr. 604).

374_{6} *Doamna Purduiasca.* Un Furduescu, „sameşul care a învăţat la şcoala din Goleşti" este menţionat în corespondenţa familiei Golescu *(op. cit.,* voi. III, p. 161, nr. 258). Pentru că „Nicolachi îl făcuse sameş cînd aveam Constituţia", reiese că fusese numit administrator financiar al judeţului Argeş în 1848. în 1860 era secretar al Administraţiei, la Piteşti, unde Odobescu îl întîlneşte la 28 iunie (v. în text, mai sus).

374_{32} *C. Cornescu-Grecianu* (1830—1900), consilier la Curtea de Apel şi secretar, căsătorit în 1863 cu Elena Mânu (1832—1916), fiica marelui vornic şi caimacam Ion Manu. *Costică Mânu,* viitor senator, fratele Elenei, va fi cumnatul lui Cornescu.

374_{40} *Lucrezia Borgia,* dramă în trei acte în proză de Victor Hugo, publicată în 1833. După cum vedem din *Catalogul* bibliotecii sale (H 51, 55, 57), Odobescu era un pasionat cititor al scriitorului francez (v. şi ediţia de *Theâtre,* Paris, 1850, *ibid.* H 55). Cartea putea fi luată însă şi din biblioteca, bine înzestrată, a Goleştilor.

375_{3} *C. D. Aricescu* (1823—1886), istoric şi publicist, participant la Eevoluţia din 1848, membru al divanului ad-hoc şi luptător pentru Unirea Principatelor, apoi director al Arhivelor Statului. Ca poet şi romancier Aricescu n-a avut succesul publicaţiilor sale istorice (despre Eăscoala din 1821, Eevoluţia din 1848 etc), dar Odobescu îl numea astfel numai pentru că nu se afirmase pînă atunci altfel decît ca poet *(Cîteva ore de colegiu,* Bucureşti 1846 ; *Arpa română,* Bucureşti 1858; *Şoimul Carpaţilor, Poezii istorice,* Bucureşti 1860).

375_{14} *Marion Delorme,* dramă în cinci acte, în versuri, de Victor Hugo, reprezentată mai întîi în 1831.

375_{26} *Prinţesa*: Alina (Alexandrina, Saşa), principesă Bagration, fiica prinţului Alexis Kirilovici Bagration, căpitan în armata rusă şi a lui Zoe Văcărescu. Căsătorită mai întîi cu Manole Băleanu, divorţează în 1834 şi se recăsătoreşte cu Iacov Prejbeanu. Era mama Saşei Odobescu. *Mumei,* Catinca Odobescu, îi va trimite o depeşă şi de la Mamul, prin Slatina, la 22 iulie. *Adolf* este A. Cantacuzino, magistrat şi om politic (1832—1910), unchiul marelui biolog; *Oton* (Othon) *Suţu* este fiul lui Nicolae Suţu, marele logofăt (1799—1871) şi nepot al lui Mihail vodă Suţu, fostul domn al Moldovei.

375_{28} Mănăstirea (de fapt Schitul) *Bestelei* din Piteşti, cu hramul Sf. Treime, era, în 1860, o biserică de lemn clădită pe locul alteia datînd, probabil, din 1732. Odobescu va scrie despre.schit în *Columna lui Traian,* 1 (1873), p. 182 *(Beşteleiul). Schitul Buliga,* cu hramul Sf. îngeri, clădit In 1745, ars în 1834,' refăcut în 1839, dărîmat în 1900, se afla în Piteşti pe locul actualei reşedinţe a Sfatului popular al regiunii Argeş. *Biserica domneasca,* cu hramul Sf. Gheorghe, se află pe str. Doamna Bălaşa 15 din Piteşti. Eeclădită de Matei Basarab pe locul unui lăcaş mai vechi, terminată în 1656, biserica era la data vizitării, reparată recent, în 1844. Despre *Biserica Greci,* v. mai sus.

375_{35} *Alecu Golescu,* Alexandru Golescu — Albu.

375_{41} Dintre cei doi *Boerescu* (Vasile, cunoscutul jurisconsult şi om politic, 1830 — 1883, şi Constantin, fratele mai mic al acestuia 1838 — 1908, care avea să fie profesor de drept civil la Facultatea de drept din Bucureşti) Odobescu era în mai strînse relaţii cu cel dintîi Vasile era în iunie 1860, în cabinetul Golescu, ministrul justiţiei. în cali tate de ministru al cultelor şi instrucţiei publice în cabinetul Epureanu lui i se datorează iniţiativa formării unei comisii pentru adunarea izvoa relor şi scrierea unei istorii naţionale pentru care s-a adresat la 22 septem brie acelaşi an lui Al. Odobescu, I. Eliade Eădulescu, Ion Maiorescu A. Treboniu-Laurian, Florian Aaron, I. Brătianu şi P. Cernătescu.

376_{15} Probabil C. Esarcu, viitorul zoolog, istoric şi diplomat (1836 — 1898), împreună cu mama sa, doamna *Esarchina* („Ecsarchina'-).

376_{22} *Crucea de la V alea lui Stanislav.* Biserica din Flămînzeşti numin du-se şi a lui Stanislav, crucea din Valea lui Stanislav pare a fi aceea cu Crucea din Flămînzeşti sau a lui Basarab, despre care v. referinţe N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 134, n. 268.

376_{22} *Biserica domnească din oraş,* Sf. Nicolae Domnesc sau, cum numea la acea dată, cînd funcţiona ca biserică parohială, Sf. Nicolae d Tîrg. Este vechiul monument al Basarabilor, clădit între 1352—136 restaurat în 1911—1920. *Ruinele şi împrejmuirea vechiului palat*: Curt domnească de la Argeş a fost mai bine cunoscută abia după săpătur arheologice din 1920 (v. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în Român* voi. I, [Bucureşti], *1963,* p. *66—68).* Datînd din epoca primelor forma statale româneşti, curtea a servit ca reşedinţă voievozilor din stînga Ol lui în sec. al XIV-lea, fiind refăcută către 1350.

376_{23} *Biserica de la Semnicoara,* biserica Sf. Nicolae (Sîn Nicoa este situată pe vîrful unei coline din faţa Curţii domneşti. Contempora sau mai veche decît biserica domnească ea fusese abandonată la sfîrş sec. al XVIII-lea şi Odobescu n-a putut vedea decît aceleaşi ruine care păstrează azi.

376_{32} *Botniţa.* Odobescu numeşte astfel biserica Sf. Voevozi sau F mînzeşti, fostă bolniţă a mănăstirii lui Neagoe, situată „peste dru de aceasta (drumul spre valea Danului, Corbeni şi Cîmpulung, azi str. Er lor 36). în forma sa actuală pare să dateze de pe la jumătatea sec XVIII-lea (1752?) dar biserica lui Stanislav din Flămînzeşti era amin în documente din 1526, 1560, 1654 (N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 130, n. 2

376_{33} Despre *Cosma* Popescu (mitropolit între 1787—1792), v. C. .Mateescu, *însemnări despre originea ardeleană a mitropolitului Cozma,*

Bis. Ort. Bont., 50 (1932), p. 588—589 şi Ioan C. Filitti, *O lămurire despre mitropolitul Munteniei, Cosma Popescu,* în aceeaşi revistă, 51 (1933), p. 201—205. Dar Cosma a fost ucenicul mitropolitului Grigorie (1760—1787), nu al lui Filaret (1754—1760).

376_{25} *Elencuţa Floreasca* era Elena Mano (1832—1916), căsătorită în 1848 cu Alexandru Em. Florescu şi care se va recăsători în 1863 cu Constantin C. Cornescu-Grecianu, pe care îl întîlnea, deci, la Goleşti, încă din 1860.

377_{10} *Căprăreaţa* este numele unui pîrîu care-şi adună apele dinspre vîrfurile Lăiţei şi Călţunului, din masivul Făgăraş, pentru a intra apoi in cursul Argeşului la obîrşia acestuia. Sensul denumirii este ,,staul de vite", „loc de odihnă pentru capre", „loc de păscut caprele" *(Dicţionarul limbii române* I₂, Bucureşti, 1940, *s.v. :* capră). Odobescu se referă la „piscurile aburate ale *Căprareselor* de la obîrşia Argeşului", a cărei legendă o aflase în cursul călătoriei din 1860 şi în *Biserica de la Curtea de Argeş şi legenda meşterului Manole* (în *Opere,* voi. III, Bucureşti, 1908, p. 263 sau ed. separată P. V. Haneş, Bucureşti, [1924], p. 6).

377_{18} *Schitul Brădet,* v. mai sus. Odobescu observase corect că Mircea cel amintit în „pisania nouă" (din 1761) nu putea fi Mircea al lll-lea (Ciobanul, în prima sa domnie 1545—1554), ci Mircea cel Bătrîn, fapt confirmat de cercetările mai tîrzii ("V. Drăghiceanu şi P. Demetrescu, *Schitul Brădetul, Argeş,* în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 17 (1924), p. 69—73). Icoana lui Hristos *Bautocratorul,* de „Stoica Zugraf ot Tărgovişte", datînd din 1615 este una din operele remarcabile ale artei româneşti a sec. al XVII-lea (reproducere la Drăghiceanu şi Demetrescu, *art. cit.,* p. 72, fig. 7).

377_{33} *Biserica din satul Corbii* este aşa-numitul Schitul Corbii de Piatră sau Meriş, cu hramul Adormirea, din corn. Corbi, r. Curtea de Argeş. Datează din sec. al XVI-lea, a fost reparat în 1809 şi 1846 (v. "V. Vătăşianu ' *Istoria artei feudale,* voi. I, [Bucureşti], 1959, p. 186 şi 340, n. 1).

379_{5} *O vară a Brătienilor :* Alexandrina Brătianu, fiica lui Ion Brătianu,, vătaf de plai, unchiul omului politic care se va căsători şi el cu o Pleşoianu, Pia. Cum arăta curtea subprefecturii din Şuiei pe la 1860 se poate vedea din desenul lui D. A. Lancelot reprodus de Gr. Oprescu, *Ţările române văzute de artişti francezi,* Buc, 1926, pl. LXIX.

379_{8} *Schitul Văleni-Argeş* a fost infiinţat în a doua jumătate a sec al XVII-lea de călugărul Zaharia Grădişteanu şi alţi membri ai aceleiaşi familii — ctitorii rămaşi necunoscuţi lui Odobescu. Mărită în 1810, rezugrăvită în 1826—1829, biserica schitului nu putea prezenta interes artistic pentru Odobescu. *Vechea stareţă* era Singlitichia Baloteasa (Pr. Emil Xedelescu, *Bomelnicul sfintei mănăstiri Văleni-Arges,* în *Mitropolia Olteniei,* 9 (1957), nr. 11-12, p. 831-844).

379_{24} *Beirecere* = plecare.

379_{34} *Taht* (turcism)= „reşedinţă a administraţiei, locale" (care era la Şuiei), sau „staţie de poştă".

380_{5} *Sohaturi* = păşuni pe lîngă ape, izlazuri, imaşuri.

380_{7} Probabil *Bobaia,* sat situat pe drumul Şuiei—Berislăveşti care ocoleşte obîrşia unui torent (Coiţca) între Inculeşti şi Bobaia.

380_{18} Egumen al mănăstirii (şi în 1870) era Isidor ieromonahul (v. inscripţia publicată de T. G. Bulat, *Mănăstirea Berislăveşti, judeţul Argeş,* în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 17 (1924), p. 78).

380_{27} *Zăvelci* : cele două fote dreptunghiulare, împodobite cu dungi sau motive florale, ce se poartă una în faţă şi alta în spate.

380_{28} *Vîlnice*: învelitori de cap făcute din pînză subţire.

380_{31} Despre Sandu Bucşănescu, ctitorul mănăstirii Berislăveşti (clădită în 1754) v. I. Ionaşcu, *Acte şi însemnări relative la boierul muntean Sandu Bucşănescu,* în *Arhivele Olteniei,* 14 (1934), p. 328—337 şi 422—436- şi, de acelaşi, *Ieromonahul Nicodim hi Ţara Bomânească,* în *Omagiu lui I. Lupaş,* Bucureşti, 1943, p. 365—385. Preocuparea lui Odobescu de a cerceta împrejurările închinării Berislăveştilor către Mănăstirea Pantelimon (de lîngă Bucureşti) confirmă faptul că unul din scopurile vizitelor la mănăstirile din ţară şi a inventarierii actelor şi bunurilor lor era de ordin politic : pregătirea documentaţiei în vederea secularizării domeniilor închinate, care va urma în 1863. V. şi notele, foarte amănunţite din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

380_{40} Construită la sfîrşitul sec al XVII-lea (1693) de proegumenii Grigore de la Cozia şi Ioasaf de la Argeş pe locul dăruit de Grigore postelnicu Băleanu, refăcută între 1796—1803, zugrăvită între 1815—1819, biserica schitului Scăueni-Berislăveşti este considerată drept una din cele ma reuşite opere de arhitectură de la sfîrşitul sec. al XIX-lea, comparabilă c biserica Stavropoleos din Bucureşti (Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii romă neşti,* Bucureşti, 1937, p. 225—229). Vechimea de „vro 65 de ani" no tată de Odobescu, corespunde cu data refacerii (1796). Dar şi primul ctito a fost, cum arătam mai sus, un egumen cozian, Grigore.

381_{9} Doctorul *Carol Davila* (1828—1884), organizator al serviciulu sanitar militar şi întemeietor al învăţămîntului medical din tara noastră (1830-1873).

381_{39} *„De-a cîrligul* se numeşte cînd doi stînd în picioare, faţă în fa la oarecare distanţă şi înţepeniţi bine în pămînt, se prind ca în cîrlige d degetele arătătoare, căutînd astfel să se urnească unul pe altul din loc însă dacă şi-ar da unul altuia drumul, ar putea să-şi spargă capetele d pămînt" (Tudor Pamfile, *Jocuri de copii,* Bucureşti, 1909, p. 46—47

381_{46} *Ceairul postii* : loc de păşune, împrejmuit, pentru caii de poşt

382_{29} *Contumaz,* corect *Kontumaz.*

382_{33} *Exemplare din Mihnea-vodă :* este vorba, probabil, de ediţia d 1860, Bucureşti, Libreriea A. Daniilopulo, a treia retipărire a scrier lui Odobescu, de data aceasta împreună cu *Doamna Chiajna.*

382_{37} Odobescu menţionează mai multe monumente situate în comun Tălmăciu, satul Boita, r. Sibiu : Vama veche, ruinele Turnului spart ruinele castelului Turnului Boşu (azi casă de copii). Turnul Jidovilor pa să fie castrul roman de la nordul satului Bîul Vadului („Poarta lui Traiar „Citateşu", v. D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. 2-a, Bucureşti, 1958, 247). La punctele Palma Jidovului, dealul Jugastrului, valea Carpenil Cimitirul nemţesc de la Vamă, B. Vadului şi Boita (Castrul *Caput S narum)* se vedeau la sfîrşitul secolului trecut urmele drumului rom *(ibid.,* p. 50).

383_{8} *Besteu* = Veştem ; *Schellenberg* = Şelimbăr.

383_{10} Hotelul „Zur Ungarischen Krane se afla pe Heltauerga (Hauptstrasse) nr. 169 (v. *Adressenbuch der Landeshaupt Hermannst* Hermannstadt, 1859). în clădire funcţionează în prezent întreprinde

poligrafică Sibiu, str. Nicolae Bălcescu 17 (informaţii datoratejbunăvoinţei colegului Carol Gollner din Sibiu).

383₁₅ *Prinţul guvernator al Transilvaniei* era Friedrich Liechtenstein (1858-1861).

383₁₇ *„Arena", teatrul de seînduri deschis* era instalată în Marele Bing (Piaţa mare, azi Piaţa Bepublicii). Cu cîteva luni înainte, la 10 noiembrie 1859, se serbase la Sibiu centenarul naşterii lui Schiller (cu care prilej se dezvelise şi bustul marelui poet ce se afla în mijlocul pieţii). Banchetul festiv avusese loc în saloanele hotelului „Zur ungarischen Krone" unde va locui Odobescu. Beprezentarea la „Arena" a *Hoţilor* lui Schiller făcea parte din continuarea comemorării poetului german (v. în *Siebenburger Quartalschrift* din Sibiu 1860, p. 187—188, reproducerea conferinţei despre Schiller a lui Grimm).

383₂₄ *Doamna Guma* pare a fi soţia negustorului român cu acest nume din Sibiu, menţionat în corespondenţa Goleştilor din 1849 (G. Fotino, *Boierii Goleşti,* col. II, Bucureşti, 1939, p. 241—242, 261—262). „Pavilionul de dans" de la Junge-Wald fusese inaugurat la 9 februarie 1859 (E. Sigerus, *Chronik der Siadi Hermannstadt,* Hermannstadt, 1930, *s.a.* 1859).

383₃₁ *Biserica catolică care e pe piaţa mare* este Catedrala iezuită din Piaţa Bepublicii 2, zidită în 1726»

383₃₄ Samuel, baron de *Brukenthal* a fost guvernator al Transilvaniei între 1774 (cu titlul însuşi din 1777), pînă în 1787. La inaugurarea sa, în 1817, biblioteca Brukenthal avea 15 972 volume (nu 13 000). Odobescu menţionează din muzeul de pictură „cîţiva Tiţiani (desigur *Logodna sfintei Ecaterina* atribuit lui Tiziano Vecellio, dar de curînd reatribuit lui Lamberto Lustris, v. Grgo Gamulin, *Contributi al Ginquecenio* în *Arie veneta,* 13—14 (1959—1960) şi *EcceHomo),* „o vergină de Murillo" apoi „două portrete de Bembrandt", pînze de Diirer etc, greşit atribuite. El nu putea, fireşte, dispune la data aceea decît de informaţiile ghidului său, Ludwig Neugeboren, date direct sau prin lucrarea sa *Die Gemälde-Galerie des freiherrlichen Brukentalischen Museen in Hermannstadt,* Hermannstadt, 1844. Problema atribuirii tablourilor de la Brukenthal a preocupat specialişti eminenţi timp de peste un secol şi ea este încă departe de a fi închisă (v. Teodor Ionescu, *Problema identificării tablourilor din Galeria Brukenthal,* în *Muzeul Brukenthal. Studii şi comunicări,* 5, Sibiu, 1956; cf. şi *The Brukenthal Museum. Fine Arts Gallery,* Bucharest, 1964, p. 9—12, recentele atribuiri ale pînzelor menţionate de Odobescu).

384₅ *Aici se obişnuiesc rochiţe pînă la glezne..* . Moda imperiului al doilea era, fireşte, mai răspîndită la Bucureşti şi Saşa, cu rochia ei lungă, „atrăgea privirile tuturor". Opinia publică sibiană se arăta, în orice caz, conservatoare şi *Siebenburger Quartalschrift* publica la 29 martie 1860 versurile satirice:

Was die Crinoline ist%
Weiss ich^s^. doch ich will versuchen
Mogen auch die Frauen fluchen
Euch zu sagen, yşas sie ist,

terminînd, cuminte : *„Schdnbleibi was naturlich ist* (adică. . . „rochiţe pînă la glezne").

384₈ *Biserica luterană,* catedrală construită în mai multe perioade începînd din prima jumătate a sec. al XlV-lea şi pînă în 1520. *Marele tablou* de lîngă altar este fresca *Răstignirii* zugrăvită de Johannes de Bosenau (1444), restaurată de G. Herman în 1650. Piatra tombală aluiMihnea pe care Odobescu n-a putut-o vedea este prinsă în perete, în ferula catedralei (v. reproducerea la Al. Dima, *Sibiu,* Bucureşti, 1940, p. 75).

384₂₃ *Teatrul cel închis* era Teatrul municipal, clădit în 1827 după planul unuia vienez (Leopoldstädtertheater), în locul celui construit prin eforturile lui Martin Hochmeister în 1788, ars în 1826. *Teatrul cel vechi* din Bucureşti, din sala Momolo, era numit astfel în raport cu „Teatrul cel Mare" (după 1877 Teatrul Naţional) instalat în noua clădire inaugurată în 1852. N-am putut identifica autorii celor două piese menţionate de Odobescu, *Un fiu pentru 10 000 de florini* şi *33333 de franci.*

384₂₉ *Trubaci* (rus.) = trîmbiţaş.

384₃₄ *Grecescul* este poate C. Cornescu-Greceanu, felicitat pentru ziua de naştere a Elenei *(Lenuşica)* viitoarea lui soţie?

384^ *Locuinţa parohului* era casa parohială evanghelică din Piaţa Huet (azi Griviţa) nr. 1, cu o inscripţie din 1502 (reproducerea portalului la Al. Dima, *op. cit.,* p. 81).

385₂₁ *Cughelhupf* (corect *Kugelhupf)* = cozonac copt în forma unui trunchi de con; *lintzentort* (corect *Linzertorte),* tort de şocolată, specialitate de cofetărie din Linz.

38530 *Fermenuţă* = dim. al lui *fermenea,* haină ţărănească scurtă pînă la brîu.

385₄₈ *Mănăstirea Cornetul* a fost zidită, potrivit pisaniei, în 1666 (terminată la 30 august acel an, dar menţionată şi în documente din sec. XVI, v. I. M. Nedea, *Lucruri şi fapte din trecutul Schitului Cornetul (Vîlcea)* în *Revista istorica română,* 9 (1939), p. 304, n. 1). Informaţia despre refugiul marelui ban Mareş Băjescu la Cornet este din Badu Popescu (v. *Istoriile domnilor Ţării Româneşti,* ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 141—142), dar Mareş nu fugea de Grigore Ghica, cum nota Odobescu, ci de Antonie vodă din Popeşti. Contribuţia la zidire a popii (Stan) din Băjeşti o deduce autorul din semnătura pisaniei (în slavonă : „Scris-am popa Stan mult păcătosul Băjeşti"), ceea ce desigur nu e probant. Preotul Constantin Popescu preluase administraţia schitului în 1850 păstrînd-o pînă în 1862 ; el constatase pagubele făcute de armatele ruso-turce în 1848—1849 (cf. şi I. M. Neda, *Documente privitoare la schitul Cornet (Vîlcea),* p. IV-a, B. Vîlcii, 1937, p. 46). Pisania e publicată de V. Drăghiceanu în *Bul Com. Mon. Ist,* 7 (1914), p. 196. Piatra de mormînt va fi a unuia din igumenii nemenţionaţi în documentele păstrate (lista lor I. M. Neda, *Fapte,* p. 311—313). Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

387₄₁ *Grigore (nu Scarlat) vodă Ghica* a închinat Cornetul mănăstirii Pantelimon de lîngă Bucureşti, îndată după construirea acesteia, deci după 1750 ; pomelnicul pe care nu-l găsise Odobescu (din 1761) a fost publicat de V. Brătulescu în *Bul. Com. Mon. Ist.,* 27 (1934), p. 43.

389₁₄ *Pichetaşi* = grăniceri.

389₂₀ *Mari de veacuri* = multe veacuri.

389₄₃ *La Icoana,* adică la Biserica Icoanei, din Bucureşti, strada cu acelaşi nume. Casa Odobeştilor era peste drum. *Răducanu* este fratele mai

mare (cu nouă ani) al lui Ioan Odobescu, cu care acesta a avut cunoscutele litigii pentru averea părintească în 1816 şi 1819 (v. notele lui Geo Şerban la ed. sa Al. Odobescu, *Pagini regăsite,* [Bucureşti], 1965, p. 70).

390$_{8}$ Notele luate de Odobescu la *Cozia* (care formau Caietul III din cele opt cuprinzînd rezultatele călătoriei sale din 1860) nu au fost regăsite. Se pot reconstitui însă uşor cercetările sale la mănăstire : aerul, „foarte vechi şi prea bine păstrat", este vălul liturgic de atlaz violet din 1670—1671, dus la Muzeul Naţional de antichităţi, azi la Muzeul de artă din Bucureşti *(Inscripţii medievale ale Eomâniei,* I, Bucureşti, 1^65, p. 729, nr. 1086); cărţile din care Odobescu alesese „cele mai interesante" sînt manuscrisele slave şi româneşti şi cărţile aduse de el în septembrie 1861 la Ministerul cultelor, ajunse apoi la Muzeul de antichităţi de unde trec, în 1908, la Biblioteca Academiei (ex. mss slave 199, 204, 206 etc, descrise de P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei B.B.B.* voi. I, [Bucureşti], 1959, p. 292, 293, 299—300, 302; lista tuturor în dos. 399/1860, f. 475, reprodusă în *anexele* acestui volum). Era firesc ca, trecînd peste odăjdiile lui Xectarie (Moraitul, episcop al Bîmnicului între 1792—1862) atenţia lui Odobescu să se fi oprit asupra epitafului din 1395—1396, remarcabilă broderie în stil bizantin pe care o va şi prezenta lumii ştiinţifice prin studiul publicat în *flpeemcrnu mpydu Mocnoecnozo apxeojio-8mecK08o oduțecmea,* 4 (1874), p. 1—32.

390$_{23}$ *Harşa* (<turc. *haşa)* = bucată de stofă sau alt material, împodobită cu cusături, care se punea pe cal, sub şa.

390$_{32}$ *Masa lui Traian :* Best al drumului roman de-a lungul Oltului, „în locul numit *Masa lui Traian* pe lîngă gara Turnu, acolo unde un pinten al stîncii a fost tăiat de calea ferată, se văd spre Olt două praguri săpate în piatră şi cu găuri în ele, practicate orizontal pentru fixat bîrnele podului, spre a se realiza un sistem de şosea asemănător cu cel de la Cazane. în înaintarea lor, armatele lui Traian au construit şi în Dacia atare drumuri săpate pe jumătate în stîncă" (D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. 2-a, Bucureşti, 1958, p. 49).

390$_{39}$ Socotit „neinteresant" de Odobescu (desigur din cauza prefacerilor din 1846, cînd este şi rezugrăvit), *Schitul Turnu* data totuşi din 1676, ctitorit de Varlaam mitropolitul Ungrovlahiei. Chilia din stîncă este tot din al XVII-lea veac

392$_{8}$ *Măria Brătianu,* în călugărie Maximila, fiica marelui clucer Constantin, sora lui Dumitru şi Ion Brătianu. A fost stareţa mănăstirilor Văleni şi Turnu.

392$_{u}$ Despre *Metocul Stînişoarei* v. Gr. Urîţescu, *Mănăstirea Stînişoara,* Bucureşti, 1943, 127 p.

392$_{24}$ *Pietroiul* cu cruce însemna locul pînă unde le era altădată îngăduit femeilor să se apropie de mănăstire.

392$_{30}$ Construit în 1747 de igumenul Ghenadie Cozianul cu cheltuiala lui Gheorghe vel Clucer, *Schitul Stînişoara,* era reparat recent cînd îl vizita Odobescu (zugrăveala din 1836 ; chiliile refăcute în 1850; biserica însăşi, arsă în 1788, fusese rezidită în 1818—1820).

392$_{44}$ *Pustnicul:* schitul însuşi fusese construit într-o regiune populată cîndva de schimnici plecaţi din mănăstirea Cozia.

393$_{24}$ Aşezare din sec. al XV-lea, rezidită în 1521—1522, avînd, cînd o vizita Odobescu, zugrăveala din 1760, *Ostrovul* era un preţios monument

şi prin colecţia sa de icoane donate de Xeagoe Basarab şi doamna Despina. Cea remarcată de Odobescu era „Coborîrea de pe cruce" cu chipurile Despinai şi al lui Teodosie, din 1522, azi la Muzeul de artă din Bucureşti (V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab,* în *Bis. Ort. Bom.,* 79 (1961), p. 782), pe care Trenk o va copia (v. mai departe).

394$_{28}$ *Bezghinuri (<* turc. *dizgin) :* lovituri din frîu sau pinteni pentru supunerea calului.

394$_{44}$ Ctitorie a episcopului Calinic de la Bîmnic, *biserica mare* a Schitului Frăsinei a fost construită între 1860—1863, cu chilii şi clopotniţă, şi zugrăvită de Mişu Popp.

395$_{5}$ *Vechea bisericuţă* era o construcţie din 1762—1763 aşezată pe locul uneia mai vechi, din lemn, datînd din 1720. *Neguţătorii* ctitori erau de fapt doi boieri hagii, Cîrstea Iovipali şi Damian fratele său. *Călugărul* cernican care o repară în 1845 era Acachie *(iar de la Cernica,* pentru că de acolo era şi episcopul Calinic). *Lunga pisanie* (care nu-i putea fi *ugurlie,* adică spre bine lui Gheorghe Bibescu, datînd din 10 iunie 1848, ajunul Proclamaţiei de la Islaz) e publicată de V. Brătulescu în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 26 (1933), p. 86-87.

395$_{20}$ *Sfita* (v. sl.) : veşmînt preoţesc de ceremonial, larg şi fără mîneci care se poartă peste celelalte haine.

395$_{25}$ *Izvorul* de la Căciulata-Călimăneşti a fost descoperit din întîmplare de către doi călugări de la mănăstirea Cozia în 1848. Primele acţiuni
* pentru protecţia „apei puturoase" prin săparea izvorului şi apărarea lui de inundaţiile Oltului s-au datorat lui Alexandru Golescu-Albul, cunoscutul revoluţionar. în 1868 mama sa scria Anei Carol Davilla : „Alexandru nu vrea încă să se hotărască să părăsească micul pîrîu mineral de la Căciulata. Xu-i înţeleg tenacitatea de a rămîne pînă la sfîrşitul lui decembrie singur, închis între cei patru pereţi ai unei mănăstiri aproape pustii" [Ostrovul, *n.n.].* (G. Fotino, *Boierii Goleşti,* voi. IV, p. 426, nr. 641). El însuşi declara însă că ţine la „energica stăruinţă de a duce pînă la capăt o întreprindere atît de folositoare, atît de binefăcătoare, atît de umanitară" *(ibid.,* p. 423, nr. 640). Cura cu apă de Căciulata începuse a se răspîndi în timpul vizitei lui Odobescu, dar cum administrarea sistematică a staţiunii începe abia după secularizare este explicabil faptul că la 1860 o cură la Călimăneşti-Căciulata era cu totul lipsită de confort.

396$_{14}$ *Chindia lui Socol* cum numise Odobescu, încă din 1857, monumentul ce-i dăduse sugestia unui episod din *Doamna Chiajna* (v. notele noastre la voi. I al acestei ediţii, p. 342) nu era altceva decît cula boierilor Bujoreni descrisă astfel de V. Drăghiceanu : „Cula din Bujoreni azi [1931, *n.n.]* e ruinată, lipsindu-i cu totul un etaj ce se află deasupra. Pe dinafară este un dreptunghi [de] 7,50 x 7 m, iar în interior dispoziţia camerelor se face după planul acesta [cameră şi sală, *n.n.].* Ferestrele foarte frumos arcuite în *anse de panier* servesc de luminat camerele, pe cînd de metereze strimte se folosesc stăpînii casei numai în timpuri de restrişte. Camerele erau boltite cu o boltă *en berceau." (Monumentele istorice din Oltenia,* în *Bul. Corn. Mon. Ist.,* 24 (1931), p. 127). *Vestitul Troian* era un rest din drumul roman de pe valea Oltului şi Odobescu se referă- la secţiunea dintre Bujoreni şi B. Vîlcea (D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. 2-a,

Bucureşti, 1958, p. 47). *Noul minister* al lui Epureanu înlocuia pe acela ultra-liberal al lui Mcolae Golescu (28 mai—5 iulie 1860).

397_{39} *Schitul Goranu,* cu hramul Sf. îngeri, datînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (v. despre el D. Ionescu, *Schituri si biserici de sat,* Bucureşti, 1931, p. 54—56).

396_{39} *Schitul Fedeleşoiu* (Fedelesciori, Cetăţuia, în corn. Dăeşti, r. Bm. Vîlcea) data din sec. al XVII-lea, ctitorie a lui Grigore Ghica şi a doamnei lui Măria, lîngă o mănăstire mai veche : *Cetăţuia,* zidită de mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei, care dăduse doamnei moşia Fedelsciori în acest scop, la 1673. Construcţia o încheie Varlaam în 1700. *Popa Alexandru (Alecu), de* la biserica Sf. Sava din Bucureşti fusese între 1853—1856 îngrijitor la Cornetul (I. M. Xeda, *op. cit.,* p. 313). Xota despre Fedeleşoiu se păstrează în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

396_{49} *Acele vechi icoane ce reprezintă familia lui Neagoe voievod închinîndu-se la deosebiţi sfinţi* erau : „Sf. Xicolae" (1517), azi la Muzeul Patriarhiei; „Coborîrea de pe cruce" (c. 1522, v. şi mai sus) „Sf. Simion şi Sf. Sava" (după 1522), amîndouă la Muzeul de artă din Bucureşti (v. despre toate V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab,* în *Bis. Ort. Bom.,* 79 (1961), p. 776—777, 779-782). Existenţa unei vechi cetăţi romane la Ostrov, cu numele *Sergidava* nu a fost confirmată de cercetările arheologice pînă acum, dar credinţa locală era justificată de aşezarea Ostrovului chiar pe drumul lui Traian, într-o regiune bogată în castre şi alte urme romane. Informaţia apare în studiul lui Ion Ghica, *Dacia vechia* din *Bevista română,* 1 (1861), p. 422 : *„Sergidava :* după Seibert, era d-asupra oraşului Bîmnic, în insula Oltului, acolo unde s-a găsit inscripţia în care se pomeneşte de comuna *Sergidavensis".* Despre vechimea schitului Ostrov, v. mai sus.

397_{19} *Nevasta Pleşoianului,* Alexandrina Brătianu, v. mai sus. Atitudinea Saşei putea supăra cu atît mai mult cu cît la 9 iulie, împreună cu Alexandru, trecuseră pe la familia Pleşoianu, la Şuiei.

397_{22} Silit de împrejurări să amîne excursiile la cele şase schituri menţionate, Odobescu le va vizita între 26 şi 29 iulie (v. mai departe).

397_{46} *Schitul Inoteşti* va fi cercetat la 24 iulie (v. mai jos). Pentru *Cîmpul Troianului,* v. mai sus.

398_{27} Pentru toate aceste mănăstiri şi schituri, v. mai departe.

398_{35} *Mănăstirea Şerbăneşti* (din. corn. Ştefăneşti, satul Şerbăneşti, r. Drăgăşani) zidită în 1746.de Matei Morunglăveanul sîn Dumitraşco, zugrăvită în 1753, fostă metoh al mănăstirii Pantelimon. Beferinţe la X. Stoicescu, *op. cit.,* p. 342. Xote în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4. *Catolicească* nu se poate referi nici la rit, nici la aspectul general. Este vorba poate de organizarea mănăstirii potrivit „vieţii de obşte".

398_{38} *Colonelul Panel Zăgănescu* (1815—1896). Ca locotenent, 3a 13 septembrie 1848 a fost comandantul pompierilor în lupta din Dealul Spirei contra trupelor turceşti venite să reprime revoluţia. Din 1859, cu gradul de colonei, organizează trupele de grăniceri.

399_{x} *Mănăstirea Stăneşti* (în prezent biserica satului Lungeşti), ctitorie a boierilor Buzeşti (Mogoş banul, Mogoş spătarul, fiul său, şi Giura logofătul) din 1536—1537, refăcută de aceeaşi familie la începutul sec. al XVII-lea, cu adăugiri de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. A fost închinată Patriarhiei din Alexandria, împreună cu biserica Zlătari din Bucureşti, căreia-i aparţinea. în afara clădirii bine păstrate, a picturii, a tîmplei remarcabile, mănăstirea oferea interesul unei preţioase relicve, mormîntul lui Stroe Buzescu, căpitanul lui Mihai Viteazul şi eroul luptei cu cumnatul hanului tătar la Teiuşani, cîntată de Bolintineanu şi Aricescu. Piatra de mormînt cu lunga inscripţie a stolnicesei Sima, relatînd lupta din 13 septembrie 1602, victoria şi împrejurările morţii soţului său, cu o curioasă reprezentare a luptei însăşi, trebuie să fi înteţit mînia lui Odobescu împotriva călugărilor străini care lăsaseră Stăneştii în paragină. De aci şi hotărîrea de a lupta pentru secularizarea mănăstirilor închinate pe care o pregătea guvernarea lui Alexandru Ioan Cuza. Despre Stăneşti Odobescu va publica o notă cu acest titlu în *Columna lui Traian,* 1 (1873), p. 206——208; v. de acelaşi, *Antichităţile judeţului Bomanaţi,* Bucureşti, 1878, p. 51 şi 130).

399_{23} *Mănăstirea Mamul,* corn. Lungeşti, r. Drăgăşani, construită în 1696 de Constantin Brîncoveanu pe locul unei biserici de lemn din sec. al XVI-lea. Odobescu nu putuse vedea zugrăveala din 1699, acoperită de una nouă în 1842—1843. Urîtul turn de lemn fusese tot atunci adaus de stareţa Meletina.

399_{31} *Adolf (Cantacuzino), Oton (Şuţu)* v. mai sus.

399_{40} Xeînţelegerea lui Odobescu pentru arhitectura brîncovenească este ciudată, dar ea concordă cu alte două fapte : lipsa aproape totală de aprecieri asupra *frumuseţii* vechilor monumente vizitate (ca, de exemplu, observaţiile asupra pitorescului naturii) şi rolul său, cum ştim regretabil, în afacerea reconstituirilor de monumente încredinţate lui Lecomte du Noiiy.

399_{48} *Mehadia:* Pregătindu-se de călătoria în Argeş şi Vîlcea, Odobescu ceruse, la 2 iunie 1860, Ministerului cultelor şi instrucţiei publice şi un paşaport „spre a trece în Transilvania si în Banat, pînă la Sibiu, Haţeg şi Mehadia, unde nu voi sta mai mult de cîteva zile" (v. A. Sacerdoţeanu, *Cercetări istorice şi pitoreşti prin mînăstirile noastre acum optzeci de ani,* în *Arhiva românească,* 6 (1941), p. 355, nr. 8). Intenţia unei călătorii la Mehadia apare de cîteva ori în jurnal; atracţia trebuie să fi fost băile (Herculane), care-1 interesează pe Odobescu şi în Oltenia, la Călimăneşti sau Ocnele Mari şi urmele romane din localitate. O legendă a băilor Herculane, în limba franceză, în Arhiva Al. Odobescu, mapal, ms 16.

400_{2} *Schitul Dobruşa,* din corn. Zlătărei, satul Dobruşa, r. Drăgăşani, a cărui ctitorie a fost atribuită marelui postelnic Stanciu Dobruş, în 1558—1560 (dar menţionat în documente încă din 1520), reparat în 1701-1702, zugrăvit în 1771.

400_{8} *Vechea şosea romană,* aşa-numitul „drum al Oltului", urmînd, de la Bomula şi pînă în Transilvania malul drept al rîului, este şi azi uşor de urmărit pînă la Bîmnicul Vîlcea. Odobescu a văzut aici secţiunea care trece prin marginea răsăriteană a satului Drăgăşani (v. D. Tudor, *Oltenia romană,* ed. 2-a, p. 45—47).

400_{9} Schitul *Troianul* din Bîmnicul Tîlcea, datînd din sec. al XVIII-lea, refăcut în 1840—1843, fost metoh al mănăstirilor Cozia şi Hurezi. *Hrisani* este cunoscutul arhimandrit al M-rii Hurezul la începutul sec. al XlX-lea (despre care v. Gabriel Cocora, *Alte ştiri despre arhimanăritul Erisant Burezeanu,* în *Mitropolia Olteniei,* 15 (1963), nr. 9—10, p. 729 —

— 793). *Schitul Inoteşti* (Inăteşti), din Eîmnicul Vîlcea, datînd din sec. al XVM-lea, are două biserici : Buna Vestire, din 1751 si Sf. Gheorghe din 1756.

400_{15} *Episcopul* Bîmnicului pe care l-a vizitat Odobescu era Calinic de la Cernica (între 14 septembrie 1850 şi aprilie 1868, cînd moare). Personalitatea deosebită, era firesc ca Odobescu să-1 fi vizitat şi să fi notat „ce fel e episcopul", note din nefericire pierdute.

400_{15} *Istoria Episcopiei, nenorocirile ei* rezumă probabil pisania bisericii episcopale zidită în 1856 de episcopul Calinic, în care se menţiorează arderea bisericii în 1735 în timpul războiului austro-turc, stricarea ei pînă în 1847 cînd arde din nou, pagubele de atunci şi refacerea de către Calinic. *Pomelnicul* pe care Odobescu îl va copia, probabil (cf. menţiune mai departe) este publicat de At. Mironescu, *Sfînta episcopie a Bîmnicului Noul Severin în trecut şi acum,* Bucureşti, 1906, p. 243—266. Tot acolo date despre „Crucea lui Antonie vodă" (din Popeşti, 1669—1672), probabil eroare pentru „Crucea lui Constandin Serban vodă" din via episcopiei, datînd din 1656 (p. 232-233).

400_{17} Schitul *Getăţuia* din Eîmnicul Vîlcea, ctitorie din 1677—1680 a mitropolitului Teodosie Veştemeanul. La data cînd îl vizita Odobescu era recent reparat (1850—1853) de o manieră, cum observă călătorul, „stupidă". Descrierea schitului în notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5.

$40()_{19}$ *TJlteni :* Schitul Olteni din Eîmnicul Vîlcea, fost sediu al episcopiei din Eîmnic, clădit în 1580—1590, cu adausuri şi zugrăveli ulterioare. *Radu de la Afumaţi* a căzut victima unui complot boieresc în 1528, în biserica schitului Getăţuia, dar după legendă (consemnată şi în *Marele dicţionar geografic al României,* voi. IV, Bucureşti, 1901, p. 564) locul asasinatului ar fi fost biserica din Olteni. *Crucea din răspîntia satului* este cea menţionată într-o listă de la Arhivele Statului (Administrative noi, 3727/ 1832', publicată de I. Vîrtosu, în *Bul Com. Mon. Ist.,* 26 (1933), p. 134) drept „o cruce de piatră ce este la fata drumului, în satu Olteni... în leat 7191 (= 1683)".

400_{23} *Bărăţia*: Mănăstirea franciscanilor din Eîmnicul Vîlcea, ruinată pe la mijlocul sec. al XVII-lea şi reclădită în 1723 (referinţe la N. Stoicescu, *op. cit.,* p. 288).

400_{24} *Barbu Persiceanu :* probabil paharnicul Barbu Prisăceanu, fost preşedinte de tribunal la Slatina şi membru al Curţii de Apel din Craiova, căsătorit cu Ecaterina Bălăceanu (n. 1897), cf. Şt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate,* voi. I, Bucureşti, 1913, p. 177.

400_{27} *Arhanghelul, schit grecesc,* mănăstire în Eîmnicul Vîlcea, lîngă Olt, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, datînd din sec. al XV-lea sau începutul sec. al XVl-lea, refăcut în 1725, cu reparaţii din 1811—1817, închinat patriarhiei din Alexandria. Odobescu va scrie despre schit în *Columna lui Traian,* 1 (1873), p. 208 : *Schitul Arhanghelu, districtul Vîlcea.*

400_{28} *Satul Păuşeşti de Măglaşi,* astăzi Păuşeşti-Măglaşi, r. Em. Vîlcea. *Mâglaş* (arhaism) = „săpător de sare". *Biserica cea surpată :* dintre cele trei biserici din sat Odobescu se referă la cea cu hramul Sf. Nicolae, clădită în 1778 de Popa Ion şi alţi ctitori, surpată de cutremur şi rezidită „mai în deal", cum scrie în pisania nouă, în 1824, de Dincă din Ciauş Ştefan; este un frumos exemplu de veche arhitectură românească.

400_{30} *Sârăcineşti :* mănăstire în com. Păuşeşti-Măglaşi, zidită în 1687 de Tănase Sărăcinescu şi episcopul Ştefan al Bîmnicului, zugrăvită în 1717—1718, cu chiliile refăcute după cutremurul din 1838. Cînd o vizita Odobescu era metoh al episcopiei Eîmnicului.

400_{31} *Schitul Iezerul* de la Băile Olăneşti, satul Cheia, clădit în sec. al XV-lea, refăcut în sec. al XVl-lea şi 1715, ars în 1734, reparat. Drumul spre schit trece prin *satul Cheia,* cunoscut prin izvoarele cu apă sulfuroasă, avînd şi o biserică din 1779, apoi însoţeşte valea strîmtă a rîului Cheia prin cheile acestuia, traversîndu-i în mai multe locuri cursul cotit. *Fondatorii* schitului, ar fi după cele mai vechi documente „strămoşii lui Eadu cel mare" (document din 1501), apoi Mircea Ciobanul şi Doamna Chiajna, în sfîrşit ieromonahul Mcolae sin Nicoli din Teiuşi (pisania din 1715). *Peştera lui Antonie* este o scorbură în piatră la doi km mai sus de schit, în pădure, cioplită de schimnicul care zace sub o lespede prăbuşită din mal; capelă în stîncă şi inscripţie slavonă ştearsă. *Peştera lui Pahomie* este de fapt un schit, azi ruinat, pe partea dreaptă a rîului Cheia, la nord-vest de mănăstire.

400_{37} *Satul Cheia,* vezi mai sus.

400_{41} *Schitul Jgheab,* din com. Zmeurătu, r. Bm. Vîlcea, datează, după tradiţie, din sec. XIV—XV, dar construcţia actuală este aceea din 1640, reparată în 1827 şi mai recent.

400_{42} *Schitul Comanca* (— de Munte), din com. Muereasca, satul Comanca, r. Em. Vîlcea, zidit în 1736 de ieromonahul Pahomie Bujoreanul.

400_{42} *Olăneşti* : Apele minerale de la Olăneşti erau menţionate în hrisoave încă din 1760. Analize făcuseră dr. C. Siller în 1830 şi chimiştii P. Poenaru şi Alexe Marin în 1853. La data cînd o vizita Odobescu, amenajarea staţiunii era destul de primitivă, dar ea a atras atenţia călătorului mai mult decît Călimăneşti. Prin *Biserica din Olăneşti,* Odobescu, se va fi referit la cea mai veche, Sf. Nicolae, zidită în 1718, de Drăghici căpitanul Olănescu, cu o frumoasă uşă sculptată din 1729. Despre o cetate veche la Olăneşti v. notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms. 5.

401_{3} *Tîrgu-Ocna:* Ocnele mari. Biserica domnească este ctitorită în 1676—1677 de jupan Staţie, vistierul Ocnei, zugrăvită în 1718.

401_{4} *Schitul Titireciul* (lîngă dealul Titireciul sau Ungureanul, la vest de Ocnele mari, pe dreapta Eîului Sărat), datînd din sec. al XVl-lea a fost rezidit de vel spătarul Mihai Cantacuzino în 1680 şi zugrăvită în 1746. Pentru istoric, igumeni (şi *Silvan),* inclusiv *Hrisovul lui Duca vodă* (document din 22 ianuarie 1674, azi la Academie), v. Tit Simedrea, *Mănăstirea Titireciu,* în *Glasul Bisericii,* 1963, p. 468—501. Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

401_{8} *Ocna sistematică* vizitată de Odobescu relevă şi curiozitatea sa în alte direcţii decît arta şi arheologia. *Băile* erau cunoscute şi folosite încă din 1833, dar amenajarea staţiunii era modestă.

401$_{13}$ *Slătioara:* Mănăstirea Slătioarele sau Slătineanca din Ocnele Mari, zidită în 1568—1577, reparată între 1632—1654 şi zugrăvită în 1796^ Credincios unuia din scopurile vizitei sale, Odobescu notează şi informaţii privind proprietăţile schitului şi împrejurările închinărilor, depinzînd desigur, adesea, de buna sau reaua credinţă a informatorilor săi.

401$_{15}$ *Govora* : Mănăstirea Govora/com. Buleta, r. Bm. Vîlcea, ctitorie din sec. al XlV-lea — al XV-lea, refăcută înainte de 1496, din nou refăcută şi zugrăvită în 1701—1702. Vechi centru de cultură, în care a funcţionat o tiparniţă în sec. al XVII-lea (aci s-a tipărit *Psaltirea in* 1637, *Pravila* în 1640 şi *Evanghelia învăţătoare* în 1642). Este firesc ca Odobescu să-i fi acordat mai multă atenţie, publicînd apoi, în *Buletinul Instrucţiunii Publice, 2* (1867—1868), p. 145 —147, un *Buletin arheologic. Govora, districtul Vîlcea,* la care trimitem pentru detalierea notelor. Vezi *Pomelnicul mănăstirii Govora,* copiat de Odobescu şi descrierea monumentului, în Arhiva Al. Odobescu mapa I, ms 4.

401$_{19}$ *Mănăstirea Dintr-un lemn,* v. mai departe.

401$_{24}$ *Jghiab, Pătrunsa,* v. mai jos.

145. *Schitul Pătrunsa,* din com. Bărbăteşti, r. Bm. Vîlcea, clădit probabil între 1735—1749, refăcut în 1840.

403$_{10}$ *Schitul vechi* vecin, cunoscut de Odobescu din relatările ţăranilor, ruină în 1860, este Schitul Pahomie, clădit se pare în 1694 de' Papa Pîrşeoveanul Postelnicul (în călugărie Pahomie), iar nu „de o doamnă".

403$_{24}$ *Schitul Dobriceni,* între Bărbăteşti şi Cacova, zidit în 1709— —1710 de igumenul Ştefan, deteriorat încă din 1826 (v. D. Cristescu, *Arnota,* Bm. Vîlcii, 1937, p. 90), ruinat pe vremea lui Odobescu, care-i publică pisania în articolul *Arnota* din *Atheneul român,* 2 (1868—1869), , p. 22. Note despre schit în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

403$_{40}$ *Schitul Jgheabu,* v. mai sus.

404$_{16}$ *Anticari* în sens de „istorici", cercetători de „antichităţi".

404$_{27}$ Cp. *Doamna Ghiajna,* în ediţia de faţă, voi. I, p. 113—114.

404$_{34}$ *Rucaviţele* de la mănăstirea Govora, menţionate si mai sus ca datînd din timpul lui (Vlad) Vintilă vodă (1532-1535). 'Odobescu le descria ca foarte frumoase (v. Arhivă Al. Odobescu, mapa I, ms 4; tot acolo o listă de cărţi ale mănăstirii).

404$_{35}$ *Bisericuţa de lemn din deal,* sau a cimitirului mănăstirii Dintr-us lemn datează din'1814. Lăcaşul iniţial, ars, era atribuit de legendă Ancuţei, fata Doamnei Chiajna. Odobescu menţionează pe ctitorul recent care o prefăcuse. Numele lipsă din manuscris era al boierului Socoteanu, tatăl lui Bica Socoteanu, mamă a *Lahovăreştilor din Eîmnicul Vîlcii,* între care Alexandru Lahovari, cunoscutul om politic (1841—1897) sau Gheorghe Lahovari, cel care, împreună cu Al. Odobescu, Gr. Tocilescu şi alţii a fondat în 1875 Societatea română de geografie (informaţii de la George D. Florescu).

406$_{38}$ *Icoane din biserica de jos* : Biserica de jos este aceea a mănăstirii Dintr-un lemn clădită în 1634—1635 de Matei Basarab pe locul uneia din lemn, mărită şi zugrăvită de Ştefan Cantacuzino în 1715, reparată în 1837. De la mănăstirea Dintr-un lemn au fost aduse la Bucureşti icoana Pantocratorului, a Sfinţilor Apostoli şi nişte stîlpi de tîmplă, toate piesele datate de la sfîrşitul sec. al XVII-lea (V. Drăghiceanu, *Catalogul colecţiunilor*

Comisiunii monumentelor istorice, Bucureşti, 1913, p. 59, 84, 126). Pentr *Gorunul cel mare* de care e legată legenda *icoanei Maicii Domnului* ş icoana însăşi v. notele noastre la *Doamna Chiajna,* în ediţia de faţă, voi. I p. 344-345.

404$_{48}$ *Cîrjaliul:* Osman Pasvan-Oglu, paşă de Vidin care sub domni lui Alexandru Moruzi (1793—1796) provoacă în Oltenia tuburări ce vo dura mai bine de doisprezece^ani, în fruntea unurcorp de ieniceri devotaţ şi de „cîrjalii" (turc. *'kirjali* = „haiduc", „tîlhar").

406$_{4}$ *Schitul Surpatele,* mănăstire datînd de la începutul sec. al XVl lea, refăcută (cf. pisania din 1706) de boierii Buzeşti, reparată în sec. a XVII-lea şi reclădită în 1703—1706 de Măria, doamna lui Constanti Brîncoveanu. Dintre odoarele dăruite de Măria doamna, v. anafornița d argint din 1707 şi *Evangheliarul* greco-român (1693) îmbrăcat în argin aurit din 1707—1708, descrise în *Inscripţii medievale ale României,* vo I, p. 618, nr. 858, şi p. 643, nr. 905.

406$_{8}$ *Evanghelia îmbrăcată cu argint poleit,* din 1682, ferecată în 168 pe cînd Brîncoveanu era vel-spătar (azi la Muzeul de artă din Bucureşt v. *Inscripţii medievale,* voi. T, p. 638, nr. 896). *Serasir* (turc. *seraser)* brocart, stofă ţesută cu fir de aur ; *sangulie* = pînză foarte fină, maramă

406$_{16}$ *Brîncoveanul* = Grigore Basarab Brîncoveanu (1827—1886 fiul lui George Bibescu.

406$_{31}$ *Mormintele lui George Cantacuzino :* pluralul este explicat d faptul că la Dintr-un lemn erau îngropaţi trei Cantacuzini: Măria, doamn lui Şerban vodă, moartă pe la 1724, fiul său Gheorghe Cantacuzino, mo la Sibiu în 1739 şi fiul acestuia Iordache (V. N. Iorga, *Inscripţii din biser cile României,* voi. II, p. 110—111).

406^ *Manoileşti,* sat lîngă Genuneni, r. Hurez, unde se afla un sch zidit în 1683—1684'de Papa (Pahomie) Pîrşeoveanul. Pisania şi o sumar descriere de Al. Odobescu, în *Bul. Com. Mon. Ist.,* 1 (1908), p. 105— —106. *Cartea cu stampa doameni Elena a lui Matei Basarab* poate fi u exemplar din *Imitarea lui Hristos,* trad. slavonă de Udrişte Năsturel, t părită la M-rea Dealului în 1647 sau din *Triod-Penticostar,* Tîrgoviş 1649. Amîndouă ediţiile au pe foaia de titlu (verso) stema Ţării Bomâneş cu numele doamnei'Elina în caractere tipografice ucrainene (v. repro ducerea la I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografie românească veche,* voi. Bucureşti, 1903, p. 172). Odobescu văzuse probabil a doua carte, din ca un exemplar a intrat apoi în colecţiile Muzeului de antichităţi (azi la Bi blioteca Academiei).

406$_{46}$ *Aureolă*boreală : inadvertenţă pentru „auroră boreală".

406$_{47}$ *Mănăstirea Bistriţa,* r. Hurez, datînd de la sfîrşitul sec. XV refăcută după 1510 de familia boierilor Buzeşti, reparată în 1683, dărîma în 1845 şi rezidită într-un stil nefericit în 1846—1855. Mănăstirea Bistri a fost monumentul care a satisfăcut cei mai mult setea lui Odobescu d „antichităţi", de aceea i-a şi acordat o deosebită atenţie în studiile sa ulterioare publicate în *Revista română.* Poate acestui interes i se datoreaz şi salvarea caietului 4 (cuprinzînd notele luate la Bistriţa) din cele o rodul călătoriei din 1860, caiet care, reţinîndu-1 pentru studiile sale, n pierit din arhiva Ministerului Cultelor ca celelalte. Datele culese de Od bescu se găsesc în ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, din care cap. I

{Pomelnic. Manuscripte. Cărți tipărite) este publicat în anexele acestui volum. *Clopotului mic, nedescrifrabil,* Odobescu îi încearcă totuşi transcrierea inscripției (v. ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, f. 8).

408_{10} *Sicriul Sfîntului :* Bacla cu moaştele Sf. Grigorie Decapolitul, ascet şi mărturisitor din Isauria (sec. al Vll-lea), aduse la mănăstirea Bistrița de Barbu Craiovescu şi aşezate într-o raclă (care se afla în 1860, ca şi azi, în partea stîngă a naosului, deci ,,în advonul muierilor"). Este *sicriul* desenat de Trenk. Odobescu foloseşte forma *advon* pentru,,amvon" (cf. şi ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei f. 6. Bacla este descrisă *ibid.,* f. 10-11).

408_{18} *Evanghelia manuscrisă: Tetravanghelul* din 1537 cu inițiale şi frontispicii „minunat desemnate cu aur şi colori" pe care Odobescu -îl va descrie în studiul *Despre unele manuscripte şi cărți tipărite aflate în monastirea Bistrița* (v. în acest volum, p. 134).

408_{26} *Cărțile interesante :* v. lista lor în anexele acestui volum, p. 413.

408_{28} *Beştera cea veche* avea două biserici, descrise de Odobescu în studiul mai sus citat (cf. p. 112 şi urm.; v. şi notele din Arhiva A1. Odo-Tbescn, mapa I, ms 5). *Biatra de lapte* este desigur o stalactită.

408_{34} *Băsirarea urmelor :* Odobescu notează tradiții privind pe unul din anahoreții care viețuise în peşteră, a cărui faimă atrăsese pe generalul Pavel Kiselev în cursul călătoriei întreprinse pe la mănăstirile oltene. în ms rom 3265 el numeşte pe „cel din urmă călugăr" care a viețuit în peşteră pînă la incendiul din 1828, schimnicul Ilarion, dar vizita lui Kiselev fusese ulterioară acestui an. Este greu de stabilit dacă fraza : *Mucă, mucă ...* este a bătrînei care-i laudă pelerinajul la peşteră sau reflecția sa privind succesul vizitei la Bistrița care îi furnizase nu numai bogate informații de arheologie medievală, dar şi tradiții, legende, notate la fel de atent.

408_{41} Urma vizitei lui Odobescu la biserica bolniței Bistriții (ctitoria lui Barbu Craiovescu) se păstrează : semnătura sa zgîriată pe fresca din pridvor, în stîngă, căreia-i copiase pisania, publicată în *Bul. Corn. mon. ist,* 1 (1908), p. 101.

Cu însemnările despre mănăstirea Bistrița se încheie ceea ce s-a păstrat din jurnalul de călătorie din 1860 al lui Odobescu. Notele din Arhiva A1. Odobescu, mapa I, ms 4, articolele sale citate mai sus, rapoartele pe care le reproducem în *Anexe,* precum şi desenele lui Trenk păstrate la Muzeul de artă din Bucureşti arată că excursia ştiințifică a continuat la schitul Păpuşa, mănăstirile Arnota şi Horezu.

ANEXE

POMELNIC, MANUSCRIPTE, CĂRȚI TIPĂRITE

între manuscrisele lui A1. Odobescu aflate la Cabinetul de manuscrise — carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se găseşte şi manuscrisul rom. 3265, de 53 file intitulat: *Relație despre anticuitățile ce se aflu în mănăstirile din districtele Argeşul ş Vîlcea* prezentat onorabilului Minister al cultelor şi al instrucției publice din Țara Românească de A. I. Odobescu, comisar însărcinat cu această cercetare la anul 1860, iunie şi iulie. *Parted IV Mănăstirea Bistrița şi schiturile ei. Bistrița* (Județul Vălcea; plaiul Cozii).

Odobescu proiectase să întocmească opt rapoarte asupra locurilor vizitate, rapoarte di care nu a realizat şi predat ministerului decît patru: *IV Bistrița, VI Arnota şi Govora, VI mănăstirile spitalelor, VIII mănăstirile închinate.* Nu se cunoaşte decît manuscrisul părței IV-a care este împărțită în patru capitole :

I *Inscripții, obiecte ctitoriceşti, moaşte sfinte.*

II *Odoare, vase, odăjdii.*

III *Pomelnic, manuscripte, cărți tipărite.*

IV *Schituri şi metoaşe ale Bistriței.*

Manuscrisul este scris cu caractere latine, titlurile pieselor descrise şi inscripțiile sînt c caractere chirilice. Primul capitol a fost publicat de Odobescu în *Buletinul Instrucțiunei public* an. I, octombrie 1865, p. 137 — 143, sub titlul *Antichități eclesiastice.*

Capitolul al patrulea a fost publicat postum sub titlul: *Schiturile şi metoaşele mănă tirii Bistrița din Vîlcea* în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice,* iulie-septembrie, 190 p. 101-106.

Publicăm în *Anexe* capitolul III (p. 30—36) referitor la biblioteca de la mănăstirea Bi trița, întrucît aceste note stau la baza marelui studiu publicat de Odobescu în *Revista român* 1861 — 1862, *Despre unele manuscripte şi cărți tipărite, aflate în mănăstirea Bistrița*[1], studiu r luat sub altă formă în ediția definitivă *Scrieri literare şi istorice* din 1887[2], care s-au reedita în ediția de față.

Restul de capitole din domeniul arheologiei medievale se vor publica la locul cuveni

[1] Cf. aici p. 110-173 şi 538-541.

[2] Cf. aici p. 174-184 şi 557-563.

[3] Cf. aici p. XIII.

împreună cu manuscrisul *însemnărilor despre monumentele istorice din județul Argeș și Vîlcea*[1], sînt singurele manuscrise care se păstrează din decada 1860—1870 a scrierilor lui Odobescu. Fiind scris cu caractere latine, manuscrisul prezintă interes pentru cercetătorii limbii scriitorului, de aceea a fost transcris cît mai aproape de textul original, respectîndu-se totuși normele stabilite pentru ediția de față. Toate titlurile manuscriselor și cărților sînt scrise în text cu caractere chirilice, ele au fost transcrise cu caractere latine, rămînînd în chirilice numai titlurile slave, cărora Odobescu le dă și traducerea.

în manuscris titlurile sînt numerotate, ulterior, pe margini, cu cerneală roșie, de la numărul 1 la numărul 40, numerotarea nu a mai fost reprodusă în ediție[2].

NOTE

Pentru împrejurările redactării descrierii acestor piese cercetate în 1860 la mănăstirea Bistrița, v. mai sus, nota editorului, p. 667.

411_{3} Un pomelnic al mănăstirii Bistrița din care lipsesc tocmai 6—7 zile în care trebuie să fi fost numele ctitorilor a publicat Pr. Teodor Bălășel în articolul *Un manuscris din 1798 al lui Dionisie Eclesiarhul* în *Arhivele Olteniei,* 15 (1936), p. 100-106.

413_{8} *Psaltire slovonească :* este vorba de *Psaltirea comentată de Branco Mladenovici* (1346) studiată de Odobescu în articolul cu acest titlu (v. în od. de față, p.114 și urm.).

413_{13} Ștefan Dușan a domnit între 1331—1335 (greșit: *1336—1356).*

413_{14} *Evanghelie slavonă scrisă pe pergament:* Este un exemplar de lux din *Tetravanghelul slav* din 1512 tipărit de Macarie, în prezent la Biblioteca Academiei. Odobescu îl va menționa și în articolul *Brima tipografie din Țara Bomânească* (în această ed., p. 150).

Avînd frontispiciile și inițialele mari colorate de mînă și unele cuvinte în roșu retușate de asemenea de mînă, ,,în multe cărți evangheliarul are aspectul unui manuscris" (I. Bianu și X. Hodoș, *Bibliografia romanească veche [BBV],* t. I, Buc, 1903, p. 20).

413_{19} *Evanghelie slavonă:* Este *Evangheliarul postelnicului Mareea,* descris de Odobescu în articolul *Trei Teiraevanghelii slavone scrise de mînă* (v. mai sus, p. 134).

413_{22} *Evanghelie slavonă :* Este *Tetravanghelul de la Bistrița din 1537,* descris de Odobescu în același articol (v. p. 134).

413_{31} *Evanghelie sîrbească :* este o *evanghelie slavonă* din sec al XVI-lea scrisă pe hîrtie, îmbrăcată în argint aurit în 1642 din porunca lui Matei Basarab (v. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă,* Buc, 1939, p. 109 și pl. LXIV; *Inscripții medievale,* voi. I, p. 631, nr. 885).

413_{33} *Carte scrisă pe hîrtie :* este vorba de ms slav 286 al Bibliotecii Academiei *(Sintagma lui Matei Vlăstares* în traducere slavă) descris de

[1] Cf. aici p. 361 și p. 641—643.

[2] O altă contribuție la bibliografia literaturii române aduce Odobescu în scrisoarea adresată lui A. Papiu Ilarian, publicată în *Analele societății literare* apoi în ediția S.L.I. (1887) sub titlul *Mișcarea literară din Țara Românească în secolul al XVIII-lea.* Ea va fi editată într-un volum, legată de activitatea lui Odobescu la Academie.

P. P. Panaitescu în : *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei B.B.* Buc, 1959, p. 383—385. în traducere de îndreptat : *așezată* (dăruit de kneaghina Despina); *viind în ea* (cuvinte în plus), și *celelalte* (de pest munți și a altora).

413_{43} *Traiul și viața* este cunoscutul manuscris al *Vieții Sfinților Varlaam și Ioasaf* cu text slav și românesc în traducerea lui Udriște Năsturel, fost la Muzeul de Antichități (astăzi la Biblioteca Academiei, m rom. 2470). în 1881 Ministerul cultelor și instrucțiunii a întreprins tipărirea lui sub conducerea lui A. Odobescu, dar din ediție n-au fost trase decî zece coli. V. descrierea în : *Vieața sjiinților Varlaam și Ioasaf tradusă di limba elenă la anul 1648 de Udriște Năsturel de Fierăsti al doilea logofă* ed. P. V. Năsturel, Buc, 1904, XIII-XVI (și fasc. ia p. XIV).

413_{45} *Evanghelie manuscrisă slovenească :* Odobescu descrie o pagin ilustrată din acest manuscris, în prezent dispărută, în articolul citat ma sus (v. p. 137).

415_{5} *Viața prea cuviosului părintelui nostru Nifon* este ms rom 2462 al Bibliotecii Academiei din 1691. Numele copistului este *Nicola* nu Nectarie. Elementele din descriere sînt reproduse după o notă de la 173v—174r. Un fragment a publicat M. Gaster, în *Chrestomathie român* voi. I, Leipzig-Buc, 1891, p. 287—289.

415_{9} *Carte scrisă de mînă :* manuscris miscelaneu păstrat la Biblioteca Academiei (ms. rom. 2456) datat circa 1705, din care a publicat fragmente M. Gaster, *Chrestomathie română,* voi. I, p. 350—357.

415_{22} *Oglinda bogoslovii :* ms rom. 2633 al Bibliotecii Academiei da tat 1777 în însemnarea de laf. 144v a lui Sofronie arhimandritul Cozie

415_{30} *Chita florilor* de logofătul Mihalcea Litterati, se păstrea ză la Biblioteca Academiei (ms rom. 2648). Prefața a fost publica în *Biserica Ortodoxă Bomână,* 29 (1905—1906), p. 779.

415_{37} *Carte slavonească cuprinzîndliturghiasfîntului Grigorie* : exempl incomplet din *Liturghierul lui Macarie,* din 1508. Este prima descrie făcută de un cercetător român acestei tipărituri (v. Angela și Alexandr Duțu, *începutul tiparului în Țara Bomânească. Indice bibliografic,* *Liturghierul lui Macarie, 1508,* Buc, [1961], p. LXXII), descriere pe ca Odobescu o reia în articolul *Brima tipografie din Țara Bomânească* (p. 150). Pentru ipotezele lui Odobescu, v. comentariile noastre).

416_{24} *Mineu peste tot anul:* exemplar din *Mineiul slav* din 1536 (*Brima tipografie,* p. 154).

416_{40} *Psaltire tipărită la Brașov :* Exemplar din *Bsaltirea tradusă r mânește de diaconul Coresi* în 1577, descrisă de Odobescu în articolul acest'titlu (v. p. 174 și urm.).

416_{46} Pila cumpărată de la maiorul Pappazoglu făcea parte dintr- *Molitvenic slav* din 1545. V. *Brima tipografie,* p. 150 și comentarii noastre. O reproducere, a filei, de H. Trenk, a publicat Odobescu *Bevista română,* 1 (1861), p. 820—821.

417_{12} Pentru cărțile descrise mai departe v. ***XpoHOJiosmecnuu ynas mejib cjiaesmo**-русcKux книz şepKoeuou **neuamu c** 1491 **do** 1864,* МосKBa, 187 Exemplarele luate de Odobescu de la mănăstirea Bistrița se găsesc azi Biblioteca Academiei. Pentru Schitul de sub Piatră (Costești), vezi mai su

417_{26} *AntologMon. .. tipării în mănăstirea de la Cîmpuhmg :* v. descrierea (făcută chiar după exemplarul adus de Odobescu la Muzeul de antichităţi, în prezent la Biblioteca Academiei), în *BBV,* t. I, p. 128—136, nr. 44.

417_{31} *Evanghelie învăţătoare :* cartea datează din 1644 (nu *1645);* v« descrierea în *BBV* I, p. 144—147, nr. 46. în transcrierea versurilor la stemă erorile : *pecetie* (pecetia ei); *care* (ca aceea); *ce are* (acela); *vază-* (învază).

417_{47} *Triod slavonesc* : datează din 1649 (nu *1644);* v. descrierea în *BBV,* I, p. 171-175, nr. 55.

419_{7} *îndreptarea legii* : v. descrierea în *BBV,* I, p. 190—203, nr. 61. în transcrierea titlului, erorile de lectură : *toată cea namestie* (toate ceale namestnice); *cele C (200)* (ale sfinţilor); *dascăle a* (dascăli ai); *cuviosul* (cuvîntăreţul); *prepus* (prepuse); *osîrdia* (userdia); *Tîrgovişte i exarh* (Tîrgovişte, exarh); *Tîrgovişti* (Tîrgovişte); *Matei* (Mathei); *mai* (martie).

419_{21} *Engheniasmos :* v. descrierea în *BBV,* I, p. 204—206, nr. 62; erori de transcriere : *elineaşte* (ellineaşte); *românească* (rumâneaşte); *osîrdia* (userdia); *domnului Iisus* (domnului nostru Iisus); *Matei* (Mathei).

419_{27} *Cheia înţelesului:* v. descrierea în *BBV,* I, p. 217—222 nr. 68; Varlaam de la Glavacioc a fost episcop de Bîmnic între 1671—1672 decembrie (nu *1661 — 1673).* Detaliile au putut fi luate din *Condica a prea sfintei Mitropolii* (care va fi publicată în 1886 sub titlul *Condica sîntă,* v. p. 44—51).

419_{37} *Evanghelie românească-,* v. descrierea în *BBV,* I, p. 246—251, nr. 74.

419_{41} *Viaţa si petrecerea sfinţilor:* v. descrierea *ibiă.,* p. 240—246, nr. 73.

420i *Apostolul:* v. descrierea *ibiă.,* p. 258—262, nr. 76.

420_{6} *Parimiile preste an:* v. descrierea *ibid.,* p. 263—269, nr. 79.

420_{20} *Cărţile fericitului Meletie :* v. descrierea *ibiă.,* p. 290—315, nr. 89. De corectat: *Sirinul* (Sirigul); *protecţiea* (privigherea); pentru textul grec, v. *ibid.,* p. 290.

420_{25} *Mărgăritare:* v. descrierea *ibid.,* p. 315—321, nr. 91.

420_{33} *Pravoslavnica mărturisire :* v. descrierea *ibid.,* p. 321—324, nr. 92. Erori de transcriere : *biserici* (beserici); *din* (den); *Constantin* (Costandin); *pre* (prea); *ţării* (ţărîi); *tipografica* (tipografiia); *episcopiea* (episcupiia). Sfîrşitul foii de titlul: *La anul de la zidirea lumii 7200. In luna lui dichemvrie 3.*

420_{40} *Evanghelie românească :* v. descrierea *ibid.,* p. 343—344 nr. 103.

420_{45} *Evhologhion :* v. descrierea *ibid.,* p. 377—378, nr. 116. în transcrierea primei părţi a titlului, unele erori: *molitvelnic* (molitvenic); *bisericii* (besericii); *se* (să); *aşezată* (aşăzată); *părinţii* (părinţi); *Românească* (Kumânească); *voievod* (voevoda). Data este 7207 (nu *7204,* care ar fi dat de altfel anul erei noastre 1696, nu *1698,* dată la care ajunge Odobescu, în loc de cea corectă : 1699).

421_{4} *Carte scrisă de ... Maxim Peloponisul:* v. descrierea *ibid.,* p. 370-372, nr. 114.

421_{8} *Liturghie :* v. descrierea *ibid.,* p. 435—440, nr. 132. îndreptări în transcrierea fragmentară a titlului: *care* (carea); *din* (de); *izvoarele greceşti, scos* (izvoadele greceşti, tipicul pre limba rumânească scos); *Şerban* (Şărban); *Constantin* (Costantin); *s-au tipărit* (tipăritu-s-au).

421_{14} *Octoih:* v. descrierea *ibid.,* p. 395—400, nr. 120.

421_{17} *Noul Testament:* v. descrierea *ibid.,* p. 448—450, nr. 139.

421_{19} *AntologMon :* v. descrierea în *BBV,* I, p. 462, nr. 147 şi *BBV,* IV, p. 219, nr. 147.

421_{25} *Adunarea slujbei :* v. descrierea în *BBV,* I, p. 467, nr. 150. îndreptări în transcrierea titlului: *Adunarea* (adunare); *se* (să); *acest* (acesta).

421_{29} *Carie de peste iot anul:* v. descrierea *ibid.,* p. 480—481, nr. 157. Numele lui Antim este, fireşte, acela al obîrşiei sale (Ivirul), iar nu al mănăstirii Iviron de la Athos *(Istorie bisericească,* trad. de Al. Geanoglu-Lesviodacs, Buc, 1845, p. 402). Depunerea lui Antim n-a avut însă loc după întoarcerea lui Nicolae Mavrocordat din captivitate austriacă, în a doua sa domnie, ci încă în cursul celei dintîi, în 1716. Antim a fost asasinat la trecerea rîului Tungea, nu a Dunării.

422_{x} *Psaltirea:* v. descrierea în *BBV,* I, p. 414—416, nr. 125. Este un exemplar din *Psaltirea* de la Buzău, din 1701.

422_{5} *Triod :* v. descrierea în *BBV,* II, p. 42—45, nr. 204. Este vorba, în scurtele date privitoare la Mitrofan, de *AntologMon,* Bîmnic, 1705, *Penticostar,* Buzău, 1701, *Triod,* Buzău, 1697 şi 1700, *Biblia,* Buc, 1688

(RAPOARTELE LUI ODOBESCU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ŞI INSTRUCŢIUNII PUBLICE RELATIVE LA CERCETĂRILE SALE ÎN MĂNĂSTIRI)

Pentru completarea informaţiilor în legătură cu călătoria de cercetări arheologice făcută de Odobescu în anul 1860, se publică în *Anexe* rapoartele lui Odobescu din dosarul 399/1860 aflat la Arhivele Statului şi publicate, împreună cu alte rapoarte referitoare la aceeaşi chestiune, de A. Sacerdoţeanu în *Cercetări istorice şi pitoreşti prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani* Lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk şi G. Tătărescu, în *Arhiva românească,* 1941, tomul VI, p. 347—379, după care s-a reprodus în ediţia de faţă.

NOTE

Eaportul din^29~mai 1861 aduce informaţii privind continuarea programului de cercetări al lui Odobescu la monumentele din Oltenia şi din care va realiza numai partea privind „districtul" Eomanaţi. Odobescu propune strîngerea într-un muzeu a pieselor de cultură descoperite în cursul cercetărilor, eventual adunarea obiectelor de cult valoroase din **purv.** 1 de vedere istoric, într-o biserică din capitală, precum şi depunerea cărţilor şi manuscriselor vechi la Biblioteca naţională (aceea a Colegiului ,,Sf. Sava"). în ce priveşte cărţile şi manuscrisele, care au ajuns apoi, cum ştim, la Muzeul de antichităţi, el se oferă prin acelaşi raport să le transporte la Bucureşti.

Intenţia de a folosi pentru studiile sale atît notele ştiinţifice luate în cursul călătoriei din 1860, cît şi reproducerile lui Trenk făcute cu acelaşi prilej apare din raportul din 19 mai 1861. *Albumul arheologic şi pitoresc al* lui Trenk se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, colecţia de Stampe, D.B. III.

La 28 august 1861 Odobescu repetă cererea de a fi autorizat să ridice manuscrisele şi cărţile vechi de la mănăstirile din Argeş şi Vîlcea şi de a cerceta mănăstirile Brîncoveni şi Căluiu din Eomanaţi. Aceste sarcini le

îndeplineşte în cursul lunii următoare, cum reiese din raportul din 2 septembrie. Odobescu nu ridică ele la mănăstiri clecît manuscrise şi cărţ *(Tetravanghelul slav* din 1512, de exemplu, datorită ferecăturii sale în argin aurit, este lăsat pe Ioc, la Bistriţa, împreună cu celelalte obiecte de artă) Scurtele informaţii despre observaţiile făcute la mănăstirile Brîncoveni ş Căluiul sînt reluate în *Note asupra mănăstirii şi clădirilor din Brîncoven* în *Analele Soc. Acad. Rom.,* S. II, 10 (1878), p. 289—293 şi în *Note ine dite culese în mănăstirea Căluiul din judeţul Eomanaţi (ibid.,* p. 298—323) apoi în *Antichităţile judeţului Eomanaţi,* Buc, 1878, p. 25—26, 121—125 128—16-1, 176—177. îndreptarea inscripţiilor date de Odobescu a făcut- V. Drăghiceanu, *Lămuriri asupra Buzeştilor* în *Bul. Com. Mon. Ist.,* (1911), p. 119—121. Astfel, data pietrei de mormînt a lui Preda Buzesc este 7100 (= 1591, nu 1592) dar corect 7119 (= 1610); a Stancăi, 710 (= 1590), iar nu 7150 (=1612); a marelui clucer Badu Buzescu 711 (= 1610), nu 7151 (= 1643); a marelui ban Badu Buzescu 7156 (= 1648 nu 1646); a soţiei sale Măria 7161 (= 1652, nu 1653); a lui Constanti Buzescu, 7135 '(= 1727), nu 7241(= 1733).

Beţinerea pentru şase săptămîni a cărţilor şi manuscriselor de l Bistriţa (deci octombrie — noiembrie 1861) ar putea corespunde redac tării articolelor publicate în *Revista română.* Odobescu intenţiona scriere unui studiu asemănător despre cărţile şi manuscrisele de la Cozia.

Pentru manuscrisele slave de la Cozia, în prezent la Biblioteca Aca demiei, v. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave,* p. 299 — 300, nr. 20 (este un *Apostol,* ine. *Scazanie* şi datat 1 septembrie 7160 [=1691] ceea ce Odobescu a citit *Cazanie,* cu data, stabilită în grabă, 1692) ; 302, nr. 206 *(Tîlcul Evangheliei de Teofilact),* p. 292—293, nr. 199 *(Tetra vanghel,* numai cu o predoslovie de Teofilact).

Manuscrisele româneşti se păstrează tot la Biblioteca Academiei ms 2455 *(Istoria Ţării Româneşti,* copie din 1753, v. loaehim Crăciun Aurora Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istor României,* Buc, 1963, p. 153, nr. XXI), ms rom. 2432 *Aravicon mith loghicon,* 1808), *Vieţile sfinţilor Varlaam si loasaf,* trad. Udrişte Xăsture ms rom 2709, copie din 1807, v. ed. P. V. Xăsturel, introducere, p. XVII- XVIII. *Minerul pe septembrie— decembrie* este în realitate un *Prolog* aceste luni, ms rom. 2602.

Pentru cărţile vechi româneşti, v. I. Bianu si X. Hodoş, *Bibli grafia romanească veche,,* t. I, Buc, 1903, p. 108 şi urm. De îndrept data apariţiei *Divanului* (1698, nu *1696).*

Despre manuscrisele şi cărţile de la Bistriţa s-a vorbit în comentarii articolelor în care le-a descris Odobescu (v. mai sus, p. 111 şi urm. şi a capitolului III din ms rom 3265 (v. p. 668 şi urm.).

De un deosebit interes sînt sesizările lui Odobescu din ultima no adresată ministrului Cultelor şi instrucţiunii publice. Dacă nu ştim de camdată ce vor fi devenit cele ,,două mici pătrate de piatră sculptate, prezentînd lupte de animale fantastice'[5] depuse în paraclisul de la Curt de Argeş, aflăm din notă că lui Odobescu i se datorează atragerea atenţ oficialităţilor asupra importanţei icoanelor lui Xeagoe Basarab de la schit Ostrov, despre care v. studiul recent al lui V. Brătulescu, *Icoanele de milie ale lui Neagoe Basarab,* în *Biserica ortodoxă română,* 79 (196

?fui 7«£> " "'V?P Potir al lui Matei vodă Basarab" din wî, 7 ^ ? P^trează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de ar ă feudala (Teodora Vomescu, *legăturile artistice ale 'miJiomănllu*

-670 nr 9^7 ' *PÎ" medievale,* voi. I, p. 669-

Despre fragmentele descoperite de Bolliac în 1872 (între care dedica ty Im Commodus pubHcată apoi în *Corpus inscripţiona* m ou^j -\. i). lucior, 0/fcw« *romană,* ed. 2-a, Buc 1918 -n 170 ^mpt^de ta Schitul Topoluita (pe' un bloc LneS) 2 ^

LISTA ILUSTRAŢIILOR

CUPRINS

ANTUME

POSTUME

ANEXE

VARIANTE, NOTE

Redactor responsabil: GEORGETA MITRAN
Tehnoredactor: ELENA BABI

Dat la cules 22.0G.19G6. Bun de tipar 30.01.1937. Apărut 1967. Tiraj 20450 ex. legate. Hîrtie scris I A de 80 g/m 700x1000/16. Coli editoriale 58,19. Goli de tipar 44,25 A 767611966. CZ. pentru biblioteci mari şi mici 8 B — O.*

întreprinderea Poligrafică Informaţia Str. Brezoianu nr. 23 — 25
Bucureşti, Republica Socialistă Eomânia comanda nr. 203